

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ

АРХІВ РАННЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Том 8

Серія
Джерела з історії
Центрально-Східної Європи
XVII–XVIII століть

Редакційна колегія:

Георгій Папакін (*головний редактор*)
Віктор Брехуненко (*заступник головного редактора*)
Іван Синяк (*відповідальний секретар*)
Дмитро Бурім, Ігор Гирич, Людмила Демченко,
Любов Дубровіна, Мирон Капраль, Олександр Маврін,
о. Юрій Мицик, Ольга Музичук, Валентина Піскун,
Ярослав Федорук

**Мартин
ГОЛІНСЬКИЙ**

SILVA RERUM
(1648–1665)

Частина V
(1663–1665)

Упорядник
Ярослав Федорук

Латинські тексти
Маркіян Домбровський

Київ – Нью-Йорк
2025

Видання є завершальною частиною п'ятитомного корпусу джерел – рукопису казимирського райці Мартина Голінського, що зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника і охоплює документи з історії Центрально-Східної Європи 1648–1665 рр. П'ята частина цього корпусу стосується періоду 1663–1665 рр. У книжці подано джерела про гетьманування Павла Тетері та Івана Брюховецького, а також діяльність Івана Виговського, Юрка Хмельниченка після їхнього відсторонення від гетьманського уряду, Івана Богуня, Івана Сірка, Степана Опари, Дацька Васильовича та інших видатних історичних фігур. Джерела інформують про останні місяці існування конфедерації коронного та литовського війська у 1663 р., похід польського короля Яна Казимира на Лівобережжя у 1663–1664 рр., роботу двох сеймів, що були зірвані (26.XI.1664 – 7.I.1665 та 12–29.III.1665), початок рокошу великого коронного маршалка, польного гетьмана Юрія Любомирського тощо. Багато місця відведено повстанням в Україні, що виникли у 1664 р. після походу Яна Казимира, а також їхніх придушень на Черкащині, Київщині, облогу Білої Церкви, Чигирини, Корсуня, Кисляка, Ставища та інших міст. Простежується політика Павла Тетері стосовно армії конфедератів у 1663 р. і рокошу Любомирського. У збірнику подано також документи про участь військ кримського хана Мегмеда Гірея IV у цих подіях, впливи кримськотатарської політики на внутрішні процеси у Речі Посполитій, пов'язані з конфедерацією 1661–1663 рр., рокошом Любомирського тощо.

Типологічно джерела поділяються на офіційну документацію (універсали Яна Казимира, Юрія Любомирського та інших урядовців, маніфести, постанови сеймиків тощо), листування, діаріуш сейму, щоденникові нотатки Мартина Голінського, звіти різних посольств, численні новини, що циркулювали у Речі Посполитій, реляції та ін.

Для науковців, викладачів, студентів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією.

Редколегія тому:

Віктор Брехуненко, Маркіян Домбровський, о. Юрій Мищик,
Іван Синяк, Ярослав Федорук

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
(Протокол № 4 від 09.07.2024 р.)*

*Видання здійснене за фінансової підтримки
Наукового товариства імені Шевченка в Америці
з Фонду імені Івана та Єлизавети Хлопецьких*

© Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України, 2025

© Наукове товариство імені Шевченка в Америці, 2025

© Ярослав Федорук, упорядник, 2025

© Маркіян Домбровський, латинські тексти, 2025

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-617-14-0376-5 (ч. V)

Зміст

Документи.....	7
1663.....	9
1664.....	219
1665.....	341
Додатки.....	485
Опис ілюстрацій.....	499
Перелік документів.....	501
Загальна бібліографія використаних джерел та літератури у коментарях до I–V частин рукопису	527
Показчик імен.....	565

ДОКУМЕНТИ

1663

№ 1

*Нотатка про початок 1663 року з січневими новинами зі Львова
про відправлення судів коронним канцлером Миколаєм Пращмовським
та спробу підкупу конфедератів коронної армії через
віце-маршалка Стефана Лабенту, товариша з хоругви
подільського ловчого Томаша Гумецького*

Pocina anno Domini 1663

Nowyni ze Lwowa

Ianuary

We Lwowie krol i. m. [Jan Kazimierz] zmieska do Zielonih Swiątek. Sądy sie odprawuią, i. m. x. kanclerz [Mikołaj Prażmowski] sądzy sprawy rozne.

Zaplata woysku i. m. pp. zwiąskowim oporem ydzie y srodze wątpliwa.

We wtorek 23, we srode bardzy 24 *ianuary* stał sie wielky rozruch w miescie Lwowie. Nieyaky pān Łabęta [Stefan Łabęta]¹, ktory substitutem na meysce nieboscika p. [Pawła] Borzęckiego, wzyał od krolia i. m. kilkanascie tysieczy we złocie na spraktikowanie towarzistwa, zeby odstāpily zwiąsku a stali przy kroliu i. m., obiecuiąc ym dobrā nagrodę y zapłatę y dobre ucontentowanie od krolia i. m. Dosli tego p. zwiąskowy żołnyerze, tamci we Lwowie, gdzie sedsy sie do kupy, zaraz go sądzily na garło rostrzelac w kamiency iedney. Dowiedział sie krol i. m., posłał do nich p. [Hieronima] Radzieiowskiego², abi sie tego nie wazely, a piehoty 200 pod tez kamięnicę s temi słowy, yz iesly to ucziniczcie, kaze wasz zaraz wsistkyh wyzabyiac do iednego, y tak go nie rostrzelaly, alie go kazaly okowac, ktory siedzy pod wartā u nych. Co dali będzie, nie wiedziec. Krol i. m. hce go bronit y uwolnicz iego, p. Łabęte.

№ 2

*26 січня 1663 р., Львів. – Лист голови депутатів війська конфедератів
на Львівську комісію Януша Бейковського до маршалка конфедератів
Яна Самуеля Свідерського про події на комісії
для врегулювання оплати військовї*

Copya listu ze Lwowa od i. m. p. Ianusa Bieykowskiego, presidenta woysk i. k. msczy, do i. m. pana [Jana Samuela] Swiderzskiego, marsalka zwiąskowego

¹ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 198–199.

² Там само. – С. 199. Про його діяльність під час конфедерації див.: Kersten Adam. Hieronim Radziejowski: Studium władzy i opozycji. – Warszawa, 1988. – S. 540–542, 544–545.

woysk i. k. m., ze Lwowa do Wolborza posłany *de data 26 ianuary 1663* podcas commissiey lwowskiey.

Mnie wielce mosczy panie marszałku woyska i. k^o msczy, moy wielce mosczy panie y bracie. Z poczty wcoraisey vznawam, ze sie to naprzykrzeło wm. memu moszczemu panu, ze w kazdey trudnosczy (ktorey niedorznięto) *recurso*³ do wm. m. m. pana. Wielce proszę nie rac my miec za złe, bo sam niepodobna inaczy sobie postąpicz między srogą y niewipowiedzianą⁴ zawziętoscyą, bo kto sie ięno nie domowił w kolie albo nie wirazono deklaraciey, kozdy na swoię stronę pociąga y wimaga materiamy. Nie widziem, co sie stało, iako w przesłym kolie w Wolborzu srogimi hałasami agitowało sie, z ktorego zapowietrzelo sie było y nase deputackie koło, ale *pro posse et uiribus*⁵ moderuie z ih moscy pani collegami, bo widze *iucundiam*⁶ radzi bi iaknaybardzy zwliekly im rahunkow. Iescesmy nie skoncely, bo wiwodzeniu kony bardzo trudno było przez wcoraisi dzien⁷, przisięgy bawely y dziseysy dzien wezmą na odprawienie przisiągo[w]. Dopiero rahowac sie będą, po czemu na kon sie dostanie. Iuz bi sie || (**апк. 1360**) to było skoncelo od dwu dni, gdybi nie nieszczęśni proceder przeszkodził z okaziey pana Łabęti [Stefana Łabęty], towarzysza p. lowcego podolskiego [Tomasza Humieckiego]⁸, deputata teyze horągwie, ktorey instrumentem bel p. [Stanisława] Grodeckiego, y p. Pogrosowskiego [Seweryna Pogroszowskiego]⁹ do factiey, iakom przedtim oznaymował w poniedzialek przesly. Wythniono go pylno. Zahodziwszy sie, kazalem porwac pod wartę we wtorek, zaraz do inquisitiey wisłuhania *e medio sui*¹⁰ z kazdego pułku po iednemu do sądu woyskowego y do ich m. p. consiliarzow wisadzili, zleciwszy *pro qualitate facti*¹¹, aby sądzili dosc *mature et iudiciose*¹². Ta działa sie transactia, az *iucundiari*¹³ złośliwy y niecnotliwie przed kroleм i. m. [Janem Kazimierzem] witłomacely, do wieksyh rozruhow y niebiwalyh we Lwowie przisło, bowiem ze wtorka na srodę y we srode samę cały dzien stała piehota w Rinku: w iednim tropie kielkaset piehoty przed pałacem krolia i. m., w drugim tropie w Rinku kyelkaset, w trzecim tropie przed gospodą moją kielkaset piehoty¹⁴, prawie do drzwy przitknięto pyky, osm dział przy tym podtoczywszy. Z tyłu zas gospody

³ *recurso* – звертаюся.

⁴ Слово павлене.

⁵ *pro posse et uiribus* – наскільки можна й наскільки дозволяють сили.

⁶ *iucundiam* – приємність.

⁷ Надпис на маргінесі: “25 [ianuary] we cwartek”.

⁸ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 76.

⁹ Про це див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 199.

¹⁰ *e medio sui* – з-поміж себе.

¹¹ *pro qualitate facti* – відповідно до характеру вчиненого.

¹² *mature et iudiciose* – швидко і розсудливо.

¹³ *iucundiari* – радіти.

¹⁴ Далі закреслено “piehoty”.

moiey kielkaset zawiedziono, po ulicach zas, gdzie panowie stoia deputaczy, wsedy posadzono¹⁵ piehoty *sub pretextu hoc*¹⁶, obawiaiac sie podobnego tumultu, iako sie stal Wilnie.

Oszadzeni tedy na garlo, p. Labenty executia do wm. m. m. panstwa *remissa*¹⁷ dlia lepszego przykladu. Jedno, go tam odeslac do wm. m. m. panstwa nie mozna, bo go w bramie¹⁸ widra. Tu zas exelwowac takze niepodobna, bo krol i. m. declarowal sie, ze zaraz woyska transactia z woiskiem spada sie y ze wszistkiego nic nie bedzie; druga, ze zdrowie swoje panskie przy nim lozy; w ostatku, widrzec go *intendunt*¹⁹. Ile moge, trzymam sie y trzymac bede, choczy zdrowie odwazyc, a honor woyska na sobie zatrzymacz. Ile moge, zatrzymam z ich mm. p. deputatami, aby z woiskiem nie bylo prolongatiew, bo to iest *opus incendiariorum in turbido* ribi lowycz²⁰, y teraz *comprimere statum*²¹, w czym tez wm. m. m. pana ostrzegam. *Determinato tempore*²², abismi miely calie sie exequouac w odliczeniu piniędzy, bo iesce wsiskych nie maią. *Fama fert*²³, iakobi miliona nie dostawalo, obiecuiacz nam w. m. woyska nieupewniami, y raccie wczesnie przestrzegac pulky, co s tim beda y kaza cinic. Wm. m. m. p. racz dac informacia, co s tim cynicz p. Lambenta, bom go kazal okowac w kaydani, cekam od w. m. wiadomosczy. P. Grodeckiego, aby do²⁴ w. m. przywiedziono, dalem ordinans do pulku kamienieckiego, zeby deputatow z p. Grodzieckim, z p. Dobrowskim, z p. warsawskim²⁵ zpod teize horagwie

¹⁵ У рукописі помилк. “posaszono”.

¹⁶ *sub praetextu hoc* – під цим приводом.

¹⁷ *remissa* – відіслана.

¹⁸ Далі закреслено “wezma”.

¹⁹ *intendunt* – прагнуть.

²⁰ *to iest opus incendiariorum in turbido* ribi lowycz – це є справа підпалювачів – ловити рибу в каламутній [воді].

²¹ *comprimere [?] statum* – стримати ситуацію. У рукописі помилк. “compuniere statum”.

²² *determinato tempore* – у визначений час.

²³ *fama fert* – ходить чутка.

²⁴ Слово дописане над рядком.

²⁵ Так у рукописі, однак згадка про варшавського каштеляна тут не зовсім зрозуміла, ним був Ян Зигмунт Оборський (*Keckowa Antonina*. Oborski Jan Zygmunt z Obór h. Pierzchała vel Roch (zm. 1676) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 438; *Pieńkowska Anna*, *Pieńkowski Maciej*. Sejmiki mazowieckie wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1661–1665. – Oświęcim, 2015. – S. 40). Ротмістром кам’янецької панцерної хоругви Телефуса був Станіслав Гродецький (*Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 232; *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 199). Згадка про Добровського, можл., стосується Олександра Добровського, поручика хоругви львівського підстоля Martina Замоїського (див. у статті Яна Віммера, с. 232).

p. Telefusowey [Piotra Felicjana Telefusa] przywiezyono. Inquisitya iest wiwiedziona y confortificowała deputatow calego pulku.

Y poczta, dlia Boga, nierazna, rac w. m. w to weyzrec. Mas to w. m. w rękach swyh, ia nie mam nic, ti[l]ko tyh poctarzow, co yh zywie na burku we Lwowie. Ci mi rzezwy, alie ci, co stoiać po drodze telko hlopczy, co biegaia na podiazdah cudzih y samy ludzie liedaiaczy, gubia listy: kiedi || (**арк. 1361**) sluzyc woysku – slabe nogy, zas hlieb iesc – wielkie brzuhy maia.

Przi dokonaniu tego pisania bela instancya od krolia i. m. z yzbi comissarzsky, iako zrozumialem, ze nie wypusca z miasta Łambenty²⁶. Dlia Boga, rac wm. m. m. p. *formare consilium*²⁷, bo to zrobic moze confusia y woisko zawiesc. Ia w tym nie mogę sobie radzyc, bo sie boiemi woisko, bo kiedi go u nas nie mogą uproszyc, tedi go z gospodi moy gwałtem wezma. Co stąd *subsequi*²⁸ moze, rac w. m. upatrowacz, kiedi go ze Lwowa nie wipusca. Co s tym czynicz? Zatyam zostawam zyclywym bratem y sluga. *Data ze Lwowa die 26 ianuary 1663.*

Ianus Bieykowsky, president woysk ie° k. m.

№ 3

Новини про конфлікти у конфедератів коронної армії з причини жорстокого вибирання податків у селян

W Kętah p. zolnierze, stoiać, nie hcieli sluhac p. Stoinskiego²⁹, pulkownika swego, gdy yh towarzistwo napominal, zeby liudziom ubogim krzidy tak ciesky nie czyniely, iako sobie pocinaia z niemy. Oni tego sluhac nie hcieli, mowiać, ze to hlopy, a mismi przecie zolnierze y sliahta, trza nom wigody y dostatku. Dobywszy sablie, phnał w sie y przebiel sie, rzekszy: “Napycie sie krwie moiey”. Z desperaczy to ucinieł, ze go iego prozba y roskazanie nie myało u nich mieysca. Nie beł godzini zyww, vmar.

Zas dway towarzistwa poswarzili sie y ieden strzelieł sobie w łeb, a drugi towarzis przebiel sie nozem. Oba pomarly.

²⁶ Ця історія описана, зокр., у Веспасіана Коховського, у т. ч. на основі цього рукопису Голінського, див.: *Kochowski Wespazyan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. II. – S. 193–194.

²⁷ *formare consilium* – ухвалити рішення.

²⁸ *subsequi* – статися, виникнути як наслідок.

²⁹ *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 70.

№ 4

*Суперечки в Литві з приводу вбивства литовського
польного гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського*

W Litwie słyhać, iakoby sie mieli sie powadzyć samy miedzi sobą o zabicie nieboszka p. [Wincentego Korwina] Gąsiowskiego, chetmana W. X. L. polnego, y posieć sie mieli y nazabyiac, ze go niesłusnie zabili, nie osądziwszy go, – trza go belo sądzic. A drudzi mowieli, ze słusnie.

№ 5

*Нотатка про містичне з'явлення покійного віце-маршалка
конфедератів Павла Боженцького двом товаришам у Львові*

We Lwowie nieboszyk p.³⁰ [Paweł Borzęcki], substitut woyska zwiąskowego, ktory umar tak rok we Lwowie, pokazal sie iednemu towarzisowy na smentarzu, gdi sed do kosciola rano skoro swit, y drugiemu. A iał go za rękę y rzek do niego: “Nie boy sie, powiedz bratu memu, zebi wedlug testamentu mego doszic ciniel, bo dla niego iestem wiezah y w lancuhu. A ty, prosze cie, ysc do kosciola, naidzies w lawce kzyżky, wez ze yh a zmow psalm “*Miserare mei Deus*”³¹ za mie. Spital opłacą wam, lić piniądze”. Rzek: “Nie lić”. A on powiedzial: “Tuz tez decret pysą”. Rzekł: “Iesciec sie pokazę dwa razy y do brata ycz”. Poset do kosciola, wziawszy iezuited, y nalaz krzyżky w lawce, iako mu powiedzial, y odprawiel nabozenstwo, iako mu roskazal. || (арк. 1362)

№ 6

*13 січня – 4 лютого 1663 р. – Новини про нараду сенаторів Великого
князівства Литовського стосовно виплати заборгованості литовським
конфедератам, оплату коронній армії, обрання в Чигирині українського
гетьмана Павла Тетері, його перемовини з кримськими татарами та
становище Юрія Хмельницького*

Ze Lwowa 1663 y z Litwy, y z Ukrainy

20 ianuary przihodzą listi 12. Do compositiey przihodzą pp. senatorowie woyskowy Wielkie[go] X. Litewskiego, mayą im dac za wsistkie zasługi stery milyany – dwa w tym roku, a drugie dwa *in decursu*³² dwóch liat. Trzinastu milyanow ustępuia. Na woinę chcą ysc zaraz w Moskwę. Amnistiey potrzebia, w ktorey hcą y smiercz nieboszka i. m. p. [Wincentego Korwina]

³⁰ Далі пропущено місце для імені.

³¹ “*Miserare mei Deus*” – “Помилуй мене, Боже” (Псалом 50/51).

³² *in decursu* – протягом.

Gąsiewskiego *inuoluere*³³. Marszałka nie obieraiȧ inszego po zabitim swim marszałku p.³⁴ [Kazimierzu Żeromskim]³⁵ zwiaskowim, bo sie spodziewiaiȧ zgodzic z Rze[czą]pospo[litȧ]. In *predicamento*³⁶ był Iesman [Krzysztof Jeśman], [Jan Kazimierz] Drozdowicz, Ciehonowiecky [Albrycht Konstanty Ciechanowiecki]³⁷.

Z Ukraini *die 26 ianuary* przihodzy wiadomosc, yz p. [Paweł] Tetera *die 14 ianuary* w Cehrinie nad spodziewanie wsistkyh zgodnemy glosy obrany hetmanem zaporowskyh kozakow. Długo sie wzbraniał y nie hciał przyiȧcz urzedu tego, alie za nastapieniem wsistkieu starsyni y pulkownykw acceptowal tą condityą, azeby sie daley nie hwieiȧ, statecznie zicliwemy zostawaly kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi], na co, gdy przysiegly, on tez im przisiȧgał. Potym do sultana ziehawsy sie, wzaiemnie sobie na przyiazn przisiȧgaly w Zabotinie. Soltan, w takim zostawiwszy porzadku Ukraine, sam s cęsciȧ ordy posedł do Krimu, a piec tysięcy Tatarow zostawił przy hetmanie zaporowskim³⁸.

Te nowini o electiey hetmana nowego zaporowskiego Teteri od Piotrowica, tłumacza, *d[i]e 26 ianuary* z Kamionky, z Ukrayni³⁹, ktori zesłany z lystem do soltana [Selim Gereja], abi cierpliwie na prziscie⁴⁰ woyska koronnego cekał, gdi mu *inter alia*⁴¹ powiedzial za Teterę⁴². Wiprawionego od [Jurija]

³³ *involvere* – включити, охопити.

³⁴ Далі пропущено місце для імені.

³⁵ Див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 375, с. 353.

³⁶ *in praedicamento* – у попередніх повідомленнях, очікуваннях.

³⁷ Див.: *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 238, 239, 246, *passim*.

³⁸ Про це див. також з інших джерел: *Мицик Юрій*. Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 1992. – Вип. 1. – С. 78.

³⁹ Див. про це на підставі цієї нотатки: *Kryszak Anna*. Paweł Tetera – hetman kozacki / Praca doktorska. – Poznań, 2013. – S. 109.

⁴⁰ Далі помилк. знову написано “na prziscie”.

⁴¹ *inter alia* – серед іншого.

⁴² Див. лист султана Селіма Гірея до Яна Казимира з-під Кам’янки від 3 (13) січня 1663 р., відправлений з татарським послом і цим перекладачем Петровичем, який їхав у зворотну дорогу. Юрій Хмельницький просив Селіма Гірея затриматися в Україні з ордами “do Boże° Narodzenia”, поки на козацькій раді не оберуть нового гетьмана. “...zaczynam z łaski Bożej dobrze się stało, – писав султан, – że obrali sobie już hetmana ynsze°, mianowicie ie° m. pana Pawła Teterę, sługę w[a]szey k. m., y w[i]jemy o tym dobrze, że będzie życzliwy w[a]szey k. m., tak też y wszytkiemu Woysku Zap[o]rowskiemu. [...] Daley już w[a]sza k. m. zrozumysz z tegoz posła nasze°, iako też y z swe° p. Pietrowicza, tłumacza [sic!] w[a]szey k. m., vstną mowę” (Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 42. – Nr 184. – Арк. 2). Лист з ідентичним змістом Селім Гірей відправив також і до канцлера Миколая Пражмовського (Там само. – Teka 43. – Nr 185;

Hmielnickiego do krolia i. m., w drodze podkal, ktoremu naliezało iako residentowy k. i. m. bycz przy electyey⁴³ hetmana, abi snadz niezicliwego nie obraly kroluiowy i. m. y Rzeczipospolitey. Sultan w kilkunastu mil od Czehrina go nazad [wyprawił], wirozumiawszy pierwey y na to zgodę kozakow, ktori tam stanąwszy 13 ianuary, nazaiutrz za zgodą wszistkych zrucaniem capek do gory y radoscią wielką obrani hetmanem Tetera⁴⁴. Chmielnicky, położywszy urząd y buławę, *priuatus*⁴⁵ zostaie.

Piotrowyc, tłumac, powrocieł 4 february⁴⁶. Powiedał, iako p. Tetera zbraniał sie przyąc buławy, mowieł im, zescie sie wi naucely odmieniac panow, a ya na palbim was wbiiac kazał, kiedibiscie wiary panu swemu nie dotrzymaly. Oni na to: “Czin, cos⁴⁷ sie podoba z innemy, a bądź hetmanem naszym”. Y tak przyiął ten urząd hetmansky. Trzy razy go do gory stołkiem podnosiely według ceremoniey zwicainey.

Ih mm. pp. commissarze po kielkakrocz posełali do pp. woyskowich, azeby piniądze licecz pocinaly. Pozwalialy owy zrazu, ale potym, biorąc pretext⁴⁸, ze iesce piniędzy wsistkih nie zwieziono, wskazaly do pa[now] commissarzow, azeby razem assignatię wydawono y liczyc kazo- || (арк. 1363) no z roznych poborow wsistkim horągwiām zaslugy, co ze iest rzecz przeciwko zwyciauiowy y piniędzy tu wsistkych iesce nie zwieziono, bydz to nie moze⁴⁹. Patrzaimy, iaky tey koniec controuersyey będzie, wiec, ze sie przez to yh inse podobienstwa na nowyh hliebow wibieranie y przednieysemy etc. zwiąsku zanoszy. Do i. m. x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego], który do Lwowa zapuscieł sie, ordinans idzie krolia i. m., azeby znouu do woyska do Wolborza z prozbą Rzecziposp[olitey] iahał. Tamze y z commissarzow ieden poiedzie, który zaciągnąwszy kilku z i. m. p. deputatow piotrkowskyh, ma uprasac woyska, aby *ad media*⁵⁰ uspokoienia przywiesc sie daly.

на арк. 4 нотатка, що лист було віддано королю 8 лютого 1663 р. у Львові). Про дату обрання Тетері гетьманом в історіографії див., зокр.: Яковлева Тетяна. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 pp.). – Київ, 2003. – С. 272–273, 275.

⁴³ Далі закреслено “iako”.

⁴⁴ Див. ще такі новини з листа Яким Сомка в переказі з московської відписки Григорія Ромодановського до Олексія Михайловича: Петровський Микола. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 398–399 (додаток № 8).

⁴⁵ *privatus* – приватна особа.

⁴⁶ Див. вище у коментарі нотатку, що листи від Селіма Гірея були передані королю 8 лютого.

⁴⁷ У рукописі “cos”.

⁴⁸ У рукописі “protext”.

⁴⁹ Далі закреслене “Patrzaimi”.

⁵⁰ *ad media* – до засобів.

I. m. p. krayczy koronny [Wacław Leszczyński]⁵¹ daie znac 29 ianuary, pieniadze wielgopolskie ruszely sie z Kalysa, tusa, ze w tym tegodniu beda.

№ 7

*5–15 лютого 1663 р. – Новини про перемовини
у Великому князівстві Литовському стосовно виплати
заборгованості для армії литовських конфедератів
та покарання вбивців підскарбія, польного гетьмана
Вінцентія Корвіна Гонсевського*

Z Litwy 5 february

W. X. Litewskym, ze do dwu liat pozwolili na wiplacenie woysku, lewe skrzydło woyska nie pozwalia am[n]ystiei dopinac względem zabicia nieboszcika p. Wicentego Gąsiewskiego, podskarbiego W. X. L.⁵², hetmana polnego W. X. Litewskiego. Chcą, aby wynni karani bely, iakosz iuz Kiliowskiego, co strzelieł do nieboszczyka, drugi towarzysz zabieł⁵³. Nowosinsky [Jan Nowoszyński], cy exequował okrutny ordinans, wołał: “Wescie, karzcie!” – y zakonnikami hciał zostac, alie go nie hcą przyiącz.

Rada miała bydz 14 february, alie ze cekaią na rekolectiā pp. zwiąskowych, dliatego odložono ad 15 february⁵⁴.

Z Litwy to przihodzy, iz po skonceniu woj[skowe]y rady pano[w] senatorow w daninah, i. m. p. wilensky [Michał Kazimierz Radziwiłł]⁵⁵ wiprawiony do

⁵¹ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 65.

⁵² “Wicentego” i “podskarbiego W. X. L.” дописано над рядком.

⁵³ Деталі розстрілу Гонсевського див., зокр.: *Medeksza Stefan Franciszek*. Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668 / Wyd. Władysław Seredyński // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1875. – T. III. – Dok. 81. – S. 350–351. У науковій літературі див.: *Skarbek Kruszevska Stanisława*. Sprawa śmierci Wincentego Korwin Gosiewskiego podskarbiego wielkiego i hetmana polnego litewskiego // *Księga Pamiątkowa koła historyków słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego*. – Wilno, 1933. – S. 92–93; *Rachuba Andrzej*. Zabójstwo Wincentego Gosiewskiego i jego polityczne następstwa // *Przegląd Historyczny*. – 1980. – R. 71. – Nr. 4. – S. 708, 710, passim; *Сагановіч Генадзь*. Невядомая вайна: 1654–1657. – Мінск, 1995. – С. 115; *Sawicki Mariusz*. Zabójstwo Wincentego Aleksandra Gosiewskiego w relacjach dyplomatów francuskich // *Almanach Historyczny*. – Kielce, 2020. – T. 22. – S. 77. Див., напр., у *Скарбек Крушевської* (с. 93), *Сагановича* (с. 115) і *Савицького* (с. 77), що перші постріли в Гонсевського зробили Ян Новошинський і Миколай Наркевич.

⁵⁴ ad 15 februaryi – до 15 лютого.

⁵⁵ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2004. – T. I: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk; współpr. Uładzimira Jemialianczuka, Andrzeja Macuka. – S. 112.

krolia i. m. [Jana Kazimierza], azeby *realis* wsistkiego ucinieł⁵⁶, kontentuiąc sie steroma milianamy.

№ 8

*13 лютого 1663 р., Львів. – Новини про конфлікти
Львівської комісії для виплати заборгованості військовій
з послами від конфедератів*

Ze Lwowa 13 february 1663

*8 presentis*⁵⁷ w kole między deputatamy zwiąskowemy wyelky bel halas na starsine swoię y na commissarzow, ze siedmi milianow w gotowiznie nie zgromadziły przy expirowaniu sescyu niedziel, tak dalece, ze sie deklarowały *12 febru[ary]* y *15 febru[ary]* odiehac do woyska, iakoz y iuz po konie posłaly. Pp. commissarze składaia sie racyamy, ze to nie yh wyna, ze *egestas pub[li]ca*⁵⁸ wibierac nie dopuscila wszistkiego, yz im reten[t] *per executionem militarem*⁵⁹ wybierac pozwalyaią. || (арк. 1364) Na koniecz, yz aby w sumie, ktorey nie odbiera, skarbu im koronnego cesc, a kiedi sye tim nie kontentowały, kli[e]ynoty i. m. kroliowey [Ludwiki Marii], ktore gotowa pany odwazyc, ofiaruie. Alie y na tym nie przestaią, piniędzy samych hczą. Hodzą tedy około nych panowie comissarze, osobliwie przez i. m. x. kuiawskiego biskupa⁶⁰, xdza [Kazimierza Floriana] Czartoriskie[go]. Nadzieia, ze comissiey na trzi niedzielle pozwolia przedluzyc, alie hcieli by za tą okazyią nowyh hliebow wybierac, cego im niepodobna pozwolyz, tractatem *deprobat*⁶¹, czo tuszą łacno otrzimaia.

№ 9

*Новина про відправлення послів від молдавського господаря
Істрате Добіджі до Османської імперії,
маршалка конфедератів коронної армії Яна Самуеля Свідерського
та військові приготування турецького султана Мегмеда IV
проти Варадіна та Кам'яця-Подільського*

Z Woloh

Hospodar wołosky⁶² [Istrate Dobija] wyprawieł posła swego, snadz na spiegy, do Turkow, subordinowany do p. [Jana Samuela] Swiderzskiego,

⁵⁶ *realis* wsistkiego ucinieł – усе реалізував.

⁵⁷ *8 presentis* – 8-го [числа] цього [місяця].

⁵⁸ *egestas publica* – бідність суспільства. У рукописі помилк. “agestas”.

⁵⁹ *per executionem militarem* – шляхом військової екзекуції.

⁶⁰ Спершу було написано “biskupa kuiawskiego”.

⁶¹ *deprobat* – відхилені.

⁶² Далі пропущено місце для імені.

marszałka woyska zwiąskowego, z koniem tureckym w presencie darowac. I. m. p. [Stanisław] Potocky, woiewoda krakow[sky], hetmon koronny, ze nie miał do niego listu od hospodara, ani do krolia i. m. [Jana Kazimierza], nazad mu sie wrocic kazał, daiącz tę przicine, ze sie nikomu v nas z poddanemy *ab extraneis principibus*⁶³ przimowac poselstw, na co y panowie zwiąskowy pozwoliely.

O przygotowaniu Turkow wielkym iest pewna wiadomosc⁶⁴. Piętnascie tysięcy wozow prohu Donaiem zprowadzono do Wołoch, 11000 owiec zbierac kaza a 20000 talierow, a 700 kony na...⁶⁵. Wsistko to z Wołoh, tyles ma bydz z Multan. Turczy prawie buduią szietne. Miał cesarz [Mehmed IV] na oku ieden Waradyn, ktori iuz star, drugi Kamieniecz, ktore w krotkym casie zetrzec chce.

№ 10

*Новини про відправлення посольств від новообраного
українського гетьмана Павла Тетері до Яна Казимира,
Великого князівства Литовського та Молдавії*

P. [Paweł] Tetera, hetmon kozacky obrany, do krolia i. m. [Jana Kazimierza] wisłał *presertim*⁶⁶ [Hryhorija] Hulanickiego⁶⁷, do woyska W. X. Litew[skiego] Kaptenskiego, a do Wołoh Dorusinka⁶⁸.

⁶³ *ab extraneis principibus* – від чужоземних правителів.

⁶⁴ Надписи на маргінесі: “Turczy”, “O Turkach”.

⁶⁵ У рукописі речення не дописане.

⁶⁶ *praesertim* – зокрема, особливо.

⁶⁷ *Мицук Юрій, Чухліб Тарас*. Оригінальний документ 1663 р. з архівів Польщі про початок дипломатичної діяльності Івана Мазепи // Чорноморська минувшина. – Одеса, 2021. – Вип. 16. – С. 126; *Majewski Wiesław*. Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 577.

⁶⁸ Йдеться про серію посольств, відправлених Тетерею до різних правителів з повідомленням про обрання його на гетьманство. Див. також про його посольство до Бахчисараю, у т. ч. з листами, переданими через Котла Гірея мурзу (“Kotła Gierey murdza”), і відповідь хана Мегмеда Гірея IV від 15 квітня 1663 р. щодо відправлення кримських і ногайських орд в Україну на допомогу гетьманові (Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 48. – Nr 190. – Арк. 2).

№ 11

Новина про прибуття до Львова на комісію для перемовин з конфедератами великого коронного маршалка Юрія Любомирського та сандомирського воєводи Яна Замойського

I. m. p. marszałek wielki koronny [Jerzy Lubomirski] wiehał do Lwowa z i. m. p. woiewodą sendomi[e]rzkym [Janem Zamoyskim] wespoł.

№ 12

19 лютого 1663 р., Львів. – Новини про роботу Львівської комісії для виплати заборгованості військовій та конфлікт жовнірів кам'янецького полку з гусарською хоругвою великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького під Рогатином

Ze Lwowa die 19 february nowyni od xziędza Ferdinanda, przeora od s. Tomasa z Krakowa, karmelity

Ih m. pp. deputaczy zwiąskowy woyska krolia i. msczy [Jana Kazimierza] wyprawiają *de medio sui*⁶⁹ do koła wolborzskiego *pro 20 february* po iednemu zpod kazdy horągwie, hęc co pomislnego sprawycz. Wyszadziły pod 60 swoyeh na conferentia u oycow iezuitow *18 february* s częsczą pp. comiszarzow, gdzie po wieliu mowach do podanih srotkow satisfactiey swey przihiliaią sie, pięć milianow w gotowiznie acceptuią, a yz assignatyey brac nie hęc, do woiewodztw na dwa milyany ani skarbu koronnego, || (арк. 1365) any klynotow kroliowey i. m. [Ludwiki Marii], ktore ofiaruię, przymowacz do czaszu *loco pignoris*⁷⁰ nie zdało sie im. Kroliestwo ich m., pp. senatorowie y comissarze niektorzy po stu tysieczy złotych wibrac z woiewodztw y oddac ym w kilku niedzieliach obiecuią y assecurowac sie mayą. Gdzieby im tego nie widano w naznaconim casie, dobra pewne owyeh, co ych assecuuią, odbirac y zazywacz. Pieniedzy wihodzy ta suma na dwakroc sto tisziecy iesce zostaie, ktore nowy potrzebią inuenty do comissiey. Do Wolborza deputowany i. m. xziaze biskup kuiawsky [Kazimierz Florian Czartoryski] y i. m. p. chelmsky⁷¹.

⁶⁹ *de medio sui* – з-поміж себе.

⁷⁰ *loco pignoris* – як заporуку.

⁷¹ Холмським каштеляном був Ян Пясечинський (Urządnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł. – Kórnik, 1992. – S. 154). Однак тут також могла бути помилка тексту й у дійсності йшлося про хелмінського каштеляна Андрія Пішіємського, як про це відзначено в історіографії під час використання цього рукопису (*Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia.* – Lublin, 1998. – S. 207 (прим. 47), 209). Див. також коментар до наступного документа. Про те, що у рукописі Голінського трапляється плутанина з термінами “chełmski/chełmiński” видно з док. 104, де в переліку руського, волинського,

16 february po południu declarowali pp. deputaczy woyskowy pp. comissarzom, yz wiecey tractowac z nimi nie hcą, poniewaz sesci milyanow w sesci niedzielah nie zebraly. Nazaiutrz stąd odiehad mieli, alie za wzięciem pocztu z Wolborza zaczęte tractaty continuowac hczą. Obacem, co daly bedzie.

Ludzy 300 *circiter*⁷² pulku kamienieckiego, ydąc ku Lwowy, zbлизely pod Ro[h]atyn, gdzie zastawsy po wsiah paholikow chorągwie vsarzsky p. woiewody krakowskiego, hetmana koronnego [Stanisława Potockiego], kilkunastu, wstrzepawsy, powiązaly. Dano o tim znac do miasta do horągwie dwoch towarzistwa, prosąc, aby yh zaniehaly na stanowisku. Miasto pomislney declaratiey ledwie yh samih to nie podkało. Vsly tedy do miasta, gdzie sesc towarzistwa pod horągwią bilo. Ucziniely radę, iz liepy w polu zginąc, nizeli w miescie okrut[n]y cekac smierczy. Wisedszy zatim przez horągwie w polie, poslaly do tego pulku kamienieckiego kapłana swego, iezuite, abi yh zaniehaly, ktorego ony kulyą przywitally.

Tyh sto tисeczy, wiciągnawsy na woysku *per executionem*⁷³ woiewodztw, maia przicinic sumy złotych 1200000: krol imszcz, i. m. p. woiewoda krakowsky, i. m. p. marsalek wielky koronny [Jerzy Lubomirski], i. m. p. woiewoda sendomierzsky [Jan Zamoyski], i. m. p. woiewoda rusky [Stefan Czarniecki], i. m. p. helmsky⁷⁴, i. m. p. podskarby wielky koronny [Jan Kazimierz Krasiński]⁷⁵, i. m. p. chorazy koronny [Jan Sobieski]⁷⁶ po stu tисeczy kazdy, i. m. p. x. kanclerz [Mikołaj Prażmowski], i. m. p. kamienieczky [Mikołaj Bieganowski]⁷⁷ po zł[otych] 100000⁷⁸, i. m. p. [Władysław] Rey – 30000, p. wołynsky⁷⁹ takze. || (арк. 1366)

брацлавського та бжесько-куявського воєвод згадується й воєвода “helmsky”, якого не існувало у Речі Посполитій, а отже тут мав би згадуватися воєвода хелмінський (Холмська земля належала до Руського воєводства).

⁷² *circiter* – приблизно.

⁷³ *per executionem* – через екекуцію.

⁷⁴ Можл., хелмінський каштелян; див. коментар вище й наступний документ.

⁷⁵ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 125.

⁷⁶ Там само. – S. 28.

⁷⁷ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 71.

⁷⁸ Так у рукописі, повинно бути 50000 (див. наступний документ).

⁷⁹ У дослідженнях тут атрибутовано віленського каштеляна Михайла Казимира Радзивіла, а не волинського воєводу Михайла Юрія Чарторийського. Див.: Janas *Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 207 (прим. 43); Urzędnicy wołyńscy XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Marian Wolski. – Kórnik, 2007. – S. 152. Див. також наступний документ.

№ 13

26 лютого 1663 р. – Новини з Львівської комісії для виплати
заборгованості військовій про суперечки між львівськими комісарами
і депутатами від конфедератів

Ze Lwowa 26 february 1663

Около виходzenia часу сесchiedzielного, w ktorim pp. woyskowy mieli siedm milyanow w gotowiznie od Rzeczypospolitey wziac, pp. comissarze, ze *egestas*⁸⁰ nie przychodziły wibrac y zwyesc tey sumy do Lwowa, telko 5 milianow, roznemy czasamy y srodkamy uymowac chcieli pp. deputatow woyskowych:

1. Naprzod, auctią monety do dwoh liat, to iest cerwoni zloty po zlotyh osmiu, a taler po zlotych 4;

2. Aby we dwoh milianach, nie w iednim, iako stanęło, fanty braly;

3. Aby *per executionem militarem apprehensi[o]nem bonorum retentorum* dochodzily⁸¹;

4. Kleynoty Rzeczypospolitey albo kroliowey i. m. [Ludwiki Marii], ktore ofiarowala, daiac w zastawie do krotkiego czasu;

5. Na koniec, samey ich m. pp. hetmany [Stanisław Potocki i Jerzy Lubomirski], i. m. x. biskup kuiawsky [Kazimierz Florian Czartoryski], i. m. p. [Jan] Zamoysky, wojewoda sendomirzsky, bely w kole y prosily panow deputatow 16 february.

Alie y to nie pomogło, azeby te dwa milyany, ktorih nie zwieziono z tych, ktorem sposobem acceptowaly od Rzeczypos[politey].

Przed wyiazdęm na kolo wolborzskie *pro die 28 february* naznaceni *die 18 pre[sentis]* u oycow iezuitow konferentią mieli. Po długih mowah do tego sie poniekąd podanego sobie srodku z ohoty nakloniely, alie go do Wolborza biera, to iest, zeby kroliestwo ich mm., pp. hetmany, pp. wojewodowie sendomirzsky y rusky [Jan Zamoyski i Stefan Czarniecki] po stu tysięcy, i. m. x. canclerz [Mikołaj Prażmowski], i. m. p. kamieniecky [Mikołaj Bieganowski], i. m. p. helmsky⁸², wolynsky⁸³, i. m. p. podskarbi wielky koronny [Jan Kazimierz Krasiński] y nadworny [Władysław Rey]⁸⁴, po 50 [tysięczy]

⁸⁰ *egestas* – убогість, нестача.

⁸¹ *aby per executionem militarem apprehensionem bonorum retentorum* dochodzily – щоб шляхом військової екзекуції вдавалися до вилучення маєтностей боржників.

⁸² Тобто каштелян холмський або хелмінський (Ян Пясечинський або Андрій Пішиємський відповідно). На підставі цього документа з рукопису Голінського в історіографії атрибутується саме хелмінський каштелян, див.: *Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia*. – Lublin, 1998. – S. 207 (прим. 47). Див. також коментар про це до попереднього документа.

⁸³ Див. нотатку в попередньому документі про помилку в рукописі й атрибуцію тут віленського каштеляна Михайла Казимира Радзивіла.

⁸⁴ *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska*. – Kórnik, 1992. – S. 130.

*circiter*⁸⁵ wybraws्य woiewodztwah, do Lwowa w 6 niedzielah zwiezly. Cemu ieslybi nie dosicz ucziniely, submituią sie woyskowim maiętnosczy dwa razy więcej, niz ta suma wynosąca, puszczyc. Ostatek, cego do dwох milianow dostawac nie będzie, wyzey mianowanych sposobow wolno będzie woysku obrac ktry[ch] dlia swey satisfactiey. Iadą tedy z tym wszistkym pp. deputaczy od kazdy horągwie po iednemu, iadą y od commissiey i. m. xziąze Cartoriskie [Kazimierz Florian Czartoryski], biskup kuiawsky, i. m. p. [Jerzy] Lubomiersky, marszałek wielky y hetmon polny koronny, y i. m. p. [Jan] Zamoysky, woiewoda sendomiersky. Nadzieia w Bogu, ze tak wielczy ludzie co dobrego sprawią.

№ 14

1–26 лютого 1663 р. – Новини про постриження Юрія Хмельницького у ченці, перемовини Якима Сомка з гетьманом Павлом Тетерею, аудієнцію українського посла Григорія Гуляницького у Яна Казимира, похоронну службу за литовським підскарбієм, польним гетьманом Вінцентієм Корвіним Гонсевським та інші відомості

[Jurij] Chmielniczky *die 1 february* został cerncem w manastirze o milie od Korsunya, imie mu dano Gedeon. Przy postrzizinah metropolit [Dionizi Bałaban] skarbow poło- || **(арк. 1367)** wyce na Hmielnickiego, a drugą połowice na Woysko Zaporowskie naznacono za spolną umową. Większą cesc przedtim rozdał krewnym; gumna, bydła, konie na p. hetmana zaporowskiego [Pawła] Teterę.

Samcenko [Jakym Somko], starsy kozak, za Nieprem yuz sie wdał w trataty s panem Teterą. Nadzieia w Bogu, ze y zadnieprzsczy kozaczy pokłania sie kroluiowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] wpretcze.

[Hryhorij] Chulanicky, pułkownik, *die 17 february* przibiel do krolia i. m., prosąc o confirmaczyą nowo obranego hetmana. *21 feb[ruary]* miał audientią u krolia i. m.⁸⁶, na ktorey o cerkwie przywrocenie naibardziej w instructiey *instabat*⁸⁷ tak dalece, ze iesly to nie będzie, woly p. Tetera buławę polozyc.

P. oberster Gyza z gorączky *in phrenesim lapsus*⁸⁸ dwa razy nozem nizey serca w bog przebił sie *20 february*. Przisiedszy potim do siebie do pamieczy, miał wielky zal y skruhę za grzehy. Vmar *23 february*.

⁸⁵ *circiter* – приближно.

⁸⁶ Лист Павла Тетері до короля від 22 січня ст. ст. 1663 р., переданий через Григорія Гуляницького, і про аудієнцію 21 лютого н. ст. див.: Памятники изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1859. – Т. IV. – Док. LV. – С. 250–253. У літературі див., напр.: Яковлева Тетяна. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 pp.). – Київ, 2003. – С. 275.

⁸⁷ *instabat* – наполягав.

⁸⁸ *in phrenesim lapsus* – збожеволівши.

Z Hulianickym, kozacz[k]im posłem, conferentia była względem oddania cerkiew, yz to bycz teraz nie może, chiba *pacata* za uspokojeniem związku *Re[s]publ[ica]*⁸⁹.

Woysko W. X. Litew[skiego] do zgody się miało y iuz bi conclusia stanęła była, alie pąn Oginsky⁹⁰, powrocywszy z residenciey wolborzskiey, *disuadebat*⁹¹, alleguiąc, że y koronny nie daią pp. zwiąskowy uiąc.

*Exequie*⁹² i. m. pp. [Wincentego Korwina] Gąsiewskiego, podskarbiego y hetmana W. X. Litewskiego, 26 february odprawiały się u oycow dominikanow we Lwowie pieknie, *concurso* liudzy⁹³ wielkych, p. senatorow y p. commissarzow, belo.

№ 15

28 лютого – березень 1663 р. – Новина про коло конфедератів коронної армії у Вольборі з приводу пропозицій Львівської комісії для виплати заборгованості військові та вибирання ними податків у Кракові, Казимірі та інших місцях Краківського воєводства

Z Wolborza

Wolborzu koło mieli pp. żołnierze zwiąskowy, tamże nie hcieli pozwolyc na nicz⁹⁴ brac zapłaty klienotom, ani zadnemy fantamy, ieno gotowemy piniedzmy zapłaty potrzebią. Pretko koło skoncelo, ktore się pocelo 28 february, a skoncelo [d]ie 3 marty w sobotę. Traktat kazali spisacz uhwały tego koła y pul hlieba sobie uhwalieły wibierac. Pułky sobie zložely koło na hlieby, assignatie naznacaiąc, kedy się będzie miało komu co dostac, naznacaiąc deputatow do wibrania takowego hlieba. Nas, Kazimierz, dano pul hlieba y Zydy na pul i. m. p. [Stanisławowi Jordanowi]⁹⁵.

Slali ih moscz pp. poslowie, ktorzy iehaly do nih od krolia i. m. [Jana Kazimierza] y od Rzeczypospolity ze Lwowa i. m. x. arcybiskup gniezniensky [Wacław Leszczyński], i. m. x. biskup kuia- || (арк. 1368) wskey [Kazimierz Florian Czartoryski], i. m. p. Ierzy Lubomirzsky, hrabia na Wisniczu, marsalek

⁸⁹ *pacata* за uspokojeniem związku *Respublica* – замирена Річ Посполита через заспокоєння зв'язку.

⁹⁰ Можливо, Шимон Кароль Огінський. Див. про нього та його участь у литовській конфедерації: *Wasilewski Tadeusz*. Ogiński Szymon Karol h. własnego (zm. 1699) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 638–639; *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 113, 209 (“konsyliarz związku”).

⁹¹ *dissuadebat* – відраджував.

⁹² *exsequiae* – похоронна служба.

⁹³ *concurso* liudzy – за напливу людей.

⁹⁴ У рукописі “ni pacz”. Ухвалу кола див. док. 18.

⁹⁵ Прізвище у документі не дописане Голінським, див. далі за текстом.

wielky y hetmon polny koron[n]y, starosta krakow[sky], y i. m. p. [Jan] Zamoysky, woiewoda sendomierzsky, y i. m. p.⁹⁶ [Władysław] Lubowieczky, sędzia ziemsky krakow[sky], y inih panow poslali do Wolborza przed sobą do p. [Jana Samuela] Swiderzskiego y koła, prosac, zeby im gospody naznacono, opowiedaiac swoy przyiazd. Pedzieli pp. zwiąskowy, ze sie iuz koło skoncelo, nie maią po co ih m. przyiezdac y darmo sie zawodzyc maią (iakoz powroczyć musieli tak wielczy panowie y senatorowie, nie biwszy⁹⁷ Wolborzu, cego zal sie Boze). Pozaiezdaly zaraz zupy wielickie, bohenskie y odebrali w swoię posesyą Olkus, cła, mita, starostwa, maiętnowszczy xzięę, duhowne, zakonikow niekoryh, podzieli między sie⁹⁸. Trzimać to mayą dotad w zasługah⁹⁹, az sobie zapłatę zupełna wybiera y popłaczą, zrewidowawszy y porahowawsy intratę wielie, która czyni, aby sie podzeli, o czym serzey tractat yh opisuie.

Do Krakowa puszcac ych nie hcą, pp. żołnierzow, obawiając sie tumultu iakiego y ubierzenia Krakowa, warty wielkyc maiąc na bromah y od krolia imszy zakazanie przez mandaty. Takze y do miasta Kazimierza mandat krolia i. m., iako y do panow krakowian przislany, aby p. żołnierzow nie puszcac, a miescanie w zamknieniu y obrony od tych pp. żołnierzow zwiąskowych. Y zamykając przed Krakowską bromą, dali stahiety, y Nową bromę, a Wielicką bromę zamkniono y Skawynską, ięno iedna broma otwarta.

Pul hlieba, które uhwalili sobie w kole Wolborzu, naznacono i. m. p. Stanislawowy Iordonowy, pułkownikowy, na pułk iego horagwiom, o cim mieli kolo w Nowim Miescie swoje, ten pułk¹⁰⁰. Tamze poslalismy w poselstwie do tego koła p. Susickiego [Andrzeja Suszyckiego], pisarza mieyskiego, p. Hieronima Rubinkowskiego y p. Ziętarzskiego¹⁰¹, miescon kazimierzskych, y przez nih zaraz beckę wina, ktorąmy kupiely u p. Iedrzeia Iasowskiego, raice kazimierz[skiego], za zł[otych] 130, w podarunku pułkowy, prosąc, aby tam bez deputatow piniadze oddalismi. Zgodzili sie naszy na pul hleba dac zł[otych] 3000, a za to, ze deputatow nie poslą do nas po te piniadze, zł[otych] 500 dac obiecalismi we trzech niedzielah, pocąwszy od dnia *16 marty*: i. m. p. pułkownikowy zł[otych] tysiąc zaraz po Wielky Noczy [*25 marty*] we cwartek piersy, a zł[otych] 2500 we dwie niedziely.

Poslalismy p. pułkownikowy dwie [...] na swieta y pultora łokcia kytayky zielioney. Przyial wdziecnie.

⁹⁶ Далі помилк. знову написано “i. m. p.”.

⁹⁷ У рукописі помилк. “nie biwwszy”.

⁹⁸ Надпис на марґінесі: “Naznaceli posli rewizorow”.

⁹⁹ Слово правлене.

¹⁰⁰ Надписи на марґінесі: “Pul hlieba uhwaliele”, “*16 marty* kolo”.

¹⁰¹ *Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 112. Див. також у IV частині рукопису (Київ, 2023) док. 142, с. 130.

Na te pul hlieba stanęła w Kazimierzu taxa znowu na miescan y pp. radziec skladac sie na te pułcwarta tysziąca. P. Woycieh Zawada bel burmistrzem za p. Iasowskiego, ktory bel hory bardzo, y wybieral te piniadze na zl[otych] 3500.

Data 12 marty widany vniwersal ze Lwowa, aby po piniadze przyjezdaly pp. zolnierze. || (арк. 1369)

№ 16

21 березня – 16 грудня 1663 р. – Прогностик нюрнберзького астролога про становище країн у Європі, Османській імперії, Кримському ханстві та Московській державі у 1663 році

[Додаток № 1]

1663

Prognosis connexa vicinorum regnorum astrologi Noribergen[sis], 1663

[A] die 21 marty ad diem 31. Influentie caelestes¹⁰² nihil boni Vngarorum regno allaturę.

A¹⁰³ die 1 aprilis ad 9. Audite Christiani, ad pugnam estote parati nec uos¹⁰⁴ tempus deficiat Polo[ni]¹⁰⁵.

A die 18 apri[li]s ad 24. Nisi vnio apparenter facta melius stabilietur¹⁰⁶, quam hac tenuis factum, proxima im[m]inet mina.

A die 25 apri[li]s ad 30. Duę aquile alis infractis uolare non audent; nigra¹⁰⁷ a fraudibus alba a periuri[i]s periclitatur; quos clementia facit insolentes, fortuna hostes, amicitia rebelles.

Die 4 may. Christiani¹⁰⁸ non melius inter se conuenerunt, qua[m] hactenusque videli[cet]¹⁰⁹ ad Hungaria[m]¹¹⁰.

A 20 apri[li]s ad 23. Mirabilis duorum regnorum confusio.

[A] die 2 iuny ad 8. Pusillum honoris causa minae totius populi.

A¹¹¹ 14 ad 18. Aquile, quae predam periclitabant[ur] iam resumptis viribus triumphabunt, vna decretorio¹¹² meliorem agere cogetur.

¹⁰² У рукописі помилк. “caelestis”.

¹⁰³ У рукописі помилк. “Ad”.

¹⁰⁴ Далі помилк. знову написано “parati” і закреслено.

¹⁰⁵ Непевне розкриття скорочення.

¹⁰⁶ У рукописі помилк. “stabiliatur”.

¹⁰⁷ У рукописі, мабуть, помилк. “nisa”.

¹⁰⁸ У рукописі помилк. “A Christiani”.

¹⁰⁹ У рукописі помилк. “vesdeli[cet]”.

¹¹⁰ У рукописі помилк. “Hungarie”; “ad Hungaria[m]” написано на початку наступного рядка перед датою 20–23 квітня, тому не зовсім певно, котрого із записів стосується ця локалізація.

¹¹¹ У рукописі помилк. “Ad”.

¹¹² Ймовірно, слово записане з помилкою.

12 iuly ad 28. Hoc tempore Turca, Tartatarus¹¹³, Moschus ciuitates multas munitas potentes et prouincias vastabunt nimia securitas plurimum erit calamitas.

A die 27 iuly ad die[m] 6 augusti. Venetia clamabit: “Victoria, victoria!”

A 11 augusti ad 20 aug[usti]. Lilia tua flaua seminantur in aliena terra.

A 28 ad 30 augu[sti]. In Curlandia¹¹⁴ exit grauiter egrotare.

A 11 7bris ad 19 septemb[r]is. Cataphractus miles albus grauem cladem panique¹¹⁵ alteram exciet¹¹⁶.

A 20 ad 26 [7bris]. Consilia derepente et conuentus publici agentur sine ullo bono successu.

14 8bris ad 20 octobris. Magne turbationes in regia uicinalia¹¹⁷ – Polonia vel Suecia.

21 ad 28. Coniunctio magna et ♄¹¹⁸ Iouis et Saturni in oppositione et aspectu perniciosissimo mutationes, mirabiles, causabit.

1 decembris ad 16. Leo Niger Brandeburgicus in¹¹⁹ Prussia coronatus incipiet rugire et causare terrores multos ideo hoc faciet, quia tu dissimulasti nimium cum illo¹²⁰. || (арк. 1371)

№ 17

*18 квітня 1663 р., Львів. – Лист Акакія Пупана про перемовини
Речі Посполитої з Москвою та приготування Яна Казимира
до від'їзду у військовий табір*

*Propositio p. poslow moskięwskyh na piersim z nimi rozmoworze we
Lwowie 19 marty 1663.*

Bożą miłoszczyą wielky hospodar car y wielky knias Alexi Mihalowic, wsistkieu Wielky y Maley, y Bialej Rusi sam[o]der[rzec] y wielą¹²¹ ziem wshodnih y zahodnih, y siewierskyh ocie[c] y dziedzyc, y naslednik, y hospodar, y obladatał¹²². Iego cesarskie wieliczenstwo przisłał mnie do brata swego, naiaśnieysego hospodara Iana Kazimierza, Bożą myłoszczyą krolia polskiego y inih krolestw, welkyh y pełnomocnih poslow, mnie, dumn[e]go dworzanina y namiesnika szackiego Afanasia Lawrentowica Hordina Nascekyna [Afanasija

¹¹³ У рукописі помилк. “Tartatarus”.

¹¹⁴ У рукописі, мабуть, помилк. “Curlandia in”.

¹¹⁵ Так у рукописі.

¹¹⁶ У рукописі, мабуть, помилк. “sexciat”.

¹¹⁷ У рукописі помилк. “uici alba”.

¹¹⁸ Астрологічні символи Сатурна (♄) і Юпітера (♃). Мабуть, мало бути: “♃ et ♄”.

¹¹⁹ У рукописі, очевидно, помилк. “et”.

¹²⁰ Далі арк. 1370 порожній.

¹²¹ Слово правлене.

¹²² У рукописі “obladatał”.

Ordina-Naszczokina] y diaka Hrectora Bandanowa [Grigorija Bogdanowa], y będąc na [ro]zmowie i. k. m. z wamy, pp. radą, y kazał nom mowic: w przesłym roku, gdy był w Moskwie Wincenti Korwin Gąsiewsky, hetmon polny y wielky podskarby i. k. m., y natęncas wielky hospodar was, i. k. m. do hospodara naszego etc., etc., bo nie belo nic, telko o comissiey, ze są poslany o pokoju tractowac wiecnim z kroliem i. m. y Rzecząpospolitą.

Goniec moskiewsky [Piotr Dołgowo] potym prziset¹²³, ktery tak hardi był, ktori capky nie zdiał, az mu iey z głowy zrucał i. m. p. [Stefan] Carnecky, ktery te słowa mowiel, ze docekamy tego, ze w stolicy wasze bedziem sabliamy na karkah wasyh hramoty wasze pisac, ktoremu Moskwyczyn tak zaraz odpediał: “Nie dziwowałbym sie, kiedibim to od iakiego młodyzka słysał, ktoremu bi to iesce swiat kwitnał, alie tobie iuz bardziey rideł z motiką w oczy zagląda, nizeli woina, a przecię sobie pokoju nie zycis”. Y tak pocelo bydz wielkie zamiesanie.

Krol i. m. do obozu sie gotuie y iuz regimenti cudzoziemskie w obozie stoją. Żołnierzom tes placono, ktorzy telko przyiada, kteryh iest niemalo od zwiąsku. Tatarowie z kozakamy będą sie tesz do nas brac, ktorih iusz 10000 pode Lwow przistąpielo y piniądze biorą etc.

Don ze Lwowa 18 aprilis [1663], Akaczy Pypan¹²⁴. || (арк. 1373)

№ 18

28 лютого – 3 березня 1663 р., Вольбор¹²⁵. – Вимоги кола конфедератів коронної армії до Речі Посполитої

Traktat koła wolborskiego 28 *februarii*, odprawuiący się zgodnie, od woysk i. k. mci y Rzeczypospolitey iak polskich, tak cudzozięmskich postanowiony, a dla [...] ¹²⁶ rękami podpisany.

¹²³ Аудієнцію у короля отримав 25 березня ст. ст. 1663 р.: *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России: (По 1800 год). – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия). – С. 137.

¹²⁴ Далі арк. 1372 порожній; наступні арк. 1373–1438 писані іншою рукою і вклеєні Голінським до рукопису (арк. 1383–1384, 1397–1400, 1412, 1420, 1432 порожні).

¹²⁵ Датування документа за новинами з Вольбора, згідно з якими ця рада тривала з 28 лютого до 3 березня 1663 р. (див. вище док. 15). У літературі це джерело іноді датується 12 березня 1663 р. згідно з іншими копіями: *Janas Eugeniusz.* Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 211.

¹²⁶ Тут пропущено порожнє місце, мало б бути написано, ймовірно, “lepszy wiary”. Надпис на маргінесі рукою Голінського: “1663, 28 marty”. Нижче те саме повторено ще раз та уточнено: “28 february 1663” (тобто у другому маргінальному надписі слово “marty” викреслено і замість нього дописано “february”).

1. Kładąc sobie woyska *pro maiori*¹²⁷ całość oyczyzny, tak onę pragnęło conseruować, coby naygłówniejszy nieprzyiaciel o nich to przyznać musi, kiedy z nią iako zyczliwi y kochający synowie obeszli się, gdy przeszłym kołem wolborskim z vszczerbkiem zasług swoich według tegoz tractatu contentować się miało, co lubo *sacrosancte ab vtrinque*¹²⁸ poprzysiężono z strony ich mm. pp. commissarzow Rzeczypospolitey dla niezyczliwych pono tey oyczyzny ludzi nie dotrzymano. Widząc tedy oczywistą elusyą siebie, ten tractat nie przez się, ale przez ich mm. pp. commissarzow Rzeczypltey nie dotrzymany y annihilowany, a to dlatego, ze *inter 6 septimanas*¹²⁹ nie stało się onęmu dosyć, o czym iest osobliwy punct, ze *in quantum by in 6 septimanis*¹³⁰ nie stała się satisfactia, *nullitati subiacere*¹³¹ miał. Tak *libere* ieszcze *p[re]fixeque*¹³² czasu dwie niedzieli czekało *patientissime*¹³³ woysko, a co większa, ze gdy czas zamierzony przychodził, miasto walnego vcontentowania niepodobne materye, trudniące czas *commissionis*¹³⁴ wrzucali ie^o k[r]ol[e]w. mc y ich mm. pp. commissarze Rzeczypospolitey naszym panom deputatom, tudziez y rozne dawali okazye do rozerwania teyze commissyey, contemptami karmiąc tak ie^o mci p^a praesidenta [Janusza Bieykowskiego] y ich mm. pp^{ow} collegow iego, iako y ich mm. panow deputatow y *novas machinationes in dies*¹³⁵ wrzucając. Dla tych tedy przyczyn woysko musi się wracać do swych sposobow.

2. Maiąc wszelkie początki od Boga dzieł swych, reasumuią artykuły *de incolumitate*¹³⁶ domow Bozych y kapłanow Iego, tudziesz dworow szlacheckich, iako w sobie szerzey tez artykuły opiewaią, czego doyzreć maią ich mm. pp. officialistowie.

3. Przy oddaniu wiernego poddaństwa ie^o k. mci, panu swému młciwému, ie^o mc p. praesident z ich mciami pp. collegami swymi *solennem manifestationem*¹³⁷ vczyni, ze nie woysko okazyą do tego niedotrzymania tractatu, ale przez || (**апк. 1374**) ich mciow pp. commissarzow Rzeczypospolitey, o wyjezdzie ze Lwowa declarowawszy y przyczyny opowiedziawszy.

4. Iz się przyidzie woysku vskarżyć na seymie tey prolongacyey, w ktorey ostatnia ruina Rzeczypospolitey, y ze tak długo woysko nie iest vcontentowane, tedy vpraszać będzie p. praesident, wyjezdzaiąc ze Lwowa, aby ie^o k. mc, pąn nasz miłosciwy, seym złożyć raczył.

¹²⁷ *pro maiori* – насамперед.

¹²⁸ *sacrosancte ab utrinque* – непорушно з обидвох сторін.

¹²⁹ *inter 6 septimanas* – протягом шести тижнів.

¹³⁰ *in quantum by in 6 septimanis* – якби протягом шести тижнів.

¹³¹ *nullitati subiacere* – підлягати скасуванню.

¹³² *libere ieszcze prefixeque* – ще з власної волі і за приписом.

¹³³ *patientissime* – дуже терпляче.

¹³⁴ *commissionis* – комісії.

¹³⁵ *novas machinationes in dies* – щодня нові вигадки.

¹³⁶ *de incolumitate* – про недоторканність, збереження.

¹³⁷ *solennem manifestationem* – урочисту маніфестацію.

5. Aze po ie^o k. mci, panu miłosciwym, *summa incumbit*¹³⁸ xiążęciu i. mci arcybiskupowi gnieznienskiemu [Wacławowi Leszczyńskiemu], iako *primati primoque principi Regni*¹³⁹, o to, ze się nie stała satisfactia, to woysko wysłać posłow do krola ie^o mci, toz vczyni y do swietnego Trybunału Głownego Koronnego *cum summa protestatione*¹⁴⁰, zda się woysku.

6. Po woiewodztwach vniuersały wysłać, opisuiąc wszytkie ich mm. panow commissarzow Rzeczypospolitey szkodliwe procedery y zeby zarownie z woyskiem *sentire*¹⁴¹ chcieli vpraszać.

7. Poprzysiężoną z woyskiem Wielkiego Xstwa Litewskiego vnią *animorum armorumque*¹⁴² przez posłow renowować, aby *aduersa pars* swymi factiami *praeualere* nie mogła¹⁴³.

8. Azeby woyska w naylepszym porządku zostawały, ich mm. pp. pułkownicy przy pułkach aby byli *praesentes*¹⁴⁴ pod vtracenięm zasług *salua realitate*¹⁴⁵, takze pp. porucznicy przy rotach *praesentes* powinni byđz y ich mmc pp. towarzystwo pod surowym sadem woyskowym przeciw absentuiących się podczas obozu napisanym. Toz się rozumieć ma y o ich mmciach pp. officyerach regimentow raitarskich y dragańskich. Ci tez, ktorzy zasługi maią, a nie są *in nexu*¹⁴⁶, aby za vniuersalami ie^o mci pana marszałka [Jana Samuela Świderskiego] stawali pod vtracenięm zasług wszyscy, ktorzykolwiek sobie przy tym związku praetenduią zasługi. Toz się rozumieć ma, ktorzy *succedunt* w zasługi¹⁴⁷ krewnych. || (арк. 1375)

9. O auctiey ludzi pieszych pod chorągwiami a woysku potrzebnych *reassumitur*¹⁴⁸ punkt kielecki.

10. Azeby ie^o mc p. marszałek, ich mm. pp. pułkownicy, commissarze, porucznicy y wszyscy officyerowie, takze ich mm. pp. towarzystwo y wszystko *in genere*¹⁴⁹ rycerstwo tak polskiego, iako y regimentow raitarskich y dragańskich zaciągu ludzi potaięmnnych conferencyey z nikięm nie mieli y owszēm tak pp. officialistowie maią przestrzegać *bonum publicum*¹⁵⁰ woyska, iako y ich mm. pp. towarzystwo zadnych priuatnych correspondencyi.

¹³⁸ *summa incumbit* – найвища [влада] належить.

¹³⁹ *primati primoque principi Regni* – примасові й першому князеві королівства.

¹⁴⁰ *cum summa protestatione* – з найвищою протестацією.

¹⁴¹ z woyskiem *sentire* – бути на боці війська.

¹⁴² vnią *animorum armorumque* – військовим союзом.

¹⁴³ aby *aduersa pars* swymi factiami *praeualere* nie mogła – щоб протилежна сторона не могла взяти гору своїми бунтами.

¹⁴⁴ *praesentes* – присутні.

¹⁴⁵ *salua realitate* – окрім майна.

¹⁴⁶ *in nexu* – у зв'язку.

¹⁴⁷ *succedunt* w zasługi – успадковуюють заслуги.

¹⁴⁸ *reassumitur* – повертається, відновлюється.

¹⁴⁹ *in genere* – взагалі.

¹⁵⁰ *bonum publicum* – загальне благо.

11. Aze woysku przychodzi się *ex nunc satisfactionem* zupełnego żołdu vpominać¹⁵¹, toz sobie spolnie obiecuie ze wszytkimi woyskami cudzoziemskimi, ze im zupełna zapłata ma byđz tak regimentom raitarskim, dragańskim, iako y chorągwiom tatarskim y wołoskim, a tatarskim według constitutiey *anni 1569 ad acta constitutionis*¹⁵².

12. Krolewsczyny wszytkie y dobra duchowne maią byđz reuidowane y po wyściu czasu za niedziel 6 podzielone między woysko byđz maią, wyiawszy tych dobra, ktorzy *in nexu* zostawaią. Dobra takze vbogich klasztorow, wyiawszy zakonnikow y zakonnic, tudziesz *curata beneficia*¹⁵³, vwolnione od tego podziału y reuisiey byđz maią y oycom camelduensom od reuisiey y chleba woysko wwalnia. Particularze zaś *in genere* wszytkich dobrach krolewskich y duchownych ludzi dobrze zasłużonych y szlachty braciey wolne od reuisiey y podziału byđz maią.

13. A ich mm. pp. reuisorowie tych krolewsczyny y duchownych dobr maią po wysciu szesci niedziel do boku ie^o mci p^a marszałka z rejestrami, inwentarzami przyjeżdżać, takze pp. deputaci zpod chorągwi z poprzysiężonymi rejestrami y we Lwowie liquidowanymi stawić się będą powinni.

14. Zupy y cła, Rzeczypospolitey należące, *exceptis*¹⁵⁴ i. k. mci cel *in sequestro*¹⁵⁵ zosta- || (apk. 1376) wać będą. *Victualia*¹⁵⁶ naznaczą się ich mm. panom commissarzom tam zesłanym po zł[otych] 20 na niedziel 4.

15. Aze teraz iuz podobno mało co w stodołach tak krolewskich, iako y duchownych, ale wszytko zimą do szpichlerzow wywieziono, tedy y szpichlerze wszytkie w sequestrze krolewskie y duchowne, wyiawszy, iako wyzey, klasztorne y particularzow y tych, co w związku zostaią. Kupieckie zaś w tymze sequestrze byđz maią, *exceptis* szlacheckich szpichlerzow, choćby tez na gruncie krolewskim abo duchownym były, w czym *seriam* vczynić powinni ich mm. pp. reuisorowie *requisitionem*¹⁵⁷, tak tudzież y iuramentem comprobować, iako szlacheckie są dawnym zwyczajem.

16. Aze woysko iuz by było więcej nie brało chlebow, lecz nie z niego przyczyna, tylko z tych, ktorzy przedluzyli vcontentowanie, a tymczasem nie miało zadnego sustentamentu, musi się do tego brania chlebow rzucić, postanowia tedy sobie w puł chleba brać według vstawy soleckiey, trzydniowey iednak vstawy aby nie wybierali, *declarat*¹⁵⁸ woysko.

¹⁵¹ *ex nunc satisfactionem* zupełnego żołdu vpominać – відтепер вимагати виплату всього жолду.

¹⁵² według constitutiey *anni 1569 ad acta constitutionis* – згідно з конституцією 1569 року відповідно до статей конституції.

¹⁵³ *curata beneficia* – душпастирські бенефіції.

¹⁵⁴ *exceptis* – окрім.

¹⁵⁵ *in sequestro* – у секвестрі.

¹⁵⁶ *victualia* – провіант.

¹⁵⁷ *seriam* vczynić powinni ich mm. pp. reuisorowie *requisitionem* – їх милості пани ревізори повинні зробити поважне розслідування.

¹⁵⁸ *declarat* – постановляє.

17. Iz się tractat wolborski przez ich mm. panow commissarzow Rzeczypospolitey annihiluie y zadnego nie bierze effectu woyska, gdyz się sam *libere*¹⁵⁹ ozwał ie^o mc p. marszałek, przywilej na starostwo grabowieckie, który za wiadomością woyska wziął, onęmu im [...] ¹⁶⁰ *deponere*¹⁶¹, co wdzięcznie woysko przyjąwszy, dziękuje woysko, ze sobie więcej miłość braterską continuie, niz takie danie. Aze o zadnym przywileju woysko nie wie, iako o tym *fama volat*¹⁶², iakoby kilkadziesiąt rozdanych było do tych, ze się zadęń dotąd nie przyznał, ze ma przywilej, iesliby się potym na kogo pokazało, surowie takiego według artykułu o corruptiach na gardle karać declaruie. Takze *fertur*¹⁶³, iakoby pewna summa na wikcie woyska erogowana była pocichu, do czego się nikt nie przyznał, takieze karze podlega, na kogo by się pokazało. Insze zaś || (**арк. 1377**) *largitiones*¹⁶⁴, o których woysko wiedziało y z którymi się nie taili, iuz *ad praesens* vchodzą, ale *in posterum*¹⁶⁵, kto by się tego wazył, iako zdraica karany będzie, gdyz musi byđz nieco *addictus*¹⁶⁶ temu, od którego co wziął, a tych napomina woysko, co kiedy wzięli za wiadomością woyska, aby iako dawno zyczliwi byli woysku, na to nie respectowali, choć im *irrogatum*¹⁶⁷ było, od kogo co, iednak się excipuią, którym obietcie zadane są, aby się sprawiali.

18. Do sequestru takowy towarzysz zadęń nie ma, który by zasług w woysku nie miał, czego doyzreć mają ich mm. pp. pułkownicy, ich mm. pp. porucznicy, azeby gestęmi nie aggrawowali reuisorami, ale zeby na kilku folwarkach iedęń zostawał nie tak, iako pierwey, pod sądem woyskowym na nieposłusznych napisanym. A ci pp. rewisorowie mają mieć regista wiele, który folwark vczyni intraty. Viuendy zaś mają zł[otych] 20 na niedziel cztery, choćby w naywiększym kluczu były y na kilku folwarkach, to tylko ma mieć lub viuendę, lub pieniądmi, zeby sobie zadnego nie brał prouiantu, gdy pieniądze odbierze, a gdy vict, aby pieniędzy nie brał pod tractatami o corruptiach napisanymi, w którym punkcie termin przed ie^o mci p^a pułkownika, z którego by pułku tęń towarzysz był, naznacza się *et per consequens appellatio in casu non satisfactionis*¹⁶⁸ do sądu generalnego. Ci iednak reuisorowie, aby chorągwie

¹⁵⁹ *libere* – добровільно.

¹⁶⁰ Тут у тексті пропущено місце для слова або фрази. Однак ідеться про відмову маршалка конфедератів від Грабовецького староства, див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 213.

¹⁶¹ *deponere* – відмовитися.

¹⁶² *fama volat* – ходить чутка.

¹⁶³ *fertur* – кажуть.

¹⁶⁴ *largitiones* – роздавання.

¹⁶⁵ *ad praesens... in posterum* – на даний час... на майбутнє.

¹⁶⁶ *addictus* – відданий, зобов'язаний, залежний.

¹⁶⁷ *irrogatum* – призначено.

¹⁶⁸ *et per consequens appellatio in casu non satisfactionis* – і відповідно апеляція у разі несплати.

nie ogołacaly, przestrzegać tego mają ich mm. pp. porucznicy y namiestnicy, gdyz w tym *salus* woyska *vertitur*¹⁶⁹.

19. Poniewaz przez ich mm. pp. commissarzow Rzeczypospolitey iawnie Rzeczpospolita y woysko vkrzywdzone, zostawać będą dobra ich mmciow dziedziczne *in suspenso*¹⁷⁰, tylko ie computować, iak wiele wsi ma który commissarz do dalszego procederu woyska, co się rozumieć ma y o ie° mci pana podskarbiego [Jana Kazimierza Krasińskiego] y [Tytusa Liwiusza] Boratyniego. || (арк. 1378)

20. I w tym woysko vkrzywdzone nie mniej bydź musiało, mieszkaiąc tak długo we Lwowie, tedy lubo wyzey strawili ich mm. pp. deputaci dla ich mciow pp. commissarzow Rzeczypospolitey prolongacyey postanawiaią sobie, ze na tym, co wzięli *ad rationem*¹⁷¹ po dwa razy na chorągiew po stu talerow, Rzeczpospolita ma szkodować, nie woysko.

21. I w tym wielkie nieposłuszeństwo, ze ich mm. pp. towarzystwo na sądy pozwani nie stawiaią, tedy sobie postanawia woysko, ze który by tak nieposłuszny był y nie stawał, aby go p. porucznik abo namiestnik necessitował, a *in quantum* by¹⁷² ie° mci pana porucznika nie słuchał z ordinansu, aby go *in instanti*¹⁷³ z kompanią v chorągwie sądził.

22. Szoltyisi, ze iuz lat dwie wybrańcow nie wyprawiali, zaczym aby tez iakikolwiek mógł bydź posiłek z nich, do puł chleba należeć mają, ale pieniądze powinny wybrać pułki, kędy stoia. Ie° mc p. pułkownik powinien mieć będzie do dalszey decyzyey woyska, nie requiruiąc od nich pierwszego chleba.

23. Az y to woyska widzi *proficuum*¹⁷⁴ bydź całości, aby po dwu ich mmciow panow pułkownikow, a trzeci cudzoziemski, przy ie° mci panu marszałku praesidował, tedy *a data*¹⁷⁵ koła terazniejszego powinno się to postanowienie pełnić, po dwu niedzielach residuiąc. Azeby ci wprzod residencyą odprawowali, ktorzy ieszcze nie residowali, a potym z computu się poczynać ma, o czym oznaymować pp. residentowie pułkowi ich mciom panom pułkownikom będą wcześniej powinni.

24. Vtwierdzaiąc przy tym tę vnią woysk tak polskich, iako y cudzoziemskich przyobiecaney sobie spolney miłości pod przysięgą sobie ten tractat, takze przy chorągwiach zostawiające towarzystwo y w regimentach cudzo- || (арк. 1379) ziemskich, za powrotem z koła przed ich mciami pp. porucznikami abo namiestnikami wykonaia taką przysięgę, biorąc do vwagi całość woysk, zdało się woyskom.

¹⁶⁹ w tym *salus* woyska *vertitur* – це на благо війська.

¹⁷⁰ *in suspenso* – затримані.

¹⁷¹ *ad rationem* – в рахунок.

¹⁷² *in quantum* by – якби.

¹⁷³ *in instanti* – негайно.

¹⁷⁴ *proficuum* – корисним.

¹⁷⁵ *a data* – від дати.

25. Zdało się woyskom ie° k. mci tak pieszego, iako y cudzoziemskiego zaciagu, aby ich mm. pp. pułkownicy po iednemu commissarzu z ich mm. pp. towarzystwa z koła swego pułku przy boku ie° mci pana marszałka *viros maturi iudicii et candidae experientiae*¹⁷⁶ w dziele rycerskim zostawali, nie dawaiać iednak *plenariam facultatem concludendi*¹⁷⁷ onym, tylko *in repentinis casibus consultandi*¹⁷⁸, a ie° mci p. residentow pułkowych aby zwiodł, poniewasz pąn [...] ¹⁷⁹, który wazył się nastąpić na assignatią woyska wszytkiego y ludzi w Zuławach z tą assignatią commenderowanych, przy ktorych był ie° mc p. rotmistrz Duples¹⁸⁰ [Duplessis], *hostili modo*¹⁸¹ napadszy, tyransko pozabiał, pomienionego ie° mci pana rotmistrza do Elbiągą *captiue*¹⁸² wziął y rzeczy iego własne wszytkie wziął, ktorych dotychczas nie wrocił y wrocić nie chce. Tedy woysko takim iego nieprzyziacielskim procederem vrazone przy terazniejszym powtornym chlebie, szkod tych na Zuławach requirować declaruie. A iesliby pąn, który był *contrarius*¹⁸³ woyska woli y przeszkadzał wybieraniu chleba tak na Zuławach, iako y w wojewodztwie malborskim, iako w wojewodztwie pomorskim, w miastach nad Wisłą leżących, tedy *vim vi repellere*¹⁸⁴, zeby pułk ieden drugi posiłkował. Toz y o innych pułkach, co na innych mieyscach stoia, rozumieć się ma, kędy woysko Pobożnego Związku stoi.

26. Dawa tez w moc woysko ie° mci panu marszałkowi, zeby ono wydanie chleba z Poznania pułkowi niebosczyka ie° mci pana substituta [Pawła Borzęckiego] wydał ordinans na chorągiew tego pułku, aby sobie chleb naznaczony wybierali.

27. Znaiąc woysko ie° k. mci ku sobie oycowski affekt, obiecuią to sobie po || (apk. 1380) panu, ze gdyby *specialiter*¹⁸⁵ zawisło na iego władzy, iuzbysmy dawno vquietowani w praetensiach naszych zostawali. Z powinney tedy ku panu swemu obseruantiey, oeconomiam samborską od wszelakich exactiy żołnierzskich wolną zostawiaia, malborska zaś od sequestru tylko. Więc y prouenta sol koronnych, krolowi ie° mci należące do stołu, wolne bydz maia.

28. Maia przy tym *in consideratione auctoritatem primariam*¹⁸⁶ iasnie oswieconego xiążenia ie° mci arcybiskupa gnieznienskigo [Wacława Leszczyńskiego], ktorému *prima cura incumbit* Rzeczypospolitey¹⁸⁷. Stosuiąc

¹⁷⁶ *viros maturi iudicii et candidae experientiae* – рішучих і досвідчених людей.

¹⁷⁷ *plenariam facultatem concludendi* – повної свободи рішень.

¹⁷⁸ *in repentinis casibus consultandi* – у невідкладних випадках радити.

¹⁷⁹ Тут пропущено місце для імені.

¹⁸⁰ Спочатку було написано “Duples rotmistrz”.

¹⁸¹ *hostili modo* – по-ворожому.

¹⁸² *captive* – як полоненого.

¹⁸³ *contrarius* – противний.

¹⁸⁴ *vim vi repellere* – силу побороти силою.

¹⁸⁵ *specialiter* – спеціально, особливо.

¹⁸⁶ maia przy tym *in consideratione auctoritatem primariam* – враховують при цьому високе становище.

¹⁸⁷ ktorému *prima cura incumbit* Rzeczypospolitey – на якому насамперед лежить обов’язок дбати про Річ Посполиту.

się do tractatu soleckiego, wvolnia te klucze, iako tractat solecki opiewa, także ie^o mci xdza arcybiskupa lwowskiego [Jana Tarnowskiego], którego doświadczone zyczliwości woysku, opactwo mogiłskie od sequestru wvolnia. A lubo się dosyć nie stało z tractatu postanowionego z Rzeczpospolitą, a przez xdza ie^o mci biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] concludowanego, będąc iednak *persuasi*¹⁸⁸ o iego zyczliwości ku sobie, iż on rad by był temu dosyć wczynił, iedno z inszych pono idzie ta prolongacya, onęmuz traktatem soleckim mianowane dobra wvolnia opactwo płockie. Inszym iasnie wielmożnym ich mciom xdz[om] biskupom po kluczu; ich mciom xx. opatom *maioris dignitatis et praeeminentiae*¹⁸⁹ po dwu folwarkach, mniejszym zaś po iednému; proboszczom y kanonikom po iednému także folwarku z iedney wsi, także capituly płockiey wioski, zkład były miewaią. Także ich mc. Akademiey Krakowskiey dobra od sequestru y chleba, to iest Sieradz y Wrzeszowice, poniewaz traktatem pierwszym wolne.

29. Nie przepominając wiosek Iasney Gory częstochowskiey, tego zakonu dobra wolne są od sequestru, iako solecki tractat w sobie ma.

30. Iako przedtym przisłęły constitucyej a[nno] 1659, którą constitutią woiska opisane, stosując się tedy do tey constitutiey, woysko *praevidet*¹⁹⁰ temu, żeby takie zaciągi *in oppressionem*¹⁹¹ oyczyzny więcej nie było. A ktobykolwiek takie zaciągi wazył się czynić, *pro hoste patriae* ma *reputari*¹⁹² y onego woisko || (арк. 1381) znosić powinno. A kto by się też z woyska związkowego naszego wazył do takich zaciągów mieszać y zaciągać albo też mieć correspondencye iakie, *pro periuro reputabitur*¹⁹³ y na gardle ma być karany¹⁹⁴. || (арк. 1385)

№ 19

*1 березня 1663 р., Львів. – Лист від Львівської комісії
для виплати заборгованості військовій до Коронного Трибуналу
з поясненням причин неможливості задовольнити вимоги конфедератів*

Copia listu do Tribunału panom posłom Koronnego dana¹⁹⁵.

Iasnie wielebni, iasnie wielmożni, wielmożni mci pp. deputaci Tribunału Koronnego, nasi wielce mci pp. y bracia. Maiąc zawsze w świezey pamięci tę niewchronną fortunę wszystkich do iakichkolwiek publicznych wysadzonych

¹⁸⁸ *persuasi* – переконані, впевнені.

¹⁸⁹ *maioris dignitatis et praeeminentiae* – більшої гідності й рангу.

¹⁹⁰ *praevidet* – запобігає.

¹⁹¹ *in oppressionem* – супроти.

¹⁹² *pro hoste patriae* ma *reputari* – має вважатися за ворога батьківщини.

¹⁹³ *pro periuro reputabitur* – вважатиметься за зрадника.

¹⁹⁴ Далі у рукописі, арк. 1382, назва цього документа на складеному аркуші: "Traktat wolborzski 28 february 1663". Арк. 1383–1384 порожні.

¹⁹⁵ Надпис Голінського на марґінесі: "1663 od commissiey ze Lwowa do Tribunalu 2 marty". Незважаючи на цю нотатку, точніша дата трапляється в іншій копії

functii, ze *expositi* zostaią¹⁹⁶ niesmakom y niewkontentowaniu ludzkiemu y nigdy ich tak dobrze naysprawiedliwszy proceder vzbroid nie moze, aby omylna relatia, a zwlaszcza do wsparcia swoich nieslusznych interessow sluzaca, nie miala sie pokusic o ich ruine y zepsowanie dobrej reputacyey. Dlategoz *aequo animo hucusque*¹⁹⁷ ponosilismy te nieplonne wieści, ktorekolwiek *lacerabant*¹⁹⁸ niewstaiące y z prawdziwego affectu synowskiego przeciwko oyczyźnie, matce naszej, pochodzące vspokoieniu pracę, y tak się nam zdalo, ze *peti potuimus, sed non laedi*¹⁹⁹. Ale kiedy w tych dniach przesłana do rąk naszych copia pewnego listu, pisanego do wm. m. n. mm. panow od ie^o mci p^a [Jana Samuela] Swiderskiego, marszałka zwiaskowego, iuz przyszło za takową okazyą *rumpere silentium*²⁰⁰ y pomyslic o zachowaniu honorow y tey, ktorey się od całej Rzeczypltey spodziewamy, wdzięczności. Wtenczas właśnie, kiedysmy iuz byli *in procinctu*²⁰¹ vmyslney do wm. n. mciwych panow expeditiey, przybyli do nas dnia wczorayszego ich mmci pp. posłowie od nichze wyprawieni, ktorych nalezytem podziękowaniem przyiawszy, *et ea qua par est* wm. n. m. pp. *observantia* oswiadczyliśmy zaraz²⁰² y oddali nalezyte podziękowanie nie tylko respectem tego, ze nie luitiecie²⁰³ fatigi wchodzie *in societatem*²⁰⁴ z nami vspokoienia tey wnętrzney mieszaniny, ale co nie mniejsza, zescie wm. n. m. pp. nie skwapiali, iako vwierzyć temu, w czym nas nieslusznie vdawaią, tak odpowiadaiąc na ich postulata. Nie zniozszy się wprzod z nami, iako bracią swoią, lubo w kilkunastu godzinach tylko *sufficenter*²⁰⁵, iednak przeyzreli się ich mm. pp. posłowie wm. n. m. pp., iakim affectem y pilnoscia promowiuemy szczesliwie dokończenie tey commissyey. Nie masz z nas zadnego, ktory by po tak znaczney stracie substancyey swoiey przez tuteczne

цього документа “Dan we Lwowie *die prima marty 1663*” за підписом краківського воєводи, великого коронного гетьмана і маршалка комісії Станіслава Потоцького (Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві, ркп. 237, арк. 80 зв.). В історіографії див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 214 (прим. 60). Великі уривки цього листа були використані у тексті маніфесту Львівської комісії від 16 березня 1663 р. (порівн. док. 31).

¹⁹⁶ *expositi* zostaią – піддаються, є беззахисні перед.

¹⁹⁷ *aequo animo hucusque* – спокійно досі.

¹⁹⁸ *lacerabant* – мучили, роздирали.

¹⁹⁹ *peti potuimus, sed non laedi* – нам могли загрожувати, але не зашкодити.

²⁰⁰ *rumpere silentium* – порушити мовчання.

²⁰¹ *in procinctu* – готові до.

²⁰² *et ea qua par est* wm. n. m. pp. *observantia* oswiadczyliśmy zaraz – і ми одразу засвідчили вельможним нашим милостивим панам належну повагу. Останнє слово правлене, спершу було написано “oswiadczyli”.

²⁰³ У рукописі помилк. “nie luitiecie”.

²⁰⁴ *in societatem* – в спілку.

²⁰⁵ *sufficenter* – належним чином.

blisko przez trzy czwarte roku przy tak niesłychanej drogocie mieszkanie nie rad jeszcze y więcej odwazył zdał się odkupić *quocunque pretio*²⁰⁶ z tych ciężkich niebezpieczeństw, które cały Rzeczypltey z rozroznionego woyska matką swoją y oyczyzną *imminent*²⁰⁷. Przyznawamy to *quotquot sumus*²⁰⁸, że nic słuszniejszego, aby rycerstwo dobrze zasłużone iako nayprętszą y skuteczniejszą krwawych odniosło zasług nagrodę²⁰⁹; że się iednak w tym dotąd nie stało dosyć ani ich, ani naszej expectatiwie, żadne *arcana consilia*²¹⁰, ani zastawione sidła im prawdziwego albo fałszem pokrytego procederu. Są to *liuoris et obtrectationis figmenta*²¹¹. Trzydziestu kilku nas zostających *in collegio*²¹², jest taka z łaski Bozey *confidentia et vnio animorum*²¹³, || (арк. 1386) że iako ieden bez drugiego nic proponować, a dopieroz nic concludować nie praesumuię, tak też kazdy z nas ma *tantum generositatis et fidei in Rempubcam*²¹⁴, zeby bezpiecznie wymowił y publicował to, coby postrzegł, że *practicatur*²¹⁵ na zgubę dobra pospolitego. Ziachał tu vmyslnie naywyższy stan tey oycyzny; ie° k. mc [Jan Kazimierz], pań nasz młciwy, więcej, niż puł roka w tym ciasnym mieyscu residue bez respectu zdrowia, wczasu, wygod swoich krolewskich. Nie tylko przyznać, ale y zdumiewać się kazdemu z nas przychodzi, vwazaiąc niespracowane serce y mysl iego pieczoluiącą y nas ze samych vstawicznie sollicituiącą do vcontentowania woyska swojego, a nie tylko by miał o kozackiey abo tatarskiey szabli (iako to nieprzyiacielska w Polsce roznosi relatia) zamysliwać na zniesienie tych, ktorych walnymi głosami na thronie osadzony y w tak wielu krwawych okazyach ichze męstwem y odwagą vtwierdzony. Vzbroił Bog rękę ie° k. mci oswiadczoną przez wszytek czas panowania osobiwą swoją prouidentią, a przy tym wierność y zyczliwość tak wielu poddanych y obywatelów tey oycyzny, zeby mu *sufficere[t]*²¹⁶ domowa potęga na zachamowanie²¹⁷ y potłumienie zlosliwych intenty y tych, ktorzy by, porzuciwszy respekt słuszności, maiestat iego pański y powierzonych ięmu, *opprimere*²¹⁸ chcieli. Wzięła nie raz próbę cała Rzeczplta cnoty y stateczności

²⁰⁶ *quocunque pretio* – за будь-яку ціну.

²⁰⁷ *imminent* – загрожують.

²⁰⁸ *quotquot sumus* – усі ми.

²⁰⁹ У рукописі “nadgrode”.

²¹⁰ *arcana consilia* – таємні ради.

²¹¹ *liuoris et obtrectationis figmenta* – творіння заздрісної й недоброзичливої уяви.

²¹² *in collegio* – у зборі, в товаристві.

²¹³ *et vnio animorum* – і одностайність, єдність.

²¹⁴ *tantum generositatis et fidei in Rempublicam* – стільки шляхетного почуття і вірності до Речі Посполитої.

²¹⁵ *practicatur* – чиниться.

²¹⁶ *sufficeret* – була достатньою, відповідною.

²¹⁷ Так у копії Оссол. 237/II, арк. 77 зв. У рукописі Голінського: “na zachowanie”.

²¹⁸ *opprimere* – підважити, знищити.

tych, ktorych na tę funkcją commissarzską wysłała; przeizrała się y w tym, ze się nie znayduie zadęń z nas tak ogołocony w substantią, który by dopiero *in turbido*²¹⁹ nabywać chciał. Do tego celu wszyscy zmierzamy, aby nam P. Bog dał zazywać w pokoju tego, co albo od przodkow naszych [mamy]²²⁰, albo tez za własnym nabytego staraniem. *Praeoccupatus animus* złym porozumieniem²²¹ nie moze nigdy o postępkach tego, z kim mu *intercedit* iakiekolwiek *negotium*²²², dać dobre swiadectwo. Siedmnaste to iuz poselstwo przyimować będzie woysko ie^o k. mci y Rzeczypltey tak od pana y senatu, przy nim będącego, iako tez od przeszłych seymow y walnych ziazdow warszawskich. Od nas to iuz czwarte, wszytko od ludzi wielkich y pierwsze Rzeczypltey trzymających godności, a ktokolwiek skutek ich vwazy, abo zadną, abo ciężką bardzo oyczyźnie kończyły się sprawotą. Nie chcemy wyliczaniem ich *onerare*²²³ zabaw wm. mm. pp., iedno tylko z nich przypomniēć musimy – to, ktoresmy do woyska wszytkiego pod Solec zgromadzonego expediowali przez ludzi *omni exceptione maiores*²²⁴ a wm. mm. panom y wszytkiemu senatu²²⁵ dobrze wiadomych. Mieli to sobie *in commissis*²²⁶ vpraszać wszytkich ich mciow panow zwiąskowych, a osobliwie starszyny ich, aby się ieszcze na krotki czas zatrzymać chcieli na mieyscu, vpewniając o znaczney części pieniędzy y kilku millionow, do Lwowa zwiezionych. Nie byli ci ich mm. pp. posłowie tak szczęśliwi, aby ich było przynamniey na audientią y propositią ich woysko zatrzymało w kole, – tylko kilkadziesiąt tę legatią odprawili. A co więtsza, ze *neque responso dignati*²²⁷, odłożono ich do koła wolborskiego, ktore ledwo w kilka niedziel potym przypadło. Tymczasem rozłożony po wszytkich państwach tey oyczyzny żołnierz || (арк. 1387) (nie zostawiwszy naymnieyszey dzierzawki y odrobiny chleba temu woysku infanteriey, ktore przy ie^o k. mci y Rzeczypltey statecznie trwa), [y] to²²⁸, cokolwiek zniszczeni obywatele y poddani ich na wypłacenie vchwalonych podatkow zebrali, na okup przechodzącym pułkom y chorągwiom wydawać musieli. Nastąpił potym niezwycayny y do wspomnienia ciężki na vbogich ludzi ciężar w dobrach duchownych y krolewskich, ktorzy po pułtoruset złotych, a drudzy po dwu, a są tacy, co y po trzechset złotych z łanu wydawać musieli. Przez takową exactią vpadły podatki, zmnieyszone pogłowne, ktore dotąd dwu millionow do Lwowa nie

²¹⁹ *in turbido* – у час смути.

²²⁰ Див. док. 31 (арк. 1422).

²²¹ *praeoccupatus animus* złym porozumieniem – той, хто наперед думає про зле порозуміння.

²²² z kim mu *intercedit* iakiekolwiek *negotium* – з ким йому доводиться мати справу.

²²³ *onerare* – втомлювати.

²²⁴ przez ludzi *omni exceptione maiores* – через цілком бездоганих людей.

²²⁵ Так у рукописі, повинно бути “swiatu” (порівн. док. 31 (арк. 1423)).

²²⁶ mieli to sobie *in commissis* – їм було доручено.

²²⁷ *neque responso dignati* – навіть не були удостоєні відповіді.

²²⁸ Порівн. док. 31 (арк. 1424).

wniosło. Panowie poborcy, którzy byli z pieniędzmi w drodze, wsłyszawszy o ruszeniu woyska zpod Solca, nazad z nimi do domow powrocili; drudzy tez dla niedostatku retentow y przeszkody żołnierskiej nayostrzeyszymi exactiami nic nie wskorali. Y tén ci iest prawdziwy fundament y okazy tego niecontentowania ich mci, ktorego przyczyny nam niesłusnie *imputant*²²⁹, bo lubo potym nastąpił traktat wolborski, ale takimi skrępowany trudnosciami, a osobliwie w zwiezieniu siedmi millionow gotowizny w sześciu niedzielach, ze przy wszelakiej naszej submissyey y ochocie dosyć wczynieniu wszystkim punctom, odepchnęła nas od tego portu nadzieie dobrej *impossibilitas satisfaciendi*²³⁰, zwłaszcza, ze samoz woysko wzięło nam przez ten pomieniony tractat *beneficium facilitandi executiones*²³¹, ktore gdyby byli samiz po wojewodztwach odprawowali, o co ich nasi ich mmc pp. posłowie *instantes*²³² prosili, y dobra vpornych retentorow *in parte[m]*²³³ płacy y zasług swoich brali, trzymając one *in pacifica possessione*²³⁴ az do wykupna, *etiam cum securitate*²³⁵ wrocenia kosztow na naprawę tych dobr łożonych, na cosmy iuz dekret commissyey naszej ofiarowali, gdyz y constitucya przeszłego seymu tak ordynowała, iuz by byli ich mmc przed dwiema niedzielami te wszystkie reszty, po wojewodztwach zostaiące, w ręku swoich mieli, obiecuiąc²³⁶ wprowadzie tymze panom poborcom woyskowa assistentia, ale na odebranie²³⁷ raczey retent chlebowych w siłu mieyscach *cessit*²³⁸. W drugich tez przyznawamy, ze była pozyteczna, iakoz wielka część pieniędzy potym iuz do Lwowa weszła y codziennie ich z roznych wojewodztw przybywało. Gdyby byli ich mmc pp. deputaci tutezni poczęli liczyć pieniądze, iako ich o to ich mmc vstawicznie, począwszy a 22 ianuary²³⁹, instantiami y proźbami naszymi sollicitowali, nastąpiła by była niechybnie lepsza, niz teraz iest, całego do nas woyska confidentia y to samo ogłoszenie, ze iuz zaczęto liczyć pieniądze, zwabiło by nie iednego poborcę z pieniędzmi. Ze iednak ich mc nie chcieli tego dać sobie persuadować, y Rzeczplta, y oni sami *patiuntur incommodum*²⁴⁰, bo lubo tu spełna

²²⁹ *imputant* – приписують.

²³⁰ *impossibilitas satisfaciendi* – неможливість виконання.

²³¹ *beneficium facilitandi executiones* – бенефіцій на здійснення екзекуцій.

²³² *instantes* – наполегливо.

²³³ *in partem* – в рахунок.

²³⁴ *in pacifica possessione* – у мирному володінні.

²³⁵ *etiam cum securitate* – навіть з гарантією.

²³⁶ Так у копії Оссол. 237/II, арк. 79; у рукописі незрозум. “vznanać”; у док. 31 помилк. “obiesanać” (арк. 1424).

²³⁷ Так у рукописі; у копії Оссол. 237/II “na dobieranie”, арк. 79. Те саме в уривку з цього листа в маніфесті, див. док. 31 (арк. 1425).

²³⁸ *cessit* – перетворилось.

²³⁹ *począwszy a 22 ianuarii* – починаючи з 22 січня.

²⁴⁰ *patiuntur incommodum* – у скрутному становищі.

siedmi millionow nie mamy, y ta iest przyczyna szczegulna, dla ktorey do wzwyż mianowanego liczenia pieniędzy *accedere*²⁴¹ nie chcieli. Declarowalismy || (арк. 1388) iednak odliczyć pięć millionow, spodziewaiąc się, ze tak gorące vniwersały, ktoreśmy po wojewodztwach wysłali, otrzymane na wszytkich ich mciach pp. starostach sądowych condemnaty, przywiedzeni *armata manu*²⁴², przez vmyslne gwardye posłane niektorych wojewodztw vporni exactorowie, gorące poselstwo do ie^o mci p. krayczego koronnego [Wacława Leszczyńskiego] na seymik wielkopolski, zostaiące dwa milliony w krotkim czasie wystawić miały. W ktorey declarathey, zesmy zadney od ich mci nie mogli otrzymać *facilitatem*²⁴³, przyszło na koniec do tego zazyć ich mciow pp. hetmanow [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] y powagi ich, iako wodzow, do woyska, ktorzy wespoł z xiążęciem ie^o mcią xdzem biskupem kuiawskim [Kazimierzem Florianem Czartoryskim] z ie^o mcią panem wojewodą sędomirskim [Janem Zamoyskim] *interposuerunt* słowo swoje²⁴⁴, ze gotowa commissia wzwyż pomienione milliony odliczyc. A co się tchnie tych dwu, ktore pozostawały, *efficacissima* podawali *media*²⁴⁵, to iest ieden z nich fantami y potrzebnym woysku rynsztunkiem *durante commissione*²⁴⁶ oddac, o drugi zaś vpraszały, zeby on samo woysko przez executie sobie odebrać chciało przed ruszeniem się z stanowisk, w ktorych zostaią. Azeby byli pewnieyszymi tego, co im *promittebatur*²⁴⁷, dawali zastaw kleinoty Rzeczypltey, do ktorych y krolowa iey mc [Ludwika Maria] swoje własne, kilka millionow stoiące, przydać declarowała się. Kiedy to wszytko *non processit, instabant* o to przynamniey²⁴⁸, aby im samym wolno było, takze y inszym pułkownikom y rothmistrzom, traktować z chorągwiemi y pułkami swymi albo krewnych swoich, z ktorych się siłę ozywało, ze chcieli przestawać²⁴⁹ *in parte*²⁵⁰ zasług do pewnego czasu na ichze assecuratiach, ktorymi dobra swoje *onerabant*²⁵¹, *salvo nihilominus per omnia nexu* y przysięgi ich, *in quantum* zeby²⁵² był ktokolwiek z tych, z ktorymi traktować miano, nie zostawał vcontentowany. Kiedy y tego pozwolić

²⁴¹ *accedere* – переходити.

²⁴² *armata manu* – під загрозою застосування зброї.

²⁴³ *facilitatem* – сприяння, поступливості.

²⁴⁴ *interposuerunt* słowo swoje – висловились.

²⁴⁵ *efficacissima* podawali *media* – пропонували дуже дієві рішення.

²⁴⁶ *durante commissione* – під час роботи комісії.

²⁴⁷ *promittebatur* – обіцяли.

²⁴⁸ kiedy to wszytko *non processit, instabant* o to przynamniey – коли це все не вдалося, то вони наполягали принаймні на тому.

²⁴⁹ Так у рукописі, у док. 31 (арк. 1426) “zostawać”.

²⁵⁰ *in parte* – в долі.

²⁵¹ *onerabant* – обтяжували.

²⁵² *salvo nihilominus per omnia nexu* i przysięgi ich, *in quantum* zeby – проте ніяк не порушуючи їхнього зв'язку й присяги на випадок, якби.

nie chciano, y owszēm szyią kazdēmu takiemu w kole deputackim *publice*²⁵³ odpowiadano. Vwazciez wm. mm. pp., *hoc publicum iustitiae* zasiadaiaący *subselium*²⁵⁴, przy kim sprawiedliwa. Wprawdzie y tego zataić nic nie możemy, ze wiele woiewodztw y ziem znayduie się, ktorzy nie przeyzrawszy się w taryfach skarbowych, iaką tez summę [wyniosą]²⁵⁵ 50 poborow, dawszy się zwieść płonnyimi wieściami, ze tu pieniądze, dla woyska zwiezione, na insze potrzeby obrocone, z ktorych naymnieyszy szeląg zdrowiem y poćciwoscią naszą zalozycesmy gotowi. Iedne priwatnymi vchwałami swoiemi znosić poborcom do Lwowa zakazały, drugie tez pozwolone na seymach podatki teraz *recenter laudis suis*²⁵⁶ poznosili, trzeci tez, widząc, ze ta burza rozerwanego traktatu na dobrach tylko krolewskich y duchownych miała się rozszerzyć, *impunitate peccandi*²⁵⁷ mało co z dobr dziedzicznych po tak siłu woiewodztwach wydawano. Atoli obrawszy || (арк. 1389) się iuz raz, zebysmy dla vsługi pospolitey y złe, y dobre przyimowali, kliemy wszytkiemi sposobami tę zgodę świętą. Posłalismy do Wolborza ludzi zacnych, dawszy im instrukcją pełną ochoty y pomyslnych sposobow do satisfactey woyska całego, zescie y wm. mm. pp. zposrodka siebie na tamto mieysce wysłali, przyznawamy to wszytko wysokiey rostopności y inclinathey do vspokoienia publicznego. My z naszej strony nie tylko ich interpositiā w tym traktacie mile przyimuiemy, ale y owszem vpraszamy, abyscie one *indefesso labore continuare*²⁵⁸ chcieli. Vczyniā w tym znaczne przychęcienie, iako nie wāpiemy, relatiā swoiā ich mm. pp. posłowie od wm. n. mm. panow do nas przysłani, ktorzy nic inszego tu nie znalezli, iedno to, co wm. n. mm. pp. w tym liscie posylamy. Nie vsłyszeli od ie^o mci p^a praesidenta [Janusza Bieykowskiego] tutecznych panow deputatow nic takiego, coby się z listem ie^o mci p^a marszałka zwiāzkowego, do wm. n. m. pp. dirigowanym, naymnieyszym podobieństwem zgadzać miało. Widzielismy te wszytkie querimonie y vrazy do nas, ktore ich mc *exposuit*²⁵⁹, ze są niewinne y fundamentu nie maiące. A to, cokolwiek z tego mieysca *asserimus in facie Reipubcae*²⁶⁰, gdy tego czas przydzie, zeznacesmy gotowi.

²⁵³ *publice* – публічно.

²⁵⁴ *hoc publicum iustitiae* zasiadaiaący *subselium* – що засiдає на цій державній лаві правосуддя.

²⁵⁵ Порівн. у копії Оссол. 237/II (арк. 80). Те саме в уривку з цього листа в маніфесті, див. док. 31 (арк. 1428).

²⁵⁶ *recenter laudis suis* – нещодавно своїми ухвалами.

²⁵⁷ *impunitate peccandi* – через безкарність.

²⁵⁸ *indefesso labore continuare* – невтомною працею продовжувати.

²⁵⁹ *exposuit* – виклав.

²⁶⁰ *asserimus in facie Reipubcae* – оголошуємо перед лицем Речі Посполитої.

2 березня 1663 р., Львів²⁶¹. – Лист Львівської комісії
до Коронного Трибуналу з відповідями на статті кола депутатів
від коронних конфедератів у Львові, переданих послам
від Коронного Трибуналу

Copia responsu na puncta, ktore koło lwowskie związkowe podało ich
mciom panom posłom od Tribunału Koronnego przeciwko commissyey.

Rzetelną acz dosyć prawdziwą y fundamentalną Tribunał Główny Koronny
od commissyey lwowskiej z listu dnia wczorayszego posłanego wezmie
informatią prac silnych y starania pilnego około płacey woyskowej y wewnętrznego
oyczyzny vspokoienia, oraz *insimulatae* izby commissarskiej *innocentiae*²⁶².
Przecież, gdy ią nową koło deputackie okrywa impositiā, nie zła onę krotkimi
*diluere*²⁶³ słowy, y co *acerbius*²⁶⁴ iasniey, iak słońce, prawdzie, co *certis ac*
*piissimis intentionibus*²⁶⁵, co starozytney *realitati inflictum*²⁶⁶, aby doyzrała,
srednia y niewinna przeyzrała się *aetas*²⁶⁷, iz *invulnerabile non quod [non] petitur,*
*sed quod non laeditur mox*²⁶⁸.

Dosyć by pono było rozsądkowi kazdego zostawić y reflexiey, iesli puncta
podane są *pullus martii pectoris*²⁶⁹ y doyzrąlego geniuszu wymysł, ale zeby
milczenie *in crimen* nie było *computatum*²⁷⁰, choć szarknąć nie wadzi, luboć
*regium est cum bene feceris male audire*²⁷¹. Ie^o mc p. woiewoda ruski [Stefan
Czarnecki] celem iest propositiey, bo y z celu nigdy nie zniknął, za Rzeczpltą ||
(арк. 1390) mężnie stawiając się, w męstwo y dzieła odwazne rycerstwo
zaprawiając, podnosząc z prochu y popiołów oyczyznę, pławiąc się po nurtach
bezdennych y morskich odnogach, gdzie kopyto polskie nigdy nie powstało y

²⁶¹ В історіографії цей документ датується іноді 3 березня, див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 215 (прим. 62).

²⁶² *insimulatae* izby commissarskiej *innocentiae* – однозначної невинуватості комісарської палати.

²⁶³ *diluere* – пом'якшити.

²⁶⁴ *acerbius* – суворіше, різкіше.

²⁶⁵ *certis ac piissimis intentionibus* – твердими і якнайчистішими намірами.

²⁶⁶ co starozytney *realitati inflictum* – що на старожитну маєтність накладено.

²⁶⁷ *aetas* – вік.

²⁶⁸ *invulnerabile non quod non petitur, sed quod non laeditur mox* – невразливий – не той, на кого не нападають, а той, хто при тому не зазнає шкоди (Сенека, “Про стійкість мудреця”, III, 3, 3; цитата з незначними змінами).

²⁶⁹ *pullus martii pectoris* – дитя войовничого серця.

²⁷⁰ zeby milczenie *in crimen* nie było *computatum* – щоб мовчання не сприйняли за злочин.

²⁷¹ *regium est cum bene feceris male audire* – мати погану славу за добрі справи – доля короля.

ztałd ci pono naywięcey *invisus*²⁷², ze do prace, trudow y woyny głosny *incentor*²⁷³. A celęm iest, iz krzesło senatorskie w izbie commissarskiey zasiada y okięm samym, choć y vsta iey nie prozne, mowi prawdę. Wstydzi pono *conscientias*²⁷⁴ y ozywia wzrokiem wnętrznego w sercu mola tym, ktorych ledwo nie na rękę wypiautował w obozach, napęlniał triumfy, nakarmiał chlebem, zbogacał *spoliis*²⁷⁵, drogę vsłał do sławy. Celem mowim iest, iz woysko infanteriey *brachium non leue*²⁷⁶ ie^o k. mci, p^a nasze^o mciwego, y ich mm. pp. hetmanow [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] y Rzeczypltey *praesidium*²⁷⁷ szczyci protectią, aby było *inedia*²⁷⁸ nie zginęło, *quod tantis impensis Reipub[li]cae constitit*²⁷⁹, a teraz dachu biednego nie ma, z głodem y tak ciężką pasuie się zimą w nagości, gdy im z obozu zpod Solca, lubo na requisitią iasnie wielmozne^o ie^o mci p^a woiewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, y iedęn kąt na skłonięnie głowy nie iest zostawiony. Y pewnie *succubisset*²⁸⁰ wielki ten Rzeczypltey zaszczyt, gdyby go była izba commissarska lenunkami, roznyimi inuentiami bez vszczuplęnia zwiezionych pieniędzy z vchwał seymowych do Lwowa nie wsparła.

Ale lubo się z tych, co było na nich oddzieliło, a zaz nie taka Rzeczypltey ordinatia, a zaz nie *iniunxit*²⁸¹ commissyey oboyga woyska płacy, a zaz się im to w zasługach nie computuie, co na żywność biorą, gdy się woysko konne wielkimi pasie po Koronie. Chlebow tak wysoko wyciągnionych millionami, a wszakże tēmuz woysku związkowemu niemałe summy od commissyey są wyliczone.

Nie minął tēnze *virtutis liuor*²⁸² y ie^o mci p^a podkomorzego kaliskiego [Krzysztofa Żegockiego]²⁸³, ktorego z pierwszym walecznym senatorem *virtus iungit*²⁸⁴, ani mu ciężkie były dla oycyzny obozy, ani fatygi teskliwe, ani straszna śmierć, ani trwozliwe *supplicia*²⁸⁵, ktorego seymu znaią doyzrąlego *consiliarium*²⁸⁶, *tribunal pium et iustum* sędziego, *generosum* nadto *et liberalem*

²⁷² *invisus* – ненависний.

²⁷³ *incentor* – заохотник.

²⁷⁴ *conscientias* – сумління.

²⁷⁵ *spoliis* – воєнною здобиччю.

²⁷⁶ *brachium non leve* – немала потуга.

²⁷⁷ *praesidium* – захист.

²⁷⁸ *inedia* – від голоду.

²⁷⁹ *quod tantis impensis Reipublicae constitit* – що так дорого коштувало Речі Посполитій.

²⁸⁰ *succubisset* – впав би.

²⁸¹ *iniunxit* – призначив.

²⁸² *virtutis livor* – заздрість до мужності.

²⁸³ Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 67.

²⁸⁴ *virtus iungit* – мужність єднає.

²⁸⁵ *supplicia* – благання.

²⁸⁶ *consiliarium* – радника.

*directorem*²⁸⁷ pod praetextem skarbu, od ktorego przed seimem ieszcze kwit ma, rugować go *ex subsellio commissionis satagebat*²⁸⁸, nie chcąc ludzka, w swojej jednak, ktorej izba commissarska oczekiwała się y vpomina, *defecit*²⁸⁹ obietnicy y probacyey.

*Diuisio animorum*²⁹⁰ między collegami *inuritur*²⁹¹ izbie naszej *iniuriose*²⁹², w ktorej sądy w prawdzie *pluralitate*²⁹³, ale *status et consiliorum materiae vnius contradictione regulantur*²⁹⁴. || (арк. 1391)

*Connotatio*²⁹⁵ summ zwiezionych y retent za tym po wojewodztwach y powiatach pozostalych, iakoby miała od izby commissarskiej *celari imponitur*²⁹⁶. A zaz z druku ieszcze *in nouembre* nie wydana? A zaz wszytkich grodow y powiatow *non impleuit*²⁹⁷? A zaz y samo woysko, w powiatach zimuiąc, tego nie wyspiegowalo? A zaz executia kołu wolborskiemu nie iest proponowana? Y tamze po trzydniowych diskursach *reiecta summo* oyczyzny *dispendio et studio more interuallo*²⁹⁸. To zas *quam innocens dictu*²⁹⁹, ze ich mm. pp. deputaci zwiąskowi od calculathey y liquidathey mieli byđz *remoti*³⁰⁰, ktorzy *insomnes noctes*³⁰¹ w skarbie, w izbie *continuas vigilias*³⁰² odprawowali.

Iz do aprilowey woysko prozne płacy cwierci ciagnie, *sibi imputet*³⁰³, iz nieznosnymi chlebami zatrudniwszy, owszēm zgubiwszy podatki *eorumque*³⁰⁴ czas commissyey z wielką *priuatorum*³⁰⁵ szkodą zwlekli. Czy nie lepiej było *in hostico*³⁰⁶, a przynamniej w Brzeznicy y cichey Vkrainie ieść chleb, ktorych

²⁸⁷ trybunał *pium et iustum* sędziego, *generosum* nadto *et liberalem directorem* – трибунал благочестивого й справедливого судді, понад це великодушного й шляхетного управителя.

²⁸⁸ *ex subsellio commissionis satagebat* – з суду комісії старався.

²⁸⁹ *defecit* – покинув.

²⁹⁰ *divisio animorum* – незгода.

²⁹¹ *inuritur* – приписується.

²⁹² *iniuriose* – несправедливо.

²⁹³ *pluralitate* – більшістю.

²⁹⁴ *status et consiliorum materiae vnius contradictione regulantur* – справи устрою і рад регулюються запереченням одного.

²⁹⁵ *connotatio* – визначення, перелік.

²⁹⁶ *celari imponitur* – наказано приховувати.

²⁹⁷ *non implevit* – не наповнила.

²⁹⁸ *reiecta summo* oyczyzny *dispendio et studio morae intervallo* – відкинута з величезними зусиллями і збитками для батьківщини через деякий час.

²⁹⁹ *quam innocens dictu* – цілком можна сказати.

³⁰⁰ *remoti* – далекі.

³⁰¹ *insomnes noctes* – безсонні ночі.

³⁰² *continuas vigilias* – постійні чування.

³⁰³ *sibi imputet* – хай себе звинувачує.

³⁰⁴ *eorumque* – і їх.

³⁰⁵ *privatorum* – приватних [осіб].

³⁰⁶ *in hostico* – у ворожих краях.

teraz orda zazywa, niz go z płaczem ludzkim, duszą y sumnieniem *in ipsis penetralibus*³⁰⁷ vbogiej oyczyzny *mercari*³⁰⁸?

Sessye dla vpacificowania infanterey, ktore y z zwiąskowymi v iezuitow publiczne, *inculpari*³⁰⁹ nie mogą, bo nie tylko przez vmocnione *brachium*³¹⁰ oyczyźnie *bravium*³¹¹ przyniosły, ale wielką y ledwo spodziewaną w płacy folgę, gdy od liquidowanych y poprzysiężonych summ trzecią ich częścią, y to na raty, contentuią się y iey *potissimam partem*³¹² miasto obrady y zapasu na bruku za skończeniem czekaia zasłony trawia.

Auctia *residii*³¹³ we Lwowie a iak ma bydź naganna za tak twardymi y vrazliwymi z koła legacyami, izbie commissarskiey przegrozkami? Gdy nie tylko dobra zaiezdzać, przegrazać, napadać, w kamiennicach szukac, domy zaiezdzać, dzieci, matek szlacheckich kołysać groziło się, albo *ausum*³¹⁴ w Wielkim Xstwie Litewskim na postrach wyrzucali, lubo *impavidos ferissent ruinae*³¹⁵.

W spiegowaniu nawożeniu szelągów wołoskich *iniuria*³¹⁶ iasnie wielmożne^o i. m. p^a podskarbiego koronnego [Jana Kazimierza Krasińskiego] *damnari et impeti*³¹⁷ nie moze, gdy za powagą ie^o mci z pozywani poborcy znaczna szlachta *citationibus*³¹⁸ przed sąd wyciągana, imani y karani *inculpati*³¹⁹ y inquisitie *eo nomine*³²⁰ surowe wywodzone, y poborca rozański pod dekretem pewnie nie włże.

Zgoła *implevit* ie^o mc p. podskarbi *munus*³²¹ swoje, tak do hospodara wołoskiego [Istrate Dobija] pisząc o mennicę *expostulatorias*³²², iako y rozsadzaiąc po granicach straznikow, vniuersalami groznymi zagradzaiąc łakomstwu drogę, y wszystkie *supra aetatem sine fastidio*³²³ || (арк. 1392) trwaiąc

³⁰⁷ *in ipsis penetralibus* – у самому серці.

³⁰⁸ *mercari* – торгувати.

³⁰⁹ *inculpari* – звинувачуватися.

³¹⁰ *brachium* – сила, підтримка.

³¹¹ *bravium* – нагороду.

³¹² *potissimam partem* – більшу частину.

³¹³ *residii* – мешкання, резиденції.

³¹⁴ *ausum* – зухвальство.

³¹⁵ *impavidos ferissent ruinae* – безстрашних засипав завал (вірш Горация зі змінами: Оди, III, 3, 8).

³¹⁶ *iniuria* – несправедливо.

³¹⁷ *damnari et impeti* – звинувачуватися і зазнавати нападів.

³¹⁸ *citationibus* – позовами.

³¹⁹ *inculpati* – невинні.

³²⁰ *eo nomine* – на тій підставі.

³²¹ *implevit* ie^o mci p. podskarbi *munus* – виконав його милість пан підскарбій обов'язок.

³²² *expostulatorias* – звернення, скарги.

³²³ *supra aetatem sine fastidio* – над свої літа старанно.

y poznie w noc wysiadaiąc w tym deliberacye ani pieniędzy zwiezionych szafaiąc *vltra decreta*³²⁴ commissyey, ktore się z vchwałą Rzeczypltey y traktatem woyskowym zgadzaia. Za poborców iednak odpowiadać nie moze, ktorzy skarbowi się tylko opowiedziawszy, pieniądze *in sinu*³²⁵ do wyliczenia trzymaia y *sola virtutis custodia tuti*³²⁶; surowych iednak w tym punkcie nie znikną iuramentow. Aleć iasnie wielmozny i. m. p. wojewoda krakowski [Stanisław Potocki], iako marszałek izby commissarskiej y czuyny hetmān, nie omieszkał z powagi swoiey przez vmyslnego y powaznego, nie bez kosztu, posła *commovere iniurias vicini* hospodara wołoskiego³²⁷, aby dłużey *in praeiudicium*³²⁸ Rzeczypltey tey mennice nie mnozył, y respons zawarcia otrzymał. Coz tedy za więtsza *solicitude in auertendis hisce quisquiliis praestari* mogła³²⁹?

Sequestratia pieniędzy wyliczonych od commissyey *laedere*³³⁰ nie miała woyska, bo tak kaza *recti sensus*³³¹ y przed rozwiązaniem woyska z zwiąsku szafunek ich mm. pp. deputatów oddawać pieniądze. Czy nie przeciw własnemu było by to rozumowi? Wzdyć wszelki kontrakt *ex dato et accepto*³³², gdy Rzeczplta exuisceruię siebie, aby krwawe zasługi zapłaciła rycerstwu. Coz ma odbierać, iesli nie *obsequium*³³³ Bogu, panu y oyczyźnie miłej, iego w związkach mały respekt? Więc, co za krzywda, gdyby odliczone pieniądze pod iednym kluczem i. w. i. m. p. wojewody krakowskiego, iako marszałka, a pod drugim ie^o mci p^a praesidenta związkowego [Janusza Bieykowskiego] zostawili? Wszak się ta *methodus*³³⁴ y przy prywatnych kontraktowych między nami zachowuię transakcyach, iz lub odliczonych przed kwitem nikt nikomu nie wydaie pieniędzy, daleko więcey *hac rerum tempestate*³³⁵, gdzie to *seculum libertatem praesefert, vt imperium euertat et si euerterit ipsam aggredietur*³³⁶, gdy rzeczy

³²⁴ *ultra decreta* – всупереч ухвалям.

³²⁵ *in sinu* – в розпорядженні.

³²⁶ *sola virtutis custodia tuti* – захищені лише сторожею доблесті.

³²⁷ *commovere iniurias vicini* hospodara wołoskiego – відреагувати на порушення сусіднього молдавського господаря. У рукописі замість “*iniurias*” помилк. “*iurium*”.

³²⁸ *in praeiudicium* – на шкоду.

³²⁹ *coz tedy za więtsza sollicitudo in avertendis hisce quisquiliis praestari* mogła? – яка ж тоді могла бути більша турбота в протидії цій голоті?

³³⁰ *laedere* – покривдити, завдати шкоди.

³³¹ *recti sensus* – здоровий глузд.

³³² *ex dato et accepto* – на підставі надання і отримання.

³³³ *obsequium* – покірність.

³³⁴ *ta methodus* – той спосіб, метод.

³³⁵ *hac rerum tempestate* – у такій біді.

³³⁶ *saeculum libertatem praesefert, ut imperium evertat et si evertit ipsam aggredietur* – доба дає свободу руйнувати державу, та як зруйнує, то оберенеться й проти самої [свободи].

*tenui pendent filo*³³⁷ prawdy, wiary, szcerości, wszystko *sub ictu*³³⁸ odmiany³³⁹ *mundo senescente*³⁴⁰.

Ich mciom panom commissarzom, zeby kto, osobliwie ie^o mc p. podkomorzy kaliski, pieniądze, ktore tu dziś stanęły, chamować miał w wojewodztwie swoim *dulcedine*³⁴¹ tuteczney residentey, ledwie coś do wiary podobnego. Owszēm ie^o mci p. krayczy koronny [Wacław Leszczyński] vmyslnie do Wielkieg Polski dla zgromadzenia oraz w wydawaniu podatkow z tak wielką fatygą zaiezdzać. Dlatego iasnie wielm[ozny] i. m. p. wojewoda krakowski do roznych wojewodztw na executie, sprowadzenie poborców ludzi swoich posyłał. Pono się raczey zisci, iz *imperito homine nihil est iniustus*³⁴². Inszą bowiem politykę czytaią w izbie commissarskiej potrzeby oyczyste, || (арк. 1393) insze maximi *suadent*³⁴³ vspokoienie wewnętrzne y *gemitus pauperum*³⁴⁴, na ktore “*Exurgam*”, – *dicit Dominus*³⁴⁵, byle tylo karać nie chciał *peruicaciam*³⁴⁶, ktora kryie pono *praetextus vindictiarum libertatis*³⁴⁷. Czas zwlecz trzeba, byle z wczasow nie wynieść, gdy *horrida omnia*³⁴⁸, y zazyć, poki stawa cudzey pracy, *ne sit via in hyeme*³⁴⁹.

Wzywanie do liczenia pieniędzy, luboby tym, ktorzy żadaią rozerwania zwiąsku respectem, nie było by zaprawdę naganne, alec *pacta non intentiones veniunt in iudicium*³⁵⁰ y dla suspicyey nie liczyć albo wnosić, ze pieniądze nie wszystkie. Dawna przypowieść, ze kazdy wieszczy leniwy. A zaz rzetelnie odpowiadając iednych w drodze, drugich w wojewodztwach y powiatach nie były wiadomości? A zaz co dzień nie przybywało *pretium sanguinis*³⁵¹, byle strzez Boze [...] ³⁵² oyczyny nie wyszło? Wymowki to tylko są coloryso-

³³⁷ *tenui pendent filo* – висять на волосині.

³³⁸ *sub ictu* – під загрозою.

³³⁹ Далі помилк. знову написано “odmiany”.

³⁴⁰ *mundo senescente* – коли світ занепадає.

³⁴¹ *dulcedine* – приємністю.

³⁴² *imperito homine nihil est iniustus* – немає нічого невідповіднішого, ніж недосвідчена людина.

³⁴³ *suadent* – радять, рекомендують.

³⁴⁴ *gemitus pauperum* – зітхання бідних.

³⁴⁵ “*Exurgam*”, – *dicit Dominus* – “Я встану”, – каже Господь (Псалом XI, 6: “Задля горя нужденних і зітхань бідних ось я встану, – каже Господь, – я дам спасіння тому, хто його прагне”).

³⁴⁶ *pervicaciam* – впертість.

³⁴⁷ *praetextus vindictiarum libertatis* – приводи для претензій на свободу.

³⁴⁸ *horrida omnia* – все жахливо.

³⁴⁹ *ne sit via in hieme* – щоб дорога не випала на зиму.

³⁵⁰ *pacta non intentiones veniunt in iudicium* – угоди, а не наміри ідуть в суд.

³⁵¹ *pretium sanguinis* – ціна крові.

³⁵² Тут непевне відчитання латинської фрази.

wane y słow *specie magnifica, re inania*³⁵³. A zaz *in supplementum*³⁵⁴, czego by nie dostawało, roznych commissia *non obtulit*³⁵⁵ sposobow, bo pięć millionow *de praesenti*³⁵⁶ liczyć obiecuiąc, to praesentuiąc wiadomosci, to assecuratią na własnych daiąc dobrach, to fanty nad million za gotowiznę ofiaruiąc? A zaz y kleinotow Rzeczypltey *in pignus*³⁵⁷ vdzielić commissia nie chciała, ktorych iesliby mało zdało się? A zaz krolowa iey mc [Ludwika Maria], pani n. młciwa, z macierzynskiego swego affectu własne swoje kleinoty, na dwa milliony wynoszące, ostatnie to *omnis vicissitudinis* odeymuiąc sobie *praesidium*³⁵⁸, zdeymuiąc ozdobę z thronu krolewskiego, przyłożyć *ad pignus*³⁵⁹ y wydać woysku *in sinum*³⁶⁰ na zaszczyt Rzeczypltey nie była gotowa? *Ad salutem populi*³⁶¹ y vlzenie podatkow naywięcey vwazaiąc w tey oyczyźnie, do ktorey powazne milliony y zdrowie własne wniosła.

*Media*³⁶² do rozwiązania zwiąsku, zeby miały bydzь *pro crimine*³⁶³ y nieprzyaciel sądzić nie moze, *nec magis solenne ac motium*³⁶⁴ oyczyźnie potkać by nie mogły, iako wybrnąć *ex hac oppressione*³⁶⁵, pod ktorą ięczy owszem niech widzi *laqueum*³⁶⁶, ktory iey *insolentia*³⁶⁷ na szyję kładzie w osobie Łabety [Stefana Łabęty], ktory, ze v pana był *obsequium*³⁶⁸ wyznał, po dziś dzień w lancuchach y okowach chodzi, pod bokięm pańskim, pod powagą commissyey a iurisdictionią hetmańską. Czy nie *crudele*? Czy nie *auersio*³⁶⁹ status? Czy nie *cardinalium iurium libertatis* zatrzymanie?³⁷⁰ Y niewielka dobrotliwego y *infinite*³⁷¹ cierpliwego pana dotąd *animi magnitudo*³⁷², ze przebacza tak wielką

³⁵³ *specie magnifica, re inania* – на вигляд величні, а на ділі пуста.

³⁵⁴ *in supplementum* – на доповнення.

³⁵⁵ *non obtulit* – не запропонувала, не надала.

³⁵⁶ *de praesenti* – на даний час.

³⁵⁷ *in pignus* – як заporуки.

³⁵⁸ *omnis vicissitudinis* odeymuiąc sobie *praesidium* – позбавляючи себе захисту в усіх мінливостях долі.

³⁵⁹ *ad pignus* – до заporуки.

³⁶⁰ *in sinum* – у розпорядження.

³⁶¹ *ad salutem populi* – на благо народу.

³⁶² *media* – засоби.

³⁶³ *pro crimine* – як злочин.

³⁶⁴ *nec magis sollemne ac motivum* – ані більшого свята й спонуки.

³⁶⁵ *ex hac oppressione* – з цієї скрути.

³⁶⁶ *laqueum* – петлю.

³⁶⁷ *insolentia* – зухвалість.

³⁶⁸ *obsequium* – покірність.

³⁶⁹ Ймовірно, помилк. замість “euersio”.

³⁷⁰ Czy nie *crudele*? Czy nie *eversio status*? Czy nie *cardinalium iurium libertatis* zatrzymanie? – Чи це не жорстоко? Чи це не порушення порядку? Чи це не при-зупинення основних прав і свобод?

³⁷¹ *infinite* – безконечно.

³⁷² *animi magnitudo* – великодушність.

vrażeń maiestatu swego, ze *non vindicat libertatem oppressi ciuis*³⁷³, co Rzeczypltey poprzysiągł? || (арк. 1394)

Skarżyć się nie trzeba, iesliby *commissya quaeque nefanda*³⁷⁴ o zwiąsku rozumieć musiała, lubo ich *non explicat*³⁷⁵. Choć siła ią wciążliwych terminow cisnie, ale do staropolskiey wrocić się ku panu y oyczyźnie miłości, *vnire*³⁷⁶ serce do obrony spolney matki, omieszkanie choć poznie nagrodzić, *laureas*³⁷⁷, odzyskać zgubione prouincye, dać wiarnym, o ktory zebrzą, posiłek, vlzyć *consilium non suffocare*³⁷⁸ dobr i. k. mci y Rzeczypltey. A tak wroci się confidentia y Rzeczplta *in sinu*³⁷⁹ z swymi dopiero cieszyć się będzie synami y i. k. mc, p. nasz młciwy, na łonie żołnierskim odpocznie. Który *aliis rex illis consiliis inuestigando*³⁸⁰, iąką monetą poborcy³⁸¹ wybierali contributie, wszelka *possibilis* zachowuie się y zachowa *cura*³⁸², co y woysku, w powiatach zimuiącemu, rzetelnie *constare*³⁸³ moze.

Woysku infanteriey, iesli im związek dachu nie vstąpi y chleba, izba commissarska głodem żadną miarą vmierać nie da, ani *eo praesidio nudare* nie chce *Rempub[li]cam*³⁸⁴, wiedząc, iz *qui alimenta negat, necat*³⁸⁵. To iednak dziać się będzie *sine praeiudicio*³⁸⁶ summ woysku zwiąskowemu na zapłatę assecurowanych y iuz determinowanych. *Datum* we Lwowie *die 2 marty aº D[omi]ni 1663*. || (арк. 1395)

№ 21

2 березня 1663 р., Львів. – Статті львівського кола депутатів від конфедератів, подані послам від Коронного Трибуналу, зі скаргами на роботу комісії для виплати заборгованості військові

Anno 1663 die 2 marty woyska i. k. mci dolegliwości przez i. m. p^a praesidenta [Janusza Bieykowskiego] y ich mm. pp. deputatow woyskowych ich mciom panom posłom Tribunału Koronnego w kole proponowane.

³⁷³ *non vindicat libertatem oppressi ciuis* – не обмежує свободу пригнобленого громадянина.

³⁷⁴ *quaeque nefanda* – усе негідне.

³⁷⁵ *non explicat* – не пояснює.

³⁷⁶ *vnire* – з'єднати.

³⁷⁷ *laureas* – лаври, почесні.

³⁷⁸ *consilium non suffocare* – рішення не придушувати, не обмежувати.

³⁷⁹ *in sinu* – у розпорядженні.

³⁸⁰ *aliis rex illis consiliis inuestigando* – король, вивідуючи з цими іншими намірами.

³⁸¹ Далі закреслено “рієніядзе”.

³⁸² *possibilis... cura* – можлива... турбота.

³⁸³ *constare* – бути відомим.

³⁸⁴ *eo praesidio nudare* nie chce *Rempublicam* – не хоче позбавляти Річ Посполиту цього захисту.

³⁸⁵ *qui alimenta negat, necat* – хто відмовляє у харчуванні, вбиває.

³⁸⁶ *sine praeiudicio* – без шкоди.

1. Naprzód, ze i. m. p. wojewoda rusli [Stefan Czarniecki], będąc *in nexu*³⁸⁷ Związku Pobożnego, jest *admissus*³⁸⁸ do izby commissarskiej, przez co woysko pierwszego związku musiało się alterować, widząc, iż ich mc na commissyey tylko *in rem* Pobożnych *curas agit*³⁸⁹, co z wyliczonych summ tamtemu związkowi *patet*³⁹⁰.

2. Nie mniejsza praetensya, ze i. m. p. podkomorzy kaliski [Krzysztof Żegocki], przeciw prawu tykając się skarbu, zasiadł w commissarskiej izbie *obstante* woyska *contradictione*³⁹¹.

3. *Diuisio animorum*³⁹² między ich mciami pp. commissarzami, ze *maior pars*³⁹³ Pobożnemu Związkowi, anizeli ich mm., więcej zyczy.

4. Ich mm. pp. commissarze iednostainie declarowali w kole ich mciom, wiele mają gotowych pieniędzy związkowych y liquidowanych y aby o tym *non constaret*³⁹⁴ woysku; connotacyi summ po wojewodztwach wybranych y zatrzymanych, co naybardziejzey commissyą *immoravit*³⁹⁵ y traktat wolborski zwlekło, ich mc nie oddali.

5. Vraza to nie mniej i. k. mci woysko, ze ich mciow panow commissarzow woyskowych od calculacyi y liquidacyi ich mc pp. commissarze koronni *relegarunt*³⁹⁶, przez co prędszey odprawie commissyey y satisfactey woysku jest *derogatum*³⁹⁷.

6. Ze ich mc pp. commissarze priwatne odprawowali sessyę dlatego, aby Pobożnych Związków vpacificowali, a nas zwłaczając *de die in diem*³⁹⁸, aby satisfactey podług traktatu nie było, az w aprilową wprowadzili cweirć, przez co traktatowi sprzeciwili się.

7. Ludzi ze Lwowa podług traktatu nie sprowadzili, ale ich więcej przyczynili.

8. Ze pieniądze zwiezione poborecy w Wołoszech pozmięniiali y za dobrą monętę złey nabyli. W czym i. m. p. podskarbi [Jan Kazimierz Krasiński] *incusatur*³⁹⁹, ze iako tęn *rumor spargi* począł⁴⁰⁰, nie zabiegał tēmu, *vti rei*

³⁸⁷ *in nexu* – у зв'язку.

³⁸⁸ *admissus* – допущений.

³⁸⁹ tylko *in rem* Pobożnych *curas agit* – лише дбає про Побоżних.

³⁹⁰ *patet* – видно.

³⁹¹ *obstante* woyska *contradictione* – попри заперечення війська.

³⁹² *divisio animorum* – незгода.

³⁹³ *maior pars* – більша частина.

³⁹⁴ *non constaret* – не було відомо.

³⁹⁵ *immoravit* – затримало.

³⁹⁶ *relegarunt* – усунули.

³⁹⁷ *derogatum* – відмовлено.

³⁹⁸ *de die in diem* – з дня на день.

³⁹⁹ *incusatur* – звинувачується.

⁴⁰⁰ tęn *rumor spargi* począł – цей поголос почав поширюватися.

*monetarum custos supremus*⁴⁰¹, bo y p. poborca rozanski, || (арк. 1396) daleko od Wołoch mieszkający, dawał ich mciom nową w Wołoszech wznowioną monetę.

9. Ich mciom naybardziej *laedit*⁴⁰² pp. zwiąskowych dawać chcieli liczyć pieniądze, a zaraz *contra ius naturale negotiationis pretium*⁴⁰³ sequestrować ie chcieli, przez co *immorari*⁴⁰⁴ musiał traktat wolborski.

10. Ich mc pp. commissarze, osobiwie i. m. p. podkomorzy kaliski, pisaniem swoim zatrzymał wszystkie pieniądze po wojewodztwach wielkopolskich, ktorych y dotąd we Lwowie nie masz, y przez to nie mniej *immoratus*⁴⁰⁵ traktat wolborski.

11. Ich mc pp. commissarze, nie mając spełna pieniędzy, ani ich nam connotacyami demonstrowawszy, vocowali nas do liczenia pieniędzy intentią rozerwania.

12. Iz pułkow corumpowanie wiązać się było poczęło *cum praeiudicio*⁴⁰⁶ krwawych zasług woyska wszytkiego, tamte *querimonie* ich mciow y *postulata*⁴⁰⁷, ze ich mc pp. commissarze *quaeque nefanda*⁴⁰⁸ o woysku pierwszego zwiąsku rozumieją y oni tez sobie consequentiae czynią, od ktorych woysko i. k. mci dalekie, declarują, ze dostoięństwo i. k. mci bezpiecznie y Rzeczypltey całość na wierze y piersiach ich mci odpocznie, anizeli na pp. Poboznego Zwiąsku, y ze wszytkich rozności, diffidencyi Związek Pobożny iest przyczyną⁴⁰⁹. Iz ich mc *proposuerunt*, aby *circa satisfactionem*⁴¹⁰ y wyliczeniu pieniędzy ich mm. attentacye były wojewodztw, iakowe do Lwowa wyprawione y wybrane pieniądze, poniewasz *constat*⁴¹¹, iz wiele poborców dobrą monetę za złą przemienili. Co zasię z strony vmowionych millionow na pierwszym kole wolborskim y w tym niedawnym zachowana *realitas*⁴¹². Nadto ich mc expostulowali, aby zadne pieniądze z skarbu az do skończenia koła wolborskiego Związkowi Pobożnemu nie były dawane⁴¹³. || (арк. 1401)

⁴⁰¹ *uti rei monetarum custos supremus* – як великий коронний підскарбій.

⁴⁰² *laedit* – шкодить, вражає.

⁴⁰³ *contra ius naturale negotiationis pretium* – всупереч природному праву ціну перемовин.

⁴⁰⁴ *immorari* – затриматися.

⁴⁰⁵ *immoratus* – затриманий.

⁴⁰⁶ *cum praeiudicio* – несправедливо стосовно.

⁴⁰⁷ *querimoniae* ich mciow i *postulata* – скарги їх милостей i звернення.

⁴⁰⁸ *quaeque nefanda* – всякі жажіття, погані речі.

⁴⁰⁹ Надпис Голінського на марґінесі: “Pobożny Związek iest i. m. p. [Stefana] Carneckiego, wojewo[dy] ruskiego”.

⁴¹⁰ *proposuerunt*, aby *circa satisfactionem* – запропонували, щоб стосовно виплати.

⁴¹¹ *constat* – відомо.

⁴¹² *realitas* – маєтність.

⁴¹³ Далі у рукописі арк. 1397–1400 порожні.

9 березня 1663 р., Вольбор. – Відповідь маршалка коронної конфедерації Яна Самуеля Свідерського на лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського з приводу пропозиції його посередництва у розв'язанні конфлікту з Річчю Посполитою

Iasnie wielmożny mci panie marszałku wielki koronny, nasz wielce mci panie⁴¹⁴. Po tak ciężkich y gęstych ztraktowanych traktatach, nie mogąc przyść woyska do skutecznego a słusznego iuz y przysięgami ztwierdzonego skutku⁴¹⁵, przy vtesknięciu y niemałym proznowaniu, iuz przyszło do tych sposobow y rad na pozyskanie medicamentu praetensyom y na odiskanie zasług swoich *aggredi*⁴¹⁶, nikogo nie moze słusność y prawdę kochającego *in admirationem* vocować⁴¹⁷, gdy zostaiące przy nienaruszoney constantey, gotowe zostawały y zostaią winną synowską miłość oyczyźnie, veneratią maiestatowi panskiemu, tudziesz *incorruptam fidem*⁴¹⁸ starszym y obseruantią, *quolibet in loco*⁴¹⁹ wyswiadczać. Y teraz pragnąc, aby się to w ostrości⁴²⁰ stało, iako nayprędzey pokoi požądany powrót vczynił, wyswiadczyło to w kole wolborskim przeszłym, co iuz więcey nie mogło wyswiadczyć, z ktorego odnieść *fructum*⁴²¹ tak leniwy y nieoycowski w vkontentowaniu pospiech *vetavit*⁴²² y animusze onych *ad noua consilia*⁴²³ w terazniejszym wzniecił, do ktorego nie zadna nieostrość, nie żaden błąd, nie zadna vporczywa zawziętość, nie zadne *leuipendium iuris gentium*⁴²⁴ y w inney godney obseruantey bytności wm. n. m. pp. y innych ich mciow pp. commissarzow tey oyczyzny wm. p. *praepedivit*⁴²⁵. W czym vsczerbić

⁴¹⁴ Надпис Голінського на маргінесі: “Z Wolborza od p. Swiderskiego 9 marty 1663”. Той самий документ з незначними змінами див. док. 27 (з хибною датою 19 березня; дата 9 березня наявна і в інших копіях, напр.: Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника. – Ф. 5: Оссолінські. – Од. зб. 1411/II. – Арк. 680–681). Згадка в історіографії: *Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia*. – Lublin, 1998. – S. 216 (прим. 66). Лист Юрія Любомирського стосовно посередництва від 7 березня 1663 р. див. далі док. 26 (з хибною датою 17 березня).

⁴¹⁵ Док. 27 (арк. 1414): “traktatu”.

⁴¹⁶ *aggredi* – приступити, підійти.

⁴¹⁷ *in admirationem* vocować – дивувати.

⁴¹⁸ *incorruptam fidem* – незламну вірність.

⁴¹⁹ *quolibet in loco* – у будь-якій ситуації.

⁴²⁰ Так помилк. у рукописі; док. 27 (арк. 1414): “w istotności” (так само в Оссол. 237/II, арк. 75).

⁴²¹ *odnieść fructum* – мати користь, скористати.

⁴²² *vetavit* – завадив, не дав.

⁴²³ *ad nova consilia* – до нових задумів.

⁴²⁴ *levipendium iuris gentium* – зневаження міжнародного права.

⁴²⁵ *praepedivit* – завадило.

sobie łaski paskiej nie spodziewaia się, lecz szczegulna *iniuria*⁴²⁶ krotkości corruptiey czasu, gdyz przy samey conclusiey *certitudo*⁴²⁷ o niey tak odlegley przysza. Zostaie abowiem w swiezey pamieci y experientiey *interpositio*⁴²⁸ antecessorow w. n. m. p^a, koja miedzy Rzeczaplta y woyskami oney interponowana zostaiac, vpominaiaacych się swoich praetensyi y vkontentowania zaslužonych zasług skutek y oyczystym progom sposobila, czego triumfy chocimskie *edocere*⁴²⁹ mogą kazdego. Ktoz albowiem interpositie moze y mógł by lepiej saluowac woyskowe interessa y winney zaplaty krwi rycerskiej, iako szafarze oney? Gdzie y teraz przyimuiac mile y wdzięcznie niewstaiacy zyczliwy affekt w. n. m. p^a, iako wodza, w tey declaratiey, koja deklarowac raczysz, iz zechcesz w. n. m. p. *intermedium*⁴³⁰ miedzy commissya a woyskiem miec y iako wodz y szafarz krwi onych interpositia sprawić realną zaplatę zasługom y medicament praetensiom onych. Dziekuiac, ze nie zyczylismy sobie⁴³¹ *in gratiam*⁴³² odebrania skuteczniejszego vkontentowania, nic affectatiey w. n. m. p. *non derogando*⁴³³ y innych ich mm. pp. commissarzow bytności, gdyby nam *facultas*⁴³⁴ w tey || (арк. 1402) mierze pozwolona byla w traktacie, w ktorym zwiesc i. m. pana praesidenta [Janusza Bieykowskiego] y ich mciow panow deputatow ze Lwowa postanowilo sobie woysko. Zaczym y teraz czasu *ad conponenda media*⁴³⁵ determinowac nie możemy, do calego woyska biorac to sobie, od ktorego pretkiey wiadomosci spodziewamy się, y one odebrawszy, *ad placitum*⁴³⁶ onego czas kolowi naznaczymi. Kladą sobie, iz iezeli niesluszność wypłaty krwi rycerskiej⁴³⁷, wykorzeniwszy wszystkie zapłaty, ktorymi *incendiarii*⁴³⁸ drewek do drewek niepokoju przykladaiać, *novos motus*⁴³⁹ wzruszali y wzruszaią, nie vwazaiac, coby za tym *sequi*⁴⁴⁰ moglo, to przynamniey przystepuiacy *ad portas Annibal*⁴⁴¹ wzruszy⁴⁴² do vkontentowania woysk i. k. mci

⁴²⁶ *iniuria* – кривда.

⁴²⁷ *certitudo* – певність, запевнення.

⁴²⁸ *interpositio* – втручання.

⁴²⁹ *edocere* – навчити.

⁴³⁰ *intermedium* – посередником.

⁴³¹ Так помилк. у рукописі; док. 27 (арк. 1415): “Dziekuiac za nie, zyczyliby[s]my” (так само в Оссол. 237/II, арк. 75 зв.).

⁴³² *in gratiam* – на догоду.

⁴³³ *non derogando* – не применшуючи.

⁴³⁴ *facultas* – можливість, дозвіл.

⁴³⁵ *ad conponenda media* – для складання планів.

⁴³⁶ *ad placitum* – на догоду, на бажання

⁴³⁷ Спершу було написано “niesluszność krwi wypłaty rycerskiej”.

⁴³⁸ *incendiarii* – підпалювачі.

⁴³⁹ *novos motus* – нові заворушення.

⁴⁴⁰ за tym *sequi* – прийти за тим, настати, статися після того.

⁴⁴¹ przystepuiacy *ad portas Annibal* – Ганнібал, що підходить до воріт (порівн.: Цицерон, “Філіппіки”, I, 11; Тит Лівій “Від заступання Міста”, XXIII, 16).

⁴⁴² У рукописі Оссол. 237/II (арк. 76): “wziawszy”.

przy interpositiey wm. pana, iako wodza, kiedy onym zechcesz oycowskim *complecti affectem*⁴⁴³, do ktorego my się łaski z służbami naszymi powolnymi pilno oddawamy. Dąn w Wolborzu *die 9 marty 1663*.

Wm. n. m. p^a zyczliwi y vnizęni słudzy, Iąn Samuel Swiderski, marszałek koła rycerskiego woysk i. k. mci, imięniem ich mm. pp. commissarzow ie^ok. mci.

№ 23

10 квітня 1663 р., Ланьцут. – Лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського до армії конфедератів із закликом знайти примирення з Річчю Посполитою на їхньому колі у Вольборі

Copia listu do woyska *pro die 10 aprilis*, koło w Wolborzu odprawuiącego⁴⁴⁴.

Z koła terazniejszego, ktore w. m. m. pp. odprawować macie, *criticus pendet* nad oycyzną *dies*⁴⁴⁵: z tego dnia albo (iesli zdrowe staną *consilia*⁴⁴⁶ w. m. m. pp.) požadaną to krolestwo cieszyć się będzie w pozne wieki szczęśliwością, albo (iesli przeciwnie) trzeba się obawiać owego Boskiego nad sobą przekłętwa. *Diuisum in se desolabitur*⁴⁴⁷. Vwazaiąc to tedy, gdy wm. m. m. pp. do tak ostatniey *accingitis*⁴⁴⁸ rady, po trzecie iako senator y vrzędnik do braciey y iako hetmān do onego rycerstwa⁴⁴⁹ piszę do wm. m. m. pp. *utroque hoc titulo* szlacheckie *compellando pectora*⁴⁵⁰, abyscie wm. m. m. pp. iako prawdziwi tey oycyzny synowie, powinny w sercach swych wzruszywszy *tandem*⁴⁵¹ miłość, iako nayzdrowiey całość bydz moze, tak swoje temperowali praetensye y iako żołnierze, || (**арк. 1403**) obrońcy iey, nie do ruiny, strzez Boze, y zguby ią prowadzili, ale obronę, zaszczyt y conseruatią iey przed oczyma mieli, ani zadnym, ktore by do wm. m. m. panow przychodzić miały opaczny dawszy się wzruszać rumorom, co się tych czasow tak bardzo zagęściło. Nie trzeba *ponere rumores ante salutem*⁴⁵², ale wszytkę w tym rad

⁴⁴³ oycowskim *complecti affectem* – оточити батьківською любов'ю.

⁴⁴⁴ Надпис Голінського на маргінесі: “1663 die 10 aprilis z Łancuta od i. m. p. marszałka wielkiego koronnego [Jerzego Lubomirskiego]”. Див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 225–226.

⁴⁴⁵ *criticus pendet* nad oycyzną *dies* – перед батьківщиною – вирішальний день.

⁴⁴⁶ *consilia* – наради.

⁴⁴⁷ *divisum in se desolabitur* – [вське королівство,] розділене в собі, запустіє (Мт. 12, 25).

⁴⁴⁸ *accingitis* – готуєтесь.

⁴⁴⁹ У рукописі “regerstwa”.

⁴⁵⁰ *utroque hoc titulo* szlacheckie *compellando pectora* – послуговуючись обома званнями, звертаючись до шляхетських сердець.

⁴⁵¹ *tandem* – врешті.

⁴⁵² *ponere rumores ante salutem* – про поголос дбати більше, ніж про порятунок.

swoich zasadzić *vim*⁴⁵³ należy. Wwazywszy, iż Rzeczplta *tot malis fessa*⁴⁵⁴, co może, daie, *consequenter*⁴⁵⁵ wycisnąć się na niey *vltra possibilia*⁴⁵⁶ nie może, abyscie pożądaną (iako iest w naypierwszym wolborskim traktacie *conclusum* y zobopolnymi *ratificatum* iest przysięgami⁴⁵⁷) chcieli z nią *amplecti* zgodę⁴⁵⁸, tak y należącemu stanie się dosyć w krwawych zasługach wm. m. m. pp. vcontentowaniu y *ad perennem* trwać będzie *posteritatem*⁴⁵⁹. Imię wm. m. m. pp., gdy conserwuiecie oyczyznę, w ktorey na chwałę primacie Boską *sacrum* i. k. mci, panu naszemu młciwemu, *nomen*⁴⁶⁰ na wolności oyczyste, na pospolitą całość oyczyny y priwatną kazdego w niey *securitatem*⁴⁶¹, na przodkow swych y następcom niesmiertelność pamiętać wm. m. m. pp. macie, bo to wszystko, iako *conseruationem*⁴⁶² swoją z terazniejszey, day Boze, zdrowey wm. m. m. pp. rady mieć powinno, tak iesli miłość wm. m. m. pp. *et prudens rerum temperamentu[m]*⁴⁶³ temu nie zabieży y wszystko to niepowetowaney *succumbet* zgubie⁴⁶⁴. Chcieycie tedy wm. m. m. pp. *viriliter*⁴⁶⁵ to iuz wziąć przed się, abyscie nad wszystkie *pretia*⁴⁶⁶ miłość oyczyny w iako naywiększey a powinney mając cennie, nie bardziey *rigidi exactores*, iako *discreti*⁴⁶⁷ y miłuiący pokazali się iey synowie y nie zycząc tego, aby *interno*, strzez Boze, *conflagrare* miała *incendio*⁴⁶⁸, w którym wszystko by spłonąć musiało, szczęśliwy *tandem*⁴⁶⁹ temu odmętowi *ponere* koniec⁴⁷⁰, a oyczyznę zupełnemu *restituere*⁴⁷¹

⁴⁵³ *vim* – силу.

⁴⁵⁴ *tot malis fessa* – втомлена від стількох нещасть.

⁴⁵⁵ *consequenter* – відповідно.

⁴⁵⁶ *ultra possibilia* – понад силу.

⁴⁵⁷ *conclusum* i zobopolnymi *ratificatum* iest przysięgami – ухвалено і є ратифіковано обопільними присягами.

⁴⁵⁸ *amplecti* zgodę – дійти згоди.

⁴⁵⁹ *ad perennem* trwać będzie *posteritatem* – триватиме на віки вічні. В латинських друках: “ad perennem posteritatis” *memoriam* – на вічну пам’ять нащадків (*Philemerus Irenicus Elisius [Meyer Martin]. Diarium Europaeum...*, p. 125; *Litterae procerum...*, p. 290). Див. легенду до документа.

⁴⁶⁰ *sacrum... nomen* – святе ім’я.

⁴⁶¹ *securitatem* – безпеку.

⁴⁶² *conservationem* – порятунк.

⁴⁶³ *et prudens rerum temperamentum* – і розумне впорядкування справ.

⁴⁶⁴ *succumbet* zgubie – зазнає згуби.

⁴⁶⁵ *viriliter* – по чоловічому, мужньо.

⁴⁶⁶ nad wszystkie *pretia* – понад всяку ціну.

⁴⁶⁷ *rigidi exactores*, iako *discreti* – суворі виконавці, як виrozumілі.

⁴⁶⁸ aby *interno*, strzez Boze, *conflagrare* miała *incendio* – щоб, боронь Боже, мала запалати внутрішньою пожежею.

⁴⁶⁹ *tandem* – врешті.

⁴⁷⁰ *ponere* koniec – покласти край.

⁴⁷¹ *restituere* – відновити.

pokoiovi przez reassumptiā w tym kole przeszley z nią zgody raczyli. Więc, ze do należącego wm. m. m. pp. dosyć vczyniēnia niemāły przez to stał się praepediment, iz vniuersālami swiezo z koła wydanymi, pieniādze, ktore *restant*⁴⁷² po wojewodztwach, są zatamowane. Zyczę, abyście wm. m. m. pp. słuszney w tym zazyli reflexiey, gdyz wiele iest takich *ex priuatis*⁴⁷³, ktorzy radzi tey okazyey, ze powinnych nie wnoszą na commissyā podatkow, a zatym pieniādze, ktore *inhibitiuo* vniuersalow *fraeno*⁴⁷⁴ są zatamowane we Lwowie, nie mogą bydź wm. m. m. pp. wedle vmowionym przeszłym traktatem wolborskim obietnice *in paratis*⁴⁷⁵ pokazane. Wycisnęła na mnie to ieszcze do wm. m. m. pp. pisanie miłość oyczyzny, od ktorey zycząc, aby zgubā iuz, iuz nad nią wisząca, odwrocona była, proszę y || (**арк. 1404**) *obtestor*⁴⁷⁶ wm. m. m. pp., ktorzyscie *per tot discrimina*⁴⁷⁷ conseruatorami iey byli, abyście iey rękami swymi nie gubili. Wycisnął *zelus*⁴⁷⁸ rycerskiey wm. m. m. pp. reputacyey *tot gloriosis gestis*⁴⁷⁹ nie tylko w Polsce, ale v całego swiata wślawionej, abyście raczey rycersko, iako żołnierze y iako *ciues*⁴⁸⁰, synowsko z matką obszedszy się zasługami, iakie *in hac publica egestate*⁴⁸¹ bydź mogą, cieszyli się y potomną imienia swego zostawili *gloriam*⁴⁸², nizeli *armis*, strzez Boze, *ciuilibus*⁴⁸³ y oyczyznę, y zasługi oraz swoje *et ante natorum*⁴⁸⁴ sławę tak wiele *populorum*⁴⁸⁵ w tey Koronie, na koniec y chwałę Boską zabić mieli. To z moiey ku wm. m. m. pp. zyczliwosci *et ex amore boni publici*⁴⁸⁶ napisawszy, pilnie wślugi moie wm. m. m. pp. oddaię. W Łancucie die 10 aprilis 1663.

Опубліковано: *Philemerus Irenicus Elisius [Meyer Martin]. Diarium Europaeum, insertis vatiis actis publicis. Continuatio XII.* – [S. I.], 1666. – P. 125–126 (переклад латинською);

Litterae procerum Europae ab imperatoribus, electoribus, principibus, statibusque Sacri Imperii Romano-Germanici ad reges, principes... ab anno 1552 usque ad annum 1712. – [S. I.], [1712] – Pars II. – P. 289–292 (переклад латинською). || (**арк. 1405**)

⁴⁷² *restant* – залишаються.

⁴⁷³ *ex privatis* – з приватних осіб.

⁴⁷⁴ *inhibitivo... freno* – гамівними вудилами.

⁴⁷⁵ *in paratis* – готівкою.

⁴⁷⁶ *obtestor* – благаю, закликаю.

⁴⁷⁷ *per tot discrimina* – у стількох критичних ситуаціях.

⁴⁷⁸ *zelus* – запал, ревність.

⁴⁷⁹ *tot gloriosis gestis* – у стількох славних подвигах.

⁴⁸⁰ *cives* – громадяни.

⁴⁸¹ *in hac publica egestate* – у цій загальній скруті.

⁴⁸² *gloriam* – славу.

⁴⁸³ *armis*, strzez Boze, *civilibus* – громадянською, боронь Боже, війною.

⁴⁸⁴ *et ante natorum* – і предків.

⁴⁸⁵ *populorum* – народів.

⁴⁸⁶ *et ex amore boni publici* – і з любові до суспільного блага.

№ 24

*10 березня 1663 р., Львів. – Універсал Львівської комісії
для виплати заборгованості військовій за підписом
маршалка комісії, краківського воєводи, великого коронного гетьмана
Станіслава Потоцького до армії конфедератів із закликом
знайти порозуміння з Річчю Посполитою*

My, rady duchowne y swieckie, dignitarze, wrzędnicy, commissarze od ie^o k. mci y Rzeczypospolitey do płace woyskowej z seymu blisko przeszłego deputowani y ordynowani⁴⁸⁷. Wszytkiemu wobec woysku tak polskiego, iako y cudzoziemskiego zaciągu w zwiąsku będącemu y iego pułkom, chorągwiom, regimentom, kornetom y innemu iakieykolwiek natiey y conditiei rycerstwu, w tymze zwiąsku zostawiającym, a powszechnie wszytkiey woyska tego pospolitości wiadomo czyniemy. Iz piekielną zdradą y wymysłem dzieie się to vdanie woysku, iakoby sąd nasz commissarski zapłatę woysku vmyslnie zwłoczyć, niedotrzymania tractatu wolborskiego przyczyną bydz y pieniądze publiczne tu zwiezione na nienależyte wydatki obracać y rozszaflować miał, co iako iest daleko od rzeczy samey y iako iasnemu swiatłu przeciwno, kazdy weyzrawszy po wojewodztwach y ziemiach na retenta podatkow y dotąd pozostałe w connotatiei skarbowey wypisane y w vniuersałach naszych do wojewodztw wydanych wyrazone, na powszechnie vbostwo y zniszczenie oyczyzny ieszcze po złupieniu od nieprzytaciół, zruinowaniu od woysk własnych y sąsiedzkich nieporatowane, na ciężkość chlebow w dobrach duchownych y krolewskich, zkąd naywiętsza podatkow Rzeczypospolitey pochodziła podpora, by tez był naygłównieyszim tey Rzeczypospolitey nieprzytacielem, osądzić moze. Nie pomogły zatym surowe dekreta sądu naszego commissarskiego, skarowanie poborców na gardło, stratę poćciwości y dobr wszytkich, condemnowanie starostw sądowych, executiei nie czyniących, vniuersały gorące niemal co tydzień do wojewodztw wydawane, approbowanie y przydawanie executiy woyskowych według tractatu wolborskiego y insze wszelkie szrodki y sposoby, ktore iedno do zgromadzenia tu wszytkich podatkow na zapłatę woysku służyć y dowcipem ludzkim wynaleść się mogły. Tego iednak nie dokazało się, aby przed terminem w tractacie wolborskim zamierzonym te summy wybrać y tu się zwieść były mogły, a zwłaszcza, ze przydanie poborcom executii woyskowych y pisanie o to od sądu naszego do ie^o mci pana marszałka woyskowego [Jana Samuela Świderskiego] według tractatu tegoz skutku zadnego nie otrzymało, owszem na wielu stanowiskach chorągwie same nie tylko swoiey nie przydały, ale y wrzędowych nie dopuszczały executyey. Z retent zaś quarcianych, naywięcey na dzierzawach żołnierskich zostawiających, ktorych *magna pars in hostico*⁴⁸⁸ albo w spustoszonych prowincjach zostaje, nic prawie nie weszło. Widząc

⁴⁸⁷ Надпис Голінського на марґінесі: “10 marty 1663”.

⁴⁸⁸ *magna pars in hostico* – велика частина на ворожій території.

tedy i. k. m., pąn nasz młciwy, tak ciężkie, tak trudne || (**арк. 1406**) y tak iuz w czasie zamierzonym niepodobne zwieżięnie na to mieysce reszt pozostałych, a wiedząc za takowym sądu naszego pieczołowaniem o znacznych tu summach, o drugich albo w drodze, albo w wojewodztwach gotowych słysząc, wziąć na się raczył zapłatę szostego milliona, przybrawszy do tego nayiasnieyszą krolową iey mc [Ludwiką Marię] y niektorych ich mm. panow senatorow y commissarzow, iako o tym vniwersały nasze do wojewodztw wydane szerzey opowiadaia. A iz nad pozostały w executiach siodmy millon, osmego nie dostawało na fanty, ktorych stąn kupiecki bez pewney y rzetelney satisfactiey wydać nie chciał, a do tego, iz wiele innych długow na woysko w zwiąsku nie będące zostawało, przyszło sądowi naszemu pod consensem y ratihabitią całej Rzeczypospolitey do seymu przysłego mennicę szelężną y drugą w puł srebną otworzyć, zeby woysku według vmowy y zgody traktatu wolborskiego iako nayprędzey w oczekiwanych tak długo zasługach dosyć się stać y pracom, tudziesz kosztom naszym tutecznym, z vspokoieniem Rzeczypltey koniec *tandem*⁴⁸⁹ bydz mógł. Iakoz był by iuz dotąd nieomylnie, gdyby woysko posłow od ie° k. mci, tudziesz od sądu naszego, do ostatniego koła posłanych, ludzi wielkich, z tą wiadomością przyiąć było chciało, a do ostatnich na zgubę Rzeczypospolitey szrodkow nie skwapiąło y nie vdawało się. Bo coż inszego iest wrocić się do kilkunastu millionow, oyczyźnie do wypłacenia niepodobnych, iedno ią w tey summie w niewolą wziąć y opanować? Co kazać przywracać nazad wzięte dzierzawy y starostwa krolowi ie° mci, zeby mu zadęn z nich *addictus*⁴⁹⁰ bydz nie mógł? Co pułki mocnic, w Marsu gotowym stawić, dobra brackie y wysługi zasłużonych braciey swych odbierać, iedno iawną wojnę niebu, maiestatowi pańskiemu y oyczyźnie, matce swey, przypowiedzieć? Do czego aby nie przychodziło, iakosmy na to od ie° k. mci y Rzeczypltey ordinowani, tak koniecznie kazdemu z woyska naywiększemu y naymnieyszemu zasługi iego tymi, ktore mamy y mieć ieszcze oczekiwamy, millionami według vocatiey naszej, powinności Rzeczypltey y sprawiedliwości świętey płacić chcemy y iestesmy gotowi. Komu tedy Bog y chwala Iego święta, komu maiestat pański, komu złota wolność, szkodliwych zwiąskow nie znaiąca, komu sumniēnie od przeciwney prawa y wolności przysięgi wolne, komu prawa y swobody oyczyste są miłe, kogo cnota, sprawiedliwość y miłosierdzie nad wyniszczonym ludem pospolitym, kogo sława y powinność rycerska, we wszystkich narodach zwiąskom przeciwna, kogo na ostatek poćciwość y rozum sąm przyrodzony rządzi, takiego kazdego y kazdy pułk, chorągiew, regiment y kornet iego, y poczty to- || (**арк. 1407**) warzyskie wzywamy y zapraszamy, aby do odbierania zasług swoich tu, do Lwowa, naydaley niedziele wtorey po Wielkiey Nocy⁴⁹¹ przez się albo deputaty swoje stawil się y pieniądze z gotowego

⁴⁸⁹ *tandem* – нарешті.

⁴⁹⁰ *addictus* – відданий.

⁴⁹¹ У 1663 р. Великдень припадав на 25 березня.

iuż porachowania skarbowego sobie należące (dla których nieoddania wszedł do zwiąsku) częścią gotową, osobliwie w millionach tu zwiezionych, częścią fantami przy odstąpieniu zwiąsku y oddaniu posłuszeństwa ie^o k. mci y prawu pospolitemu, odbierał. Vpełniając, iz commissya do tego czasu stać y według powinności swoiey zapłatę każdemu należytą według traktatu wolborskiego, który z swey strony w niczym nie naruszony bydź declaruie, ani onego naruszać nie chce, oddawać będzie y amnistią, prawem pospolitym warowaną, do skutku przywiedzie. Iesliby iednak niewstawiające prace nasze y tén pociągniony, lubo z kosztem functiey naszej czas wzgardzony był y nie znalazł reflexiey w sercach cnego rycerstwa, braciey naszych, przyszło by nam, Bogu niewinność swoię oddawszy, pożegnać *subsellium*⁴⁹² swoie a dalszą o całosci Rzeczypltey obradę *paternae curae*⁴⁹³ i. k. mci y radzie, przy boku iego zostaiącey, oddać y zostawić. Przy tym zaraz woiewodztwa y ziemie, osobliwie ich mm. panow starostow sądowych y poborców, pod obowiązkiem prawa pospolitego, suworością dekretow sądu naszego y ostatnią executią woyskową *et per salutem patriae*⁴⁹⁴ według pierwszych vniuersałow naszych *obtestamur*⁴⁹⁵, aby iako nayprędzey reszty podatkow zwozili, tak zeby w czasie wyzey mianowanym wszystkie tu we Lwowie nieomylnie gotowe stanęły, żądaiąc chorągwi, w woiewodztwach y ziemiach stanowiska maiących, aby tymze ich mciom panom starostom y poborcom executiey dla zupełney zapłaty swoiey y vspokoienia Rzeczypltey nie przeszkadzali. Ktory vniuersał nasz aby iako nayprędzey tak woysk, iako y wszytkich woiewodztw y ziem wiadomości doszedł, on ręką iasnie wielmożne^o ie^o mci pana Stanisława z Potoka na Podhaycach Potockiego, woiewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, marszałka commissiey, podpisany, tu, naprzod w Lwowie publikować, a potym po wszytkich grodach, woiewodztwach, ziemiach, powiatach, parochiach rozesłać rozkazalismy. Dan w Lwowie na commissiey generalney w sobotę [10 marca] przed Niedzielą Białą roku Panskiego 166 trzeciego. || (арк. 1408)

Stanisław na Podhaycach Potocki, woiewoda krakowski, hetman wielki koronny, marszałek commissyey, ręką swą.

L[ocus] s[igilli]. || (арк. 1409)

⁴⁹² *subsellium* – лава, суд.

⁴⁹³ *paternae curae* – батьківській турботі.

⁴⁹⁴ *et per salutem patriae* – і заради порятунку батьківщини.

⁴⁹⁵ *obtestamur* – закликаємо.

№ 25

12 березня 1663 р., Львів. – Універсал Яна Казимира
до Краківського воєводства про перемовини
з конфедератами коронної армії та обіцянкою виплати боргів
для тих військ, що повернуться на службу до Речі Посполитої

Ian Kazimierz z Bozey łaski krol polski, wielkie xziąże litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, zmudzkie, inflantskie, smolenskie, czerniechowskie a szwedzki, gottski, wandalski dziedziczny krol⁴⁹⁶.

Wszem wobec y kazdemu z osobna, komu to wiedzieć należy, a mianowicie wielebnym, wielmożnym, vrodzonym senatorom, dignitarzom, vrzędnikom, starostom, dzierzawcom y wszytkiemu rycerstwu y obywatelom woiewodztwa krakowskiego, vprzeymie y wiernie nam miłym. Oznaymujemy, iakosmy się tu nie na inszą intencją we Lwowie stawili, tylko zeby się według seymowego postanowienia za powagą naszą woysku, nam y Rzeczypltey zasłużonemu, w odebraniu zołdu za krwawe zasługi powinnego, rzetelne stać mogło vkontentowanie, tak nie inszym vmysłem dotychczas przytomnymi na commissyey zostawamy, tylko zebysmy tak pobożną intencją naszą do skutku iako nayprędzey przywiodszy, woyska na vsługę naszą y Rzeczypltey przeciwko nieprzyiacielowi pod władzą wielmożnych hetmanow naszych [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] w[y]prowadzić y w[y]prawić mogli. Wszakze wszelakich sposobow, co tylko rozumy y siły ludzkie podawać mogły, wynaidować nie zaniechalismy, szukaiać to przez listy, to przez poselstwa, to przez traktaty gruntownego między Rzeczaplta a woyskiem naszym vspokoienia. Ze iednak tak słusznych srodkow od nas y commissyey po wielekroć podanych woysko nie tylko przyiać, ale na ostatek słuchać nie chciało, *per summum* prawie *contemptum*⁴⁹⁷ nie przypuściwszy do koła y audiencyey odmowiwszy tak wielkim y godnym ludziom, ktorychesmy tak z senatu, iako y rycerskiego stanu do nich wyprawili, słuszny zaprawdę ztąd zal odnoszemy y za wielką vrazę poczytać musielibysmy. Ale ze z wrodzoney dobroci naszej przez wszytek czas panowania naszego nic milszego przed oczyma nie mielismy, iedno całość y gruntowny w oyczyźnie pokoy, ktory sobie nad wszelakie przekładamy tryumfy, przetoż, nie rzucaiać się do zadnych sposobow, ktore by Rzeczpospolitą (strzez Boze) zamieszać mogły, *media pacis*⁴⁹⁸ przed się bierzemy. Oswiadczaiąc się przed Bogiem y wszytką Rzeczpospolitą vniuersalem⁴⁹⁹ naszym, ze iakosmy iuz raz traktat w Wolborzu || (арк. 1410) in decembre zawarty z woyskiem acceptowali *ratione*⁵⁰⁰ wyliczenia osmi millionow, tak y teraz temu traktatowi chcemy

⁴⁹⁶ Надпис Голінського на маргінесі: “12 marty 1663”.

⁴⁹⁷ *per summum... contemptum* – з крайньою зневагою.

⁴⁹⁸ *media pacis* – мирні засоби.

⁴⁹⁹ У рукописі “vniuersalym”.

⁵⁰⁰ *ratione* – у справі.

insistere y insistimus, vzywaiąc *solit[a] clementia nostra*⁵⁰¹ woyska do odebrania zasług według vczynioney w skarbie liquidacyey. Poniewasz y milliony te, ktore od woiewodztw do Lwowa są zwieziane, nie na co inszego, iedno na szczegulne woyska naszego vcontentowanie obroczone y wyliczone bydź mają. Iezeliby zaś woysko dluzey (czego iednak nie rozumiemy) przy vporze y zawziętości stać miało y ani tych piniędzy odbierać, ani dobr naszych y duchownych od sequestrow y chlebow vwolniać [nie] chciało, declarować nam to tym vniuersałem naszym przychodzi, ze kiedy Rzeczpospolita tak w scisłym czasie y niebezpiecznym bez żołnierza y obrony zostawać nie moze, tedy my tym wszystkim, ktorzykolwiek przy nas y Rzeczypospolitey stawać zechcą, a od związku po odebranie zasług lubo całymi pułkami, lub chorągwiemi, lubo tez pocztami przyiezdzać będą y nam, y Rzeczypltey posłuszeństwo oddadzą, takim wszystkim za zasługi podług liquidathey vsczynioney wyliczyć rozkazemy, a termin stawienia się do Lwowa *in spatio*⁵⁰² niedziel czterech zamierzamy. [P]o którym czasie, iezeliby woysko nie chciało się recolligować y do odebrania piniędzy przystąpić, manifestuiemy się y powtore, ze zatrzymuiąc całość y bezpieczeństwo Rzeczypospolitey, takowym iuz ludziom te pieniądze będą musiały bydź wyliczone, ktorzy przy nas y Rzeczypospolitey przeciwko nieprzyjacielowi stawać będą. Gdyz tez to zapewne wiemy, ze wiele takich w woysku się znayduie, ktorzy mało co w woysku zasług mają, a drudzy nic, y samymi się tylko chlebami pasąc, drugih odrazaia y przeszkodą do odebrania tego, co im przynalezy, są. Co aby tym prędzey iako v wszystkich pomienionego woiewodztwa krakowskiego obywatelow, tak y vrodzonych pułkownikow, obersterow, maiorow, rothmistrzow, kapitanow, leitnantow, porucznikow y wszystkiego woyska doszło wiadomości, rozkazuiemy tén vniuersał vrzędom grodzkim y innym wszelakim, iedén drugiemu przesyłaiąc, na mieyscach zwyczajnych publicować. Na co dla lepszey wiary przy podpisie ręki naszej pieczęć koronną przycisnąć rozkazalismy. Dan we Lwowie dnia XII miesiaca marca roku Panskiego || (арк. 1411) MDCLXIII, panowania krolestw naszych polskiego y szwedzkiego XV roku.

*Andreas Miaskowski, abbas Tremesnensis, regens cancellariae Regni*⁵⁰³.

Iań Kazimierz krol⁵⁰⁴.

Опубліковано: *Medeksza Stefan Franciszek*. Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668 / Wyd. Władysław Seredyński // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1875. – T. III. – Dok. 105. – S. 387–389. || (арк. 1413)

⁵⁰¹ tēmu traktatowi chcemy *insistere y insistimus*, vzywaiąc *solita clementia nostra* – хочемо дотримуватися і дотримуємося цього трактату, закликаючи з властивою нам добротою.

⁵⁰² *in spatio* – впродовж.

⁵⁰³ *Andreas Miaskowski, abbas Tremesnensis, regens cancellariae Regni* – Андрій Мяковський, абат Тремешна, регент коронної канцелярії. У рукописі помилк. “Miastowski”, “Tremestensis”.

⁵⁰⁴ Далі арк. 1412 порожній.

№ 26

7 березня 1663 р., Вонхоцк. – Лист великого коронного маршалка
і польного гетьмана Юрія Любомирського
до конфедератів коронної армії стосовно їхнього примирення
з Річчю Посполитою

Copia listu od ie^o mci pana marszałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego] *de data z Wąchocka die 17 marty a[nn]o 1663* do woyska w związku zostającego⁵⁰⁵.

Zdrętwiała prawie ręką to moje przychodzi mi dawać do wm. m. m. panow pisanie, widząc, że tak *extrema* wzięliście *consilia* przed się, kiedy *colloquium* z nami, co *etiam hostes admittunt*, nam, *civibus suis*, senatorom, vrzędnikom, commissarzom tey oyczyzny, na koniec *titulo et iure legationis* autorizowanym [*contra*]⁵⁰⁶ *fas quoque gentium denegastis*⁵⁰⁷. *Horret animus* y pomyslić na to, co *sequitur*⁵⁰⁸, bo poddanym nie chcieć od pana posłow, *civibus*⁵⁰⁹ od Rzeczypospolitey, żołnierzom z hetmanem y mowic *non dignari, quid ultra sperandum*⁵¹⁰, kiedy wszystkie *constituta* od Rzeczypltey od w. mm. tym postępkіem *spreta remedia*⁵¹¹. Mnie nie *lex*⁵¹², ani obligatia vrzędu mego, bo mnie tеn nie commissarzem, ale *intermedium*⁵¹³ między commissyą a woyskiem mieć chce, *strinxit* do tego, zem się tey do w. m. podiał drogi *veneratio*⁵¹⁴, maiestatu pańskiego tak ordynuiącego, kazała przychylność zwykła y zyczliwość ku woysku, a naywięcey miłość ku tey oyczyźnie, którą *periclitantem* ratować

⁵⁰⁵ Надпис Голінського на мапрінеці: “List od Ie[rzego] Lubomirskiego z Wąchocka die 17 marty 1663”. У дійсності дата листа повинна бути 7 березня 1663 р. і відповідь на нього від 9 березня (див. док. 22, 27). Згадку в історіографії див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 216 (прим. 65).

⁵⁰⁶ Так у Медекші (див. легенду до документа).

⁵⁰⁷ tak *extrema* wzięliście *consilia* przed się, kiedy *colloquium* z nami, co *etiam hostes admittunt*, nam, *civibus suis*, senatorom, vrzędnikom, commissarzom tey oyczyzny, na koniec *titulo et iure legationis* autorizowanym *contra fas quoque gentium denegastis* – ви вдалися до таких крайніх заходів, коли, навіть всупереч міжнародному праву, відмовили у перемовинах, на що йдуть навіть вороги, нам, своїм громадянам, сенаторам, урядникам, комісарам цієї вітчизни, наділенням врешті титулом і правом посольства.

⁵⁰⁸ *horret animus* і pomyslić na to, co *sequitur* – страшно й подумати, що буде далі.

⁵⁰⁹ *civibus* – громадянам.

⁵¹⁰ і mowic *non dignari, quid ultra sperandum* – не зволити сказати, чого ще очікувати.

⁵¹¹ wszystkie *constituta* od Rzeczypltey od wm. m. tym postępkіem *spreta remedia* – всі вжиті Річчю Посполитою заходи ваші милості зневажили цим вчинком.

⁵¹² *lex* – закон.

⁵¹³ *intermedium* – посередником.

⁵¹⁴ *strinxit... veneratio* – змусила... повага.

dispendio zdrowia⁵¹⁵ y fortun swoich, dla ktorey wszystkie *inuidiae, offensiones*⁵¹⁶, niewdzięczności niezmarszczonym ponosić czołem mam sobie za powinność. Vczą mnie do tego *exempla*⁵¹⁷ przeszłych hetmanow wielu, y w moim znayduię go domku, kiedy chocimski związek ociec moy [Stanisław Lubomirski], iako wodz natęnczas chocimski, zarownym woyska y Rzeczypospolitey vkontentowaniem vspokoił. *Hoc* tedy *zelo*⁵¹⁸ dobra pospolitego y przykładem antecessorow vrzędu y krwie moiey pobudzony podiałem się tey prace, ile z tak wielkimi w tey oyczyźnie ludzmi, collegami mymi. Z iakiem załem powracać przychodzi, kiedy ie^o k. mci, panu młciwemu, y Rzeczypltey *referre*⁵¹⁹ przyidzie tén z nami proceder, któremu imięnia dać prawdziwego *negat*⁵²⁰ moia ku woysku zyczliwosc. Kto kocha oyczyznę prawdziwie, kto rozumie, co iest widziec *res sitas in extremo*⁵²¹, łączno osądzić moze. Ieszcze tedy raz (poniewasz *colloquia non admittitis* w. m.⁵²²) zdało mi się tym pisanie moim *obtestari* w. m. *per amorem patriae* y wszystkie te, ktore w sobie wszystkich *civium complectitur charitates*, chcieycie *ad temperata iusta possibilia* z Rzeczaplą przystąpić *media*⁵²³. *Deferuescat* trochę ta *animorum tempestas interitum* oyczyźnie y wmciov nieomylnie gotuiąca⁵²⁴, a ia vpewniām, ze krwawe y sławne zasługi w. m. odniosą swoje vkontentowanie. To krol iem[c]*, pān moy, *vigili cura*⁵²⁵ y oycowskim piastuie staraniem, tén pān, ktory iakoby commilitiā przyiā[h]* z nami, dni szczęśliwego panowania swego lepiej liczy obozami, niz latami, ktorego więcey na koniu z nami, niz na tronie⁵²⁶, pod namiotami, niz [pod] baldekinami. Od ktorego twarzy ktoz *tristis*⁵²⁷ kiedy odszedł z żołnierzow? Przy takim rycerskiey cnoty promotorze, ktoz wątpić o zasłu- ||
(арк. 1414) gach swoich moze? Toz commissya czyni przez surowe vniuersaly,

⁵¹⁵ którą *periclitantem* ratować *dispendio* zdrowia – яку рятувати в біді ціною здоров'я.

⁵¹⁶ *inuidiae, offensiones* – недоброзичливість, образи.

⁵¹⁷ *exempla* – приклади.

⁵¹⁸ *hoc tedy zelo* – з цим тоді запалом.

⁵¹⁹ *referre* – повідомити.

⁵²⁰ *negat* – не дозволяє.

⁵²¹ *res sitas in extremo* – ситуацію в критичному стані.

⁵²² *colloquia non admittitis* w. m. – відмовляєте в перемовинах ваші милості.

⁵²³ *obtestari* w. m. *per amorem patriae* y wszystkie te, ktore w sobie wszystkich *civium complectitur charitates*, chcieycie *ad temperata iusta possibilia* z Rzeczaplą przystąpić *media* – благаи ваші милості в ім'я любові до батьківщини і всього того, що дороге для всіх громадян, аби ви зволили вдатися до виважених, справедливих, можливих способів [примирення] з Річчю Посполитою.

⁵²⁴ *defervescat* trochę ta *animorum tempestas interitum* oyczyźnie y wmciov nieomylnie gotuiąca – нехай трохи вщухне ця буря в серцях, що впевнено веде батьківщину й ваші милості до загибелі.

⁵²⁵ *vigili cura* – невтомною турботою.

⁵²⁶ Так у Медекші, у рукописі “na stronie”.

⁵²⁷ *tristis* – сумний.

dekreta na retentorow y pobor[c]ow, ostre bez respektu executy, tak ciężkie, ze *in statu libertatis*⁵²⁸, w iakim iestesmy, cięższe bydź nie mogą. A ktoz kiedy widział, zeby vbogiego dłużnika, ze zapłaty czas zwlokł, *ob egestatem criminaliter* karano⁵²⁹? Vbostwo *vitium est, non crimen*⁵³⁰. Płacić chce Rzeczpospolita, kontraktu przeszłego nie zerwała, ale zwlokła *ob egestatem executionem, non suo ale Reipubcae impendio*⁵³¹; na chlebie iey w. m. oczekiwać. A gdzież się *bonis ciuibus*⁵³², a tym więcej, rzekę, synom własnym *seuire* dlatego *in viscera matris*⁵³³? Chcieycie tedy wm. m. m. pp. do tey powrócić, którą pokazaliście w przeszłym traktacie, ku oyczyźnie miłości, daycie nam czas traktowania z sobą iako nayprędzey. W Bogu nadzieia, ze y oyczyźnie *tranquillitas*⁵³⁴ pożądana y w. mm. powinne stanie się vcontentowanie. Iezeli tez *fatalis* (strzez Boze) *spiritus turbinis*⁵³⁵ tak nas zamiesza, ze nie da *bonis consiliis*⁵³⁶ mieysca, *protestor*⁵³⁷ przed Bogiem y oyczyzną, przed samęmi wmciami, ze wszystko to, com Rzeczypltey, oyczyźnie mey miłey, iako senator, wodz y szlachcic *fide, zelo, conscientia recta* powinię, *expleui* dla oyczyzny, *exolui* dla woyska, wstrzymiawałem *faces incendiarias*, poki stawało *mediorum*, zabiegałem, *ne quid detrimenti* Rzeczplta, *ne quid* woysko *caperet*⁵³⁸. A zatym oddawam zwykłe służby moje w. m. m. pp. Z Wąchocka 17 marty 1663.

Ierzy Lubomierszsky, marsalek kor[onny], hetmon polny kor[onny]⁵³⁹.

Опубліковано: *Philemerus Irenicus Elisius [Meyer Martin]*. Diarium Europaeum, insertis vatiis actis publicis. Continuatio XII. – [S. l.], 1666. – P. 126–127 (переклад латинською);

⁵²⁸ *in statu libertatis* – у вільному стані.

⁵²⁹ *ob egestatem criminaliter* karano – через бідність кримінально карано.

⁵³⁰ vbostwo *vitium est, non crimen* – бідність є вадою, а не злочином.

⁵³¹ zwlokła *ob egestatem executionem, non suo ale Reipubcae impendio* – затримала виконання через бідність не за свій рахунок, а Речі Посполитої.

⁵³² *bonis civibus* – добрим громадянам.

⁵³³ *saevire* dlatego *in viscera matris* – лютувати через це в материнському лоні.

⁵³⁴ *tranquillitas* – спокій.

⁵³⁵ *fatalis* (strzez Boze) *spiritus turbinis* – згубний (боронь Боже) дух колотнечі.

⁵³⁶ *bonis consiliis* – добрим рішенням.

⁵³⁷ *protestor* – засвідчую.

⁵³⁸ wszystko to, com Rzeczypltey, oyczyźnie mey miłey, iako senator, wodz y szlachcic *fide, zelo, conscientia recta* powinię, *explevi* dla oyczyzny, *exsolvi* dla woyska, wstrzymiawałem *faces incendiarias*, poki stawało *mediorum*, zabiegałem, *ne quid detrimenti* Rzeczplta, *ne quid* woysko *caperet* – усе те, у що я вірою, завзяттям, чистим сумлінням зобов'язаний Речі Посполитій, моїй милій вітчизні, як senator, вождь і шляхтич, я здійснив для вітчизни і виконав для війська, я стримував смолоскипи від підпалу, поки ставало засобів, старався, щоб ані Річ Посполита, ані військо не зазнали втрат (далі у Медекші (с. 387) лист завершується абзацом, що відсутній у цьому рукописі).

⁵³⁹ Ціле речення дописано рукою Голінського.

Litterae procerum Europae ab imperatoribus, electoribus, principibus, statibusque Sacri Imperii Romano-Germanici ad reges, principes... ab anno 1552 usque ad annum 1712. – [S. I.], [1712] – Pars II. – P. 292–293 (переклад латинською);

Medeksza Stefan Franciszek. Księga pamiętnicza wydarzeń zaszyłych na Litwie 1654–1668 / Wyd. Władysław Seredyński // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1875. – T. III. – Dok. 104. – S. 385–387.

№ 27

*9 березня 1663 р., Вольбор*⁵⁴⁰. – *Відповідь маршалка конфедерації Яна Самуеля Свідерського на лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського з приводу пропозиції його посередництва у розв'язанні конфлікту з Річчю Посполитою*

Respons na list od woyska do ie^o mci p^a marszałka [Jerzego Lubomirskiego].

Po tak częstych y gęstych ztraktowanych traktatach, nie mogąc przyść woysko do skutecznego a słusznego iuz y przysięgami vtwierdzonego traktatu⁵⁴¹, przy vtesknięniu y niemiłym proznowaniu, iz przyszło do tych sposobow y rad na pozyskanie medicamentu *praetensionum*⁵⁴² y na odiskanie zasług swoich *aggredi*⁵⁴³, nikogo nie moze słusność y prawdę kochaiącego *in admirationem* vocować⁵⁴⁴, gdy zostaje przy nienaruszoney constantiey, gotowe zostawały y zostają winną synowską miłość oyczyźnie, veneratią maiestatowi pańskiemu, tudzież *incorruptam partem et fidem*⁵⁴⁵ starszym y obseruantią, *quolibet in loco*⁵⁴⁶ wyswiadczać. Y teraz pragnąc, aby się to w istotności⁵⁴⁷ stało, iak nayprędzey pokoy požądany powrot vczynił, wyswiadczyło to w przeszłym kole wolborskim, co iuz więcej nie mogło wyswiadczyć, z ktorego odnieść *fructum*⁵⁴⁸ taki leniwy y nieoycowski vcontentowania pospiech *vetuit*⁵⁴⁹ y animusze onych *ad noua consilia*⁵⁵⁰ w terazniejszym kole wzru- || (арк. 1415) szył, [do ktorego nie zadna nieostrość, nie zaden błąd, nie zadna vporczywa]⁵⁵¹

⁵⁴⁰ Дату і місце написання документа уточнено за іншою копією у цьому рукописі, див. вище док. 22.

⁵⁴¹ Док. 22 (арк. 1401): “skutku”.

⁵⁴² *praetensionum* – претензій.

⁵⁴³ *aggredi* – приступити, підійти.

⁵⁴⁴ *in admirationem* vokować – дивувати.

⁵⁴⁵ *incorruptam partem et fidem* – незмінну участь і вірність.

⁵⁴⁶ *quolibet in loco* – у будь-якій ситуації.

⁵⁴⁷ Док. 22 (арк. 1401), помилк.: “w ostrości”.

⁵⁴⁸ odnieść *fructum* – мати користь, скористати.

⁵⁴⁹ *vetuit* – завадив, не дав.

⁵⁵⁰ *ad nova consilia* – до нових задумів.

⁵⁵¹ Тут і далі у квадратних дужках частини речення або окремі слова пропущено в документі й відновлено за його іншою копією, див. док. 22.

zawziętość, nie żadne *leuipendium iuris gentium*⁵⁵², z inney godney obseruantiey bytnosci k. i^o mci y innych ich mciow panow commissarzow tey oyczyny wm. m. m. pp. *praepediuit*⁵⁵³. W czym vszczerbić sobie łaski pańskiey nie spodziewaiąc się, lecz szczegulna *iniuria*⁵⁵⁴ krotkosci corruptiey czasu, gdy samey conclusiey *certitudo*⁵⁵⁵ o niey tak odlegle przyszła. Zostaię albowiem w swiezey pamięci y experientiey *interpositio*⁵⁵⁶ antecessorow w. m. m. pana, która między Rzeczapłtą y woyskami interponowana zostaię, vpominaiących się swoiey praetensyey y vkontentowania zasłużonych zasług skutek, a oyczystym progom *securitatem*⁵⁵⁷ sposobila, czego triumphu chocimskiey [*edocere*⁵⁵⁸ mogą kazdego. Ktoz albowiem interpositie moze y mógł by lepiej saluować woyskowe interessa y winney zapłaty krwie rycerskiey], iako szafarze oney? Gdzie y teraz przyjmuiąc wdzięcznie y mile niewstaiący zyczliwy affekt w. m. m. pana, iako wodza, w teyze declaratiey, ktory deklarować raczysz, iz chcesz w. m. m. p. *intermedium*⁵⁵⁹ między commissyą a woyskiem mieć y iako wodz y szafarz onych krwie interpositią sprawić r[e]alną* zapłatę zasługom y medicament praetensiom onych. Dziękuiąc za nie, zyczyliby[s]my* sobie⁵⁶⁰ *gratiam*⁵⁶¹ odebrania skuteczniejszego vkontentowania, nic affectatiey w. m. m. p. *non derogando*⁵⁶² y inszych ich mciow panow commissarzow bytności, gdyby nam *facult[as]**⁵⁶³ pozwolona była w traktacie, w ktorym zwieść ie^o mci p^a praesidenta [Janusza Bieykowskiego] y ich mci[ow]* panow deputatow ze Lwowa postanowiło sobie woysko. Zatym y teraz czasu *ad co[n]ponenda* media*⁵⁶⁴ determinować nie możemy, do całego woyska biorąc to sobie, od ktorego p[rę]tkiey* wiadomości spodziewamy się, y onę odebrawszy, *ad placitum*⁵⁶⁵ onego czas kołowi n[a]znaczamy*, kładąc sobie, iz iesli niesłuszność wypłaty krwie rycerskiey, wykorz[e]niwszy* wszystkie zapłaty, ktorymi [*incendiarii*]⁵⁶⁶ drevk do drevk niepokoju przykładai[ąc]*, *nouos motus*⁵⁶⁷ wzruszali y wzruszaią, nie vwazaiąc, coby zatym *sequi*⁵⁶⁸ mogło, to

⁵⁵² *levipendium iuris gentium* – зневаження міжнародного права.

⁵⁵³ *praepedivit* – завадило.

⁵⁵⁴ *iniuria* – кривда, несправедливість.

⁵⁵⁵ *certitudo* – певність, запевнення.

⁵⁵⁶ *interpositio* – втручання.

⁵⁵⁷ *securitatem* – безпеку, певність.

⁵⁵⁸ *edocere* – навчити.

⁵⁵⁹ *intermedium* – посередником.

⁵⁶⁰ Док. 22 (арк. 1401) помилк.: “Dziękuiąc, ze nie zyczylismy sobie”.

⁵⁶¹ *gratiam* – ласку.

⁵⁶² *non derogando* – не применшуючи.

⁵⁶³ *facultas* – можливість.

⁵⁶⁴ *ad componenda media* – для складання планів, заходів.

⁵⁶⁵ *ad placitum* – на угоду, на бажання.

⁵⁶⁶ *incendiarii* – підпальовачі.

⁵⁶⁷ *novos motus* – нові заворушення. У рукописі помилк. “nouos modos”.

⁵⁶⁸ *zatym sequi* – прийти за тим, настати, статися після того.

przymamniey przystępuiáci *ad portas Annibali*⁵⁶⁹ [wzruszy]⁵⁷⁰ do vkontentowania woysk i. k. mci p[rzy]* interpositiey w. m. m. p^a, iako wodza, kiedy onę zechcesz oycowskim *complecti affek[tem]**⁵⁷¹, do ktorego my się łaski y z służbami naszymi pilnie oddaіemy.

Iłan Samuel S[wi]derski*, m[arszałek] k[oła] r[ycerskiego], *de data die 19 marty 1663.*

№ 28

*1663 p., друга декада березня*⁵⁷². – *Статті великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського з пропозиціями для примирення між армією конфедератів і Річчю Посполитою, подані Янові Казимиру*

Punkta od ie^o mci p^a marszałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego] przysłane do krola ie^o mci [Jana Kazimierza] przez p^a Piestrzyckiego [Bartosza Piestrzeckiego]⁵⁷³. || (арк. 1416)

1. *Quo zelo*⁵⁷⁴, iakim pospiechem przy roznych trudnosciach y niebiespieczeństwie zdrowia zyczylbym sobie wykonać wolą ie^o k. mci, przysługuiąc się iako maiestatowi pańskiemu, tak Rzeczypltey przełożyć.

2. Opowiedzieć, iako przyięty p. Chynecki y tractowany, iako stanowniczy, za wartą siedział, iako *ingrate*⁵⁷⁵ w kole przyszło pisanie, wytrzepawszy obuchami oddawcę, responsu zadnego nie dawszy, iakie przymowki były na samego ie^o mci, aleć tеn contempt nic nie alterował dla łaski pańskiej y całości Rzeczypospolitey.

3. Ze nie mieli psować była obietnica krola ie^o mci, po staręmu psowano, *cum praeeparata materia*⁵⁷⁶ ztąd niektorzy wyiachali. Assecurata wydana, którą chciał się zapisać na dobrach swych dziedzicznych pewnym chorągwiom. *De reliquo*⁵⁷⁷ vkazana informatia, o ktorey ie^o mc nie wiedział, ani iey widział, czemu wszytkiemu snadno się było *mederi*⁵⁷⁸ na wstydzenie tych zawisnych, gdyby nie szło o maiestat pański.

⁵⁶⁹ przystępuiáci *ad portas Annibali* – Ганнібал, що підходить до воріт.

⁵⁷⁰ У рукописі Оссол. 237/II (арк. 76): “wziawszy”.

⁵⁷¹ oycowskim *complecti affektem* – оточити батьківською любов’ю.

⁵⁷² Зміст документа перегукується з листом Юрія Любомирського до короля від 19 березня 1663 р. (див. наступний документ).

⁵⁷³ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 215–216. Секретар Любомирського: Kłaczewski Witold. Jerzy Sebastian Lubomirski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2002. – S. 136, 241, passim.

⁵⁷⁴ *quo zelo* – з яким завзяттям.

⁵⁷⁵ *ingrate* – неприхильно.

⁵⁷⁶ *cum praeeparata materia* – з заготовленим матеріалом.

⁵⁷⁷ *de reliquo* – стосовно решти.

⁵⁷⁸ *mederi* – зарадити.

4. *Per amorem Dei*⁵⁷⁹ vpraszam krola ie^o mci, aby *ad violenta media*⁵⁸⁰ nie przystępować, Tatarow ani kozakow nie zaciągać.

5. Pieniędzy *per omnia sacra*⁵⁸¹ nie naruszać, bo tym samym do desperatyei większey przyść może woysko.

6. Pana praesidenta [Janusza Bieykowskiego] z pany deputatami nie zwodzić, zatrzymać ich nadzieią, *interea agere*⁵⁸² z woyskiem przez rozne sposoby, osoby, azeby wszyscy ich mc pp. pułkownicy, rothmistrze, porucznicy czynili staranie, do czego y ie^o mc *admouet manum omni sollicitudine*⁵⁸³.

7. *In fide ciuium*⁵⁸⁴ wespreć się na szlachcie, *in quantum by*⁵⁸⁵, strzez Boze, ogień zajmował się, co bydź nie może bez seymikow, ktorými przyciągnie się dobrych, ci zaś synow, synowcow, drudzy krewnych będą do boku pańskiego, *consequenter*⁵⁸⁶ y zli poydą za nimi. *In contrarium*⁵⁸⁷ zaś, iesli im sey- || (арк. 1417) mikow nie dadzą, radząc o sobie, sami ich wezmą y zdesperowawszy o łasce panskiey y ze ich krol ie^o mc, pąn nasz młciwy, *contempsit*⁵⁸⁸, tam się do woyska wszyscy vdadzą, zkąd *subsequentur pericula*⁵⁸⁹.

8. Ze *pro tunc*⁵⁹⁰ bydź nie mógł iemc wymowic przed krolēm ie^o mcią y prosić, aby nie miał za złe, bo siedzieć doma iest przymuszony, wyprawuiąc do roznych chorągwi y pisząc, aby mieysce dali persuasiey y pamiętali na maiestat pański y całość swey oyczyzny.

9. Chorągiew kozacką krola ie^o mci aby accommodować iakimkolwiek sposobem, bo się ta zda wszytkim, ze iest *incendium mali*⁵⁹¹.

№ 29

19 березня 1663 р. – Лист великого коронного маршалка
і польного гетьмана Юрія Любомирського до Яна Казимира
стосовно примирення з армією конфедератів

Copia listu od ie^o mci p^a marszałka koronnego [Jerzego Lubomirskiego]
do krola ie^o mci [Jana Kazimierza] *de data 19 marty 1663*.

⁵⁷⁹ *per amorem Dei* – заради любові до Бога.

⁵⁸⁰ *ad violenta media* – до насильницьких засобів.

⁵⁸¹ *per omnia sacra* – заради усього святого.

⁵⁸² *interea agere* – тим часом вести перемовини.

⁵⁸³ *admouet manum omni sollicitudine* – докладе руку з усією турботою.

⁵⁸⁴ *in fide ciuium* – у вірності громадян.

⁵⁸⁵ *in quantum by* – якби.

⁵⁸⁶ *consequenter* – відповідно.

⁵⁸⁷ *in contrarium* – в іншому разі.

⁵⁸⁸ *contempsit* – зневажив.

⁵⁸⁹ *subsequentur pericula* – настають небезпеки.

⁵⁹⁰ *pro tunc* – на той час.

⁵⁹¹ *incendium mali* – джерело зла.

Nayiasnieyszy krolu, panie nasz miłosciwy. Tak *fatalis turbo*⁵⁹², który znowu z woli Bozey czynioną niedawno *spem publicae t[ran]quillitatis*⁵⁹³ pomieszał, oyczyznę przeniknąć musiał, iako oycowskie w. k. mci serce y wszystkich *bonorum ciuium*⁵⁹⁴, prawdziwe dostojęństwo w. k. mci y całość Rzeczypltey [ko]chających*. Przyznam się, że y mnie, ktoregoś w. k. mc *in hoc publici ministerii c[uram]** mieć⁵⁹⁵ z innymi ich mciami collegami *onere et honore*⁵⁹⁶, osobliwie tez przeraza *tempest[as]*⁵⁹⁷ dlatego, że mnie w niey *praevisi*⁵⁹⁸ przedtym, zgotowane od zawisnych więcej dobru [po]spolitemu*, niz mnie, dobrze oblały *fluctus*⁵⁹⁹, bo te nienaruszoną żadnym niezgodnym [po]stępkiem* nie wzruszyły albo oczerniły cnotę moię, ale ze *praeuideo*⁶⁰⁰ wizszące ztąd n[ad]* oyczyzną nieszczęśliwości. Vwazam, że *assistunt* woysku w. k. mci *feroces a[nimi]*⁶⁰¹*, wiem, iześ w. k. mc *adimpleuisti mensuram*⁶⁰² dobroci y clementiey swojey pański[ey]*, *in extremo* widząc *res sitas*⁶⁰³. Przychodzi iuz cale o zdrowiu tey desperować oy[czyzny]*, || (арк. 1418) bo lubo *dolor*⁶⁰⁴ w. k. mci tak długo cierpliwy *erumpet tandem in iustam ultionem*⁶⁰⁵, lubo nie da się *ullis* przelomać *persuasionibus et rectis consiliis contumax* zawziętość⁶⁰⁶. Coz ztąd spodziewać się innego? Tylko wnątrznego niepokoiu, *horrendam faciem, vastitatem et solitudinem* nieszczęsney tey oyczyzny⁶⁰⁷, na koniec zupełną ruinę y zgubę. W samey tylko dobrotliwości w. k. mci iedyna zostaje nadzieią, że iako ociec prawdziwy, dasz ieszcze miejsce, iako synom do recollectiey. Rzecz niepodobna, zeby synowska ku matce powinna affektu *teneritudo* nie miała *emollire*, choć zatwardziałe *pectora*⁶⁰⁸. To krotkie *spatium*,

⁵⁹² *fatalis turbo* – згубний буревій.

⁵⁹³ *spem publicae tranquillitatis* – надію на суспільний спокій.

⁵⁹⁴ *bonorum civium* – добрих громадян.

⁵⁹⁵ *in hoc publici ministerii curam* mieć – у таких обставинах здійснювати державне служіння.

⁵⁹⁶ *onere et honore* – як почесний обов’язок.

⁵⁹⁷ *tempestas* – буря.

⁵⁹⁸ *praevisi* – передбачені.

⁵⁹⁹ *fluctus* – хвилі.

⁶⁰⁰ *praevideo* – передбачаю.

⁶⁰¹ *assistunt* woysku w. k. mci *feroces animi* – допомагають військові вашої королівської милості войовничі серця.

⁶⁰² *adimplevisti mensuram* – ти вичерпав міру.

⁶⁰³ *in extremo* widząc *res sitas* – спостерігаючи критичну ситуацію.

⁶⁰⁴ *dolor* – біль.

⁶⁰⁵ *erumpet tandem in iustam ultionem* – врешті вибухне справедливою карою.

⁶⁰⁶ nie da się *ullis* przelomać *persuasionibus et rectis consiliis contumax* zawziętość – неможливо жодними вмовляннями і слушними порадами переламати затяту впертість.

⁶⁰⁷ *horrendam faciem, vastitatem et solitudinem* nieszczęsney tey oyczyzny – страшного вигляду, спустошення й неспокою цієї нещасної батьківщини.

⁶⁰⁸ zeby synowska ku matce powinna affektu *teneritudo* nie miała *emollire*, choć zatwardziałe *pectora* – щоб ніжність синівського почуття до матері, якого не може не бути, не розчулила навіть затверділі серця.

*saluti et tranquillitati publicae*⁶⁰⁹ абыś ieszczе w. k. mc darować raczył, pokornie y vniżеnіе prośę y, iako senator y vržędnik w. k. mci y Rzeczypltey przysięgły, zyczliwie radzę, daleko więcej, zeby *extrema* albo *infida arma*⁶¹⁰ Tatarow y kozakow vskramiać tę burzę miały, iako to wiem byдź *a clementia* w. k. mci *alienum*⁶¹¹, tak przez dostoiенstwo w. k. mci y tę *gloriam*⁶¹², w ktorey w potomne wieki żyć бędziesz niesmiertelnie, prośę y supplikuie, aby takowa rada mieysca nie znalazła. Nie wygasła ieszczе starozytna w narodzie naszym cnota y ku panom swoim wierna zyczliwość; vznasz to w. k. mc, iezeli *extrema contumacia*⁶¹³ do szkodliwych resolutiy przywiedzie woysko, ze znaydziesz w. k. mc tak *robustam fidem*, tak pełne *zelantis affectus praesidium*⁶¹⁴, ze przy dostoiенstwie w. k. mci y całosci Rzeczypltey ponieśmy ochotnie głowy nasze. Przywiedziemy, da P. Bog, *opportunis remediis ad obsequium* woysko y *reddes* w. k. mc sobie *gloriosam regnandi felicitatem*, nam pod łaskawym swoim panowaniem – dni spokoine *et bona fructusque pacis satis gloriosae victoriam et triumphos* vczynisz *postera fata etiam in posteritatem desiderium*⁶¹⁵. Ktorego rękę teraz pokornie y vnižеnіе całuię, w. k. mci, pana mego młciwego, wierny zawsze vržędnik y sługa vnižony, [I[erzy] Lubomirski.

№ 30

20 березня 1663 р., Печин. – Лист площького біскупa Яна Гембіцького до Яна Казимира з проханням розв'язати конфедерацію, покласти край поборам повстанців у маєтках Речі Посполитої та покінчити з громадянським неспокоєм у державі

List od ie° mci xdza biskupa płockiego [Jana Gembickiego] do krola ie° mci [Jana Kazimierza].

⁶⁰⁹ to krotkie *spatium salutis et tranquillitati publicae* – цей короткий проміжок часу для суспільного блага та спокою.

⁶¹⁰ *extrema* albo *infida arma* – найнікчемніші або невірні війська. У рукописі “in fide arma”.

⁶¹¹ to wiem byдź *a clementia* w. k. mci *alienum* – знаю, що це чуже милосердя вашої королівської милості.

⁶¹² *gloriam* – славу.

⁶¹³ *extrema contumacia* – крайня впертість.

⁶¹⁴ tak *robustam fidem*, tak pełne *zelantis affectus praesidium* – таку міцну віру, такий сповнений палкої любові захист.

⁶¹⁵ przywiedziemy, da P. Bog, *opportunis remediis ad obsequium* woysko y *reddes* w. k. mc sobie *gloriosam regnandi felicitatem*, nam pod łaskawym swoim panowaniem – dni spokoine *et bona fructusque pacis satis gloriosae victoriam et triumphos* vczynisz *postera fata etiam in posteritatem desiderium* – приведемо, дасть Господь Бог, відповідними засобами військо до послуху і повернеш, ваша королівська милість, собі радість славного правління, а нам під своїм ласкавим пануванням – спокійні дні й добрі плоди славного миру, влаштуєш перемогу й тріумфи і подальшу долю, якій заздритимуть навіть нащадки.

W iakim zostawamy od woyska w tym ninieyszym zwiąsku, od lat dwoch trwa- || (арк. 1419) іа́cego, oppressyach, w iakim iарзмie my sami, добра наше, iezeli iuz dobrami, a nie popieliskami raczey nazwane byдź maіą, wiadomo iest w. k. mci, panu męmu młciwęmu. Nie dosyć na przeszłych wymyslnych było vciskach, iakich y lud Bozy natęnczas w Egipcie nie cierpiął, nawet teraz swiezo *omnem rationem viuendi*⁶¹⁶ nam odięli, wyiawszy nie senatorski abo biskupi okrzyszony vict, iakoby to na samym tylko chlebie żyć miał człowiek. Spustow dosyć lichych po takich znacznych vrodzaiach, z ktorego zniszczone ze wszytkiego poddane y od głodu prawie vmieraiące trzeba by ratować, wydane pobory z naszych własnych dobr wetować, czeladzi płacić y inne, *sine quibus aegre*⁶¹⁷ obeysć się możem, zabraniaią. *Per Christum*⁶¹⁸ tedy w. k. mci prosiemy, abyś tak iasną a słusznie rzecz mogę piekielną krzywdę wziąć przed się raczył, iako *supremus* kosciola Bozego *defensor*⁶¹⁹, y nas, y *vniuersam Rempublicam oppressam, mediis accommodatis*, z tak ciężkiey niewoli, a prawie tyranskiey, wyswobodził⁶²⁰. Bo y po chwili nie będziem, o czym *donec sacra procurare, in publicum prodire*⁶²¹, ani w. k. mci służyć. Co ia w. k. mci *toto vniuerso orbi zelo et fortitudine* podawszy⁶²², któryś z oyczyny, z nas, z tychże samych boatyrow *tot tyrannos et inuasores*⁶²³ mężnie y odwaznie zrzucił. *Iterum atque iterum*⁶²⁴ suplikuię, abyś z tey domowey nieznośney niewoli nas wyswobodzić zechciał, ktoręmu *hactenus*⁶²⁵ we wszytkim przytomna była *dextera Excelsi*⁶²⁶. Vnizone zatym moje wierne poddaństwo y vsługi w. k. mci oddaіę. W Peczynie 20 marty.

Iаn Gembicki, biskup płocki⁶²⁷. || (арк. 1421)

⁶¹⁶ *omnem rationem vivendi* – будь-які засоби для життя.

⁶¹⁷ *sine quibus aegre* – без яких важко.

⁶¹⁸ *per Christum* – заради Христа.

⁶¹⁹ *supremus* kosciola Bozego *defensor* – найвищий захисник Божого костелу.

⁶²⁰ y *universam Rempublicam oppressam, mediis accommodatis*, z tak ciężkiey niewoli, a prawie tyranskiey, wyswobodził – i цілу пригнічену Річ Посполиту відповідними засобами звільнив з такої важкої, а властиво тиранської неволі.

⁶²¹ *donec sacra procurare, in publicum prodire* – вийти до людей, справляючи священні обряди.

⁶²² *toto universo orbi zelo et fortitudine* podawszy – подавши перед усім світом з ревністю та мужністю. У рукописі помилк. “*noto vniuerso*”.

⁶²³ *tot tyrannos et inuasores* – стількох тиранів і загарбників.

⁶²⁴ *iterum atque iterum* – знову й знову.

⁶²⁵ *hactenus* – досі.

⁶²⁶ *dextera Excelsi* – десниця Всевишнього.

⁶²⁷ Далі арк. 1420 порожній.

№ 31

*16 березня 1663 р., Львів. – Маніфест Львівської комісії
за підписом маршалка комісії, краківського воєводи,
великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького
для воєводств, земель і повітів Корони Польської
стосовно перемовин з конфедератами, з докорами за їхню
непоступливість, намірами припинити роботу у Львові
та закликом знайти порозуміння із Річчю Посполитою*

Manifestacya commissyey lwowskiey, wyrazaiąca wszystkie proceder swoy z woyskiem y z ich mciami pp. deputatami tu residuiącymi⁶²⁸.

My, rady duchowne y swieckie, dygnitarze, wrzędnicy, commissarze, od ie^o krolewskiey mci, pana naszego młciwego, y Rzeczypospolitey tak z senatu, iako y z izby poselskiey seymem blisko przeszłym na teraznieyszą commissyą płace woyskowej deputowani, iasnie oswieconym, iasnie wielmożnym, wielmożnym ich mciom panom senatorom, duchownym y swieckim, dygnitarzom, wrzędnikom y wszystkiemu stanowi rycerskiemu, tudziesz wrzędom miast y miasteczek y wszelkiego stanu y condycyi ludziom, obywatelom woiewodztw, ziem y powiatow, w Koronie będących, podaiemy do wiadomości⁶²⁹. Chociaszby zadne insze nie były dowody, ani przykłady, sławy y bezpieczeństwa kazdego narodu, który zgodę domową pilno zachowuię y rozroznione między sobą serca moderuie sromotą v swiata y nieprzyiacielską, raczey nie swoią, wygodą. Wystarczy na próbę tego oyczyzna nasza, ktokolwiek sobie kilkołatnie tylko, nie zachodząc daley, woien naszych transakcyę w pilną wezmie vwagę. Smiele kazdy z nas rzecz moze, ze podczas tak walnego y ledwie kiedy pamiętnego skupięnia się kilku nieprzyacioł, oraz *in centrum*⁶³⁰ państw [tey]⁶³¹ Rzeczypospolitey, nic inszego nie myślących, iedno o podziale wszystkich woiewodztw, tudziesz o prawach, iakie by nam pisać mieli, niczym inszym po łasce Bozey nie byli mieszczeni y w swoich własnych ledwie się oparli granicach, iedno szczegulną miłością, respectem naszym ieden ku drugiemu tak wielą swiątobliwych braterskich confaederacyi, posłuszeństwo prawu y tych⁶³², w ktorych rękę Bog chciał mieć panowanie, ztwierdzaiących. *Tantum praestitit*

⁶²⁸ Про запозичення багатьох уривків цього маніфесту з листа Львівської комісії до Коронного Трибуналу від 1 березня 1663 р. див. вище коментар до док. 19. Див. також згадку про цей маніфест, зокр.: Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1884. – T. X. – S. 293 (no. 4887).

⁶²⁹ Надпис Голінського на маргінесі: “Die 16 marty 1663”.

⁶³⁰ *in centrum* – в центр.

⁶³¹ Тут і далі у квадратних дужках дописано слова і фрази, що є у друці, але пропущені в рукописі (див. легенду до документа).

⁶³² У друці “y tym”.

lubo przy rozerwanych siłach naszych *concordia*⁶³³. Która iako prętko poczęła szwankować y wstępować mieysca nieszczęśney⁶³⁴ diffidentey (v ktorey nie masz nic tak bezboznego, czego by sobie prętko pozwolić nie miała), osłabiała zarazem reputacya imienia polskiego. Wchodzą iak znowu w praktyki postronni panowie: *sufficit* ieden narod *ad resistendum* potędze naszey⁶³⁵ y tén, który iuz gotował milliony, prouincyę na okup zdrowia swego dotychczas dispute w oddaniu tego, co niesłuszną wojną pozyskał. I dlategoż snadno się dorozumiewamy, że nic milszego nie mogło być w vszach w. mm. naszych mciwych panow nad tén ogłos postanowionego przed dziewięcią niedziel z woyskiem, w związku będącym, trak- || (арк. 1422) tatu wolborskiego, który ze pomienione woysko z swoiey strony rozrywa, insze iuz przeciwnie bardzo formowawszy sobie na ostatnim zieżdzie conclusye, iako we wszytkich stanach tey Rzeczypltey osobliwa ztąd musiała serc ich nastąpić alteracya, tak dopieroz nas bez braku dnia y nocy, bez ochrony zdrowia y substancyi⁶³⁶, trzy cwierci roku w tey publiczney commissarskiey vsłudze pracujących, niewymowny žal y politowanie nad vtrapioną oyczyzną zdeymować musi, vwazaiąc, że wtenczas, kiedy się woyska ie° krolewskiey mci y Rzeczypospolitey nieprzyiacielskim łupem słusnie dzielić miały, dobra, kosciółom Bozym ofiarowane, y te, które w nagrodę zasłuzonym ludziom, abo tez kupnem dostały się krolewsczyzny, w załosną y okrutnego postępku pełną partitę, brać zamyslawiają. A ponieważz naywiększą przyczynę tak szkodliwego obeyscia się z krolęm panęm, y matką swoią, biorą sobie z nas y nienależytego z nimi procederu y podobno łatwo takich znaydą, którzy albo z niewiadomości rzeczy, albo tez z boiazni, siłę takich będzie, którzy zasmakowawszy tę podaną okazyą do vchony nie wydanych ieszcze dotychczas podatkow prętko im vwierzą. Vznalismy za rzecz słuszną y tym czasom potrzebną podać do wiadomości wszytkim stanom krotko zebraną transakcyą naszę z woyskiem, manifestuiąc się *primario*⁶³⁷ przed Bogiem, ktoremusmy wiarę y straszny rachunek postępkow naszych winni, a potym przed całą Rzecząpospolitą, od ktorey się za pracowite pieczołowanie honoru y należytey spodziewamy wdzięczności, żeć się nic takiego z strony naszey nie zayduie, zkąd by ich mc do tego, co iuz *exequuntur* y ieszcze *exequi intendunt*⁶³⁸ okazyą brać mieli.

Przyznawamy *quotquot sumus*⁶³⁹, że nic słusnieyszego nadto, aby rycerstwo dobrze zasłuzone iako nayprętszą y nayskutecznieyszą krwawych praetensyi

⁶³³ *tantum praestitit... concordia* – стільки дала згода.

⁶³⁴ У друці “nieszczęśliwey”.

⁶³⁵ *sufficit* ieden narod *ad resistendum* potędze naszey – досить одного народу для протистояння нашій силі.

⁶³⁶ У друці “zdrowia substancyi”.

⁶³⁷ *primario* – насамперед.

⁶³⁸ iuz *exequuntur* y ieszcze *exequi intendunt* – уже здійснюють і ще мають намір здійснити.

⁶³⁹ *quotquot sumus* – усі ми.

swoich odniosło nagrodę; ze się iednak w tym dotąd nie stało dosyć ich y naszej expectatiwie, nie zadne potaiemne rady abo szkodliwe, iakich *incusamur*, *machinationes*⁶⁴⁰ przyczyną tego. Są to widome wymysły starszyny woyskowej, ktorey nowe y niezwycajne rządy, a przy tym zycie prawa y posłuszeństwa nieznaiące, smakuie. Wzięła nie raz próbę Rzeczpospolita cnoty y stateczności tych, ktorych tu na tę funkcją commissarską wysłała; przyzrała się y w tym, ze tu nie znayduie się zadęn z nas tak ogołocony w substancją, ktory by iey dopiero *in turbido*⁶⁴¹ nabywać miał. Do tego celu wszyscy zmierzamy, aby nam Bog dał w pokoiu zazywać tego, co albo od przodkow swoich mamy, albo tez za własnym nabytego staraniem. Trzydziestu kilku nas zostawiających *in collegio*⁶⁴², iest taka z łaski Bozey confidencya *et vnio animorum*⁶⁴³, ze iako iedęn bez || **(арк. 1423)** drugiego nic proponować, a dopieroz concludować nie praesumuie, tak tez ma kazdy z nas *tantum generositatis et fidei in Rempublicam*⁶⁴⁴, zeby bezpiecznie wymowił y publicował to, coby postrzegł, ze *practicatur*⁶⁴⁵ na zgubę dobra pospolitego. Ziachał tu vmyslnie naywyższy stan tey oyczyzny; ie^o krolewska mc [Jan Kazimierz], pąn nasz miłosciwy, więcey, niz puł roka w tym ciasnym mieyscu residuie bez respektu zdrowia, wczasow y wygod swoich krolewskich. Nie tylko przyznać, ale y zdumiewać się kazdemu z nas przychodzi, vwazaiąc niespracowane serce y mysl iego pieczołuiącą y nas ze samych vstawicznie solicituiącą do vcontentowania woyska swojego. Aleć *tacentibus nobis*⁶⁴⁶, mowi iuz historia y na potomne wieki podawać to będzie, ze iako zadna confaederacya z przeszłych nie była tak ciężka, ktora by pod tym płaszczem poparcia wolności miała więtsze, począwszy od naywyższego az do naylizzszego stanu, narzucać oppressye y pod praetextem iakichsi osob niezyczliwych oyczyźnie, ktorych mianować nie chce, to samo robi, aby przewrotnymi y zapału pełnymi tradukcyami poroznić krola z poddanymi, oycow z synami, a nade wszytko stan szlachecki, vtwierdzaiąc swoię swawolą za informacyą panow postronnych, szkodliwymi rozerwać fakcyami; tak z drugiey strony nie był zadęn związek tak szczęśliwy do Rzeczypltey, ktorému by więcey pozwalac y znaczneysze honory, a prawie pomyslenia tu na commissyey y wszytkich publikach oswiadczać miano. Siedmnaste to iuz poselstwo przyimowało woysko tak od pana y senatu, przy nim będącego, iako tez od przeszłych seymow y walnych ziazdow warszawskich. Od nas to iuz czwarte, wszytko przez ludzi zacnych y pierwsze w tey Rzeczypospolitey trzymaiących

⁶⁴⁰ abo szkodliwe, iakich *incusamur*, *machinationes* – або шкідливі махінації, в яких нас звинувачують.

⁶⁴¹ *in turbido* – у час смуги.

⁶⁴² *in collegio* – у зборі, в товаристві.

⁶⁴³ *et vnio animorum* – і одностайність, єдність

⁶⁴⁴ *tantum generositatis et fidei in Rempublicam* – стільки шляхетного почуття і вірності до Речі Посполитої.

⁶⁴⁵ *practicatur* – чиниться.

⁶⁴⁶ aleć *tacentibus nobis* – але й поки ми мовчимо, але й без нас.

godności, a ktokolwiek ich skutek wważy, albo żadną, albo ciężką bardzo oyczynie konczyły się sprawotą. Nie chcemy wyliczaniem ich *onerare*⁶⁴⁷ pamięci ludzkiej, dwoie tylko przypomnieć musimy. Pierwsze, koresmy do woyska wszytkiego, pod Solcem zgromadzonego, expediowali przez ludzi *omni exceptione maiores*⁶⁴⁸ y wszytkiemu swiatu dobrze wiadomych, to iest iasnie oswieconego xiążęcia ie^o mci Dymitra Wisniowieckiego, wojewodę belskiego, iasnie wielmożnego ie^o mci p^a Iłana z Leszna Leszczynskiego, podkanclerzego koronnego, generała wielkopolskiego, wielmożnych ie^o mci p^a Ierzego Niemierzycza⁶⁴⁹, podkomorzego y commissarza wojewodztwa kiiowskiego, y ie^o mci p^a Stephana Sarnowskiego, commissarza wojewodztwa łęczyckiego. Mieli to sobie *in commissis*⁶⁵⁰ vpraszać ich mciow panow woyskowych, a osobliwie starszyzny ich, aby się ieszcze na krotki czas zatrzymać chcieli na mieyscu, vpew- || **(apk. 1424)** niając o znaczney części pieniędzy y kilku millionach, do Lwowa zwiezionych. Nie byli ci ich mm. pp. commissarze tak szczęśliwi, aby było przynamniy na audientią y proposycją ich woysko zatrzymane w kole, – tylko kilkudziesiąt osob odprawili tę legatją. A co więtsza, ze *neque responso dignati*⁶⁵¹, odłożono ich do koła wolborskiego, które ledwo w kilka niedziel potym przypadło. Tymczasem rozłożony po wszytkich państwach tey oyczyny żołnierz (nie zostawiwszy najmnieyszej dzierzawki y odrobiny chleba temu woysku infanterey, które przy ie^o k. mci y Rzeczypospolitey statecznie trwa), y to, cokolwiek zniszczeni obywatele y poddani ich na wypłacenie vchwalonych podatkov zebrali, na okup przechodzącym pułkom y chorągwiom wydawać musieli. Nastąpił potym niezwycayny y do wspomnienia ciężki na vbogich ludzi ciężar w dobrach duchownych y krolewskich, którzy po pułtoruset złotych, mieyscami po dwóch, a są tacy, którzy po czterech y pięciuset złotych z łanu wydawać musieli. Przez takową exakcją vpadły podatki, zm[n]ieyszone pogłowne, które dotąd dwóch millionow do Lwowa nie wniosło. Panowie poborcy, którzy byli z pieniędzmi w drodze, vsłyszawszy o ruszeniu się woyska zpod Solca, nazad z nimi do domow powrocili; drudzy tez dla niedostatku retentorow y przeszkody żołnierskiej nayostrzeyszymi exekucyami nic nie wskorali. I ten ci iest prawdziwy fundament y okazyja tego niewkontentowania ich mci, którego przyczynę nam niesłusznie *imputant*⁶⁵², bo lubo potym nastąpił traktat wolborski, ale takimi zkrępowany

⁶⁴⁷ *onerare* – втомлювати.

⁶⁴⁸ przez ludzi *omni exceptione maiores* – абсолютно бездоганними людьми.

⁶⁴⁹ Так у тексті й друкованому “летючому листку”, звідки ця помилка перейшла до рукопису. У дійсності має бути київський підкоморій Стефан Немирич. Див. про це посольство від жовтня 1662 р., напр., у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 372, с. 350.

⁶⁵⁰ *mieli to sobie in commissis* – їм було доручено.

⁶⁵¹ *neque responso dignati* – навіть не були удостоєні відповіді.

⁶⁵² *imputant* – приписують.

trudnościami, a osobliwie w zwieźieniu siedmi millionow gotowizny w szesciu niedzielach, ze przy wszelakiey naszej submissiey y ochocie w dosyć wczynieniu wszystkim punktom, odepchnęła nas od tego portu dobrej nadzieie *impossibilitas satisfaciendi*⁶⁵³, zwłaszcza, ze samoz woysko, nie respectuiąc na ordynacyą ostatniego seymu *expresse*⁶⁵⁴ wyrazoną, wymogli to na ich mciach panach commissarzach naszych y na tym samym traktat zaraz rwać chcieli, nie chcąc zadnych, do tych nawet woiewodztw, w ktorich natęnczas zostawiają, przyimować assygnacyi. A gdyby byli samiz dla siebie, choć w zwiąsku zostawiając, bez zadney swoiey turbacyey ani kosztu, exekucye po woiewodztwach odprowowali y dobra vpornych retentorow *in partem*⁶⁵⁵ płace y zasług swoich brali, trzymając one *in pacifica possessione*⁶⁵⁶ az do wykupna, *etiam cum securitate*⁶⁵⁷ wrocenia kosztow na naprawę tych dobr łożonych, na cosmy im dekret commissiey naszej ofiarowali, iuz by byli ich mc przed czteroma niedzielami te wszystkie reszty, przy retentorach zostawiające, w rękę swoich mieli, obiecuiąc⁶⁵⁸ wprawdzie tymże traktatem woyskowa panom poborcom assistencya, ale || (арк. 1425) na dobieranie raczey retent chlebowych w siłę mieyscach *cessit*⁶⁵⁹. W drugich też przyznawamy, ze była pozyteczna, iakoz znaczna część pieniędzy potym iuz do Lwowa weszła y codziennie ich z roznych woiewodztw przybywało. Gdyby byli ich mc pp. deputaci tuteczni poczęli liczyć pieniądze, iakosmy ich o to wstawicznie, począwszy *a die 22 ianuary*⁶⁶⁰, instancyami y prozbami naszymi sollicitowali, nastąpiła by była niechybnie lepsza, niz teraz iest, całego woyska do nas confidencya y to samo ogłoszenie, ze iuz zaczęte liczenie, zwabiło by było nie iednego poborcę z pieniędzmi. Nie chcieli iednak ich mc dać sobie tego persuadować, chyba tymi condycyami, z ktorych pierwszą tę podawali, aby byli odliczone pieniądze *in instanti*⁶⁶¹ do swojego schowania, odbierali przeciwko słowu, danemu ich mciom panom commissarzom w Wolborzu, ze te odliczone summy za dwiema kluczami, to iest iasnie wielmoznego ie° mci pana woiewody krakowskiego, marszałka commissyey [Stanisława Potockiego], a drugim ie° mci p^a [Janusza] Bieykowskiego, praesidenta koła deputackiego, zostawać miały dotąd, poki by był ie° mc p. marszałek zwiąskowy [Jan Samuel Świdorski] woyska z stanowisk nie ruszył, krola ie° mci y Rzeczpospolitą przeprosił y ich mciom

⁶⁵³ *impossibilitas satisfaciendi* – неможливість виконання.

⁶⁵⁴ *expresse* – чітко.

⁶⁵⁵ *in partem* – в рахунок.

⁶⁵⁶ *in pacifica possessione* – у мирному володінні.

⁶⁵⁷ *etiam cum securitate* – навіть з гарантією.

⁶⁵⁸ Так у копії Оссол. 237/II (арк. 79); у рукописі помилк. “обіесанаć”; у док. 19 незрозум. “vznapać” (арк. 1387).

⁶⁵⁹ *cessit* – перетворилось.

⁶⁶⁰ *począwszy a die 22 ianuarii* – починаючи з 22 січня.

⁶⁶¹ *in instanti* – негайно.

panom hetmanom [Stanisławowi Potockiemu i Jerzemu Lubomirskiemu] posłuszeństwo deklarował. Gdyż nam było wydać pieniądze y spuścić się na ich wiarę, iako potrzebowali, a nie bydź pewnymi rozwiązania zwiąsku: y pieniądzebysmy byli stracili, y confaederacyą ieszcze vmocnili, czegosmy im nie tylko *cum periculo Reipublicae*⁶⁶², ale tez własnych honorow y sumniénia naszego pozwolić nie mogli. Podobną tey a ledwie nie cięższą ieszcze condycyą: przed liczeniem pieniędzy kilkunastą poselstw z koła deputackiego wymagać na nas vsiłowali, abysmy im byli przed wyściem ieszcze sześciu niedziel gotowych siedm millionow we Lwowie vkazali, która to proposycya nie mogła pochodzić z dobrej intencyey, poniewasz wiedzieli zawsze o najmniejszym tysiącu złotych, który tu był wprowadzony, y bez wiadomości ich do zadnego poborcy na iedén grosz assygnacya nie wyszła, dla ktorey zaciętosci y Rzeczpospolita, y oni sami *patiuntur incommodum*⁶⁶³. Declarowalismy im iednak odliczyć pięć millionow y szosty fantowy, spodziewaiąc się, ze tak gorące vniuersały, ktoreśmy do woiewodztw posłali, otrzymane na wszystkich ich mciach panach starostach sądowych condemnaty, przywieziemi *armata manu*⁶⁶⁴, przez vmyslne gwardie posłane kilku woiewodztw vporni exactorowie, gorące poselstwo ie^o mci pana krayczego koronnego [Wacława Leszczyńskiego] na ostatni seymik wielkopolski, zostawaiące ieszcze dwa milliony w krotkim czasie wystawić miały. Która to declaratia nasza, ze od ich mci cale wzgardzona, przyszło na koniec do tego zazyć ich mciow panow hetmanow y powagi ich, iako wodzow, do woyskowych, którzy wespol z xiążęciem ie^o mcią x. biskupem kuiawskim [Kazimierzem Florianem Czartoryskim], z ie^o mcią panem woiewodą sendomirskim [Janem Zamoyskim], tu we Lwowie natęnczas || (арк. 1426) przytomnymi, *interposuerunt* słowo swoje⁶⁶⁵, ze gotowa commissya wzwyż pomienione milliony odliczyć. A co się tknie dwoch mianowanych, ktore pozostawaly, *efficacissima* podawali *media*⁶⁶⁶, to iest iedén ieszcze z nich fantami y potrzebnym woysku rynsztunkiem *durante commissione*⁶⁶⁷ oddać, o drugi zaś vpraszałi, zeby samo woysko przez exekucye sobie odebrać chciało przed ruszeniem się z stanowisk, w ktorych zostawaią. Azeby byli pewniejszymi tego, co im *promittebatur*⁶⁶⁸, dawali w zastaw kleinoty Rzeczypospolitey, do ktorych y krolowa iey mc [Ludwika Maria] swoje własne, na kilka millionow oszacowane, przydać deklarowała. Kiedy to wszystko *non processit, instabant* o to przynamniey⁶⁶⁹, aby im samym wolno było, takze y innym pułkownikom

⁶⁶² *cum periculo Reipublicae* – з небезпекою для Речі Посполитої.

⁶⁶³ *patiuntur incommodum* – страждають.

⁶⁶⁴ *armata manu* – під загрозою застосування зброї.

⁶⁶⁵ *interposuerunt* słowo swoje – висловились.

⁶⁶⁶ *efficacissima* podawali *media* – пропонували дуже дієві рішення.

⁶⁶⁷ *durante commissione* – під час роботи комісії.

⁶⁶⁸ *promittebatur* – обіцяли.

⁶⁶⁹ kiedy to wszystko *non processit, instabant* o to przynamniey – коли це все не вдалося, то вони наполягали принаймні на тому.

y rothmistrzom, traktować z chorągwiami y pułkami swoiemi albo krewnych swoich, z których się siła ozywało, ze chcieli zostawać⁶⁷⁰ *in parte*⁶⁷¹ zasług do pewnego czasu na ichże assecuracyach, ktorými dobra swoje *onerabant*⁶⁷², *saluo nihilominus per omnia nexu* y przysięgi ich, *in quantum* zeby⁶⁷³ był ktokolwiek z tych, z ktorými traktować miano, nie został vcontentowany. Kiedy y tego pozwolić nie chciano y owszēm szyją każdemu takiemu w kole deputackim *publice*⁶⁷⁴ odpowiadano. Niechże każdy vwazy, przy kim sprawiedliwa y kto też podobnieyszy do tey trucizny, która oyczyźnie zgotowana. Atoli obrawszy się iuz raz na to, abysmy dla vsługi pospolitey złe y dobre przyjmowali, szukalismy wszytkimi drogami tego vspokoienia, vprosilismy na ostatnie wolborskie koło ludzi wielkich, powagi y doswiadczenia, rzeczy pełnych, ktorých się tu mianować godzi: iasnie oswieconych xiążęcia ie^o mci x. arcybiskupa gnieznienskigo [Wacława Leszczyńskiego], iako *primate Regni primumque principem*⁶⁷⁵, xiążęcia ie^o mci x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego], iasnie wielmożnych ie^o mci pana wojewodę krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego [Stanisława Potockiego], ie^o mci p^a marszałka wielkiego a hetmana polnego koronnego [Jerzego Lubomirskiego], ie^o mci p^a wojewodę sendomirskiego [Jana Zamoyskiego], wielmożnych ie^o mci p^a Gizickiego [Chryzostoma Giżyckiego]⁶⁷⁶, sędziego y commissarza ziemie wielunskiej, ie^o mci p^a [Stefana] Sarnowskiego⁶⁷⁷, commissarza wojewodztwa łęczyckiego, ie^o mci p^a [Stefana] Niemierzycza, podkomorzego y commissarza wojewodztwa kiiowskiego, y ie^o mci p^a [Andrzeja] Gąsiorowskiego⁶⁷⁸, commissarza wojewodztwa inowrocławskiego. Ciz ich mc mieli od nas instrukcyą szczeręmi y pomysłnymi szrodkami, do satisfactey woyska całego napelnioną, gdyz nad te milliony, w Wolborzu vmowione, y sposoby w prętkim bardzo oddaniu ich dana ich mciom *facultas*⁶⁷⁹ pozwolić woysku kilka głównieyszych y nayintratnieyszych starostw vkrainnych y podzielić między nich zarowno lennym prawem, lub też wieczystym, okupuiąc pokoy y ochronę domowych rozruchow. Nie potkał ich iednak tēn respekt, aby nawet przyięci byli, y owszēm na początku zaraz koła napisał ie^o mci p. marszałek || (арк. 1427) zwiąskowy [Jan Samuel Świdorski], ze się z wami widzieć

⁶⁷⁰ Так у рукописі, у друці і док. 19 (арк. 1388): “przestawać”.

⁶⁷¹ *in parte* – в долі.

⁶⁷² *onerabant* – обтяжували.

⁶⁷³ *salvo nihilominus per omnia nexu* y przysięgi ich, *in quantum* zeby – проте ніяк не порушуючи їхнього зв’язку й присяги на випадок, якби.

⁶⁷⁴ *publice* – публічно.

⁶⁷⁵ *primate Regni primumque principem* – примаса королівства й першого князя.

⁶⁷⁶ *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 178.

⁶⁷⁷ Там само. – S. 204.

⁶⁷⁸ Там само.

⁶⁷⁹ *facultas* – право.

nie chcemy *contra fas et iura gentium*⁶⁸⁰ y dawnym zwyczajom, dotąd zachowującymi się między niechrześcijańskimi narodami, w nacyęszszych między sobą zostawiającymi woynach, tę szczególną przyczynę zakładając nieprzyjęcia ich mci, ze im siedm millionow spełna *in instanti*⁶⁸¹ we Lwowie w gotowiznie nie oddano. Zaprawdę nie była to ieszcze rzecz tak wielkiej wagi, aby dlatego rozrywać potrzebną oyczyźnie zgodę, a zwłaszcza w oczach posłów moskiewskich⁶⁸², którzy tu od pana swego [Aleksiego Michajłowicza] dla zawarcia pokoju zjachali. Nie takie bywały woyska całego głosy na zaczęciu confaederacyey w publicznych manifestacyach swoich declarowali, ze na ostatnim stopniu praetensyi kładli zapłatę. A teraz dla trzech abo czterech niedziel, w których by woiewodztwa reszty pozwoliły, podawać narod swoy na hańbę y niepowetowaną zgubę, iezeli rzecz słuszna, niech sami rozsądzą. Naybogatsze y głębokim pokojem kwitnące państwo niepodobna, aby się miało w tak scisłym czasie na takową summę zdobyć. Mielismy tego rzetelny przykład w Rzeszy Niemieckiej, dostatnie miasta y przestronne maiącey prowincye, która przez dwie lecie pięć millionow, assecurowane Szwedom traktatem monasterskim, ledwie wypłaciła. Co za podobieństwo do oyczyzny naszej, przeszłymi okrutnymi woynami zruinowaney a terazniejszymi samychze panow zwiąskowych exactiami w pustynią obroconey, aby własnym synom krotką tę cierpliwość pogrzebowiskiem swoim okupować miała. Alec *praeoccupatus animus* złym rozumieniem⁶⁸³ nie moze nigdy o postępках tego, z kim mu iakiekolwiek *intercedit negotium*⁶⁸⁴, dać dobre swiadcetwo. Takowaz niedola nas potyka od ich mciow, między ktorymi znayduią się prawdziwi *incendiarii*⁶⁸⁵, ktorzy ani subtancyi w Polsce, ani w woysku zasług, abo tez szczupłe bardzo maiąc, opprimuią w kołach głosami swoimi *et bene sentientibus de Republica sine periculo vitae* rozpostrzeć się nie dadzą⁶⁸⁶, wołając na rozerwanie traktatu dla dalszych chlebow y niewymownych zbytkow, Bogu y ludziom obrzydliwych, ktorych im ta mieszanina obficie dodawa, a *interim*⁶⁸⁷

⁶⁸⁰ *contra fas et iura gentium* – всупереч усякому міжнародному праву й порядку.

⁶⁸¹ *in instanti* – негайно.

⁶⁸² Великий і повноважний посол Афанасій Ордин-Нащокин (прибув до Львова 14 березня 1663 р.): див. далі док. 39 (арк. 1453). Про його посольство див., зокр.: Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России: (По 1800 год). – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия). – С. 137.

⁶⁸³ *praeoccupatus animus* złym rozumieniem – людина з поганим розумінням.

⁶⁸⁴ z kim mu iakiekolwiek *intercedit negotium* – з ким йому доводиться мати якусь справу.

⁶⁸⁵ *incendiarii* – розпалювачі.

⁶⁸⁶ *et bene sentientibus de Republica sine periculo vitae* rozpostrzeć się nie dadzą – і тим, хто має щирі наміри щодо Речі Посполитої, не дадуть поширитися без ризику для життя.

⁶⁸⁷ *interim* – тим часом.

powoli stany tey Rzeczypospolitey, iako śnieg, topnieją. Nieprzyjaciółom pociechy y nadzieie przybywa, płacz vbogich ludzi pomstę gotuię nie tylko na tych, którzy ich krew codziennie pią, ale tez y do tych nie mniej się sciąża, którzy im w tych złosliwych postępках pobłazaią, nie vwazaiąc w tym nieomyłney zguby swoiey, gdyz ieszcze przykładu nie masz, aby w takowych rozruchach iakieykolwiek substancyey y godności człowiek miał bydź w cale zachowany, y lubo się komu zda, że mu wszyscy przyiacni, iegoz własna maiętność y dobre vrodzenie stanie mu się nie- || (**арк. 1428**) przyiacielem, chociaż to po wszytkich. Wprawdzie y tego zataić nie możemy, że wiele woiewodztw y ziem iest takowych, które nie porachowawszy się w taryffach skarbowych, iaką tez summę pięcdziesiąt poborow wynoszą, dawszy się vwieść płonny wdaniem, że pogłowne pięć millionow vczyniło, które y połowy tego nie doniesie, y że tu pieniądze, dla woyska zwiezione, na insze potrzeby obrocono (z których namnieyszy szeląg zdrowiem y poczcuiwością naszą założyciesmy się gotowi). Iedne przywatnymi vchwałami swoimi zwozić poborcom do Lwowa pieniędzy zakazały, drugie tez pozwolone na seymach podatki teraz *recenter laudis suis*⁶⁸⁸ poznosiły. Iest y takowych niemało, którzy postrzegszy, że ta burza rozerwanego traktatu na dobrach tylko krolewskich y duchownych rozszerzyć się miała, *impunitate peccandi*⁶⁸⁹ mało co z dobr dziedzicznych w siłu woiewodztwach powydawali. A lubo ich publicowała przedtym commissya drukowanymi skarbowymi ekstraktami, iakową summę kazda rata vchwalonych *in anno 1661* podatkow wynosi, wiele z nich z kazdego woiewodztwa y ziemie weszło do Lwowa y co ieszcze *restant*⁶⁹⁰, iako wiele y komu wydać rozkazał sąd nasz commissarski. Atoli dla rzetelniejszego obiasnienia nalezytego obeyscia naszego z woyskiem przydaiemy do tego scriptu osobny summariusz y powtorną informacją rachunkow skarbowych, *iurata fide* vpewniając⁶⁹¹, że naymnieyszy pieniądz nie iest zataiony. Przeyrzy się kazdy z obywatelow tak swojego, iako y sąsiedzkiego woiewodztwa w summach, które tu wprowadzone, y iezeli tak iest, iako wdawaią, że kilkanascie millionow do Lwowa zwiezionych. Więc, że y to nalezy do przestrogi wielu, którzy są tego rozumienia, że z retent dawnieyszych podatkow y z delaty przeszłego seymu, na commissyą odesłaney, tudziesz z quarty od kilkunastu lat z roznych dobr krolewskich zatrzymaney, mogły bydź znaczne summy. Naprzod, iako się obrociły dawne przed woyną szwedzką vchwalone podatki, znajdzie to kazdy w constitucyey seymu 1658. Abrogowała ich retenta y do coaequathey woiewodztw zostawiła Rzeczplta. Nowe zaś pobory dwadzieścia y pulszosta, tamze zaraz na woysko vchwalone, wprawdzie do proporcey sześciu millionow ordinowane, ale rok potym na seymie 1659 rozne

⁶⁸⁸ *recenter laudis suis* – нещодавно своїми ухвалами.

⁶⁸⁹ *impunitate peccandi* – через безкарність.

⁶⁹⁰ *restant* – залишаються.

⁶⁹¹ *iurata fide* vpewniając – запевняючи під присягою.

województwa y ziemię, cofnąwszy się nazad z declaracyami swymi, więły z nich dwa milliony. Tymi zaś, które pozostały, disponowała commissya lwowska, częścią gotowymi, częścią assygnacyami po województwach, które spełna woysku wypłacone, a co więtsza, ze resztę ich za niektóre województwa z terazniejszych podatkow (poniewasz rozerwa- || (**aprk. 1429**) niem commissyey grozono) sto osmdziesiąt tysięcy złotych wypłacicesmy musieli. I toć, to iest czego się tu przepomnieć nie godzi, aby świat polski vwazył, iako *inaudito et incredibili exemplo*⁶⁹² wygadzała żołnierzom swoim Rzeczpospolita, ze rachuiąc od commissyey lubelskiej do lwowskiej w roku 1659 az do terazniejszey, wzięło y teraz bierze woysko to samo konne, które iest w zwiąsku, includuiąc te dziewięć millionow, ktoresmy im pozwolili, *in summa* czternascie millionow, częścią gotowymi w skarbie, częścią recognicyami z roznych tak extraordinarynyich, iako y ordinarynych podatkow, czego nie słowy, ale rzeczą samą dowodziemy z skarbowych liquidacyi, y lubo tu generałem summy tylko *specificantur*⁶⁹³, wiele na ktorego zaciągu ludzi wyszło, ale *particulariter*⁶⁹⁴, co która chorągiew wzięła, naydzie kazdy *authentice*⁶⁹⁵ w księgach skarbowych. Wprawdzieć się to zda rzecz *ad populum*⁶⁹⁶ pozorna y iakoby vczynność *in Rempub[li]cam* pociągająca, ze z tey calculathey, którą ich mc między sobą vczynili, kazdego zaciągu towarzyszowi vbywa kilkanascie złotych zołdu w kazdey cwierci. To iednak wiedzieć potrzeba, ze ich mc w tym swoim rachunku nie brali proporcyey, tylko do siedmiu millionow siedmiukroć osmdziesiąt y siedmiu tysięcy dwochset szesciudziesiąt y dziewięciu złotych zapomnieli iednego, który fantami brać mają, y inszych summ roznie pobranych, iako to z miast, od stacyi żołnierskich tak wielą constitucyi vwolnionych, od Zydwow koronnych. Do tego, ze nie wszytkie summy z zup bocheńskich y wielickich, z cel publicznych wybrane, w porachowaniu swoim potraćć sobie dali y to, co miało *cedere*⁶⁹⁷ na pozytek całego woyska, ichze własna starszyzna na swoje priwaty poobracała, którym to wszytko vchodzi y nie bez przyczyny tén związek kochaia, a dopieroz, kiedy by byli ich mc w tym oswiadczyli posłuszeństwo prawu, z którym się tak bardzo przed bracią ozywiaia, y vsłuchali constitucyey przeszłego seymu, która im chleby iuz to szosty raz, bez prace y przysługi wzięte, a dziewięć millionow przechodzące, w zasługi potraćć kazała, wystarczył by kazdego zołd y na drugie tyle, iako sobie praetenduie. Delata przeszłego seymu *publice* przed stanami wszytkim przeczytana y ręką iasnie oswieconego xiążęcia ie^o mci x. arcybiskupa gnieźnieńskiego [Wacława Leszczyńskiego] y wielmoznego ie^o mci p^a stolnika

⁶⁹² *inaudito et incredibili exemplo* – нечувано і неймовірно.

⁶⁹³ *specificantur* – вказуються.

⁶⁹⁴ *particulariter* – зокрема, окремо.

⁶⁹⁵ *authentice* – достовірно.

⁶⁹⁶ *ad populum* – для народу.

⁶⁹⁷ *cedere* – піти.

koronnego a marszałka izby poselskiej [Jana Wielopolskiego]⁶⁹⁸ podpisana, wynosi sumę dwóchkroć sta tysięcy złotych, z których⁶⁹⁹ cokolwiek do skar- || (арк. 1430) bu gotowymi weszło, co *per iudicata decessit, patebit*⁷⁰⁰ każdemu z osobney około tego z ksiąg commissarskich wyiętey connotacyey. Retenta quarty oboiey y quadruple, porachowane na przeszłym seymie y na commissyą do wyciągnięcia odesłane, wynosiły na sumę milliona iednego, z którego gotowizną weszło *in circa*⁷⁰¹ czterdziesci tysięcy, reszta zaś wszytka iest przy retentorach, a więtsza część z dobr tych, ktore są cale zruinowane, zadnego nie czyniące pożytku. I to *notandum*, ze *defecta*⁷⁰², z których tён million wrośł, pochodzą *primario*⁷⁰³ z lat tych, w których naywiętsza woyna w tych woiewodztwach, gdzie są zatrzymane, toczyła się, iako to w wielkiey części ruskiego, w całym podolskim, wołyńskim, bełskim *ab anno 1649*⁷⁰⁴, w inszych zaś, iako to kuiawskich, podlaskim y pruskich woiewodztwach, *ab anno 1656* az do tego czasu, y luboby krol ie^o mc chciał zazyć prawa swojego y one *pro vacantibus*⁷⁰⁵ rozdawać, nie było by to *sine aggrauatione status nobilitatis*⁷⁰⁶, ktorzy albo *in ratificationem iuris sui*⁷⁰⁷ w owychże zamieszanych leciech, cokolwiek przecięz *ad rationem*⁷⁰⁸ dawali, lubo też zatrzymawszy cale dawniejsze retenta *annis subsequentibus idque pacatioribus*⁷⁰⁹ według swiezego prawa 1658 et 1661 iedni połowicę, drudzy zupełnie albo według iuramentow płacili. Czego kazdy z nas będzie miał connotacyą z skarbu dla informacyey swego woiewodztwa. Podawszy tedy takową do vwagi wszytkim stanom naszą z woyskiem transakcyą y te *media*⁷¹⁰, ktorekolwiek na commissyą weszły do

⁶⁹⁸ Під час роботи сейму 20 лютого – 1 травня 1662 р. і вибору його на маршалка він ще не був коронним стольником, а лише бецьким та богенським старостою. Див.: Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. I. – S. 329, 348–350; Т. II. – S. 377; Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 151 (призначений на посаду стольника 22 червня 1662 р.).

⁶⁹⁹ У друці “z ktoryey”.

⁷⁰⁰ *co per iudicata decessit, patebit* – що відійшло внаслідок судових рішень, буде відомо.

⁷⁰¹ *in circa* – приблизно.

⁷⁰² *notandum, ze defecta* – варто зазначити, що недостачі.

⁷⁰³ *primario* – насамперед.

⁷⁰⁴ *ab anno 1649* – з 1649 року.

⁷⁰⁵ *pro vacantibus* – як вакантні.

⁷⁰⁶ *sine aggravatione status nobilitatis* – без кривди шляхетському станові.

⁷⁰⁷ *in ratificationem iuris sui* – на підтвердження свого права.

⁷⁰⁸ *ad rationem* – в рахунок [боргу].

⁷⁰⁹ *annis subsequentibus idque pacatioribus* – у наступні і, власне, більш мирні роки.

⁷¹⁰ *media* – засоби.

satisfakcyey ich, wszystko to *in facie*⁷¹¹ całej Rzeczypltey zeznać y potwierdzić gotowi iestesmy. Tego dołożywszy, iż nie tracimy ieszcze nadzieie o lepszey woyska recollectey, ktore iezeli nie całej, przynamniemy ci, ktorzy w tey oyczyźnie ze krwi szlacheckiey zrodzeni y wychowani w posłuszeństwie kosciola s[więtego] katolickiego, w nalezytym poddaństwie y wierności ku krolowi, panu swoiemu, nie zechcą ręki podnieść przeciwko niemu, ani oyczyźnie, matce swoiey. Dlategoz wyslalismy osobne gorące do nich vniuersały, zapraszaiąc y ob[t]jestuiąc *per amorem boni publici*⁷¹², aby tu przyiezdźali lubo pułkami, chorągwiami, lubo tez y pocztami, a kazdy według liquidacyi iuz odprawionych odbierał zasługi, założywszy im czas do czterech niedziel, zagrzawszy przy tym wszystkich pp. poborców ostrością prawa, zeby w tym czasie retenta pozwozili, iakoz iuz po części dobrze się nadaie ta nasza instancya, gdyz niemało chorągwi roznego || (арк. 1431) zaciągu odezwalo się przez deputatow swoich y pieniądze odliczyli. Po wyściu iednak wzwyż mianowanego czasu iuz nam commissyą odwołać przyidzie, a oswiadczywszy przed Bogiem *desiderium*⁷¹³, ktoreśmy mieli dosyć vczynić traktatowi wolborskiemu, poruczyć staraniu i. k. mci, p^a naszego młciwego, całość oyczyzny, ktorego łaskawość przy waleczney ręce zahamuię y potłumi intencye tych, ktorzy by opusciwszy respekt słusności, maiestat iego pański y powierzonych ięmu, *opprimere*⁷¹⁴ chcieli. Ktorą to manifestacyą naszą, aby tym prędzey do wiadomości wszystkich obywatelow doszła, ręką iasnie wielmożne^o ie^o mci p^a woiewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, marszałka commissyey naszej podpisaną, *in acta* commissyey wpisac, pieczęcią grodzką lwowską sądu naszego zwyczajną vtwierdzić y do druku podaną, po wszystkich woiewodztwach, ziemiach, powiatach y parafiach publicować rozkazalismy. Dan we Lwowie dnia 16 miesiaca marca roku Panskie^o 1663.

Stanisław na Podhaycach Potocki, woiewoda krakow[ski], hetman w[ielki] k[oronny], marszałek commissyey, ręką swą.

*L[ocus] s[igilli]*⁷¹⁵.

Опубликовано: Manifestacya commissyey lwowskiey wyraziąca wszytek proceder swoy z woyskiem z ich mm. pp. deputatami tu residuiącymi. – [S. l., 1663.] – 9 s. || (арк. 1433)

⁷¹¹ *in facie* – перед обличчям.

⁷¹² *per amorem boni publici* – в ім'я любові до суспільного блага.

⁷¹³ *desiderium* – бажання.

⁷¹⁴ *opprimere* – знищити.

⁷¹⁵ Далі у рукописі арк. 1432 порожній.

№ 32

11–12 квітня 1663 р., Вольбор. – Діаріуш послів від примаса Вацлава Лециньського і духовенства Корони Польської, зібраних на нараду у Варшаві, до маршалка Яна Самуеля Свідерського та конфедератів з промовою лакедемонського біскупа, пlockького суфрагана Зигмунта Чижевського з докорами за непоступливість у примиренні з Річчю Посполитою та вимогами звільнити костельні маєтності від вибирання військових податків

Przemowa y proceder posła wielkiego od wszystkiego duchowieństwa Korony Polskiej z swiętobliwey sessiey warszawskiej ie^o mci xdza Zygmunta Czyzowskiego, biskupa lacedemonskiego, suffragana plockiego etc. imieniem iasnie oswieconych y przewielebnych ich mm. xx. arcybiskupow, biskupow, wielebnych kapituł y wszystkiego duchowieństwa do ich mm. pp. zwiąskowych w kole wolborskim w roku 1663. Przy ktorym posle był i. m. x. Wawrzyniec Szulcz, kanonik pułtowski, sekretarz i. k. mci *et quasi secretarius legationis*⁷¹⁶.

Die 11 aprilis przyiachali do Wolborza y stanęli w folwarku ie^o mci x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] za miastem y posłali do ie^o mci p^a marszałka zwiąskowego [Jana Samuela Świderskiego], opowiadając, że z poselstwem od duchowieństwa z Warszawy przyiachali y proszą o audientią.

Odpowiedział marszałek, że dziś to bydz nie moze, ale iutro z rana zatrąbią do koła y legatiey posłuchamy.

*Die 12 aprilis hora 8 mane*⁷¹⁷ przyszli ich mm. towarzystwo 12 *bene vestiti*⁷¹⁸ sobolno, rysno y bławatno y prosili i. m. xdza posła do koła y legatią posłuchać obiecuią. Y szli przed karetą, a ie^o mc xdz poseł iachał w karecie szescią koni, a za karetą czeladzi niemało. Przyiachawszy do zamku wolborskiego, wyszedł sam i. m. p^an marszałek zwiąskowy *cum omnibus*⁷¹⁹, ktorych było kilkaset, az do karety y prowadzili i. m. xdza posła do izby, która była kitaiką pstrą obita, y na stole sukno czerwone. Y posadzili i. m. xdza posła w krzesle, a inszych około stoła. Sam tez marszałek z inszymi vsiedli około stołu y po ławach dokoła.

⁷¹⁶ *et quasi secretarius legationis* – і як секретар посольства. Див., зокр., використання цього документа з рукопису Голінського у монографії: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 228–229. Автором діаріуша, ймовірно, був секретар цього посольства Вавжинець Шульц. Див. також: Юзефович Ян Томаш. Історія Львівського архієпископства: (1614–1700) / Упоряд. Мирон Капраль, Ірина Клименко; перекл. з лат. Мирона Капралю. – Львів, 2023. – С. 509.

⁷¹⁷ *die 12 aprilis hora 8 mane* – 12 квітня о 8-й годині ранку. Надпис Голінського на марґінесі: “Die 12 aprilis 1663”.

⁷¹⁸ *bene vestiti* – добре одягнутих.

⁷¹⁹ *cum omnibus* – з усіма.

Pozdrowił tedy i. m. x. poseł ich mm. pp. zwiąskowych od wszystkiego || (арк. 1434) duchowieństwa y oddał *credens*⁷²⁰ od i. m. xdza arcybiskupa gnieznińskiego [Wacława Leszczyńskiego], który wziął marszałek, pocałowawszy pieczęć, y do przeczytania oddał praesidentowi lwowskiemu [Januszowi Bieykowskiemu], który, przeczytawszy *publice clara voce*⁷²¹, podziękował za pozdrowienie. Y wiarę dali, że iest posłem i. m. x. sufragan płocki y legatją odprawić pozwolili.

Począł tedy mówić i. m. x. poseł tę przemowę *de verbo ad verbum*⁷²², którą przemowę attoniti, “*et auribus grauiter audierunt, et oculos suos compresserunt*”, *et quam diligentissime, et attentissime cum magno silentio et magna modestia* słuchali⁷²³, a i. m. x. poseł też *cum omni fiducia sine prohibitione* rzekł *clara voce*⁷²⁴:

“Iuz to dwie lecie dochodzą, iako koscioł Boży, zwierzchność iego z całęm duchowieństwem nie tylko *sub tributo*⁷²⁵, ale pod nieznosnym oppressyi roznych ięczy ciężaręm, przecię iednak tak v siebie znayduie, co y świat polski, wszystko chrześcianstwo, ale y cne tak trzymamy, przyznać musi rycerstwo, że nic na pasterskim, oraz y oycowskim tak xiążęcia ie^o mci primasa polskiego, arcybiskupa y metropolitana gnieznińskiego, iako y innych ich mm. xx. biskupow, *quos posuit Spiritus Sanctus regere ecclesiam Dei, sanguine Christi redemptam*⁷²⁶, nie schodziło rycerstwu affekcie y na to wszyscy ich mmć spolnie *desudabant*⁷²⁷, zadnego nie opuściwszy sposobu, aby woysko w swoich praetensyach skutecznie odnieść mogło vcontentowanie, przyznawaiąc, że nic słuszniejszego, iako *reddere unicuique, quod suum est*⁷²⁸, a pogotowiu na pasterskiej zasiadszy stolicy, vwazaiąc, że y tęn nie posledni między czteroma same przenikaiającymi niebiosą, zostaje grzech *deservita merces*⁷²⁹, która aby tym prędzey swoy otrzymać mogła skutek, wprzod kosciełnymi ozdobami, potym nieznosne chleby,

⁷²⁰ *credens* – вірчу грамоту.

⁷²¹ *publice clara voce* – публічно виразно.

⁷²² *de verbo ad verbum* – дослівно.

⁷²³ *attoniti*, “*et auribus graviter audierunt, et oculos suos compresserunt*”, *et quam diligentissime, et attentissime cum magno silentio et magna modestia* слухали – приголомшені, “вони й вухами тяжко чули, й очі свої зажмурили”, і дуже пильно й старанно в глибокому мовчанні та з великою скромністю слухали (у лапках подано біблійну цитату, див.: Діяння, 28, 27).

⁷²⁴ *cum omni fiducia sine prohibitione* rzekł *clara voce* – з усією впевненістю, без перешкод, виразно промовляв.

⁷²⁵ *sub tributo* – під даниною.

⁷²⁶ *quos posuit Spiritus Sanctus regere ecclesiam Dei, sanguine Christi redemptam* – яких Святий Дух поставив правити Божою Церквою, викупленою кров’ю Христовою.

⁷²⁷ *desudabant* – працювали.

⁷²⁸ *reddere unicuique, quod suum est* – віддати кожному своє.

⁷²⁹ *deservita merces* – заслужена відплата.

niesłychanym zaś nigdy przykładem w całym chrześcijaństwie, głow, Bogu poświęconych, okupem, częstymi y gestemi sequestrami, odjęciem intrat, lubo wycięnczeni y prawie wywnętrzni, ciężko y nayciężey sobie czyniąc, szczerze dopomagali, a na ostatek vchwalone tak w spustoszałem państwie na przeszłym seymie z tych, które tylko teraz pokrzywy rodzą, a zadnego pożytku nie czynią, gruntow, *sine abiuratis*⁷³⁰ kilkadziesiąt wypłacili poborow, chcąc kiedyzkolwiek przez zupełne w. m. z dobr swoich wypłacenie się vpodobać, a przecię nic to nie pomaga. Więc, gdy taką imięniem ich mm.⁷³¹ w. m. panow, lubo vkrzywdzonych, confidentiey iednak do w. mm. nietracących, wszelką opowiedziałem *promptitudinem*⁷³², || (apк. 1435) spytać mi się tez imięniem ich mciow pastorskim w. mciow, iako owieczek, ich mci godzi: “*Popule meus, quid feci tibi?*”⁷³³ – ze po tobie takiey doznawam niechęci, gdyście niesłychanych nigdy w całym chrześcijaństwie pasterskie przenikające serce, dziedzictwa Christusowego, przed się wzięli podział, które y Boskim, y przyrodzonym, na ostatek y waszym koronnem tak iest obwarowane y vgruntowane prawem, ze kto by się na nie targnął, a pogotowiu one odebrał, niepochybna, ze wieczne przeklęctwo y gniew Boży na się zaciąga. Pełne tego w Pismie Świętym są przykłady, ze przestępca przykazania Bozego, panskiego, a pogotowiu następcą na dziedzictwo iego, nie tylko na swoje zaciąga przeklęctwo osobę, ale na całą Rzeczpospolitą. Mamy tego dowod, iaki Bog przez Moysesza feruie dekret, gdy mowi: “*Adiungat tibi Dominus pestilentiam, percutiat te egestate, tradat te corruentem ante hostes tuos, per viam vnam egrediaris contra eos, per septem fugias, et veniant super te omnes maledictiones, apprehendent te, donec intereas vsque in sempiternum, quia non seruasti mandata*”⁷³⁴. Toż y canony w sobie zamykają na takowychze następcom na dziedzictwo Christusowe niebłogosławieństwo. Iedęn tylko przypomnię: “*Nulli liceat ignorare omne, quod Domino consecratur, et si fuerit homo, siue animal, siue ager, quidquid*”⁷³⁵ *Domino consecratum, sanctum Domino erit et ad eius pertinebit sacerdotem, et ideo inexcusabilis erit omnis, qui Domino et ecclesiae aliquid aufert, et si*

⁷³⁰ *sine abiuratis* – без аб’юрат.

⁷³¹ Далі знову написано “mm.”

⁷³² *promptitudinem* – готовність.

⁷³³ *popule meus, quid feci tibi?* – народе мій, що я тобі зробив? (Михея, 6, 3).

⁷³⁴ *adiungat tibi Dominus pestilentiam, percutiat te egestate, tradat te corruentem ante hostes tuos, per viam unam egrediaris contra eos, per septem fugias, et veniant super te omnes maledictiones, apprehendent te, donec intereas usque in sempiternum, quia non servasti mandata* – нехай наведе на тебе Господь чуму, поб’є тебе злиднями, віддасть тебе на поталу ворогам твоїм: щоб одним шляхом ти виступав проти них, а сімома тікав; і нехай впадуть на тебе всі прокляття і володіють тобою, поки не загинеш, бо ти не додержав заповідей (колаж з фрагментів Второзаконня: XVIII, 21; 22; 25; 45).

⁷³⁵ У рукописі помилка. “totum id”.

*non satisfecerit, vt sacrilegus iudicetur*⁷³⁶. Alec y na prawa koronne, przywileie, statuty, od krolow ich mciow Kazimierzow, Zygmuntow, Władysławow, Jagiełłow, tudziesz książąt mazowieckich, od tego wstręt wmcioim czynić maią, z ktorymi się tu (bo do tych mowię, ktorych w teyze oyczyźnie *enutritos*⁷³⁷ widzę) nie szerzę, doczytać się sami tego mogą tak w statutach koronnych, iako y kronikach polskich, iaka iest *immunitas ecclesiastica*, y kto by ią chciał *violare*, iaka takowych *manet poena, anno 1433*⁷³⁸. Władysława krola Jagiełła przypominam prawo, ktore od tych się zaczyna słow: “*Quicunque princeps, nobilis aut miles, seu cuiusvis conditionis et status, domos, tributa, castra, villas, possessiones et quaecunque bona ac res ad res ecclesias personasque ecclesiasticas spectantes rapuerit, inuaserit, occupauerit vel quouis colore grauauerit seu rapi et exactionari fecerit, seu mandauerit, seu ratum habuerit, nisi omnia restituerit, cum ipsorum complicibus, poenis et censuris ecclesiasticis || (арк. 1436) subiiciatur*”⁷³⁹. Takową karę, klatwę w sobie zamykającą, krol s. Stephan węgierski na naiezdniow y następcow na dobra koscielne założył: “*Quisquis possessiones Deo consecratas atque ad honorem Dei sub regia immunitatis defensione constitutas inhoneste tractauerit vel infringere praesumpserit, quasi*

⁷³⁶ *nulli liceat ignorare omne, quod Domino consecratur, et si fuerit homo, sive animal, sive ager, quidquid Domino consecratum, sanctum Domino erit et ad eius pertinebit sacerdotem, et ideo inexcusabilis erit omnis, qui Domino et ecclesiae aliquid aufert, et si non satisfecerit, vt sacrilegus iudicetur* – нехай нікому не буде дозволено нехтувати тим, що посвячено Господеві: чи то людина, чи тварина, чи поле – все, що посвячене Господеві, буде священне для Господа і належатиме його священникові; а тому не матиме прощення жоден, хто відбере щось у Господа і церкви: і якщо не компенсує – нехай буде засуджений як святотатець (цей фрагмент є цитатою з незначними змінами й пропусками з Декрету Граціана (*Decretum Gratiani*. Causa 12, quaestio 2, caput 3), що своєю чергою ґрунтується на мотивах книги *Левім* (зокрема, 27:28)).

⁷³⁷ *enutritos* – вирощених.

⁷³⁸ iaka iest *immunitas ecclesiastica*, y kto by ią chciał *violare*, iaka takowych *manet poena, anno 1433* – якою є церковна недоторканність і яка чекає кара тих, хто хотів би її порушити, [за] 1433 рік.

⁷³⁹ *quicunque princeps, nobilis aut miles, seu cuiusvis condicionis et status, domos, tributa, castra, villas, possessiones et quaecunque bona ac res ad res ecclesias personasque ecclesiasticas spectantes rapuerit, invaserit, occupaverit vel quouis colore gravaverit seu rapi et exactionari fecerit, seu mandaverit, seu ratum habuerit, nisi omnia restituerit, cum ipsorum complicibus, poenis et censuris ecclesiasticis subiiciatur* – будь-який правитель, шляхтич чи воїн або будь-хто інший будь-якого стану й становища, хто захопить, вторгнеться, займе або в будь-який інший спосіб зазіхне на будинки, збори, замки, села, володіння й будь-які інші маєтності й речі, що належать до церковних об’єктів та осіб, чи будь-хто, хто накаже, влаштує чи схвалить таке захоплення й грабунок, нехай зазнає покарання й відлучення від церкви, якщо всього не відшкодує.

*inuasor et violator domus Dei excommunicetur*⁷⁴⁰. Препомніє не могу у Alexiusa, cesarza wschodnego, który w swoim państwie nie tylko ostre na następcom dobr koscielných postanowił prawo, ale takową przed maiestatem Boskim czyni protestacyą, gdy mowi: “*Si deinceps, o Domine Deus, erit aliquis ita temerarius, vt auferat res dicatas ecclesiae et hucusque possessas, talis priuetur visione Diuina, nec eum illuminet sol mane, non fruatur adiutorio et ope Diuina, sed sit semper spretus et derelictus a Te, Domine*”⁷⁴¹. Niechże te w. mm., które imieniem pasterskim, iako owieczkom miłym, przypomniałem przykłady, prawa, przywileie, przenikną serca y od tego, co wielką za sobą zagniewanego Boga pociąga pomstę y wiecznym duszy grozi zatraceniem, odwabią. Niech wielkiego krola hiszpańskiego Henryka [Enrique] w wszach waszych często odbiiaią się słowa: “*Execrationes populi mei amplius, quam hostium arma formido*”⁷⁴², – by tén vtrapionych ludzi vcisk niebieskich nie otworzył brám, przez ktore straszny Boga zagniewanego wypadać by musiał głos: “*Propter miseriam inopum et gemitum pauperum, nunc exurgam*”⁷⁴³. Nie chcecie łaskawych pasterzow vporczywá przywodzić do tego zawziętością, aby swoje pasterskie vsta przy pokorney niebu supplice ze wszystkim otwierali duchowieństwem: “*Deus laudem Tuam ne tacueris*”⁷⁴⁴, która przez tén nieszczęsny podział pewnie by vstać musiała. Nie bądźcie w. mm. pierwszym nieszczęsnego dziedzictwa Christusowego podziału, ktorzy chcecie *haereditate possidere Sanctuarium Dei*⁷⁴⁵ v postronnych narodow przykładem y vraganiem, zeby to o was, co niekiedy o drugich mowiono, nie podkało: “*Deus, venerunt*

⁷⁴⁰ *quisquis possessiones Deo consecratas atque ad honorem Dei sub regia immunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit vel infringere praesumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur* – кожен, хто зневажить або насмілиться завдати шкоди володінням, посвяченим Богові і на Божу славу створеним під королівським захистом недоторканності, нехай буде відлучений від церкви як грабіжник і осквернитель дому Божого (див.: Декрети короля Стефана, І).

⁷⁴¹ *si deinceps, o Domine Deus, erit aliquis ita temerarius, ut auferat res dicatas ecclesiae et hucusque possessas, talis priuetur visione Divina, nec eum illuminet sol mane, non fruatur adiutorio et ope divina, sed sit semper spretus et derelictus a Te, Domine* – якщо ж, Господи Боже, буде хтось такий нерозумний, що забере те, що посвячене церкві і досі їй належало, то хай покине його Божий дар бачення, хай уранці не освітить його сонце, хай не знає він Божої помочі й захисту і Тобою, Господи, нехай завжди буде зневажений і відкинутий.

⁷⁴² *execrationes populi mei amplius, quam hostium arma formido* – мене більше лякають прокльони мого народу, ніж зброя ворога.

⁷⁴³ *propter miseriam inopum et gemitum pauperum, nunc exurgam* – задля горя нужденних і зітхань бідних ось я встану (Псалми, 11, 6; пер. І. Хоменка).

⁷⁴⁴ *Deus, laudem Tuam ne tacueris* – Боже, не мовчи на хвалу Твою (Псалми, 109, 1; зі змінами).

⁷⁴⁵ *haereditate possidere Sanctuarium Dei* – мати у дідичному володінні Святилище Боже.

*gentes, possederunt sanctuarium et polluerunt templum Dei*⁷⁴⁶. Niech ta szabla, którą zwykli zarliwi katolicy przy opowiadaniu Ewangeliei y zastawianiu się za pomnożenie chwały Bozey dobywać, nie na Chrystusowym płaszczyku y podziale iego tępieie, ale za chwałę Bożą, wiarę świętą na nieprzyjacielskich wyostrzona będzie karkach. Niech straszny w domach waszych zagniewanego Boga nie zostawa przywilej. *Deus ultionum libere egit*⁷⁴⁷. Nie przywódcie na ostatek iuz w. mm., w wiel- || (**апк. 1437**) kiej przezyrawszy się pasterzow cierpliwości, aby tego, do ktorego iuz, iuz radzi nie radzi przypasać się musieli miecza, mieli na swe (gdyby się, strzez Boze, vpamiętać nie chcieli) dobywać owieczki y będąc *os de ossibus vestris, caro de carne vestra*⁷⁴⁸, tak straszny rzucać piorunem, którym teraz ieszcze przez mnie (tę mając o prędkiej w. mm. otuchę po prawie) tylko grozę y pastersko napominaia, abyście się w tym, w czym was waszy spowiednicy informować abo nie vmieia, abo się obawiaia, informowali y naucz yli, iaka za takowe występki od zwierzchności kosciola Bozego oczekiuwa kara, to iest gniew Boży”.

Po tey tedy przemowie *cum magno feruore, audacia et zelo, absque vllo timore et respectu*⁷⁴⁹ położył na stole przed marszałkiem *excommunicationem*⁷⁵⁰ bardzą straszną y srogą, którą marszałek podał praesidentowi. Explicował iednak i. m. xdz poseł tę excommunikę, iezeli się *intra 6 dies*⁷⁵¹ nie poprawia y restitutią vczynia.

Było trochę *silentium, omnes consternati*⁷⁵², ieden na drugiego załosnie poglądał y ramionami sciskali, a drudzy tez płakali.

*Tandem*⁷⁵³ praesident odpowiedział *modeste*⁷⁵⁴ y załosnie, iustyfikuiąc woysko y narzekaiąc na tych we Lwowie, y trwał ten respons przez *quadrans*⁷⁵⁵, a na ostatek rzekł: “Iezeli nas tym mieczem scinacie, tedy scinaycie tez y tych we Lwowie, ktorzy bardziey winni maiętnosciom koscielny y nas na to wsadzili y pobudzali y teraz ieszcze pobudzaia y iakąś comedią studentską iezuicką z nami stroia y odprawuia, a nas tak straszny mieczem za niewinność

⁷⁴⁶ *Deus, venerunt gentes, possederunt sanctuarium et polluerunt templum Dei* – Боже, прийшли погани, оволоділи святилищем і споганили храм Божий (*Псалми*, 78; зі змінами).

⁷⁴⁷ *Deus ultionum libere egit* – Бог помсти вільно діяв (*Псалми*, 94 (93), 1).

⁷⁴⁸ *os de ossibus vestris, caro de carne vestra* – кість від костей ваших, плоть від плоті вашої (порівн.: *Буття*, 2, 23).

⁷⁴⁹ *cum magno fervore, audacia et zelo, absque ullo timore et respectu* – з великим запалом, сміливістю та ревністю і нічого не боячись та ні на що не оглядаючись.

⁷⁵⁰ *excommunicationem* – екскомуніку, відлучення.

⁷⁵¹ *intra 6 dies* – протягом шести днів.

⁷⁵² *było trochę silentium, omnes consternati* – якийсь час стояла тиша, усі були приголомшені.

⁷⁵³ *tandem* – нарешті.

⁷⁵⁴ *modeste* – стримано.

⁷⁵⁵ *quadrans* – чверть години.

naszę scinaią y dla nas kosciół zawierać, *Diuina*⁷⁵⁶ nie odprawować, *Sacramenta*⁷⁵⁷ nie administrować, a co naywiększa, ze z familii naszych, ani z nas potomstwo *et successores*⁷⁵⁸ naszy mają byđz nie godni *et inhabiles*⁷⁵⁹ do kapłanstwa, do służby Bozey y do beneficia *vsque ad quartam generationem*⁷⁶⁰, y ieszcze ciała nasze po smierci nie mają byđz na święconym mieyscu w kosciółach y cmyntarzach pochowane. Na co teraz naprędce respons dostateczny y deklaratią w. mm. dać nie możemy, az się zniesiemy z sobą w kole y namowiemy”.

*Respondit r[evere]nd[issi]mus d[ominus] legatus*⁷⁶¹: “To tylko na przestroę w. mm. dano, gdyz tylko dwa exemplarze ieszcze wyszły: ieden exemplarz do w. mm., a drugi przy ie^o mci xiędzu prymasie został; iezeli od zawziętey złości nie przestaniecie y restitutią *intra* || (**арк. 1438**) *sex dies* nie wczyniecie, tedy dopiero *per processum vel cursoriam*⁷⁶² do wszytkich kosciółow *in toto Regno*⁷⁶³ będzie publicowana ta *excommunicatio*”⁷⁶⁴.

Tegoz dnia po obiedzie *hora 4*⁷⁶⁵ sam praesident z przednieyszym towarzystwem na koniach 40 przyiachali do ie^o mci xdza posła y list oddali, na ktorym był tytuł do ich mciow xięzy arcybiskupow, biskupow y wszytkiego duchowieństwa. Y przy oddaniu listu odezwali się, ze są *filii obedientes*⁷⁶⁶ kosciółu Bozego y zwierzchności iego, y prosili, aby przyczynę wnosić do ie^o mci xdza prymasza, aby *ad hoc* nie przystępował *fulmen*⁷⁶⁷. Prosili y to, aby ich mm. xx. biskupi chcieli przy nich stawać y pomoc im do zapłaty, a ony wszytko wczynią dla kosciółu Bozego y zeby ich ze swoiey nie wypuszczali protectiey, a po ie^o mci xdza biskupa kuiawskiego posłali do Wrocławka na rozsadzonych koniach, zeby do koła przybywał generalnego wolborskiego *pro die 17 aprilis vel 18*⁷⁶⁸, gorąco go prosząc, zeby prędko ziachał do koła, vznawiając swoy błąd, ze to złe wczynili, ze y onego nie przypuscili do pierwszego wolborskiego koła y listow od ich mciow xięzy biskupow nie odbierali, vznawiając, iz ich mciow protectia im iest bardzo potrzebna, do ktorey się teraz garną, a chcą tych panow wydać *in Regno*⁷⁶⁹, ktorzy im tak radzili y

⁷⁵⁶ *Divina* – служби Божі.

⁷⁵⁷ *Sacramenta* – таїнства.

⁷⁵⁸ *et successores* – і нащадки.

⁷⁵⁹ *et inhabiles* – і непридатні.

⁷⁶⁰ *usque ad quartam generationem* – аж до четвертого покоління.

⁷⁶¹ *respondit reverendissimus dominus legatus* – превелебний пан посол відповів.

⁷⁶² *per processum vel cursoriam* – у формі наказу чи обіжника.

⁷⁶³ *in toto Regno* – по всьому королівству.

⁷⁶⁴ *excommunicatio* – екскомуніка, відлучення.

⁷⁶⁵ *hora 4* – о четвертій годині.

⁷⁶⁶ *filii oboedientes* – покірні сини.

⁷⁶⁷ *ad hoc* nie przystępował *fulmen* – у цьому випадку не застосовувалась кара.

⁷⁶⁸ *pro die 17 aprilis vel 18* – на день 17 або 18 квітня.

⁷⁶⁹ *in Regno* – у королівстві.

persuadowali, aby tak sobie postępowali y posłow od krola ie° mci [Jana Kazimierza] y Rzeczypltey nie przyimowali; y teraz tacy się znayduią, ze radzą im, aby y na fulminacie nic nie dbali, ale my chcemy byđż *filii obedientes* y w generalnym kole drugim ich mciom persuadować.

Die 12 aprilis mane odiachał i. m. x. poseł z listem panow związkowych do ie° mci xdza arcybiskupa gnieźnieńskiego, a prosili, aby do koła przyjeżdżał i. m. xdz poseł od ie° xdza prymasa. || (арк. 1439)

№ 33

*6 квітня 1663 р., Львів. – Лист від Львівської комісії
для виплати боргу коронній армії до маршалка
Яна Самуеля Свідерського та війська конфедератів
з вимогою не вибирати побори з королівських і духовних маєтків
та закликом до примирення з Річчю Посполитою*

Copia listu od commisiey lwowskiey do woyska zwyżkowego 1663 *die 6 aprilis*.

Mosczy panie marszałku y wsistko rycerstwo woyska i. k. m., w związku będące, nasy mosczy panowie y bracza.

Tęn zawse bywa vprzywiliowany przimiot *aequitatis*⁷⁷⁰, ze lubo nie tak прётко, iakoby nalieżało z casem, iednak przywodzi liudzy do znaiomąsчы swoiey y naprowadzą na drogę, którą zaden do dobrego idac, zbłądzyc nie moze. Na tymze fundamencie sąd nas commissarzsky zasadza sie teraznieysą intencyą swoię do w. m. nasih mosczy panow, ktorzy luboscie po te czasy z oycyzną y z namy zostawaly *in hoc certamine*⁷⁷¹, rozumiejąc, ze iesly za nie dosyc ucinel z siebie krol i. m. [Jan Kazimierz], pаn n. miłosciwy, y Rzeczpospo[lita] w tym, co powinna woysku swoiemu, y nie hcąc sie kontentowac tym, co dlia satisfactiey yh z ostatnich sił swoyh sprowadziła w nagrodę prac y zicliwosчы nasyh pospolitey nienawysчы, iakoby autorow miesaniny rozmaytemy nie braterskiemy sposobamy nas podawaly. Atoly iednak pewnismie tego, ze *tandem* samas *iustitia*⁷⁷², ktorey zadne inuentie zatłumycz nie mogą, wprowadziela dotąd wm. mm. pp. nie telko o nas w lepe rozumienie, ale tes⁷⁷³ spokojnieysze rady y obescie z oycizną, matką swoyą. Niehay nie mamy inszego dowodu naliezitego procederu z wm. m. pp., *sufficiet*⁷⁷⁴ to samo, ze iako w staraniu nasym nicz nie brakowało do прётkiego y skutecnego sprowadzenia na commissią wsistkyh summ⁷⁷⁵, z uhwalionih podatkow przyhodzących, tak

⁷⁷⁰ *aequitatis* – справедливості.

⁷⁷¹ *in hoc certamine* – у цій боротьбі.

⁷⁷² *tandem samas iustitia* – врешті сама справедливість.

⁷⁷³ Далі помилк. знову написано “ale tez”.

⁷⁷⁴ *sufficiet* – досить буде. У рукописі помилк. “supliciet”.

⁷⁷⁵ У рукописі помилк. “suum”.

w liczeniu yh, ktorekolwiek wesły, nie była w nas żadna zwłoka y ktokolwiek przeszkodził tak zdrową dobru pospolitemu radę, godzien zaprawdę od woyska samego słusney nagany. Gdys stąd naiwieksza okazyia terazneysyh nieznoskow y rozroznienia domowego, ktore zeby dalsey mocy y gory nie brało, zabiegaliśmy z nasey strony wsistkiemy podobnemy y przyzwoitemy srotkamy; nie odstraselo nas od tego dobrego dzieła mniej spodziewane rozstanie sie z namy ih m. pp. deputatow. Wisłaliśmy zarazem gorące vniwersały, zaprasaiącz wm. m. pp. do odebrania zasług, w czym liubosmy doznały ohoty znacney częszy woyska, z ktoryh iedny iuz odebrały, co ym należało, drudzi sie tez przybydz tu po nie declarowały, lubo tez iuz prawie czas wysedł cztereh niedziel, w ktoryh commissyą limitowacz przychodziło. Życemy sobie iednak y w tym iesce pokazac powinioscz kohaących pokoju oycizny sinow, wiedząc o wm. m. pp. zgromadzonih, vprasac ih, abiscie w. m. do odliczenia pieniędzy, tu sprowadzonih, y ktore dla nyh w wszelkim dozorze y pilnosczy trzymamy, iako naipredzey deputowacz raczyły, gdys ie^o k. m., pań[a] nas[zego] miło[sciwe]go, supplikamy nasemy fatiguiemy, aby nie skwapiał z ostatnią resolutyą y darował cokolwiek czasu do liepsy recollectey y poza- || (aprk. 1440) dawsy iuz z przesłego koła woyska swego declaratyei. Wiec, ze teraznieyse hlieby y vniwersały wm. m. pp. do woiewodztw rozesłane zatamowały nie telko sumy, w rękach pp. poborcow będące, ze tu nie są zwiezione, alie y podatki po woiewodztwach y ziemiach w rescie zostawaiące, ze yh iuz teraz w tey miesaninie zaden wydac nie hce. Dliategoż rzec potrebno wydziemy, absctie wm. m. pp. takową ich mm. pp. deputatom daly informatyą, zeby dla tyh wzwysz pomienionih przeszkod, z samegoż woyska pohodzących, nie cinieli trudnosczy w odliczeniu tey, ktora iest, gotowyzny y przyięcia sposobow, ktore sie do prętkiego wypłacenia vmowionei summy znalezc będą mogły. Poniewaz dla defectu słusney plienipotencyey znowu by sie ih mm. do woyska całego, a *per consequens*⁷⁷⁶ do nowego koła odwoliwały, zkąd by szkodliwa w obronie Rzeczypo[litey] od następujących niebezpiecensw prolongatia y dalsyh ubogih liudzy nastąpiela opressya. Alie y my sami nie moglibismy sobie iuz więcey casu pozwolic trzymac tu commissią dla roznih przicin, osobliwie iednak dla winiscenia nasego, do ktorego z nas kazdego tak długa przywiodła residentya. Nie godzi sie nom przypomniec dobr krolia i. m., duhownyh, cięskiemy przeciwko wseliakiey wolnosczy aggrawowanih sequestrami, od ktoryh nieodwłocnie z tego⁷⁷⁷ koła vwolnienie vprosomy wm. m. pp. nie telko z respectu słusnosczy, ze ten, ktory podatek wydał, za drugiego upornego retentora cierpiec y odpowiedac nie powynien, alie y sama *naturalis ratio* snadnie to *persuadebit*⁷⁷⁸, ze sie żadnemu z takowyh posesorowy, iesly iesce cescz iaką contributy zatrzymał, dobra, w cudzyh ręku zostawaiące, odkupowac nie zehce, cokolwiek mieysca otrzyma ta braterska nasa ku dobremu

⁷⁷⁶ a *per consequens* – а відповідно.

⁷⁷⁷ Далі помилк. знову написано “s tego”.

⁷⁷⁸ *naturalis ratio* snadnie to *persuadebit* – здоровий глузд легко схилить до того.

pospolitemu oświadczona *solicitudo*⁷⁷⁹. Samisz wm. m. pp. naipewnieyse ztąd pozitky brac będziecie, sławy, nagrody v krolia i. m. y vcontentowanie nalieżących sobie pretensyi. Zycliwe zatym vsługi łascze wm. m. pp. iako naypiln[i]ey zalyecamy. Don we Lwowie *die 6 aprili 1663*⁷⁸⁰. || (арк. 1445)

№ 34

16 квітня 1663 р., Вольбор. – Постанова кола конфедератів
коронної армії

Postanowienie w kole generalnym wolborskim *die 16 aprilis 1663*⁷⁸¹.

1. By nacyerpliwszy człowiek musi się alterować, gdy mu niepomyslne a częste przypadaia nieznaski, tym bardziey niepodobno woysku zcierpiec zalu, kiedy nie tylko mu tak dawno *deseruita non impleta merces*⁷⁸², ale w niey *in patientia*⁷⁸³ przez dwie lecie poszła *in elusionem*⁷⁸⁴. Przy ktorey zwłoce nie z zadney lekkomyślności wzruszyło się było woysko do impatientiey, częścią *per sinistram suggestionem*⁷⁸⁵ swiätobliwych ludzi, bardziey zaś *per prolongationem*⁷⁸⁶ commissyey niesłychaną zapłaty procrastinacją, przez trzydzieści kilka niedziel zwłoczając, musiało się było woysko *ad feruorem* poruszyć⁷⁸⁷, iakoz nie bez osobliwego zalu zostae woysko, kiedy commissia takowe insimuluie w manifestacyey swoiey traktowaney obietnice, ktore nigdy ani z woyskiem, ani z kołem deputackim⁷⁸⁸ *tractabantur*⁷⁸⁹.

2. Ktore iednak *non desperat* woysko w łasce⁷⁹⁰ ie^o k. mci, pana swego, ktore[mu] nie ty[lko]* zdrowie, ale *et sanguinem debent*⁷⁹¹, oraz *recurrat*⁷⁹² przez posłow swoich do iego miłosc[i]wey* łaski y przez ie^o mci p^a marszałka

⁷⁷⁹ *solicitudo* – турбота.

⁷⁸⁰ Далі арк. 1441–1444 порожні, арк. 1445–1449 писані іншою рукою і вклеєні Голінським до рукопису, на арк. 1448 коментар Голінського до документа.

⁷⁸¹ Надпис на маргінесі: “NB: Excerptend[a]” (“Зверни увагу: вийняти”). Ще надпис, уже Голінського, там само: “16 aprilis 1663 ostatnie”. У літературі див. (у т. ч. з цього рукопису): Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 234 (прим. 118).

⁷⁸² *deservita non impleta merces* – заслужена платня не виплачена.

⁷⁸³ *in patientia* – у терплячості.

⁷⁸⁴ *in elusionem* – у знуцання.

⁷⁸⁵ *per sinistram suggestionem* – за поганою порадою.

⁷⁸⁶ *per prolongationem* – через затягування.

⁷⁸⁷ musiało się było woysko *ad fervorem* poruszyc – військо мусило розпалитися.

⁷⁸⁸ Далі закреслено одну літеру.

⁷⁸⁹ *tractabantur* – обговорювались.

⁷⁹⁰ *non desperat* woysko w łasce – військо не зневірюється в ласці.

⁷⁹¹ ale *et sanguinem debent* – але й кров зобов’язані [віддати].

⁷⁹² *recurrat* – звертається.

swego [Jana Samuela Świdorskiego], aby wysłał innych posło[w]* swoich do iasnie oswieconego xiążęcia ie^o mci xdza arcybiskupa gniezni[en]skiego* [Wacława Leszczyńskiego] iako *primum in Regno principem*⁷⁹³ y do innych ich mciow panow [se]natorow* *utriusque status, dignitatis et officiorum* et *proceres Regni istius*, aby [tan]dem* *aliquando stimulo* ich mciow naszych mciwych panow⁷⁹⁴ a nieodwłocznie [mo]gło* otrzymać vcontentowanie y większego w serca rycerstwa nie dopuszczali rz[...]* zalu⁷⁹⁵.

3. Tymczasem poki woysko nie przyidzie do szczęśliwego (co day Boz[e]* nayprędzey) *cum Republica*⁷⁹⁶ vspokoienia, *sollemniter expostulamus*⁷⁹⁷ po wszytkich [woie]wodztwach*, ziemiach y powiatach, aby reszty podatkov zatrzymane iak naypil[niey]* *quam et alia*⁷⁹⁸ wybierali y one wczesnie do niniejszey zapłaty wygotowali, zeby [iuz]*⁷⁹⁹ więcey do vcisku vbogich ludzi nie było okazyey. || (арк. 1446)

4. Iako kazdemu zwykło swoją oswiadczać obseruantią, tym bardziey na oycowską expostulacją iasnie oswieconego xiążęcia i. m. arcybiskupa gnieźnieńskiego *nomine totius cleri*⁸⁰⁰ wniesioną, tak tez solenną instancją iasnie oswieconego xzcia i. m. x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego], chcąc tez sobie na dalsze lata woysko v Boga zastępow zasłużyć łaskę y v ich mciow naszych młciwych panow *benedictionem*⁸⁰¹, ze wszytkich dobr duchownych zwodzi reuisye y wszytkie znosi sequestra, oprócz zboz do spuszczenia nagotowanych, *providendo* dalszą (strzez Boze) inedią⁸⁰² na woysko *et inopiam*⁸⁰³ na vbogich ludzi, cel Rzeczypltey y zup. Toz się ma rozumieć y o dobrach ie^o k. mci, z ktorych takze zwodzi wszytkie sequestra

⁷⁹³ *primum in Regno principem* – першого князя в королівстві.

⁷⁹⁴ y do innych ich mciow panow senatorow *utriusque status, dignitatis et officiorum* et *proceres Regni istius*, aby *tandem aliquando stimulo* ich mciow naszych mciwych panow – і до інших панів senatorів будь-якого стану, звання, посади і до можновладців цього королівства, аби врешті-решт за втручання їх милостей наших милостивих панів.

⁷⁹⁵ У рукописі слово обрізане скраю аркуша. У копії з Вроцлава: "...у większego w sercach rycerstwa więcey nie dopuszczali zalu" (Оссол. 237/II, арк. 107); у копії зі Львова: "...у szerzący się w sercach rycerskich uspokoiли zal" (Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника. – Ф. 5: Оссолінські. – Од. зб. 1411. – Арк. 707).

⁷⁹⁶ *cum Republica* – з Річчю Посполитою.

⁷⁹⁷ *sollemniter expostulamus* – урочисто вимагаємо.

⁷⁹⁸ *quam et alia* – як і інше.

⁷⁹⁹ Див. у копіях з Вроцлава (Оссол. 237/II, арк. 107 зв.) та зі Львова (Од. зб. 1411, арк. 707).

⁸⁰⁰ *nomine totius cleri* – від імені усього духовенства.

⁸⁰¹ *benedictionem* – благословення.

⁸⁰² *providendo* dalszą (strzez Boze) inedią – запобігаючи дальшому (боронь Боже) недоїданню.

⁸⁰³ *et inopiam* – і нужді, злидням.

woysko y reuisye; takze osobliwy chce mieć woysko respekt w ochronie dobr dziedzicznych y szlacheckich iako zboza, tak wszystkie *in genere vsusfructus*⁸⁰⁴ na iakichkolwiek lubo wodnych statkach, lubo na lądowych powozach, aby pod żadną nie podpadali disquisitią, *serio*⁸⁰⁵ woysko zakazuje. Gdyby się przez to iaka panow reuisorow *temeritas*⁸⁰⁶ albo deputatią, to surowo sądzić deklaruie się, *in quantum* by *ad tractaty*⁸⁰⁷ przeszłych koł pozwoliło sobie.

5. A iako wszystkie monarchie y krolestwa na iednym sprawiedliwosci fundamencie funduią się, tak y woysko przy sprawiedliwosci świętey y ku starszyźnie posłuszeństwie zawsze *quam prospera* ominuie⁸⁰⁸. Ze *metu paenarum*⁸⁰⁹ odniesione y oskarżone do sądu woyskowego osoby nie stawały, rozne trafiały się inconuenientie, *unanimiter*⁸¹⁰ temu zabiega woysko, aby, strzez Boze, podobne nie działy się vciski, aby zaraz w pułkach *excessiuos pro qualitate delicti* sądzono y karano⁸¹¹ abo tez, co by nie mogło *decidi*⁸¹² w pułku, do ich mm. panow assessorow tego odsylać deklaruie y stanowi *iniungendo*⁸¹³ miłość braterską y wszelakie poszanowanie. *Confidentia* zaś aby *firmum* mogła mieć *augmentum*, *ad diffidentiam* zawarły się wrota *hocce medio*⁸¹⁴, o co y woyska, iz w niczym iedn drugiego nie vkrzywdzi, tak w polskim y cudzoziemskim zaciągu, zwłaszcza *in nexu nostro*⁸¹⁵ zostaiąc. || (арк. 1447)

6. Ich mm. pp. pułkownicy, porucznicy, wszyscy *in genere officiales* woyskowi⁸¹⁶ y towarzystwo, aby do swego pułku kazdy y do swey chorągwie powracali y przy nich iuz zawsze *praesentes* byli⁸¹⁷, takze y ci, ktorzy sobie zarownie z woyskiem praetenduią zasługi, aby się z pocztami wracali y zadęn bez pasu i. m. pana marszałka *vagari*⁸¹⁸ nie smiał.

⁸⁰⁴ wszystkie *in genere ususfructus* – загалом усі usufrukti (експлуатації, використання).

⁸⁰⁵ *serio* – суворо.

⁸⁰⁶ *temeritas* – зухвалість.

⁸⁰⁷ *in quantum* by *ad tractaty* – якби до угод.

⁸⁰⁸ *quam prospera* ominuie – очікує найкращого (“ominuie” тут – від лат. “ominor”).

⁸⁰⁹ *metu poenarum* – під страхом покарання.

⁸¹⁰ *unanimiter* – одностайно.

⁸¹¹ aby zaraz w pułkach *excessiuos pro qualitate delicti* sądzono y karano – щоб порушників відразу в полках карали відповідно до вчиненого злочину.

⁸¹² *decidi* – вирішитися.

⁸¹³ *iniungendo* – долучаючи.

⁸¹⁴ *confidentia* zaś aby *firmum* mogła mieć *augmentum*, *ad diffidentiam* zawarły się wrota *hocce medio* – щоб довіра впевнено зростала, у такий спосіб замкнулися ворота до недовіри.

⁸¹⁵ *in nexu nostro* – у нашому зв’язку.

⁸¹⁶ wszyscy *in genere officiales* woyskowi – взагалі усі військові офіцери.

⁸¹⁷ zawsze *praesentes* byli – завжди перебували.

⁸¹⁸ *vagari* – вештатися, блукати.

7. Aze się nowe znayduią *contra praescripta legum publicarum*⁸¹⁹ zaciągi *et in oppressionem*⁸²⁰ dawnego zaciągu rycerstwa, fraternalnie sobie przyrzekło woysko y *firmiter*⁸²¹ stanowi, iż kto by się wazył lubo z pułkiem, lubo z chorągwią, lub też z pocztm oderwać od woyska, takowego kazdego *pro hoste patriae*⁸²² sądzić y onego znosić declaruie.

8. Aze z nowin *noua* zwykły *imminere* Rzeczypltey *pericula*⁸²³, wczesnie temu *pr[o]uidet*⁸²⁴ woysko, aby nieprzyiacielom *inermis*⁸²⁵ Polska nie zdała się, wysadza *de medi[o]* sui*⁸²⁶ do ie^o mci p^a marszałka [osmiu]⁸²⁷, daiąc im *plenariam facultatem et commit[ten]do** cnotcie ich⁸²⁸, aby mając na wszytkie strony oko, *pro necessitate*⁸²⁹ Rzeczypltey [woy]sko*, *in quantum* by⁸³⁰ przyszło do skupienia woyska, *declarat* woysko *fidem suam*⁸³¹, o[bl]i[gui]ąc* iak nayskromniey w przechodach zachować się. Cale *reassumit*⁸³² wszytkie a[r]tycuły* y traktaty o ochronie dobr dziedzicznych y poszanowaniu osob d[uc]hownych* y szlacheckich, zadnych chlebow, podwod y wszytkich *in genere*⁸³³ exac[tyi]*, wciężliwości a vbogich ludzi zachować *omni modo*⁸³⁴ y wystrzegać się mają.

Iąn Samuel Swiderski, marszałek koła r[y]cerskiego* i. k. mci, *m[anu] p[ropri]a*. || (арк. 1448)

Naznacely sobie cas *pro 4 may* stanac w obozie pp. zolnierze zwiąskowy, kędi go naznacą lubo pod Sendomierzem, lubo pod Pokriwnicą, albo gdzie sie ym będzie zdało, lubo pod Solcem, y przeprawy osadzić wsędy nade...⁸³⁵. || (арк. 1449)

⁸¹⁹ *contra praescripta legum publicarum* – проти приписів публічних законів.

⁸²⁰ *et in oppressionem* – і на утиски.

⁸²¹ *firmiter* – твердо.

⁸²² *pro hoste patriae* – як ворога батьківщини.

⁸²³ *aze z nowin nova* zwykły *imminere* Rzeczypltey *pericula* – оскільки з новин звичайно Речі Посполитій загрожують нові небезпеки. Так у рукописі, однак зміст цієї фрази не має сенсу і це є перекрученим набором фраз первісного тексту, а саме: “Aze na wiosnę *nova* zawsze *imminere* zwykły *in Rempublicam pericula*” (тобто: “Оскільки навесні Речі Посполитій завжди загрожують нові небезпеки”). Див. у копіях з Вроцлава (Оссол. 237/II, арк. 108) та зі Львова (Од. зб. 1411, арк. 708).

⁸²⁴ *providet* – запобігає.

⁸²⁵ *inermis* – беззахисна, беззбройна.

⁸²⁶ *de medio sui* – з-поміж себе.

⁸²⁷ Так у копіях з Вроцлава та Львова; у рукописі “o toz”.

⁸²⁸ daiąc im *plenariam facultatem et committendo* спocie ich – даючи їм повну свободу дій і покладаючись на їхню чесність.

⁸²⁹ *pro necessitate* – відповідно до потреби.

⁸³⁰ *in quantum* by – якби.

⁸³¹ *declarat* woysko *fidem suam* – військо проголошує свою вірність.

⁸³² *reassumit* – відновлює.

⁸³³ wszytkich *in genere* – взагалі усіх.

⁸³⁴ *omni modo* – всіма способами.

⁸³⁵ Цей коментар до документа (без закінчення речення) написано рукою Мартіна Голінського.

№ 35

1663 р., Львів. – Загальна сума податків, зібраних поборцями у різних воєводствах Речі Посполитої і привезених до монетного двору на Львівську комісію з метою перечеканки для нової монети

Svmmariusz odebranych piniędzy publicznych z woiewodztw y ziem od roznych ich mm. panow poborcow na com[m]issiey lwowskiey anni 1663 do menice lwowskiey na przebicie nowey monety		
Woiewodztwa y ziemie		Talerami bankow[emi]
Z woiewodztw wielkopolsk[ich]	Od i. m. p. Twardowskiego zł[otych]	6000
Z sendomirsk[iego]	Od i. m. p. Kwiatkowskiego zł[otych]	0
	Od i. m. p. Romera zł[otych]	0
	Od i. m. p. Zawadzkiego zł[otych]	0
Z radomskiey	Od i. m. p. Pęczelskiego zł[otych]	0
	Od i. m. p. Mikułowskiego zł[otych]	0
	Od i. m. p. Zaborskiego zł[otych]	0
	Od i. m. p. Brzezinskiego zł[otych]	0
Z brzezkiego	Od i. m. p. Głębockiego zł[otych]	0
Z dobrzynskiey	Od i. m. p. Kędzierzynskiego zł[otych]	0

Krzyzowemi	Ortami p[oszy] n° 18	Szostakami	Potroy-nemi	Pułorakami	Dunską monetą	<i>Summa generalis</i> ⁸³⁶
15000	68700	107300	3000	46000	0	246000
0	0	19000	0	1000	0	20000
0	4500	9500	0	6000	0	20000
0	3700	1800	0	6500	0	12000
0	1000	0	0	2000	0	3000
0	2000	7800	0	200	0	10000
0	0	5600	0	1400	0	7000
726	2695	15179	0	5400	0	24000
0	3000	1000	0	0	0	4000
0	1041	2849 ⁸³⁷	0	130	0	4000

⁸³⁶ *summa generalis* – загальна сума.

⁸³⁷ Так у рукописі; повинно бути 2829 злотих (з розрахунку на загальну суму шостаків із правильно вказаної суми 215894 злотих). Те, що помилка у цій колонці таблиці стосується саме Добжинської землі, видно з додавання ортів, шостаків і півтораків, тобто 1041+2849+130 злотих, що у загальній сумі складає помилкових 4020 злотих замість правильно написаних 4000 злотих.

Z przemyskiej	Od i. m. p. Szeptyckiego zł[otych]	0
Z wołyńskiego	Od i. m. p. Hulewicza zł[otych]	0
	Od i. m. p. Orańskiego zł[otych]	0
Z lubelskiego	Od i. m. p. Borowskiego zł[otych]	0
Z sanockiej	Od i. m. p. Leszczyńskiego zł[otych]	0
Z drohickiej	Od i. m. p. Kuczynskiego zł[otych]	0
Z mielnickiej	Od i. m. p. Wyrzykowskiego zł[otych]	0
Z województw pruskich	... zł[otych]	0
<i>In summa</i> ⁸³⁸ zł[otych]		6000
<i>Lucrum</i> ⁸³⁹		7135/15
<i>Summa utriusque facit</i> ⁸⁴⁰ 800211/0/4 ^{1/} ~ ⁸⁴¹		

Zisk na piniądзах taky: za dobre dano ortow złotowyh⁸⁴².

Опубліковано: Шлапінський Володимир. Про монетний двір у Львові 1656–1663 рр. і не тільки: Історико-нумізматично-економічний нарис. – Львів, 2024. – С. 187 (переклад українською; без прізвищ у першій колонці). || (арк. 1451)

⁸³⁸ *in summa* – сумарно.

⁸³⁹ *lucrum* – прибуток.

⁸⁴⁰ *summa utriusque facit* – сума обох складає.

⁸⁴¹ Тобто, згідно з Володимиром Шлапінським, 4½ динарія. Загальну суму з цієї таблиці (без динаріїв) див.: *Rybalski Roman*. Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III. – Warszawa, 1939. – S. 527. Див. також про обрахунки у злотих, грошах і динаріях: Там само. – S. 296–297, *passim*.

⁸⁴² Цей іронічний коментар дописаний рукою Голінського. Терміном “orty złotowe” називали тимфи (т. зв. “złotówki Tymfa”) з низькопробного срібла, див.: *Wojtulewicz Henryk*. Pieniądz polski za Jana Kazimierza. – Warszawa, 1971. – S. 15; *Dziewanowski-Stefańczyk Bartosz*. Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej: Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668. – Warszawa, 2020. – S. 115 (прим. 160). (Наступний арк. 1450 порожній).

0	0	0	0	3000	0	3000
0	300	3600	0	6500	0	10400
0	1300	1414	0	1456	0	4170
0	2100	400	0	500	0	3000
0	1500	300	0	1200	0	3000
300	1500	3000	0	1200	0	6000
0	0	2000	0	0	0	2000
0	15000	35172	0	20000	2000	72172
16026	108336	215894	3000	102486	2000	45372
17400/27/4 ¹ /~	91454	143214/29	1990/10	83946/9	1327	346469/0 ¹ /~

№ 36

*1663 р., 20-ті числа березня. – Новини про виплату боргів
конфедератам коронної армії, роботу Львівської комісії
та інші відомості*

20 marty prziset vniuersal do zamku krakowskiego, aby go wsędy publikowano y na bromah przybito, zeby pp. zolnierze po zapłacie przy[i]jezdaly do Lwowa y odbierali piniądze podług postanowienia piersego Wolborzu po osm milyanow tak pulkowniczy, rohmistrze, horagwie, towarzistwo y kto ma zasługi swe a iest w służbie albo bel y w registrze iest wpisany, we stereh niedzieliah, y kto sie w zasługah⁸⁴³ pocuwa. Zebi do tego insego nie przislo (publikowano ten vniwersal w Krakowie), i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki] y i. m. p. [Jan] Wieliopolski, castelon woyniczky, ziehaly do Krakowa na mieskanie, ktorym p. zolnierze bronieli wozyc liegomy do zywnoschy, drew y potrzeb insih, dlatego ze yh nie hcą puscac, p. zolnierzow, do Krakowa y do Kazimierza, rozumiejąc na ih moszcz, zebi to oni zakazaly.

Do tego na Wielką Noc [25 martii] spowiedzy sluhac nikędy nie hciano pp. zolnierzow zwiąskowych, dlatego ze dobra koscielne y duhowne odbieraly y kroliewskie.

We Lwowie pp. deputaczy zwiąskowy pozegnaly krolya i. m. [Jana Kazimierza] y wyiehali ze Lwowa, alye stanely na przedmiesciu, a p. Labentę [Stefana Łabętę], ktorego bely osądzily we Lwowie rostrzelac, ze bel u krolia i. m. iako wierni poddany, krol i. m. kazal go im odiać y wypuscic ze Lwowa wolną drogą. Gdzie rozumiał, poiehal, bezpiecznie przeiehal.

Do krolia i. m. 2000 liudzi z tego zwiąsku Tatarow y Wołohow oderwaly sie, y pu[ł]k trzeciы kamieniecky, y przisly do krolia i. m., cołēm uderziwsy⁸⁴⁴. Przy[i]jely zapłatę swoje y kroiowy i. m. wiecznie sluzyc obiecaly.

№ 37

*1 березня 1663 р., Львів. – Новини про запровадження нової монети
у Речі Посполитій, послів від литовських воєводств і повітів
до Яна Казимира, велике московське посольство
Афанасія Ордина-Нащокина, повстання у Москві,
відправлення від короля українського посла Григорія Гуляницького
та інші відомості*

Ze Lwowa die 1 marty 1663⁸⁴⁵ koło menice y nowih piniedzy byscia, seliágow y ortow.

⁸⁴³ У рукописі “w sasługah”; перед тим викреслено нерозб. слово.

⁸⁴⁴ Надпис на маргінесі: “3 pułku”.

⁸⁴⁵ У рукописі помилк “1662”; пізніше останню цифру було виправлено.

Po zawartym z p. [Tytusem Liwiuszem] Boratynim contractu na seliągy, ozwał sie Andrzej⁸⁴⁶ Tympf, Holstetneczyk ze Gdonska, który ofiaruie byc srebną monetę *in casto* seliągow⁸⁴⁷, ma bydz proby osmey, wielkosczy, iako slusny ort⁸⁴⁸. Z grzywni srebra wirabiac ma 60 złotych, w ktorych zł[otych] 27 kładzie za srebro sobie, ktore on ma prouidowac zł[otych] 27 pozytku na Rze[cz]pospolitą*, zł[otych] 6 telko na unkosty y swoy pro[f]it. Iak te serony włoskie ma bydz ta moneta, bo kazda stuka po złotemu. W roku iednim podeimuie sie pul pieta millyona wybycz y fantow cos ma wistawyc za niego pąn Ledel, kupiec gdansky, y na woysko. Wiec y to obieczie, ze gdanskanie tę monetę brac, iako w Polsce idzie, będą u siebie. Zgoła nie wiedząc pp. commissarze, kogo sie trzymac, bo naszy na owę strone są straty y pozytki na pozor *intrinsece bonitatis*⁸⁴⁹ nie będzie: we złotych stu telko 42 złotych srebra, a w seliagah telko za złotych 15 miedzy we stu złotych. Z drugiey strony, wiedzią to, ze on talery muszy przerabiac y z iednego liedwie nie trzy. Za trzi mies[ia]ce comissya tak || (арк. 1452) p. Boratinego, który seliagy bycz ma, iako y p. Tympfa, który orty na kstalt rzimskych testanow srebrne hce bycz, pokazuiąc większy pożytek Rzeczypos[politey] y łącznieyse *commercium**⁸⁵⁰ przez swoją monetę *cum exteris*⁸⁵¹. *Interim* delibeuie commissia, aby *melius et utilius eligat*⁸⁵².

Ziezdaią sie tu z wojewodztw y powiatow W[ielkiego] Xsie[stwa] Litew[skiego] posłowie, ktorzy s koła olyczkiego to mayą *in commissis*⁸⁵³, aby uprasaly krolia i. m. [Jana Kazimierza] o naznacenie conuocatyey, na ktorey bi mogly podatky stanowycz na zapłacenie ctereh milyanow, woysku przyobieczanych.

Nascekyn [Afanasij Ordin-Naszczołkin], poseł wielky moskiewsky, wzyał rescript przez gonca swego od krolia i. m., aby do Lwowa przyiehał, z ktorim tractowac będą tym pilniey, iesliby sie, strzez Boze, tractat Wolborzu nie nadał⁸⁵⁴. Goniecz moskiewsky za Nascekinem, posłem wielkim od cara [Aleksiego Michajłowicza], swiezo wyprawiony, yuz minal Wylno. Tak rozumieią wsiscy, ze suplementem informatyie do tractowania pokoju naliezy posłany iest.

⁸⁴⁶ Слово дописане над рядком.

⁸⁴⁷ ofiaruie byc srebną monetę *in casto* seliągow – обіцяє бити срібну монету в чистих шелягах.

⁸⁴⁸ Надпис на марґінесі: “Menica na piniadze byc iakie”. Див. про цю пробу срібла: *Wojtulewicz Henryk*. Pieniądz polski za Jana Kazimierza. – Warszawa, 1971. – S. 15.

⁸⁴⁹ *intrinsecae bonitatis* – внутрішньої якості.

⁸⁵⁰ *commercium* – торгівлю.

⁸⁵¹ *cum exteris* – з чужинцями.

⁸⁵² *interim* delibeuie commissia, aby *melius et utilius eligat* – тим часом комісія зважає, щоб обрати краще і вигідніше.

⁸⁵³ mayą *in commissis* – мають доручення.

⁸⁵⁴ Надпис на марґінесі: “Poseł moskiewsky”.

[Hryhoriij] Hulanicky wzial od krolia i^o msczy odprawę *die 28 february*, a poniewaz *uel maxime in commissis* miał⁸⁵⁵ recuperowac cerkwy ruskich, od vnitow odebranych, restitutia ich do uspokojenia wnetrznego odłożona iest.

Pp. zwiąskowy posłaly na kstalt manifestatyei list do Tribunalu Piotrkowskiego, kładąc wine na commissiä, ze dotychczas⁸⁵⁶ nalieżący nie otrzymali satisfactyei. Tribunal poslal po pismu pp. commissarzom, ktorzy informatyą Tribunal, a potim y woiewodztwa⁸⁵⁷ w tey materiey. Iezeliby iednak do iakych przysc mialo diferency, to Tribunal mediacyą swoje zehce complanowac.

Kroliestwo ih mo[sc] [Jan Kazimierz i Ludwika Maria] wcora do Iaworowa poiehaly stąd, gdzie kielka dni zabawyc sie maią.

Przislä nowina, ze znowu wielka rebelia w Moskwie przeciwko carowy wsceła sie, ktory widząc sie bydz *in periculo, propter maiorem securitatem ad portum s[ancti] Arhangeli* z stolice nad morze Biale odiahal⁸⁵⁸. Zgodlywie pisą wsiscy y to powiedaią, ze ociec zoni cara [Ilja Miłosławski] autorem iest y on fumentuie te wsistkie bunt. Posiła tedi snadz, iako udaia, do krolia i. m., prosąc nie tak o pokoy, bo fortecze hcze oddacz, iako o *vnionem armorum*⁸⁵⁹ naprzeciwko rebellyzantom, pokazuiąc to, ze y Polska nie beła by *secura*⁸⁶⁰, gdybi ten płom[i]en nie był ugasony w czasz.

№ 38

10 березня 1663 р., Львів. – Новина про універсал Львівської комісії
для виплати заборгованості конфедератам стосовно
їхнього примирення з Річчю Посполитою

10 marty vniwersal comisarzsky wised do p. zwiąskowych ze Lwowa, oswiadcaiać swoje niewinnosc y woyskowy upor y zaciągaiąc po zapłatę; cas do drugi niedzielie po Wielky Noczy naznacon.

⁸⁵⁵ *vel maxime in commissis* miał – мабуть, мав насамперед доручення.

⁸⁵⁶ У рукописі помилк. “ze do nich czas, czas”.

⁸⁵⁷ У рукописі “woiewodztwa”.

⁸⁵⁸ widząc się bydz *in periculo, propter maiorem securitatem ad portum sancti Arhangeli* z stolicy nad morze Biale odiachał – розуміючи, що йому загрожує небезпека, для більшої певності від’їхав зі столиці на Біле море до порту св. Архангела. Надпис на маргінесі: “Rebelia w Moskwie”.

⁸⁵⁹ *unionem armorum* – військовий союз.

⁸⁶⁰ nie beła by *secura* – не була б у безпеці.

№ 39

12–16 березня 1663 р. – Новини про вимоги вольборського кола конфедератів коронної армії до Львівської комісії для виплати заборгованості військові, від'їзд їхніх послів зі Львова, видання маніфесту комісії й універсалів Яна Казимира, прибуття великого московського посла Афанасія Ордина-Нащокина та інші відомості

*Ze Lwowa 15 marty an[n]o Domini 1663*⁸⁶¹

Koła wolborzskiego pp. zwiąskowih zolnierzow tractat bardzo tu zalterował wszistkych, ze commissarzow krolia i. m. [Jana Kazimierza] y Rzeczypospolitey nie przy[i]ąwsy, woysko nie telko hleby nowe postanowilo, ale sequestra na dobra kroliewskie, duhowne, stołowe panskie concludowało, co więksego, *post 13 aprilis* chcąc wziac przed sie *accedit directe*⁸⁶² *unionem animorum armorumque* z woyskiem W. X. Litew[skiego] vtwierdzayacz⁸⁶³. Nowy zacyąg piehoty uhwalyley, a tym ludziom, co z kro[liem] i. m. trzymaia, odrobiny hleba || (**арк. 1453**) nie pozwolieli. Wyhodzą tedi stąd vniwersaly do woiewodz[tw] od ie° kro[liewskiey] mosczy, ktoremy vczyniwsy narratyą tego wszistkiego, co sie dla woyska działo, uzywaią woyska, azeby kto hce, do zasług odbieranya przyjezdał do Lwowa, naznaciwszy im niedziel ctery casu do resipiscentiey manifestatyą; takze commissya pise, z ktorey *patebunt*⁸⁶⁴ pracą, koszty y starania pp. commissarzow dla uspokoięcia woyska.

Pp. deputaczy zwiąskowego woyska, maiac ordinans od woyska odiahac ze Lwowa, zeganli kro[li]a i. m. przez pana presidenta [Janusza Bieykowskiego] *die 12 presen[tis]*. Odpowiedział im i. m. x. kanclerz [Mikołaj Prażmowski] tak dobrze, ze z nih samych do płacu pobudzył.

A p. Łabęty [Stefana Łabęty] wipuszenie (kteri dlatego w okowah siedział u p. presidenta, ze byl u krolia i. m. y przy cnocie panu y oycziznie stawac declarował sie) instancye bely wniesione do pp. woyskowych bez liczby, na koniec, kiedy przy ostatn[i]ey audientiey darowac go panu, lubo niewinnego, nie hciely pp. deputaczy, krol i. m. kazal go *presidiariis*⁸⁶⁵ miasta odebrac zpod warty p. presidenta podtencas, kiedy ony przy pozegnaniu deregowali tego panu, aby go wipuscaly. Gdy go odebrano, iednego cily dwoch z piehoty

⁸⁶¹ Надпис на маргінесі: “16 marty [wy]sla* durko[wa]na* mani[fes]tacya* pp. [com]misarzy* krolia [i. m.]* ze Lwowa, [p]p.* zwiąsko[w]e*”. Див. вище док. 31.

⁸⁶² У рукописі помилк. “diregoze”, неіснуюче латинське слово; слово “directe” – це ймовірно відчитання у теперішній редакції.

⁸⁶³ *accedit directe unionem animorum armorumque* z woyskiem W. X. Litewskiego vtwierdzayacz – прямо звертається, укладаючи військовий союз з військом Великого князівства Литовського.

⁸⁶⁴ *patebunt* – буде видно.

⁸⁶⁵ *praesidiariis* – вартовим.

kroliewsky postrzelano, zwiąskowych kielka wzyęto za wartę, bo nie kazono s panský strany nie telko zaby[i]ac, any nikogo bycz. Vslysawsy strzelanie, mogli p. president wolnego odebrać v krolia i. m., na co ozwało sie towarzystwo, ze iuz go wzyęto. Y tak, pocałowawszy rękę panską, *16 marty* odiehać maia.

16 [marty] wisła tes manifestatia pp.⁸⁶⁶ commissarzow ze Lwowa, ukazując niewinnosc swoje a zly upor pp. zolnierzow zwiąskowih⁸⁶⁷.

Nascekin [Afanasij Ordin-NaszczoKin] *14 presentis* stanal we Lwowie, posel moskiew[sky], u ktorego p. president hczyal som bydz albo dwoch towarzystwa wiprawic, opowiedaiac, ze na radę woyskową iada, hcą prętko z woyskiem, hcą tu po płacą powroczyć, a potym tam ysc, gdzie krol i. m. im kaze. Nie wiem, iesli na to krol i. m. y commissia im pozwoły.

P. zwiąskowemu iednemu niebespiecnie kulą, drugiemu, kroliewskiemu, dostalo sie po skorze przy odbieraniu p. Labęty.

Uniwersaty k. i. m. iuz effect vczyniely, bo tatarskyh horagwy 20 y kilka przez deputatow swoyh przisięgło k. i. m. y Rzeczypo[spolitey], manifestatyą w grodzie *14 marty* vczyniwszy, dlacego to czynia, ktorim *15 marty* piniądze liczyc kazono po zlotih 26/15 na cwierc iedne. Wielie insy do tego sie nakłania, o czym potym 600000 przez assignatyą dano do woiewodztw.

№ 40

21 березня 1663 р., Львів. – Новини про московського гінця до Яна Казимира з приводу обміну полоненими, повстання калмиків у Московській державі, військові дії у Білій Русі, від'їзд послів конфедератів зі Львова, перемовини великого московського посла Афанасія Ордина-Нащокина з сенаторами та інші відомості

Ze Lwowa die 21 marty 1663

Z Xziest[w]a Litewskiego te są wiadomosczy, yz od cara moskiewskiego [Aleksę Michajłowicza] ydzie goniec do krolia i. m. [Jana Kazimierza] y iuz pominal Puzaną *expostulando* o generalną commutatią wiezniow⁸⁶⁸, ktorych car calie declarował uwolnic, belie y moskiewsczy *generaliter*⁸⁶⁹ cale s Polsky wipusceny bely. Są przidani dway sposrotka więzniow znaczny, mianowicie pąn [Józef] Chrapowicky⁸⁷⁰, rodzony p. podkomorzego smolenskigo [Jana

⁸⁶⁶ Далі закреслено “звіа́ск[owych]”.

⁸⁶⁷ Цей абзац дописано Ґолінським як доповнення до львівських новин від 15 березня. Див. вище прим. 861.

⁸⁶⁸ *expostulando* o generalną commutatią wiezniow – вимагаючи загального обміну в'язнів.

⁸⁶⁹ *generaliter* – взагалі.

⁸⁷⁰ У рукописі “Chraphowicky”.

Antoniego Chrapowickiego], y p. Paskowsky [Paszkowski]⁸⁷¹. Obay obywatelie Bialej Rusy.

Wielka iest w Moskwie myesanina. Kolmuccy Tatarowie rebellyą podniesly y hcą sie wibicz z posłusenstwa, dlacego car *presidia*⁸⁷² z Połocka y Smolenska poumnieysac kazał y cesc tamtyh liudzy do Moskwy poslac kazał. P. Cerniewsky [Stefan Czarniawsky], pulkownik voluntariusow na Bialej Rusy, wzywał Vswiat w Moskwie sturmem, woiewodę y kylkadziesiat Moskwy poimal, armatę sprowadzył, a potym y głębiey w Moskwie zasedszy, koło Wielkych Łuk wipalił y samym Łu- || (**apк. 1454**) kom dostało sie, koło cego *expostulando*⁸⁷³ comissarze moskiewsczy do nasih pp. comissarzow do Wylna.

Czudzoziemskie woysko w Litwie od polskiego meni sie byd[z] ukrziwdzone y mało co miedzy niemy nie wibuhnye. Chorągwie tatarskie, woloskie y polskie kielkadwadziescie⁸⁷⁴ lycz piniadze.

Krol i. m. z posłusnih⁸⁷⁵ liudzy na obronę Rzeczypospoli[tey], strzez Boze, yezeliby pp. zwiąskowy *continuate*⁸⁷⁶ swoje zacetą hciely zawzyetosc, aby o nih dobrze tuseny, ze sie do pana y oyczyzny nawroca, lubo to *inter alia hostilitatem sapit*⁸⁷⁷, ze po kolie wolborskim woysko W. X. Lite[wskiego] wezwaly, ktorego horągwie iuz w Podliasu⁸⁷⁸ whodzą, alie y na to Pаn Bog *remedium*⁸⁷⁹ obmisly bez postronney pomoci.

P. president [Janusz Bieykowski] z pp. deputa[ty] wiiehal ze Lwowa *die 19 marty*, aboscy ich moscz rectificuie woisko, bo dobrim sumnieniem prziznac muszą, ze commissia czini, co tylko stac sie przyrodzonim sposobem moze, o cym serzey manifestatya drukowana opiewa.

P. lubelsky [Jerzy Stanisław Słupecki] na puhlinę umar, kastelania do starosti łukowskiego [Stanisława Widlicy Domaszewskiego] *inclinat*⁸⁸⁰.

⁸⁷¹ Див.: Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2003. – T. IV: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk. – S. 141. Про їхнє звільнення з полону див.: Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 387–388.

⁸⁷² *praesidia* – залоги.

⁸⁷³ *expostulando* – вимагали пояснень, звернулися з претензією.

⁸⁷⁴ У рукописі “kielkadwasciescie”.

⁸⁷⁵ У рукописі “pesłosnih”.

⁸⁷⁶ *continuate* – продовжувати.

⁸⁷⁷ *inter alia hostilitatem sapit* – серед іншого показує ворожість.

⁸⁷⁸ Слово правлене.

⁸⁷⁹ *remedium* – лік, засіб.

⁸⁸⁰ *inclinat* – переходить. Див.: Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku: Spisy / Opr. Witold Kłaczewski, Waław Urban; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1991. – S. 25.

Vmarł także p. Remiğan Zaleysky [Remigian Zaleski] у p. podczasi poznansky⁸⁸¹.

Nascekyn [Afanasij Ordin-Naszczołkin], poseł moskiewsky, conferencyą miał z pp. senatorami 19 marty. Ztad *patet*⁸⁸², ze plienipotentiey doskonały nie ma, na samim funduie sie credensie carskym legacie swoje.

№ 41

*16 березня 1663 р. – Новини про видання маніфесту
Львівської комісії для виплати заборгованості військовій
проти конфедератів коронної армії
та скликання 16 квітня їхнього кола у Вольборі*

16 marty wisła manifestatya durkowana, do woiewodz[tw] wsedy rozesłana, dwa arkuse⁸⁸³, od pp. comissarzow ze Lwowa krolia i. m. [Jana Kazimierza] przeciwko pp. żołnierzom związkowym, ze złym uporem swoim nie hcą o dbierac zapłaty porahowaney liquidowaney na osm mylianow podług tractatu wolborzskiego [die 12 10bris 1662], postanowionego z i. m. x. biskupem kuiawskym [Kazimierzem Florianem Czartoryskim] у p. starostą lielowskym [Krzysztofem Michałem Rupniowskim]⁸⁸⁴.

Kolo swoje znowu p. zolnieze mają miecz, znowu ostatnie, *pro die 16 aprilis*, a ma bycz u nyh⁸⁸⁵.

№ 42

*23 березня 1663 р. – Новина про відправлення з Казимира
оплати із зібраних міських податків для виплати конфедератам
з полку Станіслава Йордана*

23 aprilis⁸⁸⁶ Wielky Piątek odwiezły nasy pp., p. Susicky [Andrzej Suszycki], pisarz mieysky, у p. [Hieronim] Rubinkowsky, i. m. p. Stanisławowy Iordonowy, pulkownikowy, *ad rationem*⁸⁸⁷ puł hlieba złotych 1000. Nie dał уm

⁸⁸¹ Тут у рукописі якась помилка, бо цим познанським підчашієм і був Ремигіан Залеський. Див.: Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 127 (згідно з даними упорядників, помер 27 березня 1663 р.).

⁸⁸² *patet* – видно.

⁸⁸³ Див. вище док. 31.

⁸⁸⁴ Див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 376, с. 353.

⁸⁸⁵ Надпис на маргінесі: “16 aprilis”. Можливо, це речення у рукописі не завершене.

⁸⁸⁶ Так помилк. у рукописі; у дійсності велика п’ятниця у 1663 р. припадала на 23 березня.

⁸⁸⁷ *ad rationem* – у рахунок.

kwytu na to, a 2500 p. Rackowsky[emu]⁸⁸⁸, porucnikowy p. starost[y] lomzinskiego [Jana Dobrogosta Krasieńskiego]⁸⁸⁹, iako distributorowy tego pułku, oddac kazono po Wielky Noczy we dwie niedziely.

№ 43

6–11 квітня 1663 р. – Новина про позов казимирського
міщанина-вихреста Єроніма Рубинковського
проти міста з приводу відмови обрання його до міських урядів
та розгляд цієї справи у краківському замку

6 aprilis pozew dal p. Hieronim Rubinkowsky ali[a]s ktori, wisedszy od zydowskiego rodu y wiary, okrcziel sie na katolicką wiarę, do pp. comissarzow, i. m. p. [Hieronima] Wierzbowskiego, wojewodę sieradzkiego, wielkiego rzance krako[wskiego], y i. m. x. Tomasa Oborzskiego⁸⁹⁰, suffrogana krakow[skiego], y i. m. p. [Jana] Tomisławskiego, podstarosciego krakowskiego, comissarzow trzy od krolia i. m. [Jana Kazimierza] naznacionich y zesłanih do zomku krakowskiego na dzien poniedzialkowy *die 9 aprilis 1663* do sądu o to, ze go pp. raice kazimierzsczi nie hcą przypusciez do urzędu tak 12 mezw w Kazimierzu, iako do vrzędu przisiejnicka, a p[otem]⁸⁹¹ y do radzieczstwa. A to s tey przicini, ze iest przywiliey od krolia [Zygmunta II] Augu- || (**арк. 1455**) sta [*die 14 marty 1567*]⁸⁹², abi zaden nie bel na uzedzie Zyd krczony obrany w Kazimierzu (muszy bicz, ze to ten przywiliey nie darmo wyprawily przodkowie, musiała sie ukazac bela zdrada iakas). Pozwal pierwey p. Rubinkowsky pp. radziec do dworu. I. m. x. Prazmowsky [Mikołaj Prazmowski], canclerz,

⁸⁸⁸ Слово дописане під закресленим “Carneckiego”. Можл., Jerzy Rączkowski: *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 277.

⁸⁸⁹ *Przyboś Adam*. Krasieński Jan Dobrogost (Bonawentura) na Krasnem h. Ślepowron (zm. 1717) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – T. XV. – S. 180. Див., напр.: *Choińska-Mika Jolanta*. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – S. 175.

⁸⁹⁰ Так у рукописі, повинно бути “Миколая Оборського”. Краківський суфраган Томаш Оборський († 1645) був його дядьком. Про цю справу Рубинковського див.: *Kaźmierczyk Adam*. The Rubinkowski Family, Converts in Kazimierz // *Polin: Studies in Polish Jewry*. – Oxford, 2010. – Vol. 22: Social and Cultural Boundaries in Pre-Modern Poland. – P. 199–200.

⁸⁹¹ Слово відтворене за змістом, у рукописі втрачено частину останнього рядка аркуша.

⁸⁹² *Kaźmierczyk Adam*. The Rubinkowski Family, Converts in Kazimierz // *Polin: Studies in Polish Jewry*. – Oxford, 2010. – Vol. 22: Social and Cultural Boundaries in Pre-Modern Poland. – P. 203. Див. також у виданій IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023) док. 318, с. 300.

odesłał tę sprawę na relatyve do krolia i. m. Ze sie tam długo wliokła u dworu, nie mog sie docekac, a wakancie urzedow trafialy sie: mężow 12 na miesca nieboscyka p. Stanisława Groskowica [Groszkowicza], rzeznika, co bel mężem, y na radziecztwo po p. Pawlie Przytułowiczu, raicy kazimierz[skiemu]. To⁸⁹³ stało odłogiem, nie obierano kielka casu na ty urzedy nikogo.

Pp. comissarze osadziely te sprawe *die 11 aprilis* na zomku krakowskym, ze go kazono przyiacz do vrzędow tak do 12 mężow, potym do ławicey y na urząd radziecky. Apoliowalo miasto do krolia i. m. y dopuscely od tego dekretu. Stawal w tey sprawie p. Woyceh Zawada, burmistrz natęncas kazimierzsky, p. Wawrziniac Mrockowyc, p. [Maciej Kazimierz] Treter, raice, p. Marcin Misiecky, starsi ławnik, p. Iacub Łas, ławnik, p. Andrzej Susycky, pisarz y sendik kazimierzsky, ze 12 mężow – p. Ion Zakrzewsky y Marcin Zawacky. W sesc niedziel apellatya za dworem, a od miasta stawal iurista p. Rogowsky y p. Gornicky, y p. Misiecky pomagал, a od Rubinkowskiego p. Piehowycz, p. Gąsiorowsky, groczci iuristowie.

№ 44

*28 березня 1663 р., Львів. – Новини про одруження гетьмана
Павла Тетері з донькою Богдана Хмельницького Оленою,
небезпеку у Речі Посполитій від Османської імперії,
перемовини з великим московським послом
Афанасієм Ординим-Нащокиним та інші відомості*

*Ze Lwowa die 28 marty 1663*⁸⁹⁴

Pan [Paweł] Tetera, hetmon kozakow zaporowskych, widząc, zeby niewielie miał creditu u kozakow, kiedi bi sie nie między niemy postanowił zenic, lubo tak dawnego casu zmowił bel pannę Wasciuską y zostawsy hetmanem, miał wolią sprowadzyc sie na Ukrainę. Jednak dlia utwierdzenia rzeczy swoych, poiął w męsopusty swoje ruskie siostrę [Jurija] Hmielnickiego a Danyelia Wychowskiego pozostałą wdowę [Olenę]⁸⁹⁵, przez co kozactwo vgruntował sobie, y na myłan, y dali, tak twierdzą wiary godnih liudzy, wzyał z nią w pieniądzach y dostatkah inih wielie etc. Prosy p. Tetera o posilky koronnego woyska na Moskwę, ordę tatarz[s]ką chcial by do Krimu religowac.

Z Wołoh przihodzą przestrogy od piersyh pp. woloskych do i. m. p. woiewody [krakowskiego] y hetmana koronnego [Stanisława Potockiego], yz potęga tureczka gotuie sie nie tak do Węgier, iako do Polsky na woynę z potęgą.

⁸⁹³ Далі ще раз повторено “to”.

⁸⁹⁴ Надпис на маргінесі: “28 marty”.

⁸⁹⁵ *Дашкевич Ярослав*. Клан Хмельницького – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. II. – С. 84–85.

Do p[i]ersyh horagwy tatarzskych wraca sie do poslusenstwa y pulk i. m. p. [Mikołaja] Skrze[tu]skiego*⁸⁹⁶ tatarzsky, od ktorego iuz to kielka [deputatow przyiehalo do] [...] ⁸⁹⁷ || (**арк. 1456**) piniedzy. Wiec, ze sie tey ych sprzeciwiial intencyey pulkownyk, zrucieli go z urzędu Tatarowie.

Z Nascekinem [Afanasijem Ordinym-Naszczokinym], poslem wielkym moskiewskym, y iego collegą nasy pp. senatorowie mieli rozgwar po dwa razy, na ktorim sporka wielka biła o tytuły, ktorych kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] nie dołożono w hramocie. Druga, ze plienipotentiey doskonaley nie było, na samym telko sadzili sie credensie, w ktorim nicz nie zwiankuie o tym, ze to wsistko będzie od cara [Aleksego Michajłowicza] dotrzymano y utwierdzono będzie, cokolwiek tu oni postanowya, a nasy zas naybardzy tego punctu affectowaly. *Tandem post multos controuersias*⁸⁹⁸ na tym stanęło, ze assecuratyją na pismie daly od siebie, ze to będzie *firmum et ratum*⁸⁹⁹ u cara i. m., iako tu będzie conclusia z nymy. 28 marty ma podac propositiā *et conditiones*⁹⁰⁰ tractatu swego. O co gdy ym przedtim mowiono, wziely sobie na kielka dny na deliberatią; snac na goncza, z Moskwy ydacego, czekaly, ktorego zatrzymano tymcasem w Zolkwy.

№ 45

2 квітня 1663 р., Львів. – Новини про повернення частини коронного та литовського війська до вірності Янові Казимиру і перехід регіменту коронного підканцлера Яна Лещинського до табору конфедератів

Ze Lwowa die 2 aprilis 1663

Dziesiec horagwy p. [Mikołaja] Skrzetuskiego, maiąc powracac do krolia i. m. [Jana Kazimierza], prosiely, zeby zony swoje od Chelma wiwiescz mogly bezpiecznie od wszelakiego impedimentu przed zwiąskowemy, gwoly cemu p. starostę lubelskiego [Aleksandra Ludwika Niezabitowskiego]⁹⁰¹ ordinowono

⁸⁹⁶ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 219, 237, 279.

⁸⁹⁷ Останні декілька слів рядка у рукописі втрачено. Частину з них відновлено за фотокопією з Інституту історії України НАН України, яка виготовлялася у Польщі у 1949 р.

⁸⁹⁸ *tandem post multos controuersias* – врешті після багатьох суперечок.

⁸⁹⁹ *firmum et ratum* – твердим і непорушним.

⁹⁰⁰ *et condiciones* – і умови.

⁹⁰¹ Див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 283, с. 257, а також: Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku: Spisy / Opr. Witold Kłaczewski, Wacław Urban; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1991. – S. 52.

w kielka regimentah piesyh, draganskyh y iazdy, azeby pod tą obroną wsisci⁹⁰² *secure* do krolia i. m. *transire* mogly⁹⁰³.

Przed kielką dny wiadomosc przisła, iz regiment i. m. p. podkanclerzego koronnego [Jana Leszczyńskiego] czy przez zdradę officierow, cyly tez *circumuentus*⁹⁰⁴ do zwiąskowych posedł⁹⁰⁵. Na to mieysce kazdy regiment auctią ma miecz po kielkadziesiąt ludzi. Azeby ta *defectio*⁹⁰⁶ vmnieysenie computu ludzi nie przynosiła, officierow regimentu tego przipozwac maia do sądu woyskowego – iesly nie staną, selmowac wsistkyh będą (to iest czci odsadzić), azeby między pocziwemy mieysca nie mieli.

2 *aprilis* p. [Felicjan Kazimierz] Bogusławsky⁹⁰⁷, rochmistrz piesy i. m. p. wojewody wilenskiego [Pawła Sapiehi]⁹⁰⁸, stanal we Lwowie, przyprowadzysy piehoty 150 wiborney do boku krolia i. m. y więcey obiecuiąc, byle ych acceptowacz hcial krol i. m. || (арк. 1457)

№ 46

1663 р., 10-ті числа квітня. – Новини про розквартирування
військ конфедератів у Казимирі й Кракові та збір податків
на їхнє утримання

Przyiehal i. m. p. Rackowsky⁹⁰⁹, porucnyk y distributor na puł hlieba na pułk i. m. p. [Sta]nisława* Iordona, y chcial do Kazimierza wiehac, alie go nie hcielismy pusczyć, war[tę]* [wprowa]dziysy* piehoty swey y miescān, y stahiety przed bramą zbudowalismy z bramą [...] ⁹¹⁰ dobrim u Krakowsky bramy, y Wielicka sie opatrzelā dobrze y walow poprawie[ly]*, a zamknely bramę tez Wielickā y Skawynskā, ieno otwarta belā Krakowska, y to nie zawse. Alie zwiaskowych zolnierzow zadnego pusczyć nie hcielismy do m[iasta]*.

⁹⁰² У рукописі помилк. “wscisci”.

⁹⁰³ *secure* do krolia i. m. *transire* mogly – безпечно могли перейти до його милості короля.

⁹⁰⁴ *circumventus* – оточений.

⁹⁰⁵ Див., напр.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 220.

⁹⁰⁶ *defectio* – втрата.

⁹⁰⁷ Majewski Andrzej Adam. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 196–197.

⁹⁰⁸ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2004. – T. I: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk; współpr. Uładzimira Jemialianczuka, Andrzeja Macuka. – S. 195.

⁹⁰⁹ Слово дописане над закресленим “Carnecky”. Перед тим пропущено місце для імені. Можл., Jerzy Rączkowski.

⁹¹⁰ Слово пошкоджене скраю аркуша рукопису.

11 aprilis na srodę przyiehal znowu p. Rackowsky, upominaiąc sie według p[osta]nowienia*, abismy mu oddali te zł[ote] 2500, poniewaz dalismy i. m. p. Iordonowy ty[siąc]*. Pedzielismy, ze sie iesce piniądze nie wibraly, a to dlatego, zeby cas zwliok, g[dyz]* i. m. p. Ion Wielopolsky, castellan woynicky, starosta warsawsky, bedac w Krakow[ie]* starsym dozorcą obrony Krakowa, iako y Kazimierza, nie kazał im nicz da[wac]*, tym pp. zwiąskowym, takze y i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki], ani ych puszcac [do]* miasta, bo pedzieli, ze krol i. m. [Jan Kazimierz] poslal tu piehotę na obrone.

It[em] interym⁹¹¹ i. m. p.⁹¹² Celary [Jan Paweł Cellari], pułkownyk krolia i. m., przyiehał do Kra[kowa]*, oznaymuiąc, yz iego pułk ydze piehoty y ze ma commandę od krolia i. m. s[amego]* zlecona nad Krakowem, zomkiem y Kazymierzem⁹¹³, y zebismy takze nie [...]lycz⁹¹⁴ p. Rackowskiemu.

12 aprilis we cwartek przisla ta piehota y stanely w noczy w cegielnye kazymierzsky, 4 [horąg]wie* belo ych. Paliely sobie drwa mieyskie y nasze, grzeiąc sie, az rano poslaly do n[as, ze]bysmi* yh pusciely na noc na stanowisko do Kazymierza. Puscielismy na noc we cwart[ek]. Wy[sly]* z Kazimierza do Krakowa w piątek po obiedzie, alie im iesc, ani picz nie daw[alismy]* w Kazymierzu, za swoje musiely iesc y pycz, bo tak roskazal i. m. p. Celary, pulko[wnik]*, y i. m. p. maior iego naywyssy nad piehotą.

W Krakowie dono ym gospody, rospisawszy im stanowiska, y są przy[i]ęczy trzi h[orągwie]*, a cwartą w Kazymierzu została, powrociwszy nazad. V Zydow miely stac takze, [alie]* Zydzy broniely sie tym, ze u nih ciasno, nie mas kędy. Obiecaly to piniądzmy nag[roczyc]* y okupycz sie (a zwlasca tez piehota beła nie bardzo odziana y trzewyky zlie mie[li]*).

⁹¹¹ *item interim* – також тим часом.

⁹¹² Далі пропущено місце для імені.

⁹¹³ Про його призначення комендантом Кракова у цей період див.: *Bieniarzówna Janina, Małecki Jan. Dzieje Krakowa*. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – S. 397.

⁹¹⁴ Слово пошкоджене скраю аркуша рукопису.

9 квітня 1663 р., Львів. – Новини про прибуття московського гінця у справі обміну полоненими, перемовини з великим московським послом Афанасієм Ординим-Нащокиним, повернення частини коронних військ до вірності Янові Казимиру, виставу віленських єзуїтів про вбивство польного литовського гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського, прохання великопольського сеймику до короля зібрати сейм та від'їзд зі Львова великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського

Ze Lwowa 9 aprilis 1663

Goniecz moskiewsky [Piotr Dołgowo] nic nie przyniosł nowego, tylko zamianę więźniów *vrget*⁹¹⁵. Nascekyn [Afanasij Ordin-Naszcokin], posel moskiewsky, twardo⁹¹⁶ stawia: Smolensczyny y Siewiersczyny domaga sie u nas, na co, iesli nie pozwolą naszy, prosy, aby mog odiehać. Tey [gar]dosczy* przicina – miesanina nasza, nieposłuszenstwo woyska.

Pułk kamienieczky wraca sie do pana [Jana Kazimierza], przisłał, yz gotow wykonac przisiege *fide[li]tatis**⁹¹⁷ kroliowy i. m.; toz y drugie ofiaruią, a mianowicie p. Iaskolskiego [Mariusza Stanisława Jaskólskiego]. Pułk [p.]* [Mikołaja] Skrzetuskiego 10 aprilis ma stanąć pode Lwowem.

Wielie starszyni zwiąskowey, obawiając sie na przysłym kole takiego m[...]tku*⁹¹⁸, iaky bel na przesłym, do Wolborza iehac nie [...] ⁹¹⁹. || (арк. 1458).

Wilnie oycowie iezuicy representowały tragedią okrutney smierczy i. m. p. [Wincentego Korwina] Gąsewskiego *cum omnibus circumstantiis rei geste*⁹²⁰, co wielką przinosy confusią *auctoribus immanis facti*⁹²¹.

Pp. senatorowie wielkopolsczy pod pretextem seimiku electiey pisarzskiey (ktora sie rozerwała)⁹²², ziehawsy sie, napisaly list do krolia i. m., prosąc, aby seim złożył dla uspokojenia Rzeczypospolitey⁹²³. Podpisał sie i. m. x. biskup poznansky [Wojciech Tolibowski/Tholibowski], i. m. p. wojewoda poznansky [Andrzej Karol Grudziński]⁹²⁴, kalisky [Jan Piotr Opaliński]⁹²⁵, derbsky [Przeclaw

⁹¹⁵ *urget* – вимагає.

⁹¹⁶ У рукописі “trwardo”.

⁹¹⁷ *fidelitatis* – вірності.

⁹¹⁸ Слово пошкоджене скраю аркуша рукопису.

⁹¹⁹ Далі втрачено текст до кінця рядка аркуша.

⁹²⁰ *cum omnibus circumstantiis rei gestae* – з усіма обставинами події.

⁹²¹ *auctoribus immanis facti* – винуватцям страшного злочину.

⁹²² У рукописі дужка не закрита.

⁹²³ Копію цього листа від 19 березня 1663 р. з підписами див., зокр.: Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві, ркп. 237/II, арк. 113 зв.–114 (вибори земського познанського писаря).

⁹²⁴ Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 146.

⁹²⁵ Там само. – S. 82–83.

Leszczyński]⁹²⁶, kastelan poznansky [Krzysztof Grzymułtowski]⁹²⁷, santocky [Wojciech Miaskowski]⁹²⁸, i. m. p. podkanclerzy [Jan Leszczyński], starosta [w]schowsky [Andrzej Ossowski]⁹²⁹, Dale[s]zinsky [Jan Daleszyński], sędzia [poznański]⁹³⁰, Zaleysky [Zygmunt Żelęcki], podsedeck [poznański]⁹³¹. *Ex nobilitate*⁹³² nie mas podpisow, bo snac nie hciely sie w to wdawac: iakoz kto uwazy *ratione in contrariu[m]*⁹³³, latwo osadzyc moze, kto by go teraz przed uspokoieniem woyska zlozel, – bardziey by zamiesal, niz uspokoiel Rzeczpospolitą.

I. m. p. I[erzy] Lubomierzsky, marsalek wielky koronny, hetmon polni, zabawiwszy sie przez tydzien we Lwowie, odiehal ze Lwowa *die 7 aprilis* do Lancuta. Obiecuie i. m., ze wielie horagwy bedzie, ktore od zwayasku *transsibunt*⁹³⁴ do pana, widzac, ze kolowe rady *inde tenus vergunt*⁹³⁵.

№ 48

16 kwietnia 1663 r., Львів. – Новини про лист Львівської комісії для виплати заборгованості військові до кола конфедератів у Вольборі, збір коронної армії в таборі Яна Казимира та інші відомості

*Ze Lwowa 16 aprilis 1663*⁹³⁶

Na kolo wolborzskie, ze sie nie zdało posłow stąd wyprawiac dla wzgardi Rzeczypo[spolitey] w comisarzah, przedtim posłanih do Wolborza a nie przypusconyh, poniesioney, pisze lyst commissya, aby woysko, nie desperuiac o clemenciey panskiey w zaslugach swoych, deputatow tu swoych przislaly, ktorzi by braly to, co iest w gotowiznie, ostatek w asignacyah po woiewodztwah, poniewaz ani samy przicina są niezwiezienia piniedzy vniwersalamy swoiemy, ktoremi zakazaly zwozyc do Lwowa summ pozostalych, więc y stądze hlebem wibraly więcey, niz millian, ktori by mogl bydz do Lwowa wniesiony. Prosa

⁹²⁶ Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 55.

⁹²⁷ Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 118. Так у копії Оссол. 237/II, арк. 114. У Голінського помилк. “kastelan parnasky”.

⁹²⁸ Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 159.

⁹²⁹ Там само. – S. 187 (згадка про цей підпис відсутня у копії Оссол. 237/II, арк. 114).

⁹³⁰ Там само. – S. 138.

⁹³¹ Там само. – S. 133. У копії Оссол. 237/II, арк. 114: “Zelencki”.

⁹³² *ex nobilitate* – від шляхти.

⁹³³ *uwazy ratione in contrarium* – погляне [на це] з іншого боку.

⁹³⁴ *transibunt* – перейдуть.

⁹³⁵ *inde tenus vergunt* – звідти туди хиляться.

⁹³⁶ У рукописі помилк. “16 aprilis 1633”.

ych, aby sequestrow ustąpieli, gdyz kto opłacać zehce dobra, ktore nie są w iego possesiey. Oddany ma bydz w koło tén list przez posła i. m. x. primasa [Wacława Leszczyńskiego], do ktorego idzie informatia, ze commissia pieniędzy ledwie co rusła woysku nalieżacyh, gdyz 180000 na nowy zacyąg *pro sua et Reipublice securitate*⁹³⁷ krol i. m. [Jan Kazimierz] *de suo*⁹³⁸ lozeł. Tatarskym horągwyam liedwie sto tisięczy dano nad liquidatią dla przykładu, ze bely pierwsemy *ad obsequium*⁹³⁹, na regimenti 400000 względem przeslyh zaslug *cum obligatione et assecuratione*⁹⁴⁰, ze ludzie monderowac za to w polie będą y przez trzy miesiace słuzyć Rzeczpos[politey] *in futurum*⁹⁴¹, kilkudziesiat tisięczy wzięły usarzskie chorągwie y inne *ad rationem*⁹⁴² zaslug, ktore *in fide Respub[licae]* persewerowały⁹⁴³. Wsistkie te sumy z menice srebney albo w fantach woysku wiplacic sie mogą.

*Praecaver*⁹⁴⁴ commissia, aby sie na seim nie spuscaly, ktory zadną miarą w tey confusiey byc nie moze, gdysz z przeslyh seimow dotąd iesce nie są wydane || (арк. 1459) podatky. Na koniec declaruie commissia, iz iesliby woysko czas zwlec bed[zie]*, ze commissarze *exhausti*⁹⁴⁵ ziehac z tego placu muszą, krolowi y i. m. y radzie bedacey *curam Reipublyce*⁹⁴⁶ polecawsy.

Krol i. m. ma iuz nad 40 chorągwy konnyh *in obsequio*⁹⁴⁷, krom nowego zacia[gu]*, ktory na pansky kost *pro securitate Reipublice*⁹⁴⁸ rozny panowie wzięły sie, ktorego będzie 40 horągwi. Slahecky pulk p. [Romana Antoniego] Ielskiego⁹⁴⁹ w ręku p. Bi[...]skiego*⁹⁵⁰ przisiege panu oddał, y kamieniecky takze w tyh dniach. Zapewne 1[...] *⁹⁵¹ horągwi obiecało sie panu y zeby kolo wolborzskie nie stanęło.

⁹³⁷ *pro sua et Reipublicae securitate* – для власної і Речі Посполитої безпеки.

⁹³⁸ *de suo* – зі своїх.

⁹³⁹ *ad obsequium* – до послуху.

⁹⁴⁰ *cum obligatione et assecuratione* – з зобов’язанням і гарантією.

⁹⁴¹ *in futurum* – у майбутньому.

⁹⁴² *ad rationem* – у рахунок.

⁹⁴³ *in fide Respublicae* persewerowały – твердо зберігали вірність Речі Посполитій.

⁹⁴⁴ *praecavet* – вживає заходів.

⁹⁴⁵ *exhausti* – позбавлені [можливостей].

⁹⁴⁶ *curam Reipublicae* – турботу про Річ Посполиту.

⁹⁴⁷ *in obsequio* – в послуху.

⁹⁴⁸ *pro securitate Reipublicae* – для безпеки Речі Посполитої.

⁹⁴⁹ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 220; Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 232.

⁹⁵⁰ Слово пошкоджене скраю аркуша, можл.: “Bi[el]skiego”.

⁹⁵¹ Тут мала б бути кількість хоругов, проте повна цифра втрачена через пошкодження скраю аркуша.

№ 49

9 квітня 1663 р., Варшава. – Новини про нараду примааса
Вацлава Лециньського з духовенством Корони Польської
та відправлення лакедемонського біскупа,
пłockого суфрагана Зигмунта Чижовського
до вольборського кола конфедератів

Z Warszawy pisą *die 9 aprilis*, iż ich xx. biskupy z i. m. x. primasem [Wacławem Leszczyńskim] *conclud[unt]*⁹⁵² wykląć y oddalyc od kościoła s[więtego] wsistkych zwiąskowych, iesli sie nie obaczą. [I]dzie* do koła z tey rady i. m. x. sufragana płocky [Zygmunt Czyżowski] *cum monitorio*⁹⁵³, ktore to [ma]* w sobie, iż iesly dobr kościelnih nie puszą w pietnastu dniach, kląć wsistkych. Do krolia i. m. [Jana Kazimierza] deputowany z tey radi i. m. x. opat cerwinsky, ktory ma p[rosic]* krolia i. m. o protectią kościołom *contra militares uiolentias*⁹⁵⁴.

№ 50

12 квітня 1663 р. – Новина про смерть покойового писаря
Евариста Яна Белжецького та нові призначення
на вакантні уряди у Короні Польській

P. Belzecky [Ewaryst Jan Belżecki]⁹⁵⁵ *die 12 aprilis* w noczy vmar. Pisarzstwo pokoiove wzyął po nim i. m. p. p[odko]morzy* pomorzsky [Jan Gniński]⁹⁵⁶. Starostwo wisogrockie bez mała nie i. m. p. chorążemu k[oron]nemu* [Janowi Sobieskiemu] *cedet*⁹⁵⁷, ktore mu było przed nieboscikiem obiecane. Affekt i. m. x. ka[n]clerza* [Mikołaja Prażmowskiego] sprawił ku niebosczykowy, ze go rodzonemu swemu natęncas *preposu[it]*⁹⁵⁸ [Samuelowi Jerzemu Prażmowskiemu]⁹⁵⁹, choc niemai[ąc]ego possesiey w Mazowszu,

⁹⁵² *concludunt* – постановляють.

⁹⁵³ *cum monitorio* – з попередженням. У рукописі помилк. “cum munitorio”.

⁹⁵⁴ *contra militares uiolentias* – проти військового насильства.

⁹⁵⁵ *Boniecki Adam*. Herbarz polski. – Warszawa, 1899. – Cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – T. I. – S. 159; *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 336.

⁹⁵⁶ Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. – S. 131.

⁹⁵⁷ *cedet* – перейде.

⁹⁵⁸ ze go rodzonemu swemu natęncas *praeposuit* – що віддав тоді йому перевагу перед своїм родичем.

⁹⁵⁹ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1884. – T. X. – S. 295 (no. 4913 e). Про це див.: *Choińska-Mika Jolanta*. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – S. 83.

gwoli czemu *heredem* i. m. *instituit*⁹⁶⁰. W testamencie maiętnosczy prawda wielkie, ale sesckroc sto tiszęczy na nih zo[stało]* dlugu. V oycow iezuytow lwowskych pohowac go kaze i. m. x. kanclerz.

№ 51

*21 квітня – 1 травня 1663 р., Казимир. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про початок його бурмістровства
у Казимірі у 1663 році, вирішення приватних
та господарських суперечок у місті, передислокацію
військ конфедератів з околиць Кракова, військові навчання міщан,
зведення оборонних укріплень, збір міських податків на армію
та інші відомості*

21 aprilis zostalem burmistrzem⁹⁶¹. Znyosłem p. Zophią Zatorska, z cescy yh piątey zapi[s]* kwytowali z opieky mnie y cedowali prawa swego na ogrod y na insze w actah consular[nych]*.

30 aprilis horągwie, co koło Krakowa bely na stanowisku pp. zwiąskowych żołnierzow, [ruszac]* sie pocely do obozu swego, do p. [Jana Samuela] Swiderskiego, marsalka swego, pod Sendomierz.

1 may bela okazya miescon krakowskych, takze y w Kazimierzu strzelba y do torca roska[zano]* strzelac, aby sie wsisci czwicy.

Kopalismy, po 30 miescan wisilaiac na Stradom⁹⁶², row wielky y stakiety, mury [popra]wyac⁹⁶³ roskażal i. m. p. Ion [Paweł] Celary, groff y general nad pułkiem swym, kto[rego]* krol i. m. [Jan Kazimierz] przislal na obronę Krakowa y Kazimierza z piehotą (alie z nedz[a]*) sie wiselaly krakowianie do roboty, hoc ym roskażowal i. m. p. Celary, ani Zyd[zy]* – okupiely piniądzmy⁹⁶⁴. A kazimierzanom kazał dawac potrzeb do stakiet, a zeliazyh do palow, ktorih malosmy miely tak lopat, motyk y tegosmy nie miely, co belo, tosmys posilaly. Robiely, pocawsy od prziscia iego z ludem.

Ziednalismy pp. Iordona pułk zwiąskowy, iezdąc do nih do koła do No[wego]* [Miasta, za puł hlieba 3000...] ⁹⁶⁵ || (арк. 1460) ...smy, odeslalismi p. Iordonowy zł[otych] 1000 podług obietnice, a pułtrzecia tysiąca zostaly. Zaiehal i. m. p. Celary y nie kazał dawac p. zwiaskowim, alie racey sobie, mowiac, ze “ia blissy tego, iako sluga kroliewsky, ktori iest zeslani na obrone Krakowa y Kazimierza, a nie czy rebellizanczy krolia i. m. zwiąskowy”. O co sie

⁹⁶⁰ *heredem* i. m. *instituit* – призначив його милість спадкоємцем.

⁹⁶¹ Надпис на маргінесі: “P. Golinsky”.

⁹⁶² Слово правлене.

⁹⁶³ Слово пошкоджене скраю аркуша, відтворене за змістом.

⁹⁶⁴ У рукописі дужка не закрита.

⁹⁶⁵ Текст останнього рядка аркуша у рукописі втрачено; фразу в квадратних дужках відновлено за фотокопією з бібліотеки Інституту історії України НАН України, виготовленою у Польщі у 1949 р.

umawiał z p. Rackowskim, porucznikiem y distributorem pułku i. m. p. Stanisława Iordona, o co sie bardzo gniewał p. Rackowsky y przy nim towarzystwo będące s tego pułku. Stały na Klieparzu, bosmi yh nie hcieli puscic do miasta, zadnego zwiaskowego. Odpedały nom, ktorego poimac z rady y wieziec u siebie, az go wykupią, cegielnię spalic, folwark na Okopie, zrabowawsy, wnywec obrocyc, bydło mieskie z pasy zabrac y potim wielie roznih odpowiedzi belo od p. zwiaskowych o te nieoddanie piniedzy 2500.

A i. m. p. Celary koniecznie sobie yh kazal dac. Mismi sie zbranialy, zesmy wsistkyh nie miely⁹⁶⁶, a do tego, zeby potym nie musieliśmy dac tymze pp. zwiaskowym, lubo zgoda stanie z niemi (lubo potym bely okazie stanely).

Poslal do Kazimierza do nas execucyą 100 piehoty a officerow roznih belo 50⁹⁶⁷ do radziec y dal po 10, po 20, a do mnie, zem bel natencas burmistrzem, dal więcey zoldakow, niz 24, ktorim iesc, pic dawac musieliśmy dostatek, alie przecie brawary nie cinily, ani skody zadny, bo mieli zakazane od p. generała Celarego. Poslaly do i. m. p. Celarego, generała, prosąc, aby ią od nas wiwiesc roskazal, a o pyniądze będziem sie starac. Kazal czy wiwiesc na noc beli do Zydow, alie Zydzci temu zabiegli, daly 10 cerwonih y drugim kapitanom, y i. m. p. Celaremu mlodemu⁹⁶⁸, a tak do Krakowa posly nazad. Mielismi swoię wartę w bromę, alie sie oni zasadzily za s. Agniesky kosciółem, a kapitan y tu przisly do bromy, hcąc do Zydow ysc, tak udawaly. A skoro yh puscono, opanowali bromę, fortę, dopieroz poslali po piehotę a tak wesly (nagorzsi nom zawse s temy Zydomy, bo sie do nih zaleconi wlygaią rzeczy sprawiac, kupowac albo na execucią do Zydow, a potym nam sie dlia nih zawse dostanie).

Poslalismi rano w sobotę i. m. p. Celaremu zł[otych] 500, dac kaze od ratus złotih 500.

Pp. zwiaskowych zolnierzow horągwie przechodzieli dniem y nocą stanowisk do obozu swego⁹⁶⁹. || (арк. 1461)

№ 52

*24 квітня 1663 р. – Лист литовського обозного
Михайла Казимира Паца до Яна Казимира
про повернення частини військ конфедератів до вірності королю*

Copia listu i. m. p^a oboznego W. X. L. [Michała Kazimierza Paca]⁹⁷⁰ do ie^o k. mci [Jana Kazimierza] *de data 24 aprilis z Grinchsek*⁹⁷¹ *a[nno] 1663.*

⁹⁶⁶ Далі помилк. знову написано “zesmi wsistkyh nie mieli”.

⁹⁶⁷ Спершу було написано “150”, потім виправлено.

⁹⁶⁸ Далі викреслено нерозб. слово.

⁹⁶⁹ Далі арк. 1461–1463 писані іншою рукою і вклеєні Голінським до рукопису.

⁹⁷⁰ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 102.

⁹⁷¹ Copia eines Schreibens welches S. Gnaden der Herr Patz Littawscher Feld-Herr an Jhr. Königl. Maytt. abgehen lassen betreffend welcher gestalt sich die littawsche Armee

Nievgaszona wiernego w. k. mci, p. n. mlciwego, woyska regimentu polnego W. X. L. zyczliwość y cnota, ktorey dotąd *inuidia* oney *comes contrario rectae* onego *intentioni* tłumila *nexu*, *abunde* teraz *enituit*⁹⁷², gdy przeciwne maiestatowi w. k. mci y oyczyźnie, szkodliwe widząc zwiąsku skutki y *molimina*⁹⁷³, za wolą w. k. mci przyść *non recusavit*⁹⁷⁴. Według ktorey intentowane zyczliwości swey *praestitit indicia*⁹⁷⁵, bo pierwszy niesłusznych w zwią[z]ku* dzieł *authores*⁹⁷⁶ w sequestr pobrani y artileria na imię w. k. mci obięta za zyczliwoscia starszyzny, w Sadzowie będącey, a osobliwą i. m. p^a Białozora [Krzysztofa Kazimierza Aleksandra Białozora/Białozora]⁹⁷⁷, podstolego vpickiego, odwagą, ktory będąc *commendantem* do tey *transactiey*, dość *dextre*⁹⁷⁸ sobie postąpił, kied[y]* wszystko *ad mentem*⁹⁷⁹ w. k. mci stało się. Dalsze w. k. mci ordynanse nieodmienną roz[u]miem* zechce to woysko cnotą y ochotą *adimplere*⁹⁸⁰, do czego y za starszyzną w. k. mci z[y]czliwą* naklonione do woli w. k. mci woyska *animos disponere*⁹⁸¹, iakosmy poczęli, *adlabor[a]bimus**⁹⁸². Na tym tylko nalezy, aby często powagą w. k. mci zagrzewane y w zawziętey oc[ho]cie* wtwierdzone było, a nade wszystko, aby *condigna virtutem sequantur*⁹⁸³, iakie czas *offere* [mo]ze*, *praemia*⁹⁸⁴. Przy oddaniu zatym wiernego poddaństwa mego, szatę w. k. mci, pa[na]* mego mlciwego, pokornie całuję.

Jhr. Kōn: Maytt untergiebet und die verbrechere und redelsführer selbsten abstraffen wollen. – [S. 1.], 1663. – S. 4 (“Grynkeszek”). Див. згадку про цей лист: *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 248 (“Grimliszki”); *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 98 (“Grynkiszki”).

⁹⁷² zyczliwość y cnota, ktorey dotąd *inuidia*, oney *comes*, *contrario rectae* onego *intentioni* tłumila *nexu*, *abunde* teraz *enituit* – прихильність і добропорядність, заздрість до якої, її супутниця, досі приглушувала її ворожим його намірам зв’язком, нині яскраво проявилась.

⁹⁷³ skutki y *molimina* – наслідки й творіння.

⁹⁷⁴ *non recusavit* – не відмовився.

⁹⁷⁵ *praestitit indicia* – показав свідчення.

⁹⁷⁶ *auctores* – ініціатори.

⁹⁷⁷ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2009. – Т. II: Województwo trockie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym; współpr. Andrzej Macuk, Jaugien Aniszcanka. – S. 505.

⁹⁷⁸ *dextre* – вміло.

⁹⁷⁹ *ad mentem* – згідно з намірами.

⁹⁸⁰ *adimplere* – виконувати.

⁹⁸¹ *animos disponere* – прихилити серця.

⁹⁸² *adlaborabimus* – докладатимемо зусиль.

⁹⁸³ Спочатку було написано “*sequantur virtutem*”.

⁹⁸⁴ aby *condigna virtutem sequantur*, iakie czas *offere* moze, *praemia* – щоб доброчесність отримала гідну винагороду, яку може запропонувати час.

Опубліковано: Copia eines Schreibens welches S. Gnaden der Herr Patz Littawscher Feld-Herr an Jhr. Königl. Maytt. abgehen lassen betreffend welcher gestalt sich die littawsche Armee Jhr. Kön: Maytt untergiebet und die verbrechere und redelsführer selbst abstraffen wollen. – [S. l.], 1663. – 4 S. (переклад німецькою).

№ 53

24 квітня 1663 р. – Лист литовського обозного
Михайла Казимира Паца до литовського канцлера
Криштофа Зигмунта Паца про полонення
Костянтина Котовського, Криштофа Єсмана
і Стефана Невяровського, причетних до страти
польного литовського гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського

Copia listu od tegoż i. m. p. oboznego W. X. L. [Michała Kazimierza Paca] do ie^o mci p^a kanclerza W. X. L. [Krzysztofa Zygmunta Paca]⁹⁸⁵ z Grinchsek 24 aprilis 1663.

Pocięszną panu y oyczyźnie oznaymuię wm. m. m. panu nowinę, iz *propositum* i. k. m[ci]* *feliciter cessit*⁹⁸⁶, bo woysko regimentu polnego, postrzegszy szkodliwe oyczyźnie y przeciw[ko]* panu, prawom y wolnosciom zwiąsku skutki, *recessit in partes*⁹⁸⁷ i. k. mci. Do czego [wie]le* dopomogła iako starszyzny *dexteritas*⁹⁸⁸, tak y towarzystwa roznych chorągwi zwyk[le]* ku panu y oyczyźnie zyczliwość y wiara pobudziła, ktorych, na osobliwym regestrze [na]pisawszy*, za drugą posłę wm. p^a okazać, aby w podawaiących się okazach godny vz[na]wać* mogli i. k. mci respekt, gdyz za ich zyczliwoscia szkodliwe oyczyźnie rozerwane *molimi[na]*⁹⁸⁹* y pierwszy tego *autores*⁹⁹⁰ złego die 22 aprilis wzięci, artileria odebrana, w czym ka[zde-]* || (aprk. 1462) go *particulariter aperta dexteritate*⁹⁹¹. Tak się nam za łaską Bożą przedsięwzięte ku dobremu dzieło powiodło, ze bez rozlania krwi tych trzech zaboicow, substituta [Konstantego Kotowskiego], Iezmana [Krzysztofa Jeśmana] y [Stefana] Niewiarowskiego⁹⁹², wzięliśmy tym sposobem: wyprawiliśmy kilkaset

⁹⁸⁵ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 53.

⁹⁸⁶ *propositum... feliciter cessit* – задум... успішно здійснився.

⁹⁸⁷ *recessit in partes* – відійшло на бік.

⁹⁸⁸ *dexteritas* – вправність.

⁹⁸⁹ *molimina* – утворення, змови.

⁹⁹⁰ *auctores* – вороголюбники.

⁹⁹¹ w czym kazdego *particulariter aperta dexteritate* – в ході чого було видно вправність кожного зокрема.

⁹⁹² Про їхнє полонення див.: Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 401; Jemiołowski Mikołaj. Pamiętnik dzieje Polski zawierający / Opr. Jan Dziegielewski. – Warszawa, 2000. – S. 329.

koni towarzystwa, zpod roznych chorągwi commende[ro]wanych, dawszy nad nimi commendę ie^o mci p^u [Krzysztofowi Kazimierzowi Aleksandrowi] Białozorowi, podstolęmu vpickiemu, gdzie się iuz był dobrze vfortificował substitut – y piechotą, y sztaketami się osadził. Ale go tam w Sadzowie partia od nas commenderowana nie zastała, gdyz za puł mile do capitana swego na chrzciny był wyiachał, y gdy Sadzowa nazad powracał, podkał się z naszymi, a iako ięno prętko zo[ba]czył, tak zaraz vchodził. Ale go dobrze p. podstoli, p. Terebes [Jakub Kazimierz Terebesz Nawojewski]⁹⁹³, y p. Dafgiało, towarzysz chorągwi moiey, doiezdźdali. Ale widząc, że się iuz blisko przysadził p. Terebes, do niego strzelił z pistoletu, do pana Terebesa, lecz chybił. Pąn Terebes zaś konia pod nim postrzelił, a zatym, spadszy z konia, Kotowski pieszo do lasa vchodził. *Interim*⁹⁹⁴ przypadł p. Dafgiało y wziął go. Wziąwszy tedy substituta, poszedł p. podstoli za tymiz ludźmi do Sadzowa, gdzie Iesmana p. podstoli wziął, a druga partia, pułtorasta koni ordynowawszy po Niewiarowskiego, ktorego, w domu zastawszy, wzięli go tez 22 *aprilis* w Sadzowie. Tegoz dnia po wzięciu substituta y Iesmana ogarnęliśmy oraz y armatę. *In ordine* do⁹⁹⁵ vformowania zwiąsku nowego, panu y oyczyźnie wygodnego, *ineundum*⁹⁹⁶ ziezdzać się do regimentow, ktore wszytkie y iazda lewego skrzydła przy k. i. mci officyerom do wykonania przysięgi na imię k. i. mci, takze y chorągwie zmykać się mają dla obrady koło y dobra, y woyska, y Rzeczypltey, y ma mieć woysko tak iazda, iako y cudzoziemcy wszyscy koło do namowienia porządkow, z ktorego posłów swych tak do i. k. mci, iako y do i. m. xdza prymasa [Wacława Leszczyńskiego] y ie^o mci p^a hetmana W. X. L. [Pawła Sapiehi] posłać zechce. A *interim* i. m. p. generał maior [Maciej] Gosiewski⁹⁹⁷ nad armatą z owym regimentem y z piechotą p^a Iwanowskiego⁹⁹⁸ *excubat*⁹⁹⁹. Teraz by była rzecz wielce pomocna, gdyby w poselstwie k. i. mc kogo przysłać raczył, chwalać taki postępek, assecuruiąc w zasługach y ze przychodząca ze czterech millionow, w Ołyce obiecanych, istość woyska doydzie. Iezeli do krola ie^o mci || (**арк. 1463**) iść mamy, trzeba prętkiego ordynansu y consulathey, którą, rozumiem, zescie iuz wm. m. pp. obmyslili. A my się ochotnie pospieszemy y tam stawać iako nayprędzey, gdzie wola i. k. mci, zechcemy. Wiele do zachęcenia woyska pomogło by, gdyby i. k. mc przysłał vniuersały swe do exdiuidowanych z dawna na to woysku dzierzaw, aby choć po sześciu złotych

⁹⁹³ *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 248.

⁹⁹⁴ *interim* – тим часом.

⁹⁹⁵ *in ordine* do – з метою.

⁹⁹⁶ *ineundum* – треба почати.

⁹⁹⁷ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 585.

⁹⁹⁸ Найімовірніше, Єронім Івановський (Там само. – S. 588; *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 248).

⁹⁹⁹ *excubat* – чатує.

chleba wydano na vkrzywdzone chorągwie, ktorych iest po części nie dzieląc, ale *generaliter*¹⁰⁰⁰ wybrawszy, rozdało by się między vkrzywdzone. Racz wm. m. p. starania do tego przyłożyć¹⁰⁰¹. || (арк. 1465)

№ 54

4–19 травня 1663 р. – Нотатка про збір податків
у Казимирі для оплати заборгованості військові

1663

P. Roscisowsky, poborca 15 poborow, nastąpiel na pobory ostatek resti, cosmy winni bely iesce 3400 r[e]sty z decretu comissarzskiego woiewodztwa krakowskiego. Poslalismi, cosmy mu mogly, zł[otych] 1000 *die 4 may* przez pp. nase. I[n]t[erim] 19 *may* przez p. pisarza Susickiego [Andrzeja Suszyckiego] posłaliśmy zł[otych] 1000 drugi na pobory *ad rationem*. Restę zostaliśmy.

№ 55

30 квітня 1663 р., Львів. – Новини про наміри конфедератів
навернутися до вірності Янові Казимиру та інші відомості

Ze Lwowa nowyni *die 30 aprilis 1663*

Obiecuiã to niektorzy, ze sie do uspokoienia skłaniaiã pp. żołnierze zwiąskowy, gdysz w kolie ostatnym to postanoweli, zeby yh telko 12 starsyni przy p. [Janie Samuelu] Swiderskym zostaiacz, postanowili, aby koncludowaly z kroliem i. m. [Janem Kazimierzem], z wiadomością iednak drugih pułkownykw woyskowyh. Posłaly do krolia i. m. p. zwiaskowy od siebie i. m. p. [Bogusława] Rudzieiowskiego¹⁰⁰², i. m. p. Zalenskiego, i. m. p. Rokiszzyckiego¹⁰⁰³. Przisly do i. m. p. vice marsałka commissiey o gospodę, gdzie obiecuiã pretensiie swoje pod nogi krolia i. m. rzucic. Krol i. m., nie opuscaiãc wszistkych srotkow, ktore uspokoić mogą Rzeczpospolitą, panow tyh, ktorych woysko za mediatorow obrało, zyczy do siebie conuocowac, aby oni *media pacificationis*¹⁰⁰⁴ налеzly.

¹⁰⁰⁰ *generaliter* – загалом.

¹⁰⁰¹ Далі арк. 1464 порожній.

¹⁰⁰² У рукописі помилк. “Radzieiowskiego”. Про це посольство див.: *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 232–233 (інструкція від 16 квітня 1663 р.).

¹⁰⁰³ Можливо, Францішек Залеський та Миколай Рокшицький, які були послами від конфедератів у 1662 р. (Там само. – S. 106, 140). Див. також наступний документ.

¹⁰⁰⁴ *media pacificationis* – способи примирення.

Po i. m. x. kuiawskiego biskupa [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] posela y po i. m. x. arcybiskupa [Wacława Leszczyńskiego] posela, iezely woysko zehce tractowac.

Oboz 12 may pod Kamionką Wołyską [Wołoską] miedzy Maierowem a Rawą ma stanac, do ktorego krol i. m. 13 may obiecuie sie stawyc.

I. m. p. staroscina wilienska¹⁰⁰⁵ vmarla 20 aprilis, po ktorey dzierzawy i. m. p. [Stanisławowi] Potockiem[u]*, wojewodzie krakowskiemu, dostaly sie.

№ 56

7 травня 1663 р., Львів. – Новини про збір королівського табору під містом, перемовини з конфедератами про примирення з Річчю Посполитою, українське посольство до них, їхні відносини з Павлом Тетерею, повернення частини литовського війська до послуху Янові Казимиру та інші відомості

Ze Lwowa die 7 may 1663

*In consiliis*¹⁰⁰⁶, ktore bił 5 may, stanęło oboz zatoczyc pod Kozycamy, ku Ionowowy o mil 2 ode Lwowa, 12 presentis, gdzie som krol i. m. [Jan Kazimierz] wibrat sie. I. m. p. [Bogusław] Rudzieiowsky¹⁰⁰⁷, i. m. p. Zalensky, i. m. p. Rokysiczky, od woiska poslowie, bely przypuszceny do audientey krolia i. m. 5 may, doszyc *submisse*¹⁰⁰⁸ mowiely przed kroliem i. m. Beła potim z nimy conferentia u i. m. p. wojewody krakow[skiego], hetmana wiel[kiego] koron[nego] [Stanisława Potockiego], na ktorim *patuit nullum* maia *ad tractandum facultatem*¹⁰⁰⁹.

Proponowono ym, azeby *cum plenaria potestate*¹⁰¹⁰ wiprawiło woysko ludzy godnih do tractowania przy kroliu i. m., gdysz pp. commissarze *toties indigne habyty et reiecti* nie hca sie daly *exponere* tym kuckom y *contemptu[i]**¹⁰¹¹. Pp. woyskowy replykowaly na to, ze nie mamy nikogo miedzy namy *tanta aut[o]ritate**, coby woysku prawde miał rzec w kolie, *viros, de Republica*

¹⁰⁰⁵ Так помилк. у рукописі, повинно бути велюньська старостина: Anna Euffemia Denhoff z Radziwiłłów (1628–1663). Див.: *Latacz Eugeniusz*. Denhoff Stanisław h. Dzik († 1653) // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1939/1946. – T. V. – S. 115.

¹⁰⁰⁶ *in consiliis* – на раді.

¹⁰⁰⁷ У рукописі помилк. “Radzieiowsky”.

¹⁰⁰⁸ *submisse* – смиренно.

¹⁰⁰⁹ *patuit nullum maia ad tractandum facultatem* – виявилось, що у них немає ніяких повноважень для перемовин.

¹⁰¹⁰ *cum plenaria potestate* – з усіма повноваженнями.

¹⁰¹¹ pp. commissarze, *toties indigne habiti et reiecti*, nie hca sie daly *exponere* tym kuckom y *contemptui* – пани комісари, які стільки вже зазнали неналежного поводження й відмов, більше не хочуть виставляти себе на приниження й зневагу.

ktorzy by otworzyły *ignoris* oczy y *ad temperamentum concordie* prziwiedly || (арк. 1466) ych pretensie¹⁰¹². Bez mała tedy nie na tim stanie, ze i. m. x. arczbisku[p] gniezniensky [Wacław Leszczyński], i. m. x. biskup kuiawsky [Kazimierz Florian Czartoryski] poiada do woyska.

Iest tez drugih pp. comissarzow zdanie, aby miedzi kroliem i. m. a woyska zwiaskowego obozamy bel ten tractat *in loco intermedio*¹⁰¹³, a to dliatego, aby cy y owy strony comissarze principalow swoych dolożic sie mogly *in dubiis*¹⁰¹⁴.

Krol i. m. ma dział swoyh 200 zporządzanę dobrze w kule y prohy, woyska kłada czudzoziemskiego Swędow 12000, a piehoty 10000, konnih horągwy roznih 18000 oproc kozakow y Tatarow, ktorzi są pogotowiu.

Iehalo przez Lwow dwa poslow kozackih zaporow[skich]¹⁰¹⁵ w poselstwie do woyska, prosząc, azeby uspokoiwszy sie z Rzeczpospolitą, succurs im przeciw Moskwie daly, gdysz inaczy mi sami, kozaczy, przidziem po was y zaprowadzymi was sobą na Ukrainę.

P. Mrockowsky [Florian (?) Mroczkowski]¹⁰¹⁶, resident woyskowy, który mieskał przy hetmanie kozakow zaporowskyh [Pawle Teterze], kazaly mu kozaczy odiehać prec od siebie do woyska zwiaskowego.

Oboz zwiaskowy, powiadaia, ze pod Stężicą, a litewskie Sapiehinskie pod lasem ma stanac, a pul woyska litewskiego, ktorzy bely pod p. [Wincentym Korwinym] Gąsiowskym, co go zabito, do krolia i. m. przistaly y przisiege ucziniely, hęc sie mscie smierci hetmana swego niebo[scika] p. Gąsiowskiego.

Polowa woyska litewskiego, ktorzy bely pod p. nieboscikiem Gąsiowskym, polnim hetmanem litewskym, czy do krolia i. m. poddali sie pod poslusenstwo y zdradziec obiecaly, dostawszy, wydac krolowi i. m., co zabiely p. Gąsiowskiego, ktorich laskawie krol i. m. przyiawszy, zaplate ym oddac roskazał. Kładą yh na 7000.

¹⁰¹² nie mamy nikogo miedzy nami *tanta auctoritate*, coby woysku prawde miał rzec w kolie, *viro, de Republica* ktorzy by otworzyły *ignoris* oczy y *ad temperamentum concordie* prziwiedly ych pretensie – не маємо серед нас нікого з таким авторитетом, хто б міг сказати перед військом правду і хто б відкрив очі нетямущим на Річ Посполиту й привів їхні претензії до розумної згоди.

¹⁰¹³ *in loco intermedio* – у нейтральному місці.

¹⁰¹⁴ *in dubiis* – у сумнівних питаннях.

¹⁰¹⁵ Про цих послів див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 243.

¹⁰¹⁶ Там само. – S. 203, 243; Kryszak Anna. Paweł Tetera – hetman kozacki / Praca doktorska. – Poznań, 2013. – S. 116.

№ 57

12 травня 1663 р., Львів. – Новини про посольство кримських татар до Яна Казимира, перемовини Речі Посполитої з великим московським послом Афанасієм Ординим-Нащокиним, домовленості з конфедератами, ультиматум для них стосовно примирення та інші відомості

Ze Lwowa 12 may 1663

Die 7 may stąnal poseł we Lwowie od Sefer Gieregy sultana, daiącz znaczą, yz iuz iest w Białogrodzie w 15000 woiska¹⁰¹⁷ ordy w drodze, cekac ma ordinansu y wiadomoscą będzie, iezeli¹⁰¹⁸ go potrzeba będzie albo nie. Kazono im cekac responsu na granicy.

Nascekina [Afanasija Ordina-Naszczokina], posła moskiewskiego, 9 may odprowadzono, ktori ze sie *imposibilia*¹⁰¹⁹ napi[e]rał, bo chciał, aby Siewierszczinę y Smolens[c]iznę, pułtorasta mil wdłuż a wserz siedmdziesiąt mil gruntu, do Moskwy przyłączyć y od W. X. Litew[skiego] oderwać. Alie te tractati do generalnich tractatow są odłożone, a teraz s tą deklaracją odjeżdża.

P. [Bogusław] Rudzieiowski¹⁰²⁰ z collegami pp. posłamy od woyska 10 may wziął expeditię, w ktorey krol i. m. [Jan Kazimierz] *requirit*¹⁰²¹, aby woysko swoyh tu plenipotentow do Lwowa przisłało, poniewaz commissarze Rzeczypospo[litey] nie [mo]gly nic sprawyc u woyska. P[o] i. m. x. kuiawskiego biskupa [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] posłono kылkakroc, aby tractowac z woyskiem pospieszał. || (apk. 1467)

Oboz pod Kozycamy o mil dwie ode Lwowa ku Ianowowy stanowycz sie pocał die 12 may.

I. m. p. wojewoda belsky [Dymitr Wiśniowiecki]¹⁰²² 250 ludzi swih przyprowadził swim kostem krolowy i. m.; i. m. p. [Jan] Potocky¹⁰²³, wojewoda braclawsky, 300 kony; i. m. p. wilensky [Michał Kazimierz Radziwiłł] horągiew swoię kozacką y innih wiele panow swih ludzi prowadzi do obozu krolia i. m.

Regimenti niemieckie 12 may stanęły wsistkie po wsiah roźnie na milię około Lwowa, do ktorych obersterowie, ztąd piniądze, z barwa iehaly, y na hayduky.

¹⁰¹⁷ Далі повторено “w Białogrodzie”.

¹⁰¹⁸ Далі повторено “iezeli”.

¹⁰¹⁹ *imposibilia* – неможливе.

¹⁰²⁰ У рукописі помилк. “Radzieiowsky”.

¹⁰²¹ *requirit* – жадає.

¹⁰²² Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł. – Kórnik, 1992. – S. 72.

¹⁰²³ *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk JKMcI pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremic Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 252.

Dwie niedzieli dano czasu pp. zwiąskowym, w ktorim iezeli sie nie ozwą do zgody, yuz o tym zlie y niedobrze będzie slyszecz.

№ 58

18 травня 1663 р. – Новини про розквартирування конфедератів у Казимирі, Величці й Бохні та їхні суперечки з коронною армією стосовно збору податків

18 may w piątek wzyał piniądze i. m. p. [Jan Paweł] Celary, groff, general gwardiey krolia i. m. [Jana Kazimierza] piesy, dragony z klastora s Piasku pp. zwiąskowym, te wibrawsy na sie z ceł krolya i. m., ze młynow, z wielgorządow, Zwierzynca y roznie te przy nih stali, ktorzi przisli z Klieparza natęnczas. Kazał wszistkie zabrac y do Krakowa zawiesc w piątek 18 may 1663, mając na rozkazanie od krolia i. m.

Wielicze¹⁰²⁴ horagiew pp. zwiąskowych stała, na swiątki przyiehaly w sobotę swiąteczną, na obiad nie wyiehaly, az w poniedzialek po obiedzie swiąteczny.

Vdawaly, ze z Bohnie ustąpiely somy pp. zwiaskowy zupy, oddawsy regista y piniądze, czo bely wibraly za sol, napisawsy list do i. m. p. woynickiego [Jana Wielopolskiego] piekny y oddaią mu takowe piniądze, yako y regista, ze nic nie wziedy z tyh, co utargowaly (alie nic z tego).

№ 59

21 травня 1663 р., Львів. – Новини про збір королівського війська в таборі під містом, нове коло армії конфедератів з приводу умов примирення, коло литовської армії лівого крила, виступ кримських татар і козаків проти Москви та інші відомості

Ze Lwowa die 21 may 1663 z poczty

Regimenti iusz niemal wsistkie scyągnęli sie do obozu, milię ode Lwowa, ku Ionowcu, chorągwie konne whodzą do niego. Krol i. m. [Jan Kazimierz] 20 may ma tam stanącz, tegoz dnia ma nazad powroczye dla processiey Bozego Ciała, ktora przypada 24 may, ktorą odprawiwszy, die 25 may w obozie¹⁰²⁵ stawac zehce y daly sie z nym pomknącz.

Starsyzna pp. zwyąskowych, nie mogąc traktowac z Rzecząpospolitą bez woyska, die 20 may koło miely, z ktorego *patebit*¹⁰²⁶, iezeli poslą albo nie plienipotentow swoych do krolia i. m. I. m. xziąze [Kazimierz Florian]

¹⁰²⁴ У рукописі “Wielczice”.

¹⁰²⁵ Далі правлений початок слова.

¹⁰²⁶ *patebit* – буде зрозуміло.

Cartoryskie, biskup kuiawsky, *uocatus*¹⁰²⁷ do krolia i. m. do continuowania tractatow z wojskiem, obiecuie sie tez takze y i. m. x. arcybiskup gniezniensky [Waclaw Leszczyński], wiec y i. m. p. kastellan krakowsky [Stanisław Warszycki]¹⁰²⁸ *nomine Tribunalis*¹⁰²⁹.

Ze orda Tatarow y kozaczy zaporowwszy w tę stronę ydą, iuz nikt o tym nie wąpy¹⁰³⁰, || (**apk. 1468**) ktora wsistka potęga z woyskiem nasym, do zgodi skłaniaiającym sie, nadzieia, ze sie na Moskwę obroczy, poniewas Smolenscizny y Siewierza nasym zadną miara nie hczą ustąpyc. Nascekyn [Afanasij Ordin-Naszczołkin], poseł moskiewsky, y z drugimi swem[i] Moskalamy, rozumieiać, ze za ctery milyany te prowincie miał kupic u Rzeczypospolitey, wyezdaia czyz poslowie ze Lwowa *die 22 may*.

Do woyska W. X. Litew[skiego] [lewego] skrzydła y czudzoziemskiego iedzie stąd od krolia i. m. p. woiewoda brescansky [Kazimierz Ludwik Jewłaszewski]¹⁰³¹ y i. m. x. Pyglowsky [Wojciech Pieglowski/Pigłowski]¹⁰³², canonik lwowsky. Na myeyscu we Zmudzy zastaną trzeciego college, i. m. p. kuhmistrza W. X. Lit[ewskiego] [Hieronima Kryszpina Kirszensteina]¹⁰³³, ktory do rectificowanya woyska tego wielie dopomógł. Czy ich moscz chwalic cnotę tyh ludzy będą, assecuruiac ych o satisfactiey względem zasług y z osobna nagrodę obiecuiac, na selązny minicy koronny utwierdzą.

I. m. p. [Stanisław] Potoczky, woiewoda krakowsky, hetmon wielky koronny, witrzimawszy piec paroxizmov terciany, w ktorey mu krew puscono, po drugim accesie *conualescit*¹⁰³⁴. I. m. p. kanclerz¹⁰³⁵ W. X. Litewskiego [Krzysztof Zygmunt Pac] takze, alie wieczy miał paroxismow y trzykroc mu krew puscono. Kroliestwo ih moscz [Jan Kazimierz i Ludwika Maria] nawiedzaly ih mosciow *die 20 may*.

¹⁰²⁷ *vocatus* – покликаный.

¹⁰²⁸ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 61.

¹⁰²⁹ *nomine Tribunalis* – від імені Трибуналу. У рукописі “Tribunaly”.

¹⁰³⁰ На початку наступного аркуша написано рік “1663”.

¹⁰³¹ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2020. – T. VIII: Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczolt, Andrzej Radaman, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Macuk, Adam Danilczyk, Andrzej Haratym. – S. 202.

¹⁰³² *Zacharyasiewicz Franciszek Xawery*. Historia Metropolitalnej Kapituły Lwowskiej obrządku łacińskiego, tudzież wiadomość o kanoniach tamecznych z biegiem czasu założonych, nareszcie wykaz prałatów i kanoników tejże kapituły od roku 1429 do roku 1830 // Przyjaciół Chrześcijańskiej Prawdy: Czasopismo Teologiczne. – Przemyśl, 1839. – R. VII. – Zesz. II. – S. 91. Про це див.: *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 251.

¹⁰³³ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 64.

¹⁰³⁴ *conualescit* – видужує.

¹⁰³⁵ Далі пропушено місце для імені.

Regiment i. m. p. podkanclerzego koronnego [Jana Leszczyńskiego], który do zwiaskowych, zdradziwszy pana, posedł, selmowac tu we Lwowie *publice* w Rinku *per ministerium iustitie*¹⁰³⁶ (kata) z ceremonyamy¹⁰³⁷ bardzo nie pięknemy.

P.S. Wyadomosc z Sądowna [Szadowa] przez młodzienca i. m. p. canclerza W. X. Lite[wskiego] przisła, yz koło woyska W. X. Litew[skiego] lewego skrzydła y czudzoziemskiego skoncelo sie *die 6 may*, z ktorego pana Iłnatowica [Jana Iłnatowicza Łubiańskiego] y drugich dwuh posłów [Kazimierza Stanisława Dąbrowskiego i Hieronima Romana Buczackiego Tworowskiego]¹⁰³⁸ do krolia imszy wiprawily *cum obsequio et oboedientia*¹⁰³⁹. Za starszego obrali sobie i. m. p. oboznego W. X. Litewskiego [Michała Kazimierza Paca] y samy zaraz w tę stronę postępując, cekając na ordinans krolia i. m., gdzie sie ym obrocie kaze.

№ 60

*20 травня 1663 р., королівський табір під Яновим. –
Новини про перемовини куявського єпископа
Казимира Флоріана Чарторийського з конфедератами
коронної армії стосовно примирення з Річчю Посполитою*

W obozie pod Iłnowem *die 20 may 1663*

Od i. m. xziedza biskupa kuiawskiego, kziaczecia [Kazimierza Floriana] Cartoriskiego zpod Ielcza listy prziwios i. m. p. [Andrzej] Gąsiorowsky, comissarz lwowsky, z ktoryh to mamy, ysz woysko starsina miało z nim conferentyą w Ielczu w zamecku i. m. x. biskupa krakow[skiego] [Andrzeja Trzebieckiego], gdzie gdi ych upominał, azebi skonciwszy związek, sly pod posłusenstwo, więczy nad zasługi w amnistią nie pretendując. Powiedziely, ysz nie mogą tego przez mediatorow czy protectorow swih uczinicz. Ggy im wywiodł i. m. x. biskup kuiawsky, ze mediatorowie interessamy swymy || **(арк. 1469)** was zatrudnią y Rzeczpospolitą, ozwał sie p. Białkowski, a potym drudzy, hwalac y dziękując za to i. m. x. biskupowi kuiaw[skiemu]. Hciał z nimy tractowac y konczyc, alie ony do koła sie odwoływały, ktore 29 *may* pod Zawihostem miecz mają¹⁰⁴⁰, o czym oznaimując krolu i. m. [Janowi Kazimierzowi], proszi o instructiā y o to, azeby i. m. x. arcybiskup gniezniensky

¹⁰³⁶ selmowac tu we Lwowie *publice* w Rinku *per ministerium iustitiae* – [має] тут, у Львові, на Ринку публічно шельмувати кат.

¹⁰³⁷ Далі закреслено нерозб. слово.

¹⁰³⁸ *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 256–257, 259 (instrukcja від 7 травня; до цих трьох послів було додано ще двох з іноземного війська).

¹⁰³⁹ *cum obsequio et oboedientia* – з покірністю й послухом.

¹⁰⁴⁰ Надпис на марґінесі: “29 *may* koło pod Zawihostem”.

[Wacław Leszczyński], który jest pod Lublinem, dopomógł mu tej pracy. Przidzie tedy dziś stąd instructia do tych ich mosciow, która na tym jest, aby cescz w gotowiznie pieniędzy brały, cesc w executyah, bo assignatie imie *exosum*¹⁰⁴¹ u nich.

№ 61

27 травня 1663 р. – Новини про перемовини і від'їзд послів армії конфедератів зі Львова, схильність правого крила литовської армії до примирення з королем, огляд регіментів руського воєводи Стефана Чарнецького та інші відомості

Pon Petrikowsky, p. Kohansky, posłowie od woyska, odiehały ze Lwowa *die 27 may*. Prosiely krolia i. m. [Jana Kazimierza], azeby selmowania *vigor*¹⁰⁴² z cudzoziemcami zatrzymany był. *Suspensus* tedy jest *ad 12 iuny*¹⁰⁴³. Obiecaly przy tym pretko *redire ad cor*¹⁰⁴⁴, co wdzięcznie od nich przyjęto.

Od i. m. p. woiewod[y] wilenskiego, he[tmana] W. X. Li[tewskiego] [Pawła Sapiehi] *die 11 may* z Sokołowa listi wnosy, ys prawe skrzyd[ł]o kłania sie kroluiowy i. m. *ad obsequium*¹⁰⁴⁵, co hcae porządni vczynic, przed się koło mają myec w tych dniach, na ktore krol i. m. commisarza destinuie.

Listi do woyska, pułkow, pułkownikow, rohmistrzow pysa, aby yh do dobrego zagrzewaly.

27 may i. m. p. [Stefan] Carneczky, woiewoda rusky, woysko wsistko w sprawie krolestwu ih m. [Janowi Kazimierzowi i Ludwice Marii] pieknie pokazal, rahuiac go 15 tisięczy, a co moment horągwi przyhodzi do obozu tak konnich, iako y piesyh.

27 [may] dzis iehal stąd i. m. p. [Andrzej] Gąsiorowsky do i. m. x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] suplementem instructiey do Zawyhwesta. Wiec, zeby i. m. x. arcibiskupa gnieznien[skiego], primasa [Wacława Leszczyńskiego] na koło zaiehac zadną miarą nie mógł. W tym casie samemu i. m. x. biskupowy kuiawskiemu *concludendi* z woiskiem dana *potestas*¹⁰⁴⁶, a i. m. x. primasa tu proszy¹⁰⁴⁷ krol i. m. z comisią.

¹⁰⁴¹ *exosum* – ненависне.

¹⁰⁴² *vigor* – жвавість.

¹⁰⁴³ *suspensus* tedy jest *ad 12 iunii* – тож її стримано до 12 червня.

¹⁰⁴⁴ *redire ad cor* – повернутися до здорового глузду.

¹⁰⁴⁵ *ad obsequium* – до послуг.

¹⁰⁴⁶ *concludendi* z woiskiem dana *potestas* – надано повноваження укладати [угоду] з військом.

¹⁰⁴⁷ Далі затерто: “do Lwowa”.

№ 62

*Новина про участь люблінського старости
Олександра Людвіка Незабитовського в конфедерації коронної армії
та його повернення до послуху Речі Посполитій*

Na i. m. p. Niezabietowskiego [Aleksandra Ludwika Niezabitowskiego], starostę lubelskiego, p. żołnierze zwiaskowy narzekają, że on był początkiem zwyasku między niemi y wiele złego początkiem, a teraz do króla i. m. [Jana Kazimierza] przysłał y następuje na nich, którego chcą koniecznie żeby był karany, że pod Lublinem na nich swoją rotą nastąpił y dał sobie pogłowne.

№ 63

*2 червня 1663 р. – Новини про перемовини примаса
Вацлава Лещинського з конфедератами коронної армії
та одужання краківського воєводи, великого коронного гетьмана
Станіслава Потоцького після хвороби*

2 iuny przichodzi od i. m. x. arcybiskupa gnieźnieńskiego [Wacława Leszczyńskiego] Zawihosta s koła od p. zwiaskowych ta wiadomosc, yz p. zwiaskowy żołnierze chcą brac zapłatę w gotowiznie, assignatamy, fantamy, co iest, brac¹⁰⁴⁸. Jedna telko przeszkoda zahodzi, ysz chcą, aby w zwiasku zostawaly do zupełney zapłaty, alie prawy[e], że y to sie uprzątne.

I. m. p. wojewodzie krakowskiemu [Stanisławowi Potockiemu] znacznie sie na zdrowiu poprawyło po krwy. || (арк. 1470)

№ 64

*11 червня 1663 р., королівський табір під Яновим. –
Новини про перемовини примаса Вацлава Лещинського
і киявського біскупa Казимира Флоріана Чарторийського
з конфедератами коронної армії, аудієнцію посла
від кримських татар у Яна Казимира, послів від литовської армії
та інші відомості*

Z obozu pod Iąnowem die 11 iuny 1663

Mielismy¹⁰⁴⁹ z koła Zawihosta od i. m. x. arcybiskupa gnieznien[skiego], primasa [Wacława Leszczyńskiego] y i. m. x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] wiadomosc, że sie wsistkie rzeczy *ad mentem*¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁸ Надпис на марґінесі: “Коło pod Zawihostem”.

¹⁰⁴⁹ У рукописі помилк. “Mmielismy”.

¹⁰⁵⁰ *ad mentem* – за планом.

ie^o k. m. [Jana Kazimierza] skoncily. Abi nie¹⁰⁵¹ *insperate in portu naufragium*¹⁰⁵², bo przihodzy od tyhze *ultimate*¹⁰⁵³ *die 3 iuny*, isz *tenui aura spiritus concludi*¹⁰⁵⁴ pomiesal¹⁰⁵⁵. Nad spodziewanie bowiem, cofnawszy od rzeczy pozwolonych, w tractat wpisaly, yz poty *durare* ma *nexus*¹⁰⁵⁶, poky sie woysku satisfactia w gotowyznie y assignatiah nie stanie dosc (tak by konca nie belo nigdi temu zlemu).

Druga, hcą, aby Kotowskiego [Konstantego Kotowskiego], Iesmana [Krzysztofa Jeśmana], ktorzy zabiely i. m. p. [Wincentego Korwina] Gąsiowskiego, hetmana polnego W. X. Litew[skiego], podskarbiego litew[skiego], wipuscono, na co i. m. x. biskup kuiawsky podpisac sie nie hciał zadną miarą, y wydząc, ze mu zaizrono vspokoienia oyczny, nazad ku domowy obrociel. I. m. p. [Andrzej] Gąsiorowsky, commissarz, przyiehal tu z tractatę, ręką p. marsalka woyskowego [Jana Samuela Świdzkiego] podpisany. W tym tractacie hcą, abi im pułcwarta miliona dono we Lwowie w gotowiznie, a pułtora miliona, ktore rozumieią po wojewodztwah bydz gotowe, sosty w gotowyznie, siodmy y osmy w asignatyah, ktore, ze doydą pewnie, hcą, aby ih m. pp. hetmany na swyh dobrach y senatorowie przednieysy zapisaly dlia wydania, ktoryh o seymiky po wojewodztwah requiruią. Do kro[li]a i. m. jest instantia za p. Misciskiem [Hermanem Adolfem Mięszickim]¹⁰⁵⁷, oberster-leitmantem i. m. p. podkanclerzego [Jana Leszczyńskiego] Tataramy y czu-dzoziemcamy, co w zwiąsku są. Inse puncta do satisfactiey y amnistiey należą.

Po kolie przeprowowac sie pocęło woysko na tę stronę Wisły. W obozie pod Vrzędowem skartowawsy sie, mają ysc pode Lwow, przed sobą posłow do krolia i. m. wiprawily: p. Zabikowskiego [Nikodema Żaboklickiego], [...] ¹⁰⁵⁸ y cudzoziemca trzeciego [Marina (?) von Preuka]¹⁰⁵⁹. Zaczym tu o gotowosczy pię[k]nie*¹⁰⁶⁰ mislią, bo ufac trudno taky odmianie.

P. Kohansky, co tu był przed kołem v krolia i. m., utonął na Wislie; ten relatyą niedobłą przed wojskiem cinił o panstwie.

¹⁰⁵¹ У рукописі помилк. “sie”.

¹⁰⁵² *abi nie insperate in portu naufragium* – аби раптом все не зірвалося в останній момент.

¹⁰⁵³ У рукописі помилк. “ultimate”.

¹⁰⁵⁴ У рукописі помилк. “concluse”.

¹⁰⁵⁵ *ultimate die 3 iuny, isz tenui aura spiritus concludi* pomiesal – бо приходить від них же врешті 3 червня, що одного подиху забракло до укладення [угоди].

¹⁰⁵⁶ *durare* ma *nexus* – має тривати зв’язок. У рукописі замість “ma *nexus*” помилк. “*manexos*”.

¹⁰⁵⁷ *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 220, 262.

¹⁰⁵⁸ Тут у рукописі пропущено місце для імені другого посла, яким був Криштоф Дунін.

¹⁰⁵⁹ Про це посольство див.: *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 251. Див. ще док. 69.

¹⁰⁶⁰ Аркуш рукопису на цьому слові пошкоджено.

6 iuny tatarsky posel miał audiencją v k. i. m. Dał znac, ze orda Tatarow pod Baręm, mil 28 ode Lwowa.

7 iuny od lewego skrzydła od woyska W. X. Lit[ewskiego] posłowie Pahatowyc, Dąbrowsky¹⁰⁶¹ y inszi audientią u krolia i. m. mieli, daiąc znac, ze to woysko z cudzoziemskim wsistkim *ad obsequiu[m] principis*¹⁰⁶² w tę strone pod Kownęm przebili Niemen.

P.S. Staną tu posłowie od woyska, słowo dobre niosą, w rzeci samey nie widzemy nic. Kiedi sie rozwiązac nie hce woisko, ktore iz tu prosto ydzą, vwazyc, ze regimenty corumpowane po sobie mają. Stanęło w radzie, aby ordy tatarskyh zb[il]izely sie ku Lwowu, ktorzy w takiey licbie y porzątku iest, ze exorbitowac nie będzie mogła; prouiant im obmisły, aby na mieyscu staly. A zawzdy spusć z tey zawziętosczy i. m. pp. zwiaskowy żołnierze, *paucitatem regionum non contemne[n]t*¹⁰⁶³, confederatią spaliwszy, piniądze brac w gotowiznie, drugie w asignacjach brac będą y zaraz z ordą¹⁰⁶⁴ na Moskwę obroczy. A iezeli tu declaratya od Vrzędowa z obozu pp. zwiaskowych przidzie, ze związek zrzucayą, to Tatary zatrzymają pod Barem¹⁰⁶⁵. || (арк. 1471)

№ 65

5 травня 1663 р., Шадув. – Маніфест литовського війська
про вихід з конфедерації з поясненням причин такого рішення

Manifestatia od woysk Xstwa W. Litew[skiego] w Sadowie [Szadowie] zanesiona die 5 may a[nno] D[omini] 1663.

Słusznie sie w prawdzie swiat dziwić musi, iuz od niemałego czasu przypatrując się *tantae vic[is]situdini* rerum*¹⁰⁶⁶ y częstemu swiezo coraz wynikającemu w woyskach W. X. Litew[skiego] zamiesza[niu]*, ale aby się daleko bardziey zadziwić pospieszył, gdyby wierne pana swego rycerstwo c[no]tliwi* *in vtraque sorte*¹⁰⁶⁷ [zostającej]¹⁰⁶⁸ oyczyzny synowie maiestat

¹⁰⁶¹ “Pahatowyc” – це перекручене з “Ihnatowyc”. Ідеться про згаданих вище (док. 59) послів з інструкцією від 7 травня 1663 р.: Jan Ihnatowicz Łubiański, Kazimierz Stanisław Dąbrowski та інші.

¹⁰⁶² *ad obsequium principis* – на службі у князя.

¹⁰⁶³ *paucitatem regionum non contemnent* – не здолають незначну кількість королівських [військ].

¹⁰⁶⁴ Далі ще раз повторено “y zaraz”.

¹⁰⁶⁵ Далі арк. 1471–1489 писані іншою рукою і вклеєні Голінським до рукопису.

¹⁰⁶⁶ *tantae vicissitudini rerum* – до такої мінливості долі.

¹⁰⁶⁷ *in utraque sorte* – в обох станах.

¹⁰⁶⁸ Тут і далі текстологічні уточнення до документа подано за вид.: *Medeksza Stefan Franciszek*. Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668 / Wyd. Władysław Seredyński // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1875. – T. III. – Dok. 117. – S. 408–413.

panski zelzony wiernym mieli *deserer[e]**¹⁰⁶⁹ poddaństwem, oyczystym prawom y swobodom *etiam extremis*¹⁰⁷⁰ nie mieli *succurer[e]** *mediis*¹⁰⁷¹, y zdradliwie na się cudzym vczynkiem wcisnionej¹⁰⁷², a panu y Rzeczypltey niezmiernie przykrey y szkodliwej calumnii skutecznym z siebie znieść y skruszyć wywodem. M[y]* tedy *in genere*¹⁰⁷³ rycerstwo i. k. mci W. X. L. polskiego y cudzoziemskiego, starego y now[e]go* zaciągu, nie mogąc dawniey *manifestari*¹⁰⁷⁴ przeciwko niesłusznie od niektórych opaczni[e]* pod tytułem całych *generaliter*¹⁰⁷⁵ woysk W. X. L. w vpadley (*horrendum et inauditum*)¹⁰⁷⁶ w oyczyźnie naszey złotą wolnością *et praecipua securitate*¹⁰⁷⁷ słynącey *patratum*¹⁰⁷⁸, chwalać *ffaci]nus**¹⁰⁷⁹, manifestathey, dotąd *interno per potentiam* przywalone *onere*¹⁰⁸⁰, Boską *tandem*¹⁰⁸¹ spraw[ie]dliwą* na się podzwignawszy się dispositią, załosną zanosimy manifestatją. Oswiadc[za]jąc* się naprzod przed naywyższym Tworcy Naywyższego thronem, ktory *supremus*¹⁰⁸² wsz[el]kich* rzeczy *spectator perspicax*¹⁰⁸³, serc ludzkich y mysli *scrutator*¹⁰⁸⁴, samych nawet sprawiedliwości *iustissimus* zostaie *iudex*¹⁰⁸⁵; oswiadczaiąc się przed maiestatem i. k. mci, [pa]nem* naszym młcwym, y wszytkimi stanami Rzeczypltey; oswiadczaiąc się na ostat[ek]* przed postronnymi narodami y całym swiatem, iz *primario*¹⁰⁸⁶ dla podzwignienia *varia host[i]litate**¹⁰⁸⁷ nachyloney chwały Bozey, dla zatrzymania poruszonego i. k. mci maiestatu, dla z[a]szczycenia*, wsparcia y poratowania vpadaiącey oyczyzny, wszelkiego nieprzyaciela, na zwątloną Rzeczpltą wyuzdanym w potężniejszych iego nierownie siłach, *generoso pectore*¹⁰⁸⁸, wrodzoną cnotą y winną synowską ku

¹⁰⁶⁹ *deserere* – покинути.

¹⁰⁷⁰ *etiam extremis* – навіть у крайній біді. У Медекші “et in extremis” (с. 408).

¹⁰⁷¹ *succurere mediis* – прийти на допомогу.

¹⁰⁷² Слово правлене.

¹⁰⁷³ *in genere* – загалом.

¹⁰⁷⁴ *manifestari* – заявити. У Медекші “remanifestari”.

¹⁰⁷⁵ *generaliter* – загалом.

¹⁰⁷⁶ *horrendum et inauditum* – жахливо й нечувано. У рукописі дужка не закрита.

¹⁰⁷⁷ *et praecipua securitate* – і винятковою безпекою.

¹⁰⁷⁸ *przeciwno... patratum* – супроти... вчиненого.

¹⁰⁷⁹ *facinus* – діяння.

¹⁰⁸⁰ *interno per potentiam* przywalone *onere* – насильно обтяжені внутрішнім обов’язком.

¹⁰⁸¹ *tandem* – врешті.

¹⁰⁸² *supremus* – найвищий.

¹⁰⁸³ *spectator perspicax* – пильний наглядач.

¹⁰⁸⁴ *scrutator* – дослідник.

¹⁰⁸⁵ *iustissimus* zostaie *iudex* – найсправедливіший лишається суддя.

¹⁰⁸⁶ *primario* – насамперед.

¹⁰⁸⁷ *varia hostilitate* – різною ворожнечою.

¹⁰⁸⁸ *generoso pectore* – зі шляхетним серцем.

matce swej miłością, *per tantum decursum ann[o]rum*^{*1089} choynie krwią y własną szafuiąc substancją, zycziwie y odwaznie zastawiali my się impetom. Prze[z] cosmy [sobie] całego swiata *iudicio*¹⁰⁹⁰ słusznie zawoiowane¹⁰⁹¹ praetendowali zasług[i]*, ktore ze nas *ab anno 1654* dość cierpliwie czekaiących, tylko się nadzieią *promeritae* || (**апк. 1472**) *gratitudinis* karmiących¹⁰⁹², przy tak wielu seymowych vchwałach y podatkach *dubio facto*¹⁰⁹³ nie dochodziły, *ex ea ratione*¹⁰⁹⁴ niepowetowane straty nasze y niezliczone szwanki *ad ea nos coegerunt* vdać się *media*¹⁰⁹⁵ y takowy formować związek, ktory by nic przeciwnego chwale Bozkiey, nic przeciwnego maiestatowi i. k. mci, nic przeciwnego oyczyźnie naszej y iey prawom, swobodom, wolnosciom w sobie nie zawierał, ale krwawie zahorowanym zasługom naszym *iustis et adaequatis mediis laureatam gratitudinis* mógł *imponere coronidem*¹⁰⁹⁶. Iakozesmy te wszelkie pomienione dotąd wespół pełnili *contenta*, dokąd *maleuolorum perversitas* przeciwko maiestatowi pańskiemu y oyczystym prawom nad niewinną krwią *sine omni iudicio cum dedecore*¹⁰⁹⁷ pieszczoney w honorze oyczyzny naszej *saevire*¹⁰⁹⁸ nie wsczęła¹⁰⁹⁹. Ale kiedy zaiadła, prawie wsciekła złość niechętnych przez fortelne pokryte sposoby coś niedobrego, a panu y Rzeczypltey bardzo szkodliwego knuiąc, *optimam intentionem* zwiąsku *sensim*¹¹⁰⁰ *euertere* poczęła, iakoz iuz *evertit*¹¹⁰¹, kiedy excludowawszy z serc swoich y pamięci boiaźń Bożą, excludowawszy z serc swoich poprzysiężoną

¹⁰⁸⁹ *per tantum decursum annorum* – протягом стількох років.

¹⁰⁹⁰ całego swiata *iudicio* – на думку всього світу.

¹⁰⁹¹ Так у рукописі; у Медекші “zaharowane” (с. 409).

¹⁰⁹² tylko się nadzieią *promeritae gratitudinis* karmiących – які тішили себе лише надією на заслужену вдячність.

¹⁰⁹³ *dubio facto* – дивним чином. У Медекші “dubio fato” (с. 409).

¹⁰⁹⁴ *ex ea ratione* – тому.

¹⁰⁹⁵ *ad ea nos coegerunt* vdać się *media* – змусили нас вдатися до цих засобів.

¹⁰⁹⁶ zasługom naszym *iustis et adaequatis mediis laureatam gratitudinis* mógł *imponere coronidem* – справедливими й відповідними засобами міг би увінчати наші заслуги лавровим вінком вдячності.

¹⁰⁹⁷ У Медекші “decere” (с. 409).

¹⁰⁹⁸ Так у Медекші (с. 409). У рукописі “seruire”.

¹⁰⁹⁹ iakozesmy te wszelkie pomienione dotąd wespół pełnili *contenta*, dokąd *maleuolorum perversitas* przeciwko maiestatowi pańskiemu y oyczystym prawom nad niewinną krwią *sine omni iudicio cum dedecore* pieszczoney w honorze oyczyzny naszej *saevire* nie wsczęła – як ми усе згадане доти спільно виконували, доки порочність лихих людей не почала шаленіти проти королівської величності і вітчизняних прав, [проливаючи] без всякого суду і з ганьбою для нашої виплеканої в честі батьківщини невинну кров.

¹¹⁰⁰ У Медекші “sensum” (с. 409).

¹¹⁰¹ *optimam intentionem* zwiąsku *sensim evertere* poczęła, iakoz iuz *evertit* – поступово почала руйнувати найкращі наміри зв’язку, і ось уже зруйнувала.

pańskiemu maiestatowi *debitam venerationem*¹¹⁰² y wierne poddaństwo złotym wolności prawom, nie tylko *omnem securitatem*¹¹⁰³, ale tez *omnimodum suffragium*¹¹⁰⁴, excludowawszy wrodzoną od wszelkich nacyi temu przyznaną narodowi *generositatem*¹¹⁰⁵, *tam horrendum et inaudium, etiam his iniquis stupendum temporibus* y v postronnych *admirandum* popełniła *facinus*¹¹⁰⁶, przez ktore nie tylko na [całe] woyska, ale tez [y] na cały naród obrzydła Bogu y swiату zaciągnęła niesławę. Ktoz bowiem by naywiększą może dosiąć tego experientią¹¹⁰⁷, aby kiedy poddani przeciwko panu swemu, synowie przeciwko oyczyźnie podnioszy rękę, *tam magnum in Republica ciuem*¹¹⁰⁸, tak mądrego w radzie senatora, tak czulego, vmiejętnego y odwaznego w polu wodza, a co większa, commissyey directora, pańskie y Rzeczypltey zasiadającego mieysce, iako teraz iasnie wielmożnego ie^o mci p^a Vincentego Corwina Gosiewskiego, podskarbiego wielkiego, hetmana polnego W. X. Litew[skiego], gwałtownie wzięli y bez sądu, bez prawa tyrańsko z tego swiata zniesli? Kto może zasiąć wiadomością, aby kiedy woyska hetmana swego, ktorému wszelką reuerentią y posłuszeństwo winne, a zadnego nie mając brać *violenter*¹¹⁰⁹ albo sądzić prawa, a tym bardziey nie sądziwszy, nie chrzesciańsko zamordować miały? Popełniło *violationem* oraz *[iuris] Diuini*¹¹¹⁰, ktore *iustitiam*¹¹¹¹ we wszytkich, by tez naygrubszych postanowiło państwach, chcąc, zeby wszelkie *excessa impune* nie vchodżyły¹¹¹². Popełniło¹¹¹³ *violationem iurium*¹¹¹⁴ i. k. m. || (арк. 1473) y całej Rzeczypltey, naygruntowniejszych przy tym praw, swobod y wolności, ktore [nam] y sam monarcha i. k. mc swym assecuruie iuramentem, *vt nemo captiuetur nisi iure victus*¹¹¹⁵. [Ta]kowe* sprawy constitucya *anni 1655* samego pana podaie sądom, každemu *pro libitu*¹¹¹⁶ dela[torem]* byдż pozwoliwszy.

¹¹⁰² *debitam venerationem* – належну повагу.

¹¹⁰³ *omnem securitatem* – всяку безпеку.

¹¹⁰⁴ *omnimodum suffragium* – всяку підтримку.

¹¹⁰⁵ *generositatem* – шляхетність.

¹¹⁰⁶ *tam horrendum et inaudium, etiam his iniquis stupendum temporibus* y v postronnych *admirandum* popełniła *facinus* – вчинила такий страшний і нечуваний злочин, що вражає навіть у ці тяжкі часи і дивує навіть чужинців.

¹¹⁰⁷ У Медекші “...najciekawszą może tego dosiądz wiadomością...” (с. 410).

¹¹⁰⁸ *tam magnum in Republica civem* – такого великого у Речі Посполитій громадянина.

¹¹⁰⁹ *violenter* – насильно.

¹¹¹⁰ *violationem* oraz *iuris Divini* – порушення також Божого права.

¹¹¹¹ *iustitiam* – справедливість.

¹¹¹² zeby wszelkie *excessa impune* nie vchodżyły – щоб усякі порушення не минали безкарно. У Медекші “*impune dochodżyły*”.

¹¹¹³ Так у Медекші; у рукописі “popełniła”.

¹¹¹⁴ *violationem iurium* – порушення прав.

¹¹¹⁵ *ut nemo captiuetur, nisi iure victus* – щоб нікого не було ув’язнено інакше, ніж через суд.

¹¹¹⁶ *pro libitu* – за бажанням.

Iakoz nie folgowano nigdy *in Repub[li]ca nostra* podobnym materiom, [w czym]* nie inquiruiąc, ani sięgając dalszych przykładów, *etiam*¹¹¹⁷ za szczęśliwego panowania i. k. mc[i, pana]* naszego młciwego, sądził y karał seym obwinionego *anno 1656*. Sądził y drugiego w ty[mze]* roku, sądził trzeciego o zdradę *anno 1658*, sądził y czwartego Tribunał, *quorum [hono]ris* gratia nomina latent*¹¹¹⁸, sądzono y dawniejszych w Wielkim Xstwie Litew[skim] czasow O[ścika]*¹¹¹⁹. Bywała tedy Rzeczplta vkontentowana sprawiedliwością, która y przed samym Bogi[em]* vskarżać się nie mogła, aby kiedy ostre iey *de natura*¹¹²⁰ miały byđz stępione prawa. Zaczym [y te]raz*, iesli co *per inuidiam*¹¹²¹ vmysloney [coś] pokazywało winy, *eadem iuris erat procedendum [via]*¹¹²². Obawiając się tedy, aby Bog iako *iustissimus iudex et vindex iusti Abel sanguine[m]*¹¹²³ [y] zelzonego maiestatu i. k. mci, p^a naszego młciwego, któremu na mieyscu swym w gub[erna]tją* polecił panstwa, *requirendo iniuriam*¹¹²⁴ z całego woyska, by tez niewinnego *vindictam s[uro]wą** nie chciał *sumere*¹¹²⁵ sprawiedliwością, tudziesz *consulendo honori*¹¹²⁶ narodu całego, aby v pos[tron]nych* nacyi drogo szacowana W. X. Litew[skiego] reputatia w tak obrzydley y smotney n[ie]* była poruszona¹¹²⁷ hańbie, dlatego *ab auctoribus huius mali* odłączyć się, *vrgere vindicta[m]** niewinney krwi y podzwignąć vpadłą narodu naszego sławę, *visum est*¹¹²⁸. Druga ok[a]zya* oderwania się *ab auctoribus*¹¹²⁹, ze woysko było tego rozumienia, iz tylko na same¹¹³⁰ krwawyc[h]* zasług dochodzenie y wynalezienie sposobow, aby nie ginęły podatki Rzeczypltey y na [uspo]koienie* pewnych praetensyi tén vczyniony zrazu związek nasz nie miał *metas* zwią[zku]* y prawdziwey vocatiey żołnierskiej *excedere*¹¹³¹.

¹¹¹⁷ *etiam* – навіть.

¹¹¹⁸ *quorum honoris gratia nomina latent* – чий імена з поваги до них приховано.

¹¹¹⁹ Так у Медекші; у рукописі слово втрачене скраю аркуша.

¹¹²⁰ *de natura* – від природи.

¹¹²¹ *per invidiam* – через наклеп.

¹¹²² *eadem iuris erat procedendum via* – слід було дотримувались такого ж правового порядку.

¹¹²³ *iustissimus iudex et vindex iusti Abel sanguinem* – найчесніший суддя і месник за кров чесного Авеля.

¹¹²⁴ *requirendo iniuriam* – вимагаючи відшкодування, кари.

¹¹²⁵ *vindictam... sumere* – помститися.

¹¹²⁶ *consulendo honori* – дбаючи про честь.

¹¹²⁷ У Медекші “zanurzona”.

¹¹²⁸ dlatego *ab auctoribus huius mali* odłączyć się, *vrgere vindictam* niewinney krwi y podzwignąć vpadłą narodu naszego sławę, *visum est* – тому він вирішив відмежуватися від винуватців цього зла, домагатися помсти за невинну кров і підняти загублену славу нашого народу.

¹¹²⁹ *ab auctoribus* – від винуватців.

¹¹³⁰ У Медекші “na samych”.

¹¹³¹ *metas... excedere* – виходити за межі цілей.

Ale kiedy *in materias contra contenta* zw[iązku]* żołnierzowi namniey nie nalezyte *inuolare* poczęto¹¹³² imieniem iakoby wszytkiego woyska, w [kto]rym* *et externi, et plebei* zwykli *includi*¹¹³³, a iesli szlachcic iako żołnierz do tego mniey [na]lezy*, tym bardziey *et externi*, a bardziey ieszcze *plebei*, przez co wielkie w Rzeczypltey sta[ło]* się zamieszanie *et euersio fundamentalium iurium*¹¹³⁴ iey, a [u] postronnych *ludibrium*¹¹³⁵, co gdyby [dłu]zey* *durare*¹¹³⁶ miało, musiało by o ostatnią oyczyznę przywieść zgubę. *Mature* tedy *a promotor[ibus]** takich rzeczy *recedere* nam przyszło¹¹³⁷. Trzecia przyczyna *violatio iurium maiestatis[s]**¹¹³⁸ i. k. mci – w wydaniu vniuersałow do wojewodztw y powiatow, aby się nie do i. k. [mci]*, || (**apk. 1474**) ale do woysk gromadziły, co samemu tylko i. k. mci należy, y zeby podatki wojewodztwa nie do skarbu, iako prawa chcą miec, ale do woysk znosili, w gromadzeniu ich mm. panow senatorow y posłow od powiatow do woysk *inscio principe et Republica*¹¹³⁹, w zatrzymaniu tudziez posłow cudzoziemskich, w łamaniu pakt szwedzkich, w zawieraniu *armisti[tio]rum*¹¹⁴⁰. A ze nie była intentia nasza *laedere maiestatem* i. k. mci¹¹⁴¹, p^a naszego młciwego, y praw Rzeczypltey od tego wszytkiego, co się *sub titulo*¹¹⁴² woyska przeciw maiestatow[i] i. k. mci działo, przyszło *recedere*¹¹⁴³. Nie mnieysza była okazyja – zniszczenie stanu szlacheckiego y ostatnia ludzi vbogich przez vciążenie zguba, zaboistwa, naiazdy, ktore nieba przebiiając od Boga znaczną pomstę, od swiata¹¹⁴⁴ sromotną musiały by y na niewinnych pociągnąć hańbę. Będąc tedy sami *os ex ossibus*¹¹⁴⁵ tey oyczyzny, zebysmy ci, ktorzy piersiami y krwią naszą *securitatem*¹¹⁴⁶ braci naszej prouidowali, teraz sami krwie ich y krwawych łez vbogich [poddanych] nie pili, y owszēm, chcąc *ex visceribus patriae debilitatae* woyska *in hosticum* w[y]prowadzić¹¹⁴⁷, własney

¹¹³² ale kiedy *in materias contra contenta* związku żołnierzowi namniey nie nalezyte *involare* poczęto – але коли всупереч завданням зв’язку почали накидати функції найменше властиві воїнові.

¹¹³³ *et externi, et plebei* zwykli *includi* – зазвичай зараховувались і чужинці, і прості люди.

¹¹³⁴ *et eversio fundamentalium iurium* – і підваження базових прав.

¹¹³⁵ *ludibrium* – глузування.

¹¹³⁶ *durare* – тривати.

¹¹³⁷ *mature* tedy *a promotoribus* таких rzeczy *recedere* нам przyszło – тоді нам довелося, не зволікаючи, відмежуватися від ініціаторів таких речей.

¹¹³⁸ *violatio iurium maiestatis* – порушення прав маєстату.

¹¹³⁹ *inscio principe et Republica* – без відома володаря і Речі Посполитої.

¹¹⁴⁰ *armistitiorum* – перемир’їв.

¹¹⁴¹ *laedere maiestatem* i. k. mci – кривдити маєстат його королівської милості.

¹¹⁴² *sub titulo* – від імені.

¹¹⁴³ *recedere* – відмежуватися, відступити.

¹¹⁴⁴ У Медекші “od ludzi”.

¹¹⁴⁵ *os ex ossibus* – кість від костей (порівн.: *Бумтя*, 2, 23).

¹¹⁴⁶ *securitatem* – безпеку.

¹¹⁴⁷ *ex visceribus patriae debilitatae* woyska *in hosticum* wyprowadzić – вивести війська з лона виснаженої батьківщини у ворожий [край].

nie gubiąc oyczyzny y do ostatney prawie nie przywodząc ruiny. W słuszney y ta przyczyna v nas zostawała considerathey, iz sąm P. Bog okazyje z osobliwey swey daie clementey przez mieszaniny *intus*¹¹⁴⁸ w państwie nieprzyjacielskim, przez stateczną woysk zaporowskich *in fide* ku i. k. mci perseuerantią¹¹⁴⁹, przez dotrzymanie przyiazni hama i. mci [Mehmed Gereja IV] z k. i. mcią, panem naszym młciwym, y Rzecząplą, przez co otwiera się złączonym woyskom [i. k. mci] do wielkich nad nieprzyjacielem triumfow droga a do zatamowania *tandem*¹¹⁵⁰ krwawego w oyczyźnie, osobliwie w W. X. Lit[ewskim], potopu. Abysmy tedy oyczyznę, ile w tak pogodną porę, by tez ostatnią kroplą krwi naszej salwowawszy y pożądany z łaski Bozey przyniozszy pokoy, iuz od dalszych [wojskowych] wvolnili ciężarow, dlategosmy sobie *conscientia, fide et honore*¹¹⁵¹ przyrzekli, podaiąc się cale pod władzą i. k. mci, pana n. młciwego, y Rzeczypltey, abysmy przy dostoięństwie i. k. mci y całosci oyczyzny, przy zatrzymaniu praw y swobod oyczystych, przeciwko wszystkim *intra et extra Regnum*¹¹⁵² nieprzyjaciolom zdrowie nasze za directią i. k. mci, p^a n. młciwego, zostawali pod władzą starszego, kogo sobie obierzemy, vpominaiąc się *modis licitis*¹¹⁵³ krwawych zasług naszych, *non excedendo possibilitatem* wypłacenia ich, iako *summa egestas*¹¹⁵⁴ W. X. L. znieść moze¹¹⁵⁵ albo iako teraz ich mo[ści] pp. commissarze z woyskiem na czterech postanowili millio- || (арк. 1475) nach. Wielką y to zostaię ratią, iz pewnych osob na krew niewinną zaiadlosć, naprzod we krwi sławney pamieci i. m. pana [Krzysztofa] Odachowskiego¹¹⁵⁶, pułkownika i. k. mci, ręce swe zboczywszy, na przełożonego swego *multis postulatis*¹¹⁵⁷ wproszonego, ktoręmu poprzysiężona była *omnis securitas*¹¹⁵⁸, na zdrowie, honor y substantią iego targnąwszy się, z tego wszytkieg[o]* zdarła. Mało na tym maiąc, na sąm maiestat i. k. mci y całą Rzeczplą, kiedy na p. [di]rectora* commissiey, *personam principis et Reipub[li]cae* representuiącego¹¹⁵⁹, na

¹¹⁴⁸ *intus* – всередині.

¹¹⁴⁹ *in fide* ku i. k. mci perseuerantią – незмінне збереження вірності його королівської милості.

¹¹⁵⁰ *tandem* – врешті.

¹¹⁵¹ *conscientia, fide et honore* – совістю, вірністю й честю.

¹¹⁵² *intra et extra Regnum* – всередині і за межами королівства.

¹¹⁵³ *modis licitis* – дозволеними способами.

¹¹⁵⁴ Так у Медекші (с. 412). У рукописі помилк. “egestes”.

¹¹⁵⁵ *non excedendo possibilitatem* wypłacenia ich, iako *summa egestas* W. X. L. znieść moze – не перевищуючи того, що може бути виплачене, – наскільки може витримати крайня бідність Великого князівства Литовського.

¹¹⁵⁶ *Wasilewski Tadeusz*. *Odachowski Krzysztof* h. Nałęcz (zm. 1661) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 532.

¹¹⁵⁷ *multis postulatis* – після багатьох прохань.

¹¹⁵⁸ *omnis securitas* – повна гарантія.

¹¹⁵⁹ *personam principis et Reipublicae* representuiącego – що представляв особу правителя та Річ Посполиту.

wielkiego w oyczyźnie dignitarza, wrzędnika, senatora y podskarbiego *et quod cum stupore gentium est*¹¹⁶⁰, na hetmana podniosło rękę *et inaudito modo a seculis*¹¹⁶¹ w iego krwi niewinney [ty]rańskie* swe zafarbowwała ręce. W tym iednak złości swej nie nasyciwszy, starszynę *et praecipua*¹¹⁶² subiecta¹¹⁶² lewego skrzydła¹¹⁶³ wygubić vmysliwszy, w krotkim czasie pewnie by swe byli wykonali zapędy, gdyby cnota zyczliwych synow oyczyzny y wiernego panu rycerstwa przy niewinności swej zapamiętały ich nie vprzedziła złości. W czym iako prętko vmyslony z tey intenti[ey]* otrzymały by effect *desertis militibus*¹¹⁶⁴ W. X. L. *et in praedam inhianti*¹¹⁶⁵ podawszy *hosti*¹¹⁶⁶, w pewny[m]* kraiu zatoczywszy oboz, co czasu swego *sufficienter probabitur*¹¹⁶⁷, przeciwko panu y o[y]czyźnie* coś niedobrego *moliri*¹¹⁶⁸ chcieli. Z tych tedy przyczyn przyszło nam *ab auctoribus [hu]ius* facinoris et peruersae intentionis*¹¹⁶⁹ odłączyć się y niektoych *cum complicibus*¹¹⁷⁰, ktery[ch]* natęnczas woisko zagarnąć mogło, znosząc z siebie y z całego narodu niewinnie we[wle]coną* *ignominiam et obuiando futuro in dies crescenti malo*¹¹⁷¹, i. k. mci, p. n. młciwego, [y]* Rzeczypltey sprawiedliwemu wydać sądowi. *Manifestamur*¹¹⁷² przy tym przed Bogiem y [ca]łym* swiatem, ze *nil aduersi intendimus*¹¹⁷³ ani przeciwko i. k. mci, p^a n. młciwemu, ktor[ego]* *sancta iura et mandata veneramur*¹¹⁷⁴, ani przeciwko oyczyźnie, ktoey *filialem debemus a[mo]rem*¹¹⁷⁵, ani przeciwko wodzom swoim, ktorym *debitam praestare obseruantiam*¹¹⁷⁶, y tera[z, y]* po więciu nas od i. k. mci y Rzeczypltey nalezyte *obsequium*¹¹⁷⁷ oddawać

¹¹⁶⁰ *et quod cum stupore gentium est* – i, що вразило народи.

¹¹⁶¹ *et inaudito modo a seculis* – i z давніх-давен нечуваним способом.

¹¹⁶² *et praecipua subiecta* – i перші особи.

¹¹⁶³ У Медекші “tego skrzydła”.

¹¹⁶⁴ У Медекші “limitibus”.

¹¹⁶⁵ У Медекші “inluanti”.

¹¹⁶⁶ *desertis militibus* W. X. L. *et in praedam inhianti* podawszy *hosti* – покинувши воїнів Великого князівства Литовського і залишивши їх на поталу ворогові.

¹¹⁶⁷ *sufficienter probabitur* – буде належним чином доведено.

¹¹⁶⁸ *moliri* – затіяти.

¹¹⁶⁹ *ab auctoribus huius facinoris et peruersae intentionis* – від організаторів цього злочину й лихих намірів.

¹¹⁷⁰ *cum complicibus* – зі спільниками.

¹¹⁷¹ *znosząc... ignominiam et obuiando futuro in dies crescenti malo* – змиваючи... ганьбу і запобігаючи подальшому злу, що зростало з кожним днем.

¹¹⁷² *manifestamur* – засвідчуємо.

¹¹⁷³ *nil aduersi intendimus* – не маємо ніяких ворожих намірів.

¹¹⁷⁴ *sancta iura et mandata veneramur* – священні закони й накази шануємо (у Медекші “sacrosancta iura et mandata veneramur” (с. 413)).

¹¹⁷⁵ *ktorey filialem debemus amorem* – перед якою маємо обов’язок синівської любові.

¹¹⁷⁶ *ktorym debitam praestare observantiam* – яким [маємо] виявляти належну шану.

¹¹⁷⁷ *obsequium* – службу.

gotowismy. Ale dla pomienionych tak waznych przyczyn, nie odbiegając jednak krwawych dość zasług naszych, do takowego musieliśmy się вдаć proceder, chcąc oraz prawa y wolności, [od]* przodków naszych dziedzicznym prawem nam zostawione, w swej vgruntować perfec[yi]*, y bracią naszych *ab vltiori tandem vvolnić oppressione et pacatam* po tak długie[y]* expectatiwie uczynić *Rempub[li]cam*¹¹⁷⁸. Co aby wszytkiemu państwu, postronnym narodo[m]* || (арк. 1476) y całemu było wiadomo swiatu, dlatego *primario*¹¹⁷⁹ do Tribunału, a potem do wszytkich grodów, w wojewodztwach y powiatach będących, tę dać mamy manifestacją. Dan w Sadowie dnia 5 maia 1663.

Опубликовано: Medeksza Stefan Franciszek. Księga pamiętnicza wydarzeń zaszyłych na Litwie 1654–1668 / Wyd. Władysław Seredyński // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1875. – T. III. – Dok. 117. – S. 408–413.

№ 66

12 травня 1663 р., Львів. – Повноваження Яна Казимира киявському біскупові Казимирові Флоріану Чарторийському для перемовин з конфедератами коронної армії

Copia kredensu abo plenipotentiey od krola ie^o mci daney ie^o mci xiędzu biskupowi kuiawskiemu [Kazimierzowi Florianowi Czartoryskiemu] na vspokoienie ostateczne do panow zołnierzow związkowych koronnych przyslanęmu.

Ian Kazimierz, krol polsky, w. x. litew[skie] etc., etc., etc.¹¹⁸⁰.

Vrodzeni, wiernie nam mili. Aczemy iuz od tego byli nie narazać powagi naszej wysłaniem do wiern. waszych poselstwa, ktore tak wiele razy uczynione, bez skutku zostawały, daiąc iednak dowod niezwycięzoney dobroci naszej, którą zawsze nieodmienną wiern. wasze vznawiają, vzywamy wielebnego w Bogu xiędza biskupa kuiawskiego do wiern. waszych w tym, co do vspokoienia oyczyzny należy. Cokolwiek tedy imieniem naszym pomieniony wielebny w Bogu xiądz biskup kuiawski *proponet*¹¹⁸¹ wiern. waszym, abyscie to, *in integra fide*¹¹⁸² przyiąwszy, do intentiey naszej, ktora samych wiern. waszym *praesefert*¹¹⁸³ vspokoienie y vcontentowanie, stosować chcieli, pilnie ządamy. Przesyłamy przy tym słowem naszym krolewskim, na ktorymescie się nie

¹¹⁷⁸ y bracią naszych *ab vltiori tandem vvolnić oppressione et pacatam* po tak długiey expectatiwie uczynić *Rempublicam* – i братів наших звільнити від подальшого гноблення, i Речі Посполитій після такого довгого очікування принести мир.

¹¹⁷⁹ *primario* – насамперед.

¹¹⁸⁰ “polsky, w. x. litew[skie] etc., etc., etc.” дописано рукою Голінського.

¹¹⁸¹ *proponet* – запропонує.

¹¹⁸² *in integra fide* – в непохитній вірності.

zawiedli, ze cokolwiek *in rem*¹¹⁸⁴ samychze wiern. waszych mianowany xiądz biskup kuiawski z wiern. waszymi vmowi y postanowi, wszytko my *pro rato et grato*¹¹⁸⁵ przyimiemy y ze wiern. wasze *ad numerum*¹¹⁸⁶ realną, doskonałą, skuteczną nieodwłocz- || (арк. 1477) nie wezmiecie satisfactią y vcontentowanie, *fide regia spondemus et omni meliori modo*¹¹⁸⁷, ze w skutku dowodem iest oycowskim affectem napełniony, do wiern. waszyh daiemy, onymze od P. Boga zycząc zdrowia dobrego. Z Lwowa die 12 may 1663, panowania naszego roku etc.¹¹⁸⁸. || (арк. 1479)

№ 67

12 травня 1663 р., Львів. – Статті з умовами для розпуску конфедерації коронної армії, узгоджені на перемовинах між королівським двором та представниками конфедератів

2. Conditie do rozwiązania się z zwiąskiem 1663 12 may¹¹⁸⁹.

1. Zgodziwszy się na wszytko z pp. commissarzami, żąda i. k. mc y commissia, aby woysko pr[zy]słało* starszyznę do Lwowa *pro plenaria potestate ad implendum* to, co *sequitur*¹¹⁹⁰.

2. Zeby *solenniter*¹¹⁹¹ wszytką starszyzna przeprosiła imieniem woyska krola ie^o mci, ich [mm.]* panow wrzędnikow Rzeczypltey, ktorych albo pisanіem, albo mowami *laeserat*¹¹⁹².

3. Maią się submittować na pismie, taką submissią całej Rzeczypltey na przyszłym sey[mie]* vczynić y tych wszytkich przeprosić, osobliwie, ze się ma teraz *ad satis*, do ktorych wo[yska]* nie należą *ex instituto Reipublicae*¹¹⁹³, mieszali woyska, podczas seymu sprowadzili.

¹¹⁸⁴ *in rem* – на користь.

¹¹⁸⁵ *pro rato et grato* – з радістю і непорушно.

¹¹⁸⁶ *ad numerum* – докладно, в найменших дрібницях.

¹¹⁸⁷ *fide regia spondemus et omni meliori modo* – даємо королівське слово, і в якнайкращий спосіб.

¹¹⁸⁸ Наступний арк. 1477 порожній, де справа внизу Голінський дописав заголовок наступного документа: “2. Conditie do woyska”.

¹¹⁸⁹ Номер послідовності документа на початку рядка, а також рік, число і місяць дописані рукою Голінського. Незважаючи на цю дату, у літературі документ окреслюється як такий, що “...opracowany zapewnie około 10 maja podczas narad z komisarzami na dworze”. Див.: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 244 (на підставі документа з цього рукопису Голінського).

¹¹⁹⁰ *pro plenaria potestate ad implendum* to, co *sequitur* – як повноважних осіб для виконання того, про що йдеться далі.

¹¹⁹¹ *sollemniter* – урочисто.

¹¹⁹² *laeserat* – образила.

¹¹⁹³ ze się ma teraz *ad satis*, do ktorych woyska nie należą *ex instituto Reipublicae* – що є зараз доволі таких, кому війська не належать за звичаєм Речі Посполитої.

4. *More*¹¹⁹⁴ antecessorow swoich aby tu we Lwowie *confaederacya* y wszystkie *acta* ich *spa[li]li** *in praesentia*¹¹⁹⁵ *commissyey*.

5. Script *maia* dać na się *ie^o* k. mci, ze się nigdy do tego y temu podobnego zwiąsku [nie]* wrocą ani *in vita* i. k. mci, ani *sub interregnum*¹¹⁹⁶, ale tylko *se inuitati gratiae* R[ze]czy[pl]tey* pod władzą ich mm. pp. hetmanow [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] *prospicient* według dawnych praw¹¹⁹⁷, a [ies]liby* się kiedy albo sami do zwiąsku wrocili, albo y po nich woyska Rzpltey *ia[kie]* auderent*¹¹⁹⁸, aby przeciwko nim *tanquam contra hostes patriae*¹¹⁹⁹ postępowała zaraz Rze[cz]plta* z i. k. mci, seymow na to nie składając, y zeby¹²⁰⁰ wszystkie prawa p[rze]ciwko* *confaederatom* vchwalone *ad executionem*¹²⁰¹ przywozić *ie^o* k. mci y Rzeczypl[tey]* wolno, by taki script na seymie *in Volumen legum ingrossari*¹²⁰² y prawem bydz ztwierdzony.

6. *Maia* wszystka starszyzna, ktorzy v woyska zostawiają, przysiąc *de nouo s[uper]* fidelitatem*¹²⁰³ i. k. mci y Rzpltey, a potym y towarzystwo przed ich mciami p[p.]* hetmanami takowy iurament *fidelitatis*¹²⁰⁴ *maia* wykonać, ze zadnych buntow wsczy[nać]* nie *maia*, *sub executione*¹²⁰⁵ zarazem artykułow woyskowych.

7. Wymowić y warować, aby wszystkie *criminaly ante et durante confaederatione*¹²⁰⁶ [po]pełnione* *in [...]*¹²⁰⁷ sądzone były *ex quouis actoratu*¹²⁰⁸.

8. Aby to woyska nic nie alterowało, ze i. k. mc y Rzeczplta, zabiegając *inde[mni]tati* Reipublicae, diminutionem* woyska y niepotrzebnych chorągwi vczynić musi¹²⁰⁹. || (арк. 1480)

¹¹⁹⁴ *more* – за звичаєм.

¹¹⁹⁵ *in praesentia* – в присутності.

¹¹⁹⁶ ani *in vita* i. k. mci, ani *sub interregnum* – ані за життя його королівської милості, ані під час міжкоролів'я.

¹¹⁹⁷ *se inuitati gratiae* Rzeczypltey pod władzą ich mm. pp. hetmanow *prospicient* według dawnych praw – сподобившись ласки Речі Посполитої, залишатимуться під владою панів гетьманів відповідно до давніх законів.

¹¹⁹⁸ *auderent* – наважились.

¹¹⁹⁹ *tanquam contra hostes patriae* – як проти ворогів батьківщини.

¹²⁰⁰ Далі закреслено “przeci[wko]”.

¹²⁰¹ *ad executionem* – до виконання.

¹²⁰² *in Volumen legum ingrossari* – був вписаний до Книги законів.

¹²⁰³ przysiąc *de novo super fidelitatem* – наново присягнути на вірність.

¹²⁰⁴ iurament *fidelitatis* – присягу вірності.

¹²⁰⁵ *sub executione* – з виконанням.

¹²⁰⁶ *ante et durante confaederatione* – до і під час конфедерації.

¹²⁰⁷ У цьому місці пропущено порожнє місце для слова.

¹²⁰⁸ *ex quouis actoratu* – за будь-яким позовом.

¹²⁰⁹ zabiegając *indemnitati Reipublicae, diminutionem* woyska y niepotrzebnych chorągwi vczynić musi – дбаючи про збереження Речі Посполитої, мусить здійснити скорочення війська і непотрібних хоругв.

9. *Priuatorum iniuriae maiores*¹²¹⁰, osobliwie, gdzie abo cale zniesiony szlachcic, albo dzierzawa zniesiona y zniszczona, aby były sądzone.

10. Aby ie^o k. mci wrocone były pieniądze, co z prowentow wzięli ich mc, także cokolwiek z ceł pobrano, aby to woysku potracono w summie millionow było.

11. Takze co z miast wielkich summami znacznymi brano na woysko, aby im to w zasługi potracono było.

12. Aby się woyska submittowały, wzięwszy od commissiey pieniądze y assignatie, zaraz ruszyć w Ukrainę, y owszem, kiedy starszyzna we Lwowie stanie, aby woyska Lwow pomiiały y tam pod władzą ich mm. panow hetmanow albo ktoregokolwiek z nich zostawały, nie powracaiąc bez osobliwego ordynansu y przez tychze ich mm. panow hetmanow.

13. Woyska W. X. L. odstąpić, coniuratią z nimi uczynioną oraz przy confaederatiey spalić, residentow odprawić powinni będą, y owszem woysko koronne *formabit legationem*¹²¹¹, persuaduiąc, zeby się y woyska W. X. L. z Rzeczaplą *in personis*¹²¹² ich mm. pp. commissarzow wolnie będący zgadzali, z zwiąsku rozwiązali. A iezeli im co ieszcze *debetur tractatu conditionibus*, od pp. commissarzow swoich *propositis et proponendis* contentowali się, *ordinata et practabilia in Repub[li]ca* dochodzenia zasług biorąc *media, [salva]*¹²¹³ *declaratione*¹²¹⁴, ze woyska koronne stawac przy nich nie mogą. Takze aby szły na wojnę przeciwko Moskwie *inuitabunt*¹²¹⁵ pp. litewskich, poniewasz sami w Ukrainie *diuisionem*¹²¹⁶ nieprzyiacielom uczynili.

14. Reuelować ma woyska, z kim *ex principibus externis* albolie tez *in Regno*¹²¹⁷ mieli swoje correspondentie y *cuius suasu*¹²¹⁸ do tego przystępowali, koło czego z nimi znosili się y zeby im doniesli, ze *redeunt ad obsequium*¹²¹⁹ i. k. mci y Rzeczypltey, y iakiekolwiek zachodziły między nimi *intra et extra Regnum*¹²²⁰ transactie, aby ie^o k. mci oddali.

¹²¹⁰ *privatorum iniuriae maiores* – поважніші кривди, завдані приватним особам.

¹²¹¹ *formabit legationem* – організує посольство.

¹²¹² *in personis* – в особі.

¹²¹³ Це слово дописане за змістом, у рукописі тут порожнє місце у реченні.

¹²¹⁴ а ієзєлі ім єо ієєєє *debetur tractatu condicionibus*, од pp. commissarzow swoich *propositis et proponendis* contentowali się, *ordinata et practabilia in Republica* dochodzenia zasług biorąc *media, salva declaratione* – а якщо їм ще щось належитьє за умовами договору, то щоб задовільнялися тим, що їм запропонували і мають запропонувати їхні комієари, вдаючиє до вєтановлєних і практикованих у Рєчі Посполитій способів отримання заслуженого, не порушуючи ухвали.

¹²¹⁵ *inuitabunt* – закликатимуть.

¹²¹⁶ *diuisionem* – розкол, розбрат.

¹²¹⁷ z kim *ex principibus externis* albolie tez *in Regno* – з ким із закордонних правитєлів або й у самому королівстві.

¹²¹⁸ *cuius suasu* – за чисєю намовою.

¹²¹⁹ *redeunt ad obsequium* – повертаються на службу.

¹²²⁰ *intra et extra Regnum* – всередині і за межами королівства.

15. Nie powinno się woysko tęmu opponować, ze commissya *satisfaciendo legi*¹²²¹ na || (арк. 1481) woysko cudzozięmskie pewną wylicza sumę, nie ruszając tych ośmi millionow, które ma woyska przyobiecanych, a wręście zaś do iak nayprędzszego wypłacenia w pewney summie kleinoty Rzeczypltey, *exceptis insigniis Regni*¹²²², zastawić musi.

16. Amnistią seymem woysku daną *autoritate commissariali*¹²²³ vtwierdzić przyobiecac możecie.

17. *Assecurabunt*¹²²⁴ także woysko, ze wszystkie transactie commissiey z woyskiem *per legem*¹²²⁵ na przyszłym seymie ztwierdzone będą.

18. Wpewnic także woyska, ze *gratiae Reipub[li]cae per constitutionem concessae*¹²²⁶ dotzymane będą.

19. Ze krol imc y commissia vniuersaly do woiewodztw y powiatow wyda, a[by]* te wszystkie raty podatkow iako nayprędzey oddawane były woysku, poniewasz ze conditie vcięte woysku.

20. Dla więszey pewności, ze to wszystko ztrzymano będzie, co woysku obiecuie commissia, *et e contra*¹²²⁷, co woysko obiecuie commissiey, albo *obsides* dać *ab vtrin[que]**¹²²⁸ az condicyom dość się stanie, albo pieniądze odliczywszy y wszystkie *con[di]tiones*^{*1229} spisawszy, nie podnosić pieniędzy, az od woyska *conditiom satisfiet*¹²³⁰, albo spisane *instrumenta sedulitatis*¹²³¹ y wszystkie *conditiones* pod pieczęć[ia]mi* obudwu stron dane były pozostałym na to *specialiter* obranych a pp. senatorow ich mc¹²³², azeby ich nie oddawali, az *explentur*¹²³³ *omnes condicione[s]* ab vtrinque*¹²³⁴. || (арк. 1483)

¹²²¹ *satisfaciendo legi* – дотримуючись закону.

¹²²² *exceptis insigniis Regni* – окрім клейнодів королівства.

¹²²³ *auctoritate commissariali* – комісарською владою.

¹²²⁴ *assecurabunt* – запевнять.

¹²²⁵ *per legem* – законом.

¹²²⁶ *gratiae Reipublicae per constitutionem concessae* – надані конституцією ласки Речі Посполитої.

¹²²⁷ *et e contra* – і навпаки.

¹²²⁸ *obsides* dać *ab utrinque* – дати заручників з обох сторін.

¹²²⁹ *condiciones* – умови.

¹²³⁰ az od woyska *conditiom satisfiet* – поки з боку війська не буде виконання умов.

¹²³¹ *instrumenta sedulitatis* – акти про виконання.

¹²³² *specialiter* obranych a pp. senatorow ich mc. – спеціально обраних панами сенаторами їх милостями.

¹²³³ Непевна кон'скура. У рукописі помилк. "euolenter".

¹²³⁴ az *explentur* (*explebuntur?*) *omnes condiciones ab utrinque* – поки не будуть виконані всі умови з обох сторін. Наступний арк. 1482 порожній, тут лише надпис по середині аркуша із заголовком цього документа ("Condicye do rozwiązania się z zwiąsku") і далі надпис рукою Голінського у правому нижньому куті із заголовком наступного ("3. Tractat koła 29 may 1663 pod [далі ще раз помилк. "pod"] Zawihostem").

3. Traktat koła generalnego woysk ie^o k. mci, polskim y cudzoziemskim manierom służących, w związku zostaiących, pod Zawichwostem die 29 may a[nno] D[omini] 1663 zgromadzonego, postanowiony¹²³⁵.

Iako woysko i. k. mci, p^a naszego młciwego, to zawsze v siebie naypierwszego miało, aby wszytkie swoje ku pomnożeniu chwały Bozey, consuatiety y dostoięństwa i. k. mci maiestatu y zasczytowi całosci oyczyzny, dla ktorey się porodzili, accomodowali dzieła, ta[k]* nie inszym celém tén zwiázek coagulowali, tylko aby wszyscy oraz złączonych poprzysięzonych [prozb]¹²³⁶ spoięniém, tym prędszę w zasługach y desideriach swoich mogli od i. k. mci y Rzeczypltey wyzebrać y wymodlić vcontentowanie, ktorému, ze nieszczęśliwa z dopuszczenia Bozego, tey oyczyzny dola przez rozne tłumaczenie tego zwiásku dotychczas sprzyiać nie chciała. Rzuciwszy iuz wszytek zal swoy woyska zatrzymanego zołdu swego y niepłodnych prozb swoich skutek pod nogi i. k. mci maiestatu, p^a n^o młciwego, oneg[oz]* samego, iako pana swego, woysk wodza naywyzzszego, clementiey y dobroci pańskiey [pełne], p[o]* Bogu naymocniejsze, przeciwko wszytkim moliminom przed się wzięło *praesidium*¹²³⁷, ktore, [ze]* i. k. mc, p. n. młciwy, przez posły y *rescripta* swoje woysku łaskawe, bezpieczne y skuteczne przyobiecać raczył. Złożyło woysko dla namowienia continuatiety iako nayzdrowszych intencyi swoich koło na dzień 29 *praesentis* pod Zawichwostem, do ktoregoze i. k. mc, p. n. młciwy, iasnie oswieconego xzcia i. mci x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego], n[ie]spracowanego* *publicis curis*¹²³⁸ senatora, y ie^o mci p^a skarbnika inowrocławskiego [Andrzeja Gąsiorowskiego] z [ex]plicatią* łaski pańskiey y sponsią niezchybionego vcontentowania zesłać raczył. Pokornie ie^o k. mci za tę [łaskę y] oycowskie około dzwigania satisfactiey w zasługach y praetensyach wiernych y w¹²³⁹ krwawych boiach wyrobionych poddanych swoich podziękowawszy, założyło koło swoje iuz wprzod *inuocato ad aras numine*¹²⁴⁰, a potym tą dobrociną i. k. mci, p^a n^o młciwego, maiestatu vbezpieczono łaskawością declarat[ią]* wszytkie swoiemu przyzwoite vcontentowaniu, takowe łaskawe wynayduie

¹²³⁵ Порядковий номер документа на початку першого рядка аркуша дописано рукою Голінського.

¹²³⁶ Тут і далі текстологічні уточнення до документа подано за іншою копією цієї ухвали, див.: Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефанка, відділ рукопису. – Ф. 5: Оссолінські. – Од. зб. 1411/II. – Арк. 733–738.

¹²³⁷ *praesidium* – оборону.

¹²³⁸ *publicis curis* – у державних справах.

¹²³⁹ Прийменник дописано над рядком.

¹²⁴⁰ *invocato ad aras numine* – прикликавши коло вівтаря Божу ласку.

*praeposuit med[ia]**¹²⁴¹, ktore by słodkie od wiernego rycerstwa, iako pszczołek swoich, i. k. mci, p. n. młciwy, należyty *debiti obsequii*¹²⁴² przywroconym *maleficii* vsychaiące odwilżyło serce¹²⁴³ y oyczyźnie tey po odebraney satisfactey swoiey požadaną mogło iako nayprędzey przywrocić || (арк. 1484) szczęśliwość. Biorąc przy tym przybyt¹²⁴⁴ iasnie oswieconego i. mci xzcia x. arcybiskupa gnieznińskiego, prymasza [Wacława Leszczyńskiego], pierwszego xzcia tey oyczyzny za szczęśliwego požadanego¹²⁴⁵ dokończenia y vspokoienia w vcontentowaniu swoim woysko *omen et auspicium*¹²⁴⁶ do niefolguiącego powadze, zdrowiu swemu, *tot* dla vspokoienia swego y oyczyzny *malorum studiis*¹²⁴⁷ exemplowanego starania wszelką swoię explicuiąc skłonność, także y przeswietnego Tribunału Koronnego, sociowany¹²⁴⁸ natęnczas z iasnie wielmożnym ie^o mci p. casztellanem sendomirskim [Stanisławem Witowskim]¹²⁴⁹, wielkim w oyczyźnie *in toga et sago*¹²⁵⁰ senatorem, *sua felicitate respondendo mediacyi*¹²⁵¹ takowy postanowia traktat.

2. Poniewasz xzę i. m. x. biskup kuiawski wniósł imieniem ie k. mci, p^a n^o młcwego, do koła requisitią, aby zupy, cła, szpichlerze y wszytkie *generaliter* tak i. k. mci, iako y Rzeczypltey dochody euacuowane były¹²⁵² od sequestrow y reuisyi woyskowych, przeto aby i. k. mc, p. n. młciwy, [tym] rzetelnieyszą widział woyska do pełnienia woli swoiey skłonność, zgadza się na to woysko, aby i. m. p. marszałek [Jan Samuel Świdorski] wydał do wszytkich ich mciow pp. reuisorow y commissarzow [uniwersały], sprowadzaiąc ie *ex nunc*¹²⁵³ z tychze prouentow z napomnieniem surowym, aby z iezdzeniem

¹²⁴¹ *praeposuit media* – запропонував спосіб.

¹²⁴² *debiti obsequii* – належної служби (послуху).

¹²⁴³ *maleficii* vsychaiące odwilżyło serce – розм’якшило б серце, що черствіє від [завданої] шкоди.

¹²⁴⁴ У копії 1411/II (арк. 734) “przybycie”.

¹²⁴⁵ У копії 1411/II (арк. 734) “za szczęśliwe do požadanego”.

¹²⁴⁶ *omen et auspicium* – знак і прикмету.

¹²⁴⁷ *tot* dla vspokoienia swego y oyczyzny *malorum studiis* – стількома стараннями для того, щоб заспокоїти себе й батьківщину в нещастьх.

¹²⁴⁸ У копії 1411/II (арк. 734) “sociowaney”.

¹²⁴⁹ Про це посольство див.: *Janas Eugeniusz*. Żołnierskie sejmiki: Koła wojskowe na obszarze dawnego województwa sandomierskiego w latach 1661–1663 // *Z Dziejów Regionu i Miasta: Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamienniej*. – 2010. – R. 1. – S. 46.

¹²⁵⁰ *in toga et sago* – у тозі та військовому плащі (тобто: у цивільних та військових справах).

¹²⁵¹ *sua felicitate respondendo mediacyi* – відповідаючи своїм успіхом на посередництво. Так у копії зі Львова (арк. 734). У рукописі Голінського замість “mediacyi” помилк. “mediotenus”.

¹²⁵² У копії 1411/II (арк. 734) “...iako Rzpltey y duchowne ewakuowane były...”.

¹²⁵³ *ex nunc* – одразу.

swoim nie przynosili żadnej szkody y diminutiei prouentom wszelkim, o co według traktatu wolborskiego sprawować się powinni będą na commissiey.

3. Do wolborskiego traktatu zaprzysiężonego reassumptiey¹²⁵⁴, ponieważ i. k. mc, p. n. młciwy, sam przez xzcia i. m. x. biskupa kuiawskiego, commissarza swego, więc y x. i. m. xda prymasa z przeswietnym Tribunałem y z ie^o mcią p^m sendomirskim to *dilucide*¹²⁵⁵ proponowali y wywodzili, że więcey nad osm millionow Rzeczplta do skarbu na zapłatę woysku nie imponowała. Lubo woysko [miało słuszną] wszytkich krwią swoją wyrobionych zasług zapłaty y praetensyi, iednak *vltra vires* oyczyzny, iey samey *condescendendo amori*, nie extenduie zapłaty swojey¹²⁵⁶ y tymi w Wolborzu zaprzysiężonymi contentuie się osmią millionami, y dziewiąty million specificowany w tymże traktacie wolborskim potracony, ktory traktat woysko poprzysiężony reassumuie.

4. Punkt o electiei *viuente principe*¹²⁵⁷ ponieważ seymu pierwszego¹²⁵⁸ constitutią iest vmowiony, stało się y w tym dosyć woysku. || (арк. 1485)

5. W punkcie o diuisiei, ponieważ rescriptem i. k. mci y declaratią xzcia i. mci biskupa kuiawskiego iako *commissarii* y *plenipotentis* iest woysku *satisfactum*, *cedit* woysko¹²⁵⁹ w tym dobroci¹²⁶⁰ i. k. mci y słowu pańskiemu, że *antiquitate*¹²⁶¹ y prawami stwi[er]dzoną* władzą y dispositią iasnie wielmożnych ich mciow pp^w hetmanow [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] przy prawach swoich zachować obiecuią, ktore, że nie derogue *iuribus*¹²⁶² *maiestatis regiae*, vfa woysko, że tez *abunde prospexerunt iura Regni*¹²⁶³.

6. Millionow zaś tych osmi woysko na takową zgodziło się dispositią, ponieważ xzę i. m. x. biskup kuiawski we Lwowie więcey nad millionow pułczwarta zwiezionych [pewnych] nie obiecuię, czyni przecię *spem*¹²⁶⁴ daley

¹²⁵⁴ Спочатку було написано “reassumptiei zaprzysiężonego”.

¹²⁵⁵ *dilucide* – виразно.

¹²⁵⁶ *ultra vires* oyczyzny, iey samey *condescendendo amori*, nie extenduie zapłaty swojey – понад можливості батьківщини, поступаючись заради любові до неї, не збільшує [суму] своєї платні.

¹²⁵⁷ *viuente principe* – за життя правителя.

¹²⁵⁸ У копії 1411/II (арк. 735) “przeszłego”.

¹²⁵⁹ ponieważ rescriptem i. k. mci y declaratią xzcia i. mci biskupa kuiawskiego iako *commissarii* y *plenipotentis* iest woysku *satisfactum*, *cedit* woysko – позаяк рескриптом його королівської милості та декларацією куявського біскупа як комісара і повноважної особи виконано вимоги війська, військо поступається.

¹²⁶⁰ У копії 1411/II (арк. 735) “woysko tey dobroci”.

¹²⁶¹ *antiquitate* – давниною.

¹²⁶² Так у ркп. 1411/II (арк. 735); у копії Голінського – “*viribus*”.

¹²⁶³ nie derogue *iuribus maiestatis regiae*, vfa woysko, że tez *abunde prospexerunt iura Regni* – не обмежуючи прав королівської величності, військо вірить, що тим самим вповні подбало про права королівства.

¹²⁶⁴ czyni przecię *spem* – і все ж дає надію.

na pułczwarta milliona zwiezionych więcey tamze. Pułtora zaś milliona pewnych iuz gotowych v poborców po wojewodztwach pewnych¹²⁶⁵ declaruie. Na te tedy pieniądze tak we Lwowie, iako y w wojewodztwach, to iest pięć gotowych millionów liczenie w gotowiznie przychyła się [woysko] y zgadza takowym sposobem, aby pp. deputaci pułkami według liquidathey [y] computu lwowskiego liczyl, *proportionem aequalem*¹²⁶⁶ wziąwszy [do podziału] tych millionów, które są zwiezione gotowe¹²⁶⁷, iako y naliczone *ducta proportione*¹²⁶⁸, [iako y assignacye tych,] które są w wojewodztwach gotowe.

7. Fantami million, ze xz[ią]żę ie^o mci imieniem i. k. mci *pollicetur*¹²⁶⁹ we Lwowie z p[u]łczwartą* millionów odliczyć pewnie, woysko liczyć go będzie oraz z tamtymi millionami *non addendo pretia rebus*¹²⁷⁰. A iezeliby co więcey nad pułczwarta milliona y n[ad]* tę fantowy do wojewodztwa zwiezli po connotacyey w druk podaney w grodzie¹²⁷¹, y to woysku powinno *cedere*¹²⁷².

8. Millionów zaś dwa albo mniej, iako *patebit*¹²⁷³ pp. deputatom z connotathey drukowaney, na retentach zostaiące, iezeli na assignatie [potym] w wojewodztwach* czego nie brano, a iz woysko biorąc miarę z przeszłych oschłych assignacyi, *abhorret**¹²⁷⁴ one brać na assignatie. Wwazaiąc iednak *dispendium*¹²⁷⁵ wpływaiącego por[y]* woienney czasu [y chcąc] oswiadczyć i. k. mci y oyczyźnie, ze woysko nie daie przez siebi[e]* przyczyny protecthey rycerskim omierzonego animuszom [do] proznowania, aby tym prędey retenta wyciągnięte były y skutecznie woyska *egestatem* posiłkowały¹²⁷⁶. || (ark. 1486) Zgodziło na nie brać assignatie, którym assignatiom zeby i. k. mci, p. n. młciwy, woysku pozwolił vpodobania sobie pewność takową wynayduie woysko, aby ich *certitudinem*¹²⁷⁷ ich mmc. pp. hetmani, pp. senatorowie, których woysko *specifice*¹²⁷⁸ podaie, na dobrach swoich dziedzicznych zapisali *in genere*¹²⁷⁹ wespoł. *In specie* zaś¹²⁸⁰, aby na kazdey assignathey przy podpisie ie^o mci p.

¹²⁶⁵ У ркп. 1411/II (арк. 735) “зłożonych”.

¹²⁶⁶ *proportionem aequalem* – рівну пропорцію.

¹²⁶⁷ У ркп. 1411/II (арк. 735) “...które są do Lwowa zwiezione...”.

¹²⁶⁸ *ducta proportione* – пропорційно.

¹²⁶⁹ *pollicetur* – обіцяє.

¹²⁷⁰ *non addendo pretia rebus* – не збільшуючи суми. Так у ркп. 1411/II (арк. 735), у копії Голінського: “*non addendo przecię rebus*”.

¹²⁷¹ У ркп. 1411/II (арк. 735) “w gotowiznie”.

¹²⁷² *cedere* – надатися.

¹²⁷³ *patebit* – буде видно.

¹²⁷⁴ *abhorret* – відмовляється.

¹²⁷⁵ *dispendium* – втрати. У ркп. 1411/II (арк. 736) “*desiderium*”.

¹²⁷⁶ woyska *egestatem* posiłkowały – допомогли війську в потребі.

¹²⁷⁷ *certitudinem* – гарантію.

¹²⁷⁸ *specifice* – спеціально, поіменно.

¹²⁷⁹ *in genere* – загалом.

¹²⁸⁰ *in specie* zaś – а окремо, конкретно.

podskarbiego [Jana Kazimierza Krasieńskiego] commissarz kazdy woiewodztwa tego, do ktorego się wyda assignatia, podpisali. Dekret przy niey *in amplissima forma*¹²⁸¹ z executią żołnierzką nakazać¹²⁸² vpornych retentorow, az *ad punctum satisfactionis saluo moderamine*¹²⁸³ nakazuiący, wyda commissya lwowska. A *in quantum by*¹²⁸⁴ w ktorым woiewodztwie, ziemi albo powiecie nie wystarczyły te retenta, na ktore wynidą assignatie, prosi woysko ie^o k. mci, aby swoje vniuersaly przy tychze assignatiach przyczynić raczył do rąk pp^w deputatow, ktorými by seymik w woiewodztwach złożyć pozwolił dla obmyslenia retent pustych albo nierychłych.

9. Azeby te wszystkie retenta tym prędzey mogli *exequi*¹²⁸⁵, tamtę nam *ratione*¹²⁸⁶ pięciu gotowych [z] szostym fantowym odliczone skuteczniey miało woysko milliony y Rzeczplta *celerius*¹²⁸⁷ z siebie z tego exonerowała ciężaru y woysko nieomylny zostawało pewne zapłaty, *durante nexu*¹²⁸⁸ tego wszystkiego odbierać declaruie zapłatę. Tego *certitudinis mediu[m]* i. k. mc, p. n. młciwego¹²⁸⁹, prosi woysko pokornie, aby *denegare* nie raczył¹²⁹⁰, poniewasz ten sposob vmowiony. Vfa woysko, ze retentorow poruszy do dosyć vczynienia w prędszym y pospiesnieyszym czasie, a iezeliby kto pozorem diffidentey narabiaiąc, w tym iaką i. k. mci, p^a n. młciwemu, persuadował trudność, prosi woysko vnizenie i. k. mci, aby temu raczył vfać, ze woysko zyczy sobie iako nayprętszego rozwiązania się, tylko ze prawo same przeszlego seymu woysku to *concessit*, aby nie rozwiázalo się, az *post satisfactionem*¹²⁹¹.

[1]0*. Poniewasz nie z woyska dzieie się protractia tego związku, ale przez leniwą zwiezienia pieniędzy satisfacią, otrzymało woysko od xcia i. m. x. bis- || (арк. 1487) kupa kuiawskiego obietnicę, ze te pienezdze, ktore na commissiey ich mm. pp. commissarze, officialistowie y deputaci woyskowi *ad rationem* zasług *ratione victu* za wiadomością i. m. p^a praesidenta [Janusza

¹²⁸¹ *in amplissima forma* – у якнайдокладнійшій формі.

¹²⁸² У ркп. 1411/II (арк. 736) “на koszcie”.

¹²⁸³ *ad punctum satisfactionis salvo moderamine* – до моменту виплати боргу з дотриманням порядку.

¹²⁸⁴ *a in quantum by* – а якби.

¹²⁸⁵ *exequi* – отримати.

¹²⁸⁶ *ratione* – у кількості. У ркп. 1411/II (арк. 736) “tamte namienione”.

¹²⁸⁷ *celerius* – швидше.

¹²⁸⁸ *durante nexu* – під час тривання зв’язку.

¹²⁸⁹ Так у ркп. 1411/II (арк. 736); у тексті “i. k. mci, p. n. młciwy”.

¹²⁹⁰ tego *certitudinis medium* i. k. mc, p. n. młciwego, prosi woysko pokornie, aby *denegare* nie raczył – того військо покiрно просить його королівську милість, нашого милостивого пана, щоб не відмовляв у такій гарантії.

¹²⁹¹ *prawo same przeszlego seymu woysku to concessit*, aby nie rozwiázalo się, az *post satisfactionem* – сам закон минулого сейму дозволив військові не розпускатися аж до погашення боргів.

Bieykowskiego] brali, *instabit efficaciter* do krola ie^o mci¹²⁹², aby w dziewiąty million, do ktorego ieszcze woysku *desideratur*¹²⁹³ doliczyć według lwowskiewy liquidatiew dwakroć sto y kilkadziesiąt tysięcy potrącone były, pewne skutku z tey instantiewy¹²⁹⁴ y łaski i. k. mci zostawa woysko, ze tę *liberalitatem*¹²⁹⁵ woyska swego pokorney *concedet* proźbie¹²⁹⁶.

11. Amnistią lubo woysku i. k. mc, p. n. młciwy, y Rzeczplta seymem *sufficientem*¹²⁹⁷ obmysliła y *fauores*¹²⁹⁸ tak i. k. mc dobroczynney łaski swoiey, [iako] y Rzeczplta *in vim gratitudinis suae*¹²⁹⁹ nie skąpiła constitucyami wyrazoney. Iednak iz i. k. mc, p. n. młciwy, *exuberatione*¹³⁰⁰ łaski swoiey same woysku zasługi zwyciężaiący declarować raczy *liberam* woysku tym amnistiewy w honorach seymem przyszlēm¹³⁰¹ pozwolonych ozdob *circumscriptionem*¹³⁰². Za to pokornie i. k. mci maiestatowi dziękuie [woysko] y przez pp. deputaty swoie posle tę circumscriptionę do rąk i. k. mci dla podpisu y do pięcia diploma. A teraz aby się woysko nie zdało *abuti clementia*¹³⁰³ i. k. mci, ze za vniuersalami i. k. mci woyska *non parent*¹³⁰⁴ woli i. k. mci względem rozwiązania się, vnizone proźby swoie pod nogi i. k. mci sciele, aby tak ie^o mci p^a marszałkowi [Janowi Samuelowi Świdierskiemu], panu praesidentowi [Januszowi Bieykowskiemu], pp^m pułkownikom, consiliarzom, commissarzom y innym officialistom y wszytkiemu rycerstwu woyska polskiego, iakoz tez ie^o mci panu generał maiorowi [Janowi Ernestowi] Korfowi¹³⁰⁵, oberszterom, consiliarzom,

¹²⁹² *ad rationem* zasług *ratione victu* za wiadomością i. m. p^a praesidenta [Janusza Bieykowskiego] brali, *instabit efficaciter* do krola ie^o mci – за відомостю його милості пана президента [Януша Бейковського] брали на харчування в рахунок виплат за заслуги, наполегливо проситиме короля його милість.

¹²⁹³ *desideratur* – бракує.

¹²⁹⁴ У ркп. 1411/II (арк. 737) “pewne skutku tey konstancyi”.

¹²⁹⁵ Ймовірно, помилково замість “liberaliter”.

¹²⁹⁶ tę *liberaliter* woyska swego pokorney *concedet* proźbie – ласкаво виконає це уклінне прохання свого війська.

¹²⁹⁷ *sufficientem* – відповідну.

¹²⁹⁸ amnistią... *sufficientem* obmysliła y *fauores* – подбала про відповідну амністію і ласки.

¹²⁹⁹ *in vim gratitudinis suae* – на знак своєї прихильності.

¹³⁰⁰ *exuberatione* – щедрістю.

¹³⁰¹ Так у рукописі; повинно бути “przeszłym”.

¹³⁰² *liberam... circumscriptionem* – довільний обсяг. У ркп. 1411/II (арк. 737): “Iednakze ie. k. mc dla oswiadczenia wspaniałego serca krolewskiego y animuszu samego woyska zasługi zwyciężaiącego declarowac raczy *liberam* woysku tey amnystyi w honorach y approbacyi seymem przeszłym pozwolonych ozdob *circumspectionem*”.

¹³⁰³ a teraz aby się woysko nie zdało *abuti clementia* – а тепер, щоб не здалося, що війсьکو зловживає ласкою.

¹³⁰⁴ *non parent* – не підкоряються.

¹³⁰⁵ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 264. Див. також IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 379, с. 366.

oberszterleitnantom, rotmistrzom, capitanom y inszym officialistom y wszytkiemu cudzoziemskiemu woysku na łasce i. k. mci nie schodziło, gdyz iakosmy się sobie wszyscy *in eodem nexu* [zostaiaący] sprzysięgli *geminato iuramento cum praecedentia* ieden drugiego nie vbiegać się do łaski i. k. mci¹³⁰⁶, az po wziętey satisfactiey razem do niey pospieszyć, tak [po odebraney] potym oraz wszyscy [do nog] vpaść ie^o k. mci || (арк. 1488) chcemy, aby spolnie *hunc nostrum* na czas *secessum*¹³⁰⁷ ta *latius* w wolborskim traktacie opisana, a teraz *reassumpta* okrywała amnistia¹³⁰⁸.

12. Aze *vnio nexus iurata*¹³⁰⁹ z woyskiem W. X. L. prawego skrzydła *intercessit*¹³¹⁰ z woyskami koronnymi, abysmy *ad punctum* vcontentowania w zasługach y honorach woyska tamtego dotrzymali spolne prozby *suffragium*¹³¹¹, poniewasz iuz woysko koronne *in sinum paternum* i. k. mci *deponit*¹³¹² w zasługach y honorach swoich *acquietatią*¹³¹³, nic nie wątpi, ze y woysko W. X. L. z prawego skrzydła zobopolnie z nami tymze do łaski i. k. mci *recurrer*¹³¹⁴ przykładem, ktorych *rem agere vt nostram*, iako nam *iurata animorum suadet et omnino stringit coniunctio*¹³¹⁵, tak vnizoną supplikę wnosi do i. k. mci. woysko, aby takowąż amnistią [honorow swoich] z vkontentowaniem w zasługach swoich w skarbie W. X. L. w tymze czasie *solutionis nexus mutui*¹³¹⁶ cieszyć się mogli. Ci zas ich mc¹³¹⁷, ktorzy niewinnie *pro alieno merito*¹³¹⁸ są pobrani, iako i. m. p. substitut [Konstanty Kotowski], ie^o mc p. Iesman [Krzysztof Jeśman], *immaculati a sanguine iusti*, poniewasz niewinności swojey *in facie*

¹³⁰⁶ *in eodem nexu* zostaiaący sprzysięgli *geminato iuramento cum praecedentia* ieden drugiego nie vbiegać się do łaski i. k. mci – перебуваючи в одному зв’язку, ми присягли взаємною присягою не шукати ласки його королівської милості один наперед іншого.

¹³⁰⁷ У ркп. 1411/II (арк. 737) “*successum*”.

¹³⁰⁸ aby spolnie *hunc nostrum* na czas *secessum* ta *latius* w wolborskim traktacie opisana, a teraz *reassumpta* okrywała amnistia – щоб цей наш тимчасовий відхід (бунт) спільно прикривала та амністія, докладніше описана у вольборській угоді й тепер підтверджена.

¹³⁰⁹ *vnio nexus iurata* – заприсяжене об’єднання зв’язку.

¹³¹⁰ *intercessit* – відбулося.

¹³¹¹ prozby *suffragium* – прохання про ласку.

¹³¹² *in sinum paternum* i. k. mci *deponit* – віддає батьківській опіці його королівської милості.

¹³¹³ У ркп. 1411/II (арк. 737) “*desideria*” – прохання.

¹³¹⁴ do łaski i. k. mci *recurrer* – звернеться до ласки його королівської милості.

¹³¹⁵ ktorych *rem agere vt nostram*, iako nam *iurata animorum suadet et omnino stringit coniunctio* – чию справу вирішувати [так само], як нашу, як нас схиляє і, власне, зобов’язує, заприсяжений союз.

¹³¹⁶ *solutionis nexus mutui* – розпуску взаємного зв’язку.

¹³¹⁷ Так у ркп. 1411/II (арк. 738), у копії у Голінського: “Co zaś ich mmci”.

¹³¹⁸ *pro alieno merito* – за чужу провину.

Reipub[li]cae chcą dać *rationem*¹³¹⁹ y vsprawiedliwić się. Przyda wielki bodziec¹³²⁰ i. k. mc tą dobroczynnością swoją do vsług swoich woysku swęmu, gdy [na instantią iego] zachowa przy prawach szlachtę swoich.

[13]. Poniewasz i. k. mc, p. n. młciwy, *effusum* dobroci swojey woysku swęmu raczy *expandere sinum*¹³²¹, suplikuje pokornie woysko, aby i. k. mc, p. n. nasz młciwy, nie raczył się vzaać na tak bezpiecny¹³²² przez woysko łaski swey szafunek, wnosi [przeto] *prostratam* do nog¹³²³ i. k. mci swoją instantią woysko przez iasnie oswieconego i. m. x. prymasa [Wacława Leszczyńskiego] y przez xzcia ie^o mci x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego] y ie^o mci p^a sendomirskiego [Stanisława Witowskiego] za p^m [Hermanem Adolfem] Mięstickim, aby t. *reditus*¹³²⁴ iego z nami wespoł do vsług i. k. mci emundował iego zeszczone imię. *Concedet* to i. k. mc, p. n. młciwy, *beneficium* tak wielkim *magnorum nominum* fatydze y desudatye¹³²⁵ [teraznieyszey], daruie y ochocie woyska swego, ktore te zmaze zasłużonego kawalera krwie swojey wylaniem za dostoięństwo maięstatu i. k. mci z kazdym nieprzyiacielem gotowe *eluere*¹³²⁶. Więć, ze na Tatarow¹³²⁷, w związku *ab initio*¹³²⁸ zosta- || (арк. 1489) iących, raczył i. k. mc *rigorem* gniewu pańskiego *extendere*¹³²⁹ w rozdawaniu po niektórych *iure caduco*¹³³⁰ dobrach, po pp. rothmistrzach niektórych szlacheckich chorągwi *transferre*¹³³¹ do dispositiey nowych rothmistrzow. Przeto iako amnistia ta woysku *generaliter* wszytkiemu, w związku zostaięcemu, iest dana, tak prosi woysko pokornie, aby przy powroćeniu dobr y honorow swoich [ciz rotmistrze] zadney od tey amnistiey *vigore legis*¹³³² nie mieli exceptiey.

¹³¹⁹ *immaculati a sanguine iusti*, poniewaz niewinności swojey *in facie Reipublicae* chcą dać *rationem* – не заплямовані праведною кров'ю, оскільки хочуть довести свою невинність перед Річчю Посполитою.

¹³²⁰ Так у рукописі; у ркп. 1411/II (арк. 738) “ochoty”.

¹³²¹ *effusum* dobroci swojey woysku swęmu raczy *expandere sinum* – широко розкриває своєму військові обійми своєї доброти.

¹³²² У ркп. 1411/II (арк. 738) “wdzięczny”.

¹³²³ *prostratam* do nog – поклавши до ніг.

¹³²⁴ *reditus* – повернення.

¹³²⁵ *concedet* to i. k. mc, p. n. młciwy, *beneficium* tak wielkim *magnorum nominum* fatydze y desudatye – дарує його королівська милість, наш милостивий пан, ласку за такий великий труд і піт великих людей.

¹³²⁶ *eluere* – змити.

¹³²⁷ Так у ркп. 1411/II (арк. 738), у копії у Голінського “na tatarskich”.

¹³²⁸ *ab initio* – від початку.

¹³²⁹ *rigorem* gniewu pańskiego *extendere* – поширити суворість панського гніву.

¹³³⁰ *iure caduco* – за правом на відумерлу спадщину.

¹³³¹ *transferre* – передати.

¹³³² *vigore legis* – на підставі закону.

14. Za szwadronami¹³³³ cudzoziemskimi (poniewasz woysku Pobożnego Związku to *non extitit exemplum*¹³³⁴) *post 1659 anni constitutionem*¹³³⁵ na woynach zasłużonymi *ad feliciora tempora*¹³³⁶ dekretem commissiey lwowskiey odrzuconymi, *instat*¹³³⁷ woysko pokornie do i. k. mci, aby w zapłacie sprawiedliwej nie odnosili *immeritum dispendium*¹³³⁸.

15. Panow posłow do i. k. mci z oświadczeniem tey skłonności do vsług i. k. mci y słuszney *ad iustissima* z vsczerbkiem zasług swoich [*media*]¹³³⁹ w traktacie tym wyrażoney condescendentiey wyprawić zgadza się woysko, pewne będąc, że to dzieło *pacificationis cum Republica* y prędkiego, da P. Bog, *post satisfactionem ad obsequium* i. k. mci pod władzą ich mciow pp^w hetmanow *recursum*¹³⁴⁰ oycowskim i. k. mc przyjąwszy affectem, *regio suo patrocinio*¹³⁴¹ skutek tey narady nasz[ey]* *secundabit*¹³⁴². || (арк. 1491)

№ 69

17 червня 1663 р., Львів. – Новини про нараду примаса Вацлава Лещинського з конфедератами коронної армії, їхнє посольство до Львівської комісії для виплати заборгованості військові та інші відомості

1663 ze Lwowa die 17 iuny zgoda

4. Z przyjazdu i. m. x. arcybiskupa gnieźnieńskiego [Wacława Leszczyńskiego], primasa, dwa dni trwała rada, po który 15 iuny odprawiono

¹³³³ Так у ркп. 1411/II (арк. 738), у копії у Голінського перекинутий фраз: “Za kwadranami”.

¹³³⁴ *non extitit exemplum* – не було прикладом. У рукописі дужка не закрита.

¹³³⁵ *post 1659 anni constitutionem* – після конституції 1659 року. Так у ркп. 1411/II (арк. 738), у копії у Голінського фраз неповна й перекинутий: “toz quingentesimo nono”.

¹³³⁶ *ad feliciora tempora* – до кращих часів.

¹³³⁷ *instat* – звертається з проханням.

¹³³⁸ *immeritum dispendium* – незаслужених втрат.

¹³³⁹ *ad iustissima... [media]* – на найсправедливіші... способи.

¹³⁴⁰ *dzieło pacificationis cum Republica* y прудкого, да P. Bog, *post satisfactionem ad obsequium* i. k. mci pod władzą ich mciow pp^w hetmanow *recursum* – справа замирення з Річчю Посполитою і, дай Боже, скорого після розрахунку повернення на службу до його королівської милості під владою панів гетьманів.

¹³⁴¹ *regio suo patrocinio* – своєю королівською опікою.

¹³⁴² *secundabit* – підтримає. Наступний арк. 1490 порожній, однак наприкінці міститься нотатка рукою Голінського: “Omeliel sie introligator, opracuiac tę kzięę. Potrze do # 4 «Z przyjazdu i. m. x. arcybiskupa...». Patrzyc potym piśmie 1662 die 16 nouembris” (і далі ще раз повторено заголовок початку документа на наступному аркуші: “# 4. Z przyjazdu i. m. x. arcybiskupa gnieźnieńskiego...”). У ркп. 189/II документ з такою датою див. у IV частині видання рукопису Голінського (Київ, 2023) (док. 378, с. 354–360, арк. 1323–1327): 16 листопада 1662 р., Львів. – Лист учасника Львівської комісії для оплати військові до невідомого адресата про її роботу.

pp. posłow zwiąskowih, p. Zabłogockiego [Nikodema Żaboklickiego], [Krzysztofa] Dunina, Moskiewyca [Stefana Maskiewiczza]¹³⁴³, s tim, yz trzi miliony zastaną we Lwowie w gotowiznie. Pięćkroc sto tisięczy wzięły chorągwie, co wzięwsy, do krolia i. m. [Jana Kazimierza] przywrocieli sie. Pultora milyana ma bydz w gotowiznie po wojewodztwach, dwa w executyah, zostaie ieden, ten wezmą fantah. Krol i. m. nieskwapia sie z karaniem, dwanasce dny pozwoliel woysku do recollectiey. Po mowie i. m. x. kanclerza [Mikołaja Prażmowskiego] przy pozegnaniu krol i. m. słowamy swemy napominał ych, abi sie obacely, upewniając, ze go takiego miec będą, iako samy zechcą.

Timcasem *apparatus belly*¹³⁴⁴ monstruie. 15 iuny weslo 2000 iazdy do obozu w dobrim porzątku, exercicią odprawuią woisce, co dzien kony y piesih przibiwa, iuz iest 19 pułkow. Do zgodi skłonnosc wielką pokazuie woysko iak zblizy pode Lwow.

№ 70

Новина про загрозу війни у Відні від Османської імперії

Z Wiednia y Węgier pisą, yz Turczy ani tractatamy, ani vpominkamy uiac sie cesarzowy [Leopoldowi I] nie dadza, s potęga następuia wielką do Węgier (gdysz słał cesarz, iako udawano, w upominku do wezera [Fazıl Ahmed Paszy Köprülü]¹³⁴⁵ y basow trzikroc sto tisięczy talerow twardih dlia pokoju, alie odpedziely, ze iuz nierihło, bo tureckie woysko w polie wiwiedzione, hcą sie widzyec z cesarskym woyskiem w polu), kwoli cęmu Wiedniu przed miescanie widenscy pocinaia walyc, *subsidia petentur*¹³⁴⁶ od Rzesze Niemieczky. Arcixziażę Carol Rakuskie, brat od zoni cesarza i. m. [Małgorzaty Teresy], bardzo hory, z ktorey horoby nie tuszą mu przisch zdrowia (alie potym poprawielo mu sie). Zdrow zostal¹³⁴⁷.

¹³⁴³ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 251 (прим. 45). Див. також вище док. 64.

¹³⁴⁴ *apparatus belli* – підготовка до війни.

¹³⁴⁵ *Dânişmend İsmâil Hâmî*. Osmanlı Devlet Erkânı: Sadr-ı-A'zamlar (Vezir-i-A'zamlar), Şeyh-ül-İslâmlar, Kapdan-ı-Deryalar, Baş-Defterdarlar, Reis-ül-Küttablar. – Istanbul, 1971. – P. 43.

¹³⁴⁶ *subsidia petentur* – просять допомогу.

¹³⁴⁷ У новинах, поданих далі, занотовано, що це був не брат Маргарити Терези Карл (іспанський король з 1665 р.), а молодший брат Леопольда I Карл Йосиф (див. док. 73).

24 червня 1663 р., королівський табір під Яновим. –
Новини про плани конфедератів коронної армії передислокувати
свій табір до Городка, їхні перемовини
з примасом Вацлавом Лецинським, литовське посольство
до примаса та інші відомості

Z obozu pod Ianowem die 24 iuny 1663

Ih m. pp. zwiąskowy żołnierze stoią pod Busnią o 5 mil od obozu. Maią
snacz wolą zbлизyc pod Grodek y tam sie polozyc obozem we 3 miliah ode
Lwowa.

I. m. x. primas [Wacław Leszczyński] posilał do nich xziedza [Władysława]
Silnickiego¹³⁴⁸. Oni przislaly do i. m. p. Gyzę [Mikołaja Konstantego Ghissy]¹³⁴⁹,
rohmistrza raitarskiego i. [m.] x. kanclerza [Mikołaja Prażmowskiego],
p. Bartlinskiego, porucnika i. m. p. woiewody płockiego [Janusza Wessela]¹³⁵⁰,
y drugyh dwu s tą declaratyą, abi im wilicono piec milianow *durante*¹³⁵¹ y są
gotowy przyiac milian w fantach, dwa w asignacyah. Na cym nie moze stanacz,
bo tu we Lwowie nyc wieczy piniędzy na trzy miliany pieczkroc sto tiszeczy
wzięły choragwie, ktore od zwiąsku *recesserunt*¹³⁵². Pułtora miliana z
woiewodztw iusz bi zwieziono; poko bi woina, upłinelo.

P. zwiaskowy koronny okolo Lublina wzeli p. [Kazimierza] Wolskiego¹³⁵³,
posła od lewego skrzydla do i. m. x. primasa, ktory iehał, daiąc znac o resipiscenty
tego woyska. Trzymali go niedziel kylka za wartą, listy, instructyą, piniądze
odebrały, o ktorim, dowiedziawsy sie i. m. x. Silnicky, wziął go sobą y
przywioz do i. m. x. arcybiskupa. Poslowie le[we]go skrzydła, czo tu są,
bardzo sie tim procederem urazayą, ktoryh woysko do krolia i. m. [Jana
Kazimierza] ydzie. || (арк. 1492)

¹³⁴⁸ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i
ideologia. – Lublin, 1998. – S. 253; Rachuba Andrzej. Konfederacje wojska litewskiego
w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 144.

¹³⁴⁹ Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej
w l. 1660–1667 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. –
T. VI. – Cz. I. – S. 242; його ж. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. –
Warszawa, 1965. – S. 128. За даними історика, до 1 січня 1665 р. він виступав як
ротмістр регіменту іноземної піхоти Юрія Любомирського, а не райтарії канцлера
Миколая Пражмовського. Інші варіанти прізвища у джерелах: “Ghiza”, “Gissa”,
“Giza”.

¹³⁵⁰ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof
Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński,
Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 212.

¹³⁵¹ *durante* – в процесі (тобто тут: відразу).

¹³⁵² *recesserunt* – відійшли.

¹³⁵³ Його інструкцію від 6 травня 1663 р. див.: Rachuba Andrzej. Konfederacje
wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 255 (прим. 648).

№ 72

Новина про повстання паволоцького полковника Івана Поповича проти Павла Тетері та Яна Казимира

Козачы заporowsczy

Od kozakow zaporowskyh ieden znaliaz sie Popeiko [Iwan Popowycz]¹³⁵⁴, kozak zdraica, rebelizant, z drugiemy kozakamy rebelizantamy, ktorzi przeciw kroluiowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] powstawali, zebrawszy sie kielkanascie tysięczy, sliahtë, co sie powprowadzaly do maiętnosci swoyh, znowu pocęły zabyiacz, Zydy, Poliakы, xzięzą polską y Lahy y rabowac miasta, wszy, koscioly, ktorыh [Paweł] Tetera, hetmon kozacky od krolia i. m. podany, pocał yh karac. Wzbuntowały sie kozачы na Tetera, oblie[gli] go¹³⁵⁵ w Cehrinie. Tamze kozачы wierny kroluiowy i. m., zkupiwszy sie, poraziely tych rebelizantow y paliely ych, a tih starsyh na palie powbiacz kazał Tetera y drugih cwiertowac, scinac y tak yh, pokarawsy, usmierzel te bunty wielkie, ktorzy sie beli do Moskwy zaprzedac obiecaly, wigladzil.

№ 73

Новини про наступ Османської імперії на Угорщину та заручини імператора Леопольда I з донькою іспанського короля Філіпа IV Маргаритою Терезою

Turczyn do Węgier trzema slakamy ydzie z potężnymy woysky do siedmigrocky zięmie y do Węgier, nie hcąc sie z cesarzem iednac hrzescianskym [Leopoldem I]. Podaią Turcin wielkie konditie cesarzowy i. m.: 1. Zebi sie cesarz i. m. wirzekł siedmigrocky zięmie; 2. Zeby z kroliestwa węgierskiego

¹³⁵⁴ Див.: *Ляскоронский Вл[адимир]*. Паволоцкий полковник Иван Попович: Эпизод из времен “Руины” // Киевская старина. – 1889. – № 5–6. – С. 570–577 (ця праця помилково часто приписується Василю Ляскоронському); *Петровський Микола*. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 269; *Дорошенко Дмитро*. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 45; *Wójcik Zbigniew*. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959. – S. 145; *Яковлева Тетяна*. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 рр.). – Київ, 2003. – С. 300–303. Докладну історіографію про нього за станом на середину 1920-х років, у т. ч. і як прототип образу в романі Пантелеймона Куліша, див.: *Петровський Микола*. Три Поповичі: (З української просопографії XVII в.) // Записки Ніжинського інституту народної освіти. – Ніжин, 1927. – Кн. VII. – С. 3–5, 11–14. Див., також: *Федорук Олесь*. Роман Куліша “Чорна рада”: Історія тексту. – Київ, 2019. – С. 345–346.

¹³⁵⁵ Відчитання за змістом; у Голінського незрозуміле слово: “obliego”.

tribut na kazdy rok dawal; 3. Zeby woysku tureckiemu zaplaciel cesarz i. m., ktore do Węgier wislo; 4. Cwarta, aby zomek pograniczny poddal abo go zburzyc w korwacky ziemy, ktori potężny iest. Alie na to cesarz i. m. trudno mial pozwolycz, bo to iest pp. Serenih [Zrinski/Zrinyi] groffow.

Cesarz i. m., mając liat swih 24, zrękowal sie z kroliewną ispańską [Małgorzatą Teresą]. A *interim*¹³⁵⁶ brat iego młodszy [Karol Józef] zahorzał bardzo, potem do zdrowia prziset, a cesarz i. m. na krosti odre bardzo zahorowal.

№ 74

1 липня 1663 р., Львів. – Новини про перемовини Речі Посполитої з конфедератами коронної армії, їхні відносини з кримськими татарами та навернення литовського війська до вірності королю

Ze Lwowa die 1 iuly 1663

Krol i. m. [Jan Kazimierz], wyprawiwszy *die 29 iuny* w dzien ss. Piotra y Pawła apostołow i. m. x. arcybiskupa gnieznienskigo [Wacława Leszczyńskiego], i. m. p. [Władysława] Reia, podskarbiego nadwornego koronnego¹³⁵⁷, i. m. p. sędzym wielunskim [Chryzostomem Giżyckim] z [Stefanem] Sarnowskim¹³⁵⁸ na tractati z woyskiem związkowym do Iaworowa, gdzie y i. m. p. marszałek wielky koronny [Jerzy Lubomirski] z i. m. p. wojewodą sendomierskim [Janem Zamoyskim] ziehal do Iarosławia. Azeby blisky był tim conferentiom, pomknal sie z obozem do Kaminogrodu, mil pułtrezczy od Ionowa, gdzie związkowy stoia. Nadzieia, ze w tei bliskosci pomislna nastąpy conclusia, zwlasca, ze do trzech millianow czwarty z menice ofiaruie ym commissia. Pieckroc sto tiesięczy choragwie wziely te, co reces uciniely od zwiąsku do krolia i. m. w posłusenstwo. [...] ¹³⁵⁹ telko o pieckroc sto tiesięczy, sosty milian iest w fantah gotowi, siedmi y osmy miliany w asigantiah, ktore ieslyby wątpliwosc iaką zaciągac u nih miały skarbu koronnego, dadzą ym cescz w zastawie.

Z Litwy mamy iuz woysko prawego skrzydła, ydąc za przykładem lewego y perswaziamy i. m. p. wojewody wilienskigo [Pawła Sapiehi], cale *reduct ad obsequium*¹³⁶⁰ ie^o k. m. z koła ostatniego wzięwsy, tę tak zdrową radę y resolutią. I. m. p. wojewoda krakow[ski] [Stanisław Potocki] przisedł do piersego zdrowia y *29 iuny* przibel do obozu, y daly obozem sie pomknęły.

¹³⁵⁶ *interim* – тим часом.

¹³⁵⁷ У рукописі: “podskarbiego nadwornego koro[nnego] y koronnego”.

¹³⁵⁸ Про це посольство див.: *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 255.

¹³⁵⁹ Слово пошкоджене з внутрішнього краю аркуша.

¹³⁶⁰ *ad obsequium* – на службу.

P. zwiąskowy wiprawiely siebie w Podolie dla wiadomosci o Tatarah y iuz przez p. Lazinskiego [Stanisława Łazińskiego/Łażnińskiego]¹³⁶¹ mayą iężika, ze są w ziemy około Vsalina¹³⁶², ktorzy nie telko skodzyc im nie będą, belie sie upamiętac hciely, cego teraz wielka nadzieya, alie im dopomogą, do prętkiego puscią przeciw nieprzyiacielowoy do Moskwy. || (арк. 1493)

№ 75

2 липня 1663 р., Львів. – Новина про примирення Яна Казимира
з конфедератами коронної армії

Z poety ze Lwowa

2 iuly 1663 zgoda stanęła zwiąskowemy

Wisly woyska w polie z obozow tak krolia i. m. [Jana Kazimierza], iako p. zwiąskowych żołnierzow y stanely w sprawie, kędy krol i. m. iuz sie resolwowal dac im bytwę, p. zwiąskowym. A nie wiedziely p. zwiąskowy, zeby Tatarowie sli na pomoc krolowy i. m., ktorih było 20000, za kielka mil stali. Wyiehal na podiazd murza ieden w kielkaset kony Tatarow, a zwiąskowy tez wyiehaly. Załapiely Tatarow kielku y tego murzę y pitali go, iesli są Tatarowie y co tu roby. Pedział, ze ydzie krolowy i. m. na usługę, gdzie kaze, a iest nas 20000. Dopiero sie skłoniely do zgody p. zwiąskowy, bo krol i. m. w dzień Naswiętszy Panni Mary Nawiedzenia¹³⁶³ kazał być dac bytwę, az i. m. x. arczbiskup [Wacław Leszczyński] y z drugiemy pani uprosiely krolia i. m., zeby tego nie czyn[i]eł, gdyz gotow iehac do nih y pogodzic krolia i. m. z p. zwiąskowemy.

Za zbliżeniem sie krolia i. m. o milię do woyska zwiąskowego 2 iuly w dzien Nawiedzenia Naswiętsy Panny Mary stanęła zgoda: *interuen[tores]*¹³⁶⁴ i. m. x. arczbiskup gniezniensky, i. m. p. marsalek wielky koronny [Jerzy Lubomirski], i. m. p. [Jan] Zamoysky, woiewoda sendom[iersky], i. m. p. [Stanisław] Witowsky, kastelan sendom[iersky], i. m. p. [Jan] Wieliopolsky, kastelan woynicky, y cehowsky kastelan [Achacy Ligeza]; *ex parte* comissiey i. m. p. [Władysław] Rei, podskarbi nadwor[ny] koro[nny], sedziego wielunskiego [Chryzostoma Giżyckiego], lwowskiego [Stanisława Rzewuskiego] y [Stefana] Sarnowskiego¹³⁶⁵.

¹³⁶¹ Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 256.

¹³⁶² Ймовірно, йдеться про Гусятин.

¹³⁶³ Слово дописане над рядком.

¹³⁶⁴ *interventores* – посередники.

¹³⁶⁵ Kochowski Wespazjan. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – T. II. – S. 214–215; Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 255.

Declaratio od i. m. p. zwiąskowych deputatow na puncta podane 2 iuly 1663.

1. Pulcwarta miliana declaruią sie odliczyc comissia, includuiąc iednak w tę sumę, co iuz wzięły *ad rationem*¹³⁶⁶ zasług swoich, w ktorzy według liquidaty samego woyska w computamy milianow whodzą. Licenie tych pieniędzy powinno sie pocąć we srodę przisłą, a trwac dluzy nie moze nad niedziel pultori abo *in sumam*¹³⁶⁷ dwie niedzieli, za ktorih wiliceniem *in instanti solutio nexus* nastąpic ma¹³⁶⁸ y podniesienie piniędzy *ex mutuo deposito*¹³⁶⁹.

2. Pultora miliana *in spacio* sesci niedziel *post solutum nexum*¹³⁷⁰ declaruie sie wiliczyc comissia w gotowiznie, a iezeliby cego nie dostawało w gotowiznie, fantamy dolozyt obiecuie na tężez termin sesci niedziel *post solutum nexum*. Milion fantah tu we Lwowie oddac woysku declaruie, na co oboie ass[e]curatie woysko nie będzie.

3. Na pozostałą dwa miliony zaraz *post solutionem nexus* assignatie skarb woysku wydawac będzie, ktore woiewodztwa y ziemie powinni będą wydac *iuxta prescriptum legis*¹³⁷¹ y decret osobny na to comissia obiecuie za pięć niedziel.

4. Krzywdy *ratione damnorum*¹³⁷² według prawa vindicowane byc powynny y z tych dwoch milyanow płacone, krom kriminałow.

5. Am[n]istia tak polskiemu, iako czudzozięmskiemu woysku, stosuiąc sie wszystkim do constituciei, ma bydz dana y dekretem commissiey ztwardzona *sine specificatione ulla*¹³⁷³.

6. Za woyskiem Wiel[kiego] Xziestwa Litewskiego declaruią sie wsisci ih mosc wespoł wniescz instantią.

¹³⁶⁶ *ad rationem* – в рахунок.

¹³⁶⁷ *in sumam* – щонайбільше.

¹³⁶⁸ *in instanti solutio nexus* nastąpic ma – негайно має відбутися розпуск зв'язку.

¹³⁶⁹ *ex mutuo deposito* – з боргового депозиту.

¹³⁷⁰ *in spatio* sesci niedziel *post solutum nexum* – протягом шести тижнів після розпуску зв'язку.

¹³⁷¹ *iuxta praescriptum legis* – відповідно до вимог закону.

¹³⁷² *ratione damnorum* – щодо збитків.

¹³⁷³ *sine specificatione ulla* – без жодного винятку.

№ 77

8 липня 1663 р., Львів. – Новина про узгодження статей конфедератів коронної армії, поданих для примирення з Річчю Посполитою, і підписання 4 липня цієї угоди

Ze Lwowa 8 iuly 1663 z pocty

3 y 4 iuly ucieraia do podpisu *puncta* wiciagane po woisku, abi sie wiprzisiagszy zwiasku, nowa rote iuramentu obligowali panu y Rzeczpospo[litey], alie oni nie hciely ucinic rzeci tak slusny. *Pro remedio*¹³⁷⁴ w arindzie dolozono przed punctamy zgody, ze *fide transcendente omne genus iuramenti*¹³⁷⁵ obowiazali sie¹³⁷⁶, y tak podpisano tractat die 4 iuly. || (арк. 1494)

№ 78

1–6 липня 1663 р. – Новини про примирення конфедератів коронної армії з Річчю Посполитою, вплив політики Кримського ханства на цю подію та полонення полковника Івана Поповича гетьманом Павлом Тетерею

Die 5 iuly p. [Janusz] Bieykowsky, iadac z deputatamy, czo y pierwey beli, do Lwowa dlia piniędzy, wytal kroliestwo ih moscz [Jana Kazimierza i Ludwikę Marią] *deprecando*¹³⁷⁷ commissia. 6 [iuly] stanely deputaczy we Lwowie y kroliestwo tegoz dnia u bernadinow. Licenie piniędzy zabawy s tidzien y tak prętko do rozwiązania przydzie.

Woysko dlia pasy kony od Iaworowa die 6 iuly ydzie między Szczypiec [Szczерzec] a Komarno, wzyawsy trzy miliany, nad Horin, a ztamtąd na Ukrainę, gdzie y krol i. m. wibiera sie y posila po namioty do Warszawy.

*Confessione*¹³⁷⁸ samych zwiaskowych, ordi tatarsky wescie wielie pomogło do zgody, bo iak 1 iuly Tatarzyna zpod Kamieńca przywiodł Łazynsky [Stanisław Łaziński], tak nazaiutr 2 iuly skoncony tractat.

Z Ukraini mamy, yz zlapawsy Popenka [Iwana Popowycza], buntownika, autora¹³⁷⁹, p. [Paweł] Tetera, uspo[ko]iwszy tę stronę Dniepru, zkąd trzy pulky – kalnicki, humansky, bracławsky – naznaczone bely na pomoc kroliowy i. m., ale iusz tu nie przyda, kiedy ustala woyna z p. zwiaskowemy.

¹³⁷⁴ *pro remedio* – для вирішення [цього].

¹³⁷⁵ У рукописі, ймовірно, помилк. “iuramento”.

¹³⁷⁶ *fide transcendente omne genus iuramenti* obowiazali sie – вони зобов’язалися клятвою, вищою за будь-яку іншу присягу.

¹³⁷⁷ *deprecando* – випрошуючи.

¹³⁷⁸ *confessione* – за зізнанням.

¹³⁷⁹ Від латин. “auctor (autor)” (ворохобник, натхненник, організатор).

Posłowie do krolia i. m. od prawego skrzydła W[ielkiego] Xiestwa Litewskiego [Jan Kazimierz Drozdowicz i Franciszek Gorzuchowski]¹³⁸⁰ w drodze daią znac, ze *recedunt*¹³⁸¹ od zwiąsku.

Tatarowie pod Barem stoią, nabrali niemało sliahy y liudu rozmaitego do więzienya, hcąc, aby im krol i. m. za ten zaciąg yh dał dwakroc sto tysięcy, to wiezniow pusca y trzech p. posłow, co od krolia i. m. do nih bely posłani, są takze zatrzymany (tak udawały rozny roznie, alie o tym wzięciu posłow nic pewnego nie było). O piniądze tractowano z niemy, ze im krol i. m. nagrodzić obyecał.

№ 79

*17 липня 1663 р., Львів. – Новини про перемовини коронних гетьманів
Станіслава Потоцького і Юрія Любомирського з конфедератами,
постої кримських татар на Поділлі та заходи
Великого князівства Литовського перед Яном Казимиром
стосовно відправлення військ у Литву та Україну*

Z pocty ze Lwowa die 17 iuly 1663

Pp. zwiąskowy, dilatamy narabiaiąc, ledwie za usilnim nastąpieniem ih mm. pp. hetmanow koronnih [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego], ktorzy z ratusa zeysc nie hcziely, asz uprzatnawsy wsistkie trudnosczy, zaczęli liczyc sie *11 iuly* piniądze. Hciely bely *ad 27 iuly* palenie zwiąsku odwlicz, ale *senatus consilium*¹³⁸², ktore było *15 iuly*, zgodnie stawa przy tim, aby *19 iuly* według tractatu, poniewas z nih zwłoky wyna, palily związek, y to nie w obozie, gdzie hciely miec spectorem y k. m., alie we Lwowie u franciskonow *pro more*¹³⁸³, aby y confederatią, y buncuk pali[ly]¹³⁸⁴. Więc wicyągnęli pismo bely iakies na pp. commissarzach, co z niemy tractowały, aby im piec niedziel nad Horyniem withnąc godzilo sie, spaliwszy związek, ale krol i. m. [Jan Kazimierz] nie przimuie nicz nadto, co sie w tractacie zawira.

Orda Tatarow miedzy Ozdarzamy a Modiniem stoi na Podolu, przeslo mil 20 ode Lwowa, do ktorih p. straznik koronny [Jakub Potocki]¹³⁸⁵ wiprawiony w kilka tysieczy liudzy, aby im zagony rozpuscac nie pozwaliał. To confunduie złych ludzy, iezeliby y pisma, ktorzi te sialy, ze pąn na zniszcenie sliahy zaciągnął ordę Tatarow.

¹³⁸⁰ *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 270.

¹³⁸¹ *recedunt* – відходять.

¹³⁸² *senatus consilium* – рада сенату.

¹³⁸³ *pro more* – за звичасм.

¹³⁸⁴ Див. далі док. 83, 88.

¹³⁸⁵ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 154; *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 345.

Pp. litewscy y z koronnych niektorzy radzą, aby krol i. m. do Wielkiego Xzie[stwa] Litew[skiego] sedł z woyskiem, a na Ukraine mnieyszą częśc wyprawieł ktorego z wodzem, alie || (**арк. 1495**) krol i^o m. na Ukrainę ysc skłania sie, aby tę prowincią przywrocieł Rzeczypospoli[tey], która na wsisktych woien¹³⁸⁶ dotąd prziciną y powodem była.

Die 15 iuly stanęły we Lwowie p. Drozdowye.

№ 80

*Новина про посольства французького короля Людовіка XIV
і принца Людовіка II Бурбона-Конде до польської королеви
Людовіки Марії з приводу одруження Генріха Юлія Бурбона-Конде
з її племінницею Анною Генріеттою*

Krol francusky [Ludwik XIV] y xziąze Condeus [Ludwik II de Bourbon-Condé], mając tę intencyą, aby xziąze ancteganenskie [Henryk Juliusz de Bourbon-Condé] o tim drugiego poiąc siestrzencę [Annę Henriettę] kroliowey i. m. [Ludwiki Marii], wiprawiely poslow swoyh do kroliowy i. m., prosąc, aby mayącz tę siostrzence swoię, iako za corę swoię, dała iey do tego małzenstwa pozwolienye¹³⁸⁷. Poslowie nie daleko bydz mają, zkąd biorac pohop niektorzy zwiąsku, udayąc, iesce smieią za electią przez to cziniąc. Alie ktos iest takim prostokiem w Polsce, zeby tym plotkom w Polsce dawał wiarę?

№ 81

*2 липня – 3 серпня 1663 р. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про міщанське життя в Казимирі,
наводки на Віслі з причини дощів, релігійні урочистості в Кракові,
посольство казимирських міщан до Львова та інші відомості*

Rozne nowyni

In iulyo descze iak pocęły od swieta Nawiedzenia Naswiętszy Panny Mary [2 iulii], tak ponowaly cęsto a gesto niemal kazdy dzień. Woda wielka zebrała z rzek, Wisla wiliąla z brzegow po trzy razy, siana potopieła y zboza, ogrody,

¹³⁸⁶ Слово правлене.

¹³⁸⁷ Про плани принца Людовіка II Бурбона-Конде стосовно такого одруження, а також літературу з цього приводу див. у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 279, с. 250. Шлюб відбувся в Парижі 11 грудня 1663 р. Див., зокр.: *Targosz Karolina*. Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667): Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych. – Warszawa, 2015. – S. 241–244; *Nagielski Mirosław*. Ludwika Maria Gonzaga i jej walka o przeprowadzenie elekcji *vivente rege* w Rzeczypospolitej // Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667): Między Paryżem a Warszawą / Red. Anna Kalinowska, Paweł Tysza [= Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum: Studia i Materiały, IX]. – Warszawa, 2019. – S. 62.

co w płasciznah y nyzynah było, wniwec. Na przewozie u nas kazimierzskym lina sie wielka sibowa, hoc smolana, zerwała, na dwu promah woziely poiazdamy z wielką praczą, to cwartá woda była skodliwa y trzy prąmy nom zabrała, az do Bersca zanosła. W Berscu y w Okopie¹³⁸⁸ gruntu wzięła sieła¹³⁸⁹.

18 iuly na sro[dę] dzyęcie zabite, pokłotę, 19 ran maiąc w sobie, za burmistrzowstwa p. Smarzewskiego [Jana Smardzowskiego/Smardzewskiego]. Nalezione na Stradomiu pod klastorem s. Iadwigy, pod kamieniem położone¹³⁹⁰. Pokłote na st[a]wah temporalikiem, nie wiedziec, od kogo. Prziniesli ie potym do urzędu p. burmistrza na Kazimierz, poslalismy ie do grodu do i. m. p. podstaroscego [Jana Tomisławskiego] y czyniono obductią tego w grodzie, y do i. m. x. biskupa krakow[skiego] [Andrzeja Trzebieckiego], czemu sie bardzo dziwowal y kazal i. m. x. biskup kartky po kosciolach rospisac y prziliepic: kto by o tym wiedzyal, aby znac do urzędu dawal. Dalismy ie pohowac u Bozego Ciała pieknie y w grobie w kaplicy Lorecky Panni Mariey u Bozego Ciała y powolywono go stery razy (liudzie niektorzy domisliali sie na Zydzi, zebi to oni dziecie zamordowaly y krew z niego wytocily, tajemnie dostawsy dziecięcia krzescianskiego)¹³⁹¹. To dziecie miało niedziel ze 4 abo 6. Inquisitia sie wielka odprawuie.

12 iuly we cwartek wilia s. Małgorzaty z descow wielkych stanęła powodz, wiliła woda z brzegow y Wisła wielie pociniła skody blisko wody, zabrała siana z łąk, ogrody potopiła, iarzyny. Trwała az do niedziele 15 iuly, a potym, liedwo ta opadła, uderzely desce, nastąpiła woda druga, alie nie tak wiliła, iak piersa.

Nastąpiła trzecia woda *die 1 augusti* nagła, set desc dzien y noc, porwaly sie stawy na gorze, utonął Zyd, ziec Icka arendarza, y dway hłopy, co na dziesięcinę yezdzily¹³⁹² na Zwierziniec. Pod ogrodem kroliewskym y na przewozie na Kazimierzu lina sie po 2 razy zewarła, przewozy rozniosła. A nawieksa woda przypadła *die 3 augusty* w piatek przed s. Domini[kiem], az była u Wielicki bramy y na Skawinsky vliczy y pliacu drzewo pływało¹³⁹³. ||
(арк. 1496)

¹³⁸⁸ Слово правлене.

¹³⁸⁹ Див. цю цитату: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. II: Kronika klęsk elementarnych (1648–1696). – Lwów, 1937. – S. 52; *Girguś Ryszard*. Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologicznych i meteorologicznych na ziemiach polskich w latach 1601–1920. – Warszawa, 2022. – S. 53.

¹³⁹⁰ Про цю новину див. ще далі док. 157.

¹³⁹¹ У рукописі дужка не закрита.

¹³⁹² У рукописі “yzedzily”.

¹³⁹³ Див. цю цитату (два абзаци): *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. II: Kronika klęsk elementarnych (1648–1696). – Lwów, 1937. – S. 52–53; *Girguś Ryszard*. Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologicznych i meteorologicznych na ziemiach polskich w latach 1601–1920. – Warszawa, 2022. – S. 53.

15 [iuly] iubilieus sie pocał dwuniedzielny, odprawiał sie w Krakowie we trzech kosciolah: na zomku, u s. Troice dominikanow y u ss. Pyotra y Pawla u oycow iezuytow. Obhodzono processiom te trzi koscioly po razu y poscic raz potrzeba srodę, piątek, sobotę. Modlic sie za zgodę pp. kroliow krzescianskyh, za wiwisenie kosciola katolickiego, za wikorzenienie hereziey y pokoy pospolity w Polsce y wsistkim krzescianstwie. Bel y som i. m. x. biskup krakowsky, odprawuiąc tən iub[i]leus. Skoncel sie tən iubilieus *die 29 iuly* (Zyda okrzcono u s. Piotra y Pawła oycowie iezuicy y tam u nih bel do casu)¹³⁹⁴.

29 iuly Marek, Zyd, ktorego okrzcił i. m. p.¹³⁹⁵ [Jan Tomisławski], podstaroszczy krakowsky, bel oycem, a matką krzesną i. m. pani staroscina srecka, prze[d] rokiem¹³⁹⁶, mieskaiąc przy i. m. p. podstaroscym, ozeniel sie z Kasprzikowną za Wysłą za Kazimierzem w kamenicę. Dano mu imię Francisek Sydlowski [Szydłowski], ze Siodłowa bel.

26 iuly wisłalismy do Lwowa p. Iędrzeia Susickiego [Andrzeja Suszyckiego], pisarza y sendika naniszego mieyskiego kazimierskiego, w sprawach meyskih, a mianowicie koło żołnierzow zwiaskowych, uskarzaiac sie na nih, ze siela od nas wziely hlieba y pul hlieba y strawiely u nas, na co przisięgaly nasy miescanie na regista, co u nyh bely sofarzamy, iesc im daiąc y pyc, przez niedziel 12 stojąc w miescie za pisaniem p. Rackowskiego, porucnika y distributora yh, zesmy ich do miasta pusciely¹³⁹⁷. A skoro wiehali, tedy pān Rackowsky, distributor, za nim wiehalo yh kielkanascie kony y zaraz surowo na miasto nastapieli, wsistkiego dostatek dawac sobie kazaly, iedzenia, picia, obokow na kony dostatek, a co dzien przybiwalo towarzistwa. Biwalo yh y po 50, y 60 kony, na stery gospodi sie rozložely, a wina y po 30 garczy na dzien wihodzielo. Wiehaly za burmistrzostwa p. [Wawrzyńca] Toporzskiego, a potim [Piotr] Kregliowsky y [Konstanty] Cerkies, dway towarzise, wliezly woz siana y kazali sie przypowężowac w Zablociu, y tak yh do myasta przywieziono w sianie do gospodi “Pod Łancuh”, gdzie Zarocka mieskała, do Kudasowica, rzeznyka, a celadz yh, 12 koni, w Okopie folwarku mieskania zaiehawszy z konmy, tamze trawiely podostatku¹³⁹⁸. Wiadszy, wibiwsy kury, gęsy, barony etc., az potym, gdy p. distributor przyiehal do nas, do Zydwow, pisania iego [...] ¹³⁹⁹, nas miał laskawie poiednac y complanowacz, az u p. [Szymona] Winarzskiego, ktori bel burmistrzem, trzidziestu tisiejczy hcieli z circumferentiami, a bez circumferency stanely na 15 tisiejczy. Az gdym zostal burmistrzem, liedwo w

¹³⁹⁴ Надпис на марґінесі: “29 iuly”.

¹³⁹⁵ Далі пропушено місце для імені.

¹³⁹⁶ У дійсності у 1661 р., див.: *Kaźmierczyk Adam*. Converted Jews in Kraków, 1650–1763 // Gal-Ed. – Tel Aviv, 2007. – Vol. 21. – P. 20.

¹³⁹⁷ Надпис на марґінесі: “19 iuly naznacony do Lwowa. Wyehal w tidzien, tak leniwo sie wibierał. Na drogę zł[otych] 200 dalismy mu”.

¹³⁹⁸ Про цю історію див. у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 386, с. 375.

¹³⁹⁹ Далі нерозб. два слова (одне з них пошкоджене з внутрішнього краю аркуша).

dziesięć niedziel dali się poiednać y stanelo na 6000, a siodmy tyśiąć dalismi 4 towarzysom contentaty, a strawiely wsistkiego 3500. Miely safarzow trzech: Kołaydowskiego, krawca, Gielarzego [Wacławowicza]¹⁴⁰⁰, kusnierza, a trzeciego Słoniowskiego. A potim na puł hlieba dalismi zł[otych] 100 p. Stanisławowi Iordonowy, pułkownikowy tyhze żołnierzow, y beckę wyna. A pułtrzecia tisieczy nie dalismi, nie kazał dawac i. m. p. [Jan Paweł] Cellary, który z piehotą krolia i. m. [Jana Kazimierza] przyiehał || (арк. 1497) do Krakowa na obrone 400 y nie dopuscał zwiąskowim żołnierzom ani do Krakowa, any do Kazimierza whodzyc y stahiety pocał stawiac koło Stradomia. Alie my z Kazimierza musieli miescanie wihodzic po 30 na dzien s pocątku az do konca roboti, a s Krakowa ciesliow y kowaliow dawono do tey roboty, a drzewo ze Zwierzince, Zywcza, ktore przislo, brano kupcom, a skarbu zapłatę obiecowano za nie, ze to na obronę Korony.

Koło zomku wałów poprawiano y bram i. m. p. [Stanisław] Kalynowsky, comenda[n]t zomkowy, y piehota tam zawsze bela 200, co tam mieskały.

№ 82

*2–8 липня 1663 р. – Новини про примирення Яна Казимира
з конфедератами коронної армії та святкування
у Кракові з цього приводу*

2 iuly w dzien Nawiedzenia Naswietszy Panny Mary stanela zgoda z pany zwiaskowemy we Lwowie. Gdy iuz woyska stały w sprawie tak krolia i. m. [Jana Kazimierza], iako y p. zolnierzow mnieyse zwiaskowih, dac sobie miely bytwę generalną.

8 iuly w niedzieli z dział uderzono 7 po trzi razy na zomku y w Rinku w Krakowie, gdy “*Te Deum laudamus*” spiewono, dziekuiać P. Bogu za zgode, y msą s[więtą] spiewaną odprawiały.

№ 83

*22 липня 1663 р., Львів. – Новини про розрахунки Речі Посполитої
з конфедератами коронної армії та розв’язання конфедерації*

Ze Lwowa die 22 iuly 1663¹⁴⁰¹

Po wydanih assignatiah y wiliconih pułcwartu milyanah pp. deputaczy woyskowy zwiąsku, wiprawiwszy s posrotku siebie p. [Krzysztofa] Dunina y

¹⁴⁰⁰ Див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 363, с. 338.

¹⁴⁰¹ Див. на підставі цього та інших документів: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 263–264.

Zaleckiego¹⁴⁰² *die 20 iuly* do obozu, aby opowiedziawsy woisku, co sie w miescie dzieie, cas ym rozwiązania opowiedziely. Niewesoła snac to była u p. [Jana Samuela] Swiderskiego, marszałka zwiaskowego, nowina. Iednak, kiedi sie na to przez pulky zgodzili wsisczy, dziekował woysku, ze imię iego nie telko w oiciznie, ale y u postronnih wślawyły. Proszyl potym, abi mu wolno belo służyc u kogo s panow, poniewaz go fortuna czudżem pahołkiem miec chciała.

I tak *21 iuly* przed wieczoręm, przy panu S[tanisławu] Iąrdanie comendę zostawiwszy¹⁴⁰³, w kilkuset towarzistwa wyiehał z obozu. Nocował trzy milie ode Lwowa, a do Lwowa, gdzie po południu *die 22 iuly* na przedmiesciu stanął. Palienie confederaty *die 23 iuly* odłożone, ażeby sie ta ceremonią naciesą odprawowała. Iak sie związek spaly, dopiero dadzą znac do woyska, aby bunczuk złamały y pod posłusenstwo sly i. m. p. halickiego [Aleksandra Cetnera]¹⁴⁰⁴, ktory do obozu na mieyscu pp. hetmanow [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] ziedzie. Tymcasęm targowali sie, ażeby nie przekladac przy deprecatiey ih mm. pp.; ażeby na cmentarzu u bernadinow nie przed drzwiami, ale przed krucifixem palono związek; aby na ostatni racie dwuh milyanow, nie na pulcwartu, dohodzono krzywd. || (apk. 1498)

22 iuly w dzien Maryei Magdaleny w niedziele w pokoju krolia i. m. [Jana Kazimierza] uprzedzielo rozwiązanie confederaty. Zgoda powsehna między ih m. pp. senatory y zwiaskamy koronnemy. Przepasaly sie ych mm. pp. przy kroliestwie i. m. p. marsalek [nadworny koronny Jan Klemes Branicki]¹⁴⁰⁵ y p. podkanclerzy [Jan Leszczyński] z piecentarzamy wielkimy, z i. m. p. wojewodą ruskym [Stefanem] Carneckym, z i. m. p. Ierzim Lubomierszkym, marszałkiem koronnym, chorążym [Janem Sobieskim], pisarzem [Janem Fryderykiem Sapieha]¹⁴⁰⁶ y oboznim koronnym [Stanisławem Jabłonowskim]¹⁴⁰⁷, i. m. p. starostą

¹⁴⁰² Можливо, Францішек Залеський (див. вище док. 55–56).

¹⁴⁰³ Далі закреслено “w tisiączu”.

¹⁴⁰⁴ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku: (Ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka) / Opr. Adam Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 45. Див.: Юзефович Ян Томаш. Історія Львівського архієпископства: (1614–1700) / Упоряд. Мирон Капраль, Ірина Клименко; перекл. з лат. Мирона Капралю. – Львів, 2023. – С. 513; *Nagielski Miroslaw*. Komput wojsk JKMcі pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu / Pod red. Mirosława Nagielskiego*. – Warszawa, 2002. – S. 249.

¹⁴⁰⁵ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 88.

¹⁴⁰⁶ Там само. – S. 97.

¹⁴⁰⁷ Там само. – S. 94. Див. також здогад про те, що Яблонівський був присутній при урочистостях у Львові, пов’язаних із розпуском конфедерації: *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – Т. I. – S. 90.

babimowskym [Krzysztofem Żegockim]¹⁴⁰⁸, i. m. p. kanclerzēm koronnim [Mikołajem Prażmowskim].

№ 84

*Новини з України про придушення повстання
паволоцького полковника Івана Поповича,
підданство Михайла Ханенка Янові Казимирові
та війну Івана Брюховецького з Річчю Посполитою
в союзи з Московською державою*

Na Ukrainie za wzięciem Popenka [Iwana Popowycza], pułkownyka pał[o]wockiego, buntownika kozac[kiego], w tymże miescie, zdaly sie nieco uspokoione rzeczy na tamty stronie. Odmiana Huniaka [Mychajło Chanenko] z ynną starsiną, do poddania sie krolowi i. m. [Janowi Kazimierzowi] wziawsy, w swoy protext Moskwa poddaly Brzuchowskiemu [Iwanowi Brzuchowieckiemu], złemu clowiekowi, rzady hetmanskie na tamty stronie, skąd nicego, telko woy[ny], spodziewac sie trzeba (z kozaky rebelizantamy zadnieprzskiemy).

№ 85

*23 липня 1663 р., Львів. – Лист до казимирського міщанина
Палечковського про укладення миру між Річчю Посполитою
та конфедератами коронної армії*

Ze Lwowa *die 23 iuly* z copi[i] listu do i. m. p. Palieckowskiego¹⁴⁰⁹

Pisalem przesłał poctą, oznaimując o postanowieniu pokoju we Lwowie związkowemu, który iesce prawie do dziseysego dnia bardzo sie obawiał, alie dzis iuz z łasky Boży cale wsistko umorzono y u[s]pokoiono, a iaka kolo tego ceremonia była, wipisuię, lubo co szie do tego mąm mało¹⁴¹⁰. Dnia wcoraisiego *die 22 iuly* była tajemna rada v krolia i. m. [Jana Kazimierza] y namowa, iakięm sposobem miał bydz tęn związek stargany. Przeto tak uradzono, iako dzis *die 23 iuly* odprawowono¹⁴¹¹. P. [Jan Samuel] Swidersky, marsalek związkowy, wcora przyiehał ze wsistkięmy consiliarzamy y starsizną y stanely we ctereh

¹⁴⁰⁸ Див. IV частину рукопису (Київ, 2023), док. 149, с. 134, а також: Sauter Wiesław. Krzysztof Żegocki pierwszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673. – Poznań, 1981. – S. 21, 120.

¹⁴⁰⁹ Див. на підставі цього та інших документів: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 263–264.

¹⁴¹⁰ Надпис на марґінесі: “23 iuly”.

¹⁴¹¹ Надпис на марґінесі: “W poniedzia[tek] palono związek”.

tysięczy pul milie ode Lwowa. Posiłono do nich, aby na dzisiejszy dzień na poniedziałek były gotowe oddać posłuszeństwo y przysięgę królowi i. m. y Rzeczypospolitej. Naznaczono godzinę osmą na pułżegarku. Przysięgał tedy p. Swiderski, marszałek zwiaszkowy, z nimi wprzód y posiadali z kony do karmelitów y tam mszy s[więtej] słuchali, czekając, rękoli czas będzie y ze się król i. m., pp. hetmany y senatorowie zjadą do króla i. m., co gdi się to stało, posiłki i. m. x. arcybiskup gnieźnieński [Wacław Leszczyński] do nich, aby przysięgę, bo im zabroniono iść konno. Dlatego musieli przysięgę, lubo błoto wielkie było, bo król i. m. v bernardinów stoi na przedmieściu w klasztorze. A gdy weszli do klasztoru, zaraz tam czekał i. m. p. instigator koronny [Jan Tański]¹⁴¹² z rotą iuramentu || (**арк. 1499**) pisaną, iako miał p. Swiderski imieniem wsistkiego wojska przysięgać z kielką y odprysięgać się zwiąskiem. Stawali tedy w gonku klasztornym, bardzo przestronnym, y tam kielką słów rzeciono do p. Swiderskiego. Citał mu te puncta spisane, a on, kłękawszy przed ołtarzem, głosem wyprysięgał się zwiąskiem ze wsistką starszą zwiąskiem. Poty[m] oddał p. Swiderski związek spysany y od wsistkych podpisany, którego było osm arkuszy, i. m. p. instigatorowi koronnemu, który, wzyawszy od niego, dał go woznemu¹⁴¹³, aby go spalił, który na to iuz stał z świecą zapaloną. Obaciwszy p. związkowy, prosili, aby nie wozny spalił, ale kto pocciwszy. Dlatego obaceli kzyedza pewnego, dziwuia, cego się opadli go, prosąc, aby on chciał go spalić, którego uprosiwszy, spalił. Potym posły wsiscy do króla i. m. y tam p. Swiderski miał przemowę¹⁴¹⁴. S płacem prawie przeprasając króla i. m., upadł na kolana y tak długo kłęcał, aż mu król i. m. przez i. m. x. kanclerza [Mikołaja Prażmowskiego] wstacz kazał y dopiero do pocałowania ręki przypuszczał go, także y inszą starszą po nim. Między temy był [Jan Ernest] Korff y [Eliasz] Łącki¹⁴¹⁵, także y inszy pułkownicy, na których król i. m. bardzo, znac, niełaskaw był y kapelusa nie ruszył, kiedy go witaly. Potym poiechał do miasta na ratusz. I. m. pp. hetmany [Stanisław Potocki

¹⁴¹² Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 49. Про Даниеля Житкевича як тогочасного коронного інстигатора (помилк.) під час цих подій див.: *Jemiołowski Mikołaj*. Pamiętnik dzieje Polski zawierający / Opr. Jan Dziegielewski. – Warszawa, 2000. – S. 334.

¹⁴¹³ Див., напр.: Акта городские и земские с времен Речи Посполитой Польской в Архиве так званого бернардынского в Лвові. – Лвов, 1884. – Т. X. – S. 293, № 4873 (Ян Яжицький, призначений возним королівським декретом у Львові від 12 січня 1663 р.); S. 294, № 4905 (генеральний королівський возний Миколай Салик (Salik), призначений декретом Яна Казимира у Львові від 18 червня 1663 р.).

¹⁴¹⁴ Надпис на маргінесі: “Do refectarza, gdzie król i. m. był”. Про це див.: *Юзефович Ян Томаш*. Історія Львівського архієпископства: (1614–1700) / Упоряд. Мирон Капраль, Ірина Клименко; перекл. з лат. Мирона Капралія. – Львів, 2023. – С. 513.

¹⁴¹⁵ У рукописі помилк. “Łucky”. Див.: *Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 264.

i Jerzy Lubomirski] także z pp. commissarzy, tamże znowu wszyscy przisly zwiaskowy z marszałkiem przesłym swoim y przepraszał yzbę commissarską. Dopiero na ratusu trębacow 12 ozwali sie, witrębiając związek, y wozny obwołał to, iako sie wsyscy odprzisiegly wiecnemy casy tego związku. A bard[z]o tu surowie z nimy postępuią sobie y lekce yh wazą, bo krol i. m. koniecznie hciał, zeby ten związek kat na miecu paliel y zeby p. Swidersky na racku szedł przeprasac krolia i. m. A to za prozbą roznił ucinieł to k. i. m., ze ustąpieł tego. Bard[z]o załuią zwiaskowy, ze sie tak zgodzily, bo im nie przidzie na kon, zaledwie po złotych 9. Nie uczinieli by bely tego, gdibi bel krol i. m. nie nastąpieł z woyskiem potężnym na nyh, nizely oni miely woysko swoje zwiaskowy. Chwała Panu Bogu, ze tak stanela zgoda! Iutro, da Bog, bedzie nabozenstwo, Panu Bogu dziękuiąc, y tryumfi maią cynic. I. m. pp. hetmany iadą do obozu na rewyzią woyska, zeby orczykowscy y insze rzemieśło towarzisamy nie bely woysku. Krol i. m. ku Ukrainie za tidzien iedzie s tim woyskiem, krolowa i. m. [Ludwika Maria] do Warszawy. Siela woyska z starsizny powiiezda z woiska częścią dla nielasky, na którą zasłuzely u krolia i. m., także u i. m. pp. hetmanow, częścią dla inszyh przyczyn. Piniedzy odlicywsy, bronią im iesce brac do piątku [27 iulii]. Odwlocono yh, co yh bardzo uraza, alie trudno, muszą wibacic etc.

Data ze Lwowa die 23 iuly 1663. || (арк. 1500)

№ 86

*Новина про процедуру вибачення послів конфедератів коронної армії
перед королевою Людвікою Марією*

S krolową imscz [Ludwiką Marią] przeprasaly p. woyskowy. P. Brzeykowski [Janusz Bieykowski] miał rzec do kroliowey i. m., na którą odpowiedział i. m. x. kanclerz [Mikołaj Prażmowski], iak przedtym od krolia i. m. [Jana Kazimierza], tak y tu od kroliowey i. m., wysławiaiac clementia krolia i. m., naganywysy złe udania, ktore *detrahebant*¹⁴¹⁶ dobroczy pansky. Calowały potym rękę k. i. m.

№ 87

*Новини про бойові дії Священної Римської імперії
та Венеційської республіки з Османською імперією,
вплив примирення Речі Посполитої з конфедератами коронної армії
та українськими козаками на ці події*

O Turkah nowyna przisla, ze sie wrociely z woysky nazad od Węgier, gdy uslisely, daly im znac Tatarowie, ze sie zgodzieli Poliaczy zwiaskowemy y z

¹⁴¹⁶ *detrahebant* – применшували, очорнювали.

kozaky¹⁴¹⁷. Hcą ym w tel zaisc, Turkom, a na pomoc cesarzowy i. m. [Leopoldowi I] (hoc to nie było, tak Tatarowie udali)¹⁴¹⁸. Alie y ta przicina, ze Dunay bardzo wilił y ine rzeki zebraly bardzo, ze sie nie mogly Tureczy przepawyc z armatą, y Pers do tego znowu spadł mu w ziemię turecką y skody mu wielkie poczyniel, iak sie ruszel do Wegier. Weneczy tez na morzu pylnią y dobrze Turky byią, scęsci sie im dobrze. Przecie Turczy z woiskamy, ktorih dwakroc sto tisiejczy prowadzył na tę wojnę przez Dunay rzekę, y ine przepawy przepawiali sie, hoc ih utonęło na przepawie do 15 tisiejczy y armaty niemało im utonęło. Kazał Turczyn sto tisiejczy obroczyć do Wegier, a sto tisiejczy pod Wiedn na cesarza krzescion. A Wegrzeh i. m. p. xziąże siedmygrockie [Michał Apafy] z woysky swemy takze bieże sie do Węgier odbierac miasta Kosicie y ine, iako Betlen Gabor [Bethlen Gábor] y [Jerzy I] Rakoczy. Trwoży wielkie – co ziwo, ucieka z Wiednia.

№ 88

30 липня 1663 р., Львів. – Новини про примирення конфедератів
коронної армії з Річчю Посполитою

Ze Lwowa die 30 iuly 1663¹⁴¹⁹

23 iuly iako woysko przeprosiło¹⁴²⁰ kroliestwo ich mm. [Jana Kazimierza i Ludwikę Marią], die 24 [iuly] ih moszcz pp. comissarzow na ratussu y senat wsistek deprecowały pp. zolnierze przedtym zwiąskowy submitte. I. m. xziadz arcibiskup [Wacław Leszczyński] dał ym przyzwoity respons. Tegoz dnia i. m. p. halicky [Aleksander Cetner] w osobie ich mm. pp. hetmanow [Stanisława Potockiego i Jerzego Lubomirskiego] iehał do obozu, przyięty był pięknie. Ieden woyskowy złamał y zarzucił buncuk [Jana Samuela] Swiderskiego *cum indignatione*¹⁴²¹, na ktorego zaras pocał bydz hałas, iak sie telko dowiedziely, ze z obozu wyiehał, y dotąd trwa wielky z pogroskami smiercy, alie on p. Swidersky gdzieś iehał sobie ku Węgrom.

W tych dnyach woyskowy deputaczy, podniossy *ex mutuo deposito*¹⁴²² piniądze, zbлизyc o milę ode Lwowa pod Sokolniki kazaly woysku, od Kumarnia [Komarna] rusiwszy sie, ktore iak tą satisfactią ukontentowane zostało.

28 iuly iehaly do nich z pułkownikamy ich mm. pp. hetmani, przislo ych milię nad tisyąc towarzistwa przeciwko nim wyiehało. Die 29 iuly witaly

¹⁴¹⁷ Надпис на марґінесі: “O Turkah”.

¹⁴¹⁸ Далі закреслено нерозб.

¹⁴¹⁹ Див. на підставі цього та інших документів: Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 263–264.

¹⁴²⁰ У рукописі “przesosielo”.

¹⁴²¹ *cum indignatione* – з обуренням.

¹⁴²² *ex mutuo deposito* – з боргового депозиту.

zolnierze pp. hetmanow, ktorzy ych na hlenie u siebie mieli *die 30 iuly*. Maią ysc pod Gliniany, gdzye skoro stanie woysko. Kroliestwo przyedzie, aby ie tam wydziely, a potym wydadaż ordinans, ktorim tractem ktore pułky mąy ysc na Wołyn pod swimy dawnęmy pułkownikamy. Kroliestwo i. m. zasie, powrociwszy nazad do Lwowa, krol i. m. na Ukrainę wyiezdac będzie, a kroliowa i. m. *6 augusty* do Warszawy.

Po rozwiazaniu zwiasku skrzinię pism y listow roznych oddało woysko kroliowy i. m., skąd rozne factie, rzecy, affecti y inclinatie ludzkie. || (арк. 1501)

№ 89

*Новина про примирення правого крила армії
Великого князівства Литовського з Річчю Посполитою
і наступ лівого крила литовського війська до Дніпра*

Posłowie od prawego skrzydła woyska W. X. Litew[skiego] powrocily stąd do swoyh, obaczywszy, co koronne woysko uciniely. Lewe zasie skrzydło ku Dniepru na nieprzyiacielia postępuie.

№ 90

*Новина про французьких послів до Яна Казимира і Людвіки Марії
у справі одруження Генріха Юлія Бурбона-Конде
з племінницею королеви Анною Генріеттою*

Poslowie ze Franciey oddaly kroliest[w]u [Janowi Kazimierzowi i Ludwice Marii] y senatorom listy, w ktoryh te *contenta*, lubo *ius*¹⁴²³ intencie electiey zarzuciela Rzeczpospolita. Iednak hce krol i. m. francusky [Ludwik XIV] na brata swego cynic staranye, xzyżecia andeganskiego [Henryka Juliusza de Bourbona-Condé], o xziężnę Annę [Annę Henriettę], siestrzencę kroliowey i. m. polsky, do cego zeby dopomogly, iako przyiaciel proszy, *post senatus consilium*¹⁴²⁴. I. m. x. primas [Wacław Leszczyński] imieniem collegow swoyh prosiel o to kroliowey i. m., ktora *annuit uotis* y powracza *cum re confecta*¹⁴²⁵.

¹⁴²³ *contenta*, lubo *ius* – зміст або закон.

¹⁴²⁴ *post senatus consilium* – після наради сенату.

¹⁴²⁵ ktora *annuit votis* y powracza *cum re confecta* – яка дає згоду й повертається з залагодженою справою.

№ 91

*7–12 серпня 1663 р. – Нотатки Мартина Голінського про від'їзд
піхоти з Кракова і Казимира до табору королівського війська
для участі в новому поході*

7 augusty wiśla piehota zomku krakowskiego, zoldaczy i. m. p. marsalka wielkiego koronnego a hetmana polnego, generała krakowskiego [Jerzego Lubomirskiego] do obozu, a telko wegierska piehota została przy zomku, 60 piehoty. Sły przez Kazimierz o wtorey godzinie s południa. I. m. p. Wierzbicky, capitan, iehał za nimy s panią swoyą do Piasku y Woly. Na nocz wstąpiel do mnie y do p. [Jana] Smarzowskiego, burmistrza, na pozegnanie a prosiel o zł[otych] 30 o pozicenie, a mismy mu darowały za kontentatią, ze nie został na noc z piehotą u nasz, ani na Stradomiu. Wdzięcen był tego. Dziękując, odiehał, wypiwshi sklieniec kielka wyna.

10 augusti w piątek w dzien s. Wawrzynca z Kazimierza y z Krakowa wysła piehota i. m. p. Celiarego przez Krakow trzema sliakamy: iedni sły na Skawine, drudzi na Olkus, a trzeci na Mogiele y roznie sie rozložely dla poziwienią snadnieyego. Kapitoni, co u nas staly, nie zegnali sie z namy. Stal ieden u p. Wahlkowica [Adama Wachlikowicza], ławnika, Wrzesckowey kamięncy, a drugi capiton u p. Marcina Zawackiego. Sła piehota, lycarzy zebrany, telko im muskiety daly, alie odarto, boso. Pyniędzy im na strawę nie dono w drogę. Uciekaly tesz w drodze sieła ych, bo y po wsiah nie mieli, co iesc, bo witrawel zolnierz zwiaskowy y u hłopa nic nie zastał do iedzenia. W obozie stanącz ym kazono za 8 niedziel. Tu iesce został som i. m. p. I[an] Pawel Celary, generał, cestowali go pp. krakowianie 12 augusti w ogrodzie u p. [Jana] Pernusa¹⁴²⁶ na Klieparzu.

A my, kazimierzanie, musieliśmy mu oddac zł[otych] 1500 do piersyh tisiaca złotych, cosmy mu daly, a to za puł hlieba. Cosmi mieli dac p. zolnierzom zwiąskowym na pułk i. m. p. Stanisława¹⁴²⁷ Iordona, to sobie wyprawiel mandat od krolia i. m. [Jana Kazimierza] i. m. p. Celary, abismi tego hlieba puł oddaly. Y Zydzy daly mu 3000 złotych, a we Lwowie maią mu oddac zł[otych] 1500, a pierwey daly mu zł[otych] 1000 y sto cerwonih złotych takze za puł hlieba, co mieli dac zolnierzom puł hlieba. || (арк. 1502)

¹⁴²⁶ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczanstwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 15, 165, passim.

¹⁴²⁷ Далі закреслено “Celliarego”.

*5 серпня 1663 р. – Новини про огляд Яном Казимиром
війська конфедератів, відправлення іноземних військ в Україну,
об'єднання коронної армії під Вінницею та інші відомості*

Z obozu pod Buskiem 5 augusti 1663

Desce nawalne nie dopusciely prędey, ieno *die 4 augusti* w sobotę w dzień s. Dominika, wydziec kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] woysko, ktore beło w zwiąsku, a teraz po rozwiązaniu, ktore i. m. p. woiewoda krakowsky [Stanisław Potocki] wyprowadził w polie o pul milie od obozu infantery krolia i. m., usikowane w Sohownice czudzoziemczy w tilie Polakow, stało trzema rzędamy. Obiezdal krol i. m. wsistkie pułky y horągwie, ktore w licbie umnieysone, iz ze połowicę tylko kładą tyh ludzy, co bely pod Iaworowem, tak sie co zywo rozyehało, ale tusa, ze sie powroczy z domow będą do woyska. Iako iusz krol i. m. powrocieł do swego obozu, saluę z dział siedmiu, a potim z ręncy gęsto dawalo woysko. Armata zaraz posła za kroleм i. m.

Czudzoziemskie woysko konne rozwiązanih *die 5 augusti* do krolia i. m. obozu, ktore krol i. m. w kilka pułkach polskyh na Ostrog, Dubno¹⁴²⁸ z i. m. p. [Stefanem] Carneckim, woiewodą ruskym, obroczy w Ukrainę. Drugim sliakiem poidzie pan pisarz polny [koronny Jan Fryderyk Sapieha] z prawym skrzydłem na Tarnopol, Międzyboz; lewem zasię skzid[ł]em pan obozny koronny [Szymon Kawecki/Kawiecki] na Sattanow nad Niestrem¹⁴²⁹. Sciągnięcie ma miec wsistko woysko pod Winnice, gdzie y około Baru wythnięcie woyska naznacone. Vprzedzy w Uk[ra]jine i. m. p. horązy koronny¹⁴³⁰ [Jan Sobieski] w pieciu tysięcy woyska.

Rahuiac w ten comput ludzy, czo są przy i. m. p. strazniku koronnim [Jakubie Potockim], ktory takze ma yszcz z nim y z ordą Tatarow, przy ktorey zostawal dotyhcas dla obrony Ukrainy.

Pan Polanowsky¹⁴³¹ porucnykiem horągwie vsarzsky i. m. p. marsałka wielkiego koro[n]nego [Jerzego Lubomirskiego], p. [Janusz] Bieykowsky ma bydz – vsarzsky i. m. p. woiewody sendomierskiego [Jana] Zamoyskiego, pan [Jan Samuel] Swidersky, przesły marszałek zwiasku, pod Zamosciem gdzies ma bydz.

¹⁴²⁸ У рукописі помилк. “Dudno”.

¹⁴²⁹ Див. на основі цього документа: *Maroń Jerzy*. Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // *Od armii komputowej do narodowej: (XVI–XX w.)* / Red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer. – Toruń, 1998. – S. 79–80. Див. також: *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 346.

¹⁴³⁰ У рукописі “korrony”.

¹⁴³¹ Можливо, Олександр Поляновський, відомий підтримкою Юрія Любомирського у 1665 р., зокрема, у битві під Ченстоховою: *Majewski Andrzej Adam*. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 328.

Po sm[i]erczy i. m. x. biskupa przemyskiego¹⁴³² dono biskupstwo i. m. x. referendarzowy, a referendarią i. m. x. regentowy. Kroliestwo ih mc [Jan Kazimierz i Ludwika Maria], wiprawiwszy woysko na Ukrainę, powroczy do Lwowa, a potym krol i. m. na Ukrainę za woyskiem puydzie, a kroliowa i. m. do Warszawy poiedzie.

№ 93

*Новини про впорядкування війська Речі Посполитої
після розв'язання конфедерації,
обрання Івана Брюховецького гетьманом,
ув'язнення Якіма Сомка та інші відомості*

We srodę ze Lwowa die 15 augusti 1663

Za zwinieniem horagwy więcej sta z raytarzskiemy roziehało sie towarzistwo zpod tych, co w służbie¹⁴³³ zostawaly, zkąd przyhodzy, ze i. m. p. horązy koronny [Jan Sobieski] destinowany, aby uprzedzyc, sedł na Ukrainę. Dopiero dzis tydzień die 8 augusti we srodę na tę impresę w kielku tiszęczy ludzy *consilia*¹⁴³⁴, iakim sposobem zgromadzyc woysko pod horągwie. Więc, ze ci domy maią, roziehali sie do siebie. Na tym stanęło die 11 augusti, ze commissia pozwolielea kilkanascie horągwy tatarzskych zatrzymacz, poky nie powroczą Polacy do swoyoh znakow. || (арк. 1503)

Comput woyska tєn iest: 10 tiszeczy iazdy polsky, pieho[ty], dragany y raytarow 15 tyszeczy.

Z Ukrainy swieze listy maią, yz [Iwan] Brzuchowicky hetmanem zadn[i]epzskih kozakow od cara moskiewskiego [Aleksego Michajłowicza] obrany y declarowany na mieysce Samtryka [Jakyma Somka]¹⁴³⁵, ktory do

¹⁴³² Так у рукописі. У дійсності перемишльський біскуп Станіслав Сарновський, який був на цьому уряді у 1658–1677 рр., помер у 1680 р.; найімовірніше, тут повинно бути “biskupa poznanskiego”. Мова про Войцеха Толібовського, який помер наприкінці липня 1663 р. і його місце зайняв духовний референдар Стефан Вежбовський. Після Стефана Вежбовського духовна референдарія, своєю чергою, була надана Андрієві Мяковському. Див.: Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 138. Порівн.: *Dąbrowski Janusz. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza*. – Kraków, 2000. – S. 241, 245.

¹⁴³³ Далі закреслено “bely”.

¹⁴³⁴ *consilia* – наради.

¹⁴³⁵ *Газін Володимир*. Яким Сомко: На шляху до гетьманської булави: (Політичний портрет діяча періоду Руїни Української козацької держави) // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / Ред. кол.: Валерій Степанков (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 51–52.

stolice w okowach powieszony. Gotuie sie ysc z Moskwą przeciw p. [Pawła] Teterze, ktory prosy krolia i. m. [Jana Kazimierza] o prętky sucursz.

Kroliowa i. m. [Ludwika Maria], naprzykrziwszy sobie drogę często z obozu do obozu, prosto ze Lwowa do Warszawy wyeżdza *die 16 augusti*, a krol i. m. na Ukrainę.

№ 94

*Новини з Відня про умови для укладення миру між
Священною Римською імперією і султаном Мехмедом IV,
передані турецьким башою імператорському послові*

Z Wiednia y Wegier o Turkach

Posłał cesarz i. m. chrzesciansky [Leopold I] posła swego do starszego naywiszego basę, hetmana nad woyskiem tureckym, strony tractowania o pokoy y przimierze. Ten basa dal te konditye cesarzowy i. m.:

1. Naprzod, aby tribut postapiel na kazdy rok dawac cesarzowy tureckiemu [Mehmedowi IV] z cesarstwa y panstwa swego y kroliestwa węgierskiego, tak iako siedmigrocki ziemie, wielką sumę, a do siedmygrocky sie ziemie nie miesał.

[2.] Aby woysku tureckiemu, ktorego ma y wyprowadził w polie, dwakroc sto tisieczy aby wszistkiem woysku zapłacił cesarz i. m.

[3.] Aby zadnemu panu, krzescianskiemu kroluiowy, ktori bi hcial woiiowac z cesarzem tureckym, pomoczy zeby zadni nie dawał tak ludzmy, iako pinyądzmy nie poma[ga]ł.

4. Aby woyska tureckie przepusciel prze[z] swoją zyemie na Wenety.

5. Aby holdownikiem bel cesarzowy tureckiemu y tam sed na woine, kędy mu cesarz turecky roskaze, y kziaze[cia] siedmigrockie[go] [Michała Apafy] aby w pokoiu zostawal.

Skoro sie cesarz dowiedzial takyh punctow podanih y wsistka Rzesa Niemiecka, poslali zaraz, aby sie posel powrociel nazad, nicz nie tractuiącz s Turky y na nic¹⁴³⁶ nie pozwalaiącz. Gotowy sie za pomocą Bożą przez woynę bronic y rosprawic. || (арк. 1504)

¹⁴³⁶ У рукописі “ni nac”.

№ 95

20 серпня 1663 р., Львів. – Новини про бунти іноземних найманців у війську Речі Посполитої та їхню спробу укласти конфедерацію

Ze Lwowa die 20 augusti 1663

Nastąpiła znowu była plaga nowa, kiedy woysko czudzoziemskie w buntу posło (koło zapłaty sie swey vpominaiącz) y spod poslusenstwa i. m. p. [Stefana] Carneckiego, woiewody ruskiego, który musiał od nich odstąpicz, kiedy do niego samego ognia dawano. Wracać sie tedy pocęło nazad, którym przebiegal wsędy i. m. p. woiewoda rusky, pszuiać ym przeprawу. Mogł by ih bel znoszyc konnym woyskiem, którzy przy nim zostali, alie ze piehota bardzo potrzebna do woyny moskiewsky, vstawicnie z niemy tractowono y tak, gdy w yh pretensyah będą mieli swoię satisfactyą y ze ym ten postepek krol i. m. [Jan Kazimierz] przebaczy, a 40000 złotych k[on]tentowac* sie maią. Krol i. m. ydzie przecię zaraz do nih, skupiwsy ludzy, czo tylko bydz moze, nie daiąc sie tedy alterowac tam niczym. W Krakowie będzie, da Pań Bog, wszistko dobrze.

Wprawdzie dali bely ognia do i. m. p. Carneckiego, woiewodi ruskiego, y on do nyh, alie musiał ustępowac, bo przy nih była armata. Vcziniel sie bel ieden officier [Andrzej Cernezzi/Czarnecki]¹⁴³⁷ marsalkiem, a drugi substitudem y postrzelieli konia pod p. Carneckym y tow[arzy]stwa* znacnego postrzelieli kielkunastu, az musieli ustępowac do obozu, nim zgoda s[tała]* z piehotą.

№ 96

27 серпня 1663 р., Львів. – Новини про від'їзд Яна Казимира з міста до Бережан та Підгайців, бунти в коронній армії, плани походу на Вінницю, війну Московської держави з Річчю Посполитою і татарами, бої у Білій Русі, покарання для вбивців Вінцентія Корвіна Гонсевського, турецько-угорську війну, службу колишніх конфедератів коронної армії в імператора Леопольда I та інші відомості

Ze Lwowa die 27 augusti 1663

Krol imscz [Jan Kazimierz] odiehał ze Lwowa przesła srodą die 22 augu[sti]. Wcora bel w Brzezanah, [iu]tro* w Podhaicach stanie u i. m. p. woiewody krakow[skiego], hetmana wielkiego korun[ne]go [Stanisława Potockiego]. Regimenti, ktore sie bely zbuntowały, cale uspokoione przez i. m. p. chorążego

¹⁴³⁷ Nagielski Mirosław. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputerowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 105, 116–117; Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 242.

koronnego [Jana Sobieskiego], obiecawsy im dac 40000 tisiejczy złotych¹⁴³⁸. Y zaraz *ex nunc*¹⁴³⁹ swoje dał im 20000 tisiejczy złotych, tak tedy dostało sie kazdemu żołdatowy po zł[otych] 7/15, a officierom po zł[otych] 20/20, a drugie 20000 złotych dadzą im po trzech niedzielah. Aliec y miedzy raitaryą stał sie beł bunt, gdy leipkompana przisła [...]męm¹⁴⁴⁰ do krolia i. m., upominaiąc sie zasług. Wzięto zaraz trzech przinc[ipałow]*, ktorym na sm[i]erc gotowac sie kazono, alie y wsistkih miano decimowa[c]*, [chy]ba* ze *principis clementia*¹⁴⁴¹ okriie onih. Woysko bardzo małe ter[az]* y siła iesce w tilie choragwy, lubo krol i. m. spiesno sie pomika ku [Uk]raynie*. Zanoszi sie tedi y tak stanie pewnie, ze woysko, sciagnąwszy pod Wynnice, tam zaraz lieżą y całą yesień lezec będzie na consistentiah, ze konie odziwią, bo srodze zanędzniały, a dopiero w mrozah robyc co będą, gdy staną y zamerzną przeprawy na wodah, rzekah.

Z Litwy są te wiadomosczy, ze Moskwa uciekła Smolenska, piehoty 700, konnich 500 y wsistko duhowieństwo, ktore belo w Smolensku z iednim metropolitą. Przyczy- || (**арк. 1505**) na iest tego, ze są wielkie bunty w Moskwie, ze zadną miarą na woinę nikogo w Moskwie wypedzić nie mogą.

Pisą, ze Tatarowie okierscy¹⁴⁴² wielką wiktoria odniesly nad woyskiem moskiewskim, tak ze liedwie przy 4000 ludzi miałby car [Aleksy Michajłowicz] zostawac (alie przecie obiema nowinam nie potrzeba wierzyć)¹⁴⁴³.

Pisą y to z Lytwy, ze Moskwa odbiegła Bihowa, który ubiegł pan Steczkiewicz [Krzysztof Stetkiewicz]¹⁴⁴⁴ y osadził, ale o Smolensku takze auizy, ze sama telko sliakta murow pilnuie, bo cale *presidium*¹⁴⁴⁵ moskiewskie stamtąd ustąpielo.

W ten tydzień poprowadzą stad do Warszawy nieiakiego [Jana] Wykowskiego¹⁴⁴⁶, który między insemy strzelał do nieboscika p. [Wincentego Korwina] Gasiewskiego, hetmana litew[skiego], do cego sie som iuz przyznał. Tylko *suis modis*¹⁴⁴⁷ w dobrim tedy opatrzeniu iest. Tu teraz koncą rahunki z woyskiem y wydaia assignacie na piniadze, alie fanti blawatne bierą zatym.

¹⁴³⁸ Надпис на маргінесі: “12000 piehoty belo”.

¹⁴³⁹ *ex nunc* – одразу.

¹⁴⁴⁰ Слово пошкоджене з внутрішнього краю аркуша.

¹⁴⁴¹ *principis clementia* – милість володаря.

¹⁴⁴² Ймовірно, це окреслення стосується кавказьких народів – черкесів, кабардинців та ін., які у середині XVII ст. підтримували зв'язки з Кримським ханством (Федорук Ярослав. Міжнародна дипломатія і політика України: 1654–1657. – Львів, 1996. – Част. I: 1654 рік. – С. 41–52).

¹⁴⁴³ У рукописі дужка не закрита.

¹⁴⁴⁴ Курбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 241, 252.

¹⁴⁴⁵ *praesidium* – залога.

¹⁴⁴⁶ Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 542.

¹⁴⁴⁷ *suis modis* – своїми способами.

Kolo Turkow z Wegier to slyhac, ze nowych zomkow dobiwaią Turczy, poteznie strzelaiac, a do sturmu tych krzescian pedza, ktorzy im hołduią, y sieła yh w sturmie ginie, a Tatarowie Wegrzeh y w Rakusieh palyą a lud scinaią, drugih do niewoly biorą. Bardzo trwogy wielkie w Niemceh, bo pomocy cesarz nie ma. Rap [Rab] wziely Tur[cz]y, az w Morawę zasly, od Kolesowa dwie myly, ze iuz pocta do Wiednia nie przeidzie od nas, od Polsky y Krakowa telko dwadziescia piec mil¹⁴⁴⁸. Cesarz i. m. Leopold z Wiednia wyiehał y kziązeta z nim wyiehały na mieysce bezpiecne. Trwogy wielkie w Słasku. Cesarz do Gracu wiiehał, a cesarz turecky [Mehmed IV] w Budziniu mieska.

Polaczy żołnierze, ktorzy bely w zwiasku, iak piniądze wziely we Lwowie, horągwie zwinawsy, pod sto horagwy posly do cesarza i. m. na służbę tak polskie woysko, yako y czudzoziemskie. Turci rozeslaly 80 pielgrzimow po roznił panstwach krzescianskih, spiegiierzow, co za fortice, iakie obroni maią miasta, y tu do Polsky.

№ 97

*1663 p., вересень. – Новини про сеймик у Прошовичах
для обрання депутатів на Трибунал і земського писаря,
костельні відпусти в Казимирі й Кракові та інші відомості*

II 7bris seymik był w Prosowicach na obieranie pp. deputatow na Tribunał y na obieranie pisarza ziemskiego y koło obrony woiewodztwa y Krakowa, stolice. Posłalismy non p. [Marcina] Misieckiego y p. [Jakuba] Łasia, ławnikow¹⁴⁴⁹, na kolasie p. [Hieronima] Rubinkowskiego (alie nicz nie sprawiely)¹⁴⁵⁰.

I. m. x. Andrzej Trzebicky, biskup krakowsky, zakazał pod klatwą wszedy po kosciolał w Krakowie y w Kazimierzu wistawiac Naswęższego Sacramentu, y na niedzielielie brackie, y u Bozego Ciała w piątky na passie. Y hodzili do niego kapłani, ukazuiąc przywilieie na odpusty. Nic to nie pomogło y oktawy bez Naswietszego Sacramentu odprawiac kazał. || (арк. 1506)

¹⁴⁴⁸ Надпис на марґінесі: “25 mil”.

¹⁴⁴⁹ *Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 288.

¹⁴⁵⁰ У рукописі дужка не закрита.

*31 серпня – вересень 1663 р. – Новини з ітінерарієм Яна Казимира
після від'їзду з Підгайців, листи українського гетьмана
Павла Тетері до короля, колишніх конфедератів литовської армії,
нові призначення урядовців та інші відомості*

Listy od krolia i. m. [Jana Kazimierza] *die 4 7bris* z Usiatina, iz krol i. m. *31 augusti*, wyiehawsy z Podhaiecz, do Satanowa iedzie, gdzie nakoło regimenti stoia, ktore hcze przeznacz tym umislem, abi bunti po uspokoieniu, coraz sie wzniecające, cale usmierzec, a w innih skarał, gdis y w tim casie za Hoieckiego¹⁴⁵¹ iakiegos powodem, ktory z kupami iest w ręku, miesaiac sie niektore regimenti. Ale y to lacno uspokicz sie moze za przisciem y bitnoscia między niemy panską. Wiec y to wythnienie *die 21 7bris* naznaczone w Bracławie, abos zawrze buntownim do semranya gęby, a konnih ludzy rozbieglyh *inuocabit to otium*¹⁴⁵² do prace woienney.

Od pana [Pawła] Tetery, hetmana kozackiego, bely lysti do krolia i. m., ysz Ukraina ceka wesolo na prziscie panskie, ktoremu cziniacz tym większy honor. O Kyiow chce sie z Woyskiem Zaporowskim postarac.

Na electy deputacky Warszawie obrany deputatem i. m. p. [Olbracht Adrian] Lasocky¹⁴⁵³, stolnik wysogrocky, drugi p. [Samuel] Opacky¹⁴⁵⁴, stolnik warsawsky.

I. m. p.¹⁴⁵⁵ kuhmistrz W. X. Litewskiego [Hieronim Kryszpin Kirszenstein], przisiagszy w Bucaczu na podskarbstwo W. X. Litew[skiego], był do lewego skrzydła od krolia i. m. [wyprawiony], aby ie złącł z prawem skrzydłem y podał pod władzą i. m. p. woiewody wylenskigo [Pawła Sapiehi]. Za tą okazyia ma oddac [polną] buławę y woiewodztwo smolenskie i. m. p. Mihalowy [Kazimierzowy] Pacowy, po ktorim obozinstwo mało sie nie dostanie p. Podbrzeskiemu [Grzegorzowi Podbereskiemu]¹⁴⁵⁶. P. Czehanowsky

¹⁴⁵¹ Див.: Kłaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 81; Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998. – S. 269 (тут також і про його ймовірну приналежність до духовного стану; див. далі док. 113).

¹⁴⁵² *invocabit to otium* – закличе ця вольність.

¹⁴⁵³ Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. I. – S. 306; Т. II. – S. 252, 354.

¹⁴⁵⁴ Там само. – Т. II. – S. 360.

¹⁴⁵⁵ Далі пропущено місце для імені.

¹⁴⁵⁶ Після Паца литовським обозним було призначено Альбрехта Костянтина Цехановецького (15 грудня 1663 р.). Натомість Григорієві Костянтину Подберезькому надали уряд литовського кухмістра (ймовірно, восени 1663 р.). Див.: Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 579, 613; Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa

[Albrycht Konstantyn Ciechanowiecki] spodziewaie kuhmistrzostwa W. X. Litewskiego.

Starostwo osmianskie¹⁴⁵⁷ i. m. p. kraicęmu W. X. Litew[skiego] [Krzysztofowi Franciszkowi Sapiehie]¹⁴⁵⁸, czerwinskie¹⁴⁵⁹ po panu Zeromskym [Kazimierzu Żeromskim]¹⁴⁶⁰ i. m. p. pisarzowy polnemu koronnęmu [Janowi Fryderykowi Sapiehie], Mohilow i. m. p. Myhałowy [Kazimierzowy] Pacowy¹⁴⁶¹, Ohta i. m. p. kanclerzemu W. X. Lit[ewskiego] [Krzysztofowi Zygmuntowi Pacowi].

№ 99

24 вересня 1663 р., Варшава. – Новини про похід Яна Казимира до Бару та Шаргороду, бунти у війську, участь татар, які перебували на Поділлі, в поході, призначення нових урядів у Речі Посполитій, посольство коронного підканцлера Яна Лециньського до Кенігсберга, монетарна політика у Речі Посполитій, московсько-шведські відносини та інші відомості

Z Warszawy die 24 7bris 1663

Od krolia i. m. [Jana Kazimierza] o kilka mil od Baru *die 11 presentis* mamy wiadomosc, ysz regimenti przez przernietę od krolia i. m., *inermes*, kliecąc, przepasali *conceptis uerbis* przez iednego *de medio sui*, kazdi regiment osobno krolia i. m.¹⁴⁶². Odpowiedzial im i. m. p. marszałek nadworni koronni [Jan Klemens Branicki], declaruiąc im łaskę panską, belie sie nową obowiazawsy przisiega *fidelitatis*¹⁴⁶³, win[n]imy bydz hciely. Potim y som krol i. m. mowiel do nih po kilku słow. Oni narzekaly na buntownykow, co ych do zlego prziwiedly, ktorih wydali kilkudziesiat kroluiowy i. m., osobno wilaconych z kazdego regimentu, ktorih do sądu zahowuią, y Choieckiego, [...] przenaiętego, aby buntowal y odrival od krolia i. m. regimenti, ktoremu za to obiecono 30 hłopow. O tim potym wiecey bedzie.

Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 64, 102.

¹⁴⁵⁷ Слово дописане над рядком над правленим “oswiecimskie”.

¹⁴⁵⁸ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 60, 238.

¹⁴⁵⁹ Так помилк. у рукописі, повинно бути “czeczerskie”.

¹⁴⁶⁰ *Niesiecki Kaspar*. Herbarz Polski. – Lipsk 1845. – T. 10. – S. 158.

¹⁴⁶¹ Див.: *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 105–106ff.

¹⁴⁶² *inermes*, kliecąc, przepasali *conceptis uerbis* przez iednego *de medio sui*, kazdi regiment osobno krolia i. m. – без зброї, стоячи на колінах, просили у короля його милості пробачення урочистими словами – кожен regiment окремо, через одного зі своїх.

¹⁴⁶³ przisiega *fidelitatis* – присягою вірності.

Krol i. m. na Bar do Sarogrodu iedzie, gdzie withnąwszy nieco woysku, ktore sie do niego gromadzy, w Ukrainę poydzie. Posłał tam przed sobą i. m. p. chorążego koronnego [Jana Sobieskiego], ktory wziąwszy tę orde ucontentowaną, czo na Podoliu beła, złąciwszy sie z drugą, w Ukrainie będącą, co sie na 60 tisiejczy rahuie z soltonem Mehmet Gereiem, y będzie kredensował kroliowy i. m.

Na podskarbstwo wielkie W. X. Litew[skiego] wiconął przisiege przy kroliu i. m.¹⁴⁶⁴ kuhmistrz W. X. Lit[ewskiego] [Hieronim Kryszpin Kirszenstein], ktory wyprawiony do lewego skrzydła iezdził, aby sie łączelo s prawym skrzydłem *et subsit*¹⁴⁶⁵ władzy i. m. p. wojewodę wilenskiego [Pawła Sapięhi]. I. m. p. [Michał Kazimierz] Pac, obozny W. X. Lite[wskiego], deklarowany wojewodą smolenskym y hetmanem polnim W. X. Litew[skiego]¹⁴⁶⁶, kuhmistrzostwo – p. Cziehanowskiemu [Albrychtowi Konstantynowi Ciechanowieckiemu], oboznistwo p. Podborzskiego [Grzegorza Podbereskiego] *spectat*¹⁴⁶⁷.

I. m. p. podkanclerzy koronny [Jan Leszczyński] iehał w tych dniach do Kroliewca, aby kurzfierz[s]towy [Fryderykowi Wilhelmowi] według postanowienia seimowego podał *titulo absoluto*¹⁴⁶⁸ xziestwo pruskie. Pan Owerberg [Johann Hoverbeck], posel kurzfirz- || (арк. 1507) sta i. m., *interim*¹⁴⁶⁹ residue.

I. m. x. biskup wilensky [Jerzy Białozor/Białożor]¹⁴⁷⁰ nie concludował nic względem menice z pa[nem] [Tytusem Liwiuszem] Boratinim, bo sie temu zda, ze iedno *contrahere*¹⁴⁷¹ z i. m. p. podskarbim W. X. Lit[ewskiego].

Z Litwy piszą, yz Moskwa hczą terrorem woyni swedzky odmenic do swoyh kraiw. Kupili sobie pokoy, dawsy im 18 kroczy sto tyszczczy, Swedom.

¹⁴⁶⁴ Далі помилково дописано “Корвун” як механічна, мабуть, нотатка щодо колишнього литовського підскарбія Вінцентія Корвіна Гонсевського.

¹⁴⁶⁵ aby sie łączelo s prawym skrzydłem *et subsit* – щоб об’єдналося з правим крилом і підкорилось.

¹⁴⁶⁶ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 46, 102; Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2003. – T. IV: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk. – S. 218.

¹⁴⁶⁷ *spectat* – очікує. Уточнення про ці призначення див. у коментарі до попереднього документа (прим. 1456).

¹⁴⁶⁸ *titulo absoluto* – у повне володіння.

¹⁴⁶⁹ *interim* – тим часом.

¹⁴⁷⁰ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 374, passim. Після смерті підскарбія Вінцентія Корвіна Гонсевського він виконував обов’язки підскарбія і з цієї причини його згадано у цьому фрагменті документа стосовно монетарної політики Великого князівства Литовського. Див.: *Dziewanowski-Stefańczyk Bartosz*. Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej: Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668. – Warszawa, 2020. – S. 122.

¹⁴⁷¹ *contrahere* – домовлятися.

*1663 р., жовтень. – Лист пана Каркутовича до пробоща
кляштору Божого Тіла в Казимірі Яцка Ліберіуса
про військові дії коронної армії поблизу Бару,
участь татар у цій війні, руйнування земель в околицях Шаргороду,
надії на литовську армію та інші відомості*

P. Karkutowic pise do i. m. x. probosca Bozego Ciala [Jacka Liberiusa] *in 8ctobr[i] 1663.*

Tu ztąd *defero*¹⁴⁷² wm. m. m. p., stanelismy dzys w Zynkowie. W Barze tusze we wtorek staniemy, gdzie sie woysko ma sciagac, ktorego i. m. p. wojewoda rusky [Stefan] Czarnecky tuszy, ze tam bedzie 10 tysieczy oprócz tyh trzech tysieczy, co *praeiurant*¹⁴⁷³ z i. m. p. straznikiem koronnim [Jakubem Potockim] y procz woyska, ktore posło z i. m. p. chorazym koronnim [Janem Sobieskim] łączyc sie sultanem tatarskym¹⁴⁷⁴. Tam tesz nie tusze trzech tiszęczy, bo horagwie bardzo kuse y te, co do nas przyhoda. Piehota iuz z łasky Bozy uspokoiona y widaly *de medio sui*¹⁴⁷⁵ buntownikow kapralow, sęrzantow y zoldatow 56. Pierszy ih *propalavit*¹⁴⁷⁶ pań Guldin [Guldyn], maior i. m. p. marsalka koronnego [Jerzego Lubomirskiego], iuz *constituerat*¹⁴⁷⁷, przisedszy do Dniestru, officierskie wozy zrabowacz. Wydaly czy buntowniczy slyahcica na imie Poieckiego¹⁴⁷⁸ z wojewodztwa sendomierskiego, ktory *iussu alieno*¹⁴⁷⁹ przyiehal ih buntowacz. Wiwiedziono iuz inquisitię, ale *secreto pren[un]ciatur*¹⁴⁸⁰, czy buntowniczy u piehoty wegierszky pod wartą o i. m. p. marsalku koronnim woyskowy *spargunt*¹⁴⁸¹, ze ma woyska 10 tisieczy y przod za namy przydzie. Solton Sefa [Safa] Gierey¹⁴⁸² dał znac, ze sie cos Moskwy od Pereasławia przeprawilo, zyczy ih *celeritate anteuertere*¹⁴⁸³ y dlatego tym imcz, co sie

¹⁴⁷² *defero* – повідомляю.

¹⁴⁷³ *praeiurant* – публічно присягають.

¹⁴⁷⁴ Про об'єднання Яна Собєського з татарським військом восени 1663 р. див.: *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – С. 197; *Jurków Eustachy*. Paweł Tetera hetman Ukrainy prawobrzeżnej w latach 1662–1665: Rola polityczna. – Warszawa, 2022. – С. 168.

¹⁴⁷⁵ *de medio sui* – з-поміж себе.

¹⁴⁷⁶ *propalavit* – виявив.

¹⁴⁷⁷ *constituerat* – вирішив.

¹⁴⁷⁸ Так у рукописі, повинно бути “Hoieckiego/Choieckiego”.

¹⁴⁷⁹ *iussu alieno* – за чужим наказом.

¹⁴⁸⁰ *secreto praenutiatur* – таємно повідомляється.

¹⁴⁸¹ *spargunt* – поширюють чутку.

¹⁴⁸² Один із воєначальників татарської армії в Україні. Див., напр.: Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 63. – Nr 205 (його лист до канцлера Пражмовського від 10 червня 1663 р.).

¹⁴⁸³ *celeritate anteuertere* – випередити.

z nym złąceli, kazono yszcz z ordą przeciwko nim. Woysku temu, co przy krolu i. m. [Janie Kazimierzu] ydzie, dadzą na niedziel trzy consistentią koło Sarogroda. Tu iuz o dzykie pola nie trudno, pustynia sroga, ledwie gdzie nigdzie hłopy przy zameckah siedzą y wsistko w zamkah mayą. Obiecuia nam, minawsy Bar, *copiam*¹⁴⁸⁴ ziwnosczy. Woysko lewego skrzydła litewskie snac bardzo potężne y porżanne ydzie do nas łączyc sie. Iuz minely ode dwu niedziel Loiw, z czym tu beł i. m. p. wojewoda smolensky [Michał Kazimierz Pac] y i. m. p. kuhmistrz W. X. Litewskiego [Grzegorz Podbereski].

№ 101

3 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про прибуття Яна Казимира до Шаргороду, небезпеку від задніпровських козаків на чолі з Іваном Сірком та Іваном Брюховецьким, їхню війну з Павлом Тетерею та інші відомості

Z Warszawy poczty¹⁴⁸⁵ 3 8bris 1663

Krol i. m. [Jan Kazimierz] 16 8bris¹⁴⁸⁶ stanal w Sarogrodzie, gdzie woysko, odprowadzywszy pana, na swoje rozesło sie consistentie dwuniedzielne, iezeli tak długo rzeczy w Ukrainie do buntow naklonione pozwolia wypocząc, bo [Iwan] Sierko w iedni stronie nad Buhem z kozakamy stoi, z drugi [Iwan] Brzuhowicky zadnieprzskiemy rebelizantamy, ktory, przeprawiwszy sie na tę strone Dniepru, Testiminow¹⁴⁸⁷ oszadzył. P. [Paweł] Tetera, hetmon kozacki kroliewsky, widzac sie bycz zewsąd otoczonym od nieprzyjaznych nieprzyiaciol, do krolia i. m. z Korsunia o posilky pisal, do ktorego wiprawieny i. m. p. horazy koronny [Jan Sobieski] we trzech tysieczy woyska y z ordą, co na Podolu stala. Do Sierka takze posłany pan Oram, azeby do krolia i. m. z woiskiem, ktore ma swoje fortunę zebrane, przyciągnal.

A iz commissarze sadi auocowaly żołnierzow, ze przy horągwich mało co yh beło, pisal krol i. m., aby kwitowona beła, zkąd znacznie przybywa towarzistwa; bedzie woyska wiecey za przibi- || **(арк. 1508)** czyem i. m. p. hetmana

¹⁴⁸⁴ *copiam* – багато.

¹⁴⁸⁵ Слово правлене.

¹⁴⁸⁶ Перед тим виправлено цифру “3”. Так у рукописі, однак дата 16 жовтня тут помилкова. Найімовірніше, правильно повинно бути “16 7bris”. У “Театрі Європи”, наприклад, зазначено, що “16/26 Septemb.” у Шаргороді король уже проводив військову раду (Meyer Martin. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 993). Як видно з поданого далі документа (док. 104), уже 10 жовтня Ян Казимир вирушив із цього міста.

¹⁴⁸⁷ Так у рукописі.

koronnego, woie[wo]dy krako[wskiego] [Stanisława Potockiego], który 14 7bris wyiehal z Podhaiec.

I. m. p. [Zygmunt] Fredro¹⁴⁸⁸, castellan sanocky, vmarł we Lwowie.

№ 102

8 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про війну в Україні,
татарське посольство до Яна Казимира,
становище у литовському війську та інші відомості

Z Warszawy die 8 8bris 1663 z poczty

Z Migroda¹⁴⁸⁹ die 24 7bris przihodzą wiadomosczy, yz krol i. m. [Jan Kazimierz] *ad 10 circiter presentis*¹⁴⁹⁰ zatrzymac sie na mieyscach muszy, poky sie nie sciagnie horagwie, ktore widząc przykład i. m. p. [Stanisława] Potockiego, wojewodę krako[wskiego], hetmana wielkiego koronnego, który 25 *presentis* miel bydz u krolia i. m., spiesnie na Ukrainie i. m. p. chorąży koronny [Jan Sobieski] iuz sie złącel z p. [Pawłem] Teterą, hetmanem kozackym. Regimenty tes wszistkie bez obrony na kolanah oddaly przisięgę krolowi i. m.

Dedis aga [Dedesz aga] poslem od hana [Mehmed Gereja IV] przislani do krolia i. m., daiąc znac, ze Sefer Kazy [Gazi] agę złożył han z wezerstwa, dawsy na m[i]ejysce iego Kayt[as] agę¹⁴⁹¹. Pierwsemu zadaia, ze Moskwie beł

¹⁴⁸⁸ Boniecki Adam. Herbarz polski. – Warszawa, 1902. – Cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – T. V. – S. 317; Czaplinski Władysław. Fredro Zygmunt († 1663) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1948/1958. – T. VII. – S. 127.

¹⁴⁸⁹ Так у рукописі.

¹⁴⁹⁰ *ad 10 circiter praesentis* – приблизно до 10-го цього [місяця].

¹⁴⁹¹ У рукописі помилк. “Найт агę”. Сефер Казі-ага був убитий в Криму незадовго перед тим (напр., є його лист, ще як візира, до канцлера Миколая Пражмовського від 8 червня 1663 р., а вже 5 листопада 1663 р. до нього надсилав свій лист новий візир Кайтас-ага: Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 62. – Nr 204 a; Kart. 61. – Teka 67. – Nr 209). У науковій літературі помилково трапляється, що Сефер Казі-ага був ще візиром у вересні 1664 р., коли він нібито писав лист до Пражмовського. Див.: Królikowska-Jedlińska Natalia. Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532–1774): With Special Reference to the Reign of Khan Murad Giraj (1678–1683). – Leiden; Boston, 2019. – P. 71 (note 86: “14 September 1664”). У дійсності – це лист Сефера Казі-аги без року, але з датою від листопада (“Zpod Pereiasławia 14 9bris”), що виключає датування цього документа 1664-м роком, оскільки кримський візир не брав участі ані в поході татарських військ на допомогу Янові Казимиру на Лівобережжя наприкінці 1663 – на початку 1664 рр., ані не очолював їх під час подій в Україні у 1664–1665 рр. Однак 1664-й рік тут помилково вказано олівцем російськими упорядниками архівної справи у XIX ст., коли Архів коронний варшавський ще зберігався у Москві: “14 нояб[ря] 1664”. Див.: Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. –

прихилним, ze dominikanow piacy więziel w Kafie¹⁴⁹², ktryh posel krolia i. m. eliberował, y tym sie han w liscie swoim do krolia i. m. wimawia, ale *inuidia*¹⁴⁹³ to właśnie sprawiela murzow.

Woysko Wiel[kiego] Xzie[stwa] Litew[skiego] około Byhowa zostawalo z Mohilowem. P. Woysza pisze, yz Nasczokinowy [Afanasijowi Ordinowi-Nasczokinowi], hetmano[wi] moskiew[skiemu], powrocic kazono na tractaty z kroliem i. m., albo to *pia uota*¹⁴⁹⁴. Po panu sanockym [Zygmuntu Fredrze] kastellania *cessit* p. Iaskolskiemu [Stanisławowi Mariuszowi Jaskólskiemu] krol i. m.¹⁴⁹⁵, i. m. p. marszałkowy nadwornemu koronne[mu] [Janowi Klemensowi Branickiemu] Sknuw, p. kamienieckiemu [Mikołajowi Bieganowskiemu] Lisiatic, i. m. p. generalowy Wolffowy [...]¹⁴⁹⁶. Straznictwo woyskowe po p. Iaskulskym wezmie p. Bridzinsky albo Czeksansky¹⁴⁹⁷.

Teka 111. – Nr 253. – Арк. 1. Крім того, у науковій літературі трапляється також згадка про лист Алі-аги “wezyra tatarskiego do Prażmowskiego”, що його було віддано канцлерові у Варшаві 12 серпня 1664 р.: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 160 (прим.). У цьому разі йдеться, однак, не про ханського візира, а про візира султана Селіма Гірея, який очолював частину кримських військ в Україні. Див. цей лист: Головний архів давніх актів у Варшаві. – *Archiwum Koronne Warszawskie*. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 113. – Nr 255. – Арк. 2–3 (підпис: “Zpod Stawy[sz]cz roku [...] msca [...] dnia [...]. Waszey braterskiej msci zyczliwy brat y pr[zy]ziacie]ł Ali aga, wezyr s. ie° msci” (печатка). На звороті листа: “Oddany 12 aug[usty] w Warsz[awie] 1664”). Див. також подібний лист від Селіма Гірея до Празмівського, відправлений у той самий час і відданий у Варшаві того самого дня: Там само. – Kart. 61. – Teka 99. – Nr 241 (у таборі під Ставищами, 16 липня 1664 р., з печаткою). Про те, як було вбито Сефера Кази-агу (“незадолго перед свержением” Мегмеда Гірея IV у 1666 р.) описано, напр., у книжці: *Смирнов В. Д.* Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. – Санкт-Петербург, 1887. – С. 575–576.

¹⁴⁹² Йдеться про полонення п’яти ченців домініканської місії. Див. лист до Яна Казимира від префекта місії о. Франциска (25 квітня 1663 р.), посла від Конгрегації поширення віри до Криму, з проханням вплинути на хана і сприяти їхньому звільненню: Головний архів давніх актів у Варшаві. – *Archiwum Koronne Warszawskie*. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 51. – Nr 193. – Арк. 2.

¹⁴⁹³ *invidia* – заздрість.

¹⁴⁹⁴ *pia vota* – добрі побажання.

¹⁴⁹⁵ kastellania *cessit* p. Iaskolskiemu krol i. m. – його милість король передав каштелянство [Станіславові Маріушу] Яскульському.

¹⁴⁹⁶ Далі текст Голінським не дописано. Мова, мабуть, про генерала артилерії у 1660–1666 рр. Фомгольда фон Людингсгаузена Вольфа, який брав участь у поході на Лівобережжя і в облозі Глухова (*Wimmer Jan*. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. – Warszawa, 1965. – S. 316; *Nagielski Mirosław*. *Liczebność i organizacja gwardii przyboocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668)*. – Warszawa, 1989. – S. 107–108).

¹⁴⁹⁷ Далі дописано незавершене і потім викреслене речення: “I. m. p. podkanclerzy korony [Jan Leszczyński] die 20 7bris pod Toruniem...”. Надписи на маргінесі:

1663 р., вересень – жовтень¹⁴⁹⁸. – Новини про перемовини коронного підканцлера Яна Лещинського та вармінського єпископа Стефана Виджси з представниками бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма

Skoro p. podkanclerzy koro[n]ny [Jan Leszczyński] stanął w Helsburku u i. m. x. warmińskiego biskupa [Stefana Wydźgi], iako s pol kommissarza przisłał kurzfierzt i. m. x. ziaze pruskie [Fryderyk Wilhelm], i. m. p. [...] ¹⁴⁹⁹, kanclerza swego [Johanna von Kospotha], do imcyow, ktory obiecowal słownie: tilkoze kurfierzt i. m. puscy wam Branberg [Braunsberg] y da posiłky krolowi y i. m. [Janowi Kazimierzowi]... ¹⁵⁰⁰. I. m. x. warmiński, ze sie na słowa spuszcac nie hczał, ale *vrgebat* ¹⁵⁰¹, aby uprzedziła [...] ¹⁵⁰² Bronsberga, a dopiero *iuramento* ¹⁵⁰³ comisie nastapiło *in fauorem* ¹⁵⁰⁴ kurzfierzsta. Na tym sie rozbiela commissia, takze p. [...] ¹⁵⁰⁵, nic nie concludow[aw]sy, odiehal. I. m. p. podkanclerzy tes iehał do Kroliewca, iehał *priuato nomine* ¹⁵⁰⁶, aby wnuka swego, p. Lescińskiego młodego ¹⁵⁰⁷, odebrał od kurzfierzsta.

“Vmarł 20 7bris” i “Nie pewna”. У дійсності Лещинський помер у 1678 р., а Яскульський покинув уряд польного стражника (військового) у 1664 р. На його місце було призначено Андрія Моджейовського (*Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 345; Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 206).

¹⁴⁹⁸ Датування за виданням: *Jarochowski Kazimierz*. Sprawa Kalksteina 1670–1672: Opowiadanie historyczne. – Warszawa, 1883. – S. 37. Див. ще далі док. 108.

¹⁴⁹⁹ У рукописі слово “Tenew”.

¹⁵⁰⁰ За контекстом, у рукописі тут пропущено закінчення речення, тобто: прусський канцлер обіцяв (“обієшовал слownie”) польським послам, що якби Фрідріх Вільгельм поступився Речі Посполитій Браунсбергом і дав би свою військову допомогу Янові Казимирові, то з боку Речі Посполитої мали б бути якісь обов’язки навзаєм.

¹⁵⁰¹ *urgebat* – наполягав.

¹⁵⁰² У рукописі слово “Einoua”.

¹⁵⁰³ *iuramento* – присягою.

¹⁵⁰⁴ *in favorem* – на угоду, на користь. У рукописі помилк. “im fauorem”.

¹⁵⁰⁵ У рукописі слово “Tetra”.

¹⁵⁰⁶ *privato nomine* – приватно.

¹⁵⁰⁷ В історіографії відомо, що Ян Лещинський не мав нащадків. Див.: *Czapliński Władysław*. Jan Leszczyński h. Wieniawa (1603–1678) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 118.

16 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про польське військо в Україні, плани його об'єднання з литовським і татарським, українське і татарське посольства до Яна Казимира та інші відомості

Z Warszawy z poczty die 16 8bris 1663

Z Sarogrodu¹⁵⁰⁸ die 10 8ctobris posta niesie, yz tegoz dnia woysko s kroleм i. m. [Janem Kazimierzem] ruselo sie s consistenczyey, na Ukraine sciagnie sie y ma miecz wsistko y pierwszy generalny oboz. Han [Mehmed Gerej IV] tes ku Dnieprowy obroczy, a potom za Dniepr, azeby ty strony obronicz za Dnieprem, ktorzy przy kroliu i. m. zycliwie stawaią y na tamty stronie łączą ie z woyskiem W. X. Litew[skiego]. Na 20000 tisieczy kładą, drugie telie iest przy kroliu i. m., bo co zywo, do woyska sie rozwiązanih ludzy garnie.

Iest przy kroliu i. m. p. [Stanisław] Potocky, woiewoda krako[wszy] y hetmon koro[nny] wielky, p. [Stefan] Carnecky, woiewoda rusky, wołynsky [Michał Jerzy Czartoryski], helmsky [chełmiński] [Piotr Działyński]¹⁵⁰⁹, brackawsky [Jan Potocki]¹⁵¹⁰ y [brzesko]-kuiawsky [Zygmunt Działyński]¹⁵¹¹, i. m. p. piecentarze wielczy, i. m. p. marsalek nadworny kor[onny] [Jan Klemens Branicki] y panyat niemało ruskyh. *Ceterim inceptum*¹⁵¹² krolia i. m. ten iest: z nieprzyiacieliem do zgody przywiescz, woyska na tamtę stronie przewiescz y przezymowacz.

Poslowie kozacczy, sędzia generalni, pułkowniczy humansky¹⁵¹³ y dziesiecz setnikow bely u krolia i. m. Aze to pana na oko obaciwszy, opowiedziely

¹⁵⁰⁸ У рукописі помилк. “Z Carogrodu”.

¹⁵⁰⁹ Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. – S. 77.

¹⁵¹⁰ *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk JKMcI pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremic Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 252.

¹⁵¹¹ Urzędnicy kujawscy i dobrzyńcy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek; współpr. Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński. – Kórnik, 1990. – S. 63.

¹⁵¹² *ceterim inceptum* – окрім того задум. У рукописі замість “inceptum”, ймовірно, помилк. “impresi”.

¹⁵¹³ Генеральним суддею був Іван Креховецький, уманським полковником – Михайло Ханенко. Див., напр.: *Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // *Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі*. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 30; *Murij Bohdan*. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. – Warszawa, 2023. – S. 246, 270; *Gajecy George*. The Cossack Administration of

woysku, ktore pan [Paweł] Tetera, hetmon kozacky, na przywitanie, iakos uyzrawsy y obaczywszy, moze wsistkie rzeczy włacnicz w Ukrainie bytnoszcz panską, || (арк. 1509) iakos cieszy sie Ukraina z bitnosczy pansky, ktorego scescia od wieku nie miała Vkraina.

Dedis aga [Dedesz aga] o upominky zatrzymane prosil od hana tatarzskiego [Mehmed Gereja IV], gwoli czemu i. m. x. [Andrzej] Miaskowsky¹⁵¹⁴, przisiąwszy na referendarią, iedzie do i. m. p. podskarbiego wielkiego koro[nnego] [Jana Kazimierza Krasińskiego], aby poglowne zydzowskye na to ordinowane obrucił.

O Moskwie na Ukrainie nicz nie slyhac.

№ 105

29 жовтня 1663 р., Відень. – Новини про війну
Священної Римської імперії з Османською імперією

Z Wienia 29 *presenti*¹⁵¹⁵ przihodzy nowina, ze sie Neyhalzel [Neuhausel/Nowe Zamki], fortica wielka Węgrzeh, Turczyn wzyal przez accort, wezyr turecky [Fazıl Ahmed Pasza Köprülü] *die 27 7bris*¹⁵¹⁶. Poddał ią generał Forgac [Ádám Forgách] wegiersky, wyprowadziwszy z ny trzi tisiace ludzy z muskietamy, knotamy y spadamy zolniezow, wozow trzista, dzialek 4. Węgrom, co zostaly, dał wężyr po 30 cerwonyh na rękę. Zostało dział przy fortocy¹⁵¹⁷ 650, prohu cetnarow 48, ołowu niewielie miely y poslusenstwa w ludziach tak w niemieckih, yako y wegierskih nie belo. Fortificowac sie hce groff Forgac z Montecuculy [Raimondo Montecuccoli], pod Presporkiem zostaie.

Do friniku *Strigonium*¹⁵¹⁸ Turek posed. Co daly bedzie, vslysemy.

the Hetmanate: In 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 661; *Majewski Wiesław*. Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 587; *Kryszak Anna*. Paweł Tetera – hetman kozacki / Praca doktorska. – Poznań, 2013. – S. 238 (Aneks).

¹⁵¹⁴ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 138.

¹⁵¹⁵ 29 *presenti* – 29-го цього [місяця].

¹⁵¹⁶ Надпис на маргінесі: “27 7bris Turczy”.

¹⁵¹⁷ У рукописі “fortycy”.

¹⁵¹⁸ *Strigonium* – Естергом.

Z Warszawy z poczty die 24 8bris 1663

Z Braclawia die 7 8bris przynosą listi, ysz consiliary przy kroliu i. m. [Janie Kazimierz] do tego sie sklaniaia, aby p. wojewodzie ruskiemu [Stefanowi Czarnieckiemu] z koronnim i. m. p. hetmanem [Stanisławem Potockim] y z i. m. p. hetmanem polnim W. X. L. [Michałem Kazimierzem Pacem] z woyskiem, sultanem z ordą, Bohonia z kozakamy za [...] ¹⁵¹⁹ wiprawiwszy, y tam persequowacz nieprzyacielia, to dac, az sie skłony do słusnego pokoju. Krol i. m. zasie na tey stronie Dniepru *constituendis rebus* ¹⁵²⁰ cale zniesc impedimentu z i. m. p. wojewodą krakowskim.

Starostwo sadeckie po smierci i. m. p. Constantego Lubomierskim dano i. m. p. Carneckiemu, wojewodzie ruskiemu, białocerkiewskie xziązeciu i. m. p. wojewodzie belskiemu [Dymitrowi Wiśniowieckiemu], podcastwo iesce nie oddane.

[Iwan] Brzuhowicky, hetmon zadnieprskyh kozakow, usławsy o przisciu horagwy polskyh z i. m. p. horazim koronnim [Janem Sobieskim] w Ukraine, spaliwszy pod Pereasławem oboz, umknął ku Krzemencowu ¹⁵²¹.

I. m. p. horazy koronni z częścią liudzy y ordy, kozakow, ordinowanih przodkiem za Dniepr, aby nie paląc nic dla pozywienia za sobą y do tego woyska wieksego, przicisnal tamtę strone woyska Dniepru do oddania posłusenstwa.

¹⁵¹⁹ У рукописі нерозб.; ймов.: “Bohonia z kozakamy za Dnip[r] wiprawiwszy”. Тобто йдеться про відправлення Івана Богуна на Лівобережжя. Однак уже в наступному документі прізвище Богуна (“Bohonia”) можна переплутати з литовським полковником Ебергардом Фредеріком Бокумом (“Bohunia”), який разом з Криштофом Стеткевичем брав участь в облозі Бихова. Див.: Курбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 241, 252. Щоправда, у тогочасних джерелах таке непорозуміння з Бокумом іноді траплялося, як-от у литовській скарбовій книзі за 1661 р. (“Fryderych Bohun” замість “Bockum”). Див.: Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Вильно, 1909. – Т. XXXIV: Акты, относящиеся ко времени войны за Малороссию: (1654–1667). – С. 523 (порівн. с. 529: “Imsci Bokunowi oberszterowi krola imsci”). У “Театрі Європи” уточнено, що прізвище ротмістра Бокума “sonst von andern auch bald Bohum, bald Bohun genant” (Meyer Martin. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 1254).

¹⁵²⁰ *constituendis rebus* – для владнання справ.

¹⁵²¹ Так у рукописі; далі у подібній новині (док. 114) йдеться про Кременчук (“...ku Krzemienicykowu posedl”).

№ 107

*3 жовтня 1663 р. – Новини про війну литовського війська
з Московською державою*

Z Litwy ze Skłowa *die 3 8bris* to piśa, yz i. m. p. hetmon polni [Michał Kazimierz Pac] zbliżiwsi sie ku Krasnemu¹⁵²², tak spędził Moskwę, która tam w kielku tysięcy obcowwała, ze asz pod Smolenskiem oparła sie, która fortica n[i]jema nad 3000 *presidii*¹⁵²³, alie tam ma sincow¹⁵²⁴ drugie tylie. Byhow w obliezenyu od p. Sterkiewicza¹⁵²⁵ [Krzysztofa Stetkiewicza] y Bohunia [Eberharda Fryderyka Bockuma]¹⁵²⁶.

I. m. p. woiewoda wilensky, hetmon W. X. Li[tewskiego] wielky [Paweł Sapieha] miedzy Skłowem sie kupy swoyh, most na Dnieprze zbudował dla przescia woyska y złącenia sie z lewym skrzydłem, które sie za Moskwą zapędziło, cekaiąc na przibicie i. m. p. podskarbiego W. X. Lite[wskiego] [Hieronima Kryszpina Kirszensteina], które skrzydło łączyc sie y oddac ma pod comendę i. m. p. woiewodzie wilenskiemu, hetmanowi wielkiemu W. X. Lite[wskiego].

№ 108

*1663 р., жовтень. – Новини про перемовини коронного підканцлера
Яна Лециньського та вармінського єпископа Стефана Видзги
з бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом*

Iak z Brąnsberka [Braunsberga] kurzfirzst xziaze pruskie [Fryderyk Wilhelm] казал *12 8bris* sprowadzić swoje *presidium*¹⁵²⁷, i. m. x. warminsky [Stefan Wydźga] z i. m. p. podcancelerzem koronnim [Janem Leszczyńskim] ziehaly do Krolewca, aby Pruszy poddały kurzfirzstowu, y tak skonczy sie materya ta w tyh dnyah¹⁵²⁸. || (арк. 1510)

¹⁵²² Про цей епізод див.: *Bobyatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 112.

¹⁵²³ *praesidii* – залоги.

¹⁵²⁴ Так у тексті; найімовірніше, це “szańców”.

¹⁵²⁵ Так у тексті.

¹⁵²⁶ Див. коментар у попередньому документі (прим. 1519).

¹⁵²⁷ *praesidium* – залогу.

¹⁵²⁸ Див. також вище док. 103.

№ 109

1 листопада 1663 р., Варшава. – Новини про перебування Яна Казимира у маєтності Івана Мазепи в Білій Церкві та плани походу коронної армії на Чернігівщину і дальші землі

Die 1 9bris 1663 z Warszawy

Z Білої Церкви *die 30 octobris* przisly listi od krolia i. m. [Jana Kazimierza], iz krol i. m. od pulkownika Muscatego¹⁵²⁹ y duhowenstwa wesoło przyiety, siadł do dworu p. Madziapy [Iwana Mazepy] y tam iadł obiad, a potym sie do zomku iako przestronego przeniosł. Woysko sie sćiaga o milie od Білої Церкви, gdzie rada *21 8bris* ma bydz za przisiem p. [Pawła] Tetery, hetmana kozakow zaporow[skych], gdzie Dniepr przepływac y gdzie residentią dla krolia i. m. upatrzyć.

Zdało sie przedtim, aby bel krol i. m. w Moilowie na Bialej Rusy zostawal, a woyska sły do Moskwy, alie ze to Mogilow iest mil iesce 80 kraiem głodnim y pustim y do tego wodi skłaniaią sie, aby krol i. m. w Cernihowie, a racey w Ostrozu, za Dnieprēm mil *circiter*¹⁵³⁰ 10, przemieskał, przy ktorim dla postanowienia rzecy w Ukrainę cesc woyska, to iest iazdy z piec a 10 tisięczy piehoty, ktora Kyiowa dobiwa, zostawyc, a druga 10 tisięczy piehoty a 20 tysięczy iazdy koronny y W. X. Litew[skiego] woyska poidzie w Moskwę z ordą Tatarow y z kozakamy, ktorzy tusa, ze kyiowsky woiewoda [Iwan Czaadajew]¹⁵³¹ *ad famam nomini* krolia i. m.¹⁵³² łącznieysy do poddania fortecze będzie Kyiowa. Iakoz y zadnieprzanie skłaniaią sie mocno do krolia i. m., maiąc gusti przeciw Moskwie. Goniec moskiewsky biezy do krolia i. m., s cim, uslisemy potym¹⁵³³.

¹⁵²⁹ Так у рукописі. У Білій Церкві короля зустрічали Павло Тетеря і тринадцять полковників. Див.: *Kochowski Wespazjan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. II. – С. 236; *Волк-Карачевский В. В.* Борьба Польши с казачеством во второй половине XVII и начале XVIII века. – Киев, 1899. – С. 113.

¹⁵³⁰ *circiter* – приблизно.

¹⁵³¹ *Марченко Михайло.* Борьба России і Польщі за Україну: (1654–1664 pp.). – Київ, 1941. – С. 94.

¹⁵³² *ad famam nomini* krolia i. m. – зважаючи на особу його милості короля.

¹⁵³³ Ідеться про посольство стряпчого Кирила Пущина і піддячого Василя Миконкина. Про їхню зустріч з королем, листи й повернення з посольства до Москви 3 (13) грудня 1663 р. див.: *Дневник переводчика Посольского приказа Кристофа Боуша (1654–1664): Перевод, комментарии, немецкий оригинал / Сост. Олег Русаковский.* – Москва, 2024. – С. 173–175; *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России: (По 1800 год). – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия). – С. 137.

№ 110

8 жовтня 1663 р. – Новини про присягу жупних урядників та орендарів у Величці служити вірно і без зловживань владою

8 8bris Wielice i. m. p. Skarsewsky [Stanisław Skarszewski]¹⁵³⁴, kastelan malogosky, arendarz zup wielickih y bohenskyh pospolu [z] i. m. p. Ionem W[i]elopolskym, castellanem woynickim, starostą warsawskim, postanowili Wielice vrzednikom zupnim, wsistkym kazaly przisiegac, aby wiernię, scerze y zycliwie służely a nie kradly y nie braly nic soly pod pełną wielką. Na ktorego bi sie co pokazalo, bez wselakiego prawa ma bydz karany, azeby sie mitem kontentowały na strawę y przyodzicz zoną z dziecmy. Trwalo to do krotkiego casu, wistrzgali sie przecię nie tak iawnie, alie ostrozno zywieli sie (z daru Bozego skarbu).

№ 111

1663 р., листопад – середина грудня. – Новини про суд і страту казимирського єврея Мататія Калагора через релігійні суперечки з домініканами, а також єврейські погроми у Кракові та Казимирі, що виникли в результаті цієї події

13 9bris we wtorek rano¹⁵³⁵ p. Hieronim Rubinkowsky, miescanin y kacmarz kazymierzsky, a ze rodzenia bel Zydem, okrzciel sie, katolikiem zostal y dzieczy swoyh dwai, sina y corke [Kazimierza Mikołaja (Leweka) i Annę (Rachel)], prawiac sie o nie Zydamy, wiprawowal y pokrzciel, do Warszawy ie do kroliestwa ih moscziow zawiosy. A trzeci sin [Simon] krzczicz sie nie hcial, wrocicel sie do Zydow nazad¹⁵³⁶, tenze p. Rubinkowsky poslal, do siebie proszac Zyda, Mathitis [Matatjasz Kalahor/Calior]¹⁵³⁷ nazwanego, aptekarza, ktory Zyd bel w zidostwie vczony y w skolah katolickych y we włoskyh kraiah

¹⁵³⁴ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1884. – T. X. – S. 295 (no. 4909); *Leśniak Franciszek*. Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku. – Kraków 1996. – S. 105.

¹⁵³⁵ У рукописі текст від цього місця до кінця наступного речення (до фрази “...wrocicel sie do Zydow nazad”) взято в дужки.

¹⁵³⁶ Див. документ і коментарі зі згадками про ці події в науковій літературі у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 127, с. 120.

¹⁵³⁷ *Balaban Majer*. Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304–1868. – Kraków, 1936. – T. II: 1656–1868. – S. 24, 27; *Kaźmierczyk Adam*. Sejmiki szlacheckie wobec Żydów w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1994. – S. 149; *idem*. The Rubinkowski Family, Converts in Kazimierz // *Polin: Studies in Polish Jewry*. – Oxford, 2010. – Vol. 22: Social and Cultural Boundaries in Pre-Modern Poland. – P. 199, 204.

bywał, w Krakowie sie ozenieł y apteką sie bawiel. Casu iednego niedawnego *in 7bri*¹⁵³⁸ albo y dawny w roku 1663 wdał sie w disputacją z xziedzem kaznodzieią¹⁵³⁹ [Serwacym Hebelli]¹⁵⁴⁰, dominikanem, Nięmcem, który u s. Woyciecha kaziwał w Rinku w Krakowie koło wiary katolyszky. Takze będąc w aptice, w kliastorze u oycow dominikanow y nie odpowiedziawsy na niektore slowa xziędza kaznodziei, rzekł, tak ze “odpowiem za trzeci dzien w. m.”. A *ynterim*¹⁵⁴¹ paskwil bluznierzsky spisawszy przeciw wierze katholicy po niemiecku y po łacynie, podrzucił tęt paskwil w ławce, kędy siadał tęt xzyądz kaznodzieia. Podnios na casy, to przeczytał, bardzo był załosny s tego, alie sie domislił, ze ten Zyd, nie kto inszy, z owy disputaczey Zydem. Pociło to tarkac miedzy duhownimy y miedzy pany swieckimy¹⁵⁴², kto by taky był, co by to ucinil y podrzucił? Tęt Zyd pocał sie kric, z domu nie wihodziel y w bozniczy nie bywał na trąbky, dzien sądni y kuczky, iako Zydzi zwikli obhodzic swoje święta. P. Rubinkowsky doset tego, iakoby ten Zyd to ucininiel, ten Matys, aptekarz, zesly sie sobą pospołu y koło tego || **(арк. 1511)** rozmawialy. Y prosil ten Zyd Mathis p. Rubinkowskiego o to, aby go poiednal z tym xziędzem kaznodzieią dominikanem, obiecawsy mu za to kontęntatią dobrą, p. Rubinkowskiemu. Y tak go wiesal y ciesel p. Rubinkowsky, zebi sie nie frasował, ze iuz o tym zapomnieli y ustały te mowy o tym paskwiliu. Staral sie o to Zyd, aby go nazad iako mog dostac, alie to niepodobna było.

W tym i. m. x. Andrzey Trzebinsky [Trzebicki], biskup krakowsky, i. m. x. kanoniczy y i. m. p.¹⁵⁴³ [Jan] Tomisławsky, podstarosci krakowsky, czynieli o to wielkie staranie, o tego Zyda, iako sie dowiedzieli non o to, aby go dostacz nie mogli zadnim sposobem, az tego p. Rubinkowskiego prosieli, który to obiecał uczynicz. Y posłał sobie po tego Zyda Mathisa *13 9bris* we wtorek rano, prosac go do siebie, obiecuiac mu pociesna nowyne powiedziec od xziędza kaznodzieie dominikana. Y prziset do niego do kamience, bawiel go. Tymcasem posłał na zomek, dayącz znac, ze iest u niego, aby posłał i. m. p. podstaroschy piehote wzyac go. *Interim* przisła piehota. Dopieroz pedzial p. Rubinkowsky Zydo[w]y: “Panie Mathis, mamy za złe, posłał i. m. p. podstaroschy po was, abys set z piehota na zomek”. Rzek mu Zyd: “Nie miales mi tego cinic, wziales mie na sie”. Viąwszy go dobrze, wzieli go y zaprowadzili na zomek y p. Rubinkowsky presentował go w grodzie. Wsądzyc kazał na dno do wieze, wartą dobrze obwarowawsy wieze. Dziekowal p. Rubinkowskiemu i. m. p. Tomisławsky, podstaroschy, za to dał mu dziesiec

¹⁵³⁸ У рукописі “in 7bre”.

¹⁵³⁹ Далі дописано початок незакінченого слова “woy”.

¹⁵⁴⁰ *Balaban Majer*. Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304–1868. – Kraków, 1936. – T. II: 1656–1868. – S. 25.

¹⁵⁴¹ *interim* – тим часом.

¹⁵⁴² У рукописі помилк. “swieckigmy”.

¹⁵⁴³ Далі написана літера “A”.

cwiertny przernice, y i. m. xzięza kapituła kanonicy krakowszczy. Potym inkwyzycya sie odprawiała z pilnoscą, kędy sie nąn to pokazało. Sadzili go pierwey imscz x. p. doctorowie teologowie, uznawaiąc to pismo, iezeli złe, bluznierzske, iesli godzin karania. Vznaly to pismo, ze iest bluznierzske, y to podali do grodu. Po długiey inkwiziciey przal sie Zyd, ze po niemiecku pisac nie umie, ze to nie on ucziniał y nie pisał. Stanał decret w grodzie na Zyda tego Matthatiasa Kalyora, aptekarza zydzowskiego s Kazimierza, ze sie to ukazało z inkwyziciey, ze to on czyniał y miał xzięgę tę blurznierzską, którą ukazował krzconim Zydom Warszawie y po inszyh mieyscach, y tu w Krakowie, odwodząc yh od wiary katholickiey, iakos y p. Rubinkowskiemu pokazywał y citac dawał tak Warszawie, iako y tu w Krakowie. Tedy skarżono non decret, aby mu męky wimisłne zadawono, a potym spaliono. Apeliował Zyd na Trybunał y Zydzi przy nim, ktorzi stawaly, broniąc go. Deliberował i. m. p. podstarosczy do trzeciego dnia o tę apellacyą, dopuscił ym potym apellaczey na Trybunał do Piotrkowa y *duabus*¹⁵⁴⁴ na Tribunalie dosła zaraz sprawa. Kazono Zyda tego, aptekaza, przywieszc na Trybunał y Abraama [Abrahama], kam[p]sora, y doctora, Zyda slypego na iedno oko [Jozuego Heszła, rabina krakowskiego]¹⁵⁴⁵, y p. Hieronimowy Rubinkowskiemu kazaly tam stanąć, y musieły wyszczy iehac, y Kozuhowsky Iahim [Joachim Kożuchowski]¹⁵⁴⁶ od starsyh kazimierzskyh przy tyh wiezniah iehał. Tam przyehawsy, sądzono z wielką pilnoscą y inquisitią, kędi mu w oczy, temu Zydzowey aptekarzowey, wymawialy. Y skarżono non decret, aby naprzod srod Rinku urobiono pietro, kędy go dway kati prowadzily (*actum Petricouie in iudiciis ordinariis generalibus Tribunalis Regni feria quarta post festum conceptionis Gloriosissime*¹⁵⁴⁷ *Virginis Marie proxima anno Domini 1663*)¹⁵⁴⁸, aby mu ręke paliono prawą, a miał ten paskwyl w reku. Obwinawsy mu ręke konopiamy, a smołą, siarką poliawysy, swiecamy liąnemy spalily przez puł godziny, az zgorzała. Potym gebę mu rozerwaly na obie stronie, kliescamy mu iezyk wyciągnawsy, urznęły, a potym 5¹⁵⁴⁹ pasow z niego z ciała iego zdarto. Potym go za miasto wywiezly y na stos drew w kaidanah, iako bel, włożely y na proh spalyely tak dobrze, az sie w proh obrociel, ||

¹⁵⁴⁴ *duabus* – двома [частинами].

¹⁵⁴⁵ *Bałaban Majer*. Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304–1868. – Kraków, 1936. – T. II: 1656–1868. – S. 27–28, 749, 763; *Każmierczyk Adam*. The Rubinkowski Family, Converts in Kazimierz // *Polin: Studies in Polish Jewry*. – Oxford, 2010. – Vol. 22: Social and Cultural Boundaries in Pre-Modern Poland. – P. 205.

¹⁵⁴⁶ *Bałaban Majer*. Historia Żydów w Krakowie i na Kazimierzu 1304–1868. – Kraków, 1936. – T. II: 1656–1868. – S. 222.

¹⁵⁴⁷ У рукописі помилк. “Gloriosissime”.

¹⁵⁴⁸ *actum Petricoviae in iudiciis ordinariis generalibus Tribunalis Regni feria quarta post festum Conceptionis Gloriosissimae Virginis Mariae proxima anno Domini 1663* – вчинено у Петрикові на головному коронному суді у середу після свята [Непорочного] Зачаття Пресвятої Діви Марії року Божого 1663 (це свято припадало на суботу 8 грудня).

¹⁵⁴⁹ Переправлено з “trzy”.

(арк. 1512) w popioł. Potym to kazdy zebrawsy, w działo wbiely y na wiatr pod subiencomy wistrzelyly, bo całą noc xzięza go namowialy, zeby rewokował na wiarę katolicką. Nie hciał, tak pedał: “Tesli mie wypusć, to będe reuocował”. Pedziano mu to, ze smierc lieką uprosimy ściętą, nie tak srogą, alie beł Zyd bardzo uparty y zacięty y widac ynszyh Zydow nie hciał.

A tak doctor, slipey Zyd, uwolniony y kam[p]sor, ze o tym czy nie wiedzieli¹⁵⁵⁰ y nie pomagaly mu tego paskwila.

*Interim*¹⁵⁵¹ 23 9bris w piątek po obiedzie studenczy w Krakowie pocęly Zydy bydz, zbuntowawszy sie na nih koło tego paskwiliu bliuznierzskiego, nim uslysaly o tym decrecie z Piotrkowa. Zydzy umikac pocęly z Krakowa, a drudzy sie pozamykaly w skliepah krakowskyh, w kamięncah, drudzy sie po Stradomiu pokryly, bo yh goniely az do Kazimierza. Dogoniwszy Zydow na moscie, zrucely yh z mostu do Wisly 4, a drugyh posiecono, poraniono niemało, ktoryh prowadzono do zydowskiego miasta piehota zomkowa o pułnoczy z piątku na sobotę na sabat.

24 9bris w sobotę zamkniono miasto Kazimierz. Beł burmistrzem natencas p. Wawrzinięc Mrockowycz w Kazimierzu (alie go natencas cały dzien nie beło, nie wiedziec, kędy beł). Krakow niezomknioni beł, sło studentow, co zywo, z miasta. Nie puscono yh do Kazymierza, a oni, p. studency, wzyąwszy ciesliow s Podbrzeza, kazaly gwałtem do muru myeyskiego za Krakowską bromą ku s. Katarzynie przistawyc y stopnie wycinac y wshod robyc, y tak liezly przez mur na zatelek do p. Stanisława Iancarowica [Janczarowicza], miesca[nina] kazym[ierskiego]. Przistawisi sobie drabinę, opilnowali owego w[s]hodu. Nasło sie tego niewielie, z kielkaset. Poslalismy przecie z ratusa Sopolskiego y sług stereh y piehotę myeyską zruczyc ym wshody te. Nie dopusciely studenczy, stoiac zgolięni sabliamy. Poslalismy na zomek s tym, oznaymuyąc, y stamtąd nie mielismy pomocy, ani piehoty nie dano. Mi tez nie smiely byc studentow dlatego, ze bely pąnięta, sliahta a mismy tu nie mieli w tym zadny rady.

Interym studenczy, gdy sie yh iuz kupa nazbierała, zostawywysy iednih przy tym mostku y przechodzeniu, posly do Zydow, drzwi wibily y wirabaly sciany na plac do Zydow. Tamze Zydow biely, ros[ie]kaly y zabiely kielku y wirabowaly domy zydowskie na placu. Zydzy sie broniely kamienmy, ciskaly, iako mogli. W sobotę i. m. x. [Wiktoryn] Werescinsky¹⁵⁵² od Bozego Ciała, p. Wojcieh Zawada, p. [Marcin] Misiecky, czy posli do Zydow, usmierzaiąc ten tumult. A studenczy mieli iednego starsego, ktorego obraly sobie za marsalka y przezwaly go “Swiderzkym” [“Świderskim”], y deputatow mu przidaly tractowac Zydamy. Y zgodzily sie, ze ym Zydzy dac obiecaly w niedzielię, p. studentom,

¹⁵⁵⁰ Далі помилк. знову написано “о tym”.

¹⁵⁵¹ *interim* – тим часом.

¹⁵⁵² *Łatak Kazimierz, Pęgier Małgorzata*. Kronika Stefana Ranatowicza: Studium historyczno-źródłoznawcze. – Łomianki, 2017. – S. 30.

zł[otych] 4000 y script z obu stron, puscając to y te skody Zydzi y zabicia w zapomnienie, także¹⁵⁵³ tesz pp. studenczy, co sie komu dostało y raniono studentow. Z obu stron beło tego niemało, ranyh, student zadęn nie zgynał. Wzieli w zastawie studenczy Moyzesa [Mojżesza], sina Bogatego Isaaca [Izaaka Jakubowicza], starsego, w zakładzie do skoły do Bozego Ciała y tam go wartowały wysci. Nazaiutrz w niedzielie, ze studentom nierihło piniedzi Zydzy dawali, znowu wiłamali scianę od s. Wawrzynca kosciola do Zydow. Pocęły rabowac Zydow y byc, az liedwo sie uspokoiely, gdy im piniądze do klastora do Bozego Ciała oddawac poceto. A tak liedwo pusiely Moyzesa, Zyda starsego, ze uset do klastora do Bozego Cyala. Potym Zydzi hodzieli skarzyc do rectora, prosribowono niektoryh, y do zomku.

29 9bris we wtorek dono znac znowu do Zydow y do pralata y do nas na ratus, ze Zydy studenczy mają palic tey noczy, a tak całą noc miescanie y my na ratusu pynowalismy y Zydzy u siebie, za czo Zydzi kazali wistawyc dla pp. radziec wyna garczy 4, a dla pospolstwa pywa dwuraznego pul ahtelia. ||
(арк. 1513)

№ 112

*15 листопада 1663 р., Варшава. – Новини з пошти
від королівського табору з Білої Церкви про аудієнцію
гетьмана Павла Тетері у Яна Казимира під містом,
об'єднання українських військ з коронною армією,
похід короля на Лівобережжя, вибори київського митрополита
та інші відомості*

6. Z Warszawy 15 9bris 1663 z pocty nowyni

Pocsta od krolia i. m. [Jana Kazimierza] z Białey Cerkwie *die 28 octobris* przinosy, yz p. [Paweł] Tetera, hetmon kozakow zaporowskih, *die 27 octobris* stanąwszy przed Białą Cerkwią we trzech tysieczy kozakow, zostawił przed miastem ludzie, a sam starsiną wprowadzony od i. m. x. kanclerza [Mikołaja Prażmowskiego], od i. m. p. wojewody krakowskiego [Stanisława Potockiego] y p. wojewody ruskiego [Stefana] Carneckiego. Wytal ruskym ięzykiem dla kozakow, ktorzy go wsędy pilnuią, krolia i. m. w namiecie, bo zomek nie miał yzby do tego actu sposobny, ofiarowawsi¹⁵⁵⁴ y w casze srebnny na tysiąc cerwonyh we złocie y w monecie, po ktorim pokłonie¹⁵⁵⁵ oddał tamze przisięgę kroluiowy i. m. Bankietował go i. m. x. kanclerz koronny y starsina, potym drudzy ich mocz p. senatorowye.

¹⁵⁵³ У рукописі “także”.

¹⁵⁵⁴ Далі закреслено “sie”.

¹⁵⁵⁵ Слово дописане над рядком.

W radzie, która była *in octobri*¹⁵⁵⁶, stało pod Rzisowem krolowy i. m. z woyskiem przebiwac. Daie na tę przeprawę 400 colnow p. Tetera, hetmon zaporowsky, z ktorych kazdy znie sie po 30, po 40, po 50 cłowieka, osow, baidakow y trzy prąmy. Zabawy to tydzień, bo nie telo woyska krolia i. m., ale cescz ordi Tatarow 15 tisiejczy, kozakow z Dorosinkiem¹⁵⁵⁷ [Piotrem Doroszenkiem] tamze przeprowowac maia. Przesedsy krol i. m. Dniepr, w Kozieku [Kozielcu] albo Ostrzezu [Osteru] *substistet*¹⁵⁵⁸, gdzie do niegos pp. hetmani Wiel[kiego] Xzie[stwa] Litew[skiego] [Paweł Sapieha i Michał Kazimierz Pac] *pro consilio* przybydz mayą, a woysko ku Starému Dubowy W. X. L. pomknącz y tam sobie wipocną, az rzeky y błota staną.

Na drugą przeprawę nizey poydzie p. hetmon zaporowsky, cesc woyska, sultanem ordy tatarskiej y i. m. p. horązy koronny [Jan Sobieski], azeby zawadzywszy o Zaporozie, swawolnych buntownikow y [Iwana] Brzuhowickiego poskromiel.

P. [Sebastian] Machowsky¹⁵⁵⁹ s kilkanastą horagwy y pułkiem kyiewskim bliokowac będą Kyiow, z ktorego m[ie]ysca przisła ta wiadomosc do krolia i. m., yz Moskwa zadnieprzskych miast wsistkie *presidia*¹⁵⁶⁰ zwodzy tym umisłem, abi sie Rodomanowsky [Grigorij Romodanowskij]¹⁵⁶¹ w polu zmocniel. Prziniesiono y to, ze wielka cesc fortice u Kyiowa, ziemie usypani, upadla w Kiiowie, cim sie bardzo poturbowaly y tamten comendant bardzo iest skłonny do poddania krolowi i. m.

24 *octobris* we srodę ociec [Jurij] Hmielnicky witał krolia i. m. z duhowienstwem, ktore sie ziehalo do obierania metropolity. Tamze p. hetmon zaporowsky prosiel o arhimandria zydycowską krolia i. m. na powinnego swagra swego.

¹⁵⁵⁶ У рукописі “in octobre”.

¹⁵⁵⁷ У рукописі слово перекручене, особливо непевна друга літера: “Dvorosinkiem”? “Drorosinkiem”?

¹⁵⁵⁸ *substistet* – зупиниться.

¹⁵⁵⁹ У рукописі помилк. “Malehowsky”. Див. про нього під Києвом (і в цілому на Правобережжі) у цей час: *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – Т. I. – С. 94; *Murij Bohdan*. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. – Warszawa, 2023. – С. 242.

¹⁵⁶⁰ *presidia* – залоги.

¹⁵⁶¹ *Петровський Микола*. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 273.

18 листопада 1663 р., Варшава. – Новини з королівського табору із Ржищева про переправу коронної армії на лівий берег Дніпра, військові плани Яна Казимира, становище московської залоги в Києві, перебування Івана Брюховецького в Гадячі та інші відомості

7. Z Warszawy die 18 9bris 1663 z poczty

Z Rzisowa [Rzyszczowa] nad Dniepręm *die 3 nouembris* przisła od krolia i. m. [Jana Kazimierza] pocta, iz sie woysko przed tym miasteckiem przeprawuie przez Dniepr, ktory tam tak wąsky, ze go nie mas, iak¹⁵⁶² pod Warszawą puł Wisły 300 krokow. Tamtedy s p. Łancinskym [Józefem Łączyńskim]¹⁵⁶³ y Debisem [Andraultem de Buy]¹⁵⁶⁴ przeprawiono 1500 piehoty, ktora soncow assecurowala przeprawy na tamtey stronie. Za tydzień tusa, ze sie przeprawy wsistko woysko, ktore zrazu miesac sie pocęło z okazyey, [ze] *I nouembris* wisły cwierczy służby, alie potym powaga krolia i. m., p. hetmana koronnego [Stanisława Potockiego] wzieto ohotę przebywac tho za rzekę, wpływ drudzy konie, co dusse, puscaią. Moskwa luboby przeszkodzie hciala przeprawie. Moskwa namny sie s fortice nie rusa y owsem, boiąc sie y kozakow w Pereasławiu, okopem sie od nych odłącely. W Kyowie takze strzegą sie kozakow, zony y rzeczy wyprawiely do Moskwy. Kozaczy zadnieprsczy bardzo sie nakłaniaią do krolia i. m., mianowicie w Ostrozu [Osteru], w Kozielcu, w Pereasławiu etc.

[Iwan] Brzuhowycky opusconi od kozakow, w Hadziacu przemiskywa. Woyska nie telko znacznie przybywa za zbliżeniem horągwy i. m. p. marsalka [Jerzego Lubomirskiego] y i. m. p. [Jana] Zamoyskiego, woiewody || **(арк. 1514)** sendomierzskiego, alie tez y starsiny, bo i. m. p. pisarz polny [Jan Fryderyk Sapieha] y obozny koronny [Stanisław Jabłonowski] przybili do boku krolia i. m. Za nimy idzie i. m. p. straznyk koronny [Jakub Potocki], ktoręmu krol i. m. 6000 pensiei dlia wsparcia naznaceł na Samborze po xziążęciu i. m. p. woiewodzie belskym [Dymitru Wiśniowieckim] za wzięciem Biały Cerkwie wacuiączey¹⁵⁶⁵.

¹⁵⁶² Далі помилк. знову написано “iak”.

¹⁵⁶³ *Maroń Jerzy*. Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // *Od armii komputerowej do narodowej: (XVI–XX w.)* / Red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer. – Toruń, 1998. – S. 81.

¹⁵⁶⁴ Там само. Про переправу через Дніпро і участь цих полковників див. також: *Meyer Martin*. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 993.

¹⁵⁶⁵ Про таке надання Потоцькому на підставі цієї нотатки з рукопису див. у літературі: *Majewski Wiesław*. Potocki Jakub h. Pilawa (po 1631–1671) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984/1985. – T. XXVIII. – S. 22.

P. Kosakowsky Wiedniu ofiarował imieniem woyska cos polskiego cesarzowy [Leopoldowi I]. Dowiedziawsy sie, yze to przeciw prawu y decretowy comissiey, zaniehał wsistkiego.

Principał buntownikow z woyska cudzoziemskiego pułtorascia, co był generałem, drugiego, co był glemracz artilleriey, y trzeciego, dobosa, powiesono. Iest ych iesce osmnascie, ktorzy takaz smierc zaslužely.

Hoienskiego¹⁵⁶⁶ zatrzymano do seymu, a pono go pierwey degradowac musą, iako duhownego. P. oberster Cencello [Andrzej Cernezzi] abdankował, dono po nim ten vacans p. [Hermanowi von] Klostrowy¹⁵⁶⁷, obersterleitnantowy p. Wulpha [Fromholda von Ludingshausena Wolffa].

Krolia i. m. ta intentya iest: tu *in hoste*¹⁵⁶⁸ woyska zatrzymuiąc, od hliebow uwolnicz zymowyh Polskę, gdzie sie *a die 1 nouembris*¹⁵⁶⁹ bardzo chciało p. woyskowim nazad do Polski. Druga, Vkrayne przywiescz do posłusenstwa *ad ordinem*¹⁵⁷⁰ y nieprzyiaciela do pokoju przywiescz, iakos iuz co godzine wgladamy gonca moskiewskiego do krolia i. m. *Interim*¹⁵⁷¹ zasliepienie iakies liudzy, ze *actum bone opere* hcą *auocare*¹⁵⁷² pana legatiamy od woiewodztw.

№ 114

30 жовтня 1663 р., Чернявка. – Новини про бої литовського війська з московським у Білій Русі, плани об'єднання з коронною армією, військові дії гетьмана Івана Брюховецького та інші відомості

Z pocty *die 30 8bris 1663* z Cerniawky o mil osm od Biały Cerkwie

Od i. m. p. woiewody smolenskigo [Michała Kazimierza Paca] przibiegł towarzysz *12 octobris* do krolia i. m. [Jana Kazimierza], daiąc znac, ze Bramunta [Wilima Drommonta/William Drummonda]¹⁵⁷³, generała moskiew-

¹⁵⁶⁶ Так у рукописі, повинно бути “Ноієckiego/Choієckiego”. Див. вище док. 98–100.

¹⁵⁶⁷ Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 242; Nagielski Mirosław. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 117 (“Regiment gwardii pieszej królowej Ludwiki Marii pod komendą obersztera Andrzeja Cernezziego w latach 1660–1663”).

¹⁵⁶⁸ *in hoste* – проти ворога.

¹⁵⁶⁹ *a die 1 novembris* – від 1 листопада.

¹⁵⁷⁰ *ad ordinem* – до порядку.

¹⁵⁷¹ *interim* – тим часом.

¹⁵⁷² *actum bonae operae* hcą *avocare* – хочуть відкликати добру справу.

¹⁵⁷³ Bobiatyński Konrad. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 112; Купбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 252–253.

skiego, w kilku tysieczy na succurs ydącego Bihowa, rosproseł y wiciecky bihowsky sto cłowieka zagarnął. Sto iesce drugie iest, forteczy zostaie, alie y czy sie prętko poddadzą. O woysku moskiewskim nic nie slyhacz. O Nasczokinie [Afanasiju Ordinu-Naszczokinie], co beł posłem od Moskwy we Lwowie u krolia i. m., pisą to, ze będąc od cara [Aleksego Michajłowicza] nie dobrze przyietym, sąm sie z melankoly otrul.

Woysko sie ma W. X. Litew[skiego] łączic z koronnym około Łoiowa. Raitaria p. Bielienskiego [Franciszka Bielińskiego]¹⁵⁷⁴ z usarią i. m. p. woiewody ruskiego [Stefana] Carneckiego o precedentią hodzenia za kroliem i. m., kto ma wprzod hodzyc, miely controwersyą y iuz vsaria kopie składała do raitarow, a cy pistolety do usarzow, ale powaga i. m. p. Carneckiego, woiewody ruskiego, pohamowała zawzyetosc yh obu, a potym z roskazania krolia i. m. raitarom u przedzie chodzyc kazono, a vsaria na swym mieyscu.

[Iwan] Brzuhowicky, buntownik, kozakow zadniep[r]skych principał, za zblizeniem nasych pod Pereasławem, spalywysy oboz swoy, ku Krzemienckowy posedł¹⁵⁷⁵, tamze Samcenka [Jakyma Somka] zabył tyransko, hetmana zadnieprskiego, antecessora swego, ktorego miał więzieniu, o to, ze byl przyhilny krolowy iego mosczy, panu nasemu miłosciwemu.

№ 115

26 листопада 1663 р. – Новини з королівського табору із Ржищева про переправу коронної армії на лівий берег Дніпра, позиції українських козаків та кримських татар, становище гетьмана Івана Брюховецького, семигородські справи та інші відомості

8. Z poczy die 26 nouembris anno Domini 1663

Od krolia i. m. [Jana Kazimierza] die 10 9bris przisła poczta z Rzisowa [Rzyszczowa], s ktory to mamy, yz iuz piehota wsistka przebiła Dniepr y kozakow 15000, nad ktoręmi Bozbah [Iwan Bohun]¹⁵⁷⁶ ma commendę, do Dorosynka¹⁵⁷⁷ [Piotra Doroszenka] na Krzemencuku zostawiony¹⁵⁷⁸. Ordy

¹⁵⁷⁴ Nagielski Miroslaw. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 136.

¹⁵⁷⁵ Див. вище док. 106.

¹⁵⁷⁶ Meyer Martin. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 993. У літературі див., зокр.: Jurków Eustachy. Paweł Tetera hetman Ukrainy prawobrzeżnej w latach 1662–1665: Rola polityczna. – Warszawa, 2022. – S. 174; Maroń Jerzy. Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // Od armii komputowej do narodowej: (XVI–XX w.) / Red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer. – Toruń 1998. – S. 81.

¹⁵⁷⁷ Далі ще раз помилк. написано “do Dorosynka”.

¹⁵⁷⁸ Див.: Дорошенко Дмитро. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 45.

Tatarow także z Suin Kazy [Gazi] murzą¹⁵⁷⁹, sinem Suphan Kasy [Gazi] agi, trzi tisiące.

Iuz i. m. p. wojewoda krakowsky [Stanisław Potocki] swim pułkiem, krol i. m. miał przebywac *11 nouembris*, pozostałe pułky konne *die 14 nouembris* nadali. Przeprawa sie ta zabawiela dlia wiatru na rzece. Orda Tatarow dwu koni złączywszy, a u ogonow na długych rzemieniah yh nawiazawszy sytowia, || **(арк. 1515)** rzeczy y osoby swoje za puł dnia przeprawili sie, nie straciwszy, ięno iednego cłowieka. I. m. p. horązy korąnny [Jan Sobieski] był u krolia i. m. po ordinans, ktory wziąwszy, posedł do dalsy przeprawy, gdzie mu [z] sułtanem y p. [Pawłem] Teterą Dniepr przebiwac pr[z]isło. Potim [Iwana] Brzuchowickiego *persequ[e]bantur*¹⁵⁸⁰.

Horągwie i. m. p. marsalka koronnego [Jerzego] Lubomierszkiego, generała krakowskiego, hetmana polnego koronnego, stanęły iuz nad Dnieprem, samego nie beło; i. m. p. [Jana] Zamoyskiego, wojewody sendomierszkiego, ktorego 800 ludzy własnyh obiecuyą na Ukraine; i. m. p. [Michał] Kozubsky¹⁵⁸¹ przyprowadził horągiew 120 ludzy w Paniowczah, wsziscy z dzyalamy.

Na podiazd wyprawic miano orde z nasemy ku Pereasławowy. Brzuchowicky w Hadzaciui siedzy, spalyl wsy 40 przihilnih kozakow p. Teterze. Krol i. m. do Ostroza [Ostra] przebiwac od przeprawy misly y tam *figere sedem*¹⁵⁸². Zolnierze do hliebow tesnyą nazad, bardzo *instant*¹⁵⁸³, aby im w piniądzah przisłano hiberne.

Xzięzna i. m. [Zofia] Rakocina, nieboscika [Jerzego II] Rakocego zona, co do Polski prziset beł Swedom z woysky na pomoc, y sinem swoim [Ferencem] o mieskanie w Polsce prosiela krolia i. m., alie iey tego pozwolyc nie mogą *propter demerita mariti*¹⁵⁸⁴ i nie hcą iritowac Turkow dlia nih, bo Turcin z nim woine naprzod Wegrzeh pocął, o Polaky sie uiał, ze bez iego pozwolienia set do Polski na woynę¹⁵⁸⁵.

I. m. p. Ierzy Lubomierszsky, marsalek wielky y hetmon polni koronny, pise do dworu, ze na instantią wojewodztwa krakowskiego, aby zaszczycyl

¹⁵⁷⁹ Meyer Martin. *Theatrum Europaeum*. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 993 (“Swinkazy-Murza”).

¹⁵⁸⁰ *persequ[e]bantur* – переслідували.

¹⁵⁸¹ Nagielski Miroslaw. Komput wojsk JKMcI pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremie Maciszewskiemu* / Pod red. Miroslawa Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 251.

¹⁵⁸² *figere sedem* – облаштувати резиденцію.

¹⁵⁸³ *instant* – наполягають.

¹⁵⁸⁴ *propter demerita mariti* – через провини чоловіка.

¹⁵⁸⁵ Ці події стосуються навернення вдови Юрія II Ракоція Софії на католицизм у 1661 р. та переслідування нею протестантів, що увінчалось поразкою такої політики. Див.: Michels Georg. *The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü: (1661–76)*. – Montreal & Kingston; London; Chicago, 2021. – P. 79, 83.

*a periculis*¹⁵⁸⁶ blysky potędze turecky, nie przydzye na Ukrainę. Pozwoliel mu krol i. m. wojewodztwie krakowskym bycz y swoym pisanem do wezera tureckiego [Fazıl Ahmed Paszy Köprülü] pisac, zeby nic w sąsietwie nie skodziel panstwu kroliewsky mosczy.

№ 116

1 грудня 1663 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з Ржищева про похід Яна Казимира на Лівобережжя наступ козаків проти нього, московське посольство до Речі Посполитої, литовсько-московську війну та інші відомості

9. Z pocti z Warszawy die 1 decembris 1663

Zadnieprza od Ricowa [Rzyszczowa] die 15 9bris przisło, yz krol i. m. [Jan Kazimierz] 13 9bris, przebiwszy Dniepr, tamze nad brzegiem w ludzie wykopaney w ziemy ceka na przeprawę ostatka woyska, ktore w przesła miało rzekę 16 9bris. Za nim dopiero kozaczy następować mają. Zadnieprzanie pozamykali sie w ostroskah; czatowniczy nasy, dla pozywienia zabyegy ciniąc, wstret odniesly pod Barispolem¹⁵⁸⁷, gdzie p. kamienieckiego [Mikołaja Bieganowskiego] towarzysa p. ctermy horagwie krolia i. m. zabito, mężnie do Ostroska przywodzącego czeladz luzną z Worąnkowa. Skoro nastapiel p. Solnicki w tisiaczu koni, tak zaraz o poddaniu pocely mowyc. Dziekiewyc poslal tamtedy kilka regimentow, krol i. m. y sam tamtedi poiedzie do Ostroza – to pierwse miesce, przyklad łaskawosczy albo surowosczy panskiesy według ohoty albo uporu zadnieprscanow do poddania przywiedzie.

Poslanik moskiewsky, ktorego Nascekin [Afanasij Ordin-Naszcokin] ordinował beł do Lwowa, rozumieiac, ze krol i. m. nie wyiehal y nie uspo[kol]iel tak prętko confeteratow, ztąd ta zwłoka, 15 9bris stanal nad Dnieprēm u Duscowa, ktoręmu ma dac krol i. m. nieodwłocną audientią, a potym y odprawę stamtąd. Za niedziel pułtory u cara [Aleksego Michajłowicza] stanącz w Moskwie y opowiedziec, ze krol i. m. w Moskwę ydzie. Tak prętko zrozumieią, co ten posłanniec powie¹⁵⁸⁸.

I. m. p. wojewoda wilensky [Paweł Sapieha], wyprawiwsi p. Kutera w Moskwę, ktory sablią iediną wyciawsy, moskiewskie *presidium*¹⁵⁸⁹ odebral. Woysko lewego skrzydła stoy, cekaiac na ordinans krola i. m., 8 mil od Smolenska.

Ma krol i. m. woyska przy sobie wsistkiego tak wiele popisanego: koronnego woyska naprzod 20000, litewskiego woyska 15000, kozakow zaporowskyh

¹⁵⁸⁶ *a periculis* – від небезпек.

¹⁵⁸⁷ У рукописі “Barispotem”.

¹⁵⁸⁸ Ідеться про посольство стряпчого Кирила Пушина і піддячого Василя Миконкина (див. вище коментар до док. 109).

¹⁵⁸⁹ *presidium* – залогу.

40000, Tatarow krimskiego hana [Mehmed Gereja IV] 20000, okrom celiadzy y ro...¹⁵⁹⁰. || (арк. 1516)

№ 117

20–21 листопада 1663 р. – Новини про задніпровських похід
Яна Казимира, його зустріч з московськими посланцями,
облогу та захоплення королем міста Воронкова,
спільний похід коронної армії з козаками наказного гетьмана
Івана Богуну до Борисполя та інші відомості

10. S pocty Za[d]nieprza z obozu die 20 9bris do Warszawy 1663

Posłanyk moskiewsky nazwany¹⁵⁹¹ strapcy die 11 9bris miał audientya u krolia i. m. [Jana Kazimierza] na samym brzegu dniewowym w obozie, który *comparuit cum bonis literis* od cara moskiewskiego [Aleksiego Michajłowicza] *de die vltima iuly; scripsit diuersis modis stilo* od pierwsi dumy moskiewskiej *submissime* bardzo pisanie¹⁵⁹². W iednim liscie prosy o reasumptyą tractatow y¹⁵⁹³ o naznacenie m[i]eysca, kędi by pp. comissarze mieli ziehac sie *ab utrinque*¹⁵⁹⁴, czo zeby *commodi[u]s*¹⁵⁹⁵ mogło odprawyc sie, *proponit* armisti[ti]ą¹⁵⁹⁶. W drugim liscie – o zamianę więźniow. Na obu listach prziniosł tytuł “*Magni Ducatus Lituanie*”, ktorego tytułu przez 10 lat nie dawał krolowi i. m., denegował. Na piersy list otrzymał respons, yz nie insym vmisle krol i. m. tak daleko zaiahał tu, telko aby uspokoił panstwa swoje. *Non detractat* tedy *imo datum*, iednak, ze *arma ferunt pacem* armatu *progređitur in hosticum*¹⁵⁹⁷ y tam będzie gotow tractowac, kędi zastaną pp. comissarzowie moskiewsci, gdis głosna bytnoscz iego w panstwach moskiewskych będzie z woyskami wielkimi polskimi, litewskimi, kozackimi, tatarskimi,

¹⁵⁹⁰ У рукописі речення не завершено Голінським; можливо, могла бути фраза “roznych ludzi”.

¹⁵⁹¹ У рукописі помилк. “muswany”. Про цих послів див. вище док. 109, 116.

¹⁵⁹² *comparuit cum bonis litteris* od cara moskiewskiego *de die vltima iulii; scripsit diuersis modis stilo* od pierwsi dumy moskiewskiej *submissime* bardzo pisanie – з’явився з добрими листами від московського царя від останнього дня липня; написав відмінним від першої московської думи дуже смиренным стилем.

¹⁵⁹³ Далі закреслено “o zamianę więźniow”.

¹⁵⁹⁴ *ab utrinque* – з обох сторін.

¹⁵⁹⁵ *commodius* – зручніше.

¹⁵⁹⁶ *proponit armistitią* – пропонує перемир’я.

¹⁵⁹⁷ *non detractat* tedy *imo datum*, iednak, ze *arma ferunt pacem*, armatu *progređitur in hosticum* – тому він, звісно, не відкидає пропозицію, але, позаяк мир здобувається зброєю, то збройно ж просувається далі на ворожу територію.

dlatego *armistitium cale denegatum*¹⁵⁹⁸. *Ad secundas*¹⁵⁹⁹, na drugi list, kiedy *in principalis*¹⁶⁰⁰ zgoda stanie, łacniej będzie o wizwolenie y commutatą więźniow *ab utrinque*¹⁶⁰¹. Pan Zbrozek, rohmistrz nadworny ie^o k. m., za confuya iest mu przydany do granyce, gdzie za dny kielka stanie posłanik moskiewsky, nazad do cara iadac hyzo, a za dwie niedzieli w stoliczy u cara.

Die 18 9bris krol i. m. rusel sie w niedzieli piersą po s. Marczynie od Dniepru pod Worunkow, kędy bronieli sie dobrze za przisciem 700 reimakow z Barzi[s]pola, ktorzy przez nieostroznosc *obsidentium*¹⁶⁰² wesly im na sucurs. Za przisciem krolia i. m. ogłosony Sturm generalny, baterze w nocy uszypane, kosze popliecone nakoło mosta, czo obaczywszy oblieżency, *suplices* posłaly starsiny miescań, prosacz, ktore snadno dozwały u dobrotliwego pana, *contrarium sentientibus nonnullis senatoribus ex toto, exertitum. Iuramentum* oddaly *fidelitatis* tak *cives*, iako *praesidarii*¹⁶⁰³. Miasto otworzyly kozaczy *presidery* z Barzi[s]pola, *auxerunt militiam*¹⁶⁰⁴ i. k. moczy y posly pod directą [Iwana] Bohuna, nakazanego hetmana kozackiego. Drudzy w nocy do Barzy[s]polia usly.

Ochota y zolnierz, gotow do sturmu *propter praedam*, teras *dimissit animum*¹⁶⁰⁵, ze darmo pracowal koło *obsidy*¹⁶⁰⁶, widawsy iednak nieco piniedzy dla woyska y koni pod armatę.

Die 21 9bris i. m. p. Kaliecky z p. Bohunem, pułkownikiem, posly swemy ludzmy *ad persuadendum similem deditionem*¹⁶⁰⁷ Borsupolowi [Boryspil], wziąwszy setnika sobą, pod ktorego comendę przisly czy liudzie na succurs do Worunkowa, ktorzy *optimam spem ciny[ą] submissionis*¹⁶⁰⁸ tamtego miasta, lubo tam większe miasto y większe *presidium*¹⁶⁰⁹. P. Talezynsky [Wacław

¹⁵⁹⁸ *armistitium cale denegatum* – перемир'я цілком було відхилене.

¹⁵⁹⁹ *ad secundas* – на другий.

¹⁶⁰⁰ *in principali* – в основному.

¹⁶⁰¹ *ab utrinque* – з обох сторін.

¹⁶⁰² *obsidentium* – обложників.

¹⁶⁰³ *supplices* posłaly starsiny miescań, prosacz, ktore snadno dozwały u dobrotliwego pana, *contrarium sentientibus nonnullis senatoribus ex toto, exertitum. Iuramentum* oddaly *fidelitatis* tak *cives*, iako *praesidarii* – послали прохачами міських старших, просячи військо, і легко це отримали від доброго pana, хоч деякі з senatorів і були проти. І міщани, і військо залоги склали присягу вірності.

¹⁶⁰⁴ *auxerunt militiam* – збільшили військо.

¹⁶⁰⁵ gotow do sturmu *propter praedam*, teras *dimissit animum* – готовий до штурму заради здобичі, тепер втратив завзяття.

¹⁶⁰⁶ *obsidii* – облоги.

¹⁶⁰⁷ *ad persuadendum similem deditionem* – щоб переконати до такої самої капітуляції.

¹⁶⁰⁸ *optimam spem ciny[ą] submissionis* – мають велику надію на підданство.

¹⁶⁰⁹ *praesidium* – залога.

Teleżyński]¹⁶¹⁰ w kielkunastu horągwy posełł na podiazd pod Rumno, bo tam *fama fert*¹⁶¹¹, iakoby tam miał Radamanowsky [Grigorij Romodanowskij] ludzy gromadzyc¹⁶¹². Wiec relatywa iest, ze go tam nie mas, dlia więksey ostroznoscy posylaia go.

I. m. p. horążemu koronnemu [Janowi Sobieskiemu], i. m. p. hetmanowy zaporowskiemu [Pawłowi Teterze] snadz iuz wielie miast sie strony Dniepru poddało sie (day Panie Boze pokoy). || (арк. 1517)

№ 118

17 грудня 1663 р., Варшава. – Новини про військовий табір Яна Казимира під Борисполем, участь полковника Івана Богуна у кампанії, похід об'єднаних військ гетьмана Павла Тетері з коронним хорунжим Яном Собеським, позицію кримських татар у війні, вибори київського митрополита, розподіл урядових вакансій у Речі Посполитій та інші відомості

11. Z Warszawy z poczty die 17 10bris 1663

Poczta z Ukraini spod Hołowa niesie to *de data 28 9bris*, ysz krol i. m. [Jan Kazimierz], wziąwszy sie od Woronkowa, wziętego *die 22 9bris*, stanął pod Barzispoliem, ktore miasto na 10000 miało ludzy do obrony. Obaciwszy iednak, ze naszy piehoty *beneficio*¹⁶¹³ w noczy pod same wały y *fosse*¹⁶¹⁴ sie podsancowały, baterze uszypaly, ktore ih z dział y granatamy razili, trzech popow wyprawily do i° k. m., prosąc o mielosierdzie, ktore otrzymaly. Wykonawszy w cerkwy przed commissarzamy krolia i. m. przisięę, prowiant na woysko zložely.

*Presidiarii auxerunt numerum*¹⁶¹⁵ woyska, bo pod komendę [Iwana] Bohunia posly Barisowska y Hohołownica. Stecka¹⁶¹⁶, usławsy, ze krol i. m. scinac nie kaze ludzy y owsem od ordy tatarskiey wykupuie po kilkuset za Dnieprzem, poddaia sie takze. Tos tusa, ze y drugie toz vczynia miasta y sam Ostroz [Oster], gdzie iest w zomecku 200 Moskwy, gdzie krol i. m. hce *substitere*¹⁶¹⁷ y pułkamy rozložyc, przebiwszy Desnę, na ktorą rzeką woyska wyprawuie pod Ostroz. I. m. p. pisarz polni [koronny Jan Fryderyk Sapieha]

¹⁶¹⁰ *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 236.

¹⁶¹¹ *fama fert* – ходять чутки.

¹⁶¹² Див.: *Kochowski Wespazjan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – T. II. – S. 243.

¹⁶¹³ *piehoty beneficio* – за допомогою піхоти.

¹⁶¹⁴ *fossae* – рови.

¹⁶¹⁵ *praesidiarii auxerunt numerum* – залога збільшила число.

¹⁶¹⁶ Так у рукописі.

¹⁶¹⁷ *substitere* – зупинитися.

lubo hory, ktorego regimenty i. m. p. Debniegowa¹⁶¹⁸ blizy sie, bely podsancowaly pod barispolską fortificatyą, któremu przydano i. m. p. Brienta¹⁶¹⁹ w szesciuset dragany.

Do i. m. p. [Jana] Sobieskiego, horązego koronnego, ktory s p. [Pawłem] Teterą y sułtanem Tatarow o mil 40 oddalił sie od woyska i. k. m., posedł ordinans, aby o dziesiec, o 15 mil zbliżał sie dlia snadneysego posylku. O woysku moskiewskym nic nie slyhac, proc, ze Radamanowsky [Grigorij Romodanowski], hetmon moskiewsky, w Białogrodzie.

[Iwan] Brzuhowicky w Hadzaczu mieska, gdzie snac y ozenieł sie w tym casie. [Iwan] Szerko wpadł w Nahay do Tatarow nahayskyh y tam wielkie skody Tatarom pocinieł, ktoryh to, przecie, nie odriwa od krolia i. m.

Przislął han [Mehmed Gerej IV] Ag murzę w piączyset kony, ktory ma bydz commisarzem do tractatow. Powietrze w Krimie. Sefer Quasi [Gazi] aga udawiony, tos y sina iego ceka.

Starostwo radzieiowskie *cessit*¹⁶²⁰ i. m. p. staroscie kaniowskiemu [Stefanowi Stanisławowi Czarnieckiemu]¹⁶²¹.

Metropolitow dwu obrała Rus: iednego [Antoniego] Winnickiego, drugiego Iakolskiego [Josyfa Nelubowicza-Tukalskiego]¹⁶²². Oba mają podpisane priwilegie od krolia i. m. y stąd pozywac sie *ad deponendum priuilegia*¹⁶²³ za dworem w Warszawie będą.

I. m. p. Narusowyc [Jan Naruszewicz]¹⁶²⁴, podskarby nadworny W. X. Litew[skiego], vmarł, po ktorim stara sie o urząd i. m. p. Smelinga¹⁶²⁵,

¹⁶¹⁸ Можл., Andrault de Buy.

¹⁶¹⁹ Можл., Piotr de Brion.

¹⁶²⁰ *cessit* – перейшло.

¹⁶²¹ *Piawski Kazimierz*. Czarniecki Stefan Stanisław († 1703) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 211; Pamiętnik Jana Floryana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1954. – S. 37. Попереднім радзейовським старостою був Станіслав Олесницький ([*Nagielski Mirosław*]). Komput wojsk JKMcI pod Kozłowem zostających w obozie pod komendą JMP Jaskólskiego // Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 256).

¹⁶²² *Газін Володимир*. Гетьман Павло Тетеря: Соціально-політичний портрет. – Кам'янець-Подільський, 2007. – С. 113–114; *Скочиляс Ігор*. Запровадження метричних книг у Київській митрополії: (Середина XVII – XVIII століть) // *Його ж*. “Slavia Unita” в історії та культурі Київської митрополії кінця XVI – XVIII століть: Зб. наук. пр. / Упоряд. Оксана Вінниченко, Олексій Вінниченко, Ірина Скочиляс, Ярослав Федорук, Максим Яременко. – Львів; Київ, 2024. – С. 154.

¹⁶²³ *ad deponendum privilegia* – для складання привілеїв.

¹⁶²⁴ Urzędnicy centralni i dignitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 162.

¹⁶²⁵ Так у рукописі; після Нарушевича у 20-х числах листопада 1663 р. надвірним литовським підскарбієм було призначено Казимира Яна Сапігу (Там само).

a do podkomorzstwa po nim biera się *ultimy cubicularii*¹⁶²⁶ i. k. m. Canonistwo uacowało, ale to *cessit* rodzonemu nieboscikowskiemu, i. m. p. podkanclerzemu W. X. Lit[ewskiego] [Aleksandrowi Naruszewiczowi]¹⁶²⁷.

№ 119

18 грудня 1663 р. – 12 січня 1664 р. – Новина про роботу королівських і сеймових люстраторів у Кракові та Казимірі

18 10bris przyiechali i. m. pp. latrastanie abo rewizorowie do wielkych rządow, y w Kazimierzu bely. Trzech yh od krolia i. m. [Jana Kazimierza] naznaconih y constitucią seimu stanely. Stanał starszy i. m. p. Eremian Debinsky [Demiński/Dębiński], kastelon rogozinsky¹⁶²⁸, u pani [Katarzyny] Rozycowey, a drugi i. m. p. Tomas Cieciszowsky [Cieciszewski/Cieciszowski], sędzia liwsky¹⁶²⁹, u p. Marcina Zawackiego, trzeci¹⁶³⁰ i. m. p. Sulc [Szulc], pisarz krolia i. m., u p. [Szymona] Winarzskiego, raice; czwarty nierihło przyiehał, i. m. p. Ierzy Thiniecky¹⁶³¹, dworzanin krolia i. m. Y w Krakowie rewydowaly.

Zrewydowaly wsistkie nasze przywilieye y o yntrację na wielkie rządy na Kazimierzu pitaly y to w swoię rewyzyą wpisali y nom extract iey wydaly. Przywitalismy ih ribamy, wina kielka garczy, a potem, gdy na święta zostały w Kazymierzu, darowalysmy z wolnice puł wolu y cielie. Zomku ih podimowono z wielkych rządow, ostatek somy sie strawowaly. Tu, w Kazimierzu, rewyzyą ciniely, y Krakowa, y wielkych rządow, Klieparza, przedmiescia y mlynow wsistk[ich].

Wyiechali z Kazimierza do Wieliczky na lustracyą. Dalismi im kontentaczy na wyiezne za extract po zł[oty] 30 trzema, a p. Sulcowy, pisazowy, zł[oty] 45, popiskom po kielku złotych y od yne rzeczy etc. Wydaly miastu te rewyzya z pod[pi]samy y pieczęciamy na ratus kazimierzsky *data die 12 ianuary 1664*¹⁶³². || (арк. 1519)

¹⁶²⁶ *ultimi cubicularii* – останні камергери.

¹⁶²⁷ Urzędnicy centralni i dignitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 148.

¹⁶²⁸ “kastelon rogozinsky” дописано під рядком. Див.: *Ochmann Stefania*. Sejmy lat 1661–1662: Przegrana batalia o reformę ustroju Rzeczypospolitej. – Wrocław, 1977. – S. 26.

¹⁶²⁹ “sędzia liwsky” дописано під рядком. Див.: *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. II. – S. 339.

¹⁶³⁰ Слово правлене; над рядком дописано “piersy”.

¹⁶³¹ Далі закреслено “castelan”.

¹⁶³² Далі арк. 1518 порожній.

№ 120

6 грудня 1663 р., Остер. – Новини про задніпрянський похід Яна Казимира, діяльність українського гетьмана Павла Тетері та полковника Івана Богуна, посольство від кримських татар та інші відомості з переказом листа від великого гетьмана литовського Павла Сапіги від 23 листопада про бойові дії з московськими військами

Z poety z Ostrza die 6 10bris 1663

Iako inse miasta y fortecze, obawiaiąc sie *potentiam armorum* ie^o k. m., *suppliciter implorarunt misericordiam* i. k. m. nad sobą¹⁶³³, tak *eodem exemplo*¹⁶³⁴ w Ostrzu tak miescanie, iako y kozaczy *presid[ia]ri[i] presenti[s] nominis*¹⁶³⁵ i. k. m. fortecę potężną, którą trzy rzeki oblały ze trzech stron – Desna, *nauigabilis flui[u]s*¹⁶³⁶, Ostrza, rzeka druga, a trzecia Paproka, na który bardzo siła Moskwie należało, bo teras *in praeclusa uia[n]do correspondentis*¹⁶³⁷ z Kyiowem y Pereasławiem, – *beneuolie*¹⁶³⁸ otworzyły y conditye, które y insze miasta przyięły. Beło wprawdzie moskiewskie *praesidium*¹⁶³⁹ w zamku, iednak *ad solam famam aduentus* i. k. m. *fuga sibi consulerunt*¹⁶⁴⁰ rzeka Desną do Kyiowa casu nocnego, zostawywszy prouiant. Niemało zywnoszczy dla piehoty y nię mny potężne miasto o mil dwie od Ostrza, Kozielec nazwane, w uporze stawac chciało, mającz 4000 samopałow do obrony. To miasto przesz te lata nigdi ani Moskwie, ani Poliakow przimowac do siebie nie hciało, iednak *felicite armorum suorum*¹⁶⁴¹ k. i. m. stał dobrze rogy, gdy *eodem die*¹⁶⁴², którego podstąpił pod nie, *dedit incolis et Cosacis condiciones*¹⁶⁴³. *Praesidium* 3000 ludzy *imposuit*¹⁶⁴⁴, gdzie *solita enituit uirtus*¹⁶⁴⁵ i. m. p. [Stefana] Carneckiego, woiewody ruskiego, który *summa celeritate*¹⁶⁴⁶ ubiegł przedmiescie y pod same

¹⁶³³ obawiając się *potentiam armorum* ie^o k. m., *suppliciter implorarunt misericordiam* i. k. m. nad sobą – боячись військової могутності його королівської милості, уклінно благали про милосердя його королівської милості над собою.

¹⁶³⁴ *eodem exemplo* – за їхнім прикладом.

¹⁶³⁵ *presidiarii praesentis nominis* – із залоги цього міста.

¹⁶³⁶ *nauigabilis fluuius* – судноплавна ріка.

¹⁶³⁷ *in praeclusa viando correspondentis* – у перекритому взаємному сполученні.

¹⁶³⁸ *beneuole* – ласкаво.

¹⁶³⁹ *praesidium* – залога.

¹⁶⁴⁰ *ad solam famam aduentus* i. k. m. *fuga sibi consulerunt* – від самої лише чутки про наближення його королівської милості вирішили втекти.

¹⁶⁴¹ *felicite armorum suorum* – завдяки своєму війську. У рукописі помилк. “*felicitatem*”.

¹⁶⁴² *eodem die* – того самого дня.

¹⁶⁴³ *dedit incolis et Cosacis condiciones* – дав мешканцям і козакам умови.

¹⁶⁴⁴ *praesidium* 3000 ludzy *imposuit* – поставив залогу 3000 людей.

¹⁶⁴⁵ *solita enituit uirtus* – проявилось звичне завзяття. У рукописі помилк. “*imituit*”.

¹⁶⁴⁶ *summa celeritate* – миттєво.

wały stanąwszy z woyskiem, *summum terrorem* onim *iniecit et flexit ad dedi[t]ionem*¹⁶⁴⁷.

Po odebraniu szczęśliwym tak wiele miast y fortyc dla wypocnienia żołnierzowy po tak ciężkich pracach y posilenia koni, które przez niedziel steryl owsa nie iadły, *uisum* iest i. k. m. *et nobis* senatorom¹⁶⁴⁸ rozłożyć wojsko po kwaterach tak w tych miastach, które fortunę i. k. m. *cesserunt*¹⁶⁴⁹, iako y w tych¹⁶⁵⁰, które ieszcze *non praestiterunt iuramentum fidelitatis*¹⁶⁵¹ i. k. m., aby sobie każdy żołnierz dobywał, gdzie ma naznaczoną kwaterę. Bedzie ta subsistentia naybardzy dla postanowienia zymy gruntowniey, dla zmarznięcia rzek, jezior, błot pozwolione.

Samego k. i. m. subsistentia tymi caszy będzie, rozumiemy, ze *ad primam ianuary propter securitatem*¹⁶⁵² i. k. m. pułky i. m. p. oberstera Debuiego [Andraultego de Buy] zostawac będą tu w Ostrzu. P. oberster Debuinie, nie chcąc miasta zaciesniac, w polu nad miastem okopał sie y tam subsistentią odprawowac będzie.

I. m. p. [Stanisław] Potocky¹⁶⁵³, wojewoda krako[wski], hetmon wielki koronny, w Kozielcu z pułkiem swoym osiadł. I. m. p. [Stefan] Carnecky, wojewoda rusky, consistenti[e]y swojej Nosowsky¹⁶⁵⁴ z w[s]istkym woyskiem y z infanterią dobiwac posadł, także y ko Brzeszczu, y Dobrownie, które miasta są potężne bardzo y nasiadłe, ktorí *conatus* i. m., *ze feliciter succede[n]t, perspecta dexteritas incertos*¹⁶⁵⁵ *non in spe reponit*¹⁶⁵⁶.

Insyh miast, pomnieysy, pp. pułkowniczy *exemplo*¹⁶⁵⁷ i. m. p. wojewodi będą sobie dostawaly. O woyskach lytowskyh wcora wiadomosc przisła: pod Puskamy, mil 15 od Smolenska, na subsistentiey zostaie. I. m. p. wojewoda wiliensky [Paweł Sapieha] *paertesus*¹⁶⁵⁸ nierihly bytnoschy ih mm. pp. commissarzow,

¹⁶⁴⁷ *summum terrorem* onim *iniecit et flexit ad deditionem* – нагнав на них великого страху і схилив до капітуляції.

¹⁶⁴⁸ *visum* iest i. k. m. *et nobis* senatorom – його королівської милості і нам, сенаторам, видалось правильним. У рукописі помилк. “senatorum”.

¹⁶⁴⁹ fortunę i. k. m. *cesserunt* – віддали [свою] долю його королівській милості.

¹⁶⁵⁰ Перед цим помилк. написано “iako y te”.

¹⁶⁵¹ *non praestiterunt iuramentum fidelitatis* – не склали присяги вірності.

¹⁶⁵² *ad primam ianuarii propter securitatem* – до першого січня з міркувань безпеки.

¹⁶⁵³ Слово дописане над закресленим “Sieniawsky”.

¹⁶⁵⁴ У рукописі слово перекручене і написано помилк. “Mostolsky”; про Носівку згадка ще в наступному документі. Див. також: *Марченко Михайло*. Боротьба Росії і Польщі за Україну: (1654–1664 pp.).—Київ, 1941. – С. 102–103; *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 501.

¹⁶⁵⁵ У рукописі помилк. “i. m. certos”.

¹⁶⁵⁶ ktorí *conatus* i. m., *ze feliciter succedent, perspecta dexteritas incertos non in spe reponit* – що ці дії його милості матимуть успіх, його явна спритність не залишає сумнівів.

¹⁶⁵⁷ *exemplo* – за прикладом.

¹⁶⁵⁸ *pertaesus* – роздратований.

ktorzy bely naznaceny od krolia i. m. [Jana Kazimierza] *ad componendos animos*¹⁶⁵⁹ i. m. pp. hetmanow; alleguiacz *infirmitem*¹⁶⁶⁰, odiehali do Cercey. Przed dwiema dniami posłani ordinans ih mm. pp. hetmanom litewskym [Pawłowi Sapiehie i Michałowi Kazimierzowi Pacowi] od i. k. m., zeby tu do Ostrza samy *in persona*¹⁶⁶¹ ih mm. do krolia i. m. ziehaly *pro consilio belli* z nieprzyiacieliem¹⁶⁶². || (арк. 1520)

O woyskah nieprzyacielskyh zadni wiadonosczy nie mas. [Iwan] Brzuhowicky, widząc, ze *populus*¹⁶⁶³ nie hce vniwersałow buntowniczyh słuhacz y garnąc sie do niego, ku graniczy moskiewsky umyka y w Konotopie znayduie sie *destitutus omni exercitu*¹⁶⁶⁴.

Secundat Pаn Nawissi y tamte *arma* i. k. m.¹⁶⁶⁵, ktore przy i. m. p. horązym koronnim [Janie] Sobieskim y p. [Pawle] Teterze, hetmanie kozakow zaporowskyh, ktorim *similibus conditionibus*¹⁶⁶⁶ te miasta poddayą sie, iako to y Hadziac, Mile, Lubic, ze y *iuramentum fidelitatis*¹⁶⁶⁷ oddaią.

[Iwan] Bohun, hetmon nakazany, *fidelissime* bardzo stawą; *illius uel potissimum persuasione* miasta te *redeunt [ad] oboedientiam* i. k. m. kozakow¹⁶⁶⁸. *In dies maior*¹⁶⁶⁹ do niego przibiwa, maiącz na 20000 ludzy kozakow do boiu przy sobie.

Dnia dziseysego audientią miecz będzie u k. i. m. Ag murza, dzibey perekowsky, ktory od hana i. m. krymskiego [Mehmed Gereja IV] za residenta y commissarza tractatow moskiewskyh do boku krolia i. m. przisedł, maiąc sobie *plenariam facultatem*, daną *tam ad consilia belli, quam ad consilia pacis*¹⁶⁷⁰, yakos y Tatarowie zicą sobie pokoiu bardzo, snadz dla tyh incursy

¹⁶⁵⁹ *ad componendos animos* – для умиротворення.

¹⁶⁶⁰ *alleguiacz infirmitatem* – виправдовуючись нездужанням.

¹⁶⁶¹ *in persona* – особисто.

¹⁶⁶² *pro consilio belli* z nieprzyiacieliem – для наради про війну з неприятелем.

¹⁶⁶³ *populus* – народ.

¹⁶⁶⁴ *destitutus omni exercitu* – покинутий усім військом. У рукописі помилк. “destitutur”.

¹⁶⁶⁵ *secundat* Pаn Nawissi y tamte *arma* i. k. m. – не полишає Найвищий Господь і ті війська його королівської милості.

¹⁶⁶⁶ *similibus condicionibus* – на подібних умовах.

¹⁶⁶⁷ *iuramentum fidelitatis* – присягу вірності.

¹⁶⁶⁸ Iwan Bohun, hetmon nakazany, *fidelissime* bardzo stawą; *illius vel potissimum persuasione* miasta te *redeunt ad oboedientiam* i. k. m. kozakow – Іван Богун, наказний гетьман, стає дуже відданий; завдяки, мабуть, насамперед його переконуванню ті міста повертаються до покори козаків його королівської милості. У рукописі замість “*redeunt ad oboedientiam*”, ймовірно, помилк. “*redeunda[m] oboedientiam*” (зі скороченням), тобто: “для повернення покори”.

¹⁶⁶⁹ *in dies maior* – з кожним днем більше.

¹⁶⁷⁰ maiąc sobie *plenariam facultatem*, daną *tam ad consilia belli, quam ad consilia pacis* – маючи всі повноваження, надані як для воєнних, так і мирних рішень.

цестых Сырковых¹⁶⁷¹. Чловек то uest family wielky, bardzo odmienny od osoby tatarsky, *vir magni iudicii*¹⁶⁷², iakosz mi to zrozumieły z niego dnia wcoraisego, gdy bel na audiencyey u i. m. x. kanclerza wielkiego koronnego [Mikołaja Prażmowskiego].

Z listu i. m. p. hetmana W. X. Litewskiego [Pawła Sapiehi] pod Prudkiem 23 9bris. Na zbudowaniu mostu y wirzucenia sancow z obu stron Dniepru ku Dohowicowu w gorę [do] Smolinska ordynował dziesiec horagwy konnyh y 1000 piehoty i. m. p. hetmon polny litewsky [Michał Kazimierz Pac], aby tym snadniey zniescz przecywnyh, pod nieprzyiacieliem będącih. Samy Moskwy zasięcz mogly, zywnosczy, do Smolenska przyhodzącyh, na ktoryh¹⁶⁷³ nieprzyaciel 2000 ludzy konih Borutuskiego [Jurija Boriatyńskiego]¹⁶⁷⁴, ktory od nasyh sromotnie odpędzony. Potym probował scęscia kielka razy, alie mu sie nie powiodło, bo zawse porazoni. Przysło, ze w 8000 wisedł z armatą, ale mu sie y tu impresia nie powiodła, pułkownika mu raitarskiego y innih officierow y podleysyh wiezn[i]ow zywcem niemało wzyęto y kornet ieden¹⁶⁷⁵ resolwował od ludzy litewskyh do Smolenska nieprzyaciel, a nasy go pod some mury gunily.

№ 121

12 грудня 1663 р., Остер. – Новини з листа про задніпрянську кампанію Яна Казимира, перемовини Речі Посполитої з Москвою, урядові вакансії у Короні Польській та інші відомості

Z Ostrza die 12 10bris 1663

Gdi y teraz na consistency woysko stoy, *non ocurit* wielye *ad scribendum*¹⁶⁷⁶. I. m. p. [Stefan] Carnecky, wojewoda rusky, iednak na consistenciey, iako sam *cum sudore ullus*¹⁶⁷⁷ *nescit*¹⁶⁷⁸ [*quomodo evocavit*]¹⁶⁷⁹ Nosowska, Kobisz, Bobrounica, Monasterzisce, lubo wszędzie *fortissima presidia posita*¹⁶⁸⁰.

¹⁶⁷¹ У рукописі “Syrkowycz”.

¹⁶⁷² *vir magni iudicii* – чоловік великого розуму.

¹⁶⁷³ Далі помилк. знову написано “na ktoryh”.

¹⁶⁷⁴ *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 118.

¹⁶⁷⁵ Далі закреслено “ledwo sie”.

¹⁶⁷⁶ *non occurrit* wielye *ad scribendum* – немає нічого суттєвого для запису.

¹⁶⁷⁷ “ullus” – можливо, правлено з “nullus”.

¹⁶⁷⁸ У рукописі помилково “nescitur”.

¹⁶⁷⁹ *cum sudore ullus nescit quomodo evocavit* – з великими зусиллями, невідомо як прихилив; “quomodo evocavit” – кон’єктура на місці незрозумілого і, мабуть, помилкового скорочення “pone tvocav...”.

¹⁶⁸⁰ *fortissima praesidia posita* – розміщені дуже сильні залоги. У рукописі, мабуть, помилково (можливо й під впливом наступного речення): *fortissima praesidia fortune* – найсильніший захист долі.

I. k. m. *die 10 10bris* posedł *tentare fortunam*¹⁶⁸¹, iakos *pleni spei*¹⁶⁸² zostawomy, gdis mieysca nieprziiacielskie z posłusenstwem odzywaią sie.

Oberster Blumberk [Ernest Ewald Blumberg]¹⁶⁸³ *nimis caute*¹⁶⁸⁴ w zawoiowane kraie wiehał w kielku koni, tylko presentuiąc sie Woronkowie¹⁶⁸⁵ z dostatkam y swemy. Z naprawy iednego miescanina woronkowskiego, od Moskwy z Pereasławia *in presidio*¹⁶⁸⁶ zostaiących, zabyti, y pą Wolff, który z nim iehał, był poimany. Natencas xziaze Ieremy Wisniowiecky¹⁶⁸⁷, wojewoda belsky, hory bardzo na puhlynę, z obozu powracał do Biały Cerkwie, napadł na tę Moskwę, telko w poncoskach okliep dopad sy konia, *resoluto animo*¹⁶⁸⁸ na nih nastąpiel lubo yh, Moskwy, beło 300 kony. P. Wulffa odebrał Moskwie z więzięny, tego, który prowadziel, zabito, osmi zywcęm poymano, kielkunastu posiecono y tak za dzielnoscią xziażęcia i. m. Wysniowieckiego Moskwa porazona. || (арк. 1521)

Od comissarza hanskigo [Ag murzy] conditie podane *respectu*¹⁶⁸⁹ tractatow moskiewskych, *ex consilio*¹⁶⁹⁰ ih mm. pp. senatorow są iuz accommodo[wane], bardzo skłonne do pokoiu. Han krymsky [Mehmed Gerej IV] niezbit wielkie conditie podał, aby posłał tedy kommonica 10000 Tatarow kroliowy i. m.

O i. m. x. biskupie kamienieckim [Janie Ludwiku Stępkowskim/Stempkowskim] nowyna przisła, ze vmar¹⁶⁹¹. Zacim i. m. x. sufraganowy plockiemu [Zygmuntowi Czyżowskiemu]¹⁶⁹², który miał *impraegnata[m] parohi[am]*¹⁶⁹³ od i. k. m., *cessit*¹⁶⁹⁴ biskupstwo, iako *uiro meritissimo de*

¹⁶⁸¹ *tentare fortunam* – випробувати долю.

¹⁶⁸² *pleni spei* – сповненні надії.

¹⁶⁸³ *Nagielski Miroslaw*. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputerowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 150 (прим. 94).

¹⁶⁸⁴ *nimis caute* – дуже обережно.

¹⁶⁸⁵ У рукописі “Woronkowie”.

¹⁶⁸⁶ *in praesidio* – в залозі.

¹⁶⁸⁷ Так у рукописі; повинно бути Дмитро Вишневецький.

¹⁶⁸⁸ *resoluto animo* – рішуче.

¹⁶⁸⁹ *respectu* – стосовно.

¹⁶⁹⁰ *ex consilio* – за рішенням.

¹⁶⁹¹ У дійсності він помер 3 травня 1664 р.: *Kuraś Stanisław*. Katalog opatów klasztoru przemonstratńskiego w Brzesku-Hebdowie 1179–1732 // *Nasza Przyszłość*. – Kraków, 1959. – S. 48. Див. також: *Haratym Andrzej*. Stępkowski (Stępkowski) Ludwik h. Suchekomnaty (1610–1664) // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 2004. – Т. XLIII. – S. 393. У II опублікованій частині рукопису Голінського (Київ, 2020) див. док. 24, с. 31.

¹⁶⁹² *Prokop Krzysztof Rafał*. Sylwetki biskupów łuckich. – Біалы Дуняец; Острóg, 2001. – S. 112; *Dąbrowski Janusz*. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000. – S. 251.

¹⁶⁹³ miał *impraegnata[m] parochiam* – сподівався парафії. У рукописі помилк. “miał *imperegnata parohi*”.

¹⁶⁹⁴ *cessit* – перейшло.

*eclesia Dei*¹⁶⁹⁵. Opactwo hebdowskie...¹⁶⁹⁶. Teraz skatuła pokoiowa declarowana iest iuz i. m. x. Węgorskiemu. Po panu Blumberku [Ernestu Ewaldu Blumbergu] conferował krol i. m. regiment i. m. p. Wroinglowy [Gustawowi Wranglowi]¹⁶⁹⁷, a p. miecnyka lubelskiego [Krzysztofa Milanowskiego]¹⁶⁹⁸ za commissarza posłał do sprowadzenia tych ludzi. I. m. p. marszałek nadworny [Jan Klemens Branicki], lubo miał prawo dobre do krasnostawskiego starostwa, *ex bonitate*¹⁶⁹⁹ ustąpił i. m. p. Fredrowy¹⁷⁰⁰. Otrzymawsy, i. k. m.¹⁷⁰¹ *primi vacantis*¹⁷⁰² obiecał cim insim nagrodzyc.

№ 122

19 грудня 1663 р., Остер. – Новини з анонімного листа про узгодження планів коронної та литовської армії у задніпрянській кампанії, військові дії на Чернігівщині та інші відомості

Z Ostrza die 19 10bris 1663

Dnia wcoraisego przisedł respons od ih mm. pp. hetmanow W. X. Litew[skiego] [Pawła Sapiehi i Michała Kazimierza Paca], ze ziehac

¹⁶⁹⁵ iako *viro meritissimo de ecclesia Dei* – як чоловікові, вельми заслуженому перед церквою Божою.

¹⁶⁹⁶ Ця фраза виглядає, як початок незакінченого речення, оскільки після смерті Яна Людвіка Стемпковського, який був гебдовським абатом з 1644 р., його місце посів віленський суфраган Готтард Тизенгаузен (див. далі док. 168, а також: *Kuraś Stanisław*. Katalog opatów klasztoru przemonstratńskiego w Brzesku-Hebdowie 1179–1732 // *Nasza Przyszłość*. – Kraków, 1959. – S. 48). Щоправда, у каталозі гебдовських абатів, укладеному у 1732 р., зазначено, що після смерті Яна Людвіка Стемпковського ця посада була вакантною чотири роки (Там само. – S. 42, 48).

¹⁶⁹⁷ *Nagielski Mirosław*. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 108, 150 (прим. 94); *іого жс*. Officers – Protestants in the Polish Crown Army in the Second Half of the 17th Century // *Historia i Świat*. – Siedlce, 2018. – Nr. 7. – P. 204.

¹⁶⁹⁸ Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku: Spisy / Opr. Witold Kłaczewski, Waław Urban; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1991. – S. 30.

¹⁶⁹⁹ *ex bonitate* – з доброї волі.

¹⁷⁰⁰ Красноставське староство тут згадано помилково, йдеться про Кросненське староство, яке перейшло за спадком до Кароля Фредра після смерті його батька Зигмунта Фредра (див. вище). Коронний інстигатор Ян Танський порушував справу про незаконність успадкування цього староства Каролем, однак надвірний маршалок Ян Клеменс Браницький, який мав право на це староство, погодився з тим, щоб воно перейшло від батька до сина Фредрів. Див.: *Boniecki Adam*. Herbarz polski. – Warszawa, 1902. – Cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – T. V. – S. 317. Красноставським староостою у той час був Фелікс (Щесний) Казимир Потоцький (див., зокр., наступний документ).

¹⁷⁰¹ У рукописі “i. m. k. m.”.

¹⁷⁰² *primi vacantis* – першу вакансію.

nie mogą tak prętko do Ostrza, iako krol i. m. [Jan Kazimierz], czescią, ze ih mm. pp. commissarze *hucusque*¹⁷⁰³ do kombinowania diferenty między prawem skrzydłem a lewym nie ziehaly sie, ze distantia bardzo wielka na nyh, gdis telo o 4 milie od Smolenska staly obozēm pod Myhowisamy. *De die 28 9bris* listi do ih m. pp. woiewodi krakow[skiego] [Stanisława Potockiego] y wsistkyh inszyh p. pułkownikow, i. m. p. horążego koronnego [Jana Sobieskiego] y i. m. p. hetmana [Pawła] Tetry kozakow zaporowskyh: *pro 22 presentis inter eos*¹⁷⁰⁴ *consilio decidetur* dalszy proceder wojeny y tractat umowiony będzie, iezely ku Puciwlowy cy ku Litwie krol i. m. *diriget suum iter*, gdis *hucusque* w tym punctie *discordes et uarie sunt sententie*¹⁷⁰⁵.

Tey opiniey zostawamy, ze iusz nie długa subsistentia nasza w Ostrzu, w swięta same albo pretko zaraz po swiętach krol i. m. zehce sie ruszyc. Desna, Soła rzeki *impedimento*¹⁷⁰⁶, ze nie hcą stanąć, zamarznać, lubo mrozy dobre bardzo bywaią, sniegow calie nie mas nicz.

I. m. p. [Stefan] Carnecky, woiewoda rusky, *impaciens*¹⁷⁰⁷ w tym tego dzi[a]łu uporczywie miasta ogniem y miecem poznosieł, iako to Manasterziscie, Wlisawkę¹⁷⁰⁸, az pod Nizyn podiazdy cęste posila, ktorego dobiwanya krol i. m. nie pozwoliel względem impedimentow zimowych y zahowania ludzy na dalsą woynę w nieprzyziacielsky ziemy.

Podiazdi ceste posila krol i. m., iako y i. m. p. hetmon, pod Cerniehow, ku Puti[w]lowy, pod Bathorin. *Hucusque non constat de ulla oppositione armorum*¹⁷⁰⁹ i. k. m. woyskom. Pp. porucnicy suplementamy, pp. deputacy z woyska i. k. m., iako pan pobożny y miłosierny nad utrapionim ludzem polskym, nie poslie na hlieb do Polsky, *turmatim*¹⁷¹⁰ terazs do obozu przyhodzą.

Xzyżat francuskyh *aduentum auidissime* ocekywamy, gdis *multa in auid[it]at]em illoru[m]* tu *diu[u]lgantur*¹⁷¹¹. || (арк. 1522)

¹⁷⁰³ *hucusque* – досі.

¹⁷⁰⁴ Замість “inter eos” у рукописі помилк. “intros”.

¹⁷⁰⁵ *pro 22 praesentis inter eos consilio decidetur* dalszy proceder wojeny y tractat umowiony będzie, iezely ku Puciwlowy cy ku Litwie krol i. m. *diriget suum iter*, gdis *hucusque* w tym punctie *discordes et varie sunt sententiae* – до 22 числа цього [місяця] вони спільно ухвають рішення щодо подальших військових дій і домовляться, чи його милість король вирушить до Путивля, чи до Литви, адже досі в цьому питанні були суперечливі та різні думки.

¹⁷⁰⁶ *impedimento* – стоять на заваді.

¹⁷⁰⁷ *impatiens* – нетерплячий.

¹⁷⁰⁸ Так у рукописі; повинно бути, ймовірно, “Oliszewkę” (Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 502, прим. 71–72).

¹⁷⁰⁹ *hucusque non constat de ulla oppositione armorum* – досі не відомо про жоден військовий спротив. У рукописі помилк. “constet”.

¹⁷¹⁰ *turmatim* – групами.

¹⁷¹¹ *xzyżat francuskyh aduentum auidissime* ocekywamy, gdis *multa in aviditatem illorum tu divulgantur* – прибуття французьких князів нетерпляче очікуємо, оскільки тут багато говориться про їхнє завзяття. Йдеться про Антуана Грамона та його брата (див. далі док. 141).

Gdy to pise, powracaią ludzie i. m. p. pisarza polnego [litewskiego Aleksandra Hilarego Połubińskiego] s podiazu ze spod Bathorina, ktorzy przyprowadzyli kozaka iednego z uniwersałamy [Iwana] Brzuhowickiego, buntownika, aby kozacy do niego sie kupily pod Batoryn, gdzie w 8000 Moskwy ocekywa yh. Spodzi[e]wa sie y Rodomanowskiego [Grigorija Romodanowskiego], hetmana moskiewskiego, w kielkunastu tiszęczy co dzien.

Iubileus dla pp. zwiąskowych przesłych żołnierzow odprawia sie teraz, aby *doleat de peccatis*¹⁷¹² y oddał, co komu wzywał.

Nowosynsky [Jan Nowoszyński] z Litwy, ktory naprzod piersi raz strzelił do p. [Wincentego Korwina] Gosiewskiego, hetmana y podskarbiego W. X. Litew[skiego], uhodząc zasłużoney kary, udał sie do Moskwy, gdzie w Smolensku do więzienia wzięty miasto protectey, ktorey sie tam spodziewał o tak srogie zamordowanie pana y hetmana W. X. Litew[skiego].

Starsęmu sinowy i. m. p. wojewodi wilińskiego¹⁷¹³ [Pawła Sapiehi] dostało sie podskarbstwo nadworne, [Kazimierzowi Janowi Sapiehie]¹⁷¹⁴, drugiemu sinowy [Benedyktowi Pawłowi Sapiehie]¹⁷¹⁵ – podstolstwo W. X. Litewskiego. Podcastwo koronne *cessit* i. m. p. podstolęmu koronnemu [Mikołajowi Daniłowiczowi]¹⁷¹⁶, a podstolstwo koronne i. m. p. staroscie krasnostawskęmu [Feliksomu (Szcześnemu) Kazimierzowi Potockiemu]¹⁷¹⁷.

Krol i. m. myał sie pomknąć po Bozym Narodzeniu do Nowogroda Siewierskiego. Gonca moskiewskiego obiecowano do nas *die 12 10bris*.

¹⁷¹² aby *doleat de peccatis* – щоб [кожен] оплакав гріхи. У рукописі помилк. “dołem”.

¹⁷¹³ Далі пропущено місце для імені.

¹⁷¹⁴ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 162.

¹⁷¹⁵ Там само. – S. 167.

¹⁷¹⁶ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 104, 133.

¹⁷¹⁷ Там само. – S. 134; Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł. – Kórnik 1992. – S. 211, 255.

№ 123

26 грудня 1663 р., Остер. – Новини з листа про військові плани
Яна Казимира, участь у військовій кампанії гетьмана Павла Тетері
та коронного хорунжого Яна Собеського,
перемовини Речі Посполитої з Москвою,
становище у Священній Римській імперії та інші відомості

W Ostrzu die 26 10bris 1663 z pocty

Krol i. mscz [Jan Kazimierz], zycac sobie iak naiprzedzey *optatam* oyciznie prziniesc *pacem*¹⁷¹⁸, wsistkie staranya na to obrocieł, aby *mole armorum*¹⁷¹⁹ przicisnął nieprzyiaciela, poniewaz od niego nie slyhac zadnego *facilitatem* do tractatow¹⁷²⁰. Zacim stanęło *in consilio bellico* 24 10bris¹⁷²¹, yz osobą swoją ruszy sie 29 10bris krol i. m. do Nowogrotku y *sedem belly*¹⁷²² załozy w oekonomiyah carzskych, kamaransky y stecynskych, leżący przy samey granicy, gdzie obiecuią wselaką zywnosc, iako y w dobrach wselaką obronę maiących.

Prawem skrzydłem o mył kilka poydzie i. m. p. horązy koronny [Jan Sobieski] z i. m. p. [Pawłem] Teterą, hetmanem zaporowskym, y soltanem. A lewym skrzydłem – woysko litewskie, ktoremu dany ordinans *pro die 15 ianuary* pod Nowogrodek.

Wilyą Bozego Narodzenia prziniosł nowinę i. m. p. Łozynsky od i. m. p. horaz[e]go koronnego, isz tract Zadnieprza wszystkiego od Krzemieńcuka pod Hadzyac *numero* 52 miast *partym deditione*, *partym per uim*¹⁷²³ przysly do poddanstwa ie^o k. m. Vporciwyh miast *numero* 12 wiscinano. Tegoz dnia [Mychajło] Hanenko, pułkownyk, przisłał kielkanasczye officierow moskiewskych, rozgromiwszy *presidium*¹⁷²⁴ kiiowskie. Trzy tisiące wisło dla zywnoschy, głód wielky pocina sie w Kyiowie y piehota moskiewska ucieka, którą naszy *passim*¹⁷²⁵ łapaia.

O nieprzyiacielu ta iest wiadomosc, ze [Iwan] Brzuhowycky ze dwiema kniaziami w kilka tysięcy w Bathorinie, zacym krol i. m. miał podiazd poslac, zeby im Nowego Roka z dział powinsowac. Piehothe, opatrzywszy kozuhamy *et necessariis*¹⁷²⁶ y prowiantem, co wszistkie myasta zadnieprskie ohotnie *certatim*¹⁷²⁷ zkładayą, kaze wsadzac na konie krol i. m., hcąc przy porze woienney zimowy przicisnąc nieprzyiaciela.

¹⁷¹⁸ *optatam* oyciznie prziniesc *pacem* – принести батьківщині жаданий мир.

¹⁷¹⁹ *mole armorum* – силою зброї.

¹⁷²⁰ *facilitatem* do tractatow – схильності до перемовин.

¹⁷²¹ *in consilio bellico* 24 decembris – на військовій раді 24 грудня.

¹⁷²² *sedem belli* – військову базу.

¹⁷²³ *numero* 52 miast *partim deditione*, *partim per vim* – у кількості 52-х міст, частково шляхом капітуляції, частково силою.

¹⁷²⁴ *praesidium* – залогу.

¹⁷²⁵ *passim* – всюди.

¹⁷²⁶ *et necessariis* – і необхідним спорядженням.

¹⁷²⁷ *certatim* – один наперед іншого.

Wyprawioni iest do Moskwy i. m. p. Węclawsky [Samuel Węslawski]¹⁷²⁸, *specie*¹⁷²⁹ prosząc o widanie zbiegłego Nouosinskiego [Jana Nowoszyńskiego], *paricidam*¹⁷³⁰ i. m. p. [Wincentego Korwina] Gąsiowskiego nieboscyka, hetmana polnego W. X. Litew[skiego], który iest w o- || (**арк. 1523**) kowah w Smolensku, a *re uera explorando uires et consilia* nieprzyiaciela¹⁷³¹. Excessi na stanowiskah przez swawolnih nasyh popelnione, surowimi vniwersalami *et supplici[i]s*¹⁷³² karac kaze krol i. m., hęc *seditiosos* panską *allicere clementia*¹⁷³³.

S cesarszsky ziemie tymi casy seym odprawuią [...] ¹⁷³⁴ w mieszczie. Beła potrzeba z Turkamy¹⁷³⁵, to iest graff Serini [Zrinski] swoim ludem, ktori polie otrzymał, y poliegło Turkow 6000, a cesarszskyh zginęło na 2000. Takze to słyhac, ze Turczy posłaly kilka wielbładek¹⁷³⁶ s piniadzmą do Nayhaysła [Neuhausel/Nowe Zamki] pewnimy, ktore cesarszsky, dostawszy, naliesc mieli w iednim piniądze francuską monętę. Tego nie wiedzą, co za przicina. I to słyhac, ze Turczy kazą tyh ludzy zakładac po wsiah, co yh popaliely, popustoseli, zeby robiely y osiadaly na swyh gruntah abo dlatego, zeby sie do nyh ludzie ganeły y poziwienie stąd mieli¹⁷³⁷.

¹⁷²⁸ Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 454. У літературі див., зокр.: *Wójcik Zbigniew*. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959. – S. 153.

¹⁷²⁹ *specie* – начебто.

¹⁷³⁰ *parricidam* – убивцю.

¹⁷³¹ *a re vera explorando vires et consilia* неprzyiaciela – а насправді, щоб розвідати сили й наміри ворога.

¹⁷³² *et suppliciis* – і карами.

¹⁷³³ hęc *seditiosos* panską *allicere clementia* – бажаючи схилити бунтівників своєю милістю. Замість “*seditiosos*” у рукописі помилк. “*deditiosos*”.

¹⁷³⁴ Тут у рукописі пропущено місце для назви міста.

¹⁷³⁵ Надпис на маргінесі: “Turky”.

¹⁷³⁶ Далі закреслено скорочено “s kor...”.

¹⁷³⁷ Далі арк. 1524 порожній.

1664

№ 124

*Нотатки Мартина Голінського про початок термінатів
на 1664 рік з новинами про зростання цін на продукти,
початок голоду в країні, падіння вартості монет та інші відомості*

Anno Domini 1664 die 1 ianuary

Pocina sie rok nowy, day Boze scęśliwy

Drogosc wielka nastala iako w przeslym roku 1663, tak y w tym 1664 roku nie ustala, ale co daly, to większa następowała.

Ze przeniec piwną placono, cwiertnie iedne, po zł[otych] 13, a piekarzską po zł[otych] 14;

zyta cwiertnie placono po zł[otych] 12;

iecmę cwiertnia placono po zł[otych] 8;

owies cwiertnia po zł[otych] 5 (ktory zagęsciel był, ze sie zdroziel, a tak z tego owsa sieła ludzie sie żywily, bo z niego piwo robiono proste, iako y dwurazne, y dobre było, kiedy nie przebrane, takze y gorzalkę z tegoz owsa paliono; kiedy by był nie tén owyes ludzy ratował, była by była iesce drossa przenia y zito)¹;

grohu cwiertnia po zł[otych] 12;

iagly cwiertnia po zł[otych] 18;

krupy tatarcane cwiertnia zł[otych] 12;

krupy iecmienne za zł[otych] 9;

masła faska zł[otych] 9 y 10;

sera kopa zł[otych] 8;

hlieb bardzo maly y przebierało sie go casem, ze go niewielie na rinku było; pywa ahtel dwuraznego po zł[otych] 10/[...]², a prostego ahtel po zł[otych] 6/20;

pywa dwuraznego garniec po groszy 6½, a prostego garniec po g[ro]sz[y] trzi y selagu;

miodu sledziowka prasnego zł[otych] 80;

miodu borowka tresczy zł[otych] 60 y 70, a garniec miodu telkosmy dawaly po grosy 12.

Stratą sink był, po Wielky Noczy [13 aprilis] ta drogosc była.

Do tego piniądze dobre pohowono, czerwone złote wesly w cenę, ze ie placono po zł[otych] 7/15, a twarde taliery po zł[otych] 3/20³. Na ynsey

¹ У рукописі дужки відсутні.

² У рукописі тут порожнє місце, сума грошів не дописана.

³ Надпис на маргінесі: "Piniądze trudne".

moneczie, ortah, sostakach, pułtorakah, na złotych stu naddawały kupczy y rozni liudzie po złotych 20, ze za sto złotych dawaly ortami złotowemy po złotych 120, gdis nie widac było, telko orty złotowe a selągy miedziane nowe, a stare sie selągy prawie ieno tulaly, osobliwie, co na nih był snopek wibity kroliowey Cristini [Krystyny] swecky, y woloskie, co na nyh wybito było “Carolus”, krola sweckowego imie teraznieyskie [Karola XI]. Na iego imię bito Wołoseh. Hoc publikowono, zeby ie brono, te selągy snopkamy, y uniwersały na Grocky bramie przybyaly, przecię yh brac nie hciano slihta za zboze, takze y przekupky, za chleb, rzeznyczy za mięso, za ryby, za piwo, za ine yh brac nie hciano y wielka *peroria* z niemy była⁴, a zanim to ie udawono, gwałtem tkano.

A stąd głod srogy powstał miedzy liudzmy w miastah, w miasteckah, po wsiah nabardzy, || (**арк. 1526**) ze iedly liedla co, hwasty na wiosnę lopiony y po grziwi na niektoryh mieyscah, od cego siela ludzy umierało od głodu. Do miast siela tego nasło, pełno było tego po ulicah, prosieło, zebrało.

№ 125

*10–27 січня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського
про обрання резидентів на уряд бурмістра Казимира,
економічні суперечки в місті, труднощі з виплатою міщанами
податків та інші відомості*

1664 die 10 ianuary ziehał i. m. p. Mihał Morawicky, podrzenczy krakowsky, y i. m. p. Vlyatowsky⁵, pisarz wielkorządowy decretowy, na ratus kazymiersky imieniem iasnie wielmoznego i. m. p. Hieronima Wierzbowskiego, woiewody sierackiego, wielkiego rzāncę krakowskiego, etc. Obraly pp. residentow, ktorzy na rok 1664 burmistrzostwa trzymac mieli: piersego, p. Andrzeia Iasowskiego, p. Simona Winarzskiego, p. Wojcieha Zawadę, p. m[istrza] Matheusa Casimie[rza] Tretera, doctora iurisprud[encye], p. Mikolaia Luteckiego, p. Iana Smardzewskiego [Smardzowskiego/Smarzowskiego]. Iam sie wyprosiel i. m. p. podrzēncęmu, abym⁶ nie był tym resydentem, y za to, ze mie uwolniel, prosiełem go na obiad do siebie, i. m. p. podrzenczego, y był u mnie z łasky swey na obiedzie, był y p. Ionga, p. Vlatowsky sie wimowieł, był p. Wojcieh Zawada, był p. Augustin Klymerowsky.

Vdano nie było z ludzy roznyh y p. Iacuba Łasia, drugiego męża pani Katarzyny Lenartkowicowey, iakoby my dała taz pani Lenartkowicowa do showania depositu złotych osmset. A to s tey przycini, zem⁷ był łaskaw na tyh

⁴ y wielka *peroria* z niemy była – і багато з ними було розмов.

⁵ Можливо, Andrzej Ulatowski: див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 370, с. 349.

⁶ У рукописі помилк. “abyk”.

⁷ У рукописі помилк. “zeh”.

ludzy nieboscika Sebestyana Lenartkowycy y na małzonkę iego, Katarzinę, y oni bywały często u mnie, y ia czasem wstępował do nih. A tak ludzie pocęli to cesto do mnie tę nowinę noszyc, a oni iesce mi bely winni za niebosczyka Lenartkowica y pozywalem yh o swoy dług. Liekce nie waząc sobie tego, pozwalem ia tę panią Katarzinę y zaraz z p. Iacubem Łasiem, powtornim mężem, o to udanye. Stanęła przed pp. radziec, sprawiała sie, ze nic u mnie nie miała nigdy w showaniu y dotyhcas nic nie ma, alie racey iesce dług my wynna zł[otych] 24, a upłaciła zł[otych] 10, bo beło wsistkiego zł[otych] 34. A tak kazono iey z decretu przisiądz w kolie u p. woity [Macieja Zawady], iako nic nie ma u mnie, any nie miała nic w showaniu, y przisięła *die 11 ianuary 1664* w kolie. A długu iesce nie oddała, hodzem prawo na ny prze[...]⁸. || (арк. 1527)

17 [ianuary] w mieszczie u nas w Kazimierzu wielky szczisk, ubostwo między ludzmy, zesmy poborow 15 nie miely oddac z miasta, az liedwo z cieską biedą zdolilismy sie na ostatek tyh poborow. Oddalismy złotych 300, a zostalismy beli wynni zł[otych] 2000. I. m. p.⁹ poborca, dobry, cnotlywy cłek, beł y cierpliwy, co nom cekał tak długo, potrosę od nas biorąc. W Kazymierzu wybieral tę pobory 15 p. Marczyn Liemies y p. Iąn Smarzowsky, raice kazim[ierscy], takze y podimne.

22 ianuary bely sądy pp. comissarzow w zomku krakowskym w dziedzinczu, koło podatkow roznyh te sądy odprawiały sie. Podaly tez p. poborczy na deliacie domy sliaheckie y xzięzę kolieiacckie etc.

Przypadła sprawa z xziędzem Walkiewiczem koło domu, który trzyma w telie, Barnasia nazwany¹⁰, kolieiaczky. Przegrał x. Walkiewicz, kazono mu placic podatky y pobory wsistkie z tego domu, takze y z domu drugiego, co na Psim Rynku, takze kolieiaczky, nazwany Miastowskie, ktori trzymał xziadz kaznodzieia s. Anny, takze y sliaheckyh, y duhownih placic kazono.

1664 die 27 ianuary p. Kozielska sła zamąż za trzeciego męża, corka p. Lexa [Macieja Wolnego zwanego Lexem]¹¹, rzeznika. Zwali tego pahółka [...]¹², rodzic z Borku wianował iey wiana zł[otych] 600. Bełem na weseliu.

⁸ Слово розмите чорнилом.

⁹ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰ Barnasiowska, від прізвища Barnaś – родина казимирських міщан, див.: *Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 113.

¹¹ Там само. – S. 71.

¹² У рукописі пропущене місце для імені.

№ 126

*27 лютого 1664 р. – Нотатка Мартина Голінського
про свою хворобу повторного часткового паралічу*

1664 die 27 february we srode wstępna postu. Nazaiutrz po ostatnim wtorku męsopusnim [26 februarii], mając gosczy na zapustah u siebie y z niemy sie napiacz ku pulnoczy, nazaiutrz pocałem sie nie dobrze miec. Po Popielcu, z kosciola przisedszy, ziadsy trohę, położelem sie na grzecizbie. Przespawsy sie, zpragnienia napiłem sie piwa zytneho. Oziabiełem sobie wnątrze, a stąd powolie mie znouu, iuz to drugie raz, naruseł w tęż stronę prawą, iako y pierwey, tak trzy liata, tes mie bel naruseł, w rękę, w bok, w nogę y puł głowy. P. Bog, naprzod Naswiętsa Panna Marya, mie ratowała, ze my mowy nie naruseło, a potym p. Ian Zakrzewsky, cirulik, p. Lescinowyc [Marcin Leszczyna]¹³, doctor, czy tez mieli koło mnie staranie, zem przecię prziset do zdrowia y do hodzenia, y ręką władnąc, y pisac mogłem, y hodzyc. Za co nieh będzie cescz y hwała Panu Bogu Wsehmogącemu y Naswiętszy Pannie Mariey dzięki. || (арк. 1528)

№ 127

*12 березня – 2 квітня 1664 р. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про його економічні справи,
податкові рахунки в місті Казимири, похорони краківського
підкоморія Михайла Йордана та інші відомості*

12 marty cinielismy rahunek licby lunarzsky za rok przesly 1663 y za te niedziel 10 az do tego casu, ia z panem Woyciehem Zawadą, p. Marczyn Golynsky, rok po rok trzy liatasmy będąc. Most iuz koncic mieli, powodz sroga zabrala go. Kwitowono nas die 2 aprilis as od dnia¹⁴ 15 marty y oddalismy Rzeczypospolity ostatek pyniedzy zł[otych] 420/15. A obralismy na ten rok 1664 p. Augustina Klimerowskiego, raicę, przidalysmy do niego p. Iona Koziarczyka ze dwunastu mężow y p. Gielazego Wacławowycy z pospolstwa, iako mlodsih, zdrowih, aby pracowaly y miastu sie zasługowaly.

Miedzy pani raiczy tak sie zdało, abysmy wsistkyh sami w izbie bez ustepowania do koła obracaly.

20 marty we cwartek posctie [wielkim] howono i. m. p.¹⁵ [Michała] Iordona¹⁶, podko[mo]rzego krakowskiego, starostę dopcziczkiego¹⁷ etc. w koscielie u s. Katarzyni na Kazimierzu bez procesy. Przywieziono ciało z

¹³ Див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 338, с. 315.

¹⁴ У рукописі помилк. “as donia”.

¹⁵ Далі пропущено місце для імені.

¹⁶ Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 81.

¹⁷ У рукописі “dopcziczkiego”.

Dopczyc, gdysz tam umar, a grobi swoy maia ih moszcz pp. Iordonowie u s. Katarzyni. Beł pogrzeb kostowny, kosciol wsistek obity załobą, okna zaslonione, swiec dostatek, wielką msą miał i. m. x. Andrzej Trzebynsky [Trzebicki], biskup krakow[sky], a cestowano w Krakowie w kamenczy pp. Iordona nieboszka na Bracky vliczy.

27 *marty* cinilem rahunek y z panem Zawadą z roznił wibranił piniędzy tak poborow roznył dawnił, y sklatak wielie przy nas belo. Kwitowala nas Rzeczpospolita y oddalem resty ostatek 49/25, ktore wzyal p. Andrzej Susicky, pisarz kazimierzsky, iako sendik mieysky, na doplacenie iesce dawnił poborow 24, y potom y wiecey piniędzy wzięły na to doplacenie z p. [Marcinem] Misięckim (a rahunku s tego nie ciniely, kędy wielie na co wydaly y s tego kwity miely bely prziniescz etc.)¹⁸.

№ 128

7–26 квітня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського
про його економічні порахунки з містом Казимиром,
вибори до міської влади та інші відомості

7 *aprilis* w poniedzialek postu wielkiego za burmistrzostwa p. [Macieja Kazimierza] Tretera cinilem rahunek z cegielnie, ktorył pobudowal z p. Lięmięsem [Marcinem Lemieszem] pocawsy y obiawsy ia 1660 tak z percepty, iako y z distributy na budinek y robienie cegły¹⁹. Porahowaly to wsistko y contentowalem sie tym, ze mi iesce w ostatku długu mego, co my przyhodziło od miasta s cegielnie, pozwoliely piec 9 wypalycz, ieden po Wielky Noczy, moym własnim kostem nalozywszy na drwa y robotnyka, y sobie sprzedac materya, y tym zapłaczic ostatek długu. A p. Lięmiesowy zapisala Rzeczpospolita długu, ięmu przyhodzącego, zł[otych] dwiescie oddac będą powinny. A potym miasto odbyerze cegielnie na miesky pozitek, pp. lunarowie cegłę robyc będą y z panem Lięmiesem. Porahowalem sie przy p. [Mikołaju] Luteckym y p. [Marcinie] Misięckym koło cegielnie y dopłaciem mu ostatka, co mu przyhodzyelo z rahunku ode mnie, nyc mu nie zostalem wynien. ||
(арк. 1529)

24 *aprilis* obralismy przisięznykiem p. Benedicta Stoiankowica, złotnika, takze obralismy do dwunastu mężow p. Pietra Woycikowica, intreligatora, y drugiego p.²⁰ Smeskowycy [Baltazara Śmieszkowicza]²¹, intreligatora, sina p. Woycieha Smeskowica. Oddaly iurament *die 26 aprilis* w sobotę y cestowali nas perteczimentem, bo na [i]ałmuzyia droga a zła beła.

¹⁸ У рукописі дужка не закрита.

¹⁹ Див. IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 367, с. 342.

²⁰ Далі пропущено місце для імені.

²¹ *Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 20 (прим. 44), 140 (прим. 531).

№ 129

5–25 травня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про економічні справи у Казимірі, постій замкової піхоти в місті для захисту від єврейських погромів та інші відомості

5 *may* zapisalismy pliac na Tkaczy vliczy²², Gieliowsky nazwany, worownykowy, co słod nosy, ięmu samęmu, zonie y dziecięm na troie dozywocie. Ma czyns zięmny placzyc po zł[otych] 4 na rok y podatky do ratusa, a na pobor ieden po g[ro]sz[y] 6 dawac.

16 *may* wesła piehota zomkowa, wibranczy rzeceny, do Kazimierza dla tumultow y halasow od studentow na Zydy y stały w mieszcze bez przykroscy. Nic im nie dawono, any iesc, ani pic, telko co stały w gospodah a w brąmah wartowaly, gdis we Lwowie Zydw na przedmiesiu studenczy burzely y nazabyaly yh sieła y porabowaly w sabat *die 3 may*. A tes bel tu Zyd, s Lodzy przywedrował bel, zwono go Baruh, ktory aręndował Welicze karboryą, y iadac do Wielicki, zabito go, nie wiedziec kto. A Zyd postrzeliony przyiehal do zydowskiego miasta, trzeciego dnia vmар.

25 *may* gorniczy bely przisly z Wielicki 260 soboty na niedzielię, co miely bely sie złącic studentamy y uderzyc na Zydy, alie studenczy iesce sie beli nie zgromadzili. Nie zastaly yh gorniczy. A tak piehota zomkowa rosproseła gorniki, ze nazad do Wielicki liedwo od strahu trafieł. Dwu zabito, a dwu ścięto o to, ze kłotky u Wielicki brąmy podsiekly y do miasta wesly. Te piehote wibranc[ow] Zydzы podimowaly y placily im na tydzien, dlugo yh howali²³.

21 *may* iubilieus dwuniedzielny nastął, odprowial sie w Krakowie y wsędy w Polsce. Trzi koscioly obhodzyc: zomkowy, SS. Troyce y SS. Piotra y Pawła, y trzi dni poszczyc.

№ 130

Нотатка про побутовий конфлікт іноземного найманця на шляху на військову службу до Варшави з краківським ремісником

Ispan ieden, przyiehawsy dostatny w piniądze do Krakowa, stanął gospodą u p. [Gerarda] Pryamego²⁴, raice krakowskiego, tam dał sliosarzowy skatule naprawiac. Ze iey nie mog zaraz otworzyc, rozgniewal sie Wloh, poslal pan,

²² Неіснуюча сьогодні в Казимірі, див.: *Krasnowolski Bogusław*. Ulice i place krakowskiego Kazimierza: Z dziejów Chrześcijan i Żydów w Polsce. – Kraków, 1992. – S. 182–183; *його ж*. Krakowski Kazimierz: Historia i kultura. – Kraków, 2022. – S. 167, 210.

²³ Надпис на маргінесі: “12 *may* w dzien Bozego Ciała Zydy znouu we Lwowie w miescie bily studenci po drugi raz”. Датування помилкове, правильно буде 12 червня (див. далі док. 157).

²⁴ *Bieniarzówna Janina*. Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969. – S. 166.

pobel go srodze, zaliedwo ziw zostal sliosarz. Hciano go poimac, az usedł z celiadzią do kosciola Panny Mariey. A tak pp. raice krakowscy warie koło kosciola obstawieli, pilnuiacz go. I. m. biskup [Andrzej Trzebicki] posłał pon y do swego dworu, a potym usedł na Kazimierz do oycow Augustiniana do s. Katarzyni y tam mieskał w klastorze, az sie uiednał s tym sliosarzem, dał mu zł[otych] 400 ugodą. Poiehał potym do Warszawy do krolia i. m. [Jana Kazimierza] na służbę.

№ 131

29 червня 1664 р. – Щоденникова нотатка Мартина Голінського про його подорож до Ченстохови разом з казимирськими міщанами та духовенством кляштору Божого Тіла в Казимири

29 iuny belismy w Cestohowey: ia, xzyadz [Stanisław] Iarocky²⁵, zahrzistian od Bozego Ciała, p. Woycieh Zawada, p. Mathias Zawada, woyt kazymierzsky, p. Stanisław Sohaczky ze dwunastu mężow, Iędrek Kykowic sluzel nam. Formanasmy naiely Matisa Kurka z Węgrzec, ze wsy od Racibora, za zł[otych] 40 z ridwanną, alie nom dał złe konie 4 y woznice gorsego, co drugi nie widział. Za tydzien drogesmy odprawieli, strawielismy zł[otych] 40, a for[ma]nowy zł[otych] 40 dalismy. Xziądz Iaro[cky] [...] ²⁶, iakobismy na Wolbram y tam, y nazad dobrą drogą²⁷. || (арк. 1531)

№ 132

Нотатка Мартина Голінського про початок термінатів на 1664 рік за переказами прогностиків доктора філософії і медицини, королівського математика Миколая Журавського, Томаша Глазовського та доктора філософії, професора астрології Станіслава Словаковича

Terminarz roznych rzeczy 1664

Z calendarzow prognostyk
In nomine Dominni. Amen

Zacmienie tego roku troie, miesieczne dwoie. Piersy raz dnia 11 lutego, gdy slonce będzie ustępowac z nasego horizontu. Drugie raz dnia 6–7 sierpnia, to iest w noczy, wielkie y strasne. Przypadnie o godzinie 10 minu[t] 45–59 przed pułnocą. Będzie widziane przez godzyn 4 y quadranę. To pierse yeno przez

²⁵ Див. далі док. 266.

²⁶ Нерозбірливе слово.

²⁷ Далі арк. 1530 порожній.

пұл годзины чзмц сє бєдзє. Обоє то зєчмєнє бєдзє в знєкєх мєськых, а єст знєчєцєл стєну бєлєгвєвскєго²⁸. Тєлкє пєл мєсєєє бєлє лєдзєм скєдзєлє. Алє то дрєгє вєлєкє зєчмєнє бєдзє в знєку Вєднєкє, бєдзє трєлє прєз пєл пєєтє нємєл мєсєєчєл а тєм нєбєдрзє бєдзє скєдзєлє, кєтєрзє мєєлє прзє нєрєдзєнєу свєм знєк Лвє абє Вєднєкє.

Слєнєчнєгє нє обєчємє, кєтєрє бєдзє днєє 22 лєпєє гєдзєнєє втєрєє з пєлнєчєз, прзєтєфє сє пєд зємєнє. Ієднєк єє, в кєтєрєх знєкєх бєлє слєнє є мєсєєчє нєтєчєс, кєдє сє рєдзєлє, прзєпєднє, нєчєє сє мєєлє нє острєзнєсчє, бє свєєдчєлє гєстєрєє, зє мєєгєстєр *Christianus Pragensis*, нєгдє *professor*, ієднєє осєбєє знєчєнє *accidens predixit*²⁹, кєтєрє сє пєтєм вєрєфєчєлє, а тє длєєтєгє, єз *in signo eius horoscopante*³⁰ зєчмєнє слєнєє пєд зємєлє прзєпєдлє. А єз пєрвєє зєчмєнє мєсєєчєлє прзєтєфє сє *luna existente in Leone*³¹, дрєгє слєнєчнє *sole existente* тєкзє *in Leone*³², трєчєє мєсєєчнє *luna existente in Aquario*³³, длєєтєгє кєтєрзєкєлєвєк мєєлє *in ascendente*³⁴, гдє сє рєдзєлє албє Лвє, албє Вєднєкє, нєчєє Пєнє Бєгє прєсє, єбє ієзєлє ім єєкєлєвєк *astra*³⁵ злєгє єбєчєєлє, єн тє сєм, єєкє Пєн є кєтєрє вєсєтєкє мєзє, єд нєє єдєдєлєл (Мєкєлєє Зєрєвєскє [Зєрєвєскє] пєсє).

*De annis fatalibus*³⁶ Тємє Глєзєвєскє пєсє

Вчє нєс єєдзєєнє дєсвєєдчєнє, зє тєх лєт, кєтєрє сє зєвєєлє *clima[c]terici* є *enneatici*³⁷ лєдзє пєспєлєчєє вмєєєєлє, а єєсєм кєєлєкє мєсєєчєлє албє днє нє дєєдзєє албє прзємєнєє тє лєтє. Кєдє тєдє кємє тєкєвє нєдєдчєлє лєтє, єє зєвєсє кєдзє пєвєнєєн єбєдзє гєтєв нє ємєєчє, єлє осєбєлєвєє втєчєс нєчє єєлє є сєбєє. *Clima[c]terici* 7, 14, 21, 28, 35, 49, 56, 63, 70, 77, 84³⁸, 91, 98, 105, 112 etc. *Enneatici* 9, 18, 27, 36, 45, 54, 63, 72, 81, 90, 99, 108, 117 etc. З тєх вєлєчєнєх нєбєспєчнєєсчєє єлє 21, 42, 63, 84, 105. Нєчєєбєспєчнєєсчєєє єлє 49, 56 є 63, злєсчєє, ієзєлє пєлєтєєтєє єлє в дємє 2 абє 8 прзє урєдзєнєє,

²⁸ Нє мєрєнєсє єєфєрє “1”.

²⁹ *magister Christianus Pragensis*, нєгдє *professor*, ієднєє осєбєє знєчєнє *accidens predixit* – мєєєстєр Хрєстєєєн Пєрєзєкєє, єєлєєнєєє пєрєфєсєр, пєрєдбєчєєвє знєчєнє пєдєє єднєєє осєбєє.

³⁰ *in signo eius horoscopante* – в єєє знєку гєрєскєпє.

³¹ *luna existente in Leone* – єєлє мєєєчєє пєрєбєчєєтєє в Лєвє.

³² *sole existente* тєкзє *in Leone* – єєлє єєнєє пєрєбєчєєтєє тєкзє є Лєвє.

³³ *luna existente in Aquario* – єєлє мєєєчєє пєрєбєчєєтєє є Вєдєлєє.

³⁴ *in ascendente* – в єсєнєдєнєтє, нє єхєдзєнєє (єстрєлєгєє).

³⁵ *astra* – зєрє.

³⁶ *de annis fatalibus* – пєрє фєтєлєнєє рєкє. Пєрє єєє пєрєгнєстєк нє 1664-є рєє дєєв.: *Estreicher Karol. Bibliografia polska.* – Кєрєкєв, 1899. –Т. XVII. – S. 163.

³⁷ *climacterici* є *enneatici* – єлємєкєтєрєчнєє є єнєнєєтєчнєє. Єлємєкєтєрєчнєє (пєрєлємєнє, кєрєтєчнєє) рєкє в єстрєлєгєє – єє вєє лєдзєнєє, єєлє вєнє осєбєлєє счєлєчнє дє пєгєнєх пєвєрєтєєв дєлє, хвєрєб тєчє. Зєчвєчєє тєкємєє ввєчєлєсчєє рєкє, кєрєтнє 7. Єнєнєєтєчнєє – кєрєтнє 9, тєчє ввєчєлєсчєє вєчєкємє.

³⁸ У рєкєпєсє пємєлєк. “64”.

albo *loca hylegialia*³⁹ do złych planetow y promieny ih tyh lat przyda przycynatego, bo do Saturna siodmego roku wracaią sie rządy. A oproc tego iest *peregrinus*⁴⁰ *et interfector mortalium*⁴¹ y ze nie miał w kazde 7 liat; *ad □ loci*⁴² albo przynamny do przeciwnego przyrodzenia znaku, z ktorego wisedł, przychodzi (Tomas Głazowsky pise).

Miałoby to zacmienie Moskwie przypiąć popregow, iezely sobie *per media pacis* (iako im tuszy Iowis y Saturnus *recepti*) *non consulent*⁴³. || (арк. 1532)

1664

W kalendarzu *in quarto*⁴⁴ napisał y wydał m[istrz] Stanisław Słowakowycz [Słowakowicz], astrolog Akademii Krakowskiej⁴⁵.

Mars iest *in Leone, igneo signo igitur etc.*⁴⁶. Miłoszcz tego roku między ludzmy zdrozeie, bo tak ucą reguly nase: *quando est Mars in domo 11, non amabunt se homines*⁴⁷. Aze iest *retrogradus*, a do tego *in 2da facie Leonis*⁴⁸, tedi nasieie iakihsi nowyn smutnih y frasunkow dosic. *Saturnus in 3ia*⁴⁹ chce między krewnemy niezgodę nieczic, a mianowicie Zydom kozubału będzie odbierac w drodze.

Scęście iest wysoko na niebie. Znac, ze to Pana Boga trzeba o nie bardzo prosic, abi go nam na tę dolną spuscil nizine.

O woynie y pokoiu iest doszcz o tym pisma. Kiedy *Mars* panem, pokoiu trudno⁵⁰ obiecowacz. *Saturnus*, *Mercurius* consiliarz, ktory iest *mendax, traditor, fraudulentus; uerba fundit lactis, sed dolus latet in factis*⁵¹.

³⁹ *loca hylegialia* – гілегіальні місця (астрологічний термін).

⁴⁰ У рукописі слово “*peregrinus*” написано з помилками.

⁴¹ *peregrinus et interfector mortalium* – мандрівник і вбивця смертних.

⁴² *ad quadratum loci* – до квадрата місця. Слово “*quadratum*” у рукописі позначено символом.

⁴³ *iezely sobie per media pacis* (iako im tuszy Iowis y Saturnus *recepti*) *non consulent* – якщо не зарадять собі миром (як їм віщує Юпітер і Сатурн).

⁴⁴ *in quarto* – у чвертку (формат книги).

⁴⁵ Про цей календар див.: *Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1930. – T. XXVIII. – S. 261. Дослідження про календарі Словаковича див.: *Krzysztofik Małgorzata*. Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku: almanachy Stanisława Słowakowica jako podstawa uogólnień. – Kraków, 2010.

⁴⁶ *Mars* iest *in Leone, igneo signo igitur etc.* – Марс знаходиться в Леві, отже, у вогняному знаку і т. д.

⁴⁷ *quando est Mars in domo 11, non amabunt se homines* – коли Марс перебуває у домі 11, не буде між людьми любові.

⁴⁸ *aze iest retrogradus*, a do tego *in secunda facie Leonis* – а оскільки він ретроградний, та ще й у другій фазі Лева.

⁴⁹ *Saturnus in tertia* – Сатурн у третій.

⁵⁰ У рукописі “*drudno*”.

⁵¹ *mendax, traditor, fraudulentus; uerba fundit lactis, sed dolus latet in factis* – брехливий, зрадливий, підступний; слова ллє молоком, але у вчинках ховається обман.

№ 133

1 січня 1596 р.⁵². – Переказ повісті Криштофа Дамінеуса
про перського астролога Мустаеддіна, втопленого у морі
за наказом султана Мурада III після його передбачень
про загибель Османської імперії

Dostał sie bęł sułtanowy [Muradowi III], cesarzowy tureckiemu, nieiaky Mustardin [Mustaeddyn]⁵³, wielky y sławny matematyk, ktory mu rozne przypatky astronomice upatrował y opowiadał. Trafiło sie raz, ze go zsedł cesarz, obroty niebieskie obserwuiącego, y spital go: “Mustardinie, cos upatrzył?” Opowie: “Tam upatrzył, ze sługa twoy nawiernieysy zginie”. Aly[e] tego dnia prziniesly nowinę tę cesarzowy, ze wezera iego [Mehmed Paszę]⁵⁴ kozak zabyl. Drugy raz zastał go w iednim ogrodzie, z wieze wysokyei gwiazdy *per tubos opticos*⁵⁵ upatruiącego, y spitawsi go, coby z gwiazdz zrozumiał. Taky otrzymał respons: “Cesarzu, nie winidzie 20 dni, a będzies porazon y na głowę od Persow”. Y tak sie stało. A gdi go po trzecie na takiey zastał spekulaciy, rzekł do niego: “A teraz, Mustardzie, cos postrzegł na niebie?” Odpowie Mustardin: “Cesarzu, panie moy myłoscywy, iuzem cy uczyniel dwa prognostyky, a obadwa *fatales*⁵⁶. Chciałbym tesz, aby z raz co fortunnego twému panstwu *ex astris preuidere*”⁵⁷. Sultan: “Mustardinie, będe sie ia tym kontentował od ciebie prognostykiem, kiedi mi powies, długoli

⁵² Датування згідно з висновками дослідниці цієї повісті Елізи Малек за передмовою у польському виданні 1596 р., див.: *Малек Елиза*. “Повесть об астрологе Мустаеддине” – неизученный памятник переводной литературы XVII века: (Из истории русско-польских литературных связей) // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва, 1970. – Т. 35. – С. 245–246. У літературі див., зокр.: *Pyhpenko Wołodymyr*. W obliczu wroga: Polska literatura antyturecka od połowy XVI do połowy XVII wieku. – Oświęcim, 2016. – S. 106. Стародрук див.: [*Daminaeus Krzysztof*]. Liga z zawada kola poselskiego, spolnego narodu K. P. y W. X. Lit. Authore Christophino Daminaeo Peregrino Polono. – [Kraków], 1596. – S. [26–30]. Припускається, що псевдонім “Christophinus Daminaeus” належав польському дипломатові й перекладачеві XVI ст. Криштофові Держеку, див.: *Malek Eliza*. Легенда об астрологе Мустаеддине Кшиштофа Держека в древнерусском переводе и ее позднейшие обработки: (Исследование и издание текстов). – Warszawa, 2019. – S. 37ff. Див. точнішу версію цього твору, звіреною під час публікації зі стародруком, у I частині рукопису Голінського (Київ, 2019), док. 5, с. 13–15.

⁵³ Так у друці 1596 р.

⁵⁴ *Malek Eliza*. Легенда об астрологе Мустаеддине Кшиштофа Держека в древнерусском переводе и ее позднейшие обработки: (Исследование и издание текстов). – Warszawa, 2019. – S. 46.

⁵⁵ *per tubos opticos* – через підзорні труби.

⁵⁶ *fatales* – згубні.

⁵⁷ *ex astris preuidere* – передбачити з зірок.

panstwo moje moze stac?” Mustardin: “Tocmy oba iedney misly, bo ia o taką staram sie nowyne”. Sultān: “A zrozumial zes o tym co?” Mustardin: “Tom zrozumial, cesarzu, te tak długo będzie stac, poky ty będzie hciał”. Sultān: “A iak to rozumiecz?” Mustardin: “Tak: poky nie das przyciny do woyni tym ludziom, ktorzy mieskaią *ad septemtrionem*⁵⁸, gdzie Woz niebiesky hodzy, poty *integrum* będzie miał *imperium*⁵⁹. Iak telko z nim zacepis, *actum erit de tuo imperio*⁶⁰, bo ony, złąciwsi sie *cum populo*, ktori mieska *ad orientem*⁶¹, kray twoy *depopulabuntur*⁶² y sobie przyłączą”. Toz przed nim *preuidit*⁶³ y Solimon [I], cesarz turecky, slawni matematyk, y *per expresum*⁶⁴ zostawił to w testamencie, ktory po dzis dzień w skarbcu konstantinopolskim howaią, aby z Polakamy nigdi woyni nie zaczynaly, iezeli hcą panstwo swoje *conseruare*⁶⁵. Lec nie odstępując od rzeczy, te diuinacye Mustardina tak zalterowały⁶⁶ cesarza, ze zwoławsy do siebie paszow swoich, napominał yh, aby tak wielkiey y niebespiecney w panstwie tureckym odmianie, do ktorey kiedikolwiek według Mustardina, matematika mego, prognostykow moze przisch, zabiegac pomagaly. Na co oni tak rzekly: “Miłosciwy cesarzu, nie mas sie cim tak dalece alterowac. Tęń cłowiek ma przy sobie diabelstwo y wiedz o tym, ze poky on będzie zeł, poty nie moze bydz dobrze w tym panstwie”. *Persuasus*⁶⁷ cesarz kazał go utopic y gdy halastra dworska garnęła sie do niego, miasto przywitania tak im rzekł Mustardin: “*Mare mihi hodie erit sepulchrum, sed tamen uobis septemtrionales imperabunt*”⁶⁸. Y utopiono dobrego cłowieka. To ten za prawdę taką otrzymał recompensą, a wy za takie wase w oyciznie wieszczbierstwa, cegobiscie tez godni, osądzycie sie samy etc. || (aprk. 1533)

⁵⁸ *ad septentrionem* – na północy.

⁵⁹ *integrum* będzie miał *imperium* – będziesz mati imperię цілою.

⁶⁰ *actum erit de tuo imperio* – твій імперії настане кінець.

⁶¹ *cum populo*, ktori mieska *ad orientem* – з народом, що живе на сході.

⁶² *depopulabuntur* – спустошать.

⁶³ *praevidit* – передбачив.

⁶⁴ *per expresum* – виразно, чітко.

⁶⁵ *conservare* – зберегти.

⁶⁶ Далі закреслено “Mustardina”.

⁶⁷ *persuasus* – переконаний.

⁶⁸ *mare mihi hodie erit sepulchrum, sed tamen vobis septemtrionales imperabunt* – море мені сьогодні стане могилою, але вами правитимуть люди півночі.

№ 134

11 січня 1664 р. – Лист аноніма з польського табору до невідомого адресата про військові дії в Україні, відносини Речі Посполитої з кримськими татарами, посольство до Москви та інші відомості

Copya listu iedney osoby z obozu pod datą⁶⁹ *die 11 ianuary 1664*⁷⁰.

Odzywam sie wm. m. mosczyem[u] panu z unizoną powolnosczyą moią, ilie my occassiey stawą, a oraz donosę, ze nazayutrz po Młodzionkah *die 29 10bris 1663* ruszelismy sie z Ostrza spiesnim marszem do Pinsko. Aze nom miasto nazwane Dziewica zastąpielo na drodze oporem swoim drogę, przisło z nią kielka dni zabawycz sie. Miasto sturmęm wzięto willią Trzech Kroliow w sobotę *die 5 ianuary 1664*⁷¹ w tydzień po wisciu w drogę. Nazaiutrz w niedzielę zomek posedł pod sablie, lubo sie iuz poddawał, iakos y piehoty 200 wesło tam było, alie paholikowie za wytrąbieniem z wieczora sturmu, przigotowawszy sie, turmatym na wał wpadły tak, ze yh uhamowac i. m. p. [Stanisław] Potocky, hetmon koronny, i. m. p. [Stefan] Carnecky, wojewoda rusky, nie mógł, lubo bydz kymy kazono y drzewo z walu spuscono, ktore siedmy paholików oras przytlukło, co nie telko yh zawziętosczy nie powciągnelo, alie owsem bardzy yh rozarzelo, iakoby ogień do ognia przilano. Wpadły tedi w zomek y wicięły na kielka tysieczy ludzy *sine respectu sexus et etatis*⁷².

Po tey tragediey podstapilismy pod Mianę, ktora sobie liepy poradziła, bo sie poddała wcora. Iedziemy teraz do Pinska, gdzie krol i. m. [Jan Kazimierz], koronne woysko z litewskym złączywszy, sąm pono do Nowogrotka Siewierzskiego powruczy y tam residencyą zalozy, y nie misly powrocycz, az skączy z Moskwą woynę.

Woyska gromadne y porządne; tak twierdzą, ze zadęń krol polsky takih nygdy nie myał. Tatarowie od nas nie odydą, bo iasiru⁷³, to iest płonu, nie bierą y brac nie będą, az kiedy im krol i. m. dozwoły. Słyhać, ze soltān galka [Gazi Gerej]⁷⁴ swyzimy ordamy przyhodzy niemałemy woysky tatarskiemy, ktory poty tu będzie zostawał, poky krol i. m. zechce, a hocby będąca orda odesła,

⁶⁹ У рукописі “dada” (Див., зокр.: Каталог рукописів бібліотеки Закладу Народowego im. Ossolińskich / Wyd. Wojciech Kętrzyński. – Lwów, 1881. – Т. I. – С. 456).

⁷⁰ Перед початком документа надписи: “Z Moskwy. In nomine Domini. Amen. Ianuarius”.

⁷¹ У рукописі помилк. “die 5 ianuary 1663”. Див. про захоплення Салтикової Дівиці в інших джерелах: *Петровський Микола*. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 272.

⁷² *sine respectu sexus et aetatis* – не зважаючи на стать і вік.

⁷³ У рукописі “iasiruu”.

⁷⁴ Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı / Ed. Alexandre Bennigsen, Pertev Naili Boratav, Dilek Desai, Chantal Lemerrier-Quelquejey. – Paris, 1978. – Р. [364] (таблиця).

*sufficiet*⁷⁵ sołtan gałga⁷⁶. Czo za wiadomosc przyniesie p. Węclawsky [Samuel Węclawski], który poiehał do Moskwy w poselstwie *sub pretextu*⁷⁷ odzyskania Nowosinskiego [Jana Nowoszyńskiego], co zabił i. m. p. [Wincentego Korwina] Gasiewskiego, naprzód strzeliwszy do niego, y ziehał do Smolienska do Moskwy y w kaidany go Moskwa o to wsadzeła do wiezienia (miasto pomoczy albo obroni iako zdraice, tak pana hetmana y podskarbiego W. X. Litewskiego zabywszy). *Inuestigandum*⁷⁸, co sie tam dzieie miedzy Moskwą wyprawiony.

№ 135

3 лютого 1664 р., Варшава. – Новини з листів віленського воєводи, великого литовського гетьмана Павла Сапіги та королівського табору в Україні про захоплення Бихова, Салтикової Дівиці та інші відомості

Z Warszawy die 3 february 1664

Od i. m. p. wojewody wilienskiego [Pawła Sapiehi] *die 14 ianuary data* przyhoda listi, w ktorih *confirmata*⁷⁹, ze Byhow odebrany z rąk nieprzyjacielskich, który w głodzie wielkim, siano susąc, ze krwią konską miesając, żyły y mocno sie broniły y trzymały. Poddali sie. Z gołymi rękami, nic nie w[z]iąwszy sobą, siedmset Moskwy stamtąd wysło bez strzelby y brony.

Prawe skrzydło wojska W. X. Litew[skiego] pod comendą i. m. p. [Aleksandra Hilarego] Polubinskiego poszło do || (**арк. 1534**) boku krolia imszy [Jana Kazimierza] ku Wielkim Łukom y Połoczku. I. m. p. nowogrocky [Mikołaj Judycki]⁸⁰ wyprawiony y zeby miał oko w tamtej stronie na nieprzyjaciela.

Z obozu od krolia i. m. przysło, w czym sie poczta wylienska zgadza, ze miasto Dziewice nad Desna rzeka sturmem wzyeto *die 7 ianuary*, gdzie kielka tysieczny zawarło sie belo rebelizantow y żadną miarą nie hcieli sie poddac, lubo do nih poselał krol i. m. z clementią swoją panską, nie hcieli. Wicięto yh wiecey niz 5000 y w samych walach y w zomku, nie folgujac żadny p[ł]czcy, aby drugie miasta oporem nie nakładaly, iako to miasto skarono, ze pogardzyły łaską krolia i. m., odstrzeliwszy sie od submyssiey, którą uczyniło belo przez popow swoyh ruskyh. A potym y tyh popow swoyh pozabiialy y dumną rebellią sprzeciwiły sie samemu panu.

⁷⁵ *sufficiet* – вистачить.

⁷⁶ Далі написано слово “сего”, яке виглядає помилкою на початку наступного речення.

⁷⁷ *sub praetextu* – під приводом.

⁷⁸ *investigandum* – для з’ясування.

⁷⁹ *confirmata* – підтверджено.

⁸⁰ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 213.

№ 136

8 лютого 1664 р., Львів. – Новини з чутками про битву
литовського війська з московським

Ze Lwowa do xziedza Franciska a Iesu Maria Piarum Scholarum in
fu[n]datione noua lit[te]r[ae] die 8 february 1664⁸¹.

Iz *diebus ianuary*⁸² potrzeba bela wielka z Moskwicinem, gdzie niemala
klieska w obudwu stronach stala sie, gdy iako, iuz *certo spargitur*⁸³, naszym
woyska zginelo litewskych, bo tych przez nieostroznosc stery tysiace zginelo
w boiu⁸⁴, 10000 z[g]inelo. Moskwy zas telko troie zginelo, y wictoria przy
naszych zostala z lasky Bozy. Tocela sie bytwa przez dwa dni y noc iedną, tusa
sobie iednak przy Panu Bogu dobrze.

№ 137

17–19 січня 1664 р. – Новини з королівського табору з-під Корона
про облогу і захоплення міста, військові дії в Україні, посольство
від Івана Сірка до Москви, польське посольство до Кримського ханства
та інші відомості

Z obozu krolia i^o msczy pod Korabiem [Koropem] die 17 ianuary 1664.

Rusiwszy sie krol i. m. [Jan Kazimierz] zpod miastecka Baby⁸⁵, stanął
13 ianuary pod Sosnicą forticą⁸⁶, szoncamy y munitą dobrze opatrzoną – ta,

⁸¹ do xziedza Franciska a Iesu Maria Piarum Scholarum in fundatione nova litterae
die 8 february 1664 – лист від 8 лютого 1664 р. до отця Францішка Ісуса Марії
Побожної школи в новій фундації. Надпис на марґінесі: “Zmislyone, nie belo to”.

⁸² *diebus ianuarii* – у січневі дні.

⁸³ *certo spargitur* – впевнено поширюється [чутка].

⁸⁴ Тут помилк. закрита дужка.

⁸⁵ Див.: *Wójcik Zbigniew*. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa,
1959. – S. 149. В історіографії загальний ітінерарій короля після виступу з Остра
див., зокр.: *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898
[Poznań, 2005]. – Т. I. – S. 199; *Петровський Микола*. Нариси історії України XVII –
початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 272;
Марченко Михайло. Боротьба Росії і Польщі за Україну: (1654–1664 pp.). – Київ, 1941. –
С. 104–105; *Maroń Jerzy*. Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // *Od*
armii komputowej do narodowej: (XVI–XX w.) / Red. Zbigniew Karpus, Waldemar
Rezmer. – Toruń 1998. – S. 83; *Луняк Євген*. Криваве Різдво Салтикової Дівичі 1664-го
року. – Ніжин, 2013. – С. 24. Див. також із листів учасників кампанії про виступ Яна
Казимира з Остра 29 грудня 1663 р. (“w sobotę przed Nowym Latem”), за іншими да-
ними 30 грудня (“król JMć z Ostrza konsystencyi swojej, ruszył się ku granicom”). Захоп-
лення Салтикової Дівичі 5 січня 1664 р., Мени – 10 січня, Сосниці – 12 січня (король
прибув туди днем пізніше), Нових Млинів – 14 січня, Корона – 18 січня (король
прибув під місто днем раніше), Кролевця – 21 січня. 23 січня Ян Казимир підійшов
під Глухів: *Zbiór pamiętnikow do dziejów polskich* / Wyd. Włodzimierz Stanisław Broel-
Plater. – Warszawa, 1859. – Т. IV. – S. 134–137, 141, 146, 148–149.

⁸⁶ Далі знову повторено “Sosnyca”.

ze iusz iako panu swému poklonny y przisięę oddała, obawiając sie *sortem calamitosam*, którą *ab irato hoste* odniesly uporczywe sąsiedzkie myasta⁸⁷.

Die 14 ianuary miasto Nowe Młyny nie mny obronne za przibiciem i. k. m. nalezite poddanstwo z wselką pokorą wykonało. Tam zastani są posłowie od [Iwana] Syrka, buntownyka dawnego, na imię carskie powracaiaćy [ze] stolice, przez ktorych car [Aleksy Michajłowicz] obiecuie posiłky. Chramoty moskiewskie presentowały samis kroliowy i. m. posłowye y zostawac będą przy kroliu i. m. Znacne to było poselstwo Sierkowe, bo iest yh więcej, niz sto kony. Do tey szczęslywoscy przeięcy poselstwa Sirkowego zdarzeń tenze Pań Bog przeięcie listow [Iwana] Brzuhowickiego, w ktorych on utwierdza, ze zadnieprzanow statecnosc ku czaru moskiewsk[iemu]. Nadzieia posilkow przez Radamanowskiego [Grigorija Romodanowskiego] y Seremeta [Piotra Szeriemietiewa]⁸⁸, hetmanow moskiewskiyh⁸⁹, iednak pomienięny posłowie Sierkowy bardzo twierdzą, ze trzy niedzielle, wyiehawsy stolyce, o zadnyh woiskach nie słysely, lubo z nimy nie taiono, by sie byly przed nymy. *Ad confirmandos ani[m]os*⁹⁰, zabiegaiąc iednak wymiotowy takiemu złych ludzy przinaliezyt, przez stropah są wyprawione podiazdy w ziemię moskiewską, osobliwie sultān ordę swyeh Tatarow wyprawieł, zostaiąc sam przy boku ie° k. msczy.

Blysko Baterina ciągnąc a prawie otrzic sie przisło kroliowy i. m., w ktorym, yz Brzuhowycky zamknawsy sie w kilku tysięcy Moskwy do boiu, okrom okolicnyh y domowyh obywateliow, liudzy roznyh, bardzo cyho y prawie wilcā pokorā siedział, zostawywszy || (**арк. 1535**) nad nim krol i. m. cescz woyska polskiego y zaporowskiego z i. m. p. chorāzym koronnym [Janem Sobieskim], aby probowaly szczęsya do ni[e]go z ych namnysā stratā liudzy.

Die 17 ianuary w dzień szczęslywy coronaty swoy stanął krol i. m. nad samā prawie granicā moskiewską pod miasteczkiem Korobiem. Woysko, hcąc uczcic krolia i. m. *natalem impery*⁹¹, ohotnie do sturmu gotuie sie, poniewaz za ofiarowaniem łasky poddac sie nie hciely, a celadz, holota, na zdobyc h[c]ywa, wzbudza nadzieia oblowu z depositu tegos Brzuhowieckiego tak priwatnego, iako y na diuisiā przy nim będączy przygotowanego.

⁸⁷ obawiając sie *sortem calamitosam*, którą *ab irato hoste* odniesly uporczywe sąsiedzkie myasta – остерігаючись тяжкої долі, якої зазнали від розлюченого ворога непоступливі сусідні міста. У рукописі замість “hoste”, мабуть, помилк. “morte”.

⁸⁸ *Газін Володимир*. Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр. – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 140. Див.: *Петровський Микола*. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліді над Літописом Само-видця). – Харків, 1930. – С. 273.

⁸⁹ Надпис на маргінесі: “[B]rzuhowicky* y [S]eremet*, he[t]mani* 2 moskie[wskie]”.

⁹⁰ *ad confirmandos animos* – для зміцнення духу.

⁹¹ *natalem imperii* – річницю початку правління.

Powrociel s Crimu p. Wolsky⁹² od hana [Mehmed Gereja IV], stanąwszy tu za dni 12 z Crimu z listamy od hana tatarskiego. Nie telko wdzięcznie przyięty, ale y z nowym stwierdzeniem przyiazny, ysz pod samą stolicę czarską, iako mu krol i. m. naznacył, stanie y łączyc sie ordzie tey zymowey pory z woyskami i. k. m. Wezyr [Kajtas aga] nie mnieysze znaky na tyh nouoskockah urzędu swego oswiadczył hętliwosczy swey ku kroliowy i. m. y Rzeczypospolitey, dokładaiąc tego, yz iuz nie zeydzie do zatrzymania spolny panstw przyiazny, iako Sefer Kazy [Gazi] aga, antecesor iego, w tey mierze dobrze sobie postępował.

Okolo Batorina w Desnie rzece co nawiększe utonęło beło działo. Paholyk ieden obrał sie spod horągwie i. m. p. Modzieiowskiego [Andrzeja Modrzejowskiego]⁹³, gdy go iuz odzałowono. Zawiazał sie strickiem, dawszi koniec iędę stoiącemu na liedzie, aby go *in casu*⁹⁴ ratowały, a potym wzyąwszy lynę, spuscił sie po dwoch pykäh związany na dno do rzeki Desni, gdzie zawodząc linę za uho owego działu, gdy ye namacał, zawlok drugi w prętkim razie koniec stricka, y tak sie ie wykłął. Kiedy sie sunął z wody do gory, iak pokazał ręce, ciągneli go pomocnicy. Mało zywota nie postradał, który przysedsy do pamięczy, zawolał, aby on strycek, ktorim bel przywiązany, przezeznioto, cim go ratowano, a zatym y działo odzałowane na ląd s pracą dobyte.

Poczty tey nie wyprawiono od ie^o k. my[łosci], az po wzięciu Korobia, *die 19 ianuary*⁹⁵, ktore myasto, wydząc preparamenta do sturmu, poddało sie kroliowy ie^o my[łosci].

№ 138

31 січня 1664 р., Могилів. – Новини про бойові дії литовської армії
з московськими військами

Z Mogiliowa data 31 ianuary 1664

I. m. p. hetmon polny W. X. Litew[skiego] [Michał Kazimierz Pac] miał potrzebę z Moskwą w bog⁹⁶ Branska moskiewskiego, znacną otrzymał

⁹² Можл., королівський покойовий Павло Вольський, відомий у посольстві до кримського хана восени 1662 р.: *Wójcik Zbigniew*. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959. – S. 79–80.

⁹³ *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 236; *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk JKMci pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremic Maciszewskiemu / Pod red. Mirosława Nagielskiego*. – Warszawa, 2002. – S. 252.

⁹⁴ *in casu* – в разі чого.

⁹⁵ Тобто, лист з новинами про події за станом на час прибуття Яна Казимира під Короп 17 січня було відправлено поштою 19 січня, на другий день після взяття міста (див. вище у виданні Броель-Плятера, с. 149).

⁹⁶ Так у рукописі (тобто “w bok”).

wyctorią. I. m. p. pisarz polny [Aleksander Hilary] Połubinsky bardzo dobrze stanął 30 [ianuary]; stamtąd *in genere*⁹⁷ od i. m. p. hetmana maia.

Dowiedziawsy sie, yz⁹⁸ i. m. p. hetman rusył woysko spod Rosławia, hęc *impedire* litewskym *con[i]unctionem* i. k. m.⁹⁹, [Jurij] Boratinsky¹⁰⁰ spod Smolinska w dziesięczy tysięcy piehoty na wozy powsadzawsy. W tym i. m. p. hetmanowy posedł z drogy na posilek zesłany pułkownyk, w coło sęścią tysieczy zasedł¹⁰¹. Miał sie iednak na ostroznosczy i. m. p. hetmon y dał znac i. m. p. pisarzowy polnemu, aby powracał, bo iuz sie bel oddaliel a wprzod posedł. Vcziniel to¹⁰² y st[a]nął* w pułtory milie od i. m. p. hetmana polnego. Nim on przybil, dał polie Moskwie y g[dy]* sie iuz dobrze sobą zamiesaly obie stronie, slyśac i. m. p. pisarz polny huk strzelby, przypad z boku tak scęslywie, ze Moskwę pomiesaną na placu położono y więzniow gwałt nabrono, y tak sie z triumphem po experimencie tak scęslywym i. m. p. hetmon polny || (арк. 1536) z i. m. p. pysarzem do boku ie° k. m. posly. Moskwy belo 16 tisieczy.

№ 139

22 лютого 1664 р., Вільно. – Лист аноніма до невідомого адресата про бойові дії литовського війська з московським

Copyia listu pewnego *de data 22 february* z Wylna 1664

Zwyciestwo, ktore woyska litewskie nad nieprzyiacieliem moskiewskim otrzymały, *confirmatur*; *particularia minutiora* nie wiemy, to telko *constat*, ze Moskwy belo *in duplo*, iezely nie *in triplo* wiecey¹⁰³, niz naszym, y ze na lewe skrzydło uderzily. Wsparczy y poparczy od niego, Moskwa *resumpserunt impetum*¹⁰⁴, czescy bely bardzo naszym. Musiely odwodem mieysca sposobnego do boiu patrzyc, w tym z boku prawego przybelo prawe skrzydło. Zginęło snac naszym na tysiąc y nieprzyiacielia cale zniesiono.

⁹⁷ *in genere* – загалом.

⁹⁸ Далі ще раз помилково повторено “ysz”.

⁹⁹ *impedire* litewskym *coniunctionem* – перешкодити литовським [військам] його королівської милості з’єднатися.

¹⁰⁰ Газін Володимир. Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр. – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 279.

¹⁰¹ У рукописі “sasedł”.

¹⁰² Далі помилк. знову написано “Uciniel to”.

¹⁰³ *zwyciestwo... confirmatur; particularia minutiora* nie wiemy, to telko *constat*, ze Moskwy belo *in duplo*, iezely nie *in triplo* wiecey – перемога... підтверджується; більших подробиць не знаємо, відомо лише те, що московитів було вдвічі, якщо не втричі, більше.

¹⁰⁴ *resumpserunt impetum* – відновили наступ.

Gdy to piśę, owo przibiega dalse wiadomosczy. Siedm mil odwodem sło lewe skrzydło, nym prawe *in auxilium*¹⁰⁵ przybeło, bo sie beło oddalieło. Dal tedy Pąn Bog *victoriam magnam*¹⁰⁶. We dwa dni *post uictoriam*¹⁰⁷ przibeł ym na ratunek i. m. p. woiewoda rusky, bo wiedzyał pąn *de periculo Lituanici exercitus*¹⁰⁸ y wisłał go beł hyzo. Aliec podobno Pąn Bog comedią uciesną robyeł, bo po wisciu i. m. p. [Stefana] Carneckiego, woiewody ruskiego, drugie woyska moskiewskie na krolia i. m. [Jana Kazimierza] mocnie y hardzie nastapily, *pugnatum*¹⁰⁹, y tam snac cięsko bylo na pana. Dał mu Pąn Bog iednak *victoriam*, a i. m. p. woiewoda rusky nie beł przy robocie ani ty, ani owey, na “*Te Deum laudamus*” tylko trafił. *Si haec ita sunt, reflexissima Dei uoluntate forte factum est*, aby przy panu *victoria[e] tota esset gloria*¹¹⁰. *Interim*, ze taky *tres homines* byli, *eadem die attulerunt testantur*¹¹¹, a ludzie *non leues*¹¹² Skłowa: iedęn *idque*¹¹³ [sługa] i. m. p. [Mikołaja Hieronima] Sieniawskiego z Cereri [Czerei], drugi plebąn, iezuita trzeci, tamtecznych maiętnosczy nas procorator. Acz tam bedziecie miec w tym co particularnego.

Przeciw litewskym woyskom hetmanieli Piotr Dolhowsky [Dołgoruki], [Jakow] Czirkasky y trzeci Labaniow [Iwan Łobanow-Rostowski], ktorzy poimany mieli 47000 woyska nieprzyiacielskiego. Iest za co Panu Bogu dziekowac, ze nie daleko woyska tak koronne, iako y litewskie od siebie beły, gdy taką z nieprzyacieliem rozprawę mieli. Belo to za Baranskiem [Brianskiem] o mil dziesięć, gdzie Litwa była, a za Putiwlem, gdzie pąn z woyskiem byl y Moskwie biel. A beł toliko snac *sine mora*¹¹⁴ pod stolicę posły s panem złączone woyska.

Godzinę całą o tym examinowałem piersego swiatka, sługę p. Sieniawskiego, żołnierza, człowieka znacznie znaiołego, który tedy ze Skłowa na Smudz pobiegł spiesno. Biegł przez Cereią, gdzie u pana woiewody¹¹⁵ wilenskyego [Pawła Sapiehi] s tyh sie nowyn sp[r]awia woiewodzyna [Anna Barbara Sapieżyna z Kopciów]¹¹⁶. Wespół tamze ciesącego znalaz, bo miał

¹⁰⁵ *in auxilium* – на допомогу.

¹⁰⁶ *victoriam magnam* – велику перемогу.

¹⁰⁷ *post victoriam* – після перемоги.

¹⁰⁸ *de periculo Lituanici exercitus* – про небезпеку литовського війська.

¹⁰⁹ *pugnatum* – почався бій.

¹¹⁰ *si haec ita sunt, reflexissima Dei voluntate forte factum est*, aby przy panu *victoriae tota esset gloria* – якщо це так, то, мабуть, сталося з доброї ласки Божої, щоб уся слава перемоги залишилася при панові.

¹¹¹ *interim*, ze taky *tres homines* byli, *eadem die attulerunt testantur* – тим часом того самого дня повідомили, що такі троє осіб це свідчать.

¹¹² *non leues* – не легковажні.

¹¹³ *idque* – власне, саме.

¹¹⁴ *sine mora* – без зволікання.

¹¹⁵ У рукописі спершу було написано “pany woiewodzyni”, однак потім друге слово було виправлено.

¹¹⁶ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 96.

i. m. p. wojewoda od p. [Cypriana Pawła] Brzostowskiego¹¹⁷, referendarza litewskiego, o wsistkym wiadomosz. || (арк. 1537)

№ 140

Новини про заходи імператора Леопольда I, здійснені для оборони від Османської імперії, та інші відомості

Z cesarzsky ziemie slyhacz 1664

Zacawsy sie seym [...] ¹¹⁸, dotyhcas sie iesce odprawuie nie skonczony, radzac o wojnie tureczky, y poslal cesarz i. m. [Leopold I] do wegierskyh panow, aby takze, ziehawsy sie na seimiky, radziely o obronie y bely pogotowiu do wojny przeciwko Turkom bronic sie. Ktorzy Wegrzy, ziehawsy sie na seimyky, mieli radę y odpowiedzieli cesarzowy a kroliowy wegierskiemu, ze iezely krol wegiersky som swą osobą poiedzie na wojne przeciw Turkom, yako iest powinność kroliowy kazdemu wegierskiemu, tedi wsisci Węgrowie z nim poiada na wojne, a iesly nie poiedzie, pedzieli, ze my tez pewnie nie poiedziemy.

P. wielkomozny Sireni [Nikola Zrinski] ¹¹⁹, ktory ma zomky na graniczy tureczky, Orwat, katolik dobry, y iego ziemicza orwacka wsystka, ze brał woyska do 80000 y miast dostał pod Turkiem 7 wielkyh, ktore Turczy przedtym wzięły bely Wegrom, y poscinał yh w tyh miastah y zomkah, Turky, y goniel yh az do Dunaia wielkiego y tam yh, dogoniwszy, biel y topieł, a mosty porąbawsy, co na Dunaiu Turczy bely zbudowały, popsował y rozrucił, zeby Turczy przeprawy nie mieli, a som z ludem wrocieł sie pod Nowę Zomky dobiwac yh. Głod miedzy Turky y powietrze sie zamnożyło, ze yh siela umieralo, Turkow. || (арк. 1538)

№ 141

11 березня 1664 р., Варшава. – Новини з листа з табору коронної армії про облогу Глухова, прийом татарських султанів і мурз під містом, війну з московськими військами у Брянську і Сівську, об'єднання військ Стефана Чарнецького з литовцями та інші відомості

Z Warszawy die 11 marty 1664

Listy przisly *de data* 9 february z obozu. Piszą, yz dlatego przetrzimonio pocztę, zeby bely oznaymiely czo gruntown[e]go o sukcesah pod Głuhowem, alie gdi sie pierszy Sturm stratą ludzy w piehotah nie nadał, a to dlatego, dla

¹¹⁷ Там само. – Cz. II: 1665–1669. – S. 31.

¹¹⁸ У рукописі тут пропущено місце для дати і місяця проведення.

¹¹⁹ *Nottebohm Wilhelm*. Montecuccoli und die Legende von St. Gotthard (1664). – Berlin, 1887. – S. 8; *Romsics Ignác*. Historia Węgier. – [Poznań], 2018. – S. 204.

omelney pomoczy tatarsky y kozaczky, ze sie scerze nye przyložely do roboty. Na drugi, kiedi *apparabuntur requisita*¹²⁰ z drugi i. m. p. kanclerz Wiel[kiego] X. Litew[skiego] [Krzysztof Zygmunt Pac] wyprawiony do woysk litewskych dlia combinaty yh *animorum*¹²¹, ktore sie do krolia i. m. [Jana Kazimierza] przybrały.

Moskwy na kielkadziesiat mil spustosiwszy *ferro et igne*¹²², Bransk y Siewsk wyciąwszy y pultora tysiąca Moskwy zniossy, dał znac o wydzianim na oko nieprzyiacielu z wodzamy Cerkaskym [Jakowem Czerkasskim] y Olhoruskiem [Piotrem Dołgorukim], ktorzy by mieli bydz, iako piszą, ostatnią cara moskiewskiego [Aleksę Michajłowicza] nadzieją, resolutią y ze Zmiiow [Siemion Zmiejew] y [Jurij] Boratinsky od Smolenska ciągnął w intenczyei złączenia sie z Romadanowskim [Grigorijem Romodanowskim], moskiewskym hetman[em]. S ty tedy przycyny y przestrogy pewny *et ex maturo consilio*¹²³ przisło kroluiowy i. m. zaniehac imprezy dobywana tey fortece, ze sie myał ruszyc przeciwko nieprzyiacieluiowy *die 10 february*, oboz ruszyc, hcąc z nim w poliu dai Boze scęslywie *de summa rei experiri*¹²⁴. Przydaia i to w tyhze listah, ze sie spodziewaia prędky potrzeby z tym nieprzyiacieliem.

I. m. p. [Stefan] Carnecky, wojewoda rusky, wiprawiony od krolia i. m. dlia złączenia sie z woiskiem litewskym, ktoręmu prawęmu skrzydłu *praeest*¹²⁵ p. [Aleksander Hilary] Połubinsky, lewemu – i. m. p. hetmon polny W. X. Litew[skiego] [Michał Kazimierz Pac].

Swidersky, krewny marsalka przesłego zwiąskowego [Jana Samuela Świderskiego] a towarzys chorągwie p. Iwanowskiego¹²⁶, za bunt, ktory wszczynal przy expiratiey y exequouani.

Wszyscy pisą, obiecuyac prętko co pewnego y gruntownego oznaimycz *de succesu armorum*, a potym *reducere condiciones pacis*¹²⁷.

Sultanowie¹²⁸ tatarsczy obay [Mamet Gerej i Saadet Gerej]¹²⁹ pod Głuhowem byli u stolu krolia i. m. Nim wesly do krolia i. m., włożono na nih

¹²⁰ *apparabuntur requisita* – будуть підготовлені необхідні речі.

¹²¹ *dlia combinaty yh animorum* – для їхнього гуртування.

¹²² *ferro et igne* – мечем і вогнем.

¹²³ *et ex maturo consilio* – і після зваженої наради.

¹²⁴ *de summa rei experiri* – остаточно все вирішити.

¹²⁵ *praeest* – стоїть на чолі.

¹²⁶ Можливо, Станіслав Івановський, ротмістр козацької хоругви з полку закрочимського хорунжого Олександра Казимира Бродовського (*Janas Eugeniusz. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia*. – Lublin, 1998. – S. 275).

¹²⁷ *de succesu armorum*, a potym *reducere condiciones pacis* – про успіх війська, а потім повернутися до умов миру.

¹²⁸ У рукописі “Sullanowie”.

¹²⁹ *Бабулин Игорь*. Оборона Глухова против польской армии Яна Казимира в 1664 г. // Славянский альманах. 2019. – Москва, 2019. – № 1–2. – С. 217.

suknie: na starszego złotogłowową soboliamy podbytą z dyamentowemy guzamy, na młodszego anamitną risim futrem podbita, guzy z rubinamy. Hciely, aby murzowie yh siedzieli z krolēm i. m., alie im tego nie pozwoliono. Iedly tedy z senatoramy w drugim namiecie. Starsemu darowono cerwonych złotych tysiāc, a młodsemu piecset cerwonych. Osobno zas rozdawono murzom y agom.

Xziāzeta de Gramont¹³⁰ 27 ianuary stanęły u krolia i. m. Byli w sturmie pod Głuhowēm, gdzie sie tak przykro narazaly na ogień, ze sobie tym na reputaciā y affect dobry u wsistkyh zarobyli.

Krol i. m. idzie sām ku nieprzyiacielowi, xziāżēcia i. m. Mihała Wisniowie[ckiego] zostawuiāc na Zadnieprzu z pewnā licbā liudzy, przydawsy mu *pro consilio*¹³¹ i. m. p. [Aleksandra Ludwika] Niezabytowskiego, starostę lubelskiego. [Hryhorij] Hulaniecky zasie comendę miecz będzie nad ludzmy, po fortцах zostaiāczyh. || (арк. 1539)

№ 142

Лист аноніма з польського табору до варшавського каноніка про облогу Глухова коронними військами, участь кримських татар у боях, об'єднання з литовським військом та інші відомості

1664

Z pewnego listu do i. m. xzię[dza] kanonika warsawskiego z obozu copya, a poslono to oycom *Piarum Sholarum*¹³² na Kazimierz 1664 do xziędza Franciska, przeora kazim[ierz]skiego.

Mnie wielcze mosczy xzięzę kanoniku warsawsky, moy mosczy panie y dobrodzieiu. Tę moie lubo od zhorzalego w cieliē, affectie iednak nieustaiācym zdrowego, proszę hczyei wm. m. p. przyiācz ramotę. Niedziel temu kielka, iako cieskie bole y niesłyhane w głowie szumy cierpie y na nogy upadłem, a do poratowaniu czasu y wcasu nie mas. Woysko nasze, ode dwu niedziel stanāwszy tu pod Głuhowēm w scerym polu, wielkiey biedy piehota, głodu, mrozow nacierpiawszy sie y konie pohudzywszy, ze wstidēm ustāpic musyālo,

¹³⁰ Антуан Грамон та його старший брат герцог де Гіш (de Guiche). Про їхнє прибуття під Глухів див.: *Грамон Антуан*. Из истории московского похода Яна Казимира: (1663–1664 г. г.). – Юрьев, 1929. – С. 11, 15. У літературі див., зокр.: *Белашов Валерій*. Облога Глухова польським королем Яном II Казимиром у січні-лютому 1664 р. // *Україна та Польща крізь призму століть*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Поляки на Чернігово-Сіверщині – «свої»/«чужі»”, приуроченої до 350-ї річниці східного походу Яна II Казимира. – Ніжин, 2014. – С. 88; *Луняк Євген*. Бій під Пирогівкою 11 (21) лютого 1664 р. та його значення для перебігу зимового походу Яна II Казимира 1663–1664 рр. // Там само. – С. 96.

¹³¹ *pro consilio* – на допомогу.

¹³² oycom *Piarum Scholarum* – отцям Побожних шкіл (отцям піарам).

bo poddac sie miasto nie hciało. Wal wisoky y miasto na gorze bardzo ludne, trudno go belo dostac. Sturmy dwa stracilismy, miny porobione niewielką consolatą ucinieły w zisku. Odnieslismy to, ze liudzy okolo 3000 stracilismy. I. m. p. Stanisława pierwszego sturmu kula nie minela 29 ianuary, alie z łasky Boży ciału nic¹³³ nie skodziela, przez sukienkę przesła a o pludri sie oparla. Znowu die 3 february stanelo woysko w sprawie do sturmu, ale go nie przypuscono. Mini dwie wirzuciely, iuz bel p. pułkownik [Piotr de] Brio[n]* z draganią wpadł, tylko za złą sprawą, ze nie posiłkowono, wyparowanego nazad y samego zabyto¹³⁴. Tegoz dnia dostało sie w kark p. Stanisławowy drzewem, ktore z wała zrucaly, ale nadzieia w Panu Bogu, ze mu nic nie będzie. Wielkie prace y cyęskie warty iednak *sine ullo tedio*¹³⁵ odprawowac musi, bo kielka horyh postrzelono. Zwadka bela miedzy i. m. p. horązym Stan[isławem]¹³⁶ a miedzy swoim kapitanem *ratione comendi* nad kompanią *diferentia*¹³⁷, gwoli ktoremu bel w arescie i. m. p. Stanisław *facta* potim *ab utraque parte inquisitione*¹³⁸. Samze kapitań Leidman w harescie został *usque*¹³⁹ y tak teraz przy i. m. p. Stanisławie cale zostaje komenda. Officierow gwałt nabito y piehoty nastrzelano: maiorowy p. [Jana Pawła] Celarego nogę z działa ustrzelono y stad maior umar, Kielzbrok [Kierbroch], p. kapitań Ciemienicz [Czemiernicki], p. Wolczynsky pobyczy y quatimaister Hinek, y insich tak wielie, i. m. p. Guldin [Guldyn]¹⁴⁰ z łasky Boży iuz sie wigoił. Zkad do Putiwła, granice moskiewsky, mil telko trzy. Czaty nase zapadaia w Moskwe o kielkanascie myl, casem yh uriwā Moskwa.

Horda tatarska wozy nase rabuie, konie wydzieraiā y sukien obieraiā. W tych dniach z woyskiem litewskym łączicz sie mąmy.

Krol i. m. [Jan Kazimierz], woyska rozłoczywszy po konsistenciah, do ktorih iest mil *in circum* 40¹⁴¹, sąm ku Polsce obroczy. Wprzod hce bydz pod Mohilowem.

Woysko sobie na to ma za niescescie, ze w polu nieprzyiaciela wydziec na oko nie moze. O Romadonowskym [Grigoriju Romodanowskim] cos prawia, iakoby miał winiszcz w polie. || (арк. 1540)

¹³³ Далі помилк. знову написано “ніс”.

¹³⁴ У дійсності поранено. Див.: *Nagielski Mirosław*. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 123; *Бабулин Игорь*. Оборона Глухова против польской армии Яна Казимира в 1664 г. // *Славянский альманах*. 2019. – Москва, 2019. – № 1–2. – С. 223, 227.

¹³⁵ *sine ullo taedio* – без втоми.

¹³⁶ У рукописі нерозбірливе скорочення.

¹³⁷ *ratione comendi* nad kompanią *diferentia* – через розбіжність в командуванні компанією (регіментом).

¹³⁸ *facta potim ab utraque parte inquisitione* – після проведення згодом розслідування з обох боків.

¹³⁹ *usque* – постійно.

¹⁴⁰ Див. про них: *Kochowski Wespazjan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. II. – S. 259.

¹⁴¹ *in circum* 40 – приблизно 40.

22–24 лютого 1664 р. – Новини з Могилева про військові дії у Білій Русі, перебування Яна Казимира у Новгороді-Сіверському, війну коронної армії з Іваном Брюховецьким та московськими військами, перемовини Речі Посполитої з Москвою, облогу Глухова та інші відомості

Wiadoszcz z Mochilowa z ustwy i. m. p. Reymera¹⁴², pułkownika i. k. m., relacyei wypisana, który 22 *february* w osmiu milah od Staroduba i. m. p. hetmana polnego W. X. Litew[skiego], [wojewody smoleńskiego Michała Kazimierza Paca] odiehał.

Krol ie^oszcz [Jan Kazimierz], combinowawszy woyska litewskie obudwu skrzydeł y dawsy nad nim commendę i. m. p. woiewodzie smolenskiemu, lokował to woysko, iako tesz cescz y koronnego, który ma pod Starodubem przy sobie, gdzie 24 *february* i. m. p. Rudomina [Piotra Rudominy Dusickiego]¹⁴³ spo[tka]wszy, strażą stanął.

Krol i. m. został s częścią woyska pod Nowogrotkiem Siewierszkym, dobywając tey fortece, iako iest nadzieia, ze sie podda.

Krol i. m. naprzeciw Radamanowskiemu [Grigoriju Romodanowskiemu] y [Iwanowi] Brzuhowickiemu, ktorzy sie w 15000 na Ukrainę zgromadzily, wyprawieł ih mm. pp. pisarzow polnich iako koronnego [Jana Fryderyka Sapiehę], takže tez y W. X. Litewskie[go] [Aleksandra Hilarego Połubińskiego] z Tataramy y kozakamy we dwudziestu tysięcy.

Goniec moskiewsky [Kirył Puszczin]¹⁴⁴, który beł teraz dla zblizenia na tractaty mieysca, u krolia i. m. taką odniosł deklaratią, ze krol i. m. pod Siwskiem mieysce naznacył y poslono wzaiem do czara [Aleksego Michajłowicza] p. Węclawskiego [Samuela Węslawskiego], aby prętko pełnomocny poslowie carsczy przyiehaly¹⁴⁵.

¹⁴² Ймовірно, Mateusz Remer (Rejmer, Romer), див.: *Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz* / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 373.

¹⁴³ Стародубський староста, вирушив до Стародуба 22 лютого, див.: Там само. – S. 459; *Majewski Andrzej Adam. Zagon Aleksandra Hilarego Połubińskiego w głąb państwa moskiewskiego w 1664 roku* // *Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim w XVI–XVII wieku* / Red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron. – Zabrze, 2013. – S. 346.

¹⁴⁴ Аудієнція у короля 11 лютого ст. ст. 1664 р.: *Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России: (По 1800 год)*. – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия). – С. 137. Див. також: *Obuchowicz Michał. Dyaryusz wyprawy przeciw Moskwie roku 1664* // *Pamiętniki historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku posługujące, w dziennikach domowych Obuchowiczów i Cedrowskiego pozostałe* / Wyd. Michał Baliński. – Wilno, 1859. – S. 115.

¹⁴⁵ Див.: *Wójcik Zbigniew. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*. – Warszawa, 1959. – S. 154–155.

Fortecze ukrainskie obiecały wsistkie sie zaraz zdac kroliowy i. m. skoro Tatarzyn s pola ustąpy, *alias*¹⁴⁶ wolą sie do ostatniego bronie, anizely więzienie tatarskie cierpiecz.

Dotąd zadna potrzeba z nieprzyaciółamy woyskamy nie była, oproc co całą s całą pułkowscy sie chałasowały.

Pod Głuhowem we trzech sturmah niemało piehoty poginęło. Sąm i. m. p. Reimer, pułkownyk, iehał s pilnemy listamy do i. m. p. woiewody wilenskiego [Pawła Sapiehi], ktory maiać niemało listow do i. m. p. woiewody wilenskiego y i. m. p. podskarbiego [Hieronima Kryszpina Kirszensteina], nie hciał my na postę¹⁴⁷ powierzac, ale sąm za nimy ma sie spiesyc do i. m., maiać wielie do vstny z ih moscyamy konferencyey.

№ 144

1664 р., між 13 і 16 лютого, табір під Сівськом. – Лист учасника облоги Глухова про перебіг військових подій, війну з Іваном Брюховецьким, допомогу Павла Тетері коронній армії, перемовини з литовськими комісарами стосовно оплати військові, похід Яна Казимира на Сівськ разом з татарськими та українськими військами, війну в Інфляндії з Москвою та інші відомості

Z obozu w Moskwy od pewni osoby *in februaryo 1664* zpod Siewska¹⁴⁸.

I. k. m. [Jan Kazimierz] pod Głuhowem stal niedziel dwie. Sturm iedęn przy mnie stracono, drugi bel po odiezdzie¹⁴⁹ moim, gdzie nąn gotowali scerze, myny robyono, ale gdy mały effect ucinieła iedna, a drugie nyc, nie kazal krol i. m. isc do sturmu. Bylo nasy piehoty pułtora tysiąca, p. [Jakub] Iaspers¹⁵⁰ z nimy, a drugi p. Kalstin [Chrystian Ludwig Kalkstein]¹⁵¹ odesly bez skody. Nie mial woli i. k. m. sąm, ani misliel pod Głuhow, ze pp. koronny zawabily dlia swoyh miast. Co stracily ludu smat, to w zisku odebral i. k. m.

Miast vkrainnih 80 odebrano, co sie poddaly, a 9 sturmem wzyeto, ktore wicieę, trupa pod 4000. Bunt kozaczky nastal od [Iwana] Brzuhowickiego, kozaka principała dawnego, ktory przy Moskwie pocal sie bel wiązac. Zaraz

¹⁴⁶ *alias* – інакше.

¹⁴⁷ У рукописі “na postę”.

¹⁴⁸ Надпис на маргінесі: “I. m. p. Koczisowsky”.

¹⁴⁹ Слово правлене.

¹⁵⁰ *Nowak Tadeusz*. Jaspers Jakub Stanisław (w. XVII) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1664/1665. – T. XI. – S. 69–70; *Maroń Jerzy*. Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // Od armii komputowej do narodowej: (XVI–XX w.). – Toruń, 1998. – S. 84.

¹⁵¹ *Maroń Jerzy*. Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // Od armii komputowej do narodowej: (XVI–XX w.). – Toruń, 1998. – S. 84.

ordinował i. k. m. p. [Pawła] Teterę, hetmana kozackiego swego, z kielkanastą tysieczą kozaków zaporowskyh, który im tłumy bunt.

Commissarzamy do¹⁵² woyska od ie^o k. m.: i. m. p. kanclerz nas [Krzysztof Zygmunt Pac], i. m. p. referendarz [Cyprian Paweł] Brzostowsky, i. m. p. marszałek nadworny koronny [Jan Klemens Branicki]¹⁵³. Woysko deklarowały służyć *ad 9 may*. Narzekaly, że się nam nie viscili w słowie, iako przysiega i. m. x. biskupa wylien- || (**арк. 1541**) skiego [Jerzego Białłozora] wiciaga. Daly racią dlatego, że pp. koronni manifestacie pozanosily na menice. Tak i. k. mscz deklarował się, że iezeli hccie, aby wiplacone bely milyony 3, prętko bierzcie połowicę fantamy, połowice piniadźmy na raty 3. Na tym stanęło. Mamy braci rat dwie oraz na s. Ian Krz[c]iciel [24 iunii] w Wilnie, a trzecia 1 10bris fantę cinią, iako w kromie mogą kupicz.

Pod Siwskiem i. k. m. stanął *die 13 february* z woyskami koronnymi, z Tatarami, kozakami, ktorzyh liczba wielka. Samem nie raz wydział, nie raz w polu¹⁵⁴.

Die 16 february ma nase woysko wydziec w polu, ktorim iest bardzo miłosy, zaraz się rusza ku Kamczenu [Karaczaiewu], bo tam knias [Jakow] Cerkasky ziawił się, ktoręmusmy radzy bardzo. Przy łasce Boży może odnieść naganę od tak wielkych woysk.

I. k. m. z tym się deklaruje, że nie misly z granic litewskich winisz, nie zrobiwszy pokoju.

P. [Samuel] Wesławsky powrócił z Moskwy do i. k. m. *die 11 february* y posłanik z nim moskiewsky [Kirył] Puszczyn¹⁵⁵, który pokoiu bardzo życzy dla opacnych ramot na commissarzow, aby serżey woyska mog obaczyc, bo tam nie wierzely, żeby k. i. m. swą osobą miał bydz, ale będzie miał co wydziec w polu.

O collocowaniu woysk *consilium*¹⁵⁶ nie było iesce. I. k. m. do Mohilowa zaraz ma wolią, do Wylna *in aprili uel in mayo*. To pewną macie Osciana, Morkała, Bezkyrczy, alie przeciwko im posłono Plyzescina, Boiurzyna¹⁵⁷.

Mismy hałasowały po kielkanascie razy, po 250¹⁵⁸, po 300, po 400, po 500, po 200, zawse z wictoryą. Brans[k] miasto spalilismy y sywsky manaster, ktorego nie dwakrocz, ani trzikrocz stem tysieczą nie naprawy, to ięno, że bonifratelow wylenskyh, a co z insi cerkwy, miast – lisby nie mas zniesionych.

Obfitosz żywnoszcy mamy wselky, lubo na mrozah y zymnah niesłychanyh.

¹⁵² Далі закреслено “Москwy”.

¹⁵³ Згадки про це див.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 453–454.

¹⁵⁴ Повторення фрази “nie raz”, залежно від контексту, може бути помилкою (у рукописі речення розділене комою після слова wydział).

¹⁵⁵ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 458.

¹⁵⁶ *consilium* – рада.

¹⁵⁷ Так у рукописі.

¹⁵⁸ У рукописі “po 2500”.

Cwarty mylion do seimu. Od prawego skrzydła, ktorzy od nas w mily, dzisia powraca comissarze czysz, ktoryh pomienilem, do woyska.

Car som moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] ma sie ruszyc, za myl trzy od stolice, mamy wiadomosc, a potim [Jurija] Dolhorukiego wyphuie ku nam z comisarzamy. Na tego kniazia patrzy, ktorzy pod Karaczenem [Karaczaiewym] woysko zaciagaią. Hoc doszcz zaciąg grozny, zebrac nie mogą snadno, iako rospuscely.

Commendant tes moskiewsky [Iwan Sumorokow/Sumarokow]¹⁵⁹ miast infliačkyh wpadł beł w Litwę za Dineburkiem, ktorzy nabrawszy łupow siłę. [Stefan] Cza[r]niawsky¹⁶⁰ *volu[n]tarius*¹⁶¹ zbiegł go w noczy y zniósł wsistkyh, wzywawszy zywceń 36 Moskałow y one zdobiczy ze wszistkim pozabierał. Som ten comendant moskiewsky ledwo pieso uciekł samotrzec do zamku iednego, Lucin nazwan[y]*. || (арк. 1542)

№ 145

24 березня 1664 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з-під Новгород-Сіверського про об'єднання литовського війська, наступ на Сіверськ та Москву, похід коронної армії до Кролевеця і Корона, перемовини Речі Посполитої, ув'язнення Івана Богуня та інші відомості

Z Warszawy die 24 marty z pocty

Pocztą od krolia i. m. [Jana Kazimierza] *de data 29 february* spod Nowogrotka Siewierskiego przisła, która confirmatyą niesie o combinacy y złączeniu woyska W. X. Litew[skiego] pod comendę i. m. p. hetmana polnego W. X. Litew[skiego] [Michała Kazimierza Paca], który obie skrzydła ludne y konne pięknym porządkiem presentował w sprawie krolowy i. m. pod Siewskiem, s ktorego woyska we dwuh tysięczy wyprawywszy i. m. p. pisarz polny W. X. Litew[skiego] [Aleksander Hilary Połubiński] w Moskwę z i. m. p. Bielinskym [Stefanem Bidzińskim]¹⁶² we dwu także tysięczy polskych ludzy, krom mocy ohotnyka, ordi Tatarow trzy tysiace, kozakow osm tysieczny

¹⁵⁹ Курбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 262, 263, 291.

¹⁶⁰ *Bobytyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 132.

¹⁶¹ *voluntarius* – доброволець.

¹⁶² *Majewski Wiesław*. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część I // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa 1969. – T. XV. – Cz. II. – S. 112–113; *Majewski Andrzej Adam*. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 298ff.

s tym ordinansem, aby sie o Cirkawskiego [Jakowa Czerkasskiego] oparly, ktory za Karacowem we dwudziestu tysieczy woyska, a s tę stronę Karacowa Labanow [Iwan Łobanow-Rostowski] z woyskiem drugim stoy.

W dziesiäczy dni po wyprawie woyska w Moskwę powrocił p. Weclawsky [Samuel Węslawski] stolice, otrzymawszy d[e]claratiä, ze Nowosinskiego [Jana Nowoszyńskiego], zaboycę i. m. p. [Wincentego Korwina] Gasiowskiego, hetmana polnego y podskarbiego W. X. Litewskiego, car [Aleksy Michajłowicz] wydac kaze na instanczyä i. k. m. s tym dokładem, aby na zamianę pewnego Moskwycina krol i. m. wydac kazał. Pitali p. Węcłaskyego dumni boiarowie, iezely ma pozwolenie na pismie o mieyscu, casie do tractatow znosic sie z nimy. Gdy powiedzial, ze nic o tym w zlieceniu nie miał, wyprawiono po nim gonca moskiew[skiego] [Kiryła Puszcina], ktory przyiehal s tym, ze car ma przy sobie commissarzow do tractowania pokoju. S tym tedy goncem nazad powrocił p. Weclawsky, aby co pewnego o casie y mieyscu zrozumiał.

Nascekyn [Afanasij Ordin-Naszcokin] sie tes wdał w listy z i. m. p. canclierzem W. X. Lite[wskiego] [Krzysztofem Zygmuntem Pacem], snac a coresponduiąc bedä. Iednak z Moskwy wydaie, ze tractaty odwlic hca do trawy. Timcasem celadz stolice na głowę wymagaiä¹⁶³ do sluzby woienney, a z miasteczek siodmego cłowieka bierä.

Po combinaty woyska W. X. Lite[wskiego] nastąpiela resolutia sniegow, a potym vodi wielkie, dla ktoryh nie mogac yh krol i. m. w zimie nieprzyacielskä chcac za[d]nieprzan zatrzymac *in officio*¹⁶⁴, powrocił ku Nowogrodu, nie daleko od miast[a] w manasterze stanäl.

I. m. p. pisarz polny koronny [Jan Fryderyk Sapieha] wyprawiony do Kruliewca [Krolewca], Korabye [Koropa] y inszih miast, aby sie ym nie dał wrocic do poddanstwa cara moskiewskiego. Iusz zastał pomienione miasta w dewoczey carsky, a potym, dowiedziawsy sie, ze Radamanowsky [Grigorij Romodanowskij] wisedł w polie s fortyc z ludzmy pod Woronicem, mil sescz od Nowogrotka, wiesäl sie nad nim. [Hryhorija] Hulanieckiego s humanskim pułkiem przy taborze wzad wyprawywsy, krol i. m. 29 [february] wiprawiel do i. m. p. pisarza i. m. p. woiewodę ruskiego [Stefana Czarnieckiego] communiķiem y sam osobä swä miał sie rusic 1 marty na tę impresę, da Pañ Bog, scęslywä, byle nie umknäl do fortyc tam.

[Iwan] Bohun, odebrawszy tak wiele dobrodziestw kroliewskih, nakazny hetmon kozacky zadnieprsky będąc, mrucał, gadał, snac y buntował kozakow, o co za wartę zwyety, a na iego m[ie]ysce kozaczy [Mychajla] Hanenka obraly hetmanem nakaznym¹⁶⁵.

¹⁶³ У рукописі помилк. “wygamaia”.

¹⁶⁴ *in officio* – на службі.

¹⁶⁵ Див. цитату цього абзацу (зі змінами) у статті: Герасимчук Василь. Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової

№ 146

31 березня 1664 р. – Новини про облогу Глухова польськими військами, сутички коронного війська з Іваном Сірком, литовські війська під Могилевом та інші відомості

Die 31 marty 1664

Woyska koronne przeprowiely sie z armatą s tei stronę Dniepru, bo piehoty poginęło niemało pod Głuhowem we 4 sturmah. [Iwana] Sirka buntownika zniesly nase woysko, pul[k] humansky s pulkiem Vlanieckym [Hryhoriya Hulanickiego] y s horągwiamy nasemy, ktorzy przy tyh pulkah bely.

Woysko litewskie w sprawie pod Mohilowem stoy, ktore iest wiborne. Rahuią go 24 tysiącze, przy nim krol i. m. [Jan Kazimierz] zostaie. Słyhas, yz tractowac maia; gdzie y na ktore mieysce, iesce wiadomoscy nie mas. || (арк. 1543)

№ 147

8 квітня 1664 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з Остра про бойові дії Яна Казимира проти Григорія Ромодановського та Івана Брюховецького, перемовини Речі Посполитої з Московією, похід армії литовського польного писаря Олександра Гілярія Полубенського на Москву, війну коронної армії з Яковом Скиданом під Сосницею, примирення між Павлом Тетерею й Іваном Виговським та інші відомості

Z pocty z Warsawy die 8 aprilis 1664

Posta od i. k. m. [Jana Kazimierza] *die 12 marty* z Hostrza [Ostera], mil kilka od Staroduba, wypraw[io]na niesie to, iz przeprowiwszy sie woysko przez Desnę od Nowogrotka, przisedl krol i. m. pod Woranio *die 1 marty* na Radamanowskiego [Grigoriya Romodanowskiego] y [Iwana] Brzuhowickiego, ktoryh lubo przez kielka dny ustawicznie *s[tl]imulando*¹⁶⁶ w tę ratę naszy, następując na zbudowanego na Desnie rzece moskiewsky mostu, wiwabyc

діяльності. – Київ, 1928. – Т. I. – С. 209. Про обрання Ханенка наказним гетьманом: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 465 (нотатка від 4 березня 1664 р.). Див., також: *Чухліб Тарас*. Михайло Ханенко // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – Київ, 1995. – С. 319; *Wagner Marek, Kroll Piotr*. Michał Chanenko // Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Red. Piotr Kroll, Mirosław Nagielski, Marek Wagner. – Zabrze, 2010. – S. 354–355.

¹⁶⁶ *stimulando* – провокуючи.

hcieli. Nię mogly iednak zadną miarą w polie *euocare*¹⁶⁷, przy lasah gęstyh y błotah stojących, lekkie poticky telko bely, w ktoryh kielkaset nieprzyiacielia legło horągwy y dział kielka wzyeto. Sam Brzuhowicky ledwo sie salwowal, skociwszy na puł kopici z brzegu w Desnę, samopał iednak y kon iego dostal sie nasim. Gdi tedy w polu na sniegu y mrozem wielkym dni kielka stojąc, woysko nie mogło przisc do potrzeby z Moskwą, nie mogąc dłużej z niebem, zimą woiovac dla następujących roscieczy, stanęło w radzie rozłozyc do trawy na stanowisku woysko koronne między Desnem a Dnieprēm, litewskie – przy litewsky granici pod Starodubem. I. m. p. woiewodzie ruskiemu [Stefanowi] Czarneckiemu commenda nad koronnim woyskiem zliecona, ktori w Ostrzu stac sam z armatą będzie y obos prędzei pogodę na Brzuhowieckiego y Radamanowskiego upatrzy.

Krol i. m. ma nadzieię, ze commissarze moskiewsczy do Smolenska ziada, a nasy w Skłowie *subsistendo*¹⁶⁸ z nimy tractowac będą. Z gwardią piesą, raitarską, którą zosta[wi]ł i. m. p. Bielynsky [Franciszek Bieliński] i. m. p. Helmskiemu [Marcjanowi Ściborowi Chełmskiemu]¹⁶⁹, do Mohilowa obrociel *pro 30 marty*, zeby w bliskosczy *assistat*¹⁷⁰ commissiey. I. m. p. kancelrz W. X. Litew[skiego] [Krzysztof Zygmunt Pac], i. m. p. marsalek nadworny koronny [Jan Klemens Branicki] zostaią przy kroliu i. m., p. pisarz polni W. X. Litew[skiego] [Aleksander Hilary Połubiński] [...]¹⁷¹. I. m. p. woiewoda

¹⁶⁷ *evocare* – викликати, витягнути.

¹⁶⁸ *subsistendo* – перебуваючи. У рукописі помилк. “subsistemdo”.

¹⁶⁹ Про передачу цього реґіменту від Белинського до Хелмського, сандомирського підстоля, див.: *Nagielski Mirosław*. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 137–138. Обухович називає Белинського у цій кампанії закрочимським підкоморієм (*Obuchowicz Michał*. Dyaryusz wyprawy przeciw Moskwie roku 1664 // *Pamiętniki historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku posługujące, w dziennikach domowych Obuchowiczów i Cedrowskiego pozostałe* / Wyd. Michał Baliński. – Wilno, 1859. – S. 123). У дійсності він був плоцьким підкоморієм (див. у Нарецького “Liczebność i organizacja gwardii...”, с. 119, 135), а закрочимським підкоморієм у той період був Казимир Францішек Гумовський (*Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. II. – S. 346 (починаючи з 1659 р. і далі на сеймах 1662, 1666 і 1668 pp.); *Choińska-Mika Jolanta*. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – S. 174, 176). Див. також: *Majewski Andrzej Adam*. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 306.

¹⁷⁰ *assistat* – підтримувати, допомагати.

¹⁷¹ Це речення у документі не завершене. Принаймні, згадка про Олександра Гілярія Полубенського не стосується наступної фрази, де йдеться про від’їзд Станіслава Потоцького до Підгаєць. Сам Полубенський після московської кампанії

krakowsky a hetmon wielky koronny [Stanisław] Potocky na wythnienie do Podhaiec iedzie, i. m. xziadz kanclerz koronny [Mikołaj Prażmowski] do biskupstwa swego, bedzie y Warszawie.

I. m. p. Polubinsky z Bielynskym [Stefanem Bidzińskim], wisedszy na dwadziescia myl w Moskwę, pod Karacowem zniesly [Iwana] Prozorowskiego y Zubowa¹⁷² we 14 tysieczы ludzy, przy armacie y piehocie polie daiącyh. Taborow takze kielka dobyly, między ktoręmy był iedęn, czo miał 7 tysieczы ludzy, y tu s plonem y iasioem wiezniow wielkim pourociela orda tatarska, w ktorim tak przebierala, ze nie brała¹⁷³, tylko ludzie między dziesiatkiem a 40 rokiem, drugyh w pien scynała. Za listek tabaku, kto hcyał, kupił u Tatarzyna Moskwycina.

Goniecz moskiewsky, do¹⁷⁴ ie° k. m. s p. Weclawskym [Samuelem Węslawskim] iadący, przyehawszy na to poboioywysko, płakał, wydząc tak wielie pobityh narodu swego moskiewskiego.

Powracaiać z Moskwy nasy, napadly na 500 Moskwy nasy, z Starolubica podiazd wyprawiony, którą wiciely, tak ze fortica, nie maiac liudzy do obrony, skłania sie do deditii. Woysko W. X. Litew[skiego], ktore w tey okolicy z i. m. p. hetmanęm polnim [Michałem Kazimierzem Pacem] stacz będzie, lacno ią naklony.

I. m. p. pisarz polny koronny [Jan Fryderyk Sapieha] pod Sosnicą znosiel [Jakowa] Skydana, pułkownika kozackiego, sławnego w ludzie[ch]*. Samego wzywał, ktorego potym na pal wbito¹⁷⁵.

зустрівся з королем 11 березня і потім вирушив з військами до Могилева, куди прибув 31 березня, див.: *Majewski Andrzej Adam*. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 304, 306, 308. З іншого боку, після приїзду до Підгаєць Потоцький перебував там деякий час (наприклад, документально відомо про його листи та універсали звідти у середині травня або на початку червня). Див.: *Listy hetmańskie rodu Potockich*. – Warszawa; Bellerive-sur-Allier, 2019. – Т. II: Korespondencja Stanisława Rewery Potockiego: Hetman polny koronny 1652–1654; Hetman wielki koronny 1654–1667 / Opr. Piotr Kroll. – Dok. 151. – S. 234–235; *Akta sejmikowe województwa krakowskiego* / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1959. – Т. III: 1661–1673. – Dok. XX. – S. 81.

¹⁷² Можл., Степан Зубов (*Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 467).

¹⁷³ У рукописі “niem brała”.

¹⁷⁴ У рукописі помилк. “od”.

¹⁷⁵ *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – S. 228; *Луняк Євген*. Бій під Пирогівкою 11 (21) лютого 1664 р. та його значення для перебігу зимового походу Яна II Казимира 1663–1664 рр. // Україна та Польща крізь призму століть. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Поляки на Чернігово-Сіверщині – «свої»/«чужі»”, приуроченої до 350-ї річниці східного походу Яна II Казимира. – Ніжин, 2014. – С. 106.

S tę stronę Dniepru [Dmytro] Sulima¹⁷⁶ y Wisczań [Semen Wysoczan]¹⁷⁷, zbuntowawsy sie kozakow w kielku mieyscah, horagwie nase *opprimere*¹⁷⁸ chcieli na stanowiskach, iakos dostało sie tego horagwy xziążecia i. m. [Dymitra] Wisniow[ieckiego]*, wojewody bełskiego, kozacky, wolosky y innim. Dnia iednego na roznym mieyscah, osmieliwszy sie, rebelizanczy wpadły pod Lisonkę¹⁷⁹, armaty Woyska Zaporowskiego odebrały y p. Głosinskiego, pisarza woyskowego, ze stem ludzy zniesły, a przibrawsy wiecey swawolnego vltaistwa rebelizantow, 12000 piehoty a 7000 komonnika, Białą Cerkiew obliegły. Gdzie i. m. p. [Sebastian] Mahowsky, ktorego całoscią rzecy sie ratowały, i. m. p. hetmana zaporowskiego [Pawła Teterę] z i. m. p. [Iwanem] Wi[ho]wskym*, wojewodą kiiowskym, do zgody s coniunctiiey sobą przy tim przywiodszy, tak ze pr[zy]syag* im, ze przy krolu i. m. y przy nih stawac będzie¹⁸⁰. Sedł z niemy pod Białą Cerkiew. Buntowniczy, obaczywszy przednią straż, zaraz sie miesac pocęły. Z miasta ludzie, postrzegszy w nyh tén strach, wypadły y tak za nastąpieniem woyska y tyh, co w miescie bely, zniesio[no]* to ultaistwo, piese zwłasca, konni do Lisonky¹⁸¹ posły, za ktoremy y nasy w tropi pospi[e]saly. Nadzi[e]ia* w Bogu, ze sie im nie oprą. Do Biały Cerkwie yh z 1500 przywiedziono wiezniow, ktoryh p. hętmon Tetera zaporo[wsky] na hakah y subiencah, y siekieramy sye ucinac kazał, ostatek Tatarom wisiec rozkazał. || (арк. 1544)

¹⁷⁶ У рукописі помилк. “Sukma”. Інші варіанти у джерелах: “Sulimka”, “Sulimenko”, “Sułyma”.

¹⁷⁷ Див.: Герасимчук Василь. Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. – Київ, 1928. – Т. I. – С. 211; Majewski Wiesław. Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 590ff.

¹⁷⁸ *opprimere* – потіснити.

¹⁷⁹ У рукописі помилк. “Sisonkę”. Про це див.: Majewski Wiesław. Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 591.

¹⁸⁰ Детальніше про це див. далі док. 148 (арк. 1544–1545). У літературі див., зокр.: Jurków Eustachy. Paweł Tetera hetman Ukrainy prawobrzeżnej w latach 1662–1665: Rola polityczna. – Warszawa, 2022. – S. 214; Murij Bohdan. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. – Warszawa, 2023. – S. 251 (тут про це примирення Тетері та Виговського на підставі новин зі Львова у французькій періодиці).

¹⁸¹ У рукописі помилк. “Sisonky”.

Z listu pisanego do xzięzny imosczy Wysnioweckiey [Gryzeldy Konstancji Wiśniowieckiej z Zamoyskich], wdowy, woiewodzini rusky, od słугy iey z Wysniowcza¹⁸² *die 23 marty 1664*.

Tę miasta y miastecka za Dnieprēm, ktore sie kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi], iako z woyskiem sedl, poddaly, zaraz po odiezdzie krolia i. m. znowu rebelizowały. Naprzod Woronkow, potym w Barispolu, w Bariszowie piehotę wycialy, iako tes y po odesciu xziązecia i. m. [Dymitra] Wisnio[wieckiego]. Sotnik piescansky, poddany w. x. mosczy, zaraz do Moskwy przedał sie y wsistkyh pobuntował, gdzie te pułky kozackie, co tam bely z tey strony Dniepru z Hrickiem [Lesnickim]¹⁸³ mirchorockym na załodze, musiely ustępowacz, iako tes y słudzy w. x. m., ktorzy tam zostawaly, xziązeciu i. m. intraty nic nie przispособywszy, zaliedwie pouhodzyly. Aze te horągwie y znacky podobno na scęscie i. m. p. [Sebastiana] Mahowskiego na tey stronie zostaly, gdis nie wiem, ieslyby był ziw, iako y horągiew usarzka i. m. p. woiewody sendomierzskiego [Jana Zamoyskiego], – gdyby był i. m. p. Mahowsky przed godziną nie ostrzegł, zniesly by beli; takze y i. m. p. hetmana zaporowskiego pewnie by bely nie zywily, gdibi nie horągiew była p. starosty kamienieckiego [Mikołaja Potockiego]¹⁸⁴, ktora w Cerkasieh stała, ktory ledwo z malzonką swoją [Oleną] do p. Mahowskiego do Horedyscu [Horodyszczu] przybrał sie, albowiem Wisocan [Semen Wysoczan] z [Dmytrom] Sulimenkiem, zbuntowawsy sie y z niąmalą kupą ludzy swawolnih zebrawsy do Lisionky, w ktorey hetmonska [Pawła] Tetery armata zostawala, przisly, armatę wzięly, Grekow y kupcow, y miescan bogatych pozabyiawszy, wsistko dobro pozabyrawsy¹⁸⁵, y kozakom nie folgowały, iako tes wiecey, nizeli sto cłowieka z woyska nasego, ktorych p. hetmon Tetera zaporowsky po armatę posłał, wsistkyh wybiely, mianowicie zpod horągwie Sulimy ze dwadziescia cłowieka, ktorzy do usług xzia[zęcia] i. m. iusz był zaciągnął z osmdziesiąt kony, takze tez zpod horągwie p. Kłodnickiego do 10 cłeka, iako tes y tatarzskyh kielkadziesiąt cłowieka tam zginelo tey kompaniey, ktorzy na usługah x. i. m. zostaią. A ci tu bely dla hlieba zostaly y w Moscasciznie wibraly cos hlieba, to wiem, ze wiecey, niz 2000 hlieba; tedy cesc tyh piniędzy y z onim yh posłano, a drugie zostaią przy i. m. p. Konarzowskym. Gdzie i. m. p. Mahowsky z p. hetmanem zaporowskym

¹⁸² Так у рукописі, повинно бути “до Wysniowcza”. Або у тексті “do Wysniowcza” у значенні, що слуга був Вишнівця.

¹⁸³ Миргородська міська книга: (1656–1742 pp.) / Упоряд. Вячеслав Ринсевич. – Київ, 2023. – С. 251–252, 452–453.

¹⁸⁴ Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998. – S. 133.

¹⁸⁵ У рукописі виправлено зі слова “pozabyiarawsy”.

przysly pod Lisiankę y przez kielka dny z nimi ucieralismy sie, gdzie tes belo z namy Tatarow, ktorzy Zadnieprza przysly ze trzy tysiące, ktorzy lubo od koni odpadly, ale nom bardzo pomocny bely. Przybelo tes dwie horągwie x. i. m. y kornet raitarsky i. m. p. woiewody sendomierskiego, ktorzy Zadnieprza przisly. Tam w małoscy ludu nasego, mało co wskorawsy, ruselismy sie do Hwastowa do i. m. p. [Iwana] Wihowskiego, woiewody kyiowskiego, dlia pewnih przycin (gdis z p. hetmanem zaporowskim w gniewie sobą bely, a to wsistko dlia priwaty o opiekę, a nabardzy || (**арк. 1545**) o piniądze dobre). Przisedsy do Hwastowa, będąc uprosony z i. m. p. Mahowskim od p. hetmana zaporowskiego, tractowalismy z i. m. p. woiewodą kyiowskim, onego upraszayac, aby przedsięwzięcia swego supersedował, y do tego przywiedlismy go, ze p. hetmanowy zaporowskiemu przisiągł y nam wsistkym, gdis zamislał cos cynicz¹⁸⁶. Ale mu do tego nie przisło, iakos y ci sotnici, ktorzy sie pobuntowaly, onih dostawszy, examinowalismy, gdzie wsistko na p. woiewodę kyiowskiego powiedaią, hcąc go za hetmana miecz. Tymcasem czy pułkownicy, Wisocan y Sulimenkiem, przisly z tym vltaiństwem pod Białą Cerkiew. Przisly dnia 10 marca 1664, maiąc piehoty 12000 a komunika 7000, y hciely sturmowac do Biały Cerkwie, o czym dano znac i. m. p. hetmanowy. Nie mogliśmy sie rusic, a naprzod i. m. p. woiewoda kazal sie ruszyc swoim. Posłaly wprzod kielkaset kony, gdzie naszym obacywszy, zaraz pocęły sie miesac, co widząc, białocerkwianie, kozacy y miescanie, tak cnotlywy bely, ze zaraz na nih uderzyly y tam za łaską Bożą, okrom tyh, co na pliacu, pobiel¹⁸⁷, z pultora tysiąca zywo wzyely y do zamku zaprowadzily. A iako p. hetmon zaporowsky przyiahał, kazal yh w polie wyprowadzyc za miasto y Tatarom poscinac, starsizne yh iednyh na hakah, drugyh na subienczy powiesiacz, scinac. A gdy woysko nase na folwarkah stanęło, po slomah, po iamah onih buntownikow znaidowalismy y zadnego nie zywili, telko komunik mało nie wsistek uszedł. Armatę y wozy wsistkie odiely nasy y kozaczy białocerkiewsczy wielką zdobicz wzięły, którą z Lisionky uiwiezly, gdzie zaraz i. m. p. hetmon zaporowsky Tetera, i. m. p. Mahowsky, złąciwszy sie z i. m. p. Wihowskim, woiewodą kyio[w]skym*, za nimy w tez tropy posly y z Tataramy, asz pod Lisiankę, wsistkyh tyh buntownikow znosąc. Nasztaskę miastecko, dwi[e]* mily od Białey Cerkwie, wicięły, Lesowice Tatarom wydaly. Nie [ro]zumiem*, zeby miely w Lisionce cy hultaie cekac, chyba¹⁸⁸ az w Torkowici umknął, gdzie y teraz p. Bilsky z regimentem y roznih znakow niemało z Podliesia [Polesia] idzie, ktorzy sie za Dniepr do woyska nie mogly przebrac. Kupią sie w

¹⁸⁶ Див. на підставі цього листа: *Герасимчук Василь*. Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. – Київ, 1928. – Т. I. – С. 213.

¹⁸⁷ У рукописі помилк. “bobiely”.

¹⁸⁸ У рукописі “chywa”.

Біалочерквы y iusz sie yh зебрало з пультора тysiаца огнистого луду, ktorzy do woyska posly. Nadzieia w Panu Bogu, ze to hultaystwo wskramyа.

Warennica [Wasył Warenica]¹⁸⁹, pulkownik, okolo Winnice¹⁹⁰ hodząc, buntuie, ktorzy iuz zebral z kilkanascie tysieczы. Alie czy rosprasą sie, wsłysawsy o woysku nasym.

Soltan starsy tatar[z]sky od krolia i. m. idzie w dziesiatku tysieczы Tatarow. P. Petranowsky, sluga p. hetmona zaporow[skiego], powracał soltanem starsym¹⁹¹ || (арк. 1547) od krolia i. m. y tam w Bialeй Cerkwy powiadał, ze krol i. m. poslal cesc woyska przeciwko kniaziiowy [Jakowu] Czerkaskiemu, ktorzy mial z piecz tysieczы woyska, y za łaską Pana Boga naszego onego zniesly. Posly potym przeciwko Romadanowskiemu [Grigoriu Romadanowskiemu], przy ktorim iest y Seremet młody [Piotr Szeriemietiew]¹⁹², gdzie yh w bog¹⁹³ Nowogrotka wcora osadzyly.

№ 149

1664 р., березень. – Новини про звинувачення Івана Виговського в організації козацьких бунтів, його розстріл, наміри татар забрати його в полон, перебування Яна Казимира в Могилеві та інші відомості

Przysła nowyna, zeby te buntownyky mialo woysko polskie porazyc y rosprosic, iak sie powrocieli z Moskwy, y tegoz p. [Iwana] Wyhowskiego, woiewode kyowskiego, ktorzy mialby buntowac kozaky y bycz im znouu hetmanem. Non kozaczy miely zlozyc przicine tego buntu, ktorzy iakoby mial

¹⁸⁹ Кальницький полковник: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 173; *Jurków Eustachy*. Paweł Tetera hetman Ukrainy prawobrzeżnej w latach 1662–1665: Rola polityczna. – Warszawa, 2022. – S. 200, 215, 236. Див.: *Яковлева Тетяна*. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 pp.). – Київ, 2003. – С. 349, 394–395; *Majewski Wiesław*. Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 590.

¹⁹⁰ У Веслава Маєвського помилк. з цього самого рукопису: “Wironica” (с. 590).

¹⁹¹ Далі помилка в пагінації рукопису, оскільки після арк. 1545 йде арк. 1547 замість арк. 1546. З цього місця і до кінця книги рукопису зміщення, тобто ліва сторінка розвороту пронумерована непарними цифрами (замість парними), а права – парними (замість непарними).

¹⁹² *Бабулін Ігорь*. Оборона Глухова против польской армии Яна Казимира в 1664 г. // *Славянський альманах*. 2019. – Москва, 2019. – № 1–2. – С. 229.

¹⁹³ Так у рукописі (тобто “w bok”).

miec iuz pewne poruziemienie z nieprzyacioły koronnemy, iako z Moskwą, z Turky, z Tatory y z kozaky y insemi. Mialobi sie odkryc na niego y listy przeiacz iego, skąd woysko sadzielo go y zaraz decretowono go rostrzelyac, y rostrzeliono¹⁹⁴.

A potom woyska sie rozl[oz]ely po Litwie litewskie, po Ukrainie koronne dla hlieba y odpocinku po niewcasah moskiewskych, zebi sobie withnely.

A krol i. m. [Jan Kazimierz] w Moyliowie iesce pozostal¹⁹⁵ y woysko niektore zostaly w Moskwie, pustosac Moskwę, ocekuiaczy na comissarzow dla tractatow pokoiu.

Soltan tatarsky [Dedesz aga] prosiel o tego Wyhowskiego, woiewode kyiewskiego, aby mu go darowono. Odložono go do nazaiutra, a tymcasem dzis rostrzelano go. Nazaiutrz poslal sultan tatarsky o obietnice, a on iuz nie zyw lezy. Ukazono mu ciało, załowal go Tatarzyn, bo bi bel miał z niego okup dobry¹⁹⁶.

Niewdzięcen był łasky krolia i. m. y Rzeczypospoli[tey], co mu poka[za]no y udarowano tak wielkiemy dostatkamy, maiętnosciamy. Starostwo barzskie dano wiecnemy czasy y wsistke, co sie przezen dzialo skod na Ukrainie przez woynę kozacką, odpuscono, a znowu rebelyą hcial podniesc, kozakow buntuiacz y chłopstwo (tak sie mu tez zapłacilo, iako na to robieł). ||
(арк. 1548)

¹⁹⁴ Надпис на маргінесі: “Wyhowsky, woiewoda kyiewsky, zabyt, zdraica”. Цитату цього абзацу з рукопису в науковій літературі див., зокр.: *Murij Bohdan*. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. – Warszawa, 2023. – S. 251.

¹⁹⁵ Прибув до міста 31 березня: *Ciesielski Tomasz*. Kronika Surty i Trubnickich jako źródło do dziejów Mohylewa w okresie wojny polsko-moskiewskiej 1654–1667: Studium historyczno-źródłoznawcze // *Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim w XVI–XVII wieku* / Red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron. – Zabrze, 2013. – S. 372.

¹⁹⁶ Переказ новин про розстріл Виговського на основі цього рукопису див., зокр.: *Герасимчук Василь*. Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. – Київ, 1928. – Т. I. – С. 213; *Murij Bohdan*. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. – Warszawa, 2023. – S. 267 (цитата цього абзацу); *Majewski Wiesław*. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część II: Działania // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa 1970. – Т. XVI. – Cz. I. – S. 95; *Югозо ж.* Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 584, 594.

№ 150

*Новини про формування європейської коаліції на чолі
зі Священною Римською імперією проти Османської імперії,
чутки про смерть французького короля Людовіка XIV
та компут армії імператора Леопольда I від 13 квітня 1664 року
з коментарем Мартина Голінського*

Z Wiednia od cesarza i. m. [Leopolda I] y Śląska, z Węgier te nowyni slyhas, zeby krolia francuskiego [Ludwika XIV] miano zabyc. Pān bel wprawdzie wieku młodego, nad liat 14 telko maiącego. Po nim nastał insy (tak udawano, alie to niepewna)¹⁹⁷.

Koło woyny przeciw Turkowy radzily na seimie w Renspurku y zgodnie stanal. Zezwoliely sie ws[zys]czy dac pomoczy y bronie sie poteznie temu Turcinowy tak zyemią tu panowie, yako y morzem Weneczy y maltansci kawalierowie, y ociec s. papierz [Aleksander VII], krol ispany [Filip IV] y francusky krol [Ludwik XIV], y xziązeta, p. katholicky, y inszy panowie, y wczyniely takie postanowienie woyska, ktore ma bydz takowe, tyh panow, *die 13 aprilis 1664*:

Ex Vngaria de data 13 aprilis 1664

Exercitus s[acrae] c[aesareae] r[egiae] m[aiestatis] r[egis] imper[atoris] contra Turcas collectus undique et est talis, ut sequitur¹⁹⁸:

generalis Monte Cuculi [Raimondo Montecuccoli] habet n[umer]o 3000¹⁹⁹;

generalis Susa [Jean-Louis Ratuit de Souches]²⁰⁰ habet n[umer]o 2000;

generalis Gonzagi habet n[umer]o 4000;

generalis Sparg [Johann von Sporck]²⁰¹ habet n[umer]o 3000;

Hester Posumest n[umer]o 2000;

Stroci [Strozzi] n[umer]o²⁰² 2000;

Promneti n[umer]o 2000;

Prar²⁰³ n[umer]o 1500;

¹⁹⁷ Надпис на маргінесі: “Niepewna”.

¹⁹⁸ *ex Ungaria de data 13 aprilis 1664. Exercitus sacrae caesareae regiae maiestatis regis imperatoris contra Turcas collectus undique et est talis, ut sequitur* – з Угорщини від 13 квітня 1664. Військо священної імператорської та королівської величності короля імператора, зібране звідусіль проти турків, і є таким.

¹⁹⁹ *generalis Monte Cuculi habet numero 3000* – генерал [Раймондо] Монтекукколі має в кількості 3000.

²⁰⁰ Про нього див. у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 178, с. 159, *passim*.

²⁰¹ Див.: *Rosenkranz Georg Joseph. Johann Graf von Sporck, k. k. oesterreichischer General der Kavallerie: Ein Abriss seines Lebens.* – Paderborn, 1854. – S. 51ff.

²⁰² Тут і далі у двох наступних позиціях помилк. скорочення “nom.”.

²⁰³ Слово дописане замість закресленого “Promneti”.

Dirms n[umer]o 800;
 Testa Pikolii n[umer]o 1000;
 Sely n[umer]o 1000;
 Karuistac n[umer]o 1000;
 Kirszensten²⁰⁴ n[umer]o 1000;
 Lakwir n[umer]o 2000;
 Rapach n[umer]o 1000;
 King n[umer]o 1000;
 Stepirti n[umer]o 1000.
 Hic miles ueteranus totus²⁰⁵.

Suppetia[e] uenerunt²⁰⁶:
 A duce Prussiae [Friderico Wilhelmo] nume[ro] 2200²⁰⁷;
 dux Saxo[niae] [Ioannes Georgius] misit nu[mero] 1200²⁰⁸;
 [dux] Tirolensis²⁰⁹ [Sigismundus Franciscus] nu[mer]o 1200; || (**арк. 1549**)
 [dux] Bauarus [Ferdinandus Maria] nu[mero] 1000;
 [episcopus] Moguntinus [Ioannes Philippus a Schönborn]²¹⁰ nu[mero] 5000;
 [episcopus] Collonensis [Maximilianus Henricus de Bavaria] n[umer]o 5000;
 [episcopus] Treuirens [Carolus Casparus a Leyen] n[umer]o 5000;
 palatinus Reni [Carolus Ludovicus] 300;
 episcopus Mynster [Christophorus Bernhardus de Galen] 1200;
 summus pontifex²¹¹ [Alexander VII] 6000.

Aly principes et libere ciuitates imperii miserunt cum generali Hollo
 nu[mer]o 8400²¹²;
 rex Hispaniarum [Philippus IV] pecuniam paratam pro qua num[ero] 7600²¹³;

²⁰⁴ Переправлено з “Kirczensten”.

²⁰⁵ *hic miles veteranus totus* – це все досвідчене військо.

²⁰⁶ *suppetiae venerunt* – допомога прийшла.

²⁰⁷ *a duce Prussiae [Friderico Wilhelmo] numero 2200* – від князя Пруссії [Фрідріха Вільгельма] в кількості 2200.

²⁰⁸ *dux Saxoniae [Ioannes Georgius] misit numero 1200* – князь Саксонії [Йоган Георг] надіслав у кількості 1200.

²⁰⁹ У рукописі помилк. “Tiprolenses”.

²¹⁰ Про нього див. у III частині рукопису Голінського (Львів; Київ, 2023), док. 446, с. 458 (прим. 324).

²¹¹ *summus pontifex* – верховний понтифік (папа римський); *Tirolensis* – тірольський; *Bavarus* – баварський; *Moguntinus* – майнцький; *Coloniensis* – кельнський; *Trevirensis* – трірський; *palatinus Rheni* – рейнський палатин.

²¹² *alii principes et liberae civitates imperii miserunt cum generali Hollo numero 8400* – інші князі та вільні міста імперії прислали з генералом Голле в кількості 8400.

²¹³ *rex Hispaniarum pecuniam paratam pro qua numero 7600* – король Іспанії [надіслав] готових грошей на [військо] в кількості 7600.

Austria propriis sumptibus habet collectum militum numero 6000²¹⁴;
Bohemia numero 1800;
Moravia numero 5300;
Silesia numero 2000;
Croatia numero 6000;
Dalmatia numero 2000;
Vngaria numero 20000.

Auxiliares copiae extraneorum sequuntur uidelicet²¹⁵:

rex Danie [Fridericus III] numero 5000;

rex Anglie [Carolus II] numero 6000;

rex Suecie [Carolus XI] numero 3000;

Status Holandiae²¹⁶ numero 1000;

Gallie rex [Ludovicus XIV] promisit se daturum conditionaliter numero 20000²¹⁷.

Propterea dux Prussie [Fridericus Wilhelmus], quod factus sit generalissimus, adhuc daturus est numero 6000²¹⁸.

To woysko ma bydz wsistko przeciwko Mahometowy III, cesarzowy tureckiemu, który w młodym wieku wstąpił obrany na państwo tureckie. Ten wojnę podnios niesłusną na cesarza i. m. Leopolda krześcianskiego roku Pan[skiego] 1663 y pobrał Nowe Zomky nie daleko od Wiednia, y Śląsko, Morawę popustosł przez Tatary²¹⁹, a z wegierskych miast²²⁰ prouianty mu słały do obozu y do tych miast, co pobrał. || (арк. 1550)

²¹⁴ *Austria propriis sumptibus habet collectum militum numero 6000* – Австрія власним коштом збрала військо в кількості 6000.

²¹⁵ *auxiliares copiae extraneorum sequuntur uidelicet* – далі йдуть допоміжні іноземні війська, а саме.

²¹⁶ *Status Holandiae* – Штати Голландії.

²¹⁷ *Galliae rex [Ludovicus XIV] promisit se daturum condicionaliter numero 20000* – король Франції [Людовік XIV] обіцяв дати за певних умов 20000.

²¹⁸ *propterea dux Prussie [Fridericus Wilhelmus], quod factus sit generalissimus, adhuc daturus est no 6000* – князь Пруссії [Фрідріх Вільгельм] через те, що став генералісимусом, дасть ще 6000.

²¹⁹ *Смирнов В. Д.* Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. – Санкт-Петербург, 1887. – С. 571–572.

²²⁰ Слово дописане над рядком.

1664

Z Niemiec piśa, yz dotat Rzesa Niemiecka nie zgodziła sie na generalissima. Biskup monastersky [Krzysztof Bernhard von Galen] otrzyma directiã y presidentiã *in consilio belli*²²¹, cobi te functia hce swoym *obire* kostem²²², przez co moze sobie drogę uslac do generalstwa.

Krol francusky [Ludwik XIV], nie mając u siebie woyni, wysstek prawie dwor swoy, xziãzeta y pãnięta, licenciował, aby sly na woynę cesarzowy i. m. Leopoldowy hrzescianskiemu przeciwko Turkom. Ydzie tedy młodz wsistka, xziãzeta de Bochileu, Riheleu²²³, y inni zaciãgaia pulky na posiłek cesarzowy.

Pp. węgiersczy, wydząc dobre progressy woysk cesarskyh, tym ohotny gromadzą sie na obrone własny oyczizny.

P. Sireny [Nikola Zrinski], graff, znaczny y sławny ricerz w karwackiey ziemy, kathylyk dobry, y drugi brat iego [Petar Zrinski], mając woyska swego kielkanasczye tysięczy, zbudował zomek sobie nie daleko Kanizy, dwie mily. W pretkym casie a nie znacznie pierwey mieszcze sobie to wałamy wysokiemy obsipal y wodã obwiod, a potym murem wymurowal zomek potężny y armatã dobrze obwarował, działamy y zywnosczyã, co bardzo Turkow boliało, bo na gra[ni]czy bel Turkom na ocah y do Wenetow przescia przeskodã. A gdy Turczy hciely tego przedtym, gdy sie cesarz i. m. [Leopold I] hcyal ugadzac z Turky y pokoy zawrzec, tego naprzod Turczy hczyely, aby ten zomek bel rozburzony, na co Syreni pozwolyc nie hcial, alie Turky biel y potężnie woyował, az gdi sie za Turky zenãc, yh ku Dunaiu zagnal. Tę zomek osadziel 800 Niemcow y inemy liudzmy, aby tego zomku potężnie broniely, y armatã, y zywnosczyã dobrze opatrzył. Turczy obliegły tę zomek, przisedszy z insy strony na pomoc Turkom do swih zomkow, y dobiwały go poteznie, az potym przez tractaty poddaly go Turkom. A gdi²²⁴ wihodzily z tego zomku, poddawsy go, sly przez rzekę iedne, przez most, ktory most załamał sie z niemy y potopieli sie, ze yh mało zostało, Niemcow. A tak Turczy, zabrawsy armatę, tę zamek zburzely y zniesly, zeby nie bel wieczy any Wegrom, any nikomu, samy Turczy to miesyce osiagnawsy.

²²¹ *in consilio belli* – у військовій раді.

²²² te functia hce swoym *obire* kostem – хоче здійснювати ті функції своїм коштом.

²²³ На відміну від герцогства Richelieu, герцогства Vochileu у Франції не існувало. Не виключено, що Голінський написав слово “Рішельє” спешу з помилкою, як “Vochileu”, а пізніше його виправив, подавши правильний варіант і не зробивши відповідних змін.

²²⁴ У рукописі помилк. “gdzi”.

Gdi ten Sireni sieła dokazował, mając scescie nad Turky do woini, a nie hcział miec we swim woysku Niemcow, ani zadnego regimentarza Niemca, telko swim Karwatow, o co prosiel cesarza, Niemczy zazdroscopy u cesarza i. m. oskarzali go, ze cesarzowy nie iest scery sługa, alie ma praktykę z niektořemy Węgramy, ze hce bydz kroliem wegierskym, y spodziewa sie potym bydz²²⁵ y polskym. A tak kazal mu cesarz i. m. bydz u siebie Wiedniu, abi dal oprawę o sobie. Wywiodł sie s tego Sireni, groff, ze nic nie wynięń, ani o tym nie mislił, co go udano, a poniewaz iego scera ziclywosc nie iest wdzięczna tey iego odwagy y sluzby zołnierzsky przeciw Turkom, tedy zaniehac iey gotow a mieskacz gotow iest przy cesarzu i. m., y zostal bel Wiedniu etc. || (арк. 1551)

№ 152

12 квітня 1664 р. – Новини з Кричева про смерть наказного гетьмана, полковника Івана Богуна, подорож Яна Казимира до Могильова, відносини Речі Посполитої зі Швецією, Москвою та інші відомості

Z poczty do Warszawy die 12 aprilis 1664

Przysły listy z Krycowa, mil 18 od Mohiłowa, *data die 23 marty*.

Krol i. m. [Jan Kazimierz], roziehawsy sie z woyskiem koronnym, pusciel sie do Mohiłowa kraiem głodnim mil 30 przez gęste y trudne przeprawy, a iz sniegu nie stało, wiele sąn y poiazdow w drodze porzucic przisło, przez gesti liasz y sniegy wielkie sie przeprawuiacz. Woysko Wiel[kiego] X. Litew[skiego], wziawsy wiadomosc, ze koronne na tę stronę Niepru przesło za kro[lem] i. m., znacną poniesly na podiestkah skodę. Iako pretko w Mohilowie stanie k. i. m., ma ych dlia withnienia rozlozyc między Smolenskiem y Trohobicem.

Bohon [Iwan Bohun] zdraica, buntownik kozacky, zostaiac za wartą dliatego, ze miał z Radamanowskym [Grigoriem Romodanowskim] corespondentią, z melonkoliey, do ktorey sie y *disenteria*²²⁶ przimiesala, vmar²²⁷.

To tes piśa niektorzy, iz Swedowie, rozerwawsy z Moskwą tractaty, wyprawili do k. i. m. *ablegatum*²²⁸, ktory snac czeka na przyjazd krolia i. m. w Mohilowie, alie tes krol i. m. na powrod p. Weclawskiego [Samuela Węslawskiego] stolice y hce zatrzymac sie, aby zrozumiał sklonnosc narodu tego do pokoju, zkąd *consilia*²²⁹ swoje miarkowac bedzie.

*Post supra scriptum*²³⁰

Na samei expediowaniu poczty przisła powtorna od krolia i. m. w ten tydzien *de data 3 aprilis* z Mohilowa pocta, ktora to prziniosła, yz krol i. m. w

²²⁵ Далі помилк. знову написано “bydz”.

²²⁶ *dysenteria* – червінка, дизентерія.

²²⁷ Надпис на марґінесі: “Bohun umar”.

²²⁸ *ablegatum* – посланця.

²²⁹ *consilia* – плани.

²³⁰ *post supra scriptum* – після написаного вище.

dobrim zdrowiu stanął w Mohilowie, gdzie z przedmową od mieszań y z wypuszczeniem ognia z recny strzelby y 6 działek y z oddaniem kluczy przyiety.

Powansky [Iwan Chowański], uslysawszy o zb[l]izeniu sie krolia i. m., za Orsą stanął pod Bielicą w dziesiäczi tisiejczy y tam sie mocno okopuie. Belie co sobie withnelo woysko litewskie, pomislą o nim.

Krol i. m. hce miec radę o Mohilowie, gdzie rozr[z]ądziwszy rzeci, do Wilna obrocyc ma *circa 26 aprilis*²³¹. Wozy krolia i. m. 29 *marty* w Klurowie stanęły, dwoh²³² telko nie stawą, alie koni niemało nie staie (co z nędze y głodu pozdihaly).

Posła swed[z]kiego²³³ dwoie celadzy zastal krol i. m. w Mohilowie, o samim nie wiedzą, gdzie iest. Mowią, ze sie udał na Homiel, sukaiąc krolia i. m. ||
(арк. 1552)

№ 153

*4 квітня 1664 р. – Новини з Могилева про похід литовської армії
в московські землі, перемовини Речі Посполитої з Москвою,
призначення нових урядів у Короні Польській після страти
Івана Виговського, війну в Україні та інші відомості*

Z pocty z Mohilowa die 4 aprilis an[n]o Do[mi]ni 1664

Prisły listy od p. Weclawskiego [Samuela Węslawskiego], pisane w stolicy die 13 *marty*, yz Moskwa za wesciem i. m. p. [Aleksandra Hilarego] Polubinskiego y Bydlinskiego [Stefana Bidzińskiego] y wielkym splandrowaniem yh ziemie moskiewsky przerazona y znacnie sie do pokoiu skłania. Na rozgworze Moskwa z p. Weclawskym *ante omnia*²³⁴ tego potrzebowały, zeby im przisiągł, ze krol i. m. [Jan Kazimierz] y Rzeczpospolita Koronna szczerze sobie z niemy zycą pokoiu, co gdy przisięgę wikonal, oni wzaiemnie tosz twierdziely swoią przisięgą. *Pro 20 aprilis* do Branska zaiehac maią z p. Węclawskym, do stolice wyprawowal[y]*. Czis comissarze wyprawieły gonca przed sobą, ktory iuz w Mohiliowie²³⁵ stanął, znosąc sie z nasemy commissarzamy o miescie. Odpowiedzą im, ze krol i. m., nie mogąc wielkych woysk swoyh y tatarzskych utrzymac bez rozliania krwi chrzesciansky, przy granicy moskiewsky umknął te woyska, azeby tym łacniey przez przeszkody przistepowały do tractatow, do cego tusę, ze będzie Krasne blisko Smolenska o mil telko 18 od Mohilowa.

²³¹ *circa 26 aprilis* – близько 26 квітня.

²³² Далі помилк. знову написано “dwoh”.

²³³ Mathias Palbitzki; див., зокр.: *Wójcik Zbigniew*. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959. – S. 175; *Kármán Gábor*. A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jacob Harsányi Nagy. – Leiden, 2016. – P. 131.

²³⁴ *ante omnia* – передусім, насамперед.

²³⁵ У рукописі “Hohiliowie”.

Comissarzamy są Odorewsky [Odoiewski], Nascekinow, Dolhorukeyh dwoh, Almaz i dyak²³⁶. Krol i. m. dlia tey nadzieie tractatow mial sie zatrzymac w Mogiliowie, lubo tam bardzo drogo dlia nieurodzaiu tak rocn[e]go.

I. m. p. wojewoda rusky [Stefan] Carnecky concuruie o wojewodztwo kyowskie y o Bar po straconim [Iwanie] Wyhowskim, wojewodzie kyiowsky[m].

Woyska koronne w Ukrainie z nim zostaią, złączyli z p. [Pawłem] Teterą, hetmanem kozako[w] zaporo[wskych], mayą znosic iesce niektoryh rebellizantow, hcąc pokoy utwierdzyc w Ukrainie, kt[o]ry*, nadzieya w P. Bogu, nieomilnie trwac będzie, kiedy [Jurij] Hmielnichenko złapany, [Iwan] Wyhowsky y [Iwan] Bohun zgynęli.

Powracaia zpod Karacowa p. Polubynsky z p. Biedzinskym po zniesieniu [Iwana] Prozorowskieg[o]*²³⁷. Sly ynsym traktem, plondruiać y paląc. Takze s powiesci tego goncika moskiewskiego wsy y miastah roznych spalonih rahuią na dziesiec tysieczy²³⁸. Orda assiru, t[o]* iest więzniow, Moskwy wzięły wiecy, niz na 40000, nie rahuiąc tyh, czo poscinały, bo w nim trzy razy brak ciniely (to do wiadomosczy donosiemy).

Kroliowa imoscz [Ludwika Maria] zahorzala bardzo na gorąckę Warszawie, ze iuz bely zwatpiely ony, alie P. Bog pociesel ią, ze przecię p. doctorowie miely pylnie staranie koło ny y krew 4 razy puscono iey w tey horobie. Przisła do zdrowia za łaską Bożą. || (арк. 1553)

№ 154

18 квітня 1664 р., Могилів. – Лист аноніма до невідомого адресата про пожежу в місті, від їзд Яна Казимира до Вільна, підготовку перемовин Речі Посполитої з Москвою та інші відомості

Copia listu z Mogilowa die 18 aprilis 1664

*Ultra opinio[n]em*²³⁹ nad zamerzony cas i. k. m. [Jan Kazimierz] rusa sie ku Wylnu, a to dlia spustoszenia y rugini cały miasta Mogilowa przez ogień, ktory

²³⁶ Надпис на маргінесі: “Comissarze moskiewscy”. Виїхали 29 квітня ст. ст. 1664 р.: Микита Одоєвський, Юрій Долгорукий, Дмитро Долгорукий, Григорій Нащокин, Афанасій Ордин-Нащокин, Алмаз Іванов, Федір Михайлов. Див.: *Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России: (По 1800 год).* – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия). – С. 138; *Wójcik Zbigniew. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza.* – Warszawa, 1959. – S. 164. Склад посольства польсько-литовських комісарів див. у наступному документі.

²³⁷ *Majewski Andrzej Adam. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa.* – Warszawa, 2017. – S. 306.

²³⁸ Надпис на маргінесі: “Wsy 10000 w Moskwie spalono z miasteczkamy”.

²³⁹ *ultra opinio[n]em* – несподівано.

szamys miescanie *per neglienciam suam*²⁴⁰ spaliely ze wtorku wielkonocnego [15 aprilis] na srodę [16 aprilis]. *Hora tertia post mediam noctem* ogien zacał sie a trwal az *ultymam*, bo nie mieli *ulla necessaria requisita*²⁴¹ do hronienią: any wody, any hakow, ani zadny rzeczy. Miasta ledwo cwartha cesc zostala, zomek, ratus, cerkiew, nieslyhanye piekne *opus*²⁴² w murowanyu, kramy z towaramy *funditus*²⁴³ pogorzało wsistko. Krol i. m. z dworem swoym z lasky Bozy niewielkie *damna* popad²⁴⁴, bosmy na wozy kladly rzeczy a za brame wywoziely. Czy, co bliscy ognia bely, do skliepow, pywnic soluoualy swoje rzeczy, znosac *propter* tedy *tantam desolutionem* miasta²⁴⁵. Krol i. m. rusa sie 19 *presentis* do Wilna. W Mynsku z tydzien *comoraturus*²⁴⁶, a to dlia wiadomosci od pp. comissarzow z Moilowa. Nascekyn [Afanasij Ordin-Naszczołkin], Moskwicin, goracą *instat*²⁴⁷ o comissyą y nom *facilitatem* obiecuie *in tractandis negotiis*²⁴⁸. Iuz trzech dworzanow swoyh poslal w iedny legaciey do i. m. pp. comissarzow *inuitando*²⁴⁹ iak nabardzy do zacecia comissyey. *Suspecta* iednak nam ta *nimia facilitas* iego y obawyamy sie, zeby *fraus et dolus aliquis* nie beł²⁵⁰. *In continuando*²⁵¹ iednak dobra corespondentia z nymy maiac, naszym i. m. pp. comissarze poselaią dwu *ex medio sui*²⁵² do Krasnego *pro 20 aprilis*, i. m. p. referendarza W. X. Litew[skiego] [Cypriana Pawła Brzostowskiego] y i. m. p. Ledohowskiego [Stefana Ledóchowskiego]²⁵³, podkomorzego krzemienieckiego, dlia konferencyy

²⁴⁰ *per neglegentiam suam* – через свою недбалість.

²⁴¹ *hora tertia post mediam noctem* ogien zacał sie, a trwal az *ultimam*, bo nie mieli *ulla necessaria requisita* – вогонь почався о третій годині після півночі і тривав до світанку, бо у них не було жодних необхідних засобів.

²⁴² *opus* – будівля.

²⁴³ *funditus* – вщент, повністю.

²⁴⁴ niewielkie *damna* popad – зазнав невеликих збитків.

²⁴⁵ *propter* tedy *tantam desolutionem* miasta – через таку тоді спустошеність міста. У рукописі помилк. “desolutionis”.

²⁴⁶ *commoraturus* – планує затриматись.

²⁴⁷ *instat* – наполегливо просить.

²⁴⁸ *facilitatem* obiecuie *in tractandis negotiis* – обіцяє готовність (поступливість) у перемовинах.

²⁴⁹ *inuitando* – запрошуючи. Далі закреслено “iednak do”.

²⁵⁰ *suspecta* iednak nam ta *nimia facilitas* iego y obawyamy sie, zeby *fraus et dolus aliquis* nie beł – однак та його надмірна поступливість видається нам підозрілою і ми побоюємося, щоб не трапилось якого обману й підступу.

²⁵¹ *in continuando* – продовжуючи.

²⁵² *ex medio sui* – з-поміж себе. У рукописі помилк. “ex medii”.

²⁵³ Польсько-литовські комісари: серадський воєвода Єронім Вежбовський, генеральний жмудський староста Юрій Глібович, литовський референдар Кипріан Павло Бжостовський, смоленський підкоморій Ян Антоній Храповицький, кременецький підкоморій Стефан Ледуховський, каліський стольник Стефан Кожуховський (*Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz* / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa,

z p. Nascekyнем względem zacecia commissy y umowienia *hori et temporis, tum etiam securitatis omnis*, na ostatek y *declarationis armisticia ad decimam iuly* telko²⁵⁴, o ktore oni proszą bardzo do liat kielku, ktorego im krol i. m. y senatem nie hce pozwolic, telko *ad 10 iuly* dlia odpocinku woyska swego. Howansky młody [Piotr Iwanowicz Chowański]²⁵⁵, Moskwycyn, z woyskiem ku Połocku ciagnie, pod Smolenskiem 30 tisiejczy moskiewskiego woyska iest.

№ 155

1664 p., квітень. – Нотатка з чутками про причину пожежі в Могилеві

Drudzy rozmaity przicine dawaly ognia, zeby belo przez zdradę moilowanie zapaleny, ze krolia i. m. [Jana Kazimierza] hciely zdradzyc, pisac do kozakow, iako niewielie ma woyska przy sobie etc. A tak kozaczy z Moskwą miely bely przysc pod Mogilow y [Iwan] Serko, kozak, buntownik naprzednieyszy kozakow zadniep[r]skych.

№ 156

1664 p., середина – друга половина травня²⁵⁶. – Новини про прибуття Яна Казимира до Вільна, бойові дії Стефана Чарнецького, Івана Сірка, московського війська в Україні та перемовини Речі Посполитої з Московією

Krol i. m. sceslywie przyiehal do Wilna y z nim woysko konne y armata przeprowadzona, pan [Stefan] Czarneczky bel tego wodzem. Pozostaly iesce

1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 514, passim; *Wójcik Zbigniew*. Trakrat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959. – S. 164, 183–184; *Бантыш-Каменский Н. Н.* Обзор внешних сношений России: (По 1800 год). – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия). – С. 138). Склад великого московського посольства див. у попередньому документі. Про загальний контекст і проблематику України на переговорах див., зокр.: *Газін Володимир*. Між Московією та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 pp. – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 274–287.

²⁵⁴ *hori et temporis, tum etiam securitatis omnis*, na ostatek y *declarationis armistitia ad decimam iulii* telko – часу і місця, а також усього, що стосується безпеки, врешті й оголошення перемир’я лише до 10 липня.

²⁵⁵ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 472.

²⁵⁶ Датування документа за поданим далі док. 160, згідно з яким Ян Казимир прибув до Вільна 15 травня 1664 p.

zołnierzstwo piese z 15000, ktorzy od kony odpadly, a tak p. Carnecky, wojewoda rusky, powrociwszy do nih, przeprawiel yh na te strone Niestru²⁵⁷, ktorzy kolibaky, uzdecky na sobie niesly, a drudzy kolasy swoje sami sobą ciągnęły z rzeczamy swemy y dzialek kielka. Gdy ih przeprowadziel p. Carnecky, dziękował ym imieniem krolia i. m. za tak wielky odwagy y prace, obiecuiąc pewną zaplate y nagrodę, a som obiecal koni im przyprowadzyc, ieno zeby sobie troskę odpocely a pocekały. Zaiehal p. Czarneczky do roznih panow, miast, wsy, nabral kony, gdzie ieno zastał, y przignal yh do onih zolnierzow, co go bez koni cekaly, y kazdemu kazal brac sobie, osiodlac y wsiadac na kon, ze wsistko woysko 15000 konie miely, lubo sie non gniewali pp., co w ih ma-ietnosciah konie pobrono, protestacie ciniely, alie to nic. *Interim*²⁵⁸ [Iwan] Serko, zebrał woyska kozakow pod 10000, Moskwy przibral z 15000, spodziewaiąc sie zastac yh bez kony, przeprawieli sie za niemy, spodziewaiąc sie zastac ubezpieconih, bez koni będących. || (арк. 1554) Alie gdi iezyka naszymy dosly, konie osiadszy, bely w sprawie gotowy: napadnie Moskwa y kozaczy, nad spodziewanie zastaną gotowych na koniah. Skocely naszymy do nih, dali im bitwe. Podaly tez Moskwa y kozaczy pocely uciekac do Dniestru y topic sie, a drugih byto. Sām Serko liedwo wplaw za koniem sie puscel; przeplinawsy, used do zomecku. A tak naszymy polie otrzymaly y zdobyci dostaly. A gdy oni pp. uslysely o zwiciestwie na yh koniach, co im pobrono, cieseli dopiero s tego niepomału, bo kiedi by bely pieso nasyh zastaly, pobito by ih beło. A tak y koni moskiewskych nabraly na 6000 y wiecey, ktore pod towarzystwo podzielono, y sceslywie przesly y panu Carneckiemu dziękowaly.

Commissarze sie tez ziehaly moskiewszczy y z nasemy koronnemy y W. X. Litew[skiego] tractowac o pokoju, dliatego krol i. m. Wilnie zatrzymal sie dlia tyh tractatow, zebi bel blisko.

№ 157

*1663 р., листопад – 12 червня 1664 р. – Новини з історією про суд
і страту казимирського єврея Мататія Калагора,
єврейські погроми у Львові, Кракові, Казимирі, Опатові
та інших містах*

O Zydzyeh

Zydamy pocela sie wielka sprawa tak po grodah y iako y na Tribunalie, ze ieden aptekarz z Krakowa [Matatjasz Kalahor], Zyd, paskwil przeciw wierze

²⁵⁷ Так у рукописі (тут і далі у документі). Про перехід Чарнецького через Дніпро у цей час та його дальший наступ на Білу Церкву див.: *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 510–511.

²⁵⁸ *interim* – тим часом.

napisał y podrzuciel w koscielle u S. Troice, ktorego w Pie[t]rkowie po mękah spalono²⁵⁹. A *interim*²⁶⁰ przywieziono do Tribunalu Zydow 9 o rozne zbrodnie, iako o kupowanie Naswiętsego Sakramentu, o zabyianie dziatki niewinnych y inih wiele zbrodni sie na Zydow pokazowalo. Na Kazimierzu naliezono dziecie pokłotę, 19 ron mając kłoty na stawach y zełah²⁶¹. Bela inquisitya wsedy, nie mogly tego doszcz, ieno na Zydow sie tego dorozumiewano, bo ie podlozono belo na Stradom pod cegle na pustych pliacach pod s. Iadwigą, ktore pohowo[no] *solieniter*²⁶² u Bozego Ciąla.

Nus w roku 1664 *die 2 aprilis* spalono katolika z decretu zomku krakowskiego o to, ze wsy nie daleko Krakowa kościół pokrad²⁶³. Cimborium wylupawsy, puskę wzał s kost[am]i, Zydowy samę puskę przedał. Wsadzono y tego Zyda, skoro spalono katolika. Zgodziel sie x. plieban Zydem, dal mu za to nagrodę dobrą, tysiac złotych cily 1800 złotych, y wolien. Insyh zbrodni sieła sie na Zydy ukazuie. Umieią sie wikręczyt Zydowie, okupic, hocby nie wiedziec co zbroieli, wsiscy sie na to składaia, abi wolny bely.

Tam we Lwowie slyhac belo, iakoby hlopca mieli bely umorzyc, na krzyz go przybiac, koronowac, tak iako Panu Christusowy ciniely (ci to prawda, cily nie, nie belo nic o tym pewnego).

Tamze we Lwowie *die 24 aprilis 1664* studenczy w dzien s. Ierzego, zebrawsy sie do kupy, posly do cerkwie do hlopow ruskyh, ktoryh namowiely, aby im pomogly Zydow burzyc y bydz, pedaiać im, ze mieli²⁶⁴ roska[za]nie na to y listy od krolia i. m. [Jana Kazimierza] (ukazowaly zmislieni iakis mandat z wielką piececią o co inzego; hłop citac nie umie, a rad okazyei y na pi[s]mie pozwolily y obiecaly sie pomoc im²⁶⁵, udaiać Zydow, ze do Turka pisac mieli, oznaimuiac o sekretach polskyh, ze krola i. m. nie mas w Polsce, ani woyska, teraz Turcin przyszcz moze; alie y to moglo bydz zmislione rzeczy y udanie). Nastapiely na Zydy, na przedmieszcziu uderzily na nie y do boznice w sabat²⁶⁶, tamze yh nazabyialy, Zydow y Zydowek, takze y po domach zabiyaly, rabuiacz domy, aze pospolstwo lwowskie oburzelo sie na nih, broniać Zydow, alie y o samih miescon sło, boiac sie o swe domy. Zabyto Zydow przesło 200, a katolikow zginęło do 20. Bela wielka bitwa, liedwo sie to uspokoielo, bo sieła²⁶⁷ hołoty na Zydy sie oburzelo. Potym posly studenczy do inih miasteczek, gdzie Zydzy mieskaya, alie yh ostrzegono w cas, ze uhodziely

²⁵⁹ Надпис на маргінесі: “О Зыдах 1663, co broily”.

²⁶⁰ *interim* – тим часом.

²⁶¹ Про це див. також вище док. 81.

²⁶² *sollemniter* – урочисто.

²⁶³ Надпис на маргінесі: “1664”.

²⁶⁴ У рукописі “ze miesty”.

²⁶⁵ Тут у рукописі закрито дужку.

²⁶⁶ “w sabat” дописано над рядком. Надпис на маргінесі: “26 aprilis w sabat”.

²⁶⁷ У рукописі помилк. “po sieła”.

do zomeckow obronnih, a drudzy sie okupowaly, aby wolny bely. W miescie we Lwowie pokoy mieli Zydzy. Poslaly Zydzy do || (**апк. 1555**) i. m. p. woiewody, uskarzaiac sie o te mordy, kazal kielkam horagwiam i. m. p. hetmon [Stanisław Potocki] ziehac, aby winnih lapac y karac z tyh hłopow ruskich y vltaistwo, kielka ztracono²⁶⁸.

16 may po odiezdzie z Krakowa i. m. x. biskupa krakowskiego [Andrzeja] Trzebieckiego y i. m. p. marsalka wielkiego koronn[ego], hetmana polnego a generala krakowskiego [Jerzego Lubomirskiego] weslo piehoty sto do Kazimierza i. m. p. marsalka na tydzien przed Bozym Wstapieniem. Uprosil to sobie Zydzy, zeby tumult iaky sie nie stal na nih od pp. studentow tak w Krakowie, iako y we Lwowie. Stanely w miescie po gospodah, nie ciniac przikrosy nikomu, gdis ta piehota soltysy bely, studentow tez nie slyhac belo. Zydzi przecie bely ostrozny. *Interim*²⁶⁹, maiac czyha conuocacya, pp. studency wislaly do Wielicki, do gornikow, aby im prisly na pomoc Zydy burzic, gdys iuz maią na to pozwolenie od zwierzhnoschy. Belo yh 6 studentow. Dali sie namowyc gornicy, gdy im powiedziano, ze będą takze gorniczy z Bohnie, z Olkusa y goralie, y studentow będzie kielka tysieczy.

24 may gorniczy, uwierzywszy temu, zaraz soboty na [nie]dzielie prisly na Krzem[i]onky. Tam sie skadzaly po kielkunastu²⁷⁰ zelazamy, co sol kopaia, y cekaly w dolie na Krzem[i]onkah. Skoro pulnoczy posly do przewozu ih kылka. Nie wiedzac o wiecey, przewiezli ih przewoznicy, az yh wiecy sie ukazalo. Gdi prom opanowaly y wzyeli we mlynie drabyni, od wozu falarskiego a do ogroda p. Zawady wiiawszy stakiet kielka w parkanie, związaly te drabini, przistawili ie do muru meyskiego y wzeli na mur 4 yh. Bela tam warta, hoc miasto belo zawartę, tey piehoty, alie porucnyk miał zmwę iuz z niemy, ze odset natencas ku Skawynsky bramie. A w tym gorniczy, wziawszy na mur, sedsy na doł, s[t]łukli kłotkę u bramy y u fortky po pulnoczy o wtorey y wpuscili wsistkyh gornikow, ktoryh belo z pultrzeciasta y wiecey mogło bycz, y sly prosto na smentarz do Bozego Ciala, pitaiac sie o studenty, ze yh nie belo, studentow, gotowih, iako obiecaly (a piehota nic im nie rzekła, ani spitala, dokąd ydą, po co; w niedzielie tak rano sli przespiecnie). Az p. Wojciech Zawada, raica, wisedł do nih, pitaiac: “Po coscie prisly? Poginiecie wsiscy, bo ydzie piehota zomku na was”. Dał znac wskok²⁷¹ p. Mikołay Lutecky, burmistr natencas kazimierzsky, do zomku. Hodziel p. Zawada, raica, p. pisarz mieysky [Andrzej Suszycki], p. [Marcin] Mysiecky, opowiedzieli o wszystkim,

²⁶⁸ У дійсності в суботу 3 травня на руське свято св. Юрія і латинське Св. Христа, див.: *Зубрицький Денис*. Хроніка міста Львова / Перекл. з польськ. Івана Сварника; комент. Мирона Капраля. – Львів, 2002. – С. 368–370; *Капраль Мирон*. Національні громади Львова XVI–XVII ст.: (Соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – С. 235–237. Див. також вище док. 129.

²⁶⁹ *interim* – тим часом.

²⁷⁰ Перед тим помилк. ще раз написано “kielku”.

²⁷¹ У рукописі “wskog”.

co sie dzialo. Poslono piehotę zomku, gornici w nogy, na Skalkę uciekali. Tam znowu iedni skakaly, drudzy w kliastorze sie pohowaly, a dwu przestreliono, zabyto: iednego krzconego Zytka, ktory dopiero prziset s Kalwariey, a drugiego gornika, a 20 wzyeto na zomek krakowsky y porucnika wzieto na zomek, y studentow 4 Skalky wzieni na slowo swoje p. [Wawrzyniec] Mrockowyc, p. Łas [Jakub Łaś], p. [Adam] Wahlikowyc, przyprowadziwszy ih na ratus, na zomek yh widano y pobrono. Scieto dwu gornikow pod ratusem kazimierz[skym], zomku yh przyprowadzono, co klotky odbyialy u bramy Wielicky, a drugih gornikow, co starsyh, postrankamy byto, a co młodsyh, rozgami y prec wipuscono²⁷². Porucnyka sądzono, alie sobie do i. m. p. marsalka apelował, a studenczy wiezy zostali do sprawy, bo dali pp. academicy pozew i. m. p. [Janowi] Tomisławskiemu, podstaros[c]ięmu krakowskiemu, ze yh nie może sądzic, ięno academyce. A tak miescanie wartowac zawse po puł miasta muszą z ciężką biedą swoią, a Zydzy w strahu, nie wihodząc do Krakowa, y brämie piehota wartowała na Stradomiu. Dawaly Zydzy piehocie na dzien kazdemu po g[ro]sz[y] 6, a panu rohmistrzowy na [ty]dzien po złotych 30. Beło piehoty sto w Kazymierzu, a druga zomku beła osobno, co y po Krakowie wartowały (porucnyk na zaręcenie wisedł)²⁷³.

W Opatowie takze przyiehalo yh 2, tyh ultaiow, mając list zmysliony do burmistrza, ukazuiac go, aby Zydy wiscinac y poburzyc, cęmu burmistrz uwierzł y na to iuz beł pozwoliel, kazał miasto zamknąć²⁷⁴. Zydom dano znac, co sie im miało stac. Posly do burmistrza pitac, cęmu kazał miasto zamknac. Nie hcial pedziec Zidom, ieno ze “mi sie tak zdało”. Zydzy do blisky sliahy dali znac, prosąc, aby ih ratowaly. A tymcasęm ten, co z listamy przyiehal, poset do Zydow skolnikiem y starsemy tractował, hcąc sie zgodzyc na piniądze, zeby sie Zydzy okupiely. Bawieli go Zydzy, az tymcasęm ziehała sie sliahta, naiahały tyh vltaiow, wzieni zł[otych] 300²⁷⁵, a potym y burmistrza; tamze yh sadzyc miely etc.

12 iuny w dzień Bozego Ciała znowu we Lwowie w miescie samym uderzono y zabyano pod 200²⁷⁶, a krzescyanow zginelo takze kielkanascie. Wielky tumult beł we Lwowie od p. studentow. 200 okrom dzieczy.

W Krakowie y po insyh miastah wielka trwoga beła między Zydy, boyące pp. studentow. || (aprk. 1556)

²⁷² Надписи на марґінесі: “30 may ścięto 2 gor[nikow], puscono studenty te”.

²⁷³ У рукописі дужка не закрита.

²⁷⁴ Надпис на марґінесі: “W Opatowie”.

²⁷⁵ “wzieni zł[otych] 300” дописано над закресленим “zatrzymac (?) pięć kazaly y na Tribunal zawiezly”. За контекстом, наступна фраза до кінця речення (“...a potym y burmistrza; tamze yh sadzyc miely etc.”) стосується, мабуть, викресленого тексту про відправлення арештованих на Трибунал, де їх мали судити.

²⁷⁶ “200” дописано над закресленим “sto”.

№ 158

20 травня 1664 р., Варшава. – Новини з листа із Мінська
про від'їзд Яна Казимира до Вільна, перемовини Речі Посполитої
з Москвою та підготовку консекрації коронного канцлера
Миколая Пражмовського на луцьке біскупство

Z poczty z Warszawy 1664 die 20 may

Poczta z Minska od krolia i. m. [Jana Kazimierza] *de data 13 may* przisła, ktora to prziniosła, ze krol i. m. 9 may do Wilna miał sie rusic.

I. m. p. referend[arz] W. X. Litew[skiego] [Cyprian Paweł Brzostowski] z p. Ładohowskim [Stefanem Ledóchowskim], podkomorzym krzemienieckym, umawiał m[i]eysce z Nascekyńem [Afanasijem Ordynym-Naszcokiny] do tractatow, dlia Moskwy Krasne, a dlia Polakow Zwirowice, *pro 15 may*. Są te mieysca miedzi Smolienskiem a Orszą. Przy ktorey umowie [w]zaięmney utwierdzieli przysięgą tak samim commissarzom, iako ludziom yh y kupcom *securitatem omnem*²⁷⁷ s tey strony az do Wilna, a stamtąd az do stolice. Ludzy woyskowił ma miecz tamta y druga strona po trzysta dworzán y sług, y owy po stu.

I. m. p. wojewoda smoliensky [Michał Kazimierz Pac] s [Iwanem] Howanskym, w b[l]iskoscy²⁷⁸ sie zostaiącz, pilnuią na sie. Konie nasym iuz sie poprawieli.

I. m. xziąd[z] kanclerz [Mikołaj Prażmowski] ma cinic consecracją *circa festum Ascensionis Domini*²⁷⁹ [22 may] na biskupstwo łuckie, ktory act mają przyozdobyc bitnoscją swoią i. m. x. arcybiskup gniezniensky [Wacław Leszczyński], i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebiecki], i. m. x. biskup płocky [Jan Gembicki], i. m. p. podkanclerzy koronny [Jan Leszczyński] y insih pp. sie spodziewiają. Odprawiac sie ma ta consecracia u oycow iezuitow przy gronie pieknim panow. A zaraz tez tam ma bydz za tą occasyją sessiia albo *consilia*²⁸⁰ strony priwat publicnih, po ktorey i. m. x. kanclerz wiiezda przeciw kroliowy i. m. y tam *referet*²⁸¹ tak o kroliowey i. m. [Ludwice Marii], iako o i. m. p. senatorah, przy boku panskym zostaiących, co tu na tey sesiiey *decident y concludent*²⁸². Kroliowa i. m. iusz calie tę wolią odmieniła iehania przeciwko kroliowy i. m., do ktorey poniewas sie krol i. m. sam zb[l]iza y ma wolią bycz w krotkym casie.

²⁷⁷ *securitatem omnem* – повну безпеку.

²⁷⁸ Далі помилк. знову написано “w b[l]iskoscy”.

²⁷⁹ *circa festum Ascensionis Domini* – близько свята Вознесіння Господнього.

²⁸⁰ *consilia* – наради.

²⁸¹ *referet* – повідомить.

²⁸² *decident y concludent* – ухвалять і вирішать.

1664

Puncta do ich m. pp. senatorow rady podane od krolia i. m. [Jana Kazimierza].

1. Iako ma bydz woysko uspokoiene w niepopłaconih assignacjach w roznyh woiewodztwach y ziemiach, o cym skarb będzie mógł dac informacyą, takže dla nie dosic ucinienia contractowy Tymfowemu²⁸³.

2. Toz woysko iuz w cwarthey cwierczy sluzы borgowey zostaiące, iako ie posilic przy takim tegoz woyska przez prace zimowe y teraznieyse na psowanie koni y rinstunkow.

3. Piehoty tak dla buntow przesłorocnyh, iako tez dla rocnyh przypadkow, ysz są bardzo zmnieysone, iako ie ukontentowac.

4. Artilerya dla niedobraney kwarty y dla wielkych expens iest takže wsparcia y ratunku pieniężnego bradzo potrzebuіаca.

5. I. m. p. woiewoda rusky [Stefan] Czarnecky, regimentarz natęnczas woysk, maiąc przy tatarskym woysku rozne swoje (przez ktorih sie obeysc niepodobna) expensa, pise ustawycnie o posiłkah skarbowy.

6. Pp. commissarze wisłani na traktaty, w drogym y niepoziwnym zostaiąc kraiu, tegoz ratunku zebrzą.

7. Seym iako iest potrzebni, tak nie mniefy dilacya onego, a to zeby *constare Rei Publi[cae] bellum parare*²⁸⁴ przeciwko tѐmu nieprzyiacielowу; biorąc iednak *utramque* || (апк. 1557) *propositionem in considerationem*²⁸⁵, iaką radę krol i. m. ma wzyąc przed sie okolo złożenia onego, aby woysko upewnione bydz mogło nieodwłocną zapłatę y zatrzymane bydz *in fide erga patriam*²⁸⁶.

8. A lubo Rzeczpospoli[ta] na seimie 1662 *certis telko personis concredidit potestatem conclusionis tractatum*²⁸⁷ z carѐm moskiewskym [Aleksym Michajłowiczem], z ktorim mało co znayduie sie przytomnyh *in hoc consilio*²⁸⁸,

²⁸³ Контракт від 25 червня 1663 р. з братами Андрієм і Томашем Тимфами (Dziewanowski-Stefančzyk Bartosz. Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej: Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668. – Warszawa, 2020. – S. 123).

²⁸⁴ *constare Reipublicae bellum parare* – дати можливість Речі Посполитій підготуватися до війни.

²⁸⁵ biorąc iednak *utramque propositionem in considerationem* – проте, беручи обидві пропозиції до уваги.

²⁸⁶ *in fide erga patriam* – у вірності до батьківщини.

²⁸⁷ *certis telko personis concredidit potestatem conclusionis tractatum* – лише деяким особам надала повноваження укладати угоди.

²⁸⁸ *in hoc consilio* – на цій раді.

бędzie to iednak ie^o k. m., gdy tutečne *consilia* na takową propositiā ucini reflectiā, osobiłwie nad iednim nayglownieysym tey to tractatow instructiey punctum, *in quantum* bi²⁸⁹ nieprzyiaciel na tym zacęty rwac miał tractat.

9. Propositive i. m. p. woiewody krakowskiego [Stanisława Potockiego].

10. Propositive *abliegati caesarei*²⁹⁰ [Leopolda I] pana Kynskiego [Franza Ulricha Kinskigo]²⁹¹.

11. Moneta, która *in populo*²⁹², myanowicie seliāgy, *faces[si]it negotium*²⁹³, iakoby w ryzę wprawiona bydz mogła, *et fremitui*, który o niewielky iakoby *consulere hoc rerum statu*²⁹⁴.

№ 160

1664 р., друга половина травня. – Новини про прибуття Яна Казимира до Вільна, перемовини Речі Посполитої з Москвою, об'єднання в Україні коронних військ з татарськими та війну Стефана Чарнецького з гетьманом Іваном Брюховецьким і московськими військами

10 may²⁹⁵ z poczty z Wilna 1664 od krolia i. m. [Jana Kazimierza]

Krol i. m., wyiehawysy z Minska *die 10 may*, stanął Wilnie *die 15 may* w dobrim zdrowiu. Wiiezdało przeciw krolu i. m. kielka senatorow litewskych na 7 myl od Wilna. Na przyjazd krolia i. m. Akademya Wilenska przygotowali sie pyęknie do witania krolia i. m., na cwierc milie p. studentow było, czo stały po obu stronah, a w samy zas bromie, którą wiezdał krol i. m., zbudowały wyeż z bastamy taką, która pułtora tysiąca kostowała y tamze oracye miely panowie studency, gratulując szczęśliwego przyjazdu z Moskwy.

²⁸⁹ *in quantum* bi – якби.

²⁹⁰ *abliegati caesarei* – імператорського посла.

²⁹¹ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 31; *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 398; *Przyboś Adam, Rożek Michał*. Biskup krakowski Andrzej Trzebicki: Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII wieku. – Warszawa; Kraków, 1989. – S. 50.

²⁹² *in populo* – в народі.

²⁹³ *facessit negotium* – наробила клопотів. У рукописі помилк. “fucessit”.

²⁹⁴ *et fremitui*, który o niewielky iakoby *consulere hoc rerum statu* – і заспокоїти ремствування через начебто незначну ситуацію.

²⁹⁵ Так у рукописі, проте згідно з контекстом, ця дата помилкова, бо як видно з документа, король виїхав з Мінська 10 травня і прибув до Вільна 15 числа. Див. також вище док. 158.

Tractaty sie zacinają w Krasnim, ktorzi sye do pokoju skłaniaią y persuaduią naszym po zgodzie spolnemy siłamy yszcz na Turcina y dopomoc cesarzowy [Leopoldowi I], alie nasy na to pozwolic nie mogą, bo im zagrozdily pacta dawne.

Z Ukraini swieze od i. m. p. woiewody krakowskiego, hetmana koronnego [Stanisława Potockiego] na samey odprawie posty przychodzi wiadomosc, ze 13 may s Pawołoczy, ze die 5 may przysło ordy Tatarow siedmdziesiat tysięcy ze trzema soltonamy y z Styre beiem [Szirin bejem]²⁹⁶ pod Human, przeciwko ktorim wiprawieni i. m. p. obozny [Stanisław Jabłonowski], aby przyial te posiłky, ktore, iak sie złączą z i. m. p. woiewodą ruskym [Stefanem] Carneckym, w Cehrinie zostaiącym, gdzie do zomku wprowadzyeł *presidium*²⁹⁷ dobre z nasey draganiey. Nadzieia w Bogu, ze nieprzyiaciel wezmie wstec znaczny.

Moskwa s Kyowa, Pereasławia czołnamy przechodzy²⁹⁸ na tę stronę Dniepru, [Iwan] Brzuhowycky takze s pulkamy zadnieprskymy, poniewaz pozwoliely im pod Scirem²⁹⁹ myastem poprawy. Iednak tego wsistkiego nie lieka sie i. m. p. || (арк. 1558) Carneczky, woiewoda rusky, ktory zmocniwszy sie za przyiazdem i. m. p. [Aleksandra Ludwika] Niezabitowskiego, [Franciszka] Bielinskiego, [Michała] Kozubskiego³⁰⁰, ktorym Korsun, Białą Cerkiew bromy otworzely y ostatnie s tyh miasto piecset ludzy nasyh *pro praesidio*³⁰¹ przyieło. Nadzieia w Bogu, ze co dobrego sprawyą. Humansky pułk, w rebelliey zostaiąc, idzie ku Dnieprowy łączic sie z Brzuhowyckym, na ktorego nasy pylnie oko maia.

²⁹⁶ Majewski Wiesław. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część II: Działania // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa 1970. – T. XVI. – Cz. I. – S. 96.

²⁹⁷ *praesidium* – залогу.

²⁹⁸ Далі закреслено “до”.

²⁹⁹ Так у рукописі; Брюховецький переправився через Дніпро під Сокирною, див.: Костомаров Микола. Історичні монографії. – Тернопіль, 1892. – Т. VII: Руїна. І. Гетьманування Брюховецького. – С. 31.

³⁰⁰ У рукописі помилк. “Kuzobskiego”. Див.: Przyboś Adam. Kozubski Michał h. Habdank (zm. ok. 1676) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – Т. XV. – S. 45.

³⁰¹ *pro praesidio* – як залога.

№ 161

12 травня 1664 р., Відень. – Новини про війну Габсбурзької імперії з Османами та смерть Володислава Ракоція у бою за місто Варадін

Z Wiednia od cesarza i. m. Leopolda data 12 may 1664

I. m. p. groff Zyreni [Zrinski] z generałem Strodym [Strozzi] y Hohenlo continuie oblieżenie Kanizy, miasta znacnego, z nadzieją prętkiego dostania, gdis podsancowali sie tak blisko, yz im nic z dział skodziec nie moze.

Generał Zuza [Jean-Louis Ratuit de Souches] po wzięciu Nitry y odprowadzeniu Turkow, ktorzy sie tam poddaly, posedł pod Lewenci miasto [Lewenz], ktore yz niezbit obronne, spodziewa sie zazyc koło niego niewielky trudnoscy³⁰².

Cesarz i. m. wyiehał 8 may z Renspurku, w Lincu [Linzu] miał *subsistere*³⁰³ tydzien iaky. Pąn groff Zyrini posedł na podiazd ku mostowy pod Osek, hęc dostac ięzyka o zamiślah tureckych.

P. groph Władisław Rakoczy, brat stryeczny xziążęcia [Jerzego II] Rakocego zabitego od Turkow, mayąc woyska swoje, y z drugiemy pany węgierskiemy z woiskamy wpadli do miasta Waradyna³⁰⁴. Tam Turkow zaskocely przy zonah turkiniach y insyh, co bely wysly zomku ubespiecenie Turczy. Napadli yh Wegrowie y p. Władisław Rakoczy, wibiely Turkow do 3000 y hciał p. Rakoczy do zomku wpascz y ubieg iuz bel bromę iedne, alie od Turczyyna iednego dzidą w pierszy przebity, z konia zpad, a drugi Turcin, przipatsy, głowę mu uciał y na zerc wisoką wethnęły ią. A gdy ciało odzierano, nalieziono lancuh złoty na nim. Pitali sie on, kto by bel? Pedzieli więzniowie, ze to bel p. wylky. Załowali, ze go zabiely, liepi belo poimac go, bel bi bel okup zon wielky. A tak zomku Turczy obroniely Waradinu, hoc yh niewielie w zomku belo. Miasto to Waradin wniwec Wegrowie obrocily y Turky wigubili, co w nim beli, ieno zomek został.

№ 162

19 травня 1664 р., Відень. – Новини про похорон архикнязя Карла Йосифа та підготовку війська Священної Римської імперії проти Османської імперії

Z Wiednia 19 may 1664

Poniewaz przisło roskazanie, aby do Lyncza [Linza] bel przeniesiony katafalk na *ex[se]quie*³⁰⁵ zmarłego arcixziążęcia Karolia [Józefa], snadno miarkowac, yz odwliece sie na czas iaky bitnoscz cesarzska.

³⁰² Див.: *Klapka Petr.* Jean-Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires francophones dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles / Thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université Paris-Sorbonne. – Paris, 2012. – P. 228–231.

³⁰³ *subsistere* – залишатися.

³⁰⁴ Надпис на маргінесі: “Z Wegier. Zabiti Władisław Rakoci”.

³⁰⁵ *exsequiae* – похорон.

Popis generalny, który miał być pod Assemburgiem, jest odwołany częścią dla powody na rzekach, częścią dla niektórych przyczyn, jednakże ku temu miejscu gęste pulki ciągną z różnych m[i]ejsc. Generał Zuza [Jean-Louis Raut de Souches] po odebraniu Nitri zomku udał się być pod Leuentz³⁰⁶, kędi tysiiąc Turków było, ale dla teyże powody przysło || (apк. 1559) mu opuścić tę imprezę. Około dostania Kanizy, ilie naszej ohoty w dobiwaniu tak wielie uporu do broniienia iey umocnieny, prętky odseczy spodziewaia się Turczy. A taky nazaiutrz po skonczeniu osacowania groff Sturzy³⁰⁷ z małą stratą ludu swego odebrał nieprzyjacielowi zaskodną obronę, które 300 Turków strzegło, zkad pomkniono się a prosto do przykopów tak wczesnie y blisko, yz im iuz strzelba szkodzić nie może.

№ 163

13 травня 1664 р., Павлоч. – Новини про перебіг військових подій в Україні

13 may z Pawloczy³⁰⁸

Die 5 may, gdy się rusel p. starosta lubelsky [Aleksander Ludwik Niezabitowski] od Pawloczy z częścią wojska ku Białej Cerkwie, strach taky padł na Ukrainie, że wszyscy *occureba[n]t*³⁰⁹, ale przecie ony *in filo*³¹⁰ rzeczy swoje trzymają.

Pułkownik w Kaniowie [Fedir Panczenko]³¹¹ przepuścił Moskwę z Kyiowa colnamy³¹² y z Pereasława, y insze, bo nad Dnieprem ztamtądze *obviare*³¹³ temu nie mógł i. m. p. starosta lubelsky dla nędzy wielki wojska, mianowicie kony.

Towarzys spod chorągwie p. [Wacława] Telezinskiego samopięt *palam*³¹⁴ mimo Lebedin przebrał się wprzód do Korsunia, *coroborauit*³¹⁵ kozaków uniwersałamy pana hetmana zaporowskiego [Pawła Tetery] y listamy pana woiewody ruskiego, takież y do Białej Cerkwie przynios.

I. m. p. woiewoda rusky [Stefan] Carnecky ku Czechrinowuy zasedł był [Iwana] Syrka y z Buzyn[a] wygnał. I. m. p. hetmon zaporowsky dla swiąt

³⁰⁶ Див. попередній документ.

³⁰⁷ Strozzi?

³⁰⁸ Надпис на маргінесі: “Z Украйну”.

³⁰⁹ *occurrebant* – поспішили назустріч.

³¹⁰ *in filo* – на волоску. У рукописі помилк. “in filio”.

³¹¹ *Кривошея Володимир*. Генеалогія українського козацтва: Канівський полк. – Київ, 2006. – С. 15, 21, 24.

³¹² Тобто, “czołnami”.

³¹³ ztamtądze *obviare* – звідти ж протидіяти. У рукописі: “ztamdatze”.

³¹⁴ *palam* – відкрито.

³¹⁵ *corroboravit* – підбадьорив, підсилив.

swoych do Cehrina zyahał, *propter securitatem*³¹⁶ od Sobotowa pułk Paubenska z p. [Stefanem Konstantynem] Piasecinskym z horągwiamy bractławskiemy *ordinavit*³¹⁷. W poniedziałek wielkonocny rusky³¹⁸ napadł Guntowka z pułkiem nyzinskym y z pulkiem przyluczky i z insimy³¹⁹. Tamze przeprawiwszy przez Dniepr y rospus[c]eł ten pułk.

P. woiewoda rusky oblieg w Buzinie Serka w kupie niemaly, z ktorym towarzis ieden zapalieł miasto Buzyn. I. m. p. woiewoda kazał pod ogień draganom nastapycz, tamze zabity p. Ierzy Czarnecky, kapitań, y niemalo nastrzelano dragany. Od bramy odparly nasyh. Nastapily horągwie iezdne, wpadly w miasto. Postrzelano porucnyka horągwie i. m. p. woiewody ruskiego kozacky, p. Myskrzewskiego, y towarzistwa roznego niemalo nastrzelano.

№ 164

21 травня 1664 р. – Новини про костельні відправи у Кракові в наміренні викорінення єресі та припинення воєн з турками, Москвою і козаками

Od oycsa s. papieza Alexandra 7 przislany z Rzimu

21 may iubilieus dwuniedzielny zacał sie w Krakowie, z Rzimu nadany³²⁰. Conditye te bely: posczyc trzy dny – srode, piątek, sobotę; koscioly trzy obesz lubo s processyą, lubo y som w te trzy dny albo oraz dnia iednego; proszic Pana Boga za zgodę pp. krzescianskyh, za wiwissenie y pomnozenie wiary s. katholicky, za wikorzenienie herezyei y oddalie[nie] woyni turecky etc., Moskwy, kozakow. || (арк. 1560)

№ 165

1 червня 1664 р., Варшава. – Новини з Паволочі про перебіг військових подій в Україні

Z pocty z Warszawy die 1 iuny 1664

I. m. p. starosta lubelsky [Aleksander Ludwik Niezabitowski] pise z Pawloczy *de data 13 may*, yz [Iwan] Brzuhowicky, przesedszy Dniepr na tę stronę, wyprawiel pułkownika swego do Korsunia, aby na imię cara moskiewskiego [Aleksego Michajłowicza] osadziel to miasto, kędy beł pułkownikiem Heroi

³¹⁶ *propter securitatem* – з міркувань безпеки.

³¹⁷ *ordinavit* – розприділив.

³¹⁸ У 1664 р. православний Великдень був 10 квітня ст. ст.

³¹⁹ У рукописі помилк. “in insimy”.

³²⁰ Надпис на маргінесі: “Iubilieus dwuniedzielny”.

[Hryhory] Pododnia³²¹. Iednak za wcesnim przisciem p. [Michała] Kozubskiego pod to miasto y z pulkiem białocerkiewskym, tєn Pododnia przislanego od Brzuhowickiego pulkownika, sєdziego, pisarza y insih officialistow pozabiał. Wsistkyh insyh partyzanow Brzuhowickiego w pulrinku poscinac kazał.

I. m. p. wojewoda rusky [Stefan Czarniecki], pod Cerkasamy z panєм hetmanєм zaporowskim [Pawłem Teterą] stoiac, zniesly pulk Brzuhowickiego. Sam zaliedwie w okopie pod Sekiernią [Sokyrna] zatrzymal sie.

Na tamte stronę Dniepru ordinował p. wojewoda rusky iednego soltana z ordą Tatarow y z pulkiem cercaskym, tam sie przeprawiely przez Dniepr. [Sebastiana] Mahowskiego ordinował ku Siekierney, kєdy sie kupiely rebellizancy, y tam dwa pulky, napadsy, pogromiely y rosproseli.

[Wasył] Dworzecky³²² posedł do piecarzskiego manasteru y tam horągiew podniosł, alie nie hcą sie do niego kupycz.

Brzuhowicky tak ogoliel *presidia*³²³ w fortycach rebellizantow, ze w samym Kiiowie liedwie cos nad dwiescie liudzy do obrony znayduie sie, horyh między niєmy niemało, liedwie yh po 6 wartę odprawuie. Tos sie w Pereasławiu – iedni wimarly, drudzy na głowę uciekaią.

Przy i. m. p. wojewodzie ruskim są te pulky kozackie – białocerkiewsky, korsunsky, cercasky, czehirnsky, lisiansky, pulki zadnieprzskie z serediną³²⁴, pulk p. Kozubskiego, p. Didziowskiego z dziewiętnastą horągwy. Przy p. staroscie lubelskim [Aleksandrze Ludwiku Niezabitowskim] iest pulk p. halickiego [Aleksandra Cetnera], horągiew kozacka, a pod p. [Franciszkiem] Bielinskim – krolia i. m. y p. Zbrzoska³²⁵, p. Woyciehowskiego, p. Lasinskiego³²⁶ horagwy 6 usarzskyh, oproc pulku infanteriey y draganiey.

[Ostap] Hohoł iest w Moiliowie, do ktorego, gdy Scirba³²⁷, pulkownik, przisedł od [Iwanowych] Sirkowih liudzy, we stu kony starsinę telko do miasta puseczywsy, w pulrinku wsistkyh poscinac kazał kozakow.

³²¹ Див.: Meyer Martin. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 1256. У літературі див., зокр.: Липинський Вячеслав. Твори. – Філадельфія, 1980. – Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / Ред. Лев Білас. – С. 488; Kryszak Anna. Paweł Tetera – hetman kozacki / Praca doktorska. – Poznań, 2013. – S. 238.

³²² Мыцык Ю. А. “Літописец” Дворецких – пам'ятник українського летописання XVII в. // Летописи и хроники 1984. – Москва, 1984. – С. 220, 221, 231.

³²³ *praesidia* – залоги.

³²⁴ Йдеться про найманців “сердюків” або інакше “серденят” (Дорошенко Дмитро. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 32; Сокирко Олексій. Лицарі другого сорту: Наймане військо Лівобережної України 1669–1726 рр. – Київ, 2006. – С. 79). Див. далі, зокр., док. 237 (“kozacy, serdenoka nazwane”), док. 274 (“kozacy serdecne”).

³²⁵ Zbrożek?

³²⁶ Stanisław Łaziński?

³²⁷ Можливо, Степан Щербан (Крикун Микола. З історії української козацької старшини другої половини XVII століття. Полковник Остап Гоголь // Крикун Микола.

№ 166

4 червня 1664 р., Вільно. – Новини про бойові дії між литовською і московською арміями, перемовини Речі Посполитої з Москвою, посольство кримського хана Мегмеда Гірея IV до польського короля Яна Казимира та захоплення угорцями турецького міста Варадіна

Z Wilna de data 4 iuny 1664 z pocty

*Die*³²⁸ 24 *may* miał krol i. m. [Jan Kazimierz] listy od p. woiewody smolinskiego [Michała Kazimierza Paca], w ktorih oznaimuie, ze [Iwan] Howansky, zprowadzywszy pręsidia z kielku fortēc y skupiwszy sliachtę smolenską, wisedł w polie y stanął pod Siemnęm [Sienną], nad rzeką iedną, aby mógł znosic liudzy, zostaiących w tamtyh kraiah na consistencyah³²⁹. Maiąc iednak p. woiewoda smolynsky wczesne przestrogy o wisciu Howanskiego z woisky moskiewskiemy, rusel woysko z consistencyei y postanowil oboz miedzi Skłowem a Kopiscią, mil dwie od nieprzyiaciela, y tam woyska cekaly.

Wczoraysego dnia, *die 26 may*, przisła wiadomosc od i. m. p. chorążego osmianskiego [Piotra Rudomina Dusickiego]³³⁰, ze Howansky, dowiedziawsy sie o tey gotowoszy i. m. p. woiewody smolenskiego, *diffidendo uict[o]ribus*³³¹ reiterował sie znowu.

P. nowogrockiego [Mikołaja Judyckiego], kawalera maltanskiego, w same swiątky krol i. m. wypra- || (**арк. 1561**) wyał, aby Dzisny iak naybardzy pilnował y na wsistkie imprezy nieprzyacielskie miał oko.

Tractaty moskiewskie *hucusque*³³² nie zaczęły sie dla nierihlego ziazdu comissarzow moskiewskych, ktorzy snadz³³³ *naturali sua arte et dolo*³³⁴ wprzod ze Swedamy chcą tractowac, nizely z namy.

P. Prze[z]dzieckiego [Przeździeckiego] obwinionego o rosianie nowyn niepewnyh³³⁵, ktorymi *con[cita]bat populum ad seditionem*, Tribunal *sub honesta*

Між війною і радіою: Козацтво правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. – Київ, 2006. – С. 36). У “Театрі Європи” полковник Щербина/Щерба (Szerbina/Szierbo): Meyer Martin. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX: (1660–1666). – S. 1256.

³²⁸ Далі помилк. знову написано “Die”.

³²⁹ Див.: *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 127.

³³⁰ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2004. – T. I: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk; współpr. Uładzimira Jemialianczuka, Andrzeja Macuka. – S. 213.

³³¹ *diffidendo victoribus* – не довіряючи переможцям.

³³² *hucusque* – досі.

³³³ Далі помилк. знову написано “ktorzy snacz”. Надпис на маргінесі: “Comissya”.

³³⁴ *naturali sua arte et dolo* – за своєю природною хитрістю і підступністю.

³³⁵ Згадку про це див., зокр., у передмові до I частини рукопису Голінського (Київ, 2019), с. XXXII. Див. також: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w

*custodia*³³⁶ *detinet* y sządzy *concedendo omnia beneficia et*³³⁷ *iuris*³³⁸. Hciałby tę sprawę ęuocouac na seym, alie nie wiem, iezelibi go tęn fawor podkał *in tam atroci delicto*³³⁹.

W poniedziałek święteczny posłowie woyskowy mieli audientyą, uprasiaiac krolia i. m. o przyobiecaną sobie satisfactyą na s. Iana Krzcieciel [24 czerwca], która yh doydzie pewnie³⁴⁰. Uprasaly oraz krolia i. m., zeby z economiey swoyh krol i. m. kazał złożyć sumę poddanym 40000 złotych na posilenie yh. Iednak, rozumiem, nie otrzymayą tego *postulatum*³⁴¹ swego, gdys zruinowane bardzo są economie krola imszy.

W tenze dzień poseł hana tatarskiego, cara krimskiego Mehemeta Giereia, który na panstwo tatarskie nastąpił po bracie swim Islana Giereia roku Panskiego 1654, miał audientyą u krolia i. m., który oznaymował krolowi i. m., że Koracz bey [Karacz bej] iusz stanął w Ukrainie swymy ordamy tatarskiemy y złączył się z p. wojewodą ruskym³⁴². Tęnze poseł upewnył krolia i. m., że han krimsky *in presentia*³⁴³ gotow ruszyć się Murawskym sliakiem do Moskwy za naimnieyszym rozkazaniem krolia i. m.

Ta tes iest wiadomosc z Węgier, yz Wegrowie, dobiwszy miasta Waradina, miasto wszystko zruinowaly, Turkow, co tam bely, wisiekly, alie Turczy zomku na odsiec wypadly, tam horązega zabyto³⁴⁴. Potym Władisław Rakoczy, graff, wpadł do zomku, tamze z iancarky postrzeliony y tak *uitam cum morte commutavit*³⁴⁵.

Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 26; Федорук Ярослав. “You have heard this news upon the market place”: Верифікація новин в англійській періодиці середини XVII ст. // Academia: Студії на пошану Валерія Смоля. – Київ, 2020. – Кн. 2: Простори історії. – С. 354.

³³⁶ У рукописі помилк. “custudia”.

³³⁷ “et” у цьому реченні зайве, воно походить з неправильного розуміння переписуваної фрази.

³³⁸ *ktorými concitabat populum ad seditionem*, Tribunal *sub honesta custodia detinet* y sządzy *concedendo omnia beneficia iuris* – якими підбурював людей до повстання, Трибунал утримує під почесним арештом, застосовуючи до нього всю поблажливість закону. Надпис на маргінесі: “O powini złe sąd”.

³³⁹ *in tam atroci delicto* – у такому страшному злочині.

³⁴⁰ Надпис на маргінесі: “Prozba żołnierska”.

³⁴¹ *postulatum* – прохання.

³⁴² Надпис на маргінесі: “Poseł tatarsky”.

³⁴³ *in praesentia* – особисто.

³⁴⁴ Надпис на маргінесі: “Z Węgier”.

³⁴⁵ *vitam cum morte commutavit* – проміняв життя на смерть.

Z poczty z Warszawy 14 iuny 1664

Z obozu pod Horodiscamy *de data 27 may* i. m. p. woiewoda rusky [Stefan Czarniecki] do i. m. p. woiewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego [Stanisława Potockiego], yz podiazd [Iwana] Brzuhowickiego w pułtora tysieczy liudzy pod Czehrin z Nuznim [Parchomem/Parfenem Nużnym]³⁴⁶, pułkownikiem konotopskim, wyprawiony wibel dobrze p. Hłopczyky, porucnik xziążęcia i. m. p. woiewody belskiego [Dymitra Wiśniowieckiego]. Wiezniow dwiescie wzyał, ostatek trupem położył, iadac na nih az do samego Buzyna.

Sam Brzuhowycy, chcąc *refferre acceptam cladem*³⁴⁷, pod Cehrin sie rusel. Ordinował tedy przeciw niemu p. woiewoda rusky p. [Sebastiana] Mahowskiego y p. horążego koronnego [Jana Sobieskiego] s kilką pułkow, ktorzy, nizely przisly, pospiesel sturmem do Czehrina Brzuhowyczky. Alie nie telko nic nie sprawiel, odstapycz musyal, alie tes straciel Moskwy niemalo w sturmie, między niemy nayprzedni[e]ysego officiera Iohan[na] Strasbucha³⁴⁸, generała artylie[r]yei cesarskiej. || (**арк. 1562**) A potym, dowiedziawsy sie, ze i. m. p. horązy z p. Mahowskim następuie, ustępował sprawnym taboręm, ku Dniepru pospiesaiacz. Nim i. m. p. horązy nastąpił na odwod, w ktorym beło 5000 woyska komunika, tam na nih az do taboru wiehał, kornetow moskiewskyh, horagwy kozackyh niemalo nabrawsy bez skody nasyh, bo telko ieden towarzys w tey potrzebie postrzeliony³⁴⁹. Wzięto przy tym między więzniamy Nuznego, znacnego pułkownika korblopskiego³⁵⁰, y drugih pułkownikow, y pułtiwskiego³⁵¹. Tę Nuzny był okazyią wzyętyh wozow y rzeczy i. m. xziedza kanclerza koronnego [Mikołaja Prażmowskiego] pod Nowymy Mlynamy, do cego sie y som przyznał³⁵². Ociec iego na paliu poliegl, zacym y tén syn prosiel, aby go

³⁴⁶ Степанков Валерій. Нужний Парфен (Пархом; р. н. невід. – п. у травні 1664) // Енциклопедія історії України. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 496; Gajdecky George. The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 671.

³⁴⁷ *refferre acceptam cladem* – взяти реванш за отриману поразку.

³⁴⁸ У рукописі “Stras Bucha”. Див.: *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – С. 228.

³⁴⁹ Надпис на маргінесі: “Pogrom”.

³⁵⁰ Так у рукописі, повинно бути “конотопського”.

³⁵¹ Так у рукописі, надпис на маргінесі: “Wieźnie”.

³⁵² Про це див., зокр.: *Костомаров Микола*. Історичні монографії. – Тернопіль, 1892. – Т. VII: Руїна. I. Гетьманування Брюховецького. – С. 32; *Волк-Карачевский В. В.* Борьба Польши с казачеством во второй половине XVII и начале XVIII века. – Киев, 1899. – С. 117, 125; *Majewski Wiesław*. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część I // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa 1969. – Т. XV. – Cz. II. – S. 88.

nie subinicną, ale oycowską smierczą karaly, y tak otrzymał. W tey potrzebie nie beło Tatarow, hociay bely ordinowany.

P. Łazynsky [Stanisław Łaziński]³⁵³ z p. Łuskym [Krzysztofem Łaskom]³⁵⁴, porucnikiem [Iwana] Wihowskiego, przy Korsunyu z dziesiącią³⁵⁵ liudzy zostaiący, horagwi³⁵⁶ zniósł kielkaset kozakow dunskyh. Stery horagwie yh z bėbnamy, a przy tym y młodego brata Sierkowego głowę prziniosł uciętą i. m. p. wojewodzie ruskiemu³⁵⁷.

P. [Paweł] Tetera, hetman kozakow zaporowskyh, 27 may posedł ku Humaniu, z nim w 15 horagwy i. m. p. podczasy lwowsky [Jan Stawski]³⁵⁸.

Brzuhowycky po wziętey kłieście miał sie przeprowowac na tamtę stronę Dniepru pod Siekiernicą [Sokyrną] albo Kaniowem.

Hana krymskiego [Mehmed Gereja IV] ze wsistkiemy ordamy Tatarow pod Kopę spodziewaią sie naszy.

№ 168

24 червня 1664 р., Варшава. – Новини з Вільна про від'їзд Яна Казимира з міста, перемовини Речі Посполитої з Московією, бої литовського війська з московським, розподіл світських і церковних вакансій у Великому князівстві Литовському та інші відомості

Z poczty z Warszawy 24 iuny 1664

Posta z Wilna *de data 14 iuny*, iz krol i. m. [Jan Kazimierz] 25 iuny stamtąd do Warszawy ma iehac. Na tractaty zehali sie commissarze moskiewsczy wsisczy do Krasnego. *Certant de numero*³⁵⁹ ih mm. pp. commissarzow nasyh w constytuciey mianowanyh, a osobliwie *requirunt presentem*³⁶⁰ i. m. x. kanclerza

³⁵³ Majewski Andrzej Adam. Zagon Aleksandra Hilarego Połubińskiego w głąb państwa moskiewskiego w 1664 roku // *Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim w XVI–XVII wieku* / Red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron. – Zabrze, 2013. – S. 347.

³⁵⁴ Там само. – S. 346.

³⁵⁵ Далі закреслено нерозб.

³⁵⁶ Далі закреслено “zostaiący”.

³⁵⁷ Про це див., зокр., ще в іншому джерелі: *Jerlicz Joachim*. Latopisiec albo Kroniczka / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. –Т. II. – S. 92. Див. також далі док. 178, 179. У науковій літературі див.: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – Т. XVIII. – Cz. II. – S. 162.

³⁵⁸ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku: (Ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy / Opr. Kazimierz Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 130.

³⁵⁹ *certant de numero* – сперечаються про кількість.

³⁶⁰ *requirunt praesentem* – вимагать присутності.

koronnego [Mikołaja Prażmowskiego], lubo ym *solvitur* laczo *hec q[ue]stio*³⁶¹, ysz dołożono w prawie napisanim; *non obstante absentia aliorum*³⁶². Czy, ktorzy ziada, maia *facultatem concludendi*³⁶³. Wzaiemnie naszym ih mm. pp. commissarze expostuluia z nimy, iz *contra iustam fidem*³⁶⁴ nie iako na tractaty we 300, alie iako na wojnę w 600 liudzy ze dwudziestą dzyał, ze 30 municzy wozow przybely³⁶⁵.

Przy tym czys commissarze moskiewsczy naszym, yz przez smierec kroliowy i. m., ktorzy ony za pewne trzymaly, znacznie miała nastapycz w rzecach naszym confusia, asz i. m. p. [Cyprian Paweł] Brzostowsky, referendarz W. X. Litew[skiego], posłał Nascekynowy [Afanasijowi Ordinowi-Naszczokinowi] respons na list swoy ręką k. i. m. *de data 15 may* podpisany, y tak yh *conuincit*³⁶⁶.

Podiazd woyska litewskiego wyprawiony wezbrał dobrze podiazd woyska [Iwana] Howanskiego³⁶⁷ pod Smolienskiem, tak ze y sąm Howansky, ktery za nimi sedł, powrocic musiał do swoyh forteliow³⁶⁸ y okopow miedzy błota y liasy pod Witebsk.

Opatwo hebdowskie da i. m. x. Tysenhausowi [Gothardowi Tyzenhausowi]³⁶⁹, sufraganowy wylenskiemu, || (**арк. 1563**) a wojewodztwo brzeskie [litewskie] i. m. p. Kunczowycowy [Jakubowi Teodorowi Kunczewiczowi]³⁷⁰, kastelanowy zmudzkiemu; kastelaną zas zmudzką p. [Stanisławowi Wincentemu] Ordzie³⁷¹, instygatorowy W. X. Litew[skiego]; witepska kastelaną p. Białozorowy [Kazimierzowi Białozorowi/Białozorowi]³⁷², striiowy i. m. x. biskupa wilienskiego [Jerzego Białozora].

³⁶¹ *solvitur* laczo *haec quaestio* – легко пояснюється це питання. У рукописі помилк. “soluntur”.

³⁶² *non obstante absentia aliorum* – відсутність інших не стоїть на заваді.

³⁶³ *facultatem concludendi* – повноваження для укладення [угоди].

³⁶⁴ *contra iustam fidem* – всупереч даному слову.

³⁶⁵ Надпис на марґінесі: “Comissia, ziazd”.

³⁶⁶ *convincit* – переконує.

³⁶⁷ Слово правлене.

³⁶⁸ Фраза “swoyh forteliow” дописана поверх виправленого нерозб. слова.

³⁶⁹ Див. вище коментар до док. 121.

³⁷⁰ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2020. – T. VIII: Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczolt, Andrzej Radaman, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Macuk, Adam Danilczyk, Andrzej Haratym. – S. 202.

³⁷¹ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2015. – T. III: Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym. – S. 165.

³⁷² *Latacz Eugeniusz*. Białozor (Białozor) Kazimierz, h. Wieniawa († 1680) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1936. – T. II. – S. 9.

Iubilieus dwuniedzielny odprawyał krol i. m. *intra Pentecostes [clausum]*³⁷³ w piersy tydzień. We wtorek swiatecny pieso obhodzył koscioly, we swartek w dzien Bozego Ciała [12 czerwca] processią długą pieso takze obhodzil krol i. m.³⁷⁴.

№ 169

16 червня 1664 р., Вільно. – Лист литовського польного гетьмана, смоленського воєводи Михайла Казимира Паца про військові дії з московськими військами

Z Wilna de data 16 presentis

Z okopu [Iwana] Howanskiego pise p. woiewoda smolenski³⁷⁵ [Michał Kazimierz Pac] do krolia i. m. [Jana Kazimierza]. Wzyąwszy wiadomosc, ze [Jakow] Cerkasky od Smolienska, Howansky od Wytebska z wielką potęgą na niego nastąpicz miely, a mając informacją, ze przy Howanskym *flos et robur milit[um]*³⁷⁶ zostawa, udał sie na Howanskiego y, posławszy wprzod podiazd w 600 kony na recognoscentią potęgy iego, sąm po leku następował. *Interim*³⁷⁷ Howansky, Moskwicin, postrzegszy podiazd nas, wipadł zapalciwie na nih, ktorzy sprawa ustępując, prziwiedly Howanskiego z Moskwą na sprawne skrzydło p. woiewody, ktory tak go przywitał, ze calie wszystko woysko znios moskiewskie osm tysieczny, ledwo sąm Howansky szamocwart ucyekł do Witepska³⁷⁸. Armatę, okop Chowanskiego i. m. p. woiewoda opanował y wsistko w nim zabral. Iuz teraz tansy comissarze moskiewsczy, nahiliaiąc sie do zgody, bo y pospolstwo hce rebelizowac carowy [Aleksemu Michajłowiczowi], iezeli pokoju z namy nie zawrą, gdysz y Swedzy przzi nas sie wyązac hcą, niepokoy takze z Moskwą mając koło Inflyant.

³⁷³ *intra Pentecostes clausum* – під час октави Зелених свят. Згідно з наступним реченням, де згадано свято Божого Тіла у четвер 12 червня під час відправи королем двотижневого ювілею у перший тиждень, тут мається на увазі, мабуть, не Pentecoste як Зіслання Святого Духа (Зелені свята), яке припадало на 1 червня 1664 р., а Pentecoste clausum – октава Зелених свят, тобто неділя Святої Трійці 8 червня. Роз'яснення див.: *Wierzbowski Teodor. Vademecum: Podręcznik dla studentów archiwalnych*. – 2-gie wyd. – Lwów; Warszawa, 1926. – S. 37, 129.

³⁷⁴ Надпис на марґінесі: “Iubilieus”.

³⁷⁵ Слово дописане над закресленим “wiliensky” (тобто Павло Сапіґа). Надпис на марґінесі: “P. Pac, hetmon polny litewsky”.

³⁷⁶ *flos et robur militum* – цвіт і гордість війська.

³⁷⁷ *interim* – тим часом.

³⁷⁸ Про ці події в історіографії див., зокр.: *Сагановіч Генадзь*. Невядомая вайна: 1654–1657. – Мінск, 1995. – С. 119; *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 127–128.

№ 170

18 червня 1664 р., Вільно. – Новини про перемовини Речі Посполитої з Москвою, військові дії коронної армії в Україні та інші відомості

18 iuny 1664 z Wilna

Comissia albo tractaty iuz sie zaczęły z Moskwą, alie zawse harda Moskwa. Powątpiwamy, aby dosły, ylie ze [Jakow] Cyrkasky kniaz we 30000 woyska podstąpił pod Smolensk, hcąc nasym potętią do wstąpienia Smolinska y Siewierzscizny. Comissarze zas naszy, nie mając od Rzeczypospolity *commissum*³⁷⁹, nie telko Smolienska, alie namnieysego zagona ustępowac [nie chcą], skąd *facilie concludere*, aby tą comissyą, *prospero eua[den]s*, stanac y *decidi* miała³⁸⁰. Zkad Litwa *in periculo*³⁸¹ znowu zostawac muszy, bo niepohibnie uderzy znowu na nie nieprzyiaciel. Wprawdzie moze sie tu woyska litewskiego wyłatac ieszcze z dziesiec tysięcy, alie coż to przeciwko takiey potędze moskiewsky?

Residentia nasza iesce tu do kilku niedziel *[ad] importunam instantiam procerum*³⁸² Xiest[w]a Litewskiego *ratione*³⁸³ teraznieysyh niebespiecensw, iakoby na samę presentią panską Wilnie *terrori* miała bydz nieprzyiacieliowy³⁸⁴, nie mając woyska słusnego.

W Ukrainie s tę stronę Dniepru *erumpit flamma, cui sopiendo*³⁸⁵ przeprawił sie i. m. p. woiewoda rusky [Stefan Czarniecki] z woyskiem koronnym y ze 20000 Tatarow, któremu scesz Boze. S tę stronę Dniepru, pocąwszy od Wielky Noczy [13 aprilis], wibito iusz tyh rebellizantow kozakow na 60000, a przecie hydra ta *erigit*³⁸⁶.

Tu u nas nieslyhana w Litwie drogosc. || (арк. 1564)

№ 171

1664 р., червень. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про майнові справи в Казимирі

1664

Iuny die 5 kupiel dom i. m. x. Iacek Liberius, prałat kosciola Bozego Ciała w Kazimierzu, u Krolikowsky, swiecznicki, wdowy w przecnici Zydownsky

³⁷⁹ *commissum* – доручення.

³⁸⁰ skąd *facilie concludere*, aby tą comissyą, *prospero evadens*, stanac y *decidi* miała – з чого легко зробити висновок, що ця комісія, щасливо проходячи, мала зупинитися і провалитися. Розкриття скорочення “eua[den]s” непевне.

³⁸¹ *in periculo* – в небезпечі.

³⁸² *ad importunam instantiam procerum* – за наполяганням можновладців.

³⁸³ *ratione* – з огляду на.

³⁸⁴ *terrori* miała bydz nieprzyiacieliowy – мала б вселяти страх ворогові.

³⁸⁵ *erumpit flamma, cui sopiendo* – спалахує полум’я, для пригашення якого. У рукописі помилк. “sopiende”.

³⁸⁶ *hydra ta erigit* – гідра та піднімається.

vlice podlie domu Driakowskiego³⁸⁷, mieyskiego teraz, za pewną sumę *cum oneribus regalibus et ciuilibus*³⁸⁸, na co sie podpisały dway oycowie z konwentu imieniem i. m. prałata y conuentu³⁸⁹. Zapis był przed pany raicamy, bo go miasto kupic nie hciało, hoc bely piniadze.

A przedtym kupił także tenże prałat imsz dom, ydąc do s. Wawrzinca, podlie kamience narozny Iozepha garcarza, a potym Selizyni u potomkow teyze Seliz[y]ny po smierczy iey, także *cum oneribus regalibus et ciuili[bu]s*. Zapis był przed pany raicamy y na to podpisali dway posłany oycowie z conwentu imieniem prałata i. m.

18 iuny 1664 kupił prałat i. m. tamże kamienkę spustosłą przez Swedy u p. Iana Zakrzewskiego, cirulyka, ktori p. Zakrzewsky modlił sie nie iednemu prawie przez rok y miastu, aby to na miasto kupiono. Nie hciał zaden. Ztargował był, poniekąd te pustky p. Ion Koziarcik, miescanin y kaczmarz kazymiersky, y kondicy[e] wielkie wyciągał natto, a telko 600 złotych dawał. Potym uciniał targ z prałatem i. m. y wziął zadatku złotych sto piendziesiąt, a to przecie Zakrzewsky iesce zicel miastu. Nie hciało miasto kupyc, bo pedziely pp. lunarowie, ktorzy natencas bely, p. Augustin Klimerowsky, raica, z pospolstwa był p. Iana Koziarczyk y p. Gielazy Wacławowyc, kusnierz, miescanie, ze piniadzy nie mas na budinek, bo iey 6000 złotych nie zbuduye. A tak p. Zakrzewsky zawar kontrakt z prałatem i. m. za złotych 600 y prział mu widerkaffy. *Interim*³⁹⁰ pan Maciey Kazimierz Treter, raica kazimiersky, wnios to, zeby te kamience kupic na miasto, a to za te piniadze, ktore daly *Pyiarum Scholarum* oycowie³⁹¹ względem kamience y domu, co kupieli na Iacubsky vliczy, *ratione*³⁹² podatkow z tyh domow y kamience daly zł[otych] 600, aby na widerkaff bely dane, y za te piniadze to hciał kupic, tak udawano. A p. Treter spuscel sie tego przed pani niektoręmy raicamy, ze to hciał kupic na sie albo racey na swagra swego, brata zoni swoy [Anny Doroty]³⁹³, co Wielice iest u gory Kunegundy, o co pilno sie starał. Alie ze ius pierwey rzek słowo p. Zakrzewsky prałatowy i. m. y pani Zakrzewska, a miasto odmow[i]ało kupic, nie hciało, na zapis pozwoiliemy prałatowy i. m. na tę pustkę y stanął zapis zcorigowany w protocolie, ieno go publicowac nie hciely. Tak bruzdzyly, azesmy mi niektorzy na to sie zgodzili, słowa trza dotrzymac kazdemu, y zapis ten prziiely y citac kazaly *cum oneribus regalibus et ciuilibus*. Na co sie podpisały dway prałaczy imieniem i. m. x. prałata y conuentu wsistkiego w actah consuliarnyh (a tak p. Treter gniewał sie y laiał, ze sie nie wedlug iego misly stało)³⁹⁴. || (арк. 1565)

³⁸⁷ Див. у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 322, с. 303.

³⁸⁸ *cum oneribus regalibus et civilibus* – з королівськими і міськими тягарями.

³⁸⁹ Надпис на маргінесі: “W Kazim[ie]rzu”.

³⁹⁰ *interim* – тим часом.

³⁹¹ *Piarum Scholarum* оуcowie – отці Побожних шкіл (отці піари).

³⁹² *ratione* – з урахуванням.

³⁹³ Див. у IV частині рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 287, с. 265. Про неї див. також: *Brandowski Aleksander*. Maciej Kazimierz Treter: Nieznany a wzorowy stylist polski od XVIIgo wieku. – Poznań, 1877. – S. 19.

³⁹⁴ У рукописі дужка не закрита.

Oycowie *Piarum Sholarum* kupieli dom na Iacubsky vliczy u [...] ³⁹⁵, a kamence Siporowską sliachczyc ieden miał ym darowac. Prosiely o przyiecie zapisu, nie hcialo miasto przyiacz, ze to tam mogą miecz klastor y kosciół swoy, strony podatkow. Przyciny bely wielkie za niemy od roznych panow y od kroliestwa ih mosczy [Jana Kazimierza i Ludwiki Marii]. A tak po długih tractatah zgodzilismi sie z niemy za złotych 600. Dali miastu, aby bely na widerkaff dane, zeby miasto od tyh piniedzi sesciset złotych widerkaff miasto brało złotych 42 wiecnemy czaszy. A tak te piniadzę lieżą u pana Tretera, az mieysce sie ym naydz[i]e, kędy dobre niezawiedzione. A zapis przyiac obiecaly, iakos przyeto u p. Iona Smarzowskiego, natęncas burmistrza kazimierzskiego będącego. Trafiali sie 18 domkow y plac do tego duzy na Podbrzezu Naimanowskie, a potim Radziminskiego, kolieiatu wielkiego, po smierci iego u oycow karmelitow, ktorim to oddal za 2000 złotych. Iuz beli napięte piniadze na to obiecono z Wielicky, p. Kosinsky, tisiąca złotych dac na widerkaff na te domky y tu dołozyc ostatka do tyh zł[otych] 600, alie niektorim pp. nie zdalo sie to, p. [Augustynowi] Klimerowskiemu, p. [Marcinowi] Liemiesowy etc., y tak opusciely tą rzecz bardzo pozitecna.

№ 172

12 червня 1664 р. – Нотатка про єврейські погроми у Львові та покарання погромників у Підгайцях

12 iuny w dzien Bozego Ciała we Lwowie Zydy w mieszczie burzeli studenczy, do cego sie przywiazalo niemało roznił ludzy, Rusy, sluzalył y rzemieśnikow, ze zabili Zydow pod dwiescie albo trzysta y domy ih porabowaly, ze słał i. m. p. [Stanisław] Potoczky, wojewoda krakowsky, hetmon wielky koronny, kielka horagwy bronic Zydow y rozgromiec te tumulty. Nie dali sie hamowac, alie y samych pobyyely. Vłapieli kielku y zawieziono ył do Podhaiec, tam z luznych ludzy kielku skarono, stracono y o iednim pedaiał studencie, zebi go scieto w Podhaicah. Zydy sie poroziezdaly do insih miast pod pani y slihtë ze Lwowa na mieskanie, niewielie ył zostało na mieskanie.

№ 173

Нотатка про хрещення єврейського лікаря у Вільні

Doctor zydowsky, w lekarzskych naukah ucony, okrzciel sie Wilnie ³⁹⁶ z dobrej woly, nikt go do tego nie przymusal, ani namawial, na przezwisko Witemberge. W niedzieli oktawy Bozego Ciała [15 iuny 1664] okrzciel sie. Natęncas krol i. m. [Jan Kazimierz] bel Wilnie ³⁹⁷.

³⁹⁵ Тут пропущено місце для імені.

³⁹⁶ Слово дописане над закресленим “we Lwowie”.

³⁹⁷ Надпис на марґінесі: “Wilnie Zyd, doctor, okrzcił sie”.

№ 174

*9 червня 1664 р. – Нотатка про віднайдення у Кракові
й перепоховання тіла ксьондза Шимона Білогорського*

1664 die 9 iuny w Krakowie u Panny Mariey w Rinku na smętarzu pod lipamy ku s. Barbarze grubarz, kopuiący doł umarlęmu, napad na trunnę, w ktorey ciało zupełne leżało, iesce nie rosutę, kapłana pobożnego, świętobliwego x. Simona Albimontana [Szymona Białogórskiego]³⁹⁸, s ktorey trunny ucał wielką wonnosc, a gdy dali dobiwał y trunnę rozbiel, ciało sie rosypało, alie ornat na nim cały nie zepsowany został, kielih woskowy y kamien, na nim wielky nagrobek s[t]ary z napisem titulu iego, ktory za ziwota swego, xziędzēm bywszy, nawiedzał, peregrinuiac, do Ieruzalem grob Pana Christusa y ine meysca s[więte] z xziązeciem Mikolaiem Krzistophem Radziwiłem, woiewodą wy- || **(арк. 1566)** lenskym, roku Panskiego 1582, powroczyły nazad roku Panskiego 1583, ktorego³⁹⁹ xziędza Simona zalieca wysocze xziązę Radziwil w swey peregrinaczy w kziąscze durkowaney o wielky pokårze iego y świętobliwosczy⁴⁰⁰.

Przisetszy potom z Rzymu do Krakowa, służel za kapłana przy koscielie Panni Mariey az do sm[i]erczy. Vmar roku Panskiego 1615, na smentarzu pohowany. A tak, gdy to miedzi ludzmy gruhnęło, wielky tłum ludzi sie zbieżał. Dono znac i. m. x. Andrzeiowy Trzebyckyemu, biskupowy krakowskiemu, y i. m. x. [Mikolajowi] Oborzskiemu, sufraganowy krakow[skiemu]. Kazaly te kosczy podniecisz y proh ten s trunną wzyąc do kosciola, do Panny Mariey w Rinek, y do kaplice wstawycz. Kosczy omyto winie poczziwie, porahowawsy wsistkie, zliciwszy, do insey trumienky złożono y showono, a starą trunnę kaplany rozni y zakonniczy rozebrały za relikwie y ornat, co na nim był w grobie, az do dalsey declaraczy i. m. x. biskupa. Dali urobysz trunne dębową y linową małą na kosczy y showono u Panny Mariey na wierzhu w koscielie w kaplyczy (nie kazdy o tym wie).

№ 175

*Нотатка про віднайдення у Варшаві тіла ченця-августина
з Казимира та його слуги, вбитих під час шведської окупації міста*

Warsawskiego konuentu s. Augustina oycow s. Marcina klastoru ciało zakonnika za Warszawą zabitego y z celadnikiem iego nalieziono, ktorego podczas Swedow, gdi w Polscze woιωwali, zabyto y odartego, prawie bez kosulie, pohowono y celiadnyka oraz pohowono. Tego⁴⁰¹ zakonik[a] był rodzyc z Kazimierza, p. Lurensa sin storczysty. A tak ciało całe w osm liat

³⁹⁸ Encyklopedyja powszechna. – Warszawa, 1864. – T. XV: (Kodesz. –Krasin). – S. 871.

³⁹⁹ Слово правлене.

⁴⁰⁰ Див.: *Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1915. – T. XXVI. – S. 88.

⁴⁰¹ Слово правлене.

naliezione, a celiadnika ciało zbutwiało, ieno kosczy zawiezione do Warszawy do s. Marczyna tyhze zakonnykow s. Augustina. Dono trunnę urobyc y ciało obmywszy, pohowono przystoinie y kosci celiadnika iego w nogah polozono. Przy cim liudzy wielie belo y zakonnikow na to ciało patrzyło, y x. comysarz tego zakonu.

№ 176

*3 липня 1664 р. – Нотатка про початок роботи капітули
в кляшторі Божого Тіла в Казимири*

1664 die 3 iuly kapituła sie začela generalna w klastorze u Bozego Ciała. Hciał i. m. x. prałat [Jacek Liberius], aby obraly na iego mieysce po smierczy iego koadiutora na probostwo, alie sie oycowie w kapitule nie mogly zgodzic, na roznyh wotuiąc. A tak sie to stac nie mogło, ieno probosców poobierano y roziehaly⁴⁰² sie do swih klastorow, koadiutora nie obrawsy.

№ 177

*29 липня 1664 р. – Нотатка про боргові порахунки
Мартина Голінського з казимирським райцею Мартином Лемішем*

29 iuly 1664 porahowałem sie z p. Marcinem Lięmięsem, raicą kazimierzskym, koło cegielnie, którąmy spólnie z pocat[k]u zbudowały, sope wielką, y kolo pieczą drugą domek y inse rzeczy, co potrzeba belo, y miastu oddaly. Panu Liemiesowy nicz nie zostalem wynien, ani on mnie takze y miasto nom nic nie wynne zostalo z tey cegielnie, cosmy⁴⁰³ to witrzimaly, paląc cegłę y wapno w tey cegielny przez 4 liata. || (арк. 1567)

№ 178

*25 червня 1664 р., Вільно. – Новини про плани від'їзду Яна Казимира
з Вільна, прибуття до міста коронного канцлера
Миколая Пражмовського, бойові дії польного литовського гетьмана,
смоленського воєводи Михайла Казимира Паца з московськими військами,
перемовини Речі Посполитої з Москвою, війну в Україні
та інші відомості*

Z Wilna 25 iuny 1664

Wyjazd z Wilna krolia i. m. [Jana Kazimierza] iesce sie przedluzą, a to dliatego, ze dopiero i. m. x. kanclerz [Mikołaj Prażmowski] 23 presentis tu

⁴⁰² У рукописі помилк. “rozhiealy”.

⁴⁰³ У рукописі помилк. “posmy”.

przed wiecorem Wilnie stanął. Litwa radzy by tu krolowy i. m., hocby y rok u nih mieskał, hoc zruinowana⁴⁰⁴ z g[r]untu, a przecię cestę bywaią bankiety, muzyky. Tak animusowała Litwa.

17 *presentis* p. [Michał Kazimierz] Pacz, wojewoda smolensky a hetmon polni lytewsky, we 2000 liudzy⁴⁰⁵ zbieg [Iwana] Chowanskiego w 6000 woyska Moskwy pod Połockiem, poraził go, liedwo yh cos niewielie usło⁴⁰⁶. Stery tisiące piehoty moskiewsky liegło na placu, ostatek cesc zywcem wzyeto, ostatek⁴⁰⁷ wycięto, a drudzy w Dzisiej rzece sie potopyły, oboz y armatę cokolwiek miely, wsistko to naszy zabraly, kony sieła naszy wzyely w tey potrzebie.

Iest ieszcze *periculum* iedno⁴⁰⁸, knias [Jakow] Cerkasky pod Krzycow we trzydziestu tysieczy przisedł. Commisia wąpią, aby dosła, hardzie Moskwa kaze Smolenska ustąpic. Nie hcą, iakos nie ustąpią, azbismy im popręgów przipiely. A to przecie małą garstką Pąn Bog znios znacnego nieprzyiaciela. Day Boze, kiedy by ieszcze y kniazia Cerkaskiego.

Z Ukrainy dobre nowyni z łasky Bozy przisły. *Pridie*⁴⁰⁹ s. Ioannis Baptistę nabito sieła tego hłopstwa, a przecię nie wiedziec, gdzie sie tego ultaistwa bierze. Wierzemy, ze sie iuz nie iak liudzie rodzą, alie iak swinie po kyelkoru oraz, iak prosieta sie rodzą.

[Iwan] Brzuhowyczky wzyał dobrze po grzebzie, pułkownikow sieła zywcem nabrono, brata Sierkowego głowę prziniesiono p. wojewodzie ruskiemu [Stefanowi Czarnieckiemu].

[Parchoma] Nuznego, pułkownika, ziwcem wzyeto, ktory pod Nowemy Młynamy miastem *alias* i. m. x. kanclerza koronnego wozy zabral, piniądze, srebro y wielie *scriptum*⁴¹⁰ etc. Oyca tegoz to Nuznego wbito przedtym na pal y tyn sin iego prosy, zeby go insą smiercią nie tracono, telko tako, iako oyca iego stracono. Piekna prosba. Co sobie uprosił, ze mu sie tak stało.

Woyska wsistkie nasze koronne⁴¹¹ ieszcze tu s tę stronę Dniepru, posło iednak cescz s Tataramy na tamtą stronę Dniepru w Ukrainę y w Moskwę.

Wilnie z łasky Bozy mamy sie dobrze w lososie, w ps[t]rągy, slize, alie mieso drogie y hlieb.

⁴⁰⁴ У рукописі “zruinowana”.

⁴⁰⁵ Далі помилк. знову написано “liudzy”.

⁴⁰⁶ Див.: Majewski Andrzej Adam. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 312.

⁴⁰⁷ У рукописі “ostastek”.

⁴⁰⁸ *periculum* iedno – одна небезпека.

⁴⁰⁹ *pridie* – напередодні.

⁴¹⁰ *scriptum* – записів, документів.

⁴¹¹ У рукописі “korronne”.

23 червня 1664 р. – Новини з табору руського воєводи
 Стефана Чарнецького про військові дії в Україні,
 позицію кримських татар, ув'язнення київського митрополита
 Йосипа Нелюбовича-Тукальського та інші відомості

23 *iuny* z obozu od i. m. p. woiewody ruskiego [Stefana Czarnieckiego] listy przisly, ktore to przyniesly, iz [Iwan] Brzuhowycky w Kan[i]owie *subsistit*⁴¹², Dniepru sie nie pusca, swoiemy formentuie vniuersalamy kozakow, kraie ukrainskie, z urodzony zlosczy czoraz *rebellyonis flam[ma]*⁴¹³ iedno *ultra per fraudem*⁴¹⁴ przymuią deineckie *praesidia*⁴¹⁵, drugie po nie poselaią.

Woysko częścią przez ustawicne y przez przestanne prace alie bardzy przez częstę wiaszdy⁴¹⁶ wielie ricerzstwa y starsyzny znacznie zmneysonę, ktore niepomalu tym sie alteruie, ze deputaczy od woiewodztw przez piniędzy *rebus infectis*⁴¹⁷ powracaya.

Za radą soltanow tatarskich od Dniepru woysko odstąpielo, ktorzi z ordą || (арк. 1568) *potentiores* będąc *armis*, wsistko *liberius agunt*⁴¹⁸, woine tę *uerbo differunt*⁴¹⁹ dlia pozytku kraiu swego, kraiw tamtyh iest *uitium*⁴²⁰, ze iadu zlosczy pełne serca pokorną pokriwaią cerą. Zwicainą iednak czułością swoją y odwagą nie da sie im rozpostrzec i. m. p. woiewoda rusky y piehoty w Cehrinie, Korsuniu y w Biały Cerkwy, w Pawłoczy, rozłożywszy dragany, dwa tysiąca przy sobie zostawiwszy, z konnym woyskiem w polu wistawac zehce. Na ostatek, iezeliby tak uporny bely y sklonic sie do poddanstwa nie hcą, zboza w poliu palycz roskaze.

O [Iwanie] Sirku wsisczy sie zgadzaią, ze samopiec telko na Zaporozie posedł, iakos tam nigdzie nie slyhacz, telko ze narzekał bardzo na pogubienie druzyni swoiey pod Buzinem, Horidascamy [Horodyszczamy] y w innih mieyscakh, na postradanie brata swego y pobratimow wieliu. Z kaniowcamy tractuie, zeby widaniem Brzuhowickiego przeprosily krolia i. m. [Jana Kazimierza].

⁴¹² *subsistit* – залишається. Надпис на маргінесі: “Z obozu”.

⁴¹³ *rebellionis flamma* – полум’ям бунту.

⁴¹⁴ *ultra per fraudem* – з власної волі через обман. У рукописі “ultra”.

⁴¹⁵ *praesidia* – залоги.

⁴¹⁶ Тобто “wyjazdy”.

⁴¹⁷ *rebus infectis* – не завершивши справи.

⁴¹⁸ *potentiores* będąc *armis*, wsistko *liberius agunt* – маючи потужніше військо, діють усе вільніше.

⁴¹⁹ *verbo differunt* – на словах відкладають.

⁴²⁰ *vitium* – проблема.

22 iuny Głatkiego [Hładkiego], pułkownika torhowanickiego⁴²¹, *magni nominis meza*⁴²², pod Lisianką nasy wzięły, ktorego nazaiutrz i. m. p. woiewoda na pal pod Korsuniem wbicz kazał.

Oycza Tokolrzskiego [Josyfa Nelubowicza-Tukalskiego], metropolite kyiewskiego, iako wsistkiego złego przywoicę, poradnika [Iwana] Wyhowskiego przesłego odsiła p. woiewoda rusky do krolya i. m.⁴²³.

W Korsuniu nową wistawiel forteczę i. m. p. woiewoda rusky, iusz znacznie podniesione beluardy iedne y drugie sie podnosic pocinayą. Insze miasta wzwisz pomienione, piehotamy osadzywszy, fortificuie, azeby tak uiąc mogł y dotrzymac tamtey strony.

№ 180

15 липня 1664 р. – Новина про прибуття Яна Казимира до Варшави і скликання ради сенату

15 iuly krol i. m. [Jan Kazimierz] do Warszawy przyiehał sęśliwie. Zastał kroliowe i. m. [Ludwikę Marią] zdrową z łasky Boży⁴²⁴. Consultę złożył krol i. m. Warszawie na ih m. p. senatory.

⁴²¹ Так у рукописі, повинно бути “targowickiego” (*Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – Т. XVIII. – Cz. II. – S. 153; за автором – це, можл., запорозький полковник Іван Гладкий (прим. 22)). В іншому місці Маєвський, однак, згадує, коментуючи відомості Коховського, про якогось полковника Гладкого під Лісянкою у листопаді 1664 р., що ним міг бути миргородський полковник, однак саме його було взято в полон у червні 1664 р. (Там само. – S. 179 (прим. 97)). Див.: *Kochowski Wespazyan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. II. – S. 295. У той час у Миргороді було два брати Гладких, які перемінно займали уряд полковника: Григорій – відомості про його полковництво наявні за 1660, 1662–1663, 1669–1670, 1672–1675 рр. (Миргородська міська книга: (1656–1742 рр.) / Упоряд. Вячеслав Ринсевич. – Київ, 2023. – С. 203, 222, 244, 281, 298, 328, 340, 355, 360, passim); Леонтій – наказний полковник у 1662 р., полковник у 1663 р., останній раз згадується в міських актах міста Миргорода 1 (10) червня 1664 р. уже без полковницького уряду (Там само. – С. 235, 236, 238, 244, 255–256). Про Григорія Гладкого див. також: *Gajecy George*. The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 466.

⁴²² *magni nominis meza* – знатного мужа.

⁴²³ Пізніша дописка Голінського на основі поданого нижче документа (див. док. 184): “29 iuly Warszawie stanął”. Надпис на маргінесі: “Oy[ca] Tukolskiego 29 iuly przywieziono do Warszawy”. Див. про цю цитату: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – Т. XVIII. – Cz. II. – S. 151 (прим. 17).

⁴²⁴ Надпис на маргінесі: “Krol i. m. do Warszawy”.

№ 181

Новини з України про військові дії коло Бару і Брацлава та ув'язнення у Львові синів полковника Остапа Гоголя

Z Ukraini przisła wiadomosc, ze Mielnik⁴²⁵ hciał ubiec Bar, zebrał 4000 ludzi swawolnych, gdzie p. Sadowsky, porucnyk, przestrzezoni, wised przeciw niemu dwie mily, uderzył na niespodziewanego, pobiel y rosprusel ostatek tego ultaistwa. Zginęło kielka towarzystwa w tey potrzebie.

W Braclawiu [Ostap] Hohol *res novas* poczina *moliry*⁴²⁶, zaczym i. m. p. hetmon, wojewoda krak[owsky] [Stanisław Potocki] kazał wzyac sinow iego pod sequestr⁴²⁷, ktorzy we Lwowie na naukah zostawaly.

№ 182

Новина про аудієнцію імператорського посла Франца Ульріха Кінського у польського короля

P. groff [Franz Ulrich] Kinsky miał audientią u krolia i. m. [Jana Kazimierza], odlozono go do blisko przisly consultancy. Od cesarza i. m. [Leopolda I] poseł.

⁴²⁵ Majewski Wiesław. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część I // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa 1969. – T. XV. – Cz. II. – S. 113; *його ж.* Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 149; Яковлева Тетяна. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 pp.). – Київ, 2003. – С. 424.

⁴²⁶ *res novas* poczina *moliri* – починає готувати переворот.

⁴²⁷ У рукописі “sequerst”. Відомо про двох синів Остапа Гоголя, Прокопа та Іллю, які навчалися у Львові: Крикун Микола. З історії української козацької старшини другої половини XVII століття. Полковник Остап Гоголь // *Його ж.* Між війною і радістю: Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. – Київ, 2006. – С. 36 (зокрема, на основі й цієї нотатки Голінського); *його ж.* Остап Гоголь – гетьман козацтва Правобережної України // Там само. – С. 329. Див. також: Дорошенко Дмитро. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 30; Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 171 (на основі цієї реляції з рукопису Голінського); Чухліб Тарас. Соратники Богдана Хмельницького: Військово-політична діяльність Євстафія Гоголя: (1648–1679 pp.) // Доба Богдана Хмельницького: (До 400-річчя від народження великого гетьмана): Зб. наук. пр. – Київ, 1995. – С. 147.

1664 р., початок липня, польський табір під Насташикою⁴²⁸. –
Лист аноніма про облогу Чигирину, Корсуня, Білої Церкви,
військові дії польської армії, кримських татар та інші відомості

Z obozu nowyni zpod Na[s]tasky 1664 [in] iulyo

Kozakow osadzenie fortec bardzo kolia w ocy, iako to Cehrin, Korsun, Biała Cerkiew, wydzacz przez to hamuliec sweywoły swoiey.

I. m. p. woiewoda rusky [Stefan Czarniecki] cziezary woyskowe pod Korsuniem abo Białą Cerkwią zostawiwszy, kommonikiem z ordą y z wiernemy, ziclywemy kozakamy *aggredi destina[vit]*⁴²⁹ nieprzyiacielia⁴³⁰ y iuz zpod Stawiszcz⁴³¹ rusel sie, gdysz obywatelie tamtego miasta, wyrzezawsy kozakow 400 białocerkiewskych, ktorzy tam *in presidio*⁴³² zostawaly, *ultro*⁴³³ do siebie 20 horągwy deynekow z Humania przyęly. Pułkownik sam białocerkiewsky⁴³⁴ liedwo uciekł. || (арк. 1569)

Tyh tedy⁴³⁵ prziwiesz *ad obsequium conatur*⁴³⁶, lubo tez z nieprzyiacieliem experiment cinic, iezely [Iwan] Brzuhowicky y [Iwanem] Sirkiem y *cum tota*

⁴²⁸ У науковій літературі див. згадку, що лист датується перед 7 липня: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 155 (прим. 24), 156.

⁴²⁹ У рукописі незрозуміле скорочення, слова відчитані за контекстом.

⁴³⁰ *aggredi destinavit* неprzyiacielia – вирішив напасти на ворога.

⁴³¹ У рукописі “Stawiszusa”.

⁴³² *in praesidio* – у залозі.

⁴³³ *ultro* – з власної волі, добровільно.

⁴³⁴ На основі цієї реляції з рукопису Голінського у науковій літературі згадано, що цим полковником був Григорій Пододня (*Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 148, 157). Однак у дійсності він був корсунським полковником, див. вище док. 165. Див. також: *Крикун Микола*. Інструкція послам Війська Запорозького на Варшавський сейм 1666 року і відповідь на неї короля Яна Казимира // *Крикун Микола*. Між війною і радою: Козацтво правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. – Київ, 2006. – С. 222, 246 (прим. 49). Цим білоцерківським полковником міг бути Самійло Фридрикевич (Фридрихович), який підтримував Павла Тетерю і був лояльний до польської влади (між іншим, один із козацьких послів на сейм 1664–1665 pp.). Див.: *Gajecki George*. The Cossack Administration of the Hetmanate: in 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 577; *Дорошенко Дмитро*. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 65; *Кривошея Володимир*. Генеалогія українського козацтва: Білоцерківський полк. – Київ, 2002. – С. 19, 65; *Крикун Микола*. Інструкція послам Війська Запорозького на Варшавський сейм 1664 року // *Крикун Микола*. Між війною і радою... – С. 101; *Groszkowski Marek*. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 65.

⁴³⁵ Далі помилк. зайвий раз написано “ad obsequium”.

⁴³⁶ *prziwiesz ad obsequium conatur* – намагається приборкати.

*potentia hostili*⁴³⁷ od swoyh zwiklyh forteliow, w polie wyszedsy, *fortunam tentare*⁴³⁸ zehce.

Tatarowie nie przepuscaią, alie *more solito*⁴³⁹ wszedsy wagabundy, zboz nie dozwoiaią zbierac z pola kozakom, tym rebelizantom, aby tą przeszkodą pospolstwo nakłonielo sie do poslusenstwa. Kamamet murza [Kammechmet murza]⁴⁴⁰, kielkaset cerwonih zlotyh od p. woiewody ruskiego zahęcony, s częścią ordy posedł za Dniepr. Nadzieia w Bogu, ze liepy rzeczy poydą, gdis tez iuz y sama⁴⁴¹ starsina tatarska *erubescit praeteritorum*⁴⁴², ze tak dawno będąc z woyskiem nasim, nicz nie dokazaly. Wienci teraz mając *ansam*⁴⁴³ od Sirka sobie dane, yz yh s Krimu ydąc, przed kielka dny pod Horodisczēm przełozyl y znacznie yh pobiel, s cym sie na niego y na kozakow gniewac pocinaya.

Z ktrych zawzietoscy gniewu posluzelo Tatarom szczęście, bo złapawsy poslow Stęblowa kozackyh, ktorzy po przyięciu *presydium*⁴⁴⁴ nasego wislaly bely do Brzuhowyckiego, oznaymuiąc mu, ze yh iest 4000⁴⁴⁵ y prosąc o posiłek, obiecuiąc wirznąc *presidium* y *subiectionem*⁴⁴⁶ miasta, prosy i. m. p. woiewody ruskiego orda Tatarow, aby im dozwoil w miasto wpasz y ludzy w niewolią zabrac (iako Tatarzy mowia, w iasir), co gdy *sub trutinam*⁴⁴⁷ i. m. p. woiewoda sobie bierze. Oni nie cekawsy rzetelney declaracy, wpadli w tos miasto y ludzy tamtyh w miescie miescan 14000 wzely, w cim bardzo są wsiscy rebelizancy *consternati*⁴⁴⁸.

I. m. p. starosta radzieiowsky [Stefan Stanisław Czarniecki] z Polesya⁴⁴⁹ powrociel, bo zniosszy⁴⁵⁰ pułtora tysiąca deynikow, horągwie nieprzyiacielskie pobrane i. m. p. woiewodzie oddał.

Piehoty swyzyh z muniamy y regimentow draganskyh, pod commendą roznyh i. m. p. zostaiących, *quam citissimus* w Ukrainę *desideratur*⁴⁵¹.

⁴³⁷ *cum tota potentia hostili* – з усією ворожою силою.

⁴³⁸ *fortunam tentare* – випробувати долю.

⁴³⁹ *more solito* – звично.

⁴⁴⁰ Majewski Wiesław. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część II: Działania // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa 1970. – T. XVI. – Cz. I. – S. 100; його ж. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 158.

⁴⁴¹ У тексті “samma”.

⁴⁴² *erubescit praeteritorum* – соромиться минулого.

⁴⁴³ *ansam* – привід.

⁴⁴⁴ *praesidium* – залоги.

⁴⁴⁵ Над рядком дописана літера “m” (milja?).

⁴⁴⁶ *subiectionem* – підкорення.

⁴⁴⁷ *sub trutinam* – до роздумів.

⁴⁴⁸ *consternati* – перелякані. Надпис на маргінесі: “14000 kozako[w] z Moskwą Tatarowie wzyely”.

⁴⁴⁹ У рукописі “z Pobesya”. Про це див. на основі нотаток Голінського: Kryszak Anna. Paweł Tetera – hetman kozacki / Praca doktorska. – Poznań, 2013. – S. 166–167.

⁴⁵⁰ У рукописі “zniowsy”.

⁴⁵¹ *quam citissimus* w Ukrainę *desideratur* – якнайшвидше потрібно в Україну.

№ 184

*29 липня 1664 р. – Новина про перевезення арештованого
київського митрополита Йосипа Нелубовича-Тукальського
до Варшави*

Oyca Tukolskiego [Josyfa Nelubowicza-Tukalskiego], metropolitę
wzyetego, zdraycę, *die 29 iuly* do Warszawy przywieziono⁴⁵².

№ 185

*14 липня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини
про військові дії коронної армії, гетьмана Павла Тетері,
овруцького полковника Децика та кримських татар в Україні*

Z pocty z obozu pod Stawyscamy 1664 in iuly 14

Podstąpiel pod Stawiszcze z woyskiem i. m. p. woiewoda rusky [Stefan Czarniecki] y z orda, hcac ych dacz na przyklad innym zbuntowanym mieyscom, yz będąc *in uicinia*⁴⁵³ Białey Cerkwie, nie telko prouiantu dawac zbraniay sie, alie tez kielka tysięczy deynikow wpusciwszy, trzymacz hciely nieiako w oblieżeniu białocerkiewskie *pr[a]esidium*⁴⁵⁴ nase⁴⁵⁵. Trzykroc *11 iuly* sturm przypuscony ze wsistkyh stron, do ktorego y Tatarowie sturmu hodzily. Więcey iednak przeskody, niz pomocy uciniely, bo lud nas, iuz w miasto⁴⁵⁶ przybiwszy, wały wpadaiaće pomiesaly, rzuciwszy sie do iaseru (to iest do łupu y ludu w niewolią biorąc), w ktorim zamiesaniu nie przysło naszym koncyc victory prawie iuz wziętego miasta.

Przy tym sturmie p. woiewoda rusky nie telko dobrego y zolnierza starego munia scirze odprawował, narazaiąc sie na niebiespiecenstwo, tak yz go sultan tatarsky o to gromiel y woysko nase styskowało⁴⁵⁷.

Z drugą stronę takze przy regimentah p. woiewody rus[kiego], p. horązego koronnego [Jana Sobieskiego] lud p. [Pawła] Tetery, hetmana kozackiego, hodziel do sturmu y iuz bely wzyęły bramę, alie wzwyż⁴⁵⁸ pomieniona confusya dała casz recollecty deynekom do wyparcia s ty || (**арк. 1570**) strony sturmuiących, między ktoręmy kozaczy czy, ktorzy za Dnieprem bily s kroliem i. m. [Janem

⁴⁵² Див. на основі цього документа: Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – Т. XVIII. – Cz. II. – S. 151, прим. 17.

⁴⁵³ *in vicinia* – поблизу. У рукописі “in uicinio”.

⁴⁵⁴ *praesidium* – залогу. Тут слово з позначкою скорочення.

⁴⁵⁵ Надпис на маргінесі: “Sturm do Biały Cerk[wy]”.

⁴⁵⁶ У рукописі “w miasto”.

⁴⁵⁷ Надпис на маргінесі: “Som p. Carnecky stu[rmował], woiewo[da] rusky”.

⁴⁵⁸ У рукописі помилк. “wzyw”.

Kazimierzem], doszcz wiernie y mocnie sprawowały sie, lubo mało co starsini przy nih belo.

Gotuie drugi sturm woysko day Boze scęslywie. Miasta y miastecka *passim*⁴⁵⁹ okopuią sie wałamy, iedny z boiazny, drugie z buntu. Poty kozacy wierny, poky woysko nase wydzą nad sobą, a po odesczyu iego zarazem deynekow przymuią.

Nade wsistko trapy ich wyhilic sie nie mogą do zbierania zboz y traw w poliu dla ordy Tatarow, ktora *passim* grassuiąca, wsędy wimogła to na p. wojewodzie rusk[im], ysz tract humansky, braclawsky, kalnickyy. Ordinował z niemy p. [Sebastiana] Mahowskiego s pułkiem iego, przydawsy pułky p. oboznego [Stanisława Jabłonowskiego] y straznika [Jakuba Potockiego] koronnyh, gdzie zagony ku Podniestrzu zapuscone.

[Iwan] Brzuchowiecky fortyficuie Kaniow, vniwersaly ustawicnie swoje do cerni posilaiac, ktora tak iest na narod nas polsky zaiatrzona, ysz *extrema queque woly subire*⁴⁶⁰, anizely poddawac sie.

Woysko nasze, ustawicnemy pracamy y znaczna trunkow y rinstunkow drogoscia y niedostatkamy stesknione, prętkiego succursu potrzebuie, ilie gdy pewny od nieprzyiaciela imprezy spodziewa sie. P. starosta radzieiowsky [Stefan Stanisław Czarniecki]⁴⁶¹ posłany ku Podlasiu [Polesiu] od p. wojew[ody] ruskie[go] ze 20 horagwy nasyh, azeby temu tractowy buntowac sie nie dopuscał. Napadł na baluninskiego⁴⁶² pułkownika Dacka [Decyka]⁴⁶³, do ktorego kupielo

⁴⁵⁹ *passim* – всюди.

⁴⁶⁰ *extrema quaeque woly subire* – воліє терпіти останню скруту.

⁴⁶¹ Pamiętnik Jana Floryana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1954. – S. 35.

⁴⁶² Так у рукописі.

⁴⁶³ Овруцький полковник Децик (Дацько Васильович, як він сам підписувався у листі до брацлавського полковника Василя Дрозденка від 1 серпня ст. с. 1665 р.). Про нього див., зокр.: *Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 34; *його ж.* Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985. – С. 49; *Петровський Микола*. З історії клясової боротьби на Україні в XVII ст.: (Змова Децика) // Записки Ніжинського інституту соціального виховання. – Ніжин, 1932. – Кн. XII. – С. 13–45 (безпосередньо про Децика у 1664–1665 рр. та Овруцький полк у той період див. с. 35–45; його лист і підпис с. 37); *його ж.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930. – С. 281 (автор не використовував рукопис Голінського і в його дослідженнях не враховані наявні тут цінні біографічні відомості про цього історичного діяча); *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 156, *passim* (з детальним використанням цього рукопису; нотатка автора с. 156, прим. 26:

sie hultaistwo kozackie, ktorego rozgromiel kielka tysięcy. Ostatek za Dniepr przepędził, plion im wsistek odebrawsy. [Iwan] Sirko, kielkaset kozakow po kałamucku ubrawsy, strasył Tatarow *non uano metu*⁴⁶⁴, bo yh s pułtora tysiąca ubieł y kielkadziesiat poimał.

I. m. p. Mahowsky pod Lisianką 200 kozakow zaporo[wskych] trupem polozel, przislawsy zywcem kielkadziesiat p. woiewodzie ruskiemu.

№ 186

24 липня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про надання уряду київського воєводи і міста Бару Стефанові Чарнецькому після страти Івана Виговського, війну в Україні та участь кримських татар у бойових діях

*Z poczty z obozu 24 iuly 1664 pod Stawyscamy*⁴⁶⁵

I. m. p. woiewodzie ruskiemu [Stefanowi Czarnieckiemu] dał krol i. m. [Jan Kazimierz] woiewodztwo⁴⁶⁶ kyiowskie y Bar, starostwo y maiętnosczy te po p. Ianie Wyhowskym, co beł woiewodą kyiowskym, a potym iako zdraicze rostrzelyano go z decretu woyskowego. Co trzymał ten Wyhowsky, to dał krol i. m. p. Carneckiemu.

I. m. p. woiewoda kyiowsky trzymał w oblięzeniu miasto Stawisce, w uporze iesce zostaiące, ktore liubo przesłym sturmem doznało męstwa y ohoty woyska. Iednak, ze tak uporne woły ostatnią zgubę swoię, anizely sie poddacz, nadzieia w Panu Bogu, yz prętko wezmie karę swoię.

Orda tatarszka teskniela tak długo liezec na iednim mieysczu, hcąc *more suo*⁴⁶⁷ dla obłowu rozne mieysca nawiedzyc. Zacym p. woiewoda kyiowsky, ukontentowawszy sultona starszego tatarskiego [Selim Gereja]⁴⁶⁸, zeby z większą częsczyą Tatarow zostal w obozie, insyh wyprawiel ku Bohowy, przydawsy

“Decyk w źródłach polskich występuje jako Daczko”); *Чухліб Тарас*. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи: (1663–1713). – Київ, 2004. – С. 56, *passim*; *Смолій Валерій, Степанков Валерій*. Петро Дорошенко: Політичний портрет. – Київ, 2011. – С. 92; *Газін Володимир*. Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр. – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 285.

⁴⁶⁴ *non uano metu* – небезпідставним страхом.

⁴⁶⁵ Дописка Голінського на маргінесі: “24 iuly”.

⁴⁶⁶ Далі закреслено “rusk[ie]”. Надпис на маргінесі: “P. Carnecky, woie[woda] ruskym”.

⁴⁶⁷ *more suo* – за своїм звичаєм.

⁴⁶⁸ *Majewski Wiesław*. Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część II: Działania // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa 1970. – T. XVI. – Cz. I. – S. 96, 98; *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – T. I. – S. 97.

ym p. kraicego koronnego [Wacława Leszczyńskiego] y p. [Sebastiana] Mahowskiego s komonikiem inszym y [Mychajła] Hanenka z kielkaset kozakow⁴⁶⁹. Posly tedy na [Iwana] Serka, ktory dlia awersy z tyh kraio w p. woiewody kyio w[skiego] w pewnih ludzy liczbie przeniosł sie bił w Braclawczinę ku Dniestrowy. || (aprk. 1571)

[Iwan] Bruhowycky z Kaniowa w tyh dniach posłał był trzy pułky: pułbowski⁴⁷⁰, nizinsky y kaniowsky, – hčac Korsun ubiecz, co z łasky Bozy nie telko im *non succesit*⁴⁷¹, alie podkawszy sie z niemy w poliu, horągwie nasze rozgromiely to vltayst[w]o kozackie, hłopy, znacną skodę w nyh uczyniwszy.

№ 187

15 серпня 1664 р., Варшава. – Новини про перемовини
Речі Посполитої з Москвою та війну з московськими військами

Z Warszawy z pocty 15 augusti 1664

Przyhodzą dzys listy z Tolocina od i. m. p. commissarzow, yz knias [Jakow] Cerkasky y z [Jurijem] Dołorukiem⁴⁷² w pieczidziesiat tisięczy woyska moskiewskiego y dział pułtorasta maiącz polozeli sie obozēm 1 augusti pod Horkamy *in conspectu*⁴⁷³ woyska litewskiego, ktore od nieprzyiacielia Dniepr rzeka dziely. Sesc horągwy nasyh przeprawywszy sie, dlia iezyka scęśliwie uderzywszy na Moskwę, s polia do obozu shodzyly, pobiely kielkadziesiat Moskwy. Capitana Nięmcza zywcem wzyęto, ktory dał dobrą sprawę o zamiślah nieprzyiacielskyh. Woysko litewskie z łasky Bozy ohotne, liubo niewielkie, na kielka tysięczy sie kładzie. Tymcasēm przybędzie i. m. p. woiewoda wilensky, hetmon W. X. Litew[skiego] [Paweł Sapieha] y pospolite rusenie litewskie, co gdy sie zgromadzy, nadzieia w Bogu, yz nie odniesie pociehy tēn nieprzyiaciel.

Tractaty z Moskwą limitowane *ad 11 augusti*, na ktore hčą commissarze ziehac sie na tos mieysce, gdzie y pierwey, gdzie zalogy zostawiely po 20 cłowieka nasy w Zyrowicach, a Moskwa w Krasnym.

⁴⁶⁹ Див.: Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 161.

⁴⁷⁰ Так у рукописі; найімовірніше, “połtawski” або “pawołocki”.

⁴⁷¹ *non succesit* – не вдалося.

⁴⁷² Гордон Патрик. Дневник, 1659–1667 / Пер. Д. Г. Федосова. – Москва, 2003. – С. 147. Див.: Газін Володимир. Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр. – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 285.

⁴⁷³ *in conspectu* – перед очима.

№ 188

*15 серпня 1664 р., Відень. – Новини про війну
Священної Римської імперії з Османською імперією
та укладення Вашварського мирного договору між ними*

15 augusti o Turkah z Wiednia

Z Wyednia cesarzskie woysko Niemcow, ktore przy Montecuculim [Raimondo Montecuccoli] wisło 20000, a Turkow było 60000 tysiecy y piec pod Rabą, gdzie potrzebę generalną mieli. Zwyciestwo stanelo przy cesarzskym woysku⁴⁷⁴. Polozely Turkow na 20000 tisieczy, wiezniow nabraly, ostatek rosprosely Turkow. Wziely Turkom 12 dzial y wozow 700 zywnosczyą z munitiyami y wsistek oboz Turkom zabraly. Posed w pogonią za niemy Montecuculi. Zuza [Ludwig Raduit de Souches] Wiedniu ceka na audiencyą u cesarza i. m. [Leopolda I].

I dalse potrzeby, ktore miało woysko cesarzskie z Turky, scesliwie odprowialy y scesci sie im, bo kielka razy ih pogromiely, Turkow, ktoryh rahowono, ze ih było przislo na sto tysiecz y kielka basow na odsiec Nowym Zomkom.

A w tym zasly traktaty cesarza i. m. z Turky y pokoy ucziniely do liat 20, ze mu Turczyn, co pobral, trzymac to, iako Nowe Zomky, Waradin y w siedmygrocky ziemy te miasta, ktore Turczyn posia[d]ł, a cesarzowy pusciely troie *palatin[atum]*⁴⁷⁵ Wegrzeh trzimacz to, co był [Jerzy I] Rakoczy wziął cesarzowy.

A teraznieysy xziaze siedmigrockie [Michał Apafy] ma bydz do sm[i]erczi xziązenc[ie]m w siedmygrocky ziemy, od Turkow podany, a po smierczy iego miał miecz wolną electya swoje, w siedmygrocky ziemy xziązę obieracz sobie.

№ 189

*26 серпня 1664 р., Варшава. – Лист Яна Казимира
про скликання сеймику для обрання послів на варшавський сейм*

*Na seimiky list od krolia i. m. [Jana Kazimierza]*⁴⁷⁶

Ion Kazimierz z Bozey łasky krol polsky, wielkie xzyżę litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie etc., etc., etc. Vrodzeni, wiernie nam miły. Seym

⁴⁷⁴ Надпис на маргінесі: “Z Wiednia o woynie z Turky, porazeny”.

⁴⁷⁵ *palatinatum* – воєводств.

⁴⁷⁶ Лист було написано після королівського універсалу від 26 серпня 1664 р., виданого у Варшаві. Див.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1959. – Т. III: 1661–1673. – S. 83. Він адресувався до сенаторів і значної шляхти з повідомленням про скликання сейму. Цей документ у рукописі Голінського призначався, найімовірніше, для віленського

potrzebny y zbawienni oyczynie niebezpieczenstwy otoconey, poprzedzaiący seymyk, kozdego *boni ciuis*⁴⁷⁷ potrzebuie *ad consulendum de salute publico*⁴⁷⁸ obecnosczy na ten, abys wiernosc twoia, ktorego nam wiadomy *zelus et rectitudo*⁴⁷⁹ w sprawah Rzeczypospolitey, ziehal y do potrzeby tey oyczyny, z którą *concordat*⁴⁸⁰ wsistka intencya nasa, stosowal sie, wiodac do tego radą y powagą bracią swoię, pilno ządamy a miłoszcz urodzoną przed oczy wistawiomy, gdi tim zagrzewomy pisaniem. Dobrego zatym wiernosczy twey zyczymy od Pana Boga zdrowya. Don Warszawie dnia 26 sierpnia r[oku] P[anskiego] 1664, panowania kroliestw nasyh polskiego y swedzkiego 17 roku.

Ion Kazimierz krol.

*Locus sigilli*⁴⁸¹. || (арк. 1572)

воєводи, великого литовського гетьмана Павла Сапіги. Див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 28, 138 (прим. 6).

⁴⁷⁷ *boni civis* – доброго громадянина.

⁴⁷⁸ *ad consulendum de salute publico* – щоб порадитись про суспільне благо.

⁴⁷⁹ *zelus et rectitudo* – завзяття і прямота.

⁴⁸⁰ *concordat* – узгоджується.

⁴⁸¹ *locus sigilli* – місце печатки. У рукописі далі доклеєно аркуш, де рукою Мартина Голінського подано цей самий документ. Пізніше архівісти додали номер аркуша олівцем, а саме арк. 1571 а. Надпис упорядників рукопису кінця XIX – початку XX ст.: “Ad p[aginam] 1571”. Наприкінці аркуша ще інший надпис архівістів-упорядників тією самою рукою: “List na sejmik (to samo, co p[agina] 1571. MS. CLXXXIX)”. На звороті цієї вклейки надпис рукою XVII ст. або XVIII ст.: “O szelągach vniuersały naipiersze”. Текст документа:

“Na seimik 1664 y na seym.

Ian Kazimierz z Bozey łasky krol polsky, wielkie x[zią]ze lite[wskie], ruskie, pruskie, mazowieck[ie]*, zmużdzkie, kyi[o]wskie, wolynskie, infliączkie, smolienskie, czernihowskie a swedzky, go[tsky]*, wandalsky dziedzic[n]y krol.

Vrodzony, wiernie nam mily. Seym potrzebny y zbawienny oyczynie niebezpieczenstwy otoconey, poprzedzaiący seymyk, kozdego *boni ciuis* potrzebuie *ad consulend[um]* de salute publico* obecnoscy na ten, abis wiernosc twoia, ktorego nam wia[do]my* *zelus et rectitudo* w sprawah Rzeczypospolitey, ziehal y do potrzeby tey o[y]czyzny*, z którą *concordat* wsistką intentią naszą, stosowal sie, wiodac do tegoz radą y powagą bracią swoię, pilno ządamy a miłosc wrodzoną przed ocy wistawiamy, gdy tym zagrzewamy pisaniem. Dobrego zatym wiern[osci] twey zyczymi od Pana Boga zdro[wia]*. Dan Warszawie dnia 26 miesiaca sierpnia r[oku] P[anskiego] 1664, panowa[nia] kroliest[w] nasih polski[ego]* y sweckiego 17 roku”. (Надпис на марґінесі: “26 augusti”).

№ 190

19 серпня 1664 р. – Новини з Варшави про початок ради сенату, укладення угоди Речі Посполитої зі Швецією, посольство від Леопольда I до Речі Посполитої, протистояння Остапа Гоголя з Іваном Сірком в Україні та польсько-татарські відносини

Z Warszawy z poczty 19 augusti 1664

Dnya wcoraisego zaczęło sie *consilium*⁴⁸² ih m. pp. senatorow, ktorych niemalo sie ziehało⁴⁸³: i. m. x. biskupow piec, kielkanaszcze ih m. p. swieckych senatorow. Tajemna rada beła, alie uradzily, aby iak naprędzey dac posilek woysku vkrainnému tak liudzmy, iako y piniądzmy y tam yh⁴⁸⁴ trzymacz w Ukrainie, takze o casie seymu y⁴⁸⁵ okolo traktatow s Moskwą. P. groff Kynsky [Franz Ulrich Kinski], posel od cesarza i. m. Leopolda, z teyze rady wezmie respons y odprawę miec będzie.

Liga Swedamy namowiona stanęła, alie az do seimu odlozona dla aprobaciey⁴⁸⁶.

[Ostap] Hohol, porozniwszy sie [Iwanem] Sirkiem o starsinstwo, nie bel z nimy w tey okazyei, alie zabrawsy z Humania skarby p. hetmana zaporowskiego [Pawła Tetery], zapad gdzies z niemy.

List od hama [Mehmed Gereja IV] przisedł do p. wojewody kyiewskiego [Stefana] Carneckiego pełen dobrego affectu y kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] fortun winsuie zicliwie.

№ 191

20 серпня 1664 р., Зверовичі. – Новини про перемовини Речі Посполитої з Москвою та бойові дії литовської армії з московськими військами

*20 augusti 1664 Zwurowyc*⁴⁸⁷ z poczty

Pp. commissarze reasumowaly limitowane traktaty z Moskwą. Miely z niemy rozgwor *die 18 augusti*, na ktorym ostatnia propositia, czo na niey

⁴⁸² *consilium* – рада.

⁴⁸³ У науковій літературі початок цієї ради сенату датується 17 серпня, див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 28.

⁴⁸⁴ Далі помилк. знову написано “yh”.

⁴⁸⁵ Далі помилк. знову написано “y”.

⁴⁸⁶ У цей час у Варшаві перебував шведський посол Mathias Palbitzki (*Wójcik Zbigniew*. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959. – S. 175).

⁴⁸⁷ Так у рукописі, у дійсності “[ze] Zwierowicz” (Там само. – S. 180).

limitatia stanęła była, iest *ab utrinque*⁴⁸⁸ reasumowana, gdzie tesz trudnoszcz strony moskiewsky pokazała sie, co y pierwey, *circa restitutionem ablatorum*⁴⁸⁹. Na hardą wsadza Moskwę ta gotowoszcz woyska z [Jurijem] Dołorukiem a niespore obywatelow W. X. Litew[skiego] p. wojewodzie smolienskiemu [Michałowi Kazimierzowi Pacowi] posilky.

Dołoruky z dział y granatow sturmował temy dniamy Szgłuw⁴⁹⁰, s ktorego wycieckę naszy uciniwszy a Moskwę na zasadzkę przywiodzy, kielkaset Moskwy ubily, s cym rozniewawszy sie Dołoruky, posedł pod Kopyscz, abi sie tam zemścił, wydzac ią bydz nie tak obronną y opatrzną.

P. Pacz, wojewoda smoliensky, hetmon polni W. X. Litew[skiego], stoiac pod Mogiliowem swem ludem, nie przestaie ustawicnemy podiazdamy infestowac y znacnie uriwac Moskwę.

№ 192

*2 вересня 1664 р., Варшава. – Новини з табору під Ставищами
про бойові дії в Україні та укладення угоди
Речі Посполитої зі Швецією*

2 7bris 1664 z Warszawy

Iesce pod Stawiscamy oboz nas zostawa, skąd *de data 16 augusti* listy przyniesiono⁴⁹¹, yz na wsistkie strony sęcszy sie nasym. Pąn Bog przy nasyh, gdzie polska sablya pokaze sie. *11* tegoz miesiaca *augusti* znaczna wictoria z Kosohowa [Grigorijem Kosagowym] pod Korsuniem. Z pomocą korsuncow Moskwy wibiely 1500, rejestrowyh 3000 [Iwana] Brzuhowieckiego, deynekow y kilka tysieczy rebelizantow napędzono do rzeki Rosy, gdzie yh niemało natopieło sie. Zdobyc wielką w koniach y w taborze odniesly y korsunsczy, ktorzy tym bardzy wiernoszcz swoię stwierdziely ku kroliowiy i. m. [Janowi Kazimierzowi] y Rzeczypos[politey]. *Die 13 augusti* wyprawioni iest z obozu na Zadnieprze w kielkunastu horagwy polskyh y 2000 kozakow p. [Michał] Kozubsky, idzie z niemy w 15000 ordy Tatarow⁴⁹².

⁴⁸⁸ *ab utrinque* – обома сторонами.

⁴⁸⁹ *circa restitutionem ablatorum* – щодо повернення забраного.

⁴⁹⁰ Йдеться про Шклов, див.: *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 132.

⁴⁹¹ У рукописі “прzyniosieno”.

⁴⁹² Див. це місце, використане з рукопису: *Газин Володимир*. Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр. – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 285. На чолі татар у цій акції був Шірін-бей, див.: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 168–169.

Die 15 augu[sti] mieli pod Cerkasamy Dniepr przechodzyc. [Iwan] Brzuhowicky, Moskwicin gotował sie z Kaniowa na Zadnieprze.

[Mychajło] Hanenko wiprawioni do Humania na tractowanie z miescani, bo deinekow pozostalyh y Moskwie kielkadziesiat hcą wydac y przepus[c]yc pana [Stefana] Carneckiego, woiewodę kyiowskiego, y p. [Pawła] Teterę, hetmana kozakow zaporowskyh, ktorzy do Braclawyzny y Podniestrza takze daly || (**арк. 1573**) vniwersaly swoje, ofyaruiac⁴⁹³ im clemen[tią] krolia i. m., iako ci hlopy pocinaia sie obacowac, wydząc zgubę swoię. Tamze w Podniestrze ordinowany pułk i. m. p. woiewody ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego]⁴⁹⁴. Dacko [Decyk] z Radomislia wisedł beł do Horodisca⁴⁹⁵, gdzie dogoniwszy go, i. m. p. starosta radzieiowsky [Stefan Stanisław Czarniecki] osacył go y iuz mu wodę odieto było, y kozactwo, ktore znacznie *confluit*⁴⁹⁶ do p. starosty, mocno y szcirze do niego sturmuie etc.

Liga z nasemy Poliaky nie otrzymała iesce effectu, iesce *in suspenso*⁴⁹⁷ zostaie do seymu przislego.

№ 193

*3 вересня 1664 р., Могилів. – Новини про військові дії в Україні
та збір литовського війська на допомогу
польному литовському гетьманові, смоленському воєводі
Михайлові Казимиру Пацу проти Москви*

Z Ukrainy przisly pewne⁴⁹⁸ nowyni. [Iwan] Sirko calie zniesiony przez p. kraicego koronnego [Wacława Leszczyńskiego] y Tatarow, deinekowie w Podlasiu [Polesiu] przez p. starostę radzieiowskiego [Stefana Stanisława Czarnieckiego] y wiprowadzonih buntownikow z Kaniowa pobіл na głowę i. m. p. woiewoda [Stefan Czarniecki], ze trupa liegło na pliacu nieprziac[i]elskiego 4000. P. [Michał] Kozubsky z Tataramy beł za Dniepr ordinowany, Stawisce zostawiwszy w oblieżeniu.

⁴⁹³ У рукописі “oflyaruiac”.

⁴⁹⁴ Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku: (Ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy / Opr. Kazimierz Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 162; *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – T. I. – S. 99.

⁴⁹⁵ Про це див., напр.: *Пamiętnik Jana Floryana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego* / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1954. – S. 35; *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 164.

⁴⁹⁶ *confluit* – сходиться.

⁴⁹⁷ *in suspenso* – в невирішеному стані.

⁴⁹⁸ У рукописі “pewnie”. Надпис на марґінесі: “Z Mohilowa 3 7bris 1664”.

W Litwie stanęła wyprawa po wojewodztwach, iest woyska dziesięć tysięcy. Miał p. wojewoda wileński [Paweł Sapieha] rusac się z tym wojskiem posilkowacz p. wojewodę smolińskiego [Michała Kazimierza Paca]. Wojsko nieprzyjacielskie rahuie się na 40000, alie iest lidaiakie pod komendą [Jurija] Dołhoruckiego, bo [Jakow] Cirkasky *uocatus*⁴⁹⁹ iest do stolicze⁵⁰⁰. Tractaty, renowowane *hisce diebus augusti*, mieli *continuari ad vltima[m]*⁵⁰¹.

№ 194

30 серпня 1664 р. – Новини про пропозиції московських великих послів для комісарів Речі Посполитої під час мирних перемовин

Na dwanastym congressie commissarzskym *die 30 augusti* mianim Moskwa miasto proposityei dała naszym na piśmie trzy puncta w sobie zawieraiące⁵⁰²:

1. Piersa, iezely pokoy mają stanowyc, aby postronnim nieprzyjacieliom ieden drugiemu naprzeciw pomocy [nie dawali], azeby kazdy swoją potęgą siebie broniel.

2. Aby w takowim pokoju przy caru moskiewskym [Aleksym Michajłowiczu] Smoliensk, siewierskie panstwo y Vkrayna Zadnieprzka po Dniepr rzekę zostawała przy caru moskiewskym.

3. A ieslyby wiecny pokoy uczinic zwiąskiem panow obcih przeciw wsistkym nieprzyjaciołom y złączeniem sił przeciw postronnim woyskom, tedy pomocy y spolnego ratunku aby iako Zadnieprze względem Tatarow, tak y Dinemburg z Infliantamy południowemy przy caru moskiewskym zostawał, a car Polock, Witebsk Rzeczypospo[lity] Polski przywroczy. Skarbem swim skarb ie^o kroliewsky mosczy [Jana Kazimierza] wspomoc ofiaruie.

Na co od⁵⁰³ nasyh pp. comisarzow *grauissimum* odniesly *responsum*⁵⁰⁴, gdzie im na oko pokazuią yh niescerosz w yh tractatah etc.

⁴⁹⁹ *vocatus* – викликаний.

⁵⁰⁰ Див.: *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 132.

⁵⁰¹ tractaty, renowowane *hisce diebus augusti*, mieli *continuari ad ultimam* – перемовини, відновлені цими днями серпня, мали тривати до останнього [дня місяця].

⁵⁰² Надпис на марґінесі: “Punkta o zgodzie z Moskwą, conditie moskiewskie”. У дійсності дванадцятий з’їзд, на якому були передані ці статті, відбувся 23 серпня. 30 серпня на чотирнадцятому засіданні польсько-литовські комісари передали відповіді на ці статті (*Chrapowicki Jan Antoni*. *Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski*. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 514, 516; *Wójcik Zbigniew*. *Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza*. – Warszawa, 1959. – S. 164, 183–184; *Газін Володимир*. *Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр.* – Кам’янець-Подільський, 2019. – С. 286).

⁵⁰³ У рукописі “do nasyh”.

⁵⁰⁴ *grauissimum* odniesly *responsum* – отримали дуже жорстку відповідь.

№ 195

*Новини про військові дії московського війська
у Великому князівстві Литовському*

Dołboruky⁵⁰⁵ [Jurij Dołgoruki], moskiewsky hetmon, *minis et ostentatione*⁵⁰⁶ sturmu znacnim przigotowaniem hciał prziwieszcz commendanta, w Kopiscy zostaiącego, o co do niego przisłał trębacza, a nie odniossy nadzieie zadny y owsem wydząc yego resolucyą, nie uciniwszy zadnego experimentu, odstąpiel z woyskiem, popaliwszy mosty swoje na Dnieprze rzece. Powrocywszy, rusel sie ku Orsy, ztamtąd zas, wsistkie budinky spaliwszy, opar sie pod Dąbrowną. Tak nagly w swojeiy imprezie odmięnni nieprzyiaciel.

№ 196

*4 вересня 1664 р., польський табір під Ставищами. –
Новини про військові дії в Україні, допомогу кримських татар
литовському військові та чутки про наміри Швеції
виступити війною проти Москви*

Die 4 7bris 1664 z obozu pod Stawiscamy poczta prziniosła

Krysko, setnik mozerzsky, w ręku czerkaskyh kozakow, od tyhze samoosm tyransko zabyty, bo tez y som bel tyran wyelky. || (апр. 1574)

Krzemiencuk y Weremiiowka⁵⁰⁷ z oddaniem poslusenstwa przisłaly do p. Hłopickiego, tos y Piescana declarowała uczinic poslusenstwo. Nadzieia w Bogu, ze zadnieprskie miasta przyda do poslusenstwa kroiowiy i. m. [Janowi Kazimierzowi], anizeli s tę tu stronę miasta.

Soltan tatarsky poslal do i. m. p. wojewody smolienskigo, hetmana polnego W. X. L. [Michała Kazimierza Paca], obiecuiąc mu posiłky tatarskie.

P. starosta radzieiowsky [Stefan Stanisław Czarniecki] pod Horodiscem Dacka [Decyka] konczy y nadzieia w Panu Bogu, ze go nie wypusci ztamtąd. Ma ten Dacko 5000 kozakow, spodziewa sie na odsiec sobie Czerwanego Basty [Czerwonobaszy]⁵⁰⁸, a tęn zas Dacka. U Dniepru *praesidium*⁵⁰⁹ czeka.

Podliesie [Polesie] znacznie *ad resipiscentiam* przyhodzy pocęło⁵¹⁰.

⁵⁰⁵ Так у рукописі.

⁵⁰⁶ *minis et ostentatione* – погрозами й демонстрацією.

⁵⁰⁷ У рукописі “Weremicowka”; у Веслава Маєвського локалізовано, як Єреміївка (Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 170).

⁵⁰⁸ Pamiętnik Jana Floryana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1954. – S. 38. Ще по-іншому – Степан Краснибашта (Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 164; Мицук Юрій. Маловідомий чернігівський полковник Стефан Краснобашта // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2020. – № 4. – С. 69).

⁵⁰⁹ *praesidium* – оборона, сторожа, військо, залога. У рукописі помилк. “prosagum” – ворожбита.

⁵¹⁰ *ad resipiscentiam* przyhodzy pocęło – почало опам’ятовуватися.

№ 197

*26 серпня 1664 р., з-під Городища. – Реляція про перемоги
коронної армії над дейнеками*

Zpod Horodiscza 26 augusti

Pod Bekańem⁵¹¹ 3000 deuy[ne]cykow zbieł p. Niemierzyc Carol⁵¹², horągwy osm wzyał; tenze 23 iuly w zomku nadwodziackiem osmsset samopalykow dostał sturmęm; tenze 25 augusti w Krasnim Borze⁵¹³ kilkaset deinekow na głowę poraził, insignia onih odebrał, ktorzy sly na odsiecz Dackowy.

№ 198

*Новини про виступ шведської армії проти Москви
та відступ московського воєводи Юрія Долгорукого
на захист кордонів*

Swedzy, wisiadsy z okrętow, posc mieli w Moskwę. [Jurij] Dołohoruky, hetmon moskiewsky, iuz ustąpiel na granice moskiewskie z woyskiem swoym.

№ 199

*10 вересня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини
про війну в Україні та допомогу кримських татар
коронному військові*

Z obozu pod Stawis[c]amy die 10 7bris 1664, te Stawis[c]e są w obliężeniu od naszym.

W miescie w Stawiscah obliężeni będąc, polowy ustąpiely miasta, a w drugi połowie y cerkwyah, przezz[z]nawsy fossę niemałą, mocną obronę sobie ucziniely ostatnia, reserwę incorporowanego do zomku kosciola y wisoky drzewiani wieze zostawili. Przedawcikowie twierdzą, ysz nie telko zboza, bo go bydlęm w nadzieię prętkiego odstąpienia woysk naszym wykarmieli, alie tes y prohow nie maią, bo y na wickah wiecey pociskamy narobiaią. Od

⁵¹¹ Так у рукописі, повинно бути: “Pod Bukami”.

⁵¹² Так у рукописі, в історіографії атрибутовано, як “Karol Niemierski”. Див.: Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 164.

⁵¹³ У рукописі помилк. позначено, як два окремі топоніми: “w Krasnim, Barze”. Правильне відчитання див.: Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 164.

wizdihalego bydła fetory smrodi namnozely wielie horob, z ktorih liudzy do obroni nalieżacyh siła pomarło.

[Ostap] Hohoł niecnotę nagradzaiac swoje recollectiā, bo wsistkę Braclawscizne do posłuszeństwa kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] prziwiodł.

Wsiscy iednak zaporowscy kozaczy do Lisionky, mil od Stawisz piec, poshodzili sie z innih miast okolycnih. Deynekowie kupią sie do tegos mieysca, hcą Stawisciom dac pomoc, bo sie yh iuz zebralo trzidziescy tisieczy. Na scisley fortune zawis tēn experiment, poniewas *tenuissime vires hostis*⁵¹⁴ y municia iesce nasim nie przisła.

Ordinans prziset do Czerwenegobasti [Czerwonobaszy] z Cernihowa, aby powracał do Muroska y Oskierka. Ustawicnie tamten kray infestuiā, a nikt im odporu nie daie.

Ordy Tatarow swiezyh przislo kielkanascie tysięczy.

№ 200

16 вересня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про облогу міста коронними військами

Z obozu pod Stawiscamy die 16 7bris 1664

Skoro przisła munitia do woyska, zarazem kazal dawac z dzial ognya p. [Stefan] Carnecky, wojewoda kyiowsky, na krzyz ze stereh stron przerzinaiać miasto. Od tego casu obleizenczy pocęły bydz skromnieysy y po kielkudziesiat oras przedawac sie pocely. Od Braclawia pułk p. wojewody ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego], od Korsunia cescz horągwy, z Podlasia [Polesia] 10 horagwy z p. starostą radzieiowskym [Stefanem Stanisławem Czarnieckim] reuocowal do obozu p. wojewoda kyiowsky, bo sie spodziewa experimentu z nieprzyiacieliem, ktori hce dac odsiecz Stawiscom obleizonim o[d] woysk nasyh. || (арк. 1575)

№ 201

12 жовтня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про захоплення міста коронними військами, війну в Україні та допомогу кримських татар литовському військові

Z obozu pod Stawiscamy die 12 8bris 1664

Odebrana przez accord Stawysce po 13 niedziely obleżenia cięskym głodem, ricerzstwa polskiego resolucyā scysnione, a potym clemencyā p. [Stefana] Carneckiego, wojewody kyiowskiego, odzywione, upokorzenie sie poddaly,

⁵¹⁴ *tenuissimae vires hostis* – сили ворога дуже слабкі.

wielkie co ras wydaia skutky, *quam magnum momentum* byli⁵¹⁵ do uspokojenia calej Ukraini, poniewas ze wsistkyh miast swawolnih setniamy sie tu bylo hloptstwo zgromadzylo⁵¹⁶. Prisiegaly *die 11 octobris 1664*, oddaly 45 horagwy, konie postrzeliane pod armatą poplacily, niektorym zolnierzom *honorarium*⁵¹⁷ y soltonowy tatarskiemu daly. Tyh, co bely uporny y poddac sie nie hciely, m[i]ano karac yh na garlie, alie prziciniel sie za niemy p. [Paweł] Tetera, hetmon kozacky, y [Ostap] Hohoł, y slubowaly, yz tym przykladem beda drudzy pociagnieni do poddanstwa pretsego y ynse miasta kozackie, y obliegac sie nie dadza. A tak ym odpuscono, patrzac na yh nieznosne utrapienie, ktore cierpiely w obliezeniu w Stawiscah, y mowieli, ze wnukom y prawnukom naszym bedziemy o tym powiedac, co to bydz w obliezeniu. Czy tedy wzyely na sie, ze Human y Lisyonka y inse buntowne miasta *ad similem deditionem*⁵¹⁸ przywiada.

Podliesie [Polesie] iuz calie oswobodzone. Ostatek sweywoly rosprosel p. Zaremba⁵¹⁹, kielkanascie horagwy y tabor straciely. Sila yh w Nistrze⁵²⁰ potoneło y sam Dacko [Decyk] mało nie utonał.

I. m. p. woiewodzie smolienskiemu [Michałowi Kazimierzowi Pacowi] z kilka tysieczy ordi posedł Kamxert murza.

№ 202

*Переказ умов мирного договору між Священною Римською імперією
і Османською імперією, укладеному у Вашварі, а також новини
про одруження з доньками іспанського короля Філіпа IV
імператора Леопольда I та французького короля Людовіка XIV*

Z Turky pokoy

O woynie cesarza chrzescianskiego [Leopolda I] z Turky pokoy stanal 1664.

Pokoy między cesarzem krzescianskym a Turky stanal przez wezera wielkiego tureckiego [Fazıl Ahmed Paszę Köprülü]⁵²¹ takiemi konditiamy, ze

⁵¹⁵ *quam magnum momentum* byli – яке велике значення мали.

⁵¹⁶ Надпис на маргінесі: “Stawisze sie poddaly”.

⁵¹⁷ *honorarium* – винагороду.

⁵¹⁸ *ad similem deditionem* – до схожї капітуляції.

⁵¹⁹ Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 165, 178, *passim*.

⁵²⁰ Так у рукописі, повинно бути “w Dnieprze”. Про ці події див.: Там само. – S. 165.

⁵²¹ Tóth Hajnalka. The Circumstances and Documents of the Pease of Vasvár // Archivum Ottomanicum. – Wiesbaden, 2017. – Bd. 34. – P. 251. Див. також, як вище: *Dânişmend İsmâil Hâmî*. Osmanlı Devlet Erkânı: Sadr-ı-A’zamlar (Vezir-i-A’zamlar), Şeyh-ül-İslâmlar, Kapdan-ı-Deryalar, Baş-Defterdarlar, Reîs-ül-Küttablar. – Istanbul, 1971. – P. 43.

wsistkie fortecze, ktorze Turczy cesarzowy pobraly tak w siedmigrocky ziemy, iako y Nowe Zomky, Nahayzel [Neuhausel], y Waradin, to Turcy trzymac mayą, a cesarzowi chrzescianskiemu pozwolili Turczy *tres commitatus*⁵²², to iest Zakmar [Szatmár], drugi Kalo [Kálló], trzeczy Tokay⁵²³. Xziążę siedmigrockie, co go Turczy podaly, Strafy⁵²⁴ [Michał Apafy], ma do sm[i]erczy zostawacz na xziestwie siedmigrockym, a po smierczy iego *libera electio*⁵²⁵ ma bydz w siedmigrocky ziemy.

Więcey tyh condicy chrzescianstwu niezrecnih nie publikuyą. *Principes* na tę zgodę *imperii*⁵²⁶ sarkaia, bo sie stała *illis inconsultis*⁵²⁷ tak dalece, ze *constituta pace* nie dano iesce znacz *nomine publico electori brandeburgico* [Friderici Wilhelmi], y pp. wegierscy na tę zgodę narzekaia⁵²⁸. A pedaia, zeby miała bydz do 20 lyat uczyniona y wsi niemało pus[c]ono Turkom do tih Nowih Zomkow.

Cesarz i. m. Leopold ma sie zenic, poymoie krolia ispanskiego [Filipa IV] corkę młodsą [Małgorzatą Teresę], a krol francusky [Ludwik XIV] poial drugą corkę, starsą, [Marią Teresę]. Nie mas kroliewica zadnego dziedzica, iedno te dwie corce, a vmar krol ispany 1663⁵²⁹. Tu będzie swar o kroliestwo ispany cesarza z kroliem francuskym, iesly malzenstwo doydzie cesarza⁵³⁰. ||
(арк. 1576)

⁵²² *tres comitatus* – три комітати.

⁵²³ Надпис на маргінесі: “Рокоу з Турку непервну”. Див., напр.: Гордон Патрик. Дневник, 1659–1667 / Пер. Д. Г. Федосова. – Москва, 2003. – С. 155.

⁵²⁴ Так у рукописі.

⁵²⁵ *libera electio* – вільні вибори.

⁵²⁶ *pincipes... imperii* – князі імперії.

⁵²⁷ *illis inconsultis* – без їхнього відома.

⁵²⁸ *ze constituta pace* не дано iesce znacz *nomine publico electori brandeburgico* [Friderici Wilhelmi], у pp. wegierscy на tę zgodę narzekaia – що після встановлення миру не дано ще знати офіційно бранденбурзькому електорові [Фрідріху Вільгельму], і угорські пани нарікають на ту згоду.

⁵²⁹ У дійсності 17 вересня 1665 р.

⁵³⁰ У рукописі арк. 1575 закінчується документом “Rozne nowyni y czo sie działo w miescie Kazimierzu”, однак цей текст переривається вклеюю копію трьох латинських документів, писаних іншою рукою (арк. 1576–1581). Документ з казімирськими новинами Голінського (арк. 1575, 1584 і далі) подається після цієї вклейки (див. док. 206).

[Додаток № 2]

Articuli transactionis inter imperatorem Romanoru[m] et Turcas, 1664⁵³¹

Cum per proximos motus in Transylvania tam graues controuersiae eruperint, vt apertum bellum intestinum⁵³² inde exortum sit, ideo vt alma pax in solatium et tranquillitatem afflictae plebis denuo erigatur, per vtriusque partis plenipotentiarior, ex parte quidem serenissimi et potentissimi Romanorum imperatoris per eiusdem consiliarium et in Porta Ottomanica residentem⁵³³ d[omi]num Simonem de Reininger⁵³⁴; ex parte vero [serenissimi et potentissimi Turcarum imperatoris per eiusdem supremum]⁵³⁵ vezerum et supremum generale[m] illu[st]r[issi]mum ac excellent[issi]mum d[omi]num Achmet bassem ad ratificationem tam[en] vtriusque imperatoru[m] sequentes articuli conditi sunt ac stabiliti.

Articulus 1mus. Vt ciuitates et arces in Transylvania milite caeseo munitae principi et [statibus] Transylvaniae restituantur; primus autem vtriusque partis exercitus vno eodemque tempore ex dicta Transylvania exeat atque memorata loca caeteraque omnia in Transylvania antiqua tranquillo statu⁵³⁶ permaneant; et quando⁵³⁷ principatum vacare contigerit, vt status Transylvaniae secundum eorum antiquitatus⁵³⁸ imperiales capitulationes, libere principem inter se eligere possint et fruantur omnimoda antiqua libertate, praerogatiuis et iurisdictionibus.

Articulus 2dus. Vt duo comitatus sacrae caesareae m[aies]t[atis] [Zathmar et Zabolo]⁵³⁹ prout etiam caeteri comitatus regni et⁵⁴⁰ prouinciae suae m[aies]t[atis] cum suis statibus, subditis, ciuitatibus, arcibus, palancis⁵⁴¹ et

⁵³¹ Рік дописано рукою Голінського.

⁵³² *intestinum* – внутрішній, міжусобний. У “Theatrum pacis...” (p. 200): *ante annum* – минулого року. Див. легенду до документа.

⁵³³ Так у “Theatrum pacis...” (p. 200). У рукописі помилк. “praesidentem”.

⁵³⁴ Так у “Theatrum pacis...” (p. 200). У рукописі помилк. “Rengent”.

⁵³⁵ Тут і далі у документі текстологічні уточнення у квадратних дужках подано за виданням цього договору у “Theatrum pacis...”.

⁵³⁶ *in Transylvania antiqua tranquillo statu*. У “Theatrum pacis...” (p. 200): “in antiquo tranquillo statu permaneant”.

⁵³⁷ У “Theatrum pacis...” (p. 200) “siquidem”.

⁵³⁸ У рукописі помилк. “antiquitates”. У “Theatrum pacis...” (p. 200) замість “eorum antiquitatus” – “illorum antiquos”.

⁵³⁹ Так у “Theatrum pacis...” (p. 201), тобто Szatmár i Szabolcs. У рукописі помилк. “ei sago”.

⁵⁴⁰ Слово дописане над рядком.

⁵⁴¹ Так у “Theatrum pacis...” (p. 201). У рукописі помилк. “palatinatu”.

pagis caeteris[que]⁵⁴² omnibus appertinentiis⁵⁴³ in specie [libris Haydonibus]⁵⁴⁴ ad suam m[aies]t[em] ab antiquo spectantibus cum illorum oppidis et castellis nullo modo et sub nullo penitus⁵⁴⁵ praetextu molestentur a Turcis vel ipsis Transiluanis, siue ab illorum principe aut a quouis alio praetensionibus, tributis aut contributionibus, sublata omni⁵⁴⁶ tali praetensione, si quae hactenus fuit, vt in posterum nihil amplius petatur.

Articulus 3tius. Muniat quidem sacra caesarea m[aies]tas⁵⁴⁷ pro securitate suarum ditionum de more in aliis confinibus hactenus obseruato ciuitates et arces in dictis duobus comitatibus et illis comitatibus existentes, in specie vero Sat- || (**арк. 1577**) ma [Szatmár], Caroli [Károly], Cali [Kálló], Ecet [Etsched]⁵⁴⁸, et si quae alia pro libitu munienda videntur, nulli tamen formales exercitus cum g[e]n[er]alibus introducuntur, quod similiter⁵⁴⁹ in confinibus Turcicis et Transyluanis⁵⁵⁰ obseruandum, castellum vero Szekilhyd⁵⁵¹ [Székelyhíd/ Zechelhyd] ad praecauenda mala, quae vtriusque partis ditionibus inde euenire possunt⁵⁵², cum fortificationibus destruat et solo aequetur⁵⁵³, ita vt neutri parti, nec cuiquam alteri⁵⁵⁴ licitum sit illud vllo sub praetextu rursus extruere, fortificare aut reaedificare⁵⁵⁵.

Articulus 4tus. Vt filius Rakocy, [filius]⁵⁵⁶ Ioannis Kemenii⁵⁵⁷, aut alius ex Superiori Hungaria prohibeatur⁵⁵⁸, ne cum copiis auxiliatricibus⁵⁵⁹ in Transyluaniam redea[n]t⁵⁶⁰ et nouos motus suscitent, quod vicissim a parte Turcarum et Transyluanorum, erga ditiones et comitatus sacrae⁵⁶¹ m[aies]t[em] caesareae obseruetur.

⁵⁴² Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі “que” пропущено.

⁵⁴³ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “ac pertinentiis”.

⁵⁴⁴ У рукописі помилк. “iurisdictionis”.

⁵⁴⁵ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “penitis”.

⁵⁴⁶ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі “etiam”.

⁵⁴⁷ У “Theatrum pacis...” замість “muniat quidem sacra caesarea m[aies]tas” – “si munimenta sacrae caesareae majestati”.

⁵⁴⁸ У “Theatrum pacis...”: “Zathmar, Zabolet [Szabolcs], Calo, Etschet”.

⁵⁴⁹ У “Theatrum pacis...” (p. 202) “simili modo”.

⁵⁵⁰ У “Theatrum pacis...” “Transylvanicis”.

⁵⁵¹ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “sepit, triduo”.

⁵⁵² У “Theatrum pacis...” “possent”.

⁵⁵³ У “Theatrum pacis...” “adaequetur”.

⁵⁵⁴ У “Theatrum pacis...” “nec cuiquam alii”.

⁵⁵⁵ У “Theatrum pacis...” “aut milite munire”.

⁵⁵⁶ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі слово пропущене, сам Янош Кемені помер у січні 1662 р.

⁵⁵⁷ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “Pemenii”.

⁵⁵⁸ У “Theatrum pacis...” “cohibeantur”.

⁵⁵⁹ У “Theatrum pacis...” “auxiliaribus”.

⁵⁶⁰ У “Theatrum pacis...” “irruant”.

⁵⁶¹ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі “suae”.

Articulus 5tus. Vt non sit licitum receptaculum et fomentum dare malis hominibus aut inimicis vtriusque caesaris.

Articulus 6tus. Vt fortaliciu[m] prope Canisam occasione dictorum motuum erectum neutri parti reaedificare aut munire liceat.

Articulus 7tus. Vt omnes qui in supra memoratis motibus Transylvanicis vtriusque parti adhaeserunt, in suis bonis⁵⁶², iuribus et honoribus restituantur, neque idcirco molestentur sintque⁵⁶³ obedientes illorum principibus et non causent damna in illa prouincia.

Articul[us] 8uus. Vt liceat sacrae⁵⁶⁴ m[ai]es[t]at[i] caesareae circa Vagum et Guttam trans Vagum⁵⁶⁵ sitam ad defensionem ditionum suarum nouum fortalitium erigere.

Articul[us] 9. Nullae penitus post hac tam ex vna, quam ex altera parte hostilitates et excursiones committantur et contra facientes seuere puniantur, ut⁵⁶⁶ denique vtriusque⁵⁶⁷ partis miles freno et discilpina teneatur reuocentque ea vtriusque partis⁵⁶⁸ exercitus a confinibus Vngariae ac Transylvaniae, vt non reuert- || (**арк. 1578**) antur, quatenus afflicta plebs in perfecta tranquillitate viuere possit.

Artic[ulus] 10. Pro maiori stabilimento pacis et bonae amicitiae inter ambos potentissimos imperatores conclusum est, vt haec alma pax Deo fauente a data praesentium⁵⁶⁹ per viginti annos durare debeat, quae post quatuor menses in solatium et publicum gaudium per solennes legationes et diplomata⁵⁷⁰ solenniter confirmabitur et afferat⁵⁷¹, Romanorum imperatorum⁵⁷² legatus in signum amicitiae spontaneum⁵⁷³ munus valoris ducentorum millium florenorum, ita tamen⁵⁷⁴, vt ex parte Porta[e] Ottomanica[e] similiter cum solenni legatione⁵⁷⁵ cum condignis et condecantibus muneribus correspondeatur, et fiat⁵⁷⁶ permutatio legatorum, iuxta morem hactenus obseruatum in loco et modo consueto. Caeterum articuli priorum capitulationum⁵⁷⁷, qui a tempore pacis in

⁵⁶² У “Theatrum pacis...” “utrique parti succurendo adhaeserunt suis bonis”.

⁵⁶³ У “Theatrum pacis...” “sint tamen”.

⁵⁶⁴ Так у “Theatrum pacis...” (р. 203). У рукописі “suae”.

⁵⁶⁵ Так у “Theatrum pacis...” . У рукописі помилк. “circa Vagum et Vat tam transagum”.

⁵⁶⁶ Так у “Theatrum pacis...” . У рукописі помилк. “aut”.

⁵⁶⁷ Далі закреслено “miles”.

⁵⁶⁸ У “Theatrum pacis...” “revocentur ex utraque parte”.

⁵⁶⁹ У “Theatrum pacis...” “a dato praesenti”.

⁵⁷⁰ У “Theatrum pacis...” “legationes diplomate”.

⁵⁷¹ У “Theatrum pacis...” “afferet”.

⁵⁷² У “Theatrum pacis...” “romani imperatoris”.

⁵⁷³ Так у “Theatrum pacis...” . У рукописі помилк. “spontaneae”.

⁵⁷⁴ У “Theatrum pacis...” слово пропущено.

⁵⁷⁵ У “Theatrum pacis...” (р. 203–204) “simili modo per solennem legationem”.

⁵⁷⁶ У “Theatrum pacis...” “fiet”.

⁵⁷⁷ У “Theatrum pacis...” “caeteri articuli capitulationum”.

Sitvatorek⁵⁷⁸ per posteriores capitulationes expresse non correcti aut immutati⁵⁷⁹ sunt, omnes in suo vigore permaneant.

Super his decem articulis duo eiusdem tenoris instrumenta pacis idiomate Latino et Turcico confecta atque a dictis plenipotentariis⁵⁸⁰ subscripta, sigillo corroborata et secundum⁵⁸¹ consuetudinem permutata sunt, ita vt Latinum in manibus ill[u]s[t]r[issi]mi et excellent[issi]mi d[omi]ni sup[re]mi veyzeri manserit, Turcicum vero⁵⁸² dicto do[mi]no residenti traditum et ad aulam caesaream transmissum sit.

Actum in castris [Turcicis]⁵⁸³ apud pagum Vasvarum⁵⁸⁴ die 10 mensis augusti 1664.

Опубліковано: Theatrum pacis, Hoc est: Tractatum atque instrumentorum pacis praecipuorum ab anno inde MDCLX ad annum MDCLXXXV inter Europaeos, atque aliis cum nationibus, initorum et conclusorum, collectio secunda. – Nürnberg, 1685. – Pars II. – P. 200–204 (латинський текст і переклад німецькою);

Recueil des traitez de paix, de treve, de neutralité, de suspension d'armes, de confédération, d'alliance, de commerce et d'autres actes publics. – Amsterdam, 1700. – T.4: 1661–1700. – P. 87–89;

Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve, de neutralité, de commerce, d'échange, de protection et de garantie, de toutes les conversions, transactions, pactes, concordats, et autres contrats... / Ed. Jean Dumont. – [Amsterdam], 1728. – T.VI. – Part. III. – P. 23–25;

Treaties between Turkey and Foreign Powers: 1535–1855. – London 1855. – P. 41–43.

⁵⁷⁸ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “Sistratoh”.

⁵⁷⁹ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “capitulationes ex more non connexi et immutati”.

⁵⁸⁰ У “Theatrum pacis...” далі є слово “interim”, пропущене в рукописі.

⁵⁸¹ У “Theatrum pacis...” “juxta”.

⁵⁸² Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “vt”.

⁵⁸³ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі пропущено.

⁵⁸⁴ Так у “Theatrum pacis...”. У рукописі помилк. “Cosuart”.

*1664 р. – Алегорична “Скарга Угорщини” на несправедливий
для неї Вашварський мир, адресована Австрії та правителям
християнського світу*

[Додаток № 3]

Ad

potentissimos monarchas, serenissimos reges et principes, vniuersos denique
status et ordines orbis christiani Hungariae brevis et simplex sed vera et
iustissima lamentatio et protestatio, 1664⁵⁸⁵

Ego, Hungaria, gentis bellicosissimae genitrix, fortissima totius christianitatis
propugnaculum et antemurale, plus quam sexcentis annis ferocissimos
christiani nominis hostium impetus sustinui, magno sane reipublicae chris-
tianae incremento, segura iucundissimae pacis fruitione, diebus et noctibus,
aestu [et]* frigore, fame et siti vigilias agens pro christianitate, Deo et caesari, ||
(арк. 1579) regi et toti⁵⁸⁶ reipublicae christianae fidelis semper, si quandoque
aliquod membrum deliquit, non ego tota. Vnde quemadmodum propter defectum
vnus reipublicae christianae partis, tota respublica puniri nequit, ita ego, si
quandoque aliquod mei membrum peccauit, paenam eiusdem luere non debeo.
At vtinam ego sola⁵⁸⁷ luerem. Sed proh dolor! Breui totus orbis christianus sub
onere paenae illius sudabit sanguinem gemebundus⁵⁸⁸. Et quod maiori dignum
est compassione seruato fortassis omni paena digno sanguine, innocuus
fundetur et eo crudelius, quo magis innocens fuerit. Vestrum est proinde mature
iudicare et celerrime discernere decernereque causam meam, imo et vestram
principes christiani. Quod est delictum meum, propter quod tradita sum immani
Turcarum furori! O Austria, nimium hocce tempore mihi austera! Quoties pro
te bonum certamen certauī, cursus veloces inferendis tibi auxiliis consummaui,
fidem semper seruauī! In reliquo coronam iustitiae me expectantem Otthoman-
ico iugo iugulasti. Fidelis ego semper, tu nunquam. Legat orbis christianus et
perlegat tua diplomata, iuramento regio firmata et nunquam etiam contra fidem
data[m], a te obseruata deprehendet. Et quamuis ego iuxta leges a te receptas
et confirmatas, infinities tuis iniustissimis oppressionibus exacerbata, me
legitime opponere potuerim, sustinui tamen onus iniquum, appellaui ad
Deum, qui breui, non dubito fore, inter te et me iudicabit, discernet causam.
At quod magis sentio, hoc est, quod non me solam, sed te et totam ruinasti
christianitatem, aut saltem vicinissimam fecisti tibi et illi ruinam extremam.
Infelicissima fuit tandem tua mei primaeva protectio, ne dicam perditio. In

⁵⁸⁵ Рік дописано рукою Голінського.

⁵⁸⁶ У рукописі помилк. “tota”.

⁵⁸⁷ У рукописі помилк. “solam”.

⁵⁸⁸ У рукописі помилк. “gemebundum”.

primo enim Ferdinando me sensim Turcis tradere caepisti, in primo vero Leopoldo consummasti. Ego iam gemo captiua, neque spes eliberationis affulget alia post Deum, quam in vobis principes christiani. Proinde ego coram vobis, Deo et toto mundo protestor, me non esse imminentis ruinae toti christianitati causam, captiua enim ducor, eo quo nolo; adeoque consuli- || **(арк. 1580)** te mihi, prospicite vobis celerrime, periculum in mora est. O rex christianissime! Tuum est totam saluare christianitatem post Deum, meas vindicare in caelum clamantes iniurias.

Haec volui et debui vobis principes christiani simpliciter plan[e]* et per chartam indicare, quia aliter non licet, nam captiua sum sub iugo Ottomanic[o]* derelicta ab aula austriaca (plane contra aulicismum) tunc vel maxime, quando hostem christiani nominis felicissime profligare, me in libertatem asserere, toti reipub[li]cae Christianae consulere poterat. Ita regnum apostolicum interiit! Et nihil mouer[is]* romane apostolorum monarcha! Senties breui et tu cum principibus Italiae, quid sit vicinum esse Otthomanicae tempestati. Impossibile est enim gentem illam sensim non interire, quae vicina incipit esse Turcis, patet hoc ab exemplis. Haec sunt verissima, principes christiani, neque adhibete fidem quidquid in contrarium dicitur vel scribetur, per Deum vos obtestor. O mihi si vobiscum os ad os liceat loqui! Verum ab hoc semper me aula austriaca prohibuit, nihil verita in hoc etiam iuramentum suum violare. Perlegite leges ab austriacis iuramento confirmatas et hanc veritatem deprehendetis, hodie mihi, cras vobis ni⁵⁸⁹ miseremini mei.

№ 205

*20 грудня 1664 р. – Переказ австрійського походження
Ваишварського мирного договору між Габсбурзькою
та Османською імперіями*

[Додаток № 4]

Conditiones pacis, 1664 20 decembris

1ma. Armistitium durabit per 20 annos.

2da. Quod quaeuis pars habet, illud retineat.

3tia. Szekielinda [Székelyhíd/Zechelhyd] demoliatur.

4ta. Viuarinum [Varadinum] Turcis manebit.

5ta. Gutta e contra pro nobis aedificetur.

6ta. Legatus mittatur ad Portam Ottomanicam cum munere valoris florenorum bis centum millium.

7ma. E contra ad nostrum caesarem [Leopoldum I] veniat legatus cum munere aequiualentis. || **(арк. 1581)**

⁵⁸⁹ Слово дописане над рядком.

8ua. Apuffio [Michael Apafi] maneat princeps in Transyluania sicut Rakocius, et Transyluani soluant Turcis quingenta millia talerorum imperialium, quia fuerunt causa belli⁵⁹⁰. || (арк. 1575)

№ 206

*31 липня – 23 серпня 1664 р. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про податки у Краківському воєводстві,
господарські справи та розірваний сеймик у Прошовичах*

Rozne nowyni y czo sie działo w miescie Kazymierzu

Czopowe woiewodztwie krakowskym *die vltima iuly*⁵⁹¹ expirowało y arenda Zydowy Ickowy y Librowy w Krakowie, w Kazimierzu y w Klieparzu, y u Zidow. Trzymał aręndę od ih m. pp. deputatow woiewodztwa krakowskiego y marsalka sądow komissarzskych woiewodztwa krakowskiego, ktore sie pocelo *1663 die 1 augusti*, a skoncelo sie *die vltima iuly 1664*; trzymał to za sumę 24000 zlotyh. Na ten rok aręndowali to pp. kacmarze krakowscy starszy na ceh u i. m. pp. || (арк. 1584) sądowih komissarzow⁵⁹², a osobiwie u i. m. p. Marczina Pieglowskiego [Pigłowskiego], cesnika krakowskiego, natencas marsalka sądow komissarzskych, to iest krakowskie copowe, kazimierzskie, Zydamy, Klieparz y przedmieszcza od piw, miodow, gorzalek etc. za sumę 27000 auctyą ucziniely, ktore copowe zacelo sie *die 1 augusti 1664*, a skonczyc sie ma na takowyz dzien *die 1 augusti 1665*. Wibierał ie w Krakowie y w Kazimierzu, to copowe, p. Ion Pawlikowyc *ali[a]s* Rozdział, p. Krain, p. [...] ⁵⁹³.

19 augusti 1664 seimik bel w Prosowicach na obieranie kandidatow na p. podkomorzego krakowskiego. Nie stanął, rozerwał sie. Y drugi seimik [*24 aprilis*] takze przedtym rozerwał sie⁵⁹⁴ s tey przycini, ze udono, iakoby xziąże i. m. Cartorysky [Jan Karol Czartoryski], ziec i. m. p. miecnika koronnego [Michała Zebrzydowskiego], miał miec przywiliey iuz dani sobie na to podkomorzstwo krakowskie, o co sie sliakta obrazala y marsalka na seimiku nie obraly.

⁵⁹⁰ Наступні арк. 1582–1583 порожні, також див. вище прим. наприкінці док. 202.

⁵⁹¹ *die ultima iulii* – в останній день липня.

⁵⁹² На початку аркуша надпис: “1664”.

⁵⁹³ Далі текст Голінським не дописано.

⁵⁹⁴ Коментарі про ці два сеймики, у т. ч. з цитатами універсалів краківського воєводи, великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького стосовно їхнього скликання (з-під Глухова від 26 січня 1664 р. та з Підгаєць від 3 червня 1664 р.), див.: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1959. – Т. III: 1661–1673. – Dok. XX. – S. 81.

23 augusti 1664 arendowalismy polia y gory Krzemionky na trzy liata p. Mocarzskiemu. Pocąwszy od s. Mihała [29 7bris], arenda sie ma zacynac 1664, a tak rok koncie sie będzie pierwszy 1665 y kontrakt podalismy do act consularnih p. pisarzowy [Andrzejowi Suszyckiemu], aby go wpisal. Dal wprzod tę arendę złotych 300, a dawał p. Ian Strozyk także wprzod piniądze s tego polia zł[otych] 350 bez wseliaky defalky. Niektorzy pp. nie hcieli dla uporu swego y priwaty iakysy na to pozwolic, alie iesce hcieli na 6 lat Mocarzskiemu arendowac, azeby mu mieyskiego bidła na tyh poliah y scierniu nie pasli mies[c]anie. Nie pozwolilismy na to, alie iako beło z dawnosczy, tak y teraz aby beło y musiało to stanąć, zeby posly, y tak kontrakt stanął.

№ 207

*1 вересня – 5 грудня 1664 р. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про його боргові порахунки з вйтом
Матвієм Завадою, суспільні та економічні відносини в Казимирі,
конфлікт казимирського міщанина-вихреста Єроніма Рубинковського
з містом стосовно його обрання до міських урядів та інші відомості*

1 7bris belismy na weseliu u corky nieboscika p. Simona Stolnickiego a wihowance p. Pietra Harzowskiego, którą poial p. [...] ⁵⁹⁵ organista od Bozego Ciała. Wianował iey złotych tysiąc.

1 7bris howono p. [Jerzego] Pliatemberka ⁵⁹⁶, starostę czorzstynskiego, w Krakowie u s. Marka. Pogrzeb bel bez procesy, trunna bela cerwonim iaxamitem obita, oddał do s. Marka 10000 złotych. Bel rodem z Infliat, oddał do s. Marka zakonikom dziesięć tysieczy.

3 7bris Okop z Berscem z łakamy za Płasowem ⁵⁹⁷ y przedberscem ze dwiema liesnemy, a to w nagrodę puscelismy y Rzeczpospolita przebudinkow y skod od powodzi przez dwie liecie pociniąnih, na trzy liata witrzymowac maią. A do tego maią iesce zbudowac swoym kostem, nie miastu ⁵⁹⁸, nie rahuiąc tego widatku, to iest oborę dokoła okoly, doynik, wozownią, płoty y hałupę trzeciemu liesnemu, pp. Kocaliowskiemu y p. Woyciehowskiemu, bracy [...] ⁵⁹⁹ bez defalky, a miasto ma dac debini, hrostow, co potrzeba do tego budinku.

⁵⁹⁵ Далі пропущено місце для імені.

⁵⁹⁶ Див. II частину рукопису Голінського (Київ, 2020), док. 185, с. 191, 192, passim. У науковій літературі не завжди використовують цю нотатку, припускаючи, що Платемберг був чорштинським старостою до 1660 р. або 1664 р. Див., зокр.: Kocańda Paweł. Badania archeologiczno-architektoniczne zamków Czorsztyn, Dunajec i zamku Pieniny / Praca licencjacka, Instytut Archeologii. – Rzeszów, 2011/2012. – S. 64.

⁵⁹⁷ Далі закреслено “пану”.

⁵⁹⁸ Тобто не коштом міста.

⁵⁹⁹ Тут пропущено місце для імені цих братів.

4 7bris do Warszawy, mając sprawę p. Hieronim Rubinkowsky, mieszanin y kacmarz kazimierzsky, z miastem o to, ze go na urząd zaden obierac pp. raice nie hciely, ani do mężow dwunastu, any przisiejnikami, aby nie był raicą, dla tey przicini, ze iest przywiliey miastu, dani od krolia s. pamieczy Zygmunta Augusta, aby zadnego krzconego, ktori windzie od Zidow a okrczy sie, nie obierono na urząd radziecky w Kazimierzu przy Krakowie. Pozwał miasto o to za dworem, tam wyiehał na tę sprawę. Pp. raice y wsistka Rzeczpospolita wiprawili tez do dworu p. Marcina Misieckiego, ławnika starzego, p. Andrzeia Susickiego, pisarza y sendika kazimierz[skiego], y dano im w drogę zło[tych] 300. Tam długo mieskaiąc, nie mogli sie docekac sądow na reliaczayah u krolia i. m. [Jana Kazimierza], gdyz tam ta sprawa od x. [Mikołaja] Prazmowskiego, kanclerza koronnego, iest odesłana. Przy[i]ehaly do Kazimerza 5 10bris y p. Rubinkowsky, strawieli po kielkaset złotych z obu stron, bo nasi pp. poslowie iesce sie zadłużali Warszawie⁶⁰⁰. A tymcasem seym zasiadł sesczniedzielny y ynse trudnosczy z i. m. p. marsalkiem wielkym koronnym, hetmanem polnim koron[nim] [Jerzym Lubomirskim]. || (арк. 1585)

13 7bris w sobotę Zaliasowie dziedzicowie, gdis my ih porownaly y pogodzili przez ugodę dobramy po oycu yh Ionie Zaliasu dwiema kamiencoma, stanely na ratus y pokwitowal[y] sie, a potim przedali i. m. x. prałatowy Iacintowy Liberiusowi, doktory sacr[ae] teolog[iae]⁶⁰¹, kamience swoje w Rinku narozną, z dawna Rozycowska nazwana. Pp. raice tu na ratusu zbraniiali sie zapisu przyącz, posly na wielgorządy, przyeto y zapisano, dziedzicowie sie wyrzekli. A iest tes ieden Zalias w zakonie u Bozego Cyala, profess.

22 7bris porahowałem sie z p. Mathiasem Zawadą, woytęm kazimierzskym, a to stroni wydatkow, będąc executowany po smierczy nieboszka p. Wojcieha Czihoniowycza, raice kazimierzskiego, to iest ia, [Marcin] Golinsky, p. [Maciej Kazimierz] Treter, p. Zawada. Wydałem ia wsistko według testamentu niebosczyka p. Czihoniowica y kędy co komu nalieżało z wolią y rokazaniem takze p. woytowim, y odebrał registr p. woyt tyh wydatkow wsistkyh rzetelny y dostatecny y testament nieboscykowski. Nic przy mnie nie zostało, na co są kwity od tyh, komu sie co dało.

№ 208

15 жовтня – 26 листопада 1664 р. – Нотатка про розірвання сеймику Краківського воєводства у Прошовичах та початок роботи варшавського сейму

15 8bris seimik był w Prosowicach na seym welky sesczniedzielni, zaczął sie we środę. Obrono marsalkiem xzyżecia [Jana Karola] Cartoryskiego, ziecia i. m. p. miecnika koronnego [Michała] Zebrzidowskiego, starosti

⁶⁰⁰ Надпис на маргінесі: “1664 5 10bris przyiechali”.

⁶⁰¹ *doctori sacrae theologiae* – докторові священної теології.

lanckoro[nskiego]. Beł zyazd wielky sliahy y panow senatorow a tak traktowano potrzebne rzeczy. Posłem beł od krolia i. m. [Jana Kazimierza] i. m. x. Dębynsky [Piotr Dębiński]⁶⁰², kanonik krakowsky, oddono potym mandaty pewnim y znacnim osobom na seym. A tak nie skoncel sie seymik, roziehaly sie, a na insi seymik krol i. m. pozwolic nie hczyal. Y w drugih wojewodztwach seimyky nie staneli⁶⁰³, w kielku, iako pedano, w Satku [Szadku] y w Srodzie⁶⁰⁴.

Seym sie przecię zaczął Warszawie day Boze scesliwie 26 9bris 1664. Ziazd pp. iest Warszawie wielky⁶⁰⁵.

№ 209

2 листопада 1664 р. – 9 січня 1665 р. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського про його економічні справи в Казимірі,
поширення морового повітря у місті та інші відомості

1664 3 9bris dałem złotych dwiescie na wyderkaff do Bozego Cyala w Kazimierzu prałatowy i. m. [Jackowi Liberiusowi] y z conuentem, ktore złotych dwiescie pani Katarzina Rozycowa wzyeła na widerkaff na kamenczy swojey, na Krakowsky vliczy lieżącey w Kazymierzu, m[ie]dzi kamencamy p. Marczina Golynskiego, r[aycy], a z drugą stronę succesorow nieboscika p. Iona Nenka lieżącei. A ma placic na Wielką Noc [5 aprilis 1665] złotych siedm, na Wsistkie Swiętę [1 9bris 1665] złotych siedm drugą ratę. Zapis beł w actah consularnih kazi[mierzskych]: “*Actum feria secunda post festum Sanctorum Omnium proxima die tertia nouembris anno Do[m]ini 1664*”⁶⁰⁶.

A tęn widerkaff ma sie obracac na to: na zwoniky, aby zwonieli na pozdrowienie angielskie Naswiętsey Panni Mariey w poludnie wiecnemy casi we zwon sredni, Baba nazwany, a w urociste swieta wielky zwon, Dziad nazwany. Do tego ciz zwoniczy powinni będąc baldahin nad Naswietsym Sacramentem, kiedy do horego poydą na miasto, za to s tyh sternastu złotych

⁶⁰² Łętowski Ludwik. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. III. – S. 168.

⁶⁰³ Далі ще раз помилк. написано “seymiky”.

⁶⁰⁴ Детальніше про цей сеймик див.: Kłaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 38–39, 141–142 (прим. 43: історіографія і критика). Там само (с. 190–198; додаток II) див. про розірвання інших сеймиків, крім Прошовицького, перед цим сеймом: сеймик Познанського і Каліського воєводств (средський сеймик), а також Серадського (шадковський сеймик).

⁶⁰⁵ Надпис на маргінесі: “1654 [sic!] seym sie zaczął die 26 9bris”.

⁶⁰⁶ *actum feria secunda post festum Sanctorum Omnium proxima die tertia novembris anno Domini 1664* – вчинено у понеділок після свята Всіх Святих, 3 листопада року Божого 1664.

na raz będą brac zwonicy od xziedza zakristiana złotych dziesięć wieczny casy, a do zahrysty na świece do liataru przed Naswiewtym Sacrament wieczny casy złoty ieden, a od zvonu do zakristiey złotych stery wieczny casy⁶⁰⁷. A tyn widerkaph ma odbierac xzydz zakristyan u Bozego Ciała, w koscielie natencas będączy, y zwonikom płaczyc. Aprobacya stanęła u duhownego prawa *die 9 ianuary 1665* tego zapisu na fundancyą tę⁶⁰⁸.

2 9bris w Kazimierzu u Zeliaskowni na Wielicki vliczy zapowietrzeło sie. Umarła panna siostra zoni Mykolaia Golkowskiego y som Mikolay vmar we 4 niedzieli y parobek. Potym u Wolskiego sie pokazały, potym u Ludwika Liescini 2 hłopiāt umarło, a *in decembri*⁶⁰⁹ u Naymana rzeznyka parobek *in decembri 11*⁶¹⁰ vmar. Potym nie slyhac nicz nie beło, otworzono yh w Nowe Liato 1665 y wihodzily. Takze vmar p. Krzystoph Mogielansky, woyt stradomsky, na powietrze. || (арк. 1586)

№ 210

*9–17 жовтня 1664 р. – Новини з табору про перебіг бойових дій
литовської армії з московським військом
у Великому князівстві Литовському та дейнеків
проти коронної армії в Україні*

Z obozu

1664 9 8bris. Z Litwy podiazd nas, zasedsy w tel obozu [Jurija] Dołhoruckiego, Moskwy wiciał *9 8bris* piecset raitary, pulkownika Sitana⁶¹¹ z restą kielkanastu ziwcem wziętyh przywiodły, *12 8bris* potym z obozu ziwcem osmiu iezykow. *Die 14 8bris*, wiciąwszy piendziesiat, osmnastu ziwcem przyprowadzył. Czy powiedaią, iz na suplikę boiarow, ktorzy nasemy podiazdamy infestowano z obudwu stron Dniepru scęśliwie y samy ogłodzeni, y koni sieła potraciwszy, tak iz pięć pulkow raitarzskyh w pyehotę sie obrociela.

Dal car moskiewsky [Aleksy Michajłowicz] ukas taky, aby Dołoruky, hetmon moskiewsky, rozłozel woysko moskiewskie pod Połockiem, Witebskiem, Smolienskiem, Branskiem, a sam, zostawiwszy [Jurija] Boratinskiego, polnego hetmana, comendę, sedł po dalsy ordinans do stolice. On iednak nie rusa sie z mieysca, hcąc nasyh przetwac w poliu.

Somorokuw [Iwan Sumorokow], straciwszy pod Si[e]biezem dwa sturmy po obsidii dwuniedzielny, odstąpił y złąciwszy sie z Piotrem Dołhorukiem,

⁶⁰⁷ Надпис на маргінесі: “Fundaczya na pozdrowienie angielskie w południe y bałdahyn nosyc nad Naswiewtym Sacramentem do horyh”.

⁶⁰⁸ Надпис на маргінесі: “1665 9 ianuary aprobatya stanęła u duhownego prawa”.

⁶⁰⁹ У рукописі “in decembre”.

⁶¹⁰ У рукописі “in decembre 11”.

⁶¹¹ Так у рукописі.

z Rzeplinem [Borisom Riepninym], pułkownikamy, y ludzmy [Iwana] Chowanskiego w dziesięcią tysięcy, pod Dżisnę, mil pięć od Połocka, podstąpił y straciwszy dwa sturmy, odpocivał, wiprawiwszy partią dwa tysiąca przeciw naszym z woluntariusow, którzy zniowsy z chorągwiemi, na pasi będącemi, zasły tey porty lasamy w tył y w oczy *die 17 8bris* y do iednego znieśli⁶¹². Dolhoruky Pietr, usławsy o tym, odstąpił pod Połock. Potęgę wsistkę nieprzyaciel na nas kupy y kozakow od Staroduba, iako Muraska [Denysa Muraszka]⁶¹³ od Homla daię znac, sprowadza, także dackowic[h] [decykowych] deynekow, którzy za odesciem pana starosty kaniowskiego [Stefana Stanisława Czarnieckiego] na succurs p. wojewodzie kyjowskiemu [Stefanowi Czarnieckiemu] przeciw odsieczy pod Buky *obsydi*⁶¹⁴ uwolnieni ku Moskwie ydą.

№ 211

18 жовтня 1664 р., польський табір під Буками. – Новини про перебіг військових подій в Україні

Z obozu pod Bukanczy⁶¹⁵ die 18 8ctobris 1664

Nie przestanie dobroc Boska *secundare*⁶¹⁶ progressow scesliwyh p. [Stefanowi] Carneckiemu, wojewodzie kyjowskiemu, w odbieraniu miast ukrainnih do poddanstwa i. k. m. [Janowi Kazimierzowi] y Rzecipo[spolitey], bo y Buky za podstąpieniem iego zarazem poddaly sie, witrzymawsy stery niedzielle obliezenie od p. starosty radzieiowskiego [Stefana Stanisława Czarnieckiego], ktorim hciał bił we trzech tysięcy kommonika dac odsiec Sulka [Matwij Szulga]⁶¹⁷, pułkownik, albo przinamni ludem y zywnością posiłkowac, cego iz mu nie dopuscel tenze pan starosta, powrociel do [Iwana] Brzuhowickiego y tak, zostawsy Buky przez nadzieie posiłkow, udali sie *ad clementiam*⁶¹⁸ p. wojewody kyjowskiego, ktori im, iako y stawiscanom, pokazal laskę, ktorzy przisięgali krolowi i. m. y Rzeczypos[politey] y horagwie oddaly. *Presidium*⁶¹⁹ miescanie przyiely, a kozaczy do Woyska Zaporowskiego p. [Pawła] Tetery, hetmana, podesly.

⁶¹² Надпис на маргінесі: “17 8bris”.

⁶¹³ Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 178; Курбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 296.

⁶¹⁴ *obsidii* – облоги.

⁶¹⁵ Так у рукописі; повинно бути “pod Bukami”.

⁶¹⁶ *secundare* – сприяти.

⁶¹⁷ Див., зокр.: Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 153, 175.

⁶¹⁸ *ad clementiam* – до ласки.

⁶¹⁹ *praesidium* – залогу.

Tegoz dnia kilka poblissih miast *cum simili deditione*⁶²⁰ ozwali sie, iako to miasta Mahowka, Iwanka, Barazka, Romanowka, Sawulika, kozakow, popow, miescan suplikamy wislawsy do p. wojewody kyow[skiego], którzy teyze lasky dozwały.

Pod Human wiprawioni iest p. starosta radzieiowsky z przidaniem p. hetmana Teteri zaporowskyh kozakow y zycliwih stamtąd, którzy nadzieię dobrą cynyą, ze yh te przykłady przywiodą do poddania sie, gdzie y sąm p. wojewoda z woysk[i]em pospiesy. Takze y pod Lysiankę wiprawiel p. Luzinskiego [Stanisława Łazińskiego]⁶²¹ y z nim ziclywih kozakow na podobne persuadowanie do poddania sie. || (арк. 1587)

№ 212

8 листопада 1664 р., Варшава. – Новини з віленської пошти про перебіг бойових дій литовської армії з московським військом у Великому князівстві Литовському

Z Warszawy die 8 nouembris z poczty 1664

Z pocty wiliensky *de data 19 8bris*, ze gdi p. Czerniawsky [Stefan Czarniawsky] po zbiciu 50 horagwy konnih Moskwy pomknął sie ku Dzisnie, kniaz Piotr Dolhoruky z ostatkiem iezdy umknął ku Połockowy, piehoty w taborze zostaw[iw]sy chorągwy trzydziescy trzy, ktore p. Czerniawsky sturmem wzyął y wiciał. Wział dzialek 4, sąm pułkownik Brzuchostuw sinęm swoym, oberster leitnantęm, trzykroc razy postrzeliony, dostał sie w ręce. Inny, porzuciwszy wozy, iuky, uciekaly, w Dzwynie topieliy sie. Tam, gdy nadsedł Czerniawsky, maior, *edita strages*⁶²², dzialek piecz wzyeto. Rahuią, ze belo woyska moskiewskiego na dziesięć tysieczy⁶²³. Boskie tedi dzieło, kiedi od nasyh porazona tak wielka kupa Moskwy, ktorih liedwo nasyh winaydowało sie nad pułtora tysyacza. Hłopy tez, czern, odwaznie z kosamy siekly y raziły Moskwę. Knias [Jurij] Dołhoruky pomknął oboz do Horek, stamtad ma iscz pod Smolensk. Posedł za nim i. m. p. [Michał] Obuhowycz⁶²⁴ w sescziuset kony (day Boze scesliwie).

⁶²⁰ *cum simili deditione* – з подібною капітуляцією.

⁶²¹ Majewski Wiesław. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 178.

⁶²² *edita strages* – [ворота] розбито.

⁶²³ Надпис на маргінесі: “Moskwy zbito 10000”.

⁶²⁴ Bobiatyński Konrad. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 132.

1664 р., після 19 жовтня, Вільно⁶²⁵. – Новини про бойові дії литовської армії з московським військом, перемовини Речі Посполитої з Москвою та війну в Україні

Z Wilna z poczty ta wiadomosc, iz [Jurij] Dołhoruky zapewne z woyskiem zpod Dąbrowny nazad ustąpiel, o cym dowiedziawsy sie p. wojewoda smoliensky, hetmon polny W. X. Li[tewskiego] [Michał Kazimierz Pac] a hcąc miec *notitiam de intentione*⁶²⁶ nieprzyiacielia Moskwy, wyprawiel potezny podiazd za Moskwą, ktory wsrod woyska moskiewskiego ubezpieconego ciho w noczy wsedys, niemalą licbę tam Moskwy wyrzezaly y ziwcem wielie więzniow przyprowadzily, ktorzy to *asserebant*⁶²⁷, ze ukas czarzsky Dolhorukiemu taky dany, zeby trzy wojewodztwa poblisse od Smolienska, to iest wsistkie dwory, myasta, wsy, ogniem y miecem zniossy, sąm z woyskiem ku Moskwie pospiesał. Racya tego ta, zeby nase woyska litewskie zymie, gdy zehce *tentare fortunam*⁶²⁸, nie moglo miec nigdzy przywienia we trzech wojewodztwah. Ten ukas na pismie od p. hetmana polnego W. X. Lite[wskie]go tu przyslany, ktory, gdy przetłumacono, tesz *contenta*⁶²⁹ w nim naliezly, ktore specificowane są.

Pysą y to, ze posel moskiewsky Almasz [Iwanow] z towarzisem swoym drugim mają bydz na seimie od cara [Aleksiego Michajłowicza] posłany nie tak dla traktatow, iako zeby sie w rzecah nasih przypatrzely.

I. m. x. Pykarzsky [Adrian Piekarski/Pikarski]⁶³⁰ powrocił 21 *presentis* z Ukrainy od i. m. p. wojewody kyowskiego [Stefana Czarnieckiego], kto[ry] *requisitus*⁶³¹ od i. k. m. [Jana Kazimierza] *tandem*⁶³² resolwowal sie zostac przez zyme przy woysku, ktore rozlozyc mial w Ukrainie, a osobliwie około Humanya, ktorih blokadą chce scisnac. Skoro Lisiankę wezmie, gdzie p. starostę radzieiowskiego [Stefana Stanisława Czarnieckiego] w ramie postrzelono przez

⁶²⁵ Датування за змістом листа, де згадано, що Адріан Пекарський повернувся від Чарнецького з України 21 жовтня. Відомо також, що Юрій Долгорукий відійшов від Дубровни 19 жовтня, див.: *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 133.

⁶²⁶ *notitiam de intentione* – відомості про наміри.

⁶²⁷ *asserebant* – стверджували.

⁶²⁸ *tentare fortunam* – спробувати долю.

⁶²⁹ *contenta* – зміст.

⁶³⁰ Зв'язковий Чарнецького, який виконував різні його доручення, напр., у 1662 р. з конфедератами: *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 457. Про нього див. також, зокр.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 62.

⁶³¹ *requisitus* – на домагання.

⁶³² *tandem* – врешті.

тєн cas woyni w Ukrainie. Odebrał p. wojewoda kyiow[sky]⁶³³ pultorasta dział nasyh, w roznih expeditach s kozakamy straconih, horagwy dwiescie piendzięsiat, z osobna pułtorasta⁶³⁴ kozackyh y moskiewskyh, ktore na seimie oddawacz będą poslowie (za co Panu Bogu w Troiczey Świętey Iedynemu nieh będzie cescz, hwała y dzieka na wieky). || (арк. 1588)

№ 214

28 листопада 1664 р., Варшава. – Новини про відкриття та початок роботи сейму

Z poczty z Warszawy 28 9bris 1664

26 nouembris sey[m] sie zaczął (day Panie Boze szczęliwie). Miał wotywę przed zacieciem seymu i. m. x. biskup kuiawsky [Kazimierz Florian Czartoryski] kazanie miał x. Czecisewsky [Wojciech Cieciszewski]⁶³⁵. Marsalkiem poselskym obrany tegoz dnia i. m. p.⁶³⁶ [Jan Gniński], podkomorzy [pomorski]⁶³⁷.

W tym łaskę marsalka poselskiego seimu przeslego [Jana Wielopolskiego] oddawał p. [Władysław] Rey, podskarby nadworny, p. marsalkowy przislęmu nowo obranemu. Trudniel mu nieco oddawanie lasky p. [Jan] Dąbsky, horązy zatorzsky, rozumiejąc, ze ta functya do niego nalieżała, iako posła xziestwa zatorzskiego, nalezacego do wojewodztwa krakowskiego, alie potym *ex facili*⁶³⁸ tey pretensiey ustąpiel, gdys p. Rey, podskarby nadworny, podiał sie tego, iako prosoni od i. m. p. Iona Wielopolskiego, kastelana woynickiego, abi to odprawiel na mieyscu i. m. p. stolnika koronnego, sina iego⁶³⁹.

⁶³³ Слово правлене.

⁶³⁴ Далі помилк. знову написано “z osobna”.

⁶³⁵ *Czermak Wiktor*. Sprawa Lubomirskiego w roku 1664 // *Czermak Wiktor*. Ostatnie lata Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972. – S. 174; *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 57–58. Див. текст цього виступу на сеймі: *Makarczyk Irena*. Kaznodzieja królewski Wojciech Cieciszewski jezuita i jego kazanie sejmowe z roku 1664 // *Echa Przeszłości*. – Olsztyn, 2005. – T. 6. – S. 183–192.

⁶³⁶ Далі пропущено місце для імені.

⁶³⁷ *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 61; *Ochmann-Staniszevska Stefania*, *Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 355, 358.

⁶³⁸ *ex facili* – легко. У рукописі помилк. “ex facilis”.

⁶³⁹ Оскільки сеймик Краківського воєводства у Прошовичах було зірвано, то коронний стольник Ян Вельопольський, маршалок попереднього сейму 20 лютого – 1 травня 1662 р., не прибув на сейм. Про ці складнощі під час вибору маршалка на сеймі 26 листопада 1664 р. – 7 січня 1665 р. див.: *Ochmann-Staniszevska Stefania*, *Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 324, 328, 358.

27 9bris we cwartek witał p. marszałek poselsky z p. posłamy krolia i. m. [Jana Kazimierza] imieniem izby poselski mową piękną y tak słotko płinącą, ze sie iey wsiscy dosyc widziwowac y wihwalic nie mogly. Odpedział p. marsalkowoy poselskiemu i. m. x. [Mikołaj] Prazmowsky, kanclerz koronny. Od krolia i. m. belo wiecey, niz 30 senatorow. We trzech dniach odprawiała sie audientia u krolia i. m. pp. posłów z rozerwanego seymyku prosowskiego, z wojewodztwa krakow[skiego] przislanih ih m., o złożenie drugiego seimyku y za i. m. p. marsalkiem koronnim [Jerzym Lubomirskim] petita. Na piersy punct odpedziano, ze iuz nierihło do odprawowania seimiku, na drugi punct nie bez nadzieie łasky krolia i. m. odpedziano⁶⁴⁰.

№ 215

28 листопада – 4 грудня 1664 р. – Щоденник роботи
варшавського сейму

28 nouembris w senacie Warszawie po piersy s południa propositia była przez i. m. x. [Mikołaja] Prazmowskiego⁶⁴¹, kanclerza koronnego. Vota po wtorey godzinie sie skoncela. Stala sie rada, iezeli seimikow pozwolic, *die* 29 nazaiutrz stanelo to: nie dawac krakowskiemu y insym, poniewaz niesłusnie piersy rozerwały.

1 decembris vota sie odprawialy i. m. xzyezy duhownyh.

2 decembris i. m. p. wojewoda krakowsky [Stanisław Potocki], potym insy pp. senatorowie kastellany.

3 decembris i. m. x. helminsky [Damian Franciszek Kretkowski]⁶⁴², przyehawsy, miał *votum extra ordinem*⁶⁴³, ktore iako pelne *erudit[ionis] et zeli pro bono publico et pro dignitate principis*⁶⁴⁴ wsisczy hwalyley. Po nim drudzi kastellani votowaly. Tegos dnia list oddano do poselsky yzby i. m. p. Ierzego Lubomierzskiego, marsalka wielkiego koronnego, hetmana poln[e]go koron[nego] etc., na citanie, ktorego tego dnia nie pozwoliono czytac, zeby materie sly *suo ordine*⁶⁴⁵.

4 de[cem]bris po długyh concertaciach czitano list i. m. p. marsalka wielkiego koronnego do poselsky yzby pisany, po przecitaniu ktorego posly

⁶⁴⁰ Див.: Czermak Wiktor. Sprawa Lubomirskiego w roku 1664 // Czermak Wiktor. Ostatnie lata Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972. – S. 179; Kłaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 58–59.

⁶⁴¹ Прізвище канцлера дописане над рядком.

⁶⁴² Dąbrowski Janusz. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000. – S. 246.

⁶⁴³ miał *votum extra ordinem* – мав голос поза чергою.

⁶⁴⁴ *pelne eruditionis et zeli pro bono publico et pro dignitate principis* – сповнене вченості і вболівання за суспільне благо й гідність володаря.

⁶⁴⁵ *suo ordine* – своїм порядком.

do senatu pp. posłowie na *uotum* i. m. p. kanclerza W. X. Litew[skiego] [Krzysztofa Zygmunta Paca]. Po nim mowiel i. m. p. podkanclerzy W. X. Litew[skiego] [Aleksander Naruszewicz], po nim i. m. pp. podskarbio[wie] [Jan Kazimierz Krasieński, koronny, i Hieronim Kryszpin Kirszenstein, litewski], i. m. p. marszałek nadworny koronny [Jan Klemens Branicki] mowiel. I. m. p. marszałek poselsky yzby [Jan Gnieński] vpominal sie, aby wakanczye krol i. m. rozdal, co zaraz obiecal krol i. m. ucinic, y rozdawal.

List i. m. p. marszałka w[ielkiego] k[oronnego] do izby lubo *ad motum populi* napisany, ze *opponitur* w nim *libertas gentis*, ze calumnie kładą⁶⁴⁶. Przecie wsiscy stą okasyą biorą, aby sądzic tę sprawę, zeby rozeznac, kto winien, a kto bez winy. Som i. m. p. Pękosławsky [Mikołaj Pękosławski/Pakosławski]⁶⁴⁷ prosiel, aby list bel ten czytany⁶⁴⁸.

Przysłał y plienipotentią i. m. p. marszałek 3 *decembri[s]* 1664 na i. m. x. arcybiskupa gniezienskiego [Wacława Leszczyńskiego], i. m. x. biskupa krakowskiego [Andrzeja Trzebickiego], i. m. x. biskupa kuiawskiego [Kazimierza Floriana Czartoryskiego], i. m. x. biskupa płockiego [Jana Gembickiego], i. m. x. biskupa warmińskiego [Stefana Wydzgę], i. m. x. biskupa przemiskiego [Stanisława Sarnowskiego], i. m. x. biskupa chełmskiego [Tomasza Leżeńskiego]⁶⁴⁹, ih m. pp. wojewodę krakowskiego, hetmana wielkiego koron[ne]go [Stanisława Potockiego] y i. m. p. wojewodę wilenskiego, hetmana W. X. Litew[skiego] [Pawła Sapiehę], aby to wsistko tractowały y concludowały, co do urazonego pana naliezyc ukontentowaniem (clausula przidana). Obiecuie sobie po ih mm., ze na nic takiego nie pozwalya, coby przecywkno honorowy iego belo. || (арк. 1589)

№ 216

2 листопада 1664 р., польський табір під Лисянкою. – Новини про перебіг військових подій в Україні

Z obozu zpod Lisianky die 2 9bris 1664 z Ukrainy

Podstąpiel pod Lisiankę i. m. p. [Stefan] Carnecky, wojewoda kyiowsky, z ktory wypadło swawolnyh zbuntowanych kozakow po 2000 y mocno sie z

⁶⁴⁶ *ad motum populi* napisany, ze *opponitur* w nim *libertas gentis*, ze calumnie kładą – написаний у відповідь на хвилювання народу, що у ньому заперечується свобода народу, що зводяться наклепи.

⁶⁴⁷ Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 364, 371; Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 535.

⁶⁴⁸ Див. про сеймові дискусії на цю тему: Klaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 66.

⁶⁴⁹ Див.: Dąbrowski Janusz. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000. – S. 245ff.

nasemy starly, alie wsparczy y do miasta wpędzeni, niemało yh pol[oz]ywszy nie bez skody y w nasyh, bo kielka towarzystwa postrzeliono y p. starostę radzieiowskiego [Stefana Stanisława Czarnieckiego] przez prawe ramię, yz sie w lopatcze w kosczy kula oparła nie bez niebespiecenstwa zdrowia y konia takze pod nim postrzeliono.

Kulami potym ognistemy zapalone myasto, cerkiew y z nią kielkanascie domow zgorzało. Drugih domow obroniela frequentia ludzy do ratunku, alie nie przestawal p. Carnecky, woie[woda] kyiowsky, brac *media*⁶⁵⁰ do poskromienia tyh rebellizantow.

Kosokow [Grigorij Kosagow] we 40 Moskwy a 100 kozakow zadnieprzskych wsedł w te dni z intentią albo zni[e]szcz Lisionkę, albo presentią swoię stwierdzic ią, gdibi bel nie poprzedziel i. m. p. woiewoda, ktory zliciel p. [Michałowi] Kozubskiemu we 20 horagwy, aby pylnowal wsistkych slyakow od Nie[dz]juina⁶⁵¹, zeby sie stamtąd nie wykrat.

Podiazdy wyprawione pod Olsaną y Tarasowkę y inne mieysca, y p. Lipanskiemu [Jerzemu Lipiańskiemu]⁶⁵², comendantowy polnemu korsunskiemu, zlecono, aby takiego dostal ięzyka, z ktorego by moglibi *pater*⁶⁵³ zamisly [Iwana] Bruhowieckiego y Koszosokoua y o sprawah zadn[i]ep[r]skych miec informatyą.

№ 217

12 грудня 1664 р., Варшава. – Щоденник роботи варшавського сейму у період між 5 і 9 грудня

Z Warszawy z poczty die 12 decembris 1664

5 decembris w poselsky izbie p. Pokosławsky [Mikołaj Pękosławski] y p. Mosinsky [Andrzej Moszyński]⁶⁵⁴ na tym bely, azeby yzba poselska

⁶⁵⁰ brac *media* – вживати заходів.

⁶⁵¹ Слово у рукописі написано з непевним скороченням (з титлою). Однак про те, що тут ідеться про облогу Медвина, див.: *Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 514. Див. також про цю реляцію з рукопису Голінського: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 178 (прим. 93), 179–180 (прим. 97–98).

⁶⁵² *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 158, 166; *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 238.

⁶⁵³ *pater* – відкритися.

⁶⁵⁴ *Chrapowicki Jan Antoni*. Dziennik / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 537–538; *Kłaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 67.

publicna wniosła do ie^o k. m. [Jana Kazimierza] za i. m. p. marszałkiem [Jerzym Lubomirskim] interpositiā y na tym wsistkym cas sesyiey strawily. Krol i. m. poselał do posłów, wocuiąc ih do siebie dla koncenia *senatus consultorum*⁶⁵⁵, cego nie mogąc otrzymac, przed samym wiecorem wezwawsy deputowanych z yzbi poselsky do sądow, kazał im przysiadz w[z]ględem zwicaui. A potym zaczęły sie sądy, na ktorih wolono sprawy i. m. p. Ierzego Lubomierskiego, marszałka wielkiego koronnego. Ze sie nikt nie ozwał, sądzono *in penis legum*⁶⁵⁶, potim w godzinę arestowano imieniem i. m. p. marszałka [poselskiego Jana Gnińskiego]⁶⁵⁷ *soluta sesione*⁶⁵⁸ w sęnacie.

Przisył posłowie z poselsky izby wyprawieni, prosąc krolia i. m., azeby im za złe nie miał, ze *uocati*⁶⁵⁹ do senatu nie przisył. Tegoż dnia p. Zabuklicky [Mikołaj Żabokrzycki/Żaboklicki]⁶⁶⁰, poseł brackławsky, wyszed z yzby poselsky y odiehał z Warszawy *cum protestatione tacite*⁶⁶¹, bo p. marszałek y posłowie nic nie wiedzieli y zatym tedy rwacz hcieli seym posłowie niektorzy *fauentes*⁶⁶² i. m. p. marszałkowy w[ielkiemu] k[oronnemu], alie sie obacaia, gdy im pokazono, ze sie rwacz seym nie moze, telko na gorze przy bitnosczy *trium ordinum*⁶⁶³, ktore seimową radę *constituunt*⁶⁶⁴. Y *consilium*⁶⁶⁵ beło u krolia i. m. w pokoju, na ktorim przednieyszy panowie senatorowie bily. Pokazono im documenta, ktore ma krol i. m. przeciwko i. m. p. mar[szałkowi].

8 *decembris* audiencia miał poseł tatarsky [Dedesz aga]⁶⁶⁶ w senacie, potym posłowie od woyska W. X. Litew[skiego], długą instructiā maiąc, w

⁶⁵⁵ *senatus consultorum* – сенатських нарад.

⁶⁵⁶ *in poenis legum* – передбаченими законом карами.

⁶⁵⁷ У дійсності відбулося створення сеймового суду, до якого увійшли 47 senatorів і 8 послів посольської палати, таємно призначених 5 грудня 1664 р. сеймовим маршалком без консультації з послами. Про суд див., зокр.: Див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 73ff; *Plaza Stanisław*. Rokosz Lubomirskiego. – Kraków, 1994. – S. 58–59.

⁶⁵⁸ *soluta sesione* – після завершення засідання.

⁶⁵⁹ *vocati* – покликані.

⁶⁶⁰ *Stolicki Jarosław*. Sejmiki województw ukraińnych podczas wygnania 1648–1700. – Kraków, 2023. – S. 114, 457; *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 364; T. II. – S. 381. Див. про його протестацію, від'їзд із сейму та обговорення цієї події на наступному сеймі у березні 1665 р.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 67, 69–70, 118, 195 (Michał Żabokrzycki). Див. ще: *Його ж.* Jerzy Sebastian Lubomirski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2002. – S. 221–223.

⁶⁶¹ *cum protestatione tacite* – з протестацією непомітно.

⁶⁶² *fauentes* – прихильні.

⁶⁶³ *trium ordinum* – трьох станів.

⁶⁶⁴ *constituunt* – складають.

⁶⁶⁵ *consilium* – рада.

⁶⁶⁶ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 536.

ktori *primario*⁶⁶⁷ prosieli o pomstę smierczy nieboscika p. [Wincentego Korwina] Gąsiowskiego, hetmana polnego W. X. Lit[ewskiego], y sama bęła pani [Magdalena z Konopackich] Gąsiowska⁶⁶⁸, malzonka nieboscika.

9 de[cembris] przywołono sprawy i. m. p. nieboscika Gąsiowskiego o zabicie iego z roznemy woyskowemy. Ktorzy z nih rękami mieli, wolno wisły z yzby; kielka yh, co osiadłocy nie mieli, any rękamy, zatrzymano yh. Przincipałowie, co yh z Malborka przywiezły⁶⁶⁹, na pa- || (**арк. 1590**) trona zwliekły sprawę po litewskyh, ktorih s prostego rejestru wielie spadło.

№ 218

29 листопада 1664 р., Яновець. – Лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до посольської сеймової палати з проханням заступитися перед Яном Казимиром та повернути йому королівську прихильність

Copya listu od i. m. p. marszałka wielkiego koronnego na seym warsawsky do poselsky yzby 1664 die 29 nouembris⁶⁷⁰.

Iasnie wielmozny, wielmozny, moy wielcze mosczy panowie y bracia.

Przisedl czas iako publicney Rzeczypospolitey obwody, tak y wiswyatcenia mi lasky braterskoyeі wm. moyh mosczy panow wiwodzic. Nie potrzeba wm. m. m. panom, co *constat*⁶⁷¹, wiwodzic bowiem na wydok z iedney strony łaskawosc i° kroliewsky mosczy, pana nasego milosciwego, nie telko oyciznie nasey, alie swiatu wsistkiemu *tot nota et probata documentis*⁶⁷², tudzies *salus et integritas patrię*⁶⁷³. A to dawnemy y przez przotkow tey zacney Rzeczypospolitey krwią nabitemy, będąc stwierdzona swobodamy, *vacillantem*⁶⁷⁴ we

⁶⁶⁷ *primario* – насамперед.

⁶⁶⁸ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 536 (razom z трьома дітьми).

⁶⁶⁹ Надпис на маргінесі: “4 przywiezły z Malborka, co zabieli Gąsiowskiego, a piątą bęł Warszawie”.

⁶⁷⁰ Публікацію окремих фрагментів документа з цього рукопису Голінського див.: *Czermak Wiktor*. Sprawa Lubomirskiego w roku 1664 // *Czermak Wiktor*. Ostatnie lata Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972. – S. 180–181 (прим. 226). Дискусії про цей лист на сеймі, що тривали 3 і 4 грудня, а також оцінки в історіографії, див. вище док. 215. Інші копії подають дату цього документа від 28 листопада, див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 155 (прим. 68).

⁶⁷¹ *constat* – відомо.

⁶⁷² *tot nota et probata documentis* – відома та підтверджена стількома доказами.

⁶⁷³ *salus et integritas patrię* – добробут і цілість батьківщини. У рукописі помилк. “saluo”.

⁶⁷⁴ *vacillantem* – що вагається.

mnie iakymkolwiek *contenti meritis*⁶⁷⁵ między nadzieją a boiaźnią, zeby nie swankowała postrzegająca *libertas*⁶⁷⁶, z drugih zas *malignitas obtenta*⁶⁷⁷ dalekyh od domu y urodzenya, tudzies zycia mego *criminum*⁶⁷⁸, iako tes łasky i. k. msczy psowac my *et auertere*⁶⁷⁹, tak tes oycystym *subinferre*⁶⁸⁰ podawskie wolnosciom vsiuiąca. Odezwałem sie ia z tym po seymikah wm. m. m. panom y braczy w domu pozostałych affektem, za ktore⁶⁸¹ z powiną dziękie vnizonoscią, gdy swistkie niemal seymiky, wydząc niewinnoscz moię y *sequela*⁶⁸² wsistkie uwazywszy, zlicieli ih moscz, abyscie *instanter*⁶⁸³ uprasaly ie^o k. m., zeby od łasky swey panskiey, iako nic niewynnego, a racey dobrze zaslužonego, sobie oddalac nie racel. *Quo in statu res meae*⁶⁸⁴, teraz widzicie wm. m. m. panowie, czym nie słužel i. k. m., panu memu miłoscywemu, iako sie godziło, czy *deli[qui]*⁶⁸⁵ w czym przeciwko oyciznie, przeciwko naliezitey ku i. k. msczy wierze y poddanstwie, ze takiemy *obruor*⁶⁸⁶, nie mowie, *opprimor*⁶⁸⁷ calumniami; to hiba *pro crimine reputatur mihi*⁶⁸⁸, zęm zadney do usłугy i. k. m., pana mego, kiedy usługa moia *grata*⁶⁸⁹ beła, nie opuściel okazyey, zem *statum* oycizny, w ktoreiem sie urodził, chciał wydziec zawse *florentem*⁶⁹⁰ y przeciwko temu, aby nic sie nie dzyało, przestrzegałem. To tedy znayduię tylko, co mi te *causauit* persecucie⁶⁹¹, to *inuidos*⁶⁹² wzбудziło przeciwko mnie, to mnie z łasky i^o k. m[osc]y trzymanie wyzuło⁶⁹³. Y gdibi to ieszcze sama moia w tym *verteretur* osoba, *seruem sortem*⁶⁹⁴, ale co w czałey ztąd pertenduie oyciznie, lacno uwazyc; ze tedy⁶⁹⁵, iakom namienil, wsistko *in oppressum*⁶⁹⁶ wm. m. m. panow wyhodzy,

⁶⁷⁵ *contenti meritis* – задоволені заслугами. У рукописі “cuntenti meritis”.

⁶⁷⁶ *libertas* – свобода.

⁶⁷⁷ *malignitas obtenta* – отримана недоброзичливість.

⁶⁷⁸ *criminum* – проступків.

⁶⁷⁹ *et auertere* – і відвертати, відбирати.

⁶⁸⁰ *subinferre* – додати.

⁶⁸¹ Далі помилк. знову написано “za ktore”.

⁶⁸² *sequelae* – наслідки.

⁶⁸³ *instanter* – наполегливо.

⁶⁸⁴ *quo in statu res meae* – у якому стані мої справи.

⁶⁸⁵ *deliqui* – завинив.

⁶⁸⁶ *obruor* – на мене нападають.

⁶⁸⁷ *opprimor* – мене нищать.

⁶⁸⁸ *pro crimine reputatur mihi* – вважається моїм злочином.

⁶⁸⁹ *grata* – бажана.

⁶⁹⁰ *statum* oycizny, w ktoreiem sie urodził, chciał wydziec zawse *florentem* – вітчизну, в якій народився, завжди хотів бачити у розквіті.

⁶⁹¹ *causauit* persecucie – спричинило переслідування.

⁶⁹² *inuidos* – заздрісників.

⁶⁹³ У відчитанні Чермака – “wyżęło”.

⁶⁹⁴ у gdibi to ieszcze sama moia w tym *verteretur* osoba, *seruem sortem* – і якби це стосувалося лише моєї особи, то я б ще прийняв свою долю.

⁶⁹⁵ Так у рукописі, у Чермака “to tedy”.

⁶⁹⁶ *in oppressum* – на утиски. Так у Чермака, у рукописі помилк. “in oprimum”.

iako zacne to koło *conseruatione pristine* szcici sie *dignitatis per eam*⁶⁹⁷, ktorąście wm. m. m. panowie braciey swey y oyczyźnie powinni *charitatem*⁶⁹⁸. Proseę, chcieycie nieprzestannemy *instare*⁶⁹⁹ prozbamy do i° k. m., pana m. miłosciwego, zeby mie do łasky swey panskiey przypuszczyc raczeł, *deprimere innocentem* y wszelkiey zycliwoszczy ku i° k. m. *conscium*⁷⁰⁰ sobie nie dopusciel, nie dał i. k. m. w osobie moiey *periculum*, iako [y] w. m. m. panowie, caley *subire*⁷⁰¹ oyczyźnie. Poddaniem sie bydz znąm y czuię i. k. m., pana m. m., ktoręmu *omnis cultus et || (арк. 1591) veneratio*⁷⁰² powinna ode mnie. Nieh nie lata tedy, ani *odia*⁷⁰³ nie przicina my daleką od *genium*⁷⁰⁴ mego, a tym sie *submittere*⁷⁰⁵ i. k. m. nie hciał y nie miał *sparsa per maleuolos fama*⁷⁰⁶, iako y to, abym miał z woyskiem yszcz y gromady liudzy prowadzić z sobą niezwicaine. W cim wm. m. m. panow, ktorzy w tyhze, w ktorih ia, ziemiach y woiewodztwach mieskacie, *apello fidem et notitiam*⁷⁰⁷, vpasz do nog i. k. m. gotowem, iako panu y dobrodzieiowu męmu y tim smieliey im *nihil demerui*⁷⁰⁸. Czis, kiedi panowie y antecessorowie i. k. m. odrzucaly garnącih sie do siebie *ciues*⁷⁰⁹, a zwlasca *in novos*⁷¹⁰ y kiediskolwiek sobie zasłuzonih, czisz *interpositioni*⁷¹¹ poddanih przy laskawoscy panskiey *no[n] decedebant*⁷¹². O tę ia w. m. y kazdego z osobna proseę y pewieniem⁷¹³, ze to zacne *libertatis sacrarium*⁷¹⁴, izba wm. m. m. panow⁷¹⁵, iako *non deficie[t]*⁷¹⁶ na usilnih coraz do i° k. m. instantiah, tak tez vkazę, ze ktorym kiediskolwiek całosc iey y wsistkiey oyczizny

⁶⁹⁷ *conservatione pristinae* szcici sie *dignitatis per eam* – пишається збереженню давньої гідності тією.

⁶⁹⁸ *charitatem* – любов.

⁶⁹⁹ *instare* – наполягати.

⁷⁰⁰ *deprimere innocentem innocentem* y wszelkiey zycliwoszczy ku i° k. m. *conscium* – гнобити невинного і сповненого цілковитої прихильності до його королівської милості.

⁷⁰¹ *periculum... subire* – зазнати... небезпеки.

⁷⁰² *omnis cultus et veneratio* – цілковита повага й шанобливість

⁷⁰³ *odia* – ненависть.

⁷⁰⁴ *genium* – вдачі.

⁷⁰⁵ *submittere* – скоритись.

⁷⁰⁶ *sparsa per malevolos fama* – поширена недобррозичливцями чутка. У рукописі “maleuoles”.

⁷⁰⁷ *apello fidem et notitiam* – звертаюся до довіри і знання.

⁷⁰⁸ *nihil demerui* – нічим не завинив.

⁷⁰⁹ *cives* – громадян.

⁷¹⁰ *in novos* – щодо нових.

⁷¹¹ *interpositioni* – клопотання.

⁷¹² *non decedebant* – не уникали.

⁷¹³ Далі закреслено “tego”.

⁷¹⁴ *libertatis sacrarium* – храм свободи.

⁷¹⁵ У рукописі помилк. “panstw”.

⁷¹⁶ *non deficiet* – не припинить.

*pro posse meo*⁷¹⁷ trzymał y zascicał, przez tez yzbę opuscony nie zostanie. Co powtore *in sinum* kazdego z w. m. m. pp. składaiać lasce⁷¹⁸, onih z niemy sie iako naipilniey oddaie posługamy. *Datum* w Ionowie [Janowcu] *die 29 nouembris 1664*.

Wm. m. m. panow zycliwy brat y sluga, Ierzy Lubomiersky.

№ 219

8 грудня 1664 р., Яновець⁷¹⁹. – Лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до польського короля Яна Казимира з проханням повернути його до прихильності і пробачити провини

Copya listu od i. m. pana marszałka wielkiego koronnego [Jerzego Lubomirskiego] do niasniey[sze]lgo krolia imosczy [Jana Kazimierza] *de data 8 decembris 1664*.

Iakom przez wsistek czas służeń w. kroliewsky mosczy, [zem]⁷²⁰ nie telko vcinkiem, alie any misliam nie zgrzesel przeciwko [maiestatowi] wasey kroliewsky mosczy, tak my Boze moy dopomoz. Znałem sie bowiem do tego, zem iest creatura w. k. m., ze domek moy, *beneficiis*⁷²¹ niasnyeisyh kroliow, oyca y bratha w. k. m. [Zygmunta III i Władysława IV], w honorah y fortunah *auctus*⁷²² tak znamienicznie, ze nigdi winna wygasnacz we mnie nie moze tak wielkyh dobrodziestw *gratitudo*⁷²³. Przymowales w. k. m. łaskawie moje ku sobie wierne uslugi y godne rozumial confidentye y tak wielkyh dobrocinnoschy, a iako w tak wieka wpadłem nielaskę [w. k. mci], ze teraz, ktoregos *eleuasti*, *allidis*, ktorego *creasti*, *annililas*⁷²⁴, y ktorego niedawno ucziniles widokiem lasky, teraz *exemplum*⁷²⁵ wystawyas gniewu y nielasky, ani wiem, ani *scrutari*⁷²⁶

⁷¹⁷ *pro posse meo* – наскільки міг.

⁷¹⁸ *in sinum* kazdego z w. m. m. pp. składaiać lasce – віддаючись на ласку кожного з вас.

⁷¹⁹ У тексті, друкованому Гуго Коллонтаєм, та в деяких інших копіях документ датується 6 грудня (див. легенду до документа, а також: *Czapliński Władysław*. Pierwszy pobyt Jerzego Lubomirskiego na Śląsku (1664–1665) // *Sobótka: Organ Wrocławskiego Towarzystwa Miłośników Historii*. – Wrocław, 1946. – T. I. – S. 47 (прим. 6; на основі Тек Нарушевича, т. 158, арк. 497–498)). У копії з Курніка також дата 8 грудня: Бібліотека ПАН у Курніку, ркп. 362: “Nieszczesna pamiątka nieszczescia Rzeczypospolity za panowania naiiasniejszego krola igmci Iana Kazi[m]ierza *in anno 166sexto*”, арк. 61–62.

⁷²⁰ Тут і далі текстологічні уточнення до документа подано за курніцькою копією.

⁷²¹ *beneficiis* – милостями.

⁷²² *auctus* – примножений. У рукописі помилк. “aucietus”.

⁷²³ *gratitudo* – вдячність.

⁷²⁴ ktoregos *elevasti*, *allidis*, ktorego *creasti*, *annililas* – кого підніс, кидаєш, кого створив, нищиш.

⁷²⁵ *exemplum* – прикладом.

⁷²⁶ *scrutari* – вивідувати.

smięm. Proszę w. k. m. pokornie, do nog iego upadaiaćz, *non intres*⁷²⁷ *in iudicium cum seruo [tuo], opus manu[u]m tuarum* iestem⁷²⁸, vczyn w. k. m. sobie ze mnie, iako pan służy abo krol s poddanego, iako *creator*⁷²⁹ z creatury swey, sprawiedliwosc. W tym telko winy, || (арк. 1592) ze niesceslywy, bo y mego Boga samego biore na swiadectwo, do siebie wistępku nie znaiacz⁷³⁰. A ieslim, iako człowiek, nieostroźnie vrazył w czym w. k. m., [pana y] dobrodzieia mego, żebrzę⁷³¹ z unyżoną prozbą⁷³² *prostratus [ad genus]*⁷³³ w. k. m., hcziey darowac *errorem*⁷³⁴, a laską scodrobliwą, którą słynies na wszistek swiat, ręką y mnie tez racz przyiac *supplicem*⁷³⁵ do lasky swey panskiej.

Опубликовано: *Kollqatj Hugon*. Uwagi nad pismem, które wyszło w Warszawie, z Drukarni Dufourowskiey pod tytułem: Seweryna Rzewuskiego, hetmana polnego koronnego, o successyi tronu w Polsce rzecz krótka. – Warszawa, 1790. – S. 97–98 (з датою 6 грудня 1664 р.);

Kochowski Wespazyan. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. II. – S. 307–308.

№ 220

30 листопада 1664 р., Яновець. – Лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до коронного канцлера, луцького біскупa Миколая Пращмовського з нагадуванням своєї дружби і проханням допомоги у відновленні прихильності Яна Казимира

Сопья listu od i. m. p. marsalka wielkiego koronnego [Jerzego Lubomirskiego] do i. m. x. [Mikołaja] Prazmowskiego, kanclerza koronnego, *die 30 nouembris 1664*⁷³⁶.

⁷²⁷ Так у копії з Курніка; у рукописі слово правлене з помилкою: “non ineres”.

⁷²⁸ *non intres in iudicium cum seruo tuo, opus manuum tuarum* iestem – не вдавайся до суду з твоїм слугою, я є творінням рук твоїх.

⁷²⁹ *creator* – творець. У Коллонтая і в копії з Курніка “formator”.

⁷³⁰ Ця частина речення у копії з Курніка (арк. 62): “...zem nieszczesliwy (bo iednego Boga mego biore sobie na swiadectwo) do siebie występku nie znaiący”. У Коллонтая (с. 98): “...że nieszczęśliwey, bo innego (Boga mego na świadectwo biore) nic do siebie nie znaiący”.

⁷³¹ Так у копії з Курніка і Коллонтая, у рукописі “tedy”.

⁷³² Далі було затерто “моіа”.

⁷³³ *prostratus ad genus* – впавши до ніг.

⁷³⁴ *errorem* – помилку.

⁷³⁵ *supplicem* – благаючого.

⁷³⁶ Окремі фрагменти документа з цього рукопису Голінського друковано у вид.: *Czermak Wiktor*. Sprawa Lubomirskiego w roku 1664 // *Czermak Wiktor*. Ostatnie lata

Iasnie wielmożny mosczy xzięże kanclerzu wielky koronny, moy m. panie y bracie. Co sie s całą dzieie oyczyzną, co tez y ze mną, wiedziec to wm. moy mosczy pąn dobrze raczysz. A liubo nie zarabiaiacz nigdy na zadne wm. m. m. pana niehęczy, tak niescęslywy bełem, zem braterzskiego znac nie mógł affectu, to iednak rozumięm y kładę sobie po sumnięniu wm. m. m. pana y urodzoney *generositate*⁷³⁷, ze nie telko *compati*⁷³⁸, ale tez leczic zehces *pro officio suo*⁷³⁹, aby w osobie moiey fundame[n]talne tey Rzeczypospo[lite]y nie swankowały swobody. Dawalem dowody przyiazny mey y uprzejmego ku wm. memu mosciem[u] panu affektu, *enitar*⁷⁴⁰ w tym zawse *perseuerare*⁷⁴¹ wm. m. m. panu. Iako tedy cokolwiek zahodzielo między namy przedtym, dalismy to spolney oyczynie, tak o to y teraz wm. m. m. pana prosę, iako biskup, chciey serca zlozyc wszystko y nie dopuscaj *concuti*⁷⁴² takowemy diffidentiami oycziny, tudzies chciey *cooperari*⁷⁴³, y iako wielky biskup y senator wiedz do tego rzeczy, abym iako urzędnyk y collega wm. m. m. pana *redintegratus*⁷⁴⁴ w łasce i^o k. m., pana me^o miłości[wego], został, a na tak niesłusne nie przichodził obroty. Cokolwiek vcinis, wm. moy mosczy pan, das to oyczynie y mnie, obliquies sobie, ktorego natęnczas łasce pilno oddaie z posługamy. Don z Ionowa 30 nouembris 1664.

Wm. mego mo[sciego] pana etc., Ierzy Lubomierszky.

№ 221

4 грудня 1664 р., Варшава. – Відповідь коронного канцлера, луцького біскупa Миколая Пращмовського на лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського з порадою шукати милості у Яна Казимира

Copya responsu do i. m. pana marszałka wie[lkiego] koro[nnego] [Jerzego Lubomirskiego] od i. m. x. [Mikołaja] Prazmowskiego, kanclerza wielkiego koronnego, die 4 10bris 1664⁷⁴⁵.

Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972. – S. 176 (прим. 213).
Нотатки в історіографії див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 54.

⁷³⁷ *generositate* – шляхетності, великодушності.

⁷³⁸ *compati* – співчувати.

⁷³⁹ *pro officio suo* – відповідно до свого уряду.

⁷⁴⁰ *enitar* – намагатимусь. У рукописі помилк. “emitar”.

⁷⁴¹ *perseuerare* – бути незмінним.

⁷⁴² *concuti* – зазнати удару.

⁷⁴³ *cooperari* – співпрацювати.

⁷⁴⁴ *redintegratus* – відновлений.

⁷⁴⁵ Окремі фрагменти документа з цього рукопису Ґолінського друковано у вид.: *Czermak Wiktor*. Sprawa Lubomirskiego w roku 1664 // *Czermak Wiktor*. Ostatnie lata

Iasnie wielmozny mosczy panie marsalku wielky koronny, moy mosczy panie y bracie. Czoby sie z oyczizną działo, iako w niey urodzony, [wychowany]⁷⁴⁶ *et ad hos pro[ui]ectus honores*⁷⁴⁷, wiedziec powiniennem, w ostatku y *providere, quantum in me situm es[st], ne quid detrimendi capiat*⁷⁴⁸, pomniac na moię przisiege, przez którą, iako senator y wrzędnik, tę na się wziąłem obowiazek. || (арк. 1593) Czo zas z wm. mego mosci panem y tego wiadomosczy *partem* do mnie *pertinere*⁷⁴⁹ taz powinnoszcz czini, gdy wm. m. m. pаn odpuszczis mi, gdy prawdy dotknę, poniewaz te casy nastapiely, ktorih *sine simulatione*⁷⁵⁰ mowycz ieden drugiemu to powiniem, co w nim baczy *publice saluti* bydz *damnosum*⁷⁵¹. Od kilku liat wziąwszy⁷⁵² sie na dobrotliwe panstwo nasze, miales za naprzednieysy cel, *quae publice, quae priuatim*⁷⁵³, niewinną ich reputacją, a oraz y sług ich wiernih *apud populum traducere*⁷⁵⁴, szukaiąc tam (odpusc my, wm. m. m. pаn) *malitiose noxam*⁷⁵⁵, gdzie *nec vestigium*⁷⁵⁶ winy było. Takiemy *artibus*⁷⁵⁷ naciągales na to, aby oyczizna zawse *in turbido*⁷⁵⁸ była, hcąc sie w takim odmcie obłowic y nic nie smakuiąc *in priuata fortuna*, którą [dosyc *amplam*] *congeries*⁷⁵⁹ wielkych spatkow⁷⁶⁰ y łask kroliewskych *supra ciuilem modum auxit*⁷⁶¹. Dowodow na to będzie miał z potrzebę pan instigator [Jan Tański]⁷⁶². Ia ieden namięnię, ze dotąd nie wydział zadęn, aby co miało *implere*

Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972. – S. 177–178 (прим. 216); *Kłaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 55, 151–152 (цитата, переказ листа та його інші копії).

⁷⁴⁶ Так у документі Оссол. 237, арк. 271 зв.

⁷⁴⁷ *et ad hos proiectus honores* – і діставшись таких посад.

⁷⁴⁸ *providere, quantum in me situm est, ne quid detrimendi capiat* – наскільки це від мене залежить, подбати, щоб не зазнала ніякої шкоди.

⁷⁴⁹ *partem* do mnie *pertinere* – мені належить участь.

⁷⁵⁰ *sine simulatione* – без облуди.

⁷⁵¹ *publice saluti* bydz *damnosum* – публічно бути згубним для блага.

⁷⁵² У рукописі помилк. “zwiąwszy”; у Чермака і Клачевського поправлено на “zazwiąwszy”; “wziąwszy” див. також у ркп. Оссол. 237 (арк. 271 зв.).

⁷⁵³ *quae publice, quae priuatim* – що публічно, що приватно.

⁷⁵⁴ *apud populum traducere* – перед народом провести [з ганьбою].

⁷⁵⁵ szukaiąc tam... *malitiose noxam* – лукаво шукаючи там вину. Так у ркп. Оссол. 237 і Чермака. У рукописі помилк. “neum” замість “noxam”.

⁷⁵⁶ *nec vestigium* – ані сліду.

⁷⁵⁷ *takiemy artibus* – у такий спосіб.

⁷⁵⁸ *in turbido* – в неспокої, колотнечі.

⁷⁵⁹ У рукописі помилк. “ungeries”; вставка у квадратних дужках з ркп. Оссол. 237 (арк. 272).

⁷⁶⁰ Так у рукописі, повинно бути “spadkow”.

⁷⁶¹ y nic nie smakuiąc *in privata fortuna*, którą dosyc *amplam congeries* wielkych spatkow y łask kroliewskych *supra civilem modum auxit* – і не задовольняючись приватними статками, які сягнули чималих розмірів завдяки великій кількості спадків і королівських милостей, що перевищували всяку відповідну для громадянина міру.

⁷⁶² Див. у Чермака с. 189ff.

*tam uastum animum*⁷⁶³ wm. m. m. pana, *cuncta* w tey oyczyźnie *infra se ponentis*⁷⁶⁴. Co *ad offensas priuatas*⁷⁶⁵ y niedotrzymanie prziiazny, ktorih dawalem tak wielie *initia*⁷⁶⁶ wm. m. m. pa[nu], *non queror*⁷⁶⁷, bo te hoc bely, *nec unam implerent paginam*⁷⁶⁸, darowac⁷⁶⁹ to powinien miłoszcy blizniego, tak *uolente et iubente Deo*⁷⁷⁰. *Publicas* zas⁷⁷¹ y, chociazem byskup, tylie władzy nie mam, zebym miał *ex hisce accusatis*⁷⁷² *absoluere* wm. m. m. pana⁷⁷³, wiedząc, ze w tym sobie cale *sumit Respublica iudicium*⁷⁷⁴, ktorego, ze wm. m. m. pań zdas sie *subterfugere*⁷⁷⁵, dzywic sie temu przihodzy. Ieslis wm. m. m. pana własne sumnienie *male actorum non arguit*⁷⁷⁶, ieslys tak iezdes *sceleris purus*⁷⁷⁷, częmus *detrectas dicere causam in obiectis*⁷⁷⁸? Kazdy tam *iudicium iuratum conscientiam* poniesie *et tam fauoris, quam odii inimmunem*⁷⁷⁹. Czyli to *pudet uel piget*⁷⁸⁰ zycz pod prawem pod nim urodzonemu? Y takze⁷⁸¹ zacmyły oczy *inanes fumi*⁷⁸², ktorih mgłę posipały⁷⁸³ wm. m. m. pana owy

⁷⁶³ *implere tam vastum animum* – втамувати таку ненаситність.

⁷⁶⁴ *cuncta* w tey oyczyźnie *infra se ponentis* – який усе в цій вітчизні ставить нижче за себе.

⁷⁶⁵ *co ad offensas privatas* – щодо особистих кривд.

⁷⁶⁶ dawalem tak wielie *initia* – я стільки пропонував.

⁷⁶⁷ *non queror* – не нарікаю.

⁷⁶⁸ *nec unam implerent paginam* – не заповнили б і однієї сторінки. Слово “*paginam*” є у ркп. Оссол. 237 (арк. 272). У Голінського беззмистовне “*gr ginam*”.

⁷⁶⁹ У рукописі “*dorowac*”.

⁷⁷⁰ *tam uolente et iubente Deo* – адже так хоче й велить Бог.

⁷⁷¹ *publicas* zas – а [щодо] публічних [кривд].

⁷⁷² Непевна кон’єктура. У рукописі помилк. “*rescouatis*”.

⁷⁷³ *ex hisce accusatis absoluere* wm. m. m. pana – звільнити від цих звинувачень вельможного мого милостивого pana. Початок речення до цього місця у ркп. Оссол. 237 (арк. 272) звучить інакше: “*Publicas zas tantum mihi non arrogo, zebym miał z nich absoluere* wm. m. m. pana” (А [щодо звинувачень у] публічних [кривдах], то я не беру на себе стільки, щоб звільнити від них вельможного мого милостивого pana).

⁷⁷⁴ w tym sobie cale *sumit Respublica iudicium* – в цьому питанні суд на себе загалом бере Річ Посполита. У рукописі “*sunit*” замість “*sumit*”.

⁷⁷⁵ *subterfugere* – уникнути. У рукописі помилк. “*subterfigere*”.

⁷⁷⁶ *male actorum non arguit* – не засуджує за лихі вчинки (слово “*actorum*” у ркп. Оссол. 237; у Голінського помилк. “*actorem*”).

⁷⁷⁷ *sceleris purus* – незаплямований злочином.

⁷⁷⁸ *detrectas dicere causam in obiectis* – відмовляєшся відповісти на звинувачення в суді.

⁷⁷⁹ *kazdy tam iudicium iuratum conscientiam* poniesie *et tam fauoris, quam odii inimmunem* – кожен із суддів заприсягне там, що не керує ним ані гнів, ані ненависть. Слово “*fauoris*” у ркп. Оссол. 237 (арк. 272); у Голінського помилк. “*facioris*”.

⁷⁸⁰ *pudet vel piget* – соромно чи ганебно.

⁷⁸¹ У ркп. Оссол. 237 (арк. 272): “*Y tak to*”. Так само поправлено у Чермака.

⁷⁸² *inanes fumi* – пусті тумани.

⁷⁸³ У ркп. Оссол. 237 (арк. 272) “*mgłę puscily*”.

*insufflatores*⁷⁸⁴, [Owerbekowie y Isolowie]⁷⁸⁵, ze [iusz] się *supra conditionem a[e]qualium* niesiesz?⁷⁸⁶ Postrzec się w tym zyczę, a iako Bogu, tak panu y prawu vpokorzyć się, co gdy szczerze wm. m. m. pań uczynis, natęczas *etiam post vulneratam causam remedium applicare* będę usiłował⁷⁸⁷ y pokazac to, ze *offensus non irascor*⁷⁸⁸. Teraz z usługamy⁷⁸⁹ męmy oddaie się wm. m. m. pana łascze. Datum Warszawie die 4 10bris 1664.

[Mikołaj] Prazmowsky, biskup [...] ⁷⁹⁰, kanclerz w[ielky] koronny. || (арк. 1594)

№ 222

9–12 грудня 1664 р., Варшава. – Щоденник роботи варшавського сейму

Z Warsawy

9 *decembris* po sprawach litewskiyh, ktoriyh s prostego rejestru wielie spadło w roznih sprawah, przywołono i. m. p. marsalka wielkiego koron[n]ego [Jerzego Lubomirskiego] za restu sprawy, ktoriy propositayā ucziniel i. m. p.⁷⁹¹ instigator koronny [Jan Tański] seroce bardzo. Trwała ta sprawa kielka godzyn, tak az w noc przewliokła. Puncta obiecty z mandatu są iawne, osobliwie iednak te, ze confederatayā (albo racey zwiąsek⁷⁹² p. zolnierzow) sumentował y disentye siał *inter principem et populum*⁷⁹³, cego dowodem rozne osoby, alie osobliwie te, ktore confederatayā zwiąskowā *privatim*⁷⁹⁴ trzymaly, *deposuerunt*⁷⁹⁵ swiadcetwem na pismie, ktore gotowy przysięgamy stwierdzyc (iako o dwu pedano poprzedniessiyh pp. zwiąskowiyh)⁷⁹⁶.

⁷⁸⁴ *insufflatores* – ті, хто роздмухують пиху.

⁷⁸⁵ Так у ркп. Оссол. 237 (арк. 272); у рукописі Голінського ця фраза пропущена. Йдеться про збірний образ бранденбурзьких і габсбурзьких послів до Речі Посполитої, уособлених у дипломатах від курфюрста Йогані Овербеку та імператора Франці Лізолі.

⁷⁸⁶ ze *iusz* się *supra conditionem aequalium* niesies – що вже несеш себе вище за стан рівних [з тобою]. У ркп. 237 (арк. 272): “*supra te ipsum et conditionem aequalis niesiesz*” (несеш себе над самим собою і станом рівного [з тобою]).

⁷⁸⁷ *etiam post vulneratam causam remedium applicare* będę usiłował – навіть після того, як рану вже завдано, намагатимусь її полікувати. Алюзія на вислів зі значенням: “краще не допустити рану, ніж потім її лікувати”.

⁷⁸⁸ *offensus non irascor* – зазнавши кривди, не гніваюсь.

⁷⁸⁹ У ркп. Оссол. 237 (арк. 272): “z posugami”.

⁷⁹⁰ Далі помилк. скорочення “Culm[ensis]”, тобто хелмінський біскуп. Повинно бути “Luceoriensis” – луцький біскуп.

⁷⁹¹ Далі пропущено місце для імені.

⁷⁹² Так у рукописі.

⁷⁹³ *inter principem et populum* – між правителем і народом.

⁷⁹⁴ *privatim* – приватно. У рукописі помилк. “*primatim*”.

⁷⁹⁵ *deposuerunt* – подали.

⁷⁹⁶ У рукописі дужка не закрита.

I. m. p. Zostolinsky [Stanisław Zesteliński] y i. m. p. Mnisek [Andrzej Mnisek]⁷⁹⁷ declarowany patronowie *pro defensione*⁷⁹⁸ i. m. p. marszałka wiel[kiego] koron[n]ego, hetmana polnego koron[n]ego, starosty krakowskiego etc., z obronamy mają stawacz; ih moszcz na tymże terminie prosieły o *cumunicationem munimentorum*⁷⁹⁹, na co pozwoliono, tak zeby w antikamerze krolia i. m. [Jana Kazimierza] dzyało.

W poselsky yzbie za odiazdēm z Warszawy p. Zabuklickiego [Mikołaja Żabokrzyckiego] *cum protestatione*⁸⁰⁰, posła braclawskiego, pān Kordis [Krzysztof Kordysz]⁸⁰¹, collega iego, stawā przy teyze contradictiey y teras przez te trzy dni *consequenter*⁸⁰² do zegnania krolia i. m. y do rozerwania seimu pobudza posłow, w czym ma kilka iawnyh, a wiēcey potaiēmnyh pomocnikow, zeby seym rozerwacz⁸⁰³.

10 decembris w poselsky yzbie tos, co y wcora, contradictie wielkie bely kolo seymu, ze nie konczyc, rozerwac, w senaczye s prostego rejestru spadały sprawy. W noczy u krolia i. m. bēła taiemna rada, iako *contradicti[onibus]* w poselsky izbie przeciwko kontynuaty seymu zacetego *obuiare*⁸⁰⁴. Stanęło na tym: wyprawycz i. m. x. biskupa warmińskiego⁸⁰⁵ [Stefana Wydźgę] y i. m. p. [Stanisława] Potockiego, wojewodę krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, azeby *autoritate et suad[el]a sua*⁸⁰⁶ przywiedli pp. posłow *ad continuand[um]*⁸⁰⁷ zacetego seimu.

11 de[cembris] w senacie remissy sādyczyc hciano, do ktoryh, gdy krol i. m. wzywa deputatow z poselsky yzby, wymowieli sie, ze y czy, ktorzy do criminalow sadzenya posly, uczinily to bez consensu yzby poselsky, zaczym y na tyh pozwolicz nie mogā, zwlasca, ze y posłowie roziehały sie, kielka nie mas.

⁷⁹⁷ Див. про цих правників: Kłaczewski Witold. Jerzy Sebastian Lubomirski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2002. – S. 225.

⁷⁹⁸ *pro defensione* – для захисту.

⁷⁹⁹ *communicationem munimentorum* – обмін доказами.

⁸⁰⁰ *cum protestatione* – з протестацією.

⁸⁰¹ Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszewski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 364.

⁸⁰² *consequenter* – поспіль.

⁸⁰³ Див. цитату: Див.: Kłaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 71. Автор, який користувався цієї копією з рукопису Голінського, опосередковано зазначає, що цей щоденник є невідомого авторства (“Naoczny świadek tych wydarzeń...”).

⁸⁰⁴ *contradictionibus* w poselsky izbie przeciwko kontynuaty seymu zacetego *obuiare* – протидіяти в посольській палаті запереченням проти продовження сейму, що почався.

⁸⁰⁵ Далі пропущено місце для імені.

⁸⁰⁶ *auctoritate et suadela sua* – своїм авторитетом і переконанням.

⁸⁰⁷ *ad continuandum* – до продовження.

12 [decembris] w poselsky izbie tos, co y wcora, niezgoda. Bytnoscz i. m. x. biskupa warmińskiego y i. m. p. wojewody krakowskiego w poselsky yzbie do iutra odłożono dla zpełnienia czasu. W tym protestatya pokazała sie, iakoby w grodzie radomskim przyieta od p. Zabuklickiego, posta braclawskiego.

A w tym sprawy: sądzono i. m. p. marszałka w[ielkiego] k[oronnego], inquisitie wywodzono roznih osob y stanow. Beł tez tam y i. m. p. Samuel Swiderzsky, ktori beł marszałkiem u pp. żołnierzow zwiąskowych (al[ia]s confederatow), y i. m. p. Stanisław Iordan, który beł pułkownikiem woysku zwiaskowym.

№ 223

17 грудня 1664 р. – Нотатка про переїзд великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського з Яновця до Вроцлава

17 decembris 1664 wyiehał i. m. p. Ierzy Lubomierzsky, marsalek wielky koronny y hetmon polny koronny, starosta krakowsky, etc. z Ionowa, miasta swego, do Slyaska w kielkaset kony⁸⁰⁸. Przyiezdaiąc do Wrocławia, zostawiel te gwardyą swoię, ricerzstwo, na przedmiesciu, a som do miasta Wrocławia wiehał w piecidziesiat kony. Potym pozegnawsy sie z i. m. p. marszałkiem, rycerzstwo y dwor iego wrocili sie do Polsky, a dwor i. m. do maietnosczy y i^o msczy yego. || (арк. 1595)

№ 224

24 грудня 1664 р., Варшава. – Новини з сейму про справу великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського, осудження вбивць польного литовського гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського, постриження в ченці Юрія Хмельниченка, його пізніше ув'язнення в Мальборку та спробу втечі звідти

24 decembris 1664 z Warszawy seymu z pocztu

Czekal krol i. m. [Jan Kazimierz] recollectyei i. m. p. marsalka wielkiego koronnego [Jerzego Lubomirskiego], ktora, ze *non comparuit*⁸⁰⁹, y owsem listy

⁸⁰⁸ Про його від'їзд і те, як це було сприйнято у Варшаві на сеймі, "...co jednocześnie przekreślało wszelkie możliwości pojednania", див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 82–84, 86.

⁸⁰⁹ *non comparuit* – не відбулася.

z Bytomia, ze Śląska pisane od i. m. p. marszałka, *nouam materiam*⁸¹⁰ nicz do smakow prziniosły, w któryh i. m. p. marszałek *redarguit*⁸¹¹ tak i. m. x. arcybiskupa gnieźnieńskiego [Wacława Leszczyńskiego], iako y i. m. p. [Stanisława] Potockiego, wojewodę krakowskiego, ze za yh rządow *ciues opprimuntur in Republica*⁸¹². Dłatego po conuictie i. m. p. marszałka przez delatora p. [Hieronima] Dunina⁸¹³ y sesczy sliahy, po poprzi[się]zeniu yh, czital decret i. m. p.⁸¹⁴ marszałek nadworni koronny [Jan Klemens Branicki] w senaczye *penarum legum et confiscationis officiorum et bonorum regalium*, ktorih *distributus in crastinum* odłożona⁸¹⁵: dziedzicne przii potomstwye zostawac maia, buławę polną koronnego hetmanstwa i. m. p. [Stefanowi] Czarneckiemu, wojewodzie kyowskiemu, da, łaskę marszałkowską – i. m. p. [Janowi] Sobieskiemu, horążemu koronnemu, a horąstwo – i. m. p.⁸¹⁶ staroscie halickiemu [Andrzejowi Potockiemu]⁸¹⁷, starostwo krakowskie – i. m. p. M[ichałowi] Zebrzydowskiemu, miecnikowiy koronnemu, staroscie lanckoronskiemu, p. wilienskiemu [Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi] – regiment piesi⁸¹⁸, starostwo hmielnickie – i. m. p. pysarzowiy polonemu koronnemu [Jakubowi Potockiemu]⁸¹⁹.

Siela panow y sliahy załowało i. m. pana marszałka w[ielkiego] koronne[go] y tey sprawy, ze go nie mogly przywiescz do łasky krolia i. m.

Osądzono tez więzniow 5, co zabiely nieboscyka i. m. [Wincentego Korwina] Gasiowskiego w Litwie pp. zwiąskowiy żołnierze. Tyh na garło: p. [Stefana] Niewiarowskiego, p. [Konstantego] Kothowskiego, p. [Jana] Wykowskiego, tyh trzech poscinac y cwiertowac; p. Iastrzebskiego [Samuela

⁸¹⁰ *novam materiam* – нової інформації, нових даних.

⁸¹¹ *redarguit* – звинуватив.

⁸¹² *cives opprimuntur in Republica* – громадяни зазнають утисків у Речі Посполитій.

⁸¹³ *Kłaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 87; *його ж.* Jerzy Sebastian Lubomirski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2002. – S. 232.

⁸¹⁴ Далі пропущено місце для імені.

⁸¹⁵ *czital decret... penarum legum et confiscationis officiorum et bonorum regalium*, ktorih *distributus in crastinum* odłożona – читав ухвалу... про передбачені законом кари, конфіскацію урядів і маєтностей королівських, розподіл яких відкладено на другий день.

⁸¹⁶ Перед тим помилк. повторно написано “i. m.”.

⁸¹⁷ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 28.

⁸¹⁸ “regiment piesi” дописано над рядком.

⁸¹⁹ *Majewski Wiesław*. Potocki Jakub h. Pilawa (po 1631–1671) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984/1985. – T. XXVIII. – S. 22. Див. також: Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 97.

Jastrzębskiego] y p. [Mikołaja] Narkiewica⁸²⁰, tyh dwu poscinacz, a insyh, ktorzy nie stanely, co tez bely prziciną⁸²¹ tego zabyczia, otrzimonio na nih *pena infamie perpet[uae]*⁸²², a iest ih pod kielkadziesiat.

Pedano tez to zapewne, ze Ierzy Chmielnicenko, ktory hetmanem bywsys kozackym, zložel siebie ten urzād a zostal cer[n]cem w manasterze, a potym beł metropolitą został, sin Hmielnickiego Bohdana starego, wzięty beł do więzienia od kroly a i. m., ze pocał beł buntowacz kozaky zaporowskie, y na Malborku y z drugiemy kozakamy do więzienia dany. Tamze siedząc, cas swoy upatrziwszy, pocał beł uhodzyc, alie go dogoniono y powrocono nazad do Malborku do więzienia, liepy go osadzono y opatrzone. A tak z melankolyei wpad w horobę⁸²³, potym ozdrowial. Drugih iesce więzieniu trzymaia kozakow do pewnego casu na Malborku. || (арк. 1596)

⁸²⁰ *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 248; *Sawicki Mariusz*. Zabójstwo Wincentego Aleksandra Gosiewskiego w relacjach dyplomatów francuskich // *Almanach Historyczny*. – Kielce, 2020. – T. 22. – S. 77. Див. також: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 88.

⁸²¹ У рукописі “przicinczą”.

⁸²² *poena infamiae perpetuae* – кара довічної втрати шляхетської честі (інфамії).

⁸²³ Далі закреслено нерозб.

1665

№ 225

*4–5 січня 1665 р., Варшава. – Нотатки Мартина Голінського
про початок 1665 року з новинами про монетарну політику
Речі Посполитої, страту вбивць литовського польного гетьмана
Вінцентія Корвіна Гонсевського та інші відомості*

1665 die 5 ianuary z Warszawy na Nowy Rok

Początek

Seliągy wsistkie stare przed samemy świętamy przywołaly y brac ie kazaly, alie bela wielka bytwa koło nih, gdis ih przecie brac nie hciano, telko nowe miedziane. O timphah, ortah złotowyh, bynamni nie słyhac, zeby mialy spasz, i owsem wołono, aby ie brano pod wyną.

5 ianuary 1665 w poniedzialek wilyą Trzech Kroliow tyh więzniow o zabicie niebosczyka p. Wincentego¹ [Korwina] Gasiewskiego, hetmana polnego W. X. Litewskiego y podskarbiego W. X. L., tracono. Naprzod zbudowana teatrum srod Rinku Warszawie przed ratusēm wielkie, wisokie, ktoryh piączy wielka gwardia piehoty przyprowadziela, a miasto Warszawa bela natęnczas w zawarciu. Tamze yh wprowadzo[no] na teatrum (ludzie przistoini, statecny)². P. [Stefan] Niewiarowsky, brodaty, słuzeł woysku od liat 40, rohmistrzem bywał y pułkownikiem teraz, wesoło wsed nieslihanie na teatrum, takze y drudzy, kędy sie sobą obłapialy z p. Niewiarowskym, przepirasaly z wesołą twarzą. P. Niewiarowsky mowiel oratyą długo do wsistkyh. Hcziely odwołac iedn[e]go horego, p. Iastrzebskiego [Samuela Jastrzębskiego], alie nie mogly y tego uprosyc u strony imszy pany [Magdaleny z Konopackich] Gosiowsky. Naprzod tedy prosili, abi sie yh kat nie tykał, mianowicie p. Niewiarowsky, alie zeby go rostrzeliano. Nie mog tego uprosic any zaden. A tak naprzod [Konstantego] Kotowskiego wyprowadzono y rękę mu kat palieł y z kartą tą albo racey listem, co pisal o zabycie Gasiowskiego. Upaliwsy rękę, sciał go, a potym cwiertował. Tak drugiego, p. Niewiarowskiego, kat sciał y potym na kobierczu cwiertował. Trzeciego, [Jana] Wykowskiego, kat sciał y potym cwiertował. Cwartego, [Mikołaja] Narkiewica, y piatego, Iastrzebskiego, telko poscinano. Potym do trunien pohowono wsistkyh z pogrzebem. Ludzie bely grzecz[n]y, kawalierowie dobrzy, z wesołością y przemowamy ginely, statecny wieku swego, długo służąc żołnierską³.

¹ Ім'я дописано пізніше.

² У рукописі дужка не закрита.

³ Див., зокр.: *Kersten Adam*. Warszawa kazimierzowska 1648–1668: Miasto – Ludzie – Polityka. – Warszawa, 1971. – S. 309–310; *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny

Seym na włosku, ledwo czo sie nie rozerwie, gdyz sie poslowie roziezdaia *cum protestaci[one]*⁴.

4 ianuary 1665 weselie belo Warsawie. Poymowal i. m. p. Ian Wielopolsky, stolnik koronny a syn i. m. p. kastellana woynickiego, starosty warsawskiego [Jana Wielopolskiego], imoszcz panne⁵ [Konstancję] Komorowską⁶ z francmeru kroliowey imosczy [Ludwiki Marii]. Bardzo sie pieknie odprawialo weselie. Gdy wiezadal do zomku, kalwakaty przed soba konnih mial wiecey, nizely dwiescie, stroino y konie, y samy panowie.

№ 226

10 sичня 1665 р., Казимир. – Новини про щорічне призначення бурмістрів міста та обрання настоятеля костела св. Якуба

10 ianuary w sobotę po Trzech Kroliach piersa bela electia w kazimierzskym ratusu na pani residenty. Ziehal i. m. p. Mihal Morawycz[k]y, podrzenczy krakow[sky], imieniem iasnie wielmoznego i. m. p. Hieronima Wierzbowskiego, wojewody sierackiego, wielkiego rzance krakowskiego, oswiecimskiego, sadkowskiego, borwalckiego⁷ starosty, y pan Vlatowsky⁸, pisarz dekretowy wielgorzadow. Obraly tyh, co w tym korzystaly, y o to sie drudzi staraly: p. Andrzeia Iasowskiego, horego, p. Woycieha Zawade, p. Wawrzynca Mrockowycza, p. Mikolaia Luteckiego, p. Augustina Klimerowskiego, p. Iona Smarzowskiego, radziec kazimierzskych.

V s. Iacuba w Kazimierzu zostal proboscem xzyadz Ian Baptista Cucutelli, Wloh skrzetny, prawny. || (арк. 1597)

№ 227

7–8 sичня 1665 р., Варшава. – Новини про завершення сейму та нараду представників Великого князівства Литовського стосовно проблем військової оборони

8 ianuary 1665 z Warszawy z poczty

Seym iako z pocatku rwacz sie pocal y na to ludzie usilowaly, tak sie stalo die 7 ianuary we srodę *in termino*⁹ skancenia y w senacie przy kroliu [Janie

domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 88 (на основі цього рукопису Голінського); *Rachuba Andrzej*. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010. – S. 278.

⁴ *cum protestatione* – з протестацією.

⁵ Далі пропущено місце для імені.

⁶ *Targosz Karolina*. Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi (1646–1667): Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych. – Warszawa, 2015. – S. 474–475.

⁷ Тобто, “barwałdzkiego”.

⁸ Можл., Andrzej Ulatowski.

⁹ *in termino* – в термін.

Kazimierzu] chcieli, alie kiedi im zycliwy dobru pospolitemu wiwiedly, ze *rationem*¹⁰ rwania seimu nie mają, bo Zabokriczky [Mikołaj Żabokrzycki], na ktorego contradictiey sie funduią wsisczy, on około piecza wysedł, takze o wyszcziu iego y protestatiey p. marszałek poselsky [Jan Gniński] y my, posłowie, nie wiedzieli, nawet y som [Mikołaj] Pękosławsky prziznawał tos *in publico*¹¹. Przecię czy, co im na rozerwaniu nalieżało, to mieli na pięczy, az gdi i. m. pp. kanclerzowie obadway, koronny [Mikołaj Prażmowski] y W. X. Lit[ewskiego] [Krzysztof Zygmunt Pac], od krolya i. m. mowieli. P. Theliephus [Piotr Felicjan Telefus]¹² po mowie i. m. x. kanclerza ozwał sie, głosu sobie u pana marszałka nadwornego koronnego [Jana Klemensa Branickiego] nie uprosiwszy. Rzekł i. m. p. marszałek, ze i. m. x. primas [Wacław Leszczyński] ma głos mowicz. Mowiel tedi i. m. x. arcybiskup gniezniensky, po ktorego skoncieniu mowy znowu p. Theliephus ozwał sie y hcyał mowycz. Kiedi iednak i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki] znowu po głosie i. m. x. przymasa mowieł, ze nie przisło p. Theliephusowy mowycz, dliecego z furyą wysedł z yzby y z protestatyą. Po głosie i. m. x. biskupa krakowskiego p. marszałek dał głos p. Theliephusowy, posłowie iednak powiedzieli, ze wisedł p. Theliephus *cum protestatione*¹³, nie mas go. *Uox*¹⁴ ustała y przy tym sie zasadzieli.

Dopiero krol i. m. na p. marszałka poselskiego zawołał, aby zegnał, y i. m. x. kanclerz od krolia i. m. declarował, iz dotąd krol i. m. nie miał seymu tego za rozerwany. Teraz dopiero, kiedi poseł wisedł *cum protestatione*, pozwalia i. m. p. marszałkowy, aby zegnał krolia i. m. Po tey declaraciey przistąpiel i. m. p. instigator koronny [Jan Tański] do publicatyei condemnat, między ktoremy znowu i. m. p. marszałka przesłego [Jana Wielopolskiego] publikowono. Po skoncieniu condemnat pąn marszałek izby poselsky załosnie z płacem pozegnał krolia i. m. Odpedział i. [m.] x. kanclerz koronny od krolia i. m., takze *stillantes lakrima[e] bili*¹⁵, isz manifestuie sie krol i. m. przed Bogiem y całą Rzecząpospolitą, ze hciał y chce z naiwięksym niewcasem *prouidere, ne quod det[ri]ment[i] capi[at] Respublica*¹⁶ y iesliby co *violentum*¹⁷ na tę oycziznę rozerwania seimu tego przisc by miało, *pendigo nostra exit ex nobis*¹⁸.

¹⁰ *rationem* – підстав.

¹¹ *in publico* – публічно. Надпис на марґінесі: “Seym rozerwany”.

¹² Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 371.

¹³ *cum protestatione* – з протестацією.

¹⁴ *vox* – голос.

¹⁵ *stillantes lacrimae bili* – крапали сльози. У рукописі помилк. “*stilo lakrima bili*”.

¹⁶ *providere, ne quod detrimenti capiat Respublica* – дбати, щоб Речі Посполитій не сталося ніякої кривди.

¹⁷ *violentum* – насильницьке.

¹⁸ *pendigo nostra exit ex nobis* – наш налив виходить з нас; “pendigo” – непевна кон’єктура на місці незрозумілого скорочення в рукописі “peditu”.

Pocałowania ręki kroliewsky przez p. posłow. Rzekł krol i. m. do p. Theliephusa: “Mogłbym wam umknąć ręki za taki was postępek, alie uznaywaicie¹⁹ dobrocz moię, ze nie iestem tak zły, iako wy iestesczcie na nas y na dobroty oyczny zawzyęczy”. Y dał mu krol i. m. rękę do pocałowania. A tak seym rozerwany, rozyehali sie z Warszawy 7 ianuary 1665.

Dzysz Wielkie Xziestwo Litew[skie] ma *consilium* u oycow iezuitow *consulendo integritati suae*²⁰, iako sie maią oprzecz nieprzyiacieliowy²¹. Iutro będzie generalne, iako daley *prospicere patrie*²².

№ 228

4–22 лютого 1665 р. – Новини про прибуття нового
краківського старости Михайла Зебжидовського до Кракова
та господарську діяльність казимирських райців
Войцеха Завади і Мартина Леміша

Die 4 february we srodę wiehał na starostwo krakowskie i. m. p. Mihal Zebrz[y]dowsky, miecnik koronny, starosta lanckoronsky²³. 7 february witali go p. raice kazimierzszczy ribamy.

22 february arendowali młyny, do starostwa naliezące, y dziesiecine drew, ogrod z browaręm u i. m. p. starosti p. Woyceh Zawada y p. Marczyn Liemies, raice kazimierzszczy, za sume zł[otych] 7500 na rok obiely. || (арк. 1598)

№ 229

1665 р., після 15 лютого, Варшава. – Новини
з Великого князівства Литовського про перебіг бойових дій
литовської армії з Москвою, а також з України
про повстання міщан у Ставищах та зруйнування міста

Z Warszawy nowini pewne z Litwy 1665

Przislą ta pewna wiadomosc z Litwy, iz i. m. p. [Stefan] Czarniawsky, pułkownik woliuntarzsky, od sciany infiłaczky wpadł w ziemię moskiewską

¹⁹ Так у рукописі.

²⁰ та *consilium* u oycow iezuitow *consulendo integritati suae* – має нараду в отців єзуїтів для збереження своєї цілості.

²¹ Надпис на маргінесі: “Warsaw[a]”.

²² *prospicere patriae* – подбати про батьківщину.

²³ *Kłaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 94, 168 (прим. 9: коментар історика стосовно вірогідності цієї інформації у викладі Голінського).

we dwoh tysięcy ludzy swoyh, gdzie wielie wsy, włosczy y miast ogniem y miecem zniósł. Powroczaiącz tedy nazad p. Czarniawsky s tey goszczinny zdobyczą niewypowiedzianą, wisedł z miasta Luciny [Lutin] woiewoda moskiewsky²⁴ y z *presidium* moskiewskym²⁵, ktore tam beło, y wespol z obywateliamy moskiewskiemy miasta Lucini, a to hcąc odebracz ten łup y zdobycz y nasyh rozgromycz, lecz *fortuna non respondit uotis* iego²⁶. Pomienioni p. Carniawsky, obaciwszy to, mocno sie o Moskwę uderzeł y zbieł yh do scętu y samego woiewodę poimał zywcem, ktorego kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] do Warszawy odesłał.

Przyiehał tu do Warszawy i. m. p. [Marcian Ścibor] Chelmsky²⁷, pulkownyk i. k. m., z Ukrainy *die 15 presentis*²⁸, ktory to *refert*²⁹, iz w Stawiszczach miescie pocely sie znowu bunt y wsczynacz, gdzie hcziely obywatelie, tamecny miescanie, tamteczną draganią naszę wiscinacz, ktora tam na *presidium* zostawała miasta, gdzie zabiegayącz tēmu, i. m. p. [Stefan] Czarnecky, woiewoda kyiowsky, kazał tam co prędzey pięcią choragwy, ktore tam przibywszy, wiscinaly do scętu miasto, lyud wsistek wygubywszy, zrabowały, a potym to miasto Stawiszcze spaliely, tak ze telko mieysce zostało y znaky, gdzie miasto beło.

№ 230

17–19 лютого 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про смерть казимирського райці Андрія Ясовського і два сеймики Краківського воєводства у Прошовичах

Vmar 17 february p. Andrzej Iasowsky, rayca kazimierzsky, rodzic beł z Wegier, w ostatny wtorek miesopustny po południu, kupiec winny. Beł sendikiem bernadinskim na Stradomiu blisko trzydziestu lat, człek dobry. S kamience iego prowadzono ciało z processiamy z Kazimierza na Stradom do bernadinow, w habicie pohowani barnadinskim iako sendyk przistoinie.

18 february wstępna srodę seimik beł w Prosowicach na p. candidatow 4 na obieranie p. podkomorzego krakowskiego po zmarłym p. [Michału] Iordonie, podkomorzym. Stanał seimyk, obrono 4 kandidatow, między ktoremy iest

²⁴ Про відсторонення попереднього воєводи Івана Суморокова від командування у грудні 1664 р. і його переведення на уряд воєводи в Полоцьку див.: Курбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 301–302.

²⁵ z *praesidium* moskiewskym – з московською залогою.

²⁶ *fortuna non respondit votis* iego – доля не прислухалася до його бажань.

²⁷ Nagielski Miroslaw. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989. – S. 137–138.

²⁸ Надпис на маргінесі: “february”.

²⁹ *refert* – повідомляє.

obrani xzyażę [Jan Karol] Cartoryskie³⁰, ziecz i. m. p. miecnika koronnego [Michała] Zebrz[y]dowskiego, y i. m. p. [Krzysztof Michał] Rupniowski³¹, podwoiewodzy krakowsky, i. m. p. Helemsky [Jan Ścibor Chełmski]³², lowczy krakowsky, i. m. p. [...] ³³.

19 february seymyk beł zaraz nazaiutrz wstępny cwartek w Proslowych, na seim dwuniedzielnny warsawsky stanął y obrono 6 poslow na seym warsawsky. To im naznacono, aby seym beł sesczniedzielnny, nie dwuniedzielnny, zeby o to krolia i. m. [Jana Kazimierza] prosiely, aby go w sesczniedzielnny obrocel. Takze za i. m. p. marsalkiem koronnym Ierzim Lubomierzskym gorącą instandyą vczynily, prosząc krolia i. m., aby go do lasky swey pansky przyiacz racel, zeby beł do wsistkiego przywrocony, – inacey yzby do niego nie przistępowaly, iezeliby to wprzod nie miało stanącz. Są posłamy obrani na seym i. m. p. [Władysław] Lubowiecky, sędzia ziemsky krakowsky, xziąże i. m. [Jan Karol] Cartorysky, i. m. p. Kziesky [Stefan Księski], i. m. p. Chrzastowsky [Piotr Chrzastowski], i. m. p. Pyniązek [Jan Odrowąż Pieniązek], i. m. p. [Achacy] Pisarszsky³⁴. || (арк. 1599)

№ 231

12 грудня 1664 р. – 17 січня 1665 р. – *Нотатка про комету і небесне знамення, пов'язане з її появою*

Kometa sie pokazała 1664 y 1665

Obserwacya y prognostyk komety, który sie pokazał dnia 12 grudnia w roku 1664, mając ogon na zahod słońca nade dniem widziany nizko, a trwał dni 36 az 1665 roku do dnia 17 stycznia³⁵ (gwiazda odęta, między gwiazdami sie wyzey pokazował ogon, mając roscyani na insą stronę ku wshodowy słońca ogon długi odęty, pokazuiąc, zaraz po piersy w noc pokazował sie; iedni mowieli, ze to dwie komety bely, kazdy insy, drudzy mowily, ze iedę³⁶).

³⁰ У підсумку його було обрано на цей уряд: Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – S. 81.

³¹ Там само. – S. 121, 255.

³² Там само. – S. 66.

³³ На цьому місці текст обірвано Голінським. Див.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 99, 169 (прим. 29).

³⁴ Сеймикову інструкцію цим послам на сейм див. далі док. 233.

³⁵ Надпис на маргінесі: “Rozni roznie widiwały ludzie teg[o] kometę y tak udawały”. Див., напр.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 23, 41.

³⁶ Надпис на маргінесі: “Ktori tego nie uwazał, tak liudziom sie zdalo”.

Tę kometa liubo nie bardzo wielky był, bo mnieysy od komety dawnego, który był roku Panskiego 1618³⁷, przecię iednak podług nauky astrologiczney, iz ogon iego długi był y przez niemały cas trwał bez skutkow smutnih, ktore za sobą pociągnie, bydz nie moze.

A poniewaz bardzo prętko bieg iego obserwowany był, bo tak w niewielkym bardzo czasie szesz znakow na zodiaku firmamentu niebieskiego obiegl obrotę swoym, który astronomowie *contra signorum succesionem*³⁸ naziwaią, to iest Wagę, naprzod w niey sie pokazawsy, potym Pannę, Lwa, Bliznięta y Byka, a trohę ostatniey częscy Barana, w ktorey spalony został. Znowu poniewaz na prosti bieg iego stał sie, alie z pocątku nizy ku horyzontowy, na ostatku wyzey az do ecliptyki postępował, a przechodziel przez gwiazdy albo racey, iako astronomowie nazywaią, asterysmy osmega nieba, to iest *firmamentum*³⁹. Te mianowicie przez Kruka, w którym sie naypierwey pokazał, tudzies przy Cirkulie, który astronomowie naziwaią *Tropicum Capricorni*⁴⁰, przez Pannę, Lwa, Raka, Bliznięta, Oryona, Byka y głowę Wielioryba, a do tego, yz zacementie nie długo po zniknięciu iego, to iest w kilkanasczye dny nastąpiło, to iest zacementie miesieczne we Lwie, przez który znak ten kometa przechodził, a do tego, yz przypadaly podcas tego komety configuracy wissih planetow, iako to złączenie Iowisa z Marsęm w znaku Saturnowym, to iest w Kozoroscu, takze złączenie Saturna słońcem trohę przedtym, a potym złączenie Iowisa z słońcem. A przed pokazanyem sie tego komety przypadło belo złączenie Saturna z Marsęm, złyh bardzo planetow.

Tedy s tych przycin wszistkyh podług astrolioycney speculaczey luboc to wieliom na pulnocney stronie leżącym narodom tę kometa przegraza, iako to tym kraiom, ktore są pod Wagą, pod ktorim znakiem kometa naypierwey sie pokazał, to iest Rakusom, Alsaciy, Infliantom, Sobaldyey, Turcyei, francuskiej ziemy, wloskiej, Ukrainie, Czechom, naybardzy iednak na morzu y nad morzem leżącym wyspom, krainom y miastam takiei wielkiej częsczy tureckiy ziemy. Ale y my, to iest Polska z przyliogłemy do niey prowinciy, iezely sąm Pąn Bog nie zlituie sie nad namy, poczuemy podobno te skutky, poniewaz y my do pulnocney częsczy naliezemy. A Wadze tę kometa pokazał sie naypierwey, który znak przeciwny iest Baranowy, pod ktorym iezdes. Tedy naybardziej, iako sie z ynkwyziciei astroliogicney pokazuie, wieliu walk nieprzyacielia postronnego, wielkyh y oyczynie potrzebnyh osob smierczy, tumultow y rosterkow domowyh, spustoszenia myast y prouinciy, powietrzą, głodu y powodzy obawiacz sie nam potrzeba⁴¹. || (арк. 1599 а)

³⁷ Див. наступний документ.

³⁸ *contra signorum succesionem* – проти послідовності знаків.

³⁹ *firmamentum* – склепіння, небесна твердь.

⁴⁰ *Tropicum Capricorni* – тропік Рака.

⁴¹ Наступні два аркуші писані іншим почерком і доклеєні Голінським до рукопису. Нумерація була здійснена пізнішими архівістами з їхнім коментарем на арк. 1599 а: “Cedula ad p[aginam] 1599, MS CLXXXIX”.

№ 232

*Паліндром ученого та поета Йогана Штурма (1559–1650)
з астрологічним тлумаченням комети 1618 року, використаний,
як віщування у зв'язку з появою комети
наприкінці 1664 – на початку 1665 років*

[Додаток № 5]

Carmen retrograduum de cometa 1664, 1665⁴²
Interitum id sydus radians, haud nunciat ortum
Principis, ito⁴³ retro, non bona vaticinor.
Occidiuis nocet haec lux, nec blanditur Eois,
Infestat Boreos, non ea amica Noto est.
Teutonibus mala, nec Belgis fert prospera, Iberis
Aspera, non populis haec fauet Ausoniae.
Flagro percutienda est, nec tuta India⁴⁴ abibit,
Turbat, non⁴⁵ recreat fax noua Sauromatas⁴⁶.
Harciniam⁴⁷ opprimet armatis, neque culta colonis
Arua dabit, perdet, nec sata perficiet.
Quadrat stella male haec Batauis, haud uniet ipsos,
Puniet hos undis, haud locus obstat huic
Iis turbat mare, nec toto sinit orbe carinas
Ire, negat redditum nec freta pandit eis,
Agros perdet⁴⁸ ibi, non tuto erit aequare inundans,
Submerget⁴⁹ Batauos⁵⁰, non mare placat⁵¹ ys.
Est fera ubique ea, non lampas satis aequa, sepulchro
Orta datur soboles, hinc neque uiua patri.
Deest ipsa auxilio, haud infantem promouet, ortum
Impedit, haud faetus exitui apta praeest.
Patrat monstra, neque est inceptis utilis, obstat
Fructibus, haud teneris assiduo ipsa praeest

⁴² Роки дописані рукою Голінського, після латинського тексту внизу арк. 1599 b його надпис: “O cometa h 1664, y druga bela 1665 m[ense] ianuar[io]”.

⁴³ Так у Штурма. У рукописі помилк. “ita”.

⁴⁴ У Штурма “Austria”.

⁴⁵ Так у Штурма, у рукописі помилк. “an”.

⁴⁶ У Штурма “Pannoniam”.

⁴⁷ У Штурма “Hercyniam”.

⁴⁸ Так у Штурма, у рукописі помилк. “perdit”.

⁴⁹ Так у Штурма, у рукописі помилк. “Submergit”.

⁵⁰ Так у Штурма, у рукописі помилк. “Bulauos”.

⁵¹ Так у Штурма, у рукописі помилк. “placet”. Далі у рукописі закреслено “eiis”.

Interimet prius, haud nuptus dabit esse puellas,
 Ire facit steriles⁵², non cito fructiferas
 Lethiferas modo fert pestes, nec фарма gignit
 Comoda, dat calidas, haud sine morte febres
 Replet caede loca, haud tectis haec abstinet, ignem
 Incit acce[n]ssu[m] non cauet ipsa⁵³ sacris.
 Exitu[m] parit, haud regnis haec proderit, urbes
 Diruet⁵⁴ excelsas, non puto restituet. || (арк. [1599 b])
 Nobilibus mala, nec populus⁵⁵ hinc optanda propinat,
 Stella dat haec inopem fruge nec implet agrum,
 Euacuat stabula, haud multis⁵⁶ replet aucta iunencis,
 Esse facit miseros, haud fauet agricolis.
 Est mala barba⁵⁷ ea, non superum hic abit ira. Cometes
 Arma parat nobis non bona significat.

Опубліковано: *Sturmus Ioannes Mechlinianus*. Ludus fortunae ad recreandam societatem Latinis versibus omnibus in contrario sensu retrogradis exhibitus et in tres libros distributus. – Lovanii, 1633. – P. 190–191 (“Ioannis Sturmi De Cometa anni MDCXVIII carmen reciprocum, naturam et effectum prodigiorum directo et opposito sensu explicans”⁵⁸). || (арк. 1600)

№ 233

*19 лютого 1665 р., Прошовичі. – Фрагменти інструкції сеймику
 Краківського воєводства послам на варшавський сейм*

Seymyku prosowskiego 1665

Instructia⁵⁹ ich mciom iasnie oswieconemu xzyżęciu i. m. panu Ionowy Karoliowy na Klewaniu Czartorynskiemu, krzemienieckiemu, sniatinskiemu⁶⁰ etc. starosczye, Wladisławowy z Lubowczie Lubowieckiemu, sędziemu generalnemu ziemskiemu krakowskiemu, Ionowy Odrowążowy Pieniaskowy [Pieniążkowi], skarbnikowy przemisl[s]kiemu, Stephanowy z Wronowa Xzieskiemu [Księskiemu], burgrabiemu krakowskiemu, Ahacemu z Pisar

⁵² Так у Штурма, у рукописі помилк. “sterillos”.

⁵³ Так у Штурма, у рукописі помилк. “ipse”.

⁵⁴ Так у Штурма, у рукописі “diruet”.

⁵⁵ Так у Штурма, у рукописі помилк. “populus”.

⁵⁶ Так у Штурма, у рукописі помилково “muit, is”.

⁵⁷ Так у Штурма, у рукописі “turba”.

⁵⁸ “Зворотний вірш Йогана Штурма про комету 1618 року, що пояснює природу і вплив чудесних явищ в прямому і оберненому значенні”.

⁵⁹ У рукописі помилк. “instructia”.

⁶⁰ У рукописі помилк. “swiatinskiemu”.

Пысарськiмy y Пiотровy з Брeзiа Чрaстовськiмy [Чрaстовськiмy], послом воiеводствa крaковськoгo нa сейм вaрсaвськy екстрaordinaрнy нa днe двунaстi мiсiяцa мaрцa в рoкy тисiячнм сeсцзeтнм сeсцздiesiаtym пiятым од i. к. м., пaнa нaшeгo мiлoсцзyвeгo, злoзoнy, дaнa з сеiмiку прoсoвськoгo, *die 19 february* oдпрaвyючeгo сe.

Wпрaвдзeч *merenti gratias agere facile est*⁶¹, aлeч прeцe тaк сeрoкo i. к. м., пaнa нaшeгo мiлoсцзiвeгo, слaвa рoскрзeвiлa *per magnitudinem gestorum*⁶² y в тaк вiсoкiе *incomparabilis glorie* i. к. м., пaнa нaсeгo мyлo[сцiвeгo], iмiе wyвiодлa *culmen*⁶³, зeбy нaипыснiеyсe⁶⁴ рoзyмy тeпeчz, нaуwyбoрнiеyсe⁶⁵ фaсундiеy iежyкy *torpescere*⁶⁶ мyсзa, гдi сe iеy дoткнaчz usиlиuя. *Sa[ti]us* by iа y нaм *sub umbra admirationis reuerenti silentio excipere*⁶⁷, гдibиmь iа *absque ingratitude nota*⁶⁸ мoгy прeстaпiчz. Бoч нiч iнeгo i. к. м., пaнa нaс[зeгo] мiлo[сцiвe]гo, нe *stimulat*⁶⁹ дo тaк чзiesкyх прaц y трoдoв бeз вcелкiеy здрoвiя сwoиeгo oхрoнy, тiлкo oуcowsкa мiлoсцz кy тeу oуцзiзнiе, ктoрa *tot occasionibus perspectam*⁷⁰, a тo y тeрaз *longe clarius*⁷¹ wyдзiеmь, кiеdь i. к. м., wyдзaчz *curam salvandę Reipublicę*, ктoрa прeслeмy сeймoви⁷² з usцeркiеm здрoвiя сwoиeгo *impedit, destitutam felici euentu*⁷³, byнaмнiеy тyм нe uraзoнy нe iнsу бiерe прeд сię спoсoб зaбiегaнiя *promanantibus* з тaкoвeу нiесфoрнoсцзy *malis et casibus*⁷⁴, тyлкo *consonam* зwычзajom⁷⁵ вoлнeгo нaрoдy прeз нaзнaчeнiе другиeгo сeиmь *proponit*

⁶¹ *merenti gratias agere facile est* – лeгкo вiслoвлювaти вдячнiсть тoмy, хтo цьoгo зaслyгoвyє.

⁶² *per magnitudinem gestorum* – зaвдякi вeличi [йoгo] дiянь.

⁶³ в тaк вiсoкiе *incomparabilis gloriae* i. к. м., пaнa нaсeгo мyлoсцiвeгo, iмiе wyвiодлa *culmen* – пiднeслa iм'я йoгo кoрoлiвськoї мiлoстi, нaшoгo мiлoстивoгo пaнa, нa тaкi вiсoтi нeзрiвняннoї слaви.

⁶⁴ У вiдaннi Пшибoсy “najbystrzejsze” (дiв. лeгeндy дo дoкyмeнтa).

⁶⁵ У рyкoписi пoмилк. “nayboyborneyse”.

⁶⁶ *torpescere* – дeрeв'янити, нiмiти.

⁶⁷ *satius* by iа y нaм *sub umbra admirationis reverenti silentio excipere* – крaщe б iї й нaм пpийняти пiд тiнню зaхoплeння y шaнoбливiй тишi.

⁶⁸ *absque ingratitude nota* – бeз тaврa нeвдячнoстi.

⁶⁹ *stimulat* – спoнукaє.

⁷⁰ *tot occasionibus perspectam* – [ми] вжe бaчили y стiлькoх випaдкaх.

⁷¹ *longe clarius* – щe виpазнiщe.

⁷² Тaк y вiдaннi Пшибoсy, y рyкoписi “seimikowy”.

⁷³ *wydzacz curam salvandae Reipublicae*, ктoрa прeслeмy сeймoви з usцeркiеm здрoвiя сwoиeгo *impedit, destitutam felici euentu* – бaчaчи, як зyсилля, якiх вiн нa пoпeрeдньoмy сeймi цiнoю влaснoгo здрoв'я дoклaдaв для пoрятункy Рeчi Пoспoлитoї, нe yвiнчaлиcя yспiхoм.

⁷⁴ *promanantibus* з тaкoвeу нiесфoрнoсцзy *malis et casibus* – бiдaм i нeщaстям, щo виникaють з тaкoгo бeзлaдy.

⁷⁵ Тaк y вiдaннi Пшибoсy, y рyкoписi “zwicainim”.

*medelam*⁷⁶. Oddadzą tedy ih moszcz panowie poslowie ie^o kro[liwski] m., panu nasemu miło[s]ci[wemu], při powinsowaniu wszelkyh szczęśliwosczy niskie *pro paterna sollicitudine*⁷⁷ y za tak piescone obmisliwanie dobra pospolitego podzyękowanie.

A naprzod, chcąc zabezpiecz wszelakim inkonuenientiam, ktore najmniej y *neglectus*⁷⁸ pra[wa]* niemałe za sobą cyagnie, poniewaz terazniejszy seym dwuniedzielny [m]ymo prawo iest złożony, by to *in sequellam* nie posło, *cauebunt lege*⁷⁹ ih m. p. posłowie y aby w sesczniedzielny *de facto* obrocony, choc ze *omisse* do niego *solenitates*⁸⁰ y za taky declarowani, zeby *desideria*⁸¹ słusne wojewodztw⁸² na nim mieysce miały y traktowane bely *efficient*⁸³, y seimyky aby *tempore opp[or]tuno*^{*84} zkładane bely nie na wielkie swieta y zapusne dni.

Poniewaz na blisko przeszłym⁸⁵ seimie i. m. p. marszałek poselsky [Jan Gniński] *post protestationem*⁸⁶ posłow niektoryh y po odiahaniu onyh seym continuował z wielką wolnego głosu dyminucją, *req[ui]rent* rationem*⁸⁷ ih m. pp. posłowie takowego postępk. Azeby przez podobne na potym *uox libera pericula* na Rzeczpospolitą *casibus et concertationibus non exponatur, inibunt r[a]tiones* ih m. pp. posłowie, aby na tym seimie *ante omnia per legem publicam decernat[ur]*^{*88}, ze kiedykolwiek ktorego wojewodztwa y ziemię poseł *circa suam* przy prawie *contrad[icti]onem*^{*89} z yzby poselsky winidzie, zaraz za iego

⁷⁶ *consonam* zwyczajom wolnego narodu przez naznaczenie drugiego seimu *proponit medelam* – пропонує засіб, що відповідає звичаям вільного народу, через призначення другого сейму.

⁷⁷ *pro paterna sollicitudine* – за батьківську турботу.

⁷⁸ *neglectus* – нехтування. Так у виданні Пшибося, у рукописі “neglectis”.

⁷⁹ by to *in sequellam* nie posło, *cavebunt lege* – щоб це не мало наслідків, застерігають законом.

⁸⁰ *omissae* do niego *sollemnitates* – пропущені [належні] йому урочистості.

⁸¹ *desideria* – бажання.

⁸² Так у виданні Пшибося, у рукописі “[wo]jewodztwo”.

⁸³ *efficient* – забезпечать.

⁸⁴ *tempore opportuno* – у відповідний час.

⁸⁵ Так у виданні Пшибося, у рукописі “przislým”.

⁸⁶ *post protestationem* – після протестації.

⁸⁷ *requirent rationem* – вимагатимуть пояснення.

⁸⁸ *azeby przez podobne na potym uox libera pericula* na Rzeczpospolitą *casibus et concertationibus non exponatur, inibunt rationes* ih m. pp. posłowie, aby na tym seimie *ante omnia per legem publicam decernatur* – а щоб у майбутньому через подібні небезпеки вільний голос у Речі Посполитій не ставав жертвою обставин і суперечок, їх милостиві пани послы знайдуть спосіб, щоб на цьому сеймі передусім було ухвалено закон.

⁸⁹ *circa suam* przy prawie *contradictionem* – у зв’язку зі своїм запереченням у межах права.

odesciem *omnis activitas*⁹⁰ wsistkyh posłow tak w izbie poselsky zostaiącyh, iako y deputacie iakiekolwiek odprawuiącyh usta[c]* powynna y zadne *negotia*⁹¹ seimowe, oproc samyħ sądow krolia i. m. z senatem, do kto[rych by]* || (арк. 1601) z yzby poselskiey deputaczy nie naliezely, do casu determinacye seimu odprawiac nie powinny.

Lubo całą oyczizne *afficere*⁹² muszą niefortunne wielkyh domow *vicissitudines*⁹³, z osobliwym iednak woiewodztwa nasego zalem ponosycz muszy *casum*⁹⁴ iasnie wielmoznego i. m. p. marsalka w[ielkiego] koronnego [Jerzego Lubomirskiego], kędi *precipue*⁹⁵ y zacniħ przodkow swoyħ sławą *et proprio* wisokyh ku Rzeczypospolitey zasług *decore eminebat*⁹⁶. *Iniungimus*⁹⁷ tedy i. m. p. posłom naszym, aby przy uniżonej⁹⁸ do clemencye ie^o k. m., pana na[szego] miło[sciwe]go, supplice przed inszemy sprawamy *ineant modos cum Regipublica*⁹⁹, iakoby tak *bene meritis ciuis et senator*¹⁰⁰ na teraznieysim seymie *integrali honore et illibata nominis fama patrie* był *restitutus*¹⁰¹.

Omiłka succollectora i. m. p. Wieliogłowskiego summa 13640 z łanowego przez niego wibieranego, na abiuratah będącz, *in retentis*¹⁰² deklarowana iest, z ktorego podatku, lubo summa pomieniona odprzysiężona iest, *nihilominus*¹⁰³ za tą omiłką do płacenia przez assignatią skarbowy iest przeznaccona etc. [Wywiodą tegy takowe *abiurata*¹⁰⁴ w skarbie]¹⁰⁵ ih m. pp. posłowie o tę summę *indebite*¹⁰⁶ przez i. m. p. Wieliogłowskiego wydaną, aby w przistych podatkach była woiewodztwu potrącona, staracz sie będą.

⁹⁰ *omnis activitas* – уся діяльність. Так у виданні Пшибося, у рукописі незрозуміле скорочення “*omnis achuita*”.

⁹¹ *negotia* – справи.

⁹² *afficere* – вражати.

⁹³ niefortunne wielkyh domow *vicissitudines* – нещастя великих домів (родин).

⁹⁴ *casum* – випадок.

⁹⁵ *precipue* – особливо.

⁹⁶ *et proprio... decore eminebat* – і власною... славою відзначався.

⁹⁷ *iniungimus* – доручаємо.

⁹⁸ Так у виданні Пшибося, у рукописі “*unizonih*”.

⁹⁹ *ineant modos cum Republica* – знайшли способів з Річчю Посполитою.

¹⁰⁰ *bene meritis ciuis et senator* – заслужений громадянин і сенатор. У рукописі “*meritis*”.

¹⁰¹ *integrali honore et illibata nominis fama patriae* był *restitutus* – був відновлений перед батьківщиною у неторкнутій честі й незаплямованому імені. Далі пропущено статті 5–25 інструкції (див. у виданні Пшибося с. 104–107).

¹⁰² *in retentis* – у заборгованості.

¹⁰³ *nihilominus* – проте.

¹⁰⁴ *abiurata* – аб’юрати.

¹⁰⁵ Текст у квадратних дужках відновлено за виданням Пшибося, с. 108.

¹⁰⁶ *indebite* – неправильно, несправедливо.

Zeby i. m. pp. poslowie obwarowali to na seymie, zeby wiecey miescanie maietnosczy nie kupowały¹⁰⁷.

Za miescany bieckiemy, aby przy dawnih prawah w[z]gliędem płacenia stukowego od plocien po groszu iednemu zahowany bely na cła koronne, ktore *indebite* po piączy groszy na nih celnicy podnoszą.

Za miescany klieparzskiemy o prorogacją libertaciey tym, ktorzy sie budowac nie mogly na pliacah pustyh do liat stereh.

Za miasteckiem Lipniczą spustosaly, zeby retenta poborowe dawne condonowane były.

Za miescany bohenskiemy y wielickiemy¹⁰⁸, aby podatky iedno czy, co są w miescie rzemiesniczy, a nie za tyh, ktoryh nie mas albo pomarly, takze osiadłe, a nie za puste domy y płace płacili. Takze rzeznicy¹⁰⁹ bohensczy, ktoryh przedtym 34, a teraz iedno 4 zostawa, loiowego sto kamięny, tak iako dawno po złotemu iednemu, a teraz sto łoiu kamięni od nih wyciagaia, zeby sumę stą złotych, nie sto kamięni [łoiu] dawaly.

Za Tarnowem, miastem pogorzałym, o libertacyą do liat stereh.

Za Adamem Kamarzyckim¹¹⁰ podcas woyny swecky dobrze zaslužonim, aby recompense iaka y wdzięcnosc za odwagę swoje vznał.

Ktorą to instructyą zgodnie w kolie naszym vmowioną wielmożnemu i. m. p. Ionowy z Pieskowej Skały Wieliopolskiemu, stolnikowy koronnemu, bieckiemu, bohenskiemu staroscie, marszałkowy koła nasego podpisac y do act grockyh krakowskyh podac zlicielismy. Działo sie w Prosowicach 19 february 1665.

Ion Wieliopolsky, stolnik koronny, starosta biecky, marszałek koła rincerzkiego woiewodztwa krakowskiego.

*Actum in castro Cracouiensi feria quarta post dominicam inuocauit proxima 1665*¹¹¹.

Опубліковано: Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1959. – T. III: 1661–1673. – S. 103–108. || **(арк. 1602)**

¹⁰⁷ Далі пропущено статті 28–30 інструкції (див. у виданні Пшибося с. 108). Наступний текст – це статті 7–12 петиції, що додавалася до інструкції (див. у виданні Пшибося с. 109).

¹⁰⁸ Так у виданні Пшибося, у рукописі: “Za miescany bohenskiemy aby wielickiemy”.

¹⁰⁹ Так у виданні Пшибося, у рукописі “rzemiesniczy”.

¹¹⁰ Так у виданні Пшибося, у рукописі помилк. “Zamalzickym”. Див. також: *Bieniarzówna Janina, Malecki Jan. Dzieje Krakowa*. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII. – S. 383.

¹¹¹ *actum in castro Cracoviensi feria quarta post dominicam invocavit proxima 1665* – вчинено у краківському замку, у середу після неділі інвокавіт [тобто першої неділі Великого Посту] 1665 р.

1665 р., друга половина лютого – початок квітня. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про смерть київського воєводи Стефана Чарнецького, сandomирського воєводи Яна Замойського, передислокацію королівських військ до Варшави у зв'язку з відкриттям сейму та видання в Казимірі книжки пробоща Яцка Ліберіуса “Gospodarz Nieba i Ziemi Jesus Chrystus”

1665

In februario przisła zalosna nowyna, ze [16 februarii]¹¹² vmar i. m. p. sławny y swietey pamieczy Stephan Czarnecky, woiewoda kyiowsky, wodz wielky woyska koronnego krolia i. m. [Jana Kazimierza]¹¹³. Po wielkych praczah, fatygah, niewczasach obozowych, woysku zawse będączyh, w staryh liatah swoyh rozniemog sie y iehal hory do Lwowa na lieky, w drodze vmar, 12 mil ode Lwowa. Testament vczyniwszy y sacramento swietę przyiawsy, Panu Bogu duha oddał na łozu. Z ktorego smierczy krol i. m. był załosny y wsistko woysko koronne, alie y samy Tatarowie załowaly go, tak wielkiego kawaliera, żołnierza dobrego, czulego.

W Zamosciu¹¹⁴ vmar tes i. m. p. Ion Zamoysky, woiewoda sendomierszky, starosta kałusky etc., etc., wnuk onego wielkiego Iona Zamoyskiego, kanclerza y hetmana wielkiego koronnego¹¹⁵.

24 february horagwie krolya i. m., ktore bely przisly dlia hlieba do opactwa tinieckiego y wibieraly hlieb, rusely sie znouu pod Warszawę dlia przislego seimu wszistkie, ktoryh belo 12, ymo Kazimierz koło muruw po Podbrzezu sly.

27 february i. m. xzyadz Iacek Liberius, doctor teologie p[iae] s[acrae]¹¹⁶, proboszcz Bozego Ciała, darował my xzięgę durkowaną, którą on wydał, “Gospodarza Niebieskiego”, kazania swoje rozne w roznih koscziolah, którą przypisał i. m. x. Andrzeiowy Trzebickiemu, biskupowy krakowskiemu¹¹⁷. A pierwey wydał xzięgę kazon swoyh, tytuł takze “Gospodini Nieba y Ziemi”, przypisał ią takze niebosczikowy xziędzu Piotrowy Gębyckiemu

¹¹² Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 515.

¹¹³ Надпис на маргінесі: “Vmar p. Carnecky, woiewoda kyowsky”.

¹¹⁴ Фраза дописана над рядком.

¹¹⁵ Надпис на маргінесі: “5 aprilis vmar p. Zamoysky, woie[woda] sendomierszky”. В історіографії трапляється дата 7 квітня, див., напр.: *d’Arquien de la Grande, Maria Kazimierza*. Listy do Jana Sobieskiego / Opr. Leszek Kukulski. – Warszawa, 1966. – S. 235.

¹¹⁶ *doctor theologiae piae sacrae* – доктор благочестивої святої теології.

¹¹⁷ Див.: *Gospodarz Nieba i Ziemi Jesus Chrystus*, Syn Boży, Bog Wielony, Zbawiciel i Naprawca Swiata w przednie Tajemnic y dzieł swoich wroczystości, Poboznemu Auditorowi na kazaniach wystawiony... (W Kazimierzu przy Krakowie w Drukarni Balcera Smieszkowicza, 1665).

[Gembickiemu], biskupowy krakowskiemu, za ziwota¹¹⁸. Bardzo piękne kziegy obie durkowane iako prałata zacnego, godnego.

№ 235

1665 р., березень. – Новини про відкриття сейму та прибуття до Варшави послів від французького короля Людовіка XIV, імператора Леопольда I, бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма, папи римського Олександра VII та інших

7 *marty* poseł od krolia francuskiego Ludwika XIII [Piotr de Bonzy]¹¹⁹, iadąc do krolia i. m. [Jana Kazimierza] do Warszawy na seym, przyiehał do Krakowa z asistenczą niemalą, biskup. Wyiehał do Warszawy, beł wdziecnie przyiety od krolia i. m. y kroliowey imszy [Ludwiki Marii].

12 *marty* seym sie pocał Warszawie, ktory miał bydz dwuniedzielny Warszawie, na ktory seym przyehał [graf Franz Ulrich Kinski]¹²⁰ poseł od cesarza i. m. [Leopolda I], wnosąc prosbę za i. m. panem marsalkiem wielkym koronnim [Jerzym Lubomirskim], aby go krol i. m. do lasky przyiac raceł. Takze y od xziążęcia pruskiego [Fryderyka Wilhelma] poseł przyiehał, wnosączy prozbę do krolia za i. m. p. marsalkiem.

I od oyca swietego papierza [Aleksandra VII] spodziewaią sie takze pisania do krolia i. m., y od rozni xziązat bely poselstwa.

¹¹⁸ “za ziwota” дописано над рядком. Див.: Gospodyni Nieba i Ziemie, Naswiętsza Panna Marya dwudziestą kazań na Hymn kościelny *O Gloriosa Domina etc.* po różnych w Krakowie kościołach od X. Jacka Liberiusza... sławiona (W Krakowie w Drukarni Łukasza Kupisza, 1650; друге вид. 1657 р.). Про обидві ці книжки див.: *Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1906. – Т. XXI. – S. 260–261; *Pietrzykowski Jan, SDB*. Ars praedicandi. Wybitni kaznodzieje konwentu kraśnickiego // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – Lublin, 2017. – Т. 108. – S. 224. Коротко про діяльність Яцка Ліберіуса як пробоща кляштору Божого Тіла в Казимири й про ці його книжки у викладі Голінського див. нотатку з 1668–1669 рр.: Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві, ркп. 187/II, арк. 691.

¹¹⁹ *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 124.

¹²⁰ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 30–31. Див. згадку про його звіт від 11 квітня 1665 р.: *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. I. – S. 398.

*1665 р., березень – 1667 р., лютий. – Щоденникові нотатки
Мартина Голінського з новинами про соціальні відносини в Казимирі,
збір піхоти у Кракові через загрозу від Юрія Любомирського,
ревізію оборонних споруд, постійі коронних військ у Казимирі,
охорону кордонів Корони Польської з Сілезією
та початок будівництва каплиці Вазів у краківському замку*

1665 14 marty w sobotę zesłał i. m. xzyadz Mikolay Oborzsky, biskup laodicky, sufragon y official krakowsky, comissarzow swoyh dwu, xziędza Walkiewyca y xzyędza [...] ¹²¹, y instigatora swego do Kazimierza przy Krakowie do rewydowania spitalia s. Lenarta y vbogih w nim, takže dla sluhania lichy pp. prowisorow, p. Marczyna Liēmiesa, p. Mikolaia Luteckiego, radziec kazimierzskych, za sescz liat, ktorzy lichy nie ciniely, a powinny beli cinic co rok przed pani raicamy, a upornie czinic nie hciely. Także zaraz czyz pp. comissarze pitaly sie o fundacyą tego spitalia s. Lenarta na ubogie y na kosciół fundaczey; takže wielie ma intraty spital na ubogie y kto co oddal, legowal y co za to powinni ubodzy odprawiac. Od pocątku sukac musiely fundaczy pp. raice po kzyęgah (skoncela sie 1667 in february).

Vmarl xziadz Łukas Groblicky, proboszcz spitalia s. Lenarta, pliebon buzanowsky die 25 marty ¹²². || (арк. 1603)

26 [marty] panowie krakowianie pocęly piehotę zbieracz drugie sto. Kazano ym ode dworu, aby Krakow bel opatrzonny ludęm, armatą, zywnosczyą, prohamy, takže Kazymierz, miasto przy Krakowie. A to dliatego, ze iakies trwogy slyhac beło od postronnyh y roznih niebiespiecenstw domowyh, obawiaiąc sie i. m. p. marsalka [Jerzego Lubomirskiego].

Zesłał krol i. m. [Jan Kazimierz] pp. imszy p. comisarzow na rewydowanie do krakowian murow, bast, armaty y porzadku w mieszcze Krakowie, piehoty yh y co za obronę maią, a przy tym iuramenta oddacz ¹²³ musiely. A naprzod pp. raice przisiegaly na wierne poddanstwo swoje kroliowy imszy, takže y pp. woytowie, lawnyczy y 40 mężow y wsyczy miescanie krakowschy.

Piehoty 200 presentowaly y straz w bromah miec ofiarowaly sie y postanowiely, a na nocz po murah miescanie samy strzegaly y przy ratusu biwaly. Działa, armatę opatrzely y sporzadzely.

W Kazimierzu nie bely ih m. pp. comissarze, ani nie przisiegali pp. raice, iako wierni poddany krolya iemoschy (liubo ubodzy), alie przyeli pp. kazimierzanie presidium ¹²⁴ zomku krakowsk[iego] od i. m. p. starosty [Michała Zebrzydowskiego] draganow konnyh sto w czerwoney barwie y ze bramy piehoty na

¹²¹ Тут у рукописі пропущено місце для другого імені, яке залишилося не дописаним.

¹²² Надпис на маргінесі: “25 marty”.

¹²³ iuramenta oddacz – скласти присягу.

¹²⁴ praesidium – залогу.

i. m. p. [Jana Pawła] Celarego kielkaset, ze szcisk beł w Kazimierzu dla ciasnosczy gospod, liubo ieszcz im nie dawono, za swoię idly y piely.

Horągwie raytarskie, kozackie y ine rozne posłał krol i. m. pod Krakow ku gra[ni]czy sliąsky y ku Nowemu Targu, ku Spisowy, ku Wegrom, aby bely y pylnowaly granicz dla iakiego niebespiecenstwa w opacztwie tinięckym, y po insyh wsiah staly żołnierze ku granicom sliąskym, wsedy pilnowaly, y do Krakowa swoięi piehoty 400¹²⁵.

1665 zaczęto kaplicę krolia i. m. Iona Kazimierza murowacz na zomku krakowskim, na którą belo ieszcze tak rok 1664 fundamenta wywiedziono, marmury gotowano. W t[e]yże w kapliczy leżał przedtym błogosławiony Ion Prąndota, biskup krakowsky¹²⁶. Tamze liezy krol i. m. święty pamięczy Władisław Cwarty y krolia i. m. Cecilia Renata, cesarza Ferdinanda II corka a siostra rodzona cesarza Ferdinanda III, y sin Władysława kroliewycz i. m. Zygmunt Kazimierz tamze pohowany¹²⁷. || (арк. 1604)

№ 237

8 березня 1665 р., з-під Умані. – Новини про оборону козаками міста Кисляка, повстання проти гетьмана Павла Тетері й коронної армії у Кальнику, відносини Речі Посполитої з кримськими татарами та чутки про нову конфедерацію коронної армії

Z Ukrainy auizy die 8 marty 1665 zpod Humania

Kisliak miasto, czo nasy obliegly, iesce sie nie poddalo, alie bardzo ucisnioni iuz beł y czo dzien po 20 y po 30 deinekow, albo racey hłopow, ucieka z niego y do tego casu podowno¹²⁸ sie iuz poddaly.

Pułk i. m. p. [Sebastiana] Mahowskiego, ktory stal w Kalny blota¹²⁹, y przy nim dwiescie kozakow, serdenoka nazwanih¹³⁰, wiernih nasym, wyrzezono. O

¹²⁵ Далі з абзацу закреслено слово на початку речення: “Przysela”.

¹²⁶ Частину речення (“...leżał przedtym błogosławiony Ion Prąndota, biskup krakowsky”) Голінський виділив у дужках. Надпис на маргінесі: “Kaplica krolia i. m.”.

¹²⁷ Див.: *Czyżewski Krzysztof*. Kaplica Wazów – czyli ostatnie mauzoleum jagiellońskie na Wawelu // *Studia Waweliana*. – Kraków, 2016. – Т. XVII. – S. 82–84.

¹²⁸ Так у рукописі (тобто, “podawno”). Однак тут могла бути й помилка Голінського, а правильне відчитання тексту мало б бути: “...do tego casu *podobno* sie iuz poddaly”.

¹²⁹ Див. про цей топонім на карті: *Majewski Wiesław*. Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1972. – Т. XVIII. – Cz. II. – S. 153–154. У Боплана “Kalnebloto” (Катеринопіль, суч. Калинопіль у Звенигородському р-ні Черкаської обл.). Див.: Генеральна карта України Гійома Левассера де Боплана 1660 року: Мірило 1:1800000: [Латинсько-український покажчик] / Упоряд. Марія Вавричин, Олег Голько. – Київ; Львів, 2011. – С. 30.

¹³⁰ Тобто “сердюків”, “серденят”.

i. m. p. Vliwicu, staroscie zitomirzkym¹³¹, przy którym ten pułk był, iesce nie mas wiadomosczy czili go straciely, cili go więzieniu trzymaia.

Vdawono tu, ze woysko w zwiasku zostaie, alie nie nayduie sie to, iednak cekaią seimu, iako sie ten odprawy. Iezeli zapłatę obmislią, tedy hcą wiernosczy swey dohowacz kroliowy i. m. y Rzeczypospolitey, a iesly nie obmislią, tedi sie roziada.

Tatarzy ieszcze nie bely, alie do tego czasu iuz miely stanącz, ktorih ma bydz 40000.

№ 238

*13 (23) березня 1665 р., табір під Кисляком. –
Новини з листа гетьмана Павла Тетері про захоплення Кисляка
та інших міст в околицях Чигирина*

*Awyzy z listu p. [Pawła] Tetery, hetmana zaporowskiego,
de data 13 marty 1665 z obozu zpod Kisliaka¹³²*

¹³¹ Тобто, Гулевич? Однак, починаючи з січня 1664 р. житомирським старостою був Ян Тишкевич, який помер у червні 1668 р.; з лютого 1664 р. до 1667 р. включно він командував панцерною хоругвою. Див.: Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 139; *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 228–229. Хоругвою ж Маховського командував поручик Миколай Вельгорський (Welhorski) (у статті Яна Віммера с. 230; *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 241).

¹³² У документі датування за старим стилем, що його Тетеря використовував у листуванні з польськими діячами і про що вже відзначалося в історіографії, див.: *Majewski Wiesław*. Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 578 (“Ponieważ swoje pisma Tetera datuje według starego stylu...”). Дещо про листування Тетері див., зокр.: *Мицик Юрій*. З листів гетьмана Павла Тетері // *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Львів, 2002. – Т. 243. – С. 356–373; *Franz Maciej*. Listy hetmanów kozackich jako źródło do poznania dziejów Kozaczyzny Ukrainnej: (Na przykładzie wybranych listów Pawła Tetery) // *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*. – Kraków 2013. – T. IV: Stulecia XVI–XIX. Perspektywa historyczna i językowa / Red. P. Borek, M. Olma. – S. 113–123; *Kryszak Anna*. Wybrane listy Pawła Tetery adresowane do Jana Kazimierza, Stefana Czarnieckiego oraz Mikołaja Prażmowskiego jako wzór listów hetmańskich kierowanych do przedstawicieli Rzeczypospolitej // *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej*. Kwartalnik. – Gdynia, 2017. – № 2. – S. 27–43.

Tandem constantia naszych *in continuanda obsidione*¹³³ obliezencow kisliackyh przełamała *pertinaciam*¹³⁴, tak ze *supplices* o miłosierdzie prosieły, przyiąwszy *condicyones deditiois*¹³⁵, ktoresmy im podaly, y poprzisiegly wiarę y poslusenstwo.

Chorągwie z iego mosczyą p. [Aleksandrem] Wronowskim¹³⁶, regimentarzem woyska koronnego, ze mną będącego pod Kisliakiem, ktori iest porucnikiem p. horążego koronnego [Jana Sobieskiego], od obliezencow pobrawsy, połowę do Białey Cerkwie p. podstoliemu lwowskiemu¹³⁷, regimentarzowy takze woyska koronnego, posłalismy, aby *pro* [...] ¹³⁸ie° k. m. oddał, a połowę miedzy tyh, ktorzy służbę przyieli, aby pod niemy ie° k. m. y Rzeczypospo[litey] słuzeły, rozdalismy.

Poddanie Kisliaka wielie innyh fortecz koło Czehrzina¹³⁹ do poddania przywiodło, mianowicye Medwędrowkę [Medwedowkę], Zabosyn [Żabotyń], Subotow, Smilię y inne około Kisliaka, Kalnik z wielią innih miasteczek poddał sie, tak ze prawie nigdzie protekcziiey moskiewskiey na tey stronie Dniepru y buntow nie zostało. Takze *exemplum*¹⁴⁰ y perswazyia o panu znacnego buntownika wielie miast do poddania sie przywiodło.

¹³³ *tandem constantia* naszych *in continuanda obsidione* – нарешті наполегливість наших у продовженні облоги.

¹³⁴ *pertinaciam* – впертість.

¹³⁵ *supplices* o miłosierdzie prosieły, przyiąwszy *conditiones deditiois* – благали зми-лосердитися, прийнявши умови капітуляції.

¹³⁶ Pamiętnik Jana Floryana Drobysza Tuszyńskiego // Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1954. – S. 38.

¹³⁷ У рукописі слово, зокрема перша літера, написано не впевнено і виглядає перекрученим (“своровськиєму/лворовськиєму”). Львівським підстолиєм на той час був Мартин Замоїський (Urządnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku: (Ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy / Opr. Kazimierz Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987. – S. 140). Після від’їзду Стефана Чарнецького наприкінці січня йому було доручено загальне командування над коронними військами у цьому регіоні, яке він передав руському воєводі Станіславові Яблоновському після його прибуття до Білої Церкви у середині березня 1665 р. (Groszkowski Marek. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 55, 57; Wagner Marek. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – T. I. – S. 103–104). Про участь Мартина Замоїського у цих подіях див. також наступний документ.

¹³⁸ Одне слово нерозб.

¹³⁹ У рукописі помилк. “Czetrzina”.

¹⁴⁰ *exemplum* – приклад.

12–26 березня 1665 р. – Новини про початок роботи
варшавського сейму, його розірвання, облогу коронною армією
Кременчука та перемовини уманських міщан
стосовно підданства полякам

12 *marty* seym sie zaczął Warszawie dwuniedzielny, który telko controwersyamy skodzy między pany poslamy nie potrzebnemy.

20 *marty* z Bialej Cerkwie. Z Ukrainy pysą 8 *marty*, yz naszym na tamtej stronie Dniepra osadzili Krzemieńcuk, który, gdy chcą kozaczy *opugnare*¹⁴¹, pułtawsky¹⁴² y z myrohrocky [Demjan Apostoł/Postołenko]¹⁴³ pułkowniczy kozaczy. Nasy z panem [Mikołajem] Skrzetuskym¹⁴⁴, przesedsy pieso Dniepr, a konie przepławywysy, uderzely na kozaky z drugy strony, gdys czy, co *in presidio*¹⁴⁵ Krzemencuka bely, wypadly, wicieckę uciniwysy. Zniesly owe dwa pułky kozackie, zdobyc wielką wzyęly, telko iazdy nieco uslo s tego pogromu. Humanscy obywatelie, widzac, ze starsina yh w Kysliaku obliężona od naszym nie winidzie s tey obsidiey, tractuią z p. [Marcinem] Zamoyskym, podstolim lwowskym, y iuz niemal rzeczy konkludowane byly, y drugih miasteczek takze, ieno *ea conditione*¹⁴⁶ poddac sie chcą, aby do nih *presidia* nie || (арк. 1605) dawac polskiego, as¹⁴⁷ na nowy hlieb miec będą, ktorego teraz samy omalie mayą, bo wielkym głodzie dla obliężenia tak długiego zostawacz musiely.

26 *marty* seym rozerwany; p. [Władysław] Łos, posel z wojewodztwa...¹⁴⁸, rozerwał go, ni na c[o] nie pozwalaiąc, *cum protestatione*¹⁴⁹ odiehał,

¹⁴¹ *oppugnare* – здобути.

¹⁴² У 1665 р. відомо про прихильних до Брюховецького полтавських полковників Дем'яна Гуджола та Григорія Витязенка. Див.: *Gajecy George. The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols.* – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 516; *Кривошея Володимир*. Козацька еліта Гетьманщини. – Київ, 2008. – С. 165, 184.

¹⁴³ *Gajecy George. The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols.* – Cambridge, Mass., 1978. – Vol. 2. – P. 466; Миргородська міська книга: (1656–1742 pp.) / Упоряд. Вячеслав Ринсевич. – Київ, 2023. – С. 271.

¹⁴⁴ *Majewski Wiesław. Skrzetuski Mikołaj h. Jastrzębiec (zm. zapewne 1674) // Polski słownik biograficzny.* – Warszawa; Kraków, 1997/1998. – T. XXXVIII. – S. 432.

¹⁴⁵ *in praesidio* – в залозі.

¹⁴⁶ *ea conditione* – за тієї умови.

¹⁴⁷ Так у рукописі (замість “az”). Див., наприклад, у наступному абзаці за цією самою стропольською правописною аналогією: “tes” замість “tez” і т. д..

¹⁴⁸ Так у рукописі, має бути “z ziemi dobrzyńskiej”. Див.: *Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej* / Wyd. Franciszek Kluczycki. – Kraków, 1887. – S. 42–44 (інструкція послам на сейм з Липниці від 19 лютого 1665 р.).

¹⁴⁹ *cum protestatione* – з протестацією.

rozniewawsy sie o slowo, iakoby mu miano przymowicz i. m. x. biskup [Andrzej Trzebicki]¹⁵⁰. Bely tes petita za i. m. p. marsalkiem [Jerzym Lubomirskim] na tem seymie u p. panow.

№ 240

*28 березня – 25 квітня 1665 р. – Нотатки Мартина Голінського
про його економічні справи у місті, боргові зобов'язання райці
Матвія Казимира Третера, податки в Казимирі,
нове небесне знамення над Річчю Посполитою та інші відомості*

28 marty 1665 z łasky i. m. xżyad[z] Iacek Liberius, doc[tor] pię swie[tey]¹⁵¹ teologiey, proboszcz Bozego Ciała, y z ko[n]wentem pralatów, puscieli my y zapisaly pliac pusty w Kazimierzu, na Tkaczy uliczy lieżący, Dzykowskih przedtym nazwany, kędi bel dom y sadem, a to za cinsem pieczy grziwien na rok placzyc. Na Wielką Nocz przisła [25 aprilis] w roku 1666 złotych osm, a tak czo rok płacic dwoie dozywoczcie mnie y małżonce moy Annie¹⁵². Po nasyh smi[e]rczy do klastora ten grunt wracac sie ma ze wsistkym budinkiem, ktorybym tam zbudował y oparkaniel y sad zasadziel po smierczy małżonky moy Anny, na co nom i. m. xżyad[z] pralat z kapitulą dal zapis.

30 marty w poniedzialek wielky do p. Macieia [Kazimierza] Tretera, raice kazimierzskiego y doctora iurispru[dencye] y sekre[ta]rza] k. i. m., przisła piehota do kamience iego zomku krakowskiego, prosąc go do i. m. pana starosty [Michała Zebrzydowskiego], aby sie bel stawiel w pewnih sprawah. Ze go nie zastono w kamienicy, ani sie go docekac mogly, bo sie gdzies bel zabawiel p. Treter, wysli nazad. A potym go nie widac, p. Tretera, belo, gdis mowiono, zeby miał miec pewne pisanie, o ktorih ten powiedał, co tam przy nim sie bawiel.

A w tym przihodzy do p. burmistrza y pp. radziec i. m. p. Stanisław Kalinowsky, ktori bel przedtym komendantem na zomku krakowskym, wielky cwartek, skarzac sie o dług, ze mu winien p. Treter na dziewiecz tysieczy według rejestru, ktory presentował. A tak pozwał p. Tretera yako raice kazimierzskiego, hoc bel doctorem iurisprudencye y sekretarzem sie pisał krolia i. m., p. Treter, o ten dług y małżonkę iego [Annę Dorotę]. Sadzono wielky piątek [3 aprilis] pp. raice tę sprawę. Nie stanął p. Treter, ieno pani

¹⁵⁰ Див.: Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 37. Надпис на маргінесі: “P. Łos seim rozerwał”.

¹⁵¹ *pie* świętey – благочестивої святої. Закреслено “proboszcz”.

¹⁵² Надпис на маргінесі: “Pralat zapisał my grunt Dzykowskih”.

iego, nie arestowano tej sprawy. W sobotę skarżali pp. raice intromissią w dobra iego, kamieńcę y ogrod, a sama pany, od ktorey p. [Marcin] Misiecky stawał, broniła wiana swego sescy tysięcy wprzod przed długamy insemey. Hodzily zaras wielką sobotę na intromysią, p. woyt kazymiersky [Maciej Zawada] y z ławnikamy, w ty sumę dziewięć tysięcy, a samey wyana sescz tysieczy wprzod pani Treterowey.

Miasto, co pozwoleło dwu kamenicz kupic *Pyarum Sholarum*¹⁵³ na Iacubsky uliczy, dały w[z]ględem podatkow pewną sumę złotych sesczset, ktore do siebie wziął p. Treter od oycow pyarom, a miastu yh nie oddał, przy nim zostaly, od ktoryh sed bi był płat widerkafowy po zł[otych] 7, ucinęło by to na rok zł[otych] 42. To¹⁵⁴ miastu pewnie zginie, kiedy zapisu na to nie mas, a wsieczy bali sie mu prawdy rzec y upomniec sie o tę piniądze (alie mu telko po hlieb, aby dlia kielyska wyna). Teraz sie tes opowiedaly p. burmistrz, p. [Mikołaj] Łutecky, ktory wielką sobotę nastał, y manifestatyą zapisaly o tę zł[otych] 600 (wprowadził sie i. m. p. Kalinowsky do kamienche p. Tretera)¹⁵⁵.

I. m. p.¹⁵⁶ Łapinsky zaraz tes przyiehał y prziset do tej sprawy na ratus przed panow radzie, skarzac sie o depozit swoy, ktory dał do showania p. Treterowey, zł[otych] tr[z]y tisiace y trzista we złocie a talierah twardych, o co takze otrzymał intromissią w dobra p. Tretera.

Przislą tes wiadomosc z Warszawy, iakoby z decretu krolya imsczy p. Tretera infamowano y, trabiac w Rinku warsawskym, publikowano¹⁵⁷. ||
(арк. 1606)

11 aprilis skłatka uhwaliona w Kazimierzu po zł[otych] 2 na potrzeby mieyskie, którą wibierał p. Ion Koziarcik y p. Gielyazy Waclawowycz. *I[n]t[erim]*¹⁵⁸ druga skłatka bela seruiz gielt na piehotę krolia i. m. do Krakowa na dwiescie. Dawalismy po zło[temu] 1 z kamieńcę, y my, raice, z domu po g[ro]sz[y] 15, a sumy na tidzien po złotych 83 do Krakowa, ostatek z wielkych rządow dokładaly. Pocelo sie to *die 25 aprilis*.

¹⁵³ *Piarum Scholarum* – [отців] Побожних шкіл (отців піарів).

¹⁵⁴ Далі помилк. знову написано “to”.

¹⁵⁵ У рукописі дужка не закрита.

¹⁵⁶ Далі пропущено місце для імені.

¹⁵⁷ Нотатка пов’язана зі службою Матвія Казимира Третера Юрію Любомирському, якому він залишався вірним під час рокошу (*Brandowski Aleksander*. Maciej Kazimierz Treter: Nieznany a wzorowy stylistą polski od XVIIgo wieku. – Poznań, 1877. – S. 19–20; *Poczet sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin przyłączonych do Krakowa do 1915 roku* / Opr. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2013. – S. 499; *Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020. – S. 83 (прим. 360)).

¹⁵⁸ *interim* – тим часом.

4 aprilis wielkanočną sobotę kometa ukazała sie znowu na niebie, [po raz] trzeci¹⁵⁹, który po pułnoczy sie pokazował o wtorey [godzinie]. Gwiazda iasna, a z niey miotła ku gorze dłuśza, niz pierwey pokazowało sie. Trwała liedwie nie dwie niedziely, co ią rozny ludzie wydziely. To trzecia, a ta nagorsa Polscze skodzyc ma, a nabardzy Krakowowy.

18 aprilis vmar i. m. x. [Jacek] Dominik Bem [Behm]¹⁶⁰, przeor Bozego Ciała conuentu na Kazimierzu, na puhlynę. Dobry y pobożny kapłan, tamze pohowon u Bozego Ciała w Kazimierzu.

№ 241

13 квітня 1665 р., Варшава. – Новини з листа руського воєводи Станіслава Яблоновського від 28 березня з Білої Церкви про війну в Україні, декларацію гетьмана Павла Тетері у вірності Янові Казимиру у зв'язку з рокошем Юрія Любомирського, відносини Речі Посполитої з Кримським ханством, призначення нових урядів у Короні Польській та інші відомості

Z Warszawy die 13 aprilis 1665

Z listu i. m. p.¹⁶¹ woiewody ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego] *de data 28 marty 1665* z Biały Czerkwie. To pise, iz woysko zastał *paccata omnia*¹⁶² za laską Bożą, alie między innemy *retulit fides*¹⁶³ i. m. p. [Pawła] Teteri, hetmana kozakow zaporowskyh, ku samemu y Rzeczypo[spolitey], którą wielkiemy obietnicamy y datkami *inportunis*¹⁶⁴ pana Ierzego Lubomierskiego, przeslego marsalka, *sollicitatus*¹⁶⁵ nieporusoni bydz sie pokazal.

Lisianka, Human *deditione[m]*¹⁶⁶ z nasemy tractuie y pretky zgody nadzyeia. [Iwan] Brzuhowicky, posiłkow od cara moskiewskiego [Aleksiego Michajłowicza] cekaiąc, ustąpiel we wszistkym ku Koclaku¹⁶⁷ y tam sie fortificuie.

¹⁵⁹ Про попередні випадки, що їх по-різному тлумачили, як одна або дві комети від 12 грудня 1664 р. до 17 січня 1665 р., див. вище док. 231.

¹⁶⁰ Pietrzkiewicz Iwona. Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku. – Kraków, 2003. – S. 50; *Łatak Kazimierz, Pęgier Małgorzata*. Kronika Stefana Ranatowicza: Studium histiryczno-źródłoznawcze. – Łomianki, 2017. – S. 58.

¹⁶¹ Далі пропущено місце для імені.

¹⁶² *paccata omnia* – все втихомирене.

¹⁶³ *retulit fides* – повідомив про вірність.

¹⁶⁴ *importunis* – настирливими. У рукописі, можливо, спотворене скорочення “inportes”.

¹⁶⁵ *sollicitatus* – зваблюваний.

¹⁶⁶ *deditionem* – капітуляцію.

¹⁶⁷ Так у рукописі.

Z Krymu *de data 3 marty 1665* i. m. p. [Aleksander] Petrikows[k]y¹⁶⁸ pyse, ze han wielky krimsky [Mehmed Gerej IV], dotrzymuiącz kroliowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] przyiazny, przez posła swego [Mehmed Szach murzę]¹⁶⁹ mają wkrotcze stwierdzyc, gotow yszcz y som z ordamy na obronę panstwa i^o k. msczy. Posłaniecz, który tu nioś listy, podkał w polah Szefera, tłumaca, od p. Lubomierskiego iadącego do hana z upominkamy¹⁷⁰. Obacemy, co sprawy.

I. m. p. wojewoda krakowsky [Stanisław Potocki] staranie czini, aby *autores*¹⁷¹ do buntow woyska od p. Lubomierskiego zesłanih złapacz y dacz yh na przykład drugim.

P. som *presidium*¹⁷² przyiał [w Białej Cerkwi], slihta sie do miasta zwozycz poczina *pro ecuritate*¹⁷³. Woiewodztwo sendomierskie po zmarłym nieboszczyku p. [Janie] Zamoyskim, woiewodzie sendom[ierskim], do i. m. p. miecnika koronnego [Michała Zebrzydowskiego] skłania sie¹⁷⁴, a miecnikostwo do i. m. p. starosty gnieznińskiego [Jana Gnińskiego]¹⁷⁵.

Tatarowie od Ostroga wolynsczy przislaly ta assecura[tią] kroliowy imsczi o swoiey wierze y zycliwosczy, ktoryh p. [Samuel] Czaplyczky przyciągał na stronę pryncpała swego¹⁷⁶.

¹⁶⁸ *Dzięgielewski Jan*. Petrykowski (Potrykowski) Aleksander h. Paprzyca (zm. 1672) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980. – T. XXV. – S. 708. Див. лист Мегмеда Гірея IV до Яна Казимира від 17 травня 1665 р., вручений королю у Варшаві 4 липня, про відправлення цього посла: Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Tek. 121. – Nr 263. – Арк. 2.

¹⁶⁹ У листах хана і візира “Mehmesia murza” (sic! не “Mehmetsia/Mehmedsia”), див.: Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Tek. 116. – Nr 258. – Арк. 2 (Мегмед Гірей IV до Яна Казимира, 10 травня 1665 р.); Tek. 117. – Nr 259 а. – Арк. 2 (візир Кайтас-ага до канцлера Миколая Пражмовського, 10 травня 1665 р.).

¹⁷⁰ Про це див.: *Bąkowa Joanna*. Szlachta województwa krakowskiego wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego w latach 1661–1667. – Warszawa; Kraków, 1974. – S. 90–91.

¹⁷¹ *auctores* – підбурювачів.

¹⁷² *praesidium* – залогу. Тобто: “Сам пан [Яблоновський] прийняв залогу [в Білій Церкві]...”. Див.: *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – Т. I. – S. 103.

¹⁷³ *pro securitate* – задля безпеки.

¹⁷⁴ Після смерті Яна Замойського наступний сандомирський воєвода (Ян Тарло, перед тим люблінський воєвода) відомий від січня 1667 р.: Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 125. Зебжидовський залишався коронним мечником до березня 1667 р., поки він не отримав уряд краківського воєводи: Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 91.

¹⁷⁵ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 168.

¹⁷⁶ Тобто Юрія Любомирського (про підтримку рокошу холмським стольником Самуелем Чапліцьким див. далі).

31 березня – 2 квітня 1665 р., Варшава. – Новини з ради сенату про розгляд Яном Казимиром вимог конфедератів коронної армії в Україні, скликання конвокації у Великому князівстві Литовському, декларацію вірності королю з боку senatorів у конфлікті з Юрієм Любомирським, сутички його хоругви з відділами руського воєводи Станіслава Яблоновського під Ченстоховою та позицію литовської армії під час рокошу

Z Warszawy

Przy frequentiey ich mm. pp. senatorow, ktorych belo pod trzydziescy, stanęło *consilium*[m]¹⁷⁷ y skoncelo sie *die 31 marty*, na ktorim to stanęło¹⁷⁸: wyprawyc p. sądeckiego [Michała Zygmunta Stanisławskiego]¹⁷⁹ na Ukrainę dlia zatrzymania woyska, obiecuiacz, ze ym *in iunio* krol i. m. [Jan Kazimierz] wistawy siedmkroc sto tysięcy złotych woysku z tych poborow, ktore dobra duhowne za zezwoleniem ih m. x. biskupow y krolie- || (арк. 1607) wskie wydacz maią, tak azeby ta suma *in iunio* woysku oddana bidz mogła. Pp. litewsczy, maiącz nieprzyiacielia w domu, *pro 2 may* conuocatią miec będą w Brzesciu abo w Białey, na ktorey maią obmislycz subsidia borguiącemu żołnierzowy¹⁸⁰.

Ih m. pp. senatorowie kazdy *pro sua generositate et in casu necessitatis et periculi*¹⁸¹ deklarowaly sie przy kroliu i. m. stawacz: p. wojewoda krakowsky, hetmon wielky koronny [Stanisław Potocki] tisiącz człowieka zaciągnącz swym kostem, i. m. x. zxiadz biskup krakowsky [Andrzej Trzebiecki] 200 raitariey, i. m. x. kanclerz [Mikołaj Prażmowski] sto draganey a 12 kony vsarza pod horągiew krolia i. m., i. m. x. biskup chelmsky [Tomasz Leżeński] tilie drugie, i. m. p. wojewoda pomorsky teraznieysy [Jan Ignacy Bąkowski] sto

¹⁷⁷ *consilium* – рада.

¹⁷⁸ Надпис на маргінесі: “20 poborow z duhownih y kroliewskych dobr”.

¹⁷⁹ Див. побіжну нотатку, що сонцьку каштелянію у 1664 р. отримав Олександр Людвік Незабитовський: *Majewski Wiesław, Przyboś Adam. Niezabitowski Aleksander Ludwik h. Lubicz (zm. 1675) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – Т. XXIII. – С. 95.* Однак у переліку урядників зазначено, що до вересня 1665 р. цей уряд обіймав Михайло Зигмунт Станіславський, коли 20 числа того місяця його було призначено на київського воєводу. Див.: *Urządnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – С. 68; Urządnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990. – С. 121.*

¹⁸⁰ Див. далі док. 247, 271.

¹⁸¹ *pro sua generositate et in casu necessitatis et periculi* – відповідно до своєї шляхетності та в ситуації необхідності й небезпеки.

arkabuzerow, telie drugie draganiey. Drudzy takze ih moszcz *ad propositionem* substanczney swoiey¹⁸².

I. m. pana Ierzego Lubomierzskiego chorągiew wołoska pod Częstohową napadła w noczy na supliement p. wojewody ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego] piesy pod comendą p. [...] ¹⁸³, ktorzy ostrze sie y na dwoie sie gromathy rozdzieliwszy, tak yh przywitaly, ze yh kielkanasczye s kony spadło, a starsizny iedęn. Dwoch tu, do Warszawy, przywięziono.

I. m. p. wojewoda smoliensky [Michał Kazimierz Pac] *2da aprilis* z Warszawy do woyska swego pospieszył, azeby ie tak sporządził, aby ie na roskazanie krolia i. m. miecz¹⁸⁴ gotowe, y tam poydzie, gdzieby sie i. m. p. Lubomierzsky z ludzmy swemy *hostiliter*¹⁸⁵ położał albo pokazał. Służyc zas ofiarował sie, *sufficientibus*¹⁸⁶ swoyh opatrzyć, zeby zadne correspondentie z woyska do p. Lubomierzskiego *et e contra*¹⁸⁷ dochodzyć nie mogły.

№ 243

*19 лютого 1665 р.¹⁸⁸. – Пасквіль у вигляді відповіді
середського сеймику колишньому великому коронному маршалкові,
польному коронному гетьманові Юрію Любомирському
з осудженням його конфлікту з Яном Казимиром
та Річчю Посполитою*

1665 od xziedza Ferdinanda s Piasku, doktora teolyogi
Coppa responsu od seymiku sredzkiego i. m. p. Ierzemu Lubomierzskiemu
Mosczywy panie Lubomierzsky. List w. m. w kolie [seymiku naszego]¹⁸⁹
czytany, pełen ognia y affectu bydz wydziemy, skąd snadno uznac mozemy,

¹⁸² *ad propositionem* substanczney swoiey – відповідно до свого майнового стану-вища. Див. далі док. 296 (арк. 1644). Див. також: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 93, 97; Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. – S. 136.

¹⁸³ У рукописі незрозуміле скорочення з титлою.

¹⁸⁴ Далі помилк. знову написано “miecz”.

¹⁸⁵ *hostiliter* – ворожо.

¹⁸⁶ *sufficientibus* – [всім] необхідним.

¹⁸⁷ *et e contra* – і від нього.

¹⁸⁸ Датування за вид.: *Klaczewski Witold*. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 101–102, 170 (прим. 37).

¹⁸⁹ Тут і далі у квадратних дужках у документі додано текстологічні вставки слів і фраз, які пропущено у рукописі Голінського та відновлено за іншою копією: Бібліотека ПАН у Курніку, ркп. ВК 00318: Materiały do panowania Wazów: Zygmunta III, Władysława IV, Jana Kazimierza. – Арк. 287–288.

ze gđibis beł w. m. *cum simili fastu et arrogantia*¹⁹⁰ z kroliem i. m. [Janem Kazimierzem], panem tak łaskawym y dobrotliwym, nie poczińał¹⁹¹, upewniamy, zebys beł w. m. teras kątow czudzyh nie pocierał. Vskarzas sie w. m. naprzod, ze dlia conseruowania swobod [y wolności] oycystyh, to co poniosłes, cierpis y pewnie słusnie byś¹⁹² w. m. od nas condolentią y braterskie pozalowanie był otrzymał, gdybis *semoto affectu*¹⁹³ na tak [siłu w] przestyh seimah, w czym *patrie libertas ledebatur*¹⁹⁴, iako *iuratus ciuis*¹⁹⁵ caley Rzeczypospolitey *palam [et publice]*¹⁹⁶ belo obwieszczyć. Teras zas *tanquam iurato ciui*¹⁹⁷ suspiciujemy, aby takowy *zelus*¹⁹⁸ [z] samego nie pohodził rancoru dlia pomiesania nasz s panem y zatrudnienia Rzeczypospoli[tey]. Drugy punkt uskarzania sie w. m. iest, ze *status Regipublice inuertitur*¹⁹⁹, kiedy [to] w izbie poselsky deputowano posłow || (арк. 1608) do sadzenia kриминаłow, ktorim miała zayszcz contradictia, y p. marsalek poselsky [Jan Gniński] miał sie declarowacz, ze czis deputowany chodźć wiecey do sądu nie mieli. Oni sie iednak powimikaly. Do tego ieszcze to naznacenie²⁰⁰ deputatow do sadow miało dziacz *inverso ordine*²⁰¹ przed wisluhaniem *senatus consultorum*²⁰². Co wsistko nom w podziwieniu wielkym bydz musy, gdy od tychze²⁰³ pp. posłow roznił y inszył Warszawie będączył obywateliow. Inaczy²⁰⁴ iestesmy informowani, ktorzy, seymu powrociwszy, *retulerunt* nam, ze *palam et publico*²⁰⁵ do sądow, do rahunkow deputaczy y insyh spraw Rzeczypospo[litey] [byli] przez pana marsalka poselskiego deputowany. Co sie utwierdza y samego p. marsalka poselskiego manifestatą, gdy iuz na gorze z całą izbą²⁰⁶ poselską przed

¹⁹⁰ *cum simili fastu et arrogantia* – з такою ж зарозумілістю й пихою. Слово “arrogantia” відновлено за копією з Курніка (арк. 287), у рукописі Голінського на його місці спотворене скорочення “anagn”.

¹⁹¹ У копії з Курніка (арк. 287) “nie pozełnał”.

¹⁹² Так у копії з Курніка (арк. 287), у рукописі Голінського “bydz”.

¹⁹³ *semoto affectu* – відклавши емоції. Так у копії з Курніка (арк. 287), у рукописі Голінського помилк. “semotu”.

¹⁹⁴ *patriae libertas laedebatur* – порушувалась свобода батьківщини.

¹⁹⁵ *iuratus civis* – присяжний громадянин.

¹⁹⁶ *palam et publice* – відкрито й публічно.

¹⁹⁷ *tanquam iurato civi* – як присяжному громадянину.

¹⁹⁸ *zelus* – запал.

¹⁹⁹ *status Reipublicae invertitur* – стан Речі Посполитої спотворюється.

²⁰⁰ Так у копії з Курніка (арк. 287), у рукописі Голінського помилк.: “Do tego, ze sie naznacenie”.

²⁰¹ *inverso ordine* – з порушенням порядку.

²⁰² *senatus consultorum* – рішень сенату.

²⁰³ Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського “gdy doticze”.

²⁰⁴ У рукописі “Innaczy”.

²⁰⁵ *retulerunt* nam, ze *palam et publice* – повідомили нам, що відкрито й публічно. У копії з Курніка (арк. 287 зв.) з тим самим значенням: “detulerunt... publice”.

²⁰⁶ Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського “z taką izbą”.

maiestatem panskym będączy *instabat solenissime tribus uicibus temporibus distinctis*²⁰⁷, aby mu [to] kto był zadał, iezeliby sobie *clandestine*²⁰⁸ w tym [sobie] postąpiel. A zadęn sie natęnczasz nie znalazł y nie ozwał. Tocz znacz nie dobrze w. m. informowano, gdy od nas²⁰⁹ *maior fides*²¹⁰ czały Rzeczypospolit[ey] w tym punkcie powinna bydz dana. *Secundum anticipationis punctum nihil obsta[t]*²¹¹, bo y w. m., som *in eodem officio*²¹² bywaiąc, wies dobrze, kiedi iedna materia tractuie²¹³, aby ią tymcasem moderowono, inszą zaczynac²¹⁴ zwykło. Czo sie zas tycze odesczya posła [Mikołaja Żabokrzyckiego] z yzby poselsky *cum protestatione, res magni ponderis et momenti* beła by u nas²¹⁵, bo na tym *cardo libertatis nostrae*²¹⁶, gdiby to belo *suo loco et tempore*²¹⁷ ucziniono, bocz y to w. m., w tey sam oycziznie vrodzywszy sie, przynac muszis, ze protestatia posła *in facie totius Reipublice*²¹⁸ powinna bydz zanesiona. Izba zas nasza poselska *pars* tylko iest *Reipubli[cae]*²¹⁹, iako²²⁰ pąn y senat. Iesly tedy senatowy²²¹ na gorze, przy boku panskym zasiadaiącemu, ani²²² samemu panu *invito et inscio tertio ordine*²²³ protestowanie sie y seimu ruszacz niezwycaina, tak w yzbie nasey poselsky niesłusnie *et ex multis aliis*

²⁰⁷ *instabat sollemnissime tribus vicibus temporibus distinctis* – тричі в різний час офіційно наполягав.

²⁰⁸ *clandestine* – потай.

²⁰⁹ Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського “informowano y od nas”.

²¹⁰ *maior fides* – більша довіра.

²¹¹ *secundum anticipationis punctum nihil obstat* – відповідно до пункту про дочасність [розгляду] немає жодних перешкод.

²¹² *in eodem officio* – на тій самій службі (посаді).

²¹³ У копії з Курніка (арк. 287 зв.) “difficultuie”.

²¹⁴ У копії з Курніка (арк. 287 зв.) “zagniec”.

²¹⁵ *czo sie zas tycze odesczya posła [Mikołaja Żabokrzyckiego] z yzby poselsky cum protestatione, res magni ponderis et momenti* beła by u nas – що ж стосується відходу з посольської палати посла [Миколая Жабокрицького] з протестацією, то це мало б для нас велику вагу і значення.

²¹⁶ *cardo libertatis nostrae* – основа нашої свободи. Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського перше слово спотворене.

²¹⁷ *suo loco et tempore* – на своєму місці та у свій час.

²¹⁸ *in facie totius Reipublicae* – перед усією Річчю Посполитою.

²¹⁹ *izba zas nasza poselska pars* tylko iest *Reipublicae* – наша посольська палата є лише частиною Речі Посполитої.

²²⁰ Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського беззмістовне скорочення з титлою: “ехко”.

²²¹ У копії з Курніка (арк. 287 зв.) “senatorowy”.

²²² Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського помилк. “a nie”.

²²³ *invito et inscio tertio ordine* – без згоди і відома третього стану. Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського замість “inscio” помилк. “negotio”.

*rationibus*²²⁴ zgubyc by nasz to mogło. Do tego, że ten poseł *clandestine*²²⁵ z izby poselsky wysedł, any publiczni nie zaniosł protestaczyey, czo y collegowie iego zeznaly. Dopiero az z Warszawy wyiehawysy, w pewnym grodzie oneę pozapisał y na tegoz posła fundamencie wysły [y] inszy niektorze. Bog wie, iezeli nie przekupięni byly, bo y p. [Stanisławowi] Bartnickiemu²²⁶ sescz tysieczy [za toz] ofiarowono, aby beł wysedł, na czo [*publice*] *in facie totius Reipub[licae]* kartę iako *uir rectus* pokazował²²⁷. W ktorim punkcie y to *pro informatione*²²⁸ mamy, że p. [Piotr Felicjan] Telephus²²⁹ na gorze, gdzie iuz *totum corpus Regipubli[cae]*²³⁰ beło, tenze seym, *cum protestatione*²³¹ wisedszy, rozerwał. Iednego tedy seymu dwa razy *effectiue*²³² [rozerwac] nie mozna beło. Ta zas protestatia poslednieysa *ualidior* zostawac musiała *et antecedentem actum* owych posłów *inualidare*²³³. A zatym cokolwiek sie na gorze działo przed protestatyą ową, *legitime*²³⁴ przez p. Telephusa tu zanesiąną, *subsistere*²³⁵ iusz powinno²³⁶, y gdi to nie pierwsze *exemplum*²³⁷ rozerwanego

²²⁴ *et ex multis aliis rationibus* – і з багатьох інших причин. Слово “aliis” дописане над рядком. У копії з Курніка (арк. 287 зв.): *et ex aliis gravissimis multis rationibus* – і з інших дуже поважних багатьох причин.

²²⁵ *clandestine* – потай. Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського помилк. “clandeste, nie”.

²²⁶ Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. II. – С. 335; Chojńska-Mika Jolanta. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – С. 174; її ж. Міędzy społeczeństwem szlacheckim a władzą: Problemy komunikacji społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza. – Warszawa, 2002. – С. 63.

²²⁷ *publice in facie totius Reipublicae* kartę iako *uir rectus* pokazował – публічно перед усією Річчю Посполитою показував картку як чесний чоловік.

²²⁸ *pro informatione* – як інформацію.

²²⁹ Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського незрозуміле скорочення з титулою “p. Tebsky”.

²³⁰ *totum corpus Reipublicae* – весь склад Речі Посполитої. У копії з Курніка (арк. 287 зв.) ця фраза повніша: *tota facies et corpus integrum Reip[u]b[licae]* – уся Річ Посполита у повному зборі.

²³¹ *cum protestatione* – з протестацією.

²³² *effective* – дієво.

²³³ protestatia poslednieysa *validior* zostawac musiała *et antecedentem actum* owych posłów *invalidare* – остання протестація мала мати більшу силу і робити нечинним попередній акт цих послів. Так у копії з Курніка, арк. 287 зв., у рукописі Голінського замість “antecedentem”, “musiała” і “owych posłów” помилк. “intecedentem”, “musi” і “poslona” відповідно.

²³⁴ *legitime* – законно.

²³⁵ *subsistere* – зупинитися.

²³⁶ Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.) у рукописі Голінського: “...przed p. Theliephusem tu zanesiąną, *asistere* iusz powinno...”.

²³⁷ *exemplum* – приклад.

seymu, a przecię sądy y decreta ferowane zawsze *in suo robore*²³⁸ zostawaly. Y tak to podobno²³⁹ acta seymu przesłego *inualidare*²⁴⁰, iako na tymze seymie Warszawie p. [Wincentego Korwina] Gasiowskyego na smiercz wskazany z martwy wskrzesycz?²⁴¹ Pitalismy sie y o to z pilnosczyą, *qua conscientia*²⁴² ih mm. pp. senatorowie smieli by [w. m.] *sententiis* || (арк. 1609) *suis aggrauare et condemnare*²⁴³, alie y w tym nie rozwodząc *cum obiectis criminalibus et scaeleribus* [w. m.]²⁴⁴, *iuridicam et sufficientem* mielismy *informationem*²⁴⁵, ze w. m. *legitime tempore*²⁴⁶ mandatem winiesionim [na seym] beles pozwany powtorniem mandatem, abys w. m. *iuxta mentem legis*²⁴⁷, ktora takowe sprawy [y] na iednim seimie skoncone miec hciała, byles w. m. pozwany, abys *cum parata inquisitione*²⁴⁸ stawiał sie. Stawał imieniem w. m. ie^o m. p. starosta spisky [Stanisław Herakliusz Lubomirski]²⁴⁹ y wdales sie w. m. przez plienipotentia²⁵⁰ swoyh *in serias partium controuersias*²⁵¹, samisz uprosaly iako *in causa facti*²⁵² o inquisitią *in termino actionis senatorum*²⁵³. Uprasaly y o prolongatyą, co wsistko *per om[n]es instantias*²⁵⁴ iest im pozwoliono, ktorzy ze *non deduxerunt scrutinium*

²³⁸ *in suo robore* – в силі.

²³⁹ У копії з Курніка (арк. 287 зв.) “podobne”.

²⁴⁰ *invalidare* – скасовувати.

²⁴¹ У копії з Курніка (арк. 287 зв.): “...na tymze seymie w sprawie p. Gąsiewskiego na smiercz zkaranych znowu wzmarłych skrzesic?”

²⁴² *qua conscientia* – з яким сумлінням.

²⁴³ w. m. *sententiis suis aggrauare et condemnare* – вашу милість обвинувачувати й засуджувати своїми вирокami.

²⁴⁴ *cum obiectis criminalibus et sceleribus* w. m. – з кримінальними звинуваченнями і злочинами вашої милості.

²⁴⁵ *iuridicam et sufficientem* mielismy *informationem* – ми мали відповідну юридичну інформацію.

²⁴⁶ *legitime tempore* – у належний час.

²⁴⁷ *iuxta mentem legis* – відповідно до вимоги закону.

²⁴⁸ *cum parata inquisitione* – з передбаченим розслідуванням.

²⁴⁹ Під час сеймового засідання 9 грудня 1664 р.: *Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664. – S. 536; Klaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 75.*

²⁵⁰ У копії з Курніка (арк. 287 зв.) “plenipotencjatorow”.

²⁵¹ *in serias partium controuersias* – у серйозні суперечки між сторонами. Так у копії з Курніка (арк. 287 зв.), у рукописі Голінського, ймовірно, спотворений текст: *in sententias partium contrariarum contumacias* – непоступливість у позиціях протилежних сторін.

²⁵² *in causa facti* – у самій справі.

²⁵³ *in termino actionis senatorum* – в термін роботи senatorів. У копії з Курніка (арк. 287 зв.): *in termino lectionis scrutinii* – у термін заслуховування свідків.

²⁵⁴ *per omnes instantias* – через усі інстанції.

y ze *defecerunt in probationi[bus]*²⁵⁵, тоcz senat nie wynny w tym bydz wydzіemy, kiedі *iuxta usitatum modum et morem*²⁵⁶ swoіę ferowal sententią. Tam tedy *in publico theatro* był *campus deducende innocentie* w. m.²⁵⁷, ktorego ze w. m. [dopiero] teraz podobno *modis illicitis* [szukasz], *licitos* iuz ras dobrowolnie opuszczysy²⁵⁸, dziwuiemy sie bardzo, bo yz y w. m. *equal[itat]em*²⁵⁹ t[e]y oy-czynny pokazowal sie kohaiącym, toc y do prawa pozwanemu stawycz sie y wywiesz z wszelaky suspicyey byl *campu[s] uberimus*²⁶⁰ y belo tego potrzeba. Gdis prawo *contemnere*, iest to [cos] *arrogantie et inaequalitatis*²⁶¹. A na ostatek w tym liscie w. m., lubo Pan Bog sam w. m. ponizyl, wydzіemy, ze w. m. tego do siebie nie wydzis, kiedі *tumultuaria media*²⁶² nam proponuies, kiedy miasto upokorzenia sie panu oycowskie iego serce²⁶³ tym bardzy zarzies, kiedy nie o instancją nasz uprastas, alie raczy *Regipublice*, ktorą my samy *formamus, minaris*²⁶⁴. Atoli my *pro affectu nostro*²⁶⁵ przeczywko w. m. czynic to wsistko chcemy, co *boni[s] ciuibus*²⁶⁶ naliezec będzie. Natenczas sie lascze w. m. m. p. oddaiemy.

²⁵⁵ *ze non deduxerunt scrutinium y ze defecerunt in probationibus* – оскільки не провели розслідування і не мали достатніх доказів.

²⁵⁶ *iuxta usitatum modum et morem* – відповідно до звичного порядку та звичаю.

²⁵⁷ *in publico theatro* był *campus deducendae innocentiae* w. m. – на публічній арені було поле для доведення невинуватості вашої милості.

²⁵⁸ *modis illicitis* szukasz, *licitos* iuz ras dobrowolnie opuszczysy – шукаєш незаконними способами, законні вже раз добровільно опустивши. Замість “modis” у рукописі помилк. “modos”; у копії з Курніка (арк. 288) “dobrze” замість “dobrowolnie”.

²⁵⁹ *aequalitatem* – рівноправність. Так у копії з Курніка (арк. 288), у рукописі Голінського помилк. “equalem”.

²⁶⁰ *campus uberrimus* – найкраще місце.

²⁶¹ *gdis* право *contemnere*, iest to *cos arrogantiae et inaequalitatis* – якщо ж зневажати право, то в цьому є зухвалість і недотримання рівноправності. У рукописі Голінського слово “*inaequalitatis*” записане в спотвореному скороченні.

²⁶² *tumultuaria media* – нерозважні способи. У рукописі: *tu multa varia media* – ти багато різних способів (або “тут багато різних способів”, якщо перше слово відчитати не як латинське “ти”, а польське “тут”).

²⁶³ Так у копії з Курніка (арк. 288), у рукописі Голінського: “upokorzenia sie panu y oycowskiego serca”.

²⁶⁴ *Reipublicae*, ktorą my samy *formamus, minaris* – погрожуєш Речі Посполитій, яку ми самі впорядковуємо. Так у копії з Курніка (арк. 288), у рукописі Голінського ця фраза перекручена з незрозумілим скороченням: “...my samy z informacyei mitra...”.

²⁶⁵ *pro affectu nostro* – з нашої прихильності. Так у копії з Курніка (арк. 288), у рукописі Голінського: “oras affectu nostro”.

²⁶⁶ *bonis civibus* – добрим громадянам.

1665 р., кінець березня, Варшава²⁶⁷. – Сеймовий скрипт *ad archivum*, виданий на раді Яна Казимира з сенатом, про скликання нового сейму з дозволом для колишнього великого коронного маршалка, польного гетьмана Юрія Любомирського безпечно проживати у спільних містах та перспективами відновлення його у правах

Z Warszawy 1665

Copia scriptu *ad archiuum* na seimie teraznieysym dwuniedzielnym, od ie° k. m. pozwolonego y od krzesła declarowanego, *una cum appendi[c]e de restitutione*²⁶⁸ na przisłym seimie vrodzonego pana Ierzego Lubomierskiego.

Poniewaz na teraznieysym seymie dwuniedzielnim, dla samy tylko obrony y poparczya woyny z nieprzyiacioły t[e]y oycizny złożonim, concludując, dla scislego casu nie mogąc nie telko *desiderio*²⁶⁹ priuat ziem y woiewodztw, alie wielie innym potrzebom, wolnoszczyą tym y innym służących matery, my, nie cekając dwulietniego y zamierzonego czasu, seym walny sesczniedzielny iako nayprędzey będziemy mogły *et per publicas curas licebit*²⁷⁰ złożyc obiecuiemy, na ktorym nie telko do zaczętego niebezpieczeństwa panstw tych, nam od Pana Boga powierzonych, będzie należało namawycz zehcemy y da pań scęslywie stanowycz, lecz to, czobykolwiek zguby praw y swobod pospolityh wypadło naprawycz y do naliezitego przywieszcz rządu, ochotnie zabieramy sie. Osoblywie iednak, ieslyby w czym czasow przesłych głosu wol- || **(арк. 1610)** nego swoboda uscerbek odniosła, wzyąc to w osobiłą uwagę w stany Rzeczypospolitey obiecuiemy y prawem to na potym utwierdzyc pozwoliomy, aby kozdemu tak senatu, iako z yzby poselsky posłowy wolny naliezicie obranemu nie telko *rog[an]di*, lecz y *inactandy constet sua libertas*²⁷¹. Azeby swiату chrześcianskiemu y czasom przytomnim to iawnu y wiadomo było, z iaką laskawosczyą y nad wieliām władzy sprawowania naszemu od Pana Boga powierzonym panuiemy, liubo to słusnim y sprawiedliwym wyrokiem vrodzony Ierzy Lubomiersky, przesły marszałek wielky koronny y

²⁶⁷ Дозвіл на видання цього скрипту король надав 28 березня 1665 р. в останній день роботи сейму перед його розірванням, див.: *Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 37; Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I. – S. 399. Див. також: Klaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984. – S. 121, 178 (прим. 35).*

²⁶⁸ *una cum appendice de restitutione* – разом з додатком про відновлення в правах.

²⁶⁹ *desiderio* – бажання.

²⁷⁰ *et per publicas curas licebit* – і наскільки дозволять державні клопоти.

²⁷¹ *nie telko rogandi, lecz y inactandy constet sua libertas* – була вільна можливість не лише просити, а й заносити до актів.

hetmon polny, *paenis legum in perduelles sancitis*²⁷² skarany, na przesłym seymie iest porusony, iednak będąc wrodzoną litosczyą²⁷³ y goraczyn instancy za naywieliebnieyszyh w Bogu xzyędza prymasa [Wacława Leszczyńskiego] y xzyędza biskupa krakowskiego [Andrzeja Trzebieckiego], iako y inszyh xzyędzow biskupow y senatorow swieckych, na ktrych tudziez y posłow ziemskych niektrych pewnih seimikow, łączno sie tedi skłaniamy, podaiąc srodek y sposob tēmuz wrodzonemu Lubomierskiemu wiarą, łaskawosczyą naszą do przednania iako maiestatu nasego, tak czały oyczyny słusnie wrazony, oras daiemy tēmu wrodzonemu Lubomierskiemu pozwolenie udania sie z prozbamy y suplikamy swoiemy do czały Rzeczypospo[lite]y, naprzod seymowe seymyky wszystkie, o powrocenie swoje do czyy utraconey swoiey, przemieskania wolnego y bezpiecnego pozwalaiąc onemu w spiskych miastach, tak iednak²⁷⁴, aby sie nie telko w ucinkach, alie tesz y pismach swoykh przy wselaky swey zahował skromnosczy, woysk powiatow buntowac poprzestał. Co gdy czinic będzie, nie zagradzomy sobie drogy do przywrocenia mu słusnie utraconych chonorow y do przypuszczenia do confidenty nasyh dawnych, gdy przez tēn czas pomislywaniēm y układnosczyom na tey na dalsze zarabiacz będzie. Czo dlia lepszy wiary ręką własną naszą podpisuiemy y pieczęczyą utwierdzych roskazalismy.

№ 245

*Варшавські новини з Гданська про війну Англії
з Об'єднаними Провінціями*

Z Warszawy z poczty 1665

Ze Gdanska piśa, yz armatha angielska yuz wiśła przeciwko olienderzsky, hcząc sie przez woinę rosprawycz w zawzietyh diferencyah. Alie Holendrowie trzymaią swoię armathę w portah, ze Olendrowie, zycąc *temporis clipeo*²⁷⁵ stąpycz Angielcikow ohotę y potęgę, wydząc, yz omalie maią piniędzy, a zatym dobrze wiedząc, ze pretko yh liud, w borgu będączy, zapłaty rwacz sie musy albo *disciplinam et obedientiam excutere*²⁷⁶. Cego iuz znaky pokazaly sie na dwu okretah, gdzie dlia niewiliceny piniędzy *in tempore*²⁷⁷ miesięcnych zołdaczy na iednim swego kapitana, a na drugim porucnika zabiely. ||
(арк. 1611)

²⁷² *poenis legum in perduelles sancitis* – законними карами, передбаченими для ворогів.

²⁷³ У рукописі “liutosczyą”.

²⁷⁴ Далі помилк. знову написано “tak iednak”.

²⁷⁵ *temporis clipeo* – під прикриттям часу.

²⁷⁶ *disciplinam et oboedientiam excutere* – розхитати дисципліну і послух.

²⁷⁷ *in tempore* – вчасно.

№ 246

*29 квітня – 21 травня 1665 р. – Новини про смерть
краківського великоурядника, серадського воєводи
Єроніма Вежбовського та вармінського суфрагана,
ловицького декана Войцеха Пильховича*

1665

29 aprilis Warsawie i. m. p. Hyeronim Wierzbowsky, woiewoda sieradzky, wielky rzanca krakowsky, starosta oswieczymsky etc. vmar, maiacz bol w piersiah, ktory dusnoszcz czyniel. Hcąc ratowacz zdrowia, lekarzstwo na to wzyal, s cego krew sie mu rzuciela vstamy, ktora bela przycina y smierczy. Pohowon Warsawie *die 21 may*.

O wielkie rządy wielie sie znacnih panow stara u krolia i. m. [Jana Kazimierza]. Dano ie i. m. p. Skarsowskiemu [Stanisławowi Skarszewskiemu], starosczye samborzskiemu²⁷⁸.

Trzeciego dnia potym, to iest *1 may*, w Łowyczu vmar i. m. xzyadz Polichowycz [Wojciech Pilchowicz]²⁷⁹, sufragon warminsky. Ku hwalie Bozy prałata wielkiego trunnę srebna *magni ponderis*²⁸⁰ świętemu Woyciehowy sprawiel *et alia supellectili*²⁸¹ znacznie posilkował y testamentem na sto tysięcy *ad legatum*²⁸² odkazał.

№ 247

*1665 р., кінець квітня – початок травня. – Новина про скликання
конвокації Великого князівства Литовського та її перенесення
до Гродна на 31 липня*

Conuocatiia ma byd[z] w Litwie *pro die 2 may* w Bialej, na którą krol i. m. [Jan Kazimierz] wyiehal z Warszawy *die 25 aprilis*. Nie ziehaly sie pp. litewsczy kielka powiatow; odlozel krol i. m. *ad die[m] 31 iuly* do Grodna, a som krol i. m. powrociel do Warszawy²⁸³.

²⁷⁸ Адміністратор Самбірської економії: Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1884. – T. X. – S. 295 (no. 4908–4909); *Leśniak Franciszek*. Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku. – Kraków 1996. – S. 105.

²⁷⁹ *Korytkowski Jan*. Prałaci i kanonicy katedry metropolitarnej gnieźnieńskiej. – Gniezno, 1883. – T. III. – S. 210–214.

²⁸⁰ *magni ponderis* – великої ваги.

²⁸¹ *et alia supellectili* – та іншим церковним начинням.

²⁸² *ad legatum* – у спадок.

²⁸³ Король прибув до Білої 2 травня, див.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 44.

№ 248

12 травня 1665 р., Варшава. – Новина про прибуття посла від кримського хана Мегмеда Гірея IV до польського короля Яна Казимира

12 may

Posel tatarsky [Mehured murza]²⁸⁴ od hana krymskiego [Mehmed Gereja IV] do krolia i. m. [Jana Kazimierza] prziihehal [do Białej], ofiaruiąc²⁸⁵ kroliowu i. m. od hana scere y wierne braterstwo y tam yszcz na roskazanie krolia i. m., kędy mu roskaze, y som sie gotow rusyc na roskazanie i. k. m. *Die 12 may* Warszawie stanął.

№ 249

24 квітня 1665 р., Варшава. – Новини з Волині про військо, що збиралося коло Олики на службу до Юрія Любомирського, та інші відомості стосовно його повстання

24 aprilis z Warszawy z pocty

Z Wolynia, ze tam koło Ołyky p. Tyminecky, [Samuel] Czaplicky, [Stefan Konstanty] Pyasecynsky na i. m. pana Ierzego Lubomierzskiego, marszałka w[ielkiego] k[oronnego], zacygaia, daly znac kroliowu i. m. [Janowi Kazimierzowi], od woyska declaruiąc sie z ohotą swoią, ze są gotowy te zacygy liudzmy swemu *prepedire*²⁸⁶. Napisal krol i. m., dziękuiąc za to, a ządaiać, aby zniossy sie z p. woiewodą ruskym [Stanisławem Jabłonowskim], *huic malo*²⁸⁷ zabiegaly. I. m. p. Lubomierzsky stanął na Liubowny, maiącz ludzy przy sobie Slaska do 3000²⁸⁸.

²⁸⁴ Там само. – S. 46 (аудієнція 7 травня).

²⁸⁵ Далі помилк. знову написано “ofiaruiącz”.

²⁸⁶ *praepedire* – завадити.

²⁸⁷ *huic malo* – цьому злу.

²⁸⁸ Див.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 51.

№ 250

*Новина про відправлення з Москви польського посланця
Яна Котовича разом з московським посланцем Григорієм Богдановим
у справі посередництва Священної Римської імперії
і Бранденбурзького князівства для перемовин Речі Посполитої
з Москвою та обміну полоненими*

Z Moskwy posłanyk Hreori Bogdan Karpowyc²⁸⁹ od cara [Aleksiego Michajłowicza] y z nim powraca posłanik p. Kotowyc [Jan Kotowicz]²⁹⁰, do Warszawy iadą²⁹¹. Prowadzą sobą sliachy więźniow 300 na zamianę, a przy tym pokazuiąc skłonność swoją do zgody car moskiewsky, aby mediatora do zgody wzięły cesarza i. m. krześcianskiego [Leopolda I] y xziazę brandeburskie [Fryderyka Wilhelma].

№ 251

*Новина про декларацію великого литовського гетьмана Павла Сапіги
з військом стосовно підтримки Яна Казимира
проти Юрія Любомирського*

W tym tegodniu od i. m. p. woiewody wilienskiego [Pawła Sapiehi] p. woiewoda połoczky [Jan Karol Kopeć]²⁹² vzyty, przyiehał na to, aby imieniem onego declarował, że iako *a partibus*²⁹³ p. [Jerzego] Lubomierskiego nie iest, tak maiestat pansky nie telko *periculo* zdrowia swego²⁹⁴, alie y synow swoich zascicac iest gotowy, przyrzekaiąc przy tym, że woysko prawego skrzydła y lewego W. X. Litew[skiego], że i to *in officio suo*²⁹⁵ gotowe iest za maiestat pansky zastawiac się²⁹⁶.

²⁸⁹ Тобто, Григорій Карпович Богданов, див. про ці події, зокр.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 46, 49.

²⁹⁰ Там само. – S. 25, 46.

²⁹¹ Надпис на маргінесі: “Posłanik z Moskwy”.

²⁹² Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2018. – T. V: Ziemia połocka i województwo połockie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Andrzej Haratym, Andrzej Macuk, Andrzej Radaman; współpr. Witala Hałubowicza i Przemysława P. Romaniuka. – S. 239.

²⁹³ *a partibus* – на боці.

²⁹⁴ *periculo* zdrowia swego – з ризиком для свого здоров’я.

²⁹⁵ *in officio suo* – відповідно до свого обов’язку.

²⁹⁶ Надпис на маргінесі: “Od woyska z Litwy”.

№ 252

2 квітня 1665 р.²⁹⁷. – Новина про дозвіл з римської курії
конюшому Великому князівства Литовського,
князеві Богуславу Радзивілу для його одруження
з донькою Януша Радзивіла Анною Марією

Xzyazeciu i. m. Bogusławowy Radzywłowy na Birzy y Dubinkah,
koniusemu W. X. Litewskiego, przysła z Rzymu dispensa, aby sinowicę swoją
[Annę Marią], xziązecia Ianusa [Radziwiłła], hetmana W. X. Litewskiego, nie-
boscika, [corkę] poiął. *Procuravit hoc*²⁹⁸ krolowa Kristyna swecka²⁹⁹. ||
(арк. 1607 а)³⁰⁰

№ 253

1 травня 1665 р. – Новина про публікацію у Кракові й Казимірі
наказу стосовно збору двадцяти поборів для виплати боргів
армії у термін до 25 травня

Publika w dzien s. Filipa y Iacuba die 1 may 1665 w Krakowie y w
Kazimierzu.

Iz iako ih moszcz pp. duhowny z dobr swoyh duhownih pozwolili wydac
20 poborow na zapłatę woysku, tak i. k. m. ze wsistkyh starostw y dzierzaw
kroliewskych, w kogokolwiek z ih m. pp. obywateliow koronnih w possesiey
zostaiących naznacza do wydania d[wa]dzieszczya* poborow *cum abiuratis*³⁰¹,
ktore samy ih m. pp. dzierzawczy abo yh namies[t]niczy* odbierac w swih
dzierzawah będą, nikogo nie ohiliając. Miasta zas y miastecka przez urzędy
mieyskie takowy podatek odbiorą y przysiegą przy oddaniu ztwardzą.
Czas wibierania tych 20 poborow 25 may iest naznacony, a kto by w casie
zamierzonym podatku tego wydac nie hciał, na nim executia woyskowa
extendowac bedzie. Co do wiadom[osci]* podaie, abiscie o tym wszisczy
wiedziely.

²⁹⁷ Датування за вид.: *Wasilewski Tadeusz. Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła // Radziwiłł Bogusław. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 92.*

²⁹⁸ *procuravit hoc* – подбала про це.

²⁹⁹ Див. також коментар у III частині рукопису Голінського (Львів; Київ, 2023), док. 7, с. 14.

³⁰⁰ Цей аркуш вкладено наприкінці книги, на його початку надпис архівістів-упорядників рукопису: “Fo[l]ium volans ad p[aginam] 1611, MSS. CLXXXIX” (“Вільний аркуш до стор. 1611, рукопис 189”). Зворот цього аркуша порожній.

³⁰¹ *cum abiuratis* – з аб’юратами.

№ 254

*1 травня 1665 р. – Новина про публікацію у Кракові й Казимирі
наказу з підтвердженням інфамії на колишнього
великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана
Юрія Любомирського та його прихильників*

Druga publika zaras w tenze dzien po piersy publyce.

Iz iako na przesłym seymie sesczniedzielnim infamia y confiscatia wsistkyh dobr na i. m. p. marszałku przesłym [Jerzym Lubomirskim] y iego pomocnikah iest otrzimana, publykowana y do grodow koronnyh podana, tak do wiadomosczy wsistkyh podaemy, ze tegos takowego decretu infamiey nie telko na samim i. m. p. marszał[ow]skym*, gdziebykolwiek w osobie swoiey zastany beł, alie y na pomocnykah [...] ³⁰² y tyh wsistkyh, ktorzy bi mu bely radą, pomocą y ratunkiem [...] ³⁰³ urzędy wseliakie extendowany będzie. A kto by temu wiary nie hcial dacz, d[owie]* sie o tym wszistkym w aktah publicnyh koronnyh, ze tak iest, a nie yna[czy]*. [...] ³⁰⁴ sie to do wyadomosczy wszelkiego stanu podae ³⁰⁵. || (арк. 1612)

№ 255

*31 березня 1665 р., Варшава. – Універсал Яна Казимира,
виданий після розірвання сейму, з повідомленням про наміри
колишнього великого коронного маршалка, польного
коронного гетьмана Юрія Любомирського вербувати військо
для рокошу, оголошенням двадцяти поборів для виплати боргів армії,
а також долучення копій його листів стосовно повстання
і збору війська під Ченстоховою до холмського стольника
Самуеля Чапліцького та брацлавського підстоля
Стефана Костянтина Пясечинського*

Iąn Kazimierz z Bozey łaski krol polski, w. x. litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, kiiowskie, wołynskie, zmudzkie, inflandzkie, smolenskie, czerniechowskie, siewierskie a szwedzki, godzki, wandalski dziedziczny krol ³⁰⁶.

Wszem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec będzie nalezalo, a osobliwie przewielebnym, wielebnym w Bogu iasnie wielm[oznym],

³⁰² Далі рядок пошкоджено скраю аркуша.

³⁰³ Далі рядок пошкоджено скраю аркуша.

³⁰⁴ Далі рядок пошкоджено скраю аркуша.

³⁰⁵ Наступні арк. 1612–1615 писані іншою рукою і доклеєні Голінським до рукопису.

³⁰⁶ Надпис на маргінесі рукою Голінського: “Z durkowanego przepisany, 1665 die 31 marty”.

wielm[oznym], urodzonym y szlachetnym woiewodztw, ziem y powiatow dignitarzom, urzednikom y wszystkim stan[u]* rycerskiego obywatelom, tudziesz regimentarzom, pułkownikom, oberszterom, oberszterleytnantom³⁰⁷, rotmistrzom, porucznikom, chorążym officyerom y wszystkiemu towarzystwu y zo[ł]datom* woyska naszego y Rzpthey tak polskiego, iako y cudzoziemskiego zaciagu uprze[y]mie* y wiernie nam miłym. Uprzeymie y wiernie nam mili. Nie tylko iasnie widziec [y]* wiedziec, ale y rękoma niemal dotknąc się uprz[eymosci] y wiern[osci] wm. w. m. wszyscy mogą, iak po tak wielu dowodach oczywistych było y dotąd iest około dobra pospolitego nasze staranie krolewskie, gdy zaraz po odprawioney swiezo w przeszłym roku przeciwko nieprz[y]iacielow* Moskwicinowi y rebellizantom kozakom w zadnieprskie y w same moskiewsk[ie]* kraie expediciey nie dlaczego inszego, tylko *studio conseruandi boni publici*³⁰⁸ y zachowania w calosci praw y swobod miłych poddanych naszych, złożyliśmy byli seym [ordy]nariyny* szescniedzielny, ktoremu lubo *malignitas*³⁰⁹ ludzka bez wszelkiey słuszney przyc[zy]ny*, dla samych tylko priuat *obicem posuerat*³¹⁰ y on upornie zerwała. Przecię iednak *no[n]* defuimus*³¹¹ w czułości y miłości naszej ku tey oyczyźnie, gdy na instantią y gorące prozby pp. rad naszych y posłów ziemskich przy dokonczeniu seymu tegoz rozerwanego do nas wniesione *iterato*³¹² seym ten extraordinaryiny dwuniedzielny stanom tey R[ze]czyptej* złożyliśmy, a to na szczegulną panstw nam od Boga powierzonych obronę, na uspokojenie lub wojnę, lub tractatami z nieprzyacielem kraioy y granic panstw naszych, na obmyslenie zatrzymanego przez tak wiele cwierci krwawie zasłużoney zółdu woyskom w służbie Rzpthey zostaiącym y na inne *ad securitatem et tranquill[i]tatem* publicam* należące obrady³¹³, iako o tym nie tylko w uniwersalach, ale y w instructyac[h]* naszych na seymik podanych kazdy doczytac się moze. Nic to iednak wszystko nie pomogło, *preualuit bono publico*³¹⁴ taz zawziętosć *privatoru[m]*³¹⁵ pod farbą wolnego głosu do rozerwania seymu y zatamowania o dobru pospolitym obrady nasadzonych, ktorzy *restitutionem*³¹⁶ urodzonego Ierzego Lubomirskiego, przeszlego marszałka koronnego, sprawiedliwym sądem całej Rzpthey o

³⁰⁷ Так у копії Оссол. 237/II, арк. 295; у рукописі Голінського “obersztermantom”.

³⁰⁸ *studio conservandi boni publici* – з прагнення захисту суспільного блага.

³⁰⁹ *malignitas* – недобррозичливість.

³¹⁰ *obicem posuerat* – чинила перешкоди.

³¹¹ *non defuimus* – ми залишилися поряд.

³¹² *iterato* – знову.

³¹³ y na inne *ad securitatem et tranquillitatem publicam* należące obrady – i na інші питання, що стосуються суспільної безпеки і спокою.

³¹⁴ *praevaluit bono publico* – взяла гору над суспільним благом.

³¹⁵ *privatorum* – приватних інтересів.

³¹⁶ *restitutionem* – відновлення у правах.

publiczne *crimina lectis scrutiniis debito iuris ordine* osądzonego³¹⁷, *ante omnia peruicaciter*³¹⁸ y zniesienia *iudicatoru[m]*³¹⁹ seymowych *urgendo*³²⁰ do zadney || (арк. 1613) *publicae salutis*³²¹ obrady, ani do obmyślenia płacy woyskowej postąpić nie chcieli, ale *in conficto libertatis praetextu*³²² przez całe dwie niedzieli w izbie poselskiej *contendendo*³²³, zadney zacząć consultatyei, ani zadney constitutyei pisać nie dopuścili, i lubo potym za przysciem ostatniego dnia wszystkich posłów ziemskich do boku naszego *consulendo tranquillitati publicae*³²⁴ z zwykłej naszej miłości ku tej oyczyźnie pozwoliliśmy dzień y drugi nad zmierzony czas prolongatyei. Tymczasem widząc, że nie żadne *praeiudicium liberae vocis*³²⁵, lecz sama zawziętość kilku tylko osób w popieraniu *instantiae restitutionis* urodzonego Lubomirskiego *et cassationis actuum comitialium*³²⁶ tak wielu publiczne consultacye tamowała, dalismo to wszystkim stanom Rzpłey za radą pp. rad naszych *per publicam declara[ti]o[n]em*³²⁷, że lubo urodzony Lubomirski osądzony za iawne przeciwko nam y całej Rzpłey popełnione machinacye y excessy nigdy po dekrete ferowanym nam nie suplikował, ani przez listy abo przez prozby nie upokarzał się, owszem w tychże machinacyach swoich dotąd nie ustaie, woyska koronne *ad seditionem*³²⁸ pobudza, ludzi przez swoich adherentow werbuie, pazkwilami, tradukcyami y opaczny sprawę swey udaniem powiaty całe y lud pospolity miesza, iako o tym nie tylko listy oryginalne ręką jego podpisane na seymie terazniejszym *publice*³²⁹ czytane świadczą³³⁰ (które nizey są słowo w słowo wyrażone), ale y insze *realia extant documenta* nieustających *machinationum* jego³³¹. Atoli

³¹⁷ sprawiedliwym sądem całej Rzpłey o publiczne *crimina lectis scrutiniis debito iuris ordine* osądzonego – засудженого справедливим судом цілої Речі Посполитої за державні злочини після належно проведеного розслідування і з дотриманням правового порядку.

³¹⁸ *ante omnia pervicaciter* – насамперед вперто.

³¹⁹ *iudicium* – вироків.

³²⁰ *urgendo* – наполягаючи.

³²¹ *publicae salutis* – суспільного блага.

³²² *in conficto libertatis praetextu* – під вигаданим приводом свободи.

³²³ *contendendo* – домагаючись свого.

³²⁴ *consulendo tranquillitati publicae* – дбаючи про спокій Речі Посполитої.

³²⁵ *praeiudicium liberae vocis* – порушення права вільного голосу.

³²⁶ *instantiae restitutionis* urodzonego Lubomirskiego *et cassationis actuum comitialium* – наполягання відновлення в правах шляхетного Любомирського і скасування сеймових актів.

³²⁷ *per publicam declarationem* – через публічну декларацію

³²⁸ *ad seditionem* – до заколоту.

³²⁹ *publice* – публічно.

³³⁰ Слово дописане над рядком.

³³¹ *ale y insze realia extant documenta* nieustających *machinationum* jego – але існують й інші реальні документи його постійних махінацій.

iednak dla dobra pospolitego y ukontentowania niektórych posłów ziemskich *verbo nostro regio* deklarowaliśmy, *publice* obiecali³³² onego na przyszłym da P. Bog seymie (ktory wkrotce, ile *possibilitas* czasu *permitteret*³³³, złożyc obiecalismy) do łaski naszej krolewskiej przyiąc y to scriptem *ad archiuum* podanym assecurowac zezwolilismy³³⁴, byle tymczasem *sese modeste gereret*³³⁵, maiestatu naszego więcey nie tylko słony pismami y uczynkami (iako zwykł) więcey nie urazał, owszem *competentibus mediis supplex* nas y Rzpptą błagał³³⁶, a osobliwie przez seymiki tak koronne, iako y Wielk[iego] X. L. na przyszły seym prozbę *pro restitutione sua*³³⁷ wniosł. Ta iednak tak łaskawa z oycowskiego serca naszego pochodząca declaracya nasza od strony nie tylko nie przyięta, ale *contumaci silentio*³³⁸ wzgardzona została, którą grozbą, nie prozbą, przeciwko powadze maiestatu naszego y całej Rzpptej przez gwałt *in instanti restituere* onego *totaliter*³³⁹ z zniesieniem dekretow seymowych usiłowała, zadnych *penitus media etiam ampliora*³⁴⁰, ktoresmy *priuatum* stronie proponowac kazali, nie przyjmuiąc y owszem wszelkiemi gardząc, seym ten z wielką całej oyczyzny krzy- || (**apr. 1614**) wdą powtornie swymi contradykcyami prawu pospolitemu, sprawiedliwosci y w niey *aequalitati*³⁴¹ wolnego narodu przeciwnymi zerwali, Rzeczptą tak wielą zewsząd wielkich niebezpieczeństw otoczoną, *inermem et auxilio destitutam*³⁴² odbiegli. Co z ubolewaniem serca naszego krolewskiego do wiadomosci uprzeymo[sciom] y wierno[sciom] ww. podawamy, maiąc mocną w Bogu ufnosc y nadzieię, ze nie dokazą tego, czego dawno pragną, aby zamieszawszy oyczyznę, *in turbido oney piscari et statum ac fortunas suas* wywyższyc mogli³⁴³. Ale y my sami nie spuscimy naymniey z zwykley ku całosci praw y dobra pospolitego czułości naszej, owszem iako na tymze seymie po kilkakroc uczynilismy, tak y natenczas przed uprzeym[osciami]

³³² *verbo nostro regio* deklarowaliśmy, *publice* obiecali – нашим королівським словом ми заявили, публічно обіцяли.

³³³ ile *possibilitas* czasu *permitteret* – наскільки дозволить час.

³³⁴ Див. вище док. 244.

³³⁵ byle tymczasem *sese modeste gereret* – лиш би він тим часом поводився стримано.

³³⁶ *competentibus mediis supplex* nas y Rzpptą błagał – у відповідний спосіб уклінно благав нас і Річ Посполиту.

³³⁷ *pro restitutione sua* – про своє поновлення у правах.

³³⁸ *contumaci silentio* – зухвалим мовчанням.

³³⁹ *in instanti restituere* onego *totaliter* – негайно і в повному обсязі поновити його у правах.

³⁴⁰ *zadnych penitus media etiam ampliora* – абсолютно жодних засобів, навіть ширших.

³⁴¹ *aequalitati* – рівності.

³⁴² *inermem et auxilio destitutam* – беззахисну й позбавлену підтримки.

³⁴³ *in turbido oney piscari et statum ac fortunas suas* wywyższyc mogli – ловити рибу в каламутній воді і могли підвищити своє становище й статки.

y wiern[osciami] ww. y całym swiatem manifestuiemy się *et verbo nostro regio declaramus*³⁴⁴, iz iako nigdy na mysl nasze nie padło, abysmy kiedykolwiek ku ublizeniu praw, swobod, wolnosci szlacheskich, *etiam* głosu wolnego *directe vel indirecte*³⁴⁵ czynic komu dopuszczali, tak *in quantum* by³⁴⁶ z okazyey tegoz urodzonego Lubomirskiego do iakiego zamieszania przyszło nie w zadnych siłach postronnych, ktore onze sąm *contra fas et ius conquirit*³⁴⁷ y do panow naszych *tali satellicio stipatus*³⁴⁸ wtargnąc zamysla, ale w samychze uprzym[osciach] y wiern[osciach] ww. naywiększe y nymocniejsze po Bogu tronu naszego y całosci Rzpptej zakładamy *presidum*³⁴⁹, ufaiąc obowiązanej nam dobrowolnie uprzym[osciami] y wiern[osciami] ww. wierze, starozytney cnocie polskiey, męstwu y rostopnosci, ze przy osobie y dostojenstwie naszym krolewskim stac będziecie, a złosliwym *traductionibus*³⁵⁰ y wiesciom wiary dawac nie zechcecie. Aze prawa pospolite iako nam samym, tak pogotowiu prywatnym osobom woysk obcych do panstw Rzpptej wprowadzac, *privata autoritate*³⁵¹ werbowac, buntow miedzy ludem pospolitym czynic, daleko więcej *cum infamibus*³⁵² przestawac y onym *complicitatem praebere expresse vetant*³⁵³, tedy my, stosując się do tego prawa, a oraz pierwsze nasze po przeszłym rozerwanym seymie wydane uniwersały reasumuiąc, obwieszczamy y deklaruiemy. Iz iesliby ktokolwiek do urodzone[go]* Lubomierskiego, iako *ad infamem et proscriptum*³⁵⁴ wiązac się, ludzi werbowac, kupy sprowadzac, buntowac albo iakimkolwiek sposobem *tranquillitatem publicam*³⁵⁵ mieszc[ac]* chciał, więc tez listowne albo iakiekolwiek konferencye z nim miec wazył się, ta[ko]wego* y takowych wszytkich, iako *complices, legum contemptores, pacis publicae turbatores*³⁵⁶, aby wielm[ozni] y urodzeni woiewodowie, kasztellani, starostowie y ich u[rzę]dy*, wczesnie dalszemu złemu zabiegaiąc, kupic się im

³⁴⁴ *et verbo nostro regio declaramus* – і нашим королівським словом засвідчуємо.

³⁴⁵ *etiam* głosu wolnego *directe vel indirecte* – а також вільного голосу, прямо чи опосередковано.

³⁴⁶ *in quantum* by – якби.

³⁴⁷ *contra fas et ius conquirit* – проти всякого божественного й людського закону вишукує.

³⁴⁸ *tali satellitio stipatus* – в такому супроводі.

³⁴⁹ *praesidium* – захист.

³⁵⁰ *traductionibus* – обмовам.

³⁵¹ *privata autoritate* – з приватної ініціативи.

³⁵² *cum infamibus* – з банітами.

³⁵³ y onym *complicitatem praebere expresse vetant* – і вступати з ними у співпрацю однозначно забороняють.

³⁵⁴ *ad infamem et proscriptum* – до вигнання й баніта.

³⁵⁵ *tranquillitatem publicam* – суспільний спокій.

³⁵⁶ iako *complices, legum contemptores, pacis publicae turbatores* – як спільників, порушників закону і ворохобників суспільного спокою.

nie daly y onych *iuxta le-* || (арк. 1615) *ges publicas*, osobiwie *constitu[t]i[o]n]es annoru[m]* 1611, 1623, 1624 et 1629³⁵⁷ y inszych tak dawnych, iako y swięzszych, znosili. Miasta takze, aby na takowe *ausus*³⁵⁸ ostroznymi byli y wedłуг praw tychze zachowali się, miec chcemy pod łaską naszą y rozkazuiemy. Azeby dowodniey uprzejm[osciom] y wiern[osciom] ww. machinacye y *molimina*³⁵⁹ urodzonego Lubomirskiego przeciwko nam y Rzpptej *pateant*³⁶⁰, listy iego wyzey wspomniane³⁶¹ do tegoz uniwersału słowo w słowo przypisac kazalismy, ktore tak się w sobie maią: “Mci panie stolniku chełmski, moy msci panie y bracie. Iuz czas temu zaczynac szczęśliwie robotę y proszę, iakom zawsze znał zyczliwą wm. m. m. pana ku sobie propensią, racz pospieszyc, wziąwszy *in comitatum*³⁶² przyjaciół, p. Chruszę [Iwana Hruszę] racz *praemonere*³⁶³ wczesnie *et unita virtute agere agenda*³⁶⁴. Ostatek oddawca pisania moiego *referet* wm. m. m. p^a *et informabit uberius*, a teraz się łasce wm. m. m. p^a y miłości wszytkich dobrych przyjaciół oddaie. W Wrocławiu *die 25 februarii 1665*. Wm. m. m. p^a zyczliwy brat y sługa, Ierzy Lubomirski”. Ceduła: “Przy tym w woysku robic, do p^a [Pawła] Tetery odzywac się, Tatarow nie zapomniec, a do mnie prosto ku Częstochowey przebierac się, przeszley informaciey nie zapomniec”. Intitulacya taka: “Memu mciemu p^a y bratu iem[ci] p^a Samuelowi Czaplickiemu, stolnikowi³⁶⁵ chełmskiemu”. Drugiego listu *tenor*³⁶⁶ taki: “Mci panie podstoli braclawski, moy mci panie y bracie. Iuz ten czas przychodzi, abys *pro innata sua virtute*³⁶⁷ zaczynał w imię Panskie robotę, prosze, przybrawszy *socios*³⁶⁸, ktorych tam wm. m. p. masz. Ia pewnie *non deero*³⁶⁹ y mam w Bogu nadzieię nieomylną, ze *propitiabitur conatibus et operi nostro*³⁷⁰. Ostatek oddawca *referet* wm. p^a *et informabit*³⁷¹. Na przyjaciół zawołac wczesnie

³⁵⁷ *iuxta leges publicas*, osobiwie *constitu[t]i[o]n]es annoru[m]* 1611, 1623, 1624 et 1629 – згідно з державними законами, особливо конституціями 1611, 1623, 1624 i 1629 років.

³⁵⁸ *ausus* – зухвалі спроби.

³⁵⁹ *molimina* – зусилля.

³⁶⁰ *pateant* – стали очевидні.

³⁶¹ У копії з Оссол. 237/II (арк. 296 зв.) дописано: “ręką [Janusza] Bieykowskiego pisane”.

³⁶² *in comitatum* – до гурту.

³⁶³ *praemonere* – попередити.

³⁶⁴ *et unita virtute agere agenda* – i об’єднаними зусиллями зробити те, що треба.

³⁶⁵ Так у копії з Оссол. 237/II (арк. 297), у рукописі помилк. “chorążemu”.

³⁶⁶ *tenor* – зміст.

³⁶⁷ *pro innata sua virtute* – відповідно до своєї вродженої чесноти.

³⁶⁸ *socios* – союзників.

³⁶⁹ *non deero* – не залишуся осторонь.

³⁷⁰ *propitiabitur conatibus et operi nostro* – що [Він] буде ласкавий до наших зусиль i праці.

³⁷¹ *referet* wm. pana *et informabit* – повідомить вельможному панові та поінформує.

proszę tamecznych, owci tez powstaną. Moie zatym usługi wm. p^a ofiaruję. W Wroclawiu *die 25 februarii 1665*. Wm. p. zyczliwym bratem y sługą, Ierzy Lubomirski”. Ceduła taka: “Tuszę, ze iuz w woysku co się stało dobrego na moię stronę, proszę, racz wm. mc. preparowac a tu do mnie ku Czestochowey przebierac się *formato consilio*³⁷² z oddawcą listu mego”. Intitulatia taka: “Memu mciemu panu y bratu, iem[ci] p. Stefanowi Piaseczynskiemu³⁷³, podstolemu braclawskiemu”³⁷⁴. Aze szczegulna tylko nadzieia obrony Rzpptej a bezpieczenstwa kazdego z uprzym[osciow] y wiern[osciow] ww. w zatrzymaniu woysk *in obsequio*³⁷⁵, zatrzymania zas inny wynalesc się nie moze sposob, tylko przez satisfactią, przynamniey *in parte*³⁷⁶, zatrzymanego iemu zoldu, do czego się w tak nawalney potrzebie pp. senatorowie w teraznieyszej radzie poseymo- || (арк. 1616) wey iednostaynie sklonili³⁷⁷, to y uprzym[osciom] y wiern[osciom] ww. *amore oyczyzny*³⁷⁸ y consuatiety samych siebie *proponimus, non imponimus*³⁷⁹. Wiedząc przeciwną dispozitią prawa, abyście na posilenie, a zatym zatrzymanie *in obsequio*³⁸⁰ zasłużonego woyska, uwazając wielkie w nim przez borgową służbę, a bardziey ustawiczne przez ten czas dwuletni obozowe prace podięte *defecta*³⁸¹, prynamniey dwadziescia *cum abiuratis*³⁸² poborow naprętcie złożyli y one lub do poborców swoich, lub do grodów za kwitami oddali iako nayprędzey. Tego wszytkiego, cokolwiekbyście uprzym[osci] y wiern[osci] teraz złożyli, skarb słuszny szafunek na podział y posiłek woysk uczyni y na blisko przyszłym seymie, ktorego złożenia w długi czas nie puscimy, *sufficientem calculum*³⁸³ odbiorą uprzym[osci] y wiern[osci] ww., co woły y miłości ku tey [oyczyźnie]³⁸⁴ uprzym[osciom] y wiern[osciom] ww. zdaemy. Azeby do wiadomosci wszytkich tym prędszey doysc mogło, ten uniwersał nasz po wszytkich krolestwa tego grodach

³⁷² *formato consilio* – порадившись.

³⁷³ Так у копії з Оссол. 237/II (арк. 297), у рукописі помилк. “Piaseckiemu”.

³⁷⁴ Обидва ці листи були зачитані 27 березня в сенаторській палаті перед розірванням сейму. Див.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 37.

³⁷⁵ *in obsequio* – у послуху.

³⁷⁶ przynamniey *in parte* – принаймні частково.

³⁷⁷ У копії Оссол. 237/II (арк. 297 зв.) частина цього речення виглядає інакше: “...do czego się w tak nawalney potrzebie dobrom naszym y dzierzawcow naszych tak duchownym, iako y swieckim przyłozyc potrzeba...”.

³⁷⁸ *amore oyczyzny* – заради любові до батьківщини.

³⁷⁹ *proponimus, non imponimus* – пропонуємо, не примушуємо.

³⁸⁰ *in obsequio* – у послуху.

³⁸¹ *defecta* – недоплати.

³⁸² *cum abiuratis* – з аб’юратами.

³⁸³ *sufficientem calculum* – належний підрахунок.

³⁸⁴ У рукописі це слово пропущене, відновлене за копією Оссол. 237/II (арк. 297 зв.).

aktykowac y publikowac rozkazuie my. Dan w Warszawie dnia trzydziestego pierwszego³⁸⁵ miesiąca marca roku Pans[kiego] 1665, panowania krolestw naszych polskiego y szwedzkiego siedmnastego.

№ 256

8 травня 1665 р., Варшава. – Новини про призначення надвірного коронного маршалка Яна Клеменса Браницького на сонцьке староство, повстання ногайських татар проти хана Мегмеда Гірея IV, війну в околицях Корсуня, Білої Церкви та вірність гетьмана Павла Тетери польському королю у війні Речі Посполитої з Юрієм Любомирським

I. m. p. [Jan Klemens] Branicky, marsalek nadworny koronny, wiezdał na starostwo sądeckie, ktore mu dano po panu [Stefanu] Czarneckym, wojewodzie kyiowskym, iako zięciowu iego, niebosczyka p. Czarneckiego³⁸⁶.

Od Vkrayni to slyhac, ze miedzy Tataramy bunt, ze Naboy, starsy Tatarzyn, przeciwku hanowu krymskiemu [Mehmed Gerejowi IV] powstał y podnios rebelyą, y mieli potrzebę sobą. Naboy stłuk krimskych Tatarow y stada kony zabral ym, Wołohow y Multanow rabuią³⁸⁷. [Iwan] Sirko, kozak, przy Nahaysky ordzie y niektorzy kozaczy z nimy.

P. [Paweł] Tetera, hetman kozacky, wiernie y scerze przy kroliu i. m. [Janie Kazimierzu] y Rzeczypospolitey ofiarowal sie zawse stac y swoymy wiernemy mołoycamy, nie misliac o zadney odmianie wiary swey, ktorey zawse hce dotrzymacz³⁸⁸.

I. m. p.³⁸⁹ wojewoda rusky [Stanisław Jabłonowski] z pohwałą wsistkych rząd woyska trzyma. Niektorzy buntowniczy, iako brat [Hryhorija] Hulanickiego, wprowadziwszy w noczy do Korsunia deinikow pięć tysięcy y Moskwy, ktorzy o zamek korsunsky hceli sie kusyc, alie yh z dział bito, domy yh przesiwacz y wiwracac, rebelizantow, pocęto. Nazaiutrz prec z miasta ustapieli, po ktorih wiscziu, gdy dosly winnih, odniesly zaslužane karanie³⁹⁰.

³⁸⁵ Слово дописане над рядком.

³⁸⁶ Ян Клеменс Браницький був одружений з донькою Стефана Чарнецького Олександрою Катериною (*Kersten Adam*. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963. – S. 198).

³⁸⁷ Див. про ці події між кримськими та ногайськими татарами: *Czelebi Ewlija*. Księga podróży: (Wybór) / Tłumacz. Zygmunt Abrahamowicz, Aleksander Dubiński, Stanisława Płaszowska-Rymkiewicz. – Warszawa, 1969. – S. 210–212, 428.

³⁸⁸ Надпис на маргінесі: “Z poety z Warszawy 8 may”.

³⁸⁹ Далі пропущено місце для імені.

³⁹⁰ Див. про ці події на основі новин рукопису Голінського: *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – T. I. – S. 105.

Studnią ius drugą w Białey Cerkwy fortyczy wikował w skalie p. Stahowsky [Jan Stachurski], generał maior³⁹¹, gdzie, sukaiąc wody, marmuri cerwone w ziemi naliez y krusec złoty. Woda bardzo potrzebna dobra dlya zolnierzow. || (арк. 1617)

№ 257

3 травня 1665 р., Любовля³⁹². – Універсал колишнього великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до шляхти з повідомленням про повернення до Речі Посполитої та запевненням своєї вірності

Copya vniwersalu i. m. p. Ierzego Lubomierskiego, marszałka wiel[kiego] koron[n]ego etc., etc., z Łubownie data die 8 may 1665.

Iasnie wielmożnym, wielmożnym ih m. panom senatorom, wrzednikom y wsistkym stanu ricerzskiego tak koronnim, iako y Wielkiego Xziestwa Litewskiego obywateliom, moym mosczy panom y braczy, przy braterskich usługach zalieceniu. Bedąc *extra patriam*³⁹³ a niewinnim czuiąc sie bydz y racey *per iudicium maleuolorum*, a nie *ex demerito aliquo*³⁹⁴ w łasce iego kroliewsky mosczy, pana mego miłosczywego, zruinowanym, iako kazdemu, tak y mnie powrocenia³⁹⁵ do teyze oyczyzny iako matky *desiderium*³⁹⁶ musi

³⁹¹ Groszkowski Marek. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 58. Там само (s. 62) про його призначення генерал-майором: “...w przypadku bohatera tej pracy funkcja generała majora oznaczała przede wszystkim prawo dowodzenia wszystkimi wojskami koronnymi stacjonującymi na Ukrainie”. Див. також: Кривошея Володимир. Генеалогія українського козацтва: Білоцерківський полк. – Київ, 2002. – С. 84.

³⁹² У рукописі датування документа подано від 8 травня 1665 р.; у Коховського – 2 травня (*Kochowski Wespazyan*. Historya panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. III. – С. 16); у Корзона – 5 травня (*Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – С. 316–317 (наведено фрагменти універсалу)). У деяких копіях, зокрема з Курніка та Кракова, дата 3 травня, що її можна вважати слушною. Див.: Бібліотека ПАН у Курніку, ркп. 362: “Nieszczesna pamiątka nieszczescia Rzeczypospolity za panowania naiiasniejszego krola igmci Iana Kazi[m]ierza in anno 166sexto”, арк. 75–76; *Bąkowa Joanna*. Szlachta województwa krakowskiego wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego w latach 1661–1667. – Warszawa; Kraków, 1974. – С. 97 (цитати універсалу).

³⁹³ *extra patriam* – за межами батьківщини.

³⁹⁴ *racey per iudicium maleuolorum*, а не *ex demerito aliquo* – радше через opinію недоброзичливців, а не внаслідок якоїсь провини. Так у копії з Курніка (арк. 75; тут помилк. “per iudicia”), у рукописі помилк.: “per inuidia male uolunta ex demerito aliquo”.

³⁹⁵ Так у копії з Курніка (арк. 75), у рукописі “powrocenie”.

³⁹⁶ Так у копії з Курніка (арк. 75), у рукописі помилк. “desiderio”.

*inesse*³⁹⁷, wspomniawsy zwlasca sobie, zem tes iakokolwiek³⁹⁸ kiedy dla teyze oyczyzny czyniel y iey *pro posse* sluzel³⁹⁹. Niewinnosc [te]⁴⁰⁰ tedy w oczach maiacz, zblizelem sie tu, do czego my dodal pospiehu i. m. p. chorazy rawsky [Piotr Śladkowski]⁴⁰¹, z Warszawy zaraz po seymie rozerwanim do mnie zbiegszy do Wrocławia od i. m. p. marsalka nadwornego [Jana Klemensa Branickiego], brata mego. Tenze mi nadzieie łasky y clemencyey i^o k. m. prziniosł y uczyniel, zebym do oycyzni *paccate*⁴⁰² wsedł intimował. Potwierdził my tego i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki] listem swoym przez i. m. x. Piegowskiego [Andrzeja Pęgowskiego/Pągowskiego]⁴⁰³, sholiastyka sendomierzskiego, przisłanim. *In eam* tedi *spem* łasky⁴⁰⁴ ie^o kroliewsky mosczy stanalem tu y iako odzywom sie wm. msciom m. panom, tak yz *nihil hostile*, coby *publicam* oycyzni wzrusac miało *tranquilitatem*, nie mislię⁴⁰⁵. Donosę ich mosciom mosczym panom, yz przyhodzę, iako syn do oycyzni moiey, iako matky; przyhodzę, iako wierny poddany iego kroliewsky mosczy; przyhodzę, iako brat do braczy. Dokądze indzy ma bydz recurs moy, zebym iesce y tey oyciznie mógł nieco usłuzycz, w kto[re]iem sie urodzył, y na łaskę iego kroliewsky mosczy zarabiał y ostatek dny w pokoju y poziciu braterskim dopędzył? Nic tedy nye mas [nad to] w umislie moym y lubo od liudzy iego kroliewsky mosczy, iako to [Piotra de] Briona y Persa [Tadeusza Daniela Baubonaubeka]⁴⁰⁶, *toties lacessitus* zostałem⁴⁰⁷ w Sliąsku y gziem dla

³⁹⁷ tak y mnie powrocenia do teyze oyczyzny iako matky *desiderium* musi *inesse* – tak i meni musit' byti vlastive pragnennia povernutisja do tiei bat'kivщини, як до матері.

³⁹⁸ Так у рукописі, у копії з Курніка "cokolwiek" (арк. 75).

³⁹⁹ *pro posse* sluzel – наскільки міг, служив.

⁴⁰⁰ Тут і далі у документі вставки у квадратних дужках з уточненнями до тексту подано з курницької копії (арк. 75–76).

⁴⁰¹ *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – T. I. – S. 316–317; *Choińska-Mika Jolanta*. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – S. 125.

⁴⁰² *paccate* – спокійно.

⁴⁰³ *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – T. I. – S. 316; *Przyboś Adam, Rożek Michał*. Biskup krakowski Andrzej Trzebicki: Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII wieku. – Warszawa; Kraków, 1989. – S. 50.

⁴⁰⁴ *in eam tedi spem* łasky – тоді з цією надією на ласку.

⁴⁰⁵ *nihil hostile*, coby *publicam* oycyzni wzrusac miało *tranquilitatem*, nie mislię – не маю жодних ворожих намірів, аби могли порушити суспільний спокій батьківщини.

⁴⁰⁶ Про спустошення ними маєтків Юрія Любомирського див.: *Jemiolowski Mikołaj*. Pamiętnik dzieje Polski zawierający / Opr. Jan Dziegielelewski. – Warszawa, 2000. – S. 351. Про них обох див., зокр.: *Volumina Constitutionum* / Opr. Stanisław Grodzicki, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt; przedm. Waław Uruszczak. – Warszawa, 2017. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 2: 1658–1668. – S. 220, 291; *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – T. I. – S. 279.

⁴⁰⁷ *toties lacessitus* zostałem – стільки разів зазнав нападів.

wspocnienia iakiego takiego przybeł, w pokoiu bydz nię mogę, gdi my na liudzie, ktoryh *propter custodia[m] corporis*⁴⁰⁸ garzstkę mąm, y na maietnosczy moie następuię. *Studendo* iednak *salutę patriae*⁴⁰⁹ y nie hcąc zadney *ansam*⁴¹⁰ dawac, znosę to wsistko cierpliwie y *modeste*⁴¹¹. Wm. m. panow *p[er] communi[s] amorem patrię et per sacra libertation[is] iura*⁴¹² tey Rzeczypospolitey prosię, abiscie opacnym przybicia mego tłumaceniem wiary nie dawaly, *hostilem atque p[rae]iudiciosu[m]* mnie sie nie obawialy⁴¹³, a przy tym iako *opresso ciui*⁴¹⁴ y bratu ręki podaly. W łascze tudzies iego kroliewsky mosczy, oyciznie, iesly sie ieszcze na co mogę zniszcz, [sie readintegrowali]⁴¹⁵. Co ia *in fraternum sinum* wm. m. panow oddaie⁴¹⁶ y oraz braterską ponawiam usługę. *Datum* na Lubowni w zomku *die 8 may 1665*.

Ierzy Lubomierzsky.

№ 258

15 травня 1665 р., Варшава. – Новина про виступ з військом Юрія Любомирського у межі Корони Польської та звернення Яна Казимира до краківського єпископа Андрія Тшебицького у справі його посередництва для укладення громадянського миру

*Die 15 may*⁴¹⁷ za wesciem *armata manu*⁴¹⁸ pana [Jerzego] Lubomierskiego *intra fines Regni*⁴¹⁹, chcącz i. k. m. [Jan Kazimierz] wieliekroc oswiadconą swoią dementią odwiesc go, uzył iesce i. m. x. biskupa krakow[skiego] [Andrzeia Trzebickiego], aby go rectificował y od tak zalosnego zapędu

⁴⁰⁸ *propter custodiam corporis* – для охорони тіла.

⁴⁰⁹ *studendo* iednak *saluti patriae* – проте, дбаючи про добро батьківщини.

⁴¹⁰ *ansam* – підстави, приводу.

⁴¹¹ *modeste* – покірно.

⁴¹² *per communis amorem patriae et per sacra libertationis iura* – заради любові до спільної батьківщини і заради священних прав на звільнення. У копії з Курніка (арк. 76): “*per communis patriae amorem et per sacrae libertatis curam*” (заради любові до спільної батьківщини і заради захисту святої свободи).

⁴¹³ *hostilem atque praeiudiciosum* mnie sie nie obawialy – не остерігалися мене як злочинного і шкідливого.

⁴¹⁴ *opresso civi* – громадянинові, що зазнав утисків.

⁴¹⁵ Так у копії з Курніка (арк. 76) замість більш очікуваного “*redintegrowali*”. Під час копіювання документа Голінський це слово не зрозумів і передав його перекручено у вигляді двох слів з титлою скорочення: “*redinte gr*”.

⁴¹⁶ *in fraternum sinum* wm. m. panow oddaie – віддаю на братню волю вельможних милостивих панів. Так у копії з Курніка (арк. 76), у рукописі помилк. “*in paterno sinu*”.

⁴¹⁷ Надпис на маргінесі: “*Z pocty z Warsawy 1665*”.

⁴¹⁸ *armata manu* – з військом.

⁴¹⁹ *intra fines Regni* – на територію королівства.

przytrzymał z upewnieniem przy upokorzeniu jego łasky y teyże clementii i^o k. m., co i. m. x. biskup krakowsky *pro consueto suo zelo* ku panu y oyczyźnie *sedulo* exequouał⁴²⁰, pisawsy gorączo y posławsy na Lubownia prałata swego domowego [Andrzeja Pęgowskiego] do p. Lubomierzskiego, persuaduiąc mu, aby *civibus mediis*⁴²¹ y przeprasaniem pana tak dobrego y łaskawego postępował, a swoiey ostatny zguby y miesania oyczyzny nie przispieszał. Na czo nicz rzetelnego od niego i. m. x. biskup odniesz nie mógł, telko *responsoria*⁴²². A tak krol i. m. do obozu *pro prima iunij*⁴²³ stanąc ma pod Dolnim Kazymierzem y woysko zgromadzyc. || (арк. 1618)

№ 259

*Переказ шляхетського дискурсу у справі осудження
Юрія Любомирського із закликом брати до уваги його
та батькові військові заслуги перед Річчю Посполитою*

Napisał jeden sliahczie, zeby nie zapominaćz niebosczyka s. pamięćzy i. m. p. Stanisława Lubomierzskiego, wojewody krakowskiego, rodzica i. m. p. Ierzego Lubomierzskiego, marsalka wielkiego koronnego y hetmana polnego koronnego, starosty krakowskiego, etc., etc. zasług, odwag rycerskyh, kostow z roznemy nieprzyacióły, z Turczinem, z Tatarzinem, z Moskwą, Swedamy i kozaky y roznemy nieprzyaciółamy koronnemy. Takze tes nie mni i. m. p. Ierzego Lubomierzskiego, marsalka wielkiego koronnego, hetma[na] polnego koron[nego], star[osty] krako[wskiego], etc., ktory zdrowia swego nie lituiąc, pracz, kostow dla krolia imcy y Rzeczypospolitey wielie ponosąc, z roznemy nieprzyacieliamy Korony Polsky. Y podczas woyny sweczky w Polsce i. m. p. marsalek koronny żołnierzow przyhecił y utwierdził, ze sie odwrocili od krolia sweckiego Carolia Gustapha a do krolia i. m. Iona Kazimierza polskiego powrocili, zaczym krol i. m. do Korony Polsky powrocił, Krakow oblieg potężnie i. m. p. marsalek y Wiercza [Paula Wirtza], generała sweckiego, potężnie oblieżeniem szysnał, w trzaskące mrozy głodem morzeł, ze blisky bel do tego, [zeby] poddac sie swemy Swedamy, kiedy by bel xzyżę [Jerzy II] Rakoczy nie nastąpił z woyskiem węgierskim y z kozaky. Poteżnie i. m. p. marsalek wpad do Węgier z woiskiem w maiętnosczy xzyżęcia Rakocego y tam wsy, miastecka iego popustosel ogniem y miecem. Wyiehal z Węgier zdrowo z woiskiem i. m. p. marsalek, w Polsce xziażęcia Rakocego woysko porazeł y sam sie Rakoczy liedwo wyprosiel, zacim som

⁴²⁰ *pro consueto suo zelo* ku panu y oyczyźnie *sedulo* exequouał – відповідно до влас-
тивої йому відданості панові й вітчизні старанно виконав.

⁴²¹ *civibus mediis* – через посередників.

⁴²² *responsoria* – тут: відписки, відмовки.

⁴²³ *pro prima iunii* – на 1 червня.

liedwo uset do Węgier. Swedzkie woysko pod Toruniem pogromiel y Torunia prawie som dostał. Z Moskwa scesliwie bitwę ztoceł, Seremeta [Wasilija Szeriemietiewa], hetmana moskiewskiego, poraziel y samego poimal y wielie Moskwy starsini do więzienia nabrał. Kozaky zaporowskie do poslusenstwa wtenczas przywiod kroiowy i. m. y Rzeczypospolitey Koronney y innih usług, potrzeb z roznemy nieprzyiacioly y przedtym, y teraz zawse czyniel z odwagą zdrowia, maiętnosczy, kostow, prace nie załuiącz, zawse odwaznie. Teraz to w zapomnienie obroczyz usiuią, a do nielasky pansky przywodzą przez zazdroscz.

№ 260

17–24 травня 1665 р. – Новини про надання коронному хорунжому Янові Собеському уряду великого коронного маршалка, похорон краківського великоурядника, серадського воєводи Єроніма Вежбовського, смерть віленського біскупa Юрія Білозора та доктора теології, королівського математика, астролога Миколая Журавського

17 may oddana iest publicze w pokoju krolia i. m. [Jana Kazimierza] przez i. m. xzyedza kanclerza koronnego [Mikołaja Prażmowskiego] laska marszałkowska wielka koronna i. m. p. [Janowi] Sobieskiemu, za którą dziękował *facunda et grauitatis rei accomodatissima ratione*⁴²⁴. Krol i. m. z Warszawy wiiehal do Bielion na recollectią przed swiątkamy, na ktore sie powroczy.

Pogrzeb i. m. p. [Hieronima] Wierzbowskiego, woiewody sierackiego, wielkiego rzance krakowskiego, Warszawie będzie sie odprawial *pro die 21 may*. Vmar tez xzyadz biskup wiliensky [Jerzy Białozor] temy czaszy.

M[istrz] Zorawsky [Mikołaj Żórawski], matematyk, *doctor medicine* krolia i. m. vmar Warszawie, tamze go pohowono⁴²⁵. || (aprk. 1619)

⁴²⁴ *facunda et gravitatis rei accomodatissima ratione* – красномовно і з усією відповідністю до поважності справи.

⁴²⁵ Надпис на марґінесі: “24 may Zorawsky, matematyk, vmar”. Новина швидко поширювалася, що свідчить, зокрема, про популярність астрономічних дискурсів у ту епоху, див., напр.: *Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz* / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 51 (нотатка від 6 червня).

17 червня 1665 р., польський табір на Ганчорейських Полях. –
Лист маршалка конфедератів коронної армії Адама Остжицького
до краківського воєводи, великого коронного гетьмана
Станіслава Потоцького з повідомленням про відправлення
до нього посольства

Copia listu pana Ostrzickiego [Adama Ostrzyckiego]⁴²⁶, marszałka zwiąskowego, do i. m. p. [Stanisława] Potockiego, wojewody krakowskiego, hetmana wielkiego koronnego, z obozu na Polach Hanczoreyskych data 17 iuny⁴²⁷.

Nie bel by własni tey oyczizny sin, ktori bi ocziwistey nie hciał oney *condolere calamitati*⁴²⁸, która *post tot* przez nieprzyiacielia *rudera et uulnera*⁴²⁹, do zadnego iesce nie przisedsy *respirium, per maleuolorum consilia*, coraz w głębsze y cieskie zahodzy ruini⁴³⁰, dlatego woysko i° k. m., pana na[szego] mi[łosciwego], *bienniis non parcendo laboribus*⁴³¹ z nakładem zdrowia y fortun swoyh za Dnieprem, w Moskwie y w Ukrainie do tyh casow swoje w usłudze Rzeczipo[spolite]y y dostoiensstwa panskiego continuowało *opus*⁴³², aby ta *oppressa vndique* oyczizna⁴³³ z cieskiego potu przetarła coło. Alie poniewaz przychodzy cale *ad oculum*⁴³⁴, ze iaszczurze dzieczy własney swey przegryzaią wnetrznosczy y oniz *nutriuntur sanguine*⁴³⁵, przychodzy woyska

⁴²⁶ Інший помилковий варіант “Ustrzycki”, див., напр.: *Jemiołowski Mikołaj*. Pamiętnik dzieje Polski zawierający / Opr. Jan Dziegielewski. – Warszawa, 2000. – S. 350; *Kochowski Wespazyan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – T. III. – S. 15. Про це див.: *Majewski Wiesław*. Ostrzycki (błędnie Ustrzycki) Adam h. Prus I (2 poł. XVII w.) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 593–594.

⁴²⁷ Надпис на марґінесі: “1665”. Про Ганчорейські Поля коло Острополя див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 229–230, 232 (карта).

⁴²⁸ *condolere calamitati* – співчувати біді.

⁴²⁹ *post tot* przez nieprzyiacielia *rudera et vulnera* – після стількох завданих ворогом руїн і ран.

⁴³⁰ do zadnego iesce nie przisedsy *respirium, per maleuolorum consilia*, coraz w głębsze y cieskie zahodzy ruini – не давши ще жодного перепочинку, через підступи злих людей веде до щораз глибшої й тяжчої руїни.

⁴³¹ *bienniis non parcendo laboribus* – не шкодуючи дворічної праці. У рукописі перше слово спотворене: “cienices”.

⁴³² *opus* – працю, місію.

⁴³³ *oppressa undique* oyczizna – батьківщина, на яку тиснули з усіх боків.

⁴³⁴ przychodzy cale *ad oculum* – загалом стає очевидним.

⁴³⁵ *nutriuntur sanguine* – живляться кров’ю.

*ad hec media extra limites*⁴³⁶ sie zascicaicemu, ze wydżacz *intri[n]secam oppresionem*⁴³⁷ bracy, ktorzy cieskiemy *aggrauantur*⁴³⁸ contributiami, a zadnego s tego woysko nie wydzi y nie uznawa ucontentowania, y owsem, ze tak krwaw[e] stipendiu[m], z nasyhze wyhodżace domow, a nasyh nie dohodżace pracowityh rąk, częstokroc *maleuolis in predam cedit*⁴³⁹. Vprasomy wm. m. pana y dobrodzieiowy, uwaziwszy strati, fatigi y krwawe odwagy, tey teraznieysej naszej *dare ueniam impressi[oni]*⁴⁴⁰, a do ie° k. m., pana n. m., na odiskanie krwawey zasługi nasey swoją wniescz interpositią, a woysko za swoim ukontentowaniem do szczęśliwey wm. m. pana powrociwszy directiey *ad omnem* wm. m. p. *nutum*⁴⁴¹ na zarobek wspaniałyh tryumphow swoyh *vouet*⁴⁴² ohotę dla przytomney od woyska i° k. m. y Rzeczypo[spolitey], wm. m. p. y dobrodzieiowy visiti y naliezytego wyswiadczenia honorow, posiłamy *e gremio nostri*⁴⁴³ delegatow nasyh, o ktorąm o miłościwą wm. m. p. uprasomy audientią, y cokolwiek *promoueunt*⁴⁴⁴, w łaskę wm. m. p. y dobrodzieia rac oycowską *acceptare*⁴⁴⁵. Nase przy tim powolne usługi w łaskę w. m. pana y dobrodzieia zalieciwszy zostaiemy. *Da[tum] 17 iuny 1665.*

Опубликовано: Listy hetmańskie rodu Potockich. – Warszawa; Bellerive-sur-Allier, 2019. – T. II: Korespondencja Stanisława Rewery Potockiego: Hetman polny koronny 1652–1654; Hetman wielki koronny 1654–1667 / Opr. Piotr Kroll. – Dok. 159. – S. 244.

№ 262

*27 травня 1665 р. – Новина про аудієнцію у Яна Казимира
московського посланця Григорія Богданова з пропозицією
посередництва Священної Римської імперії
та Бранденбурзького князівства у перемовинах
між Річчю Посполитою і Московією*

Die 27 may posłanikow y moskiewskiemu [Grigoriju Bogdanowu]⁴⁴⁶ dano audientią, w ktorey nicz więcej nie proponowal, tylko list czarsky oddal, a o

⁴³⁶ *ad haec media extra limites* – до цих засобів поза межами. У рукописі замість “extra limites” помилк. “extralimiter”.

⁴³⁷ *intrinsicam oppresionem* – внутрішній тиск.

⁴³⁸ *aggravantur* – обтяжуються.

⁴³⁹ *malevolis in praedam cedit* – стає здобиччю злих людей.

⁴⁴⁰ tey teraznieysej naszej *dare veniam impressioni* – пробачити цей наш натиск.

⁴⁴¹ *ad omnem* wm. m. p. *nutum* – на кожен знак (поклик) вельможного милостивого пана.

⁴⁴² *vouet* – офірує, віддає.

⁴⁴³ *e gremio nostri* – з-поміж нас. У рукописі помилк. “egrenio”.

⁴⁴⁴ *promovebunt* – висунуть, запропонують.

⁴⁴⁵ *acceptare* – прийняти.

⁴⁴⁶ *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 49.

comissarzow na rozgwor z sobą prosiel⁴⁴⁷. W liscie zas czarzskym prozba, aby o tym s posłanikiem o mediatorah pokoju i. k. m. namowę uczynicz kazał. Tenze Hreory Karpowycz, posłanik moskie[wsky], miał rozgwor, alie nic nie stanelo. Hczyał tego, aby mediatoramy beli do tey zgody wezwany cesarz i. m. hrzesciansky [Leopold I] y kurzfierzst, xziąże pruskie Brandeburczyk [Fryderyk Wilhelm], alie na to krol i. m. [Jan Kazimierz] pozwolycz nie hczyał. Odprawiony odiehal.

№ 263

Новини про збір війська до Яна Казимира проти Юрія Любомирського

I. m. p. Briąn [Piotr de Brion], pułkownik, stanął pod Ionowcem z i. m. p. podkomorzym черзським, стawa piehoty pod Czerzськієм 2000. Krol i. m. [Jan Kazimierz] zdrowszy⁴⁴⁸ na nogy, bo bel zahorzał na podagrę. Oboz znouu pod Cerzськієм stanowycz poczynaią, z Malborku y z Elbiagu *presidia*⁴⁴⁹ ydą do krolia i. m. || (арк. 1620)

№ 264

20 червня 1665 р., Варшава⁴⁵⁰. – Відповідь Яна Казимира на лист краківського біскупа Андрія Тшебицького з відмовою прийняти Юрія Любомирського до королівського милосердя та пробачити його вчинки

Respons i. m. xzied[z]u Andrzeiowy Trzebinskiemu⁴⁵¹, biskupowy krakowskiemu, na list z Krakowa *data die 14 iuny* od ie° k. mosczy *de data 20 iuny 1665*.

*R[evere]nd[issime] in Christo pater sincere nobis dilecte*⁴⁵². Skutkiem, co przyslowiem było, mami z listu uprzejmosczy wa[sze]y, ze *lacrima nihil citius arescit*⁴⁵³, [gdy]^{*454} na list nas *de data 1 iuny* y [w nim] zhowane w niewinne rany zbawienia ludzkiego *angores [no]stros*^{*455} zapłakawsy, iakos o

⁴⁴⁷ Надпис на маргінесі: "Posłanik moskiewsky".

⁴⁴⁸ У рукописі "zdrowsky".

⁴⁴⁹ *praesidia* – залоги.

⁴⁵⁰ У варшавській копії датування 21 червня 1665 р. Див.: Головний архів давніх актів у Варшаві. – Zbiór Branickich. – Ркп. 42/56. – Арк. 247–249.

⁴⁵¹ Ім'я та прізвище дописано над рядком.

⁴⁵² *reverendissime in Christo pater sincere nobis dilecte* – превелебний у Христі, щиро любий нам отче.

⁴⁵³ *lacrima nihil citius arescit* – ніщо не сохне скорше за сльозу.

⁴⁵⁴ Тут і далі текстологічні уточнення до документа подано за варшавською копією.

⁴⁵⁵ *angores nostros* – наші тривоги.

tym vprzeimoszcz wasa *de data sua eiusdem*⁴⁵⁶ pisał. Teraz, iakoby zapomniawszy winnego, nas w sercu swym nie bez krzywdi osądziwszy⁴⁵⁷, tak exhortuiesz, ze oraz *in peruiacia iniuriouse*⁴⁵⁸ [te] potępiasz czytaiących (bo takowe listi bez przepisowania nie bywaią), gorszis obronę, którą gotuięmi sobie, prawdzie y dobru pospo[li]tęmu* ganisz, *rebellem*⁴⁵⁹ Lubomierskiego *tacite*⁴⁶⁰ iustificuies, a zarliwoscz swoje ku dobremu pospolitemu serżacz⁴⁶¹, nas zas zuhwalie następującego sądzis, na ohidę podaies⁴⁶² [y] *iura natura[e]*⁴⁶³, gdi sie bronicz nie das, gwałcis y nieprzyiaciela *fauore pop[u]li* armas*⁴⁶⁴, a zatym do restituciey honoru nam wzyętego winnim iestes. Nie whodzimy w przykłady podobnich impostur względem cudow, przilozonih wsak y vprzeimoszczy wasey dawne y swiesse, daliekie y bliskie wiadome o sza[mo]tułach⁴⁶⁵, choc pana ych w pokoi[u]* mamy⁴⁶⁶. Nie sliselismy, ani [z] tey inquisitiey witrząsamy, lubo oczwiste z niey udano podeyzrenie, alie widziwicz sie nie możemy, ze u niey tela do nas obracasz, co sie w obronie y zasczycie trzymamy, buntom zabiegamy, confederacye rozrywamy, ostatn[ie]* na zapłatę woysku zbiori z siebie wyciskamy, z s[k]arbnici kroliewskiey restę sypiemy, o prawdziwy pokoy tak wnetrzny, iako y pograniczny dusnie sie starami, krwią [własną], niewcasamy y głową on *mercamur*⁴⁶⁷. A nie racey na Lubomierskiego, który pokoy y prawa gwałczy, *gentiu[m] colluuie*⁴⁶⁸, diecesią vprzey[mosczy] wa[szey] nalega, woinę poparczya z nieprzyiacielem przeskadza⁴⁶⁹, victorie

⁴⁵⁶ *de data sua eiusdem* – відповідної дати [у відповідь] на той самий [лист].

⁴⁵⁷ Так у рукописі, у варшавській копії (арк. 247) текст передано інакше: “Teraz, iakoby zapomniawszy Lubomirskiego niewinnego, w sercu swym nie bez krzywdy naszey osądziwszy...”.

⁴⁵⁸ *in pervicacia iniuriouse* – вперто несправедливо. У рукописі помилк. “in peruicana”.

⁴⁵⁹ *rebellem* – бунтівника.

⁴⁶⁰ *tacite* – мовчки.

⁴⁶¹ У варшавській копії “kieruiąc”.

⁴⁶² Цитату документа з варшавської копії від початку речення до цього місця див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 153.

⁴⁶³ *iura naturae* – природні права. Так у варшавській копії, у рукописі Голінського помилк. “iura natura”.

⁴⁶⁴ *nieprzyiaciela favore populi armas* – озброюєш ворога прихильністю народу. У варшавській копії: *nieprzyiaciela fauore* поргаву *armas* – озброюєш ворога заради виправлення.

⁴⁶⁵ Слово виправлене згідно з варшавською копією.

⁴⁶⁶ Так у рукописі, остання фраза речення у варшавській копії: “...choc pokoyu po nich mamy” (арк. 248).

⁴⁶⁷ *mercamur* – здобуваємо.

⁴⁶⁸ *gentium colluvie* – напливом [чужих] народів.

⁴⁶⁹ Замість фрази “...diecesią vprzey[mosczy] wa[szey] nalega, woinę poparczya z nieprzyiacielem przeskadza...” у варшавській копії (арк. 248): “...w diaecesiey vpr[zeymosczy] wa[szey] z nieprzyiacielem przestawa y z niem woyny przeskadza...”.

wsistkie *minuit*⁴⁷⁰, traktatom ubl[i]za*, Vkrainę krwie takim przelianiem nabitą *ex compag[e]*⁴⁷¹ Rzeczpospo[litey] wydziera, rozdziera wnetrznosczy iey, woyska cescz wielką zbuntował, od cz[y]now* woienih odwabił, Rze[cz]pos[politą] postronnim na obłow na częszy dziely, przedaw[a]*, z tey głowy koronę zdziera, którą głowę⁴⁷² uprzejmoszcz wasa *tyara donau[it]*⁴⁷³, na⁴⁷⁴ [Piotra de] Briona, iz w zywnosczy uszkodzył, *fremui[sti]*⁴⁷⁵, vprzejmoszcz wasa, na [n]iego, *collata* ni[e]winne⁴⁷⁶ y krew sliachecką w dieceziesy vprzei[mosci] w[asze]y gwałczy, koscioły pliondrue, dwory rozbyia, matrony pocziwe zniewaza, obraza⁴⁷⁷. Głęboko milczis. Zaprawdę, cy tak wielkiemu osoby iego zakohaniu, czy zacmięniu oczu y zakamięniu serca iego przyznacz, czy nawiedzeniu Bozemu, ze nas do insyh utrapienia umartwycz ieszcze hce. Tym affectem vprzei[mosc] wasa, ze ni[e]winnosczy* nasey pokoy przed Bogiem declaratiesy *pro R[e]pub[lica]*⁴⁷⁸ pobożnyh, w tak o[b]sernih* listach wyrazonih rozumiec nye hces, a *scelera*⁴⁷⁹ y rozboy oyczyny, bez[bo]znoscz* Lubomierskiego na nas *scandalosissime retorques*⁴⁸⁰, przyznawas zloszcz y vmawias⁴⁸¹, gdi blagas, a sami niemal blagami vpor⁴⁸², głosis, gdy prosis, a sami niemal, gdi cekamy, prosieśmy, hidzis, gdi wstidzis, *bellum ciuile*⁴⁸³ odprasaiąc, iakbis rzekł, ze nie wiemy⁴⁸⁴, ani sie dotykamy y vprzejmoszcz wa[sza] dotknies sie, gdi || (арк. 1621) zehces, y bez passiesy okolicnosczy vwazis, zebismy byli rokosz srogy przecies mieli, chocabismy go beli dectretem nie nakrily, ktory skrzycie gotował po wsistkie dni panowania nasego, lzac, spocac⁴⁸⁵, potępyaiąc wsistkie intenczye y sprawy nase. Alie więksa y nad furyą piekielną⁴⁸⁶ bezbożnieysą donosiemy zloszcz iego, co authenticnie z Wenecziesy

⁴⁷⁰ *minuit* – розбиває; у варшавській копії (арк. 248): *irritat* – нівелює.

⁴⁷¹ *ex compage* – з єдності. У рукописі помилк. “et compag[e]”.

⁴⁷² Так у варшавській копії, у рукописі Голінського “głowa”.

⁴⁷³ *tiara donavit* – нагородила тіарою.

⁴⁷⁴ У варшавській копії це слово пропущене.

⁴⁷⁵ *fremuisti* – ти нарікав. У рукописі Голінського скорочено “fremui”, у варшавській копії помилк. “fremuissi”.

⁴⁷⁶ *collata niewinne* – завдане незаслужено. Можливо, такий варіант тексту помилк. замість “co lata niewinne” (“що літа невинні”), як у варшавській копії (арк. 248).

⁴⁷⁷ У варшавській копії (арк. 248): “matrony uczciwe obnaza”.

⁴⁷⁸ *pro Republica* – за Річ Посполиту.

⁴⁷⁹ *scelera* – злочини.

⁴⁸⁰ na nas *scandalosissime retorques* – вкрай обурливо повертаєш на нас.

⁴⁸¹ У варшавській копії (арк. 248) “ponawiasz”.

⁴⁸² У варшавській копії (арк. 248): “...a sami to niemal [...] (нерозб.) blagamy upor”.

⁴⁸³ *bellum civile* – громадянську війну.

⁴⁸⁴ У варшавській копії “nie chcemy”.

⁴⁸⁵ У варшавській копії “szpecząc”.

⁴⁸⁶ У варшавській копії: “y nad Megieri piekielna”. Мерера – одна з трьох фурій, богинь кровної помсти.

mamy. Pisał do niektórych senatorów tureckich, komunikując z nimi o odwołaniu z państw ich wojska tureckiego i przeniesieniu do Polski, bilie go summa jaką pińieżną ratowały, Krimowu sina w zastawie ofiarował⁴⁸⁷. Cosz pocznem⁴⁸⁸, a takaz to miłoszcz wolnoscy, takaz dobra pospolitego pomnożenia *zelus*⁴⁸⁹, takaz cnota chrześcijańska, takyz do pokoiu stopień, takaz resipiscentiey nadzieia na to⁴⁹⁰ y na protectorów tej złości płaczą obrazy, na to płynie krew, na naydrossą dusę okupione krwią bisurmanom zaprzedała. Piekło na oyczizne wały, zdradi y iadu pełen iej miłosnyk. Tam tedy *fulmina*⁴⁹¹, tam przekleństwa obracał, vprzeimoszcz w[asza], tamte lzy aplikuy, iako pasterz, nie do niewinnego serca nasego, bo iako my krzywdę naszą temu maiestatowy, przez ktory kroliuiemy, [raz] oddali, tak sprawiedliwoszcz iego z dobroczy swey nieskoncone tego po nas [nie] potrzebuie, aby nas kazdi rebellizant deptał. Y tak sie vprzeimoszczy wa[szey] declaruiemy, ze poki kup swawolnih *effectiue*⁴⁹² nie rosprawy, buntów nie przestanie, confederaciey nie ucisy, za granice nie ustąpy y seimu spokojnie czekac nie będzie, poty zadnego do cliementiey vprzeimo[sci] wa[sze]y nie damy wstępu. Wszak nic nie pocinamy, czekamy cierpliwie czasu, do recollectiey pozwalimy, alie iak go tez vpusczy, wiecey go nie znajdzie. Vmrzecz nadto *gloriose*⁴⁹³ woliemy, niz w reputatiey u swiata, ktori bi rozumiał, zesmy przimuseniy swankowac [musieli], czemu wierz⁴⁹⁴ vprzeim[osc] wa[sza], ze y nos nie rusys, poki dumi iego nie skrusis. Bąd[z] pewien dobrego zdrowia zaczym od Pana Boga vprzeimoszczy wa[szey] zicemy⁴⁹⁵. Z Warszawy die 20 iuny 1665.

Ioannes Casimirus rex.

№ 265

29 травня – 9 липня 1665 р. – Новини про надприродні знамення у Короні Польській

Z Buska pisaly panny zakonne z klastora do i. m. x. biskupa krakow[skiego] [Andrzeja Trzebickiego], oznaymuiacz mu o tym, ze obraz

⁴⁸⁷ Про це див., зокр.: *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – S. 322.

⁴⁸⁸ Так у варшавській копії (арк. 248), у Голінського незрозуміле: “Coz parczie” (можл., тут він відчитував: “Coz, patczie”, – тобто від слова “patrzeć”).

⁴⁸⁹ *zelus* – прагнення.

⁴⁹⁰ Далі помилк. знову написано “na to”.

⁴⁹¹ *fulmina* – блискавки.

⁴⁹² *effective* – ефективно, дієво.

⁴⁹³ *gloriose* – славно.

⁴⁹⁴ Так у варшавській копії (арк. 249), у Голінського слово написано не впевнено (можл., “wiesz”, “iusz” і т. д.).

⁴⁹⁵ Кінцівка у варшавській копії (арк. 249): “Bądz tedy pewien, dobrego ze uprzejmosci waszey od P. Boga zyczemy zdrowia”.

Pana Iezusa, przed ktorim modlitwy swoje odprawiały, ze sie pocieł krwawym potę⁴⁹⁶. S coła wysly kroplie krwi, ktore płynely az na twarz, kędi smugę znacz belo. I. m. x. biskup krakow[sky] dlia pilnieysey prawdy wisłał tam zaraz swyh rewizorow, i. m. x. Iacka Liberiusa, proboszcza Bozego Ciała, y xziedza [Andrzeja] Grabianowskiego⁴⁹⁷, pisarza swego, y oycow iezuitow dwu. Y tak naliezly prawdę z swiadcetwa y dostatecney inkwyziciey sie to pokazało, ze sie obraz pocieł Pana Iezusow krwawo, o czym pisał i. m. x. biskup krakow[sky] do krolia i. m. [Jana Kazimierza].

9 iuly we wtorek po godzinie iedenasti na pulzegarzu przed południem na niebie pokazowały sie rozne slupy dwa, ogony swe podnosąc ku niebu, a potym na kstalt horogwie kozacky o dwu rogah, potym od spotku iakoby dim pod tę horągiew podhodziel wisoko. Trwało sie na południe ze cwierz godziny, a potym deszcz wielky nastał, pioruny, grzmoty, liskania. || (арк. 1622)

№ 266

15–30 червня 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про громадські роботи над міськими укріпленнями у Казимири, судові, господарські справи у місті та інші відомості

15 iuny z roskazania od i. m. p. Mihała Zebrz[y]dowskiego, miecnika koronnego y starosty krakowskiego, lanckoronskiego etc. musieliśmy weselać z Kazimierza na poprawę soncow za Wielicką bramę, a Zydzi za Bohenską bramę do sąncow robyc według roskazania officierow y i. m. p. [Jana Pawła] Celarego, pułkownika tey gwardiey piehoty sesczy horagwy, ktore w Kazimierzku stały. Takze y te klatky, co na murah, naprawiacz miasto musiało y dawacz wsistkyh potrzeb, iako cziesliow y kołow, hrostow, formanow tarnie wozycz y ploty, kosse robyc, takze y w Krakowie robiony klatky. Miasto zamknięte Krakow, telko iedna brama otwarta Nowa była. Piehoty przysło do Krakowa krolia i. m. 200, ktorzy wartowały w bramah, a dawono ym piniądze z wielkorządowych maietnosczy, potanowawsy yh, y z Kazimierza na tidzien kazdy po zł[otych] 83.

Stało piehoty tey i. m. p. Celiarego, sescz horagwy belo ludzy, y z białemy głowamy, co sie zoldaczy zeniely gwałtem z kucharkamy, sinkarkamy, z biedakym do 800 y wiecey. A raitarow koni sto, nad ktoremy był kapitanem i. m. p.⁴⁹⁸ Gorzynsky, y czy stały w Kazymierzu we w domah, w gospodah. Stało tyh zoldakow po 10 y wiecey.

⁴⁹⁶ Надпис на маргінесі: “29 may obraz sie poci[e]ł”.

⁴⁹⁷ Łętowski Ludwik. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. III. – S. 36–37; Przyboś Adam, Rożek Michał. Biskup krakowski Andrzej Trzebicki: Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII wieku. – Warszawa; Kraków, 1989. – S. 120, passim.

⁴⁹⁸ Далі пропущено місце для імені.

22 iuny w poniedziałek i. m. p. Korycynsky presentował kaduk na ratusu na p. Macieia Kazimierza Tretera, raice kazimierzskiego. Pozwolielismy intromissiey w dobra iego. Impugnowono intromissiey i. m. p. [Stanisław] Kalinowsky w długi swim zł[otych] 9000 y i. m. p. Łapinsky o zł[otych] 3300 depositu. Pany [Anna Dorota] Treterowa, broniąc wiana swego zł[otych] 6000 y *Piarum Sholarum*⁴⁹⁹ depositu zł[otych] 600, co musmi mieli dacz względem płacenia poborow s kamenice Sypiorowsky y domu podlie, to wsistko zostało. Gdy termin prziset, vcinielismy remisse za dworęm do krolia i. m. [Jana Kazimierza] ze wsistkym w tey sprawie. Potym sie pogodziel i. m. p. Kalinowsky [z] i. m. p. Koricinskym o kaduk, ze nie udawal prawa swego p. Koricinsk[y]*. P. Kalinow[sky] dał mu sto cerwonih y [...] ⁵⁰⁰.

25 iuny we cwartek kupiel grunt i. m. x. Iacek Liberius, *s[acrae] t[heologiae] d[octo]r*⁵⁰¹, proboszcz Bozego Ciała w Kazimierzu, Kozłowski nazwany, ydacz do s. Wawrzynca na rogu vlicze, za złotych 50, a iest wyderkaffu na tym gruncie zło[tych] 100 x[iędzom] do s. Katarzyny *cum oneribus regalibus et ciuili[bus]*⁵⁰². Beł przy zapisie x. Stanisław Iarocky y z drugim młodym, za burmistrzostwa p. Iona Smarzowskiego.

30 iuny wiehał na podkomorzstwo krakowskie do Wielicki i. m. x. ziaze⁵⁰³ [Jan Karol Czartoryski].

№ 267

16 червня 1665 р. – Новини про спроби Юрія Любомирського заручитися посередництвом краківського єпископа Андрія Тшебицького для відновлення прихильності у Яна Казимира

Z poczty 16 iuny

I. m. p. Ierzy Lubomierszsky, marsalek koronny⁵⁰⁴, w tyh dniach pisał do i. m. x. biskupa krakowskiego [Andrzeja Trzebieckiego], prosząc, aby mu przeiednał krolia i. m. [Jana Kazimierza], ofiaruiąc to woysko swoje oddac na usługe i. k. m. y Rzeczypospoli[tey], bile mu buławę y laskę wrocono, ktore on potym wkrotcze položyc obiecuie, o starostwo krakowskie, ktore mu seimuwego⁵⁰⁵ conferowane. Alie ze mni y podobnih rzeczy sie napiera, gdis łaska marszałkowska y starostwo krakow[skie] iuz wzięły z dispozycy i. k. m., a odbierane bydz nie mogą od ludzy wielkych y zasłużonih *sine yh offensa*⁵⁰⁶,

⁴⁹⁹ *Piarum Scholarum* – [отців] Побожних шкіл.

⁵⁰⁰ Слово скорочене, нерозб.

⁵⁰¹ *sacrae theologiae doctor* – доктор священної теології.

⁵⁰² *cum oneribus regalibus et civilibus* – з королівськими і міськими тягарями.

⁵⁰³ Далі текст Голінським не дописано.

⁵⁰⁴ Далі закреслено “przesly”.

⁵⁰⁵ Так у рукописі.

⁵⁰⁶ *sine yh offensa* – без їхньої кривди.

tedi niewielka iest nadzieia yh pomiarkowania. Widaie do tego assignatie do starostow y dzierzaw poblissyh, aby na ludzie iego znaczne summy wydawaly y woysko iego ludziom czynią oppressye w stanowiskah, ziwnosczy wiciagaiacz.

№ 268

27 травня 1665 р. – Новини про наміри українських повсталих козаків об'єднатися з армією Юрія Любомирського та перемогу литовського польного писаря Олександра Гілярія Полубенського над козацькими військами Децика під Димером

Do tego pise i. m. p. pisarz polny [litewski Aleksander Hilary Połubiński]⁵⁰⁷ Słusko [Słucka] die 27 may, ze Dacko [Decyk], kozak buntownik, maiac kielka tysięczy ludzy kozakow zbuntowanych w Domierze⁵⁰⁸, rusiwszy sie, chcial na Turow || (**арк. 1623**) yszcz do i. m. p. [Jerzego] Lubomierskiego, o czym wzyawsy wiadomosc, tenze p. pisarz trzy partie iego znios, a cwartą p. [Samuel] Oskierka⁵⁰⁹, sędzia mosersky, od ktory, gdibi tu ta *collacies*⁵¹⁰ wesła, *quanta nefanda*⁵¹¹ te by krokie cierpialy, trudno wymowycz, alie sie kazdy moze *ex anteactis*⁵¹² domisliacz.

⁵⁰⁷ Тут ідеться саме про польного литовського писаря, а не польного коронного. Про ці новини з перемогою Полубенського над Дециком під Димером див. далі док. 295. Уже невдовзі Полубенський вирушив до Вільна, звідки наприкінці червня до Корони Польської на допомогу королю проти Юрія Любомирського: *Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 54.* У науковій літературі про ці події див.: *Яковлева Тетяна. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 рр.). – Київ, 2003. – С. 466–467; Majewski Andrzej Adam. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 319–320.*

⁵⁰⁸ Тобто в Димері.

⁵⁰⁹ Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Вильно, 1909. – Т. XXXIV: Акты, относящиеся ко времени войны за Малороссию: (1654–1667). – С. 251, 411, passim.

⁵¹⁰ *collacies* – об'єднання. Ймовірно, замість “collatio” (мн. “collationes”).

⁵¹¹ *quanta nefanda* – скільки жахливого.

⁵¹² *ex anteactis* – з попередніх подій.

№ 269

*4 червня 1665 р. – Новини з листа руського воєводи
Станіслава Яблоновського з Білої Церкви про його перемогу
в Україні над об'єднаними військами Москви, калмиків і дейнеків*

Z Białey Cerkwie *die 4 iuny* z listu i. m. p. woiewodi ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego]⁵¹³.

Nieprzyiaciel, wydząc w naszym woysku niezgodę, że się na zwiasek bardzo zanosi y horągwie się miesiają, następować pocely, to iest Moskwa, Kałamuczy, deinikowie. Od Kaniowa nastąpieli na nih, trzy milie od Biały Cerkwie. Jedno skrzydło trzymał p. pisarz polni koronny [Jakub Potocki], drugie i. m. p. starosta kaniowski [Stefan Stanisław Czarniecki], potrwawsy casu niemałego. *Tandem*⁵¹⁴ za nastąpieniem i. m. p. woiewody ruskiego z usarzskiemy y pancerzskiemy chorągwiemy, przełomane woysko nieprzyacielskie. S polia spędzony, trupa wielką licbę zostawiwszy na placzu, nieprzyiaciel used.

№ 270

*23 червня 1665 р., Варшава. – Новини з Меджибожа про обрання
поручника Адама Остжицького маршалком конфедерації
коронної армії, позицію гетьмана Павла Тетері стосовно рокошу
Юрія Любомирського, війну в Україні та інші відомості*

23 iuny 1665 z Warszawy z poczty pisa

Z Międzyboza *de data 13 iuny* pisa, że cescz woyska rahuie się na 30 kielka horągwy, będącz iuz w zwiąsku, stoia w kupie [...] ⁵¹⁵ y że na Ostrog zmierzają ku Samborowy⁵¹⁶. P. marsalka obrali sobie Adama Ostrzickiego,

⁵¹³ Про цей лист див. на основі цього рукопису: *Wagner Marek*. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – Т. I. – S.106. Див. також з листа литовського рефендаря Кипріяна Павла Бжостовського: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 54.

⁵¹⁴ *tandem* – врешті.

⁵¹⁵ Одне слово незрозуміле.

⁵¹⁶ Згадка про Острог не дуже зрозуміла, оскільки це мав бути значний гак з околиць Острополя в напрямку Львова і далі до Самбора. 17 червня 1665 р. конфедерати були у таборі на Ганчорейських Полях, 21 червня під Ляховцями, а вже 6 липня стояли під Львовом (див. далі док. 261, 277). Див. карту їхнього маршу: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 232. Однак трапляються також відомості й про виступ частини конфедератів у напрямку Волині з метою вербування війська для Юрія Любомирського.

porucnika xziażęcia i. m. Konstantego [Wiśniowieckiego]⁵¹⁷ etc., substitutem p. Borka Iozepha, a sądziem p. Kazimierza Minora.

Druga zas cescz woyska, to iest 50 horagwy raytarya, dragania, piechotha są w posłusenstwie przy i. m. p.⁵¹⁸ wojewodzie ruskym [Stanisławie Jabłonowskim], y te 13 horagwy, ktore z panem Wyzyczkym [Janem Wyżyckim]⁵¹⁹ były declarowali sie *in obsequio*⁵²⁰ ie^o k. m. y Rzeczypospolitey zostawacz; pretkiego iednak succursu piniężnego potrzebuia.

P. [Paweł] Tetera, hetmon kozakow zaporowskyh, w tyh dniach był Winniczy, iadacz do Międzyboza dla konferency z i. m. p. [Stanisławem] Potockym, wojewodą krakow[skym], hetmanem w[ielkim] k[oronnym], gdzie także miał przibidz p. Wyziczky.

Dacko [Decyk] z Poliesia, [Iwan] Brzuhowicky od Kaniowa znowu gromadzą kupy swawolne, aze zwiaskowy, iako spraktikowany od i. m. p. [Jerzego] Lubomierskiego, ydą do niego. Tedy wzaiem i. m. p. hetmon z i. m. p. wojewodą ruskym z pułkamy, w posłusenstwie y wiernosczy zostayacz, ydą do boku krolia i. m. [Jana Kazimierza].

№ 271

*Новини про наміри литовського війська об'єднатися
з Яном Казимиром, перемовини віленського воєводи
Павла Саніги з комісарами від литовської армії
та засідання конвокації у Гродні*

Z Wilna pisą, ze i. m. p. chorąży W. X. Litew[skiego] [Zygmunt Adam Słuszką]⁵²¹ ciągnie ze Zmudzy we 14 chorągwy ku Mostom y tam na ordinans od krolia i. m. [Jana Kazimierza] cekac bedzie, ktory skoro doidzie zaraz z i. m. p. pisarzem polnim W. X. Litew[skiego] [Aleksandrem Hilarym Połubińskim], ktory tez z horagwią vsarszką y z pułkiem i. k. m. do obozu krolia i. m. przydzie, ma sie łączyc y pod comendę onego zostawac.

Див.: Там само. – S. 206–207; *Majewski Wiesław*. Ostrzycki (błędnie Ustrzycki) Adam h. Prus I (2 poł. XVII w.) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 593.

⁵¹⁷ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 74, 198.

⁵¹⁸ Далі пропущено місце для імені.

⁵¹⁹ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 231.

⁵²⁰ *in obsequio* – у послуху, підпорядкуванні.

⁵²¹ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 29.

Commissia Wilnie *bono successu* za łaską Bożą *procedit*⁵²². Sprawila *authoritas*⁵²³ i. m. p. wojewody wylieńskiego [Pawła Sapiehi], woysko w służbie zostało.

Conuocatia w Grodnie *die 3 iuly* ma sie zaczacz y na tę conuocatia *presentia[m] et operam suam*⁵²⁴ i. m. p. wojewo[da] wiliensky ofiarował sie bycz. Po odprawieniu conuocaty do boku i. k. m. sinamy swemy declarował sie iscz. Krol i. m. som na tey conuo[catiey] przibydz nie będzie mógł, alie na swym mieyscu z p. senatorow koronnih zeslac ma, a bodai nie i. m. p. kastelana gnieznienskiego [Aleksandra Sielskiego]. Scęśliwie zgodnie skoncona⁵²⁵.

№ 272

23 червня 1665 р. – Новини з-під Тернополя про просування армії конфедератів та об'єднання литовського війська з Яном Казимиром

23 iuny zpod Tarnopolia piśa, ze zwiaskowy nadaliey o 4 milie za woyskiem koronnym idą. Z Litwy 30 co lepszy horagwy idzie, m[i]ędzy ktoremy y kielka vsarszkyh horagwy ydzie do obozu krolia i. m. [Jana Kazimierza]. || (арк. 1624)

№ 273

8 травня 1665 р.⁵²⁶ – Універсал колишнього великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до senatorів, урядників і шляхти Речі Посполитої з поясненням своїх кривд і закликом приєднатися до його війська

Copya vniuersału y manifestatia i. m. pana Ierzego Lubomierskiego 1665⁵²⁷.

Iasnie wielmoznym, wielmoznym ich mosciom panom senatorom, wrzędnikom y wsytzym stanu rierczskiego, m. m. panom y bracy przy niskyх vsług moyh zaliecom.

⁵²² *bono successu* za łaską Bożą *procedit* – з Божою ласкою проходить успішно.

⁵²³ *auctoritas* – авторитет.

⁵²⁴ *praesentiam et operam suam* – свою присутність і працю.

⁵²⁵ Про цю конвокацію див.: *Chrapowicki Jan Antoni*. Diariusz / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669. – S. 42–44, 56ff. Див. також вище док. 242, 247.

⁵²⁶ Датування за монографією Йоанни Бонкової, у якій, окрім іншого, наведено деякі цитати цього універсалу з краківської копії: *Bąkowa Joanna*. Szlachta województwa krakowskiego wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego w latach 1661–1667. – Warszawa; Kraków, 1974. – S. 97.

⁵²⁷ Надпис на маргінесі: “In iunyo widany”.

Iako cięsko [w] wolney Rzeczypospolitey *oppressus*⁵²⁸ y iako pod płascikiem zfałszowanej spr[a]wiedliwoszczy*, gdy inaczy ponękacz iej przewrotnosc nie mogła, wirwała na mie iad, co więcey [pie]kło* wiwrzec nie moze. Wiecie wsisczy wm. m. m. pp., nie pomogła mi nic braterska wm. m. m. pp., [tu]dzies* caley Rzeczypospolitey interposicia owsem wzgardzona y odrzucona, ilie prawa wiern[ych]* poddanych vwolnicz obranego pana mogą, albo li nagley prozby wirwała mnie tez zawzięt[osc]* z miley oyczyzny, ktoreiem iakokolwiek calosc y *dignitatem*⁵²⁹ trzymał⁵³⁰, ktora rospostarszy [się]* y wiuzdawsy na wsistko złe *sublato quodocunque obice*⁵³¹ nie mogła dokazac, co chcie[ła]*, y przewiescz na co sie z dawna vsadzyła. Y mnieysa by [to] iesce o mnie, ktorego przy niewinnoszczy [y]* cnocie Pąn Bog zapomniec nie moze, alie prawa, swobody krwią przodkow tey Rzeczypospolitey nabite y na ktoryh sobie funduie wsistkie stanu sliaheckiego ozdoby, ze [mną ią] pogwalcone, boc to wyadomo wm. m. m. pp., ze po seimie rozerwanim po wisciu posła [Mikołaja Żabokrzyckiego] y kil[ku]* potym z protestatamy *post fidem datam* marsalka poselskiego⁵³² [Jana Gnińskiego], ze deputaci do s[ą]dzenia* hodzyc nie miely, wimknąwszy sie albo wykradszy, posly. Sądzo po tym, przekup[o]wono* swiadkow, dispensowano delatorow y osądzono, iako chciano. Prosilem y sup[pli]kowałem* [nisko] do ie^o kroliewsky msczi [Jana Kazimierza], [aby mi bezprawie nie czyniono]. *Propositum*⁵³³ [mi], abym buławę położył y starostwo krako[w]skie*, tudziez abym s Polski wyiehał, to iest abym sie sąm *nocentem*⁵³⁴ przyznał y ucinieł. [Owi]* zas, wydarsy my powierzone od Rzeczypospolitey *ius armorum*⁵³⁵ z rąk, przycisnely Rzecp[ospolitu], oraz y mnie y dokazaly to, co Rzecpospo[lit]ja zawiedly. Gdim tedi nie hciał [na to] zezwolic, wiwarto [na]* mnie to, co w ocah wm. m. m. pp. macie. Cego sie daliey spodziewacz y co sobie kozdy (gd[y ią]*, senator, iakokolwiek zaslužony wrzednik, przisedł na to) obiecowac ma, łączno osądzycz. Ch[ępi]*

⁵²⁸ *oppressus* – зазнавши утисків.

⁵²⁹ *dignitatem* – гідність.

⁵³⁰ В іншій, варшавській, копії ця частина речення подана інакше: “Wiecie wszyscy wm. m. m. p^{wie}, nie mogła mię braterska w. m. m. p^w, tudziez caley Rptey interpositia pomoc, owszem wzgardzona y odrzucona prawie tyle wiernych poddanych, wyparła mię zawziętosć z miley oyczyzny, ktoreiem ia cokolwiek *dignitas* y calosc tryzmał...”. Див.: Національна бібліотека у Варшаві, відділ рукописів, ркп. III 3092: Kopiarusz korespondencji oraz innych materiałów historycznych i publicystyczno-literackich, арк. 102. Тут і далі текстологічні уточнення до документа подано за цієї копією. Інтернет-дос-туп (17.03.2025): <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=209&uid=53589263>

⁵³¹ *sublato quodocunque obice* – усунувши будь-які перешкоди.

⁵³² *post fidem datam* marsalka poselskiego – після того, як посольський маршалок дав слово.

⁵³³ *propositum* – запропоновано.

⁵³⁴ *nocentem* – винним.

⁵³⁵ *ius armorum* – право на збройний захист.

sie iesce s tego bezboznego postępku zawziętoszcz y na teyze to oyczynie, niewdziecna dobrodziestw [iey] będąc, ohidę podac do druku kazała ten ze mną niesprawiedliwy proces, wiecey falsu, niz prawdy, y niesprawiedliwego sądu document. Chęłpi sie y tym, ze iuz z[ło]sczyą* swoją przicisnąwszy mnie, ma w rękach oyczinę miłą y potrzasa tym bogatym wyd[ar]tyh* swobod y wolnosczy lupem, o ktory, ze sie nikt nie uymie za stąn sliaheczky, ociężały początkow swoyh, to iest dzieł ricerzskych zapomniął, bardziey wcasow domowych y gos[po]darzstwa*, anizely praw y wolnosczy przestrzega⁵³⁶, na wsistek swiat vdaie. Seym zas blis[ko]* przesly, ktory miał [byc] lekarzst[w]em rąn pozadawanyh oyczynie y mnie, *ciui oppresso*⁵³⁷ (zw[ła]scza*, ze Rzeczpospolita postronny panowie, a osobliwie cesarz i. m. [Leopold I] y elector i. m. bran[de]bursky* [Fryderyk Wilhelm], zycliwy zawse oyczynie nasey y *tranquillitatem*⁵³⁸ oney kohaiący, za mną na tym[ze]* seymie instantie przyselaly)⁵³⁹, umislnie rozerwono, aby *summam rerum et regiminis*⁵⁴⁰ sobie przywłaszczywszy, zamiesala oycziną ta zawziętoszcz y w tym odmęcie *meditatam*⁵⁴¹ dawno vlomala⁵⁴² *patrie ruinam statusque* iey *subuerteret*⁵⁴³. Do tego tymze posłom y ins[tan]tiam* za mną audienczyey taz *malignitas*⁵⁴⁴ nie dała, kiedi o nie czyz posłowie prosie[ly]*, *suppressit*⁵⁴⁵ to przed senatę y izbę poselską. Gdy tedi tak niepohamowana [tych-]* || (арк. 1625) ze przewrotnosczy zawziętoszcz [wszytko złe robi], gdy nadzieie zadney ani na seymah, ani w interpositiah Rzeczypospolitey miec sie nie godzy y to za posmiech maiącz sobie, gdi *nihil tutum, nihil sanctum in legibus*, czego by *non interuerteret* teyze przewrotnosczy, *fastus et ambitio*⁵⁴⁶, gdy na ostatek nic *magis inuisum*⁵⁴⁷ w teyze nie iest zawzyętosczy, iako prawa y swobody, tudzies *dignitas*⁵⁴⁸ oycziny, wprzod donose wm. m. m. pp. *et protestor*⁵⁴⁹, ze gwałt cierpie, zem *oppres[s]us*⁵⁵⁰, ze oyczina we mnie, bracia iey⁵⁵¹ y wolnosczy złamane, izba

⁵³⁶ У рукописі “przestrzegac”.

⁵³⁷ *civi oppresso* – громадянинові, що зазнав утисків.

⁵³⁸ *tranquillitatem* – спокій.

⁵³⁹ У рукописі дужка закрита після фрази, що слідує далі: “umislnie rozerwono”.

⁵⁴⁰ *summam rerum et regiminis* – верховну владу.

⁵⁴¹ *meditatam* – задуману, сплановану.

⁵⁴² Так у рукописі, у варшавській копії (арк. 102 зв.) “ułowila”.

⁵⁴³ *meditatam* dawno vlamala *patriae ruinam statusque* iey *subverteret* – кинула батьківщину у давно задуману руїну та перевернула б її устрій.

⁵⁴⁴ *malignitas* – злість.

⁵⁴⁵ *suppressit* – приховав.

⁵⁴⁶ *nihil tutum, nihil sanctum in legibus, czego by non interverteret* teyze przewrotnosczy, *fastus et ambitio* – немає нічого гарантованого, нічого святого в законах, чого б не перевернула ця ж підступність, пиха і марносластво.

⁵⁴⁷ *nic magis inuisum* – ніщо ненависніше.

⁵⁴⁸ *dignitas* – гідність.

⁵⁴⁹ *et protestor* – і заявляю (зголошую протестацію).

⁵⁵⁰ *oppres[s]us* – зазнаю утисків.

⁵⁵¹ У варшавській копії (арк. 102 зв.) “synowie iey”.

poselska zniesiona, stan sliaheczky y iego powaga zdeptana. Potym, iz sie wiernim byc nie cuies, iz racey *per meditatam malitiam*⁵⁵², aniz przez sprawiedliwosc, osadzony iestem, ten sąd, [iz] *contra naturam status*⁵⁵³ Rzeczypospo[litey], za sąd pocitany bydz nie moze. Yz o laskę ie^o kroliewsky mosczy staram sie wselkiemy sposobamy, a przeciemy nic otrzymac nie mogł, przyhodzę [tedy], iako syn do matki, do oycizny tey, ze oney chcąc dac sprawę o sobie y hcąc niewinnosc moię, oraz *malignitatis* potwarz y fals oczywisty pokazac⁵⁵⁴, tudzies co z oycizną taz *malignitas* roby, *deducere* wm. m. m. pp. *communi voto ac suffragio auertere* z wasmosciamy m. m. pp.⁵⁵⁵. Zadney tedy *hostilitatem*⁵⁵⁶ nie n[i]osę z sobą, ani sie iey nikt nieh nie obawia, *pacare* idę, iako *civis* zawsze *pacatus et tranquillitatem* teyze oyczyzny kohaiający, idę, [iako] *civis ad concives*, abyscie my wm. m. m. pp. *oppresso* rękę podaly⁵⁵⁷ y zę mną oraz podupadłą przez zdradę sinow złyh podzwignęły oyciznę. *Arma* zadnih *externa*⁵⁵⁸ albo racey woysk gromadnih z sobą nie prowadzę, iako prawie udaie zloslywosc⁵⁵⁹, abym miał woyska cesarza i. m. Nie mam, nie prowadzę, tylko w takiey *malignitatis* na mnie zaiadłosczy, gdy częścią przez *sicarios*⁵⁶⁰, częścią przez rozne insze sposoby znosyc mnie hcą, *propter custodiam*⁵⁶¹ głowy y zdrowia własnego muszę go miecz cokolwiek y iako sama kaze potrzeba. Wprowadzac⁵⁶² tesz kogo abo miesacz *statum* oycizny, iako nigdy w pomislieniu moym nie belo, tak y natęczas nie iest. Krzywda nie tak moia, iako oycizny z wolnosczy złupiony, niewinnosc tudzies [moia] wiedzie mnie y prowadzi, abym iako sin iey rowno z wm. m. m. pp. nie dał iey upasz [y] poky sposobow staie, ratował ią. Nie zostaje tedy nycz wiecey, tylko uprasz wm. m. m. pp. przez cne dzieła [samychże] wm. m. m. pp., ktorzy tę Rzeczpospolitą *non [in] eo statu*⁵⁶³ zahowaly [dotąd], abyscie wm. m. m. pp. iako rękę my podaly, tak do podzwignięnia teyze oycizny

⁵⁵² *per meditatam malitiam* – з лихого наміру.

⁵⁵³ *contra naturam status* – всупереч природи устрою.

⁵⁵⁴ *malignitatis* potwarz y fals oczywisty pokazac – показати наклеп злості та явну неправду.

⁵⁵⁵ *deducere* wm. m. m. pp. *communi voto ac suffragio auertere* z wasmosciamy m. m. pp. – схилити вельможних моїх милостивих панів відвернути [це] спільним голосом і рішенням з вашими милостями, моїми милостивими панями.

⁵⁵⁶ *hostilitatem* – ворожості.

⁵⁵⁷ *pacare* idę, iako *civis* zawsze *pacatus et tranquillitatem* teyze oyczyzny kohaiający, idę, iako *civis ad concives*, abyscie my wm. m. m. pp. *oppresso* rękę podaly – іду з миром, як завжди мирний громадянин, якому милий спокій батьківщини, іду, як громадянин до співгромадян, щоб ви, вельможні мої милостиві панове, мені покривдженому подали руку.

⁵⁵⁸ *arma* zadnih *externa* – жодної чужоземної армії.

⁵⁵⁹ У варшавській копії (арк. 102 зв.) “zaiadłosc”.

⁵⁶⁰ przez *sicarios* – через убивць.

⁵⁶¹ *propter custodiam* – для захисту.

⁵⁶² У варшавській копії (арк. 102 зв.) “Wyprowadzac”.

⁵⁶³ *non in eo statu* – не в цьому стані.

spiesno *concurrere*⁵⁶⁴ chcieli y kiedy seymi rąn tyh vlietic nie mogą, kiedy *ciuibus oppressis*⁵⁶⁵ pomoc nie mogą, kiedy tyh seimow na zgubę albo upadek racey oyczyzny zazywa przewrotnosc, samy na kon wsiedly y seymowaly, [bo] zadnego inszego zatrzymania w calosczy Rzeczypospolitey y wolnosczy, tylko przez ten sposob y samihze wm. m. m. pp. nie masz sposobu. Ia, cokolwiek zdrowia ieszcze y fortun zostawa, niosę to wszistko ochotnie y przy teyze wespół z wm. m. m. pp. stawac oyczynie gotowem, co do wiadomosczy wm. m. m. pp. donosacz, łascze onyh braterskiey pilno sie oddaie.

Ierzy Lubomierzsky. || (apк. 1626)

№ 274

19–24 червня 1665 р. – Реляція облоги Білої Церкви московськими та українськими військами гетьмана Івана Брюховецького разом з полковниками Дециком та Василем Дворецьким

Die 24 iuny⁵⁶⁶ z Byaly Czerkwie z Ruszy nowyny, 1665⁵⁶⁷

Wzyawsy od spiegow i. m. p. Stachborzsky [Jan Stachurski], commenda[n]t białocirkiewsky, wyadomosc, ze [Iwan] Brzuhowicky, Dacko [Decyk], [Wasył] Dworecky y 2 woiewodowie⁵⁶⁸ gotuią sie wsistką potęgą oblicz Białą Cerkiew, zaraz miescān, kozakow serdecnyh⁵⁶⁹ 3000 znalaz, popisał y na wiernosc przisiadz kazał y ze wsistkym sie dobrze nagotował.

Dnia tedy 19 iuny⁵⁷⁰ kozakow⁵⁷¹ konno 2000 nieprzyiaciōl pokazalo sie. Przeciwnko tym, wyslawsy raytaryą z konnemy, insem y wsistkyh impet meznie trzymał.

⁵⁶⁴ *concurrere* – прийти.

⁵⁶⁵ *civibus oppressis* – громадянам, що зазнали утисків.

⁵⁶⁶ Перепралено з 24 липня.

⁵⁶⁷ У середині XIX ст. Едвард Руліковський атрибутував цей текст, як лист білоцерківського коменданта Яна Стахурського до коронного канцлера Миколая Пражмовського: *Rulikowski Edward. Jan Stachórski: (General-major) // Dziennik Warszawski. – 1855. – № 257 (17/29.IX). – S. 4; 258 (18/30.IX). – S. 2.* Така сама атрибуція трапляється й у Дмитра Дорошенка, який переказував це джерело на основі копії з бібліотеки Ординації Красінських: *Дорошенко Дмитро.* Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // *Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 33–34.* Вартий, однак, уваги факт, що у цій копії з рукопису Голінського сам Стахурський згадується у третій особі, а не як автор реляції. Використання цього документа у новітній науковій літературі див.: *Groszkowski Marek. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 67–68* (на основі переказів тексту в статтях Руліковського та Дорошенка).

⁵⁶⁸ “2 woiewodowie ” дописано над рядком, слово “Dworecky” правлене.

⁵⁶⁹ Тобто серденят, сердюків.

⁵⁷⁰ Надписи на маргінесі: “19 iuny” і далі “18 iuny”.

⁵⁷¹ Руліковський і Дорошенко на підставі інших копій документа писали про калмиків, а не козаків (перший не подає посилання, однак історики користувалися

Nazaiutrz [20 iuny] sam Brzuhowycky, Dacko, Dworecky z woiewodamy moskiewskiemy⁵⁷² sed prosto ku miastu, lecz i. m. p. commenda[n]t, wislawsy przyczywko nim 1000 iazdy a piehoty 400 z dzialamy, tak ym impet zrazył, ze yh niemało zginelo, az do swego taboru uhodzyc musiely.

Trzeciego dnia [21 iuny] wsistkę potęgę woyska w siku wyprowadzywszy, Brzuhowyczky dziala zatoczyc roskazał, lecz yh wypalicz nie przisło mu. Z taką ochotą y serczem naszych na Moskwę uderzely, ze az do taboru za nieprzyiacieliem sie gnaly, ktory potym az cwierz milie Brzuhowycky umknał sie.

Czwartego dnia [22 iuny] czyniely wiczniey pod miasto, takze yh bito y do więzienia brono.

We czwartek [23 iuny]⁵⁷³ nieprzyiaciel z obozu sie nie wihiliał, co wydząc p. commenda[n]t, commenderowawsy [oberszterleitnanta] p. Tirscha [Firscha], wisłał wsistkę iazdę z piehotą y z dzialamy, ktorzy ze dwu stron dziala zatoczywszy, z dział yh gęsto zamiesawsy, w polie z taboru wyparowaly y do wiecora z niemy sie byli; to sie umykaiacz, co raz na dziala yh naprowadzaiacz, ze polie trupem okryly.

Nazaiutrz [24 iuny] w pyątek p. commendant za rzeką y od polia na dziala kazał usipacz baterię, aby thabor szczynacz y *excursium*⁵⁷⁴ yh drogę zagrozdyc. Nieprziiaciel, postrzegszy naszych, w noczy recnyh niemało zywnosczy, strzelby, sabel, wozow, choryh, rannyh porzuciwszy, czyho przede dniem s

різними копіями, про що йтиметься далі): *Rulikowski Edward*. Jan Stachórski: (Generał-major) // *Dziennik Warszawski*. – 1855. – № 257 (17/29.IX). – S. 4; *Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // *Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі*. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 33. Про перебування 7000 калмиків у війську Брюховецького під час облоги Білої Церкви див.: Там само. – С. 33; *Groszkowski Marek*. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 67.

⁵⁷² У Руліковського: “Nazajutrz sam Brzuchowiecki połączywszy się z Duczkiem, Doroszenkiem i wojewodami...” (*Rulikowski Edward*. Jan Stachórski: (Generał-major) // *Dziennik Warszawski*. – 1855. – № 257 (17/29.IX). – S. 4). Ця згадка про Петра Дорошенка є помилковою – у копії з бібліотеки Ординації Красінських у цьому місці, як і в рукописі Голінського, згадано Василя Дворецького (*Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // *Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі*. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 33).

⁵⁷³ Хоч датування цієї облоги Білої Церкви від 19 до 24 червня відповідає дійсності, однак у рукописі Голінського є плутанина з днями тижня, тобто: 23 червня 1665 р. припадало на вівторок, а не на четвер, а свято св. Івана Хрестителя – на середу 24 червня, а не на п’ятницю (див. наступний абзац). Тут і в наступному абзаці уточнення у квадратних дужках хронології стосується чисел місяця, а не днів тижня. Правильне й узгоджене датування днів тижня з числами місяця наявне у копії, якою користувався Руліковський, див.: *Rulikowski Edward*. Jan Stachórski: (Generał-major) // *Dziennik Warszawski*. – 1855. – № 257 (17/29.IX). – S. 4.

⁵⁷⁴ *excursium* – відступ. У рукописі “*excursium*”.

taboru used y lubo nasi go nieiako omieskaly, iednak wielie yh doscignacz mogly, bo rosipką uciekaly, kielkaset do więzienia yh naszymy wzyęły – 500. Zdarzeł Pań Wszechmocny tę wiktoryą w dzien s. Iona Krzcziciela⁵⁷⁵.

Na miastecka potym sly nasy zbuntowane, odebraly yh niemało w okolicy. Belie co więcey konnych beło ludzy, dali by beli odpor nieprzyiacielowy, który gdiby ta impreza na Bialy Cerkwy nadała sie im beła, mieli yszcz daly ku Polsce, miecem y ogniem pustosząc ziemię.

№ 275

*29 червня 1665 р. – Новина про розміщення військового табору
Юрія Любомирського під Сокалем*

29 iuny i. m. p. Ierzy Lubomierzsky, marsalek w[ielki] k[oronnny], hetmon polny etc., stanął obozem pod Sokalem⁵⁷⁶. Ma woyska swego 6000, to iest 14 horągwy polskyh, 42 kornetow raitarszkyh, 24 horągwy draganskyh, piehoty 200, dzialek 6 polnich. W cyagnieniu prętky, po osmi mil na dzien woysko uhodzielo. Tam do corky swoiey imszy pani [Krystyny] Potocky, podstolini koronnny, beł, alie nie zastał samego i. m. p. zięcia swego [Feliksa Kazimierza Potockiego]⁵⁷⁷, bo w tyh dniach odiahał do Podhaiec do i. m. p. woiewody krakow[skiego] [Stanisława Potockiego], pana oycza swego. Nie mog sie z nym wydziec.

№ 276

*4 липня 1665 р. – Новина про сутички литовської армії
з московським військом у Великому князівстві Литовському*

4 iuly z Litwy piśa, yz p. [Stefan] Czarniawsky Moskwy do kielka tysięcy zbiel, ktora sie pod Siebiezem polozywśy, fortificowała, aby *securitatem* miała

⁵⁷⁵ “З Божої ласки в день святого Яна й іменин короля одержано несподівану вікторію”, – як це місце подано в іншій копії (*Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // *Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі*. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 34 (цитата)). У тексті ж Руліковського це речення наведено приблизно так, як у Голінського, і тут також цитата, а не переказ документа, як перед тим у статті: “I tak, pisze Stachórski, z łaski Bożej w dzień ś. Jana niespodzianą odnieśliśmy Victorją” (*Rulikowski Edward*. Jan Stachórski: (Generał-major) // *Dziennik Warszawski*. – 1855. – № 258 (18/30.IX). – S. 2). Порівняння цих уривків показує, що обидва історики користувалися різними копіями цього джерела, яке закінчується цим реченням, тому наступний абзац слід, мабуть, вважати коментарем самого Голінського до тексту реляції.

⁵⁷⁶ *Jemiołowski Mikołaj*. Pamiętnik dzieje Polski zawierający / Opr. Jan Dziegielewski. – Warszawa, 2000. – S. 350.

⁵⁷⁷ Див., напр., IV частину рукопису Голінського (Київ, 2023), док. 293, с. 270.

*obsidione*⁵⁷⁸. Znios yh p. Czarniawsky. Tamtyh takze, z Polocka ciagnących 200 piehoty moskiewsky, na sucurs tym sli, co bely pod Siebieżem, zbiel. Stamta⁵⁷⁹ obrociel sie w moskiewską ziemię ku Toropiuwy [Toropiec], || (арк. 1627) gdzie starsy sin Howansky⁵⁸⁰ na naszyh sie gromadziel. Ma ten Czarniawsky na 300 ludzi konyh woyska swego⁵⁸¹. || (арк. 1628)

№ 277

6 липня 1665 р., табір під Львовом. – Договір конфедератів коронної армії з Юрієм Любомирським про об'єднання війська та визнання за ним урядів великого маршалка і польного гетьмана

*Związek stanął 1665 die 6 iuly*⁵⁸²

My, marszałek, substitud, pułkowniczy y rohmistrze, porucznicy y towarzystwo y wsistko *generaliter*⁵⁸³ woysko i. k. m. y Rzeczypospolitey, u z[w]yąsku zostaiące, oznaymuiemy wsem wobecz y kazdemu z osobna, komu to wiedziec nalieżało⁵⁸⁴.

Iakosmy zawse ten iedini cel wsistkyh sinowskyh mieli⁵⁸⁵, abismy *ex ui obligathey*⁵⁸⁶ naszej żołnierskiej y s powinni oycziznie od nas iako sinow iey

⁵⁷⁸ aby *securitatem* miała *obsidione* – щоб мати захист під час облоги. У рукописі замість “*obsidione*”, ймовірно, помилк. “*obsidionem*”.

⁵⁷⁹ У рукописі помилк. “*Stamdat*”.

⁵⁸⁰ Старшим сином Івана Хованського був Андрій, однак тут може йтися також і про його іншого сина Петра, який був залучений до тих подій і весною 1665 р. у Великих Луках, поблизу Торопця, збирав війська. Див.: *Bobiatyński Konrad*. Między Rzeczpospolitą a Moskwą – Dyneburg i Inflanty polskie w latach 1665–1667 // *Zapiski Historyczne*. – Toruń, 2011. – Т. 76. – З. 3. – С. 42; *Курбатов Олег*. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019. – С. 303, 314–315.

⁵⁸¹ Далі аркуш закінчується правленою датою 9 або 10 “iuly”.

⁵⁸² Див. про цей документ, зокр.: *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – С. 352 (коротка цитата і переказ документа); *Bąkowa Joanna*. Szlachta województwa krakowskiego wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego w latach 1661–1667. – Warszawa; Kraków, 1974. – С. 113; *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – С. 208, 240 (прим. 101; перелік інших копій). Текстологічні уточнення у документі здійснено за іншою копією, див.: Бібліотека ПАН у Курніку, ркп. 362: “Nieszczesna ramiątka nieszczescia Rzeczypospolity za panowania naiiasnieyszego krola igmci Iana Kazi[m]jerza *in anno 166sexto*”, арк. 337–339 (“*Copia tractatu wescia w związek woyska z i. m. panem marszałkiem wielkim koronnym z directiey pana Ostrzyckiego*”). Там само (арк. 339–340) подано текст присяги, що згадується у документі.

⁵⁸³ *generaliter* – загалом.

⁵⁸⁴ Надпис на маргінесі: “*Соруа 6 iuly 1665*”.

⁵⁸⁵ У копії з Курніка “*czynow naszych mieli*”.

⁵⁸⁶ *ex vi obligathey* – з обов’язку.

miłoszcy odwaznemy krwie, zdrowia y mocnymi piersy nasyh zastawieniem całosz Rzeczypo[spolitey] od wseliakych nieprzyiaciół zaszczycac y dostojenstwo i. k. m., pana nasego miłoszciwego, iako wierni poddani iego⁵⁸⁷, timis odwagamy nasemy conserwowaly, tak to w skutku samim przez ten cas *abunde*⁵⁸⁸ wiswiatcalismy w ocah samego i. k. m., wodzow nasyh y Rzeczypo[spolitey] w nieodenthnyonih⁵⁸⁹ z nieprzyiacieliem zostawiając dotąd zabawah, za ktore odwagy nasze, gdi sie naliezito krwawe zapracowani od i. k. m., pana n. m., y Rzeczypo[spolitey] [wdzięczności]⁵⁹⁰ ciesemy *expectatio*⁵⁹¹. A to wydziemy⁵⁹², ze *fato iniquo*⁵⁹³ tey oycizny pod ten cas pracowityh usług naszych nie proznowały, przewrotnyh liudzy zlosliwe *factiones*⁵⁹⁴, ktore y laskę nam i. k. m. popsowały, y oyciznę wsistkę, domowemy niezgodamy infascirowawsy, prawa pospolite *sacra libertatum iura, praetio* krwie przodkow naszych nabite, *convulserunt*⁵⁹⁵ nam zawse *dispendio sanguinis et fortunarum*⁵⁹⁶, zasłużonim żołnierzom nie confiduiąc, znac obrony oyczyzni *paru[o]* doswiadcony cnoty nasey *ęstimio*⁵⁹⁷ przez nowe zaciągy *spem*⁵⁹⁸ ukontentowania w zasługah *resciderunt*⁵⁹⁹ y przez niedbałoszcz obmislięnya zapłaty, o ruine rincerstwo przyprawiwsy, wsistkę sposobnosc *ad opera belli ademerunt*⁶⁰⁰ nie bez wielkiej krzywdi Rzeczypo[spolitey], pieniądze [ie]y na nowo zaciągnięnih erogowawsy. Musielismy [tedy], *in tanta*⁶⁰¹ *confusione et opresione* zastawsy *Rępublicam, commoti*⁶⁰² nieszczęśliwością iey⁶⁰³ y na zasługi nase zapomnieniem przicisnieni, respectem wnisc w związek, ktory abi *sinistram* nie miał u swiata

⁵⁸⁷ Так у копії з Курніка; у рукописі “tego”.

⁵⁸⁸ *abunde* – достатньо.

⁵⁸⁹ У рукописі помилк. “w nieodetnhnyonih”.

⁵⁹⁰ Тут і далі текстологічні вставки у квадратних дужках з курніцької копії.

⁵⁹¹ *expectatio* – надію.

⁵⁹² Так у копії з Курніка; у рукописі “O to wydziemy”.

⁵⁹³ *fato iniquo* – в нещастях.

⁵⁹⁴ *factiones* – кліки.

⁵⁹⁵ *sacra libertatum iura, praetio* krwie przodkow naszych nabite, *convulserunt* – порвали святі права свобод, здобуті кров’ю наших предків. У рукописі замість “convulserunt” (як у копії з Курніка) помилк. “convulserum”.

⁵⁹⁶ *dispendio sanguinis et fortunarum* – ціною крові й статків.

⁵⁹⁷ *parvo... aestimio* – недооцінюванням.

⁵⁹⁸ *spem* – надію.

⁵⁹⁹ *resciderunt* – знищили.

⁶⁰⁰ wsistkę sposobnosc *ad opera belli ademerunt* – позбавили будь-якої здатності до військової справи. У рукописі замість “belli” (як у копії з Курніка) помилк. “byla”.

⁶⁰¹ У рукописі помилк. “in tante”.

⁶⁰² У рукописі помилк. “connoti”.

⁶⁰³ *in tanta confusione et oppressione* zastawsy *Rępublicam, commoti* nieszczęśliwością iey – заставши Річ Посполиту у такому сум’ятті й пригніченості, зворушені її нещастям.

interpretationem dla *privati* iakih⁶⁰⁴ y aggrawowania Rzeczypo[spolitey], stanowienia swego takowe między sobą postanowiomy poprzysiężone *obligationes*⁶⁰⁵.

Związek ten generalni *constituimus*⁶⁰⁶ nie dla inzego terminu, tylko trzymac go *pro defendenda publica libertate*⁶⁰⁷ naprzod, a potem dla otrzymania krwawych zasług nasił y promowowania *praemiorum* samim *bene meritis* należących⁶⁰⁸, declarujemy y przysięgą mocno obligujemy sie sobie wsiscy trwac w nim statecznie, corruptiām zadnim, persuaziām, datkom, namowām posepnim⁶⁰⁹, ani grozbom [y] samim wszelkiego niebespieczenstwa na zdrowia y honory swoje, *obiectiam approposito constantis nexus*⁶¹⁰ nie dac sie zwiesc, *auellere*⁶¹¹, rozerwac, ani ustrasyc puty⁶¹², asz sie *in toto conseruatio*⁶¹³ oyczystych praw w dawną wprawy w kliubę y w interesah [krwawych] zasług naszych *de plano*⁶¹⁴ doszcz sie stanie. A iako dla conseruaciey oyczizny całosc zachowania, praw y wolnosczy iey⁶¹⁵ przy interressah *emeritorum stipendiorum*⁶¹⁶ ta odwazenia fortun⁶¹⁷ y zdrowia nasego stanowi sie *coniurata resolutio*⁶¹⁸? Tak i. k. m., p. nasego mi[łosciweg]o, iako *supremo statui* || (апк. 1629) *et capiti Regni*⁶¹⁹, wiare y zicliwosc naszę obiecuiemy, trzymaiącz to o poprzisiezoney o i. k. m. ku tey oycziznie miłosczy, zę nam prawa y swobodi nasze *inuiolabiliter*⁶²⁰ zachowac zehce y ktobykolwiek nie praw im beł y naruszenia ih *motor et fautor* zostawał⁶²¹, s takiego *sine exceptione personarum legitime* Rzecip[ospolitey] *penarum vindicationi* i. k. m. pozwoly⁶²².

⁶⁰⁴ *abi sinistram* nie miał u swiata *interpretationem* dla *privati* iakih – щоб світ не потрактував його хибно для якихось приватних [інтересів].

⁶⁰⁵ *obligationes* – зобов’язання.

⁶⁰⁶ *constituimus* – укладаємо.

⁶⁰⁷ *pro defendenda publica libertate* – для захисту суспільної свободи.

⁶⁰⁸ *praemiorum* samim *bene meritis* należących – винагород, що належать тим, хто їх заслужив.

⁶⁰⁹ Тобто “poszepnym”.

⁶¹⁰ *obiectiam approposito constantis nexus* – замахам на непорушність зв’язку.

⁶¹¹ *avellere* – вирвати, відлучити.

⁶¹² Тобто “róty”.

⁶¹³ *in toto conservatio* – дотримання в повному обсязі. У рукописі “conseruatie”.

⁶¹⁴ *de plano* – безперешкодно.

⁶¹⁵ Так у копії з Курніка; у рукописі “yh”.

⁶¹⁶ *emeritorum stipendiorum* – заслужених винагород.

⁶¹⁷ Так у копії з Курніка; у рукописі “fortuna”.

⁶¹⁸ *coniurata resolutio* – змовницьке рішення.

⁶¹⁹ *iako supremo statui et capiti Regni* – як верховній владі та главі королівства. Так у копії з Курніка; у рукописі помилк. “status et capite”.

⁶²⁰ *inviolabiliter* – непорушно.

⁶²¹ y naruszenia ih *motor et fautor* zostawał – i ставав ініціатором та прихильником їхнього порушення. У рукописі замість “naruszenia”, як у курницькій копії, “narusone”.

⁶²² *sine exceptione personarum legitime* Rzecip[ospolitey] *penarum vindicationi* i. k. m. pozwoly – його королівська милість дозволить без винятку піддати законним карам Речі Посполитої.

Wiecz, ze iasnie wielmożny i. m. p. marsalek wielky koronny y hetmon polni koronny [Jerzy Lubomirski] w tak cieskiey swoiey y liedwie słyhaney kiedi oppressiey, ktora *libertatum et totius status* iawną *inuoluit*⁶²³ *supuersione[m]*⁶²⁴ (iako to dway⁶²⁵ seymy rozerwane, to samo wywodząc, iawn[i]e *testantur*⁶²⁶), vczynił *refugium* do nasz o *testimonium* swoiey niewinnosci⁶²⁷, nie godziło się nam iako slachcie y chrzescianą nie stawac przy prawdzie *et per conscientias nostras testari*⁶²⁸ przed czałą Rzecząpospolitą, ze ani namnieyszym aktem do przeszłego, o ktory *calumniosissime*⁶²⁹ cierpi, przykładał się w zwiąsku, lubo to nam samym załosna bydz musi, ze *etiam in optento et mentali crimine amnistia fide publica* dana iest złomana⁶³⁰ y ztąd honory, zdrowia nasze y fortuny, czego iusz [wiele] braci naszej doznało, *in periculo*⁶³¹ zostawiając. Aze sąd tén *a Remp[ub]l[i]ca*⁶³², iako nieszlusznym, *et ab inuidia*⁶³³ zfabrikowany iest, *reprobatus*⁶³⁴, zadney przes to wagi miec nie moze, iako wciężliwy *et preiudiciosus publicae libertati*⁶³⁵. Dłategosz ie° mci pana marszałka koronnego iako [y] *legitimum*⁶³⁶ do siebie przyjmujemy *et agnoscimus*⁶³⁷ hetmana y *ductum*⁶³⁸, ze iemci *publicas iniurias*⁶³⁹, iako y zasług krwawych naszych, spolnie obligujemy sie dochodzie. Więc, ze iuz po wesciu w związek ie° m. pan marszałek o euictia⁶⁴⁰ niewinnosci swoiey do nas

⁶²³ Далі до кінця документа текст писано іншою рукою.

⁶²⁴ *libertatum et totius status* iawną *involvit subversionem* – веде до явного знищення свобод і цілої держави. У рукописі замість “iawną” (як у копії з Курніка) помилк. “iawno”.

⁶²⁵ Далі помилк. знову написано і закреслено “dway”.

⁶²⁶ *testantur* – свідчать, показують.

⁶²⁷ vczynił *refugium* do nasz o *testimonium* swoiey niewinnosci – вдавсь до нас за підтвердженням своєї невинності.

⁶²⁸ *et per conscientias nostras testari* – і відповідно до нашого сумління свідчити.

⁶²⁹ *calumniosissime* – наклепницьки.

⁶³⁰ *etiam in obtento et mentali crimine amnistia fide publica* dana iest złomana – навіть у спростованому і вигаданому звинуваченні публічно обіцяна амністія була порушена.

⁶³¹ *in periculo* – у небезпеці.

⁶³² *a Rempublika* (правильно: “a Republica”) – Річчю Посполитою. Так у копії з Курніка; у рукописі ця фраза перекручена: “Aze *sunt* tén o nęm *publica*”.

⁶³³ *et ab invidia* – і через заздрощі. Так у копії з Курніка; у рукописі помилк. “az ab inuidiae”.

⁶³⁴ *reprobatus* – відхилений.

⁶³⁵ *et preiudiciosus publicae libertati* – і такий, що порушує суспільну свободу.

⁶³⁶ *legitimum* – законного.

⁶³⁷ *et agnoscimus* – і визнаємо.

⁶³⁸ *ductum* – провід, командування.

⁶³⁹ *publicas iniurias* – публічні кривди.

⁶⁴⁰ Так у копії з Курніка; у рукописі ці два слова перекручені.

*refugit*⁶⁴¹, tedy ie^o m. p. marszałek związkowy y ie^o mosc p. substitut y wszytka starszyzna y officialistowie⁶⁴² zwiąsku tego przy swoiey powadze, prerogatiuah y zupełney administracyey *officiorum suorum*⁶⁴³ zostawac będą. Zostawiwszy ie^o mci p. marszałkowi koronnemu, iako wodzowi swému, *in militaribus auctoritatem et in ciuilibus*⁶⁴⁴, da P. Bog, iako marszałkowi przyrodzonému *equestris ordinis*⁶⁴⁵.

[A]ze* te woysko, ktore ie^o m. p. marszałek koronny na vsługę Rzeczypospolitey *ex ciuibus patriae*⁶⁴⁶, iako y cudzoziemską manierą⁶⁴⁷ służące regimenty, zaciągnął iedną intentią⁶⁴⁸ *conseruationis*⁶⁴⁹ praw, swobod oyczytych y odyskania zasług naszych, wiąże się z nami, tedy po wykonaniu przysięgi przez ich mciow pp. commissarzow || (арк. 1630) swoich⁶⁵⁰ to woysko, co ich kolwiek co ma ie^o m. p. marszałek koronny, [iuz] za iedno *indiuuiduum corpus*⁶⁵¹ zostawac będzie [y] iednę drugiego w spolnych interessach odstępowac nie będziemy [*sub vinculo eiusdem iuramenti*]⁶⁵². Starac się przy tym będziemy], aby też woysko⁶⁵³ złączone z nami w służby Rzeczypospolitey weszło y od casu *coniunctionis*⁶⁵⁴ [w] następujących zasługach, a potym na honorach swoich zarowno z nami *securi*⁶⁵⁵ zostawali y teraz należy[tym] rowno z woyskiem, iako iedno *corpus*⁶⁵⁶, sustentamentem podzieleni y opatrzeni byli.

Oswiadcza sie też to woysko przed Bogiem y całym światem, ze o promotia zadnego inszego pana *ad sceptrum Regno*⁶⁵⁷ za panowania i. k. m. [Jana Kazimierza], p. nasze^o miłłosciwego, myslic nie chce, ale *iuxta pacta conuenta et praescripta legum*⁶⁵⁸ wiarę, zycliwosc swoię zachowac declaruie. To też

⁶⁴¹ o euictia niewinności swoiey do nas *refugit* – звернувся до нас за відновленням своєї невинності.

⁶⁴² Слово правлене.

⁶⁴³ *officiorum suorum* – своїх посад.

⁶⁴⁴ *in militaribus auctoritatem et in ciuilibus* – владу у військових і цивільних справах. У рукописі замість “*ciuilibus*” помилк. “*exilibus*”.

⁶⁴⁵ *equestris ordinis* – шляхетського стану. Так у копії з Курніка; у рукописі помилк. “*et vestri ordinis*”.

⁶⁴⁶ *ex ciuibus patriae* – з громадян батьківщини.

⁶⁴⁷ Так у копії з Курніка; у рукописі помилк. “*cudzoziemska manuero*”.

⁶⁴⁸ Так у копії з Курніка; у рукописі помилк. “*iedno intentio*”.

⁶⁴⁹ *conseruationis* – збереження.

⁶⁵⁰ Так у копії з Курніка; у рукописі помилк. “*owo ich*”.

⁶⁵¹ *indiuuiduum corpus* – неподільне ціле.

⁶⁵² *sub vinculo eiusdem iuramenti* – зв’язані однією присягою.

⁶⁵³ У значенні “*aby też woysko*”, див. таке саме вживання на початку абазцу (у курницькій копії: “*aby tosz woysko*”).

⁶⁵⁴ *coniunctionis* – об’єднання.

⁶⁵⁵ *securi* – певні.

⁶⁵⁶ iako iedno *corpus* – як одне ціле.

⁶⁵⁷ *ad sceptrum Regno* – до скіпетра в королівстві. У рукописі змість “*sceptrum*” помилк. “*screptum*”.

⁶⁵⁸ *iuxta pacta conuenta et praescripta legum* – відповідно до загальної угоди і вимог законів.

sobie oboia strona waruie, y[z] zadney rzeczy *sine communi consensu*⁶⁵⁹ zadęn czynic nie powinięn tak *in ciuilibus*, iako *et in militaribus*⁶⁶⁰. Działo sie w obozie pod Lwowem *die 6 iuly 1665*.

Iozeph Borek [z Szczecina], substitut woysk i. k. m. imieniem woysk pod i. m. panem Adamem Ostrozyskim, [marszałkiem koła rycerskiego];

Kazimierz Minor, p[orucznik], sędzia [woysk] i. k. m.⁶⁶¹.

A marszałkiem iest obrany pp. zwiąskowych i. m. p. Adam Ostrzycky, porucznik⁶⁶².

№ 278

9–10 липня 1665 р. – Новина про збір королівського війська проти Юрія Любомирського та прибуття до Варшави посольства від конфедератів коронної армії

10 iuly krol i. m. [Jan Kazimierz], uprzątnąwszy wsistkie sprawy y podpisy, przez dwa dny, w Bialej Łące wysłuhawsy msy s[więtey] na Pradze w Lorecie u barnadinow, iedzie za woyskiem, kazawsy dac piehoczcie po talerze na dwie niedziely⁶⁶³. Woysku zas posłusnemu, co przy i. m. p. hetmanie wielkym koronnym [Stanisławie Potockim], zaraz po cwierczy, iedne *in iulyo* w Kazimierzu Dolnym, a za drugą cwierc *pro 1 diebus septembris*, płaczyc kaze. A som krol i. m. wyiehal pod Lecną, tam sie ma zye hac z p. hetmanem koronnim. || (арк. 1631)

Posłowie od woyska zwiąskowego i. m. p. Dąbrowsky y p. Stetkiewyc [Steckiewicz]⁶⁶⁴ 9 iuly do Warszawy przyiehaly. Ze tu krolia i. m. nie zastali, przidzie ym za kroliem i. m. pospiesycz.

⁶⁵⁹ *sine communi consensu* – без спільної згоди. У рукописі помилк. “consensio”.

⁶⁶⁰ tak *in ciuilibus*, iako *et in militaribus* – як у цивільних, так і у військових справах. У рукописі “tak in” переправлено з “takim”.

⁶⁶¹ У курніцькій копії наявні ще 15 підписів конфедератів коронної армії. Див. цих підписантів, а також ще деяких з інших копій цього документа: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 240–241.

⁶⁶² Цей прикінцевий рядок з коментарем до документа дописано рукою Голінського.

⁶⁶³ Див.: *Kochowski Wespazyan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. III. – S. 17.

⁶⁶⁴ Можливо, Олександр Домбровський і Юрій Стецкевич, які фігурують в угоді конфедератів з Юрієм Любомирським від 6 липня 1665 р. (*Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 241). Однак Домбровського бачимо у складі посольства до примаса, а до короля – Юрія Стецкевича і

Posłowie do krolia i. m. od woyska, w posłusenstwie zostaią[cego], beli u krolia i. m.: i. m. p. pysarz polny [koronny Jakub Potocki], i. m. p. starosta kaniowski [Stefan Stanisław Czarniecki] y i. m. p. generał Łęczycky [Józef Łączyński]⁶⁶⁵. Z dobra odprawa od krolia i. m. powracaia do obozu swego.

№ 279

12 липня 1665 р. – Новина про прибуття посольства від конфедератів коронної армії до Яна Казимира, примаса Вацлава Лещинського, Коронного Трибуналу та інші відомості

12 10bris⁶⁶⁶ posłowie od woyska zwiąskowego do krolia i. m. [Jana Kazimierza] przyiehaly, wrebliowie. 12 *presentis* audientią miely i. m. p. p. [Jerzy] Steckiewicz y p. Bieliemy [Wojciech Bielicki]. Suma poselstwa bela taka, prosząc o prętky seym y o zapłatę woysku. Kazono im na respons poczekacz y na expeditią *ad frequen[ta]tionem senatu[s]*⁶⁶⁷.

Poslali tes poslow p. zwiąskowy żołnierze, drugyh poslow, do i. m. x. arcybiskupa gnieznienskigo [Wacława Leszczyńskiego] p. [Aleksandra] Dąbrowskiego y p. [Samuela] Iasowycza⁶⁶⁸, tr[ze]czyh poslow do Tribunalu poslaly, p. Cztilickiego y towarzisa i. m. p. podstoliego koronnego [Felixsa Kazimierza Potockiego]. Lecz liepi sobie poradziely 4 horągwie iesce *circa primam iuly*: vsarszka i. m. p. hetmana koronnego, woiewody krakow[skiego]

Войцеха Белицького (обидві інструкції від 21 червня 1665 р.): Там само. – С. 230. Про них див. також: *Majewski Wiesław*. Bitwa pod Mątwami // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1961. – Т. VII – Cz. 1. – С. 61.

⁶⁶⁵ Про цих послів див.: *Kochowski Wespazyan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. III. – С. 17 (Чарнецький тут помилк. названий краківським старостою). Про генерала-майора Лончинського (у Коховського: “Łączyński Pułkownik”) див.: *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – С. 135, 157.

⁶⁶⁶ Так у рукописі, проте це датування не відповідає дійсності. Інструкції від конфедератів до короля і примаса були вироблені 21 червня 1665 р. (див. коментар до попереднього документа; їхній приїзд до Варшави 9 липня). Фраза у наступному реченні “12 *presentis*” стосується, отже, 12 липня. Про аудієнцію Стецкевича і Белицького, послів від конфедератів, у короля у той день див.: *Korzon Tadeusz*. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – Т. I. – С. 351 (прим. 1). Про них див. також: *Kochowski Wespazyan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. III. – С. 16–17.

⁶⁶⁷ *ad frequentationem senatus* – до зібрання сенату.

⁶⁶⁸ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – С. 233.

[Stanisława Potockiego], druga i. m. p. [Jana] Sobieskiego, marsalka w[ielkiego] k[oronnego], trzecia pana [Mikołaja Hieronima] Syeniawskiego, czwarta p. starosty smelinskiego [Stanisława Karola Łużeckiego]⁶⁶⁹, ktore, oswobodziwszy sie, *redierunt ad obsequium*⁶⁷⁰ pana y Rzeczypospo[litey], y teraz swiezo horągiew p. oboznego koronnego [Samuela Leszczyńskiego]⁶⁷¹ oderwała sie od zwiąsku; takze tez pogody upatruie horągiew i. m. p. koniusego koronnego [Aleksandra Michała Lubomirskiego]⁶⁷² vsarzka.

№ 280

6–17 липня 1665 р. – Новини про збір війська Яна Казимира, його листування з великим коронним гетьманом Станіславом Потоцьким у справі виплати боргу коронній армії, об'єднання Юрія Любомирського з військом конфедератів, їхнє посольство до короля, позицію імператора Леопольда I у цьому конфлікті та інші відомості

Od krolia i. m. [Jana Kazimierza] z Kocka *de data 17 iuly* wiadomosczy przyhodzą, ze woysko krolia i. m. pod Kockiem zostaię, a i. m. p. [Stanisława] Potockiego, woiewody krakow[skiego], hetmana w[ielkiego] koronnego, pod Lewarcowem o trzy milie od Kocka, do ktorego wyprawieny xzyaze i. m. p. [Dymitr] Wisnio[wiecki]⁶⁷³, woiewoda belsky, y i. m. p.⁶⁷⁴ [Stanisław Jabłonowski], woiewoda rusky, od krolia i. m. s tą declaracją w[z]glieđem cwierczy 2 obiecanyh, ktore woysko *ultimis diebus iuly*⁶⁷⁵, a czudzozie[mska] dragania, raytarya *ad septembrem*⁶⁷⁶ pocekaia ych, czo *tran[s]actum*⁶⁷⁷ z woiskiem.

⁶⁶⁹ Тобто шмельтинського старости. Див. далі док. 279, а також: *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. II. – S. 356; *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk JKMcі pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremie Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 252.

⁶⁷⁰ *redierunt ad obsequium* – повернулися до служби (послуху). У рукописі помилк. “obsequiam”.

⁶⁷¹ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziera, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 94.

⁶⁷² Там само. – S. 60.

⁶⁷³ Слово дописане над закресленим “Ostroskie”.

⁶⁷⁴ Далі пропущено місце для імені.

⁶⁷⁵ *ultimis diebus iulii* – в останні дні липня.

⁶⁷⁶ *ad septembrem* – до вересня.

⁶⁷⁷ *transactum* – погоджено.

I. m. pan [Jerzy] Lubomiersky *die 6 iuly* złącił sie z woyskiem związkowym pod Greckowiem, o czym dowiedziawsy sie posłowie związkowy, p. [Jerzy] Steckiewicz y p. Biellecky [Wojciech Bielicki], od confederatow do krolia i. m. przislanih, bardzo sie zdumiely, tego rozumienia będącz, ze starsina dała sie przekynącz do i. m. p. Lubomierskiego. Y heiono belo posłow zatrzymac, iako tyh, ktorzy co inszego prziniesly od woyska, a co inzego vczyniely przez coniuratią z p. Lubomierskym, iednak krol i. m., pan dobrotliwy, odprawycz kazal z tą declaratią, iz iezeli powroczą do poslusenstwa czy związkowy, tes cwierczy, co y drudzy, liczyc będą. S tim odprawieny.

Ruseł sie krol i. m. z Kocka ku woysku y stanal o pułtory milie od Lewdowa w serockym. O panu Lubomierskym y woysku iego nie kładą go y związkowemu nad 6000; piśą, yz belo około Krasnego Stawu. A to tez iest, od confes[s]at raitarow, gdy ih pitano o sposobie ih zaciągania, pedział⁶⁷⁸, ze nas cesarz [Leopold I], oddaliwszy od służby swoy, roskazał yszcz do Wrocławya na służbę y zaciąg p. Lubomierskiego⁶⁷⁹. || (арк. 1632)

№ 281

*14 липня 1665 р. – Універсал маршалка конфедератів коронної армії
Адама Остжицького до сенаторів, урядників
і шляхти Речі Посполитої про заснування конфедерації
та об'єднання з військом Юрія Любомирського*

Iasnie wielmożnym, wielmożnym ich mciom panom senatorom, wrzednikom, dignitarzom y wszytkim stanu rycerskiego obywatelom koronnym y W. X. Litewskiego, naszym wielce mci[wy]m panom y braci przy zaleceniu unizonych vsług naszych⁶⁸⁰.

Iesli ktorą barziey moze nas, bracią y sług wm. naszych mciwych panow, *affligere*⁶⁸¹ nieszczęśliwosc, iako teraznieysza, od usługi wm. n. w. m. pp. y od dalszych prac desistentey *imposita necessitas*⁶⁸², iako bowiem *pro supremo* zawsze nam zostawało *uoto*⁶⁸³ hoynym z piersi naszych krwi wytłoczeniem przysługiwac się oyczyźnie y calosc iey *cruentarum* na karkach nieprzyiaciel-

⁶⁷⁸ Слово дописане над рядком.

⁶⁷⁹ Далі арк.1632–1635 писані іншою рукою і вклеєні Голінським до рукопису.

⁶⁸⁰ Надпис на маргінесі рукою Голінського: “Vniwersał p. związkowih 1665 14 iuly”. Див. згадку про цей документ у літературі, зокр.: *Nagielski Mirosław*. Друга wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 208, 245.

⁶⁸¹ *affligere* – вразити, засмутити.

⁶⁸² *imposita necessitas* – вимушена необхідність.

⁶⁸³ *pro supremo* завжди нам zostawało *voto* – завжди було для нас найбільшим бажанням.

skich *ductu linearum*⁶⁸⁴ zaszczycac, tak gdy tey ochocie naszey *iniquum* oyczyzny domowymi zamieszaney niezgodami *fatum imponit otium*⁶⁸⁵, musiem[y]* w niewymownym zostawac zalu⁶⁸⁶. Nie rozwodzimy się piorem przed wm. n. mm. pany *cum enerui[bus] [ex laboribus]* dwuletnich *in hostico* synow naszych⁶⁸⁷, dosc, ze w oczach samego krola ie° mci, p° naszego młciego, y wodzow Rzptej w nieodetchnionych woyny zabawach nigdy się ręce żołnierskie nie wstydały zelazą, ani zadnych nieba nie wzdrigalo dla consequatuey całosci oyczyzny y przyczynienia sławy niesmiertelney ie° k. mci *iniurias*⁶⁸⁸. A nawet nad dekret commisarski, abysmy w borgowey nad rok nie zostawali służbie; darowalismy y drugi rok krwawych naszych zasług z zascępow miłosci oyczyźnie, za ktore krwawe usiłowania nasze, gdy się niepowątpliwą nadziewamy nadzieią y *sanguine emeritorum stipendiorum*⁶⁸⁹ na pop[ar]cie* dalszey woyny oczekiwamy *exolutionem*⁶⁹⁰. Nie proznuia tymczasem przewrotnych ludzi na miły pokoy w oyczyźnie, kiedykolwiek wygladaicy⁶⁹¹ złozliwe *factiones*⁶⁹², zamieszały *totam Remp[u]b[li]cam ciuilibus odiis*⁶⁹³, nowymi zaciągami *ultra statum Reip[u]b[li]cae*⁶⁹⁴ (nam, żołnierzom, y naszey w obronieniu oneyze doswiadczon[ey]* diffidowawszy cnocie) nadzieię zapłaty naszey przecięły. Niewinnych ludzi za[ia]dła*⁶⁹⁵ maleuolentią swoją *oppresserunt*⁶⁹⁶, *amnistiam fide publica* nam daną

⁶⁸⁴ *cruentarum* na karkach nieprzyjacielskich *ductu linearum* – малюючи криваві лінії на ворожих шиях.

⁶⁸⁵ *iniquum... fatum imponit otium* – зла... доля змушує до бездіяльності.

⁶⁸⁶ У варшавській копії документа: “*fatum imponit otium* ruszęmy, w niewymownym zostaiąc zalu” (Головний архів давніх актів у Варшаві, Zbiór Branickich, ркп. 42/56, арк. 236).

⁶⁸⁷ *cum eneruib[us] ex laboribus* dwuletnich *in hostico* synow naszych – з [розповідями про] виснажених після дворічних поневірянь у ворожому краї наших синів. У рукописі Голінського ця фраза написана з незрозумілими скороченнями, помилками та його власноручними правками. Варшавська копія (арк. 236) подає краще розуміння тексту (“*cum eneruitiis et lorys* [?] dwuletnich *in hostico* synow naszych”), проте також містить помилки і вимагала редакторського втручання.

⁶⁸⁸ *zadnych nieba nie wzdrigalo... iniurias* – не боялося ніяких кар... небесних.

⁶⁸⁹ *sanguine emeritorum stipendiorum* – заслужених кров’ю винагород.

⁶⁹⁰ *exolutionem* – виплату.

⁶⁹¹ Так у варшавській копії; у копії в рукописі Голінського “*wygladaicy*”.

⁶⁹² *factiones* – кліки.

⁶⁹³ *zamieszały totam Rempublicam civilibus odiis* – втягнули цілу Річ Посполиту в громадянський розбрат.

⁶⁹⁴ *ultra statum Reipublicae* – понад можливості Речі Посполитої.

⁶⁹⁵ У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁶⁹⁶ *oppresserunt* – піддали переслідуванням.

*uiolaueru[nt]**⁶⁹⁷ y o *periculum*⁶⁹⁸ zdrowia y honorow naszych *successiue*⁶⁹⁹ przyprawiły, zapomniony[m]* na stratę ruiny nasze *respectem*⁷⁰⁰, wszystkę *ad opera belli*⁷⁰¹ sposobność odięły. Pien[ia]dze*⁷⁰² Rzęptej bez zgody seymowej na nowe zaciągi za nie tak wielkie prace y k[rwią]*⁷⁰³ wyrobione, zasługi nasze mając, erogowały, *beneficia iuris*⁷⁰⁴ uskarżania się przed [wm.]*⁷⁰⁵ n. m. pany do grodow, kazdemu *in deferendis iniuriis*⁷⁰⁶ wolne, zakazały przyjmow[ac]*⁷⁰⁷. W takiej confusiey y opressiey oyczyznę widząc, aby do ostatniey nieprzy[cho]dziła*⁷⁰⁸ zguby, musieliśmy wniesć w związek, do ktorego ias[nie] wielm[oznego] iemci p^a ma[rszał-]* || (**арк. 1633**) ka wielkiego y hetmana polnego koronnego [Jerzego Lubomirskiego], iako *uerum et legitimum* przyięliśmy *ducem*⁷⁰⁹. Nie godziło się bowiem nam, iako szlachcie y chrześcianom, tak *enormiter*⁷¹⁰ y niewinnie dla nas samych, iakosmy się z processu *iniuriose*⁷¹¹ wydanego informowali, cierpiącemu na zdrowiu, honorze y substantiey o przeszły związek *oppresso*⁷¹² nie dac⁷¹³ prawdziwego *testimonium*⁷¹⁴, bo nie tylko namniejszym aktem nie kooperował do niego, ale owszem tenże związek na zdrowie iegoz y odięcia buwały nie raz przewrotna *malignitas*⁷¹⁵ podburzała. Musiemy *compati*⁷¹⁶ słusznie niewinności ie^o mci

⁶⁹⁷ *amnistiam fide publica* nam daną *violaverunt* – публічно обіцяну нам амністію порушили. У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁶⁹⁸ *periculum* – небезпеку.

⁶⁹⁹ *successive* – послідовно.

⁷⁰⁰ У варшавській копії (арк. 236): “na straty ruinę naszą respectem”.

⁷⁰¹ *ad opera belli* – до військової справи.

⁷⁰² У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁰³ У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁰⁴ *beneficia iuris* – дозвіл закону.

⁷⁰⁵ Пошкоджене скраю аркуша скорочення відновлене Голінським.

⁷⁰⁶ *in deferendis iniuriis* – в захисті від несправедливості.

⁷⁰⁷ У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁰⁸ У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁰⁹ iako *verum et legitimum* przyięliśmy *ducem* – прийняли, як справжнього та законного провідника.

⁷¹⁰ *enormiter* – непомірно.

⁷¹¹ *iniuriose* – несправедливо.

⁷¹² *oppresso* – переслідуваному.

⁷¹³ У варшавській копії (арк. 237) “wydac”.

⁷¹⁴ *testimonium* – свідчення.

⁷¹⁵ *malignitas* – злість, недобррозичливість.

⁷¹⁶ *compati* – співчувати.

żałosliwej oppressiei, a widząc prawa y wolności oyczyste w osobie ie^o mci (iako to samo dwa seymy rozerwane iawnie *testantur*⁷¹⁷) *ad proximum* nachylone *interitum*⁷¹⁸, *pro defendenda libertate*⁷¹⁹ dla przywrocenia głosu straconego szlacheckiego wprzod, a potem dla odyskania zasług krwawych *coniuratum* uczyniliśmy *generalem nexum*⁷²⁰, obligowawszy ie k. mci, panu naszemu młciemu, iako wierni poddani iego, *tanquam supremo statui et capiti Reip[ub]licae*⁷²¹ wszelką zyczliwość, wiarę y poddanstwo należyte. Ufamy wzajem w łasce ie k. mci, że nam prawa y swobody szlacheckie krwawym przodków naszych wyrobkiem nam zostawione, wedle przysięgi swojej *conseruabit* y ich *violatores sine exceptione personaru[m]* pozwoli *iudicio Rzp[tey]*⁷²². Abysmy tedy kiedykolwiek doy[s]c mogli *causas et authores*⁷²³ domowych mieszanin y tak *calumniosae* wodza naszego *oppressionis*⁷²⁴, wm. n. m. panom dalismy świadectwo. *Refugimus*⁷²⁵ do wm. n. m. pp. y braci, abyscie raczyli sami wsiesc na konie y *unanymi uoto concurrere*⁷²⁶ do ie k. mci, y kiedy seymy nie mogą dla zawziętych fakciy uleczyć *tranquillitatem*⁷²⁷ oyczyny, sami pozytecznieyszym y prędszym skutkiem te *discordiarum turbas* raczyli dignoscere *et ex auctoritatibus* zawieszone dotąd *sumere poenas*⁷²⁸. Inaczey, gdy się wm. n. m. panowie w to nie interponuiecie y *letargo dissimulationum*⁷²⁹ oyczynę morzyć będziecie, pewnie *implicabitis ciuili bello uniuersam patriam*⁷³⁰ y do ostatniej siebie przywiedziecie zguby. W swoich to rękach wm. n. m. panowie macie *et saluare, et perdere patriam*⁷³¹, która

⁷¹⁷ *testantur* – свідчать.

⁷¹⁸ *ad proximum* nachylone *interitum* – близькі до знищення.

⁷¹⁹ *pro defendenda libertate* – на захист свободи.

⁷²⁰ *coniuratum* uczyniliśmy *generalem nexum* – ми створили загальний зв'язок, скріплений присягою.

⁷²¹ *tanquam supremo statui et capiti Reipublicae* – як верховній владі й главі Речі Посполитої.

⁷²² *conseruabit* y ich *violatores sine exceptione personarum* pozwoli *iudicio Rzp[tey]* – збереже і їхніх порушників без винятку дозволить віддати на суд Речі Посполитої.

⁷²³ *causas et auctores* – причин і винуватців.

⁷²⁴ так *calumniosae* wodza naszego *oppressionis* – таких несправедливих утисків нашого провідника.

⁷²⁵ *refugimus* – звертаємося за притулком.

⁷²⁶ *unanymi voto concurrere* – одностайно звернутися.

⁷²⁷ *tranquillitatem* – спокій.

⁷²⁸ te *discordiarum turbas* raczyli dignoscere *et ex auctoritatibus* zawieszone dotąd *sumere poenas* – зволили розібратися з тим безладом і на підставі [своїх] повноважень застосувати призупинені досі покарання.

⁷²⁹ *letargo dissimulationum* – летаргією байдужості.

⁷³⁰ *implicabitis civili bello universam patriam* – занурите цілу батьківщину в громадянську війну.

⁷³¹ *et saluare, et perdere patriam* – і врятувати, і згубити батьківщину.

poki nie przydzie do uspokojenia swego przy zapłacie zasług swoich⁷³², poty zadne *periculorum* na nas *obiecta*⁷³³ nie rozerwą zwiąsku, owszem, iesliby [na] nas nieprzyiaciele nasi następowali, *protestamur*⁷³⁴, ze ieden na drugim polec trupem *coniurauimus*⁷³⁵ y wolemy albo zgubę naszą obrac, albo *in aliena patria libere uiuere*⁷³⁶, kiedy w swoiey oppressiey musimy *necessiuam per successum modernaе oppressionis* obawiac się *seruitutem*⁷³⁷. Aby się tedy oyczyzna *torrenti* krwie oyczystey nie zalewała *exunda-* || (арк. 1634) *tione*⁷³⁸, *hoc unico medio*⁷³⁹ wm. n. m. panowie zabiezycie, ze sami, wsiadszy na konie, będziecie *interpositores*⁷⁴⁰ u krola ie^o m., pana naszego młciego, aby z wm. n. m. panami *cognoscat differencias*⁷⁴¹, uprzątnął *odia ciuilia* y *ad optatam* oyczyznę przywrocil *tranquillitatem*⁷⁴². Sprawi się wm. n. m. panom ie^o m. p. marszałek wielki koronny z niewinnosci swoiey; na to zdrowie swoje tu przyniosł, aby *deducta innocentia*⁷⁴³ znalazł u wm. n. m. panow tak *optatiue*⁷⁴⁴ zawsze z siebie y z przodkow swoich *meritus ciuis*⁷⁴⁵ braterską y chrzescianską compassią. Nic nie wąpimi, ze wm. n. m. panowie tę unizoną prozbą przyimiecie naszą, którą *amor boni publici*⁷⁴⁶ y zachowania wolnoscі y praw oyczyzny na nas wycisnął. Zadnym udaniom, ktore przewrotnosc ludzka, chcąc *glaucoma* wlozyc⁷⁴⁷, na widzących dobro oyczyzny wkłada, nie wierząc, bo się to wszytko czasu swego ukaze. Będziecie wm. n. m. panowie swego wsiadania mieli niepochybny *fructus*⁷⁴⁸. Naprzod, te *controversias et odia ciuilia*⁷⁴⁹, ktore zawsze zwykły *Remp[u]b[li]cam eue[r]tere*⁷⁵⁰, sami gruntownie *dignoscetis*⁷⁵¹; druga, zapłatę nam obmyśliwszy,

⁷³² Так у копії у Голінського; у варшавській копії (арк. 237) “naszych”.

⁷³³ zadne *periculorum* na nas *obiecta* – жодні небезпеки, що нам загрожують.

⁷³⁴ *protestamur* – заявляємо.

⁷³⁵ *coniuravimus* – ми заприсяглися.

⁷³⁶ *in aliena patria libere vivere* – вільно жити в чужій вітчизні.

⁷³⁷ *necessiuam per successum modernaе oppressionis* obawiac się *seruitutem* – боятися неминучого рабства як наслідок сьогоднішнього переслідування.

⁷³⁸ aby się tedy oyczyzna *torrenti* krwie oyczystey nie zalewała *exundatione* – щоб батьківщину тоді не заливали бурхливі потоки рідної крові.

⁷³⁹ *hoc unico medio* – таким єдиним способом.

⁷⁴⁰ *interpositores* – посередниками.

⁷⁴¹ *cognoscat differencias* – нехай розгляне суперечності.

⁷⁴² uprzątnął *odia civilia* y *ad optatam* оуczyznę przywrocil *tranquillitatem* – прибрав громадянську ворожнечу і повернув батьківщину до бажаного спокою.

⁷⁴³ *deducta innocentia* – довівши невинність.

⁷⁴⁴ tak *optative* – з таким прагненням.

⁷⁴⁵ *meritus civis* – заслужений громадянин.

⁷⁴⁶ *amor boni publici* – любов до суспільного блага.

⁷⁴⁷ *glaucoma* wlozyc – пустити туману.

⁷⁴⁸ *fructus* – плід.

⁷⁴⁹ *controversias et odia civilia* – громадянську незгоду й розбрат.

⁷⁵⁰ *Remp[ub]licam evertere* – руйнувати Річ Посполиту.

⁷⁵¹ *dignoscetis* – розберете.

*ad opera belli*⁷⁵² прęтко powrociecie; трzecia, *ad optatam pacem*⁷⁵³, którą złe przeszkadzały rady, przywieźcie Rzptą; y na ostatek, tamże *de conseruatione praw et libertatum suarum deliberabit*⁷⁵⁴. I tak *sublati* *perversis obicibus affulgebit* pożądana oyczyźnie *tranquillitas*, *crescet inter ciues* pożyteczny *bono publico amor et concordia*⁷⁵⁵. Radzcie tedy wm. n. mciwi panowie na mieysce ziezdzać, gdzie będzie wola wm. n. m. panow, wszędzie *potissimam Regni partem et fundamentum status*⁷⁵⁶, iako *ad cognoscendas turbas*⁷⁵⁷, wyglądamy. Pewnismy, że wm. n. m. panowie nie będziecie d[o]*⁷⁵⁸ samych siebie conseruatiey leniwi, owszem nas pożałuecie, że ta krew⁷⁵⁹, którąsm[y]* [tak] dla pokoju publicznego lali (a oraz darmo o iedną rzecz przelewalismy)⁷⁶⁰ *nullo* y odwa[g]* *merito* y całosci oyczyzny *fructu*⁷⁶¹. Prosimy przy tym wm. n. m. panow, abyście [po]bory*⁷⁶² y insze wszystkie contribucie na się włożone zatrzymać raczyli, bo do nic[h]*⁷⁶³ *sanguis noster*, przez te dwie lecie *meritorius*, ma *primum interesse*⁷⁶⁴. Nadto miennic[a]*⁷⁶⁵, którą commissia na zapłacenie dawnych woysku zasług postanowiła, że *ince[ssa]bilem** po

⁷⁵² *ad opera belli* – до військових дій.

⁷⁵³ *ad optatam pacem* – до омріяного миру.

⁷⁵⁴ *de conseruatione praw et libertatum suarum deliberabit* – ухвалите рішення про збереження своїх прав і свобод.

⁷⁵⁵ i tak *sublati perversis obicibus affulgebit* pożądana oyczyźnie *tranquillitas*, *crescet inter ciues* pożyteczny *bono publico amor et concordia* – i tak після усунення шкідливих перешкод засяє жаданий для батьківщини спокій, зросте між громадянами корисна для суспільного добра любов і злагода.

⁷⁵⁶ *potissimam Regni partem et fundamentum status* – найкращу частину королівства і основу держави.

⁷⁵⁷ *ad cognoscendas turbas* – щоб дати лад розбрату.

⁷⁵⁸ У квадратних дужках подано літеру, дописану Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові. У варшавській копії (арк. 238) “dla samych siebie”.

⁷⁵⁹ Так у варшавській копії (арк. 238); у копії у Голінського “tak krew”.

⁷⁶⁰ У варшавській копії ця фраза дещо плутана (арк. 238): “co raz darmo cudne rzecz przelewalismy” (підкреслення у тексті документа).

⁷⁶¹ *nullo* y odwa[g] *merito* y całosci oyczyzny *fructu* – i без винагороди за подвиги, i без користі для цілості вітчизни. У слові “odwa[g]” у квадратних дужках подано літеру, дописану Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁶² У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁶³ У квадратних дужках подано літеру, дописану Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁶⁴ *sanguis noster*, przez te dwie lecie *meritorius*, ma *primum interesse* – наша кров, пролита протягом цих двох років, має першочергове значення.

⁷⁶⁵ У квадратних дужках подано літеру, дописану Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

zapłacie *excusionem* złey monety czyni⁷⁶⁶ y tą summą te fakcye podsicaia⁷⁶⁷ się. Unizenie wm. n. m. panow prosimy, abyscie powagą swoją cale ią za[war]li*⁷⁶⁸ || (арк. 1635) do czasu *delibera[ti]onum suarum*⁷⁶⁹, pewni tego będąc, ze ta sama *in euerasionem patrie fabricata techna*, iako *haeretico morbo*, *insensibiliter* wm. n. m. panow zagubi⁷⁷⁰. Vnizone zatym vslugi nasze oddawamy w łaskę wm. n. m. panow.

Dat[um] w obozie pod Basią die 14 iulii 1665.

Adam Ostrzycki, marszałek kola rycerskiego woyska ie k. mci, *ma[nu]* *p[ro]p[ri]a*⁷⁷¹.

№ 282

17 липня 1665 р. – Новини про допомогу імператора Леопольда I для війська Юрія Любомирського

Z poczty *dye* 17 iuly z Kocka od krolia i. m. [Jana Kazimierza]

Od woyska wiadomosc, ze woyska cesarszkie *verificantur*⁷⁷², ze cesarz i. m. [Leopold I] poslal i. m. p. [Jerzemu] Lubomierskiemu pode Lwow cerwonih⁷⁷³ złotych 20000, ktore piniądze miały yszcz na zapłatę cwierczy woysku temu cesarszkiemu Sliaska zaciągnionemu. P. Lubomiersky, co mial woysku niemieckiemu zaplaczyc, to on tymcasem temy piniądzmy pp. zwiąskowych ukontentował, zaczym raitarya zaciągniona Słaska bardzo gniewliwa zostae, ze yh zaplata nie dosła za cwiercz. Zaczym raytaria po kątah towarzistwa y celiadzy zabyianiem *explere odium*⁷⁷⁴ y pomstę pocęła, ze orasz iedni noczy pięc cyal towarzyskich odartych nalieziono y w obozie presentowono. Gdy tedy p. zołnierze zwiąskowy rahowac sie między sobą poczely, nalieziono siedmdziesiat podstaw, ktorzy sie kędy podziely, panowie wiedziec nie mogą. Posłaly s tym do p. Lubomierskiego, ktory przyobiecał staranie y

⁷⁶⁶ *incessabilem* po zapłacie *excusionem* złey monety czyni – після виплати робить карбування поганої монети постійним. У слові “*incessabilem*” у квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁶⁷ Частина слова дописана Голінським.

⁷⁶⁸ У квадратних дужках подано літери, дописані Голінським у пошкодженому скраю аркуша слові.

⁷⁶⁹ *deliberationum suarum* – своїх обговорень.

⁷⁷⁰ *in eversionem patriae fabricata techna*, iako *haeretico morbo*, *insensibiliter* wm. n. m. panow zagubi – хитрість, скерована на знищення батьківщини, непомітно згубить вельможних наших милостивих панів, немов хворобою ересі.

⁷⁷¹ *manu propria* – власною рукою. Далі текст до кінця аркуша дописано рукою Голінського.

⁷⁷² *verificantur* – підтверджуються.

⁷⁷³ Перед тим викреслено “20”.

⁷⁷⁴ *explere odium* – задовільнити ненависть.

sprawiedliwosc uczynicz, lecz woysko powstało, ze liedwo sie starsinie zahamowacz daly. O wlos *ad conferendum manus*⁷⁷⁵ nie przyszło do wielkiego zamiesania. || (арк. 1636)

№ 283

14 липня 1665 р. – Універсал Юрія Любомирського до сенаторів, урядників і війська Речі Посполитої з повідомленням про його невдалі спроби замиритися з Яном Казимиром, поясненням причин об'єднання з конфедерацією коронної армії та закликом приєднатися до нього

Іасnie wielmożnym, wielmożnym ih m. p. panom senatorom, dignitarzom, vrzednikom y wsistk[im]* stanu ricerzskiego tak koronnim, iako y W. X. Litewskiego obywateliom, moym wielce moszczym panom y braczy, przy zalieceniu unizonyh powolnosczy moyh donosę do wiadomosczy⁷⁷⁶.

Po moym niesłyhanie uciążliwym przykładem przez zaiadłą maleuolentią zawziętos[c]* za oyciste progi wyprawowaniu, wszistkyh *actu[um]* moih⁷⁷⁷ [bieg]⁷⁷⁸ tak przez otwarte listi, abi swiatu *p[ate]ant**, *quo tendebant*, *directiones*⁷⁷⁹, iako y nowym coraz ie^o k. m., pana m. [m.], *conceptis ofensis*⁷⁸⁰ rzetelnim wiwodęm, zem na nie nie zarobiel, skladalem sie wm. m. m. panom, wsist[kie]* moie vsilowania na to obrociwszy, abym mógł *omnibus terminis*⁷⁸¹, unizonoscz[y] [prawdziwy zawsze] pełnemy⁷⁸², i. k. m., pana mego, *reddere* sobie laskawego y honoru mego despektowanego⁷⁸³ *restitutionem a teste innocentia*⁷⁸⁴, nabywszy⁷⁸⁵ tenze oycizni caley miłoszcz *et obsequium*⁷⁸⁶, dlia ktorei[em]* na to sie samo urodziłem, mógł znowu accomodowacz. W ocach

⁷⁷⁵ *ad conferendum manus* – до бійки. У рукописі помилк. “ad conterendum”.

⁷⁷⁶ Надпис на маргінесі: “14 iuly 1665”.

⁷⁷⁷ wszistkyh *actuum* moih – усіх моїх дій. У варшавській копії (див. наступну примітку), арк. 233 – граматично неузгоджене “actus”; у латинському друці, с. 244: “*actuum* meorum omnium”.

⁷⁷⁸ Тут і далі у документі текстологічні вставки у квадратних дужках доповнено з варшавської копії цього універсалу, див.: Головний архів давніх актів у Варшаві, Zbiór Branickich, ркп. 42/56, арк. 233–236.

⁷⁷⁹ abi swiatu *pateant*, *quo tendebant*, *directiones* – щоб світ бачив їхнє спрямування.

⁷⁸⁰ *conceptis offensis* – образам, неприязні.

⁷⁸¹ *omnibus terminis* – усіма способами.

⁷⁸² Далі у рукописі пошкоджене скраю аркуша слово, відсутнє у варшавській копії.

⁷⁸³ Так у варшавській копії (арк. 234); у рукописі помилк. “despoliowanego”.

⁷⁸⁴ i. k. m., pana mego, *reddere* sobie laskawego y honoru mego despektowanego *restitutionem a teste innocentia* – повернути собі ласку його королівської милості, мого пана, й відновити мою зневажену честь, засвідчивши свою невинність.

⁷⁸⁵ Так у варшавській копії (арк. 234), у рукописі “zabywszy”.

⁷⁸⁶ *et obsequium* – і службу, послух. У рукописі помилк. “et obsequio”.

wm. m. m. pp. y braczy są wsistkie moie w tyh oppressiey moiey niezashuzonih fabrikach czynione *pe[r]fugia**, *deponebam* te zawse *in sinum* wm. m. m. pp., ktorih ze *ponderosum* u wolnie obranego pana *instantia* miec miała *momentum de innocencia* naliezycie *suffragans*, nic nie powatpiwałem. Vdawalem sie y *ad sacrum* Tribunału Koronnego *iustitie parlamentum*, aby wsistkyh wm. m. m. pp. caley Rzeczy[spolitey] *suprema*⁷⁸⁸ w nim representuiącą sie *autoritas patrocinantis protectionis beneficio* zascicała mie przed nielaską panską y *sistere* mogła *torrentem ab inplacabili odio* na mię *persecutionem*. *Medium* takze *ordinem*⁷⁸⁹ nieprzestoi[nemi] e *profundo* utrapienia prouocowałem prozbamy, aby *ferocientem* pana mego *indignationem* zmiękczyli *et ciuem* y z siebie, y z przodkow zawse *meritum* panu *implorantem* łasky iego *erigant et restituant* usłudze⁷⁹⁰. Na tak ustawicne supliki moie uczinił my i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki] y insy ich mocz redin[te]gratiey łasky i. k. m. niewatpliwą nadzieie, ktorih obietnicą *prouocatus*⁷⁹¹ wsedle[m]* tu do oyczny miłey, matky moiey, iako sin iey, iako brat do braci *a communi* wsistkyh *instantiarum succursu*⁷⁹², predsego spodziewaiąc sie ubłagania i. k. m. Wsedle[m]*

⁷⁸⁷ Так у варшавській копії (арк. 234) та латинському друці ("apud libere"), у рукописі "z wolnie".

⁷⁸⁸ Далі закреслено "wm".

⁷⁸⁹ У рукописі помилк. "medium ordinum".

⁷⁹⁰ w ocach wm. m. m. pp. y braczy są wsistkie moie w tyh oppressiey moiey niezashuzonih fabrikach czynione *perfugia*, *deponebam* te zawse *in sinum* wm. m. m. pp., ktorih ze *ponderosum* u wolnie obranego pana *instantia* miec miała *momentum de innocencia* naliezycie *suffragans*, nic nie powatpiwałem. Vdawalem sie y *ad sacrum* Tribunału Koronnego *iustitiae parlamentum*, aby wsistkyh wm. m. m. pp. caley Rzeczypospolitey *suprema* w nim representuiącą sie *autoritas patrocinantis protectionis beneficio* zascicała mie przed nielaską panską y *sistere* mogła *torrentem ab inplacabili odio* na mię *persecutionem*. *Medium* takze *ordinem* nieprzestoinemi e *profundo* utrapienia prouocowałem prozbamy, aby *ferocientem* pana mego *indignationem* zmiękczyli *et civem* y z siebie, y z przodkow zawse *meritum* panu *implorantem* łasky iego *erigant et restituant* usłudze – moi wельможні милостиви панове i браття бачать усі moi притулки, до яких я вдавався під час тих моїх незаслужених утисків; я завжди покладався з цим на вельможних моїх милостивих панів i не сумнівався, що їхнє заступництво перед вільно обраним паном має велику вагу в належній підтримці моєї невинуватості. Вдавався я i до священної ради справедливості Коронного Трибуналу, щоб найвища репрезентована у ньому влада всіх вельможних моїх милостивих панів цілої Речі Посполитої захищала мене ласкою протекції перед немилістю pana i mogła стримати потік переслідувань, що лився на мене від неблаганної ненависті. До середнього стану я також звертався з постійними проханнями з глибини [свого] нещастя, щоб вони пом'якшили невгамовну лютю мого pana та піднесли мене як заслуженого громадянина із заслуженими предками, що слізно благає про ласку, i щоб повернули мене на службу.

⁷⁹¹ *provocatus* – заохочений.

⁷⁹² *a communi* wsistkyh *instantiarum succursu* – від спільної допомоги всіх інстанцій.

y z liudzmy nie na zadne woiowanie oyczyzni, ktorey *indefinibilem* winien *amorem et cultum*⁷⁹³, alie dla bezpieczenstwa zdrowia mego niechętnim teskliwego, abym *pla[cato]* domino*⁷⁹⁴ za obroceniem gdziekolwiek na potrzebę oyczyzny roskazu iego z tymiz p[rzy]słuzyc* y *acessione nouorum meritorum* mogłem wsistkie niełasky *a maleuolis astrucciones obliterare*⁷⁹⁵, a oraz y oycziznie za mną *supplici* krwi moiey z[a]* iey całoszcz profusia *in uim gratitudinis* oddawac⁷⁹⁶. Wseds i zas do oyczyzn[y]* *pacifice, nemini inferendo*⁷⁹⁷ *iniuriam*, ani znosząc⁷⁹⁸ (iako mnie pełnemi falsu i[a]dem* przed ie° k. m. udaia) *patrię incolas*, lec w srankach *omnis modestia[e]* siebie [y]* liudzy moyh *continendo*⁷⁹⁹ ubezpieconego *in spe*⁸⁰⁰ otrzimanja łasky i. k. m., gdi nie [u]stawam*, o tos ustawicnie suplikowac⁸⁰¹. Znowu tas *malignitas*⁸⁰² sprawila my bardz[i]* zagniewanego pana y wsistkie *media*⁸⁰³ zaziwane, ktorekolwiek tylko unizone m[o]gło* dobydz serce, opacnim swoim tłumaczeniem na ostatnią moję nakierowala zgubę, ktorey *obviando oppono* znowu *meam afflictam*⁸⁰⁴ *uacuo effectum hu-* || (арк. 1637) *militatem apud ciues ut succurant luctanti cum*⁸⁰⁵ *inuidia* niewinnosc[i]⁸⁰⁶. Prosiłem i. m. p. wojewodi krakowskiego

⁷⁹³ ktorey *indefinibilem* winien *amorem et cultum* – щодо якої маю обов’язок безмежної любові й пошани.

⁷⁹⁴ *placato domino* – прихильному панові.

⁷⁹⁵ *y acessione novorum meritorum* mogłem wsistkie niełasky *a maleuolis astrucciones obliterare* – i здобуттям нових заслуг я міг пустити в непам’ять усі неласки, спричинені недоброзичливцями. У варшавській копії (арк. 234) з тим самим значенням: “*y acessione novorum meritorum obliterare* mogłem, *antiquas* niełasky od niechętnych *affectiones*”.

⁷⁹⁶ y oycziznie za mną *supplici* krwi moiey za iey całoszcz profusia *in vim gratitudinis* oddawac – i батьківщині, що вступається за мене, віддячуватись пролитотою за її цілість кров’ю.

⁷⁹⁷ У рукописі помилк. “*infirando*”.

⁷⁹⁸ У рукописі “*znosycz*”. виправлено на підставі варшавської копії (арк. 234) та латинського варіанту в “*Diarium Europaeum*” (р. 245): “*populando*”.

⁷⁹⁹ *pacifice, nemini inferendo iniuriam*, ani znosząc... *patriae incolas*, lec w srankach *omnis modestiae* siebie y liudzy moyh *continendo* – мирно, нікого не кривдячи, ані не розоряючи... мешканців батьківщини, але тримаючи себе і своїх людей у межах суворої дисципліни.

⁸⁰⁰ *in spe* – в надії.

⁸⁰¹ Так у варшавській копії (арк. 234), у рукописі “*supplicuie*”.

⁸⁰² *malignitas* – злість, недоброзичливість.

⁸⁰³ *media* – засоби.

⁸⁰⁴ У рукописі помилк. “*afflictum*”.

⁸⁰⁵ У рукописі помилк. “*eum*”.

⁸⁰⁶ ktorey *obviando oppono* znowu *meam afflictam vacuo effectum humilitatem apud ciues ut succurant luctanti cum invidia* niewinnosci – на яку я знову відповідаю своєю нещасною від безрезультатності смиренністю перед громадянами, щоб вони підтримали невинність, яка бореться з ненавистю.

[Stanisława Potockiego] y listownie wprzod, a potym przez i. m. p. podstoliego koronnego [Felixsa Kazimierza Potockiego], spolnego sina nasego⁸⁰⁷, *geminatis desideriiis*, aby iako pierwszy [senator] *et ex merito innocentie meae, bono publico nunquam noxie*⁸⁰⁸, od zaiadley *vindicet me calumnies, et ex ui skrewnionego zwiąsku do dzwignienia [mego] upodobane*⁸⁰⁹ i. k. m., a mnie iusz tosz *non noxia* podał *media*⁸¹¹. Prosiłem, zeby sie ze mną wydział y ludzie moie do swoyh prziląciwszy, *agat*⁸¹² do i^o k. m. za mną, coby *proficium*⁸¹³ bydz mogło oyczynie. Nic to unizonoscy *certamen*⁸¹⁴ a i. m. p. *pan profuit*⁸¹⁵, ani sie dał prozbie *communis patrie salutem obiiicienti*⁸¹⁷ nakłonicz⁸¹⁸, racey y uspokojenie oycziny przez wątpliwe *ciuilium armorum obrał discrimen*⁸¹⁹. Więc, gdi błakaiaće sie wszędzie niepozitecznym *meo infortunio* skutkiem posiłam prozby, gdi unizonoszcz *supplicationum*⁸²⁰ *ad ordines astus inuidię* tytułem buntow dehonestował, *humilitatem prećariam in tumentem superbiam*

⁸⁰⁷ Тобто, зятя Юрія Любомирського (див. вище).

⁸⁰⁸ У рукописі помилк. “hoxię”.

⁸⁰⁹ Так у варшавській копії (арк. 234) та “Diarium Europaeum” (р. 245: “placita”), у рукописі помилк. “upodobanie”.

⁸¹⁰ Так у варшавській копії (арк. 234) та “Diarium Europaeum” (р. 245), у рукописі помилк. “nox”.

⁸¹¹ prosiłem i. m. p. wojewodi krakowskiego [Stanisława Potockiego] y listownie wprzod, a potym przez i. m. p. podstoliego koronnego [Felixsa Kazimierza Potockiego], spolnego sina nasego, *geminatis desideriiis*, aby iako pierwszy senator *et ex merito innocentiae meae, bono publico nunquam noxiae*, od zaiadley *vindicet me calumnies et ex vi skrewnionego zwiąsku do dzwignienia mego upodobane* i. k. m., a mnie iusz tosz *non noxia* podał *media* – я просив його милість пана краківського воєводу [Станіслава Потоцького] спершу листовно, а потім, подвоївши клопотання, через його милість пана коронного підстоля [Фелікса Казимира Потоцького], нашого спільного сина, щоб як перший сенатор, зважаючи на мою невинність, яка ніколи не шкодила суспільному благу, він захистив мене від злісних наклепів, а враховуючи кровний зв’язок – надав засоби для мого піднесення, приємні його королівській милості та нешкідливі для мене.

⁸¹² *agat* – повів.

⁸¹³ *proficium* – корисне.

⁸¹⁴ У рукописі помилк. “certament”.

⁸¹⁵ nic to unizonoscy *certamen* a i. m. p. *pan profuit* – нічого всі ті упокорення та його милостивий пан не допомогли.

⁸¹⁶ Так у варшавській копії (арк. 234) та “Diarium Europaeum” (р. 245), у рукописі помилк. “commonis”.

⁸¹⁷ У рукописі помилк. “obiicientis”.

⁸¹⁸ ani sie dał prozbie *communis patriae salutem obiiicienti* nakłonicz – і не піддався він на прохання, що пропонує порятунок для спільної батьківщини.

⁸¹⁹ *civilium armorum obrał discrimen* – обрав ризик громадянської війни.

⁸²⁰ Так у варшавській копії (арк. 235) та “Diarium Europaeum” (р. 246), у рукописі помилк. “supplikati nam”.

*malitiose*⁸²¹ przewrocieł, pokorne prozby grozbamy okrcził, wsistkie moie, ktorih radbym, iako naibacniey y pokornie spod ziemie dobeł y zasiągnął, *placation[is]* sposoby niezagasonim iadem *aestuantibus censuris suis obiecit* y wsistek przistęp *uitio [potentis] improbitatis* prawdziwemu do pana upokorzeniu *præoccupavit*, musiała *repulsa* moia *precaria* niewinnosc[i] przidac sobie *querende securitatis [defensae]* drogę w tyh, dlia ktorih samych *plus quam infami* [acz *per indirectum*] przicisniony iestem decretem, aby mi⁸²² przynamni, dlia ktorih cierpię *ex obligatione conscientiarum suarum*, dali honoru, zdrowia y substantiey moiey piekielnim conceptem zgotowaniem *spoliis* chrzescianskie swiadectwo, iezelim co cooperował do zwiąsku [przeszłego], o ktory obwynioni y tak nieznosnie⁸²³ cierpie⁸²⁴. Ta mnie tedi przycina ewictiey do woyska ukazała drogę, abym *deficientibus* domowego

⁸²¹ Так у варшавській копії (арк. 235) та “*Diarium Europaem*” (р. 246), у рукописі помилк. “*militiose*”.

⁸²² У Голінського ці два слова злиті в одне і записані невиразно. Уточнено за “*Diarium Europaem*” (р. 246): *ut mihi* – щоб мені. У варшавській копії (арк. 235): “aby moie”.

⁸²³ У варшавській копії “niewinnie”.

⁸²⁴ więc, gdi błakaіące sie wszędzie niepozitecznym *meo infortunio* skutkiem posiłam prozby, gdi unizonosz *supplicationum ad ordines astus invidiae* tytułem buntow dehonestował, *humilitatem precariam in tumentem superbiam malitiose* przewrocieł, pokorne prozby grozbamy okrcził, wsistkie moie, ktorih radbym, iako naibacniey y pokornie spod ziemie dobeł y zasiągnął, *placationis* sposoby niezagasonim iadem *aestuantibus censuris suis obiecit* y wsistek przistęp *vitio potentis improbitatis* prawdziwemu do pana upokorzeniu *praeoccupavit*, musiała *repulsa* moia *precaria* niewinnosci przydac sobie *quaerendae securitatis defensae* drogę w tyh, dlia ktorih samych *plus quam infami* (acz *per indirectum*) przicisniony iestem decretem, aby mi przynamni, dlia ktorih cierpię, *ex obligatione conscientiarum suarum* dali honoru, zdrowia y substantiey moiey piekielnim conceptem zgotowaniem *spoliis* chrzescianskie swiadectwo, iezelim co cooperował do zwiąsku przeszłego, o ktory obwynioni y tak nieznosnie cierpie – тож коли я надсилаю прохання, які, на моє нещастя, блукають всюди безрезультатно, коли покірність звернених до станів прохань лихий підступ зганьбив, назвавши бунтом, благальну смиренність лукаво перетворив на бундючну гордовитість, смиренні прохання охрестив погрозами, всі мої способи примирення, які я був би радий смиренно роздобути й дістати [хоч] з-під землі, зустрів нестримною отрутою свого пекучого осуду [і] силою могутньої підлості, перекрив [моєму] щирому смиренню перед паном усі шляхи, то мої відхилені благання про [визнання] невинності змушені були шукати іншого способу гарантувати собі безпеку: серед тих, через кого мене покривджено більш ніж ганебним (хай і непряним) декретом. Щоб принаймні ті, заради кого я страждаю, за покликом сумління дали [проти] приготованого пекельною вигадливістю замаху на мою честь, здоров’я і майно християнське свідчення про те, чи я якось сприяв [минулому] зв’язку, у якому мене звинуватили й [через що] я так тяжко потерпаю.

prawa *per oppresionem suffragiis* y zadney pomocy y wagi nie bierącymi instantiamy, bezpiecnieyszą zasłonięny *securitate*, ichże⁸²⁵ do wm. m. m. pp. *cum precibus meis* złożone zacył *testimonium*⁸²⁶. Wszakże y tu *protestor*⁸²⁷ przed wm. m. m. pp. y całem niebem, że *eodem* (*quo* zawse *sincero aestuabam*⁸²⁸) pragnę *desiderio* łaskiey i^o k. m., pragnę *publicam tranquillitatem*, nie tilko którą wzrusysz u mnie iest *scelus*, ale *etiam innocens*, iezeli to *conducet felicitati patriae*, gotowem *pati pro nocentibus*⁸²⁹. Iakos wydząc woysko iawną niewinnoszcz moię, powodem summnienia swego przyieli mnie do siebie y *unitis*⁸³⁰ ze mną *uotis* do wm. m. m. pp. *recurrunt*⁸³¹, daiąc *christian[am]*⁸³² *innocentię meae assistentiam*⁸³³. Aby tedy nie przynosily wm. m. m. panom zadnego scrupulu to moie do złączenia sie z woyskiem *saecurita[ti]s gra[ti]a*, iakom namienil, *assumptum suffragium, innovo*⁸³⁴ recurs moy do wm. m. m. p., wsistki[e]go siebie y dom moy *in effusum* ich *patrocini demitto*⁸³⁵ *sinum*,

⁸²⁵ ichże (тобто війська) – так у варшавській копії; у “*Diarium Europaeum*” (p. 246) “*exercitus*” (“війська”); у Голінського помилк. “y chce”.

⁸²⁶ abym *deficientibus* domowego prawa *per oppresionem suffragiis* y zadney pomocy y wagi nie bierącymi instantiamy, bezpiecnieyszą zasłonięny *securitate*, ichże do wm. m. m. pp. *cum precibus meis* złożone zacył *testimonium* – щоб за відсутності підтримки через порушення вітчизняного права і після марних старань, що ні до чого не приводили, прикрившись надійнішим захистом, я міг скористатися перед вельмижними моїми милостивими панами їхнім же [тобто: війська] свідченням, долученим до моїх прохань.

⁸²⁷ *protestor* – свідчу, заявляю.

⁸²⁸ Так у варшавській копії (арк. 235) та “*Diarium Europaeum*” (p. 246), у Голінського помилк. “*aestanbam*”.

⁸²⁹ ze *eodem* (*quo* zawse *sincero aestuabam*) pragnę *desiderio* łaskiey i^o k. m., pragnę *publicam tranquillitatem*, nie tilko którą wzrusysz u mnie iest *scelus*, ale *etiam innocens*, iezeli to *conducet felicitati patriae*, gotowem *pati pro nocentibus* – що з тим самим бажанням (яким я завжди щиро горів) прагну ласки його королівської милості, прагну суспільного спокою, порушувати який я не лише вважаю злочином, а й готовий, хоч і невинний, терпіти за винних, якщо це принесе батьківщині щастя.

⁸³⁰ Далі помилк. зайве “*uotis*”.

⁸³¹ Так у варшавській копії (арк. 235) та “*Diarium Europaeum*” (p. 246), у рукописі помилк. “*presurgant*”.

⁸³² Так у варшавській копії (арк. 235) та “*Diarium Europaeum*” (p. 246), у рукописі неправильне скорочення “*christiani...*”.

⁸³³ *unitis* ze mną *uotis* do wm. m. m. pp. *recurrunt*, daiąc *christianam innocentiae meae assistentiam* – у спільному зі мною намірі звертаються до вельможних моїх милостивих панів, даючи християнську підтримку моєї невинності.

⁸³⁴ “*assumptum suffragium, innovo*” – так у “*Diarium Europaeum*” (p. 246), у рукописі незв’язаний набір слів: “*assumptam refugiunt inter uie*”.

⁸³⁵ Так у варшавській копії (арк. 235) та “*Diarium Europaeum*” (p. 246), у рукописі “*dimitto*”.

raczcie upadającego ratować *ciuem*, brata y sługę swego⁸³⁶. *Prospiciatis* wczesnie *in me oppresso attritis* oycizny *libertatibus*⁸³⁷, aby s pretextu⁸³⁸ nowych zaciągów y armowania sie na mnie nieodżalowanemu oycizna *non succumbat casui*⁸³⁹, [nie] dopuscaicie *ciuli odio*⁸⁴⁰ [zaprawic na] trząsnienia krwie oycistej. *Iuuate* || (арк. 1638) *me*⁸⁴¹ w łaszcze i^o k. m., nieh mnie i. k. m., pań moy, od nog swoyh nie odrzuca, upadłego poddanego: oto *et corpus p[r]ostratum, et mentem humilitatam* pod nogy [iego] panskіe ścielię⁸⁴². Coz iuz mogę wiecey unizenszego cinic nadto, czom ciniel y cynię? Milcalem na decret, honor moy, na cały swiat szarpiący⁸⁴³ niesprawiedliwie. Umartwiałem na tak wielie paskwiliow, uciążliwych pocciwosczy moyh scriptow *humillima patientia*⁸⁴⁴, abym telko prawdziwą pokorą mógł *placare* i. k. m. y *saluti patrie* vscipliwe moie darował *pressuras*⁸⁴⁵. Wzdic y [samego] lwa okrutnego *magnanimitas* ma dosc *corpora* sobie *p[r]ostrasse subiecta*⁸⁴⁶. Oyciznie to *in beneficium* łasky i. k. m. przywrocenie *cedet y instantiarum* wm. m. m. panow [(o ktorых iteratią unizęnie wm. m. m. pp. proszę)] *accepta autoritas non diminuet*

⁸³⁶ aby tedy nie przynosily wm. m. m. panom zadnego scrupulu to moie do złączenia sie z woyskiem *securitatis gratia*, iakom namienil, *assumptum suffragium, innovo recurs* moy czynie do wm. m. m. p., wsistkiego siebie y dom moy *in effusum* ich *patrocini* *demitto sinum*, raczcie upadającego ratować *civem*, brata y sługę swego – тож, аби моє рішення з'єднатися з військом заради безпеки (як я згадував), не викликало жодних сумнівів у вельможних моїх милостивих панів, я знову вдаюся до вельможних моїх милостивих панів: усього себе і весь свій дім я віддаю під їхню ласкаву опіку, будьте ласкаві порятувати в біді громадянина, брата і свого слугу.

⁸³⁷ *prospiciatis* wczesnie *in me oppresso attritis* oycizny *libertatibus* – зверніть увагу, поки не пізно, на мене, який зазнав утисків через знищення вольностей вітчизни.

⁸³⁸ У рукописі “protextu”.

⁸³⁹ aby... nieodżalowanemu oycizna *non succumbat casui* – щоб... батьківщина не впала жертвою непоправної помилки.

⁸⁴⁰ *civili odio* – через громадянську ворожнечу.

⁸⁴¹ *iuvate me* – допоможіть мені. Так у варшавській копії (арк. 235) та “*Diarium Europaem*” (р. 246), у рукописі помилк. “*iuvate nie*”.

⁸⁴² oto *et corpus prostratum, et mentem humilitatam* pod nogy iego panskіe ścielię – ось і тіло простерте, і думки смиренні стелю під його панські ноги. У рукописі “*humilitatem*”, “*ściolię*”.

⁸⁴³ У рукописі помилк. два слова, розділені комою: “szarpią, cy”.

⁸⁴⁴ *humillima patientia* – зі смиренным терпінням.

⁸⁴⁵ mógł *placare* i. k. m. y *saluti patriae* vscipliwe moie darował *pressuras* – міг уласкавити його королівську милість і заради порятунку батьківщини я пробачав своє тяжке переслідування.

⁸⁴⁶ y samego lwa okrutnego *magnanimitas* ma dosc *corpora* sobie *prostrasse subiecta* – самому навіть жорстокому левові з його великодушністю досить лише покласти перед собою скорені тіла. Замість “*prostrasse*” у рукописі перевернуто слово “*poserasse*”.

*maiestatis uenerationem*⁸⁴⁷, owsem obowiaze *uniuerso[s]*⁸⁴⁸ łaskawosz dobrotliwego pana. *Protestor*⁸⁴⁹ y w tym przed wm. m. m. pp., ze na tak wielie paskwiliow y uscipliwyh na mnie scriptow albo dotąd mylcałem *silentio*⁸⁵⁰, a to naibardzy dliatego, abym w niwcim nie uraził i. k. m. Alie kiedy *implacabili praemor odio*⁸⁵¹, muszę na wsistek swiat wydac manifest moy, *deducere innocentiam*⁸⁵² y ukazac, kto wynien y kto *fovet has turbas*⁸⁵³ w oyczynie. *Medium* zas inzego⁸⁵⁴ (kiedi tym⁸⁵⁵ moyim do wm. m. m. panow supplikom *infamem* buntow *imponunt titulum* y tak my *omnem rescindunt spem placandi* i. k. m.⁸⁵⁶) nie wydzę tak do uslugania i. k. m., iako *ad agnoscendas ciuiliū discordiarum technas*⁸⁵⁷, ych *componendas*⁸⁵⁸, obmislenia zapłaty woysku y powrocenia iego *ad opera belli*⁸⁵⁹, tylko abyscie wm. m. m. panowie samy na kon wsiedly y *unanimi uoto* do i. k. m. *concurrere* chciely⁸⁶⁰ y to, cokolwiek sie znayduie swankiem⁸⁶¹ wolnosczy oyczysty[ch] *controuersum*⁸⁶², scęśliwie uspokoiley. A ia tamze wm. m. m. pp. siebie⁸⁶³ *subiiciam* y niewynnosc *explicabo*⁸⁶⁴. *Plectetis nocentem, proteg[et]is*, ufam, *et saluabitis*

⁸⁴⁷ oyczynie to *in beneficium* łasky i. k. m. przywrocenie *cedet y instantiarum* wm. m. m. panow... *accepta autoritas non diminuet maiestatis uenerationem* – те повернення ласки його королівської милості піде батьківщині на користь, а прийняття авторитету заступництва вельможних моїх милостивих панів... не зменшить повагу до маєстату.

⁸⁴⁸ *universos* – усіх.

⁸⁴⁹ *protestor* – заявляю.

⁸⁵⁰ *mylcałem silentio* – зберігав мовчання.

⁸⁵¹ *implacabili praemor odio* – стаю жертвою нестримної ненависті. Так у варшавській копії (арк. 236) та “*Diarium Europaeum*” (р. 247), у рукописі два останні слова написані з помилками і невмотивованими знаками скорочення.

⁸⁵² *deducere innocentiam* – довести невинність.

⁸⁵³ *fovet has turbas* – підтримує ці заворушення

⁸⁵⁴ *medium* zas inzego – та іншого способу.

⁸⁵⁵ Так у варшавській копії (арк. 236), у рукописі “*potym*”.

⁸⁵⁶ *infamem* buntow *imponunt titulum* y tak my *omnem rescindunt spem placandi* i. k. m. – дають ганебну назву “бунт” і так вбивають мені всіляку надію на замирення з його королівською милістю. У рукописі та варшавській копії дужки відсутні, однак вони наявні у “*Diarium Europaeum*” (р. 247).

⁸⁵⁷ Так у варшавській копії (арк. 236) та “*Diarium Europaeum*” (р. 247), у рукописі помилк. “*techaus*”.

⁸⁵⁸ *ad agnoscendas civilium discordiarum technas*, ych *componendas* – для визнання інтриг, [що розпалюють] громадянські розбрати, їх вгамування.

⁸⁵⁹ *ad opera belli* – до військових дій.

⁸⁶⁰ *unanimi voto* do i. k. m. *concurrere* chciely – хотіли звернутися в єдиному намірі до його королівської милості.

⁸⁶¹ У рукописі “*z swankiem*”.

⁸⁶² *controuersum* – суперечливе, вороже.

⁸⁶³ У рукописі помилк. “*z siebie*”.

⁸⁶⁴ а ia тамze wm. m. m. pp. siebie *subiiciam* y niewynnosc *explicabo* – а я там-таки схилиюся перед вельможними моїми милостивими панамі і доведу свою невинуватість.

[in]nocentem et patrię ab infascinatione e profundo samego piekła dobyt⁸⁶⁵ turbarum ocziscicie⁸⁶⁶. Vnyzone zatym usłугy moie oddaę lascze bratersky wm. m. m. panow y braczy. Datum pod Basią die 14 iuly 1665.

Ierzy Lubomierzsky.

Опубліковано: *Philemerus Irenicus Elisius [Meyer Martin]*. Diarium Europaeum, insertis vatiis actis publicis. Continuatio XII. – [S. l.], 1666. – App., pars 2. – P. 244–247 (переклад латинською). || (арк. 1639)

№ 284

19 липня 1665 р., королівський табір під Серниками. –
Новини про становище армії Яна Казимира та Юрія Любомирського

Z poczty z obozu zpod Sernika od krolia i. m. [Jana Kazimierza] we ctereh miliah od Lublina die 19 iuly 1665.

Woysko, ktore z i. m. p. [Stanisławem] Potockym, wojewodą krakow[skym], hetmanem koronnym, z Ukrainy przisło, transactyami y persuaziami ih m. pp. wojewodow ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego] y bełskiego [Dymitra Wiśniowieckiego] y commissarzow i. k. m. dało sie w pretensyach swoyh acquictowacz y za przyobiecaniem sobie wylicenia w Stęzyczy dwu cwierczy ohotnie sie kroluiowy i. m. y Rzeczypospo[litey] na usłугy ofiarowali y stawali. Dnia tedy 19 iuly, gdi i^o k. m. do Leuartowa przyjezdal, i. m. p. wojewoda krakowsky z woyskiem usykowanim witał krolia i. m., ktory *accept[us]*⁸⁶⁷ od p. wojewody krakow[skiego] swoim y woyska imieniem woysko, w siku stoiące, lustrował *redeuntibus interim* na znak wesołey *bellicis modis*⁸⁶⁸. Po tym powitaniu tymze torem za horągwiamy y piesemy ie^o k. m. zaraz do obozu pod Sernika sie obrocielo, a krol i. m., wstąpiwszy do Leuartowa, nabozenstwa wysłuhawsy, tamze obiedował.

I. m. p. [Jerzy] Lubomierzsky, pod Stobicamy stoiąc, po ostatnim kolie potrzebował przisięgy od pp. żołnierzow zwiąskowych, z ktorih oni, gdi *tergiuersabantur*⁸⁶⁹, pogroził starsinę, iezeliby przisiegar nie chcieli, miał yh oskarzyc do woyska, ze za to piniądze wzely bez wiadomosczy woyska. Czym porucniczy y namiestniczy poruseny, z młodszege koncza pocinaiąc, przisiegaly,

⁸⁶⁵ У рукописі помилк. “y dobyt^h”.

⁸⁶⁶ *plectetis nocentem, protegetis*, ufam, *et salvabitis innocentem et patriae ab infascinatione e profundo* samego piekła dobyt^h *turbarum* ocziscicie – покарає мене, якщо я винен, захистите, вірю, і порятуєте, якщо не винен, і очистите батьківщину від видобутих з самого пекла чарів розбрату.

⁸⁶⁷ *acceptus* – прийнятий.

⁸⁶⁸ *redeuntibus interim* на знак wesołey *bellicis modis* – під періодичне, за командою, звучання веселих військових ритмів.

⁸⁶⁹ *tergiversabantur* – ухилялися.

y to sprosnie bardzo, bo towarzistwo nad nimy stoiacz wołało. Gdi zas towarzistwo do przisięgi wieszc hciono, krziknęli: “Iuzehmy raz przisięgaly krwawych zasług dohodzyc, więcei nie misliemy”. Y tak na deliberatyą ym dano kielka dny. *Inuicem*⁸⁷⁰ p. zwiąskowym i. m. p. Lubomierzsky y z p. starostą spiskym [Stanisławem Herakliuszem Lubomirskim] y z p. starostą pereasławskym [Aleksandrem Michałem Lubomirskim]⁸⁷¹, sinamy swemy, przisiegly na tym, ze nie mają woyska a woysko ych odstępowacz.

Powiedayą czy, co zwiąsku przyiezdaią, ze z woyska zwiąskowego ktorikolwiek towarzysz za milię sie uprosy, zaden sie do obozu nazad nie wracza.

№ 285

26 липня 1665 р. – Новина з листів Яна Казимира про перепис його війська під Закликовим

Z poczty 26 iuly

Die 24 iuly z obozu zpod Zaklykowa od i. k. m. [Jana Kazimierza] listy przisly, ze woyska i. k. m. popisowono, ktorego na 9000 rahuią, a ieszcze woyska W. X. Litewskiego, o ktoryh pod Międzyrzecem iuz powiedaią.

№ 286

Новина про суперечності між військами конфедератів та австрійськими найманцями на службі у Юрія Любомирського

Międzi woyskiem i. m. p. [Jerzego] Lubomierzskiego, raytaryą a draganyą cesarzskiemy a p. zolnierzamy zwiąskowemy, wielka niezgoda, bo gdzie Niemcza na ustroniu zaskoczą, zwaliwszy go s konia, zdobyczą uhodzą precz od zwiasku.

№ 287

24 липня 1665 р. – Новини про заходи Юрія Любомирського стосовно примирення з Яном Казимиром за посередництвом краківського біскупa Андрія Тшебицького

24 iuly i. m. p. [Jerzy] Lubomierzsky pisal znowu do i. m. x. Trzebinskiego [Andrzeja Trzebieckiego], biskupa krakowskiego, prosąc go, abi mu krolia i. m.

⁸⁷⁰ *invicem* – зі свого боку.

⁸⁷¹ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 334.

[Jana Kazimierza] przeprosiel y restitutią *bonorum ad beneficia Regipublice*⁸⁷², mianowicie starostwo krakowskie, aby iezeli nie iemu, przynamni sinowi iego ktoręmu otrzymał, ofiaruiąc ludzie swoje na usługę panską y Rzeczypos[olitey] oddac, assecuruiać przy tim łaskę y buławę przywrocic, *ex nunc*⁸⁷³ za dispozytią i. k. m. znowu złożyć. Więc, ys wielka *securitas* tych iego *pro[po]s[ition]u[m]* y *non est ex [d]ignitate principis* tractowac *cum armato, non uero humiliato neque Republica* bicz może⁸⁷⁴, nie mogąc sie dawnemu woysku wypłacić, nowe czudzoziemskie sliąskie przyjmowacz, *responsum est negative et alie condiciones reconciliationis propositu[m]*⁸⁷⁵, to iest aby rospusciwszy woysko *more consu[eto]*⁸⁷⁶ starał sie o restitutią, ktoręgo nie minie, gdi sie upokorzy prawdziwie. || (арк. 1640)

№ 288

1665 р., липень. – Універсал Яна Казимира з поясненнями причин війни з Юрієм Любомирським та застереженнями до підданих у разі приєднання до його війська

Ion Kazimierz, z Bozey łasky krol polsky, wielkie xziąze litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, kyowskie, wolynskie, zmuydzkie, infliaćkie, smolienskie, czerniehowskie, siewierskie a swedzky, gotsky, wandalsky dziedziczny krol.

Wsem wobec y kazdemu z osobna, komu to wiedziec naliezy, osobliwie iednak naywieliebnieysemu, wieliebnym, iasnie wielmoznemu, wielmozhnim, vrodzonim senatorom, duhownim y swieckym, dignitarzom, wrzednikom y wszistkiemu rycerstwu woiewodztwa [...] ⁸⁷⁷, vprzeymie y wiernie nam miłym wiadomo czyniemy. Iz uboliewac na to znacnie musimy, gdi nowe a coraz obelziwse zagęsciaią sie y wiarę u niektrych znaiđuia *rebellis et proscripti*⁸⁷⁸ [Jerzego] Lubomierzskiego vniwersały, ktoręmy stany tey Rzeczypospolitey przeczyw dostoienswu nasemu *concitat*⁸⁷⁹, pokoy pospolity wzrusiwszy, prawa oycyste zdeptawsy, ludzy czudzoziemskych *contra omne ius et fas*⁸⁸⁰ do

⁸⁷² *restitutią bonorum ad beneficia Reipublicae* – повернення маєтностей як бенефіцій Речі Посполитої.

⁸⁷³ *ex nunc* – одразу.

⁸⁷⁴ wielka *securitas* tych iego *propositionum* y *non est ex dignitate principis* tractowac *cum armato, non uero humiliato neque Respublica* bicz może – велика безпечність тих його пропозицій і не відповідає гідності правителя вести перемовини з озброєним, а не упокореним, ані Річ Посполита не може битися.

⁸⁷⁵ *responsum est negative et aliae conditcones reconciliationis propositum* – дано негативну відповідь і запропоновано інші умови примирення.

⁸⁷⁶ *more consueto* – як це заведено.

⁸⁷⁷ Далі пропущено порожнє місце.

⁸⁷⁸ *rebellis et proscripti* – бунтівника і баніта.

⁸⁷⁹ *concitat* – підбурює.

⁸⁸⁰ *contra omne ius et fas* – проти всіх людських і Божих законів.

oyczyzny wprowadzywszy, domy sliaheckie porabowawsy y chara ich *pignora*⁸⁸¹ pogwałciwszy, cescz woyska zbuntowawsy y od czynow woieni z Ukrainy, tak wielkym krwie przelaniem iuz opanowanej, odwabiwszy, fortece y ludzie na nih na rzes wydawsy, postronnyh o posiłky obiezawsy, osobliwie Weneczyą, ktorey, belie go summamy ratowała, przeniesienie z Candiey y Dalmatiey woyni tureckiey do Polski ofiarował, wojewodztwa ruskie, bełskie, cescz wołyńskiego, czescz krakowskiego y sendomierzskiego z niewymowną skodą *privatorum*⁸⁸² woyskiem y rabunkamy spłokawsy, wsistkiego złego przicinę na nas waly, aby do konca ohydził, y ktorego niedawno *calumniosissime*⁸⁸³ na wsistek swiat opisał, za sobą coraz daliey prowadzi, aby fortuny ziemianskie, ktoryh pod płascikiem wolnosczy nieupamiętałym byl zawse tiranem, zniszczyl *et secum perire*⁸⁸⁴ wydział, gdy osobę swoią na iedney wadze z Rzeczpospolitą *ambitiosissime*⁸⁸⁵ kładzie nie insą intentią, ieno aby vprzeymo[sci] y wierno[sci] ww. przimusił przeciw nam do powstania, aby skuteczny rokosz⁸⁸⁶, dawno w sercu zaniecony, do skutku przywiódł. Iusz potrzasa, ze assystentey z osob vprzeimo[sciov] y wierno[sciov] ww. pewień y ze ma takyh, ktorzy go do wojewodztw⁸⁸⁷ swoyh wzywaią y posiłky z braczy obiecuią, iakoz tosz z iezikow codziennich odbieramy, ze posłow od niektoryh wojewodztw, z sobą corresponduiących, woysku, aby fawor iego sobie ugruntował, prezentuie y dliatego spiesy y Wisłę przechodzic usiłuie, aby wezwaniu od niektoryh prędzey dosyc ucinieł, o czym y skądinąd coraz ponowione mamy przestrogy, nawet spiskamy, pod pretextem domowey obrony y ohotnika namowionemy, na danie posiłkow sobie helpy sie. Nieomieskanie tedy vprzeymo[sciov] y wierno[sciov] ww. przestrzegamy, ze tesz spisky y kupienia sie nie telko woysko iego czudzoziemskie y confederackie na ostatnią krayu vprzeymo[sci] y wierno[sci] ww. ruinę zwabia, alie y nam lubo srogym zalem nie gdzie indziey nieprzyacielia sukac przydzie, ieno gdzie nas zaprowadzy y gdzie go zastac będziemy mogly. Podziekuiecie zatym vprzeymo[sci] y wierno[sci] ww. tym correspondentom, ktorzy takyh (zał sie Boze) gosczy sprowadzaią. A z tymze nam to ieszcze więksym przychodzi zalem, ze iednih iuz w tyh krayah zgubę, gdzie obozy stawaią, oplakiwamy, drugyh bliską wydziemy. A mismi tą intencyą wczasy kroliewskie opuszczyely, spliendory pofantowaly, skarby wisipaly, abismi tey złosczy zabiezely, zolnierza uieły, zasługi mu, choc seymy porwane, zaplacily, abismy wselką nawalnosc od domow vprzeymo[sciov] y wierno[sciov] ww. odwrociely y one zasłaniely. Coz, gdy nie hce nam w ostatnich dniach nasyh dac tey pociehy złoszcz ludzka, nie hce prawdziwego pozwolic pokoyu, nie hce ulzyc ubogiemu ludowy, widziera z ręku pokoy iusz prawie miany, przeciąga || (арк. 1641) z Moskwą woynę, ublizat traktatow z

⁸⁸¹ *cara ich pignora* – їхніх любих дітей.

⁸⁸² *privatorum* – для приватних осіб.

⁸⁸³ *calumniosissime* – вкрай брехливо.

⁸⁸⁴ *et secum perire* – і загинути разом з собою

⁸⁸⁵ *ambitiosissime* – вкрай честолюбно.

⁸⁸⁶ Слово правлене.

⁸⁸⁷ У рукописі “województw”.

niemy, dawa wythnienie rebely kozacky y na wnetrznoschy własne miłey oyczyny wsistkę zloszcz obraca? Protestuemi sie tedy przed Bogiem y swyatem, ze iakosmy do zamiesanya tego nie dali okazy, iako zawziętoszcz Lubomierskiego y tey cesczy woyska skonfederowanego wprzod dobrocią uiącz staralismy sie, iako do uspokoienia przywiescz, aby Polsky nie deptał, nie nisczył y woyskowej licenciey wnetrznoschy iey *et chara pignora*⁸⁸⁸ nie odkrivał, usiłowalismy tak zniszczenia kraiu vprzeymo[sciov] y wiern[osciow] ww. nie będziemy przyciń. Nieh wiec Bogu y vprzeymo[sciom] y wierno[sciom] ww. za zgubę y zubozenie kraiu ich ci odpowiadaia, ktorzy radą y otuhą Lubomierskiego wspyeraia, onemuz powab czynia, ktorzy *sedem belli*⁸⁸⁹ na dobra vprzey[mosciow] y wierno[sciov] ww. zaciągaya. My starania nasego ieszcze *non remittimus*⁸⁹⁰ y cokolwiek moznosc ludzka niesie sposobow, wsistkyh zaziiemy, abysmi od vprzey[mosciow] y wierno[sciov] ww. kraiu nieprzyiacielya odwrociely, do prawdziwego uspokoienia prętko przywiedly y przymusiely, byliescie vprzey[mosci] y wierno[sci] ww. spokojnie w domah swoyh siedziely, do buntow iego sie nie miesaly, namow zdradliwyh y postępkow nie przymowaly y postrzegali sie w nyh, ani sie na dopinaniu czudzey ambiciey, inter[e]ssow y malcontentece za instrument zazyc nie daly, a przy tym oycowskiey nasey pewni bądzcie miłoszcy, praw y swobod protekcyey, fortun pomnozenia, ktorim na zastęp zdrowie własne wydawamy. Przestęmpuiący zas, do buntow sie miesaiący, mogą bydz pewny, ze surowoschy praw nie ulegą, ale iako *complices poenis legum* karac *irremissibiliter* będziemy⁸⁹¹. Ktory vniwersał aby do wiadomoschy wsistkyh przisedł, naprzod aby go grody publikowaly, a potym po parafyiah rozesłaly, roskazuemy *sub penis contra negligentes officiales sancitis*⁸⁹², ktory dlia większey wagy ręką naszą podpysuiemy y pieczęcią koronną stwierdzicz roskazalismy. Don w obozie dnia [...] ⁸⁹³ miesiāca [...] 1665, panowania kroliestw nasyh polskiego y swedzkiego 17 roku.

№ 289

1–2 серпня 1665 р. – Новина про похід Юрія Любомирського до Великопольщі

Die 1, 2 augu[sti] i. m. p. [Jerzy] Lubomiersky z woyskiem swoim przeprawiel sie pod Mogiela, ydącz na Miehow ku Wielky Polsce, wozy

⁸⁸⁸ *et cara pignora* – і її любих дітей.

⁸⁸⁹ *sedem belli* – війну.

⁸⁹⁰ *non remittimus* – не зменшуємо.

⁸⁹¹ iako *complices poenis legum* karac *irremissibiliter* będziemy – як спільників будемо невідворотно карати передбаченими законом карами.

⁸⁹² *sub penis contra negligentes officiales sancitis* – під страхом кар, передбачених для недбалих урядників.

⁸⁹³ Тут і далі у документі залишено порожні місця замість дня і місяця видання універсалу.

niektore zostawiwszy w Miehowie, nie hęc zadney woyny zacinac z kroliem i. m. [Janem Kazimierzem], alie ustepowac przed k. i. m. woliał.

№ 290

*13 серпня 1665 р., королівський табір під Сокольниками. –
Новини про бойові дії між військами Яна Казимира
і Юрія Любомирського та інші відомості*

Z poczty od krolia i. m. [Jana Kazimierza] *de data 13 augusti* zpod Sokolnik za Wieluniem mamy wiadomosc, ze p. Łazynsky [Stanisław Łaziński], napadszy na odwod nieprzyacielsky, który prowadził pan [Samuel] Czaplicky, znacznie go pohalasował, tak ze rosprosiwszy ludzie iego, kielkanascie ięzykow wzywawsy y wozow wielką mocz, y kony 250 zabrał⁸⁹⁴. O mały czas sło, ze y woysko krolia i. m. nie dogoniono nieprzyacieli, który liubo sie był na 18 mil umknął od naszych, przecie sie woysko krolia i. m. zbliżelo pod nieprzyacieli.

I. m. p. Ianicky, towarzys niebosczyka p. [Jana] Zamoyskiego, woiewody sendomierskiego, ze 40 towarzistwa vsarskiego, oderwawsy sie od z wiąskowych, przisiedł do krolia i. m. do obozu.

№ 291

*14–17 серпня 1665 р. – Щоденникові нотатки аноніма
з королівського табору про бойові дії між військами Яна Казимира
і Юрія Любомирського*

Die 14 augusti z obozu krolia i. m. [Jana Kazimierza], ze p. [Jerzy] Lubomiersky, przesedszy *die 8 augusti* Grabowa, most zruciel. Musiało woysko krolia i. m. obroczyć sie ku drugiemu mostu, ktori był w mily; p. [Stanisław] Łazynsky posłany *pro presidio*⁸⁹⁵ mostowy.

Potym woysko krolia i. m., przed ktorim p. [Aleksander Hilary] Połubinsky z p. [Stefanem] Bidzinsky na podiazd we 30 chorągwy wyprawieni, gdzi[e] wziąwszy sobą ze 300 kony, sam i. m. p. Połubinsky z p. Bidzinsky

⁸⁹⁴ Про цей епізод див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 248. Див. також: *Його ж*. Komput wojsk JKMcі pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 255.

⁸⁹⁵ *pro praesidio* – для охорони.

skoceli na przeprawę dla rospoznienia meysca⁸⁹⁶. *Occurrit*⁸⁹⁷ im ohotnik p. Lubomierskiego woyska, ktore w sziku w tymze poliu stało || (**apk. 1642**) z obu stron. Gdi na sie rzesko skocely, Polanowsky młodszy⁸⁹⁸ p. Polubinskiemu pistolet w bog włożył, ow mu zasie guldinkę w leb wsadził, alie obiema strzelba nie pusciła. Potym, napadsy, iuz prawie *uictores*⁸⁹⁹, poparł nazad naszych az ku przeprawie, w ktorym szcieraniu i. m. p. Budzinskiemu po palcach sie dostało, alie z nieprzyiacielsky strony większa liczba rannych, z ktorych pięczy zywcem dla ięzyka dostaly.

Krol i. m. tymcasem przyhodzy do mostu, pan Lubomiersky w siku stoy, albo racey, iakoby zdało sie nasym, ysz on po swiecku ydzie y stawa. Dopieroz p. marsalek wielky koronny [Jan Sobieski], podęmknąwszy sie pod nieprzyiacielia, postrzegł, ze on sie sersym w siku w drogę pomika, zaczym wskazawsy, oznaymia kroiowy i. m., aby krol i. m., az sie woysko przeprawy, *subsistere[t]*⁹⁰⁰, gdzie ieden udał, ze na przeprawę woysko p. Lubomierskiego ydzie, zaczym krol i. m. działamy y piehotą most obwarowacz kazal.

Nym woysko nase przeprawę przesło, naprzod z pułtori milie used i. m. p. marsalek z i. m. p. wojewodą ruskym [Stanisławem Jabłonowskim], niemalo za nieprzyiacielem usedsy. Nie widzac woyska za sobą nadciągającego, skoczywszy tedi nazad i. m. p.⁹⁰¹ wojewoda rusky, aby uhodzącego nieprzyiacielia goniely, znac daie, alie y piehota, y iazda nie wsistka sie była przeprowadziła, gdysz do piąty ku wieczoru trwała przeprawa. Nie zdało sie tedy w pogonią yszcz za nieprzyiacielem, ktory 4 milie usedł tegoz wieczora. Aze pod Kalis woysko, przisiedszy, stanelo, ze 40 tego wieczora, za woyskiem p. Lubom[irskiego] sie goniących, naszymy ułapiely. Pod Ołobockiem wozy popaliwszy a po trzy telko wozy na horagiew zostawywusy, ku Międzyrzycu bierze sie.

15 augusti woysko krolia i. m. [Jana Kazimierza] ten dzień nabozenstwu *impendit*⁹⁰², nie idąc daly w dzień Wniebowzięcia Panny Mariey, a krol i. m. w Kalisu u oycow iezuitow był na nabozenstwie. Tegoz dnia od confederatow zpod horągwie i. m. p. [Mikołaja] Prazmowskiego y sondeckiego [Michała Zygmunta Stanisławskiego] towarzysow kielkanascie usło a z woyska niemieckiego dwoh officierow raytarzskych do obozu krolia i. m. Tam czy *referunt*⁹⁰³, ze pod Wieluniem chciało belo woysko zwiąskowe odstąpić p. [Jerzego] Lubomierskiego, ze yh liedwo uprosiel p. Lubomiersky, aby

⁸⁹⁶ Див.: Majewski Andrzej Adam. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 324.

⁸⁹⁷ *occurrit* – зустрівся.

⁸⁹⁸ Возможно, сын Олександра Поляновського (у Маєвського, с. 328, 330).

⁸⁹⁹ *victores* – переможці.

⁹⁰⁰ *subsisteret* – затримався.

⁹⁰¹ Далі пропущено місце для імені.

⁹⁰² *impendit* – присвятило.

⁹⁰³ *referunt* – повідомляють.

przisiegi dotrzymały, obiecuiąc, że przisedszy ku Poznaniu, pewnego od kurfistrza [Fryderyka Wilhelma] dojdą posiłki, mianowycie piehoty 1000, y wiecey ynsih posiłkow sie spodziewa.

16 augusti woysko krolia i. m. w Pliesowie nocowało, gdzie w pliebaney zwiąskowy moc wozow z prowiantem, z miedzią, z czyną, namiotamy y strzelbą porzuciele, o czym gdi sie do krolia i. m. to doniosło, zeslal tam xziędza proboszcza kuiawskiego, aby to z piehotą zabrał, alie iuz znalaz tam rozhwycone rzeczy od paholikow, ktorzy dobrze przedtym poprzydzily. I. m. p. Lubomierzsky kazal konie pod piehotę ze dworuw pobracz, w samym Gobusowie i. m. p. kraycego [koronnego Wacława Leszczyńskiego] kony pod 50 wzięto.

17 augusti pod Iaroczyn woysko przislo, a i. m. p. Lubomierzsky był pod Borkiem, aze we Szremie most krol i. m. zepsowac kazal. Obrociel sie ku Gostininowy, za ktorym woysko krolia i. m. ruselo sie (a i. m. p. Lubomierzsky ustępowal, nie hcąc dac zadney okaziey do bytwy woysku⁹⁰⁴ krolia i. m.). || (арк. 1643)

№ 292

18 серпня 1665 р., Варшава. – Новина про аудієнцію представника від повноважного бранденбурзького посла Йогана Овербека у польської королеви Людвіки Марії з приводу чуток про військову допомогу Бранденбурга-Пруссії для Юрія Любомирського

18 augusti 1665 z Warszawy wiadomosc z poczty

Agent kurfirzsta i. m. kziążęcia pruskiego [Fryderyka Wilhelma] w niebitnosczy i. m. p. Ouerberga [Johanna Hoverbecka], posła, ktory teraz w Prusieh chory zostae, był wcora u i. m. x. biskupa płockiego [Jana Gembickiego], prosąc o audientią u kroliovey i. m. [Ludwiki Marii], zeby mu bela dana. Miał audientią. Excusowawszy naprzod niesposobnoscz zdrowia i. m. p. posła, ze tu sam *comparere*⁹⁰⁵ nie moze, alie to przez niego, co sąm był powinien, odprawuie, powiedział to imięniem principała swego, ze gdi sie to doniosło do uszu kurzfirzsta i. m., ze pan [Jerzy] Lubomierzsky szczyci sie onego przyiaznią y posiłki od niego sobie obiecuie, bardzo to *acerbe tulit*⁹⁰⁶ kurzfirzst i. m., ze pan Lubomierzsky *nomine* iego *abutitur*⁹⁰⁷ y one w ohidę do swiata podaie, a o samym tak nysko rozumie, zeby miał *unius exulis*⁹⁰⁸ przyiazn na respekt

⁹⁰⁴ Далі помилк. знову написано “woysku”.

⁹⁰⁵ *comparere* – з’явитися, бути присутнім.

⁹⁰⁶ *acerbe tulit* – болісно сприйняв.

⁹⁰⁷ *nomine* iego *abutitur* – використовує його ім’я.

⁹⁰⁸ *unius exulis* – одного вигнанця.

krolia i. m. [Jana Kazimierza], tak wielkiego monarchy, *preferre*⁹⁰⁹, ktorego kurfirzst i. m. krolowy i. m., gdy wolia onego będzie na to, na p. Lubomierskiego dac *suppetias*⁹¹⁰, bo y onemu także *populos*⁹¹¹ *regen[t]* taka *proteruitas rebellionis* w cudzim poddanym *placere* nie moze, owsem *pertinere* to *ad quosvis principes* rozumie *omnimode* temu *obsistere*⁹¹², zeby *rebellio*⁹¹³ y w czudzych panstw gory nie brała, zkądby potym skodliwie na wsistkie panstwa musialy winiknąć *exempla*⁹¹⁴.

№ 293

18–22 серпня 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про наводки на Віслі в околицях Казимира та Кракова

18, 19, 20, 21, 22 *augusti*⁹¹⁵ od wtorku do soboty sed deszcz we dnie y w noczy. Wysła pod Krakowem z brzegow wiliła, powodz wielką sprawiela, skody ludziom naczyniela, potopiwszy zboza na poliu w nizinah, kędi iesce nie zebrono, y iaziny w ogrodah, [...] ⁹¹⁶ ze Zwierzynca pobrala, drzewa s przistany, wielie skody pociniela, y inse rzeki zebraly y wiliaty bardzo z brzegow, y przewozy popsowala woda.

Опубліковано: *Namaczyńska Stanisława*. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. II: Kronika klęsk elementarnych (1648–1696). – Lwów, 1937. – S. 57;

Girguś Ryszard. Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologicznych i meteorologicznych na ziemiach polskich w latach 1601–1920. – Warszawa, 2022. – S. 55.

⁹⁰⁹ *praeferre* – віддати перевагу.

⁹¹⁰ *suppetias* – допомогу.

⁹¹¹ У рукописі “populus”.

⁹¹² bo y onemu także *populos regenti* taka *proteruitas rebellionis* w cudzim poddanym *placere* nie moze, owsem *pertinere* to *ad quosvis principes* rozumie *omnimode* temu *obsistere* – бо і йому, який також править народами, не може подобатися така зухвалість бунтівника у чужому підданому, і взагалі вважає, що всім правителям важливо всіляко протидіяти тому.

⁹¹³ *rebellio* – бунт.

⁹¹⁴ *exempla* – приклади.

⁹¹⁵ Надпис на маргінесі: “Augusti”.

⁹¹⁶ Слово пошкоджене чорнильною плямою (можл., “drwa”?).

№ 294

30 серпня 1665 р. – Нотатка Мартина Голінського про відправлення богослужень у Казимірі та Кракові в наміренні припинення війни між Яном Казимиром та Юрієм Любомирським

30 augusty odprawialismy wotywę u Bozego Ciała w Kazimierzu, proszacz Pana Boga, aby vsm[i]erzyc te domowe woyni racel a dac szczęśliwi pokoy.

I. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki] naznaceł nabozenstwa po kosciolach wsistkyh w Krakowie y processye, prosacz Pana Boga, aby dał pokoy y zgodę w Polsce kroluiowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] y i. m. p. marszałkowy [Jerzemu Lubomirskiemu], uspokoicz racel to zamiesanie. || (арк. 1644)

№ 295

Новини про війну в Україні з чутками про смерть Івана Брюховецького, сутички литовської армії з московськими військами та повстання у Білій Русі проти Москви

Z poczty z Warszawy

Z Ukrainy od p. [Aleksandra Hilarego] Poliubinskiego, ze Dacka [Decyka] w Dimirze z łupamy polskiemy tak Bog sablią wiernego rincerstwa y powietrzem skrusel, ze od 15 tysieczy ludzi liedwie yh 1600 zostało.

[Iwana] Howanskiego zas ku Dineburku⁹¹⁷ przebranego sie Czorniawsky [Stefan Czarniawsky], woluntarius, tak pobiel, ze mu na 4000 znios piehoty moskiewsky.

Ku Bialy Rusy samyz poddany w kielku mieyscach Moskwę wyrznely, yz yh hcziely do woyni bracz za piehotę. Deynikowie, hłopy, między sobą tumulty czynią y hetmana swego [Iwana] Brzuhowyckiego zabyli, a na mieysce iego Wdowycanka [Wdowyczenka] wsadziely.

№ 296

Компюти вірних Янові Казимиру армій Корони Польської та Великого князівства Литовського

Przyobiecane woysko na vsługę kroluiowy i. m. [Janowi Kazimierzowi] y Rzeczypospolity tak ih mo[sciuw] pp. senatorow, iako y w służbie zostaiacyh choragwie w posłusenstwu przy i. m. p. hetmanie koronnym wielkym [Stanisławie Potockim]. Naprzod:

I. m. p. xziądz biskup krakowsky [Andrzej] Trzebyczky ofiarowal dac piehoty 400;

⁹¹⁷ У рукописі “Tineburku”.

I. m. p. marsalek wielky koronny [Jan Sobieski] kozakow 200;
 I. m. p. wojewoda pomorsky [Jan Ignacy Bąkowski] arkauderow y
 dragany 200;
 I. m. p. wojewoda płocky [Janusz Wessel] kozakow 100;
 I. m. p. [Jan Klemens] Branicky, marsalek nadworni korony, koni 100;
 I. m. p. wojewoda wiliensky [Paweł Sapieha] declarował sie stawac przy
 krolu i. m. z domem swoym y czescz woyska W. X. Litew[skiego] posela;
 I. m. p. kastelan wiliensky [Michał Kazimierz Radziwiłł] do krolia i. m.
 stawyc sie obiecał we 200 koni;
 Ich moszcz insi obiecały sie stawycz z poctamy swemy;
 I. m. p. Ion Wieliopolsky, kastelan woynicky, kony 200⁹¹⁸.

Chorągwie z Ukrainy te, ktore w poslusenstwie służbie zostaią kroluowy
 i. m. y Rzeczypospo[litey] przy i. m. p. hetmanie w[ielkym] koron[nym]:
 Choragiew krolia i. m. vsarszka stara;
 Choragiew pod i. m. p. starostą lubelskym [Aleksandrem Ludwikiem
 Niezabitorskim];
 Choragiew vsarszka nieboscyka p. [Stefana] Czarneckiego, wojewody
 kyowskiego;
 Choragiew i. m. p. starosty chęczynskiego [Stefana Bidzińskiego]⁹¹⁹
 pancerska krolia i. m.;
 Choragiew krolia i. m. pancerska pod p. [Michałem] Kozubskym⁹²⁰;
 Choragiew pancerska nieboscyka p. Carneckiego, wojewody kyowskiego;
 Choragiew i. m. p. marsalka nadwornego koronnego [Jana Klemensa
 Branickiego];
 Chorag[iew] i. m. p. kraycego koronnego [Wacława Leszczyńskiego];
 Chorag[iew] i. m. p. starosty osieckiego [Adama Czarnkowskiego]⁹²¹;
 Choragiew i. m. p. starosty parcowskiego [Jana Karola Daniłowicza]⁹²²; ||
(арк. 1645)
 Choragiew i. m. p. Zbrowskiego;
 Chorągiew i. m. p. [Remigiana] Strzałkowskiego⁹²³;

⁹¹⁸ Публікацію цього фрагмента з рукопису Ґолінського див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 97–98 (прим. 20). Згадку див. також вище док. 242.

⁹¹⁹ Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 32.

⁹²⁰ *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 236.

⁹²¹ Там само. – S. 228.

⁹²² Там само.

⁹²³ Там само. – S. 232.

Chorągiew i. m. p. Kobyleckiego [Franciszka Kobyleckiego]⁹²⁴;
 Chorągiew i. m. p. Pydlowskiego;
 Chorągiew i. m. p. Persa [Tadeusza Daniela Baubonaubeka];
 Chorągiew i. m. p. Pyławskiego [Grzegorza Seferowicza Pilawieckiego]⁹²⁵
 tatarska;
 Chorągiew i. m. p. wojewodi ruskiego [Stanisława Jabłonowskiego];
 Chorągiew i. m. p. halickiego [Aleksandra Cetnera] tatarska];
 Chorągiew i. m. p. [Wacława] Lanckoronskiego⁹²⁶;
 Chorągiew i. m. p. Tekzińskiego⁹²⁷;
 Chorągiew i. m. p. Słatkowskiego⁹²⁸;
 Chorągiew i. m. p. [Jerzego] Zarudnego⁹²⁹;
 Chorągiew i. m. p. Makowieckiego⁹³⁰;
 Chorągiew i. m. p. Czerkasowa [Gabriela Temruka Czerkasa]⁹³¹;
 Chorągiew i. m. p. kastelana sanockiego [Stanisława Mariusza Jaskólskiego];
 Chorągiew i. m. p. Czarcewycza [Jambeka Carcewicz];
 Chorągiew i. m. p. Kaueckiego [Szymona Kaweckiego]⁹³², oboznego
 [polnego koronnego (wojskowego)];
 Chorągiew i. m. p. Szczuckiego [Aleksandra Szczuckiego]⁹³³ tatarska;
 Chorągiew i. m. p. pisarza polnego [Jakuba Potockiego].

⁹²⁴ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 339.

⁹²⁵ Там само.

⁹²⁶ Там само.

⁹²⁷ Так у рукописі; можливо, Wacław Teleżyński (брав участь у поході Стефана Чарнецького до Данії у 1658 р.: *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 123).

⁹²⁸ Навряд чи тут ідеться про равського хорунжого Петра Сладковського, який був симпатиком Юрія Любомирського. Див.: *Choińska-Mika Jolanta*. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – S. 125.

⁹²⁹ *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk JKMci pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremic Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 255.

⁹³⁰ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 340 (татарська хоругва).

⁹³¹ Там само. – S. 339.

⁹³² *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 234; *їого ж*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 346; *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 339.

⁹³³ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce... – S. 339.

Z i. m. p. chorążym kyiowskym Wizyckym [Stanisławem Wyżycim]⁹³⁴ chorągwy 13, tatarskych 8; chorągwy, co bely na Korsuniu pod Lipinskim [Jerzym Liplańskim], 2 horągwy, to nascerse; p. Modzieiowskiego [Andrzeja Modrzejowskiego]⁹³⁵ y Krzihowskiego 5 horągwy na Heyseźnie; regimentu raytarskiego 8 kornetow. Regimenty wseliakie tak piese, iak draganskie *surgunt*⁹³⁶.

№ 297

Компут рокошанського війська Юрія Любомирського

Comput woyska i. m. pana Ierzego Lubomierskiego y ktora horagiew za ktora hodzy, 1665.

Napiersy i. m. p. [Andrzej] Stawecky⁹³⁷ w przedni strazy hodzy, zawse ma kony 200 dobrej Wołosy, za nim sam i. m. p. Lubomiersky chodzy bez znacku, kolo niego assistenczney y z młodemy sinamy i. m. *ad sumam* 60⁹³⁸. *Principalis*⁹³⁹ pan [Stefan] Niemierzycz, p. [Władysław] Łos, pp. Pękosławsczy, Kolloty, Chrusa [Iwan Hrusza]⁹⁴⁰ y iego domowy. Za nim kupa kawallerow, officierow, ktorych *ad summam* rahuia 400. Czy, ktorzy przisly z p. Niemierzycem offic[i]erowie, obiecaly verbonky zolnierzow, alie przez te pułtory niedzielie, iako przisly, pomarnieli; grzeczneysy beli, kiedy przisly.

1. Za nimy piersa chorągiew vsarzka kony 100, przed tą horągwią p. [Aleksander] Polianowsky zawse chodzy;

2. Druga chorągiew za nią pancerska, co przisła z Ukraini, kony 150. Konie dobre y towarzystwo osobiste, porucnikiem p. Helmsky [Andrzej Chelmski]; || (арк. 1646)

⁹³⁴ Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002. – S. 20.

⁹³⁵ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 298, 339.

⁹³⁶ *surgunt* – збираються.

⁹³⁷ *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 240; *Nagielski Mirosław*. Komput wojsk JKMcI pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremic Maciszewskiemu / Pod red. Mirosława Nagielskiego*. – Warszawa, 2002. – S. 253.

⁹³⁸ *ad sumam* 60 – загалом 60 [ociб].

⁹³⁹ *principalis* – командир.

⁹⁴⁰ Про прибуття козаків з Іваном Грушею з околиць Полонного див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 334 (прим. 9).

3. Chraǵiew nową zacina p. Bukowsky, porucnikuie, towarzistwo dobre y konie 130;

4. Chraǵiew p. [Samuela] Czaplickiego koni pod 100;

Za tymy chodzi draganya p. Pnyowskiego⁹⁴¹ chorągwy 6, dobra dragania.

Za draganią hodzy p. [Henryk] Gordon s pułkiem swoym raitarskym, kornetow 13. Kiedi przisly, belo ych 14, a to ieden zwyniony. Pod kazdym kornetem rahuią kony 36, a w drugyh kony 40, 45, hłopy dobrzy.

Za tą raytaryą chodzi p. [Stefan Konstanty] Piaseczynsky z pułkiem swoym ze 4 chorągwiamy chodza, horąǵiew ma pod sobą kony dobryh 120. Suma koni 480.

Za temy horągwiamy chodzi p. Łacky [Eliasz Jan Łacki] ze 4 chorągwiamy dragany.

Za tą draganią hodzą Chrusowa⁹⁴² chorąǵiew kozacka.

Przed chorągwią kozacką iazda 40 kony.

Za kozakamy hodzy p. Lypnicki⁹⁴³, porucnyk, z horągwią.

Teraz znowu zaciągaia na p. starostę pereasławskiego [Aleksandra Michała Lubomirskiego], iesce nie ma nad 60 kony.

Na odwodzie hodzy p. Białogłowsky⁹⁴⁴, rohmistrz wołosky, ma koni 150 dobrej Wołosy.

Piehoty 200. U iednego muskiet z krzosem, a u drugiego liantowny bandoliet, przy wozah hodzą. Wozow, kiedy wisly z Lubownie ze Spisa, nie mieli nad 50, alie z libuskiego starostwa przisposobili sobie wozow niemalo.

Опубликовано: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 333–334 (Aneks 1).

⁹⁴¹ Мирослав Нагельський (відчитання з цього рукопису: “Pajowskiego”) припускає, що тут ідеться про капітана Олександра Пневського (Pniewskiego). Див. ще критику Яном Віммером Коховського за згадку про цього регіментаря: *Wimmer Jan*. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965. – S. 146 (прим. 60).

⁹⁴² Слово правлене.

⁹⁴³ Можл., Seweryn Lipnicki (полковник конфедератів коронного війська у 1661–1663 рр.). У книжці Нагельського с. 334, прим. 10.

⁹⁴⁴ Можл., Felicjan Białogłowski (брав участь у битві під Ченстоховою на чолі татарської хоругви на боці Любомирського, див.: *Majewski Andrzej Adam*. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 327).

*1665 р., перша декада вересня, Ченстохова⁹⁴⁵. –
Лист ченстоховського міщанина про перемовини
краківського єпископа Андрія Тшебицького і холмського єпископа
Томаша Леженського з Юрієм Любомирським
із додатком реляції про битву під Ченстоховою*

Copia z listu pewnego do przyjaciela pisanego 1665 zpod Cęstohowy.

Dostałem dwoyga pisanania od w. m., z ktorih wyrozumiawszy affect dobry przeciwko mnie y za powinsowanie zdrowia dobrego wielce dziękuię. Do nas nie wydacz nikogo, ani iedzie, ani będzie dla boiazny, do tego drogosc wielka dla obozu i. m. p. [Jerzego] Lubomierzskiego; iako stanął tidzięń temu między Dankowem a Krzepiczamy, tak stoy obozem. Tam zolnierze wsy wniwecz obrocili, Krzepice wyrabowaly, zamku ieszcze nicz, alie samego Zwierzynca wzili zolnierze, bydła więcey, nizely 500 z konmy y ze stodoł braly, ze liedwie ubodzy maią co iescz y dac ludzie do obozu, fliaky, co wyrzuczaią y głowy bidliące zbieraią y tym sie zywią, ogrody wniwecz. Drogosc wielka: piwa garniecz g[ro]sz[y] 12, gorzalky kwarta zł[otych] 1/6, miodu liedaiakiego zł[otych] 5, wina garniecz zł[otych] 9, hlieb, co za trzy grose, to za groszy 10, bułka hlieba, co za seliag, to za gros, boty || (**арк. 1647**) за złotych⁹⁴⁶ 8, podlieyse zł[otych] 7. Aliec y kroliewsczy zolnierze nie folguią: gdzie oboz liezy albo woysko przechodzy, wielkie skody czinią.

We wtorek przesły był i. m. xziadz Andrzej Trzebycky, biskup krakowsky, y drugi i. m. x.⁹⁴⁷ biskup chelmsky [Tomasz Leżeński] w Dankowie, maiętnosczy i. m. p. Warsickiego [Stanisława Warszyckiego], kastellana krakowskiego, do ktoryh i. m. p. Lubomierzsky we 300 kony poiehał, co zprzed, gdy sie przywitaly, kazono wsistkym winiesz, telko yh trzech z p. Lubomierzskim zostało w yzbie – wisly wsisczy. Potym xzyądz biskup krakowsky rzecze do nich, ze iest wolia ie^o kro[lewsky] m., aby ustąpieł i. m. p. Lubomierzsky za granyce, zeby woly i. k. m. dosycz uciniel, a w. m. abisczie na swe mieyscza sie powrocili. Zaraz wsisczy krzyknęly, ze “my nie odstąpiemy do garł naszych i. m. p. marsałka, woliemy, ze nas na sabliah rozniosą, anizeli wisiec na postronkah, iako krol i. m. nąm obiecuie”. Rzece na to i. m. x. biskup krakow[sky]: “Nie daicie temu wiary, bo to pąn dobry. Udanie to, nie iest to prawda”. Dopieros rzecze i. m. p. Lubomierzsky do xziędza biskupa: “Nie o mnie ydzie, alie ydzie o

⁹⁴⁵ Крайніми датами цієї реляції є від 4 до 7 вересня (згадується також переддень 3 вересня), коли Ян Казимир прибув до Мстова, містечка поблизу Ченстохови. Її було написано спеціально до того самого адресата, що й лист, і переслано одночасно два документа. У самій реляції є точна дата, коли автор почав її писати: “Napisawsy to, co wyzey iest, przesłacz za okazyią pewną do w. m. m. p., alicz w tym razie obacę, yz sie woyska wolią rusel sie dzis w noczy w piatek *die 4 7bris...*”.

⁹⁴⁶ Далі помилк. знову написано “złotyh”.

⁹⁴⁷ Далі пропущено місце для імені.

drugih”. Alie kaze koło uczynicz, to dąm declaratya krolowy i. m. W tym sie roziehały i tak nazaiutrz koło uciniely. Z koła obrały deputatow, posłali do krolia i. m. y xziędza biskupa krakowskiego.

Alycz tymczasem poimano porucznika i. m. p. straznika [Mikołaja Hieronima Sieniawskiego]⁹⁴⁸ y ze 22 towarzystwa. Tam towarzystwo między sie niektrych pobrono pod horagwie, a porucnyka pod wartę dano, bo miał⁹⁴⁹ hrab na niego, bo ten porucnik syła go skodzil, wsędzie go rwał, a to iakos pod Wydawą a trzy horągwie napadło na przeprawie. Y tak nieborok, nie wiedziec, co z nym będzie, z tym porucnikiem, grzeci[n]y dorodny chłop, bo go naszy widzieli w obozie.

Maią tes drugiego sługę p. starosty krzepickiego [Samuela Jerzego Prażmowskiego]⁹⁵⁰, który głopy był pobuntował y kielkunastu pozabyiał pana Lubomierskiego, y tak twierdzą, że go da obiesycz.

Także z Wierusowa 6 albo 12 mieszczon stracic, co uderzely bely na chorągiew y kielkunastu wiezniow wzięły bely. Iesli pokoy stanie, to mogą bydz wolny, a iesly nie, to niepohibnie zginą. Wozow mało co ma, a to sie wimknely przed wodą, bo sie naprzod przeprawiel, a potym napadly wody, gdzie ie^o k. m. przeszkodziely wody. Y tak tymcasem umknął sie i. m. p. Lubomiersky, a krol i. m. z drugą stronę rzeki został. Przystąpiel tymczasem i. m. p. Lubomiersky pod Wielion. Litewskie tez woyska, powiadaia, miały sie rusycz ku Litwie, a krol i. m. Widawę wcora przeiehał.

Tu do Częstohowy xziadz biskup krakow[sky] y chelmsky przyiehały, alie dzysz odiezdaią do Rudnika, liec sie ma wroczyć tu znou dla vgody y krol i. m., co day Panie Boze zgodę, y do niedzielię ma stac na tym mieysczu na Panny Maryey Narodzenie. || (apk. 1648)

Bitwa pod Częstochową

Napisawsy to, co wyzey iest, przesłacz za okazyią pewną do w. m. m. p., alicz w tym razie obacę, yz sie woyska wolią ruszył sie dzis w noczy w piątek *die 4 7bris*⁹⁵¹, a przedtym, nis⁹⁵² sie ruszył, zarwały chorągiew kozacką

⁹⁴⁸ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 155. Про його участь у битві див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 254.

⁹⁴⁹ Далі помилк. знову написано “bo miał”.

⁹⁵⁰ Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziela, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992. – S. 196; *Choińska-Mika Jolanta*. Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998. – S. 83.

⁹⁵¹ Надпис на марґінесі: “4 septembris 1665”.

⁹⁵² Тобто “niż”.

krolia i. m. cerwoną y taky *rumor*⁹⁵³ bel, iakobi miał posłacz krol i. m. commissarzow do i. m. p. Lubomierzskiego, a w tym tez pos[y]la chorągwie na podiazdy. Przisła tez nowyna, iakoby miano pobycz goraliov w Zarkah, co sly pod carną choragwią, 150. Na gwałt kazał zazwonicz i. m. p. podkomorzy. Nie wiedziec, wielie ych pozabyiono, z wielkym contemptem odesly. Tak mowią, ze to o konia, ktorego by mieli porwacz.

Stanal dzis i. m. p. Lubomierzsky pod Kalią, dwie mily od Częstohowy, y mieli obiesycz tego sługę p. starosty krzepickiego y tyh miescon wierusowskyh. We cwartek⁹⁵⁴ dwie chorągwy pokazaly sie od liasa między Kiedrzyнем a Swietą Otulią [Otylią] y przypadly prętko pod klastor częstohowsky y rabowaly wozy rozne na wsy, drudzy rabowaly w skliepie pod klastorem: pieky, miód, wyño, pywo, za co kto miał. Wołosa, Tatarzy prętko poiehaly do obozu.

Przed wiecoręm w noczy ze cwartku na piątek napadli kroliewsczy na wies pod klastorem, sukaly marsalkowskyh y naliezly kielka bazarnikow y wzyęto, nie wiedziecz kędy.

Nazaiutr rano w piątek dano znac, ze sie woysko i. m. p. Lubomierzskiego, marsalka, ruselo, a było dwie mily w Rzęcyczcy, w Kaley, we wsy nasey klastorney pokazaly sie. Az do liasa woysko litewskie, a czy dnia wcorayszego wzięli chorągiew i. m. p. Lubomierzskiego, co na strazy była, a woysko i. m. p. marsalka w łakach sie pozakrywało od Kaliey y twierdziely, ze iuz przesedł na Konopnicę p. Lubomierzsky, iakos przesło belo pewna cescz woyska, alie większa cescz na odwodzie była. Po osmy godzinie na pułzegarzu slo Lytwy dwa tysiacza y sto, y Wołosa wcoraysza iehaly koło miasta s tę stronę od klastoru, czyągnely dolęm ku s. Barbarze. Iedny wpadli do miasta y rabowaly, drudzy w poliu, trzeci do kosciola posly, ze dwieszczye ych było w koscielie, chłop w hłopa y raytarya piękna. Owo zgola było sie cęmu przypatrzyc. Słuhaly msey, zaliedwie xzyąd[z] po mszy przegęnał, towarzysz iedęn przypadł, załował: "Panowie bracza, do kony! Byią sie iuz!" Iam tez s kosciola wisedł, ydę drogą do domu, obacę, abi gonitwa około s. Barbary. Zaczym Litwę wsparto na błota, nabiely, nasiekly, chorągiew odiely czarną z gałką srebną p. starosty sokalskiego [Feliaksa Kazimierza Potockiego]⁹⁵⁵. Dobrze potym wiwarly sie do przodku, a drudzy za s. Barbarę, alie takies woysko było niesprawne po kielkanascie pod chorągwią, rosproselo sie yh siela. Znowu sie skupiely y woysko litewskie, skupiwszy sie, w sprawie staly za goramy, a drugie belo precz w poliu kroliewskie od Gluszcza. Tymczasęm wistrzeliono z klastoru trzy razy, z drugą stronę wistrzeliono dwa razy. || (арк. 1649) Pаn [Aleksander Hilary] Połubinsky

⁹⁵³ *rumor* – чутка.

⁹⁵⁴ 3 вересня.

⁹⁵⁵ Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł. – Kórnik 1992. – S. 211, 255; *Wimmer Jan*. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 228.

posłał do klastora⁹⁵⁶. Sąm belem przy tym, gdy wołono: “Woysko blisko murowy sprowadziemy, a dawaicie ognia!” Skoro sie zbliżą marszałkowy, raytarya skoczy, posiadawsy, y tak więcem sly do woyska s Podgorza. Postrzegly tego w noczy, uciekly. Ledwo opasawsy yh wokoło⁹⁵⁷, na nih wsiedly, a s klastoru y razu ognia nie dano y to yh zdradziło, gdy sie kroliewsczy na to spuscili, ze mieli dac ognia s klastornih murow. Przez nas gora, a my w tym wsiedziemy na nyh. Rozny roznie sie goniely, strzeliając sie po poliu y po wszy na dolie około klastora az do samego liasu. A w tym obskocono raytarya krolia i. m. y poddali sie ze sterista, y nabrono ynih niemało, o czym wsistkym nie godzi sie pisacz, bądźecie w. m. o tym potym wiedziecz, wielie zginelo. Poymono siełu z woyska krolia i. m., bo sie poddacz musieli, gdy ych woysko i. m. p. Lubomierskiego dokoła ogarnęło potężnie, mianowycze tyh co przednieysyh⁹⁵⁸: i. m. p. Połubinskiego, chorążego litewskiego, wodz woyska, i. m. p. [Konstanty Władysław] Pac⁹⁵⁹, horązy nadworni litewsky, drugi i. m. p. [Bonifacy Teofil] Pacz⁹⁶⁰, cyuon troczky, obay bracya kanclerza litewskiego [Krzysztofa Zygmunta Paca], pań Łazynsky [Stanisław Karol Łużecki], podkomorzy drohicki⁹⁶¹, starosta smiltinsky, p. Crispin [Hieronim Kryszpin Kirszenstein], podskarby litewsky, p. starosta sremsky [Piotr Adam] Opalinsky⁹⁶², p. [Stanisław] Kozubsky⁹⁶³, porucnik canclerza litewskiego, p. panowie Minorowie, rochmistrz y porucznik, obay bracia, i. m. p. [Piotr de]

⁹⁵⁶ Далі закреслено нерозб.

⁹⁵⁷ Слово правлене.

⁹⁵⁸ Надпис на маргінесі: “Poymany pod Cęstohową kroliewsczy”. Див., напр.: *Kochowski Wespazyan*. Historya panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – Т. III. – S. 30.

⁹⁵⁹ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 31.

⁹⁶⁰ Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2009. – Т. II: Województwo trockie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym; współpr. Andrzeja Macuka, Jaugiena Aniszcanki. – S. 107.

⁹⁶¹ У рукописі помилк. “drohynsky” (“prohynsky”?). Див.: *Majewski Andrzej Adam*. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 332; *Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszevski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – Т. II. – S. 356.

⁹⁶² *Dworzaczek Włodzimierz*. Opaliński Piotr Adam h. Łódzia (1636–1682) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – Т. XXIV. – S. 104.

⁹⁶³ *Bobiatyński Konrad*. Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008. – S. 124 (прим. 125); *Kacprzyński Krzysztof*. Wojsko litewskie w walce z rokoszem Jerzego Lubomirskiego // *Miscellanea Historico-Archivistica*. – Warszawa, 2001. – Т. XIII. – S. 125 (тут про нього, як про поручика литовського канцлера, речиського стольника).

Bryon, pułkownik, p. [Walter Jan] Wrangiel⁹⁶⁴, maior, pąn Szulcz [Mikołaj von Schulte von Isnitz]⁹⁶⁵, i. m. p. graff de Condei, brat ciotecny Condeusa [Ludwika II de Bourbon-Condé], krewni kroliowey i. m. [Ludwiki Marii], ktorego w nos raniono. Rohmistrzow, porucnikow, towarzystwa wielie do więzienia sie p. Lubomierzskiemu dostało, przesło tisiąc. Nabrono chorągwy niemało, kony ziwczęm siela wzyęto, na ktoryh koniach bela zdobycz niemała, co sie dostało z tlomokow y kony.

Z i. [m.] p. Lubomierzskiego stroni zgynęło siedm towarzystwa y horązy, celiadzy postrzelyanyh 24, kony zabytyh 150.

Beło tey gonitwy ze trzy godziny az do samego południa, po wsiah rabowały y budy niektore pod klastorem na konczu, y do mnie samego obuchamy bito, aliem sie dobrze zatarasował a to mnie Pąn Bog zahował. Y tak czały dzień belimsy w trwodze y strahu w piątek.

W sobotę⁹⁶⁶ znou i. m. p. Lubomierzskiego na podiazd iezdily.

Nazaiutrz⁹⁶⁷ i. m. x. biskup krakowsky przyiehał, rozne nowyni w tym. Przisła wiadomosc, ze krol i. m. o trzy milie y xzyądz przeor nasz [Augustyn Kordecki]⁹⁶⁸ poiehał do niego w poniedzialek, chcąc sie iustifikowacz. Aliem iesce nię dokonceł. Pod samą bromą, pod mostem kon na koniu, beło yh na kupie 15 pozabyianich, po poliu beło zgoła gwałt kony zabytyh więcey, nizely na 1000. Z litewskiego woyska wielie trupa padło, postrzelianih, rannich zostało wyecey, niz dwiescie. Na xzięza || (**арк. 1650**) narzekaią, ze ognia nie dali s klastora, nie kazac strzeliacz, gdysz sie obawialy o wsy swoje. Gdyszby sie im to belo nagrodziło od krolia i. m.!

W poniedzialek⁹⁶⁹ krol i. m. przyiehał przed południem do Mstowa, descz bel srogy. Potym przyiehał krol i. m. z woyskiem litewskym z niedobytkami, z draganią, z raitaryą. Belo tego ze 3000 y pięć chorągwy piechoty. Wiehał do klastora dwie godzinie w nocz, zaraz osadziel wartą około murow, piehotą swoią, a wartę klastorną kazał wzyącz pod wartę y rohmistrza Giersewycza. A to belo wsistko chlopstwo, ktorych wiszełali z bud y z domow, ze wsy, a ubieraly ych w barwę. Odprawywsy wartę w klastorze, zyąwsy barwę, posli na wiesz, a inszy przyhodzily, takze sie ubieraly w te suknie y wartę odprawowaly. Było ych wsistkych 30. Vczyniel krol i. m. strasną inquisitią a zostawyl krol i. m. swoje *presidium*⁹⁷⁰. A toz sobie narobiely *patres*⁹⁷¹, wiedząc, ze miał bydz

⁹⁶⁴ Majewski Andrzej Adam. Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017. – S. 332.

⁹⁶⁵ Там само.

⁹⁶⁶ Надпис на маргінесі: “5 septem[bris]”.

⁹⁶⁷ Надпис на маргінесі: “6 7bris x. biskup krako[wsky] przyiezda”.

⁹⁶⁸ Kersten Adam. Kordecki Klemens, imię zakonne Augustyn (1603–1673) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968/1969. – T. XIV. – S. 54.

⁹⁶⁹ Надпис на маргінесі: “7 septem[bris] krol i. m. przyiezda”.

⁹⁷⁰ *praesidium* – залогу.

⁹⁷¹ *patres* – отці.

krol i. m. a liekce to sobie wazely, ze piehoty nie zebraly w takim srogym zamiesaniu. Druga, ze ym chcial beł dac krol i. m. swoje *presydium*. Zabiegaly oycowie temu, aby im nie dano, mowiacz, ze my bedziemy miecz swoia, bo ym dlatego dano Klobucko y⁹⁷² sternasczye wszy do tego maią, a oni od bud chłopow mieli ze wsy⁹⁷³. Pań Bog wie, czo z rohmistrzem będzie, takze y w kliastorze co za mutaczya będzie. Narzekał krol i. m.: “Daliscie pobracz pod kliastoręm pułkownikow y tak wielie pobycz. Cęmuscie nie kazaly strzeliazcz? Cęmuscie nie mieli piehoty według umowy y postanowienia?”

I tak opisawsy tę nieszczęsną wielką kłieskę, zapomogli sie teraz panowie żołnierze i. m. p. Lubomierzskiego w konie, w rządziky y w rozne rynstunki y w piniądze y w roznim splendorze. Ostatek Panu Bogu ofiarowacz.

Ia niedługo wyiezdom do Krakowa, musę sie opatrzyć, bo będzie srogy głod.

№ 299

*15 вересня 1665 р. – Новина про відправлення гетьмана
Степана Опару до табору польського короля, його звільнення з полону,
посольство Павла Тетері до Яна Казимира та звільнення
з мальборкського ув'язнення Юрка Хмельниченка
і Григорія Гуляницького*

15 7bris poseł tatarsky beł u krolia i. m. [Jana Kazimierza] y prowadziel [Stepana] Oparę y Caryka [Cara], pułkownikow kozaczkyh, buntownikow wielkyh, takze y kozaczcy posłowie od p. [Pawła] Tetery, hetmana kozackiego, ktorzyh więzniow kazał krol i. m. za obozē prowadzyc y ma ych sądzic *ad instantiam*⁹⁷⁴ kozakow y Tatarow, ktorzy hcą na nih instigowac⁹⁷⁵. Potym

⁹⁷² Далі помилк. знову написано сполучник “y”.

⁹⁷³ Надпис на маргінесі: “Klobucko y wsy 14 dał krol i. m. do kliastoru cęstoho[wskiego] po woynie Swedamy”.

⁹⁷⁴ *ad instantiam* – на вимогу.

⁹⁷⁵ Про різні версії цих подій в історіографії див., зокр.: *Петровський Микола*. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Само-видця). – Харків, 1930. – С. 282; *Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // *Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі*. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 38–40; *Чухліб Тарас*. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи: (1663–1713). – Київ, 2004. – С. 60–62; *Газін Володимир*. Гетьман Павло Тетеря: Соціально-політичний портрет. – Кам’янець-Подільський, 2007. – С. 180; *Haratym Andrzej*. Stefan Opara // *Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej* / Red. Piotr Kroll, Mirosław Nagielski, Marek Wagner. – Zabrze, 2010. – S. 328–329; *Смолій Валерій, Степанков Валерій*. Петро Дорошенко: Політичний портрет. – Київ, 2011. – С. 88–89; *Kryszak Anna*. Paweł Tetera – hetman kozacki / *Praca doktorska*. – Poznań, 2013. – S. 198.

krol i. m. kazal yh⁹⁷⁶ do więzienia dac na Malborg do zomku, gdzie [Jurij] Hmiel[ni]cinko siedzial, Opare, a drugyh kazal krol pokaracz. A potym kazal krol i. m. wypusczyć Hmielnienka y Opare y [Hryhoriya] Hu[l]ianickiego na przicine i. m. p. Tetery, hetmana kozackiego, o czo sie sliakta obrazala⁹⁷⁷. || (арк. 1651)

№ 300

Новина про коронних та литовських полонених, які потрапили до Юрія Любомирського у битві під Ченстоховою, та надії на його нові перемовини з Яном Казимиром

I. m. p. [Jerzy] Lubomiersky więzniow, ktorzyh miał u siebie co znaczniejszych, przistoinie usanował, traktował dobrze, iako panow y bracią swoje udarował, a potym odesłał wszystkich krolow y i. m. [Janowi Kazimierzowi], uwolniwszy ych, takze y inne towarzistwo y żołnierstwo wsystko uwolnił, usanował. A tak pocely znou mowycz koło traktatow y pokoju skončenja, aby mieysce y czas bel naznacony.

№ 301

22 вересня 1665 р. – Новина про перемовини Яна Казимира з Юрієм Любомирським та конфедератами коронної армії за участю примаса Вацлава Лецинського, краківського єпископа Андрія Тишебицького і холмського єпископа Томаша Леженського

Z poczty z Warszawy die 22 7bris 1665

Z listow zpod Piotrkowa *de data 18 presentis* to maia, ze i. m. p. [Jerzy] Lubomiersky stał około Rokszycz pod Piotrkowem *die 17 y 18 7bris*. Tegoz dnia powrocił do niego p. Czitinek z Konarzewskym, poslowie od zwiąsku do krolia i. m. [Jana Kazimierza] wyprawieny. Za powrotem yh *die 18 presentis* było koło, na ktorym, gdy powiedzieli, ze krol i. m. Iędrzeiow dla siebye y swego woyska naznacel, a zas Seczymin dla żołnierzow zwiąskowych

⁹⁷⁶ Далі закреслено нерозб.

⁹⁷⁷ Коментарі (на основі праці Вячеслава Липинського) про участь Павла Тетері у звільненні Григорія Гуляницького з ув'язнення див.: *Петровський Микола. Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця)*. – Харків, 1930. – С. 274. Про клопотання Тетері за звільнення Юрія Хмельницького і Йосипа Нелюбовича-Тукальського див.: *Дашкевич Ярослав. Павло Тетеря // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети*. – Київ, 1995. – С. 272; *Яковлева Тетяна. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 рр.)*. – Київ, 2003. – С. 444.

*subsistendum*⁹⁷⁸ podczas tractatow naznaceł. Nie hczyely zwiąskowy aczceptowacz tego mieysca, daiąc tę przycine, ze bory y liasy polowemu zołnierzowy nieprzyiazne ma koło siebie. Wyprawieły tedy drugyh posłów do k. i. m., mianowyczie p. Slusbowskiego y Zablockiego, prosąc o Opocno abo Sulieiw dlia siebie względem⁹⁷⁹ consistency, iezeli krol i. m. iest ieszcze w Iędrzeziowie, iezeli sie tes s tego mieysca pomknał, abi co inszego wzaiemnego zniesienia naznaczył.

21 7bris przisła wiadomosc, ze posłowie zwiąskowy byly u i. m. x. arcibiskupa gnieznien[skiego] w Łowyczu⁹⁸⁰, y to, ze i. m. p. Lubomierzsky wsistko wie, co sie dzieie w obozie krolia i. m. Rusel sie z woyskiem i. m. p. Lubomierzsky, ku Lęnczicy zmierzaiącz.

Kroliestwo ih moscz [Jan Kazimierz i Ludwika Maria] nakłaniaia sie do tractatow, bile telko *cum honore et securitate*⁹⁸¹ panstwa y oyczynie moglo sie odprawycz, okolo cego i. m. x. arczibiskup gniezniensky, i. m. x. biskup krakowsky [Andrzej Trzebicki], i. m. x. biskup helmsky [Tomasz Leżeński] laboruią statecznie y staraia sie o to.

№ 302

10–11 жовтня 1665 р. – Новини про посольство від Яна Казимира і кримських татар до війська конфедератів, повернення посла від Петриківського Трибуналу, універсали коронного підканцлера Яна Лециньського про збір посполитого рушення для великопольських воєводств та бойові дії литовської армії з московським військом

Z obozu zpod Rawy die 10 8bris 1665

Die 10 [8bris] z obozu od pp. zwiąskowych zołnierzow wyadomosc przisła, ze p. [Marek] Matczynsky y p. [Sebastian] Mahowsky⁹⁸², posłani [od] i. k. m. [Jana Kazimierza], tam stanęły die 9 8bris⁹⁸³ na południe. Nazaiutrz die 10 8bris⁹⁸⁴ koło w koscielie było, gdzie po slyhaniu poselstwa od Tatarow, z obu stron przistapiwszy, zwiąskowy declarowaly, || (арк. 1652) ze zwiąsku przed seymem *nullatenus*⁹⁸⁵ odstapicz nie mogą, poniewaz *de amnistia* nie

⁹⁷⁸ dlia zołnierzow zwiąskowych *subsistendum* – для перебування зв’язкових жовнірів.

⁹⁷⁹ Далі помилк. знову написано “względem”.

⁹⁸⁰ Надпис на маргінесі: “Ie. m. x. [Wacław] Lescynsky, arcibiskup gniezniensky”.

⁹⁸¹ *cum honore et securitate* – з честю та безпекою.

⁹⁸² Про їхнє посольство див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 261.

⁹⁸³ У рукописі помилк. “die 9 10bris”.

⁹⁸⁴ У рукописі помилк. “die 10 10bris”.

⁹⁸⁵ *nullatenus* – ніяк.

mogą bydz *satis assecurati*⁹⁸⁶, tylko na seimie. *Responsum e[st]*⁹⁸⁷ od nasyh, iz seymu krol i. m. składc nie moze, poky woysko *in nexu*⁹⁸⁸, aby stany Rzeczypospoli[tey] na seym zgromadzone nie bely tak *in captiuitate*⁹⁸⁹, iako niedawno v zwiaskowych. Więc, gdy około tego y innih punctow wrzawa glosow powstala, yz zadną miarą tractowacz nie mogly, i. m. pp. poslowie wzięli sobie tractowacz *ad pauciore[m] congressu[m]*⁹⁹⁰, na co zwiaskowy pozwoliwszy, po dwoh od horągwy na tén congres deputowano, nad którym *pre[e]ra[t]*⁹⁹¹ p. [Stefan Konstanty] Piaseczynsky, gdzie gdy ih mm. pp. poslowie declarowaly, iz nad *scripta*⁹⁹² k. i. m. y i. m. pp. senatorow nicz wiecey *potestat[i]onis*⁹⁹³ do tractowania, y s tym p. Piasecinsky sedł do koła. Znowu *ingens clamor et tumultus*⁹⁹⁴ powstal, ze nazaiutr odłozyc to *negotium*⁹⁹⁵ musiely.

Die 11 presentis nazaiutr i. m. p. Kochanowsky, horązy ziem pruskyh, z Piotrkowa powrociel, zkad ih m. pp. tribunalistowie swoyh wyprawily do krolia i. m. Poslaly xziędza [Władysława] Silnickiego⁹⁹⁶ y p. podkomorzego inowrocławskiego [Marcina Grudzińskiego]⁹⁹⁷, declaruiąc, yz limitowacz Tribunalu nie będą.

I. m. p. [Jan] Lescinsky, podkanclerzy koronny, na pospolite rusenie vniwersaly wydal [*die 26 7bris*]⁹⁹⁸, aby sie woiewodztwa wielgopolskie pod Pyzdry *pro die 5 8bris* zgromadzily, iako uniwersał stanal *in eum finem*, aby i. m. p. Lubomierzsky y *confederat[ores]*, a oraz *vastatio[nes]* et *direptione[s]* od granic swoyh *arcerent*, a oraz *ad debita[m]* ku panu *submission[em]* onihze

⁹⁸⁶ *de amnistia* nie mogą bydz *satis assecurati* – не можуть бути достатньо впевнені в амністії.

⁹⁸⁷ *responsum est* – отримали відповідь.

⁹⁸⁸ *pokey woysko in nexu* – поки військо у зв'язку. У рукописі переkrучено “*pokey woysk konexu*” (з некоректною титлою скорочення останнього слова).

⁹⁸⁹ *in captiuitate* – у полоні.

⁹⁹⁰ *ad pauciozem congressum* – у меншому колі.

⁹⁹¹ *praeerat* – головував.

⁹⁹² *nad scripta* – понад розпорядження.

⁹⁹³ *potestationis* – повноважень.

⁹⁹⁴ *ingens clamor et tumultus* – великий шум і галас.

⁹⁹⁵ *to negotium* – цю справу.

⁹⁹⁶ Гнезненський канонік.

⁹⁹⁷ Urzędnicy kujawscy i dobrzyńcy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek; współpr. Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński. – Kórnik, 1990. – S. 99–100. Про їхнє посольство до короля див.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 89.

⁹⁹⁸ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 261.

*armis necessitar[ent]*⁹⁹⁹. Więć, yz krol i. m. y senatorom[i], przy boku panskym będącym, nie zda sie bydz slusna *move[n]d[ae] nobilita[ti]s ra[ti]o* większa, iz iuz *et potestas* pospolite rusenie *inter iura maiestatis de lege* zostawac zawzdy powinna, y kto one sobie *vsurpare presumit*, y[n] *maiestat[em] peccat*¹⁰⁰⁰. Zaczym krol i. m., kazawszy napisacz vniuersaly [die 6 8bris]¹⁰⁰¹ do woiewodztw, aby tyh uniwersalow p. podkanclerzego koronnego y niczyih innih nie sluhaiacz, z domow sie nie rusaly, gdis tego ani pora, ani nagloszcz niebespiecenstwa potrzebuie, ani prawo, ktore *sine declaratione belli*¹⁰⁰² nie pozwalia pospolitego rusenia. Wyprawiel y do i. m. p.¹⁰⁰³ podkanclerzego koronnego xziędza Modalinskiego [Dobrogosta Madalińskiego]¹⁰⁰⁴, aby mianowane vniuersaly i. k. m. zapieczętował, iednak temuz Modalinskiemu pro zapas dane są vniuersaly, pokoiową pieczęczyą zapieczętowane, aby miał co dac *ad publicandum*¹⁰⁰⁵, iesliby nie hczyał p. podkanclerzy pieczętowac podkanclerską pieczęcią.

Z Litwy pisą, yz i. m. p.¹⁰⁰⁶ hetmon polny W. X. Litew[skiego] [Michał Kazimierz Pac] [Iwana] Howanskiego z iedenastą tysięczy Moskwy az za granice wygnał, ubiwszy mu z połowę woyska na roznyh przeprawah, bo polia Moskwa dac nie hciała, choc naszym nie było, ięno 4000. || (apr. 1653)

⁹⁹⁹ *in eum finem*, aby i. m. p. Lubomierzsky y *confederatores*, a oraz *vastationes et direptiones* od granic swoyeh *arcerent*, a oraz *ad debitam* ku panu *submissionem* onihze *armis necessitarent* – з тією метою, щоб його милостивого пана Любомирського і конфедератів, а також спустошення й грабунки не допустити до своїх теренів і силою зброї змусити їх до належної покори панові.

¹⁰⁰⁰ nie zda sie bydz slusna *movendae nobilitatis ratio* większa, iz iuz *et potestas* pospolite rusenie *inter iura maiestatis de lege* zostawac zawzdy powinna, y kto one sobie *vsurpare praesumit*, *in maiestatem peccat* – не видається, що є більш слухна підстава для посполитого рушення шляхти, адже ж і повноваження [скликати] посполите рушення, згідно з законом, завжди має залишатися серед прав його величності, а хто їх хоче узурпувати, чинить злочин проти маєстату.

¹⁰⁰¹ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 261.

¹⁰⁰² *sine declaratione belli* – без оголошення війни. Слово “*declaratione*” у рукописі перекручене: “*deuisione*”.

¹⁰⁰³ Далі пропушено місце для імені.

¹⁰⁰⁴ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 262.

¹⁰⁰⁵ *ad publicandum* – для оприлюднення.

¹⁰⁰⁶ Далі пропушено місце для імені.

№ 303

24 листопада 1665 р., Варшава. –

Новини про угоду Яна Казимира

з військом конфедератів, його побут в Торуні, прибуття до Варшави,
відправлення до нього московського гінця, полонення
українського гетьмана Степана Опари і повстання Царя,
їхню страту у Варшаві та інші відомості

Z poczty z Warszawy die 24 9bris 1665

9 noue[m]bris po zawartej pod Palcziniem między Toruniem a Bidgoscą die 9 nouembris z p. żołnierzamy zwiąskowemy zgoda y i. m. p. [Jerzym] Lubomierskym, w ktorey *clementia* y dobroc panska *clarissime enitui[t]*¹⁰⁰⁷, ze i. m. p. Lubomiersky ma ustąpycz za granicę y czekac spokojinie seimu przyslego, a tam przez seimiky przicinne do krolia i. m. [Jana Kazimierza] na seim lasky sukacz, którą mu przyobiecono, pp. żołnierze zwiąskowy mają takze cekacz seymu przislego, na ktorым seymie obiecono ym obmislycz zapłatę z podatkow uhwalionyh. Hlieby im naznacel krol i. m. przez zimę tak p. zwiąskowym żołnierzom Wielky Polsce, a krolia i. m. – w Maley Polsce.

Powroczywszy krol i. m. do obozu swego, *ore*¹⁰⁰⁸ i. m. xzyędza Trzebinskiego [Andrzeja Trzebickiego], biskupa krakowskiego, y wsistkiego ricerzstwa *collaudata* dziękował¹⁰⁰⁹, isz przy dostoienswcie iego, nietesknioną ohotą zdrowia, odwagą y tak wielie pracz y niewczasow statecnim znoseniem stawaly.

Die 11 9bris krol i. m. do miasta Torunia wiezdał, przed ktorым taka *antecedebat caualcata*¹⁰¹⁰, iaka nie telko tamecnym obywateliom *summę admirationi* była¹⁰¹¹, alie y tym, ktorzy co przednieyszy w Koronie monarchow wydawaly *apparentia[m]*¹⁰¹².

Die 12 9 bris krol i. m. w ratuszu torunskym ih m. pp. senatorow y starsiznę woyskową y towarzystwo, ktorzy *aderant, exceptit conuiuio*¹⁰¹³.

Die 13 9bris około distributi chliebow koło generalne bylo, gdzie *consensu*¹⁰¹⁴ wsistkych distributiua chliebow i. m. p. sanockiemu [Stanisławowi

¹⁰⁰⁷ *clementia* y dobroc panska *clarissime enituit* – ласка й доброта пана якнайкраще проявилась.

¹⁰⁰⁸ *ore* – устами.

¹⁰⁰⁹ *collaudata* dziękował – хвалячи, дякував.

¹⁰¹⁰ У рукописі “caluacata”.

¹⁰¹¹ taka *antecedebat cavalcata*, iaka nie telko tamecnym obywateliom *summae admirationi* była – така йшла кавалькада, яка не лише у місцевих мешканців викликала захоплення.

¹⁰¹² *apparentiam* – появу.

¹⁰¹³ ktorzy *aderant, exceptit convivio* – які були присутні, прийняв бенкетом.

¹⁰¹⁴ *consensu* – за згодою.

Mariuszowi Jaskólskiemu] y i. m. p. staroszczye hęcinskiemu [Stefanowi Bidzińskiemu]¹⁰¹⁵ iest porucona.

14 9bris krol i. m. z Torunia wyiehał ku Warszawie, zostawywszy *pro presidio*¹⁰¹⁶ temu miastu Toruniowy gwardią swoją, aby od sąmsiedztwa p. zwiąskowych blisko wolny bely.

17 9bris krol i. m. wiecor do Warszawy szesliwie powrocieł. A wyiehał bel z Warszawy *die 10 iuly 1665* do obozu.

O ganczu moskiewskym prziniesiono tą wiadomosc, ze do Warszawy iedzie.

Woysko W. X. Litewskie[go] na consistentie spod Kazimierza ustępuje, ktore ma sobie W. X. Litew[skie] rozdanę.

[Stepan] Opara z Caręm, koza- || (**арк. 1654**) czy, wielczy buntowniczy na Ukrainie, polapany a tu kroliowy i. m. oddany. W drodze wzięły słusną nagrodę za zbrodnie swoje, potracono obu.

I. m. p. [Janusz] Bieykowsky¹⁰¹⁷ od i. m. p. Lubomierzskiego w poselstwie tu do Warszawy przyiehał.

№ 304

23 листопада 1665 р. – Новини з Варшави про нараду Яна Казимира і сенаторів стосовно скликання сейму, звільнення з ув'язнення Юрія Хмельниченка і Йосипа Нелюбовича-Тукальського, бої поляків з дейнеками коло Білої Церкви та інші відомості

Z Warszawy z poczty

Za przibiciem i. m. x. arczibiskupa gnieznienskigo [Wacława Leszczyńskiego] do Warszawy krol i. m. [Jan Kazimierz] zaczął 23 9bris consultę, a *die sequenti* skąnczył *consilium*¹⁰¹⁸, na ktorim zasiadaly ih m. pp. senatorowie: i. m. x. arczibiskup, i. m. x.¹⁰¹⁹ biskup płoczky [Jan Gembicki], i. m. x.¹⁰²⁰ biskup łuczky [Mikołaj Prażmowski, kanclerz koronny], i. m. x.¹⁰²¹ biskup kamynski [i. e., kamieniecki, Zygmunt Jan Czyżowski], i. m. p. [Stanisław] Potocky,

¹⁰¹⁵ Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993. – S. 32.

¹⁰¹⁶ *pro praesidio* – як залог.

¹⁰¹⁷ Залишався вірним Юрію Любомирському й у листопаді 1665 р. був послом від конфедератів до коронного гетьмана Станіслава Потоцького. Див., напр.: *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 209, 269, 287.

¹⁰¹⁸ a *die sequenti* skąnczył *consilium* – а наступного дня завершив раду.

¹⁰¹⁹ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰²⁰ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰²¹ Далі пропущено місце для імені.

woiewoda krakowsky, i. m. p.¹⁰²² woiewoda rusky [Stanisław Jabłonowski], i. m. p. woiewoda lubelsky [Jan Tarło]¹⁰²³, wiliensky, sanocky kastellani [Michał Kazimierz Radziwiłł i Stanisław Mariusz Jaskólski], marsalek y podskarby wielky koronny [Jan Sobieski i Jan Kazimierz Krasiński], gdzie *conclusum est*¹⁰²⁴, yz seym die 17 marty [1666], a seymyky die 3 february [1666] według prawa *omnibus solennitatibus*¹⁰²⁵. *Alterum est*¹⁰²⁶, ze ma bydz poselstwo do hana tatarskiego [Mehmed Gereja IV] s podziękowaniem za dohowaną przyiazn y zesłanie w Ukrainę posiłkow, takze dla upewnienya na dalszy czas onegoz przyiazny, gdysz y w tym roku za pomocą tatarskich posiłkow i. m. p. horązy koronny [Andrzej Potocki] Drozda [Wasyla Drozdenka]¹⁰²⁷, cięskiego tamtyom kraiom nieprzyiacielia, dostał, y Braclaw od deynykow recuperował. Oni, Tatarowie, Czara y [Stepana] Oparę, wielkych bardzo buntownikow poimanih, kroliowy i. m. odesłaly. Drozda zas sobie za pozwoleniem i. m. p. chorążego za praczą sobie wzyely Tatarowie.

[Jurija] Chmielnickiego zas y [Josyfa Nelubowicza] Tukalskiego, co siedziely na Malborku, zprowadzonych na poręke i. m. p. horążego zaporowskiego, wiswobodzily y sobie wzyely. Tukalsky zas metropolu [in] *personam*¹⁰²⁸ [Antoniego] Winnickiego resygnował.

Z Ukrayni pisą, ze dwa pułky alzynsky¹⁰²⁹ y czerniehowsky deynykow pod Białą Cerkwyą excursią do kielku tysięcy ludzi zagarnely y dobitku, na ktorych p. Stachorzsky [Jan Stachurski], general, z miasta ludzie commenderowawszy, *praedam*¹⁰³⁰ odbiel, deiniow do kielkuset trupem położył, a starszyni zywcem do 40 poymał¹⁰³¹.

¹⁰²² Далі пропущено місце для імені.

¹⁰²³ Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku: Spisy / Opr. Witold Kłaczewski, Waclaw Urban; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1991. – S. 58.

¹⁰²⁴ *conclusum est* – було ухвалено.

¹⁰²⁵ *omnibus sollemnitatibus* – з усіма урочистостями.

¹⁰²⁶ *alterum est* – інше є [те].

¹⁰²⁷ Брацлавський полковник, див.: *Петровський Микола*. З історії клясової боротьби на Україні в XVII ст.: (Змова Децика) // Записки Ніжинського інституту соціального виховання. – Кн. XII. – Ніжин, 1932. – С. 36ff; *Дорошенко Дмитро*. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 30ff; *Чухліб Тарас*. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи: (1663–1713). – Київ, 2004. – С. 56, *passim*; *Смолій Валерій, Степанков Валерій*. Петро Дорошенко: Політичний портрет. – Київ, 2011. – С. 92. Про його поразку від Андрія Потоцького і Ремигіана Стжалковського див.: *Groszkowski Marek*. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 72.

¹⁰²⁸ *in personam* – на користь.

¹⁰²⁹ Так у рукописі.

¹⁰³⁰ *praedam* – здобич.

¹⁰³¹ Див., напр.: *Groszkowski Marek*. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014. – S. 72–73.

Seym dlatego odłożony *ad die[m] 17 martii*¹⁰³², ze około tego czasu Wisła może być otwarta i wnosić dodac, które się około Warszawy przebrało dla obozów pod Warką i pod Rawą przechodzących witrawionych, a tam rzekamy różnymi i Wisłę dodac każdy może. || (арк. 1655)

№ 305

1 грудня 1665 р. – Новини з Варшави про збір посполитого рушення у Великопольщі та статті вимог Познанського і Каліського воєводств

Z poczty z Warszawy die 1 decembris 1665

I. m. pp. wielgopolianie, którzy za uniwersały i. m. p.¹⁰³³ podkanclerzego koronnego [Jana Leszczyńskiego] w polie białej Wisły, po acceptowaniu publice¹⁰³⁴ pokoju od króla i. m. [Jana Kazimierza] pod Palcynem podanego do reasumowania tychże rozruchów znowu się powiązali, memoriał punktów i. m. p.¹⁰³⁵ kastelanowi poznańskiemu [Krzysztofowi Grzymułtowskiemu] podawali, według których ma *litteras uniuersales*¹⁰³⁶, do różnych województw rospisawszy, rozesłać, w których punktach *inter alia*¹⁰³⁷ do wrzucenia *funditus*¹⁰³⁸ wewnętrznego pokoju *hec sunt inserta*, które choć *honestissim[is] polliuntur rationibus et uerbis, redolent* i jednak chęć do rozruchów¹⁰³⁹.

Memorial punktów w ostatnim kole poznańskiego i kaliskiego województw z pod Palcynem pospolitego ruszenia.

List napisacz ma i. m. p.¹⁰⁴⁰ poznański na seymiki do wszystkich województw, których imieniem województw pomienionych takie mają być *contenta*¹⁰⁴¹:

1. Wyrzucić *rationes et explicare pios intentiones*¹⁰⁴² województw, które im dały okazję do wyszycia w polie.

¹⁰³² *ad diem 17 martii* – do 17 березня [1666 року].

¹⁰³³ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰³⁴ *publice* – публічно.

¹⁰³⁵ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰³⁶ *litteras universales* – загальні листи (універсали).

¹⁰³⁷ *inter alia* – серед іншого.

¹⁰³⁸ *funditus* – вщент.

¹⁰³⁹ *haec sunt inserta*, które, choć *honestissimis polliuntur rationibus et uerbis, redolent* i jednak chęć do rozruchów – було вміщено таке, що, хоч і оздоблене якнайчеснішими аргументами і словами, проте зраджує їхнє прагнення заворушень.

¹⁰⁴⁰ Далі пропущено місце для імені. Див. вище у тексті документа.

¹⁰⁴¹ такіе мають бути *contenta* – має бути такий зміст.

¹⁰⁴² wyrzucić *rationes et explicare pios intentiones* – висловити мотиви і пояснити добрі наміри.

2. Oznaymicz, ze to *objectum*¹⁰⁴³ wojewodztwom¹⁰⁴⁴ pomienionim y woyska, iakoby wzyac sie mialy *ad factiones Austriacas circa electionem*¹⁰⁴⁵, upewnycz ych tedy ma i. m. pan¹⁰⁴⁶ poznansky *nomine publico*¹⁰⁴⁷, ze sobie wojewodztwa z woyskiem *impedire electionem viuyente principe*¹⁰⁴⁸ y nie telko *a domo Austriaca*, albo *Gallica*¹⁰⁴⁹, albo kurzfierzsta brandeburczyka [Fryderyka Wilhelma], albo Piasta, alie na zadną *in genere*¹⁰⁵⁰ nie pozwalia, *viuyente*, day Boze, długo *moderno principe*¹⁰⁵¹, electią.

3. Proszyc wojewodztw, aby pomogly *eundem zelum*, iako *impediendi electionem*, ktora iest wsistkym *malorum*, ktore *praemunt Rempubli[cam]* okaziją, tak *uindicandum libertatum*¹⁰⁵², zeby to wsistko wprawycz sie w dawną ryzę mogło, czokolwiek *per iniuriam* vrzędnikow *ex [or]bita* wypadło¹⁰⁵³.

4. Oznaymicz, ze to sobie *spoponderunt*¹⁰⁵⁴ wojewodztwa, *in quantum* by kto *malitiose* seym rozerwal¹⁰⁵⁵, wsziąszcz na konie. Proszyc przeto wojewodztw, aby sobie takową uchwałę ucziniely, aby kędyszkolwiek w zgromadzeniu caley Korony *consulatur Reipublice*¹⁰⁵⁶, y seymiky generalne według prawa przypomni i. m. p.¹⁰⁵⁷ poznansky wojewodztwom.

5. *In kwantum* by seymu nie złożono *in februario*, to iest, zeby ani vniwersalow na seymiky nie wyhodzily wczesnie, i. m. p. poznansky ma *concurrere ad consilium*¹⁰⁵⁸ wojewodztwa nasze na mieyscze sposobne do Srody abo || (арк. 1656) Poznania, albo Srema, aby tam namowily sie sobą bracia *modum consulendi de Republica*¹⁰⁵⁹ y zgromadzenia sie iakiego do kupy, *non*

¹⁰⁴³ to *objectum* – зроблено такий закид.

¹⁰⁴⁴ У рукописі “wojewodztum”.

¹⁰⁴⁵ *ad factiones Austriacas circa electionem* – до австрійських партій у справі елекції.

¹⁰⁴⁶ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰⁴⁷ *nomine publico* – офіційно.

¹⁰⁴⁸ *impedire electionem viuyente principe* – перешкоджати елекції за життя правителя.

¹⁰⁴⁹ *a domo Austriaca*, albo *Gallica* – з боку австрійського дому або французького.

¹⁰⁵⁰ *in genere* – взагалі.

¹⁰⁵¹ *viuyente*, day Boze, długo *moderno principe* – за життя, дай Боже, довгого нинішнього правителя.

¹⁰⁵² *eundem zelum*, iako *impediendi electionem*, ktora iest wsistkym *malorum*, ktore *premunt Rempublicam* okaziją, tak *vindicandum libertatum* – таке саме завзяття, як у протидії елекції, що є причиною всіх бід, що мучать Річ Посполиту, та й у поверненні свобод.

¹⁰⁵³ *per iniuriam* vrzędnikow *ex orbita* wypadło – через несправедливість урядників вибилось із колії.

¹⁰⁵⁴ *spoponderunt* – пообіцяли.

¹⁰⁵⁵ *in quantum* by kto *malitiose* seym rozerwal – якби хтось підступно розірвав сейм.

¹⁰⁵⁶ *consulatur Reipublicae* – радились про Річ Посполиту. Слово “Reipublice” правлено.

¹⁰⁵⁷ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰⁵⁸ *concurrere ad consilium* – зібрати на раду.

¹⁰⁵⁹ *modum consulendi de Republica* – спосіб, як радитись про Річ Посполиту.

preiudicando nic w tey mierze *iuribus*¹⁰⁶⁰ i. m. p. generała [wielkopolskiego Jana Leszczyńskiego] y *successoribus*¹⁰⁶¹ iego.

6. *Regestrum presentium*¹⁰⁶² w pospolitim ruszeniu braczy maia bydz dwa exempliarze kazdy kompaniey: iedę ręką i. m. p. rohmistrza albo porucnika podpisany przy i. m. p. poznanskym, drugi s podpisem i. m. p. poznanskiego przy p. rohmistrzu albo porucniku, *cons[ervata] posteritati* ohota braterska¹⁰⁶³ do uslugy oyczyzny.

7. Za i. m. p. [Jerzym] Lubomierskym, marszałkiem wielkym koronnym y hetmanem polnim, wnosycz gorącą instantią y o tos w listach do wojewodztw prosycz ma i. m. p. poznansky, aby tey instancyey dopomogly.

8. Aze i. m. p. poznansky wyswiadczył to *toties*¹⁰⁶⁴ y wiswiatcza, iako kocha staropolską *equitatem*, przeto *ad eandem et a[d] equestre consilium*¹⁰⁶⁵ wezwali go braczya, aby w kolie seimikowym w[e]spol z niemy przez cale seymiky, iako y wsistkie inse, zasiadał, poky zycz będzie, co y on ih msczym przyobiecal. Successorowie iednak i. m. p. kastellana poznanskiego według dawnih zwycaiow zasiadacz w koscielis z ih mosciamy pp. senatoramy wissimy, a w czym iezeliby iakie zahodzily contradictie, obiecuią natęnczasz ih mocz nie odstępowacz. Wszisczy *presentes*¹⁰⁶⁶ w pospolitim ruszeniu przyrzekly sobie cas y to ziehac wsiscy na seymik przed seymem y tam *unanymi uoce c[on]uen[erunt]* tego¹⁰⁶⁷, cokolwiek naliezy *ad conseruationem*¹⁰⁶⁸ praw y swobod. Dla lepszy pewnosczy y wagy wyprawilismy i. m. p. senatorow a braczy naszymi mianowanym, aby rękami swemy podpisaly, takze y niektoryh *ex equestri ordine*¹⁰⁶⁹ i. m. pp. braczy.

№ 306

*Новина про від'їзд Юрія Любомирського до Вроцлава
та розпуск війська конфедератів по коронних стаціях
до відкриття варшавського сейму*

I. m. p. [Jerzy] Lubomiersky, marszałek w[ielki] k[oronny], za granice do Slińska odiehał, do Wrocławia na mieskanie y do seymu ma cekacz

¹⁰⁶⁰ *non praeiudicando... iuribus* – не порушуючи прав.

¹⁰⁶¹ *successoribus* – наступників.

¹⁰⁶² *regestrum praesentium* – реєстр присутніх.

¹⁰⁶³ *conservata posteritati* ohota braterska – зберігши для нащадків братерську готовність.

¹⁰⁶⁴ *toties* – стільки разів.

¹⁰⁶⁵ iako kocha staropolską *aequitatem*, przeto *ad eandem et ad equestre consilium* – як любить старопольську рівність, проте до неї ж і до шляхетської ради.

¹⁰⁶⁶ *praesentes* – присутні.

¹⁰⁶⁷ *unanymi voce convenerunt* tego – одностайно погодили те.

¹⁰⁶⁸ *ad conseruationem* – до збереження.

¹⁰⁶⁹ *ex equestri ordine* – із шляхетського стану.

warsawskiego¹⁰⁷⁰. I. m. p. żołnierze związkowy na stanowiska sie roziehaly y hlieby wybieraly, takze i. m. p. żołnierze krolia i. m. [Jana Kazimierza] do Mały Polsky y roznie naznacono ym hlieb wybieracz z łonu po zł[otych] 40, a ony drudzy braly y po stu. Az do seimu takze zapłaty cekac mayą wszyschy, który ma bydz 17 marty 1666, a seymiki naznaczone die 3 february 1666 y uniwersaly rozeslano na seymiky. || (арк. 1657)¹⁰⁷¹

№ 307

29 грудня 1665 р. – Новина про смерть віленського воєводи, великого литовського гетьмана Павла Сапіги та призначення Михайла Казимира Паца на уряд гетьмана

1665 vmar die 29 decembris we wtorek po świętach nazaiutrz po Młodzionkah i. m. p.¹⁰⁷² [Paweł] Sapieha, woiewoda wiliensky, hetmon wielky W. Xzię[stwa] Litew[skiego]. Rozrądzzyw sy dom swoy dostatecznie, Panu Bogu duha oddał.

Zostal po nim hetmanem wielkym W. Xziest[w]a Litewskiego i. m. p.¹⁰⁷³ [Michał Kazimierz] Pacz¹⁰⁷⁴, co bel hetmanem polnym.

№ 308

10 червня 1665 р., Варшава. – Універсал Яна Казимира, виданий у відповідь на універсал Юрія Любомирського, з проголошенням його ворогом Речі Посполитої та застереженням до підданих стосовно підтримки рокошу

Copya manifestatiey krolia i. m. wydana do durku dnia 10 czerwca 1665

Ian Kazimierz z Bozey łasky krol polsky, wielkie xiąże litewskie, ruskie, pruskie, mazowieckie, kyowskie, wołhynskie, zmudzkie, infliąnskie, smolienskie, czerniehowskie, siewierzskie a swedzky, gotsky, wandalsky dziedziczny krol.

Wsem wobec y kazdemu z osobna, komu to wiedziec będz¹⁰⁷⁵ należało, a mianowycie przewieliebnim, wieliebnim w Bogu, iasnie wielmożnym, wielmożnym, vrodzonym y sliahetnym woiewodztw y ziem, powiatow wszistkyh dignitarzom, vrzędnikom y wsistkym stanu rycerzskiego obywateliom, tudzies

¹⁰⁷⁰ Далі помилк. знову написано “seimu”.

¹⁰⁷¹ Факсимільне відтворення цього аркуша рукопису див. у виданні: *Matwijów Maciej*. Zbiory materiałów życia publicznego jako typ książki rękopiśmiennej w czasach staropolskich: (1660–1760). – Warszawa, 2020. – S. 293.

¹⁰⁷² Далі пропущено місце для імені.

¹⁰⁷³ Далі пропущено місце для імені.

¹⁰⁷⁴ Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994. – S. 43.

¹⁰⁷⁵ Слово правлене.

regimentarzom, pułkownikom, rothmistrzom, obersterom, porucnikom, obersterleitnantom, chorążym, officierom y wsistkiemu towarzistwu y żołdatom woyska naszego y Rzeczypospolitey tak polskiego, iako y czudzoziemskiego zacyągu, vprzeimie y wiernie nam miłym, do wiadomosciy podaiemy. Lubo to nie iest nikomu tajno, kto sie telko sinem tey poczuwa oyczynny, z iakych przycin poruszeni y do tego iestesmy przywiedzeny postempku przeciwko Ierzemu Lubomierzskiemu, który nam prawo pospolite na tak występnił liudzy podało, iako przy tym powodem pomienionego prawa tenze Ierzy Lubomierzsky sprawiedlywym osądzony *pro perduelli*¹⁰⁷⁶ dekretem, nic do tego czasu nie czynił y nie czyni, telko złości do złości przydaiąc, seimy raz po raz przez fakczyią swoje rwac, woyska od posłusenstwa nam y wodzow naszych odwodząc, y z Ukrainy one sprowadzycz *in uiscera*¹⁰⁷⁷ panstw usiluiąc, kozackie w Ukrainie bunty zarząc, Tatarow podarunkamy y zastawą własnyh dzieczy swoyh, od przyiazny nasey *et societate*¹⁰⁷⁸ odwracaiąc.

Lubo to wszistko wielm[oznoscio]m¹⁰⁷⁹, vprzeimo[scio]m y wierno[scio]m wasym wiadomo iest, || (арк. 1658) iz iednak niewstidliwie y zapomniawsy, ze wiadomim rzeczy te tak iawne falsze y nieprawdy *imponere*¹⁰⁸⁰ smie, nowe coraz pisma rzucając między poddane nasze y rozsiewaiąc one, aby swoje pokrił zawziętosczy y chciwosczy miesanin domowyh, w ktorey samey nadętoscz swoię y zarozumienie osobie nasycic chce, czym samim nad prawa wszistkie, nad thron nasz y powagę caley oyczynny winosi sie y wywyzsa, zdeptawszy *aequalitatem*¹⁰⁸¹ matkę swobod, kazdemu sliahczycowu urodzonemu spolną, w tym samym swoje usylowania, w tym namilsze zabawy, w tym ukontentowania zalozywszy, aby z swyh fundamentow porusona wydział oyczynę y na ruinah oney¹⁰⁸² nowe swoje budował nadzieie y udzielnosczy, dawno w głowie y humorze iego założone. Lubo kazdemu są wiadome y bydz powinne iego postępy, o ktore osądzony iest ten pomieniony *perduellis*¹⁰⁸³, iaka iest iednak iednego rownie z kazdym vrodzonego lekka uwaga praw, iaky *contemptus maiestatis*¹⁰⁸⁴, iakie sprawiedliwosczy zdeptanie, iakie stanow Rzeczypo[spolitey] ponizenie przez iednego poddanego dzieie sie, gdi iuz nie usty¹⁰⁸⁵ między domowemy y sobie podobnemy w domowyh sczyanach, lecz na cały swiat polsky iawnęmy pismamy od tak wieliu czasow sławę dotąd

¹⁰⁷⁶ *pro perduelli* – як зрадник.

¹⁰⁷⁷ *in viscera* – у глибину.

¹⁰⁷⁸ *et societate* – і союзу.

¹⁰⁷⁹ Так у варшавській копії цього документа: Головний архів давніх актів у Варшаві, Zbiór Branickich, ркп. 42/56, арк. 252. У Голінського “to wszistko wieliom”.

¹⁰⁸⁰ *imponere* – додавати, підмішувати.

¹⁰⁸¹ *aequalitatem* – рівність.

¹⁰⁸² Слово правлене.

¹⁰⁸³ *perduellis* – зрадник.

¹⁰⁸⁴ *contemptus maiestatis* – образа маєстату.

¹⁰⁸⁵ Так у варшавській копії; у рукописі “nic usty”.

naszę nigdi nie zmazaną niesprawiedliwosczyą, pogotowiu przewrotnością albo oppresją namnieyszego poddanego nienarusoną, scypie y szarpie y nienawisczy powszehney na obrod¹⁰⁸⁶ fałsiwie podaie. Atoly ozwac sie nam y sarknąć przysło *ne silentium in approbationem ueniat* y zeby sie nie chęlpila *mentita sibi impune iniquitas*¹⁰⁸⁷ y oraz vprze[ymosci] y wiern[osci] waszych wiadomosczy doniescz y wszistkiey sie oyczinie z tym ozwac, iako wielką maiestat nasz ponosy od tego przekonanego prawem y własną zloszczyą potępionego *perduelli*¹⁰⁸⁸ krzywdę y obelgę. Na wszystko w tym usczypliwym swiezo wydany pismie odpisowacz powaga nasza nie pozwalia, abysmy sie nie zdaly y kancellarye nase *verbositate certare*¹⁰⁸⁹ pozwaliamy tego płaczu temu hetmanowy, ktory *phalanges verborum*¹⁰⁹⁰ lepiej na arkusu papieru, nizely w poliu woyska szikowac, umie. Zalu iednak wielkiego w tak iawney obeldzie maiestatu naszego przed vprze[ymosciami] y wiern[osciami] waszym[i] utaicz nie mozemy, baczac sie w tym, yz zadnego z przodkow naszych tak iawne usczypyki y vwlocenia nad pogępky cięższe y nieznosnieysze sławie nad wszystko kozdemu, alie osobiwie głowom vkoronowanym, naymilszey y naypowinnieyszey od poddanego nie potikaly. Skaluie naprzod sąd nasz, ktory sie zawieral w osobie naszej, senatu tak gromadnego (w ktorim naydowało sie tylke krewnih y domowy iego spowinowaconih) y posłów ziemskich *loco tempore*¹⁰⁹¹ od vrodzonego marszałka poselskiego [Jana Gnińskiego], według prawa y zwycayu iawnie, niepokatnie y głośno mianowanych y naznaconih, vprzedziely dwa mandaty, winiesione na dobra dziedzyczne, a ieden || (арк. 1659) na seymiku proszowskim przy bitnosczy iego ogłosony, w procesie zasz wselka zahowana iest folga stronie, dany patrony, ktoryh sobie wybrała, pozwolione do repliky *actoris documenta*¹⁰⁹² zabierala sie, na *scrutinium*¹⁰⁹³ otrzymala. Nie przyznawac tedy sądowy takiemu zwierzhosczy nad sobą, iednému pod prawem vrodzonemu, co iest ynszego, telko chciec bydz y niesc sie nad prawa y rownosc, do cego wiedzies y prowadzis zasliepiona ambicya. Nie hciec znacz sędziego y sądu, iest iawnie wyzuwac sie z poddanstwa y hciecz *omnia sibi licere*¹⁰⁹⁴. A, dlia Boga, kiedys Lubomierskiego podkał taky w statutach albo constitucyah exempt, aby y naywiszszemu sądowy sprawic sie nie miał o zadane zbrodnie? Sprawiedliwosc przewrotnością nazywac y zfałsowaniem, co iest telko *Diuina*

¹⁰⁸⁶ У варшавській копії (арк. 253) “na obrob”.

¹⁰⁸⁷ *ne silentium in approbationem veniat* y zeby sie nie chęlpila *mentita sibi impune iniquitas* – щоб мовчання не було прийняте за згоду і щоб безкарно не вивищувалась вигадана собі нерівність.

¹⁰⁸⁸ *perduelli* – зрадника.

¹⁰⁸⁹ *verbositate certare* – змагатися у багатослів’ї.

¹⁰⁹⁰ *phalanges verborum* – фаланги слів. У рукописі помилк. “phelanges”.

¹⁰⁹¹ *loco tempore* – у належному місці і вчасно.

¹⁰⁹² *actoris documenta* – свідчення позивача.

¹⁰⁹³ *scrutinium* – розслідування.

¹⁰⁹⁴ *omnia sibi licere* – вседозволеності для себе.

humanaque infra ambitum suum ponere prywatnemu telko, *improperare* nie telko maiestatowy¹⁰⁹⁵, który u niego nie dopiero iest w lekkiey (ze *meliori uerbo*¹⁰⁹⁶ nazwac sie) wadze y cenie, alie tak wyeliu¹⁰⁹⁷ pobożnych inful, tak wieliu senatorow *incorruptam aequitatem*¹⁰⁹⁸ y poslow¹⁰⁹⁹ ziemskich *eneruere, conuellerere*¹¹⁰⁰. Coz moze bydz u człowieka tego *rebus in humanis sanctum*¹¹⁰¹, kiedy to, co u wsistkych narodow, gdzie telko sprawiedliwosczy brzmy imię, *pro sanctissimo habetur*¹¹⁰², u niego nie telko *profanum*¹¹⁰³, alie pieklu samemu *comparatum*¹¹⁰⁴? Zadaie przekupienstwo swiadkom od kogos, tylko by od nas, y w tym y nam, y swiadkom, szlahcie rowney sobie *iniurias*¹¹⁰⁵ nie zadac telko, alie dowiescz samo to moze *innocentiam aspergere*¹¹⁰⁶. Alie impudentyą łacniej swoje komu *affingere crimen*¹¹⁰⁷, nizely dowiescz. Sam sedł *corruptelis*¹¹⁰⁸, co mu *palam pleno comitali iudicio*¹¹⁰⁹ zadał y dowiodł rowny mu slahczycz, vrodzony [Stanisław] Bartnicki, *oppressam libertatem*¹¹¹⁰ w osobie swojej we wsistkych pismach, mowach zadaie y zarzuca to w tym, ze sądzony y *pro perduelli* deklarowany, tez *oppressionem* naiwiejszy złocinca, ktorego *legitimis documentis conuictum et iudicatum* [do pręgierza abo szubienice prowadzą]¹¹¹¹, *indamnare* moze¹¹¹². Nie podoba sie takiemu zadnemu sędzia, nie podoba instigator, *damnat delatorem*¹¹¹³, ale na te głosy sprawiedliwosc nie patrza,

¹⁰⁹⁵ co iest telko *Divina humanaque, infra ambitum suum ponere* prywatnemu telko, *improperare* nie telko maiestatowy – усе, що тільки є Боже й людське, ставити нижче за свої лише приватні амбіції, дорікати не тільки маєстатові.

¹⁰⁹⁶ *meliori uerbo* – кращим словом.

¹⁰⁹⁷ У Голінського фраза після коми правлена, узгоджено з варшавською копією (арк. 253).

¹⁰⁹⁸ *incorruptam aequitatem* – бездоганну справедливість.

¹⁰⁹⁹ Так у варшавській копії (арк. 253), у Голінського “у u poslow”.

¹¹⁰⁰ *eneruere, conuellerere* – применшити, поставити під сумнів.

¹¹⁰¹ *rebus in humanis sanctum* – святим у людських справах.

¹¹⁰² *pro sanctissimo habetur* – вважається найсвятішим.

¹¹⁰³ *profanum* – нечисте.

¹¹⁰⁴ *comparatum* – прирівняне.

¹¹⁰⁵ *iniurias* – кривди. У рукописі “iniurius”.

¹¹⁰⁶ *innocentiam aspergere* – поставити під сумнів невинність.

¹¹⁰⁷ *affingere crimen* – приписувати злочин.

¹¹⁰⁸ *corruptelis* – за підкуп.

¹¹⁰⁹ *palam pleno comitali iudicio* – відкрито, при повному сеймовому суді.

¹¹¹⁰ *oppressam libertatem* – покривджену свободу.

¹¹¹¹ Тут і далі у документі текстологічні вставки окремих слів і фраз у квадратних дужках доповнено з варшавської копії цього універсалу. Див.: Головний архів давніх актів у Варшаві, Zbiór Branickich, ркп. 42/56, арк. 252–259.

¹¹¹² ze sądzony y *pro perduelli* deklarowany, tez *oppressionem* naiwiejszy złocinca, ktorego *legitimis documentis conuictum et iudicatum* do pręgierza abo szubienice prowadzą, *indamnare* moze – що осуджений та оголошений зрадником, також найбільший злочинець, якого законними доказами викрито й засуджено, провадять до ганебного стовпа або шибениці, може нарікати на утиски.

¹¹¹³ *damnat delatorem* – звинувачує скаржника.

odbiera złocinca *penas merito condignas*¹¹¹⁴, choc sie mu nie dogadza. W czym są naruszone tedy te *cardines libertatis*¹¹¹⁵, o ktore ten iedyny opiekun ich tak sie wymuie? Czyysz to tylko samemu iednemu *inest* ich *sensus*¹¹¹⁶? Czy nie spolne prawo iednako kazdego *circumscripsit*¹¹¹⁷? Czi to iest wolnosc dla niego *impune peccare*¹¹¹⁸? Wiadome nam dobrze od koliepy samey prawa y nadane tym cnym narodom wolnosczy w tich sie samych, iako w iednim przodkow naszych dziedzictwie kochamy. Wiemy, ze sliahczyca *captiuare non licet, nisi iure uictum*, alie *iure go conuincere sontem* vznacz¹¹¹⁹ *per sententiam*, y takiego *declarare* wszistkie oycziste prawa kaza¹¹²⁰, y owszem tym || (apk. 1660) nas pierwszym slubem wiążą, tę na nas przy szesliwey koronacyei nasey wlozywszy powynnosc, ktorasmy y przisiega stwierdzieli, abismy *iustitiam omnibus incolis Regni iuxta iura publica in omnibus dominiis constitutam absque omnibus dilationibus et prorogationibus administraremus, nullo quorumuis respectu habito*¹¹²¹. Odrzucone powiada prozby wszistkie Rzeczypospo[litey] za nim y od obranego pana, iakoby to nam mniej wladzy przyznaiacz y respectu od poddanych powinnego, anizely ktory w dziedzicznym vrodzony monarha kroliestwie ten miecz powinię. Alie y w tym, iako falsziwie y potwarnie *et contumeliose*¹¹²² idzie, bo naprzod zgodi nie belo izby poselskiey, aby *publice* za nim stanacz miala *interpositio*¹¹²³. A liubo to wielu wojewodztw do tego *inclinabant studia*¹¹²⁴, nie wsistkych iednak, a dalieko wiekszy częsczy stawaly *in contrarium oppositiones*¹¹²⁵, aby iesce do dalszego czasu odložona byla *restitutio*¹¹²⁶ onego, ktorey nie inaczy sie dopominac¹¹²⁷, tylko

¹¹¹⁴ odbiera złocinca *penas merito condignas* – заслужено карає злочинця належними карами. У рукописі помилк. “меруо”.

¹¹¹⁵ *cardines libertatis* – основи свободи.

¹¹¹⁶ czyysz to tylko samemu iednemu *inest* ich *sensus*? – чи то тільки йому одному належить їхній зміст?

¹¹¹⁷ *circumscripsit* – обмежило.

¹¹¹⁸ *impune peccare* – безкарно порушувати закон.

¹¹¹⁹ Далі ще раз написано “uznac”.

¹¹²⁰ sliahczyca *captiuare non licet, nisi iure victum*, alie *iure go conuincere sontem*, vznacz *per sententiam* y takiego *declarare* wszistkie oycziste prawa kaza – шляхтича можна позбавити волі лише через суд, але довести в суді, що він злочинець, і визнати й оголосити його таким через вирок велять усі закони батьківщини.

¹¹²¹ abismy *iustitiam omnibus incolis Regni iuxta iura publica in omnibus dominiis constitutam absque omnibus dilationibus et prorogationibus administraremus, nullo quorumuis respectu habito* – щоб без зволікань та затримок і незважаючи на жодні обставини, забезпечувати всім мешканцям королівства справедливість, передбачену в усіх володіннях публічними законами.

¹¹²² *et contumeliose* – і зухвало.

¹¹²³ aby *publice* за ним станacz miala *interpositio* – щоб за нього мало бути публічне клопотання.

¹¹²⁴ *inclinabant studia* – схилялися.

¹¹²⁵ stawaly *in contrarium oppositiones* – навпаки виступали проти.

¹¹²⁶ *restitutio* – поновлення в правах.

¹¹²⁷ У рукописі “dopominał”.

per conculcata patrie iura, per depressam maiestatem nostram, per spretam auctoritatem caley Rzeczypospo[litey]¹¹²⁸, gdy nie restitucyey, ale *cassationem decretu*¹¹²⁹ iawnie potrzebował. W pismah swoyh zadney prozby, zadnego upokorzenya, owszem *fastum supra priuatam conuulsionem* wirokow¹¹³⁰ caley Rzeczypos[politey], w sobie zawieraiących, pogotowiu, gdi iego *asseclarum* y parcyalistow¹¹³¹ calego seymu to *studium*, to *certamen cum probis ciuibus* belo¹¹³², aby bely to przewiedly y tego dokazaly, zeby po honorze naszym kroliewskym y po powadze caley oyczyzny zdeptanich wprowadzily bely swego principala. Takze hocby im była pozwoliona y restitucya iego, tą sie nigdi kontentowacz nie hcieli, alie doszycz czyniac informatiom prywatnim, z ktoremy codzien[n]ye biegaly z Wrocławia pakiety, seim ten rozerwacz nasadzily sie y tego snadno (przekupiwszy iednego z poslow [Mikołaja Żabokrzyckiego] cyz parcyalistowie) dokazaly. A to dlatego samego, aby takowym sposobem woysko w niedoscziu zaslug swoich zdementowane do iakiegokolwiek¹¹³³ przywiedli zamiesania, to sobie zalozywszy *maxime*¹¹³⁴, ze[by] w tym zawsze, az do *interregnum*¹¹³⁵ (po zesciu nasym), odmęcie trzymaly oyczyznę, aby ych zamisłom *tanto magis obnoxia* była¹¹³⁶. Dlia tey przyczyny ofiarowaną łaską naszą pogardzily w upewniēniu obietnicą naszą y pismem *ad archiwqm* zgotowanim¹¹³⁷, ze na blisko przyslym seymie powagą naszą wstawycz sie obiecalismy byli do stanow Rzeczypospo[litey] o iego przywrocenie nie telko do czcy, alie tez y do pewnich honorow, || (арк. 1661) gdiz *inhabilitatem*¹¹³⁸ do buławy uznawszy tak z miałkiey bardzo umieiētnosczy dzieła rycerskiego, iako tez wiadomey kozdemu przyrodzoney trwozliwosczy, wzroku słaboschy. Więc, zesmy sie słusnie obawiaacz musily widziec *armatum*¹¹³⁹ człowieka tego, o ktorego przewrot[n]yh zamislah *et supra priuatam ambiciey*¹¹⁴⁰, ktoryh sie prawie dotknącz nom przyslo y taycz sie nie godziło,

¹¹²⁸ *per conculcata patriae iura, per depressam maiestatem nostram, per spretam auctoritatem* caley Rzeczypospolitey – через розтоптані закони батьківщини, через образу нашого маєстату, через зневажений авторитет цілої Речі Посполитої.

¹¹²⁹ *cassationem decretu* – скасування декрету.

¹¹³⁰ *fastum supra privatam convulsionem* wirokow – гордість за приватне порушення вироків. У Голінського перше слово фрази помилк. “factum”; поправлено за варшавською копією (арк. 254).

¹¹³¹ *asseclarum* y parcyalistow – прихильників і прибічників.

¹¹³² to *studium*, to *certamen cum probis civibus* belo – було то старання, то суперечка з чесними громадянами. Так у варшавській копії, у рукописі Голінського помилк. “nudium”, “cartamen”, “prolus” відповідно.

¹¹³³ Так у варшавській копії (арк. 254), у рукописі “iakieykolwiek”.

¹¹³⁴ *maxime* – найбільше.

¹¹³⁵ *interregnum* – міжкоролів’я.

¹¹³⁶ *tanto magis obnoxia* była – тим більше була покірна.

¹¹³⁷ Див. вище док. 244.

¹¹³⁸ *inhabilitatem* – непридатність.

¹¹³⁹ *armatum* – озброєним.

¹¹⁴⁰ *et supra priuatam ambiciey* – і надмірної амбіційності.

zabiegając z gubie tych państw y iednosczy yh rozerwaniu¹¹⁴¹, co wyswiadczaia iego *fomentationes confederacyey*¹¹⁴² y usiłowania przeciagnienia oney *ad tempora interregni*¹¹⁴³, *ambitus*¹¹⁴⁴ protekczyey tegoż woyska, bawienie zawsze ludzy do takowych buntow sposobnih przy sobie y okładanie sie *subiectis uiolentis*¹¹⁴⁵, ktoremy y teraz otocony zostaie. *Per conscientiam*¹¹⁴⁶ wrzędu tego, zlie zawsze od niego zazywanego, widziecz w rękach takiego y cierpiec go na nym nie mogliśmy. On som prawie od niego oddalicz declarowalismy, przy inszych go zatrzymac mielismy wolią, cosmy stronie iego, byle telko seymu rwacz biła nie chciała, przez wielkiego senatora declarowały. Ale y tym nie hciało sie kontentowacz, bo co inszego za cel zamierzela była, to iest zamieszanie oyczyzny, w którym ią trzymac, iako raz upodobała sobie, tak do koncza chce w tym swoje wszystkie nadzieie, w tym udzielnoschy zakładaiąc y buduiąc. Były y postronnych sąsiadow przyciny, ktore wielką w prawdzie powagę u nas znaydowały, alie y te fundowały sie na unizeniu y upokorzeniu Lubomierskiego. Nie hcze zadęn z tych tego przykadu wydziecz w państwach nie tylko swoich, ale y obczyh, aby *impunitas sceleribus*¹¹⁴⁷ tą fortką whodzycz miała. Był mu tedy przistęp do łasky naszey y czaley oyczyzny przeiednania, lecz nie przez zrucenie seimowych wirokow, nie przez musz¹¹⁴⁸ maiestatow y berłom nie przywykły, nie przez fałsze y potwarzy, iako chciał Lubomiersky, zawięzuąc oczy kazdemu, aby do wiedzionih sobie zbrodny iego nie wydział, owszem za niewinnego *et oppressum ciuem*¹¹⁴⁹ znał y miał za takiego, a nas zas za niesprawiedliwych *pro oppressoribus*¹¹⁵⁰ osądził. Zkąd iednak ten fawor u postronnych, zwłaszcza u dworu tego, ktory przez cały zywoť swoy, osoblywie podczas woyni sweczky, disgustamy y kontemptomy (na ktore y samy boleciesmy musieli) karmił, iawnym sie pokazuiąc domowy tępem? Nom tak wiele obowiaszkow skrewnionemu nieprzyiacieliem zeyzrecz sie na to godzy, czyli *non pretio* tego, co *ambitiose*¹¹⁵¹ rozumie miecz w mocy swoiey, byle tylko nalazł z tego samego (czego rozumiecz nie mozemy) *prensatricem* nasza¹¹⁵², to nasza (postrzegaicie sie vprzey[mosci] y wierno[sci]

¹¹⁴¹ Так у варшавській копії (арк. 255), у рукописі “tych państw, w iednosczy yh rozerwaniu”.

¹¹⁴² *fomentationes confederacyey* – підтримка конфедерації. У рукописі помилк. “somentationes”.

¹¹⁴³ *ad tempora interregni* – до часу міжкоролів’я.

¹¹⁴⁴ *ambitus* – старання.

¹¹⁴⁵ *subiectis uiolentis* – підлеглими, схильними до насильства.

¹¹⁴⁶ *per conscientiam* – через розуміння.

¹¹⁴⁷ *impunitas sceleribus* – безкарність злочинів.

¹¹⁴⁸ Тобто “nie przez mus”.

¹¹⁴⁹ *et oppressum ciuem* – і постраждалого від переслідування громадянина.

¹¹⁵⁰ *pro oppressoribus* – як переслідувачів.

¹¹⁵¹ *non pretio* tego, co *ambitiose* – не ціною того, що амбітно.

¹¹⁵² *prensatricem* nasza – нашу грабіжницю (тобто, можл., фігурально: про старість чи бездітність, як далі у реченні).

wasze) *ad senium* || (арк. 1662) iuz *uergens etas*, nasza *orbitas animos instat* człowieka tego¹¹⁵³, w tęn płascik wolnosczy ubrana y okrita raz *supra sortem priuati elata ambitio* nie da nigdy *quiescere*¹¹⁵⁴. Ta go *ad impotentem*, ktorey przez wszistkie podobno sposoby szukał, *ambitum* buławy¹¹⁵⁵ przywiodła, którą poniewolnie¹¹⁵⁶, ze s tym yawnie ozwacz przychodzy, wydząc rzeczy zamieszane y nie hcząc bydz okkazyią złemu człowiekowi do iakiey skodliwey resolucyey, poniewaz iuz zahodziły iego (choc doszycz ukriczie) praktyky z [Jerzym II] Rakoczym, *excussit*¹¹⁵⁷ prawie y z rękę widarla destynowana wielkych cnot, męstwa, dzielnosczy *ciui*¹¹⁵⁸, iakoz pokazało sie to zaraz y wydało na wydok, iaky był cel *imparis huius* siłom, doswiadczeniu, sercu wrzędu hetmanskyego *ambitus*¹¹⁵⁹. Nie omylily nas rozumienia nase y powszechne, ze *nunquam malis artibus quesitum imperium bonis exercetur*¹¹⁶⁰. Kto *in prelio* wydzial *animantem* woyska¹¹⁶¹? Kto w obozach trwałego? Kto w okazyach nietrwozlywego? A prawie pilawieckiey, zborowskiey uciecky *per dedecora*¹¹⁶² w oczach niesławę¹¹⁶³, niepoczciwosczy maiącego, zniscone woyska pod malborkamy *nullo pretio*¹¹⁶⁴; chodz tak wiele wydanych rahuią spichlierze torunskie prowyantow, pszy iednak zdehle y skapy zgniele ubogych żołdatow *alimentum*¹¹⁶⁵ belo. W buntach tylko władze iego hetmanskiey *enituit auctoritas*¹¹⁶⁶. Do tey sie sławy zadnemu przed sobą, po sobie z buntownikow uprzedzyc nie dał iego przewrotnosczyą y piersza confederatya pod bokięm naszym w obozie torunskym uformowana w tym telko od tey rozna, ze nie podług woli iego, dyrekczya w ręce starozitnego dostawszy sie sliahczyca, tak rzeczy moderowała zwiąsku tamtego, ze sie nicz nie okroiło na stronę iego. Dalieko od protekcyey szukania woyskowe umisły, dlatego tez po odiskanych zasługach, nicz sie na włoscz nie kwapiącz, sło do roboty wojenney y z pol glinianskych, nie z pałacow kieleckych y wolborzskych. Te są decora, te trophęa buławy tego nieszczęslywego, alie

¹¹⁵³ nasza... *ad senium* iuz *vergens aetas*, nasza *orbitas animos instat* człowieka tego – наш... вік, що вже хилиться до старості, наша бездітність непокоїть цього чоловіка.

¹¹⁵⁴ *supra sortem privati elata ambitio* nie da nigdy *quiescere* – честолюбство, що розрослося більше, ніж личить звичайній людині, ніколи не заспокоїться.

¹¹⁵⁵ *ad impotentem*... *ambitum* буławy – до нестримної боротьби за буłаву.

¹¹⁵⁶ Так у варшавській копії (арк. 256), у рукописі “poniewolnych”.

¹¹⁵⁷ *excussit* – вибила.

¹¹⁵⁸ *civi* – громадянинові.

¹¹⁵⁹ *imparis huius* siłom, doswiadczeniu, sercu, wrzędu hetmanskyego *ambitus* – цієї амбіції, невідповідної силам, досвіду, серцю гетьманського уряду.

¹¹⁶⁰ *nunquam malis artibus quaesitum imperium bonis exercetur* – ніколи нечесно здобута влада не здійснюється чесно.

¹¹⁶¹ *kto in proelio* wydzial *animantem* woyska? – хто бачив, як він надихав військо під час битви?

¹¹⁶² *per dedecora* – ганебно.

¹¹⁶³ Так у варшавській копії (арк. 256), у рукописі “niesława”.

¹¹⁶⁴ *nullo pretio* – намарно.

¹¹⁶⁵ *alimentum* – харчування, їжа.

¹¹⁶⁶ *enituit auctoritas* – відзначився авторитет.

samych vprzey[mosciow] y wierno[sciw] waszych *appellamus conscientiam*¹¹⁶⁷, ieslysz go godnim sądziliszcie tego vrzędu, iesliscie nie wydziely zawse *imparem*¹¹⁶⁸, a przecię y w tym dobrocinnosc nasza obelgę ponoszy, gdi y tego nām ublyza, iakoby to *ius armorum*¹¹⁶⁹ nie z rąk naszych miał. Tak ciężka iest *ingrato cuique acceptorum etiam memoria beneficiorum*¹¹⁷⁰.

Kolie w oczy wydurkowany decret y ochydą go nazywa, nas bezboznosczyą. Łacniey to niewstydliwemu na wszistkie bezecnosczy ięzykowy y wyuzdanemu wyrazyc pioru, anizeli sie *in criminibus manifestis ad obiecta* sprawowacz¹¹⁷¹. Dacz to belo *documenta*¹¹⁷² lyepi niewinnosczy do ręku Zesztelinskych, Mniskow, Łuszczewskych, ktorzy mieli czas y placz przestrony one obiasznicz y obwinionego || (**арк. 1663**) vsprawiedliwicz. Łacniey *criminari*¹¹⁷³ y samę sprawiedliwosc *impudenti perstringere stylo*¹¹⁷⁴, anizely wiwiesz sie *per scrutinia proborum*¹¹⁷⁵ z tego, co delator zadał y dowiodł *luce clarioribus documentis*¹¹⁷⁶. Alie iako dalieka rzec czynicz dobrze a mowycz, tak strona w loquencyey swoiey, zalozywszy nienawisczy dowody, *recte factorum fama et conscientia neglecta*, w szłowach szuka cnoczcie *presidium*, w sprawach y ucinkach iey nie maiącz: co *comma*, to tyr y ranę niewynnosczy naszej bluznierzskiemy zadaiącz slowy, co period, to kłamstwa y falsz *imponendo*¹¹⁷⁷. Alie tym nieporusona zostaie na łaskawosczy z prodkow samych nām *ingenite* ugruntowana¹¹⁷⁸ miłosc y pieca około całosczy tey oyczizny nasza. Alie *uomit*¹¹⁷⁹ y to w obelzywim tym pismie swoje¹¹⁸⁰ nie posliednie *malignitatis uirus*¹¹⁸¹, przypisuiącz *sicariatum*¹¹⁸² nām. Alie y dawno

¹¹⁶⁷ *appellamus conscientiam* – звертаємося до сумління.

¹¹⁶⁸ *imparem* – невідповідним.

¹¹⁶⁹ *ius armorum* – право на застосування зброї.

¹¹⁷⁰ tak ciężka iest *ingrato cuique acceptorum etiam memoria beneficiorum* – такою тяжкою для невдячного є навіть пам'ять про отримані ласки.

¹¹⁷¹ *in criminibus manifestis ad obiecta* sprawowacz – у явних злочинах відповідати на звинувачення.

¹¹⁷² *documenta* – свідчення, докази.

¹¹⁷³ *criminari* – звинувачувати.

¹¹⁷⁴ *impudenti perstringere stylo* – ранили безсоромним пером.

¹¹⁷⁵ *per scrutinia proborum* – через розгляд чесних [людей].

¹¹⁷⁶ *luce clarioribus documentis* – свідченнями, яснішими від світла.

¹¹⁷⁷ *recte factorum fama et conscientia neglecta*, w szłowach szuka cnoczcie *praesidium*, w sprawach y ucinkach iey nie maiącz: co *comma*, to tyr y ranę niewynnosczy naszej bluznierzskiemy zadaiącz slowy, co period, to kłamstwa y falsz *imponendo* – вправно знехтувавши чутками і знанням про вчинки, в словах шукає захист чесності, не маючи її у справах і вчинках: з кожною комою завдаючи блюзнірськими словами шпильки й рани нашій невинності, з кожною крапкою додаючи брехні та обману.

¹¹⁷⁸ *ingenite* ugruntowana – вроджена.

¹¹⁷⁹ *vomit* – випускає з себе.

¹¹⁸⁰ Так у варшавській копії (арк. 257), у рукописі “daie”.

¹¹⁸¹ *malignitatis virus* – отруту злості.

¹¹⁸² *sicariatum* – вбивство.

na nas tę wewłócząc nie kroliom, ale wierutnym¹¹⁸³ łotrom należyta *infamiam*¹¹⁸⁴. Nie potrzeba zazywacz *tollendi has artes rei et condemnati capitis*¹¹⁸⁵, którą sąd y prawo *exequutioni*¹¹⁸⁶ kozdego starosty poddały, odprawycz to moze miecz sprawiedliwosczy *ultor*¹¹⁸⁷. Raczybiszmy słusnie uskarzycz sie miely na tegoz *perduellem*¹¹⁸⁸, gdibismy bely chcieli *privatis iniuriis*, a nie *publicis criminibus*¹¹⁸⁹ proces tęn napelnicz, ze sam po archiwach angielskyh, acta Kromweliowych szukaiącz, y tego wespół zelaza, które załosnym na potomne wieky przykładem o głowę ukoronowaną tępiło sie. Nicz na tę bezwstydnę nie dbamy traductye, idziemy torem przodkow naszych, ktorzy *sine offensa*¹¹⁹⁰ praw y swobod narodom tym panuiącz, słodkie imię y pamiecz swoją zostawiely w sercach potomnoszczy. Wsак doszycz obsernie na seimie niedawnim w propozycyach y instrukcyah naszych dalysmy kazdemu z poddanych naszych wolne upomnienie sie naymnieysemu swobod swoyich ublizenia, obiecuiąc kroliewskym słowem to naprawycz y do kliuby prziwiesz, ieslybi co *per errorem* або *inanimaduertent[iam]*¹¹⁹¹ nie [z] zuhwalstwa або z umisłu wypadło. Alie znac nic takiego dobroc poddanih nie naliazła, coby niesłusnie *liuor* miał *taxare*¹¹⁹². Zgodne wszystkich seymikow odbieralszmy podziękowanie, zgodne pochwały, ze doząd *sine querela regnauiumus*¹¹⁹³. Te nam świadectwa *sufficiunt*¹¹⁹⁴ nie telko teraz, alie y w potomne czaszy, te *obstruent os loquentium iniqua*¹¹⁹⁵. Nie ułazi sie ta wilca pokora v zadnego bacnego y rozsądnego syna oyczyzny, pokrita skorą niewinnego baranka. Niech o sobie zawołane piszacz kaze panegiryki, niech o cnotach, zasługach swoyich całe durkuie xięgi, zapiszane są *ad posteritatem*¹¹⁹⁶ y własnim odmalowane pe[n]dzlęm postępkы iego, na ktorych sie kozdy rozsądny a prawdę znaiący zawsze znacz będzie. I to iawnny fałsz iest || (арк. 1664) i sama siebie refutuiącza nieprawda, ze ydzie, iako syn do oyczyzny bez woysk,

¹¹⁸³ Так у варшавській копії (арк. 257), у рукописі “wiernim”.

¹¹⁸⁴ *infamiam* – ганьбу.

¹¹⁸⁵ *zazywacz tollendi has artes rei et condemnati capitis* – вдаватися до цих хитрих способів, щоб усунути цього підсудного й засудженого до страти.

¹¹⁸⁶ *exequutioni* – на виконання.

¹¹⁸⁷ *miecz sprawiedliwosczy ultor* – караючий меч справедливості.

¹¹⁸⁸ *perduellem* – зрадника.

¹¹⁸⁹ *privatis iniuriis*, а не *publicis criminibus* – особистими образами, а не державними злочинами.

¹¹⁹⁰ *sine offensa* – без кривди.

¹¹⁹¹ *per errorem* або *inanimadvertentiam* – через помилку чи з необережності.

¹¹⁹² coby niesłusnie *liuor* miał *taxare* – що злість би мала безпідставно засудити. У рукописі замість “liuor”, як у варшавській копії (арк. 257), помилк. “liaor”.

¹¹⁹³ *sine querela regnavimus* – ми правили без нарікань.

¹¹⁹⁴ te nam świadectwa *sufficiunt* – цих свідчень нам досить.

¹¹⁹⁵ *obstruent os loquentium iniqua* – заткнуть роти тим, хто говорить неправду.

¹¹⁹⁶ *ad posteritatem* – для нащадків.

bez gwałtu *et priuato conuenienti stipatus comitatu*¹¹⁹⁷. Uznaia y uczuya wkrotce dobra vprzei[mosciow] y wiern[osciow] waszych *pacati ciuis ingressum*¹¹⁹⁸, chyba zeby ich po powietrzu noszycz, nie po ziemy, będzie, chiba ze z anyołow abo bezcielnych duchow *conflati hi exercitus*¹¹⁹⁹. Czysh nie wiemy abo przed kym to iest taino, w iakym poczcie wysedł z Wroclawia zebranih w panstwach cesarza i. m. [Leopolda I] ludzy? Czy nie wiemy, czym iest posyłkowy od palatinusza *Hangarie* [Ferenca Wesselényi]¹²⁰⁰? Co za zaciagy y tak ciężkie tamtym poddanim na spiskych miastah czynione bely? Po ktoryh woiewodztwah nie sukono werbonkow, nie narzucono przypowiednich lystow? Z iakym pocztęm zebranych pod znaky na Wolyniu, w Olycze, ludzy przisedł do niego [Stefan Konstanty] Piasecinsky, [Teodor] Szandarowsky¹²⁰¹, [Samuel] Czaplicki, [Iwan] Hrusza y inni tym podobny *complices sceleris*¹²⁰²? Czy nam tayne w woysku iego factie vstawycne na zbuntowanie y wyięczcie z posłusen[stwa] woysk naszych y Rzeczypospolitey, z ktorego kielka horagwy wiciagnal y więcey sie ich spodziewa do siebie sprowadzyc? Wiemy to dobrze y iako mozemy zabiegamy, ale iuz nie wydząc sposobu *ordinariis mediis*¹²⁰³ powsciagnienia zawziętosczy naszadzonego na zgubę wprzod oyczyzny, tudzies maiestatu naszego ponizenie, nieprzyiacielia, za takiego bydz ogłaszamy y opowiadamy Ierzego Lubomierskiego vprzei[mosciom] y wier[nosciom] waszym, ktori, zapomniawszy boiazni Boga, zwierzhnoschy prawa, miloschy oyczyzny, *sacrilegam manum*¹²⁰⁴ przeciwko nam wazy sie podnoszic, stawiajacz *armatos* woyska¹²⁰⁵ przeciwko nam, cudzozięmskie y domowe zaciagajacz, armuiacz, vniwersalami, pismamy do spolnego ratunku *ciues pacatos*¹²⁰⁶ pobudzajacz, woyska iawnie buntuiacz, Tatarow (własnyh dzieci krwią) przeciwko nam pobudzajacz y od naszey onyh odwodząc zycliwey przyiazny, znosząc sie z postronnemy nieprzyacioly, iawną swoię pokazuiacz przeciwko tey oycziznie nieprzyiazn, przykazuiacz powagą naszą kroliewską [y surowością] prawa obostrzoną, zagradzajacz kazdemu sprawiedliwosczyą, aby zadnich nie telko iawnih, alie y potaięmnih dawac nie wazel sie wspomnionęmu *rebelli*¹²⁰⁷ posilkow, z nim zadnego czinicz wspolku,

¹¹⁹⁷ *et privato conuenienti stipatus comitatu* – i в супроводі приватного почту.

¹¹⁹⁸ *pacati ciuis ingressum* – входження мирного громадянина.

¹¹⁹⁹ *conflati hi exercitus* – набрані ці війська.

¹²⁰⁰ *Romsics Ignác*. Historia Węgier. – [Poznań], 2018. – S. 205.

¹²⁰¹ *Nagielski Mirosław*. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017. – S. 209, *passim*.

¹²⁰² *complices sceleris* – співучасники злочину.

¹²⁰³ *ordinariis mediis* – звичайними методами.

¹²⁰⁴ *sacrilegam manum* – нечестиву руку.

¹²⁰⁵ *armatos* woyska – війська в бойовій готовності. У рукописі й у варшавській копії (арк. 258), ймовірно, помилк. “armatus”.

¹²⁰⁶ *cives pacatos* – мирних громадян.

¹²⁰⁷ *rebelli* – бунтівникові.

rad, konferencyi tak ustnych, iako tez listownych, iawnych [y] taiemnych, ale zeby kazdy, ktobykolwiek do boku naszego (gdzie kazdemu wolni przistep daiemy y do niego zaprasamy) nie stawil sie, w domu albo forteczy spokojnie siedzial y sprawowal sie. || (aprk. 1665)

My zas z tym sie przed Bogiem, ktori iest sędzią zywich y vmarlyh, z tym przed wsistkym swiatem y całą Koroną Polską y Wiel[kim] X. Litewskym y do nych, tych serokych panstw, naliezacemy prowynciamy, woiewodztwy, powiaty, a zgoła przed wsistkiemy poddanemy naszymy wiswiadcamy y manifestuiemy, ze iakosmy zawsze daleczy bely od checzywosczy na krew poddanych naszymy, tak y teraz samym tylko musęm prziczisnieny obroni panstw, nam od Pana Boga powierzonych. Zdrowia y dostoięnstwa nasego, ktorego iawnim sie stal następczą y przesliadownikiem przerzeconi Ierzy Lubomiersky¹²⁰⁸, zazycz umisliliemy nie na czyią iaką oppressyą, ale na samę zaslonę głowy naszej, na zascit dostoięnosczy kroliewskiej, ydac w tym za prawęm przyrodzenia, ktore kazdemu zdrowia własnego obrony pozwalia, nie zaziwaiacz iednak syl obczyh do tego czasu y nie zaciagaiacz postronnych ratunkow, ale *ciuium pectora pro muro aheneo* maiacz¹²⁰⁹, za temy stawacz umisliliemy¹²¹⁰, chiba zeby nas *necessitas*¹²¹¹ do tego przywiescz miala, ze wydzac *alienis innixum subsidiis* nieprzyiacielia tego¹²¹² y pienieznemy zaratowanego posilkamy, szukacz takowychze srotkow y nam by przislo, do cego nam dotad nie przydzie, poki vprzei[mosci] y wier[nosci] wasze stawac przy nas będziecie przykładem przodkow swych, ktorzy panow swyh w zadnim złym razie nie odbiegaly, owszem zawsze ych dostoięnstwa zasczycaly zdrowiem y krwią własną.

W czym *protestamur*, ze *inuiti et non nisi ultima adacti necessitate*¹²¹³ sobie postepuiemy, nic nie sukaiacz w tym zawodzie obrony, tylko uspokoięnia panstw naszymy *et uindicationem oppressi honoris regii*¹²¹⁴, daiacz zaslonę

¹²⁰⁸ У рукописі помилк. “Lumomiersky”.

¹²⁰⁹ *civium pectora pro muro aheneo* maiacz – маючи груди громадян, мов міцний мур. Замість “aheneo” у рукописі помилк. “abeneo”.

¹²¹⁰ Далі закреслено повторення наведеної вище частини речення: “(nie za cy[i]lą iaką oppressyą, ale na szamę zaslonę głowy naszej, na zascit dostoięnosczy kroliewskiej, idac w tym za prawem przyrodzenia, ktore kazdemu zdrowia własnego obrony pozwalia)”.

¹²¹¹ *necessitas* – необхідність. Перед цим помилк. ще раз написано початок слова “nece[ssitas]”.

¹²¹² *alienis innixum subsidiis* nieprzyiacielia tego – того ворога, який спирається на підтримку чужинців.

¹²¹³ w czym *protestamur*, ze *inuiti et non nisi ultima adacti necessitate* – у чому зголошуємо протестацію, що проти своєї волі й змушені лише крайньою необхідністю.

¹²¹⁴ *et uindicationem oppressi honoris regii* – і відновлення розтоптані королівської честі.

*aperte petite saluti nostrae*¹²¹⁵ y przy nasz wiernich rad wrzędnikow, sług y poddanich naszych. Napominamy przy tym wszeliakie urzędy nasze grodzkie, ziemskie, mieyskie y innih wszeliakych iurisdictioney, w panstwach nasich nayduiących sie, aby ten nasz vniwersał ogłaszac na mieysczach zwykłych kazaly y do wiadomosciy podawaly, przecywnim sposobem zadnich nie przymuiącz listow, pism, a pogotowiu do akt nie podaiącz || (арк. 1666) pomienionego *perduellis* Ierzego Lubomierskiego *sub penis in complices legibus Regni descriptis*, ktore na takowych *exequi irremissibiliter* kazemy¹²¹⁶. Na czo sie dla lepszy wiary ręką naszą podpyszuemy y pieczec koronną przczisnącz roskazalismy. Dąn Warszawie dnia X [miesiąca] czerwca roku Panskiego 1665, panowania kroliest[w] naszych polskiego y swedzkiego 17 roku¹²¹⁷. || (арк. 1668)

№ 309

1665 р., осінь¹²¹⁸. – Пасквіль у вигляді листа коронного канцлера
Миколая Празмовського до краківського каштеляна
Станіслава Варшицького з коментарем Мартина Голінського

Copia listu do i. m. p. krakowskiego Stanisława Warsickiego od i. m. xiędza [Mikołaja] Prazmowskiego, kanclerza koronnego¹²¹⁹.

Predko po odiezdzie wm. m. m. pana z Warszawy doszlo mnie pisanie i. k. m. z Rawy y w nim [ws]kazanie*, aby *postulem*¹²²⁰ wm. m. m. pana, iesly sie wm. m. m. p. do pewnego pisma, ktore pod imieniem wm. [m. m. p.]* w rzeczy listu do i. m. x. primasa [Wacława Leszczyńskiego], o ktorem on nie wię y nikt

¹²¹⁵ *aperte petite saluti nostrae* – нашому відкрито zagrożеному добробуту.

¹²¹⁶ zadnich nie przymuiącz listow, pism, a pogotowiu do akt nie podaiącz pomienionego *perduellis* Ierzego Lubomierskiego *sub poenis in complices legibus Regni descriptis*, ktore na takowych *exequi irremissibiliter* kazemy – не приймаючи, а тим паче не заносючи до актів жодних листів, документів від згаданого зрадника Юрія Любомирського під страхом кар, передбачених законами королівства для спільників, які до таких наказуємо невідворотно застосовувати.

¹²¹⁷ Наступний арк. 1667 порожній; арк. 1668–1669 написані іншим почерком і доклені Голінським до книги.

¹²¹⁸ Датування за однією з копій цього документа (22 жовтня 1665 р.). Див. перелік копій: Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668: publicystyka, eksorbitancje, projekty, memoriały / Opr. Stefania Ochmann-Staniszevska. – Wrocław; Warszawa, 1991. – Т. III: 1665–1668. – Dok. 121. – S. 80 (nr 17), 82.

¹²¹⁹ Заголовок листа редаговано Голінським: “Copia listu do i. m. p. krakowskiego [Stanisława Warsickiego] od i. m. x[iędza] [Prazmowskiego] kanclerza [koronnego]” (виділені у квадратних дужках місце дописані його рукою). Вгорі над рядком заголовка надпис пізніших упорядників: “ad MSS CLXXXIX, p[agina] 1005”.

¹²²⁰ aby *postulem* – щоб я запитав.

mu nie oddawał, imieniem wm. m. m. p. wyszło, z[nasz]* albo nie¹²²¹? Y iesly znasz sie do niego, aby tak niewinnemu panu *tanta calumnia iniuria* nadgrodziel to [suffi]cienti* *palinodia*¹²²². Iezely zasz wm. m. m. p. nie zna[sz] sie, abysz to listem swoim lubo do k. i. m., lubo do i. m. x. [pri]masza* *declarare* raczył, ze to iest *malevolentiae hostilis* raczey podrzut, koja zawsze usiłuie pod[da]nich* z panem *commiscere*, a nie *partus tanti senatoris* tak *abortiuus* w prawdzie swoy, ze iey *nec speciem r[e]fert**¹²²³. *Categorice*¹²²⁴ kazał my sie tego upomniec u wm. m. m. pana krol i. m. Czyniaćz tedy temis dosicz roskaz[aniu]* temu, z dawna zawzietego affectu do wm. m. m. p. zawsze załowacz musze, ze nie tylko w obcich, ale y u mnie [sa]mego* ta suspicia padacz muszy na wm. m. m. pana, gdysz to *infame scriptum*¹²²⁵ ma w sobie te oba dis[cursy]*, ktore wm. m. m. p.¹²²⁶ ze mną mialesz na Pradze przed wy[i]azdem moim za k. i. m. do obozu. [Na c]zo*¹²²⁷, pamietam, *replicam*¹²²⁸ wm. m. m. pana, gdy sie radzicz kazałesz całego wprzod seymu, gdy iusz [Jerzy] Lubomir[ski]* stanął *armatus*¹²²⁹ y przeciwny panu y oiciznie *sacrilegam manum*¹²³⁰ podnosił zalem. Czo poszło na owego syna głupiego, ktory gdy mu oica byto, pytał z daleka, iezely mu pozwala korda dobicz. Czo trzeba było [we]dług* zdania wm. m. m. pana, zaprawdę nie senatorskiego, i. k. m. czekac *compedes*¹²³¹ na rece y na nogi swoje, gdy tak iadowity *hostis*¹²³² iego nąn nastepował? A *ius defensionis naturalis, transcendens omnia [iura, kędy]**¹²³³?

¹²²¹ Див. цей лист до примаса: Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668: publicystyka, eksorbitancje, projekty, memoriały / Opr. Stefania Ochmann-Staniszevska. – Wrocław; Warszawa, 1991. – T. III: 1665–1668. – Dok. 120. – S. 77–79.

¹²²² aby tak niewinnemu panu *tanta calumnia iniuria* nadgrodziel to *sufficienti palinodia* – щоб такому невинному панові такий несправедливий наклеп виправив відповідним спростуванням.

¹²²³ *declarare* raczył, ze to iest *malevolentiae hostilis* raczey podrzut, koja zawsze usiłuie poddanich z panem *commiscere*, a nie *partus tanti senatoris* tak *abortivus* w prawdzie swoy, ze iey *nec speciem refert* – був ласкавий засвідчити, що це радше підкидьок злої ворожості, яка завжди прагне підданих посварити з паном, а не дитя такого поважного сенатора, таке недоношене у своїй правді, що навіть не схоже на неї.

¹²²⁴ *categorice* – категорично, рішуче.

¹²²⁵ to *infame scriptum* – той ганебний лист.

¹²²⁶ Далі закреслено нерозб.

¹²²⁷ Тут і далі у документі текстологічні вставки тексту у квадратних дужках, пошкоджені або відсутні у рукописі, відновлено за виданням Охманн-Станішевської.

¹²²⁸ *replicam* – відповідь, заперечення.

¹²²⁹ *armatus* – при зброї.

¹²³⁰ *sacrilegam manum* – нечестиву руку.

¹²³¹ *compedes* – кайдани.

¹²³² *hostis* – ворог.

¹²³³ a *ius defensionis naturalis, transcendens omnia iura, kędy?* – а право на захист, що стоїть над усіма іншими правами, де?

Czy to tylko pryuatnym pozwolono, *non regibus*¹²³⁴, bronie sie, gdy na nich kto następuje? Ale ta illatia raczezy smiechu była godna, dlategom sie naonczas nad nią nie bawił, nie rozumiejąc, abys wm. m. [m. pana]* tak *alte imprimi*¹²³⁵ miałas, zebys ie y *ad insaniendum hoc infame scriptum* zazicz miał¹²³⁶. Biorę y [drugij]* tego dowod z podobnego discursu, który wm. m. m. pan na wy[i]jezdniim swoym z Warszawy miales z domowimy moimy, kapellanem x. Luponim, gdym go zegnacz do wm. m. m. pana posilał; gdybisz był wm. m. [m. pan]* nie odiechał z Warszawy, replikowalbim to był sam wm. m. m. p. Czo terasz cinie nicz sie nie [sfor]cuiacz*, samy tylko prawdzi *innixus*¹²³⁷. Alleguiesz wm. m. m. pan tyle constitutyi, ile ich iest w *volum[ina]* legum*¹²³⁸ napisanych y promulgowanich *in casu non praestandae obedientiae*¹²³⁹ panom y krolom naszym, gdy nam prawa *non seruant*¹²⁴⁰. Są to wszistkie dobre y potrzebne prawa, ale pierwy dow[iesc]* potrzeba tego, *non temere obicere* monarchom y krolom¹²⁴¹, bo to wielkie gaga¹²⁴² y czego sie w[stydzie]* bardzo potrzeba, gdy co takiego im dowiodą. Y dawne zwicaie polskie umieją to *calu[mnia]toribus* principibus*¹²⁴³ ganicz y pod ławamy szczecyącz [im] kaza, czo w Kromerze naydziesz wm. m. m. pan *exempla*¹²⁴⁴, ktore alleguiesz *authentica*¹²⁴⁵. Falszy tedy iawny, aby k. i. m. miał sie naimnieysz[ym]* sposobem do mi[e]nice interessowacz, pogotowiu¹²⁴⁶ any *valor*¹²⁴⁷ monety¹²⁴⁸ tak podły [iest]* wimist iego, lecz cały Rzepblity consensus, do ktorego *permissi[o]ne[m]*¹²⁴⁹ miał, bo to *constat*¹²⁵⁰ wsz[ys]tkim*, ze poki tylko mógł obcey monecie tey¹²⁵¹, aby nią Polska nie była zaspeczona, *se op[po]suit*¹²⁵².

¹²³⁴ *non regibus* – не короліам.

¹²³⁵ tak *alte imprimi* – бути під таким враженням.

¹²³⁶ zebys ie y *ad insaniendum hoc infame scriptum* zazicz miał – щоб від її ганебної писанини ти втратив розум.

¹²³⁷ samy tylko prawdzi *innixus* – спираючись лише на правду.

¹²³⁸ w *volumina legum* – у книгах законів.

¹²³⁹ *in casu non praestandae oboedientiae* – на випадок непокори.

¹²⁴⁰ gdy nam prawa *non servant* – коли не дотримуються наших прав.

¹²⁴¹ *non temere obicere* monarchom y krolom – не звинувачувати монархів і королів просто так.

¹²⁴² Див. у Охманн-Станішевської, с. 82 (прим. 7): “tu w znaczeniu: lekkomyślność, głupota”.

¹²⁴³ *calumniatoribus principibus* – тих, хто зводить наклепи на правителів.

¹²⁴⁴ *exempla* – приклади.

¹²⁴⁵ *authentica* – [як] автентичні. У рукописі помилк. “*authenticae*”.

¹²⁴⁶ Далі помилк. написано “monety”.

¹²⁴⁷ *valor* – вартість.

¹²⁴⁸ У рукописі помилк. “monity”.

¹²⁴⁹ *permissionem* – дозвіл.

¹²⁵⁰ *constat* – відомо.

¹²⁵¹ У рукописі помилк. “tedy”.

¹²⁵² *se opposuit* – протистояв.

A to fałsz równy pi[e]rwszemu, aby k. i. m. miał woyska czudzoziemskie wprowadzać: kto ię widzał, kędy są te woyska ktorimy graniczamy przeszły? Chyba ze *scelus*¹²⁵³ Lubomirskiego chce przypisacz k. i. m. ten, kto iest autorem *famosi huius libelli*¹²⁵⁴. Y to wszystko nie iest przeciwko prawu żadnemu y owszem z prawem zgadza sie, ze krolowie [y mon]archowie*, ktorzy nam *sacrosanctae rectam iustitiae administrationem* przysięgaią¹²⁵⁵, ze iako *per [br]achia* sua*¹²⁵⁶, tak tysz przesz samich siebie y gwardie swoje *excessiuos*¹²⁵⁷ krolowie biorą, karzą [wielce. Świętej pamięci Władysław król Wilskiego *infamem et convictum*¹²⁵⁸ o zabicie stryja mego [Jana Prażmowskiego]¹²⁵⁹, sędziego warszawskiego, wziąć kazał w Sobienicach i szyję mu uciąć u pręgierza warszawskiego. Tak wielu królów ich m. brać kazał *excessivos*¹²⁶⁰, co] sie s Kosubuckim [Janem Kossobudzkim]¹²⁶¹ stało, w[oiewo]dzy[ce]m mazowieckim. Iest to w pamięci krolow ich mm. y była zawsze *lex conditi[on]alis*¹²⁶², ktorey sie miedzy pierwszymi szczyzy narod nasz wolny, iako naiwiekszym darem szcudrobliwosczy świątobliwych monarchow polskich. A ta iest w statucie “*Neminem captiuvabimus nisi iure victum*”¹²⁶³. To samo prawo, iezely nie oczwiscie krolow *dispensat*¹²⁶⁴? A nie tylko *dispensat*, ale *iubet iure victos*, aby *captivent*¹²⁶⁵. Y to iest *indiculum*¹²⁶⁶, czo wm. m. m. p. w obudwu swoich discoursach y w tym trzecim pismie, iezely iest od wm. m. m. p., *toties ingeminans*, zeby *ad loci capitaneos*, a nie do i. k. m., ta executia Lubomirskiego nalezcz miała¹²⁶⁷. *Quasi uero*¹²⁶⁸ wiecey krolowie starostom ze daly, nizely sobie zachowaly? Ktory to starosta albo złączeni kilka *tanti*

¹²⁵³ *scelus* – злочин.

¹²⁵⁴ *famosi huius libelli* – цього ганебного пасквілю.

¹²⁵⁵ *sacrosanctae rectam iustitiae administrationem* przysięgaią – присягають належно забезпечувати святу справедливість.

¹²⁵⁶ *per brachia sua* – власноручно.

¹²⁵⁷ *excessivos* – порушників.

¹²⁵⁸ *infamem et convictum* – баніта і засудженого.

¹²⁵⁹ У Охманн-Станішевської с. 82.

¹²⁶⁰ *excessivos* – порушників.

¹²⁶¹ У Охманн-Станішевської с. 82.

¹²⁶² *lex condicionalis* – умовний закон.

¹²⁶³ *neminem captivabimus nisi iure victum* – позбавлятимемо волі тільки через суд. Див. у Охманн-Станішевської, с. 82 (прим. 10): “Przywilej jedlneński 1430 r. i krakowski 1433 r.”.

¹²⁶⁴ *dispensat* – стосується, регулює діяльність.

¹²⁶⁵ *iubet iure victos*, aby *captivent* – наказує ув’язнювати засуджених.

¹²⁶⁶ y to iest *indiculum* – і це показово.

¹²⁶⁷ *toties ingeminans*, zeby *ad loci capitaneos*, a nie do i. k. m., ta executia Lubomirskiego nalezcz miała – стільки повторюєш, що виконання вироку щодо Любомирського має належати місцевим старостам, а не його королівській милості.

¹²⁶⁸ *quasi uero* – та ніби.

sunt, [aby *hominem potentia aliena fultum*¹²⁶⁹] y woyskamy konfederackiemi otoczonego imac miely? Mnieysze wm. m. m. p. *cateruas*¹²⁷⁰ trzimales, ieszcze pomnię trochę, gdy *executoriales*¹²⁷¹ xiazeta Wisniowieckie na wm. m. m. p. wyprawili, *extra patrocinium legis*¹²⁷² zostaiącego, a przecie zaden starosta o wegiel Dankowskiego walu nie otarł sie. A gdyby krol i. m. chciał sie do tego przylozicz, utrzymany powagą wielky pamieci x. Zadziga [Jakuba Zadzika]¹²⁷³, naonczasz piecętacza, podobno bysz był wm. m. m. p. [nad sobą *saeviores* uznał *poenas*¹²⁷⁴]. Dla Boga, szkoda by krolom niewinnym y swiatobliwym zadawac *iniustas* || (**апк. 1669**) *imposturas*, gdy tesz *doctorem culpa redarguit et conscientia generis humani* za takiego swietoszka nie ma [wm. m. m. pana]¹²⁷⁵. Na ostatek y na to wm. m. m. p. replicuie, cosz przesz tegosz x. Luponiego do mnie roskazał był, omawiaiac k. i. m. y dwor o *absolutum iakesz dominium*¹²⁷⁶ [myśli]. Pokasz to wm. m. m. p. z naimnieiszego iakiego fundamentu, nie z takich balomutow, ktore y *animo uiri prudentis* niegodne¹²⁷⁷, iakie wm. m. m. pan roskazalesz do mnie przesz tegosz domowego [mego], a natenczasz dopiero uday sie do primasa, do seymikow, ktorich dotąd niewielką z osoby wm. m. m. p. *et ex munere senatoris*¹²⁷⁸ miała obrade Rzeczpllita. Bo y na seymikach nie pomagasz nigdy braczy dla marnego skapstwa *pro bono publico consulere*¹²⁷⁹ y na seimach rzadko ieszdes, chodz[i]asz tak wysoky senator, na ktorich więcey by sie wm. m. m. p. nauczył, nizeli *ergastulu[m] miserum*¹²⁸⁰ napelniaią y obuczaią tey, ktorąs sie wm. m. m. p. postawił, nizely dzwięku w domach swoich. Vznałbys y na tamtych placach *zelum conseruandae patriae [incomparabilem]*¹²⁸¹ u k. i. m., inacibisz był wdziecznego dobrodzieistwa, ktore czodziennie *in publicum* oyczyynie naszy *emanat*¹²⁸² z iego łaskawosci.

¹²⁶⁹ *tanti sunt*, aby *hominem potentia aliena fultum* – мають таку силу, щоб людину, яка має підтримку чужинців.

¹²⁷⁰ *catervas* – загони.

¹²⁷¹ *executoriales* – виконавці.

¹²⁷² *extra patrocinium legis* – поза захистом закону.

¹²⁷³ У Охманн-Станішевської с. 83.

¹²⁷⁴ *saeviores* uznał *poenas* – зазнав страшніших покарань.

¹²⁷⁵ *zadawac iniustas imposturas*, gdy tesz *doctorem culpa redarguit et conscientia generis humani* за такого свietoszka nie ma wm. m. m. pana – зводити несправедливі наклепи, коли й учителя провинa вивела на чисту воду, і сумління роду людського не вважає вельможного мого милостивого pana за такого святенника.

¹²⁷⁶ о *absolutum iakesz dominium* – про якесь абсолютне панування.

¹²⁷⁷ ktore y *animo uiri prudentis* niegodne – про які й думати розумному чоловікові не пасує.

¹²⁷⁸ *et ex munere senatoris* – і зі служби сенатором.

¹²⁷⁹ *pro bono publico consulere* – дбати заради суспільного блага.

¹²⁸⁰ *ergastulum miserum* – нещасну скарбничку.

¹²⁸¹ *zelum conservandae patriae incomparabilem* – гаряче завзяття в порятунку батьківщини, якому немає рівних.

¹²⁸² *in publicum* oyczyynie naszy *emanat* – сходить на людей нашої батьківщини.

*Priuata non exprobro beneficia*¹²⁸³, lubo ich mąm registr nieposledny. Y to ostatnie mialo by bycz w liczbie y pamieci wm. m. m. p. hoiney, gdy on decret¹²⁸⁴ niedawny *redimendo lucro infami capitis* niedawno *in publico* spomniono z wielkim k. i. m. [resentymentem]¹²⁸⁵. Mialo [iść] sie w poczet wiekszy, anizely ią uznawa k. i. m. wdziecznoscy. Mnie zal, ze *renuntiare*¹²⁸⁶ przyiazni wm. m. m. p. musze, bo *cum hostibus* pana mego y dobrodzieia (iakim sie wm. m. m. pan pokazuiesz tak ostrim iezikiem y piorem *incontaminatu[m] honorem*¹²⁸⁷ iego *perstringendo*) *nec licet, nec decet et dissimulare*¹²⁸⁸, [ze tot] *annorum amicitia[m]*, którą [z] wm. m. m. p. *tam in prosperis, quam [in] aduersis illibatam colui, huic scopulo alidere* przychodzi¹²⁸⁹. 1665¹²⁹⁰.

Zołnierze to zmislieli, nie belo to prawda takie pisanie, pogotowiu y re-spons, tak mowią.

Опубліковано: Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy, 1648–1668: publicystyka, eksorbitancje, projekty, memoriały / Opr. Stefania Ochmann-Staniszevska. – Wrocław; Warszawa, 1991. – T. III: 1665–1668. – Dok. 121. – S. 79–83.

¹²⁸³ *privata non exprobro beneficia* – за приватні ласки не дорікаю.

¹²⁸⁴ Далі закреслено нерозб.

¹²⁸⁵ gdy on decret niedawny *redimendo lucro infami capitis* niedawno *in publico* spomniono z wielkim k. i. m. resentymentem – коли той недавній декрет про кару смерті за нечесне збагачення недавно публічно згадано з великим ресентиментом його королівської милості.

¹²⁸⁶ *renuntiare* – розірвати.

¹²⁸⁷ У рукописі помилк. “pylanorem”.

¹²⁸⁸ У рукописі помилк. “dissimulate”.

¹²⁸⁹ *cum hostibus* pana mego y dobrodzieia (iakim sie wm. m. m. pan pokazuiesz tak ostrim iezikiem y piorem *incontaminatum honorem* iego *perstringendo*) *nec licet, nec decet et dissimulare*, ze tot *annorum amicitiam*, którą z wm. m. m. p. *tam in prosperis, quam in aduersis illibatam colui, huic scopulo allidere* przychodzi – з ворогами мого пана і добродія (яким вельможний мій милостивий пан показується, ганьблячи його бездоганну честь таким гострим язиком і пером) не можна [підтримувати] приязні стосунки], але не годиться й приховувати того, що багаторічну дружбу, яку з вельможним моїм милостивим паном я однаково плекав і у щасливі дні, і у біді, доводиться розбити об цю скелю.

¹²⁹⁰ Рік, а також наступний коментар з абзацу дописано рукою Ґолінського.

ДОДАТКИ

№ 1

*21 березня – 16 грудня 1663 р. – Прогностик нюрнберзького астролога
про становище країн у Європі, Османській імперії,
Кримському ханстві та Московській державі у 1663 році*

[Документ № 16]

1663

Prognosis connexa vicinorum regnorum astrologi Noribergensis, 1663

[A] die 21 martii ad diem 31. Influentiae caelestes nihil boni Ungarorum regno allaturae.

A die 1 aprilis ad 9. Audite, Christiani, ad pugnam estote parati nec vos tempus deficiat Polo[ni]¹.

A die 18 apri[lis] ad 24. Nisi unio apparenter facta melius stabilietur, quam hactenus factum, proxima imminet mina.

A die 25 apri[lis] ad 30. Duae aquilae alis infractis volare non audent; nigra a fraudibus alba a periuriis periclitatur; quos clementia facit insolentes, fortuna hostes, amicitia rebelles.

Die 4 maii. Christiani non melius inter se convenerunt, qua[m] hactenusque, videli[cet] ad Hungaria[m].

A 20 apri[lis] ad 23 mirabilis duorum regnorum confusio.

[A] Die 2 iunii ad 8. Pusillum honoris causa minae totius populi.

A 14 ad 18. Aquile, quae praedam periclitabant[ur], iam resumptis viribus triumphabunt, una decretorio² meliorem agere cogetur.

12 iulii ad 28. Hoc tempore Turca, Tartarus, Moschus civitates multas munitas potentes et provincias vastabunt, nimia securitas plurimum erit calamitas.

A die 27 iulii ad die[m] 6 augusti. Venetia clamabit: “Victoria, victoria!”

A 11 augusti ad 20 aug[usti]. Lilia tua flava seminantur in aliena terra.

A 28 ad 30 augu[sti]. In Curlandia exit graviter aegrotare.

A 11 septembris ad 19 septemb[r]is. Cataphractus miles albus gravem cladem panique alteram exciet.

A 20 ad 26 [septembris]. Consilia derepente et conventus publici agentur sine ullo bono successu.

14 octobris ad 20 octobris. Magnae turbationes in regia vicinalia – Polonia vel Suecia.

¹ Непевне розкриття скорочення.

² Ймовірно, слово записане з помилкою.

21 ad 28. Coniunctio magna ♄ et ♃ Iovis et Saturni in oppositione et aspectu perniciosissimo mutationes mirabiles causabit.

1 decembris ad 16. Leo Niger Brandeburgicus in Prussia coronatus incipiet rugire et causare terrores multos ideo hoc faciet, quia tu dissimulasti nimium cum illo.

Переклад:

1663

Об'єднаний прогноз сусідніх королівств нюрнберзького астролога, 1663

[Від] 21 до 31 березня. Небесний вплив нічого доброго не віщує Угорському королівству.

Від 1 до 9 квітня. Слухайте, християни, будьте готові до битви, і хай вам не забракне часу, [поляки (?)].

Від 18 до 24 квітня. Якщо явно виникла єдність не стане міцнішою, ніж досі, то в найближчому часі загрожує небезпека.

Від 25 до 30 квітня. Два орли зі зламаними крилами не наважуються летіти; чорному загрожує облуда, білому – ламання присяги; кого доброта робить нахабами, успіх – ворогами, а дружба – бунтівниками.

4 травня. Християни не дійшли між собою більшої згоди, ніж досі, тобто стосовно Угорщини.

Від 20 до 23 квітня – дивовижне замішання двох королівств.

[Від] 2 до 8 червня. Дрібка гонору – причина загрози для цілого народу.

Від 14 до 18 [червня]. Орли, які замірялись на здобич, тепер, відновивши сили, тріумфуватимуть, а водночас будуть змушені зробити [рішення (?)] кращим.

[Від] 12 до 28 липня. У цей час турок, татарин і московит спустошуватимуть багато могутніх укріплених міст і провінцій; надмірна легковажність принесе багато біди.

Від 27 липня до 6 серпня. Венеція гукатиме: “Перемога, перемога!”

Від 11 серпня до 20 серпня. Твої жовтогарячі лілії засівають в чужій землі.

Від 28 до 30 серпня. У Курляндії випадає тяжко хворіти

Від 11 вересня до 19 вересня. Білий воїн у панцирі спричинить тяжку поразку і ще одну паніку.

Від 20 до 26 [вересня]. Засідання державних рад і сеймів несподівано відбудуться без жодного успіху.

[Від] 14 жовтня до 20 жовтня. Великі заворушення у сусідніх королівствах – Польщі або Швеції.

[Від] 21 до 28 [жовтня]. Велике з'єднання Юпітера і Сатурна у протистоянні і у край згубному аспекті спричинить чудесні зміни.

[Від] 1 грудня до 16. Чорний бранденбурзький Лев, коронований у Пруссії, почне ричати й наганяти великий страх; а робитиме так через те, що ти надто злегковажив ним.

³ Астрологічні символи Юпітера і Сатурна.

№ 2

*10 серпня 1664 р., Вашвар. – Умови мирного договору
між Священною Римською імперією та Османською імперією*

[Документ № 203]

Articuli transactionis inter imperatorem Romanorum et Turcas, 1664

Cum per proximos motus in Transilvania tam graves controversiae eruperint, ut apertum bellum intestinum⁴ inde exortum sit, ideo, ut alma pax in solacium et tranquillitatem afflictæ plebis denuo erigatur, per utriusque partis plenipotentarios, ex parte quidem serenissimi et potentissimi Romanorum imperatoris – per eiusdem consiliarium et in Porta Ottomanica residentem dominum Simonem de Reininger; ex parte vero [serenissimi et potentissimi Turcarum imperatoris – per eiusdem supremum] vezirium et supremum generalem illustrissimum ac excellentissimum dominum Achmet bassam – ad ratificationem tamen utriusque imperatorum sequentes articuli conditi sunt ac stabiliti.

Articulus primus. Ut civitates et arces in Transilvania milite caesareo munitæ principi et [statibus] Transilvaniae restituantur; primus autem utriusque partis exercitus uno eodemque tempore ex dicta Transilvania exeat, atque memorata loca ceteraque omnia in Transilvania antiqua tranquillo statu permaneant; et quando principatum vacare contigerit, ut status Transilvaniae secundum eorum antiquitatus imperiales capitulationes libere principem inter se eligere possint et fruantur omnimoda antiqua libertate, praerogativis et iurisdictionibus.

Articulus secundus. Ut duo comitatus sacrae caesareae maiestatis [Szatmár et Szabolcs], prout etiam ceteri comitatus regni et provinciae suae maiestatis cum suis statibus, subditis, civitatibus, arcibus, palancis et pagis, ceterisque omnibus appertinentiis, in specie [liberis Haydonibus], ad suam maiestatem ab antiquo spectantibus, cum illorum oppidis et castellis nullo modo et sub nullo penitus praetextu molestentur a Turcis vel ipsis Transilvanis, sive ab illorum principe aut a quovis alio praetensionibus, tributis aut contributionibus, sublata omni tali praetensione, si quae hactenus fuit, ut in posterum nihil amplius petatur.

Articulus tertius. Muniat quidem sacra caesarea maiestas pro securitate suarum dicionum de more, in aliis confinibus hactenus observato, civitates et arces, in dictis duobus comitatibus et illis comitatibus existentes, in specie vero Szatmár, Károly, Kálló, Etsched, et si quae alia pro libitu munienda videntur; nulli tamen formales exercitus cum generalibus introducantur, quod similiter in confinibus Turcicis et Transilvanis observandum; castellum vero Székelyhíd [Zechelhyd] ad praecavenda mala, quae utriusque partis dicionibus

⁴ Або “bellum ante annum”.

inde evenire possunt, cum fortificationibus destruaturs et solo aequetur, ita ut neutri parti, nec cuiquam alteri licitum sit illud ullo sub praetextu rursus exstruere, fortificare aut reaedificare.

Articulus quartus. Ut filius Rakozcy, [filius] Ioannis Kemenii aut alius ex Superiori Hungaria prohibeatur, ne cum copiis auxiliatricibus in Transilvaniam redeant et novos motus suscitent, quod vicissim a parte Turcarum et Transilvanorum, erga ditiones et comitatus sacrae maiestatis caesareae observetur.

Articulus quintus. Ut non sit licitum receptaculum et fomentum dare malis hominibus aut inimicis utriusque caesaris.

Articulus sextus. Ut fortalitium, prope Canisam occasione dictorum motuum erectum, neutri parti reaedificare aut munire liceat.

Articulus septimus. Ut omnes, qui in supra memoratis motibus Transilvanicis utriusque parti adhaeserunt, in suis bonis, iuribus et honoribus restituantur, neque idcirco molestentur, sintque oboedientes illorum principibus et non causent damna in illa provincia.

Articulus octavus. Ut liceat sacrae maiestati caesareae circa Vagum et Guttam, trans Vagum sitam, ad defensionem ditionum suarum novum fortalitium erigere.

Articulus nonus. Nullae penitus post hac, tam ex una, quam ex altera parte, hostilitates et excursiones committantur, et contra facientes severe puniantur; ut denique utriusque partis miles freno et disciplina teneatur, revocentque ea utriusque partis exercitus a confinibus Ungariae ac Transilvaniae, ut non revertantur, quatenus afflicta plebs in perfecta tranquillitate vivere possit.

Articulus decimus. Pro maiori stabilimento pacis et bonae amicitiae inter ambos potentissimos imperatores conclusum est, ut haec alma pax Deo favente a data praesentium per viginti annos durare debeat, quae post quattuor menses in solacium et publicum gaudium per sollemnes legationes et diplomata sollemniter confirmabitur; et afferat Romanorum imperatorum legatus in signum amicitiae spontaneum munus valoris ducentorum milium florenorum, ita tamen, ut ex parte Portae Ottomanicae similiter cum sollemni legatione cum condignis et condecensibus muneribus correspondeatur, et fiat permutatio legatorum, iuxta morem hactenus observatum in loco et modo consueto. Ceterum articuli priorum capitulationum, qui a tempore pacis in Sitvatorek per posteriores capitulationes expresse non correcti aut immutati sunt, omnes in suo vigore permaneant.

Super his decem articulis duo eiusdem tenoris instrumenta pacis idiomate Latino et Turcico confecta atque a dictis plenipotentariis subscripta, sigillo corroborata et secundum consuetudinem permutata sunt, ita ut Latinum in manibus illustrissimi et excellentissimi domini supremi veziri manserit, Turcicum vero dicto domino residenti traditum et ad aulam caesaream transmissum sit.

Actum in castris [Turcicis] apud pagum Vasvarum die 10 mensis augusti 1664.

Переклад:

Статті угоди між римським імператором і турками, 1664 р.

Коли через нещодавні заворушення у Трансільванії вибухнули такі гострі конфлікти, що спровокували відверту громадянську війну⁵, то заради відновлення миру, який би приніс нещасному народові розраду й спокій, повноважні особи з обидвох сторін (з боку найяснішого і наймогутнішого римського імператора – його радник і представник в Османській Порті, пан Симеон де Ренієр, а з боку [найяснішого і наймогутнішого турецького імператора – його великий] візир і верховний командувач, ясновельможний і високоповажний пан Агмед-паша) уклали і скріпили для остаточного затвердження кожним з імператорів такі статті.

Стаття I. Щоб міста й фортеці, утримувані цезарськими військами були повернуті князеві й станам Трансільванії; але насамперед щоб війська обидвох сторін одночасно вийшли з названої Трансільванії, а згадані місця та все інше в старій Трансільванії щоб залишалося в стані спокою. І коли князівство буде звільнене, щоб стани Трансільванії згідно з давніми імператорськими капітуляціями могли вільно обирати між собою князя і щоб користувалися всіма давніми свободами, привілеями і юрисдикціями.

Стаття II. Щоб два комітати його священної цісарської величності [Сатмар і Саболч], як і інші комітати королівства й провінції його величності, з їхніми станами, підданими, містами, фортецями, паланками і селами та всім, що до них належить, зокрема, з вільними гайдуками, що віддавна належать його величності, з їхніми містами й замками, в жодний спосіб і абсолютно під жодним приводом не були потурбовані претензіями, податками чи зборами з боку турків чи самих трансільванців або їхнього князя чи будь-кого іншого; і всі такого роду претензії, які (і якщо) існували досі, щоб у майбутньому більше не висувались.

Стаття III. При тому задля безпеки своїх володінь, відповідно до того, як досі було заведено в інших прикордоннях, його священна цісарська величність може укріплювати міста й фортеці, що знаходяться у двох згаданих комітатах, зокрема, Сатмар, Карой, Кало, Ечед, і будь-які інші, які вважатиме за необхідне, але жодні регулярні війська на чолі з полководцями не мають бути введені, що має однаково дотримуватись на турецькому і Трансільванському прикордонні. Натомість фортецю Секельгід, для уникнення небезпек, які звідти можуть загрожувати володінням обидвох сторін, має бути зруйновано разом з укріпленнями і зрівняно з землею, так щоб жодна зі сторін, ані будь-хто інший під жодним приводом не мав права знову її спорудити, укріпити чи відбудувати.

Стаття IV. Щоб синові Ракоція, [синові] Яноша Кемені чи іншому з Верхньої Угорщини не можна було з допоміжними військами повертатися до Трансільванії і піднімати нові заворушення, що зі свого боку має дотримуватися з турецької і трансільванської сторони щодо володінь і комітатів священної цісарської величності.

Стаття V. Щоб не дозволялося давати притулок і прихисток лихим людям або ворогам обидвох імператорів.

Стаття VI. Щоб фортецю, споруджену в ході згаданих заворушень біля Каніжі, не можна було жодній зі сторін ані відбудовувати, ані укріплювати.

⁵ Або “спровокували рік тому відверту війну”.

Стаття VII. Щоб усі, хто у згаданих трансільванських заворушеннях приставав до будь-якої зі сторін, був відновлений у своїх маєтностях, правах і честі та не зазнавав через це ніяких переслідувань, але [при тому] щоб вони були покірні своїм князям і не чинили шкоди в цій провінції.

Стаття VIII. Щоб його священна цісарська величність могла для захисту своїх володінь спорудити фортецю біля Вагу і розташованої за Вагом Гути.

Стаття IX. Після цього як з однієї, так і з другої сторони не повинні допускатися жодні ворожі дії й набіги, а порушники мають суворо каратися; нарешті солдати обидвох сторін мають триматися в порядку і дисципліні, і війська обидвох сторін мають бути відкликані з прикордоння Угорщини і Трансільванії і не повертатися, щоб нещасний народ міг жити у спокої, що запанує.

Стаття X. Для глибшого зміцнення миру й доброї дружби між обома наймогутнішими імператорами було вирішено, що цей благодатний мир має, з Божою поміччю, тривати 20 років від дати цього документа; через чотири місяці офіційні делегації й грамоти урочисто підтвердять цей мир на загальну втіху й радість, при чому посол римських імператорів нехай піднесе на знак дружби дар за власним вибором вартістю у двісті тисяч флоринів, але так, щоб Османська Порта надіслала таку ж офіційну делегацію з відповідними рівноцінними дарами, і щоб обмін посольствами відбувся відповідно до існуючої досі практики, у звичному місці і в звичний спосіб. Окрім того, статті попередніх капітуляцій, які від часів Житваторокського миру явно не були виправлені або замінені, мають залишатися в силі.

На основі цих десяти статей було укладено два примірники мирної угоди однакового змісту латинською та турецькою мовами, підписано згаданими уповноваженими представниками, скріплено печаткою і, як заведено, обміняно, так що латинський примірник залишився в руках ясновельможного, високоповажного великого візира, а турецький був переданий згаданому панові резидентові і пересланий до цісарського двору.

Вчинено у [турецькому] таборі біля села Вашвар 10 серпня 1664 року.

№ 3

*1664 р. – Алегорична “Скарга Угорщини” на несправедливий
для неї Вашварський мир, адресована Австрії
та правителям християнського світу*

[Документ № 204]

Ad potentissimos monarchas, serenissimos reges et principes, universos
denique status et ordines orbis christiani Hungariae brevis et simplex,
sed vera et iustissima lamentatio et protestatio. 1664

Ego, Hungaria, gentis bellicosissimae genetrix, fortissima totius christianitatis propugnaculum et antemurale, plus quam sexcentis annis ferocissimos christiani nominis hostium impetus sustinui, magno sane reipublicae christianae incremento, segura iucundissimae pacis fruitione, diebus

et noctibus, aestu [et] frigore, fame et siti vigilias agens pro christianitate, Deo et caesari, regi et toti reipublicae christianae fidelis semper, si quandoque aliquod membrum deliquit, non ego tota. Unde quemadmodum propter defectum unius reipublicae christianae partis, tota respublica puniri nequit, ita ego, si quandoque aliquod mei membrum peccavit, poenam eiusdem luere non debeo. At utinam ego sola luerem. Sed proh dolor! Brevi totus orbis christianus sub onere poenae illius sudabit sanguinem gemebundus. Et quod maiore dignum est compassione servato fortassis omni poena digno sanguine, innocuus fundetur et eo crudelius, quo magis innocens fuerit. Vestrum est proinde mature iudicare et celerrime discernere decernereque causam meam, imo et vestram principes christiani. Quod est delictum meum, propter quod tradita sum immani Turcarum furori? O Austria, nimium hocce tempore mihi austera! Quoties pro te bonum certamen certavi, cursus veloces inferendis tibi auxiliis consummavi, fidem semper servavi! In reliquo coronam iustitiae me expectantem Otthomanico iugo iugulasti. Fidelis ego semper, tu nunquam. Legat orbis christianus et perlegat tua diplomata, iuramento regio firmata et nunquam etiam contra fidem datam a te observata deprehendet. Et quamvis ego iuxta leges, a te receptas et confirmatas, infinities tuis iniustissimis oppressionibus exacerbata, me legitime opponere potuerim, sustinui tamen onus iniquum, appellavi ad Deum, qui brevi, non dubito fore, inter te et me iudicabit, discernet causam. At quod magis sentio, hoc est, quod non me solam, sed te et totam ruinasti christianitatem, aut saltem vicinissimam fecisti tibi et illi ruinam extremam. Infelicissima fuit tandem tua mei primaeva protectio, ne dicam perditio. In primo enim Ferdinando me sensim Turcis tradere coepisti, in primo vero Leopoldo consummasti. Ego iam gemo captiva, neque spes eliberationis affulget alia post Deum, quam in vobis, principes christiani. Proinde ego coram vobis, Deo et toto mundo protestor, me non esse imminentis ruinae toti christianitati causam, captiva enim ducor eo, quo nolo; adeoque consulite mihi, prospicite vobis celerrime, periculum in mora est. O rex christianissime! Tuum est totam salvare christianitatem post Deum, meas vindicare in caelum clamantes iniurias.

Haec volui et debui vobis, principes christiani, simpliciter, plane et per chartam indicare, quia aliter non licet, nam captiva sum sub iugo Ottomanico derelicta ab aula austriaca (plane contra aulicismum) tunc vel maxime, quando hostem christiani nominis felicissime profligare, me in libertatem asserere, toti reipublicae christianae consulere poterat. Ita regnum apostolicum interiit! Et nihil moveris romane apostolorum monarcha! Senties brevi et tu cum principibus Italiae, quid sit vicinum esse Otthomanicae tempestati: impossibile est enim gentem illam sensim non interire, quae vicina incipit esse Turcis, patet hoc ab exemplis. Haec sunt verissima, principes christiani, neque adhibete fidem, quidquid in contrarium dicetur vel scribetur, per Deum vos obtestor. O mihi si vobiscum os ad os liceat loqui! Verum ab hoc semper me aula austriaca prohibuit, nihil verita in hoc etiam iuramentum suum violare. Perlegite leges

ab austriacis iuramento confirmatas et hanc veritatem deprehendetis, hodie mihi, cras vobis ni miseremini mei.

Переклад:

Коротка і проста, але чесна й справедлива скарга і протест Угорщини до наймогутніших монархів, найясніших королів і князів, а також до всіх станів і прошарків християнського світу. 1664

Я, Угорщина, мати найвоювничішого народу, найміцніша твердиня і захист всього християнства, понад шістсот років стримувала найлютіші напади ворогів християнства, завдяки чому християнська республіка могла помітно зростати і спокійно тішитись радощами миру. Вдень і вночі, в спеку і холод, в голоді й спразі я стояла на сторожі християнства, завжди зберігаючи вірність Богові і цісареві, королю і всій християнській республіці, а якщо якась частина [мене] колись і провинилась, то не я ціла. Тому так само, як через помилку однієї частини християнської республіки не може зазнавати покарання вся республіка, так і я, якщо якась частина мене колись згрішила, не повинна спокутувати її гріх. Та якби я одна спокутувала! На жаль, ні! Скоро весь християнський світ стогнатиме й стікатиме кров'ю під тягарем цієї покути. І що ще сумніше: проллється невинна кров, і то чим невинніша, тим страшніше литиметься, – тоді як винна кров, може, й взагалі не потече. Тож вам треба швидко судити і якнайскорше вирішити мою справу, а в дійсності – й вашу, християнські володарі. У чому мій злочин, за який мене віддали на поталу туркам? О Австріє! Ти надто сувора до мене в цей час! Скільки я вистояла добрих битв за тебе, скільки разів поспішала тобі на допомогу – завжди залишалася тобі вірною! Врешті, коли я чекала вінка справедливості, ти поклала мені на шию османське ярмо. Я завжди вірна, ти – ніколи. Нехай гляне християнський світ і уважно прочитає твої грамоти, скріплені королівською присягою; він побачить, що, незважаючи на присягу, ти ніколи їх не дотримувалась. І хоч я, згідно з законами, які ти прийняла й затвердила, безліч разів потерпаючи від твоїх нечесних утисків, могла законно чинити опір, проте я взяла на себе цей несправедливий тягар і молилась до Бога, який скоро, не сумніваюся, розсудить нашу з тобою справу. Та скажу більше: ти не тільки мене, але й усе християнство зруйнувала чи принаймні наблизила себе і його до остаточної руїни. Врешті злощасним виявився твій давній захист мене – щоб не сказати згуба. Адже за першого Фердинанда ти поволі почала мене здавати туркам, а за першого Леопольда – завершила. Ось я стогну, полонянка, і після Бога нема мені іншої надії – лише на вас, християнські володарі. Тому засвідчую перед вами, Богом і цілим світом, що не я – причина навислої загибелі для всього християнства: мене ведуть полонянкою туди, куди я не хочу. Тож тим більше, зарадьте мені – якнайшвидше подбайте про себе: зволікання небезпечне. О найхристиянніший королю! Після Бога – тобі належить рятувати все християнство і помстити мої кривди, що волають до неба.

Ось це я хотіла й мусила вам, християнські володарі, просто, відверто і на письмі повідомити, бо інакше не можу, адже я полонянка під османським ярмом, покинута австрійським двором (зовсім не так, як заведено поводитись при дворі) –

і то тоді, коли ворога християнства він міг успішно розбити, мене – звільнити і за всю християнську республіку подбати. Отак і загинуло апостольське королівство⁶! І тебе це не хвилює, римський апостольський володарю! Та скоро, разом з італійськими князями, відчуєш, що таке мати османське лихо сусідом: неможливо, щоб народ, який починає сусідити з турками, поступово не занепав. Це показують приклади. Це щира правда, християнські володарі, і не вірте нічому, що буде сказане чи написане інакше, – благаю вас заради Бога! О, якби мені можна було розмовляти з вами віч-на-віч! Але австрійський двір завжди позбавляв мене такої можливості, не боячись навіть порушити цим свою присягу. Прочитайте закони, скріплені австрійською присягою і ви побачите, що це правда. Сьогодні мені, а завтра вам, якщо у вас немає до мене співчуття.

№ 4

*20 грудня 1664 р. – Переказ австрійського походження
Вашварського мирного договору між Габсбурзькою
та Османською імперіями*

[Документ № 205]

Condiciones pacis, 1664 20 decembris

Prima. Armistitium durabit per 20 annos.

Secunda. Quod quaevis pars habet, illud retineat.

Tertia. Szekielinda [Székelyhíd/Zechelhyd] demoliatur.

Quarta. Vivarinum [Varadinum] Turcis manebit.

Quinta. Gutta e contra pro nobis aedificetur.

Sexta. Legatus mittatur ad Portam Ottomanicam cum munere valoris florenorum bis centum millium.

Septima. E contra ad nostrum caesarem [Leopoldum I] veniat legatus cum munere aequivalenti.

Octava. Apuffio [Michael Apafi] maneat princeps in Transilvania sicut Rakocius, et Transilvani solvant Turcis quingenta millia talerorum imperialium, quia fuerunt causa belli.

Переклад:

Умови миру

1664, 20 грудня

1. Перемир'я триватиме 20 років.
2. Кожна сторона збереже те, що має.
3. Секельгід має бути зруйновано.

⁶ Тобто Угорщина.

4. Варадін залишиться у турків.
5. Натомість Гута для нас має бути розбудована.
6. До Османської Порти має бути відправлений посланець з даром вартістю 200 тисяч флоринів.
7. І навпаки: до нашого цісаря [Леопольда І] має прибути посланець з рівноцінним подарунком.
8. [Міхай] Апафі має залишитись правителем у Трансільванії, як Ракоцій; і трансільванці повинні заплатити туркам 500 тисяч імперських талерів, оскільки вони були винуватцями війни.

№ 5

*Паліндром ученого та поета Йогана Штурма (1559–1650)
з астрологічним тлумаченням комети 1618 року,
використаний, як віщування у зв'язку з появою комети
наприкінці 1664 – на початку 1665 років*

[Документ № 232]

Carmen retrograduum de cometa 1664, 1665
Interitum id sidus radians, haud nuntiat ortum
Principis, ito retro, non bona vaticinor.
Occidivis nocet haec lux, nec blanditur Eois,
Infestat Boreos, non ea amica Noto est;
Teutonibus mala, nec Belgis fert prospera, Iberis
Aspera, non populis haec favet Ausoniae.
Flagro percutienda est, nec tuta India abibit,
Turbat, non recreat fax nova Sauromatas.
Harciniam opprimet armatis, neque culta colonis
Arva dabit: perdet, nec sata perficiet.
Quadrat stella male haec Batavis, haud uniet ipsos,
Puniet hos undis, haud locus obstat huic;
Iis turbat mare, nec toto sinit orbe carinas
Ire: negat reditum, nec freta pandit eis;
Agros perdet ibi, non tuto erit aequare inundans,
Submerget Batavos, non mare placat iis.
Est fera ubique ea, non lampas satis aequa: sepulchro
Orta datur soboles, hinc neque viva patri.
Deest ipsa auxilio, haud infantem promovet, ortum
Impedit, haud fetus exitui apta praeest.
Patrat monstra, neque est inceptis utilis, obstat
Fructibus, haud teneris assiduo ipsa praeest,
Interimet prius, haud nuptas dabit esse puellas,

Ire facit steriles, non cito fructiferas.
Letiferas modo fert pestes, nec farmaca gignit
Commoda, dat calidas, haud sine morte febres.
Replet caede loca, haud tectis haec abstinet: ignem
Iniicit accensum, non cavet ipsa sacris.
Exitium parit, haud regnis haec proderit: urbes
Diruet excelsas, non puto restituet.
Nobilibus mala, nec populo hinc optanda propinat,
Stella dat haec inopem fruge, nec implet agrum,
Evacuat stabula, haud multis replet aucta iunencis,
Esse facit miseros, haud favet agricolis.
Est mala barba ea, non superum hic abit ira, cometes
Arma parat nobis, non bona significat.

Переклад:

Зворотний вірш про комету 1664, 1665⁷
Загибель, не народження володаря блискача ця зірка
Віщує; зворотною дорогою іди, не пророкую добро.
Західним народам вона шкодить, не тішить східних,
Північним народам загрожує, не дружна півдню;
Тевтонцям⁸ зла, не несе щастя бельгійцям, іберійцям⁹
Суворя, не сприяє народам Авзонії¹⁰.
Удару зазнає, не уникне небезпеки Індія¹¹,
Савроматів¹² новий вогонь палить, не приносить відродження,
Гарцу гори воями затопче, не дасть селянам обробити
Поля: згубить, не звершить посіви.
Батавам¹³ лад вона несе поганий, не об'єднає їх,
Хвилями скарає – не зупиняє її суходіл;
Море їм дошкуляє, не дає кораблям цілим світом
Ходити, повернутися боронить, не відкриває їм простори;

⁷ Зворотний вірш (інакше: “раковий”, паліндром) – це вірш, який можна прочитати в зворотному порядку – від останнього слова до першого. Підказка про це міститься у другому рядку (“зворотною дорогою іди”). Тут зворотне прочитання дає віщування з протилежним (позитивним) віщуванням: “Добро віщує, не готує нам війну комета. Богів гнів стихає. Не лиха борода ця...” (при зворотному читанні розділові знаки до уваги не беруться).

⁸ Тевтонці – німці.

⁹ Іберійці – іспанці.

¹⁰ Авзонія – Італія.

¹¹ У Штурма – Австрія.

¹² Савромати – ймовірно, поляки. У Штурма замість савроматів – Паннонія (Угорщина).

¹³ Батави – голландці.

Поля там понищить, не дасть спасіння, водою
Батавів затопить, не вгамує їм море.
Жорстока вона всюди, не справедлива: померти
Діти народжуються – не тішать батька.
Підтримки позбавляє, не допомагає немовляті, народженню
Перешкоди чинить, не провадить належно пологи.
Виродків приводить, не сприяє починанням, звершенням
заважає; не пильнує юних,
Скоріше згубить – не дасть дівчатам стати нареченими,
Робить їх пустими, не легкоплідними.
Моровиці смертоносні приносить – не створює відповідні
Ліки, дає лихоманки гарячі, не приносить видування.
Вбивствами все сповнює, не минає домівки: вогонь
Запалений вкидає, не жаліє святині.
Смерть родить, не приносить користь королівствам, міста
Високі зруйнує – не віщує відновлення.
Шляхті лиховісна, не несе щастя народові,
Зірка ця поле порожнім робить, не наповнює плодом.
Стайні випорожнює, не приводить нових телят;
Нещасними робить, не сприяє рільникам.
Ця борода¹⁴ – лиха. Не стихає гнів богів. Комета
Війну нам готує, не віщує добро.

¹⁴ Борода – йдеться про хвіст комети.

ОПИС ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Аркуш рукопису Мартина Голінського з його малюнком комети,
що тривала від 12 грудня 1664 р. до 17 січня 1665 р. 349
2. Аркуш рукопису Мартина Голінського з його малюнком комети,
що з'явилася 4 квітня 1665 р. 367

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ

1663

- № 1.** Нотатка про початок 1663 року з січневими новинами зі Львова про відправлення судів коронним канцлером Миколаєм Пражмовським та спробу підкупу конфедератів коронної армії через віце-маршалка Стефана Лабенту, товариша з хоругви подільського ловчого Томаша Гумецького 11
- № 2.** 26 січня 1663 р., Львів. – Лист голови депутатів війська конфедератів на Львівську комісію Януша Бейковського до маршалка конфедератів Яна Самуеля Свідерського про події на комісії для врегулювання оплати військові 11
- № 3.** Новини про конфлікти у конфедератів коронної армії з причини жорстокого вибирання податків у селян 14
- № 4.** Суперечки в Литві з приводу вбивства литовського польного гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського 15
- № 5.** Нотатка про містичне з'явлення покійного віце-маршалка конфедератів Павла Боженцького двом товаришам у Львові 15
- № 6.** 13 січня – 4 лютого 1663 р. – Новини про нараду сенаторів Великого князівства Литовського стосовно виплати заборгованості литовським конфедератам, оплату коронній армії, обрання в Чигирині українського гетьмана Павла Тетері, його перемовини з кримськими татарами та становище Юрія Хмельницького 15
- № 7.** 5–15 лютого 1663 р. – Новини про перемовини у Великому князівстві Литовському стосовно виплати заборгованості для армії литовських конфедератів та покарання вбивців підскарбія, польного гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського 18
- № 8.** 13 лютого 1663 р., Львів. – Новини про конфлікти Львівської комісії для виплати заборгованості військові з послами від конфедератів 19
- № 9.** Новина про відправлення послів від молдавського господаря Істрате Добіджі до Османської імперії, маршалка конфедератів коронної армії Яна Самуеля Свідерського та військові приготування турецького султана Мегмеда IV проти Варадіна та Кам'янця-Подільського 19
- № 10.** Новини про відправлення посольств від новообраного українського гетьмана Павла Тетері до Яна Казимира, Великого князівства Литовського та Молдавії 20

№ 11. Новина про прибуття до Львова на комісію для перемовин з конфедератами великого коронного маршалка Юрія Любомирського та сандомирського воєводи Яна Замойського	21
№ 12. 19 лютого 1663 р., Львів. – Новини про роботу Львівської комісії для виплати заборгованості військові та конфлікт жовнірів кам'янецького полку з гусарською хоругвою великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького під Рогатином	21
№ 13. 26 лютого 1663 р. – Новини з Львівської комісії для виплати заборгованості військові про суперечки між львівськими комісарами і депутатами від конфедератів	23
№ 14. 1–26 лютого 1663 р. – Новини про постриження Юрія Хмельницького у ченці, перемовини Якима Сомка з гетьманом Павлом Тетерею, аудієнцію українського посла Григорія Гуляницького у Яна Казимира, похоронну службу за литовським підскарбієм, польним гетьманом Вінцентієм Корвіним Гонсевським та інші відомості	24
№ 15. 28 лютого – березень 1663 р. – Новина про коло конфедератів коронної армії у Вольборі з приводу пропозицій Львівської комісії для виплати заборгованості військові та вибирання ними податків у Кракові, Казимирі та інших містах Краківського воєводства	25
№ 16. 21 березня – 16 грудня 1663 р. – Прогностик нюрнберзького астролога про становище країн у Європі, Османській імперії, Кримському ханстві та Московській державі у 1663 році	27
№ 17. 18 квітня 1663 р., Львів. – Лист Акакія Пипана про перемовини Речі Посполитої з Москвою та приготування Яна Казимира до від'їзду у військовий табір	28
№ 18. 28 лютого – 3 березня 1663 р., Вольбор. – Вимоги кола конфедератів коронної армії до Речі Посполитої	29
№ 19. 1 березня 1663 р., Львів. – Лист від Львівської комісії для виплати заборгованості військові до Коронного Трибуналу з поясненням причин неможливості задовольнити вимоги конфедератів	36
№ 20. 2 березня 1663 р., Львів. – Лист Львівської комісії до Коронного Трибуналу з відповідями на статті кола депутатів від коронних конфедератів у Львові, переданих послам від Коронного Трибуналу	43
№ 21. 2 березня 1663 р., Львів. – Статті львівського кола депутатів від конфедератів, подані послам від Коронного Трибуналу, зі скаргами на роботу комісії для виплати заборгованості військові	50
№ 22. 9 березня 1663 р., Вольбор. – Відповідь маршалка коронної конфедерації Яна Самуеля Свідерського на лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського з приводу пропозиції його посередництва у розв'язанні конфлікту з Річчю Посполитою	53
№ 23. 10 квітня 1663 р., Ланьцут. – Лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського до армії конфедератів із закликом знайти примирення з Річчю Посполитою на їхньому колі у Вольборі	55

№ 24. 10 березня 1663 р., Львів. – Універсал Львівської комісії для виплати заборгованості військові за підписом маршалка комісії, краківського воєводи, великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького до армії конфедератів із закликом знайти порозуміння з Річчю Посполитою	58
№ 25. 12 березня 1663 р., Львів. – Універсал Яна Казимира до Краківського воєводства про перемовини з конфедератами коронної армії та обіцянкою виплати боргів для тих військ, що повернуться на службу до Речі Посполитої	61
№ 26. 7 березня 1663 р., Вонхоцк. – Лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського до конфедератів коронної армії стосовно їхнього примирення з Річчю Посполитою	63
№ 27. 9 березня 1663 р., Вольбор. – Відповідь маршалка конфедерації Яна Самуеля Свідерського на лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського з приводу пропозиції його посередництва у розв'язанні конфлікту з Річчю Посполитою	66
№ 28. 1663 р., друга декада березня. – Статті великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського з пропозиціями для примирення між армією конфедератів і Річчю Посполитою, подані Янові Казимиру	68
№ 29. 19 березня 1663 р. – Лист великого коронного маршалка і польного гетьмана Юрія Любомирського до Яна Казимира стосовно примирення з армією конфедератів	69
№ 30. 20 березня 1663 р., Печин. – Лист плоцького біскупa Яна Гембіцького до Яна Казимира з проханням розв'язати конфедерацію, покласти край поборам повстанців у маєтках Речі Посполитої та покінчити з громадянським неспокоєм у державі	71
№ 31. 16 березня 1663 р., Львів. – Маніфест Львівської комісії за підписом маршалка комісії, краківського воєводи, великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького для воєводств, земель і повітів Корони Польської стосовно перемовин з конфедератами, з докорами за їхню непоступливість, намірами припинити роботу у Львові та закликом знайти порозуміння із Річчю Посполитою	73
№ 32. 11–12 квітня 1663 р., Вольбор. – Діаріуш послів від примаса Вацлава Лещинського і духовенства Корони Польської, зібраних на нараду у Варшаві, до маршалка Яна Самуеля Свідерського та конфедератів з промовою лакедемонського біскупa, плоцького суфрагана Зигмунта Чижовського з докорами за непоступливість у примиренні з Річчю Посполитою та вимогами звільнити костельні маєтності від вибирання військових податків	85
№ 33. 6 квітня 1663 р., Львів. – Лист від Львівської комісії для виплати боргу коронній армії до маршалка Яна Самуеля Свідерського та війська конфедератів з вимогою не вибирати побори з королівських і духовних маєтків та закликом до примирення з Річчю Посполитою	92

№ 34. 16 квітня 1663 р., Вольбор. – Постанова кола конфедератів коронної армії	94
№ 35. 1663 р., Львів. – Загальна сума податків, зібраних поборцями у різних воєводствах Речі Посполитої і привезених до монетного двору на Львівську комісію з метою перечеканки для нової монети	98
№ 36. 1663 р., 20-ті числа березня. – Новини про виплату боргів конфедератам коронної армії, роботу Львівської комісії та інші відомості	102
№ 37. 1 березня 1663 р., Львів. – Новини про запровадження нової монети у Речі Посполитій, послів від литовських воєводств і повітів до Яна Казимира, велике московське посольство Афанасія Ордина-Нащокина, повстання у Москві, відправлення від короля українського посла Григорія Гуляницького та інші відомості	102
№ 38. 10 березня 1663 р., Львів. – Новина про універсал Львівської комісії для виплати заборгованості конфедератам стосовно їхнього примирення з Річчю Посполитою	104
№ 39. 12–16 березня 1663 р. – Новини про вимоги вольборського кола конфедератів коронної армії до Львівської комісії для виплати заборгованості військові, від'їзд їхніх послів зі Львова, видання маніфесту комісії й універсалів Яна Казимира, прибуття великого московського посла Афанасія Ордина-Нащокина та інші відомості	105
№ 40. 21 березня 1663 р., Львів. – Новини про московського гінця до Яна Казимира з приводу обміну полоненими, повстання калмиків у Московській державі, військові дії у Білій Русі, від'їзд послів конфедератів зі Львова, перемовини великого московського посла Афанасія Ордина-Нащокина з сенаторами та інші відомості	106
№ 41. 16 березня 1663 р. – Новини про видання маніфесту Львівської комісії для виплати заборгованості військові проти конфедератів коронної армії та скликання 16 квітня їхнього кола у Вольборі	108
№ 42. 23 березня 1663 р. – Новина про відправлення з Казимира оплати із зібраних міських податків для виплати конфедератам з полку Станіслава Йордана	108
№ 43. 6–11 квітня 1663 р. – Новина про позов казимирського міщанина-вихреста Єроніма Рубинковського проти міста з приводу відмови обрання його до міських урядів та розгляд цієї справи у краківському замку	109
№ 44. 28 березня 1663 р., Львів. – Новини про одруження гетьмана Павла Тетері з донькою Богдана Хмельницького Оленою, небезпеку у Речі Посполитої від Османської імперії, перемовини з великим московським послом Афанасієм Ординим-Нащокиним та інші відомості	110
№ 45. 2 квітня 1663 р., Львів. – Новини про повернення частини коронного та литовського війська до вірності Янові Казимиру і перехід регіменту коронного підканцлера Яна Лещинського до табору конфедератів	111

№ 46. 1663 р., 10-ті числа квітня. – Новини про розквартирування військ конфедератів у Казимирі й Кракові та збір податків на їхнє утримання	112
№ 47. 9 квітня 1663 р., Львів. – Новини про прибуття московського гінця у справі обміну полоненими, перемовини з великим московським послом Афанасієм Ординим-Нащокиним, повернення частини коронних військ до вірності Янові Казимиру, виставу віленських єзуїтів про вбивство польного литовського гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського, прохання великопольського сеймику до короля зібрати сейм та від'їзд зі Львова великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського	114
№ 48. 16 квітня 1663 р., Львів. – Новини про лист Львівської комісії для виплати заборгованості військові до кола конфедератів у Вольборі, збір коронної армії в таборі Яна Казимира та інші відомості	115
№ 49. 9 квітня 1663 р., Варшава. – Новини про нараду примаса Вацлава Лещинського з духовенством Корони Польської та відправлення лакедемонського біскупа, плоцького суфрагана Зигмунта Чижовського до вольборського кола конфедератів	117
№ 50. 12 квітня 1663 р. – Новина про смерть покойового писаря Евариста Яна Белжецького та нові призначення на вакантні уряди у Короні Польській	117
№ 51. 21 квітня – 1 травня 1663 р., Казимир. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про початок його бурмістровства у Казимирі у 1663 році, вирішення приватних та господарських суперечок у місті, передислокацію військ конфедератів з околиць Кракова, військові навчання міщан, зведення оборонних укріплень, збір міських податків на армію та інші відомості	118
№ 52. 24 квітня 1663 р. – Лист литовського обозного Михайла Казимира Паца до Яна Казимира про повернення частини військ конфедератів до вірності королю	119
№ 53. 24 квітня 1663 р. – Лист литовського обозного Михайла Казимира Паца до литовського канцлера Криштофа Зигмунта Паца про полонення Костянтина Котовського, Криштофа Єсмана і Стефана Невяровського, причетних до страти польного литовського гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського	121
№ 54. 4–19 травня 1663 р. – Нотатка про збір податків у Казимирі для оплати заборгованості військові	123
№ 55. 30 квітня 1663 р., Львів. – Новини про наміри конфедератів повернутися до вірності Янові Казимиру та інші відомості	123
№ 56. 7 травня 1663 р., Львів. – Новини про збір королівського табору під містом, перемовини з конфедератами про примирення з Річчю Посполитою, українське посольство до них, їхні відносини з Павлом Тетерею, повернення частини литовського війська до послуху Янові Казимиру та інші відомості	124

№ 57. 12 травня 1663 р., Львів. – Новини про посольство кримських татар до Яна Казимира, перемовини Речі Посполитої з великим московським послом Афанасієм Ординим-Нащокиним, домовленості з конфедератами, ультиматум для них стосовно примирення та інші відомості	126
№ 58. 18 травня 1663 р. – Новини про розквартирування конфедератів у Казимирі, Велічці й Бохні та їхні суперечки з коронною армією стосовно збору податків	127
№ 59. 21 травня 1663 р., Львів. – Новини про збір королівського війська в таборі під містом, нове коло армії конфедератів з приводу умов примирення, коло литовської армії лівого крила, виступ кримських татар і козаків проти Москви та інші відомості	127
№ 60. 20 травня 1663 р., королівський табір під Яновим. – Новини про перемовини киявського біскупа Казимира Флоріана Чарторийського з конфедератами коронної армії стосовно примирення з Річчю Посполитою	129
№ 61. 27 травня 1663 р. – Новини про перемовини і від'їзд послів армії конфедератів зі Львова, схильність правого крила литовської армії до примирення з королем, огляд регіментів руського воєводи Стефана Чарнецького та інші відомості	130
№ 62. Новина про участь люблінського старости Олександра Людвіка Незабитовського в конфедерації коронної армії та його повернення до послуху Речі Посполитій	131
№ 63. 2 червня 1663 р. – Новини про перемовини примаса Вацлава Лещинського з конфедератами коронної армії та одужання краківського воєводи, великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького після хвороби	131
№ 64. 11 червня 1663 р., королівський табір під Яновим. – Новини про перемовини примаса Вацлава Лещинського і киявського біскупа Казимира Флоріана Чарторийського з конфедератами коронної армії, аудієнцію посла від кримських татар у Яна Казимира, послів від литовської армії та інші відомості	131
№ 65. 5 травня 1663 р., Шадув. – Маніфест литовського війська про вихід з конфедерації з поясненням причин такого рішення	133
№ 66. 12 травня 1663 р., Львів. – Повноваження Яна Казимира киявському біскупові Казимирові Флоріану Чарторийському для перемовин з конфедератами коронної армії	141
№ 67. 12 травня 1663 р., Львів. – Статті з умовами для розпуску конфедерації коронної армії, узгоджені на перемовинах між королівським двором та представниками конфедератів	142
№ 68. 29 травня 1663 р., Завихост. – Ухвала генерального кола конфедератів коронної армії про розв'язання конфедерації	146
№ 69. 17 червня 1663 р., Львів. – Новини про нараду примаса Вацлава Лещинського з конфедератами коронної армії, їхнє посольство до Львівської комісії для виплати заборгованості військовій та інші відомості	154

№ 70. Новина про загрозу війни у Відні від Османської імперії	155
№ 71. 24 червня 1663 р., королівський табір під Яновим. – Новини про плани конфедератів коронної армії передислокувати свій табір до Городка, їхні перемовини з примасом Вацлавом Лещинським, литовське посольство до примаса та інші відомості	156
№ 72. Новина про повстання паволоцького полковника Івана Поповича проти Павла Тетері та Яна Казимира	157
№ 73. Новини про наступ Османської імперії на Угорщину та заручини імператора Леопольда I з донькою іспанського короля Філіпа IV Маргаритою Терезою	157
№ 74. 1 липня 1663 р., Львів. – Новини про перемовини Речі Посполитої з конфедератами коронної армії, їхні відносини з кримськими татарами та навернення литовського війська до вірності королю	158
№ 75. 2 липня 1663 р., Львів. – Новина про примирення Яна Казимира з конфедератами коронної армії	159
№ 76. 2 липня 1663 р. – Декларація конфедератів коронної армії зі статтями для примирення з Річчю Посполитою	160
№ 77. 8 липня 1663 р., Львів. – Новина про узгодження статей конфедератів коронної армії, поданих для примирення з Річчю Посполитою, і підписання 4 липня цієї угоди	161
№ 78. 1–6 липня 1663 р. – Новини про примирення конфедератів коронної армії з Річчю Посполитою, вплив політики Кримського ханства на цю подію та полонення полковника Івана Поповича гетьманом Павлом Тетерею	161
№ 79. 17 липня 1663 р., Львів. – Новини про перемовини коронних гетьманів Станіслава Потоцького і Юрія Любомирського з конфедератами, постой кримських татар на Поділлі та заходи Великого князівства Литовського перед Яном Казимиром стосовно відправлення військ у Литву та Україну	162
№ 80. Новина про посольства французького короля Людовіка XIV і принца Людовіка II Бурбона-Конде до польської королеви Людвіки Марії з приводу одруження Генріха Юлія Бурбона-Конде з її племінницею Анною Генрієттою	163
№ 81. 2 липня – 3 серпня 1663 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про міщанське життя в Казимирі, паводки на Віслі з причини дощів, релігійні урочистості в Кракові, посольство казимирських міщан до Львова та інші відомості	163
№ 82. 2–8 липня 1663 р. – Новини про примирення Яна Казимира з конфедератами коронної армії та святкування у Кракові з цього приводу	166
№ 83. 22 липня 1663 р., Львів. – Новини про розрахунки Речі Посполитої з конфедератами коронної армії та розв'язання конфедерації	166

№ 84. Новини з України про придушення повстання паволоцького полковника Івана Поповича, підданство Михайла Ханенка Янові Казимирові та війну Івана Брюховецького з Річчю Посполитою в союзі з Московською державою	168
№ 85. 23 липня 1663 р., Львів. – Лист до казимирського міщанина Палечковського про укладення миру між Річчю Посполитою та конфедератами коронної армії	168
№ 86. Новина про процедуру вибачення послів конфедератів коронної армії перед королевою Людвікою Марією	170
№ 87. Новини про бойові дії Священної Римської імперії та Венеційської республіки з Османською імперією, вплив примирення Речі Посполитої з конфедератами коронної армії та українськими козаками на ці події	170
№ 88. 30 липня 1663 р., Львів. – Новини про примирення конфедератів коронної армії з Річчю Посполитою	171
№ 89. Новина про примирення правого крила армії Великого князівства Литовського з Річчю Посполитою і наступ лівого крила литовського війська до Дніпра	172
№ 90. Новина про французьких послів до Яна Казимира і Людвіки Марії у справі одруження Генріха Юлія Бурбона-Конде з племінницею королеви Анною Генрієттою	172
№ 91. 7–12 серпня 1663 р. – Нотатки Мартина Голінського про від'їзд піхоти з Кракова і Казимира до табору королівського війська для участі в новому поході	173
№ 92. 5 серпня 1663 р. – Новини про огляд Яном Казимиром війська конфедератів, відправлення іноземних військ в Україну, об'єднання коронної армії під Вінницею та інші відомості	174
№ 93. Новини про впорядкування війська Речі Посполитої після розв'язання конфедерації, обрання Івана Брюховецького гетьманом, ув'язнення Якіма Сомка та інші відомості	175
№ 94. Новини з Відня про умови для укладення миру між Священною Римською імперією і султаном Мегмедом IV, передані турецьким башою імператорському послові	176
№ 95. 20 серпня 1663 р., Львів. – Новини про бунти іноземних найманців у війську Речі Посполитої та їхню спробу укласти конфедерацію	177
№ 96. 27 серпня 1663 р., Львів. – Новини про від'їзд Яна Казимира з міста до Бережан та Підгайців, бунти в коронній армії, плани походу на Вінницю, війну Московської держави з Річчю Посполитою і татарами, бої у Білій Русі, покарання для вбивців Вінцентія Корвіна Гонсевського, турецько-угорську війну, службу колишніх конфедератів коронної армії в імператора Леопольда I та інші відомості	177

№ 97. 1663 р., вересень. – Новини про сеймик у Прошовичах для обрання депутатів на Трибунал і земського писаря, костельні відпусти в Казимирі й Кракові та інші відомості	179
№ 98. 31 серпня – вересень 1663 р. – Новини з ітінерарієм Яна Казимира після від'їзду з Підгайців, листи українського гетьмана Павла Тетері до короля, колишніх конфедератів литовської армії, нові призначення урядовців та інші відомості	180
№ 99. 24 вересня 1663 р., Варшава. – Новини про похід Яна Казимира до Бару та Шаргороду, бунти у війську, участь татар, які перебували на Поділлі, в поході, призначення нових урядів у Речі Посполитій, посольство коронного підканцлера Яна Лещинського до Кенігсберга, монетарна політика у Речі Посполитій, московсько-шведські відносини та інші відомості	181
№ 100. 1663 р., жовтень. – Лист пана Каркутовича до пробоща кляштору Божого Тіла в Казимирі Яцка Ліберіуса про військові дії коронної армії поблизу Бару, участь татар у цій війні, руйнування земель в околицях Шаргороду, надії на литовську армію та інші відомості	183
№ 101. 3 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про прибуття Яна Казимира до Шаргороду, небезпеку від задніпровських козаків на чолі з Іваном Сірком та Іваном Брюховецьким, їхню війну з Павлом Тетерею та інші відомості	184
№ 102. 8 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про війну в Україні, татарське посольство до Яна Казимира, становище у литовському війську та інші відомості	185
№ 103. 1663 р., вересень – жовтень. – Новини про перемовини коронного підканцлера Яна Лещинського та вармінського біскупa Стефана Виджги з представниками бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма	187
№ 104. 16 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про польське військо в Україні, плани його об'єднання з литовським і татарським, українське і татарське посольства до Яна Казимира та інші відомості	188
№ 105. 29 жовтня 1663 р., Відень. – Новини про війну Священної Римської імперії з Османською імперією	189
№ 106. 24 жовтня 1663 р., Варшава. – Новини про війну в Україні та інші відомості	190
№ 107. 3 жовтня 1663 р. – Новини про війну литовського війська з Московською державою	191
№ 108. 1663 р., жовтень. – Новини про перемовини коронного підканцлера Яна Лещинського та вармінського біскупa Стефана Виджги з бранденбурзьким курфюрстом Фрідріхом Вільгельмом	191
№ 109. 1 листопада 1663 р., Варшава. – Новини про перебування Яна Казимира у маєтності Івана Мазепи в Білій Церкві та плани походу коронної армії на Чернігівщину і дальші землі	192

№ 110. 8 жовтня 1663 р. – Новини про присягу жупних урядників та орендарів у Величці служити вірно і без зловживань владою	193
№ 111. 1663 р., листопад – середина грудня. – Новини про суд і страту казимирського єврея Мататія Калагора через релігійні суперечки з домініканами, а також єврейські погроми у Кракові та Казимирі, що виникли в результаті цієї події	193
№ 112. 15 листопада 1663 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з Білої Церкви про аудієнцію гетьмана Павла Тетері у Яна Казимира під містом, об'єднання українських військ з коронною армією, похід короля на Лівобережжя, вибори київського митрополита та інші відомості	197
№ 113. 18 листопада 1663 р., Варшава. – Новини з королівського табору із Ржищева про переправу коронної армії на лівий берег Дніпра, військові плани Яна Казимира, становище московської залоги в Києві, перебування Івана Брюховецького в Гадячі та інші відомості	199
№ 114. 30 жовтня 1663 р., Чернявка. – Новини про бої литовського війська з московським у Білій Русі, плани об'єднання з коронною армією, військові дії гетьмана Івана Брюховецького та інші відомості	200
№ 115. 26 листопада 1663 р. – Новини з королівського табору із Ржищева про переправу коронної армії на лівий берег Дніпра, позиції українських козаків та кримських татар, становище гетьмана Івана Брюховецького, семигородські справи та інші відомості	201
№ 116. 1 грудня 1663 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з Ржищева про похід Яна Казимира на Лівобережжя, наступ козаків проти нього, московське посольство до Речі Посполитої, литовсько-московську війну та інші відомості	203
№ 117. 20–21 листопада 1663 р. – Новини про задніпровських похід Яна Казимира, його зустріч з московськими посланцями, облогу та захоплення королем міста Воронкова, спільний похід коронної армії з козаками наказного гетьмана Івана Богуна до Борисполя та інші відомості	204
№ 118. 17 грудня 1663 р., Варшава. – Новини про військовий табір Яна Казимира під Борисполем, участь полковника Івана Богуна у кампанії, похід об'єднаних військ гетьмана Павла Тетері з коронним хорунжим Яном Собеським, позицію кримських татар у війні, вибори київського митрополита, розподіл урядових вакансій у Речі Посполитій та інші відомості	206
№ 119. 18 грудня 1663 р. – 12 січня 1664 р. – Новина про роботу королівських і сеймових люстраторів у Кракові та Казимирі	208
№ 120. 6 грудня 1663 р., Остер. – Новини про задніпрянський похід Яна Казимира, діяльність українського гетьмана Павла Тетері та полковника Івана Богуна, посольство від кримських татар та інші відомості з переказом листа від великого гетьмана литовського Павла Сапіги від 23 листопада про бойові дії з московськими військами	209

№ 121. 12 грудня 1663 р., Остер. – Новини з листа про задніпрянську кампанію Яна Казимира, перемовини Речі Посполитої з Москвою, урядові вакансії у Короні Польській та інші відомості	212
№ 122. 19 грудня 1663 р., Остер. – Новини з анонімного листа про узгодження планів коронної та литовської армії у задніпрянській кампанії, військові дії на Чернігівщині та інші відомості	214
№ 123. 26 грудня 1663 р., Остер. – Новини з листа про військові плани Яна Казимира, участь у військовій кампанії гетьмана Павла Тетері та коронного хорунжого Яна Собеського, перемовини Речі Посполитої з Москвою, становище у Священній Римській імперії та інші відомості	217

1664

№ 124. Нотатки Мартина Голінського про початок термінатів на 1664 рік з новинами про зростання цін на продукти, початок голоду в країні, падіння вартості монет та інші відомості	221
№ 125. 10–27 січня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про обрання резидентів на уряд бурмістра Казимира, економічні суперечки в місті, труднощі з виплатою міщанами податків та інші відомості	222
№ 126. 27 лютого 1664 р. – Нотатка Мартина Голінського про свою хворобу повторного часткового паралічу	224
№ 127. 12 березня – 2 квітня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про його економічні справи, податкові рахунки в місті Казимирі, похорони краківського підкоморія Михайла Йордана та інші відомості	224
№ 128. 7–26 квітня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про його економічні порахунки з містом Казимиром, вибори до міської влади та інші відомості	225
№ 129. 5–25 травня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про економічні справи у Казимирі, постої замкової піхоти в місті для захисту від єврейських погромів та інші відомості	226
№ 130. Нотатка про побутовий конфлікт іноземного найманця на шляху на військову службу до Варшави з краківським ремісником	226
№ 131. 29 червня 1664 р. – Щоденникова нотатка Мартина Голінського про його подорож до Ченстохови разом з казимирськими міщанами та духовенством кляштору Божого Тіла в Казимирі	227
№ 132. Нотатка Мартина Голінського про початок термінатів на 1664 рік за переказами прогностиків доктора філософії і медицини, королівського математика Миколая Журавського, Томаша Глазовського та доктора філософії, професора астрології Станіслава Словаковича	227

№ 133. 1 січня 1596 р. – Переказ повісті Криштофа Дамінеуса про перського астролога Мустаеддіна, втопленого у морі за наказом султана Мурада III після його передбачень про загибель Османської імперії	230
№ 134. 11 січня 1664 р. – Лист аноніма з польського табору до невідомого адресата про військові дії в Україні, відносини Речі Посполитої з кримськими татарами, посольство до Москви та інші відомості	232
№ 135. 3 лютого 1664 р., Варшава. – Новини з листів віленського воеводи, великого литовського гетьмана Павла Сапіги та королівського табору в Україні про захоплення Бихова, Салтикової Дивиці та інші відомості	233
№ 136. 8 лютого 1664 р., Львів. – Новини з чутками про битву литовського війська з московським	234
№ 137. 17–19 січня 1664 р. – Новини з королівського табору з-під Коропа про облогу і захоплення міста, військові дії в Україні, посольство від Івана Сірка до Москви, польське посольство до Кримського ханства та інші відомості	234
№ 138. 31 січня 1664 р., Могилів. – Новини про бойові дії литовської армії з московськими військами	236
№ 139. 22 лютого 1664 р., Вільно. – Лист аноніма до невідомого адресата про бойові дії литовського війська з московським	237
№ 140. Новини про заходи імператора Леопольда I, здійснені для оборони від Османської імперії, та інші відомості	239
№ 141. 11 березня 1664 р., Варшава. – Новини з листа з табору коронної армії про облогу Глухова, прийом татарських султанів і мурз під містом, війну з московськими військами у Брянську і Сівську, об'єднання військ Стефана Чарнецького з литовцями та інші відомості	239
№ 142. Лист аноніма з польського табору до варшавського каноніка про облогу Глухова коронними військами, участь кримських татар у боях, об'єднання з литовським військом та інші відомості	241
№ 143. 22–24 лютого 1664 р. – Новини з Могилева про військові дії у Білій Русі, перебування Яна Казимира у Новгороді-Сіверському, війну коронної армії з Іваном Брюховецьким та московськими військами, перемовини Речі Посполитої з Москвою, облогу Глухова та інші відомості	243
№ 144. 1664 р., між 13 і 16 лютого, табір під Сівськом. – Лист учасника облоги Глухова про перебіг військових подій, війну з Іваном Брюховецьким, допомогу Павла Тетері коронній армії, перемовини з литовськими комісарами стосовно оплати військові, похід Яна Казимира на Сівськ разом з татарськими та українськими військами, війну в Інфляндії з Москвою та інші відомості	244
№ 145. 24 березня 1664 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з-під Новгорода-Сіверського про об'єднання литовського війська, наступ на Сівськ та Москву, похід коронної армії до Кролевця і Коропа, перемовини Речі Посполитої, ув'язнення Івана Богуня та інші відомості	246

№ 146. 31 березня 1664 р. – Новини про облогу Глухова польськими військами, сутички коронного війська з Іваном Сірком, литовські війська під Могилевом та інші відомості	248
№ 147. 8 квітня 1664 р., Варшава. – Новини з пошти від королівського табору з Остра про бойові дії Яна Казимира проти Григорія Ромодановського та Івана Брюховецького, перемовини Речі Посполитої з Москвою, похід армії литовського польного писаря Олександра Гілярія Полубенського на Москву, війну коронної армії з Яковом Скиданом під Сосницею, примирення між Павлом Тетерею й Іваном Виговським та інші відомості	248
№ 148. 23 березня 1664 р. – Лист до Грізельди Констанції Вишневецької від її слуги, учасника походу коронної армії, про бойові дії в Україні	252
№ 149. 1664 р., березень. – Новини про звинувачення Івана Виговського в організації козацьких бунтів, його розстріл, наміри татар забрати його в полон, перебування Яна Казимира в Могилеві та інші відомості	254
№ 150. Новини про формування європейської коаліції на чолі зі Священною Римською імперією проти Османської імперії, чутки про смерть французького короля Людовіка XIV та компут армії імператора Леопольда I від 13 квітня 1664 року з коментарем Мартина Голінського	256
№ 151. Новини про комплектування армії у Священній Римській імперії та Франції проти Османської імперії та війну хорватів з турками	259
№ 152. 12 квітня 1664 р. – Новини з Кричева про смерть наказного гетьмана, полковника Івана Богуна, подорож Яна Казимира до Могильова, відносини Речі Посполитої зі Швецією, Москвою та інші відомості	260
№ 153. 4 квітня 1664 р. – Новини з Могилева про похід литовської армії в московські землі, перемовини Речі Посполитої з Москвою, призначення нових урядів у Короні Польській після страти Івана Виговського, війну в Україні та інші відомості	261
№ 154. 18 квітня 1664 р., Могилів. – Лист аноніма до невідомого адресата про пожежу в місті, від'їзд Яна Казимира до Вільна, підготовку перемовин Речі Посполитої з Москвою та інші відомості	262
№ 155. 1664 р., квітень. – Нотатка з чутками про причину пожежі в Могилеві	264
№ 156. 1664 р., середина – друга половина травня. – Новини про прибуття Яна Казимира до Вільна, бойові дії Стефана Чарнецького, Івана Сірка, московського війська в Україні та перемовини Речі Посполитої з Москвою	264
№ 157. 1663 р., листопад – 12 червня 1664 р. – Новини з історією про суд і страту казимирського єврея Мататія Калагора, єврейські погроми у Львові, Кракові, Казимирі, Опатові та інших містах	265

№ 158. 20 травня 1664 р., Варшава. – Новини з листа із Мінська про від'їзд Яна Казимира до Вільна, перемовини Речі Посполитої з Московією та підготовку консекрації коронного канцлера Миколая Празмовського на луцьке єпископство	269
№ 159. Статті з вимогами Яна Казимира до сенаторів Речі Посполитої	270
№ 160. 1664 р., друга половина травня. – Новини про прибуття Яна Казимира до Вільна, перемовини Речі Посполитої з Московією, об'єднання в Україні коронних військ з татарськими та війну Стефана Чарнецького з гетьманом Іваном Брюховецьким і московськими військами	271
№ 161. 12 травня 1664 р., Відень. – Новини про війну Габсбурзької імперії з Османами та смерть Володислава Ракоція у бою за місто Варадін	273
№ 162. 19 травня 1664 р., Відень. – Новини про похорон архикнязя Карла Йосифа та підготовку війська Священної Римської імперії проти Османської імперії	273
№ 163. 13 травня 1664 р., Паволоч. – Новини про перебіг військових подій в Україні	274
№ 164. 21 травня 1664 р. – Новини про костельні відправи у Кракові в наміренні викорінення ересі та припинення воєн з турками, Московією і козаками	275
№ 165. 1 червня 1664 р., Варшава. – Новини з Паволочі про перебіг військових подій в Україні	275
№ 166. 4 червня 1664 р., Вільно. – Новини про бойові дії між литовською і московською арміями, перемовини Речі Посполитої з Московією, посольство кримського хана Мегмеда Гірея IV до польського короля Яна Казимира та захоплення угорцями турецького міста Варадіна	277
№ 167. 14 червня 1664 р., Варшава. – Новини з-під Городища про перебіг військових подій в Україні	279
№ 168. 24 червня 1664 р., Варшава. – Новини з Вільна про від'їзд Яна Казимира з міста, перемовини Речі Посполитої з Московією, бої литовського війська з московським, розподіл світських і церковних вакансій у Великому князівстві Литовському та інші відомості	280
№ 169. 16 червня 1664 р., Вільно. – Лист литовського польного гетьмана, смоленського воєводи Михайла Казимира Паца про військові дії з московськими військами	282
№ 170. 18 червня 1664 р., Вільно. – Новини про перемовини Речі Посполитої з Московією, військові дії коронної армії в Україні та інші відомості	283
№ 171. 1664 р., червень. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про майнові справи в Казимирі	283
№ 172. 12 червня 1664 р. – Нотатка про єврейські погроми у Львові та покарання погромників у Підгайцях	285

№ 173. Нотатка про хрещення єврейського лікаря у Вільні	285
№ 174. 9 червня 1664 р. – Нотатка про віднайдення у Кракові й перепоховання тіла ксьондза Шимона Білогорського	286
№ 175. Нотатка про віднайдення у Варшаві тіла ченця-августина з Казимира та його слуги, вбитих під час шведської окупації міста	286
№ 176. 3 липня 1664 р. – Нотатка про початок роботи капітули в кляшторі Божого Тіла в Казимирі	287
№ 177. 29 липня 1664 р. – Нотатка про боргові порахунки Мартина Голінського з казимирським райцею Мартином Лемішем	287
№ 178. 25 червня 1664 р., Вільно. – Новини про плани від'їзду Яна Казимира з Вільна, прибуття до міста коронного канцлера Миколая Пражмовського, бойові дії польного литовського гетьмана, смоленського воєводи Михайла Казимира Паца з московськими військами, перемовини Речі Посполитої з Москвою, війну в Україні та інші відомості	287
№ 179. 23 червня 1664 р. – Новини з табору руського воєводи Стефана Чарнецького про військові дії в Україні, позицію кримських татар, ув'язнення київського митрополита Йосипа Нелюбовича-Тукаль- ського та інші відомості	289
№ 180. 15 липня 1664 р. – Новина про прибуття Яна Казимира до Варшави і скликання ради сенату	290
№ 181. Новини з України про військові дії коло Бару і Брацлава та ув'язнення у Львові синів полковника Остапа Гоголя	291
№ 182. Новина про аудієнцію імператорського посла Франца Ульріха Кінського у польського короля	291
№ 183. 1664 р., початок липня, польський табір під Насташкою. – Лист аноніма про облогу Чигирина, Корсуня, Білої Церкви, військові дії польської армії, кримських татар та інші відомості	292
№ 184. 29 липня 1664 р. – Новина про перевезення арештованого київ- ського митрополита Йосипа Нелюбовича-Тукальського до Варшави	294
№ 185. 14 липня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про військові дії коронної армії, гетьмана Павла Тетері, овруцького полковника Децика та кримських татар в Україні	294
№ 186. 24 липня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про надання уряду київського воєводи і міста Бару Стефанові Чарнець- кому після страти Івана Виговського, війну в Україні та участь кримських татар у бойових діях	296
№ 187. 15 серпня 1664 р., Варшава. – Новини про перемовини Речі Посполитої з Москвою та війну з московськими військами	297
№ 188. 15 серпня 1664 р., Відень. – Новини про війну Священної Римської імперії з Османською імперією та укладення Вашварського мирного договору між ними	298
№ 189. 26 серпня 1664 р., Варшава. – Лист Яна Казимира про скли- кання сеймику для обрання послів на варшавський сейм	298

№ 190. 19 серпня 1664 р. – Новини з Варшави про початок ради сенату, укладення угоди Речі Посполитої зі Швецією, посольство від Леопольда I до Речі Посполитої, протистояння Остапа Гоголя з Іваном Сіркою в Україні та польсько-татарські відносини	300
№ 191. 20 серпня 1664 р., Зверовичі. – Новини про перемовини Речі Посполитої з Москвою та бойові дії литовської армії з московськими військами	300
№ 192. 2 вересня 1664 р., Варшава. – Новини з табору під Ставищами про бойові дії в Україні та укладення угоди Речі Посполитої зі Швецією	301
№ 193. 3 вересня 1664 р., Могилів. – Новини про військові дії в Україні та збір литовського війська на допомогу польному литовському гетьманові, смоленському воєводі Михайлові Казимиру Пацу проти Москви	302
№ 194. 30 серпня 1664 р. – Новини про пропозиції московських великих послів для комісарів Речі Посполитої під час мирних перемовин	303
№ 195. Новини про військові дії московського війська у Великому князівстві Литовському	304
№ 196. 4 вересня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про військові дії в Україні, допомогу кримських татар литовському військові та чутки про наміри Швеції виступити війною проти Москви	304
№ 197. 26 серпня 1664 р., з-під Городища. – Реляція про перемоги коронної армії над дейнеками	305
№ 198. Новини про виступ шведської армії проти Москви та відступ московського воєводи Юрія Долгорукого на захист кордонів	305
№ 199. 10 вересня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про війну в Україні та допомогу кримських татар коронному військові	305
№ 200. 16 вересня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про облогу міста коронними військами	306
№ 201. 12 жовтня 1664 р., польський табір під Ставищами. – Новини про захоплення міста коронними військами, війну в Україні та допомогу кримських татар литовському військові	306
№ 202. Переказ умов мирного договору між Священною Римською імперією і Османською імперією, укладеному у Вашварі, а також новини про одруження з доньками іспанського короля Філіпа IV імператора Леопольда I та французького короля Людовіка XIV	307
№ 203. 10 серпня 1664 р., Вашвар. – Умови мирного договору між Священною Римською імперією та Османською імперією	309
№ 204. 1664 р. – Алегорична “Скарга Угорщини” на несправедливий для неї Вашварський мир, адресована Австрії та правителям християнського світу	313

№ 205. 20 грудня 1664 р. – Переказ австрійського походження Вашварського мирного договору між Габсбурзькою та Османською імперіями	314
№ 206. 31 липня – 23 серпня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про податки у Краківському воєводстві, господарські справи та розірваний сеймик у Прошовичах	315
№ 207. 1 вересня – 5 грудня 1664 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про його боргові порахунки з війтом Матвієм Завадою, суспільні та економічні відносини в Казимірі, конфлікт казимирського міщанина-вихреста Єроніма Рубинковського з містом стосовно його об- рання до міських урядів та інші відомості	316
№ 208. 15 жовтня – 26 листопада 1664 р. – Нотатка про розірвання сеймику Краківського воєводства у Прошовичах та початок роботи вар- шавського сейму	317
№ 209. 2 листопада 1664 р. – 9 січня 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про його економічні справи в Казимірі, поширення морового повітря у місті та інші відомості	318
№ 210. 9–17 жовтня 1664 р. – Новини з табору про перебіг бойових дій литовської армії з московським військом у Великому князівстві Литов- ському та дейнеків проти коронної армії в Україні	319
№ 211. 18 жовтня 1664 р., польський табір під Буками. – Новини про перебіг військових подій в Україні	320
№ 212. 8 листопада 1664 р., Варшава. – Новини з віленської пошти про перебіг бойових дій литовської армії з московським військом у Великому князівстві Литовському	321
№ 213. 1664 р., після 19 жовтня, Вільно. – Новини про бойові дії ли- товської армії з московським військом, перемовини Речі Посполитої з Москвою та війну в Україні	322
№ 214. 28 листопада 1664 р., Варшава. – Новини про відкриття та початок роботи сейму	323
№ 215. 28 листопада – 4 грудня 1664 р. – Щоденник роботи варшав- ського сейму	324
№ 216. 2 листопада 1664 р., польський табір під Лисянкою. – Новини про перебіг військових подій в Україні	325
№ 217. 12 грудня 1664 р., Варшава. – Щоденник роботи варшав- ського сейму у період між 5 і 9 грудня	326
№ 218. 29 листопада 1664 р., Яновець. – Лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до по- сольської сеймової палати з проханням заступитися перед Яном Казими- ром та повернути йому королівську прихильність	328
№ 219. 8 грудня 1664 р., Яновець. – Лист великого коронного мар- шалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до польського короля Яна Казимира з проханням повернути його до прихильності і про- бачити провини	331

№ 220. 30 листопада 1664 р., Яновець. – Лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до коронного канцлера, луцького біскупa Миколая Пражмовського з нагадуванням своєї дружби і проханням допомоги у відновленні прихильності Яна Казимира	332
№ 221. 4 грудня 1664 р., Варшава. – Відповідь коронного канцлера, луцького біскупa Миколая Пражмовського на лист великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського з порадою шукати милості у Яна Казимира	333
№ 222. 9–12 грудня 1664 р., Варшава. – Щоденник роботи варшавського сейму	336
№ 223. 17 грудня 1664 р. – Нотатка про переїзд великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського з Яновця до Вроцлава	338
№ 224. 24 грудня 1664 р., Варшава. – Новини з сейму про справу великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського, осудження вбивць польного литовського гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського, постриження в ченці Юрія Хмельниченка, його пізніше ув'язнення в Мальборку та спробу втечі звідти	338

1665

№ 225. 4–5 січня 1665 р., Варшава. – Нотатки Мартина Голінського про початок 1665 року з новинами про монетарну політику Речі Посполитої, страту вбивць литовського польного гетьмана Вінцентія Корвіна Гонсевського та інші відомості	343
№ 226. 10 січня 1665 р., Казимир. – Новини про щорічне призначення бурмістрів міста та обрання настоятеля костела св. Якуба	344
№ 227. 7–8 січня 1665 р., Варшава. – Новини про завершення сейму та нараду представників Великого князівства Литовського стосовно проблем військової оборони	344
№ 228. 4–22 лютого 1665 р. – Новини про прибуття нового краківського старости Михайла Зебжидовського до Кракова та господарську діяльність казимирських райців Войцеха Завади і Мартина Леміша	346
№ 229. 1665 р., після 15 лютого, Варшава. – Новини з Великого князівства Литовського про перебіг бойових дій литовської армії з Москвою, а також з України про повстання міщан у Ставищах та зруйнування міста	346
№ 230. 17–19 лютого 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про смерть казимирського райці Андрія Ясовського і два сеймики Краківського воєводства у Прошовичах	347
№ 231. 12 грудня 1664 р. – 17 січня 1665 р. – Нотатка про комету і небесне знамення, пов'язане з її появою	348

№ 232. Паліндром ученого та поета Йогана Штурма (1559–1650) з астрологічним тлумаченням комети 1618 року, використаний, як віщування у зв'язку з появою комети наприкінці 1664 – на початку 1665 років	351
№ 233. 19 лютого 1665 р., Прошовичі. – Фрагменти інструкції сеймику Краківського воєводства послам на варшавський сейм	352
№ 234. 1665 р., друга половина лютого – початок квітня. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про смерть київського воєводи Стефана Чарнецького, сandomirського воєводи Яна Замойського, передислокацію королівських військ до Варшави у зв'язку з відкриттям сейму та видання в Казимірі книжки пробоща Яцка Ліберіуса “Gospodarz Nieba i Ziemi Jesus Chrystus”	357
№ 235. 1665 р., березень. – Новини про відкриття сейму та прибуття до Варшави послів від французького короля Людовіка XIV, імператора Леопольда I, бранденбурзького курфюрста Фрідріха Вільгельма, папи римського Олександра VII та інших	358
№ 236. 1665 р., березень – 1667 р. лютий. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського з новинами про соціальні відносини в Казимірі, збір піхоти у Кракові через загрозу від Юрія Любомирського, ревізії оборонних споруд, постой коронних військ у Казимірі, охорону кордонів Корони Польської з Сілезією та початок будівництва каплиці Вазів у краківському замку	359
№ 237. 8 березня 1665 р., з-під Умані. – Новини про оборону козаками міста Кисляка, повстання проти гетьмана Павла Тетері й коронної армії у Кальнику, відносини Речі Посполитої з кримськими татарами та чутки про нову конфедерацію коронної армії	360
№ 238. 13 (23) березня 1665 р., табір під Кисляком. – Новини з листа гетьмана Павла Тетері про захоплення Кисляка та інших міст в околицях Чигирини	361
№ 239. 12–26 березня 1665 р. – Новини про початок роботи варшавського сейму, його розірвання, облогу коронною армією Кременчука та перемовини уманських міщан стосовно підданства полякам	363
№ 240. 28 березня – 25 квітня 1665 р. – Нотатки Мартина Голінського про його економічні справи у місті, боргові зобов'язання райці Матвія Казимира Третера, податки в Казимірі, нове небесне знамення над Річчю Посполитою та інші відомості	364
№ 241. 13 квітня 1665 р., Варшава. – Новини з листа руського воєводи Станіслава Яблоновського від 28 березня з Білої Церкви про війну в Україні, декларацію гетьмана Павла Тетері у вірності Янові Казимиру у зв'язку з рокошем Юрія Любомирського, відносини Речі Посполитої з Кримським ханством, призначення нових урядів у Короні Польській та інші відомості	366

№ 242. 31 березня – 2 квітня 1665 р., Варшава. – Новини з ради сенату про розгляд Яном Казимиром вимог конфедератів коронної армії в Україні, скликання конвокації у Великому князівстві Литовському, декларацію вірності королю з боку senatorів у конфлікті з Юрієм Любомирським, сутички його хоругви з відділами руського воєводи Станіслава Яблоновського під Ченстоховою та позицію литовської армії під час рокошу	369
№ 243. 19 лютого 1665 р. – Пасквіль у вигляді відповіді середського сеймику колишньому великому коронному маршалкові, польному коронному гетьманові Юрію Любомирському з осудженням його конфлікту з Яном Казимиром та Річчю Посполитою	370
№ 244. 1665 р., кінець березня, Варшава. – Сеймовий скрипт <i>ad archivum</i> , виданий на раді Яна Казимира з сенатом, про скликання нового сейму з дозволом для колишнього великого коронного маршалка, польного гетьмана Юрія Любомирського безпечно проживати у спиських містах та перспективами відновлення його у правах	376
№ 245. Варшавські новини з Гданська про війну Англії з Об'єднаними Провінціями	377
№ 246. 29 квітня – 21 травня 1665 р. – Новини про смерть краківського великоурядника, серадського воєводи Єроніма Вежбовського та вармінського суфрагана, ловицького декана Войцеха Пильховича	378
№ 247. 1665 р., кінець квітня – початок травня. – Новина про скликання конвокації Великого князівства Литовського та її перенесення до Гродна на 31 липня	378
№ 248. 12 травня 1665 р., Варшава. – Новина про прибуття посла від кримського хана Мегмеда Гірея IV до польського короля Яна Казимира	379
№ 249. 24 квітня 1665 р., Варшава. – Новини з Волині про військо, що збиралося коло Олики на службу до Юрія Любомирського, та інші відомості стосовно його повстання	379
№ 250. Новина про відправлення з Москви польського посланця Яна Котовича разом з московським посланцем Григорієм Богдановим у справі посередництва Священної Римської імперії і Бранденбурзького князівства для перемовин Речі Посполитої з Москвою та обміну полоненими	380
№ 251. Новина про декларацію великого литовського гетьмана Павла Сапіги з військом стосовно підтримки Яна Казимира проти Юрія Любомирського	380
№ 252. 2 квітня 1665 р. – Новина про дозвіл з римської курії конюшому Великому князівства Литовського, князеві Богуславу Радзивілу для його одруження з донькою Януша Радзивіла Анною Марією	381
№ 253. 1 травня 1665 р. – Новина про публікацію у Кракові й Казимирі наказу стосовно збору двадцяти поборів для виплати боргів армії у термін до 25 травня	381

№ 254. 1 травня 1665 р. – Новина про публікацію у Кракові й Казимирі наказу з підтвердженням інфамії на колишнього великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського та його прихильників	382
№ 255. 31 березня 1665 р., Варшава. – Універсал Яна Казимира, виданий після розірвання сейму, з повідомленням про наміри колишнього великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського вербувати військо для рокошу, оголошенням двадцяти поборів для виплати боргів армії, а також долучення копій його листів стосовно повстання і збору війська під Ченстоховою до холмського стольника Самуеля Чапліцького та брацлавського підстоля Стефана Костянтина Пясечинського	382
№ 256. 8 травня 1665 р., Варшава. – Новини про призначення на двірного коронного маршалка Яна Клеменса Браницького на сонцьке староство, повстання ногайських татар проти хана Мегмеда Гірея IV, війну в околицях Корсуня, Білої Церкви та вірність гетьмана Павла Тетері польському королю у війні Речі Посполитої з Юрієм Любомирським	389
№ 257. 3 травня 1665 р., Любовля. – Універсал колишнього великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до шляхти з повідомленням про повернення до Речі Посполитої та запевненнім своєї вірності	390
№ 258. 15 травня 1665 р., Варшава. – Новина про виступ з військом Юрія Любомирського у межі Корони Польської та звернення Яна Казимира до краківського єпископа Андрія Тшебицького у справі його посередництва для укладення громадянського миру	392
№ 259. Переказ шляхетського дискурсу у справі осудження Юрія Любомирського із закликом брати до уваги його та батькові військові заслуги перед Річчю Посполитою	393
№ 260. 17–24 травня 1665 р. – Новини про надання коронному хорунжому Янові Собеському уряду великого коронного маршалка, похорон краківського великоурядника, серадського воєводи Єроніма Вежбовського, смерть віленського єпископа Юрія Білосора та доктора теології, королівського математика, астролога Миколая Журавського	394
№ 261. 17 червня 1665 р., польський табір на Ганчорейських Полях. – Лист маршалка конфедератів коронної армії Адама Остжицького до краківського воєводи, великого коронного гетьмана Станіслава Потоцького з повідомленням про відправлення до нього посольства	395
№ 262. 27 травня 1665 р. – Новина про аудієнцію у Яна Казимира московського посланця Григорія Богданова з пропозицією посередництва Священної Римської імперії та Бранденбурзького князівства у перемовинах між Річчю Посполитою і Москвою	396
№ 263. Новини про збір війська до Яна Казимира проти Юрія Любомирського	397

№ 264. 20 червня 1665 р., Варшава. – Відповідь Яна Казимира на лист краківського єпископа Андрія Тшебицького з відмовою прийняти Юрія Любомирського до королівського милосердя та пробачити його вчинки	397
№ 265. 29 травня – 9 липня 1665 р. – Новини про надприродні знамення у Короні Польській	400
№ 266. 15–30 червня 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про громадські роботи над міськими укріпленнями у Казимирі, судові, господарські справи у місті та інші відомості	401
№ 267. 16 червня 1665 р. – Новини про спроби Юрія Любомирського заручитися посередництвом краківського єпископа Андрія Тшебицького для відновлення прихильності у Яна Казимира	402
№ 268. 27 травня 1665 р. – Новини про наміри українських повсталих козаків об'єднатися з армією Юрія Любомирського та перемогу литовського польного писаря Олександра Гілярія Полубенського над козацькими військами Децика під Димером	403
№ 269. 4 червня 1665 р. – Новини з листа руського воєводи Станіслава Яблоновського з Білої Церкви про його перемогу в Україні над об'єднаними військами Москви, калмиків і дейнеків	404
№ 270. 23 червня 1665 р., Варшава. – Новини з Меджибожа про обрання поручника Адама Остжицького маршалком конфедерації коронної армії, позицію гетьмана Павла Тетері стосовно рокошу Юрія Любомирського, війну в Україні та інші відомості	404
№ 271. Новини про наміри литовського війська об'єднатися з Яном Казимиром, перемовини віленського воєводи Павла Сапіги з комісарами від литовської армії та засідання конвокації у Гродні	405
№ 272. 23 червня 1665 р. – Новини з-під Тернополя про просування армії конфедератів та об'єднання литовського війська з Яном Казимиром	406
№ 273. 8 травня 1665 р. – Універсал колишнього великого коронного маршалка, польного коронного гетьмана Юрія Любомирського до сенаторів, урядників і шляхти Речі Посполитої з поясненням своїх кривд і закликом приєднатися до його війська	406
№ 274. 19–24 червня 1665 р. – Реляція облоги Білої Церкви московськими та українськими військами гетьмана Івана Брюховецького разом з полковниками Дециком та Василем Дворецьким	410
№ 275. 29 червня 1665 р. – Новина про розміщення військового табору Юрія Любомирського під Сокалем	412
№ 276. 4 липня 1665 р. – Новина про сутички литовської армії з московським військом у Великому князівстві Литовському	412
№ 277. 6 липня 1665 р., табір під Львовом. – Договір конфедератів коронної армії з Юрієм Любомирським про об'єднання війська та визнання за ним урядів великого маршалка і польного гетьмана	413

№ 278. 9–10 липня 1665 р. – Новина про збір королівського війська проти Юрія Любомирського та прибуття до Варшави посольства від конфедератів коронної армії	418
№ 279. 12 липня 1665 р. – Новина про прибуття посольства від конфедератів коронної армії до Яна Казимира, примаса Вацлава Лещинського, Коронного Трибуналу та інші відомості	419
№ 280. 6–17 липня 1665 р. – Новини про збір війська Яна Казимира, його листування з великим коронним гетьманом Станіславом Потоцьким у справі виплати боргу коронній армії, об'єднання Юрія Любомирського з військом конфедератів, їхнє посольство до короля, позицію імператора Леопольда I у цьому конфлікті та інші відомості	420
№ 281. 14 липня 1665 р. – Універсал маршалка конфедератів коронної армії Адама Остжицького до сенаторів, урядників і шляхти Речі Посполитої про заснування конфедерації та об'єднання з військом Юрія Любомирського	421
№ 282. 17 липня 1665 р. – Новини про допомогу імператора Леопольда I для війська Юрія Любомирського	427
№ 283. 14 липня 1665 р. – Універсал Юрія Любомирського до сенаторів, урядників і війська Речі Посполитої з повідомленням про його невдалі спроби замиритися з Яном Казимиром, поясненням причин об'єднання з конфедерацією коронної армії та закликом приєднатися до нього	428
№ 284. 19 липня 1665 р., королівський табір під Серниками. – Новини про становище армії Яна Казимира та Юрія Любомирського	436
№ 285. 26 липня 1665 р. – Новина з листів Яна Казимира про перепис його війська під Закликовим	437
№ 286. Новина про суперечності між військами конфедератів та австрійськими найманцями на службі у Юрія Любомирського	437
№ 287. 24 липня 1665 р. – Новини про заходи Юрія Любомирського стосовно примирення з Яном Казимиром за посередництвом краківського біскупa Андрія Тшебицького	437
№ 288. 1665 р., липень. – Універсал Яна Казимира з поясненнями причин війни з Юрієм Любомирським та застереженнями до підданих у разі приєднання до його війська	438
№ 289. 1–2 серпня 1665 р. – Новина про похід Юрія Любомирського до Великопольщі	440
№ 290. 13 серпня 1665 р., королівський табір під Сокольніками. – Новини про бойові дії між військами Яна Казимира і Юрія Любомирського та інші відомості	441
№ 291. 14–17 серпня 1665 р. – Щоденникові нотатки аноніма з королівського табору про бойові дії між військами Яна Казимира і Юрія Любомирського	441

№ 292. 18 серпня 1665 р., Варшава. – Новина про аудієнцію представника від повноважного бранденбурзького посла Йогана Овербека у польської королеви Людвіки Марії з приводу чуток про військову допомогу Бранденбурга-Пруссії для Юрія Любомирського	443
№ 293. 18–22 серпня 1665 р. – Щоденникові нотатки Мартина Голінського про паводки на Віслі в околицях Казимира та Кракова	444
№ 294. 30 серпня 1665 р. – Нотатка Мартина Голінського про відправлення богослужень у Казимирі та Кракові в наміренні припинення війни між Яном Казимиром та Юрієм Любомирським	445
№ 295. Новини про війну в Україні з чутками про смерть Івана Брюховецького, сутички литовської армії з московськими військами та повстання у Білій Русі проти Москви	445
№ 296. Компуті вірних Янові Казимиру армій Корони Польської та Великого князівства Литовського	445
№ 297. Компут рокошанського війська Юрія Любомирського	448
№ 298. 1665 р., перша декада вересня, Ченстохова. – Лист ченстоховського міщанина про перемовини краківського біскупa Андрія Тшебицького і холмського біскупa Томаша Леженського з Юрієм Любомирським із додатком реляції про битву під Ченстоховою	450
№ 299. 15 вересня 1665 р. – Новина про відправлення гетьмана Степана Опару до табору польського короля, його звільнення з полону, посольство Павла Тетері до Яна Казимира та звільнення з мальборкського ув'язнення Юрка Хмельниченка і Григорія Гуляницького	455
№ 300. Новина про коронних та литовських полонених, які потрапили до Юрія Любомирського у битві під Ченстоховою, та надії на його нові перемовини з Яном Казимиром	456
№ 301. 22 вересня 1665 р. – Новина про перемовини Яна Казимира з Юрієм Любомирським та конфедератами коронної армії за участю примаса Вацлава Лещинського, краківського біскупa Андрія Тшебицького і холмського біскупa Томаша Леженського	456
№ 302. 10–11 жовтня 1665 р. – Новини про посольство від Яна Казимира і кримських татар до війська конфедератів, повернення посла від Петриківського Трибуналу, універсали коронного підканцлера Яна Лещинського про збір посполитого рушення для великопольських воеводств та бойові дії литовської армії з московським військом	457
№ 303. 24 листопада 1665 р., Варшава. – Новини про угоду Яна Казимира з військом конфедератів, його побут в Торуні, прибуття до Варшави, відправлення до нього московського гінця, полонення українського гетьмана Степана Опару і повстанця Царя, їхню страту у Варшаві та інші відомості	460
№ 304. 23 листопада 1665 р. – Новини з Варшави про нараду Яна Казимира і senatorів стосовно скликання сейму, звільнення з ув'язнення Юрія Хмельниченка і Йосипа Нелюбовича-Тукальського, бої поляків з дейнеками коло Білої Церкви та інші відомості	461

№ 305. 1 грудня 1665 р. – Новини з Варшави про збір посполитого рушення у Великопольщі та статті вимог Познанського і Каліського воєводств	463
№ 306. Новина про від'їзд Юрія Любомирського до Вроцлава та розпуск війська конфедератів по коронних стаціях до відкриття варшавського сейму	465
№ 307. 29 грудня 1665 р. – Новина про смерть віленського воєводи, великого литовського гетьмана Павла Сапіги та призначення Михайла Казимира Паца на уряд гетьмана	466
№ 308. 10 червня 1665 р., Варшава. – Універсал Яна Казимира, виданий у відповідь на універсал Юрія Любомирського, з проголошенням його ворогом Речі Посполитої та застереженням до підданих стосовно підтримки рокошу	466
№ 309. 1665 р., осінь. – Пасквіль у вигляді листа коронного канцлера Миколая Пражмовського до краківського каштеляна Станіслава Варшицького з коментарем Мартина Голінського	478

Додатки

№ 1 [№ 16]. 21 березня – 16 грудня 1663 р. – Прогностик нюрнберзького астролога про становище країн у Європі, Османській імперії, Кримському ханстві та Московській державі у 1663 році	487
№ 2 [№ 203]. 10 серпня 1664 р., Вашвар. – Умови мирного договору між Священною Римською імперією та Османською	489
№ 3 [№ 204]. 1664 р. – Алгоритична “Скарга Угорщини” на несправедливий для неї Вашварський мир, адресована Австрії та правителям християнського світу	492
№ 4 [№ 205]. 20 грудня 1664 р. – Переказ австрійського походження Вашварського мирного договору між Габсбурзькою та Османською імперіями	495
№ 5 [№ 232]. Паліндром ученого та поета Йогана Штурма (1559–1560) з астрологічним тлумаченням комети 1618 року, використаний, як віщування у зв'язку з появою комети наприкінці 1664 – на початку 1665 років	496

Загальна бібліографія використаних джерел та літератури у коментарях до I–V частин рукопису

I. Джерела

Архівні матеріали

Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника. – Ф. 5: Оссолінські. – Од. зб. 189/II, 1411/II, 2286/II;

Інститут історії України НАН України, бібліотека. – № 44184–44187 (фотокопії рукопису Мартина Голінського, 1949 р.);

Головний архів давніх актів у Варшаві. – Archiwum Radziwiłłowskie. – Dz. II. – Кн. 21; Zbiór Branickich. – Ркп. 42/56; Archiwum Koronne Warszawskie. – Dz. Tatarski. – Kart. 61. – Teka 42. – Nr 184; Teka 43. – Nr 185; Teka 48. – Nr 190; Teka 51. – Nr 193; Teka 62. – Nr 204 a; Teka 63. – Nr 205; Teka 67. – Nr 209; Teka 99. – Nr 241; Teka 111. – Nr 253; Teka 113. – Nr 255; Teka 116. – Nr 258; Teka 117. – Nr 259 a; Teka 121. – Nr 263;

Національна бібліотека у Варшаві, відділ рукописів, ркп. III 3092;

Бібліотека Оссолінських у Вроцлаві. – Од. зб. 187/II, 188/II, 237/II, 326/II, 339/II;

Бібліотека Чарторийських у Кракові. – Од. зб. 1655, 1679, 2247;

Бібліотека Ягеллонського університету, від. ркп. – Од. зб. 5257: (Теки Жеготи Паулі). – Т. 15;

Державний архів у Познані. – Zesp. “Acta braci Czeskich (1505) 1557 – 1817 (1961)”. – Sygn. 55, 56, 2028;

Бібліотека ПАН у Курніку, ркп. 362;

Російський державний архів давніх актів. – Ф. 79. – Оп. 2. – Стб. 1658 р. – Спр. 105, 106, 107.

Опубліковані документи, щоденники, літописи, хроніки, стародруки

Акты Московского государства. – Санкт-Петербург, 1901. – Т. III: Разрядный приказ. Московский стол: 1660–1664;

Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов. – Вильно, 1909. – Т. XXXIV: Акты, относящиеся ко времени войны за Малороссию: (1654–1667);

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – Санкт-Петербург, 1861. – Т. III; Санкт-Петербург, 1872. – Т. VII; Санкт-Петербург, 1889. – Т. XIV: (Дополнение к III-му тому);

- Архив Юго-Западной России. – Киев, 1914. – Ч. III. – Т. 4: Акты, относящиеся к эпохе Богдана Хмельницкого / Изд. И. Каманин;
- Величко Самуил*. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке. – Киев, 1848. – Т. I;
- Витебская старина / Сост. Алексей Сапунов. – Витебск, 1885. – Т. IV;
- Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: В 3 т. – Москва, 1953. – Т. II: 1648–1651 гг.; Москва, 1954. – Т. III: 1651–1654 гг.;
- Гарасимчук Василь*. Матеріали до історії козаччини XVII віку; Василь Гарасимчук: життя і творчість (1880–1944) [= Львівські історичні праці. Джерела, вип. 1] / Упоряд. Ярослав Федорук. – Львів, 1994;
- Гваньїні Олександр*. Хроніка Європейської Сарматії / Упоряд. і перекл. Ю. Мицика. – Київ, 2007;
- Гордон Патрик*. Дневник, 1659–1667 / Пер. Д. Г. Федосова. – Москва, 2003;
- Грабянка Григорий*. Летопись. – Київ, 1854;
- Грамон Антуан*. Из истории московского похода Яна Казимира: (1663–1664 г. г.). – Юрьев, 1929;
- Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. / Упоряд. о. Юрій Мицик. – Київ, 2012. – Т. 1: 1648–1649 рр.; Київ, 2013. – Т. 2: (1650–1651); Київ, 2014. – Т. 3: (1651–1654); Київ, 2015. – Т. 4: (1655–1658);
- Дневник переводчика Посольского приказа Кристофа Боуша (1654–1664): Перевод, комментарии, немецкий оригинал / Сост. Олег Русаковский. – Москва, 2024;
- Дневные записки путешествия к запорожскому войску гг. королевских польских комиссаров... // Северный архив. – 1827. – № I. – С. 3–24; № II. – С. 145–162;
- Документи Богдана Хмельницького / Упоряд. І. Крип'якевич, І. Бутич. – Київ, 1961;
- Документы об освободительной войне украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1965;
- Дополнения к актам историческим, относящимся к России, див. Supplementum ad historica Russiae monumenta;
- Економічні привілеї міста Львова (XV–XVIII ст.) / Упоряд. Мирон Капраль. – Львів, 2008;
- Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1898. – Т. IV / Упоряд. Степан Томашівський; Львів, 1911. – Т. XII / Упоряд. Мирон Кордуба;
- Заборовский Л. В.* Великое княжество Литовское и Россия во время польского Потопа (1655–1656 гг.): Документы, исследование. – Москва, 1994;
- Історія України в документах і матеріалах / Упоряд. М. Петровський, В. Путілов. – Київ, 1941. – Т. III;
- Кулаковский Петро*. Козацьке посольство на сейм 1659 року // Гадяцька унія 1658 року / Редкол. Павло Сохань, Віктор Брехуненко, Дмитро Бурім та ін. – Київ, 2008. – С. 109–127;
- Кушевич Самійло*. Листи зі Львова / Пер. з пол., латин. та передм. Івана Сварника // Жовтень. – Львів, 1980. – № 1. – С. 119–127; № 2. – С. 130–135. – № 3. – С. 99–106. – № 4. – С. 117–127;
- Мацьків Теодор*. Англійський текст Зборівського договору з 1649 року // Український історик. – Нью-Йорк; Мюнхен, 1970. – Ч. 1/3. – С. 110–121;

Миргородська міська книга: (1656–1742 pp.) / Упоряд. Вячеслав Ринсевич. – Київ, 2023;

Мицик Юрій. 3 листів гетьмана Павла Тетері // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 2002. – Т. 243. – С. 356–373;

Мицик Юрій. 3 листування Адама Киселя // Journal of Ukrainian Studies. – Edmonton; Toronto, 2008/2009. – Vol. 33/34: Tentorium honorum: Essays Presented to Frank E. Sysyn on His Birthday. – P. 351–363;

Мицик Юрій. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. у першоджерелах // Український історичний журнал. – 1998. – № 6. – С. 103–117;

Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: Збірник за документами актових книг / Упоряд. Л. Сухих, В. Страшко. – Київ, 2008;

Памятники дипломатических сношений древней России с Римскою имперією [= Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными]. – Санкт-Петербург, 1854. – Т. III: (1632–1660);

Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1845. – Т. I; Киев, 1846. – Т. II; Киев, 1859. – Т. IV;

Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1898. – Т. I; Киев, 1897. – Т. II; Киев, 1898. – Т. III;

Повесть об астрологе Мустаеддыне // Памятники литературы древней Руси. – Москва, 1988. – [Вып. 10:] XVII век. – Кн. 1. – С. 463–467, 658–660;

Привілеї національних громад міста Львова: (XIV–XVIII ст.) / Упоряд. Мирон Капраль; наук. ред. Ярослав Дашкевич, Роман Шуст. – Львів, 2000;

Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. О. В. Тодійчук, В. В. Страшко, З. І. Осташ, З. В. Майборода. – Київ, 1995;

Рустемов Олег. Кадіарские тетради: (Исследования, тексты и переводы). – Симферополь, 2017;

Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 pp. [= Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв., т. V] / Підгот. до друку Петро Кулаковський. – Острог; Варшава; Москва, 1999;

Собрание государственных грамот и договоров. – Москва, 1822. – Т. III;

*Семанків Касія*н. Матеріали для нового видання “Документів Богдана Хмельницького” // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. 2. – С. 136–143;

Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 / Упоряд. Іван Крип'якевич, Іван Бутич. – Київ, 1998;

Петрушевич Антоній. Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год [= Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской матицей 1872 и 1873 г.]. – Львов, 1874;

Федорук Ярослав. Два листи архімандрита Данила Афінського і грека Федора Дмитрієва до царя Олексія Михайловича у 1656 році // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2009. – Вип. 13/14. – С. 475–510;

Федорук Ярослав. Хмельниччина в документах: (Між Замостям та Зборовом) // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. 1. – С. 113–139;

Шварц Искра, Аугустинович Христоф. Отношения Габсбургов с Россией и Украиной в период международного кризиса середины XVII в. // Русская и украинская дипломатия в международных отношениях в Европе середины XVII в. – Москва, 2007. – С. 231–310;

Юзефович Ян Томаш. Історія Львівського архієпископства: (1614–1700) / Упоряд. Мирон Капраль, Ірина Клименко; перекл. з лат. Мирона Капралія. – Львів, 2023.

Accords Puncten Welche zwischen Ihrer Königl. Mayest. zu Pollen (Titul) und der zu Hungarn und Böheimb Königl. Mayest. Geheimben und Kriegs-Rath, General FeldMarschall und Obristen Herrn Herrn Melchior Graffen zu Hatzfeld und gleichen eines: dann der Königl. Mayest. zu Schweden bestelten General Major und Gouverneur der Statt und Schlosses Crackaw Herrn Paul Würtzen... andern theyls... – [S. I.], 1657;

Actorum et Gestorum Sueco-Polonicorum Semestrale. Das ist: Halb-Jährige Erzehl- und Darstellung aller im Jüngsten von Ihr. Kön. Mayestät zu Schweden, etc. in das Königreich Polen fürgenommenen Feldzug, vom Herbst deß 1655. biß Ostern 1656. fürgenommener und verrichteter Handlungen, gewechselter Schriffthen, und anderer Begebenheiten, etc. – [Frankfurt am Mein], 1657;

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1884. – T. X;

Akta sejmikowe województwa belskiego. Lata 1572–1655 / Wyd. Michał Zwierzykowski, Robert Kołodziej. – Kraków, 2020;

Akta sejmikowe województwa krakowskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 1; Wrocław; Kraków, 1955. – T. II: 1621–1660. – Cz. 2; Wrocław; Kraków, 1959. – T. III: 1661–1673;

d'Arquien de la Grande, Maria Kazimierza. Listy do Jana Sobieskiego / Opr. Leszek Kukulski. – Warszawa, 1966;

Atsiz Bugra. Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts: Nach den Chroniken des Vecihi (1637–1660) und des Mehmed Halifa (1633–1660). – München, 1977;

Boxhornius Marcus Zuerius. Historia obsidionis Bredæ et rerum. – Lugdunum Batavorum [Katwijk], 1640. – Vol. 1;

Chrapowicki Jan Antoni. Diariusz. – Warszawa, 1978. – Cz. I: 1656–1664 / Opr. Tadeusz Wasilewski; Warszawa, 1988. – Cz. II: 1665–1669 / Opr. Andrzej Rachuba, Tadeusz Wasilewski;

Ciesielski Tomasz. Kronika Surty i Trubnickich jako źródło do dziejów Mohylewa w okresie wojny polsko-moskiewskiej 1654–1667: Studium historyczno-źródłoznawcze // Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim w XVI–XVII wieku / Red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron. – Zabrze, 2013. – S. 355–384;

Ciesielski Tomasz, Nagielski Mirosław. Komputy wojska koronnego w latach 1651–1653 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Białystok, 2003. – T. XL. – S. 237–273;

Codex diplomaticus Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae / Ed. Matthias Dogiel. – Vilnae, 1758. – Vol. I;

Copia eines Schreibens welches S. Gnaden der Herr Patz Littawscher Feld-Herr an Jhr. Königl. Maytt. abgehen lassen betreffend welcher gestalt sich die littawsche Armee Jhr. Kön. Maytt untergiebet und die verbrechere und redelsführer selbst abstraffen wollen. – [S. I.], 1663;

Corfus Ilie. Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone: Secolul al XVII-lea. – București, 1983;

Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un requel des traitez d'alliance, de paix, de trêve / Ed. Jean Du Mont [Dumont]. – La Haye, 1728. – Vol. VI. – Pars II; [Amsterdam], 1728. – T. VI. – Pars III;

- Czelebi Ewlija*. Księga podróży: (Wybór) / Tłumacz. Zygmunt Abrahamowicz, Aleksander Dubiński, Stanisława Płaszowska-Rymkiewicz. – Warszawa, 1969;
- Czołowski Aleksander*. Relacja o oblężeniu miasta Lwowa przez Bohdana Chmielnickiego // *Kwartalnik Historyczny*. – 1892. – R. 6. – S. 543–550;
- [Daminaeus Krzysztof]*. Liga z zawada kola poselskiego, spolnego narodu K. P. y W. X. Lit. Authore Christophino Daminaeo Peregrino Polono. – [Kraków], 1596;
- Der Römischen Kayserlichen Majestät Und Dess Heiligen Römischen Reichs Geist- und Weltlicher Stände, Chur- und Fürsten, Grafen, Herren und Städte Acta Publica... – Frankfurt am Mein, 1669. – Bd. VII;
- Dwa pamiętniki z XVII wieku Jana Cedrowskiego i Jana Floriana Drobysza Tuszyńskiego / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław; Kraków, 1954 (2-gie wyd. – Wrocław, 2006);
- Dzieje Mazowsza i Warszawy: Wybór źródeł / Opr. Józef Kazimierski, Ryszard Kołodziejczyk. – Warszawa, 1973;
- Epistolae procerum Regni Hungariae. Pars III. Complectens epistolas ab anno MDLIV ad MDCCXI / Colleg. Georgius Pray. – Posonii, 1806;
- Gesta Romanorum / Ed. Hermann Oesterley. – Berlin, 1872;
- Girguś Ryszard*. Wyjątki ze źródeł historycznych o nadzwyczajnych zjawiskach hydrologicznych i meteologicznych na ziemiach polskich w latach 1601–1920. – Warszawa, 2022;
- Grabowski Ambroży*. Starożytnicze wiadomości o Krakowie. Zbiór pism i pamiętników dotyczących się opisowej i dziejowej przeszłości oraz zwyczajów tej dawnej stolicy kraju z dodatkiem różnych szczegółów Polaków zająć mogących. – Kraków, 1852;
- Gwagnin Alexander*. Kronika Sarmacyi Europejskiej. – Warszawa, 1768;
- Holsten Hieronim Chrystian*. Przygody wojenne 1655–1666 / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1980;
- Jemiołowski Mikołaj*. Pamiętnik / Wyd. August Bielowski. – Lwów, 1850;
- Jemiołowski Mikołaj*. Pamiętnik dzieje Polski zawierający / Opr. Jan Dziegielewski. – Warszawa, 2000;
- Jerlicz Joachim*. Latopisiec albo Kroniczka / Wyd. K. Wojcicki. – Warszawa, 1853. – T. I–II;
- Kalicki Bernard*. Xiądz Adryan Pikarski i jego dziennik wyprawy przeciw Rakoczemu roku 1657 // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1864. – T. IV. – S. 203–261;
- Katalog dokumentów tureckich. Dokumenty do dziejów Polski i krajów ościennych w latach 1455–1672 / Opr. Zygmunt Abrahamowicz. – Warszawa, 1959;
- Kochanowski Jan*. Wszystkie dzieła polskie / Wyd. Kazimierz Józef Turowski. – Przemyśl, 1857. – T. I;
- Kochowski Vespasianus*. Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV. Climacter primus. – Cracoviae, 1683; Climacter secundus. – Cracoviae, 1688;
- Kochowski Wespazjan*. Lata Potopu 1655–1657 / Wybr., przełoż. Leszek Kukulski; wstęp Julian Krzyżanowski; posłow., przyp. Adam Kersten. – Warszawa, 1966;
- Kochowski Wespazjan*. Historia panowania Jana Kazimierza. – Poznań, 1859. – T. I–III;
- Kollątaj Hugon*. Uwagi nad pismem, które wyszło w Warszawie, z Drukarni Dufourowskiej pod tytułem: Seweryna Rzewuskiego, hetmana polnego koronnego, o successyi tronu w Polsce rzecz krótka. – Warszawa, 1790;

Kołodziejczyk Dariusz. Ottoman-Polish Diplomatic Relation (15th – 18th Century): An Annotated Edition of *'Ahdnames* and Other Documents. – Leiden; Boston; Köln, 2000;

Kołodziejczyk Dariusz. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th – 18th Century): A Study of Peace Treaties followed by Annotated Documents. – Leiden; Boston, 2011;

Kordecki Augustinus. Nova Gigantomachia contra sacram imaginem Deiparae Virginis a Sancto Luca depictam et in Monte Claro Częstochouiensi apud religiosos patres Ordinis S. Pauli primi eremitaе, in celeberrimo Regni Poloniae coenobio collocatam, per Suecos et alios haereticos excitata et ad perpetuam beneficiorum Gloriosae Deiparae Virginis recordationem, successurae posteritati fideliter conscripta. – Cracoviae, [1657];

Kordecki Augustyn, ks. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. [= Biblioteka Dziel Wyborowych, no. 160]. – Warszawa, 1900;

Kordecki Augustyn, o. Pamiętnik oblężenia Częstochowy 1655 r. – Częstochowa, 1991;

Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632–1646 / Opr. Agnieszka Biedrzycka. – Kraków, 2005;

Korespondencja wojskowa hetmana Janusza Radziwiłła w latach 1646–1655. – Warszawa, 2019. – Cz. 1: Dziariusz kancelaryjny 1649–1653 / Opr. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski; Warszawa, 2020. – Cz. 2: Listy / Opr. Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzecki, Piotr Kroll, Andrzej Adam Majewski, Dariusz Milewski, Mirosław Nagielski;

Kroll Piotr. Instrukcja na rozmowy z Kozakami uchwalona na konwokacji warszawskiej 1658 roku // Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą: W 35 lecie pracy naukowej Teresie Chynczewskiej-Hennel, Uczniowie, Przyjaciele i Koledzy / Pod red. Mariusza Drozdowskiego, Wojciecha Walczaka, Katarzyny Wiszowatej-Walczak. – Białystok, 2012. – S. 263–290;

Kryszak Anna. Wybrane listy Pawła Tetery adresowane do Jana Kazimierza, Stefana Czarnieckiego oraz Mikołaja Prażmowskiego jako wzór listów hetmańskich kierowanych do przedstawicieli Rzeczypospolitej // Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Akademii Marynarki Wojennej. Kwartalnik. – Gdynia, 2017. – № 2. – S. 27–43;

Kurbrandenburgs Staatsverträge von 1601 bis 1700 / Bearb. von Theodor von Moerner. – Berlin, 1867;

Lauda sejmików ziemi dobrzyńskiej / Wyd. Franciszek Kluczycki. – Kraków, 1887;

Laurus actorum publicorum Europae. [Pars I] / Accinebat J. A. Pastorius. – [S. l.], 1658;

Lettres de Pierre des Noyers secrétaire de la reine de Pologne Marie-Louise de Gonzague princesse de Mantoue et de Nevers, pour servir à l'histoire de Pologne et de Suède de 1655 à 1659. – Berlin, 1859;

Listy hetmańskie rodu Potockich. – Warszawa; Bellerive-sur-Allier, 2018. – T. I: Korespondencja Mikołaja Potockiego: Hetman polny koronny 1637–1646; Hetman wielki koronny 1646–1651 / Opr. Maciej Franz;

Listy hetmańskie rodu Potockich. – Warszawa; Bellerive-sur-Allier, 2019. – T. II: Korespondencja Stanisława Rewery Potockiego: Hetman polny koronny 1652–1654; Hetman wielki koronny 1654–1667 / Opr. Piotr Kroll;

Listy Krzysztofa Opalińskiego do brata Łukasza 1641–1653 / Pod. red. Romana Pollaka; opr. Marian Pelczyński; koment. Marian Pelczyński, Alojzy Sajkowski. – Wrocław, 1957;

Literæ Una cum Protocollo Commissariorum Plenipotentium Regis Poloniae super Tractatu, qui Mediatoribus Sac[ræ] Cæs[areæ] Majest[atis] Ferdinandi III. Legatis Alegretti ab Alegrettis & Johannis Theodori de Lorbach, cum Moschorum Czari Commissariis Plenipotentibus, habitus & conclusus est Vilnæ in Magno Ducatu Lithuaniae d[ie] 3. Novembris, Anno 1656. interceptæ a milite Suecico & e Polonico in Latinum Idioma translatae. – [S. l., s. a.];

Litterae procerum Europae ab imperatoribus, electoribus, principibus, statibusque Sacri Imperii Romano-Germanici ad reges, principes... ab anno 1552 usque ad annum 1712. – [S. l., 1712] – Pars II;

Lünig Johann Christian. Literae procerum Europae, ab imperatoribus, electoribus, principibus, statibusque Sacri Imperii Romano-Germanici ad reges, principes, republ. liberas et vice versa, in multifariis... negotiis... ab anno 1552 usque ad annum 1712 Latina lingua exaratae et in tres partes divisae. – Lipsiae, 1712;

Manifestacya commissiey lwowskiey wyrazaiąca wszytek proceder swoy z woyskiem z ich mm. pp. deputatami tu residuiącymi. – [S. l., 1663.];

Marcinkowski Karol. Dwa listy przeora A. Kordeckiego: Rok 1655. – Scranton, Pa., USA, 1956;

Massa Simon. Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum, sive Annales Hungarici et Transsilvanici / Opera et studio Simonis Massae et al., edidit Josephus Trausch. – Coroneae, 1848. – Pars II (1630–1699);

Materiały do powstania Kostki Napierskiego 1651 r. / Wyd. Adam Przyboś. – Wrocław, 1951;

Medeksza Stefan Franciszek. Księga pamiętnicza wydarzeń zaszłych na Litwie 1654–1668 / Wyd. Władysław Seredyński // *Scriptores rerum Polonicarum*. – Kraków, 1875. – T. III;

Meltzer Otto. Kleine Beiträge zur Chronik von Goldberg und Haynau // *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*. – Breslau, 1876. – Bd. 13;

Merkuriusz Polski / Opr. Adam Przyboś. – Kraków, 1961;

Meyer Martin. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Main, 1693. – Th. VIII; Frankfurt am Main, 1699. – Th. IX;

Michałowski Jakub. Księga pamiętnicza / Wyd. Antoni Zygmunt Helcel. – Kraków, 1864;

Milewski Dariusz. Kampania żwanięcka 1653 roku: Diariusze i relacje wojenne. – Oświęcim, 2016;

Miscellen 1 // *Archiv für die sächsische Geschichte*. – Leipzig, 1867. – Bd. VI. – Heft 1. – S. 107–108;

[*Nagielski Mirosław*]. Komput wojsk JKMcI pod Kozłowem zostających w obozie pod komendą JMP Jaskólskiego // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 256–258;

Nagielski Mirosław. Komput wojsk JKMcI pod Skwarzawą spisany w obozie die 4 Augusti 1663 // *Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremi Maciszewskiemu* / Pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 249–256;

Nagielski Miroslaw. Komput wojsk Rzeczypospolitej na projektowaną kampanię przeciwko Turcji w 1646 r. // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Warszawa, 1995. – T. 37. – S. 319–326;

Namaczyńska Stanisława. Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednich w latach 1648–1696. I: Zjawiska meteorologiczne i pomory; II: Kronika klęsk elementarnych (1648–1696). – Lwów, 1937;

Nekanda Trepka Walerian. Liber generationis plebeanorum: (“Liber chamorum”) / Wyd. Włodzimierz Dworzaczek, Julian Bartyś, Zbigniew Kucho-wicz. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1963. – Cz. 1;

Niemierycz Georgius. Orationes oder Reden, derer eine von dem Herrn Niemiryczen Kijowischen Podkomorzi als abgesandten der Zaporovvischen Kosaken und Grossfürstenthumbs Russlandt, den 23 April dieses laufenden Jahres. Die andere von dessen Herrn Bruder Steffen Niemieryczen Obr. über die Reiteren, Commendaten des Schlosses Krakau und Abgesandten von dem nach ausländischer Art dienenden polnischen Kriegs-Heer. Auf diesem itzo wahren Reichstage vor Ihre König. Maj. und gantzem Senat gehalten worden. – [S. l.,] 1659;

Niemierycz Georgius. Orationes oder Reden, welche die Herrn Niemieryczer an S. Kön. Majestät und die Cron Pollen auff itzt wahren Reichstage zu Warschau dem 23 Aprilis dieses 1659 Jahres gehalten. – [S. l.,] 1659;

Ojczyste spominki w pismach do dziejów dawnej Polski / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1845. – T. I–II;

Ostrowski Daneykowicz Jan. Swada polska y łacinska albo Miscellanea oratorskie seymowe, weselne, cancellaryine, listowne, kaznodziejskie, pogrzebowe, statystyczne, panegiryczne, elogiarne, inskrypcyjne, y inne różne, w oboim ięzyku prozą y wierszem. – Lublin, 1745. – T. 1;

Oświęcim Stanisław. Dyaryusz 1643–1651 / Wyd. Wiktor Czermak. – Kraków, 1907;

Pamiętnik do dziejów polskich: Z aktów urzędowych lwowskich i rękopisów / Wyd. Sadok Barącz. – Lwów, 1855;

Pamiętnik zakonu ww. oo. Bernardynów w Polsce / Ułoż. Sadok Barącz. – Lwów, 1874;

Pamiętniki historyczne do wyjaśnienia spraw publicznych w Polsce XVII wieku posługujące, w dziennikach domowych Obuchowiczów i Cedrowskiego pozostałe / Wyd. Michał Baliński. – Wilno, 1859;

Pamiętniki Łosia, towarzysza chorągwi pancernej Władysława margrabi Myszkowskiego, wojewody krakowskiego, obejmujące wydarzenia od r. 1646 do 1667 / Wyd. Żegota Pauli. – Kraków, 1858;

Pamiętniki o Konięcpolskich. Przyczynek do dziejów polskich XVII wieku / Wyd. Stanisław Przyłęcki. – Lwów, 1842;

Philemerus Irenicus Elisius [Meyer Martin]. Diarium Europaeum, insertis vatiis actis publicis. Continuatio XII. – [S. l.,] 1666;

Piasecki Paweł. Kronika. – Kraków, 1870;

Pisarski Jan. Mowca polski. – Kalisz, 1676. – T. II;

Pisma polityczne z czasów panowania Jana Kazimierza Wazy (1648–1668). Publicystyka – Eksorbitancje – Projekty – Memoriały / Wyd. Stefania Ochmann-Staniszevska. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1989. – T. I: (1648–1660); Wrocław; Warszawa, 1990. – T. II: (1661–1664); Wrocław; Warszawa, 1991. – T. III: 1665–1668;

Poezja Związku Święconego i rokoszu Lubomirskiego / Opr. Juliusz Nowak-Dłużewski. – Wrocław, 1953;

Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795) [= Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1507 ad annum 1795, t. XII] / Wyd. Franciszek Piekosiński. – Kraków, 1890. – T. II: (1587–1696). – Z. I;

Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795) [= Acta historica res gestas Poloniae illustrantia ab anno 1507 ad annum 1795, t. XII] / Wyd. Franciszek Piekosiński, Stanisław Krzyżanowski. – Kraków, 1909. – T. II: (1587–1696). – Z. III / Wyd. Stanisław Krzyżanowski;

Pribram Alfred Francis. Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655–1660 // Archiv für österreichische Geschichte. – Wien, 1887. – Bd. 70;

Przysługa arikańska, którą się w Koronie podczas wojny przysłużyli. Wydana przez szlachcica polskiego, pod ten czas miasta krakowskiego. – [S. l., s. a.];

Psaras (Madame), Zaimova Raiā, Krakovitch Odile. Consulats de France en Grèce et en Turquie: correspondance des consuls d'Athènes et de Nègrepont, 1684–1791 (affaires étrangères B–I 173, 174 et 908): mémoires et documents des consulats de Grèce et de Turquie, 1740–1870 (affaires étrangères B–III 412 a 415). – Paris, 1985;

Pufendorf Samuel. Siedem ksiąg o czynach Karola Gustawa króla Szwecji / Przetłum., opr., wstęp Wojciech Krawczuk. – Warszawa, 2013;

Radziwiłł Albrycht Stanisław. Pamiętnik o dziejach w Polsce / Przełoż., opr. Adam Przyboś, Roman Żelewski. – Warszawa, 1980. – T. 2: 1637–1646; T. 3: 1647–1656;

Radziwiłł Bogusław. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979;

Ranothowicz Stephanus. Casimiriae civitatis, urbi Cracoviensi confrontatae, origo. In eaque ecclesiarum erectiones et religiosorum fundationes, nec non series, vitae, res gestae praepositorum conventus Canoniorum Regularium Lateranensium s. Augustini ad Ecclesiam ss. Corporis Christi descriptae // Библиотека Ягеллонського університету, від. рукоп. – Од. зб. 3742;

Recueil des traitez de paix, de trêve, de neutralité, de suspension d'armes, de confédération, d'alliance, de commerce, de garantie et d'autres actes publics. – La Haye, 1700. – T. III; Amsterdam, 1700. – T. IV;

Regesta diplomatica historiae Danicae. Index chronologicus diplomatum et literarum historiarum Danicarum inde ab antiquissimis temporibus usque ad annum 1660 illustrantium. – Havniae/Kjöbenhavn, 1870. – [Ser. I.] – T. II. – Pars II: (1632–1660);

Relacje wojenne z pierwszych walk polsko-kozackich powstania Bohdana Chmielnickiego okresu “Ogniem i mieczem” (1648–1651) / Opr. Mirosław Nagielski. – Warszawa, 1999;

Riabinin Jan. Materiały do historii miasta Lublina 1317–1792. – Lublin, 1938;

Rudawski Laurentius Ioannes. Historiarum Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Oliviensem. – Varsaviae; Lipsiae, 1755;

Rudawski Wawrzyniec. Historia polska od śmierci Władysława IV aż do pokoju Oliwskiego / Przełoż. Włodzimierz Spasowicz. – Petersburg; Mohylew, 1855. – T. 1–2;

Rudomicz Bazyli. Efemeros czyli Diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1656–1672 / Przekł. z łac. Władysław Froch; opr. hist. Marian Lech Klementowski; opr. filol. Władysław Froch. – Lublin, 2002;

- Schleuderus Johannes Georgius*. Theatrum Europaeum. – Frankfurt am Mein, 1685. – Th. VII;
- Senai Hadży Mehmed*. Historia chana Islam Gereja III / Wyd. Zygmunt Abrahamowicz; koment. Olgierd Górka, Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1971;
- Skarbiec polski. Pismo zbiorowe, dziejom i sprawie polskiej poświęcone / Red. Julian Aleksander Sulima Kamiński. – Lwów, 1860;
- Soysal Abdullah Zihni*. Jarłyki krymskie z czasów Jana Kazimierza. – Warszawa, 1939;
- Sprawy i rzeczy ukraińskie: Materiały do dziejów kozaczyzny i hajdamaczyzny / Red. Franciszek Rawita-Gawroński. – Lwów, 1914;
- Starożytności historyczne polskie / Wyd. Ambroży Grabowski. – Kraków, 1840. – T. I;
- Sturmius Ioannes Mechlinianus*. Ludus fortunae ad recreandam societatem Latinis versibus omnibus in contrario sensu retrogradis exhibitus et in tres libros distributus. – Lovanii, 1633;
- Supplementum ad historica Russiae monumenta / Дополнения к актам историческим, относящимся к России. – Санкт-Петербург, 1848;
- Szymonowicz Szymon*. Sielanki (1614) i inne wiersze polskie / Wyd. Jan Łoś. – 2-gie wyd. – Kraków, 1921;
- Tatomir Lucyán*. Dziennik podróży po obcych krajach, odbytej w latach 1660–1663 // Biblioteka Ossolińskich. Poczet Nowy. – Lwów, 1865. – T. V;
- Temberski Stanisław*. Roczniki 1647–1656 / Wyd. Wiktor Czermak // Scriptores rerum Polonicarum. – Kraków, 1897. – T. XVI;
- Terlon, Hugues de*. Pamiętniki ambasadora Ludwika XIV przy królu Szwecji Karolu X Gustawie 1656–1660 / Przetłum., oprac. Łucja Częścik. – Wrocław, 1999;
- Theatrum Europaeum (Th. VII–IX) див. Schleuderus Johannes Georgius, Meyer Martin;
- Theatrum pacis, Hoc est: Tractatum atque instrumentorum pacis praecipuorum ab anno inde MDCLX ad annum MDCLXXXV inter Europaeos, atque aliis cum nationibus, initorum et conclusorum, collectio secunda. – Nürnberg, 1685. – Pars II;
- Thurloe John*. A Collection of State Papers of John Thurloe / Ed. by Thomas Birch. – London, 1742. – Vol. V: (1656);
- Traktaty polsko-austriackie z drugiej połowy XVII wieku / Wyd. Zbigniew Wójcik. – Warszawa, 1985;
- Transsylvania et bellum boreo-orientale / Ed. Alexander Szilágyi. – Budapestini, 1891. – Vol. 2;
- Treaties between Turkey and Foreign Powers: 1535–1855. – London 1855;
- Twardowski Samuel*. Wojna domowa z Kozaki i Tatars, Moskwą, potem Szwedami i Węgry przez lat dwanaście. – Kalisz, 1681;
- Übergab dess Schlosses und der Hauptstaat Cracaw, im Königreich Poln, an Ihre Königl. Mayest. in Schweden, den 7. Octobris 1655. – [S. l.], 1655;
- Ugody polsko-ukraińskie w XVII wieku / Польсько-українські угоди в XVII столітті [Серія: “Świadectwa minionych wieków / Свідчення минулих століть”]. – Kraków, 2002;
- Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. – Berlin, 1884. – Bd. VIII. – Bd. V: Politische Verhandlungen / Herausg. von Bernhard Erdmannsdörffer;

Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia / Ed. Augustino Theiner. – Romae, 1863. – T. III: 1585–1696;

Volumina Constitutionum / Opr. Stanisław Grodzicki, Marcin Kwiecień, Krzysztof Fokt; przedm. Waław Uruszczak. – Warszawa, 2015. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 1: 1641–1658; Warszawa, 2017. – T. IV: 1641–1668. – Vol. 2: 1659–1668;

Volumina legum. – Petersburg, 1860. – T. 4;

Wójcik Zbigniew. Akta poselstw Morsztyna oraz Leszczyńskiego i Naruszewicza do Szwecji w roku 1655 // Teki Archiwalne. – Warszawa, 1957. – T. 5. – S. 57–129;

Zbiór aktów do historyi ustroju sądów prawa polskiego i kancelaryi sądowych województwa krakowskiego z wieku XVI–XVIII / Wyd. S. Kutrzeba. – Kraków, 1909;

Zbiór pamiętników do dziejów polskich / Wyd. Włodzimierz Stanisław Broel-Plater. – Warszawa, 1859. – T. IV;

Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce / Wyd. J. Niemcewicz. – Warszawa, 1822. – T. IV;

Źródła do dziejów polskich / Wyd. A. Grabowski i A. Przezdziecki. – Wilno, 1843. – T. 1.

II. Історичні дослідження

[*Антонович Володимир*]. Хмельницький в представлении Кромвеля // Киевская старина. – 1882. – Т. 1. – С. 212;

Бабулин Игорь. Оборона Глухова против польской армии Яна Казимира в 1664 г. // Славянский альманах. 2019. – Москва, 2019. – № 1–2. – С. 213–236;

Бабятыньскі Конрад. Стары і Новы Быхаў у час вайны Рэчы Паспалітай з Масквой (1654–1655) // Беларускі гістарычны агляд. – 2003. – Т. 10. – С. 89–120;

Байдаус Эдуард. Штрихи к политическому портрету Б. Хмельницкого в контексте молдавско-украинских отношений (1648–53 гг.) // Україна в Центрально-Східній Європі: Студії з історії XI–XVIII століть. – Київ, 2000. – [Вип. 1]. – С. 197–206;

Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России: (По 1800 год). – Москва, 1897. – Ч. III: (Курляндия, Лифляндия, Эстляндия, Финляндия, Польша и Португалия);

Белокуров С. А. О Посольском приказе. – Москва, 1906;

Белашов Валерій. Облога Глухова польським королем Яном II Казимиром у січні-лютому 1664 р. // Україна та Польща крізь призму століть. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Поляки на Чернігово-Сіверщині – «свої»/«чужі»”, приуроченої до 350-ї річниці східного походу Яна II Казимира. — Ніжин, 2014. – С. 87–93;

Брик Михайло. Юрій Немирич на тлі історії України. – [Б. м.:] На правах рукопису, 1974.

Веселовский С. Б. Дьяки и подьячие XV–XVII в. – Москва, 1975;

Винар Любомир. Козацька Україна: Вибрані праці / Ред. Валерій Степанков. – Київ; Львів; Нью-Йорк; Париж, 2003;

Винар Любомир. Проблема зв'язків Англії з Україною за часів гетьманування Богдана Хмельницького 1648–1657: Історична студія. – Лондон; Клівленд, 1960. – (Зарево. Історична комісія. Серія: Гетьманська Держава, ч. 1: [Відбитка з журналу “Визвольний шлях”]);

Вінниченко Олексій. Повсякденне й надзвичайне в міському житті Львова середини XVII століття очима міських регентів: (На підставі щоденників 1645–1648 років) // *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów miasta.* – Kraków, 2014. – Т. IX: *Życie codzienne miasta.* – С. 34–60;

Волк-Карачевский В. В. Борьба Польши с казачеством во второй половине XVII и начале XVIII века. – Киев, 1899;

Гаврилюк Іван. Володислав Домінік Заславський (1616–1656 рр.): магнат, політик, воєначальник // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: Зб. наук. пр. – Київ, 2013. – Вип. 22. – С. 83–110;

Гадяцька угода в контексті польсько-українських відносин: Зб. наук. пр. / Ред. кол.: В. Й. Борисенко, І. І. Ярмошик, Н. В. Іщук та ін. – Житомир, 2013;

Гадяцька унія 1658 року / Ред. кол.: Павло Сохань, Віктор Брехуненко, Дмитро Бурім та ін. – Київ, 2008;

Газін Володимир. Гетьман Павло Тетеря: Соціально-політичний портрет. – Кам'янець-Подільський, 2007;

Газін Володимир. Між Москвою та Варшавою: “Українське питання” у 1654–1667 рр. – Кам'янець-Подільський, 2019;

Газін Володимир. Яким Сомко: На шляху до гетьманської булави: (Політичний портрет діяча періоду Руїни Української козацької держави) // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / Ред. кол.: Валерій Степанков (відп. ред.) та ін. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 44–54;

Гебеи Шандор. Дипломатические сношения между Трансильванским княжеством и Запорожским Войском в 1648 году // Україна в Центрально-Східній Європі: (З найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – Київ, 2005. – Вип. 5. – С. 243–262;

Генеральна карта України Гійома Левассера де Боплана 1660 року: Мірило 1:1800000: [Латинсько-український покажчик] / Упоряд. Марія Вавричин, Олег Голько. – Київ; Львів, 2011;

Герасимчук Василь. Виговщина і Гадяцький трактат // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1909. – Т. 87. – С. 5–36; Т. 88. – С. 23–50; Т. 89. – С. 16–90;

Герасимчук Василь. Перед Чуднівською кампанією // Науковий збірник, прив'язаний професорові Михайлові Грушевському учениками й прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині: (1894–1904). – Львів, 1906. – С. 288–300;

Герасимчук Василь. Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергійовича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. – Київ, 1928. – С. 205–216;

Герасимчук Василь. Чуднівська кампанія 1660 р. // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1912. – Т. 110. – С. 31–54; Львів, 1912. – Т. 111. – С. 53–81; Львів, 1912. – Т. 112. – С. 74–89; Львів, 1913. – Т. 113. – С. 44–88; Львів, 1913. – Т. 114. – С. 57–80; Львів, 1913. – Т. 116. – С. 40–68;

Голобуцкий В. Дипломатическая история освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. – Киев, 1962;

Горобець Віктор. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимізації: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654–1665. – Київ, 2001;

Грабовецький Володимир, Грабовецький Богдан. Обставини загибелі Данила Нечая в “Записках” Мартіна Голінського // Тези доповідей П'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1987. – С. 83–84;

Грушевський Михайло. Виговський і Мазепа // *Грушевський Михайло*. Вибрані праці: Видано з нагоди 25-річчя з дня його смерті (1934–1959). – Нью-Йорк, 1960. – С. 182–196;

Грушевський Михайло. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т. VIII. – Ч. 2; Київ, 1995. – Т. VIII. – Ч. 3; Київ, 1996. – Т. IX. – Ч. 1; Київ, 1997. – Т. IX. – Ч. 2; Київ, 1998. – Т. X;

Дашкевич Ярослав. Захарій Гамоцький – вірменин з України, дворянин у Швеції та його зустрічі з Богданом Хмельницьким (1655) // *Дашкевич Ярослав*. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Упор. Мирон Капраль, Галина Сварник, Ігор Сkochиляс. – 2-е вид., вип. і доп. – Львів, 2007. – С. 130–138;

Дашкевич Ярослав. Клан Хмельницького – легенда чи дійсність? // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1992. – Вип. II. – С. 78–92;

Дашкевич Ярослав. Павло Тетеря // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – Київ, 1995. – С. 253–283;

Домбровський Януш Станіслав. Поміж Батогом і Жванцем: Козацька політика сенату Речі Посполитої // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 2002. – Т. 243. – С. 61–84;

Дорошенко Дмитро. Гетьман Петро Дорошенко: Огляд його життя і політичної діяльності. – Нью-Йорк, 1985;

Дорошенко Дмитро. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України // Праці Українського Історично-філологічного товариства в Празі. – Прага, 1939. – Т. 2. – С. 30–41;

Друг Ольга, Ковалинський Віталій, Мельник Ольга. Від війта до мера. – Київ, 2004;

Заборовський Лев. Последний шанс умиротворения: посольство Б. А. Репнина во Львове 1653 г. // Русская и украинская дипломатия в Евразии: 50-е годы XVII века. – Москва, 2000. – С. 24–30;

Зубрицький Денис. Хроніка міста Львова / Перекл. з польськ. Івана Сварника; комент. Мирона Капралія. – Львів, 2002;

Истинн В. Откровение Мефодия Патарского и апокрифические издания Даниила в византийской и славянской литературах: Исследования и тексты // Чтения Общества истории и древностей российских. – Москва, 1897. – Кн. 2. – С. I–II, 5–250;

Ісаєвич Ярослав. Старовольський (Starowolski, Starovolsci) Шимон (1588 – 04. 04. 1656) // Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (гол.), Г. В. Боряк (заст. гол.), В. Ф. Верстюк та ін. – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 815–816;

Капраль Мирон. Національні громади Львова XVI–XVII ст.: (Соціально-правові взаємини). – Львів, 2003;

Касименко Олександр. Російсько-українські взаємовідносини 1648 – початку 1651 р. – Київ, 1955;

Кордуба Мирон. Венецьке посольство до Хмельницького (1650) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1907. – Т. 78;

Костомаров Микола. Історичні монографії. – Тернопіль, 1891. – Т. VI: Гетьманування Івана Виговського і Юрія Хмельницького; Тернопіль, 1892. – Т. VII: Руїна. I. Гетьманування Брюховецького;

Кравець Марина, Ченцова Віра. Султан відповідає козакам: До історії двох грамот Мегмеда IV до Богдана Хмельницького (1650–1651) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2018. – Вип. 21/22. – С. 397–439;

Кривошея Володимир. Генеалогія українського козацтва: Білоцерківський полк. – Київ, 2002;

Кривошея Володимир. Генеалогія українського козацтва: Канівський полк. – Київ, 2006;

Кривошея Володимир. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. – Київ, 2002;

Кривошея Володимир. Козацька еліта Гетьманщини. – Київ, 2008;

Кривошея Володимир. Українське козацтво в національній пам'яті: Чернігівський полк: У 2 т. – Київ, 2012. – Т. 1;

Крикун Микола. Між війною і радістю: Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. – Київ, 2006;

Крип'якевич Іван. Богдан Хмельницький. – 2-ге вид. – Львів, 1990;

Крип'якевич Іван, Студії над державою Богдана Хмельницького: I. Рада; II. Генеральна старшина // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1925. – Т. 139–140. – С. 67–81; III. Державні межі; IV. Українські дороги в половині XVII в. // ЗНТШ. – Львів, 1926. – Т. 144–145. – С. 109–140; V. Гетьманські універсали; VI. Суд // ЗНТШ. – Львів, 1927. – Т. 147. – С. 55–80; VII. Військо; VIII. Каталог полковників 1648–1657 рр.; IX. Держава Богдана Хмельницького: (Загальні уваги) // ЗНТШ. – Львів, 1931 – Т. 151. – С. 111–150;

Крип'якевич Іван. Турецька політика Б. Хмельницького // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2006. – Вип. 10/11. – С. 111–160;

Курбатов Олег. Русско-польская война 1654–1667 гг. – Москва, 2019;

Лазаревський Олександр див. Антонович Володимир;

Литинський В'ячеслав. Твори. Архів. Студії. – Філадельфія, 1980. – Т. 2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького / Ред. Лев Білас;

Луняк Євген. Криваве Різдво Салтикової Дівичі 1664-го року. – Ніжин, 2013;

Луняк Євген. Бій під Пирогівкою 11 (21) лютого 1664 р. та його значення для перебігу зимового походу Яна II Казимира 1663–1664 рр. // Україна та Польща крізь призму століть. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Поляки на Чернігово-Сіверщині – «свої»/«чужі»”, приуроченої до 350-ї річниці східного походу Яна II Казимира. — Ніжин, 2014. – С. 93–109;

Ляскоронский Вл[адимир]. Паволоцкий полковник Иван Попович: Эпизод из времен “Руины” // Киевская старина. – 1889. – № 5–6. – С. 570–577;

Малек Элиза. “Повесть об астрологе Мустаеддине” – неизученный памятник переводной литературы XVII века: (Из истории русско-польских литературных связей) // Труды Отдела древнерусской литературы. – Москва; Ленинград, 1970. – Т. 32. – С. 242–258;

Мальцев А. Н. Россия и Белоруссия в середине XVII века. – Москва, 1974;

Марченко Михайло. Боротьба Росії і Польщі за Україну: (1654–1664 рр.). – Київ, 1941;

Методические указания к изучению курса “Источниковедение истории СССР” / Сост. Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыцык. – Днепропетровск, 1984;

Миллер Илья. Крестьянское движение в Подгалье в 1651 г. // Ученые записки Института славяноведения АН СССР. – Москва; Ленинград, 1950. – Т. 2. – С. 155–215;

- Мицик Юрій.* Гетьман Іван Виговський. – Київ, 2004;
- Мицик Юрій.* Джерела з польських архівосховищ до історії України другої половини XVII ст. // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 1992. – Вип. 1. – С. 72–93;
- Мыцык Юрій.* “Літописец” Дворецких – пам’ятник українського летописання XVII в. // Летописи и хроники 1984. – Москва, 1984. – С. 219–234;
- Мицик Юрій, о.* Маловідомий чернігівський полковник Стефан Краснобашта // Сіверянський літопис. – Чернігів, 2020. – № 4. – С. 68–74;
- Мицик Юрій.* Могила, Хмельницький, Мазепа // Кур’єр Кривбасу. – 1996. – № 49–50. – С. 27–32;
- Мицик Юрій, Чухліб Тарас.* Оригінальний документ 1663 р. з архівів Польщі про початок дипломатичної діяльності Івана Мазепи // Чорноморська минувшина. – Одеса, 2021. – Вип. 16. – С. 125–130;
- Мишко С.* Гадяцький договір: (Відбитка з чч. “Вільної України”, журналу Української Вільної Громади в Америці). – Детройт, 1959;
- Новосельский А. А.* Исследования по истории эпохи феодализма: Научное наследие. – Москва, 1994;
- Петровський Микола.* З історії класової боротьби на Україні в XVII ст.: (Змова Децика) // Записки Ніжинського інституту соціального виховання. – Ніжин, 1932. – Кн. XII. – С. 13–45;
- Петровський Микола.* Нариси історії України XVII – початку XVIII ст.: (Досліди над Літописом Самовидця). – Харків, 1930;
- Петровський Микола.* Три Поповичі: (З української просопографії XVII в.) // Записки Ніжинського інституту народної освіти. – Ніжин, 1927. – Кн. VII. – С. 3–15;
- Поршнев Борис.* Франция, Английская революция и европейская внешняя политика в середине XVII века. – Москва, 1970;
- Сагановіч Генадзь.* Невядомая вайна: 1654–1657. – Мінск, 1995;
- Санін Геннадій.* Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII века. – Москва, 1987;
- Скочилиас Ігор.* Запровадження метричних книг у Київській митрополії: (Середина XVII – XVIII століть) // *Його ж.* “Slavia Unita” в історії та культурі Київської митрополії кінця XVI – XVIII століть: Зб. наук. пр. / Упоряд. Оксана Вінниченко, Олексій Вінниченко, Ірина Скочилиас, Ярослав Федорук, Максим Яременко. – Львів; Київ, 2024. – С. 145–198;
- Смирнов В. Д.* Крымское ханство под верховенством Османской Порты до начала XVIII века. – Санкт-Петербург, 1887;
- Смолій Валерій, Степанков Валерій.* Петро Дорошенко: Політичний портрет. – Київ, 2011;
- Сокирко Олексій.* Лицарі другого сорту: Наймане військо Лівобережної України 1669–1726 рр. – Київ, 2006;
- Соловьев С. М.* История России с древнейших времен. – Москва, 1990. – Кн. V. – Т. 9–10; Москва, 1991. – Кн. VI. – Т. 11–12;
- Стадник Микола.* Гадяцька унія // Записки Українського наукового товариства. – Київ, 1910. – Кн. VII. – С. 65–85; Київ, 1911. – Кн. VIII. – С. 5–39;
- Степанков Валерій.* Нечай Данило // Полководці Війська Запорозького: Історичні портрети. – Київ, 1998. – Кн. 1. – 241–260;
- Степанков Валерій.* Нужний Парфен (Пархом; р. н. невід. – п. у травні 1664) // Енциклопедія історії України. – Київ, 2010. – Т. 7. – С. 496;

Томашівський Степан. Межи Пилявцями і Замостєм // Жерела до історії України-Руси. – Львів, 1913. – Т. VI. – С. 1–136;

Томашівський Степан. Самуїл Казимир Кушевич, райця львівський і його записна книга // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1897. – Т. XV. – Кн. 1. – С. 1–24;

Федорук Олесь. Роман Куліша “Чорна рада”: Історія тексту. – Київ, 2019;

Федорук Ярослав. Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза та Україна у середині XVII століття. – Київ, 2011;

Федорук Ярослав. Коментарі: [До статті: *Крип’якевич І.* Турецька політика Б. Хмельницького] // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2006. – Вип. 10/11. – С. 180–196;

Федорук Ярослав. Міжнародна дипломатія і політика України: 1654–1657. – Львів, 1996. – Част. I: 1654 рік;

Федорук Ярослав. Нездійснений проект ірландської колонізації в Україні 1655 р. // Україна в Центрально-Східній Європі. – Київ, 2014. – Вип. 14. – С. 101–117;

Федорук Ярослав. Османська імперія у відносинах з Україною та Річчю Посполитою у 1655 році // Хроніка–2000: Український культурологічний альманах. – Київ, 2014. – Т. 95: Україна – Туреччина. – Кн. 1. – С. 253–300;

Федорук Ярослав. Писемне джерело 1651 року про поховальний обряд українського козацтва // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2012. – Вип. 16/17. – С. 687–693;

Федорук Ярослав. Посольства кримського хана Мегмеда Гірея IV до Швеції, Данії та Австрії у 1655 р. // Український історичний журнал. – Київ, 2010. – № 5. – С. 37–49;

Федорук Ярослав. Рінський союз 1655 року між бранденбурзьким курфюрстом і Королівською Пруссією в опінії Яна Казимира та його двору // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2010. – Вип. 15. – С. 215–231;

Федорук Ярослав. Рукопис Мартина Голінського – археографічна пам’ятка середини XVII століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ, 2004. – Вип. 8/9. – С. 37–87;

Федорук Ярослав. Столітні традиції історичного міфу про Богдана Хмельницького та Олівера Кромвеля // *Silva rerum*: Зб. наук. пр. на пошану професора А. Перналя / Упоряд. М. Вавричин; ред. кол. Я. Дашкевич (гол.) та ін. – Львів, 2007. – С. 443–476;

Федорук Ярослав. “You have heard this news upon the market place”: Верифікація новин в англійській періодиці середини XVII ст. // *Academia*: Студії на пошану Валерія Смолія. – Київ, 2020. – Кн. 2: Простори історії. – С. 349–360;

Форстен Г. К внешней политике великого курфюрста Фридриха Вильгельма Бранденбургского // Журнал Министерства народного просвещения. – Санкт-Петербург, 1900. – Ч. 329 (Июнь). – С. 304–330; Ч. 330 (Июль). – С. 22–58, 304–336; Ч. 331 (Август). – С. 1–21;

Хоткевич Гнат. З приводу одної частини “Денника Освенціма” // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1930. – Т. С: Ювілейний збірник на пошану Акад. Кирила Студинського. – Ч. II: Праці історичні. – С. 177–204;

Чухліб Тарас. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи: (1663–1713). – Київ, 2004;

Чухліб Тарас. Михайло Ханенко // Володарі гетьманської булави: Історичні портрети. – Київ, 1995. – С. 317–329;

Чухліб Тарас. Соратники Богдана Хмельницького: Військово-політична діяльність Євстафія Гоголя: (1648–1679 рр.) // Доба Богдана Хмельницького: (До 400-річчя від народження великого гетьмана): Зб. наук. пр. – Київ, 1995. – С. 142–158;

Шевченко Федір. Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст. – Київ, 1959;

Шидлинг Антон. Леопольд I // *Шидлинг Антон, Циглер Вальтер.* Кайзеры: Священная Римская империя, Австрия, Германия / Пер. с нем. Е. С. Самойлович. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 204–225, 592–595;

Шлапінський Володимир. Про монетний двір у Львові 1656–1663 рр. і не тільки: Історико-нумізматично-економічний нарис. – Львів, 2024;

Яковлева Тетяна. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради–2 до Андрусівської угоди: (1659–1667 рр.). – Київ, 2003.

Abrahamowicz Zygmunt. Four Turkish Letters to the King and Chancellor of Poland at the Svenska Riksarkivet in Stockholm // *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae.* – Budapest, 1961. – T. XIII. – P. 63–70;

Anrep Gabriel. Svenska adelns ättar-taflor. – Stockholm, 1864;

Augusiewicz Sławomir. Działania militarne w Prusach Książących w latach 1656–1657. – Olsztyn, 1999;

Augusiewicz Sławomir. Prostki 1656. – Warszawa, 2001;

Augusiewicz Sławomir. Rejestr jeńców polskich na Krymie z 1649 r. // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne.* – Kraków, 2018. – T. 145. – Z. 1. – S. 157–180;

Babka Rafał. Kampania ochmatowska 1654–1655. Część I // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Białystok, 2007. – T. XLIII. – S. 177–206;

Babka Rafał. Kampania ochmatowska 1654–1655. Część II // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Białystok, 2008. – T. XLV. – S. 40–69;

Baczowska Wanda. Kuszewicz Samuel Kazimierz (1607–1666) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1971. – T. XVI. – S. 308–310;

Baczowski Krzysztof. Król Jan Kazimierz w Jasielskiem i w Krośnienskiem w styczniu 1656 r. // *Rocznik Jasielski.* – Jasło, 1990. – T. III. – S. 7–16;

Bałaban Majer. Dzieje Żydów w Krakowie i na Kazimierzu: (1304–1868). – Kraków, 1913. – T. I: 1304–1655; Kraków, 1936. – T. II: 1656–1868;

Baranowski Bohdan. Powstanie Kostki Napierskiego w 1651 r. – Warszawa, 1951;

Baranowski Bohdan. Tatarszczyzna wobec wojny polsko-szwedzkiej w latach 1655–1660 // *Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660.* – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 453–489;

Bardach Juliusz. W 300-ną rocznicę powstania chłopskiego pod wodzą Kostki-Napierskiego // *Nowe Drogi: Czasopismo Społeczno-Polityczne.* – Warszawa, 1951. – R. V. – Zesz. 3 (27). – S. 118–124;

Barłowska Maria. Mowa poselska Jerzego Niemirycza // *W kręgu Hadziacza A.D. 1658 od historii do literatury / Pod red. Piotra Boreka.* – Kraków 2008. – S. 317–326;

Bartoszewicz Julian. Paweł Piasecki, biskup przemyski, opat mogiński: (1579–1649) // *Piasecki Paweł.* Kronika. – Kraków, 1870. – S. III–LXXXVI;

- Basista Jakub.* Kalendarze książkowe w Anglii pierwszych Stuartów i w Rzeczypospolitej Wazów // Kalendarze staropolskie / Pod red. Iwony M. Dackiej-Górzyńskiej, Joanny Partyki. – Warszawa, 2013. – S. 101–116;
- Bąkowa Joanna.* Szlachta województwa krakowskiego wobec opozycji Jerzego Lubomirskiego w latach 1661–1667. – Warszawa; Kraków, 1974;
- Berkis Alexander Valdonis.* The Reign of Duke James in Courland 1638–1682. – Lincoln, Neb., 1960;
- Bernacki Ludwik.* Przyczynki do dziejów najdawniejszej powieści polskiej. – Lwów, 1904;
- Bieniarzówna Janina.* Mieszczaństwo krakowskie XVII w.: Z badań nad strukturą społeczną miasta. – Kraków, 1969;
- Bieniarzówna Janina.* Walka chłopów w kasztelanii krakowskiej. – Warszawa, 1953;
- Bieniarzówna Janina.* Z dawnego Krakowa: Szkice i obrazy z XVII wieku. – Kraków, 1957;
- Bieniarzówna Janina, Małeki Jan.* Dzieje Krakowa. – Kraków, 1984. – T. 2: Kraków w wiekach XVI–XVIII;
- Biernacki Witold.* Powstanie Chmielnickiego: Działania wojenne na Litwie w latach 1648–1649. – Zabrze, 2006;
- Bobyński Konrad.* Michał Kazimierz Pac – wojewoda wileński, hetman wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2008;
- Bobyński Konrad.* Między Rzeczypospolitą a Moskwą – Dyneburg i Inflanty polskie w latach 1665–1667 // Zapiski Historyczne. – Toruń, 2011. – T. 76. – Z. 3. – S. 37–55;
- Boniecki Adam.* Herbarz polski. – Warszawa, 1899. – Cz. I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – T. I; Warszawa, 1902. – T. V; Warszawa, 1907. – T. XI;
- Brandowski Aleksander.* Maciej Kazimierz Treter: Nieznany a wzorowy stylista polski od XVIIgo wieku. – Poznań, 1877;
- Buła Janina.* Katalog kalendarzy polskich od XVI do XVIII wieku w zbiorach biblioteki Czartoryskich. – Kraków, 1994;
- Carlson Fredrik Ferdinand.* Sveriges historia under konungarne af Pfalziska huset. – Stockholm, 1855. – Del. 1: Carl X Gustaf;
- Chmiel Adam.* Początek miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII wieku // Rocznik Krakowski. – 1909. – T. XI. – S. 77–176;
- Chmiel Adam.* Z herbarza mieszczańskiego: (Herby Foxów) // Rocznik Krakowski. – 1900. – T. 3. – S. 173–182;
- Choińska-Mika Jolanta.* Między społeczeństwem szlacheckim a władzą: Problemy komunikacji społeczności lokalne – władza w epoce Jana Kazimierza. – Warszawa, 2002;
- Choińska-Mika Jolanta.* Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów. – Warszawa, 1998;
- Ciesielski Tomasz.* Armia koronna w latach 1651–1653. Cz. II: Od Batochu do Żwańca // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Białystok, 2003. – T. XL. – S. 49–85;
- Ciesielski Tomasz.* Działalność wojskowa Stefana Czarnieckiego w latach 1651–1653 // Stefan Czarniecki: Żołnierz – obywatel – polityk / Red. Waldemar Kowalski. – Kielce, 1999. – S. 61–86;

- Ciesielski Tomasz.* Kongresy pokojowe w Lubece w latach 1651–1653 // *Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej obojga narodów ze Szwecją w XVII wieku* / Pod. red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2007. – S. 67–79;
- Ciesielski Tomasz.* Od Batołu do Żwańca: Wojna na Ukrainie, Podolu i o Mołdawię. – Zabrze, 2007;
- Ciesielski Tomasz.* Sejm brzeski 1653 r.: Studium z dziejów Rzeczypospolitej w latach 1652–1653. – Toruń, 2003;
- Cieślak Edmund.* Wojskowo-polityczne i gospodarcze znaczenie Gdańska w wojnie polsko-szwedzkiej 1655–1660 // *Wojna polsko-szwedzka* / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 358–381;
- Czapliński Władysław.* Butler Gotard Wilhelm h. własnego, (ur. 1600) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1937. – T. III. – S. 150–151;
- Czapliński Władysław.* Czarniecki Stefan, herbu Łodzia (1599–1665) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 208–211;
- Czapliński Władysław.* Dwa sejmy w roku 1652: Studium z dziejów rozkładu Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku. – Wrocław, 1955;
- Czapliński Władysław.* Emigracja polska na Śląsku w latach 1655–1660 // *Sobótka.* – Wrocław, 1955. – R. X. – № 4. – S. 556–610;
- Czapliński Władysław.* Firlej Andrzej, wojewoda sandomierski, († 1649 lub 1650) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1948. – T. VI. – S. 476;
- Czapliński Władysław.* Fredro Zygmunt († 1663), kasztelan sanocki // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1948/1958. – T. VII. – S. 127;
- Czapliński Władysław.* Leszczyński Andrzej h. Wieniawa (ok. 1608–1658) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 105–107;
- Czapliński Władysław.* Leszczyński Jan h. Wieniawa (1603–1678) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 115–119;
- Czapliński Władysław.* Leszczyński Wacław (1606–1666), biskup warmiński, potem prymas // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 149–151;
- Czapliński Władysław.* Piasecki Paweł (1579–1649) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980. – T. XXV. – S. 787–789;
- Czapliński Władysław.* Pierwszy pobyt Jerzego Lubomirskiego na Śląsku (1664–1665) // *Sobótka.* – Wrocław, 1946. – T. I. – S. 44–72;
- Czapliński Władysław.* Rola magnaterii i szlachty w pierwszych latach wojny szwedzkiej // *Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660.* – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 137–196;
- Czarnowski J. N.* Ukraina i Zaporozże, czyli historia kozaków od pojawienia się ich w dziejach do czasu ostatecznego przyłączenia do Rosyi. – Warszawa, 1854. – T. I;
- Czermak Wiktor.* Ostatnie lata Jana Kazimierza / Opr. Adam Kersten. – Warszawa, 1972;
- Czermak Wiktor.* Plany wojny tureckiej Władysława IV. – Kraków, 1895;
- Częścik Łucja.* Sejm warszawski w 1649/50 roku. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978;
- Czyżewski Krzysztof.* Kaplica Wazów – czyli ostatnie mauzoleum jagiellońskie na Wawelu // *Studia Waweliana.* – Kraków, 2016. – T. XVII. – S. 77–129;

Dąbrowski Janusz. Polsko-moskiewskie rokowania pokojowe w 1658 roku // Rzeczpospolita w latach potopu / Pod red. Jadwigi Muszyńskiej i Jacka Wijaczki. – Kielce, 1996. – S. 91–107;

Dąbrowski Janusz. Próby rozwiązania konfliktu kozackiego w latach 1648–1672 przez polskie elity polityczne // Соціум: Альманах соціальної історії. – Київ, 2007. – Вип. 7. – С. 143–160;

Dąbrowski Janusz. Senat Koronny: Stan sejmujący w czasach Jana Kazimierza. – Kraków, 2000;

Damus Rudolf. Der erste nordische Krieg bis zur Schlacht bei Warschau. Aus Danziger Quellen // Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. – Danzig, 1884. – Heft XII. – S. 3–110;

Dânişmend İsmail Hâmî. Osmanlı Devlet Erkânı: Sadr-ı-A'zamlar (Vezir-i-A'zamlar), Şeyh-ül-İslâmlar, Kapdan-ı-Deryalar, Baş-Defterdarlar, Reis-ül-Küttablar. – Istanbul, 1971;

Demel Juliusz. Historia Rumunii. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970;

Demény Lidia. Освободительная война украинского народа 1648–1654 годов и Юго-Восточная Европа // Revue des études sud-est européennes. – Bucureşti, 1974. – T. XII. – No. 4. – P. 499–521;

Długolecki Wojciech Jacek. Batoń 1652. – Warszawa, 1995;

Długosz Józef. Latyfundia Lubomirskich w XVII wieku: Powstanie, rozwój, podziały. – Opole, 1997;

Długosz Józef. Ossoliński Maksymilian h. Topór (1588–1655) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 423–424;

Dobrowolska Wanda. Czetwertyński-Światopełk (Czterweteński) Hryhory książę († 1651) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 362;

Domagała Marcin. Biała Cerkiew 23–25 IX 1651. – Zabrze, 2007;

Dworzaczek Włodzimierz. Leszczyński Bogusław h. Wieniawa (ok. 1612–1659) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 107–111;

Dworzaczek Włodzimierz. Opaliński Jan Karol h. Łódzia (1642–1695) // Polski słownik biograficzny. – Warszawa, 1979. – T. XXIV. – S. 85;

Dworzaczek Włodzimierz. Opaliński Piotr Adam h. Łódzia (1636–1682) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 104–105;

Dzieszyński Ryszard. Kraków 1655–1657. – Warszawa, 2019;

Dzieszyński Ryszard. Kraków w czasie “Potopu” 1655–1657. – Warszawa, 1976;

Dziewanowski-Stefańczyk Bartosz. Pieniądz w służbie króla i Rzeczypospolitej: Polityka monetarna w dyskursie sejmowym w latach 1658–1668. – Warszawa, 2020;

Dzięgielewski Jan. Petrykowski (Potrykowski) Aleksander h. Paprzyca (zm. 1672) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1980. – T. XXV. – S. 708;

[*Elberling E.*] *E. Ebg.* Fredrik III // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1908. – Bd. VIII. – S. 1292–1293;

Elektorów poczet, którzy niegdyś głosowali na elektów Jana Kazimierza roku 1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku 1697 i Stanisława Augusta roku 1764 / Opr. Oswald Zaprzaniec Pietruski. – Lwów, 1845;

- Encyklopedyja powszechna. – Warszawa, 1864. – T. XV: (Kodesz. –Kraśiń);
- Estreicher Karol*. Bibliografia polska. – Kraków, 1891. – T. XII; Kraków, 1898. – T. XVI; Kraków, 1899. –T. XVII; Kraków, 1901. – T. XVIII; Kraków, 1903. – T. XIX; Kraków, 1906. – T. XXI; Kraków, 1910. – T. XXIII; Kraków, 1912. – T. XXIV; Kraków, 1913. – T. XXV; Kraków, 1915. – T. XXVI; Kraków, 1930. –T. XXVIII; Kraków, 1933. – T. XXIX; Kraków, 1934. – T. XXX; Kraków, 1936. – T. XXXI;
- Estreicher Karol, Estreicher Stanisław*. Bibliografia polska. – Kraków, 2013. – T. XXXVI. – Cz. 1;
- Fabiani Bożena*. Warszawski dwór Ludwika Marii. – Warszawa 1976;
- Fagerlund Rainer*. Kriget i östersjöprovinserna 1655–1661. Operationer och krigsansträngningar på en bikrigsskådeplats under Carl X Gustafs krig // Kriget på östfronten [= Carl X Gustaf-studier, 7 / Red. Arne Stade]. – Stockholm, 1979. – S. 9–271; kart;
- [*Fåhræus G. R.*] *R. F. Hedvig Eleonora* // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1909. – Bd. XI. – S. 218–219;
- [*Fåhræus G. R.*] *R. F. Karl XI* // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1910. – Bd. XIII. – S. 961–962;
- Fedoruk Yaroslav*. An Unrealized Project of the Irish Colonization of Ukraine (1655) // Journal of Ukrainian Studies. – Edmonton; Toronto, 2008–2009. – Vol. 33/34: Tentorium honorum: Essays Presented to Frank E. Sysyn on His Birthday. – P. 117–133;
- Finkel Caroline*. Osman's Dream: The Story of the Ottoman Empire 1300–1923. – London, 2006;
- Franz Maciej*. Listy hetmanów kozackich jako źródło do poznania dziejów Kozaczyzny Ukrainnej: (Na przykładzie wybranych listów Pawła Tetery) // Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej. – Kraków 2013. – T. IV: Stulecia XVI–XIX. Perspektywa historyczna i językowa / Red. P. Borek, M. Olma. – S. 113–123;
- Frąś Ludwik*. Obrona Jasnej Góry w r. 1655. – Częstochowa, 1935;
- Frąś Ludwik*. Obrona Zbaraża w r. 1649. – Kraków, 1932;
- Fries Ellen*. Erik Oxenstierna: Biografisk studie. – Stockholm, 1889;
- Frost Robert*. Etiopczyk i słoń? Ludwika Maria Gonzaga i rola królowej w monarchii elekcyjnej (1645–1667) // Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667): Między Paryżem a Warszawą / Red. Anna Kalinowska, Paweł Tyszka [= Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum: Studia i Materiały, IX]. – Warszawa, 2019. – S. 15–50;
- Frost Robert*. The Nothern Wars: War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721. – London, 2000;
- Gajecy George*. The Cossack Administration of the Hetmanate: In 2 vols. – Cambridge, Mass., 1978. – Vols. 1–2;
- Gawęda Marcin*. Od Beresteczka do Cudnowa. Działalność wojskowa Jerzego Sebastiana Lubomirskiego w latach 1651–1660. – Zabrze, 2013;
- Gliwa Andrzej*. Najazd tatarsko-kozacki na Ruś Czerwoną w 1648 r.: Straty materialne i demograficzne na terenie ziemi przemyskiej // Rocznik Przemyski. – 2009. – T. XLV. – Z. 1. – S. 3–120;
- Groszkowski Marek*. Jan Stachurski komendant Białej Cerkwi w latach 1664–1668. – Oświęcim, 2014;
- Hajdukiewicz Leszek*. Różycki Stanisław (ok. 1604–1652) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1989/1991. – T. XXXII. – S. 542–543;

- Halecki Oskar*. Chalecki Mikołaj Krzysztof, h. wł. (ur. ok. 1589 – † 1653) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 251–252;
- Haratym Andrzej*. Smoleńsk 1654. – Warszawa, 2020;
- Haratym Andrzej*. Stempkowski (Stępkowski) Ludwik h. Suchekomnaty (1610–1664) // Polski słownik biograficzny. – Warszawa; Kraków, 2004. – T. XLIII. – S. 392–393;
- Haratym Andrzej*. Suchodolski Andrzej h. Janina (zm. 1656?) // Polski słownik biograficzny. – Warszawa; Kraków, 2006. – T. XLV. – S. 266–267;
- Horn Maurycy*. Mniszech Andrzej h. własnego (zm. 1653) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – T. XXI. – S. 458–459;
- Hoszowski Konstanty*. Obraz życia i zasług opatów mogiłskich. – Kraków, 1867;
- Hoszowski Konstanty*. Poczet opatów mogiłskich // Monografia opactwa Cysterów we wsi Mogile. – Kraków, 1867. – S. 87–151;
- Hrushevsky Mykhailo*. History of Ukraine-Rus'. – Edmonton; Toronto, 2002. – Vol. VIII: The Cossack Age, 1626–1650; Edmonton; Toronto, 2005. – Vol. IX. – Bk. 1: The Cossack Age, 1650–1653; Edmonton; Toronto, 2010. – Vol. IX. – Bk. 2: The Cossack Age, 1654–1657. – Pt. 2;
- Inwentarz archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802 / Opr. Marian Friedberg. – Warszawa, 1966;
- Isacson Claes-Göran*. Karl X Gustavs krig. Fälttågen i Polen, Tyskland, Baltikum, Danmark och Sverige 1655–1660. – Lund, [2004];
- Israel Jonathan*. Conflicts of Empires. Spain, the Low Countries and the Struggle for World Supremacy, 1585–1713. – London, 1997;
- Janas Eugeniusz*. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661–1663: Dzieje i ideologia. – Lublin, 1998;
- Janas Eugeniusz*. Żołnierskie sejmiki: Koła wojskowe na obszarze dawnego województwa sandomierskiego w latach 1661–1663 // Z Dziejów Regionu i Miasta: Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamienniej. – 2010. – R. 1. – S. 31–47;
- Jarochoowski Kazimierz*. Sprawa Kalksteina 1670–1672: Opowiadanie historyczne. – Warszawa, 1883;
- Jasnowski Józef*. England and Poland in the XVIth and XVIIth Centuries: (Political Relations) // Polish Science and Learning. – London; New York; Toronto, 1948. – № 7. – P. 4–55;
- Jedynak Zdzisław*. Fundacja ołtarza Matki Bożej na Jasnej Górze Jerzego Ossolińskiego z lat 1644–1650 // Nasza Przeszłość: Studia z dziejów kościoła i kultury katolickiej w Polsce. – Kraków, 1980. – T. 54. – S. 171–180;
- Jenike Ludwik*. Stefan Czarniecki: Urywek historyczny. – Warszawa, 1891;
- Jeske-Choiński Teodor*. Neofici w Polsce: Materiały historyczne. – Warszawa, 1904;
- Jurków Eustachy*. Paweł Tetera hetman Ukrainy prawobrzeżnej w latach 1662–1665: Rola polityczna. – Warszawa, 2022;
- Kacprzyński Krzysztof*. Wojsko litewskie w walce z rokoszem Jerzego Lubomirskiego // Miscellanea Historico-Archivistica. – Warszawa, 2001. – T. XIII. – S. 123–129;
- Kaczmarczyk Janusz*. Rzeczpospolita Trojga Narodów mit czy rzeczywistość: Ugoda Hadiacka – teoria i praktyka. – Kraków, 2007;

Kalinowski Michał. Szlak bojowy leibregimentu Ernesta Jana Korffa w latach 1658–1663 // *Studia z Dziejów Wojskowości.* – Białystok, 2017. – T. VI. – S. 123–142;

Kapral Myron. Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku. – Toruń, 2008;

Kármán Gábor. A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jakab Harsányi Nagy [Series: The History of Oriental Studies, vol. 2]. – Leiden, 2016;

Karpiński Andrzej. Pożary w miastach Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa ekonomiczne, społeczne i kulturowe: Katalog / Współpr. Emil Kalinowski, Elżbieta Nowosielska. – Warszawa, 2020;

Katalog rękopisów biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich / Wyd. Wojciech Kętrzyński. – Lwów, 1881. – T. I;

Kaźmierczyk Adam. Converted Jews in Kraków, 1650–1763 // Gal-Ed. – Tel Aviv, 2007. – Vol. 21. – P. 17–52;

Kaźmierczyk Adam. Sejmy i sejmiki szlacheckie wobec Żydów w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1994;

Kaźmierczyk Adam. The Rubinkowski Family, Converts in Kazimierz // Polin: Studies in Polish Jewry. – Oxford, 2010. – Vol. 22: Social and Cultural Boundaries in Pre-Modern Poland. – P. 193–214;

Keckowa Antonina. Oborski Jan Zygmunt z Obór h. Pierzchała vel Roch (zm. 1676) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 437–438;

Keckowa Antonina. Żupy krakowskie w XVI–XVIII wieku (do 1772 roku). – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969;

Kentrschynskij Bohdan. Ukrainska revolutionen och Rysslands angrepp mot Sverige 1656 // *Karolinska förbundets årsbok.* – Stockholm, 1966. – S. 7–86;

Kersten Adam. Hieronim Radziejowski: Studium władzy i opozycji. – Warszawa, 1988;

Kersten Adam. Koniecpolski Zygmunt Stefan h. Pobóg (1588 – po 1657) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968–1969. – T. XIII. – S. 528–529;

Kersten Adam. Kordecki Klemens, imię zakonne Augustyn (1603–1673) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968/1969. – T. XIV. – S. 53–55;

Kersten Adam. Pierwszy opis obrony Jasnej Góry w 1655 r.: *Studia nad Nową Gigantomachią* Ks. Augustyna Kordeckiego. – Warszawa, 1959;

Kersten Adam. Stefan Czarniecki 1599–1665. – Warszawa, 1963;

Kersten Adam. Szwedzi pod Jasną Górą 1655. – Warszawa, 1975;

Kersten Adam. Walka o pieczęć // *Sobótka.* – Wrocław, 1975. – Z. 2. – S. 275–288;

Kersten Adam. Warszawa kazimierzowska 1648–1668: Miasto – Ludzie – Polityka. – Warszawa, 1971;

Kersten Adam. Z badań nad Konfederacją Tyszowiecką // *Rocznik Lubelski.* – 1958. – T. I. – S. 99–116;

Klapka Petr. Jean-Louis Ratus de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires francophones dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles. – Paris, 2015;

Klapka Petr. Jean-Louis Ratuit de Souches (1608–1682). De La Rochelle au service des Habsbourg. Contribution à l'étude des migrations nobiliaires francophones dans les pays de la Couronne de Bohême aux XVIIe – XVIIIe siècles / Thèse pour obtenir le grade de docteur de l'Université Paris-Sorbonne. – Paris, 2012;

Klaczewski Witold. Jerzy Sebastian Lubomirski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2002;

Klaczewski Witold. Stanisław Witowski [młodszy] – żołnierz, dyplomata, polityk // *Res Historica*. – Lublin, 2005. – T. 20. – S. 91–100;

Klaczewski Witold. W przededniu wojny domowej w Polsce: Walka sejmowa lat 1664–1665. – Lublin, 1984;

Kocańda Paweł. Badania archeologiczno-architektoniczne zamków Czorsztyn, Dunajec i zamku Pieniny / Praca licencjacka, Instytut Archeologii. – Rzeszów, 2011/2012;

Konopczyński Władysław. Dębicki Marcin Michał, h. Gryf († 1705) // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1939/1946. – T. V. – S. 139–140;

Korytkowski Jan. Prałaci i kanonicy katedry metropolitarnej gnieźnieńskiej. – Gniezno, 1883. – T. III;

Korzon Tadeusz. Dola i niedola Jana Sobieskiego 1629–1674. – Kraków, 1898 [Poznań, 2005]. – T. I;

Kossakowski Stanisław Kazimierz. Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich. – Warszawa, 1860. – T. 2;

Kossowski Aleksander. Protestantyzm w Lublinie i w lubelskiem w XVI–XVII w. – Lublin, 1933;

Kot Stanisław. Jerzy Niemirycz: W 300-lecie ugody hadziackiej. – Paryż, 1960;

Kotarski Henryk. Łaszcz Samuel h. Prawdzic (ok. 1588–1649) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – T. XVIII. – S. 266–269;

Kotljarchuk Andrej. In the Shadows of Poland and Russia. The Great Duchy of Lithuania and Sweden in the European Crisis of the mid-17th Century. – Huddinge, 2006;

Krajewski Michał. Dzieje panowania Jana Kazimierza od roku 1656 do jego abdykacji w roku 1668. – Warszawa, 1846. – T. I;

Krasnowolski Bogusław. Krakowski Kazimierz: Historia i kultura. – Kraków, 2022;

Krasnowolski Bogusław. Ulice i place krakowskiego Kazimierza: Z dziejów Chrześcijan i Żydów w Polsce. – Kraków, 1992;

Krasnowolski Bogusław. Zajazd Kazimierzski: Kamienica przy ul. Krakowskiej 29 i Węglowej 1–1a na tle historii Kazimierza. – Kraków, 2019;

Kraushar Aleksander. Poselstwo Jakóba Śmiarowskiego do Bohdana Chmielnickiego pod oblężony Zamość w r. 1648 // *Kwartalnik Historyczny*. – 1891. – R. 5. – S. 813–824;

Krętosz Józef. Organizacja Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku. – Lublin, 1986;

Królikowska-Jedlińska Natalia. Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532–1774): With Special Reference to the Reign of Khan Murad Giraj (1678–1683). – Leiden; Boston, 2019;

Kroll Piotr. Działania wojenne na Ukrainie w latach 1658–1659 w świetle najnowszych badań // *Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim w XVI–XVII wieku* / Red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron. – Zabrze, 2013. – S. 229–267;

- Kroll Piotr.* Od ugody hadziackiej do Cudnowa: Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660. – Warszawa, 2008;
- Kryszak Anna.* Paweł Tetera – hetman kozacki / Praca doktorska. – Poznań, 2013;
- Krząstek Tadeusz, Majewski Wiesław, Nagielski Mirosław, Stotożenko Iwan.* Żółte Wody / Жовті Води – 1648. – Warszawa, 1999;
- Krzysztofik Małgorzata.* Studium z dziejów krakowskich kalendarzy astrologicznych XVII wieku: almanachy Stanisława Słowakowica jako podstawa uogólnień. – Kraków, 2010;
- Kubala Ludwik.* Czarna śmierć // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. II. – 4-te wyd. – Warszawa, 1901 [repr.: Poznań, 2004]. – S. 155–169;
- Kubala Ludwik.* Jerzy Ossoliński. – 2-ie wyd. – Warszawa, 1924;
- Kubala Ludwik.* Kostka-Napierski // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. I. – Lwów, 1880. – S. 305–332;
- Kubala Ludwik.* Oblężenie Zbaraża i pokój pod Zborowem // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. I. – Lwów, 1880. – S. 103–183;
- Kubala Ludwik.* Pierwsze “liberum veto” // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. II. – 4-te wyd. – Warszawa, 1901 [repr.: Poznań, 2004]. – S. 67–130;
- Kubala Ludwik.* Poselstwo Puszkina w Polsce w roku 1650 // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. I. – Lwów, 1880. – S. 185–230;
- Kubala Ludwik.* Proces Radziejowskiego // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. II. – 4-te wyd. – Warszawa, 1901 [repr.: Poznań, 2004]. – S. 1–165;
- Kubala Ludwik.* Wojna brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 [= *Szkice Historyczne*, ser. V]. – Lwów; Warszawa, 1917 [repr.: Poznań, 2005];
- Kubala Ludwik.* Wojna moskiewska r. 1654–1655 [= *Szkice Historyczne*, ser. III]. – Warszawa, 1910 [repr.: Poznań, 2004];
- Kubala Ludwik.* Wojna szwedzka w roku 1655 i 1656 [= *Szkice Historyczne*, ser. IV]. – Lwów, 1913 [repr.: Poznań, 2005];
- Kubala Ludwik.* Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660 [= *Szkice Historyczne*, ser. VI]. – Lwów, 1922 [repr.: Poznań, 2005];
- Kubala Ludwik.* Wyprawa żwaniecka // *Kubala Ludwik.* Szkice historyczne, ser. II. – 4-te wyd. – Warszawa, 1901 [repr.: Poznań, 2004]. – S. 171–284;
- Kucharski Wojciech.* Bitwa pod Zborowem 15–16 sierpnia 1649 r. // *Studia z Dziejów Wojskowości.* – Białystok, 2017. – T. VI. – S. 71–122;
- Kucharski Wojciech.* Wyprawa zborowska króla Jana II Kazimierza // *Studia z Dziejów Wojskowości.* – Białystok, 2016. – T. V. – S. 99–137;
- Kupisz Dariusz.* Wyprawa żołnierza łanowego w Koronie w czasach Jana Kazimierza. – Warszawa, 2018;
- Kupisz Dariusz.* Zbigniew Gorajski (1596–1655): Studium z dziejów szlachty protestanckiej w Małopolsce w pierwszej połowie XVII wieku. – Warszawa, 2000;
- Kuraś Stanisław.* Katalog opatów klasztoru przemonstratńskiego w Brzesku-Hebdomie 1179–1732 // *Nasza Przyszłość.* – Kraków, 1959. – S. 39–49;
- Lasocki Zygmunt.* Cetner Aleksander († 1675) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1937. – T. III. – S. 236–237;
- Lasocki Zygmunt.* Dzik Jan († przed 1676) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1948. – T. VI. – S. 181–182;
- Latacz Eugeniusz.* Bałaban Jerzy, h. Korczak (ok. 1610 – po 1663) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1935. – T. I. – S. 250–251;
- Latacz Eugeniusz.* Białożor (Białozor) Kazimierz, h. Wieniawa († 1680) // *Polski słownik biograficzny.* – Kraków, 1936. – T. II. – S. 9–10;

- Latacz Eugeniusz*. Bieczynski Wojciech, h. Łódzia // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1936. – T. II. – S. 22–23;
- Latacz Eugeniusz*. Czarniecki (Czarnecki) Marcin, h. Łódzia († 1652) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 207;
- Latacz Eugeniusz*. Czetwertyński-Światopełk Zachariasz, rotmistrz wojsk kor. // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 367–368;
- Latacz Eugeniusz*. Denhoff Henryk h. Dzik († około r. 1667) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1939/1946. – T. V. – S. 110–112;
- Latacz Eugeniusz*. Denhoff Stanisław h. Dzik († 1653) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1939/1946. – T. V. – S. 115;
- Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais de Topkapı / Ed. Alexandre Bennigsen, Pertev Naili Boratav, Dilek Desai, Chantal Lemerrier-Quelquejey. – Paris, 1978;
- Leśniak Franciszek*. Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku: Gospodarze zamku wawelskiego i majątku wielkorządowego [= Biblioteka Wawelska, 10]. – Kraków, 1996;
- Libiszowska Zofia*. Antyszwedzka literatura propagandowa z czasów “Potopu” // Polska w okresie Drugiej wojny północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – T. II. – S. 481–527;
- Libiszowska Zofia*. Królowa Ludwika Maria. – Warszawa, 1985;
- Lileyko Jerzy*. Życie codzienne w Warszawie za Wazów. – Warszawa, 1984;
- Łabęcki Hieronim*. Spisy chronologiczne dawnych żupników w Polsce // Biblioteka Warszawska. – 1859. – T. I. – S. 807–832;
- Łatak Kazimierz CRL*. Bazylika i klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich na Kazimierzu w Krakowie: Przewodnik. – Kraków, 2005;
- Łatak Kazimierz*. Ksiądz Stefan Ranatowicz CRL (1617–1694) barokowy kronikarz i pisarz klasztorny. – Kraków, 2010;
- Łatak Kazimierz*. Kultura książki w wolbromskim klasztorze kanoników regularnych laterańskich w czasach nowożytnych // Echa Przeszłości. – Olsztyn, 2010. – T. XI. – S. 69–90;
- Łatak Kazimierz*. Poczet rządców opactwa Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie. – Kraków, 2005;
- Łatak Kazimierz, Pęgier Małgorzata*. Kronika Stefana Ranatowicza: Studium historyczno-źródłoznawcze. – Łomianki, 2017;
- Łętowski Ludwik*. Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich: Prałaci i kanonicy krakowscy. – Kraków, 1852. – T. II; Kraków, 1852. – T. III; Kraków, 1853. – T. IV;
- Łukaszewicz J.* Jerzy Niemierzyc podkomorzy kijowski, starosta owrucki i krzemieniecki: Przyczynek do historii panowania Jana Kazimierza // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1860. – T. 2. – S. 355–370;
- Łukaszewicz Józef*. Dzieje kościołów wyznania helweckiego w dawnej Małej Polsce. – Poznań, 1853;
- Maciszewski Jarema, Majewski Wiesław*. Korecki Samuel Karol h. Pogonia (1621–1651) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968/1969. – T. XIV. – S. 62–63;
- Maczyński Józef*. Pamiątka z Krakowa: Opis tego miasta i jego okolic. – Kraków, 1845. – Cz. II;
- Maimbourg Claude*. The Lives of St. Thomas of Villanova, Archbishop of Valentia and Augustinian Friar, and St. Francis Solano, Apostle of Peru, of the Order of St. Francis. – London, 1847;

- Majewski Andrzej Adam.* Aleksander Hilary Połubiński (1626–1670), marszałek wielki litewski: Działalność polityczno-wojskowa. – Warszawa, 2017;
- Majewski Andrzej Adam.* Zagon Aleksandra Hilarego Połubińskiego w głąb państwa moskiewskiego w 1664 roku // *Studia z dziejów stosunków Rzeczypospolitej z państwem moskiewskim w XVI–XVII wieku* / Red. Mirosław Nagielski, Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron. – Zabrze, 2013. – S. 345–354;
- Majewski Wiesław.* Bitwa pod Mątwami // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Warszawa, 1961. – T. VII – Cz. 1. – S. 41–90;
- Majewski Wiesław.* Leszczyński Samuel h. Wieniawa (1637–1676) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 143–144;
- Majewski Wiesław.* Łączyński Józef h. Nałęcz (zm. 1676) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1973. – T. XVIII. – S. 313–314;
- Majewski Wiesław.* Odrzywolski Jan h. Nałęcz (ok. 1590–1652) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 562–565;
- Majewski Wiesław.* Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część I // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Warszawa 1969. – T. XV. – Cz. II. – S. 61–115;
- Majewski Wiesław.* Ostatnia kampania Czarnieckiego w 1664 r. Okres wiosenny. Część II: Działania // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Warszawa 1970. – T. XVI. – Cz. I. – S. 95–150;
- Majewski Wiesław.* Ostrzycki (błędnie Ustrzycki) Adam h. Prus I (2 poł. XVII w.) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 593–594;
- Majewski Wiesław.* Potocki Jakub h. Pilawa (po 1631–1671) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984/1985. – T. XXVIII. – S. 21–23;
- Majewski Wiesław.* Potocki Mikołaj h. Pilawa (ok. 1593–1651) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984/1985. – T. XXVIII. – S. 105–110;
- Majewski Wiesław.* Powstanie kozackie 1664 r.: (Czerwiec – grudzień) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Warszawa, 1972. – T. XVIII. – Cz. II. – S. 147–199;
- Majewski Wiesław.* Sieniawski Mikołaj Hieronim h. Leliwa (1645–1683) // *Polski słownik biograficzny.* – Warszawa; Kraków, 1996/1997. – T. XXXVII. – S. 137–142;
- Majewski Wiesław.* Skrzetuski Mikołaj h. Jastrzębiec (zm. zapewne 1674) // *Polski słownik biograficzny.* – Warszawa; Kraków, 1997/1998. – T. XXXVIII. – S. 431–433;
- Majewski Wiesław.* Śmierć Iwana Wyhowskiego w 1664 roku // 350-lecie Unii Hadziackiej: (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krolla, Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 575–595;
- Majewski Wiesław, Przyboś Adam.* Niezabitowski Aleksander Ludwik h. Lubicz (zm. 1675) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 94–97;
- Makarczyk Irena.* Kaznodzieja królewski Wojciech Cieciszewski jezuita i jego kazanie sejmowe z roku 1664 // *Echa Przeszłości.* – Olsztyn, 2005. – T. 6. – S. 169–192;

- Malek Eliza.* Легенда об астрологе Мустаеддыне Кшиштофа Держека в древнерусском переводе и ее позднейшие обработки: (Исследование и издание текстов). – Warszawa, 2019;
- Maliszewski Kazimierz.* Jakub Kazimierz Rubinkowski szlachcic, mieszczanin toruński, erudyta barokowy. – Warszawa; Poznań; Toruń, 1982;
- Markowicz Marcin.* Najazd Rakoczego na Polskę 1657. – Zabrze; Tarnowskie Góry, 2011;
- Maroń Jerzy.* Kampania zadnieprzańska Jana Kazimierza 1663–1664 // Od armii komputowej do narodowej: (XVI–XX w.) / Red. Zbigniew Karpus, Waldemar Rezmer. – Toruń, 1998. – S. 73–88;
- Matwijów Maciej.* Poddanie się szlachty województwa sandomierskiego Karolowi Gustawowi w 1655 roku // Studia Historyczne. – Kraków, 1995. – R. XXXVIII. – Z. 2. – S. 163–182;
- Matwijów Maciej.* Zbiory materiałów życia publicznego jako typ książki rękopiśmiennej w czasach staropolskich: (1660–1760). – Warszawa, 2020;
- Mayer, Eduard Edler von.* Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawłowski Gesandtschaftsreisen nach Polen: aus Anlass der Königswahl nach dem Ableben Stefan I 1587–1598. – Wien, 1861;
- Mecenseffy Grete.* Im Dienste dreier Habsburger: Leben und Wirken der Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615–1677) [= Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 114]. – Wien; Leipzig, 1938;
- Merczyng H.* Sprostowania i uzupełnienia: [Do monografii Tadeusza Mańkowskiego “Hoczew i Balowie: (W 400 rocznicę fundacji kościoła w Hoczwi)” (Lwów, 1910)] // Miesięcznik Heraldyczny. – Lwów, 1910. – R. III. – № 3: (Marzec). – S. 52;
- Mich Szymon.* Przyczynek do biografii Wincentego Gosiewskiego // Meritum. – Olsztyn, 2009. – T. 1. – S. 7–19;
- Michels Georg.* The Habsburg Empire under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü: (1661–76). – Montreal & Kingston; London; Chicago, 2021;
- Mienicki Ryszard.* Chodkiewicz Krzysztof h. Gryf z miecz. († 1652) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 369–370;
- Milewski Dariusz.* Kapitulacja Suczawy // Staropolska sztuka wojenna XVI–XVII wieku: Prace ofiarowane Profesorowi Jaremic Maciszewskiemu / Pod. red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2002. – S. 131–149;
- Milewski Dariusz.* Wyprawa na Suczawę 1653. – Zabrze, 2007;
- Miller I. S.* Powstanie chłopskie na Podhalu w 1651 r.; Ruch chłopski w Wielkopolsce w 1651 r. – Warszawa, 1952;
- Moniuszko Adam.* Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.): Zarys wykładu z wyborem źródeł. – Warszawa, 2017;
- Morawski Szczęśny.* Arjanie polscy. – Lwów, 1906;
- Morawski Szczęśny.* Rozruchy ludu podgórskiego 1651 r., które wzniecił niegdyś paź dworu królowej, – Bzowski zwany też Napierskim i Kostką z Sternberga // *Morawski Szczęśny.* Świątek Boży i Życie na Nim. – Rzeszów, 1871. – T. 1. – S. 111–147;
- Moser Michael.* Die polnische, ukrainische und wiessrussische Interferenzschicht im russischen Satzbau des 16. und 17. Jahrhunderts. – Frankfurt, 1998;
- Muczkowski Józef.* Obrona Krakowa przeciw Szwedom w r. 1655 z rękopismów pozostałych po ś. p. Józefie Muczkowskim // Czas: Dodatek miesięczny. – 1858. – R. III. – T. XI: (Wrzesień). – S. 435–458;

Murij Bohdan. Rola Jana Wyhowskiego wojewody kijowskiego od utraty hetmaństwa do śmierci w latach 1659–1664. – Warszawa, 2023;

Nagielski Mirosław. Armia koronna w latach 1651–1653. Cz. I: Armia koronna od Beresteczka (VI 1651) do Batołu (V 1652) // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Białystok, 2003. – T. XL. – S. 25–47;

Nagielski Mirosław. Bitwa pod Warszawą 1656. – Warszawa, 2007;

Nagielski Mirosław. Druga wojna domowa w Polsce: Z dziejów polityczno-wojskowych Rzeczypospolitej u schyłku rządów Jana Kazimierza Wazy. – Warszawa, 2017;

Nagielski Mirosław. Funkcje oddziałów gwardii królewskiej za panowania w Polsce dwóch ostatnich Wazów // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości.* – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990. – T. XXXIII. – S. 65–103;

Nagielski Mirosław. Kampania zimowo-wiosenna wojsk kozackich Bohdana Chmielnickiego (luty – maj 1651) w przededniu batalii beresteckiej 1651 r. // *Україна кризь віки: Зб. наук. пр. на пошану акад. НАН України, проф. В. А. Смоля.* – Київ, 2010. – С. 405–427;

Nagielski Mirosław. Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i kompurowej za ostatniego Wazy: (1648–1668). – Warszawa, 1989;

Nagielski Mirosław. Ludwika Maria Gonzaga i jej walka o przeprowadzenie elekcji *vivente rege* w Rzeczypospolitej // *Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667): Między Paryżem a Warszawą / Red. Anna Kalinowska, Paweł Tyszk* [= *Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum: Studia i Materiały, IX*]. – Warszawa, 2019. – S. 51–81;

Nagielski Mirosław. Officers – Protestants in the Polish Crown Army in the Second Half of the 17th Century // *Historia i Świat.* – Siedlce, 2018. – Nr. 7. – S. 199–208;

Nagielski Mirosław. Piotr Potocki, wojewoda braclawski – Hektor kamieniecki // *Wieki Stare i Nowe.* – Katowice, 2020. – T. 15. – Nr. 20. – S. 42–60;

Nagielski Mirosław. Potocki Jan h. Pilawa (zm. 1675) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984–1985. – T. XXVIII. – S. 32–35;

Nagielski Mirosław. Potocki Paweł h. Pilawa (zm. 1675) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984–1985. – T. XXVIII. – S. 117–119;

Nagielski Mirosław. Romaszkievicz (Romaskiewicz, Ramaszkievicz, Ramaszkowicz) Jan bądź Piotr (zm. po r. 1667) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1988–1989. – T. XXXI. – S. 620–621;

Nagielski Mirosław. Rozdrażewski (Rozrażewski) Jacek (Mikołaj Hiacynt) h. Doliwa (zm. 1651) // *Polski słownik biograficzny.* – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1989–1991. – T. XXXII. – S. 366–368;

Nagielski Mirosław. Sieniawski Adam Hieronim z Granowa h. Leliwa (1623/24 – zm. 1650) // *Polski słownik biograficzny.* – Warszawa; Kraków, 1996/1997. – T. XXXVII. – S. 102–105;

Nagielski Mirosław, Kossarzecki Krzysztof, Przybyłek Łukasz, Haratym Andrzej. Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655–1660. – Warszawa, 2015;

Neuber Anton. Der schwedisch-polnische Krieg und die österreichische Politik (1655–1657) [= *Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, heft XVII*]. – Prag, 1915;

- Niesiecki Kaspar*. Herbarz polski. – Lipsk, 1839. – T. III; Lipsk, 1841. – T. VII; Lipsk, 1841. – T. VIII; Lipsk, 1842. – T. IX; Lipsk 1845. – T. X;
- Niesiecki Kaspar*. Korona polska przy złotej wolności starożytnemi rycerstwa polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego klejnotami ozdobiona. – Lwów, 1740. – T. 3;
- Nitecki Piotr*, ks. Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny. – 2-ie wyd. – Warszawa 2000;
- Nottebohm Wilhelm*. Montecuccoli und die Legende von St. Gotthard (1664). – Berlin, 1887;
- Nowak Tadeusz*. Carl X Gustavs Kraków-operation 1655 // Polens krig med Sverige 1655–1660. Krighistoriska studier [= Carl X Gustaf-studier, 5] / Red. Arne Stade, Jan Wimmer. – Kristianstad, 1973. – S. 157–212;
- Nowak Tadeusz*. Jaskólski Marjusz Stanisław h. Leszczyc (zm. 1683) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964/1965. – T. XI. – S. 63–66;
- Nowak Tadeusz*. Jaspers Jakub Stanisław (w. XVII) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1664/1665. – T. XI. – S. 69–70;
- Nowak Tadeusz*. Kampania wielkopolska Czarnieckiego i Lubomirskiego w r. 1656 // Rocznik Gdański. – 1938. – T. XI: Rok 1937. – S. 67–162;
- Nowak Tadeusz*. Oblężenie Torunia w roku 1658. – Oświęcim, 2016;
- Nowak Tadeusz*. Obrona Krakowa przez Stefana Czarnieckiego w roku 1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1963. – T. IX. – Cz. I. – S. 59–124;
- Nowak Tadeusz*. Operacja krakowska króla Karola X Gustawa 17 IX – 19 X 1655 r. // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – 207–258;
- Ochmann Stefania*. Koronacja Jana Kazimierza w roku 1649 // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – Warszawa, 1983. – T. XVIII. – S. 135–159;
- Ochmann Stefania*. Sejmy lat 1661–1662: Przegrana batalia o reformę ustroju Rzeczypospolitej. – Wrocław, 1977;
- Ochmann-Staniszevska Stefania, Staniszewski Zdzisław*. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy: Prawo – doktryna – praktyki. – Wrocław, 2000. – T. I–II;
- Opengoorth Ernst*. Friedrich Wilhelm der Grosse Kurfürst von Brandenburg. Eine politische Biographie. – Frankfurt; Zürich, 1971. – Bd. 1: 1620–1660;
- Pernal Andrew*. The Initial Step Towards the Union of Hadiacz: Bieniewski's First Diplomatic Mission to Ukraine in 1657 // Canadian Slavonic Papers. – 1983. – Vol. 25. – No. 2: June. – P. 384–300;
- Pernal Andrzej*. Rzeczpospolita Obojga Narodów a Ukraina: Stosunki dyplomatyczne w latach 1648–1659. – Kraków, 2010;
- Pieńkowska Anna, Pieńkowski Maciej*. Sejmiki mazowieckie wobec problemów wewnętrznych Rzeczypospolitej w latach 1661–1665. – Oświęcim, 2015;
- Pietrkiewicz Iwona*. Biblioteka kanoników regularnych w Krakowie w XV i XVI wieku. – Kraków, 2003;
- Pietrzykowski Jan, SDB*. Ars praedicandi. Wybitni kaznodzieje konwentu kraśnickiego // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – Lublin, 2017. – T. 108. – S. 215–235;
- Piowski Kazimierz*. Czarniecki Stefan Stanisław († 1703) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 211–212;

- Piawski Kazimierz*. Czartoryski Kazimierz Florian († 1674) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 281–282;
- Piawski Kazimierz*. Czartoryski Michał Jerzy (1621–1692) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1938. – T. IV. – S. 287–288;
- Piawski Kazimierz*. Stosunki szwedzko-brandenburskie a sprawa polska w czasie pierwszej wojny północnej // Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655–1660. – Warszawa, 1957. – T. I. – S. 421–451;
- Plaza Stanisław*. Rokosz Lubomirskiego. – Kraków, 1994;
- Płosiński Jacek*. Potop szwedzki na Podlasiu 1655–1657. – Zabrze, 2006;
- Poczet sołtysów, wójtów i burmistrzów miast, jurydyk, wsi i gmin przyłączonych do Krakowa do 1915 roku / Opr. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2013;
- Poczet sołtysów, wójtów, burmistrzów i prezydentów miasta Krakowa: (1228–2010) / Red. Bogdan Kasprzyk. – Kraków, 2010. – T. 1;
- Podchorodecki Leszek*. Bitwa pod Warką (7 IV 1656 r.) // Studia i Materiały do Historii Sztuki Wojennej. – Warszawa, 1956. – T. II. – S. 300–323;
- Podchorodecki Leszek*. Kampania 1659 r. w Prusach Królewskich // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 331–357;
- Powiedzianie po krakowsku: Słownik regionalizmów krakowskich / Pod red. Donaty Ochmann, Renaty Przybylskiej. – Kraków, 2018;
- Prokop Krzysztof Rafał*. Sylwetki biskupów łuckich. – Biały Dunajec; Ostróg, 2001;
- Przedziecki Renaud*. Diplomatic Ventures and Adventures: Some Experiences of British Envoys at the Court of Poland. – London, 1953;
- Przyboś Adam*. Gosiewski (Gąsiewski) Wincenty Aleksander Korwin h. Ślepowron (zm. 1662) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1959/1960. – T. VIII. – S. 343–347;
- Przyboś Adam*. Grodzicki z Grodziska Krzysztof h. Łada (zm. 1659) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1959/1960. – T. VIII. – S. 616–617;
- Przyboś Adam*. Kalinowski Samuel Jerzy h. Kalinowa (zm. 1652) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964/1965. – T. XI. – S. 466;
- Przyboś Adam*. Komorowski Samuel Aleksander h. Dołęga odmien. (zm. 1659) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967/1968. – T. XIII. – S. 431–433;
- Przyboś Adam*. Koryciński Andrzej z Pilicy i Korytna h. Topór (ok. 1580–1652) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1968/1969. – T. XIV. – S. 124–125;
- Przyboś Adam*. Kozubski Michał h. Habdank (zm. ok. 1676) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – T. XV. – S. 45–46;
- Przyboś Adam*. Krasieński Jan Dobrogost (Bonawentura) na Krasnem h. Ślepowron (zm. 1717) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1970. – T. XV. – S. 180–182;
- Przyboś Adam*. Ligęza Mikołaj Spytek z Bobrku h. Półkozic (ok. 1562–1637) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 319–321;
- Przyboś Adam*. Lubomirski Aleksander Michał h. Szeniawa (ur. ok. 1614–1677) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 638–640;

Przyboś Adam. Morsztyn (Morsztin) Władysław z Raciborska h. Leliwa (zm. 1689) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – T. XXI. – S. 830–832;

Przyboś Adam. Myszkowski (Gonzaga-Myszkowski) margrabia na Mirowie Władysław h. Jastrzębiec udostojniony (zm. 1658) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1977. – T. XXII. – S. 401–403;

Przyboś Adam. Obuchowicz Filip Kazimierz h. własnego (zm. 1656) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 473–476;

Przyboś Adam. Podlódowski Mikołaj z Przytyka h. Janina (zm. po 1674) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1982/1983. – T. XXVII. – S. 131–133;

Przyboś Adam, Rożek Michał. Biskup krakowski Andrzej Trzebicki: Z dziejów kultury politycznej i artystycznej w XVII wieku. – Warszawa; Kraków, 1989;

Pukianiec Mikołaj. Organizacja i funkcjonowanie poznańskiej kapituły katedralnej w XVII wieku / Dysertacja doktorska; Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań, 2013;

Pyłypenko Wołodymyr. W obliczu wroga: Polska literatura antyturecka od połowy XVI do połowy XVII wieku. – Oświęcim, 2016;

Rachuba Andrzej. Konfederacje wojska litewskiego w latach 1655–1663. – Zabrze, 2010;

Rachuba Andrzej. Pacowa z domu Mailly Lascaris Klara Izabella Eugenia (ok. 1635–1685) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1979. – T. XXIV. – S. 774–775;

Rachuba Andrzej. Sosnowski Jan h. Nałęcz (zm. 1660) // Polski słownik biograficzny. – Warszawa; Kraków, 2000/2001. – T. XL. – S. 549–552;

Rachuba Andrzej. Zabójstwo Wincentego Gosiewskiego i jego polityczne następstwa // Przegląd Historyczny. – 1980. – R. 71. – Nr. 4. – S. 705–725;

Red. Gniewosz Mikołaj Wojciech (Olbracht) h. Rawicz z Oleksowa w pow. radomskim (koniec XVI w. – 1654) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Kraków; Warszawa, 1959/1960. – T. VIII. – S. 146–148;

Rezachevici Constantin. Fenomene de criză social-politică în Țara Românească în veacul al XVII-lea (Partea a II-a: a doua jumătate a secolului al XVII-lea) // Studii și Materiale de Istorie Medie. – București, 1996. – Vol. XIV. – P. 85–117;

Rogowicz Marek. Bitwa pod Konstantinowem, 26–28 lipca 1648 roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 2017. – R. XVIII. – Z. 2. – S. 11–44;

Rogowicz Marek. Skład sił polskich nad Żółtymi Wodami i pod Korsuniem w 1648 roku // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 2015. – T. 16. – № 2. – S. 39–62;

Romsics Ignác. Historia Węgier. – [Poznań], 2018;

Rosenkranz Georg Joseph. Johann Graf von Sporck, k. k. oesterreichischer General der Kavallerie: Ein Abriss seines Lebens. – Paderborn, 1854;

Rowen Herbert. John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625–1672. – Princeton, N. J., 1978;

Rulikowski Edward. Jan Stachórski: (General-major) // Dziennik Warszawski. – 1855. – № 257 (17/29.IX). – S. 3–4; 258 (18/30.IX). – S. 2–3; 260 (20.IX/2.X). – S. 2–4; 262 (22.IX/4.X). – S. 4;

Rybalski Roman. Skarb i pieniądz za Jana Kazimierza, Michała Korybuta i Jana III. – Warszawa, 1939;

- Sajkowski Alojzy*. Franciszek Mesgnien-Meniński w Konstantynopolu // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – Warszawa, 1966. – T. XI. – S. 181–192;
- Sauter Wiesław*. Krzysztof Żegocki pierwszy partyzant Rzeczypospolitej 1618–1673. – Poznań, 1981;
- Sawczyński Henryk*. Sprawa reformy sejmowania za Jana Kazimierza (1658–1661) // Kwartalnik Historyczny. – 1893. – T. VII. – S. 240–284;
- Sawicki Mariusz*. Zabójstwo Wincentego Aleksandra Gosiewskiego w relacjach dyplomatów francuskich // Almanach Historyczny. – Kielce, 2020. – T. 22. – S. 69–91;
- Szczaniecki Paweł*, o. Katalog opatów tynieckich. – Kraków, 1978;
- Serczyk Władysław*. Na płonącej Ukrainie: Dzieje Kozaczyzny 1648–1651. – Kraków, 2009;
- Setton Kenneth*. Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century. – Philadelphia, 1991;
- Sikora Ludwik*. Szwedzi i Siedmiogrodzanie w Krakowie od 1655 do 1657 roku. – Kraków, 1908;
- Sipayłło Maria*. Leszczyński Rafał h. Wieniawa (ok. 1526–1592) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1972. – T. XVII. – S. 132–135;
- Skarbek Kruszevska Stanisława*. Sprawa śmierci Wincentego Korwin Gosiewskiego podskarbiego wielkiego i hetmana polnego litewskiego // Księga Pamiątkowa koła historyków słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego. – Wilno, 1933. – S. 82–94;
- Skrzypetz Aleksandra*. Zapisy testamentowe Ludwika Marii na rzecz siostrzenicy Anny Henrietty Wittelsbach, diuszesy d'Enghien // Ludwika Maria Gonzaga (1611–1667): Między Paryżem a Warszawą / Red. Anna Kalinowska, Paweł Tyszką [= Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum: Studia i Materiały, IX]. – Warszawa, 2019. – S. 124–143;
- Słownik polskich teologów katolickich / Pod red. H. E. Wyczawskiego. – Warszawa, 1981;
- Sondel J.* Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków. – Kraków, 1997;
- [*Sondén P. H. S.*] P. S. Erik Akselsson Oxenstierna // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1914. – Bd. 20. – S. 1174–1175;
- Spuler Bertold*. Die europäischen Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739) // Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. – Breslau, 1935. – Bd. XI. – Heft I. – S. 53–115 [Th. 1]; Bd. XI. – Heft II. – S. 171–222 [Th. 2]; Bd. XI. – Heft III/IV. – S. 313–366 [Th. 3];
- Spuler Bertold*. Europäische Diplomaten in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739) // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. – Breslau, 1936. – Jahrg. 1. – Heft 2. – S. 229–262 [Th. 4]; Jahrg. 1. – Heft 3. – S. 383–440 [Th. 5];
- Srogosz Tadeusz*. Postacie szwedzkich dowódców w historiografii Ludwika Kubali // Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Zeszyty Historyczne. – Częstochowa, 2017. – T. XVI. – S. 107–119;
- Stańczyk Sebastian*. Urzędnicy miejscy Kazimierza koło Krakowa od połowy XVI do końca XVIII wieku / Rozprawa doktorska. – Kraków, 2020;
- Stoicescu Nicolae*. Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova: Sec. XIV–XVII. – București, 1971;

- Stolicki Jarosław*. Oblężenie Krakowa przez Jerzego Lubomirskiego w latach 1656–1657 // *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*. – Białystok, 2003. – T. XL. – S. 87–117;
- Stolicki Jarosław*. Sejmiki województw ukraińnych podczas wygnania 1648–1700. – Kraków, 2023;
- Sygański Jan*. Historia Nowego Sącza od wstąpienia dynastii Wazów do pierwszego rozbioru Polski. – Lwów, 1901. – T. 1: Obraz dziejów wewnętrznych miasta;
- Sysyn Frank*. Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil 1600–1653. – Cambridge, Mass., 1985;
- Szajnocha Karol*. Dwa lata z dziejów naszych. – Warszawa, 1900;
- Szajnocha Karol*. Dzieła. – Warszawa, 1877. – T. IX: Dwa lata dziejów naszych – 1646, 1648;
- Szczotka Stanisław*. Chłopi obrońcami niepodległości Polski w okresie potopu. – Kraków, 1946;
- Szczotka Stanisław*. Powstanie chłopskie pod wodzą Kostki Napierskiego. – Warszawa, 1951;
- Szklarska Ewa*. Rupniowski (Rupniewski) Krzysztof Michał h. Szreniawa (zm. 1670/71) // *Polski słownik biograficzny*. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991–1992. – T. XXXIII. – S. 118–119;
- Szymczak Barbara*. Fryderyk Wilhelm Wielki Elektor. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2006;
- Szymczak Barbara*. Stosunki Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Prusami Książęcymi w latach 1648–1658 w opinii i działaniach szlachty koronnej. – Warszawa, 2002;
- Świszczowski Stefan*. Miasto Kazimierz pod Krakowem. – Kraków, 1981;
- Targosz Karolina*. Uczony dwór Ludwika Marii Gonzagi (1646–1667): Z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych. – Warszawa, 2015;
- Tazbir Janusz*. Sieniuta Piotr h. własnego (1616–1648) // *Polski słownik biograficzny*. – Warszawa; Kraków, 1996–1997. – T. XXXVII. – S. 197–199;
- The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657–1658 and the Rålamb Paintings / Ed. Karin Ådahl. – Istanbul, 2006;
- Tomkiewicz Władysław*. Chmielecki Adam h. Bończa († 1652) // *Polski słownik biograficzny*. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 317;
- Tomkiewicz Władysław*. Jeremi Wiśniowiecki (1612–1651). – Warszawa, 1933;
- Tóth Hajnalka*. The Circumstances and Documents of the Pease of Vasvár // *Archivum Ottomanicum*. – Wiesbaden, 2017. – Bd. 34. – S. 243–256;
- Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994;
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Stefan Ciara, Łukasz Kądziała, Tomasz Nowakowski, Edward Opaliński, Grażyna Rutkowska, Teresa Zielińska. – Kórnik, 1992;
- Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Andrzej Rachuba. – Kórnik, 1994;
- Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski, Wojciech Stanek; współopr. Zbigniew Górski, Ryszard Kabaciński. – Kórnik, 1990;
- Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Ewa Dubas-Urwanowicz, Włodzimierz Jarmolik, Michał Kulecki, Jerzy Urwanowicz. – Kórnik 1994;

- Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, Janusz Kurtyka, Anna Sochacka. – Kórnik, 1998;
- Urzędnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Mikulski. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1990;
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2004. – T. I: Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk; współpr. Uładzimira Jemialianczuka, Andrzeja Macuka;
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2009. – T. II: Województwo trockie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym; współpr. Andrzej Macuk, Jaugien Aniszczenka;
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2015. – T. III: Księstwo żmudzkie XV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Haratym;
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2003. – T. IV: Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk;
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2018. – T. V: Ziemia połocka i województwo połockie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba, Andrzej Haratym, Andrzej Macuk, Andrzej Radaman; współpr. Witala Hałubowicza i Przemysława P. Romaniuka;
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – Warszawa, 2020. – T. VIII: Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek / Opr. Henryk Lulewicz, Tomasz Jaszczołt, Andrzej Radaman, Andrzej Rachuba, Przemysław P. Romaniuk, Andrzej Macuk, Adam Danilczyk, Andrzej Haratym;
- Urzędnicy wielkopolscy XV–XVIII wieku. Spisy / Oprac. Adam Bieniaszewski. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987;
- Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy / Wyd. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski. – Kórnik, 2002;
- Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Edward Opaliński, Hanka Żerek-Kleszcz. – Kórnik, 1993;
- Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Henryk Gmiterek, Ryszard Szczygieł. – Kórnik, 1992;
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Stanisław Cynarski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1990;
- Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku: Spisy / Opr. Witold Kłaczewski, Waław Urban; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – Kórnik, 1991;
- Urzędnicy województwa rawskiego / Opr. Krzysztof Chłapowski, Andrzej Haratym // *Lauda ziemi rawskiej i województwa rawskiego 1583–1793* / Opr. Michał Bąk, Mikołaj Borkowski, Krzysztof Chłapowski, Andrzej Haratym, Tomasz Płociennik, Łukasz Przybyłek, Eugeniusz Walczuk; pod red. Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2017. – S. 289–316;
- Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku: (Ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka) / Opr. Adam Przyboś. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987;
- Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy / Opr. Krzysztof Chłapowski, Alicja Falniowska-Gradowska. – Kórnik, 1993;
- Urzędnicy wołyńscy XV–XVIII wieku. Spisy / Opr. Marian Wolski. – Kórnik, 2007;

Wynar Lubomyr. The Question of the Anglo-Ukrainian Relations in Middle of Seventeenth Century // Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Science in the U. S. – 1958. – Vol. VI. – N 3/4 (21/22). – P. 1411–1418 (додатково: окрема відбитка статті зі збірника); (див. також Wymar Lubomyr);

W kręgu Hadziaczka A.D. 1658 od historii do literatury / Pod red. Piotra Boreka. – Kraków 2008;

Wagner Marek. Stanisław Jabłonowski (1634–1702): Polityk i dowódca. – Zabrze, 2020. – T. I;

Wagner Marek, Kroll Piotr. Michał Chanencko // Hetmani zaporoscy w służbie króla i Rzeczypospolitej / Red. Piotr Kroll, Mirosław Nagielski, Marek Wagner. – Zabrze, 2010. – S. 353–365;

Wajsblum Marek. Chrzastowski Stanisław z Brzezia h. Zadora († 1660) // Polski słownik biograficzny. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 475–476;

Walewski Antoni. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza: (1655–1660). – Kraków, 1868. – T. I–II;

Walewski Antoni. Historia wyzwolenia Polski za panowania Jana Kazimierza: (1655–1660). – Oświęcim, 2018. – T. I–II;

Waligórski Franciszek. Historia fundacyi kościołów i klasztorów lwowskich. II: Kościół pod wezwaniem Śgo Michała Archanioła przy klasztorze XX. Karmelitów // Rozmaitości: Pismo dodatkowe przy Gazecie Lwowskiej. – Lwów, 1859. – № 24: (15 czerwca). – S. 185–189;

Wasilewski Dariusz. Hetman wielki koronny Mikołaj Potocki – hetman zhańbiony? – Warszawa, 2016;

Wasilewski Tadeusz. Judycki Mikołaj Władysław h. Radwan odmienny (zm. 1670) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1964/1965. – T. XI. – S. 314–316;

Wasilewski Tadeusz. Kmicic Samuel h. Radzic odm[ienny] (zm. 1692) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1967/1968. – T. XIII. – S. 81–83;

Wasilewski Tadeusz. Morsztyn (Morstin) Tobiasz z Raciborska h. Leliwa (ok. 1624–1664) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – T. XXI. – S. 829–830;

Wasilewski Tadeusz. Odachowski Krzysztof h. Nałęcz (zm. 1661) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 531–532;

Wasilewski Tadeusz. Ogiński Szymon Karol h. własnego (zm. ok. 1699) // Polski słownik biograficzny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1978. – T. XXIII. – S. 638–639;

Wasilewski Tadeusz. Zarys dziejów Bogusława Radziwiłła // *Radziwiłł Bogusław*. Autobiografia / Opr. Tadeusz Wasilewski. – Warszawa, 1979. – S. 7–99;

Wegner Jan. Warszawa w latach Potopu szwedzkiego 1655–1657. – 2-gie wyd. – Wrocław, 1957;

Węgierski Wojciech. Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego. – [Kraków], 1817;

Wiadomość historyczna o starożytnym obrazie Boga Rodzicy Maryi w Częstochowie. – Częstochowa, 1882;

Widacki Jan. Książ Jarema. – Kraków, 1997;

Wierzbowski Teodor. Vademecum: Podręcznik dla studjów archiwalnych. – 2-gie wyd. – Lwów; Warszawa, 1926 [repr.: Warszawa, 1982];

[Wimarson N. G.] N. W-n. Königsmark, Hans Kristofer von // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1911. – Bd. XV. – S. 633–635;

[Wimarson N. G.] N. W-n. Königsmark, Konrad (Curt) Kristofer von // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1911. – Bd. XV. – S. 635–636;

[Wimarson N. G.] N. W-n. Königsmark, Otto Vilhelm // Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi. – Stockholm, 1911. – Bd. XV. – S. 636–637;

Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia liczebności i organizacji armii koronnej w latach 1655–1660 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1958. – T. IV. – S. 490–533;

Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w latach 1648–1655 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – T. V. – S. 477–509;

Wimmer Jan. Materiały do zagadnienia organizacji i liczebności armii koronnej w l. 1660–1667 // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – T. VI. – Cz. I. – S. 212–249;

Wimmer Jan. Przegląd operacji w wojnie polsko-szwedzkiej 1655–1660 // Wojna polsko-szwedzka 1655–1660 / Red. Jan Wimmer. – Warszawa, 1973. – S. 128–206;

Wimmer Jan. Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku. – Warszawa, 1965;

Wisner Henryk. Rok 1655 w Litwie: pertraktacja ze Szwecją i kwestia wyznaniowa // Odrodzenie i Reformacja w Polsce. – 1981. – T. XXVI. – S. 83–103;

Wisner Henryk. Władysław IV Waza. – Wrocław, 2009;

Wittrock Georg. Marienburg och Labiau // Karolinska förbundets årsbok. – Lund, 1923. – S. 34–116;

Włodarski Józef. Jakub, Mikołaj i Ludwik Wejherowie, mężowie stanu Prus Królewskich i dowódcy wojskowi Rzeczypospolitej. – Gdańsk, 2016;

Włodarski Józef. Polityka pruska elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma I w latach 1640–1660: Studium z dziejów dyplomacji. – Gdańsk, 2000;

Wojtulewicz Henryk. Pieniądz polski za Jana Kazimierza. – Warszawa, 1971;

Wolff Józef. Senatorowie i dignitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795. – Kraków, 1885;

Wójcik Zbigniew. Jan Kazimierz Waza. – 2-ie wyd. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 2004;

Wójcik Zbigniew. Poselstwo Andrzeja Olszowskiego do Wiednia w roku 1658/1659 // Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1976. – R. XXXI. – Nr 2. – S. 255–266;

Wójcik Zbigniew. Traktat andruszowski 1667 roku i jego geneza. – Warszawa, 1959;

Wyczawski Hieronim, o. Biskup Piotr Gembicki 1585–1657. – Kraków, 1957;

Wyczawski Hieronim Eugeniusz. Kalwaria Zebrzydowska: Historia klasztoru bernardynów i kalwaryjskich drożek. – Kalwaria Zebrzydowska, 2006;

Wynar Lubomyr. The Question of the Anglo-Ukrainian Relations During the Rule of Bohdan Khmelnytsky (1648–1657) // The Ukrainian Review. – 1963. – Vol. X. – No. 1; (див. також Vynar Lubomyr);

Zacharyasiewicz Franciszek Xawery. Historia Metropolitalnej Kapituły Lwowskiej obrządku łacińskiego, tudzież wiadomość o kanoniach tamecznych z biegiem czasu założonych, nareszcie wykaz prałatów i kanoników tejże kapituły od roku 1429 do roku 1830 // *Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy: Czasopismo Teologiczne.* – Przemyśl, 1839. – R. VII. – Zesz. II. – S. 88–92;

Zagórski Ignacy. Monety dawnej Polski jakoteż prowincyj i miast do niej należących. – Warszawa, 1845;

Zubrzycki Dionizy. Kronika miasta Lwowa. – Lwów, 1844.

ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Авель (Abel), бібл. 137
- Агмед-баша див. Köprülü Fazıl Ahmed Pasza, турецький візир
- Алі-ага (Ali aga), візир кримського султана Селіма Гірея 186
- Анна Генрієтта (Anna Henrietta), донька Анни Палатинської, племінниця польської королеви Людвіки Марії, дружина Генріха Юлія де Бурбона-Конде 163, 172, 507, 508
- Апафі Михай див. Михай Апафі, семигородський князь
- Апостол Дем'ян (Постоленко, Apostoł Demjan, Postołenko), миргородський полковник 363
- Бабулин Игорь, вч.* 240, 242, 254
- Балабан Діонізій (Bałaban Dionizi), київський митрополит 24
- Бантыш-Каменский Н. Н., вч.* 29, 80, 192, 243, 262, 264
- Бейковський Януш (Bieykowski Janusz, Bieykowsky Janus, Brzykowski; можл., Białkowski), голова депутатів війська коронних конфедератів на Львівській комісії 11, 14, 30, 42, 47, 50, 54, 67, 69, 77, 86, 90, 91, 105–107, 129, 150, 151, 161, 170, 174, 387, 461, 501
- Белжецький Еварист Ян (Belzecky, Belżecki Ewaryst Jan), покойовий писар 117, 505
- Белинський Францішек (Bielienski, Bieliński Franciszek, Bielynsky), плоцький підкоморій, королівський ротмістр 201, 249, 272, 276
- Белицький Войцех (Bielecki, Bielicki Wojciech, Bieliecky), посол від конфедератів коронної армії до короля 419, 421
- Белашов Валерій, вч.* 241
- Бжостовський Кипріан Павло (Brzostowski Cyprian Paweł), литовський референдар 239, 245, 263, 269, 281, 404
- Білас Лев, вч.* 276
- Білогорський Шимон (Albimontana Simon, Białogórski Szymon), краківський ксьондз 286, 515
- Білозор Юрій (Białozor Jerzy, Białozor), віленський біскуп 182, 245, 281, 394, 521
- Богданов Григорій Карпович (Bandanow Hrektor, Bogdan Hreori Карповуц, Bogdanow Grigorij, Hreory Карповуц), московський посол 29, 380, 396, 397, 520, 521
- Богородиця див. Марія, св.
- Богун Іван (Bohon, Bohun Iwan, Bозbah), козацький полковник, наказний гетьман 190, 201, 204–206, 209, 211, 246, 247, 260, 262, 510, 512, 513
- Боженцький Павло (Borzęcki Paweł), віце-маршалок війська коронних конфедератів 11, 15, 35, 501
- Бокум Ебергард Фредерік (Bockum Eberhard Fryderyk, Bohum, Bohun Fryderych, Bokun), литовський полковник 190, 191
- Бонкова Йоанна (Bąkowa Joanna), вч.* 368, 390, 406, 413
- Боплан, Гійом Левассер де, французький інженер, картограф 360
- Боуш Кристоф, перекладач Посольського приказу 192
- Браницька Олександра Катерина з Чарнецьких (Branicka Aleksandra Katarzyna), жінка Яна Клеменса Браницького, донька Стефана Чарнецького 389

- Браницький Ян Клеменс (Branicki Jan Klemens, Branicky), надвірний коронний маршалок, сонцький староста 167, 181, 186, 188, 214, 245, 249, 325, 339, 345, 389, 391, 446, 521
- Бродовський Олександр Казимир (Brodowski Aleksandr Kazimierz), закрочимський хорунжий 240
- Броель-Плятер Володимир Станіслав (Broel-Plater Włodzimierz Stanisław), вч. 234, 236*
- Брюховецький Іван (Brzuchowicky, Brzuchowiecki Iwan, Brzuhowiecki, Brzuhowiecky, Brzuhowicky, Brzuhowski, Brzuhowycky, Brzuhowyczky), український гетьман 168, 175, 184, 190, 198–202, 207, 211, 216, 217, 235, 243, 244, 248, 249, 271, 272, 275, 276, 279, 280, 288, 289, 292, 293, 295, 297, 301, 302, 320, 326, 366, 405, 410, 411, 445, 508–510, 512–514, 522, 524
- Бавричин Марія, вч. 360*
- Вази (Wazowie), польська королівська династія 109, 117, 249, 359, 360, 370, 373, 391, 447, 451, 519
- Варениця Василь (Warenica Wasyl, Warennica), кальницький полковник, повстанець 254
- Варшицький Станіслав (Warszycki Stanisław, Warsicki), краківський каштелян 128, 450, 478, 525
- Вдовиченко (Wdowycanko, Wdowyczenko), козацький повстанець 445
- Вежбовський Єронім (Wierzbowski Hieronim), серадський воєвода, краківський великоурядник 109, 222, 263, 344, 378, 394, 520, 521
- Вежбовський Стефан (Wierzbowski Stefan), духовний референдар, познанський єпископ 175
- Вельгорський Миколай (Welhorski Mikołaj), поручик 361
- Вельопольський Ян (Wielopolski Ion z Pieskowey Skatły, Wielopolski Jan), бецький, богенський староста, коронний стольник, син воїницького каштеляна, варшавського старости Яна Вельопольського 83, 323, 344, 345, 356
- Вельопольський Ян (Wielopolski Jan, Wielopolsky Ion), воїницький каштелян, варшавський староста 102, 113, 127, 159, 193, 323, 344, 446
- Виговський Данило (Wychowski Danyel, Wyhowski), козацький полковник 110
- Виговський Іван (Wi[ho]wsky, Wyhowski Iwan), барський староста, київський воєвода 20, 188, 189, 198, 247, 248, 251, 253–255, 261, 262, 280, 290, 296, 361, 513, 515
- Видзга Стефан (Wydźga Stefan), вармінський єпископ 187, 191, 325, 337, 338, 509
- Винницький Антоній (Winnicki Antoni), київський митрополит 207, 462
- Височан Семен (Wisocan, Wisczan, Wysoczan Semen), козацький полковник, повстанець 251–253
- Витязенко Григорій, полтавський полковник 363
- Вишневецька з Замойських Гризельда Констанція (Wiśniowiecka z Zamoyskich Gryzelda Konstancja, Wysniowiecka), вдова руського воєводи Яреми Вишневецького 252, 513
- Вишневецький Дмитро (Wisniowiecki Dymitr, Wiśniowiecki Dymitr; помилк., Wisniowiecky Ieremy), білоцерківський староста, белзький воєвода 76, 126, 190, 199, 213, 241, 251, 252, 279, 420, 436

- Віммер Ян (Wimmer Jan)*, вч. 13, 116, 156, 162, 174, 177, 186, 187, 200, 206, 236, 326, 361, 419, 446–449, 452
- Вінниченко Оксана*, вч. 207
- Вінниченко Олексій*, вч. 207
- Волк-Карачевський В. В.*, вч. 192, 279
- Вольський Павло (Wolsky), польський посол до Криму 236
- Вольф Фромгольд фон Людингсгаузен (Wolff Fromhold von Ludingshausen, Wulph), генерал артилерії 186, 200
- Газін Володимир*, вч. 175, 207, 235, 237, 264, 296, 297, 301, 303, 455
- Ганнібал (Annibal), карфагенський полководець 54, 68
- Гарасимчук Василь (Герасимчук Василь)*, вч. 247, 251, 253, 255
- Генріх Юлій де Бурбон-Конде (Condé, Henryk Juliusz de Bourbon-Condé), син Людовіка II де Бурбона-Конде 163, 172, 507, 508
- Герасимчук Василь* див. *Герасимчук Василь*, вч.
- Гіш, де (Guiche, de), французький дворянин, брат Антуана Грамона, учасник облоги Глухова 215, 241
- Гладкий Григорій (Głatki, Hładki), міргородський полковник 290
- Гладкий Іван (Głatki, Hładki), запорозький (можл., тарговицький) полковник 290
- Гладкий Леонтій (Głatki, Hładki), міргородський полковник 290
- Глібович Юрій, генеральний жмудський староста, посол на переговорах з Москвою 263
- Гоголь Ілля, син Остапа Гоголя 291
- Гоголь Остап (Hohol Ostap, Hohoł), брацлавський, подільський полковник 276, 291, 300, 306, 307, 515, 516
- Гоголь Прокоп, син Остапа Гоголя 291
- Голле (Hollo), генерал 257
- Голько Олег*, вч. 360
- Горацій, давньоримський поет 46
- Гордон Патрик, автор щоденника 297, 308
- Грамон Антуан (Gramont, Antoine de), французький дворянин, учасник облоги Глухова, автор нотаток 215, 241; його брат див. Гіш, де (Guiche, de), французький дворянин
- Граціан (Gratianus), монах, творець зводу канонічного права 88
- Груша Іван (Chrusa, Chrusza, Hrusza Iwan), колишній генеральний писар Війська Запорозького, учасник рокошу Юрія Любомирського 387, 448, 449, 476
- Грушевський Михайло*, вч. 247, 251, 253, 255
- Гуджол Дем'ян, полтавський полковник 363
- Гулевич (Hulewicz, Vliewic; можл., Тишкевич Ян), житомирський староста (помилк.) 361
- Гуляницький Григорій (Chulanicky, Hulanicki Hryhorij, Hulanicky, Hulaniecki, Hulaniecky, Hulanicki, Hulanicky, Vlaniecky), козацький полковник, посол від Павла Тетері до короля 20, 24, 25, 102, 104, 241, 247, 248, 389, 455, 456, 502, 504, 524; його брат 389
- Гумецький Томаш (Humiecki Tomasz), подільський ловчий 11, 12, 501
- Гембіцький Ян (Gębicki Jan, Gem-bicki Jan (Jan)), плоцький біскуп 71, 72, 269, 325, 443, 461, 503
- Глазовський Томаш (Głazowsky Tomasz (Toma)), польський астроном, автор прогностиків 227–229, 511
- Голінська Анна (Golińska Anna), дружина Мартина Голінського 364

- Голінський Мартин (Golinsky, Goliński Marcin, Golynski Marcin, Golynsky Marczyn), шинкар, казимирський райця, бурмістр, автор нотаток 14, 16, 21, 23, 25, 29, 36, 38, 52, 53, 55, 58, 61, 63, 65, 73, 85, 94, 97, 106, 108, 111, 115, 118, 133, 141, 142, 145–148, 151–154, 157, 163, 165, 166, 173, 186, 193, 204, 213, 221, 222, 224–227, 230, 256, 257, 259, 277, 283, 284, 287, 290–293, 295, 296, 298, 299, 308, 309, 313, 315–318, 326, 328, 332, 333, 335–337, 343, 344, 346–351, 357–360, 364, 367, 370–375, 381–383, 389, 392, 398–402, 410–412, 418, 421–423, 425–427, 432, 433, 444–446, 467, 469, 471, 478, 483, 499, 505, 507, 508, 511, 513–515, 517–519, 522, 524, 525
- Гонсевський Вінцентій Корвин (Gasiewski, Gasiowski, Gąsiewski, Gąsiowski, Gosiewski Vincenty Corwin, Gosiewski Wincenty Korwin), великий литовський підскарбій, польний литовський гетьман 15, 16, 18, 24, 25, 29, 114, 121, 125, 132, 136, 177, 178, 182, 216, 218, 233, 247, 328, 338–340, 343, 374, 501, 502, 505, 508, 518; його діти 328
- Гродецький Станіслав (Grodecki Stanisław, Grodziecki), ротмістр кам'янецької панцерної хоругви 12, 13
- Гумовський Казимир Францішек (Gumowski Kazimierz Franciszek), закрочимський підкоморій 249
- Дамінеус Криштоф (Daminaeus Krzysztof (Christophinus); можл., Джержек Криштоф, Dzierzek Krzysztof), польський автор кінця XVI ст. 230, 512
- Дацько Васильович (Дацько) див. Децик, овруцький полковник
- Дашкевич Ярослав, вч. 110, 456
- Дворецький Василь (Dworecky Wasył, Dworzecky), київський полковник 276, 410, 411, 522
- Дворецких “Літописець” 276
- Децик (Дацько, Дацько Васильович, Dacko, Daczko, Decyk), овруцький полковник 294–296, 302, 304, 307, 320, 403, 405, 410, 411, 445, 462, 515, 522
- Дзержек Криштоф, можл., див. Дамінеус Криштоф, польський автор кінця XVI ст.
- Діва Марія див. Марія, св.
- Добіджа Істрате див. Істрате Добіджа, молдавський господар
- Добровський Олександр (Dobrowski), поручик 13
- Долгорукий Дмитро (Dolhoruky), московський воєвода 262
- Долгорукий Петро (Dołgoruki Piotr, Dolhowsky, Olhoruski), московський воєвода 238, 240, 319, 320, 321
- Долгорукий Юрій (Dolhoruki, Dolhoruky, Dołboruky, Dołgoruki Jurij, Dołhorucki, Dołhoruky, Dołohoruky, Dołoruki), московський воєвода 246, 262, 297, 301, 303–305, 319, 321, 322, 516
- Домбровський Олександр (Dąbrowski Aleksander, Dombrowski), посол від конфедератів коронної армії до примаса 418, 419
- Дорошенко Дмитро, вч. 157, 188, 201, 276, 291, 292, 295, 410–412, 455, 462
- Дорошенко Петро (Dorosinko, Dorosynko, Doroszenko Piotr), козацький полковник, генеральний осаул, пізн. гетьман 157, 198, 201, 292, 295, 296, 411, 455
- Дрозденко Василь (Drozd, Drozdenko Wasył), брацлавський полковник 295, 462

- Дунін Криштоф (Dunin Krzysztof), посол від конфедератів коронної армії 132, 155, 166
- Єсман Криштоф (Iesman, Iesmant, Iezman, Jeśman Krzysztof), полковник 16, 121, 122, 132, 152, 505
- Жабокрицький Миколай (Zabokriczky, Zabuklicky, Żaboklicki Mikołaj, Żabokrzycki Mikołaj), брацлавський підсудок, посол на сейм 327, 337, 338, 345, 372, 407, 471
- Житкевич Даніель (Żytkiewicz Daniel), коронний інстигатор 169
- Журавський Миколай (Zorawsky Mikołay, Żórawski Mikołaj), доктор філософії і медицини, королівський математик, астроном 227, 228, 394, 511, 521
- Завада Войцех (Zawada Wojciech (Woycseh, Woycsieh)), казимирський райця, бурмістр 27, 110, 196, 222, 224, 225, 227, 267, 344, 346, 518
- Завада Матвій (Zawada Maciej (Mathias)), казимирський вїйт 223, 227, 316, 317, 365, 517
- Залеський Ремиґіан (Zaleski Remigian, Zaleysky Remiān), познанський підчашій 108
- Залеський Францішек (можл., Zalecki, Zalenski; Zaleski Franciszek), посол від конфедератів 123, 124, 167
- Замойський Мартин (Zamoyski Marcin), львівський підстолій 13, 362, 363
- Замойський Ян (Zamoyski Jan, Zamoysky Ion), калуський староста, сандомирський воєвода 20, 22–24, 26, 41, 78, 79, 158, 159, 174, 199, 202, 252, 253, 357, 368, 441, 502, 519
- Зебжидовський Михайло (Zebrzydowski, Zebrzydowski Michał), лянцкоронський, краківський староста, коронний мечник 315, 317, 339, 346, 348, 359, 364, 368, 401, 518
- Зубов Степан (Zubow), московський воєначальник 250
- Зубрицький Денис, вч. 267
- Іван Хреститель (Iań Krzcziciel, Ioannes Baptista, Ion Krzcziciel, Jan Krzcziciel), св. 245, 278, 288, 411, 412
- Іванов Алмаз (Iwanow Almaz), московський дипломат, посол на переговорах з Річчю Посполитою 262, 322
- Івановський Єронім (Iwanowski), ротмістр 122
- Івановський Станіслав (Iwanowski), ротмістр 240
- Істрате Добіджа (Добіджа Істрате, Dobija Istrate, Istrate Dobija), молдавський господар 19, 20, 46, 47, 501
- Ісус Христос (Jesus Chrystus) 72, 86, 87, 89, 234, 266, 286, 357, 397, 401, 519
- Йоган Георг (Ioannes Georgius), саксонський герцог 257
- Йордан Михайло (Iordan, Iordon, Jordan Michał), краківський підкоморій 224, 347, 511
- Йордан Станіслав (Iarđan S[tanislaw], Iordan, Iordon, Jordan Stanisław), полковник 25, 26, 108, 112, 113, 118, 119, 166, 167, 173, 338, 504
- Кайтас-ага (Kajtas aga, Kayt[as] aga; помилк. Nayt aga), кримський візир 185, 236, 368

- Калагор Мататій (Calior, Kalahor Matatjasz, Kalyora Matthatias (Mathis, Matys)), казимирський єврей, аптекар 193–195, 265, 510, 513
- Капраль Мирон*, вч. 85, 167, 169, 267
- Каркутович (Karkutowic), автор листа 183, 509
- Карл (Carol Rakuskie, Karol), брат Маргарити Терези, син іспанського короля Філіпа IV, пізн. іспанський король 155
- Карл Йосиф (Carol Rakuskie, Karol Józef), молодший брат імператора Леопольда I, архикнязь 155, 158, 273, 514
- Кемені Янош (Kemenius Ioannes), семигородський князь 310, 490, 491
- Кінський Франц Ульріх (Kinski Franz Ulrich, Kynsky), посол імператора на сейм 271, 291, 300, 358, 515
- Клачевський Вітольд* (Klaczewski Witold), вч. 12, 22, 68, 107, 111, 180, 187, 214, 252, 277, 299, 300, 318, 322–328, 333, 334, 337–340, 343, 346, 348, 358, 361, 369, 370, 374, 376, 448, 462
- Клименко Ірина*, вч. 85, 167, 169
- Кожуховський Стефан, каліський стольник, посол на переговорах з Москвою 263
- Коллонтай Гуго (Kołłątaj Hugon), польський політик, історик, публіцист кінця XVIII – початку XIX ст. 331, 332
- Корзон Тадеуш* (Korzon Tadeusz), вч. 183, 234, 250, 279, 390, 391, 400, 413, 419
- Костомаров Микола*, вч. 272, 279
- Котла Гірей (Kotła Giercy murdza), кримський мурза 20
- Котович Ян (Kotowicz Jan, Kotowyc), польський посол до Москви 380, 520
- Котовський Костянтин (Kothowski, Kotowski Konstanty), віце-маршалок війська литовських конфедератів 121, 122, 132, 152, 339, 343, 505
- Коховський Веспасіан (Kochowski Wespazjan), польський історик XVII ст. 14, 159, 192, 206, 242, 290, 332, 390, 395, 418, 419, 449, 453
- Краснибашта Степан (Краснобашта Стефан) див. Червонобашта Степан, чернігівський полковник, повстанець
- Креховецький Іван, генеральний суддя 188
- Кривошея Володимир*, вч. 274, 292, 363, 390
- Крикун Микола*, вч. 276, 291, 292
- Куліш Пантелеймон*, вч. 157
- Курбатов Олег*, вч. 178, 190, 200, 246, 320, 347, 413
- Лабента Стефан (Łabęta, Lambenta, Łabeta, Łabęta Stefan, Łambenta), віце-маршалок війська коронних конфедератів, товариш з хоругви подільського ловчого Томаша Гумецького 11–14, 49, 102, 105, 106, 501
- Ледуховський Стефан (Ledohowski, Ledóchowski Stefan, Ładohowsky), кременецький підкоморій, посол на переговорах з Москвою 263, 269
- Леженський Томаш (Leżeński Tomasz), холмський біскуп 325, 369, 450, 451, 456, 457, 524
- Леміш Мартин (Lemiesz Marcin, Liemies Marczyn, Liemięs), казимирський райця 223, 225, 285, 287, 346, 359, 515, 518
- Леопольд I (Leopold I), імператор Священної Римської імперії 155, 157, 158, 171, 176, 177, 179, 200, 239, 256, 258–260, 271–273, 291, 298, 300, 307–309, 314, 358, 380,

- 397, 408, 409, 420, 421, 427, 476, 489, 491, 493–496, 507, 508, 512, 513, 516, 519, 523
- Лещинський Вацлав (Lescynsky, Leszczyński Wacław), гнезненський архієпискуп, примас 25, 31, 35, 79, 82, 85, 86, 91, 92, 95, 116, 117, 122, 124, 125, 128–131, 147, 148, 153, 154, 156, 158, 159, 169, 171, 172, 269, 325, 339, 345, 377, 418, 419, 456, 457, 461, 478, 503, 505, 506, 523, 524
- Лещинський Ян (Lescinsky, Leszczynski Jan z Leszna, Leszczyński Jan), коронний підканцлер, великопольський генерал 76, 111, 112, 115, 129, 132, 167, 181, 182, 186, 187, 191, 269, 457–459, 463, 465, 504, 509, 524
- Липинський Вячеслав, вч. 276, 456
- Ліберіус Яцек (Liberius Jacek (Iacek, Iacint)), пробощ кляштору Божого Тіла в Казимірі 183, 283, 284, 287, 317, 318, 357, 358, 364, 401, 402, 509, 519
- Лівій Тит, давньоримський історик 54
- Лізоля Франц (Isola, Lisola Franz), австрійський дипломат 336
- Лісницький Григорій (Lesnicki Hgisko), миргородський полковник 252
- Лончинський Йозеф (Łączyński Józef, Łęczycky), генерал-майор коронної армії 199, 419
- Луняк Євген, вч. 234, 241, 250
- Любомірський Юрій (Lubomierzski Jerzy, Lubomierzsky, Lubomirski Jerzy, Lubomirzsky Jerzy; помилк. Lumomierzsky), великий коронний маршалок, польний коронний гетьман, краківський староста, краківський генерал 21–25, 41, 44, 53, 55, 61, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 78, 79, 114, 115, 143, 148, 156, 158, 159, 162, 167, 170, 171, 173, 174, 183, 199, 202, 267, 268, 317, 323–325, 327, 328, 331–334, 336–339, 348, 355, 358, 359, 364–366, 368–370, 376, 377, 379, 380, 382–384, 386–390, 392, 393, 397–399, 402–406, 410, 412, 413, 416–418, 420, 421, 423, 425, 427, 428, 431, 436–438, 440–445, 447, 448, 450–457, 459–461, 465–467, 472, 476–479, 481, 503, 505, 507, 517–525
- Людвіка Марія (Ludwika Maria), польська королева 19, 21, 23, 41, 49, 59, 78, 128, 130, 161, 163, 170–172, 175, 176, 200, 262, 269, 285, 290, 344, 358, 443, 454, 457, 507, 508, 524
- Людовік II де Бурбон-Конде (Condé, Condeus, Ludwik II de Bourbon-Condé), французький принц 163, 454, 507
- Людовік XIV (Ludovicus XIV, Ludwik XIV, Ludwik XIII), французький король 163, 172, 256, 258, 259, 307, 308, 358, 507, 513, 516, 519
- Ляскоронський Василь, вч. 157
- Ляскоронський Володимир (Ляскоронский Вл[адимир]), вч. 157
- Маєвський Веслав (Majewski Wiesław), вч. 20, 186, 189, 199, 246, 251, 254, 255, 272, 279, 280, 290–297, 301, 302, 304, 305, 307, 320, 321, 326, 339, 360, 361, 363, 369, 395, 405, 419
- Мазепа Іван (Madziapa, Mazepa Iwan), власник білоцерківської маєтності, пізн. український гетьман 20, 192, 509
- Малек Еліза (Małek Eliza), вч. 230
- Маргарита Тереза (Małgorzata Teresa), дружина імператора Леопольда I, донька іспанського короля Філіпа IV 155, 157, 158, 308, 507

- Марія (Богородиця, Діва Марія, Maria, Panna Marya, Virgo Maria), св. 159, 163, 164, 166, 195, 224, 227, 234, 286, 318, 358, 442
- Марченко Михайло, вч. 192, 210, 234
- Матей, єванг., св. 55
- Маховський Себастьян (Machowski Sebastian, Mahowsky; помилк. Malehowsky), полковник 198, 251–253, 276, 279, 295–297, 360, 361, 457
- Мегмед IV (Mahomet III, Mehmed IV), турецький султан 19, 20, 176, 179, 258, 309, 489, 491, 501, 508
- Мегмед Гірей IV (Mehmed Gerej IV, Mehmet Gerei (Gierei)), кримський хан 20, 139, 182, 185, 186, 188, 189, 204, 207, 211, 213, 236, 277, 278, 280, 300, 368, 379, 389, 462, 514, 520, 521
- Мегера (Megiera), міф., фурія, богиня кровної помсти 399
- Медекша Стефан Францішек (Medeksza Stefan Franciszek), литовський урядовець, мемуарист, дипломат 18, 62–66, 133–141
- Мельник (Melmik, Mielnik), козацький повстанець 291
- Миконкин Василь, піддячий Посольського приказу, посол 192, 203
- Михайлов Федір, дяк Посольського приказу, посол на переговорах з Річчю Посполитою 262
- Мицик Юрій (Мыцык Юрий), вч. 16, 20, 276, 304, 361
- Міхай Апафі (Апафі Міхай, Arafy Michał, Michael Arafı), семигородський князь 171, 176, 298, 308, 309, 315, 489, 491, 495, 496
- Міхей, бібл. пророк 87
- Моджейовський Андрій (Modrzejowski Andrzej, Modzieiowski), коронний військовий стражник 187, 236, 448
- Монтекукколі Раймондо (Monte Cuculi, Montecuccoli Raimondo, Montecuculy), генерал імператорської армії 189, 239, 256, 298
- Мурад III (Murad III), турецький султан 230, 231, 512
- Мурашко Денис (Murasko, Muraszko Denys), козацький повстанець 320
- Мустаеддін (Mustaeddin; помилк. Mustardin), легенд. перський астролог кінця XVI ст. 230, 231, 512
- Мясковський Андрій (Miaskowski Andreas, Miaskowsky Andrzej; помилк. Miastowski), абат Тремешна, регент коронної канцелярії, духовний референдар 62, 175, 189
- Нагельський Мирослав (Nagielski Mirosław), вч. 20, 126, 163, 167, 177, 186, 188, 189, 200–202, 207, 213, 214, 236, 242, 243, 248, 249, 251, 254, 255, 280, 347, 361, 370, 395, 398, 404, 405, 413, 418–421, 437, 441, 446–449, 451, 455, 457–459, 461, 476
- Наркевич Миколай (Narkiewicz), литовський ротмістр 18, 340, 343
- Нарушевич Ян (Naruszewicz Jan, Narusowyc), надвірний литовський підскарбій 207
- Нащокин Григорій (Nascekinow, Naszczokin), московський посол на переговорах з Річчю Посполитою 262
- Невяровський Стефан (Niewiarowski Stefan), ротмістр війська литовських конфедератів 121, 122, 339, 343, 505
- Незабитовський Олександр Людвік (Niezabitowski Aleksander Ludwik, Niezabieltowski, Niezabytowski), люблінський староста, сонцький каштелян 111, 131, 241, 272, 274–276, 369, 446, 506

- Нелюбович-Тукальський Йосип (Iakolski, Nelubowicz-Tukalski Josyf, Tokolrski, Tukalsky, Tukolski), київський митрополит 207, 289, 290, 294, 456, 461, 462, 515, 524
- Немирич Кароль (Niemierzyc Carol; можл. див. Niemierski Karol), ротмістр 305
- Немирич Стефан (Niemierzycz, Niemirycz Stefan), київський підкоморій 76, 79, 448
- Немирич Юрій (Niemierzycz Ierzy), київський підкоморій 76
- Новошинський Ян (Nowosinski, Nowosinsky, Nowosynsky, Nowoszyński Jan), литовський ротмістр 18, 216, 218, 233, 247
- Нужний Парфен (Пархом) (Nuzni, Nużny Parfen (Parchom)), конопський полковник 279, 288; його батько 279, 288
- Оборський Томаш (Oborski Tomasz, Oborzski Tomas), краківський суфраган 109
- Оборський Ян Зигмунт (Oborski Jan Zygmunt), варшавський каштелян 13
- Обухович Михайло (Obuchowicz Michał Leon, Obuhowycz), автор твору про похід на Москву у 1664 р., литовський полковник, син смоленського воєводи Филипа Казимира Обуховича 243, 249, 321
- Овербек Йоган (Hoverbeck Johann, Ouerberg, Owerbek, Owerberg), бранденбурзький дипломат 182, 336, 443, 524
- Огінський Шимон Кароль (Oginski, Ogiński Szymon Karol), литовський ротмістр 25
- Одоєвський Микита (Odoiewski; помилк. Odorewsky), московський воєвода, посол на переговорах з Річчю Посполитою 262
- Олександр VII (Aleksander VII, Alexander VII, Alexander 7), папа римський 256, 257, 275, 358, 519
- Олексій Михайлович (Aleksy Michajłowicz, Alexi Mihalowic), московський цар 17, 28, 80, 103, 104, 106, 111, 175, 178, 201, 203–205, 235, 240, 243, 246, 247, 270, 275, 282, 303, 319, 322, 366, 380; його жінка 104
- Олесницький Станіслав (Oleśnicki Stanisław), радзейовський староста 207
- Опара Степан (Opара Stepan), медведівський сотник, пізн. гетьман Правобережної України 188, 276, 291, 295, 410–412, 455, 456, 460–462, 524
- Ордин-Нащокин Афанасій (Hordin Nascekyn Afanasii Lawrentowic, Nascekin, Nascekyn, Nasczokin, Ordin-Naszczokin Afanasij), московський дипломат, повноважний посол 28, 29, 80, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 114, 126, 128, 186, 201, 203, 247, 262–264, 269, 281, 504–506
- Острицький Адам (Ostrzicki, Ostrzycki Adam; помилк. Ustrzycki), поручик панцерної хоругви Костянтина Вишневецького, маршалок конфедерації коронного війська 395, 404, 405, 413, 417, 418, 421, 427, 521–523
- Охманн-Станішевська Стефанія (Ochmann-Staniszevska Stefania, Ochmann Stefania), вч. 83, 117, 180, 208, 249, 271, 323, 325, 327, 337, 345, 358, 373, 376, 420, 453, 478–483
- Палечковський (Palczkowski, Palieckowski), казимирський міщанин, автор листа 168, 508
- Панченко Федір (Panczenko Fedir), канівський полковник 274

- Пац Криштоф Зигмунт (Pac Krzysztof Zygmunt), литовський канцлер 121, 128, 129, 181, 240, 245, 247, 249, 325, 345, 453, 505
- Пац Михайло Казимир (Pac Michał Kazimierz, Pacz, Patz), смоленський воєвода, литовський обозний, польний, пізн. великий литовський гетьман 119–121, 129, 180–182, 184, 190, 191, 198, 200, 211, 212, 214, 236, 237, 240, 243, 246, 250, 269, 277, 282, 287, 288, 301–304, 307, 321, 322, 370, 459, 466, 505, 514–516, 525
- Пекарський Адріан (Piekarski Adrian, Pikarski, Rykarzsky), ксьондз, зв'язковий Стефана Чарнецького 322
- Петрович (Piotrowic, Piotrowyc), польський посол до Криму, перекладач 16, 17
- Петровський Микола, вч.* 17, 157, 198, 232, 234, 235, 295, 455, 456, 462
- Пильхович Войцех (Pilchowicz Wojciech, Polichowycz), вармінський суфраган, ловицький декан 378, 520
- Пипан Акакій (Pypan Akaczy), автор листа 28, 29, 502
- Платемберг Юрій (Platemberg Jerzy, Pliatemberk Jerzy), чорштинський староста 316
- Пневський Олександр (Pajowski, Pniewski, Pnyowski), капітан 449
- Подберезький Григорій Костянтин (Podbereski Grzegorz, Podborzski, Podbrzeski), литовський кухмістр 180, 182, 184
- Пододня Григорій (Pododnia Hryhory (Heroi)), корсунський полковник 275, 276, 292
- Полубенський Олександр Гілярій (Poliubinski, Polubinski, Polubynsky, Połubinsky, Połubiński Aleksander Hilary), польний литовський писар 112, 174, 216, 233, 237, 240, 243, 246, 248–250, 261, 262, 280, 288, 403, 405, 441, 442, 445, 449, 452–454, 513, 522
- Поляновський Олександр (Polanowsky, Polianowsky), ротмістр 174, 442, 448
- Попович Іван (Popeiko, Popenko, Porowycz Iwan), паволоцький полковник, повстанець 157, 161, 168, 507, 508
- Поповичі, українські політичні діячі часів Руїни 157
- Постоленко див. Апостол Дем'ян, миргородський полковник
- Потоцький Андрій (Potocki Andrzej), коронний хорунжий, галицький староста 339, 462
- Потоцький Станіслав (Potocki Stanisław, Potocky, Potoczky; помилк. Sieniawsky), великий коронний гетьман, краківський воєвода 20, 22, 23, 37, 41, 44, 47, 58, 60, 61, 73, 77–79, 84, 110, 124, 128, 131, 143, 148, 158, 162, 167, 169, 171, 174, 177, 185, 188, 190, 197, 199, 202, 210, 215, 232, 249, 250, 271, 272, 279, 285, 291, 315, 324, 325, 337–339, 368, 369, 395, 396, 405, 412, 418–420, 430, 431, 436, 445, 446, 461, 502, 503, 506, 507, 521, 523
- Потоцький Фелікс (Щесний) Казимир (Potocki Feliks (Szczęsny) Kazimierz), коронний підстолій, красноставський, сокальський староста, син Станіслава Потоцького, зять Юрія Любомирського 214, 216, 412, 419, 431, 452
- Празмовський Миколай (Prazmowsky, Prazmowski Mikołaj), коронний канцлер, луцький біскуп 11, 16, 22, 23, 105, 109, 117, 155, 156, 168–170, 183, 185, 186, 197, 212, 250, 269, 279–281, 287, 288, 317, 324, 332, 333, 336, 345, 361, 368, 369, 394, 410, 442, 451, 461, 478, 501, 514, 515, 518, 525

- Празький Християн (Pragensis Christianus), астролог 228
- Пушин Кирило (Puszczin Kirył, Puszczyn), стряпчий, московський гонець 192, 203–205, 243, 245, 247
- Пишбось Адам (*Przyboś Adam*), вч. 109, 167, 207, 250, 271, 272, 295, 298, 302, 304, 315, 353–356, 362, 369, 391, 401
- Пишемський Андрій (Przyjemski Andrzej), хелмінський каштелян 21–23
- Пясечинський Стефан Костянтин (Piasecinsky, Piaseczyński Stefan Konstanty; помилк. Piasecki), брацлавський підстолий 275, 379, 382, 387, 388, 449, 458, 576, 521
- Пясечинський Ян (Piaseczyński Jan), холмський каштелян 21, 23
- Радзивіл Анна Марія (Radziwiłł Anna Maria), дружина Богуслава Радзивіла, донька Януша Радзивіла 381, 520
- Радзивіл Богуслав (Radziwiłł Bogusław, Radzywył), конюший Великого князівства Литовського 381, 520
- Радзивіл Михайло Казимир (Radziwiłł Michał Kazimierz), віленський каштелян 18, 22, 23, 126, 339, 446, 462
- Радзивіл Януш (Radziwiłł Janusz (Janus)), віленський воєвода, великий литовський гетьман 381, 520
- Ракоцієва Софія (Rakocińska Zofia, Rakoczy Zofia), дружина Юрія II Ракоція 202
- Ракоцій Володислав (Władisław Rakoczy, Rakoczy Władisław), угорський дворянини, стрієчний брат Юрія II Ракоція 273, 278, 514
- Ракоцій Юрій II див. Юрій II Ракоцій, семигордський князь
- Ракушка-Романовський Роман див. Самовидець, український козацький літописець
- Ренігер Симеон (Reininger, Simon de), австрійський резидент при турецькому дворі 309, 312, 489–492
- Ринсевич Вячеслав, вч. 252, 290, 363
- Рішельє (Riheleu, Richelieu; можл., помилк. Bochileu), французькі герцоги 259
- Рокшицький Миколай, можл., див. Rokiszyski, посол від конфедератів
- Ромодановський Григорій (Radamanowsky, Rodomanowsky, Romadanowsky, Romodanowskij Grigorij), московський воєвода 17, 198, 206, 207, 216, 235, 240, 242, 243, 247–249, 254, 260, 513
- Рубинковський Єронім (Rubinkowski Hieronim, Rubinkowsky), казимирський міщанин, шинкар, вихрест із євреїв 26, 108, 109, 179, 193–195, 316, 317, 504, 517; його сини див. Rubin Simon, Rubinkowski Kazimierz Mikołaj (Lewek); його донька див. Rubinkowska Anna (Rachel)
- Руліковський Едвард (*Rulikowski Edward*), вч. 410–412
- Русаковский Олег, вч. 192
- Савицький Маріуш (*Sawicki Mariusz*), вч. 18, 340
- Сагановіч Генадзь, вч. 18, 282
- Салик Миколай (Salik Mikołaj), львівський возний 169
- Самовидець (Ракушка-Романовський Роман), український козацький літописець 157, 198, 232, 234, 235, 295, 455, 456
- Сапіга Казимир Ян (Sapieha Kazimierz Jan; можл., Smeling), надвірний литовський підскарбій, син Павла Сапіги 207, 216

- Сапіга Павло (Sapieha Paweł), віленський воєвода, великий литовський гетьман 112, 122, 125, 130, 158, 180, 182, 191, 198, 203, 209–212, 214, 216, 233, 238, 239, 244, 282, 297, 299, 303, 325, 380, 405, 406, 446, 466, 510, 512, 520, 522, 525
- Сарновський Станіслав (Sarnowski Stanisław), перемишльський біскуп 175, 325
- Сварник Іван, вч. 267*
- Свідерський Ян Самуель (Swiderski Jan Samuel, Swiderzski, Świderski Jan Samuel), маршалок конфедератів коронної армії 11, 19, 26, 31–33, 35, 37, 53, 55, 58, 66, 68, 77, 79, 85, 86, 92, 94, 95, 97, 118, 123, 132, 147, 151, 167–171, 174, 240, 338, 501–503
- Селім Гірей (Selim Gerej), кримський султан 16, 17, 186, 296
- Сенєка Луцій Анней, давньоримський поет 43
- Сефер Казі-ара (Sefer Gazi aga, Sefer Kazy aga, Sefer Quasi aga), кримський візир 185, 186, 207, 236; його син 207
- Сірко Іван (Serko, Sierko, Sirko Iwan, Syrko, Szerko), запорозький кошовий 184, 207, 212, 234, 235, 248, 264, 265, 274, 275, 280, 288, 289, 292, 293, 296, 297, 300, 302, 389, 509, 512, 513, 516; його брат 280, 288
- Скарбек Крушевська Станіслава (Skarbek Kruszevska Stanisława), вч. 18*
- Скидан Яків (Skydan Jakiw), козацький полковник 248, 250, 513
- Скочиляс Ігор, вч. 207*
- Скочиляс Ірина, вч. 207*
- Сладковський Петро (Śladkowski Piotr; можл., див. Slatkowski), равський хорунжий 391, 447
- Словакович Станіслав (Slowakowycz, Słowakowicz Stanisław), доктор філософії, професор астрології 227, 229, 511
- Смирнов В. Д., вч. 186, 258*
- Смолій Валерій, вч. 278, 296, 455, 462*
- Собеський Ян (Jan III, Sobieski Jan), коронний хорунжий, великий коронний маршалок, пізн. польський король 22, 100, 117, 167, 174, 175, 178, 182–185, 190, 198, 202, 206, 207, 211, 215, 217, 234, 235, 250, 279, 294, 339, 357, 362, 390, 391, 394, 400, 413, 419, 420, 442, 446, 462, 510, 511, 521
- Сокирко Олексій, вч. 276*
- Сомко Яким (Samcenko, Samtrzyk, Somko Jakym), козацький полковник, пізн. гетьман Лівобережної України 17, 24, 175, 201, 502, 508
- Станіславський Михайло Зигмунт (Stanisławski Michał Zygmunt), сонцький каштелян, пізн. київський воєвода 369, 442
- Стахурський Ян (Stachorzsky, Stachurski Jan; помилк., Stachborzsky Stahowsky), генерал-майор, польський комендант Білої Церкви 292, 362, 390, 410, 411, 462
- Стемпковський Ян Людвік (Stępkowski Jan Ludwik, Stempkowski Jan Ludwik), кам'янецький біскуп 213, 214
- Степанков Валерій, вч. 175, 279, 296, 455, 462*
- Стеткевич Криштоф (Steczkiewycz, Stetkiewicz Krzysztof; помилк. Sterkiewicz), ротмістр 178, 190, 191
- Стефан (Stephan), угорський король 88, 89
- Стецкевич Юрій (Steckiewicz Jerzy, Stetkiewicz), посол від конфедератів коронної армії до короля 418, 419, 421

- Стжалковський Ремигiан (Strzałkowski Remigian), ротмістр 446, 462
- Сулима Дмитро (Sulima Dmytro, Sulimenko, Sulimka, Sułyma; помилк. Sukma), козацький повстанець 251–253
- Сумороков Іван (Sumarokow, Sumorokow Iwan, Somorokuw), московський комендант лівонських міст 246, 319, 347
- Танський Ян (Tański Jan), коронний інстигатор 169, 214, 334, 336, 345
- Тарло Ян (Tarło Jan), люблінський, пізн. сandomirський воєвода 368, 462
- Телефус Петро Феліціан (Telefus Piotr Felicjan, Telephus, Thelephus, Theliephus), королівський ротмістр, сеймовий посол 13, 14, 345, 346, 373
- Тетеря Олена (Tetera Olena), донька Богдана Хмельницького, вдова Данила Виговського, жінка Павла Тетері 110, 252, 504
- Тетеря Павло (Tetera Paweł, Teterza), український гетьман 15–17, 20, 24, 110, 124, 125, 157, 161, 176, 180, 183–185, 189, 192, 197, 198, 201, 202, 206, 207, 209, 211, 215, 217, 244, 245, 248, 251–254, 262, 274, 276, 280, 292–294, 300, 302, 307, 320, 321, 360, 361, 366, 387, 389, 404, 455, 456, 501, 502, 504, 505, 507, 509–513, 515, 519, 521, 522, 524; його наречена див. Wasciuska
- Тизенгаузен Готтард (Tysenhaus, Tyszenhaus Gothard), віленський суфраган, гебдовський абат 214, 281
- Тимф Андрій (Tymf Andrzej, Tympf Andrzei), орендар монетних дворів у Речі Посполитій 100, 103, 270
- Тимф Томаш (Tymf Tomasz), орендар монетних дворів у Речі Посполитій 270
- Тишкевич Ян (Tyszkiewicz Jan; можл., помилк., Гулевич), житомирський староста 361
- Толібовський Войцех (Tholibowski, Tolibowski Wojciech), познанський біскуп 114, 175
- Третер Матвій Казимир (Treter Maciej Kazimierz (Maciei Kazimierz, Maciey Kazimierz, Matheus Casimierz)), казимирський райця 110, 222, 225, 284, 285, 317, 364, 365, 402, 519; його жінка див. Treterowa Anna Dorota
- Тшебицький Андрій (Trzebicki Andrzej, Trzebicky Andrzej, Trzebyczky; помилк. Trzebinsky, Trzebynsky), краківський біскуп 102, 113, 129, 164, 165, 179, 194, 225, 227, 267, 269, 271, 286, 325, 345, 357, 364, 369, 377, 391–393, 397, 400–402, 429, 437, 445, 450, 451, 454, 456, 457, 460, 521, 522–524
- Федорук Олесь, вч. 157*
- Федорук Ярослав, вч. 178, 207, 278*
- Федосов Д. Г., вч. 297, 308*
- Фердинанд I (Ferdinand I, Ferdinandus I), імператор Священної Римської імперії 314, 493, 494
- Філіп IV (Filip IV, Philippus IV), іспанський король 157, 256, 257, 307, 308, 507, 516
- Франциск, о., домініканин, посол від Конгрегації поширення віри до Криму 186
- Францішек (Francisek, Franciszek), ксьондз, преор у Казимирі 234, 241
- Фредро Зигмунт (Fredro Zygmunt), сяноцький каштелян 185, 186, 214
- Фредро Кароль (Fredro Karol), кросненський староста, син Зигмунда Фредра 214
- Фридрикевич Самійло, білоцерківський полковник 292

- Фрідріх Вільгельм (Fridericus Wilhelmus, Fryderyk Wilhelm), бранденбурзький курфюрст 182, 187, 191, 257, 258, 308, 358, 380, 397, 408, 443, 444, 464, 509, 519
- Ханенко Михайло (Chanenko Mychajło, Hanenko, Huniaka), уманський полковник, пізн. український гетьман 168, 188, 217, 247, 248, 297, 302, 508
- Хелмський Марціан Сцибор (Chelmski Marcian Ścibor, Chelmsky, Helmski), сандомирський підстолий 249, 347
- Хмельницька Олена див. Тетеря Олена, донька Богдана Хмельницького, вдова Данила Виговського, жінка Павла Тетері
- Хмельницький Богдан (Chmielnicki Bohdan, Hmielnicki Bohdan stary), український гетьман 110, 276, 291, 340, 504
- Хмельницький Юрій (Chmielnichenko Ierzy, Chmielnicki Jurij, Chmielnicku, Chmielniczky, Gedeon, Hmielnichenko Jurij, Hmielnicki), український гетьман 15–17, 24, 110, 198, 262, 338, 340, 455, 456, 461, 462, 501, 502, 518, 524
- Хованський Андрій, московський воєначальник, син Івана Хованського 413
- Хованський Іван (Chowanski, Chowanski Iwan, Howansky), московський воєвода 261, 269, 277, 281, 282, 288, 320, 413, 445, 459
- Хованський Петро (Chowanski Piotr Iwanowicz, Howansky młody), московський воєначальник, син Івана Хованського 264, 413
- Хоменко Іван, перекладач Біблії українською мовою 89
- Храповицький Ян Антоній (Chrąpowicki Jan Antoni), смоленський підкоморій, посольський маршалок на сеймі 1665 р., повноважний посол на переговорах з Москвою, автор діаріуша 106, 107, 121, 122, 178, 180, 182, 218, 238, 243, 245, 248, 250, 263, 264, 271, 303, 325–328, 348, 358, 364, 374, 376, 378–380, 388, 394, 396, 403, 404, 406
- Цар (Car, Caryk, Czar), козацький полковник 455, 460–462, 524
- Цехановецький Альбрехт Костянтин (Ciechanowiecki Albrecht Konstanty, Ciehonowiecky, Czehanowsky, Cziehanowski), литовський обозний 16, 180–182
- Ціцерон, давньоримський політичний діяч 54
- Чапліцький Самуель (Czaplicki Samuel, Czaplicky, Czaplycky), холмський стольник 368, 379, 382, 387, 441, 449, 476, 521
- Чарнецька Олександра Катерина див. Браницька Олександра Катерина з Чарнецьких, жінка Яна Клеменса Браницького, донька Стефана Чарнецького
- Чарнецький Стефан (Carnecki Stefan, Carnecky Stefan, Czarnecki Stefan, Czarniecki Stefan), руський, пізн. київський воєвода, польний коронний гетьман, сонцький староста 22, 23, 29, 43, 51, 130, 167, 174, 177, 183, 188, 190, 197, 201, 209, 210, 212, 215, 232, 238–240, 247, 249, 262, 264, 265, 270–272, 274–276, 279, 283, 288, 289, 292–297, 300, 302, 306, 320–323, 325, 326, 339, 347, 357, 361, 362, 389, 446, 447, 506, 512–515, 519
- Чарторийський Казимир Флоріан (Cartoriskie, Cartoryskie, Czartoriski, Czartoryski Kazimierz Florian), куявський біскуп 17, 19, 21, 23–25, 36, 41, 78, 79, 85, 91, 95, 108, 124–132, 141, 146–148, 150, 153, 353, 325, 506

- Чарторийський Михайло Юрій (Czartoryski Michał Jerzy), волинський воєвода 22, 188
- Червобашта Степан (Красибашта Степан, Краснобашта Стефан, Czerwany Basta, Czerwonobaszy), чернігівський полковник, повстанець 304, 306
- Чермак Віктор (Czermak Wiktor), вч. 323, 324, 328, 329, 332–335
- Чижевський Зигмунт (Czyzowski Zygmunt, Czyzowski Zygmunt (Zygmunt Jan)), титулярний лаке-демонський біскуп, плоцький суфраган, кам'янецький біскуп 85, 86, 90–92, 117, 213, 461, 503, 505
- Чухліб Тарас, вч. 20, 248, 291, 296, 455, 462
- Шірін-бей (Styre bei, Szirin bej), кримський воєначальник 272, 301
- Шлапінський Володимир, вч. 100
- Штурм Йоган (Sturmianus Ioannes Mechlinianus), бельгійський учений та поет 351, 352, 496, 497, 519, 525
- Шульга Матвій (Sulka, Szulga Matwój), козацький полковник, повстанець 320
- Шульц Вавжинець (Szulcz Wawrzyniec), канонік, королівський секретар, секретар посольства до конфедератів 85
- Щербина (Щербя; можл., Щербан Степан; Scirba, Szerbina, Szerbo), козацький полковник 276, 277
- Юзефович Ян Томаш, хроніст 85, 167, 169
- Юрій (Jerzy), св. 266, 267
- Юрій II Ракоцій (Ракоцій Юрій II, Jerzy II Rakoczy, Rakocius, Rakocy, Rakoczy Jerzy II), семигородський князь 202, 273, 310, 315, 393, 473, 490, 491, 495, 496
- Яблоновський Станіслав (Jabłonowski Stanisław), коронний обозний, руський воєвода 167, 198, 199, 272, 295, 296, 302, 306, 362, 366, 369, 370, 379, 389, 404, 405, 420, 436, 442, 447, 462, 519, 520, 522
- Яжицький Ян (Jarzycki Jan), львівський возний 169
- Яковлева Тетяна, вч. 17, 24, 157, 254, 291, 403, 456
- Якуб (Iacub, Jakub), св. 344, 381, 518
- Ян Казимир (Jan Kazimierz, Ian Kazimierz, Iañ Kazimierz, Ioannes Casimirus, Ion Kazimierz), польський король 11, 16, 17, 19–22, 24, 25, 28, 29, 38, 61, 68, 69, 71, 75, 83, 92–94, 100, 102–119, 123–133, 141, 145, 155–159, 161, 162, 166–178, 180–182, 184–188, 190, 192, 197–208, 211, 212, 215, 217, 227, 232–236, 238, 240–244, 246–249, 251, 252, 254, 255, 260–266, 269–271, 277, 278, 280–282, 285, 287, 289–292, 294–296, 298–304, 306, 317, 318, 320, 322, 324, 325, 327, 328, 331–333, 337, 338, 340, 344, 345, 347, 348, 357–361, 365, 368–371, 373, 376, 378–380, 382, 389, 392–398, 400–402, 404–407, 413, 417–421, 427, 428, 436–438, 441, 442, 444–461, 463, 466, 476, 478, 479, 482, 483, 501–515, 517–525
- Яременко Максим, вч. 207
- Яскульський Станіслав Маріуш (Jaskolski, Jaskólski Stanisław Mariusz), коронний військовий стражник, сяноцький каштелян 114, 186, 187, 207, 447, 460–462
- Ясовський Андрій (Iasowski Andrzej (Iedrzej), Iasowsky Andrzej, Jasowski Andrzej), казимирський райця угорського походження, бурмістр, винний купець, бернардинський синдик на Страдомі 26, 27, 222, 344, 347, 518

- Abel див. Авель, бібл.
- Abraham (Abraam), єврейський кам-
псор 195, 196
- Abrahamowicz Zygmunt*, вч. 389
- Achmet bassa див. Köprülü Fazıl
- Ahmed Pasza, турецький візир
- Ag murza, кримський посол 207, 211,
213
- Agnieska, св. 119
- Ahmed Köprülü див. Köprülü Fazıl
- Ahmed Pasza, турецький візир
- Albimontana Simon див. Білогорсь-
кий Шимон, краківський ксьондз
- Aleksander VII (Alexander VII,
Alexander 7) див. Олександр VII,
папа римський
- Aleksy Michajłowicz (Alexi Mihalo-
wic) див. Олексій Михайлович,
московський цар
- Alexius, імператор 89
- Ali aga див. Алі-ага, візир крим-
ського султана Селіма Гірея
- Aniszcanka Jaugien*, вч. 120, 453
- Anna, св. 223
- Anna Henrietta див. Анна Генріетта,
донька Анни Палатинської, пле-
мінниця польської королеви Люд-
віки Марії, дружина Генріха Юлія
де Бурбона-Конде
- Annibal див. Ганнібал, карфаген-
ський полководець
- Arafy Michał див. Михай Апафі, семи-
городський князь
- Apostoł Demjan див. Апостол Дем'ян,
миргородський полковник
- d'Arquien de la Grande Maria Kazi-
mierza, дружина Яна Замоїського,
пізн. Яна Собеського 357
- Augustin, св. 286, 287
- Bałaban Dionizi див. Балабан Діоні-
зій, київський митрополит
- Balaban Majer*, вч. 193–195
- Baliński Michał*, вч. 243, 249
- Bandanow Hrector (помилк.) див.
Богданов Григорій Карпович,
московський посол
- Barbara, св. 286, 452
- Barnaś, казімирський міщанини 223
- Bartlinski, поручик площького вое-
води Януша Весселя 156
- Bartnicki Stanisław, сеймовий посол
373, 469
- Baruh, єврей з Лодзі, орендар у
Велічці 226
- Batory Stefan, польський король 18
- Baubonaubek Tadeusz Daniel (Pers),
ротмістр 391, 447
- Bąkowa Joanna* див. Бонкова Йоанна,
вч.
- Bąkowski Jan Ignacy, поморський
воевода 369, 446
- Behm Jacek Dominik (Bem), преор
конвенту Божого Тіла в Казимирі
366
- Bełzecki Ewaryst Jan (Belzecky) див.
Белжецький Еварист Ян, покойо-
вий писар
- Bem див. Behm Jacek Dominik, преор
конвенту Божого Тіла в Казимирі
- Bennigsen Alexandre*, вч. 232
- Bethlen Gábor (Betlen Gabor, Gábor
Bethlen), семигородський князь
171
- Białogłowsky див. Białogłowski Felic-
jan, ротмістр
- Białkowski (Bialkowski; можл., див.
Бейковський Януш) 129
- Białozor Jerzy (Białozor) див. Білозор
Юрій, віленський біскуп
- Białozor Kazimierz (Białozor), вітеб-
ський каштелян 281
- Białozor Krzysztof Kazimierz Ale-
ksander (Białozor), упицький під-
столий 120, 122
- Białogłowski Felician (Białogłowsky),
ротмістр 449
- Białogórski Szymon див. Білогорський
Шимон, краківський ксьондз

- Bidziński Stefan (Bidzinsky, Bidzynsky, Biedzinsky, Bielinsky, Bielynsky, Budzinski, Bydlinski), ротмістр, хенцінський староста 246, 250, 261, 262, 441, 442, 446, 461
- Bieganowski Mikołaj, кам'янецький каштелян 22, 23, 186, 203
- Bielicki Wojciech (Bielecki, Bieliecky) див. Белицький Войцех, посол від конфедератів коронної армії до короля
- Bieliński див. Белинський Францішек, плоцький підкоморій, королівський ротмістр
- Bielinsky (Bielynsky) див. Bidziński Stefan, ротмістр, хенцінський староста
- Bieliński Franciszek (Bieliński, Bielynsky) див. Белинський Францішек, плоцький підкоморій, королівський ротмістр
- Bi[el]ski (?), ротмістр 116
- Bieniarzówna Janina*, вч. 113, 173, 226, 356
- Bieniaszewski Adam*, вч. 44, 108, 114, 115
- Bieykowski Janusz (Bieykowsky Ianus; можл., див. Białkowski) див. Бейковський Януш, голова депутатів війська коронних конфедератів на Львівській комісії
- Bilski, ротмістр 253
- Blumberg Ernest Ewald (Blumberk), оберштер 213, 214
- Bobiatyński Konrad*, вч. 120, 181, 191, 200, 212, 243, 246, 255, 277, 280, 282, 301, 303, 321, 322, 413, 453
- Bochileu (можл., помилк.) див. Пішельє, французькі герцоги
- Bockum Eberhard Fryderyk див. Бокум Ебергард Фредерік, литовський полковник
- Bogaty Isaak див. Jakubowicz Izaak, старший єврейської громади у Казимири
- Bogdanow Grigorij (Bogdan Hreori Karpowyc) див. Богданов Григорій Карпович, московський посол
- Bogusławsky Felicjan Kazimierz, ротмістр віленського воєводи Павла Сапіги 112
- Bohon див. Богун Іван, козацький полковник, наказний гетьман
- Bohun Fryderych (Bohum) див. Бокум Ебергард Фредерік, литовський полковник
- Bohun Iwan див. Богун Іван, козацький полковник, наказний гетьман
- Bokun див. Бокум Ебергард Фредерік, литовський полковник
- Boniecki Adam*, вч. 117, 185, 214
- Bonzy, Piotr de, французький посол 358
- Borataw Pertev Naili*, вч. 232
- Boratinsky див. Boriatyński Jurij, московський воєвода
- Boratyni Tytus Liwiusz (Boratini, Burattini), орендар монетних дворів у Речі Посполитій 34, 103, 182
- Borek Józef (Iozeeph), віце-маршалок війська коронних конфедератів 405, 413, 417, 418
- Borek Piotr*, вч. 361
- Boriatyński Jurij (Boratinsky, Borutowski), московський воєвода 212, 237, 240, 319
- Borowski, поборця Люблінського воєводства 100
- Borutski див. Boriatyński Jurij, московський воєвода
- Borzęcki Paweł див. Боженцький Павло, віце-маршалок війська коронних конфедератів
- Bozbah див. Богун Іван, козацький полковник, наказний гетьман
- Bramunt (помилк.) див. Drommont Wilim, шотландський генерал на московській службі
- Brandowski Aleksander*, вч. 284, 365

- Branicka Aleksandra Katarzyna див. Браницька Олександра Катерина з Чарнецьких, жінка Яна Клеменса Браницького, донька Стефана Чарнецького
- Branicki Jan Klemens (Branicky) див. Браницький Ян Клеменс, надвірний коронний маршалок, сонцький староста
- Briań див. Brion, Piotr de, польський полковник французького походження
- Bridzinsky, польський урядовець 186
- Brion, Piotryon; можл., Brient), польський полковник французького походження 207, 242, 391, 397, 399, 453, 454
- Brodowski Aleksandr Kazimierz див. Бродовський Олександр Казимир, закрочимський хорунжий
- Broel-Plater Włodzimierz Stanisław* див. *Броель-Плятер Володимир Станіслав, вч.*
- Bryon див. Brion, Piotr de, польський полковник французького походження
- Brzeykowski див. Бейковський Януш, голова депутатів війська коронних конфедератів на Львівській комісії
- Brzezinski, поборця Радомської землі 98
- Brzostowski Cyprian Paweł див. Бжостовський Кипріан Павло, литовський референдар
- Brzuchowiecki Iwan (Brzuchowicky, Brzuhowiecki, Brzuhowiecky, Brzuhowicky, Brzuhowski, Brzuhowycky, Brzuhowyczky) див. Брюховецький Іван, український гетьман
- Brzuhostuw, полковник 321; його син, оберштер 321
- Buczacki Tworowski Hieronim Roman, оршанський підстолий, поручик козацької хоругви, посол від литовських конфедератів до короля 129
- Budzinski див. Bidziński Stefan, ротмістр, хенцінський староста
- Bukowsky, поручик 449
- Burattini див. Boratyni Tytus Liwiusz, орендар монетних дворів у Речі Посполитій
- Buy, Andrault de (Debis, Debui; можл. Debniegow), обрештер 199, 207, 210
- Bydlinski див. Bidziński Stefan, ротмістр, хенцінський староста
- Calior див. Калагор Мататій, казимирський єврей, аптекар
- Cał див. Цар, козацький полковник
- Carcewicz Jambek (Czarcewycz), ротмістр 447
- Carnecki Stefan (Carnecky Stefan) див. Чарнецький Стефан, руський, пізн. київський воєвода, польний коронний гетьман, сонцький староста
- Carniawsky див. Czarniawsky Stefan, полковник
- Carol Gustaph див. Karol X Gustaw, шведський король
- Carol Rakuskie див. Карл, брат Маргарити Терези, син іспанського короля Філіпа IV, пізн. іспанський король
- Carol Rakuskie див. Карл Йосиф, архикнязь, молодший брат імператора Леопольда I
- Carolus II див. Karol II, англійський король
- Carolus XI див. Karol XI, шведський король
- Carolus Casparus a Leyen, трірський єпископ 257
- Carolus Ludovicus, рейнський палатин 257
- Cartoryskie (Cartoriskie) див. Чарторийський Казимир Флоріан, куявський біскуп

- Cartorysky див. Czartoryski Jan Karol, кременецький, сянтинський староста, краківський підкоморій, польний коронний писар
- Caryk див. Цар, козацький полковник
- Cecilia Renata, польська королева, дружина Володислава IV 360
- Cedrowski Jan, автор діаріуша 207, 243, 249, 295, 302, 304, 362
- Cellari Jan Paweł (Celary I[an] Paweł (Ion Paweł), Celiary), генерал коронної армії 113, 118, 119, 127, 166, 173, 242, 360, 401
- Cellari młody (Celary), син Яна Павла Целлярія 119
- Cencello див. Cernezzi Andrzej, ротмістр
- Cerkasky див. Czerkasski Jakow, московський воєвода
- Cerkies Konstanty, товариш з війська конфедератів коронної армії 165
- Cernezzi Andrzej (Cencello, Czarnecci), ротмістр 177, 200
- Cerniawsky (Cerniewsky) див. Czarniawsky Stefan, полковник
- Cetner Aleksander, галицький каштелян 167, 171, 276, 447
- Chanenko Mychajło див. Ханенко Михайло, уманський полковник, пізн. гетьман
- Chelmski Andrzej (Helmsky), поручик 448
- Chelmski Jan Ścibor (Helemsky), краківський ловчий 348
- Chelmski Marcian Ścibor (Chelmsky) див. Хелмський Марціан Сцібор, сandomirський підстолий
- Chłapowski Krzysztof, вч. 18, 22, 23, 83, 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216, 339, 368, 420, 446, 451, 461
- Chłopicki (Hłopicki), ротмістр 279, 304
- Chmielnicki Bohdan див. Хмельницький Богдан, український гетьман
- Chmielnicki Jurij (Chmielnicko Ierzy, Chmielnicky, Chmielniczky) див. Хмельницький Юрій, український гетьман
- Choiecki (Hoiecki; помилк. Hoienski), повстанець у польському війську 180, 181, 183, 200
- Choińska-Mika Jolanta, вч. 109, 117, 249, 373, 391, 447, 451
- Chowański Iwan (Chowanski) див. Хованський Іван, московський воєвода
- Chowański Piotr Iwanowicz див. Хованський Петро, московський воєначальник, син Івана Хованського
- Chraphowicky (помилк.) див. Chrapowicky Józef, брат смоленського підкоморія Яна Антонія Храповицького
- Chrapowicki Jan Antoni див. Храповицький Ян Антоній, смоленський підкоморій, посольський маршалок на сеймі 1665 р., повноважний посол на переговорах з Москвою, автор діаріуша
- Chrapowicky Józef (помилк. Chraphowicky), брат смоленського підкоморія Яна Антонія Храповицького 106
- Chrastowski див. Chrzastowski Piotr, сеймовий посол від Краківського воєводства
- Christophorus Bernhardus de Galen див. Krzysztof Bernard von Galen
- Chrusza (Chrusa) див. Груша Іван, колишній генеральний писар Війська Запорозького, учасник рокошу Юрія Любомирського
- Chrzastowski Piotr (Chrastowski, Chrzastowsky), сеймовий посол від Краківського воєводства 348, 353
- Chulanicky див. Гуляницький Григорій, козацький полковник, посол від Павла Тетері до короля

- Chynczewska-Hennel Teresa*, вч. 20, 189, 251, 254, 255, 361
- Chynecki, посол до конфедератів коронної армії 68
- Ciara Stefan*, вч. 18, 22, 23, 83, 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216, 339, 368, 420, 451
- Cichonowic Wojciech (Czihoniowyc Woycieh), казимирський райця 317
- Ciechanowiecki Albrecht Konstanty див. Цехановецький Альбрехт Костянтин, кухмістр Великого князівства Литовського
- Cieciszewski Tomas (Cieciszowski, Cziecisowsky), лівський суддя, ревізор у Кракові, Казимирі та Велічці 208
- Cieciszewski Wojciech (Czecisewsky), ксьондз, королівський казнодій 323
- Ciehonowiecky див. Цехановецький Альбрехт Костянтин, кухмістр Великого князівства Литовського
- Ciemienicz див. Czemiernicki, капітан
- Ciesielski Tomasz*, вч. 255
- Cirkawski див. Czerkasski Jakow, московський воєвода
- Condé див. Генріх Юлій де Бурбон-Конде, син Людовіка II де Бурбона-Конде
- Condé (Condeus) див. Людовік II де Бурбон-Конде, французький принц
- Condé (Condeus), двоєрідний брат принца Людовіка II де Бурбона-Конде 454
- Cristina див. Krystyna, шведська королева
- Cromwell (Kromwel), лорд-протектор 475
- Cucutelli Ian Baptista, пробош у Казимирі 344
- Cynarski Stanisław*, вч. 128, 224, 348, 369
- Cyrkasky див. Czerkasski Jakow, московський воєвода
- Czaadajew Iwan, московський воєвода у Києві 192
- Czaplicki Samuel (Czaplicky) див. Чапліцький Самуель, холмський стольник
- Czapliński Władysław*, вч. 185, 187, 331
- Czaplycky див. Чапліцький Самуель, холмський стольник
- Czar див. Цар, козацький полковник
- Czarcewycz див. Carcewicz Jambek, ротмістр
- Czarnecci див. Cernezzi Andrzej, ротмістр
- Czarnecky Ierzy див. Czarniecki Jerzy, капітан
- Czarniawsky Stefan (Carniawsky, Cerniawky, Cerniewsky, Czerniawsky, Czorniawsky), полковник 107, 246, 321, 346, 347, 412, 413, 445
- Czarniecka Aleksandra Katarzyna див. Браницька Олександра Катерина з Чарнецьких, жінка Яна Клеменса Браницького, донька Стефана Чарнецького
- Czarniecki Jerzy (Czarnecky Ierzy), капітан 275
- Czarniecki Stefan (Czarnecki Stefan) див. Чарнецький Стефан, руський, пізн. київський воєвода, польний коронний гетьман
- Czarniecki Stefan Stanisław, канівський, радзейовський староста 207, 293, 295, 302, 304, 320–322, 326, 404, 419
- Czarnkowski Adam, осецький староста 446
- Czartoriski див. Чарторийський Казимир Флоріан, куявський біскуп
- Czartoryski Jan Karol (Cartorysky, Czartorynski Ion Karol na Klewaniu), кременецький, снятинський староста, краківський підкоморій, польний коронний писар 315, 317, 348, 352, 402

- Czartoryski Kazimierz Florian див. Чарторийський Казимир Флоріан, куявський біскуп
- Czartoryski Michał Jerzy див. Чарторийський Михайло Юрій, волинський воєвода
- Czecisewsky див. Cieciszewski Wojciech, ксьондз, королівський казнодій
- Czehanowsky див. Цехановецький Альбрехт Костянтин, кухмістр Великого князівства Литовського
- Czekansky, польський урядовець 186
- Czelebi Ewlija, турецький подорожник 389
- Czemiernicki (Ciemienicz), капітан 242
- Czerkas Gabriel Temruk, ротмістр 447
- Czerkasski Jakow (Cerkasky, Cirkawski, Cyrkasky, Czirkasky), московський воєвода 238, 240, 245, 247, 254, 282, 283, 288, 297, 303, 306
- Czermak Wiktor* див. *Чермак Віктор*, вч.
- Czerniawsky див. Czarniawsky Stefan, полковник
- Czerwonobaszy (Czerwany Basta) див. Червонобашта Степан, чернігівський полковник, повстанець
- Czicisowsky див. Cieciszewski Tomas, лівський суддя, ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці
- Cziehanowski див. Цехановецький Альбрехт Костянтин, кухмістр Великого князівства Литовського
- Czihoniowyc Woysieh див. Cichonowic Wojciech, казимирський райця
- Czirkasky див. Czerkasski Jakow, московський воєвода
- Czitinek, посол від конфедератів коронної армії до короля 456
- Czorniawsky див. Czarniawsky Stefan, полковник
- Cztilicki, посол від конфедератів коронної армії до Коронного Трибуналу 419
- Czyżewski Krzysztof*, вч. 360
- Czyżowski Zygmunt (Zygmunt Jan) (Cyzowski Zygmunt) див. Чижовський Зигмунт, титулярний лакедемонський біскуп, площський суфраган, кам'янецький біскуп
- Dacko (Daczko) див. Децик, овруцький полковник
- Dafgiało, товариш хоругви 122
- Daleszyński Jan (Dale[s]zinsky), познанський суддя 115
- Daminaeus Krzysztof (Christophinus) див. Дамінеус Криштоф, польський автор кінця XVI ст.
- Danilczyk Adam*, вч. 128, 281
- Daniłowicz Jan Karol, парчовський староста 446
- Daniłowicz Mikołaj, коронний підстолий, пізн. підчашій 216
- Dânişmend İsmâil Hâmî*, вч. 155, 307
- Dąbrowski Aleksander див. Домбровський Олександр, посол від конфедератів коронної армії до примаса
- Dąbrowski Janusz*, вч. 175, 213, 324, 325
- Dąbrowski Kazimierz Stanisław, товариш гусарської хоругви, посол від литовських конфедератів до короля 129, 133
- Dąbsky Jan, заторський хорунжий, посол на сейм 323
- Debinsky див. Dembiński Eremian, роґожинський каштелян, старший ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці
- Debui (Debis; можл., Debniegow) див. Buy, Andrault de, обрештер
- Десук див. Децик, овруцький полковник
- Dedesz aga (Dedis aga), кримський посол 185, 189, 255, 327

- Dembiński Eremian (Debinsky, Dębiński), роґожинський каштелян, старший ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці 208
- Dembiński Piotr див. Dębiński Piotr, краківський канонік
- Denhoff Anna Euffemia z Radziwiłłów, велюньська старостина 124
- Denhoff Stanisław, велюньський староста 124
- Derms, ротмістр імператорської армії 257
- Desaive Dilek, вч. 232*
- Dębiński див. Dembiński Eremian, роґожинський каштелян, старший ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці
- Dębiński Piotr (Dembiński Piotr, Dębysky), краківський канонік 318
- Didziowski, ротмістр 276
- Dobija Istrate див. Істрате Добіджа, молдавський господар
- Dobrowski див. Добровський Олександр, поручик
- Dolhoruki (Dolhoruky, Dołhoruky, Dołhorucki) див. Долґорукий Юрій, московський воєвода
- Dolhoruky див. Долґорукий Дмитро, московський воєвода
- Dolhowsky див. Долґорукий Петро, московський воєвода
- Dołgoruki Jurij (Dołboruky) див. Долґорукий Юрій, московський воєвода
- Dołgoruki Piotr див. Долґорукий Петро, московський воєвода
- Dołgowo Piotr, московський гонець 29, 114
- Dołohoruky (Dołoruki) див. Долґорукий Юрій, московський воєвода
- Domaszewski Stanisław Widlica, луковський староста, люблінський каштелян 107
- Dombrowski див. Домбровський Олександр, посол від конфедератів коронної армії до примаса
- Dominik, св. 164, 174
- Doroszenko Piotr (Dorosinko, Dorosynko) див. Дорошенко Петро, козацький полковник, генеральний осаул, пізн. гетьман
- Dorusinko, козацький посол від Павла Тетері до Молдавії 20
- Driakowski, казимирський міщанин 284
- Drobysz Tuszyński Jan Floryan, автор діаріуша 207, 295, 302, 304, 362
- Drommont Wilim (Bramunt, Drummond William), шотландський генерал на московській службі 200
- Drozd (Drozdenko Wasył) див. Дрозденко Василь, брацлавський полковник
- Drozdowicz Jan Kazimierz, посол від литовських конфедератів до короля 16, 162
- Drozdowye, родина 163
- Drummond William див. Drommont Wilim, шотландський генерал на московській службі
- Dubiński Aleksander, вч. 389*
- Dumont Jean, істрики епохи Просвітництва 312
- Dunin Hieronim, делятор 339
- Dunin Krzysztof див. Дунін Криштоф, посол від конфедератів коронної армії
- Duplessis (Duples), ротмістр 35
- Dusiacki Rudomina див. Rudomina Dusiacki Piotr, стародубський староста, ошмянський хорунжий
- Dworecky Wasył див. Дворецький Василь, київський полковник
- Dworaczek Włodzimierz, вч. 453*
- Dworzecky див. Дворецький Василь, київський полковник
- Działyński Piotr, хелмінський воєвода 188
- Działyński Zygmunt, бжесько-куявський воєвода 188
- Dzierżek Krzysztof, можл., див. Дамінеус Криштоф, польський автор кінця XVI ст.

Dziewanowski-Stefańczyk Bartosz, вч. 100, 182, 270

Dzięgielewski Jan, вч. 121, 169, 368, 391, 395, 412

Enrique див. Henryk, король Кастилії
Estreicher Karol, вч. 228, 229, 286, 358

Falniowska-Gradowska Alicja, вч. 128, 224, 348, 368, 369, 446, 461

Ferdinand, ксьондз 21, 370

Ferdinand I (Ferdinandus I) див. Фердинанд I, імператор Священної Римської імперії

Ferdinand II, імператор Священної Римської імперії 360

Ferdinand III, імператор Священної Римської імперії 360

Ferdinandus Maria, баварський князь 257

Ferenc Rakoczy (Rakoczy Ferenc), син семигородського князя Юрія II Ракоція 202, 310, 490, 491

Filip, св. 381

Filip IV див. Філіп IV, іспанський король

Firsch (помилк. Tirszcz), оберштерлейтенант 411

Fokt Krzysztof, вч. 391

Forgách Ádám (Forgac), угорський генерал 189

Franciszek (Francisek) див. Францішек, ксьондз, преор у Казимірі

Franz Maciej, вч. 361

Fredro Karol див. Фредро Кароль, кросненський староста, син Зигмунда Фредра

Fredro Zygmunt див. Фредро Зигмунт, сяноцький каштелян

Fridericus III, данський король 258

Fryderyk Wilhelm (Fridericus Wilhelmus) див. Фрідріх Вільгельм, бранденбурзький курфюрст

Gábor Bethlen див. Bethlen Gábor, семигородський князь

Gajecky George, вч. 188, 279, 290, 292, 363

Gasiewski (Gasiowski) див. Гонсевський Вінцентій Корвин, великий литовський підскарбій, польний литовський гетьман

Gawron Przemysław, вч. 243, 255, 280

Gazi Gerej, кримський калга-султан 232, 233

Gąsiewski див. Гонсевський Вінцентій Корвин, великий литовський підскарбій, польний литовський гетьман

Gąsiorowski (Gąsiorowsky), гродський юрист 110

Gąsiorowski Andrzej, скарбник Іновроцлавського воєводства, комісар на переговорах 79, 129, 130, 132, 146

Gąsiorowski Antoni, вч. 107, 111, 214, 462

Gąsiowska див. Gosiewska Magdalena z Konopackich, дружина Вінцентія Корвина Гонсевського

Gąsiowski див. Гонсевський Вінцентій Корвин, великий литовський підскарбій, польний литовський гетьман

Gedeon див. Хмельницький Юрій, український гетьман

Gembicki Jan (Gembicki Iañ, Gębicki Jan) див. Гембіцький Ян, площський біскуп

Gembicki Piotr (Gębycki Piotr), краківський біскуп 357, 358

Ghissa Mikołaj Konstanty (Ghiza, Gissa, Giza, Gyza), потмістр 156

Giersewycz, потмістр 454

Girguś Ryszard, вч. 164, 444

Giza (Gissa) див. Ghissa Mikołaj Konstanty, потмістр

Giżycki Chryzostom (Gizicki), велюньський суддя 79, 158, 159

Głosinski, військовий писар 251

Głatki див. Гладкий Григорій, миргородський полковник

- Głatki див. Гладкий Іван, запорозький (можл., тарговицький) полковник
- Głatki див. Гладкий Леонтій, миргородський полковник
- Głazowsky Tomas (Toma) див. Глазовський Томаш, польський астроном, автор прогностиків
- Głęboczi, поборця Бжесько-Куявського воєводства 98
- Gmiterek Henryk*, вч. 21, 126, 216, 452
- Gniński Jan, поморський підкоморій, гнєзненський староста, покійовий писар, посольський маршалок на сеймі 1664–1665 рр. 117, 323–325, 327, 345, 354, 368, 371, 407, 468
- Golińska Anna див. Голінська Анна, дружина Мартина Голінського
- Goliński Marcin (Golinsky) див. Голінський Мартин, шинкар, казимирський райця, бурмістр, автор нотаток
- Golkowski Mykolai, казимирський міщанин 319; його жінка 319
- Golynski Marczin (Golynsky Marczyn) див. Голінський Мартин, шинкар, казимирський райця, бурмістр, автор нотаток
- Gonzaga, генерал 256
- Gordon Henryk, полковник 449
- Gornicky, міський юрист Казимира 110
- Gorzuchowski Franciszek, посол від литовських конфедератів до короля 162
- Gorzynsky, капітан 402
- Gosiewska Magdalena z Konopackich (Gąsiowska, Gosiowska), дружина Вінцентія Корвина Гонсевського 328, 343; її діти 328
- Gosiewski Maciej, генерал-майор 122
- Gosiewski Wincenty Korwin (Vincenty Corwin) див. Гонсевський Вінцентій Корвин, великий литовський підскарбій, польний литовський гетьман
- Gosiowska див. Gosiewska Magdalena z Konopackich, дружина Вінцентія Корвина Гонсевського
- Gotthard, св. 239
- Górski Zbigniew*, вч. 188, 458
- Grabianowski Andrzej, ксьондз, писар краківського біскупа 401
- Gramont, Antoine de, див. Грамон Антуан, французький дворянин, учасник облоги Глухова, автор нотаток
- Gratianus див. Граціан, монах, творець зводу канонічного права
- Groblicky Łukas, ксьондз, пробошшпиталю св. Ленарта у Казимірі 359
- Grodecki Stanisław див. Гродецький Станіслав, ротмістр кам'янецької панцерної хоругви
- Grodzicki Stanisław*, вч. 391
- Grodziecki див. Гродецький Станіслав, ротмістр кам'янецької панцерної хоругви
- Groszkowicz Stanisław (Groskowic), член колегії 12 мужів у Казимірі, різник 110
- Groszkowski Marek*, вч. 292, 362, 390, 410, 411, 462
- Grudziński Andrzej Karol, познанський воєвода 114
- Grudziński Marcin, інвровроцлавський підкоморій 458
- Grzymułtowski Krzysztof, познанський каштелян 115, 463–465
- Guiche, de, див. Гіш, де, французький дворянин, брат Антуана Грамона, учасник облоги Глухова
- Guldyn (Guldin), майор 183, 242
- Gumowski Kazimierz Franciszek див. Гумовський Казимир Францішек, закрочимський підкоморій
- Gyza, оберштерп 24
- Gyza див. Ghissa Mikołaj Konstanty, ротмістр
- Hałubowicz Wital*, вч. 380

Hanenko див. Ханенко Михайло, уманський полковник, пізн. гетьман

Haratym Andrzej, вч. 120, 128, 213, 281, 380, 453, 455

Harzowski Piotr, казимирський міщанин 316

Haŭt aga (помилк.) див. Кайтас-ага, кримський візир

Hebelli Serwacy, домініканин 194

Helemsky див. Chełmski Jan Ścibor, краківський ловчий

Helmski див. Хелмський Марціан Сцібор, сandomirський підстолий

Helmsky див. Chełmski Andrzej, поручик

Henryk (Enrique), король Кастилії 89

Henryk Juliusz de Bourbon-Condé див. Генріх Юлій де Бурбон-Конде, син Людовіка II де Бурбона-Конде

Heszel Abraham Jozue (Herszel), краківський рабин 195, 196

Hinek, квартирмейстер 242

Hładki див. Гладкий Григорій, миргородський полковник

Hładki див. Гладкий Іван, запорозький (можл., тарговицький) полковник

Hładki див. Гладкий Леонтій, миргородський полковник

Hłopicki див. Chłopicki, ротмістр

Hmielnicki (Hmielnicenko Jurij) див. Хмельницький Юрій, український гетьман

Hmielnicki Bohdan stary див. Хмельницький Богдан, український гетьман

Hohenlo, генерал імператорської армії 273

Hohol Ostar (Hohoł) див. Гоголь Остап, брацлавський, подільський полковник

Hoiecki (помилк. Hoienski) див. Choiecki, повстанець у польському війську

Hollo див. Голле, генерал

Hordin Nascekyn Afanasii Lawrentowic див. Ордин-Нащокин Афанасій, московський дипломат, повноважний посол

Hoverbeck Johann див. Овербек Йоган, бранденбурзький дипломат

Howansky див. Хованський Іван, московський воєвода

Howansky młody див. Хованський Петро, московський воєначальник, син Івана Хованського

Hreory Karpowycz див. Богданов Григорій Карпович, московський посол

Hrusza Iwan див. Груша Іван, колишній генеральний писар Війська Запорозького, учасник рокошу Юрія Любомирського

Hulanicki Hryhorij (Hulanicky, Hulaniecki, Hulaniecky) див. Гуляницький Григорій, козацький полковник, посол від Павла Тетері до короля

Hulewicz, поборця Волинського воєводства 100

Hulewicz див. Гулевич (можл., Тишкевич Ян), житомирський староста (помилк.)

Hulianicki (Hulianicky) див. Гуляницький Григорій, козацький полковник, посол від Павла Тетері до короля

Humiecki Tomasz див. Гумецький Томаш, подільський ловчий

Huniaka див. Ханенко Михайло, уманський полковник, пізн. гетьман

Iacub див. Якуб, св.

Iadwiga див. Jadwiga, св.

Iagelło Władysław див. Jagiełło Władysław, польський король

Iakolski (помилк.) див. Нелюбович-Тукальський Йосип, київський митрополит

- Ian Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
- Iancarowic див. Janczarowicz Stanisław, казимирський міщанин
- Ianickу див. Janicki, товариш з хоругви сандомирського воєводи Яна Замоїського
- Iarockу див. Jarocki Stanisław, захристиян у кляшторі Божого Тіла в Казимири
- Iaskolski див. Яскульський Станіслав Маріуш, коронний військовий стражник, сяноцький каштелян
- Iasowski Andrzej (Iasowsky Andrzej (Iedrzei)) див. Ясовський Андрій, казимирський райця угорського походження, бурмістр, винний купець, бернардинський синдик на Страдомі
- Iasowycz див. Jasowicz Samuel, посол від конфедератів коронної армії до примаса
- Iastrzebski див. Jastrzębski Samuel, литовський ротмістр
- Iaŋ Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
- Iaŋ Krzcziciel див. Іван Хреститель, св.
- Iaŋatowic див. Łubiański Jan Ihnatowicz, ковенський стольник, посол від литовських конфедератів до короля
- Iaŋdaŋ S[tanisław] див. Йордан Станіслав, полковник
- Icek, орендар 164, 315
- Ielski див. Jelski Roman Antoni, полковник конфедератів коронної армії
- Iesman (Iesmaŋt, Iezman) див. Єсман Криштоф, полковник
- Ihnatowicz див. Łubiański Jan Ihnatowicz, ковенський стольник, посол від литовських конфедератів до короля
- Ioannes Baptista див. Іван Хреститель, св.
- Ioannes Casimirus див. Ян Казимир, польський король
- Ioannes Georgius див. Йоган Георг, саксонський герцог
- Ioannes Philippus a Schönborn, єпископ Майнца 257
- Ion Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
- Ion Krzcziciel див. Іван Хреститель, св.
- longa див. Jonga, урядовець
- Iordan (Iordon) див. Йордан Михайло, краківський підкоморій
- Iordan (Iordon) див. Йордан Станіслав, полковник
- Iordonowie див. Jordanowie, родина краківського підкоморія Михайла Йордана
- Iozeph див. Józef, казимирський міщанин, гончар
- Islam Gerej III (Islan Gierei), кримський хан 278
- Islitz, Mikołaj von Schulte von, див. Schulte von Islitz, Mikołaj von, регіментар
- Isola див. Лізоля Франц, австрійський дипломат
- Istrate Dobija див. Істрате Добіджа, молдавський господар
- Iwanow Almaz див. Іванов Алмаз, московський дипломат, посол на переговорах з Річчю Посполитою
- Iwanowski див. Івановський Єронім, ротмістр
- Iwanowski див. Івановський Станіслав, ротмістр
- Jabłonowski Stanisław див. Яблоновський Станіслав, коронний обозний, руський воєвода
- Jadwiga (Iadwiga), св. 164
- Jagiello Władysław (Iagełło Władysław), польський король 88
- Jakub див. Якуб, св.
- Jakubowicz Izaak (Isaac Bogaty), старший єврейської громади у Казимири 197
- Jakubowicz Mojżesz (Moyzes), син Ісаака Якубовича Богатого 197

- Jan III див. Собеський Ян, коронний хорунжий, великий коронний маршалок, пізн. польський король
- Jan Kazimierz див. Ян Казимир, польський король
- Jan Krzcieiel див. Іван Хреститель, св.
- Janas Eugeniusz*, вч. 11, 12–14, 21–23, 29, 33, 37, 43, 53, 55, 63, 68, 79, 85, 94, 109, 111, 112, 116, 123, 125, 132, 142, 147, 151, 155, 156, 158, 159, 166, 168, 169, 171, 180, 187, 240, 252, 361, 369, 448
- Janczarowicz Stanisław (Iancarowic), казимирський міщанин 196
- Janicki (Ianicky), товариш з хоругви сандомирського воєводи Яна Замойського 441
- Jarochowski Kazimierz*, вч. 187
- Jarocki Stanisław (Iarocky), захристиян у кляшторі Божого Тіла в Казимирі 227, 402
- Jarzycki Jan див. Яжицький Ян, львівський возний
- Jaskólski Stanisław Mariusz див. Яскульський Станіслав Маріуш, коронний військовий стражник, сяноцький каштелян
- Jasowicz Samuel (Iasowycz), посол від конфедератів коронної армії до примаса 419
- Jasowski Andrzej див. Ясовський Андрій, казимирський райця угорського походження, бурмістр, винний купець, бернардинський синдик на Страдомі
- Jaspers Jakub Stanisław (Iaspers), ротмістр 244
- Jastrzębski Samuel (Iastrzebski), ротмістр 339, 340, 343
- Jaszczolt Tomasz*, вч. 128, 281
- Jelski Roman Antoni (Ielski), полковник конфедератів коронної армії 116
- Jemialianczuk Uładzimir*, вч. 18, 112, 277
- Jemiołowski Mikołaj, товариш хоругви, автор “Pamiętnika dzieje Polski zawierającego” 121, 169, 391, 395, 412
- Jerlicz Joachim, автор хроніки 280
- Jerzy див. Юрій, св.
- Jerzy I Rakoczy (Rakoczy Jerzy I), семигородський князь 171, 298
- Jerzy II Rakoczy див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Jesus Chrystus див. Ісус Христос
- Jeśman Krzysztof див. Єсман Криштоф, полковник
- Jewłaszewski Kazimierz Ludwik, берестейський воєвода 128
- Jonga (Ionga), урядовець 222
- Jordan Michał див. Йордан Михайло, краківський підкоморій
- Jordan Stanisław див. Йордан Станіслав, полковник
- Jordanowie (Iordonowie), родина краківського підкоморія Михайла Йордана 225
- Józef (Iozeph), казимирський міщанин, гончар 284
- Judycki Mikołaj, новгородський каштелян, мальтійський кавалер, ротмістр 233, 277
- Jurków Eustachy*, вч. 183, 201, 251, 254
- Kabaciński Ryszard*, вч. 188, 458
- Kacprzyński Krzysztof*, вч. 453
- Kajtas aga див. Кайтас-ага, кримський візир
- Kalahor Matatjasz див. Калагор Мататій, казимирський єврей, аптекар
- Kaliecki, можл., див. Kawecki Szymon, ротмістр
- Kalinowska Anna*, вч. 163
- Kalinowsky Stanisław (Kalynowsky), комендант краківського замку 166, 364, 365, 402
- Kalkstein Chrystian (Krystian) Ludwig (Kalstin), ротмістр 187, 244

- Kalynowsky див. Kalinowsky Stanisław, комендант краківського замку
- Kalyora Matthatias (Mathis, Matys) див. Калагор Мататій, казимирський єврей, аптекар
- Kamamet murza див. Kammechmet murza, кримський воєначальник
- Kamarzycki Adam, краківський цирюльник, герой війни зі шведами 356
- Kammechmet murza (Kamamet murza), кримський воєначальник 293
- Kamxert murza, кримський воєначальник 307
- Kartenski, козацький посол від Павла Тетері до Великого князівства Литовського 20
- Karacz bej (Koracz bey), кримський воєначальник 278
- Karkutowic див. Каркутович, автор листа
- Kármán Gábor*, вч. 261
- Karol див. Карл, брат Маргарити Терези, син іспанського короля Філіпа IV, пізн. іспанський король
- Karol II (Carolus II), англійський король 258
- Karol X Gustaw (Carol Gustaph), шведський король 393
- Karol XI (Carolus XI), шведський король 222, 258
- Karol Józef див. Карл Йосиф, архикнязь, молодший брат імператора Леопольда I
- Karpus Zbigniew*, вч. 174, 199, 201, 234
- Karuistac, ротмістр імператорської армії 257
- Kasprzikowna, дружина казимирського єврея-вихреста Францішка Шидловського 165
- Kasprzyk Bogdan*, вч. 365
- Katarzyna, св. 196, 224, 225, 227, 402
- Kawecki Szymon (Kauecki, Kawiecki; можл. Kaliecki), польний коронний обозний 174, 205, 447
- Kayt[as] aga див. Кайтас-ага, кримський візир
- Kazimierzowie, збірний образ польських королів Казимирів 88
- Kaźmierczyk Adam*, вч. 109, 165, 193, 195
- Kądziela Łukasz*, вч. 18, 22, 23, 83, 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216, 339, 368, 420, 451
- Keckowa Antonina*, вч. 13
- Kemenius Ioannes див. Кемені Янош, семигородський князь
- Kersten Adam*, вч. 11, 210, 215, 265, 322–324, 326, 328, 333, 334, 343, 357, 389, 454
- Kędzierzynski, поборця Добжинської землі 98, 232
- Kierbroch (Kielzbrok), майор 242
- Kiliowski, потмістр 18
- King, потмістр імператорської армії 257
- Kinski Franz Ulrich див. Кінський Франц Ульріх, посол імператора на сейм
- Kirszenstein Hieronim Kryszpin (Crispin), кухмістр, пізн. підскарбій Великого князівства Литовського 128, 180, 182, 191, 244, 325, 453
- Kirszensten, ротмістр імператорської армії 257
- Klapka Petr*, вч. 273
- Klimerowski Augustin (Klymerowsky Augustin), казимирський райця, бурмістр 222, 224, 284, 285, 344
- Kloster, Herman von, оберштерлейтенант 200
- Kluczycki Franciszek*, вч. 363
- Klymerowsky Augustin див. Klimerowski Augustin, казимирський райця
- Kłaczewski Witold*, вч. див. Клачевський Вітольд, вч.
- Kłodnicki, потмістр 252
- Kobylecki Franciszek (Kobylecki), ротмістр 447

- Kocaliowski, казимирський міщанин 316
- Kocańda Paweł*, вч. 316
- Kochanowsky, хорунжий 458
- Kochański (Kohansky), посол від конфедератів коронної армії на Львівську комісію 130, 132
- Kochowski Wespazjan див. Коховський Веспасіан, польський історик XVII ст.
- Kociszowsky, автор реляції про литовський похід на Москву 244
- Kohansky див. Kochański, посол від конфедератів коронної армії на Львівську комісію
- Kolloty, ротмістр 448
- Kołądowski, казимирський міщанин, швець 166
- Kołątaj Hugon див. Коллонтай Гуго, польський політик, історик, публіцист кінця XVIII – початку XIX ст.
- Komorowska Konstancja див. Wielopolska Konstancja z Komorowskich, дружина коронного стольника, бецького, богенського старости Яна Вельопольського
- Konarzewsky, посол від конфедератів коронної армії до короля 456
- Konarzowsky, ротмістр 252
- Kopeć Anna Barbara див. Sapieżyna Anna Barbara z Korciów, дружина віленського воєводи Павла Сапіги
- Kopeć Jan Karol, полоцький воєвода 380
- Köprülü Fazıl Ahmed Pasza (Ahmed Köprülü, Achmet bassa, Агмед-баша), турецький візир 155, 189, 202, 203, 307, 309, 312, 489–492
- Koracz bey див. Karacz bej, кримський воєначальник
- Kordecki Augustyn, преор ченстоховського кляштору 454
- Kordysz Krzysztof (Kordis), брацлавський підчашій, сеймовий посол 337
- Korff Jan Ernest (Korf), генерал-майор 151, 169
- Koryciński (Koricinsky, Korycynsky), урядовець 402
- Korytkowski Jan*, вч. 378
- Korzon Tadeusz* див. Корзон Тадеуш, вч.
- Kosagow Grigorij (Kosohow, Kosokow, Koszosokou), московський воєначальник 301, 326
- Kosakowsky, посол до Відня 200
- Kosinsky, міщанин 285
- Kosokow (Kosohow) див. Kosagow Grigorij, московський воєначальник
- Kospath, Johann von, бранденбурзький канцлер 187
- Kossobudzki Jan (Kosubucki), мазовецький воєводиц 481
- Koszosokou див. Kosagow Grigorij, московський воєначальник
- Kothowski див. Котовський Костянтин, віце-маршалок війська литовських конфедератів
- Kotła Giercy murdza див. Котла Гірей, кримський мурза
- Kotowicz Jan (Kotowyc) див. Котович Ян, польський посол до Москви
- Kotowski Konstanty див. Котовський Костянтин, віце-маршалок війська литовських конфедератів
- Koziarczyk Ion (Iąn), член колегії 12 мужів у Казимирі 224, 284, 365
- Kozielska, казимирська міщанка 223
- Kozubski Michał (помилк. Kuzobiski), ротмістр 202, 272, 301, 302, 326, 446
- Kozubsky Stanisław, поручик литовського канцлера 453
- Kożuchowski Joachim (Kozuhowsky Iahim), казимирський міщанин 195, 276
- Krain, збирач податків у Кракові та Казимирі 315
- Krasiński Jan Dobrogost (Bonawentura), ломжинський староста 109

- Kraśniński Jan Kazimierz, великий коронний підскарбій 22, 23, 34, 46, 51, 150, 189, 325, 462
- Krasnowolski Bogusław*, вч. 226
- Kregliowsky Piotr, товариш з війська конфедератів коронної армії 165
- Kretkowski Damian Franciszek, хелмінський каштелян, посол на сейм 324
- Krystyna див. Krystyna, шведська королева
- Krolikowska, казимирська міщанка 283
- Kroll Piotr*, вч. 20, 189, 248, 250, 251, 254, 255, 361, 396, 455
- Kromer Marcin, польський історик XVI ст. 480
- Kromwel див. Cromwell, лорд-протектор
- Królikowska-Jedlińska Natalia*, вч. 185
- Krysko, мозирський сотник 304
- Krystyna (Cristina, Kristyna), шведська королева 222, 381
- Kryszak Anna*, вч. 16, 125, 189, 276, 293, 361, 455
- Krzyhowski, ротмістр 448
- Krzysztof Bernard von Galen (Christophorus Bernhardus de Galen), мюнстерський єпископ 257, 259
- Krzysztofik Małgorzata*, вч. 229
- Księski Stefan (Kziesky, Xzieski Stephan z Wronowa), краківський бурґрабій, сеймовий посол від Краківського воєводства 348, 352
- Kuczynski, поборця Дорогичинської землі 100
- Kudasowic, казимирський міщанин, різник 165
- Kukulski Leszek*, вч. 357
- Kuncewicz Jakub Teodor (Kunczowus), жмудський каштелян, берестейський воєвода 281
- Kupisz Łukasz, краківський друкар 358
- Kuraś Stanisław*, вч. 213, 214
- Kurek Matis, фірман 227
- Kurtyka Janusz*, вч. 12, 22, 187, 252
- Kuter, посол віленського воєводи Павла Сапіги до Москви 203
- Kuzobski (помилк.) див. Kozubski Michał, ротмістр
- Kwiatkowski, поборця Сандомирського воєводства 98
- Kwiecień Marcin*, вч. 391
- Kykowic Iędrek, слуга 227
- Kynsky див. Кінський Франц Ульріх, посол імператора на сейм
- Kziesky див. Księski Stefan, краківський бурґрабій, сеймовий посол від Краківського воєводства
- Labaniow див. Łobanow-Rostowski Iwan, московський воєвода
- Labęta див. Лабента Стефан, віце-маршалок війська коронних конфедератів, товариш з хоругви подільського ловчого Томаша Гумецького
- Lakwir, ротмістр імператорської армії 257
- Lambenta див. Лабента Стефан, віце-маршалок війська коронних конфедератів, товариш з хоругви подільського ловчого Томаша Гумецького
- Lanckoronski Wacław, ротмістр 447
- Lasinski див. Łaziński Stanisław, ротмістр коронної армії
- Lasocky Olbracht Adrian, вишогродський стольник 180
- Latacz Eugeniusz*, вч. 124, 281
- Lazinski див. Łaziński Stanisław, ротмістр коронної армії
- Ledel, гданський купець 103
- Ledóchowski Stefan (Ledohowski) див. Ледуховський Стефан, кременецький підкоморій, посол на переговорах з Москвою
- Lemercier-Quelquejay Chantal*, вч. 232
- Lemiesz Marcin див. Леміш Мартин, казимирський райця

- Lenart, св. 359
 Lenartkowicowa Katarzyna, казимирська міщанка 222, 223
 Lenartkowyc Sebestyan, казимирський міщанин 223
 Łęczycku див. Лончинський Йозеф, генерал-майор коронної армії
 Leopold I див. Леопольд I, імператор Священної Римської імперії
 Lescinowyc див. Leszczyna Marcin, лікар
 Lescinski młody див. Leszczyński
 Lescinsky див. Лещинський Ян, коронний підканцлер, великопольський генерал
 Lescynsky див. Лещинський Вацлав, гнєзненський архиєпископ, примас
 Lesnicki Hricko див. Лісницький Григорій, міргородський полковник
 Leszczyna Ludwik (Liescina), казимирський міщанин 319
 Leszczyna Marcin (Lescinowyc), лікар 224
 Leszczyński (Lescinski młody) 187
 Leszczyński (Leszczynski), поборця Сяноцької землі 100
 Leszczyński Jan (Leszczynski Jan z Leszna) див. Лещинський Ян, коронний підканцлер, великопольський генерал
 Leszczyński Przecław, дерптський воєвода 114, 115
 Leszczyński Samuel, коронний обозний 420
 Leszczyński Waclaw див. Лещинський Вацлав, гнєзненський архиєпископ, примас
 Leszczyński Waclaw, коронний крайчий 18, 41, 48, 78, 297, 302, 443, 446
Leśniak Franciszek, вч. 193, 378
 Lex Maciej див. Wolny Maciej zwany Lexem, казимирський міщанин, різник
 Leżeński Tomasz див. Леженський Томаш, холмський єпископ
 Liber, єврейський орендар 315
 Liberius Jacek (Jacek, Jacint) див. Ліберіус Яцек, пробошч кляштору Божого Тіла в Казимірі
 Liemies Marczyn див. Леміш Мартин, казимирський райця
 Liescina див. Leszczyna Ludwik, казимирський міщанин
 Lięmieś див. Леміш Мартин, казимирський райця
 Ligeza Achacy, чеховський каштелян 159
 Lipiański Jerzy (Lipanski, Lipinsky), ротмістр, польський комендант у Корсуні 346, 448
 Lipnicki Seweryn (Lypnicki), полковник 449
 Lisola Franz див. Лізоля Франц, австрійський дипломат
 Lubomierzski Constanty див. Lubomirski Konstanty Jacek, сонцький староста
 Lubomierzski Ierzy (Lubomierzsky Ierzy) див. Любомирський Юрій, великий коронний маршалок, польний коронний гетьман, краківський староста
 Lubomirska Krystyna див. Potocka Krystyna z Lubomirskich, дружина Фелікса Казимира (Щесного) Потоцького, донька Юрія Любомирського
 Lubomirski Aleksander Michał, коронний конюший, переяславський староста, син Юрія Любомирського 420, 437, 449
 Lubomirski Jerzy (Lubomierzski Ierzy, Lubomierzsky Ierzy) див. Любомирський Юрій, великий коронний маршалок, польний коронний гетьман, краківський староста
 Lubomirski Konstanty Jacek (Lubomierzski Constanty), сонцький староста 190

- Lubomirski Stanisław (Lubomierzski Stanisław), краківський воєвода, батько Юрія Любомирського 64, 393
- Lubomirski Stanisław Herakliusz, сніський староста, син Юрія Любомирського 374, 437
- Lubomirzsky Ierzy див. Любомирський Юрій, великий коронний маршалок, польний коронний гетьман, краківський староста
- Lubowiecky Władysław (Lubowieczky), краківський земський суддя, сеймовий посол 26, 348, 352
- Ludovicus XIV див. Людовік XIV, французький король
- Ludwik II de Bourbon-Condé див. Людовік II де Бурбон-Конде, французький принц
- Ludwik XIV (Ludwik XIII) див. Людовік XIV, французький король
- Ludwika Maria див. Людвіка Марія, польська королева
- Lulewicz Henryk*, вч. 18, 107, 112, 119–121, 128, 181, 182, 207, 208, 216, 233, 277, 281, 380, 405, 453, 466
- Lumomierzsky (помилк.) див. Любомирський Юрій, великий коронний маршалок, польний коронний гетьман, краківський староста
- Luroni, ксьондз, слуга коронного канцлера Миколая Пражмовського 480, 482
- Lurens, казимирський міщанин 286
- Lutecki Mikolai (Lutecky Mikołay, Łutecky), казимирський райця, бурмістр 222, 225, 267, 344, 359, 365
- Luzinski див. Łaziński Stanisław, ротмістр коронної армії
- Lypnicky див. Lipnicki Seweryn, полковник
- Łabęta Stefan (Łabeta) див. Лабента Стефан, віце-маршалок війська коронних конфедератів, товариш з хоругви подільського ловчого Томаша Гумецького
- Łacky див. Łacki Elias Jan, ротмістр драгунської хоругви
- Ładohowsky див. Ледуховський Стефан, кременецький підкоморій, посол на переговорах з Москвою
- Łambenta див. Лабента Стефан, віце-маршалок війська коронних конфедератів, товариш з хоругви подільського ловчого Томаша Гумецького
- Łapinsky, власник депозиту в Казимирі 365, 402
- Łas Iacub див. Łaś Jakub, казимирський лавник
- Łasko Krzysztof (Łusky), поручик Івана Виговського 280
- Łaś Jakub (Łas Iacub), казимирський лавник 110, 179, 222, 223, 268
- Łatak Kazimierz*, вч. 196, 366
- Łaziński Stanisław (Lasinski, Lazinski, Luzinski, Łazynsky, Łażniński; можл., див. Łozynsky), ротмістр коронної армії 159, 161, 276, 280, 321, 441
- Łazynsky (помилк.) див. Łużecki Stanisław Karol, дорогичинський підкоморій, шмельтинський староста
- Łażniński див. Łaziński Stanisław, ротмістр коронної армії
- Łacki Elias Jan (Łacky), ротмістр драгунської хоругви 169, 449
- Łaczyński Józef див. Лончинський Йозеф, генерал-майор коронної армії
- Łętowski Ludwik*, вч. 318, 401
- Łobanow-Rostowski Iwan (Labaniow), московський воєвода 238, 247
- Łoś Władysław (Łos), ротмістр, сеймовий посол з Добжинської землі 363, 448
- Łozynsky (можл., див. Łaziński Stanisław), ротмістр 217
- Łubiański Jan Ihnatowicz (Iąnatowicz, Ihnatowicz; помилк. Pahatowyc), ковенський стольник, посол від литовських конфедератів до короля 129, 133
- Łuszczewscy 474

- Łusky див. Łasko Krzysztof, поручик
Івана Виговського
- Łutecky див. Lutecki Mikołai, кази-
мирський райця, бурмістр
- Łużecki Stanisław Karol (помилк.
Łazynsky), дорогичинський підко-
морій, шмельтинський староста
420, 453
- Machowski Sebastian див. Махов-
ський Себастьян, полковник
- Maciszewski Jarema, вч. 126, 167, 188,
202, 207, 236, 420, 441, 447, 448
- Macuk Andrzej, вч. 18, 112, 120, 128,
277, 281, 380, 453
- Madaliński Dobrogost (Modalinski),
ксьондз, посол від короля до ко-
ронного підканцлера Яна Лещин-
ського 459
- Madziara див. Мазепа Іван, власник
білоцерківської маєтності, пізн.
український гетьман
- Mahomet III див. Мегмед IV, турець-
кий султан
- Małowski див. Маховський Себас-
тіан, полковник
- Majewski Andrzej Adam, вч. 112, 174,
243, 246, 249, 250, 262, 280, 288,
403, 442, 449, 453, 454
- Majewski Wiesław див. Маєвський
Веслав, вч.
- Makarczyk Irena, вч. 323
- Małowiecki, ротмістр 447
- Małowski Jan, вч. 113, 356
- Małowski (помилк.) див. Махов-
ський Себастьян, полковник
- Małowski Eliza див. Малек Еліза, вч.
- Małgorzata, св. 164
- Małgorzata Teresa див. Маргарита
Тереза, дружина імператора
Леопольда I, донька іспанського
короля Філіпа IV
- Mamet Gerej, кримський султан 240
- Marcin (Marczin), св. 205, 286, 287
- Marek див. Szydłowski Franciszek,
казимирський єврей-вихрест
- Marek, св. 316
- Maria див. Марія, св.
- Maria Kazimierza див. d'Arquien de
la Grande Maria Kazimierza,
дружина Яна Замойського, пізн.
Яна Собеського
- Maria Magdalena, св. 167
- Maria Teresa, дружина французького
короля Людовіка XIV, донька
іспанського короля Філіпа IV 308
- Maroń Jerzy, вч. 174, 199, 201, 234,
244
- Maskiewicz Stefan (Moskiewicz),
посол від конфедератів 155
- Matczynsky Marek, посол від короля
до конфедератів коронної армії
457
- Matwijów Maciej, вч. 466
- Maximilianus Henricus de Bavaria,
кельнський єпископ 257
- Mazera Iwan див. Мазепа Іван, влас-
ник білоцерківської маєтності,
пізн. український гетьман
- Medeksa Stefan Franciszek див.
Медекша Стефан Францішек,
литовський урядовець, мемуа-
рист, дипломат
- Megiera див. Мегера, міф., фурія, бо-
гиня кровної помсти
- Mehmed IV див. Мегмед IV, турець-
кий султан
- Mehmed Gerej IV див. Мегмед Гірей
IV, кримський хан
- Mehmed Pasza, візир турецького сул-
тана Мурада III 230
- Mehmed Szach murza (Mehmesia
murza), кримський посол до по-
льського короля 368
- Mehmet Gerei (Gierei) див. Мегмед
Гірей IV, кримський хан
- Mehured murza, кримський посол до
польського короля 379

- Melmik див. Мельник, козацький повстанець
- Meyer Martin (Philemerus Irenicus Elisius), німецький історик XVII ст. 56, 57, 65, 184, 190, 199, 201, 202, 276, 277, 436
- Miaskowski Andreas (Miaskowsky Andrzej) див. Мясковський Андрій, абат Тремешна, регент коронної канцелярії, духовний референдар
- Miaskowski Wojciech, сантоцький каштелян 115
- Miastowski (помилк.) див. Miaskowski Andreas див. Мясковський Андрій, абат Тремешна, регент коронної канцелярії, духовний референдар
- Michael Arafі див. Михай Апафі, семигородський князь
- Michał (Mihal), св. 316
- Michał Korybut див. Wiśniowiecki Michał, ротмістр, пізн. польський король
- Michels Georg*, вч. 202
- Mielnik див. Мельник, козацький повстанець
- Mięsicki Herman Adolf (Misciski), оберштерлейтенант 132, 153
- Mihal див. Michał, св.
- Mikulski Krzysztof*, вч. 115, 117, 188, 370, 458
- Mikułowski, поборця Радомської землі 98
- Milanowski Krzysztof, люблінський мечник 214
- Miłosławski Пја, московський боярин, тесть царя Олексія Михайловича 104
- Minor Kazimierz, поручик, суддя у війську коронних конфедератів 405, 418
- Minorowie, брати, ротмістр і поручик 453
- Misciski див. Mięsicki Herman Adolf, оберштерлейтенант
- Misiecky Marcin (Misięcki), старший лавник у Казимірі 110, 179, 196, 225, 267, 317, 365
- Mniszek Andrzej (Mnisek), сеймовий посол 337
- Mniszki 474
- Mocarzski, опендар 316
- Modalinski див. Madaliński Dobrogost, ксьондз, посол від короля до коронного підканцлера Яна Лещинського
- Modrzejowski Andrzej (Modzieiowski) див. Моджейовський Андрій, коронний військовий стражник
- Mogielansky Krzysztoph, страдомський вїйт 319
- Montecuccoli Raimondo (Monte Cuculi, Montecuculy) див. Монтекукколі Раймондо, генерал імператорської армії
- Morawicky Mihal (Morawycz[k]y Mihal), краківський підручний 222, 344
- Mosinsky див. Moszyński Andrzej, сеймовий посол
- Moskiewyc див. Maskiewicz Stefan, посол від конфедератів
- Moszyński Andrzej (Mosinsky), сеймовий посол 326
- Moyses, бібл. 87
- Mrockowicz Wawrzyniec (Mrockowyc Wawrzyniec), казимирський райця, бурмістр 110, 196, 268, 344
- Mrockowsky див. Mroczkowski Florian (?), резидент Яна Казимира при гетьмані Павлі Тетері
- Mrockowyc Wawrzyniec див. Mrockowicz Wawrzyniec, казимирський райця, бурмістр
- Mroczkowski Florian (?) (Mrockowsky), резидент Яна Казимира при гетьмані Павлі Тетері 125
- Murad III див. Мурад III, турецький султан

Murad Giraj, кримський хан 185
 Muraszko Denys (Murasko) див. Му-
 рашко Денис, козацький повстанець
Murij Bohdan, вч. 188, 198, 251, 255
 Muscaty, козацький полковник 192
 Mustaeddin (помилк. Mustardin) див.
 Мустаеддін, легенд. перський ас-
 тролог кінця XVI ст.
 Myskrzewski, поручик 275

 Naboy, старший Ногайської орди 389
Nagielski Miroslaw див. *Нарельський*
Мирослав, вч.
 Nagy Jacab Harsányi, угорський
 посол у Порті 261
 Najman (Nayman), казимирський мі-
 щанин, різник 319
Namaczyńska Stanisława, вч. 164, 444
 Narkiewicz див. Наркевич Миколай,
 литовський ротмістр
 Naruszewicz Aleksander, литовський
 підканцлер 208, 325
 Naruszewicz Jan (Narusowyc) див. На-
 рушевич Ян, надвірний литов-
 ський підскарбій
 Nascekinow див. Нащокин Григорій,
 московський посол на перегово-
 рах з Річчю Посполитою
 Nasczokin (Nascekin, Nascekyn) див.
 Ордин-Нащокин Афанасій, мос-
 ковський дипломат, повноважний
 посол
 Naszczokin див. Нащокин Григорій,
 московський посол на перегово-
 рах з Річчю Посполитою
 Nawojewski Terebesz Jakub Kazimierz
 див. Terebesz Nawojewski Jakub
 Kazimierz, ротмістр
 Nayman див. Najman, казимирський
 міщанин, різник
 Nelubowicz-Tukalski Josyf див. Нелю-
 бович-Тукальський Йосип, київ-
 ський митрополит
 Nenko Ion, казимирський міщанин
 318

Niemierski Karol (можл., див. Неми-
 рич Кароль), ротмістр 305
 Niemierzycz див. Немирич Стефан,
 київський підкоморій
 Niemierzycz Ierzy див. Немирич
 Юрій, київський підкоморій
 Niemirycz Stefan див. Немирич Сте-
 фан, київський підкоморій
Niesiecki Kaspar, вч. 181
 Niewiarowski Stefan див. Невяров-
 ський Стефан, ротмістр війська
 литовських конфедератів
 Niezabitowski Aleksander Ludwik
 (Niezabieltowski, Niezabytowski)
 див. Незабитовський Олександр
 Людвік, люблінський староста,
 сонцький каштелян
Nottebohm Wilhelm, вч. 239
 Nouosinski див. Новошинський Ян,
 литовський ротмістр
Nowak Tadeusz, вч. 244
Nowakowski Tomasz, вч. 18, 22, 23, 83,
 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216,
 339, 268, 420, 451
 Nowoszyński Jan (Nowosinsky, Nowo-
 synsky) див. Новошинський Ян,
 литовський ротмістр
 Nużny Parfen (Parchom) (Nuzni) див.
 Нужний Парфен (Пархом), коно-
 топський полковник

 Oborski Jan Zygmunt див. Оборський
 Ян Зигмунт, варшавський каште-
 лян
 Oborski Mikołaj (Oborzski Mikolay),
 краківський суфраган 109, 286, 359
 Oborski Tomasz (Oborzski Tomasz)
 див. Оборський Томаш, краків-
 ський суфраган
 Obuchowicz Michał Leon (Obuho-
 wycz) див. Обухович Михайло,
 автор твору про похід на Москву
 у 1664 р., литовський полковник,
 син смоленського воєводи Филипа
 Казимира Обуховича

- Obuchowiczowie, литовська родина 243, 249
- Ochmann-Staniszevska Stefania (Ochmann Stefania)* див. *Охманн-Станішевська Стефанія, вч.*
- Odachowski Krzysztof, полковник 139
- Odoiewski (помилк. Odorewsky) див. Одоєвський Микита, московський воєвода, посол на переговорах з Річчю Посполитою
- Ogiński Szymon Karol (Oginski) див. Огінський Шимон Кароль, литовський ротмістр
- Oleśnicki Stanisław див. Олесницький Станіслав, радзейовський староста
- Olhoruski див. Долгорукий Петро, московський воєвода
- Olma M., вч.* 361
- Opacki Samuel, варшавський стольник 180
- Opaliński Edward, вч.* 18, 22, 23, 83, 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216, 339, 368, 420, 451, 453
- Opaliński Jan Piotr, каліський воєвода 114
- Opaliński Piotr Adam (Opalinsky), сремський староста 453
- Opara Stepan див. Опара Степан, медведівський сотник, пізн. гетьман Правобережної України
- Oparin, королівський посол до Івана Сірка 184
- Orański, поборця Волинського воєводства 100
- Orda Stanisław Wincenty, жмудський каштелян, інстигатор Великого князівства Литовського 281
- Ordin-Naszczokin Afanasij див. Ордин-Нащокин Афанасій, московський дипломат, повноважний посол
- Oskierka Samuel, мозирський суддя 403
- Ossowski Andrzej, всховський староста 115
- Ostrzycki Adam (Ostrzicki) див. Острицький Адам, поручик панцерної хоругви Костянтина Вишневецького, маршалок конфедерації коронного війська
- Ościk Krystyn, литовський боярин кінця XIV – початку XV ст., віленський каштелян 137
- Owerbek (Ouerberg, Owerberg) див. Овербек Йоган, бранденбурзький дипломат
- Pac Bonifacy Teofil (Pacz), троцький тивун 453
- Pac Konstanty Władysław, надвірний литовський хорунжий 453
- Pac Krzysztof Zygmunt див. Пац Криштоф Зигмунт, литовський канцлер
- Pac Michał Kazimierz (Pacz) див. Пац Михайло Казимир, смоленський воєвода, литовський обозний, польний, пізн. великий литовський гетьман
- Pahatowyc (помилк.) див. Łubiański Jan Ihnatowicz, ковенський стольник, посол від литовських конфедератів до короля
- Pajowski див. Пневський Олександр, капітан
- Pakosławski див. Pękosławski Mikołaj, посол на сейм
- Palbitzki Mathias, шведський посол до Речі Посполитої 261, 300
- Paleczkowski (Palieckowski) див. Палечковський, казимирський міщанин, автор листа
- Panczenko Fedir див. Панченко Федір, канівський полковник
- Panna Marya див. Марія, св.
- Paszkowski (Paskowsky), звільнений з московського полону литовський шляхтич 107
- Patz див. Пац Михайло Казимир, смоленський воєвода, литовський обозний, польний, пізн. великий литовський гетьман

- Paubenko, полковник 275
- Paweł, св. апостол 158, 165, 226
- Pawlikowyc alias Rozdział Ion (Rozdział Ion), збирач податків у Кракові та Казимирі 315
- Pągowski див. Pęgowski Andrzej, сандомирський схоластик, прелат
- Pernus Jan, краківський лавник, пізн. райця 173
- Pers див. Baubonaubek Tadeusz Daniel, ротмістр
- Petranowsky, посол від гетьмана Павла Тетері до короля 254
- Petrikowsky, посол від конфедератів коронної армії на Львівську комісію 130
- Petrykowski Aleksander (Petrikowsky, Potrykowski), польський посол до Кримського ханства 368
- Pęczelski, поборця Радомської землі 98
- Pegier Małgorzata, вч. 196, 366
- Pęgowski Andrzej (Pągowski, Piegowski), сандомирський схоластик, прелат 391, 393
- Pękosławski Mikołaj (Pakosławski, Pękosławsky), посол на сейм 325, 326, 345, 448
- Philemerus Irenicus Elisius див. Meyer Martin, німецький історик XVII ст.
- Philippus IV див. Філіп IV, іспанський король
- Piasecki (помилк.) див. Пясечинський Стефан Костянтин, брацлавський підстолий
- Piaseczynski Stefan Konstanty (Piasecinsky) див. Пясечинський Стефан Костянтин, брацлавський підстолий
- Piaseczyński Jan див. Пясечинський Ян, холмський каштелян
- Piast, представник польської королівської династії 464
- Piechowicz (Piehowycz), гродський юрист 110
- Pieglowski Marczin (Pieglowski, Pigłowski), краківський чесник 315
- Pieglowski Wojciech (Pigłowski, Pyglowsky), львівський канонік 128
- Piegowski див. Pęgowski Andrzej, сандомирський схоластик, прелат
- Piehowycz див. Piechowicz, гродський юрист
- Piekarski Adrian див. Пекарський Адріан, ксьондз, зв'язковий Стефана Чарнецького
- Pieniążek Jan Odrowąż (Pieniasek, Pyniążek Ion Odrowąż), перемишльський скарбник, сеймовий посол від Краківського воєводства 348, 352
- Pieńkowska Anna*, вч. 13
- Pieńkowski Maciej*, вч. 13
- Piestrzecki Bartosz (Piestrzycki), секретар Юрія Любомирського 68
- Pietrkiewicz Iwona*, вч. 366
- Pietrzykowski Jan*, SDB, вч. 358
- Pigłowski див. Pieglowski Marczin, краківський чесник
- Pigłowski див. Pieglowski Wojciech, львівський канонік
- Pikarski див. Пекарський Адріан, ксьондз, зв'язковий Стефана Чарнецького
- Pilawiecki Grzegorz Seferowicz (Pyławski), ротмістр татарської хоругви 447
- Pilchowicz Wojciech див. Пильхович Войцех, вармінський суфраган, ловицький декан
- Piotr (Pyotr), св. апостол 158, 165, 226
- Piotrowic (Piotrowyc) див. Петрович, польський посол до Криму, перекладач
- Pisarski Achacy (Pisarzsky, Pysarski), сеймовий посол від Краківського воєводства 348, 352, 353
- Piawski Kazimierz*, вч. 207
- Platemberg Jerzy (Pliatemberk Jerzy) див. Платемберг Юрій, чорштинський староста
- Plazkowska-Rymkiewicz Stanisława*, вч. 389

Plaza Stanisław, вч. 327

Pniewski (Pnyowski) див. Пневський
Олександр, капітан

Podbereski Grzegorz (Podborzski,
Podbrzeski) див. Подберезький
Григорій Костянтин, литовський
кухмістр

Pododnia Hryhory (Heroi) див. Пододня
Григорій, корсунський полковник

Pogroszowski Seweryn (Pogrosowski),
ротмістр 12

Polanowsky (Polianowsky) див. Поля-
новський Олександр, поручик хо-
ругви коронного маршалка Юрія
Любомирського

Polanowsky młodszy, ротмістр, можл.,
син Олександра Поляновського 442

Polichowycz див. Пильхович Войцех,
вармінський суфраган, ловицький
декан

Połubiński Aleksander Hilary (Poli-
ubinski, Polubinski, Polubynsky,
Połubinsky) див. Полубенський
Олександр Гілярій, польний ли-
товський писар

Porowycz Iwan (Popenko, Poreiko)
див. Попович Іван, паволоцький
полковник, повстанець

Postołenko див. Апостол Дем'ян,
миргородський полковник

Potoccy, польська магнатська родина
250, 396

Potocka Krystyna z Lubomirskich,
дружина Фелікса Казимира (Щес-
ного) Потоцького, донька Юрія
Любомирського 412

Potocki Andrzej див. Потоцький Ан-
дрій, коронний хорунжий, га-
лицький староста

Potocki Feliks (Szczęsny) Kazimierz
див. Потоцький Фелікс (Щесний)
Казимир, коронний підстолий, крас-
ноставський, сокальський ста-
роста, син Станіслава Потоцького,
зять Юрія Любомирського

Potocki Jakub, коронний стражник,
польний коронний писар, хміль-
ницький староста 162, 174, 183,
199, 295, 339, 404, 419, 447

Potocki Jan (Potocky), брацлавський
воевода 126, 188

Potocki Mikołaj, кам'янецький ста-
роста 252

Potocki Stanisław (Potocky, Potoczky)
див. Потоцький Станіслав, вели-
кий коронний гетьман, краків-
ський воевода

Potrykowski див. Petrykowski Aleksan-
der, польський посол до Крим-
ського ханства

Pragensis Christianus див. Празький
Християн, астролог

Prandota Jan (Prąndota Ion), краків-
ський біскуп XIII ст. 360

Prar, ротмістр імператорської армії
256

Prażmowski Jan, варшавський суддя
481

Prażmowski Mikołaj (Prazmowsky)
див. Празмовський Миколай, ко-
ронний канцлер, луцький біскуп

Prażmowski Samuel Jerzy, крепиць-
кий староста 117

Prąndota Ion див. Prandota Jan, краків-
ський біскуп XIII ст.

Preuk, Marin (?) von, посол від кон-
федератів до короля 132

Priami Gerard (Pryamy), краківський
райця 226

Prokop Krzysztof Rafał, вч. 213

Promneti, ротмістр імператорської
армії 256

Prozorowski Iwan, московський вое-
вода 250, 262

Pryamy див. Priami Gerard, краків-
ський райця

Przeździecki (Prze[z]dziecki), товариш
гусарської хоругви Юрія Любо-
мирського, розповсюджувач фаль-
шивих чуток 277

- Przyboś Adam* див. *Пишбось Адам*, вч. *Przyboś Kazimierz*, вч. 280, 302, 362
- Przyjemski Andrzej* див. Пишемський Андрій, хелмінський каштелян
- Przytułowicz Paweł*, казимирський райця 110
- Puszczin Kirił (Puszczyn)* див. Пущин Кирило, стряпчий, московський гонець
- Pydlowski*, потмістр 447
- Pyglowsky* див. *Pieglowski Wojciech*, львівський канонік
- Pykarzsky* див. Пекарський Адріан, ксьондз, зв'язковий Стефана Чарнецького
- Pyławski* див. *Pilawiecki Grzegorz Seferowicz*, ротмістр татарської хоругви
- Pyłypenko Wołodymyr*, вч. 230
- Pyniązek Ion Odrowąż* див. Pieniązek Jan Odrowąż, перемишльський скарбник, сеймовий посол від Краківського воєводства
- Pyotr* див. Piotr, св. апостол
- Pyran Akaczy* див. Пипан Акакій, автор листа
- Pysarski* див. *Pisarski Achacy*, сеймовий посол від Краківського воєводства
- Rachuba Andrzej*, вч. 16, 18, 25, 107, 112, 115, 119–122, 128, 129, 156, 162, 181, 182, 207, 208, 216, 233, 271, 277, 281, 340, 344, 348, 358, 364, 376, 378–380, 388, 394, 396, 403–406, 453, 466
- Rackowsky*, можл., див. *Rączkowski Jerzy* поручик ломжинського старости Яна Доброгоста Красінського
- Radaman Andrzej*, вч. 128, 281, 380
- Radamanowsky* див. Ромодановський Григорій, московський воєвода
- Radzieiowski* (помилк.) див. *Rudzieiowski Bogusław*, посол від конфедератів
- Radziejowski Hieronim*, колишній коронний підканцлер 11
- Radziminski*, колят 285
- Radziwił Mikołai Krzistoph (Radziwil)* див. *Radziwił Mikołaj Krzysztof*, віленський воєвода
- Radziwił Anna Euffemia* див. Denhoff Anna Euffemia z Radziwiłłów, велюньська старостина
- Radziwił Anna Maria* див. Радзивіл Анна Марія, дружина Богуслава Радзивіла, донька Януша Радзивіла
- Radziwił Bogusław* див. Радзивіл Богуслав, конюший Великого князівства Литовського
- Radziwił Janusz (Janus)* див. Радзивіл Януш, віленський воєвода, великий литовський гетьман
- Radziwił Michał Kazimierz* див. Радзивіл Михайло Казимир, віленський каштелян
- Radziwił Mikołaj Krzysztof (Radziwil, Radziwił Mikołai Krzistoph)*, віленський воєвода 286
- Radzywył* див. Радзивіл Богуслав, конюший Великого князівства Литовського
- Rakocina Zofia* див. Ракоцієва Софія, дружина Юрія II Ракоція
- Rakoczy Ferenc* див. Ferenc Rakoczy, син семигородського князя Юрія II Ракоція
- Rakoczy Jerzy I* див. Jerzy I Rakoczy, семигородський князь
- Rakoczy Jerzy II (Rakocius, Rakocy)* див. Юрій II Ракоцій, семигородський князь
- Rakoczy Władisław* див. Ракоцій Володислав, угорський дворянини, стриєчний брат Юрія II Ракоція
- Rakoczy Zofia* див. Ракоцієва Софія, дружина Юрія II Ракоція
- Ranatowicz Stefan*, казимирський хроніст XVII ст. 196, 366

- Rapach, ротмістр імператорської армії 257
- Rączkowski Jerzy (можл., Rackowsky), поручик ломжинського старости Яна Доброгоста Красінського 109, 112, 113, 119, 165
- Rei див. Rey Władysław, надвірний коронний підскарбій
- Reimer див. Remer Mateusz, полковник
- Reininger, Simon de, див. Ренігер Симеон, австрійський резидент при турецькому дворі
- Remer Mateusz (Reimer, Rejmer, Reimer, Romer), полковник 343, 344
- Rey Władysław (Rei), надвірний коронний підскарбій 22, 23, 158, 159, 323
- Reymer див. Remer Mateusz, полковник
- Rezmer Waldemar, вч. 174, 199, 201, 234
- Richelieu див. Рішельє, французькі герцоги
- Riepnin Boris (помилк. Rzeplin), московський воєвода 320
- Riheleu див. Рішельє, французькі герцоги
- Rodomanowsky див. Ромодановський Григорій, московський воєвода
- Rogowsky, казимирський міський юрист 110
- Rokiszyski (Rokysiczky; можл. Рокшицький Миколай), посол від конфедератів 123, 124
- Romadanowsky див. Ромодановський Григорій, московський воєвода
- Romaniuk Przemysław, вч. 18, 107, 112, 120, 128, 182, 277, 281, 380
- Romer див. Remer Mateusz, полковник
- Romer, поборця Сандомирського воєводства 98
- Romodanowskij Grigorij див. Ромодановський Григорій, московський воєвода
- Romsics Ignác, вч. 239, 476
- Roscisowsky, поборця 123
- Rosenkranz Georg Joseph, вч. 256
- Rozdział Ion див. Pawlikowyc alias Rozdział Ion, збирач податків у Кракові та Казимирі
- Rozycowa Katarzyna (Katarzina), казимирська міщанка 208, 317, 318
- Rożek Michał, вч. 271, 391, 401
- Rubin Simon, син Єроніма Рубинковського 193
- Rubinkowska Anna (Rachel), донька Єроніма Рубинковського 193
- Rubinkowski Hieronim (Rubinkowsky) див. Рубинковський Єронім, казимирський міщанин, шинкар, вихрест із євреїв
- Rubinkowski Kazimierz Mikołaj (Lewek), син Єроніма Рубинковського 193
- Rubinkowskis, родина казимирських міщан-вихрестів 109, 193, 195
- Rudomina Dusiaci Piotr (Dusiacki Rudomina), стародубський староста, ошмянський хорунжий 243, 277
- Rudzieiowski Bogusław (помилк. Radzieiowski), посол від конфедератів 123, 124, 126
- Rulikowski Edward див. Рупіковський Едвард, вч.
- Rupniowski Krzysztof Michał, краківський війський, лельовський староста 108, 348
- Rutkowska Grażyna, вч. 18, 22, 23, 83, 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216, 339, 368, 420, 451
- Rybalski Roman, вч. 100
- Rzeplin (помилк.) див. Riepnin Boris, московський воєвода
- Rzewuski Seweryn, польний коронний гетьман кінця XVIII ст. 332
- Rzewuski Stanisław, львівський суддя 159
- Saadet Gerej, кримський султан 240

- Sadowsky, поручик 291
- Safa Gerej (Sefa Gierey), кримський султан 183
- Salik Mikołaj див. Салик Миколай, львівський возний
- Samcenko (Samtrzyk) див. Сомко Яким, козацький полковник, пізн. гетьман Лівобережної України
- Sapieha Benedykt Paweł, литовський підстолий, син Павла Сапіги 216
- Sapieha Jan Fryderyk, польний коронний писар, чечерський староста 167, 174, 181, 199, 206, 243, 247, 250
- Sapieha Kazimierz Jan див. Сапіга Казимир Ян, литовський підскарбій, син Павла Сапіги
- Sapieha Krzysztof Franciszek, литовський крайчий, ошмянський староста 181
- Sapieha Paweł див. Сапіга Павло, віленський воєвода, великий литовський гетьман
- Sapiehinskie литовське військо Павла Сапіги 125
- Sapieżyna Anna Barbara z Korciów, дружина віленського воєводи Павла Сапіги 238
- Sarnowski Stanisław див. Сарновський Станіслав, перемишльський біскуп
- Sarnowski Stefan (Stephan), ленчицький підкоморій, посол на переговори з конфедератами коронної армії 76, 79, 158, 159
- Sauter Wiesław, вч.* 168
- Sawicki Mariusz, вч.* див. Савицький Маріуш, вч.
- Schulte von Isplitz, Mikołaj von (Isplitz, Mikołaj von Schulte von; Szulcz), періментар 454
- Scirba див. Щербина, козацький полковник
- Sczucki див. Szczucki Aleksander, ротмістр татарської хоругви
- Sefa Gierey див. Safa Gerej, кримський султан
- Sefer (Szefer), перекладач, посланець від Юрія Любомирського до Криму 368
- Sefer Gazi aga див. Сефер Казі-ага, кримський візир
- Sefer Gerej (Sefer Giereg), кримський султан 126
- Sefer Kazy aga (Sefer Quasi aga) див. Сефер Казі-ага, кримський візир
- Selim Gerej див. Селім Гірей, кримський султан
- Selizyna, казимирська міщанка 284
- Sely, ротмістр імператорської армії 257
- Seredyński Władysław, вч.* 18, 62, 66, 133, 141
- Seremet див. Szeriemietiew Wasilij, московський воєвода
- Seremet młody див. Szeriemietiew Piotr, московський воєвода
- Sereni див. Zrinscy, хорватська родина
- Serko див. Сірко Іван, запорозький кошовий
- Sielski Aleksander, гнезненський каштелян 406
- Sieniawski Mikołaj Hieronim (Syeniawski), ротмістр, пізн. великий коронний стражник 210, 238, 420, 451
- Sieniawsky (помилк.) див. Потоцький Станіслав, великий коронний гетьман, краківський воєвода
- Sierko див. Сірко Іван, запорозький кошовий
- Sigismundus Franciscus, тірольський князь 257
- Silnicki Władysław, гнезненський канонік, посол від примаса до конфедератів коронної армії 156, 458
- Sireni (Sireny) див. Zrinski Nikola, хорватський воєначальник
- Sirko Iwan див. Сірко Іван, запорозький кошовий

- Sitan, полковник 319
- Skarbek Kruszevska Stanisława* див. *Скарбек Крушевська Станіслава*, вч.
- Skarszewski Stanisław (Skarsewsky, Skarsowski), малоґошський каштелян, краківський великоурядник, орендар веліцьких і богенських жуп, адміністратор Самбірської економії 193, 378
- Skrzetuski Mikołaj (Skrzetusky), потмістр 111, 114, 363
- Skydan Jakiw див. Скидан Яків, козацький полковник
- Slatkowski (можл., див. Сладковський Петро), потмістр 447
- Slowakowycz див. Словакович Станіслав, доктор філософії, професор астрології
- Slusbowski, посол від конфедератів коронної армії до короля 457
- Stoniowski, казимирський міщанин 166
- Słowakowic Stanisław див. Словакович Станіслав, доктор філософії, професор астрології
- Ślupecki Jerzy Stanisław, люблінський каштелян 107
- Ślusza Zygmunt Adam, литовський хорунжий 405
- Smarzowski Jan (Smardzewski Jan, Smardzowski Jan (Jan, Ion)), казимирський райця, бурмістр 164, 173, 222, 223, 285, 344, 402
- Smeling, можл., див. Сапіґа Казимир Ян, литовський підскарбій, син Павла Сапіґи
- Smeskowic Wojciech див. Śmieszkowicz Wojciech, казимирський міщанин
- Śmieszkowicz Balcer (Smeskowycz) див. Śmieszkowicz Baltazar, казимирський друкар, переплетник, член колегії 12 мужів
- Sobieski Jan див. Собеський Ян, коронний хорунжий, великий коронний маршалок, пізн. польський король
- Sochacka Anna*, вч. 12, 22, 187, 252
- Sochacki Stanisław (Sohaczky Stanisław), член колегії 12 мужів у Казимирі 227
- Solimon I див. Sulejman I, турецький султан
- Solnicki, потмістр 203
- Somko Jakym див. Сомко Яким, козацький полковник, пізн. гетьман Лівобережної України
- Somorokuw див. Сумороков Іван, московський комендант лівонських міст
- Sopolski, посланець від казимирських райців 196
- Souches, Jean-Louis Ratuit de (Susa, Zuza), генерал імператорської армії 256, 273, 274, 298
- Sporck, Johann von (Sparg), генерал імператорської армії 256
- Stachurski Jan (Stachorzsky; помилк. Stachborzsky, Stahowsky) див. Стахурський Ян, генерал-майор, польський комендант Білої Церкви
- Stanek Wojciech*, вч. 188, 458
- Stanisław, хорунжий 242
- Stanisławski Michał Zygmunt див. Станіславський Михайло Зигмунт, сонцький каштелян, пізн. київський воєвода
- Staniszewski Zdzisław*, вч. 83, 117, 180, 208, 249, 271, 323, 325, 327, 337, 345, 258, 373, 376, 420, 453
- Stańczyk Sebastian*, вч. 26, 179, 223, 225, 365
- Stawecky Andrzej, потмістр 448
- Stawski Jan, львівський підчашій 280
- Steckiewicz Jerzy див. Стецкевич Юрій, посол від конфедератів коронної армії до короля

- Steczkiwycz див. Стеткевич Криштоф, ротмістр
- Stempkowski Jan Ludwik див. Стемповський Ян Людвік, кам'янецький біскуп
- Stephan див. Стефан, угорський король
- Stepirti, ротмістр імператорської армії 257
- Stetkiewicz Krzysztof (помилк. Sterkiewicz) див. Стеткевич Криштоф, ротмістр
- Stetkiewicz див. Стецкевич Юрій, посол від конфедератів коронної армії до короля
- Stępkowski Jan Ludwik див. Стемповський Ян Людвік, кам'янецький біскуп
- Stoiankowic Benedict, казимирський присяжний, золотникар 225
- Stoinski, полковник конфедератів коронної армії 14
- Stolicki Jarosław, вч. 327*
- Stolnicki Simon, казимирський міщанин 316
- Strasbuch Iohann (Stras Buch), генерал артилерії 279
- Stroci (Strody) див. Strozzi, генерал імператорської армії
- Strozyk Ian, орендар 316
- Strozzi (Stroci, Strody; можл. Sturzy), генерал імператорської армії 256, 273, 274
- Strzałkowski Remigian див. Стжалковський Ремигіан, ротмістр
- Sturmus Ioannes Mechlinianus див. Штурм Йоган, бельгійський учений та поет
- Sturzy, можл., див. Strozzi, генерал імператорської армії
- Styre bei див. Шірін-бей, кримський воєначальник
- Subhan Gazi aga (Suphan Kasy aga), кримський воєначальник 202
- Suin Kazy [Gazi] murza (Swinkazy-Murza), кримський воєначальник, син Субган Кази-аги 202
- Sukma (помилк.) див. Сулима Дмитро
- Sulc див. Szulc, королівський писар, ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці
- Sulejman I (Solimon I), турецький султан 231
- Sulima Dmytro (Sulimenko, Sulimka) див. Сулима Дмитро, козацький повстанець
- Sulka див. Шульга Матвій, козацький полковник, повстанець
- Sułyma див. Сулима Дмитро, козацький повстанець
- Sumorokow Iwan (Sumarokow) див. Сумороков Іван, московський комендант лівонських міст
- Suphan Kasy aga див. Subhan Gazi aga, кримський воєначальник
- Surta Trofim, могилівський літописець 255
- Susa див. Souches, Jean-Louis Ratuit de, генерал імператорської армії
- Suszycki Andrzej (Susicki Iędrzei, Susicky Andrzej, Susycky), казимирський писар, синдик 26, 108, 110, 123, 225, 267, 316, 317
- Swiderski Ian Samuel (Swiderzski) див. Свідерський Ян Самуель, маршалок конфедератів коронної армії
- Swidersky див. Świderski, брат маршала коронної конфедерації Яна Самуеля Свідерського
- “Swiderzsky” див. “Świderski”, прізвисько студента-призвідника єврейського погрому в Казимірі
- Swinkazy-Murza див. Suin Kazy [Gazi] murza, кримський воєначальник, син Субган Кази-аги
- Sydłowsky Franciszek див. Szydłowski Franciszek, казимирський єврей-вихрест
- Syeniawski див. Sieniawski Mikołaj Hieronim, ротмістр, пізн. великий коронний стражник
- Syrko див. Сірко Іван, запорозький кошовий

- Szandarowsky Teodor, потмістр 476
- Szczucki Aleksander (Szucki), потмістр татарської хоругви 447
- Szczygieł Ryszard*, вч. 21, 126, 216, 452
- Szefer див. Sefer, перекладач, посла-нець від Юрія Любомирського до Криму
- Szeptycki, поборця Перемишльської землі 100
- Szerbina див. Щербина, козацький полковник
- Szeriemietiew Piotr (Seremet młody), московський воєвода 235, 254
- Szeriemietiew Wasilij (Seremet), мос-ковський воєвода 394
- Szerko див. Сірко Іван, запорозький кошовий
- Szierbo див. Щербина, козацький по-лковник
- Szirin bej див. Шірін-бей, кримський воєначальник
- Szulc (Sulc), королівський писар, ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці 208
- Szulcz Wawrzyniec див. Шульц Вав-жинець, канонік, королівський секретар, посол до конфедератів
- Szulcz див. Schulte von Isplitz, Mikołaj von, регіментар
- Szulga Matwój див. Шульга Матвій, козацький полковник, повстанець
- Szydłowski Franciszek (Sydlowski Franciszek; Marek), казимирський єврей-вихрест 165
- Śladkowski Piotr див. Сладковський Петро, равський хорунжий
- Śmieszkowicz Baltazar (Smeskowyc, Smieszkowicz Balcer), казимир-ський друкар, переплетник, член колегії 12 мужів 225, 357
- Śmieszkowicz Wojciech (Smeskowic Woycieh), казимирський міщанин 225
- Świdorski (Swidersky), брат мар-шалка коронної конфедерації Яна Самуеля Свідерського 240
- “Świdorski” (“Swiderzsky”), прізви-сько студента-прізвідника єврей-ського погрому в Казимірі 196
- Świdorski Jan Samuel див. Свідер-ський Ян Самуель, маршалок конфедератів коронної армії
- Talezynsky див. Teleżyński Wacław, потмістр
- Tański Jan див. Танський Ян, корон-ний інстигатор
- Targosz Karolina*, вч. 163, 344
- Tarło Jan див. Тарло Ян, люблін-ський, пізн. сandomirський воє-вода
- Tarnowski Jan, львівський арцибіскуп 36
- Tekzinski, можл., див. Teleżyński Wacław потмістр
- Telefus Piotr Felicjan (Telephus) див. Телефус Петро Феліціан, королів-ський потмістр, сеймовий посол
- Teleżyński Wacław (Talezynsky, Tele- zinski; можл., Tekzinski), потмістр 205, 206, 274, 447
- Terebesz Nawojewski Jakub Kazimierz (Terebes), потмістр 122
- Testa Pikolii, потмістр імператорської армії 257
- Tetera Olena див. Тетеря Олена, донька Богдана Хмельницького, вдова Данила Виговського, жінка Павла Тетері
- Tetera Paweł (Teterza) див. Тетеря Павло, український гетьман
- Thelephus (Theliephus) див. Телефус Петро Феліціан, королівський потмістр, сеймовий посол
- Thiniecky Ierzy див. Tyniecki Jerzy, королівський дворянин, ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці

- Tholibowski див. Толібовський Войцех, познанський біскуп
- Tirszc (помилк.) див. Firsch, оберштерлейтенант
- Tokolrzski див. Нелюбович-Тукальський Йосип, київський митрополит
- Tolibowski Wojciech див. Толібовський Войцех, познанський біскуп
- Tomasz, св. 21
- Tomisławski Jan, краківський підстапоста 109, 164, 165, 194, 195, 268
- Toporzski Wawrzyniec, казимирський райця, бурмістр 165
- Tóth Hajnalka, вч. 307*
- Treter Maciej Kazimierz (Maciei Kazimierz, Maciey Kazimierz, Matheus Casimie[rz]) див. Третер Матвій Казимир, казимирський райця
- Treterowa Anna Dorota, казимирська міщанка, дружина Матвія Казимира Третера 284, 364, 365, 402
- Trubniccy, могилівські літописці 255
- Trzebicki Andrzej (Trzebicky Andrzej, Trzebyczky; помилк. Trzebinsky, Trzebynsky) див. Тшебицький Андрій, краківський біскуп
- Tukalsky (Tukolski) див. Нелюбович-Тукальський Йосип, київський митрополит
- Tuszyński Drobyś Jan Floryan див. Drobyś Tuszyński Jan Floryan, автор діаріуша
- Twardowski, великопольський поборця 98
- Tworowski Buczacki Hieronim Roman див. Buczacki Tworowski Hieronim Roman, оршанський підстолій, поручик козацької хоругви, посол від литовських конфедератів до короля
- Tymf Andrzej див. Тимф Андрій, орендар монетних дворів у Речі Посполитій
- Tymf Tomasz див. Тимф Томаш, орендар монетних дворів у Речі Посполитій
- Tyminecky, ротмістр 379
- Tympf Andrzej див. Тимф Андрій, орендар монетних дворів у Речі Посполитій
- Tyniecki Jerzy (Thiniecky Ierzy), королівський дворянин, ревізор у Кракові, Казимірі та Велічці 208
- Tysenhaus див. Тизенгаузен Готтард, віленський суфраган, гебдовський абат
- Tyszka Paweł, вч. 163*
- Tyszkiewicz Jan див. Тишкевич Ян, житомирський староста
- Tyzenhaus Gothard див. Тизенгаузен Готтард, віленський суфраган, гебдовський абат
- Ulatowski Andrzej (Vlatowsky, Vlyatowsky), великоурядницький писар 222, 344
- Urban Waclaw, вч. 107, 111, 214, 462*
- Uruszczak Waclaw, вч. 391*
- Ustrzycki (помилк.) див. Остжицький Адам, поручик панцерної хоругви Костянтина Вишневецького, маршалок конфедерації коронного війська
- Virgo Maria див. Марія, св.
- Władysławowie див. Władysławowie, збірний образ польських королів Владиславів
- Vlaniecky див. Гуляницький Григорій, козацький полковник, посол від Павла Тетері до короля
- Vlatowsky див. Ulatowski Andrzej, великоурядницький писар
- Vliewic див. Гулевич (можл., Тишкевич Ян), житомирський староста (помилк.)
- Vlyatowsky див. Ulatowski Andrzej, великоурядницький писар

- Wachlikowicz Adam (Wahlikowic), казимирський лавник 173, 268
- Waławowicz Gielarzy (Waławowyc, Waławowyc Gielazy), казимирський міщанин, кушнір 166, 224, 284, 365
- Wagner Marek, вч. 167, 198, 248, 296, 302, 362, 368, 389, 404, 455
- Wahlikowic див. Wachlikowicz Adam, казимирський лавник
- Walkiewyc, ксьондз, комісар краківського суфрагана Миколая Оборського для ревізії казимирського шпиталю св. Ленарта 223, 359
- Warenica Wasyl (Warennica) див. Варениця Василь, кальницький полковник, повстанець
- Warszycki Stanisław (Warsicki) див. Варшицький Станіслав, краківський каштелян
- Wasciuska, наречена Павла Тетері 110
- Wasilewski Tadeusz, вч. 25, 107, 121, 122, 139, 178, 180, 182, 218, 238, 243, 245, 248, 250, 263, 264, 271, 303, 325, 326–328, 348, 358, 364, 374, 376, 378–381, 388, 394, 396, 403, 404, 406
- Wawrzyniec, св. 173, 197, 284, 402
- Wazowie див. Вази, польська королівська династія
- Wdowyczenko (Wdowycanko) див. Вдовиченко, козацький повстанець
- Weławsky (Weławsky) див. Węławski Samuel, польський посол до Москви
- Welhorski Mikołaj див. Вельгорський Миколай, поручик
- Wereszcyński Wiktoryn (Werescinsky), ксьондз у кляшторі Божого Тіла в Казимирі 196
- Wessel Janusz, площькой воєвода 156, 446
- Wesselényi Ferenc, угорський палатин 476
- Węławsky див. Węławski Samuel, польський посол до Москви
- Węgorski, покойовий 214
- Węławski Samuel (Weławsky, Weławsky, Węławsky), польський посол до Москви 218, 233, 243, 245, 247, 250, 260, 261
- Wielogłowski див. Wielogłowski, збирач ланового податку у Краківському воєводстві
- Wielopolski Ion z Pieskowej Skały див. Вельопольський Ян, бецький, богенський староста, коронний стольник, син войницького каштеляна, варшавського старости Яна Вельопольського
- Wielopolsky Ion див. Вельопольський Ян, войницький каштелян, варшавський староста
- Wielogłowski (Wielogłowski), збирач ланового податку у Краківському воєводстві 355
- Wielopolska Konstancja z Komorowskich, дружина коронного стольника, бецького, богенського старости Яна Вельопольського 344
- Wielopolski Jan див. Вельопольський Ян, бецький, богенський староста, коронний стольник, син войницького каштеляна, варшавського старости Яна Вельопольського
- Wielopolski Jan (Wielopolsky Ion) див. Вельопольський Ян, войницький каштелян, варшавський староста
- Wiercz див. Wirtz Paul, шведський генерал, комендант Кракова
- Wierzbicky, капітан 173
- Wierzbowski Hieronim див. Вежбовський Єронім, серадський воєвода, краківський великоурядник
- Wierzbowski Stefan див. Вежбовський Стефан, духовний референдар, познанський біскуп

- Wierzbowski Teodor*, вч. 282
- Wi[ho]wsky див. Виговський Іван, барський староста, київський воєвода
- Wilski, інфамований шляхтич 481
- Wimmer Jan* див. Віммер Ян, вч.
- Winarzski Szymon (Simon), казимирський міщанин, бурмістр 165, 208, 222
- Winnicki Antoni див. Винницький Антоній, київський митрополит
- Wirtz Paul (Wiercz), шведський генерал, комендант Кракова 393
- Wisczan див. Височан Семен, козацький полковник, повстанець
- Wisniowie[cki] Mihał див. Wiśniowiecki Michał, ротмістр, пізн. польський король
- Wisniowiecki Dymitr див. Вишневецький Дмитро, білоцерківський староста, белзький воєвода
- Wisocan див. Височан Семен, козацький полковник, повстанець
- Wiśniowieccy (Wisniowieccy), князівська родина 492
- Wiśniowiecka z Zamoyskich Gryzelda Konstancja див. Вишневецька з Замойських Гризельда Констанція, вдова руського воєводи Яреми Вишневецького
- Wiśniowiecki Dymitr див. Вишневецький Дмитро, білоцерківський староста, белзький воєвода
- Wiśniowiecki Jarema (Wisniowiecky Jeremu) (помилк.) див. Вишневецький Дмитро, білоцерківський староста, белзький воєвода
- Wiśniowiecki Konstanty, князь 405
- Wiśniowiecki Michał (Michał Korybut, Wisniowie[cki] Mihał), ротмістр, пізн. польський король 100
- Witowski Stanisław, сandomirський каштелян 147, 148, 153, 159
- Wizycky див. Wyżycki Stanisław, київський хорунжий
- Władysław IV (Władisław Cwarty), польський король 331, 360, 370, 481
- Władisław Rakoczy див. Ракоцій Володислав, угорський дворянин, стрієчний брат Юрія II Ракоція
- Władysławowie (Władysławowie), збірний образ польських королів Владиславів 88
- Wojcicki K.*, вч. 280
- Wojciech (Woyciech), св. 194, 378
- Wojciechowski (Woyciechowski), казимирський міщанин 316
- Wojciechowski (Woyciechowski), ротмістр 276
- Wojcikowic Piotr (Woycikowic Pietr), член колегії 12 мужів у Казимірі, переплетник 225
- Wojsza (Woysza), автор листа 186
- Wojtulewicz Henryk*, вч. 100, 103
- Wolczynsky, ротмістр 242
- Wolff, ротмістр 213
- Wolff Fromhold von Ludingshausen див. Вольф Фромгольд фон Людингсгаузен, генерал артилерії
- Wolny Maciej zwany Lexem (Lex Maciej), казимирський міщанин, різник 223
- Wolski, казимирський міщанин 319
- Wolski Kazimierz, литовський посол до примааса Вацлава Лещинського 156
- Wolski Marian*, вч. 22
- Wolsky див. Вольський Павло, польський посол до Криму
- Woyciech див. Wojciech, св.
- Woyciechowski див. Wojciechowski, казимирський міщанин
- Woyciechowski див. Wojciechowski, ротмістр
- Woycikowic Pietr див. Wojcikowic Piotr, член колегії 12 мужів у Казимірі, переплетник
- Woysza див. Wojsza, автор листа
- Wójcik Zbigniew*, вч. 157, 218, 234, 236, 243, 261, 262, 264, 300, 303

- Wrangel Gustaw (Wroingel), генерал 214
- Wrangel Walter Jan (Wrangiel), майор 454
- Wronowsky Aleksander, ротмістр 362
- Wulph див. Вольф Фромгольд фон Людингсгаузен, генерал артилерії
- Wychowski Danyel див. Виговський Данило, козацький полковник
- Wydzga Stefan див. Видзга Стефан, вармінський біскуп
- Wyhowski див. Виговський Данило, козацький полковник
- Wyhowski Iwan див. Виговський Іван, барський староста, київський воєвода
- Wykowski Jan, товариш литовської хоругви 178, 339, 343
- Wyrzykowski, поборця Мельницької землі 100
- Wysniowiecka див. Вишневецька з Замойських Гризельда Констанція, вдова руського воєводи Яреми Вишневецького
- Wysoczan Semen див. Височан Семен, козацький полковник, повстанець
- Wyżyci Jan (Wyziczky, Wyzyczky), ротмістр 405
- Wyżyci Stanisław (Wizycky), київський хорунжий 448
- Xzieski Stephan z Wronowa див. Księski Stefan, краківський бурграбій, сеймовий посол від Краківського воєводства
- Zabikowski див. Żaboklicki Nikodem, посол від конфедератів до короля
- Zablocki (Zablocki), посол від конфедератів коронної армії до короля 457
- Zabłogocki див. Żaboklicki Nikodem, посол від конфедератів до короля
- Zabokriczky див. Жабокрицький Миколай, брацлавський підсудок, посол на сейм
- Zaborski, поборця Радомської землі 98
- Zabuklicky див. Жабокрицький Миколай, брацлавський підсудок, посол на сейм
- Zacharyasiewicz Franciszek Hawery, вч.* 128
- Zadzik Jakub (Zadzig), коронний канцлер 482
- Zakrzewska, дружина Яна Закжевського 284
- Zakrzewsky Ion (Iañ), член колегії 12 мужів у Казимирі, лікар 110, 224, 284
- Zalas (Zalias), чернець в монастирі при кляшторі Божого Тіла в Казимирі 317
- Zalas Jan (Zalias Ion), казимирський міщанин 317
- Zalasowie (Zaliasowie), родина казимирських міщан 317
- Zaleski Franciszek (можл., Zalecki, Zalenski) див. Залеський Францішек, посол від конфедератів
- Zaleski Remigian (Zaleysky Remiñan) див. Залеський Ремігіан, познанський підчашій
- Zaleysky див. Żełęcki Zygmunt, познанський підсудок
- Zalias див. Zalas, чернець в монастирі при кляшторі Божого Тіла в Казимирі
- Zalias Ion див. Zalas Jan, казимирський міщанин
- Zaliasowie див. Zalasowie, родина казимирських міщан
- Zamoyski Jan (Ion), коронний канцлер, великий коронний гетьман 357
- Zamoyski Jan (Zamoysky Ion) див. Замойський Ян, калуський староста, сандомирський воєвода

- Zamoyski Marcin див. Замойський Мартин, львівський підстолій
- Zaremba, ротмістр 307
- Zarocka, казимирська міщанка 165
- Zarudny Jerzy, ротмістр 447
- Zatorska Zophia, казимирська міщанка 118
- Zawacky Marcin, член колегії 12
мужів у Казимирі 110, 173, 208
- Zawada Maciej (Mathias) див. Завада Матвій, казимирський війт
- Zawada Wojciech (Woyceh, Woycieh) див. Завада Войцех, казимирський райця, бурмістр
- Zawadzki, поборця Сандомирського воєводства 98
- Zbrowski, ротмістр 446
- Zbrożek (Zbrozek, Zbrzosek), ротмістр 205, 276
- Zebrzydowski Michał (Zebrzidowski) див. Зебжидовський Михайло, лянцкоронський, краківський староста, коронний мечник
- Zeliaskowna, казимирська міщанка 319
- Zeromsky див. Żeromski Kazimierz, червінський староста
- Zesteliński Stanisław (Zostolinsky), сеймовий посол 337
- Zesztelinscy 474
- Zielińska Teresa, вч. 18, 22, 23, 83, 156, 162, 167, 169, 175, 189, 216, 339, 368, 420, 451
- Ziętarzski, казимирський міщанин 26
- Zmiejew Siemion (Zmiiow), московський воєвода 240
- Zorawsky Mikołaj див. Журавський Миколай, доктор філософії і медицини, королівський математик, астроном
- Zostolinsky див. Zesteliński Stanisław, сеймовий посол
- Zrinscy (Sereni, Zrinyi), хорватська родина 158
- Zrinski Nikola (Sireni, Sireny, Zyrini), хорватський воєначальник 218, 239, 259, 260, 273
- Zrinski Petar, хорватський воєначальник 259
- Zrinyi див. Zrinscy, хорватська родина
- Zubow див. Зубов Степан, московський воєначальник
- Zuza див. Souches, Jean-Louis Ratuit de, генерал імператорської армії
- Zygmunt II August, польський король 109, 317
- Zygmunt III, польський король 331, 370
- Zygmunt Kazimierz, королевич, син Володислава IV і Цецилії Ренати 360
- Zygmuntowie, збірний образ польських королів Сигізмундів 88
- Zyrini див. Zrinski Nikola, хорватський воєначальник
- Żaboklicki Mikołaj див. Жабокрицький Миколай, брацлавський підсудок, посол на сейм
- Żaboklicki Nikodem (Zabikowski, Zabłogocki), посол від конфедератів до короля 132, 155
- Żabokrzycki Mikołaj див. Жабокрицький Миколай, брацлавський підсудок, посол на сейм
- Żegocki Krzysztof, каліський підкоморій, бабимойський староста 44, 48, 51, 52, 168
- Żelęcki Zygmunt (Zaleysky), познанський підсудок 115
- Żeromski Kazimierz (Zeromsky), чечерський староста, маршалок конфедерації литовської армії 16, 160
- Żorawski Mikołaj див. Журавський Миколай, доктор філософії і медицини, королівський математик, астроном
- Żytkiewicz Daniel див. Житкевич Даниель, коронний інстигатор

Архів ранньомодерної Української держави. – Київ; Нью-Йорк, 2025. – Т. 8: Мартин Голінський. *Silva rerum: (1648–1665)*. – Ч. V: (1663–1665) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський. – 616 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII ст.).

Голінський Мартин. *Silva rerum: (1648–1665)* [=Архів ранньомодерної Української держави, т. 8]. – Київ; Нью-Йорк, 2025. – Ч. V: (1663–1665) / Упоряд. Ярослав Федорук; латин. Маркіян Домбровський. – 616 с. – (Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи XVII–XVIII ст.).

ISBN 978-966-02-8748-8

ISBN 978-617-14-0376-5 (ч. V)

Видання є завершальною частиною п'ятитомного корпусу джерел – рукопису казимирського райці Мартина Голінського, що зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. Василя Стефаника і охоплює документи з історії Центрально-Східної Європи 1648–1665 рр. П'ята частина цього корпусу стосується періоду 1663–1665 рр. У книжці подано джерела про гетьманування Павла Тетері та Івана Брюховецького, а також діяльність Івана Виговського, Юрка Хмельниченка після їхнього відсторонення від гетьманського уряду, Івана Богуна, Івана Сірка, Степана Опари, Дацька Васильовича та інших видатних історичних фігур. Джерела інформують про останні місяці існування конфедерації коронного та литовського війська у 1663 р., похід польського короля Яна Казимира на Лівобережжя у 1663–1664 рр., роботу двох сеймів, що були зірвані (26.XI.1664 – 7.I.1665 та 12–29.III.1665), початок рокошу великого коронного маршалка, польного гетьмана Юрія Любомирського тощо. Багато місця відведено повстанням в Україні, що виникли у 1664 р. після походу Яна Казимира, а також їхніх придушень на Черкащині, Київщині, облогу Білої Церкви, Чигирини, Корсуня, Кисляка, Ставища та інших міст. Простежується політика Павла Тетері стосовно армії конфедератів у 1663 р. і рокошу Любомирського. У збірнику подано також документи про участь військ кримського хана Мегмеда Гірея IV у цих подіях, впливи кримськотатарської політики на внутрішні процеси у Речі Посполитій, пов'язані з конфедерацією 1661–1663 рр., рокошом Любомирського тощо.

Типологічно джерела поділяються на офіційну документацію (універсали Яна Казимира, Юрія Любомирського та інших урядовців, маніфести, постанови сеймиків тощо), листування, діаріуш сейму, щоденникові нотатки Мартина Голінського, звіти різних посольств, численні новини, що циркулювали у Речі Посполитій, реляції та ін.

Для науковців, викладачів, студентів, краєзнавців та всіх, хто цікавиться історією.

Публікація ілюстрацій з рукопису Мартина Голінського здійснюється за дозволом Львівської національної наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АРХІВ РАННЬОМОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Том 8

Серія: Джерела з історії Центрально-Східної Європи
XVII–XVIII століть

Мартин Голінський
SILVA RERUM (1648–1665)
Частина V (1663–1665)

Оригінал-макет
В. Корнієнко
Художник
О. Пионківський

Видавець ФОП Брехуненко Наталія Андріївна
Свідоцтво про державну реєстрацію серія ВОО № 2662148
e-mail: wbrekhunenko@ukr.net
тел.: +380 (67) 656-21-49

Підп. до друку 04. 08. 2025 р. Формат 70×100/16
Папір CREAMY. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 50,05. Обл. друк. арк. 50,83.

Видруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ТОВ «Друкарня “Рута”», свідоцтво № 100331453
м. Кам’янець-Подільський, вул. Князів Коріатовичів 11
e-mail: drukruta@ukr.net